

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 445/II

1131376/2.

מדרש תנחומא

על

חמשה חומשי תורה

К Н И Г А

„МИДРАШЪ ТАНХУМА“

т. е.

ГОМИЛЕТИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ

Н А

ПЕНТАТЕВХЪ.

Изданное первый разъ по рукописямъ изъ библиотекъ Оксфорда, Рима, Пармы и Мюнхена.

Критически обработано и комментировано съ обстоя-
тельнымъ къ нему введеніемъ

СОЛОМОНОМЪ БУБЕРОМЪ

въ Лембергѣ.

Часть 3-я.

ВИЛЬНА.

Тип Вдовы и Братьевъ Роммъ. Жмудскій переулочъ домъ № 326/2681.

1885.

Дозволено цензурою. — 5 Июня 1884 г. С. Петербургъ.

מדרש תנחומא

על

המשה חומשי תורה

MIDRASCH TANCHUMA

EIN AGADISCHER COMMENTAR

ZUM

PENTATEUCH

VON

RABBI TANCHUMA BEN RABBI ABBA

Zum ersten male nach Handschriften aus den Bibliotheken zu Oxford, Rom, Parma und München herausgegeben.

Kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer ausführlichen Einleitung versehen

VON

SALOMON BUBER

in Lemberg.

WILNA.

Druck und Verlag v. Wittwe & Gebrüder Romm.

1885.

Nachdruck verboten.

מדרש תנחומא

הקדום והישן

מיוחס

לרבי תנחומא ברבי אבא

על

חמשה חומשי תורה

אשר היה טמון וספון בכתב יד באוצרות הספרים עד כה.

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

על פי כתב יד ישן נושן, הנמצא באוצר הספרים באקספארד, אשר היה מקדם בגנוזי הרב הנאון ה"ר דוד אפפענהיים ז"ל, ועל ידי השואה עם עוד שמונה כתבי יד אחרים: (א) כ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן. ב, ג, ד, ה) כ"י גם כן מאוצר הספרים באקספארד, ואחד מהם היה לפנים בבית עקד הספרים של הרב החכם הגדול ה"ר חיים מיכל ז"ל. ו) כ"י מאוצר הספרים במינכען. ז) כ"י ספרדי. ח) כ"י מאוצר הספרים של די ראססי בפארמא.

ערוך ומסודר עם סימנים באותיות להפריד בין מאמר ומאמר, וציונים מתנ"ך בגוף הספר, וגם הערות ותקוניט ומראה מקומות, משני התלמודים, תוספתא ספרא ספרי מכילהא, פסיקתא מדרשים וילקוט, ויתר ספרי הקדמונים, ובאור להבנת דבריו, וגם פירוש המלות הזרות הבאים בתוכו,

וגם

מבוא גדול

המפיץ אור על מדרש תנחומא בכלל ובפרט.

ממני

שלמה באבער

מלכוב.

ויקרא במדבר דברים

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

בשנת חמשת אלפים ושש מאות וארבעים וחמש לב"ע

שלא תאמר למדתי הלכות די לי, ת"ל כי אם שמור תשמרון
את כל המצוה הזאת (דברים יא כג), כל המצוה למוד מדרש
הלכות ואגדות, וכן הוא אומר למען תודיעך כי לא על הלחם
לברו יחיה האדם (שם ח ג) זה מדרש, כי על כל מוצא פי ה' יחיה
האדם (שם), אלו הלכות ואגדות (ספרי עקב פסקא ט"ח).

מדרש תנחומא

סדר ויקרא

[א] ויקרא

אל משה וגו' (ויקרא א ה). (א) וז"ה ברכו ה' מלאכיו נבורי כח עושי דברו (תהלים קג פ), ברכו ה' מלאכיו, (ב) אלו הנביאים שנקראו מלאכים, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ טו), וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' (דה"צ לו טו). (ג) ור' הונא בשם ר' אחא אמר (ד) אילו ישראל, שהוא אומר נבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו (תהלים קג כ), שהקדימו עשיה לשמיעה. (ה) ר' יצחק נפחא אמר

הערות ותקונים

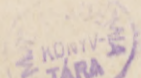
(א) וז"ה ברכו ה' מלאכיו נבורי כח עושי דברו כו', המדפיס ממהטובה הוסיף אל התנחומא הנדפס כל פרשת ויקרא מתוך כ"י אחד שהיה לפניו, והוא התנחומא כ"י שלפניו. וכן הוסיף פרשיות לו ושמיני, וכתב בראש הספר ויקרא, כי ה"שם פרשיות ויקרא לו ושמיני שנדפסו בראשונים (דפוס קאנשטאטניץ דפוס וויניצ'ה) אין תולדות הילמדנו כאשר אמר ג"כ בהקדמתו, בכל זאת הביאם גם הם והדפיסם בלתי פרשיות, ולנגד ה"שם בלתי פרשיות מרובעות את אשר הוסיף מן התנחומא כ"י, והמדפיסים האחרונים הדפיסו בתחלה בלתי פרשיות אלו וזאת אשר הוסיף המדפיס ורשמו עליו "ראה כי חדש הוא" ואח"כ בלתי פרשיות הדפיסו את אשר נמצא בדפוסים הראשונים, ורשמו "כבר היה לעולמים", ואף כי כבר היו לעולמים בלתי פרשיות, כי היה חסר בתנחומא אשר כעת בדפוס בהתחלתו ג' פרשיות ויקרא לו ושמיני, והוסיף אחד את החסר להשלימו, ונדפסו בדפוסים הראשונים, ובמאמר הזה מפי ויקרא תנחומא סימני ידות כמו זה פתרונו "אין הדבר כן", גם הובא בו מאמר אחד מספר משה תורה להרמב"ם (הלכות תשובה פ"ה ה"א ו' וחי'), וז"ל התנחומא שם, והוא החיים שאין עמה מות והטובה שאין עמה רעה, הוא שכתוב בתורה למען ייטב לך לעולם, ומפי השמועה למדנו למען ייטב לעולם שכולו טוב, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, ושכר הצדיקים הוא שיזכו ויחיו לעושה, (אשרי האיש שזכה לטובה ולעונג, המקום יזכנו להתענג בה עם הצדיקים, הוספת המעתיק) וכבר הודיענו חכמים הראשונים שטובות חיי העולם הזה אין כח לאדם לדורסה ולאומרה, ואין יודע גודלה ויופיה ועממה כי אין לה ערך ולא דמיון ודמות, וכן אמר הכתוב עין יא ראתה אלהים וזאתך יעשה למחכה לו, כלומר הטובה שלא ראה אותה עין וזאתך אלהים, וזה שגראו אותו חכמים העולם הזה, לא מפני שאינו מאוי עתה, אבל לנו שהיום בעולם הזה יש לנו, ולפיכך אמר העולם הזה לאחר שיבא אלם מעולם הזה וכו' והוא דברי הרמב"ם. וכן התעורר זה הרב בעל אות אמת (דף סו ע"ג) וז"ל והוא החיים וכו' כל זה הוא לשון הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' תשובה ובלבדוהו פה, וגם ידירי הרה"ג מהר"י רייפמאן בבית תלמוד שנה שניה לד פ"ה העיר ג"כ על זה, והביא שם את דברי בעל אות אמת, כי בפ' בהעלתך הובא אל תוך התנחומא דברי רש"י, והתימה שלא הזכיר גם את שמו של בעל אות אמת במה שהעיר ג"כ על מה שהובא בו דברי הרמב"ם, ואח"כ בבית תלמוד שנה שלישית לד קפ"ד לא הזכיר ג"כ את בעל אות אמת. גם נמצא במאמר הזה מהתנחומא אשר רשם עליו "כבר היה לעולמים" מאמר אחד מספר האמונות והדעות ומאמר גדול מסדר"ה פ"י, ועיין שם הסינויים שביד לבין סדר"ה. ובמבוא הבא'י בפרק אשר העירותי על הוספת המדפיס ממהטובה כל זה באריכות, וירשם הקורא משם: (ב) אלו הנביאים, וי"ר פ"ה אות א' בהוספת דברים, ועיין ב"ר פס"ה ובמ"ד ר"פ ס"ז ותנחומא הנדפס שלא את א' וי"ר פ"ה אות א' ובתנחומא הנדפס את א' שהוסיף המדפיס ממהטובה במקום אלו הנביאים ה"שם אלו משה ואהרן: (ג) ר' הונא בשם ר' אחא, וי"ר שם, ושם מקדים דברי ר' יצחק לדברי ר' הונא, ובנדפס רב הונא תני בשם ר' אחא אומר מלת "תני" מיותר: (ד) אלו ישראל כו' שהקדימו עשייה לשמיעה, ר"ל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושמענו, וכ"ה ביו"ד: (ה) ר' יצחק נפחא אמר, ביו"ד נאמר

(ו) אילו שומרי שביעית, ולמה נקראו גבורי כח, כיון שרואה שדחו (ז) מובקרת, ואילנותיו מובקרין, והסיגין מופרצין, ורואה פירותיו נאכלין, וכובש יצרו ואינו מדבר, (ח) ושנו רבותינו ואיזה גבור הכובש את יצרו: (ט) ר' תנחום בן חנלאי אומר גבורי כח, זה משה, שאין גבור כח כמשה, שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע קול הדבור, שנאמר אם יוספים אנהנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו (דברים ט כ), ומשה לא ניזק, (י) ללמדך שגדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת (יא) אינן יכולין לשמוע קולו, אלא עומדין ומרתחין ונבהלים, והצדיקים יכולין לשמוע קולו, שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מהנהו (וכי) [כי] עצום (עושי) [עושה] דברו (יואל כ ה), מהנהו אלו המלאכים, שנאמר מהנה אלהים זה (בראשית לב ג), וכן הוא אומר אלף אלפין ישמשוניה (יואל ז י), ומי קשה מהם הצדיקים, שנאמר כי עצום (עושי) [עושה] דברו (יואל ט), זה צדיק שעשה דברו, ואיזה זה משה, שאמר לו [הקב"ה] עשה משכן, ונודדו ועשאו, והיה עומד לעצמו מבחוץ, שהיה מתיירא לבא אל אהל מועד, שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו', כי ענף ה' על המשכן (שמות מ לה נח), אמר הקב"ה אינו דרך משה שנצטער במשכן יהא עומד מבחוץ ואינו עומד מבפנים, אלא הריני קורא אותו שייכנס, לכך כתיב ויקרא אל משה, הוי קשה בן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו, וכן כתיב בשמואל, ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל [ויאמר דבר כי שומע עבדך] (ש"ס ג י), לפיכך אמר דוד גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, ואם תאמר כשהיה מדבר עם משה בקול נמוך היה מדבר, לפיכך היה יכול לשמוע, לא היה מדבר אלא בקול מתן תורה ששמעו את קולו ומתו בדבור ראשון, דכתיב אם יוספים אנהנו וגו' (דברים כב כ), וכן הוא אומר נפשי יצאה בדברו (ש"ס יו ט), ומנין שבקול מתן תורה היה מדבר, שכן הוא אומר קול ה' בכה קול ה' בהדר [קול ה' שובר ארזים] (תהלים כט ד). וכן הוא אומר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר י ט), קול שהיה שומע במתן תורה, [קול ה' שובר ארזים], (יב) וכן היה מדבר על כל דבור ודבור, (יג) ועל כל אמירה ואמירה, (יד) שמא תאמר ישראל היו שומעים את הקול מבחוץ, תלמוד לומר וישמע [את הקול], הוא היה שומע את הקול בלבד, וכי מאחר שבקול גבוה היה מדבר, למה לא היו שומעין, לפי שגזר הקב"ה על הדבור שייצא וילך אצל משה ועשה לו הקב"ה שבי, שבו יצא הדבור עד שייגע למשה, ולא נשמע לבאן ולכאן, שנאמר לעשות לרוח משקל (איוב כח כ), שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה [הכל במשקל], וכן הוא אומר ודרך לחזיו קולות (ש"ס ט), שעשה לו הקב"ה דרך לאותו הקול שיוצא אצל משה בלבד, (טז) שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, אליו היה נשמע ולא לאחר, לכך נאמר גבורי כח עושי דברו :

[ב] ויקרא אל משה. (טז) זש"ה כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב

הערות ותקונים

ר' יתכן סתמי: (ו) אלו שומרי שביעית, עיין בסגנון אחר שם בוי"ר, וכן סיים שם ואל"ת אינו מדבר בשומרי שביעית, נאמר כלן עושי דברו ט' ע"ס: (ז) מובקרת כמו מוסקרת, וכן הביא המדפיס מונטבוס מוסקרת, וכן ואילנותיו מוסקרים: (ח) ושנו רבותינו, אבות פ"ד מ"א: (ט) ר' תנחום בן חנלאי אומר, בוי"ר שם סוף אות ח' מנבא הדרשה בשמו בסגנון אחר, גם חסר שם הסיום, גם יש לתקן שם [גבורי כח עושי דברו] לשמוע בקול דברו אמר ר' תנחום בר חנלאי [זש משה] בנבואה שבעולם בו'. (י) ללמדך שגדולים צדיקים, מנבא בילקוט וואל רמז תקל"ד בשם התנחומא: (יא) אינן יכולין לשמוע קולו, כגדפסם סגולות, שנאמר וה' נתן קולו לפני חילו ים למחוק, ושתרבונו משורה שלאחריו, והצדיקים יכולין לשמוע קולו שנאמר וה' נתן קולו: (יב) וכן היה מדבר, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם המדפיס מונטבוס העתיק מכ"י שהיה לפניו ובו היה מדבר: (יג) ועל כל אמירה ואמירה, כגדפסם הביא על כל אמירה וכו': (יד) שמא תאמר, ישראל היו שומעים את הקול מבחוץ, עיין גריס ספרא: (טז) שנאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו, אליו היה נשמע ולא לאחר, אין מזה ראייה שרק אליו נשמע, ואולי יש להביא הכתוב וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז פט) ועל זה אמר אליו היה נשמע ולא לאחר: (טז) זש"ה כי טוב, מנבא בילקוט משלי רמז תתקס"א בשם התנחומא, וכן נשנה בוי"ר פ"א

אשר ראו עיניך (משלי כה ז). (יו) ר' תנחום אומר רחק ממקדוך (יח) שנים שלשה מקומות שיאמרו לך עדה, ואל תעלה שלא יאמרו לך רד. (יט) ר' תנחומא פתח יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (סג כ טו), (כ) מתלא אמר דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת, אף משה לא עלה עד שקראו הקב"ה ויקרא אל משה:

[ג] [ויקרא אל משה וגו'] דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן. (כא) ילמדנו רבינו העובר לפני התבה וטעה (כב) [ולא אמר ברכת קללת המינין, מהו שמחזירין אותו, (כג) כך שנו רבותינו העובר לפני התבה וטעה]. בכל הברכות כולן אין מחזירין אותו, בברכת המינין מחזירין אותו בעל כרחו, החיישין שמא מין הוא, ולכך מחזירין אותו (כד) שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו והקהל עונין אמן, (כה) וכן מי שלא אמר בונה ירושלים מחזירין אותו, החיישין (כו) שבא כותי הוא, (כז) אמר ר' יוסי גר שקיבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים. (כז*) אמר ר' יהודה בר שלום אתה מוצא ארבעים ושמונה פעמים בתורה הזוהר התורה על הגרים,

הערות ותקונים

זאת ה', ובעל הילקוט שם החל בדברי התנחומא וסיים בדברי הוי"ו: (יז) ר' תנחום אמר, בוי"ו מוצא הדרשה בהרבה דברים בשם רבי יהושע דסקנין בשם ר' לוי, וגם איתא שם ר"ע מחני לה בשם ר' שמעון בן עזאי, וברור אלני שהמלת ר"ע מחני לה בשם ר' שמעון בן עזאי היא הוספה חינוכית, וכו' כתוב ר"ג מחני לה, ומן ארסות ר"ג עם קן ברשאו נעשית ר"ע ואחד רשם כלדו ור' נתן ר"ל באבות דר' נתן סוף פרק כ"ה נשטה זה בשם בן עזאי והוא פיומה, והנה בעל הילקוט בריש ויקרא הביא כל המאמר מוי"ו, אולם באמנע ערב את המאמר עם דברי התנחומא, והמאמר הזה הביא כמו שהוא בתנחומא, ר' תנחום אמר רחוק ממקדוך שנים ושלשה מושבות ט', וגם המאמר שלאחריו זש"ה גאות אדם הוא מתנחומא: (יח) שנים שלשה מקומות, בכ"י רומי ובכ"י דח"ס ובגדלס ובוי"ו שנים ושלשה מושבות, ובאבות דר"ל פכ"ה שמים ושלשה מעלות: (יט) רבי תנחומא פתח כו', מתלא אמר כו'. קן הוא בכ"י רומי וכ"י דח"ס אולם בכ"י אשר היה לפני המדפיס ממנוטובה כתוב רבי תנחומא אומר, וזה מוכח למעלה על רחוק ממקדוך כו', והכוונה במשל שהביא שיעקר היא הדעת ואדם שיש בו דעת אינו חסר כלום, וזה שסיים אף משה לא עלה עד שקראו הקב"ה שהיה בו דעת, אולם בוי"ו שם מתחיל מן ר' תנחומא פתח מאמר חדש בפני עצמו, ואין לו שייכות כלל למעלה, אבל הוא דרוש בפני עצמו, ומסיים א"ל הקב"ה חייך שדבורך חביב עלי יוצר מני הכל, שמוכיל לא קרא הדבור אלא למשה, מהו נשמע שבעל מסדר מוי"ו ראה את התנחומא ועתה קי מאמרים ממנו והוסיף עליהם והרחיבם והציגם בסגנון אחר כמו שתמצא בהערותי במקומות הרבה: (ב) מתלא אמר. קה"פ פ"ו פסוק כל זה נקויה, נדרים מ"א, תד"א פ"ו: (בא) ילמדנו רבינו העובר לפני התבה כו'. קן הוא בכ"י רומי וכ"י דח"ס, ובגדלס, הרבה יעתיב לכוון טעם שייכות שאלה זו בהלכה לנבון כי אין ענין כלל עם הכתוב הזה, אולם יעתיב ומלאתי תאמינן, כי מלאתי בספרא ריש ויקרא על הכתוב אדם כי יקריב מכם אדם לרבות את הגרים, ואין ספק שגם בתנחומא היה כתוב הדרש הזה, ועל זה הביא השאלה בהלכה זו בעבור הסיום שמדבר בענין גרים: (בב) ולא אמר ברכת קללת, הוספתי, והשמיט המעתיק מן וטעה עד וטעה, וכן חסר בכ"י רומי, וממצא לנכון בכ"י דח"ס ובגדלס: (בג) כך שנו רבותינו, קשה בעיני כי זה לא ממצא במשנה או בבבלי, והוא מיומרא דר' יהודה אמר רב (ברכות כט ע"א). ואין ספק שהיו באיזה ברייתא ולא ממצאת לפנינו: (כד) שאם יהיה בו צד מינות יהיה מקלל את עצמו והקהל עונין אמן, הכוונה כי חיישין שמוא הוא מין ואינו רואה לקבל את עצמו, וכשהקהל יענה אמן על הקללה מפני זה אינו אומרה, ועיין בכ"י דח"ס סי' קכ"ו מה שהביא בשם רבינו יונה: (כה) וכן מי שלא אמר בונה ירושלים מחזירין אותו, בבבלי שם לא נזכר רק אם טעה בברכה המינין מסלקין אותו, אבל לא נזכר שם אם טעה בצבונה ירושלים, רק בירושלמי ספ"ה דברכות מזכר נ"ב כך אם טעה בצבונה ירושלים דמסלקין אותו, ואיתא עוד שם גם אם טעה" בתחיית המתים שמסלקין אותו, ועיין בזמן ה"ב שם דח"ס סי' קכ"ו שיעיר על דברי הסור שהביא כך בירושלמי שגב' ברכות אלו אם טעה מסלקין אותו והוא נגד הבבלי ע"ם היסוד ועיין במעדני יוס טוב בהר"א"ש שם: (כו) שמוא כותי הוא, כי הכותים אינם מתפללים על בנין הבית וירושלים, לפי שגם מקדש בהר גריזים: (כז) אמר ר' יוסי, קן הוא בכ"י רומי וכ"י דח"ס, ובגדלס אמר ר' אסי בטעות, וכן ממצא בתוספתא דמאי פ"ב סימן ו', גר שקיבל עליו כל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו, ר' יוסי גר יהודה אומר אפילו דבר קטן מדקדוקי סופרים, וכן הוא בבבלי בטרות ל"ע ע"ב: (כז*) אמר ר' יהודה בר שלום אתה מוצא מ"ח פעמים בתורה, ובגמרא בז"מ ל"ט ע"ב איתא מספר אתר זו"ל: תני רבי אליעזר הגדול אומר מפני מה הוסיפה תורה בל"ז מקומות ואמרי לה במ"ז מקומות עבר

וכנגדן הזהיר על ע"ז, אמר הקב"ה דיו שהוא מניח ע"ז שלו (כח) ובה אצלך, לפיכך אני מזוהרך עליו שאני אוהבו, שנאמר ואוהב נר לתת לו דהם ושמלה (דברים י' ח') : [ד] ויקרא אל משה. (כט) זש"ה גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד (משלי כ"ג), כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו, שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך. שנאמר וישאלו עוד בה' הבא עוד [הלום] איש ויאמר ה' הגה הוא נחבא אל הכלים (ש"א י' כג), (לא) מדו כשבאו ואמרו לו דבר המלוכה, אמר להם (לב) אין אני ראוי למלוכה, אלא שאלו באורים ותומים, אם ראוי אני, ואם לאו הניחו אותי, מיד וישאלו עוד בה', מיד החביא עצמו עד ששאלו אורים ותומים, ויאמר ה' הגה הוא נחבא אל הכלים, כך שנו רבותינו, הכלים אלו אורים ותומים, (לג) זה ברה מן השררה ורדפה אחריו, שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמותו בכל העם (ש"ס ס"ד), ואבימלך בן ירובעל דרף אחר השררה וברחה ממנו, שנאמר וילך אבימלך בן ירובעל שכמה וגו', דברו נא באזני כל בעלי שכם וגו' (שופטים ט"ו ב'), וישלח (ה') [אלהים] רוח רעה בין אבימלך וגו' (ש"ס ס"ג): ומשה ברח מן השררה (לד) בשעה שאמר לו הקב"ה (עלה) [לכה] ואשלחך אל פרעה וגו' (שמות ג' י'), ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח (ש"ד י'). (לה) אמר ר' לוי שבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לשלחו, והוא משיבו שלח נא ביד תשלח. (לו) שנאמר ויאמר משה אל ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבוד פה וכבוד לשון אנכי (ש"ס ס"ג), א"ל הקב"ה למשה חיוך סופך לילך, כיון שהלך ואמר (לז) כה אמר ה' אלהי (העברים) [ישראל] וגו' (ש"ס ס"ג), אמר אותו רשע מי ה' אשר אשמע בקולו (ש"ס ס"ג), התחיל משה ואמר אני כבר עשיתי שליחותי הלך וישב לו, אמר לו הקב"ה ישבת לך, בא דבר אל פרעה מלך מצרים (ש"ס י"א), (לח) על כל דבור ודבור לך אל פרעה, השכם בבוקר, ללמדך שהיה בורה מן השררה, דמקף הוציאם וקרע להם את הים, והביאם אל המדבר, והוריד להם את המן, והעלה להם את הבאר, והגיו להם את השליו, ועשה את המשכן, ואמר מכאן ואילך מה יש לי לעשות, עמד וישב לו, אמר לו הקב"ה חיוך יש לך מלאכה גדולה מכל מה שעשית

הערות ותקונים

מפני שסורו רע, וזכום' שס הביאו ואמרו לה מ"ז יש מפרש מסום דחטיב כי גריס הייתם וכיוצא בה : (כח) ובה אלך, בנדפס לבה אלליכס, אולס בכ"י רומני ובכ"י רח"ס ובה אללי : (כט) זש"ה גאות אדם, מוצא בילקום שמואל רזו ק"ח גסס התמונה : (ל) כל מי שנורח מן השררה, בנדפס נוסף לפני זה כל מי שרודף אחר שררה שררה בורחת מונו : (לא) מהו כשבאו ואמרו לו, בכ"י רומני מהו הכה בשעה שאמרו לו דבר המלוכה, ובכ"י רח"ס הגידסא וזכו כשבאו ואמרו לו דבר המלוכה, ובנדפס מהו אל הכלים, ובעל הילקום השמים מלת, "מהו" : (לב) אין אני ראוי למלכות אלא שאלו באורים ותומים כו', לזה הנאמר כוון רש"י (ש"א י' כב), נחבא אל הכלים ומדרש אגדה רבי תנחומא, אל הכלים, באורים ותומים, אמר שמה איני ראוי לגדולה, עד שיסאלו באורים ותומים, ושאל ועלה בידו : (לג) זה ברח מן השררה, כן יש לתקן בנדפס : (לד) בשעה שאמר לו הקב"ה לכה (כ"ג) ואשלחך אל פרעה וגו' ויאמר בי אדני, הכתוב לכה ואשלחך אל פרעה נאמר בהתחלת הפרשה, ופסוק שלה נא ביד תשלח וגו' הוא בפרשה שלחתיך שאמר לו לך ואנכי אהיה עם פך, ע"ז השיב שלח ביד תשלח : (לה) אמר ר' לוי שבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לשלחו, מוצא בוי"ר פ"א אות ו', במ"ר פכ"א אות פ"ז, שז"ט מוזמר ו"ה פסוק עם חסוד, ובמדרש חזית פ"א פסוק הגידה לי אותה בשם רב שמואל בר נחמן, וכן מוצא בשמ"ר פ"ג אות ו"ד ומתחיל אמרו חכמים ז' ימים קודם היה הקב"ה מפתה למשה שילך בשליחותו ואלו היה חוזה לילך עד מעשה הסנה, וע"כ במ"כ שהעיר שבוי"ר אותה שפתו ז' ימים היה הכל בסנה : (לו) שנאמר ויאמר משה וגו' גם מתמול, בסדר עולם רבה ריש פ"ה כל שבעת הימים היה הקב"ה מדבר עם משה בסנה שנאמר ויאמר משה וגו' שלש ג' ימים, וגו' גם גם ויום שהיה מדבר הרי ז' ימים, ובשמ"ר פ"ג לא איש דברים אנכי [גם] חד, מתמול שנים, גם ג', משלש ד', גם ה', מאלו ו' דיברך ז', בחזית גירסא אחרת, ועיין גם בוי"ר ובצ"ט ס"ס : (לז) כה אמר ה' אלהי העברים, כן הוא בכ"י רומני וכ"י רח"ס, וכן העתיק בן המדפיס ממוטבסו בנדפס, ושם סימונו עוד לשון הכתוב שלה את עגנו ויעבדוני, והוא לשון הכתוב שמות ט א, וזה פעות המעתיק, כי צ"ל כה אמר ה' אלהי ישראל שלה את עמי ויחגוני לבי במדבר (שמות ה), וכן תקתי בפנים, ועל זה השיב פרשה מו ה' אשר אשמע בקולו : (לח) ועל כל דבור ודבור לך אל פרעה השכם בבקר, כן הביא גם המדפיס מעטעטע בתנחומא הנדפס, ובכ"י רומני על כל דבר ודבר לך אל פרעה

ללמד לבני שוטאה ושהרה ולהזהירן היאך יהו מקריבין קרבן לפני, שנאמר ויקרא אל משה [דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן]. (לם) אבימלך רדף אחר השררה וברחה ממנו, לקיים מה שנאמר גאות אדם תשפילנו (משלי כס ג), ושפל רוח יתמוך כבוד (ס). זה משה, שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטררו (תהלים מ ו): [ה] ויקרא אל משה. וש"ה אז דברת בחזון להסירך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם (ס סט כ), אעפ"י שדיבר הקב"ה עם אדם הראשון, וצוהו על עין הדעת, הוא לעצמו היה בעולם, וכן נח אעפ"י שדיבר עמו הוא היה תמים כדורותיו, וכן אברהם וכן יצחק וכן יעקב יחידים היו בעולם, אבל משה כמה צדיקים [היו בעולם], שבעים זקנים, בצלאל ואורי ואהרן ובניו והנשיאים, ולא קרא מכולם אלא משה, הוי אומר הרימותי בחור מעם זה משה, [דכתיב] [לולא] [לולא] משה בחירו (תהלים קו ג):

[ו] ויקרא אל משה. מדיכין [קרא לו] מאהל מועד, יחא שמו מבורך לעולם שהניח את העליונים ובהר בתחתונים לשכן במשכן בשביל אהבתן של ישראל, שלמה אמר כי האמנם ישב אלהים על הארץ [הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בנית] (מ"א מ כו), יש פחד מתארה לכלי חרס כביכול כי יוצר הכל הוא (וימס י טו), אלא בשביל האהבה נכספה וגם כלתה נפשי וגו' (תהלים ג ד). וכן הוא אומר ויקרא אל משה, גדול היה משה, (מ) ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום (בראשית א כ), [זו קריאה וזו קריאה מי גדול השובה או הנשבה הוי אומר השובה, ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום], ואין אור אלא תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י ט), משה שבה את התורה, שנאמר עלית למרום שבית שבי וגו' (תהלים סח יט), א"ל הקב"ה בעולם הזה עשיתך ראש, ולעולם הבא כשיבואו הצדיקים ליטול שכרן, אתה בא בראש כולן, שנאמר ויתא ראשי עם וגו' (דברים ג כה): [ז] ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עצים על האש (ויקרא א ו), (מא) כל העצים כשרין למערכה, חוץ מגפן ומזית, כמה מפני שהן עושין פירות משובחין, (מב) הא למדת שזכות בנים אבות מתכבדין; ואם מנחה על המחבת וגו' (ס ס ג), וכתיב ואם מנחת מרחשת (ס ס ג ו), מה בין מחבת למרחשת, (מג) מרחשת יש לו כסוי, מחבת אין לו כסוי, (מד) מרחשת עמוקה ומעשיה רחשין, מחבת צפה ומעשיה קשין, (מה) חביתו כהן גדול (מו) לישתן ועריכתן בפנים, ודוחות את השבת, (מז) טחנן והרקדן אינן דוחות את השבת, (מח) כל המנחות באות מצה, חוץ מחמץ שבתורה ושתי הלחם שהן באות חמץ, (מט) כל המנחות נילשות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו, ואם החמיצו שיריה עובר בלא תעשה, (ג) שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תיעשה חמץ וגו' (ויקרא ז יא):

[ח] וידבר ה' אל משה לאמר, נפש כי תחטא וגו' (ויקרא ד ג). ילמדנו רבינו מהו שיכנס אדם להר הבית במקלו ובאפונדתו, (נא) כך שנו רבותינו, לא

הערות ותקונים

השם צנקר: (לם) אבימלך רדף אחר השררה כו', כן יש לתקן בנדפס אות ג': (ב) ראה מה כתיב ויקרא אלהים לאור יום, סה חסר מאמר שלם שהשמיט המעתיק מן לאור יום עד לאור יום, ומגזל לנפון ככ"י רומי וכ"י רח"ס וצנדרס, רק בנדפס יש לתקן הוי אומר השגה ז"ל הסובה: (מא) כל העצים כשרים למערכה, עיין תמיד כ"ט ע"ב וצנדרס ויקרא פ"ז: (מב) ה' למדת שזכות בנים אבות מתכבדין, וכ"ה ככ"י רח"ס וצנדרס שזכות בנים אבותיהם מתכבדין, אולם ככ"י רומי שזכות בנים אבות מתכבדים: (מג) מרחשת יש לה כסוי מחבת אין לה כסוי, משנה מנחות כג ע"א, ספרא ויקרא פ"ב, ושם הוא בשם ר' יוסי הגלילי: (מד) מרחשת עמוקה כו', במשנה שם וכן צנדרס שם, ומובא שם בשם ר' חיננא בן גמליאל, וביו"ר פ"ג אות ז' ואמרו חכמים במשנה מרחשת עמוקה כו': (מה) חבית כהן גדול, משנה מנחות ז"ו ע"א: (מו) לישתן ועריכתן בפנים, במשנה שם לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים, וע"ה ברש"י: (מז) טחנן והרקדן, במשנה טחינתו והרקדתן: (מח) כל המנחות בצות מלח, משנה מנחות כג ע"ב: (מט) כל המנחות נילשות בפושרין, משנה מנחות נה ע"א: (ג) שנאמר כל המנחה, עיין ברש"י ובהרע"ב שם: (נא) כך שנו רבותינו, תוספתא ברכות פ"ו, ושם הגירסא לא יכנס צנר הבית במעוה הלווחות לו בסדיו ובצבצק שעל גרניו ובאפונדתו הסגורה לו מנחוץ, ובגמרא ברכות סב ע"ב איתא דתניא לא יכנס אדם

יכנס אדם לחד הבית במקלו (גב) ובאפונדתו ובאבק שברגלו, שלא יתג בו קלות ראש אפילו בחרבנו, אמר הקב"ה את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' (ויקרא טו ב), ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש, כך שנה ר' חייא הגדול כשם ששמירת שבת לעולם, כך מוראת מקדש לעולם, ושלמה צווח מקום המשפט שמה הרשע (קבלת ג עז), שלמה היה צופה היאך הרשעים מעוותין במקדש, (גג) אמר שלמה מקום שהיו סנהדרין יושבין ודיני נפשות [ודיני ממונות] ודיני מכות ודיני ממאות ומזהרות משקצין בו, ראה מה כתיב ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצו שמגר נבו שרסכים רב סרים וגו' (ירמיה לג ג), על די ציון ששמים שועלים הלכו בו (איכה ס יח), א"ל הקב"ה אתה קורא הנכנסות, ואין אתה קורא היוצאות, מקום הצדק שמה הרשע, אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא (איכה ג ב), הרי דמו של זכריה מושלך על האבנים, שנאמר כי דמה בתוכה [היה] על צחיח מלע שמתהו (יחזקאל כד ז): [ט] ד"א מקום המשפט שמה הרשע. זה שער האמצעי שסנהדרי גדולה יושבין בו שמה הרשע, טבעו בארץ שעריה (איכה ג ט), אמר הקב"ה מקום הצדק שמה הרשע, מקום אחד היה לצדיקו של עולם בית המקדש המיוחד לשכינה, והרשיעו מנשה (נד) והכניס צלם בתוכו: ד"א מקום המשפט. אמר הקב"ה בראתי את הנפש והיא נתונה בידי, [שנאמר] אשר בידו נפש כל חי (ויצו יב י), ואף המשפט נתון בידי, שנאמר ותאחזו במשפט ידי (דברים לג ח), ולא נתתי את הנפש אצל הדין, אלא שתהא רואה מה מתקן לה ולא תחטא, והיא חוטאה, שמה הרשע, כי הנפש נתונה בצד הדין:

[י] נפש כי תחטא. (נה) זש"ה גם בלא דעת נפש לא טוב [ואין ברגלים חוטא] (משלי יט ב), מי שחוטא אפילו בשגגה, אינו סימן יפה הוא לו, (ג) כיצד היו לפניו שני חנויות, אחת של עובד כוכבים, ואחת של ישראל, נכנס לאחתה של עובד כוכבים, נכנס במזיד נקרא חוטא, שנאמר ואין ברגלים חוטא: (ג) אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, היו לפניו שני דרכים, אחת ארוכה, ואחת קצרה, הקצרה מלאה צרות, והארוכה אין בה צרור, הניח הארוכה והלך בקצרה בשבת, עליו נאמר ואין ברגלים חוטא. (נה) שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג, אלא (נמ) שנפתח לו פתח שחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד, ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידי, אלא שמצות הרבות עתידות לבא לו, לפיכך אם חטא בשוגג אין זה סימן טוב, חטא במזיד על אחת כמה וכמה, עליו נאמר ואין ברגלים חוטא. וכן הוא אומר שש הנה שנה ה' וגו', עינים רמות לשון שקר וגו',

הערות ותקונים

אדם לחד הבית לא במקלו שבידו ולא במועלו שברגליו, ולא במועט הכרוכות לו בסדיו ובפונדתו מופשלת לאחוריו, במקום ובאבק שעל רגליו שכתוספתא ותנחומא איתא בנמרא סס ובמעלו שברגליו, והמלה "במקלו" חסרה בתוספתא: (גב) ובאפונדתו, כן הוא בתוספתא, ובנמרא הגי' ובפונדתו, והערך ערך אפניה הביא גרסת הנמרא ובאפונדתו, ועיין ערך השלם להרב הגדול הגלגל הספלא מוה"ר ד"ר קאהוט ערך אפניה, והמלה יונית ורומי ופי' אכנסו: (גג) אמר שלמה מקום שהיו סנהדרין יושבין ודיני, עיין וי"ר ריש פ"ד וק"ר ג' ט"ו בסגנון אחר: (גד) והכניס צלם בתוכו, בגדפס בטעות ועשה ללם בתוכו: (גה) זש"ה גם בלא דעת, מובא בילקוט משלי רמז תתק"ט, וגרסו שם בלדו מרש, וז"ל "תנחומא". וכן נטה בו"ר פ"ד אות ג' רק בסגנון אחר, והילקוט הביא כמו שהוא לפנינו: (גו) כיצד היו לפניו שני חנויות, בו"ר מובא זה בשם ר' יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב, וכך איתא שם משל לאחד שהיו לפניו שתי חנויות, אחת מוכרת בשר שחוטא ואחת מוכרת בשר נבילה, ושכח ולקח ממו שמוכרת בשר נבילה, בלא ידע בלא טוב חלו ידע ולקח על אחת כמה וכמה, ולא עוד אלא ואין ברגלים חוטא, ובעל הילקוט הביא כמו שהוא בתנחומא, ומנאל המאמר גם בסוף ק"ר כמו שהוא בו"ר, רק בלי שם האומר: (גז) אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא היו לפניו שני דרכים, כן הוא בילקוט שם ובמדרש וי"ר שם ובק"ר שם הגי' ר' יוחנן פתח קרא לענין שבת, היו לפניו שני שבילין אחד שפוי ואחד מלא קוין וזרורות ושכח והלך בזה שהיה מלא קוים וזרורות בלא ידע בלא טוב על אחת כמה וכמה אס ידע' ואלן ברגלים חוטא, והעיר שם הרד"ק כי בצבלי שרובין דף ק מסקינן שמוחר להלך ע"ג קוין בשבת, והו"ר הוא אגדה ירושלמית סוגר דעת הירושלמי שם דלסור עכ"ל: (גח) שנו רבותינו, אבות פ"ד מ"ב ק"ר פ"ד: (גח) אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד, וכ"ה בכ"י רח"ס וכן בגדפס, אולם בכ"י רומי המלות אפילו בשוגג ליחא,

רגלים ממהרות לרוץ לרעה (מש"י טו"י יח) (ס) זה אחאב בן קוליא וצדקיה בן מעשיה שחיו חוטאים בירושלים, ולא דיים אלא משגלו לבבל היו מוסיפין חטא, ומה היו עושין בירושלים, היו נביאי השקר, ולא הניחו אומנותן בבבל, והיו מסרסרין זה לזה, והיה נכנס אחאב אצל גדול מלכות, (סא) והיה אומר לו אני פלוני נביא, הקב"ה שלחני לומר דבר לאשתך, והוא אומר לו הרי היא לפניך (סב) תכנס, והיה מתייחד עמה, ואומר לה הקב"ה מבקש להעמיד ממך נביאים, אלא לכי ושמישי עם צדקה, והולידו ממנו נביאים, והוא בא ומשמש עמה, וכן צדקיה היה מסרסר לאחאב, וזה היה אומנותן כמה שנים, בא וראה כמה היו רשעים, הוציאו להם שם בבבל שהם נביאים גדולים, הייתה אשה אחת מעוברת, וראה אחד מהם אומרת לו נביא מה בבשני, זכר או נקבה, הוא אומר זכר, והיה הולך לשכינותיה ואומר נקבה תלד פלונית, אם ילדה זכר אומרת פלוני הנביא אמר לי, אם היא נקבה השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא, אלא לא רצה להיצר לך, והיו כך עושים (סג) עד שהגיע לשמירת אשתו של נבוכדנצר, (סד) נכנס צדקיה ואמר לה כה אמר ה' השמיעי לו לאחאב וכו', מי גרם להם לרשעים אלו להשרף על שרצו ברנליהם אחר העבירות, לכך נאמר ואין ברגלים חוטא, ואעפ"כ גם בלא דעת נפש לא טוב. לכך אמר הקב"ה למשה אומר לישראל נפש כי תחטא בשגגה:

[יא] נפש כי תחטא בשגגה. (סה) הנפש החוטאת, אמר הכתוב מקום המשפט שמה הרשע (קבלה ג טו), מקום הנפש שניתנה מן הצדק ממקום שאין שם לא עון ולא חטא, היא חוטאת הכתוב מתמיה נפש כי תחטא בשגגה. מקום הצדק שמה הרשע, (סו) למה הדבר דומה לשני בני אדם שחטאו על המלך, אחד (סז) קרתני, ואחד בן פלמין, ראה ששניהם חטאו חטא אחד, פונה לקרתני, ונתן לבן פלמין (סח) איפוסין, אמרו לו בני פלמין שלו, שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית,

חערות ותקונים

וכן תיקן בעל עץ יוסף בתנחומא הגדס: (ס) זה אחאב בן קוליא, מוצא בילקום ירמיה רמז ט"ס בשם התנחומא, ועיין סנהדרין ג' ע"ה, ומוצא ג"כ בילקוט סס: (סא) והיה אומר לו, בכ"י רומי וכ"י רח"ס והיה אומר לאחד מן הגדולים, ובילקוט והיה אומר לאחד מהם, ובגדס אות ו' (שהוסף המדפיס ממוטבזה) והיה אומר להם: (סב) תכנס, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט ובגדס הכנס: (סג) עד שהגיע לשמירת אשתו של נבוכדנצר, וכן הוא בכ"י רח"ס ובילקוט סס, ובכ"י רומי ליתא למלת לשמירת, והג"י סס עד שהגיע לאשתו של נבוכדנצר, ועיין סנהדרין ג' ע"ה שצאו לנחו של נבוכדנצר: (סד) נכנס לזקיה ואמר לה כה אמר ה' השמיעי לו לאחאב וכו', וכן בגמרא סנהדרין סס אחאב אמר לה כה אמר ה' השמיעי אל זקיה וצדקיה אמר לה אמר השמיעי לו לאחאב ופה קצר המעתיק סיוח המאמר והג"י מולת "וכו" וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס כי צעניוס הנזונים קצרו ולא ראו להעתיקם, אמנם בכ"י שהיה לפני המדפיס ממוטבזה נמצא העון כחוב מפורס, וכן נמצא מפורס בצבלי סנהדרין ג' ע"ה רק קצת בסגנון אחר ממה שהביא המדפיס הג"י, ואולי פה את אשר נמצא בגדס סס. נכנס לזקיה אמר לה הקב"ה שלחני אליך לבי ושמישי עם אחאב ותולדי נביאים, אמרה לו איני יכולה לעשות אלא על דעת בעלי אלא יבא ויודיעני שהוא חפץ בדבר הזה, הלכה אל בעלה ואמרה לו לנבוכדנצר, שלח בשצילם, ובאו שיהם, ואמר להם כך אמרתם לאשתי, אמרו קן שהקב"ה רוצה להעמיד ממנה נביאים, אמר להם והלא שמעתי על אלהיכם שהוא שוגג זימה, ועל שפך זמרי צימיה עשרים וחרבע אלף נפלו בשצילו, ואחס אומרים כך שמה חור בו, אם אתם נביאי שקר או נביאי אמת איני יודע, אלא כבר צדקתי לחנניה מישאל ועזריה והסקתי להם את הכבשן שבעת ימים ונפלו לתוכו ויאלו חיים ושלמים, ולכס איני מסיק אלא יום אחד ונשליך אתכם לחומו, אם תגללו מן הכבשן אי יודע ודאי שאתם נביאי אמת, ונעשה על פיכם כל מה שתאמרו, אמרו לו חנניה מישאל ועזריה שלשה היו ורצו שיהם. והנם נעשה ע"י שלשה, אמר להם יש כאן שליש כיואל בכס, אמרו ויהושע כהן גדול, והם חשבו בלבם לומר שעל זכותו הם נלולים, הביאו ליהושע הכהן והשליכוהו עמהם לתוך הכבשן, שניהם נשרפו, ויהושע הכהן הגדול נלול, שנאמר הלא זה אוד מוצל מאש (זכריה ג ב), ומן אחאב וצדקיה לוקח מהם קללה לכל גלויות יהודה אשר צבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיה וכאחאב אשר קלם מלך צבל צאל (ירמיה קט כב), ע"כ. ואח"כ יתח' גם סס מי גרם להם לרשעים אלו להשרף, כמו לפנינו בהכ"י שלפנינו: (סה) הגסס החופפת, ג"ל חופפת בתמיה: (סו) למה הדבר דומה לשני בני אדם, מוצא בילקוט ויקרא רמז חס"ד בשם התנחומא: (סז) קרתני, פ"י בן כפר, (דברפטר "ואמריון). עיין ערוך ערך קרתן שהביא לשון המשנה קרתני שקבל שדה מירושלים, וכתב פ"י בלשון ערבי קורין לכפר אנקריא, ובתנחומא הגדס את ו' (שהוסף המדפיס ממוטבזה) כתב בעל עץ יוסף, קרתני, בן עיר, ופעה: (סח) איפוסין, מלה יונית,

לבן פלמין נתת אפופסין, אמר להם לקרתני פניתו שאינו יודע נימוסי מלכות, אבל בן פלמין בכל יום הוא עמי, ויודע נימוסי מלכות מה הן, (סט) והחוטא אצלי [איוה דין] יצא עליו, אף כך הגוף קרתני, וייצר ה' אלהים את האדם [עפר מן האדמת] (בלשון נ ז) והנפש בן פלמין מלמעלה, ויפח באפיו נשמת חיים (ע), ושניהם חוטאים, למה שאי אפשר לגוף להיות בלא נפש, שאם אין נפש אין גוף, ואם אין גוף אין נפש, וחוטאים שניהם, הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח ז), לכך הכתוב כתמיה נפש כי תחטא בשגגה, מהו בשגגה מכל מצות ה', ללמדך שכל החוטא בשגגה [כאילו] עובר על מצות ה', וכן הוא אומר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וגו' (כמדני טו כב), (ע) [וכן אמר דוד שגיאות מוי יבין מנסתרות נקנין] גם מזדים חשוד עבדך וגו' ונקיתי מפשע רב (סבלים יט יד), מחטא הגדול שעשיתי, ואם תעשה כן יהיו לרצון אמרי פי (עס עס יו), מכאן אתה למד שכל החוטא אפילו בשגגה נקרא חטא, (עא) שגו רבותינו שגגת תלמוד עלה זדון, לפיכך כתיב נפש כי תחטא, (עב) לפי שהוא מלמעלה, ולא כתיב אדם:

[יב] (עג) **לעתיד** לבא הקב"ה מביא את הנפש ואומר לה למה עברת על המצות, והיא אומרת הגוף עבר על המצות, (עד) מיום שיצאתי ממנו שמא חטאתי, חוזר ואומר לגוף מפני מה עברת על המצות, ואמר לו הנפש חטאה, (עה) משיצאה הנפש ממני שמא חטאתי, מה הקב"ה עושה מביא שניהם ודנם כאחד, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרדס (עו) והיה בתוכו ענבים ותאנים ורמונים בכורות, אמר המלך אם אני מושיב שם רואה ומהלך הוא אוכל לעצמו את הכבורות, הושיב שם שני שומרים, אחד חיגר, ואחד סומא, היו יושבים ומשמרים את הפרדס, הריחו הכבורות, אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני וגביאם ונאכלם, רכב חיגר על גבי סומא והביאן ואכלום, לימים בא המלך בקש הכבורות ולא מצא, אמר לסומא אתה אכלת אותם, אמר לו כלום יש לי עינים, אמר לחיגר אתה אכלת אותם, אמר כלום יש לי רגלים, הרכיב חיגר על גבי סומא ודן אותם כאחד, אף הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף, (עז) שנאמר יקרא אל השמים מעל (סבלים יד ז), זו נשמה, ואל הארץ לדון עמו (עח) זה הגוף, וצפה דוד היאך הקב"ה דן את בריותיו, התחיל לבקש רחמים על נפשו, אמר רבון העולם כשאתה דן את בריותיך אל תדינני כיוצא בהם, (עט) [ואל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי] (שם קנב ז), אלא צדק עשה עמי, שנאמר אני בצדק אחזה פניך (שס ז יו), אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי שייצר הרע שולט בהם הייתם חוטאים, אבל לעולם הבא אני עוקר ומכס, שנאמר והסרתיו את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר וגו' (יחזקאל לו טו):

[יג] **ונפש** כי תחטא ושמועה קול אלה וגו' (ויקרא ה ה). (פ) זש"ה אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים (קהלת ה ה), אלו בני אדם שמחפין

ה ערות ותקונים

απόφασις' גזר דין, (אורטיהו): (סט) והחוטא אללי [איוה דין] יא עליו, כן תקנתי כמו שהוא בנדפס, ובכ"י רח"ט כתוב כמו בכ"י שלפנינו, והסברים המלות "איוה דין", ובכ"י רומי וחסא אללי ויאל עליו קפף, ובינקוט ויקרא שם הגו' ויודע נימוס המלכות וחוטא: (ע) וכן אמר דוד, כן הוא לנכון בכ"י רומי ורח"ט ובנדפס: (עא) שג רבותיו שגגת תלמוד, אבות פ"ד מ"א: (עב) לפי שהיא מלמעלה, עיין וי"ר פ"ד אות ד' עשרה דברים משמשים את הנפש, הושת למוון וכו', וסיים והנפש למעלה מכלם, אמר הקב"ה אני עשיתיך למעלה ממוני ואת יולאת וגזלתה וחומסת וחושבת: (עג) לעמוד לבא הקב"ה מביא את הנפש, המחומר הזה מובא בגמרא בבבלי סנהדרין לא סע"א, ושם הוא בשם אנטוניוס שאמר לרבי, גם המשל ממיגר וסומא מובא ס. וכן מובא בסומאמר בוי"ר פ"ד אות ה' ושם איוה תני רבי ישמעאל: (עד) משיצאה ממני ע"ש בוי"ר כמה שנוס: (עה) שמא חטאתי, בגמרא שם שמוס שפרשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר: (עו) והיה בתוכו ענבים ותאנים ורמונים בכורות, בגמרא שם והיה בו בכורות, פי' רש"י בכורות תאניו הכבורות: (עז) שנאמר יקרא אל השמים מעל זו נשמה, בגמרא שם כתב רש"י יקרא אל השמים מעל כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבהל לו לתוך גופו של אדם מהל השמים מעל ויקרא אף אל הגוף שבה מן הארץ: (עח) זה הגוף, ע"כ הוא בגמרא שם: (עט) אל תבא בנפשך, הוספתו כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ט ובנדפס: (פ) זש"ה אל תבהל, מנבא

שמו של הקב"ה, (פא) בוא וראה משנבראו העליונים והתחתונים בחצי השם נבראו, שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' לו ד), ולמה לא נבראו בכלו, שאינן כדי להזכיר שמו של הקב"ה שלם, אוי להם לבריות שמחריפין שמו של הקב"ה חנם, (פב) ראה מה כתיב בקרבנות, אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא ה ב), אינו אומר לה' קרבן, לה' עולה, ובני אדם שמחריפין את שמו חנם, לכך נאמר אל תבהל על פיך וגו' (כי האלהים בשמים ואתה על הארץ), כי מי יאמר שהאלהים אינו בשמים, ואין בני אדם על הארץ, אלא אמר שלמה כל זמן שהחלש שבהלשים מלמעלה, הוא נוצח את הגבור מלמטה, צא ולמד מאבימלך ותשלך אשה אחת פלח רכב [על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו] (שפטים ט ז), (פג) וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, ראה מה כתיב בו, וכל דיירי ארעא כלא השיבין [וכמצביה עבדן בחיל שמיא ודיירי ארעא] (ויטל' ד ז), וכתיב כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ (תהלים מ ג), ובני אדם למטון, על כן יהיו דבריך מעמים, ומה עליך לעשות, ליתן ירך על פיך ועל אונך שלא לדבר ושלא לשמוע, לכך נאמר נפש כי תחטא :

[יד] והוא עד או ראה או ידע (ויקרא ה ס). וזש"ה חולק עם גנב שונא נפשו [אלה ישמע ולא יגיד] (משלי כט כד), מי גרם לאדם שיאמר עליו נפש כי תחטא, אלא מפני שלא בא והגיד לחכם פלוני גידף שמו של הקב"ה, לפיכך חולק עמו עונותיו, שנאמר ואם לא יגיד וגשא עונו (ויקרא ה ה), לפיכך אמר שלמה חולק עם גנב שונא נפשו, וכשם שהגנב נתפס ושותפו עמו מתחייב, אף מי ששומע גידופו של הקב"ה ואינו מגיד מתחייב עמו, ואל יאמר אדם מה לשון הרע אני אומר, אמר הקב"ה על כל דבר יש בו לשון הרע, חוץ מקללת השם, למה שכשם שאדם מקלל את חברו ואחד שומע לא איכפת לו, אבל אם קלל לאביו בפניו, הוא נותן נפשו ואמר לאבי קללת, אמר משה הלא הוא אביך כך (דברים ג ו) :

[טו] נפש כי תחטא ושמעך קול אלה [והוא עד או ראה או ידע]. אמר הקב"ה אם בקשת להעני הוד, ואם לאו אני מעיד, שנאמר והוא עד, ומנין שנקרא הקב"ה עד, שנאמר ואנכי היודע ועד נאום ה' (יחזקאל כט כג). בא וראה כל הפרשיות הכתובות בספר הזה כתוב בהן שגגה, חוץ מן פרישה זו שלא נאמר בה שגגה, עליו אמר שלמה אל תתן את פיך לחטאי את בשרך [ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא] (קבל' ס ה), משל לשנים שרובו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו, נתפשו שניהם, ועלו לבימה (פד) ונתן איפופסין לבן הדעת, ופינה לשכור, כך כל מי שהוא חוטא כתוב עליו שגגה, נפש כי תחטא בשגגה וגו', ואם כל עדת ישראל ישגו (ויקרא ד יג), וכולן מפני שהן חוטאין בשגגה, הם מביאים קרבן ונסלח להם, שנאמר ונסלח לכהן עדת בני ישראל ולגור הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (במדבר יו טו), אבל המגדף נוטל אפופסין, שנאמר ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד טו), [וכתיב] ונשבעת הי' ה' באמת במשפט ובצדקה [והתברכו בו גוים ובו יתהללון] (יחזקאל ד ג), והכתוב אומר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק (דברים י ט), ואחר כך ובשמו תשבע, את ה' אלהיך תירא, שתהיה כאותן שלשה שכתוב בהן ירא אלהים, באברהם כתיב בו כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וגו' (גנאשית כג יג), וביוסף כתיב את האלהים אני ירא וגו' (שם מג יח), ובאיוב כתיב ירא אלהים וסר מרע (איוב ב ג). ואותו תעבוד, שתהא עוסק בתורה ובמצות, ובו תדבק, שתכבד תלמידי חכמים, ותהנה אותם מנכסך,

הערות ותקונים

מוצא בילקוט ישעיה רמז רל"ז וקבלת רמז תקע"ח בשם התנחומא : (פא) בוא וראה, עיין מנחות כ"ט ירושלמי חגיגה פ"ג, ב"ר פ"ג, שו"ט מוזנור כ"ב : (פב) ראה מה כתיב בקרבנות אדם כי יקריב מכם קרבן לה' אינו אומר לה' קרבן, עיין דברים י"ע"ב, ב"ר פ"א, ספרא ויקרא פ"ב, ספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא, וילקוט בראשית רמז ג' בשם ב"ר, ולקח מוצב בראשית א' ע"ב וע"ג בשערה כד : (פג) וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, כן הוא גם בכ"י רח"ס, ובכ"י רומני הנידסא כהחלש למטה וגבור שבגבורים מלמעלה על אחת כמה וכמה, ובנדפס (שהוסף המדפיס ממוטטובה) ואם היה גבור בכל הגבורים כמותו והרגמו אשה מלמעלה, על אחת כמה וכמה הקב"ה : (פד) ונתן איפופסין, עיין הערה סח :

אמר להם משה לישראל לא תהיו סבורין שמה התרתיו לכם לישבע בשמי אפילו באמת, אלא אם יש בככם כל המדות האלו אתה רשאי לישבע בשמי, ואם לאו אין אתם רשאים לישבע בשמי אפילו באמת, לא תהיה כאותן שכתוב בהן חשבע לשקר וקטר לבעל (ויקרא יט), מלא כל המדות הללו ואחר כך אתה שלי, שנאמר אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב וגו', ואחר כך ונשבעת חי' וגו' (שם טז טז):

[מז] אמרן רבותינו אפילו על האמת אינו יכול לישבע, למה, (פה) שנו רבותינו לא יהא אדם מישראל פרוץ בנדרים, ולא בשחוק, ולא להטעות את חבריו בשבועה, לומר שאינה שבועה. (פז) מעשה בהר המלך שהיו שם שני אלפים עיירות וכולם נחרכו על שבועת אמת, ומה הנשבע באמת כך, הנשבע בשקר על אחת כמה וכמה, כיצד היו עושין, אדם אומר לחבירו שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה, והולכין ועושין ומקיימין שבועתן, לכך נאמר נפש כי תחטא וגו':

[יז] וכשיבא הקב"ה לדין את כל הבריות לעולם הבא, הן אותם עם מכשפים ועם מנאפים, מנין שנאמר וקרבתיו עליכם למשפט והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלאכי ג ט), ומחייבין ומורידין לגיהנם, אמר הקב"ה כמה שנתתי לכם להיות מהללים ומשבחים לשמי, אתם מחרפין ומגדפין ונשבעין בשמי לשקר, כל הבריות לקולסי נבראו, שנאמר כל פעל ה' למענהו. (משלי טז ט), ולא דייכם שאין אתם מקלסין, אלא אתם מחרפין, אמר הכתוב והרשעים כים נגרש וגו' (ישעיה מ ט), מה הים הזה הגלים שבתוכו מתנאין ועולין, כיון שכל אחד ואחד מהם מגיע לחול הוא נשבר וחוזר, והחבירו רואה אותו, אף הוא שנשבר ומתנאה ועולה ואינו חוזר בו, כך הם הרשעים רואים אלו את אלו והם מתנאים, לפיכך נמשלו כים, שנאמר והרשעים כים נגרש וגו'. כל הדורות דורו של אנוש דור המבול ודור הפלגה לא למדו אלו מאלו אלא מתנאין, לפיכך והרשעים כים נגרש, רשעים אין להם נייח בעולם, אבל הצדיקים יש להם השקט, שנאמר ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד (יקרא ל י):

[יח] ד"א והרשעים כים נגרש. מה הים טיטו על פיו, אף הרשעים סריותם על פיהם, שנאמר ויגרשו מימיו רפש ומיט (ישעיה מ ט), ולא ממובתו של אדם שומע חרופין וגדופין, אלא מתוך עונות שיש בידו, שנאמר נפש כי תחטא ושומעה קול אלה וגו'. (פז) אתה מוצא שלשה דברים ברשותו של אדם, ושלושה אינן ברשותו של אדם, אלו הן ברשותו, הפה והידיים והרגלים, הפה אם רוצה אדם לעסוק בתורה עוסק, לחרף ולגוף עושה, ששפתותיו ברשותו, הידיים אם רוצה ליתן צדקה נתן, לגנוב גונב, למה שהן ברשותו, הרגלים רוצה לילך לבית הכנסת הולך, לגנוב לנאוף לרצוח הולך שרגליו ברשותו. ואילו אינן ברשותו, העינים והאזנים והאף, העינים היה עובר בשוק ראה עשה עבירה בשוק, רואה שלא בסובתו, האזנים שמע קול חרופין וגדופין ולא היה רוצה לשמוע, מה יעשה, שמע שלא בסובתו, האף עבר במקום ע"ז והריח קסורת של ע"ז, ולא הריח ברצונו, מה יעשה, הריח שלא בסובתו, וכשהקב"ה מבקש אף אלו שהן ברשותו אינן ברשותו, הפה, בלעם בא לקלל את ישראל לא הניחו הקב"ה, אלא בירך אותם, שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לישמוע אל בלעם וגו' (דברים יט ט), והידיים, כן אתה מוצא בירבעם, כיון שבא להביא ויקרא (אל) [ל המזבח (דבר) (כדבר) ה', ויאמר מזבח מזבח (כה אמר ה' הנה בן נולד לבית דוד וגו') (מ"א י ט), באותה שעה אמר ירבעם משה כתב בתורה כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת (דברים יט ט), ואתה מה מופת אתה נתן לי, אמר לו מופת אתה מבקש, זה המופת אשר דבר ה' הנה המזבח נקרע (מ"א י ט), באותה שעה

הערות ותקונים

(פה) שנו רבותינו, לא מלאחי רק צננים' ד"ה ס"א אל תהי פרוץ בנדרים שלא תמעול בשבועות, ובגמרא נדרים כ' ע"א חתא לשולס אל תהי נגיל בנדרים ועיין בתנחומא הגדפס ויקרא אות ז' וריס פ' מטות ובגמ' סכ"ג: (פז) מעשה בהר המלך, תנחומא טס וטס ובגמ' טס ועיין גיטין ל"ז: (פח) חתם מולא שלשה נדרים ברשותו של אדם. המדפיס ממנסובה הביא רק התחלה המאמר, חתם מולא שלשה נדרים ברשותו, וזיין "כלעיל פרשת תולדות", וכן הנינו כן בכל הדפוסים, ולפינו בכ". כתוב פה כל המאמר, ויין

(פח) (וישא) [וישלח] ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו (מ"א יג ד),
 ללמדך שלא היתה ברשותו, ורגלים מנין, מאנשי ארם, בשעה שבאו על אלישע,
 אמר להם הקב"ה ובזכות עצמיכם באתם אתם, מה עשה להם הטעה אותם, שנאמר
 ויאמר אליהם אלישע לא זה הדרך ולא זו העיר (מ"ב ו יט), ללמדך שאפילו הרגלים אינן
 ברשותי של אדם, ולא עוד אלא אפילו לעולם הבא, [שנאמר] משגיא לגוים ויאבדם
 (אי"ב יג), (פט) משגא כתיב, ויאבדם מורידם לאבדון, והצדיקים רואין אותן,
 שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא
 תכבה (ישעיה סו כד): חסלת פרשת ויקרא

פרשת צו

[א] וידבר ה' וגו'. צו את אהרן וגו' (ויקרא ו א ז). (א) זש"ה כי מי בשחק יערך לה'
 ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט ז), אמר הקב"ה אילו הייתי מבקש קרבן,

הערות ותקונים

עין בתנחומא תולדות שם חות י"ב מוצא זה ברכבה וק"ת בסגנון אחר, ועיין צ"ר פס"ו אות ג' אמר ר'
 לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלושה אינן ברשותו כו', ומוצא בילקוט תולדות רמז קט"ו
 בשם צ"ר וכן בילקוט מלכים רמז ר"ב: (פח) וישא ירבעם את ידו, תקתי שז"ל וישלח כמו שהוא בקרא.
 ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הנוסחא ויפ ירבעם את ידו: (פט) משגא כתיב, דורש כליו הוא בש"י ימנית,
 לשון שגגה, וכן במסורת התנ"ך כתוב משגיא, וג"ל משגיא בש"י, ועיין במנחת שי בציוז שם, ומה
 שהעיר בזה:

(א) זש"ה כי מי בשחק, מוצא בילקוט ריש לו בשם התנחומא. והנה בריש ויקרא הערותי כי בתנחומא
 הכתוב הוסיף המדפיס ממוטבה אל התנחומא פ' ויקרא מן כ"י שלי, ורשם עליו "ראה כי חש האל"
 ועל אות ח' שם עד סוף פ' ויקרא רשם עליו "כבר היה לעלמים". והנאמר הזה אשר כבר היה לעלמים
 ונדפס בדפוס קונטראטניטא ודפוס ווייליא הוא מן דרשן מאוחר, כמו שתמצא שם בהערה א', וכן צפ"ו
 הוסיף המדפיס הוא ממוטבה מן כ"י שלי ורשם עליו "ראה כי חש" והוא בדפוסים האחרונים מן אות א'
 עד אות י"ב ועד בכלל, והח"כ רשם "כבר היה לעלמים" והוא אות י"ג י"ד, ובדפוס ממוטבה הציג את
 אשר כבר נמצא בדפוס שלפניו באתיות רש", ולעומתו אשר הוסיף הציג באתיות מרובעות, והמדפיסים
 שלאחריו הדפיסו בתחלה אשר הוסיף ואל"ח הדפיסו אשר כבר היה מלפנים, והמדפיס דפוס מאוטבה העיר
 שם שגם פרשה לו אשר נדפס מלפנים אינה תולדות התנחומא רק היא נוספה מאוחר, והאמת אתו
 כמו שיראה כל מעין, וממצא בהמאמרים "אמרו חכמים" וכן ומנין שבדק הסכין שנאמר ויקח את המאכלת,
 חשוב אותיות ויקח את המאכלת ותמצא י"ב כמנין הבדיקות "שעשוי" לסכין, אבשרא ואטופרא ואתלת
 רוחתא... וזה מן דרשן מאוחר, ועיין במזמן צ"י הל' שחיפה פ"ח שאין זה מסקנא דגמרא ע"ש, עוד
 שם "אלא כך פתרונו" הביא בטעות פסוק מישעיה וחשב שהוא ביחזקאל כמו שתרצה שהביא שם, וכמו שנאמר
 בשנת מות המלך עזריה וגו', ע"ש. וכן עוד שם ובשתיים יעוסף וכי בכנפים מעוסף, אלא מכאן תקנו
 זכרונו לברכה לשפך על רגליו בשעה שאומר שליה לצבור קדוש קדוש קדוש ה' לבאות, וזה לא נמצא לא בבבלי
 ולא בירושלמי, והטור או"ח הל' חפלה סו' קכ"ה כתב ונשאין גופן כלפי מעלה, ובמך למנהגם מוס' היכלות
 ע"ש. ומרן צ"י שם הביא בשם שבלי הלקט מה שזוהגים בני העולם לנענע ענמם בקדושה מאלתי הסעם
 בשם רש"י דתנאי ויגועו אמות הספים מקול הקורא כו'. וכן עוד שם ותנחומא אמר כסוי רגלים לפי שהם
 כפך רגל עגל שלא להזכיר עון העגל את ישראל, כוונתו למדרש תנחומא. והוא לשון רש"י ישעיה ו' ב'
 ובתנחומא ראייתו כו'. וזה הדרשן הביא ותנחומא אמר, ורש"י כוון לתנחומא אמר אות ח' ע"ש, וכן כל
 המאמר שלאחריו וקרא זה אל זה נוטלין רשות זה מזה שלא להקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה, וכל
 הדברים אחרי כן הוא לשון רש"י בישעיה שם ראה ותמצא, וכן עוד שם וכן אהה מוצא במרים שנאמר לאו
 שלשתכם כל המאמר שם הוא לשון רש"י (במדבר יב ה) ושם שם א', ובספרי בהעלתך הוא בשוויים קל"ח
 רק העתיק לשון רש"י מלה במלה וגם שם כי אשה כושית לקח כושית בנימסריא יפת מראה, הוא לשון
 רש"י, וכן מזה שהביא אחר זה הוא לשון רש"י, וכן אח"י הביא והאיש משה עניו מאד עניו שפל וסבלן הוא
 לשון רש"י, וכן עוד שם ויאמר ה' פתאום שנגלה עמהם פתאום והם עמאים בדרך ארץ והיו לזעקים מים
 מים והודיעם שיפה עשה משה שפירש מאשתו אחר שנגלית שכינה עליו ואין עת קבוע לדבור, הוא לשון
 רש"י, וכן עוד שם פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה וכל המאמר שלאחריו הוא לשון רש"י, עוד שם
 ולפי משמעו נראה לי כן, הוא לשון רש"י, וכן ואחר תאסף אוכר אני כי כל האסיפות כו' הוא לשון רש"י
 שם שכתב אומר אני, וכל המאמר שם עד שבביל שעה אחת שנתעבבה למשה כשהוא שולך לניאור שנאמר ותחזק
 אחרותו

(ב) לא הייתי אומר למיכאל שיקריב לי קרבן, וממי אני מבקש קרבן מישראל, וכן הוא אומר בלחם הפנים ביום השבת ביום השבת [יערכנו לפני ה' תמיד] (ויקרא כד ט), (ג) וכתוב הירצה ה' באלפי אלים ברבבות נחלי שמן (מייסד ו 1), בלעם הרשע היה (ד) סניגורן של אומות העולם, ועל ידו הוא מדבר, הירצה ה' [באלפי אלים ברבבות נחלי שמן], (ה) רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו לוג שמן, אנו מקריבין לו רבוא ברבבות נחלי שמן, מה הקריב אברהם לפניו לא איל אחד, שנאמר וישא [אברהם את] עיניו וירא (ו) והנה איל אחר וגו' (גנאשית כג ג), אם רוצה אנו מקריבין לו אלפי אלים, ומה הקריב לו בנו, אנו אקריב לו בני ובתי, שנאמר האתן בכורי פשעי פרי במני חמאת נפשי (מייסד ט), בכורי פשעי זה בני הבכור, פרי במני חמאת נפשי זה בתי. ראה כמה היה בלעם הרשע ערום, התחיל לומר את שבעת המזבחות ערכתני (במדבר כג ד), (ז) לא אמר מזבחות, אלא המזבחות, אלו הן משנברא אדם הראשון ועד עכשיו שבע מזבחות בנו, ואני מקריב שבע כנגד שבעתן, ומה הם מקריבים שתיים עשרה הלות, שנאמר ולקחת סולת ואפית אותה שתיים עשרה הלות (ויקרא כד ט), כיון שנגלה עליו הקב"ה א"ל רשע מה אתה עשה, א"ל את שבע המזבחות ערכתני, למה היה הרשע הזה דומה, לטבח שהיה מוכר בשוק, והיתה חנותו מלאה בשר, וראה (ח) הלונטמוס והיה מסתכל בבשר, ראה אותו מבח שהיה מסתכל בבשר, א"ל מרי כבר שלחתי (ט) אופסנין לביתך, כך בלעם אמר לו הקב"ה רשע מה אתה עושה בכאן, אמר לפניו את שבע המזבחות ערכתני ואעל פר ואיל במזבח (במדבר ט), א"ל הירצה ה' באלפי אלים (מייסד ט), אמר לפניו האתן בכורי פשעי, א"ל הקב"ה רשע אם הייתי מבקש קרבן, הייתי אומר למיכאל ולגבריאל והיו מקריבין לפני, שנאמר כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים ט), בבני אברהם יצחק ויעקב שהן אילי עולם, אמר לו הקב"ה מה אתה מבקש להטעות עצמך לפני שאקבל מן האומות קרבנות, אין אתה יכול, א"ל שבועה היא מאת בני ישראל, ברית עולם תנאין הן, שאין אני מקבל קרבנות אלא מישראל, שנאמר צו את אהרן ואת בניו לאמר וגו'. והאומות אומרים מה הוא כך שישאל מקריבין ומקטירין, אמר להם הקב"ה זאת תורת העולה, מי זאת עולה מן המדבר וגו' (ש"ס ג 1), ומשה עלה אל האלהים (שמות יג א): [ב] ד"א וידבר ה' וגו', צו את אהרן וגו', זאת תורת העולה. אמר הקב"ה קיימו (י) מה שכתוב למעלה מן הענין, ואחר כך ואת תורת העולה, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה (ישעיה סא ח), אפילו בעולה, מה כתוב למעלה מן הענין, והיה כי יחמא ואשם והשיב את הגולה אשר גזל (ויקרא ס כג), ואחר כך זאת

הערות ותקונים

אחתו מרדוק הוא לקוח מרש"י, ועל מה שלקח מרש"י בהעלתך התעורר ג"כ בעל אות מנחת ע"ס: (ב) לא הייתי אומר למיכאל, כנדפס נוסף שהוא אל"י: (ג) וכתוב הירצה ה' באלפי אלים, מובא בילקוט מייסד רמז תקנ"ה בשם התנחומא: (ד) סניגורן, וכ"ה בכ"י רומי, וכ"י רח"ם ובילקוט סניגורן, וכנדפס סניגורן, המלה יונית ומורגל בדר"ל סניגור, ופי' מליץ מלגוד זמת: (ה) רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו לוג שמן, וכ"ה בגי' בכ"י רח"ם ובילקוט, וככ"י רומי הגירסא רוצה הוא מה שאתם מקריבים לו רבוא רבבות נחלי שמן, וכנדפס רוצה הוא מה שאתם מקריבין לו לא לוג שמן אתם מקריבין לו חנו מקריבים לו רבוא רבבות נחלי שמן, וכ"ה בילקוט זו: (ו) והנה איל אחד, כן הוא גם בילקוט מייסד, ובילקוט זו וככ"י רומי וכ"י רח"ם מובא רק התחלת הפסוק והנה איל וגו'. ובקרא נאמר והנה איל אחד: (ז) לא אמר מזבחות אלא המזבחות, לזה הנואמר כוון רש"י (במדבר כג ד) את שבעת המזבחות שבעה מזבחות ערכתני אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות, אמר לפניו אבותיכם של חנו בנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתני כנגד כולן, והוסף רש"י אברהם בנה ארבעה ויחזק בנה אחד ויעקב בנה שתיים ע"ס שהביא הכתובים: (ח) הלונטמוס, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ם ובילקוט זו, אולם בילקוט מייסד בשמות הלונטמוס, וכנדפס ובער הלונטמוס, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם, וכנדפס אפסנין, ובילקוט זו בשמות אפסנין, וכ"ה אפסנין, ובילקוט מייסד בשמות אפסנין, ובבארחת המלה ראויה כי יידידי הרה"ג החכם הגבולן הנפלא מוה"ר ח"י ד"ר קאהוט מבארם אצל בדוחק, ולי נראה כי הוא המלה פסיון שהביא הערוך בערך פסיון עם ח' בראש והוא מן עוף רעבהוק, עיין בהערת הרמ"ל טס, והכוונה כי כבר שלחתי לך לבייתך עוף יפה למנחה: (י) מה שכתב

תורת העולה, אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם כלום, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה, ואיכותי אתה מעלה עולה ואני מקבלה, כשתנקה כפיך מן הגזל. אמר דוד מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב (תהלים כד ג ד), ומתחילת הקרבנות אתה למד, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א ב), למה נאמר אדם, אלא אמר הקב"ה כשתהא מקריב לפני תהא כאדם הראשון, שלא היה גזול מאחרים, שהוא היה יחידי בעולם, כך אתה לא תהא גזול מן הבריות, למה כי אני ה' אהב משפט שונא גזל בעולה: ד"א זאת תורת העולה, למה נקרא שמה עולה, שהיא עליונה מכל הקרבנות, היא העולה, תדע מי שהוא מביא חמאת הכהן נוטלה, וכך המנחה, וזבח השלמים לבעליהן, ואשם לבחן, אבל העולה אין בריה מועם ממנה, אלא כולה להקב"ה, לכך נקראת עולה, שהיא עולה להקב"ה שהוא עליון:

[ג] ד"א צו את אהרן וגו', מה עסקו של אהרן, כאן ישראל מקריבין (יא) ואהרן עיכב, והכתוב אומר צו את אהרן, והרי כתיב צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשוי (במדבר כה ב), וכאן הוא אומר צו את אהרן זאת תורת העולה, (יב) אמר הקב"ה (יג) כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך באש, [שנאמר] היא העולה על מוקדה וגו' (ויקרא ו ב). דור המבול על מה שאמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (אבות כה טו), (יד) לפיכך נידונו באש, וכן הסדומים, שנאמר וה' המטיר על סדום ועל עמורה נפירות ואש (בראשית יט כד), פרעה שאמר מי ה' [אשר] אשמע בקולך] (שמות ה ב), ועולה את עצמו, ואמר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כט ג), לפיכך על מוקדה, שכן הוא אומר (טו) ירעם (מן שמים) [בשמים] ה' ועליון יתן קולו (טז) ברד וגחלי אש (תהלים יח יד), ואף סנהריב שעולה את עצמו, ואמר אני עליתי מרום הרים ורכתי לבנון וגו' (תנ"כ יט כג), מה היה לו, ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (שם סג לה), הוא חירף על ידי מלאך, לכך ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, ומה עשה לו, ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעיה י טו), (יז) מהו תחת

הערות ותקונים

סכתוב למעלה מן העינין, מוצה זילקוט או רמז ת"ס בשם התנחומא: (יא) ואהרן עיכב, ככ"י רומי ואהרן עוכב, ככ"י רח"ס ואהרן ערב, ובנדפסם (שהוסף המדפיס ממנוטובה ע"פ כ"י אחד) ואהרן נזכר: (יב) אמר הקב"ה כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך באש, מוצה זילקוט שמואל רמז קס"ה בשם התנחומא, וזו"ר ס"ז אות ו' אמר ר' לוי ינוום וקילוסים הוא שכל המתנאה אינו יודון אלא באש, שנאמר היא העולה על מוקדה, ועיין שו"ט מזור י"א בספוק ימטר על רשעים פחים, וכן במזמור י"ח פסוק ותגעש ותרעש הארץ ושם איתא אמר כל מי שמעלה עצמו סופו לילך באש, ז"ל אמר הקב"ה, וזו"ר סג סהבאתי ינוום וקילוסים הוא המ"כ כתב ינוום קילוסין פי' ינוום חק שראוי לקלוטו, וכן הרז"ל כתב חוק ומנהג מהולל, ובמאת ז"ל וקילוסים, והיא המלה היונית αελευστος פי' ליווי, עיין ערוך ערך קלוטו, וכן ינוום הוא יונית νομος פי' חוק ומשפט, ור"ל חוק ומשפט וגם ליווי הוא: (יג) כל מי שהוא מעלה עצמו, דריש העולה לשון גהות שעולה בדעות להתנאות: (יד) לפיכך נדונו באש, גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס לא נמנא בראות מהכתובים, רק בנדפסם אות ב' הביא שנאמר צעת יורבנו ללמנו בחומו נדעטו ממקומם (אויב ו יז), וכתיב ויתרם אכלה אש (שם כב ב), וזילקוט שמואל סג הביא ג"כ הכתוב אש לא נכחד קיימנו ויתרם אכלה אש, וזו"ר סג ובש"ט מזור י"א הביא רק את הכתוב הראשון צעת יורבנו ללמנו, ובש"ט מזור י"ח קבר המסדר בלשונו וכן הוא אומר צדור המצולה ובאשני סדום ובגוג ומגוג ובשחרז ומלך חירם ובנבוכדנצר: (טו) ירעם מן שמים, וכן הוא ככ"י רומי, ותקנתו בשמים, ובמלא לנכון ככ"י רח"ס, (ובש"ט כב יד) כתיב ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו, אבל מן הסוים שסיים לשון הכתוב ברד וגחלי אש כוון הדורש להכתוב בתהלים, כי בש"ט לא נמנא בקרא ברד וגחלי אש, ובנדפסם הביא וירעם משמים ה' מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש, יש לתקן וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש, והלשון מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש הוא פסוק שלפניו, ובעל הילקוט בשמואל סג הביא לשון הכתובים מתהלים מנוגה נגדו עביו עברו, כן הוא בתהלים, ובשמואל כתיב מנוגה נגדו עברו גחלי אש, וכן ירעם מן שמים [ז"ל בשמים] ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש הוא לשון הכתוב מתהלים, וכן כי אהה תאיר נרי כ"ה בתהלים, ובשמואל כתיב כי אהה נרי ה': (טז) ברד וגחלי אש, אחר זה סיים בנדפסם וכה"ל ויהי ברד ואש מתלקחת (שמות ט כד) זה הוסף המדפיס דפוס מאנטובה ע"פ וי"ר סג או אנליסיה כן ככ"י סה"ה לפניו: (יז) מהו תחת כבודו, והניח בנדפס

כבודו, ששרף אותו מבפנים, והניח בגדיו מבחוץ, (יח) שכבודו של אדם כסותו, למה הניח הקב"ה בגדיהם, לפי שהיו בניו של שם, (יט) שנאמר בני שם עילם ואשור וגו' (ג'לתי כג), אמר הקב"ה הייב אני לשם אביהם, שנמל הכמות וכיסה ערות אביו, שנאמר ויקח שם ויפת את השמלה וגו' (ש"ט כג), לכך הניח הקב"ה בגדיהם ושרף גופם, היא העושה על מוקדה וגו'. וכך נבוכדנצר עילה את עצמו, אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי' י"ד), אמר לו הקב"ה רשע לא דייך שאמרת השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי (ש"ט ס"ג), אלא שאמרת אעלה על במתי עב, מלמעלה, וכן אמר לחנניה וחביריו, (ב) מאן הוא אלהא די שיוזיבנכון מידוי [ומן הוא אלה די שיוזיבנכון מן ידי] (דניאל ג' יו), ביתו שרפתי, ועמו הגליתי, ולא עמד עלי בביתו, ובביתי הוא יכול לי, מה עשה השליכן לכבשן האש, מה עשה הקב"ה, רמו לכבשן (כא) ונעשה פלטיה, (כב) מי שהיה ראוי להשרף [לא נשרף, ומי שלא היה ראוי להשרף] נשרף ויצאה האש ושרפה חצי האומות, שאתה מוצא כשנתכנסו לחנוכת צלמא (כג) בתחילה שמונה אומות [היו שנאמר] באדיין מתכנשין אחשדרפניא סיגניא ופחוותא אדרגוריא נדבריא דתבריא תפתאי וכך שלמוני מדינתא (דניאל ג' א) הרי שמונה אומות, וכשנתכנסו לראות לחנניה וחביריו, לא כתוב שם אלא ארבע אומות, (ומתכנסין) [ומתכנשין] אחשדרפניא סיגניא ופחוותא והדברי מלכא (ש"ט ס"ג), (הרי) [היכן] ארבע אומות, אלא קפיל (יתחון) [חמון] שביבא די גורא (ש"ט ס"ג), ואף נבוכדנצר נשרף באש, (כד) ונעשה אימת שיווה עליו, ולמה לא נשרף כולו, אמר הקב"ה הניחו דרשע זה

ה ערות ותקונים

מבחון, עיין בצ"י סנהדרין לא ס"ע"א ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד תש תמר ר' יוחנן תחת כבודו ולא כבודו ממש, כי הא דר"י קארי ליה למאריה מוכדותיה, ע"ש ברש"י, וסוטה צמלת כבודו בגדיו לתחת בגדיהם נשרפו: (יח) שכבודו של אדם כסותו, זה ראייה שפירש כבודו בגדיו, וכן מנאל במוס' ד"א פ"י הדר אלהים בני אדם הדר בני אדם כסותם, והרצ בעל שבלי הלקס כ"י סימן כ"ח הביא זה בשם התנחומא שאתה שם בן סורא אמר הדר אלהים בני אדם הדר בני אדם כסותן, וכן מובא בתניא רבתי סימן י', ומנלתי בקוטרים אחרון של בעל הילקוט הרפסם בדפוס סאלוניקא ודפסם גם בבית המדרש ח"ו שהביא שם בסו' מ' המאמר הזה מן הילמדנו בשם הילמדנו: (יט) שנאמר בני שם עילם ואשור, וסגורב היה מלך אשור: (ב) מאן הוא אלהא וגו', בן מוצא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, רק בכ"י רומי כתוב מן ידו כמו בקרא, וככ"י רח"ס מוצא ג"כ מידוי: (כא) ונעשה פלטיה, וכן הוא בכ"י רומי, וככ"י רח"ס וילקוט שמואל שם רמו קס"א ונעשה פלטיה, ובגדפס אשר העתיק המדפיס ממוטובה מוכ"י אחד מתנחומא שלנו והוסיף אל הגדפס (ראה הערה א') הגירסא פלגיה, וראיתי בדפוס אונסטרדאם שדפס אחד בלדו פלגיה ג"ל דגרסיין פילונקיא ופי' התנגדות נגד רצונו, כמו שמה פילונקיא יש למעלה עכ"ל. אולם פילונקיא מלה יונית ופירושה מחלוקת, עיין ערוך ערך פלגן, ועיין מה שכתבתי בפ' וארל הערה ק"ב, וזוה הכוונה רמו לכבשן ונעשה מחלוקת, רק לדעתו יש לתקן פלגטיה והיא המלה היונית $\pi\lambda\alpha\upsilon\tau\eta\tau\epsilon\varsigma$ שם כללי לכוכבי לכת (Planeten) והכוונה רמו לאור הכבשן ונעשה האור פלגטיה, וזוה תראה במדרש חיות פ"ח פ"ח (על הפסוק זאת קומתך) זאת קומתך דמחה לתמר, מה תמר נגזרה עליה שריפה ולא נשרפה, אף חנניה מישאל ועזריה נגזר עליהם שריפה ולא נשרפו, כיצד נעשה להם האור, ר' אלעזר ורשב"י, ר' אלעזר אמר כמין פלגים, ורשב"י אמר כמין אוקיי, המ"כ כתב כמין אוקיי בריכה של מים, ופלגים הם הוא כה"ג ובקשתיו ולא מנאלתי, גם הרז"ל כתב לח מנאלתי פירושם לא בערוך ולא במוספי, וז"ע. אולם יש לתקן פלגים או פלגים ומנאל במוספי ערך פלגים וז"ל: מדרש שה"ש כיצד נעשה להם האור ר' אלעזר אומר כמין פלגים פי' בל"י $\pi\lambda\alpha\upsilon\tau\eta\tau\epsilon\varsigma$ שם כללי לכוכבי לכת, ורש"י כמין אווני פי' בל"י $\alpha\upsilon\tau\eta\tau\epsilon\varsigma$ אור זך ובהיר כאור שמש, וזו גירסא נכונה, וכן בילמדנו פ' לו [כוננו להתנחומא הגדפס שהוסיף הנוסבין] וכן לא שרף האור, ור"ש מוסיף טעם לשריפת המעילים אותם לתמור כי ח"י שמש למרחוק יבעירו, עכ"ל: (כב) מי שהיה ראוי להשרף, הוסיפת בפנים כמו שהוא לנכון בכ"י רח"ס וזילקוט שמואל ודפס, והשמיים המעתיק מן להשרף עד להשרף: (כג) בתחלה שמונה אומות היו שנאמר בחדיין וגו' וכשנתכנסו כו' אין כתיב אלא ארבע כו', נבגמרא סנהדרין זב ע"ב ושרפו ארבע מלכות, אמרו וכלהו גמרא (כלומר קבלה ור"ל דבר מקובל מביי הסייבה), וארבע מלכות קרא (מקראי נפיק ליה), והביא שם כי בתחלה כתיב שמונה ולבסוף רק ארבע, והקד' ד' דלא כתיבי נשרפו, וזילקוט דניאל רמו אלף ס' הביא המאמר מנסהדרין, והוסיף אחד באמצע פי' ו' מיני שרים נכתבו בתחלה, ולבסוף לא נכתבו אלא שלשה, מולמד שנספרו ד"ל. ובתנחומא חושב שמונה ולא שבע, ועיין במדרש חיות פ"ח בפ' אמרתי אעלה בתמר ובמ"כ שם. ועיין בתנחומא הגדפס פ' נח אות י' שנכתב ג"כ הנאמר מנסהדרין, ובמקום וכו' נגמרא נאמר שם וכו' מן הגשמה: (כד) ונעשה אימת שיווה

הציו שידע על מי נידף, ואל הקב"ה רשע לא אמרת איני רוצה לילך עם בני אדם, אלא אעלה על במתי עב, [חיך] ולך מרדן מן [אינשא] [אנשא] וגו' (דניאל ד כב), כשם שהביא מכות על פרעה ועל מצרים, כך הביא על נבוכדנצר, שנאמר אתיא ותמוהא די עבד עמי אלהא (דשמיא) [עלאה] שפר קרמי (להחוייא) [להחיה] (עג ג ז), (כה) שנפל אימת שירוף עליו, לכך נאמר היא העולה על מוקדה וגו' :

[ד] [היא העולה על מוקדה]. (כו) זו מלכות הרשעה שעילתה עצמה, שנאמר אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך (שנדיס ד ג), ונידונו באש, שנאמר (חזא) [חזת] הוית עד [דיקפילת] [די קפילת] חיוותא [והובד גשמה ויהיבת ליקדת אנשא] (דניאל ז י), אמר הקב"ה והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' כי (פי) ה' דבר (שנדיס ג י), ומה דבר על ידי משה, היא העולה על מוקדה, ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (עג עג כה) : וסימא שחירף, שכתוב בו, והוא לחץ את בני ישראל (כו) בחוקה (שפטיס ד ג), בחירופין ובנידופין, לפיכך נידון באש, שנאמר מן (השמים) [שמים] נלחמו הכוכבים ממלותם נלחמו עם סימא (עג ט כ), (כה) ולעולם הבא כשהקב"ה בא ליפרע מעשו, מה עשו עשהו, (כט) מתעטף בטליתו כארי, ובא וישוב לו אצל יעקב, שנאמר ואם בין כוכבים שים קנך (שנדיס ד ג), ואין כוכבים אלא ישראל, שנאמר הכט נא השמימה וספור הכוכבים [וגו' כה יהיה ויעך] (בראשית טו ט), ויעקב אומר לו אחי לא תהא אתה כיוצא בי, שנאמר אחי דברך מות אחי קטבך שאור (השטע ג י), (אחי אחי) [אחי אחי] גזירות שהיית גזור עלי, היית גזור עלי שאעבוד ע"י, אילו הייתי עושה הייתי מתחייב מיתה בידי שמים, ואם לא הייתי עובד הייתה הורג אותי, לפיכך אחי דברך מות אחי קטבך שאול, (ל) לשון אלנסי, (לא) [כיון שנשתייר יעקב ועשו ירד לשאול] [כיון שעשו ירד לשאול נשתייר יעקב לעצמו], שנאמר והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה [יכרתו יגועו והשלישית יותר בה] (זכריס ג ט), ואין שלישיית אלא ישראל, שנאמר (והיה) [יהיה] ישראל שלישיה וגו' (שפטיס יט כד), וישראל על (לב) שעשו עצמן נבזים ושפלים מתנחמים באש, שנאמר ואני אהיה לה נאום ה' חמת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריס ז ט),

הערות ותקונים

שירוף עליו, וכן הוא בילקוט שמואל סס, וכן בכ"י רח"ס ונעשה אימת שירוף, ומלת עליו ליתא, וככ"י רומי ונעשה אימת שירוף עליו, וכן בגדפס אות ב' שסוסיף כל הפרשה המדפס ממנוכזה ע"פ כתב יד אחד ג"כ הגירסא ונעשה אימת שירוף עליו, וכן במדרש חוית פ"ו פסוק אמרתי אלמלא בתמר איתא ונעשה נבוכדנצר אימוס שירוף, והגירסא הזו הציגו במדרש ע"פ הנ"כ, ולפניו היה כתוב אימוס שירוף, וע"ש מה שדקדק לפרש המאמר, ובגמרא סנהדרין סס והומק סורו, וע"ש ברש"י, ובתנחומא הגדפס נח אות י' שהביא המאמר מסנהדרין וגורס ומק יסודו, וזילקוט דניאל סס וטומק יסודו, ובמדרש שו"ס מומור כ"ב נעשה אמכירוס, וזכרם בשפת, והג"י שהיה במדרש חוית שהביא המ"כ היא הנכונה אימוס שירוף ונפרדה המלה לשתי, וז"ל אימוס שירוף והיא המלה היונית εἰρησῶμεν פ"י הלו שירוף, עיין מה שהעירונו במ"ע ישרון להרב החכם מהר"י קאנבאק ח"א זל לא, ולפלא כי בכל הכתוב יוד נשתבשה המלה באשר נעלם מהמעתיק הראשון הוראתה, ומהשתא כיון דלע על : (כה) שנפל אימת שירוף עליו, זה מיותר : (כו) זו מלכות הרשעה שעלתה עולה, היא אחת מן כל מי שהוא מעלה את עלמו סופו לילך באש שחושב למעלה : (כז) בחוקה בחירופין ובנידופין, מובא בילקוט שפטיס רנו מ"ס בשם התנחומא ובו"ר סופ"ו הג"י מזה בחוקה אמר ר' יתק בחירופין ובנידופין, ובמדרש שו"ס מומור ב' ג"כ בלי סס האומר, ושם סיים אחר בחירופין ובנידופין כמה דכתיב חזק עלי דבריהם (מלאכי ג יג), והמאמר מהתנחומא מובא ברש"י בשמו שפטיס ד ג, וסיים ג"כ כמו שהוא בשו"ס : (כה) ולעולם הבא כשהקב"ה בא ליפרע מעשו, מובא בילקוט ירמיה רנו של"ג וילקוט שנידיס רנו תקמ"ט בשם התנחומא : (כט) מתעטף בטליתו כארי, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובגל בילקוט השמים מלת "כארי", ובגדפס הציג המדפס ממנוכזה מתעטף בטליתו כוקן : (ל) לשון אלנסי, בעל בילקוט השמים כל ז', וככ"י רומי בשמות הגו' לשון אלנסי, וככ"י רח"ס בשמות לשון אלנסי, וז"ל אלנסי, ובגדפס שהסוסיף המדפס ממנוכזה הגו' לשון אלנסי, קטבך קח עינא שאול, ובסיום הוא ליתא בכ"י, והוראת מלת אלנסי ביוני εἰρησῶμεν שפת ולשון יון (גרי"ס, הפולוניס), ומזה בירושלמי שמע קלון דהו קריין שמע אלנסי, והוראת מלת αἰαῖα בל"ג רד שאול, וכן המוספי בערוך ערך קטבא הביא ח"צ ילמדנו פ"ו לו (כוונתו להתנחומא הגדפס) אהיה קטבך שאול לשון אלנסי, קטבך קטבא שאול פ"י בלשון יון סהא אלנסי רד למטה : (לא) כיון שנשתייר יעקב, תקתנו כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס : (לב) שעשו עצמן נבזים ושפלים, בגדפס טסף שנאמר וגם אני נחתי אתכם נבזים ושפלים (מלאכי ז ט) חס ליתא

(לג) כיון שעשו מסתלק מן העולם, הקב"ה [וישראל משתיירין, שנאמר אחת היא יונתי תמתי (ש"ס ו' ט), ואומר] (אומר) ה' בדרך ינחנו ואין עמו אל נכר (דברים לג יב):

[ה] וזאת תורת זבח השלמים (ויקרא ז יא). וז"ה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג יז), (לד) כל מה שכתוב בתורה, (לשוני) [לשום] שלום הוא נכתב, אעפ"י שכתוב בתורה מלחמות, לשם שלום נכתבו, את מוצא שביטל הקב"ה את הגזירה מפני השלום, אימתי כשאמר הקב"ה למשה (לה) כי תצור (על) [אל] עיר ימים רבים וגו' (דברים כ ט), וכל אותו הענין, א"ל הקב"ה שיהא מהירים אותם, שנאמר כי החרם תחרימם (שם טז יז), ומשה לא עשה כן, אלא אמר עכשיו אני הולך ומכה, (לו) איני יודע מי חטא ומי לא חטא, אלא בשלום אבוא עליהם, שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' [דברי שלום לאמר] (שם טז טו), כיון שראה שלא בא בשלום חכה אותו, שנאמר ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו (במדבר כא לב), אמר לו הקב"ה אני אמרתי כי החרם תחרימם וגו', ואתה באתה עליהם בשלום, היך כשם שאמרת כך אני אעשה, שנאמר כי תקרב אל עיר לחלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ י), לכך נאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי יג יז):

[ו] ד"א וזאת תורת זבח השלמים וגו'. (לו) וז"ה אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו (הגלים פ"ט ט). אמרי אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיביאו לו קרבנות, ולנו לא אמר כלום, אמר להם בלעם הקרבנות אינן אלא שלום, ומי שקיבל את התורה שהן כתובין בה, צריך שיקריב קרבן, אות מתחילה פסלתם אותה, ועכשיו אתם מבקשים להקריב קרבנות, מי שקיבלה הוא מקריב, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (הגלים נ"ט יא), לכך נאמר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, מה דיבר, וזאת תורת זבח השלמים וגו', למה נאמר זבח השלמים, שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל, בא וראה העולה היתה כולה לאישים, והחמאת היתה הלביה ואימוריה למזבה, ועורה ובשרה לכהנים, ולא היה ממנה הנאה לישראל, וכן האשם, אבל התורה היתה דמה ואימוריה למזבח, והחזה והשוק לכהנים, ועורה ובשרה לישראל, נמצאת עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל, לכך נקראת זבח השלמים, שעשה שלום לכל:

[ז] [וזאת תורת זבח השלמים]. כשהיו מקריבין זבח השלמים, היה הקב"ה נושא להם פנים, שנאמר ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום (במדבר י טו), אפשר שהקב"ה נושא להם פנים לבריות, שני פסוקין מבחשיון זה את זה, כתוב אחד אומר (לה) כי לא [אם] אחפזן במות הרשע (ויחזקאל לג יא), וכתוב אחד אומר כי חפז ה' להמיתם (ש"ס ג ט), היאך לא חפזן במות הרשע, א"א קודם שנתחתם גזר דינם לא חפזן, לאחר שנתחתם גזר דין חפזן ה' להמיתם, וכן דניאל אומר אבל אניך לך את

הערות ותקונים

ליתא גם כ"י רומי ורח"ס: (לג) כיון שעשו מסתלק מן העולם, וכ"ס כ"י רח"ס, וכ"י רומי נוסף בלדו, והקב"ה ישראל הם בלדס משתיירין בעולם, שנאמר אחת היא יונתי תמתי ואומרם ה' בדרך ינחנו, וכן הוא לנכון בנדפס, וכן תקתי פנים: (לד) כל מה שכתוב בתורה לשון שלום הוא נכתב, וכ"ס כ"י רומי וכ"י רח"ס, ותקתי לשם שלום, וכל שביטל שלום, וכ"ס לנכון בדפוס אות ג' שהוסף המדפס מנומנה: (לה) כי תצור על עיר, וכן מוצא כ"י רומי ורח"ס, ובקרא כתיב אל עיר, גם לדעתו יש לתקן בשם שלום הקב"ה למשה כי תקרב אל עיר להלחם (דברים כ י). ושיך שפיר א"ל הקב"ה שיהא מהירים אותם שנאמר כי החרם תחרימם, והוא שם שם י"ז. ובענין כי תצור לא כתיב כלל מענין חרם, גם תבין עכשיו אני הולך ומכה, כי נאמר והכית את כל זכורה לפי חרב (שם טז יז), גם אחר שהביא הכתוב כי תקרב אל עיר להלחם עליה, סיים התנחומא "ובל אורו הענין" ר"ל וכל מה שכתוב אחריו בכתובים, וכ"י רומי חסר זה ונוסף מהמנועתיק שני כמו שהוא שם בלדו, ותיקן כן אימתי כשאמר לו הקב"ה [למשה] כי תצור על עיר וגו' כל אותו הענין א"ל הקב"ה שיהא מהירים אותם שנאמר כי החרם תחרימם, וכ"י רח"ס הוא כמו לפנינו, וכן הביא את המדפס מנומנה שהוסף ע"ס כ"י אחד: (לו) איני יודע, המלות הלאה נשמנו בדפוס: (לז) ז"ה אשמעה מה ידבר האל, מוצא בילקוט לו רמז תל"ג ובילקוט תהלים רמז תתל"ד בשם התנחומא: (לח) כי לא אחפזן

הרשום בכתב אמת (דניאל יכה), (לם) אמרו רבותינו מעשה היה ברבינו הקדוש שהוא עובר (מ) בסימוניא, (מא) יצאו כל בני העיר לקראתו, בקשו ממנו זקן אחד שילמדם תורה, נתן להם (מב) את ר' לוי בר סיסון, אמרו לו רבינו מהו שכתוב בדניאל, אבל אנני דך את הרשום בכתב אמת, וכי יש דבר שקר בתורה שאומר אמת, לא מצא להן תשובה להשיבן, מיד יצא לו [משם ובא] לפני ר', א"ל לא יכולתי לעמוד לפניכם, דבר אחד שאלוני ולא מצאתי מה להשיבן, א"ל מהו הדבר, א"ל אבל אנני דך הרשום בכתב אמת. וכי יש דבר שקר בתורה, (מג) אמר לו תשובה גדולה היה לך להשיבם, א"ל היה לך לומר להם, האדם חוטא הקב"ה רושם עליו מיתה, עשה תשובה הכתב מתבטל, לא עשה תשובה הרשום בכתב אמת, אף [כאן] כתוב אחד אומר ישא ה' פניו וגו' (במדבר י טו), וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים (דברים י ז), אם ישא למה לא ישא, אלא לאומות העולם אשר לא ישא פנים, אבל לישראל ישא ה' פניו אליך, אמר הקב"ה כשם שישראל נושאים לי פנים, כך אשא להם פנים, והיאך נושאים לי פנים, אדם מישראל עני יש לו ד' כנים, הוא נוסל כבר אחד, הם יושבים ואוכלים כל אותו כבר, ואינן שבעין כמה שיש בו, ומברכין ואומרין ואכלת ושבעת [וברכת], אף אני אשא להם פנים, ישא ה' פניו אליך, לכך נאמר וזאת תורת זבח השלמים :

[ח] אם על תודה יקריבנו וגו' (ויקרא ז יב), ראה היאך הקב"ה סולח לעונותיהם של ישראל, ומה היו מקריבין להקב"ה, והקריב על זבח התודה, אלא אמר הקב"ה מי שיש לו פר יביא פר, ומי שיש לו איל יביא איל, מי שיש לו שה יביא שה, מי שיש לו יונה יביא יונה, ומי שאין לו אלא אחד מכל אלו יביא סולת, ומי שאין לו סולת ולא כלום יביא דברים, (מד) שנאמר קחו עמכם דברים [ושובו אל ה'] (ספס ד יג), לכך נאמר גם על התודה וגו' :

[ט] וזאת תורת זבח השלמים וגו'. (מה) אתה מוצא ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל (הצאן) [צאן] על אשמתם (עזרא י ט), והחטאת היתה [באה] על השגגה, שנאמר וחטאתם (לה) [לפני ה'] על שגגתם (במדבר טו כה), עולה היתה באה על החרור הלב, שנאמר והשכם בבוקר והעלה עולות מספר כולם, כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבכם (איוב א ה), אבל התודה שהיתה באה על חנם, היתה באה, אמר הקב"ה זו חביבה עלי מכל קרבנות, אמר דוד זובח תודה יכבדנני (תהלים כ טג), יכבדני לא כתיב כאן, (טו) אלא יכבדנני, שתי פעמים העולם הזה והעולם הבא : (מו) אמר ר' יהודה בר גדיא כל מי שעוונה אמן בעולם הזה, זוכה ועונה אמן לעולם הבא, מנין ברוך ה' אלהי ישראל (מן העולם) [מהעולם] ועד העולם אמן ואמן (שם מה יד), מהו אמן ואמן, אמן בעולם הזה, ואמן לעולם הבא, (מה) לכך נאמר זובח תודה יכבדנני :

הערות ותקונים

במות הרשע, ובכתוב אחר נאמר כי לא אחסוך במות המת (יהזקאל יח זב) : (לם) אמרו רבותינו מעשה היה ברבינו הקדוש, עיין ירושלמי יבמות פ"ב ה"ו (דף יג ע"ה), ושם הוא בסגנון אחר, וכן נשנה בב"ר פ"א אות ג' ע"ט : (מ) בסימוניא, הוא סס מוקס : (מא) יצאו, בכ"י רח"ס מנאל המולה הוזהר בסוף הדף ורח"ל הסר דף שלם, ומתחיל בדף שלאחריו במלת שפתי לידו והו"י"ה והנה ידו מנוערטת כשגן . (בוא להלן בלוח ט"ו ע"ט בהערה טו) : (מב) את ר' לוי בר סיסון, וכו"ה בכ"י רומי ר' לוי בן סיסון, וז"ל : "לוי בר סיסון" וכן בב"ר נאמר ר' לוי בר סיסון, ומלת רבי מיותר, וז"ל בר סיסון וזירושלמי נאמר לנטון לוי בר סיסון, והעירות על זה כבר בהגיד בהשגות אשר כתבתי על תולדות ר' לוי : (מג) אמר לו תשובה גדולה היה לך להשיבם כו', עיין בירושלמי מה דין דכתיב אבל אנני דך את הרשום בכתב אמת למה רשום ואם רשום למה אמת אמר ליה עד שלח נתתה גזר דין רשום ומסתחא גזר דין אמת, ועיין בב"ר שם קלח בסימוניא וכן עיין בחזית פ"א פט"ו, ובחופן אחר מנאל זה ביבמות בבלי ק"ה ע"ה ע"ט : (מד) שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', נדפסם אות ו' מנאל הוספה ותאמר שהוא מוקבל אמר הקב"ה הן וגשמה פרים שפתיס, למה שאין תשובה לפני הקב"ה יותר מן הודייה : (מה) אתה מנאל, מונח בילקוט תהלים רמז תשס"ג בשם התנחומא : (מו) אלף יכבדנני, דורש חוספת הנין לרבי, וכן דרשו סנהדרין מנ ע"ב וכו"ר פ"ט אות ג' : (מז) אמר ר' יהודה בן גדיא, וכן הוא בכ"י רומי, וכן מונח בילקוט תהלים רמז תשס"ה בשם התנחומא, והנאמר הזה הוצא גם בחש"ל סימן רנ"ט בשם תנחומא, והוא הביא הג"ו בר גוריון ויש לתקן בר גדיא, ונדפסם משמו המלות "בן גדיא" : (מח) לכך נאמר זבח תודה יכבדנני, נדפסם נוסף אמר ר"ע כל מי שאומר סידה בעולם הזה זוכה גדיא" : (מח"ת ויקרא) **בית** 2.

[י] (מט) וזאת תורת זבח השלמים. [גדולה שלמים] שהן עושין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, (ג) ר' אלעזר הקפר אומר גדול השלום שאפילו ישראל (נא) עובדין ע"ו, ועושין חבורה אחת, אין מדת הדין פוגעת בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (בשע"ד יז), אומר ר' לוי גדול השלום שאין חותם בברכת כהנים אלא שלום, שנאמר וישם לך שלום (במדכ"ו יט), (גב) אומר ר' שמעון בן גמליאל גדול הוא השלום שכתב הקב"ה דברים בתורה שלא היו, אלא בשביל השלום, אלו הן, שכשמת יעקב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם וגו' (בראשית כ טו), מה עשו (גג) הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרו לו, אביך צוה לפני מותו לאמר (שס שס טו), ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום, אלא מעצמן אמרו דבר זה, אומר רבן שמעון בן גמליאל ראה כמה דיו משתפך, וכמה קולמוסין משתברין, (גד) (וכמה ינקין מתרצעין), וכמה עורות (אבודין) [עבודין], [וכמה ינקין מתרצעין], ללמד דבר שלא היה בתורה, ראה כמה גדול כח השלום, וכן אתה מוצא בשרה, (גה) כיון שבאו מלאכי השרת לאברהם ואמרו לו למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (סג י"ח ז'), באותה שעה ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו' [ואדוני זקן] (סג שס ז'), והקב"ה לא אמר לאברהם [אלא] למה זה צחקה שרה לאמר האף אמונם אלד ואני זקנתי, וכל כך למה בשביל השלום, ולעולם הבא, כשיחזיר הקב"ה את הגלויות לירושלים, בשלום הוא מחזירן, שנאמר שאצו שלום ירושלים (תהלים קכ"ג א), וכן הוא אומר הנני נוטח אליה כנהר שלום (ישעיה סו ז') :

[יא] [ידבר ה' וגו'] קח את אהרן ואת בניו ואת הבגדים (ויקרא ח א ב), (נו) וזש"ה אשרי תבחר ואתקרב ישכן הצריך (תהלים ס"ה), ואשרי מי שבחרו הקב"ה, אעפ"י שלא קרבו, ואשרי מי שקרבו אעפ"י שלא בחרו, ואיזה זה שבחרו זה אברהם (אבל לא קרבו אלא הוא עצמו קרבו), שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' (תנח"י ט ז), [אבל לא קרבו אלא הוא קרב את עצמו]. יעקב בחרו הקב"ה, (נו) שנאמר יעקב אשר בחרתיך (ישעיה מח ט), ואומר כי יעקב בחר לו יה (תהלים קל"ד), ולא קרבו אלא הוא קרב את עצמו, שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כ"ב טו), (נח) משה בחרו אבל לא קרבו, שנאמר (לולא) [לולי] משה בחרו וגו' (תהלים ק"ו כג). דוד בחרו אבל לא קרבו, שנאמר ויבחר בדוד עבדו (שם ע"ח ט), והוא קרב את עצמו, שנאמר חבר אני לכל אשר יראוך (שם ק"ט ע"ג), אשריהם אלו שבחרו הקב"ה, אעפ"י שלא קירבן, בא וראה יתרו קרבו הקב"ה, אבל לא בחרו, רחב הזונה קירבה, אבל לא בחרה, אשרי אהרן ככפלים, שבחרו וקרבו, מנין שבחרו, שנאמר ובחרו אותי

ה ערות ותקונים

לומר שירה לעולם הבא, שנאמר אז יסיר משה, אז טר לא נאמר אלא אז יסיר הוי כל מי שאומר שירה בעולם הזה וכה לומר שירה לעולם הבא, לכן נאמר זבח חודה יכבדני: (כט) וזאת תורת זבח השלמים, בנדפס אות ז' יש למחוק מן, "הוי" כי וזאת תורת זבח השלמים היא פתיחה להדרוש: (ג) ר' אלעזר הקפר, עיין ב"ר פל"ח ספרי נשא ספקא ויטס לך טעם, במ"ד פי"א וילקוט נשא רמז תשי"א: (נא) עובדין ע"ו, בנדפס שאפילו ישראל עמין עשין ע"ו, ויש לתקן כמו לפנינו: (גב) אמור רשב"ג, מוצא בירושלמי פיהם פ"א ה"א (דף טו ע"א), אמור רשב"ג בא וראה כמה הוא קשה אבק לשון הרע שדברו הכתובים דברי גדלו כדי להביל שלום בין יוסף לאחיו, סה"ד וילוי את יוסף לנאמר אביך טעם לפני מותו לאמר וגו' ולא שכתן דפקד כלום. ועיין ב"ר פמ"ה אות י"ח וב"ר פ"ק אות ה' ובגלי יבמות ס"ה וי"ד פ"ט אות ט' דב"ר פ"ה: (גג) הלכו אלל בלהה, וכן לעיל בתנחומא כ"י שמת אות ב' למי לוי לבלהה, ורש"י ויחי כ טו וזת מי לוי את בני בלהה: (גד) וכמה ינקין מתרצעין, פ"י נלקס ברעועס, וזה ז"ל בסוף כמו שהגדנו בפנים, כי כאשר כתוב בכ"י הוא טלח כסדר, ונמצא לנכון בנדפס, וגם תקמתי "עובדין" וגם בנדפס בעצמות "אבודין": (גה) כיון שבאו מלאכי השרת לאברהם ואמרו לו למועד אשוב אליך וגו', וכו' בפ"י רומי ובנדפס, ויש להביא פה הכתוב ויאמר טוב אשוב אליך פתת חיה והגב בן גרס אשתך (בראשית יח י'), ולפי זה הביא לנכון בלוחה טעה ותחוק טעה בקרבה (שם שס ז') : (גו) וזש"ה אשדי הנחר, מוצא בילקוט תלמוד רמז טע"ח בשם התנחומא, ובילקוט שמואל רמז ז"ג ג"כ בשם התנחומא, ובילקוט תהלים רמז תשפ"א, ובעטות נדפס בילקוט תהלים שם בלתי "מבילתא" וז"ל "תנחומא": (גז) שנאמר יעקב אשר בחרתיך, בילקוט שם הביא שנאמר יעקב בחרתי בו, ובקרא כתוב וישראל בחרתי בו (ישעיה מג א), לכן יש לתקן בילקוט כמו שמוצא לפנינו: (גח) משה בחרו,

[מכל שבמי ישראל לי לכתן] (ש"א ז סה), ומנין שקרבו, שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (שמות כח ט), לכך דוד משבחו אשרי תבחר ותקרב:

[יב] [קח את אהרן ואת בניו]. (נש) כתיב כבוד חכמים ינחלו [וכסילים מרים קלון] (משלי ג ט), הפסוק הזה משמש בבריותו של עולם, כבוד חכמים ינחלו, זה נח ובניו, וכסילים מרים קלון, זה דור המבול, הוא הדין כבוד חכמים ינחלו, זה שם, שנאמר ברוך ה' אלהי שם (בראשית ט טו), וכסילים מרים קלון, זה חס, שנאמר ויאמר אהרן כנען (שם ט טז): ד"א כבוד חכמים ינחלו, זה אברהם, וכסילים מרים קלון, זה המלכים שהכה, כבוד חכמים ינחלו, זה יצחק, וכסילים מרים קלון, זה עשו ואלופיו. כבוד חכמים ינחלו, זה יהושע, וכסילים מרים קלון, אלו שלשים ואחד מלכים שהכה. כבוד חכמים ינחלו, זה דוד, וכסילים מרים קלון, זה גלית. כבוד חכמים ינחלו, זה עלי, וכסילים מרים קלון, אלו בניו שנאמר ובני עלי בני בליעל (ש"א ז יג). כבוד חכמים ינחלו, אלו בניו של אהרן, שנאמר קח את אהרן ואת בניו וגו' (ויקרא ח ז), (ס) למה נאמר כאן קח, א"ל הקב"ה למשה חייב אני לקיחה, קום אתה וגדלו בלקיחה, ואימתי לקח אהרן, בשעה שיצא הקצף על שונאיהו של ישראל, א"ל משה קח את המחיתה ותן עליה אש (במדבר י"ו ט), א"ל אהרן מרי משה להרגני אתה מבקש, בני מפני שחקריבו לפני הקב"ה אש הדימות נשרפו, [שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה וגו'] ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם] (ויקרא י"ח ז), ואתה אומר קח את המחיתה, בני הכניסו אש זרה ונשרפו, ואני אוציא אש קודש לחוץ ואני מת או נשרף, א"ל משה לך ועשה מהרה, שמתוך שאתה מסיח הם מתים, אלא הולך מהרה אל העדה וכפר עליהם (במדבר י"ו יא), כיון ששמעו אהרן כך אמר (סא) אילו אני מת על ישראל איני כדוי, מיד ויקח אהרן כאשר דבר משה, לכך אמר הקב"ה למשה קח את אהרן, קבלהו בלקיחה, (סב) מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה. אף אתה גדלהו בלקיחה, לכך נאמר קח את אהרן:

[יג] [קח את אהרן ואת בניו]. וזשה מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ"ו), זה אהרן ובניו, אם מן הדבר הזה, אף משה היה צדיק ולא היו בניו כמותו, ואף עלי היה צדיק ולא היו בניו כמותו, ושמואל צדיק [יהיה] ולא היו בניו כמותו, ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' (ש"א ח ג). למה אתה אוטר מתהלך בתומו צדיק, שראוה בניו אחריו בחייו משמשים בכהונה גדולה, לפיכך קח את אהרן ואת בניו אתו:

[יד] (סג) ד"א קח את אהרן. א"ל הקב"ה פתה אותו בדברים, לפי שהוא בורח מן השררה, אין קח אלא לשון פיתוי, שכן נבוכדנצר אמר לנבוזראדן קחני ועיניך שים עליו (ויכתיב לו יג), וכן הוא אומר באמנו שרה, ותוקח האשה בית פרעה (בש"א י"ט טו), ולא היתה מבקשת לילך, ואף קח את אהרן לשון פיתוי, שהיה בורח מן השררה:

[טו] ואת כל העדה הקהל (ויקרא ח ג). א"ל הקב"ה למשה, חלוק לו כבוד כנגד כל ישראל, כדי שיראו אותו נכנס לכהונה גדולה ותתרה בהן, שלא יחלוקו על הכהונה בקרה וכעדרו, שאני יודע שעתיד עושה לעמוד ולחלוק על הכהונה, שנאמר זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר וגו' (במדבר י"ט ט), (סד) הוא אינו מזרע לוי, בשם שהיה קרה, (סה) א"ל זכרון שאתה עשה לקרה אתה עושה לו, א"ל לא

הערות ותקונים

זה חסר בילקוט, ושמוען מן משה עד דוד: (נש) כתיב כבוד חכמים ינחלו, בנדפס אות ס' מתחיל זש"ה כבוד חכמים ינחלו, והנאמר מובא בילקוט שלה רמז תתקל"ב וברש"י בל"ו, "מדרש" ו"ל"ו, "תנחומא". והביא הנאמר בסדר אחר, ומן הנאמר ד"א כבוד חכמים ינחלו אלו ישראל הוא מתנחומא כ"ו ס' תלום אות ד': (ס) למה נאמר כאן קח א"ל הקב"ה למשה, מובא בילקוט לו רמז תקי"ד בשם התנחומא: (סא) אילו אני מת על ישראל איני כדאי, ס' וכי איני כדאי שאמות על ישראל: (סב) מה אהרן עתיד להציל בניו בלקיחה, בנדפס מה אהרן הילול את בני בלקיחה, והבי' לפניו יותר ברורה: (סג) ד"א קח את אהרן א"ל הקב"ה פתה אותו בדברים, מובא בילקוט רמז תקי"ד בשם התנחומא, והדרשה על מתהלך בתומו ה"ג אחר זש: (סד) הוא אינו מזרע לוי בשם שהיה קרה, בנדפס נוסף, ולא מזרע אהרן הוא: (סה) א"ל זכרון שאתה עשה לקרה אתה עשה לו, וכ"ה בכ"ו רומי (ובכ"ו רח"ס חסר דף שלם), אבל בנדפס נוסף לפני זה, מיד וינסף

זיהה כקרה וכעדרו (בגדל ז' ט), א"ל הויאך אתה עושה לו, א"ל כאשר דבר ה' ביד משה לו (שם ט), א"ל (סו) כשם שעשיתי לידך, ויוציאה (מחיקו) והנה ידו מצורעת בשלג (שמות ד' ו), כך אני עשה לו, לפיכך ואת כל העדה הקהל :

[מז] ואת כל העדה הקהל וגו' (ויקרא ח' ג). א"ל להיכן, א"ל אל פתח אהל מועד, א"ל משה רבינו, (סז) רבונו של עולם ששים רבוא אנשים וששים רבוא בחורים היאך אעמידם פתח אהל מועד, ואינו אלא בית סאתים, ואתה אומר ואת כל העדה הקהל, א"ל הקב"ה ועל דבר זה אתה תמיה, השמים האלו לא כדוק של עין הוא, ואני עשיתים (סח) מסוף העולם ועד סופו, [שנאמר] הנוטה כדוק שמים [וימתהש כאהל לשבת] (ישעי' מ כב), ואף לעתיד לבא כך אני עושה לציון, כל [אותן] האוכלוסין (אותן) מאדם הראשון ועד שיחיו המתים היאך הם עומדין, והם עתידין לומר צר לי המקום גשה לי ואשבה (ישעי' מט כ), מה אני אעשה להם, אני מרחיבה, שנאמר הרחיבי מקום אהלך (שם נד ג), מהיכן אתה למד מזה סיני, כיון שנגלה עליו הקב"ה, מה כתוב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וגו' (תהלים קמ"ח). (סט) אמר ר' אבדימי (ע) דמן חיפה אני שגיתי במשנתי כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה, ירדו עמו (עא) עשרים ושנים אלף מרכבות, (עב) אמר ר' ברכיה [הכהן] שצפה הקב"ה שאין עומדין (עג) במימיהם אלא שבטו של לוי, לפיכך ירד (עד) כנגד מחנה הלויים. (עה) אמר ר' ינאי אם כן מהו רכב אלהים רבותים, אלא כ"ב אלף מרכבות ירדו עם הקב"ה, וכל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל בן בוזי, והיה מחזיק, אלא מעשה גם היה, אמר הקב"ה הרחב הארץ וקבל בני בני אמונות, וכן אתה מוצא לעולם הבא, שהקב"ה מרחיב את ירושלים, שנאמר (וארכה) [ורחבה] ונסכה למעלה וגו' (יחזקאל מא ז), עד שעולה לשמים, ואין מעלה אלא שמים, שנאמר (עו) כי גדול מעל (השמים) שמים חסדך] (תהלים קמ"ט), כיון שמוגעת עד לשמים אומרת צר לי המקום וגו' (ישעי' מט כ), (עז) אעפ"י כן הקב"ה מעלה מן השמים לרקיע, ומן שני לשלישי, ומן שלישי לרביעי, ומרביעי לחמישי, ומחמישי לששי, ומשש לשביעי. (עח) אמר ר' אלעזר בן יעקב

הערות ותקונים

ויזעף עיניה בידו [ו'ז] ומקרת להקטיר וכו' עם הכהנים והלרעת זרחה צמחו (דה"ב כו יט) (סו) כשם שעשיתי לידך ויוציאה והנה ידו מצורעת בשלג, לעיל בהערה מ"א העירותי שחסר בכ"י רח"ס דף שלם, והדף הסמוך מתחיל שעשיתי לידך : (סז) רצונו של עולם ששים רבוא אנשים וששים רבוא בחורים היאך אעמידם פתח אהל מועד, עיין ב"ר פ"ה מובא בילקוט בראשית רמז ז', ועיין ו"ר פ"י אות ט', שאמרו זה אחד מהמקומות שהחזיק מועט את המרובה, וע"ש המאמר בשו"ס : (סח) מסוף העולם ועד סופו, וכ"ל בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס מראש העולם ועד סופו : (סט) אמר ר' אבדימי דמן חיפה, נשנה בפסיקתא דרב הונא פסקא בחדש השלישי (דף קז ע"ב) ועיין בפסיקתא רבתי פכ"א פסקא עשרת הדברות ס' ז' ועיין בשמ"ר פכ"ט : (ע) דמן חיפה, ובפסיקתא איש חיפה, והוא שם מקום, עיין תבואות הארץ דף קה ע"ב : (עא) עשרים ושנים אלף מרכבות, עיין בפסיקתא שם, ועיין בהערה קמ"ז, והג' של הפסיקתא יותר נכונה, כחות של מלאכי השרת, כי מרכבות הוא מאמר אחר : (עב) אמר ר' ברכיה, מלת "הכהן" הוספתי כעו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, גם בנדפס אות י"ב (שהוסיף המדפיס ממשאמונה) ובפסיקתא אמר ר' ברכיה הכהן ברבי : (עג) במומיו. וכ"ל בכ"י רח"ס ובכ"י רומי נשמטה המלה הוהא משגת המעתיק, ובנדפס (שהוסיף המדפיס הממונבי ע"פ כ"י אחד) הג' בלמונתן, וכן בפסיקתא הג' בלמונתן, והעירותי שם בהערה קמ"ה כ"ה בתנחומא (בנדפס) ט, אולם בילקוט יתרו רמז רפ"ז ובילקוט תהלים רמז תש"ז ובכ"י אקספארד הג' במומיוסן וס' בשבעתם, שבעה תרגום מומי, ומהו תראה בפסיקתא רבתי פכ"א אמר ר' לוי גלוי ידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכל השבטים אינם עומדים בשבעתם בתומיהם, ושבעם של לוי עומד בתומיהם, כיון שהיה הגירסא במומיהם, ואחד רשם בלדו הפי"ו "בשבעתם" והא"כ הובא פנימה, וכן עומד בתומיהם, וז"ל במומיהם (עד) כנגד מחנה הלויים, כי מספר שבע לוי כ"ב אלף היה : (עה) אמר ר' ינאי אם כן מהו, כן ז"ל גם בנדפס : (עו) כי גדול מעל שמים חסדך, בנדפס בשעות כי גדול עד שמים חסדך, והוא פסוק בתהלים ז' א, והסוהו אל הכתוב שלפניו כי דורש מלת מעל, וראיתי בדפוס מאנאנובה מובא לנכון הכתוב כי גדול מעל שמים חסדך, רק בשעות על שמים במקום מעל : (עז) אעפ"י הקב"ה מעלה מן השמים לרקיע ומן שני לשלישי שמים חסדך, וחד רשם בלדו הפי"ו "בשבעתם" והא"כ הובא פנימה, וכן עומד בתומיהם, וז"ל במומיהם : (עח) אמר ר' אלעזר בן יעקב, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס אמר ר' אלעזר בן יעקב, ובנדפס אמר ר' אלעזר, והמלות בן יעקב השמיים, ובדפוסם מתאננה הגירסא אמר ר' אלעזר

עד שמגעת לכסא הכבוד, (עט) וכיצד הן עולין, הקב"ה מביא עננים והן מפריחן, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעי' ס ט), וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו הופת בפני עצמו, שנאמר וברא ה' על [כל] מכוני הר ציון ועל מקראיה [וגו'] כי על כבוד הופת [סע ד ט], כיון שמגעת לכסא הכבוד, הקב"ה אומר להם אני ואתם נהלך בעולם, שנאמר והתהלכתי בתוכם (ויקרא טו יג), (ב) והקב"ה יושב באמצע והצדיקים מראין אותו באצבע, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו וגו' (ישעי' כט טו), ואומר כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות (תהלים מה טו), לפי שהאומות אומרים, ואמר אי אלהינו (דברים לג ז), לפיכך ישראל אומרים כי זה אלהים אלהינו [עולם ועד] הוא ינהגנו על מות: חסלת פרשת צו

פרשה שמיני

[א] ויקי ביום השמיני וגו' (ויקרא טו א). (א) זש"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע (קבלת ס), מי היה זה אהרן, שנאמר ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים (ויקרא ח ג), ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (סע סס ט), אמר להם משה שמרו אבילות ימים שבעה, ושמרתם את משמרת ה' (סע), א"ל משה שמרו את משמרת ה', שכך שימר הקב"ה שבעת ימי אבילות, עד שלא הביא את המבול, דמנין שנתאבל, שנאמר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ [ויתעצב אל לבו] (בראשית ו), אין ויתעצב אלא אבל, שכן ברוד הוא אומר, (ב) ותהי התשועה לאבל בכל העם (כי) [ותהי התשועה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע ביום ההוא לאמר] נעצב המלך על בנו (ש"צ יט ג), (ג) וכן עזרא אמר לישראל בשעה שהיו בוכים איש אל אחיו ואיש אל בנו, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חרות ה' הוא מעוזכם (נחמיה ט י), לכך נאמר ויתעצב אל לבו, באותה שעה שימר הקב"ה שבעת ימי האבל, עד שלא הביא את המבול, שנאמר ויהי לשבעת הימים [ומי המבול היו על הארץ] (בראשית ז י), וכן משה אומר לאהרן הכהן ולבניו כשם שנתאבל הקב"ה על עולמו עד שלא הביא את המבול, כך שמרו את האבל עד שלא ינע בכם,

הערות ותקונים

(עט) וכיצד הן עולין הקב"ה מביא עננים, כ"ה גם כ"י רומי ורח"ס ונדפסם וכיצד הן עולין עד שהעליון עולה התחתון אוכל וסותה וישן, ומה שהקב"ה עושה מביא עננים והם מפריחים: (ב) והקב"ה יושב באמצע והצדיקים מראין אותו באצבע, נדפסם בטעות והקב"ה יושב באמצע הצדיקים ומראין אותו באצבע, ז"ל והקב"ה יושב באמצע, והצדיקים מראין אותו באצבע, ועיין בתנחומא מנדבר אות י"ז, ולא עוד אלא שמראין אותו באצבע, שנאמר כי זה אלהים אלהינו וגו'.

(א) זש"ה שומר מצוה, מובא בילקוט שמיני רמז תק"ב ובילקוט קבלת רמז אלף ע"ח בשם התנחומא. והמדפיס דפוס מאנטובה הוסיף גם פרשת שמיני מן התנחומא שלטו [מן] אות א' עד סוף אות ו', ובסוף ס"ס, בלן שלמו הדושים מפנינים מה שמלחתי נוסף על הראשונים. ובסיום המאמר (סוף אות ו') אחר הוי עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים כתוב עוד שלשה דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה וכו' בכל הדפוסים והכוונה כי בהכ"ז אשר העתיק מננו נמלא אחר הסיום הנ"ל מאמר שלשה דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה, כמו שתרצה לפיניו בהכ"ז. ויש אות י"א, וכאשר בא המעתיק המאנטובי לזה המאמר קצר בלשון והלך תיבת "וכו'", לפי שנמלא המאמר הים. בתנחומא הנדפס (אות ח') לכן לא רצה להכפיל הדברים. גם זאת אשר כי המדפיסים האחרונים הלגו המלות "כבר היו לעולמים" על אות ט' המתחיל ויהי ביום השמיני ר' תנחומא ור"ח רבה ור"ב בשם ר"א אמר וכו', ובאמת גם המאמר נדפס אות ו' המתחיל ילמדנו רבינו כמה בהמות ספורות יש בעולם, הוא ג"כ ישן, ונדפס בקאנטאנטוינא ודפוס וויניציא, וגם על זה סובבים המלות "כבר היו לעולמים". ועוד זאת עשו שהקרימו מאמר ילמדנו רבינו לפני המאמר ויהי ביום השמיני (אות ט'), ובדפוס מאנטובה הוא בהיפך אחר הסיום (מסוף אות י"ב) וישאח בכתותם מתחיל המאמר ילמדנו רבינו. וגם זה אשר כי בסוף המאמר (מאות ח') המסיים אמר להם הקב"ה כל מי שקיים יבא ויסול שכרה, בדפוס ראשון דפוס קאנטאנטוינא ודפוס וויניציא נמלא כך אמר להם הקב"ה כל מי שקיים יבא ויסול שכרה, וסקלים ורמזים יבא ויסול שכרו, בזהוה שעה הם נוטלין אפוספין שלהן שנאמר אוכלי בשר החזיר הסקן והעכבר יחדו יסופו וגו' (ב) ותהי התשועה לאבל, תקתי בשנים כמו שהוא בקרא, וגם בכ"י רח"ס מובא הקרא בשינוי ממה שהוא לפיניו, ותהי התשועה ביום ההוא לאבל על ישראל כי אמר השם כי נעצב המלך על בנו, בכ"י רומי מובא לנכון כמו שהוא בקרא, ובילקוט מובא רק סוף הכתוב כי נעצב המלך אל בנו, מלת כי יש למחוק ובמקום אל ז"ל על: (ג) וכן עזרא אמר, פסוק הוא בנחמיה, וספר נחמיה ס"ה נקרא עזרא:

והיו משמרים ולא היו יודעים על מה משמרים, למה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב הכס (קבלת ה ה) :

[ב] וישומר מצוה לא ידע דבר רע וגו'. זה משה שכבר אל הקב"ה ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט ט), (ד) מתקדש אני שם בכבודי, והיה משה משמש בשבעת ימי המילואים, ובתיירא לומר שמה מדת הדין פוגעת בו, שנאמר ונקדש בכבודי, ולא עשה אלא אמר לאהרן שמרו אבילות שבעת ימים, שכך אמר לי הקב"ה כי בן צייתי, כיון ששמרו שבעת ימי האבל (ה) ובא יום השמיני נכנסו נדב ואביהוא להקריב, פגעה בהם מדת הדין ונשרפו, שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' (ויקרא יג), בא משה ואמר לאהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש (סע סע ג), (ו) והיכן דיבר במדבר סיני, ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט ט), לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו' :

[ג] ויהי ביום השמיני וגו'. וז"ה אמרתי להוללים אל תהולו וגו' (תהלים עט ט), מהו אמרתי להוללים אל תהולו, (ז) למי שהוא מזמר במחולת מחנים, וכן הוא אומר לחול במחולות (שפטים כא כג) : (ח) שאין השמחה ממתנת לאדם) אמרתי להוללים אל תהולו, למה לא מי ששמחה היום שמה למחר, ולא מי שמיצר היום מיצר למחר, שאין שמחה ממתנת לאדם, וכן הוא אומר לשחוק אמרתי מהולל וגו' (קבלת ג ג), רצונך לידע שהרי שמחתו של הקב"ה לא המתינה, אימתי כשברא הקב"ה את עולמו היתה שמחה גדולה לפניו, שנאמר ישמח ה' במעשיו (תהלים קד ה), ואומר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א ה), ללמדך שהיה הקב"ה מתנאה ומשתבח במעשיו, וצוה לאדם הראשון מצוה קלה ולא קיימה, מיד נתן לו (ט) אפופסין, שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב (סע ג ט), וכביכול לא המתין בשמחתו ואמר לא בראתי את הכל אלא כשביל האדם, ועכשיו הוא מת, מה הנאה יש לי, [ומה אם הקב"ה] לא המתין, בני אדם על אחת כמה וכמה, (לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו) : אברהם כמה שמח, נתברך בעולם, ונתגדל והרג כמה מלכים, והקנה להקב"ה שמים וארץ, ונתן לו הקב"ה בן למאה שנה, ומל אורו, וגידלו, ולסוף נאמר לו קח נא את בנך את יחידך וגו' והעלהו שם לעולה (סע כג ג), ועשה מהלך שלשה ימים, שנאמר ביום השלישי וגו' (סע סד ד), חזר מהר המוריה וקבר את שרה, לא מוצא מקום לקבורה עד שקנה בארבע מאות שקל כסף, (י) ואחר כך קפצה עליו זקנה, (יא) ומה אם אברהם הצדיק כך, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה : יצחק

הערות ותקונים

(ד) מתקדש אני סע בכבודי, בכ"י רומי מתקדש אני בני שהוא מכבדי, ובנדפס מתקדש אני סע בכבודי : (ה) ובה יום השמיני, בכ"י רומי ובה יום השביעי, ונוסף נדרו, "שהוא שמיני למולאים, דיום ראשון של המולאים לא היה בכלל ז' ימי השיבה, שלא היה ליטע עמו, והכתוב אומר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולינת שבעת ימים, כן הזכיר משה את אהרן ואלעזר ואיתמר אחר גיעת נדב ואביהוא שלא לנאת מפתח אהל מועד עד הלילה שהוא ליל ט' מתחלת ימי המולאים" : (ו) והיכן דבר במדבר סיני, בכ"י רומי והיכן דבר דבר סיני ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, הוא אשר דבר ה' לאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב הכס זהו משה ויהי ביום השמיני קרא משה, וגם בכ"י רח"ס ס"ס כן, רק סע נאמר לכך שומר מצוה, ובנדפס אות ה' שהוסף המדפיס מנומנה גירסא אחרת, והיכן דבר במדבר סיני ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, וכן משה אמר לאהרן העת שאמר לי בקרובי אקדש חסדתי כי בי או כך יסג, ועכשיו אני יודע כי הם גדולים ממני וממך, וידם אהרן, היה לו הדבר לנחמה, לכך נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע : (ז) למי שהוא מזמר במחולת מחנים, ז"ל כמחולת מחנים (שה"ש ז ג), ודומם הוללים כמו חוללים שה"ל וחי"ת מתחלפים, ועיין בפסיקתא פסקא אחרי מות, וע"ש בהערה כ"ז, גם עוד סע דף קע ע"ה ובהערה ל"ג. ובכ"י רח"ס למי שהוא מזמר בקול מחנים, ובנדפס אות ב' שהוסף המדפיס מנומנה הלשון משוגש, מהו אמרתי להוללים למה לפי שהוא מזכיר כמחולת המחנים, ז"ל מהו אמרתי להוללים למי שהוא מזמר כמחולת המחנים, ובכ"י רומי חסר זה ומתחיל אמרתי להוללים אל תהולו למה לא מי ששמח היום כי והוא הנאמר שלאחריו : (ח) שאין השמחה ממתנת לאדם, הסגרת כי שחברבב משורה שלאחריה, וכ"ה נפשת בכ"י רח"ס ובנדפס (הוספת המדפיס המנומנה) : (ט) אפופסין. עיין פ' ויקרא הערה ס"ח : (י) ואח"כ קפצה עליו זקנה, בכ"י רח"ס ס"ס שנאמר ואברהם זקן, עיין ב"מ פ"א ע"ב שאהרן ק"ו ע"ב ובלקח טוב תולדות כו ע"ב : (יא) ומה אם אברהם הצדיק כך. בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגירסא ומה

(לא המתין בשמחתו) (יא*) [אף הוא כמה שמח], מילפו הקב"ה מן החרב ומן (יב) (השרפה) [האש] (ובאנשי גרר) (יג) [והצילו מאנשי גרר], (יד) והודיע להם [מי היה ובאו הן אצלן], שנאמר ואבימלך הלך אליו מגרר [וגו'] ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך [גראשית כו כה], ולא המתין בשמחתו, אלא ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (סו טו ה), ומה יצחק עולתו של הקב"ה כך, (פז) והרשעים על אחת כמה וכמה, [לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו]: יעקב בכורו של הקב"ה, שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד כג), כמה שמח, ראה סולם, ומלאכי אלהים עולים ויורדים, (גראשית מה יג) ומבישים בו, והקב"ה עומד למעלה ממנו, שנאמר והנה ה' נצב עליו וגו' (סז יג). (פז) והלך אצל לבן וברח מפני עשו, ונעשה עבד ללבן עשרים שנה, ולסוף העשירי, והוליד בנים, וחזר בשלום, ופגע בעשו וניצול הימנו, ושילם את נדרו, ובסוף לא המתין בשמחתו, אלא ותצא דינה וגו' (סז לו ה), ובאתה לו צרת יוסף, ומה אם יעקב הצדיק, אדם שאמר לו הקב"ה אשר כך אתפאר, שנאמר ישראל אשר כך אתפאר (ישעי מט ג), לא המתין בשמחתו, הרשעים על אחת כמה וכמה, [לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו]: יהושע כמה שמח, הרג שלשים ואחד מלכים, והנחיל לישראל את הארץ וחילקה, ונתנו לו כל ישראל כתף, ואמרו כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (יטושע ו טו), מה שאז זכה משה רבינו, ולא המתין בשמחתו, אלא מת בלא בנים, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: עלי כמה שמחה שמח, שהיה מלך, ואב בית דין, וכהן גדול, שנאמר ועלי [כההן] יושב על הכסא על מוזהר היכל ה' (ש"א ו ט), [ועלי כההן שהיה כהן גדול יושב על הכסא שהיה מלך, על מוזהר היכל ה' שהיה אב בית דין], ולא המתין בשמחתו, אלא ויהי (בהוכירו) [את ארון ה'] [האלהים] ויפל מעל הכסא האחרוני וגו' (סז טו יח), ומרת שני בניו חפני ופנחס, ומה [הצדיקים] [עלי הצדיק] כך, הרשעים על אחת כמה וכמה, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: אין אתה מוצא איש ואשה שראתה שמחות כאלו ישבע בת עמינדב (יח) [אשתו של אהרן, שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב] (שמות ו כג), (יט) ראתה בעלה כהן גדול משמש בכהונה גדולה ונביא, ומשה אחי בעלה מלך ונביא, ובניה סגני כהונה, ואחיה נחשון ראש לכל שבטי ישראל, ולא המתנה בשמחתה, אלא נכנסו שני בניה להקריב קרבן, ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' (ויקרא יג), לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: וכן שלמה אמר לשחוק אמרתי מחולל (קהלת ג ט), (כ) מעשה באחד (כא) מנגדולי בבל, (כב) שהיה משיא את בנו, ועשה סעודה גדולה לחכמים, אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלונית מן העלייה, עלה לעלייה הכישו

הערות ותקונים

אם אברהם הצדיק לא המתין בשמחתו הרשעים על אחת כמה וכמה, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו: (יא*) אף הוא כמה שמח, תקתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס: (יב) ומן השרפה, תקתי ומן האש כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, והמדרשים ממונוכה הסמיס המלות ומן השרפה: (יג) והצילו מאנשי גרר, כן הוא בכ"י רומי ורח"ס: (יד) והודיע להם, הוספתי מי היה וצאו הן אלנו כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובגדלס: (פז) והרשעים על אחת כמה וכמה, בכ"י רומי ורח"ס סיים, לכך נאמר אמרתי להוללים אל תהולו, וכן אלל יעקב, והוספתי קן צפיים: (פז) והלך אלל לבן טו. בכ"י רומי ורח"ס הגי' והלך אלל לבן והוליד בנים והעשיר ובה בשלום ושלם את נדרו ולבסוף לא המתין בשמחה: (יז) ועלי כההן שהיה כהן גדול. הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדלס אות צ' שהוסף המדרשים ממונוכה: (יח) אשתו של אהרן. וכן הוא בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קט ע"ה) והעיריות שם בהערה מ"ח הרבע שמחות כ"ה בקב"ד ותנחומא אחרי מות וילקוט, אלל צו"ר אחרי מות וזבחים קב ע"ה ובסדר עולם פ"ד חמש שמחות היתה אלישבע יתרה על צות ישראל, יבמה מלך, אישה כהן גדול, בנה סגן (פרש"י לעשור), כן בנה (פתיח) משום מלחמה, ואחיה (פתחן) נשיא: (כ) מעשה בלחד, מוצא בפסיקתא אחרי מות (דף קסט ע"ב) (כא) מנגדולי בבל, כ"ה בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס מנגדולי כבול, ובפסיקתא שם מנגדולי הדור שהיו בצבל, והעיריות שם בהערה מ"ח בכ"י כרמולי וצו"ר מנגדולי כבול, גם צבוס המאמר הגי' דמן כבול, ובכ"י חקספארד וקב"ר הגי' כמו בפסיקתא, ובתנחומא ריש שמי' (הוא המאמר שלפנינו) הגי' מנגדולי בבל, אך חקספארד שם ר' זכאי כדבול: (כב) שהיה משיא את בנו, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס, ובגדלס נוסף שהיה משיא את בנו ברביעי שלו, ובפסיקתא שם שהיה משיא את בנו ברביעי בשבת והעיריות שם הערה ע"ב צו"ר הגי' שהיה משיא את בנו וברביעי שלו זמן אורחים א"ב הכוונה שרביעי לשבעת ימי המשחה עשה סעודה,

נחש בין החביות ומת, המתין אביו עם המסובין ושהה ולא בא, אמר אביו אעלה ואראה מה עשה בני, עלה אביו מצאו מושלך בין החביות מת, מה עשה אותו חסיד, המתין בעצמו עד שאכלו האורחין ושתו כל צרכן, כיון שגמרו אמר לברך ברכת התנים באתם על בני, ברכו עליו ברכת אבליים, להכניסו לחופה באתם, הכניסוהו לקבורה, (בג) עלה ר' זכאי דכבול, ואמר לשחוק אמרתי מהולל :

[ד] ויהי ביום השמיני. (כד) זשה צדיק כתמר יפרח וגו' (פסלים 37 יג), זה אהרן, שנאמר (ויפרח) [והנה פרח] משה אהרן (כמדבר יז כג), כל האילות נוסעין אותן והן עולין לעצמן, אבל התמרה הוה נוסעין אותה ומעלה שרשין מכל צדדיה, כך היה אהרן נסע ועלו שרשים, אלו בניו של אהרן, אלעזר בנו, פנחס בנו, אבישוע בנו (דס"א ו' ל"ב), צדיק כתמר יפרח, היכן נסע, שתולים בבית ה' (פסלים 37 יד), (כה) ומפתח אהל מועד לא תצאו (ויקרא ח ג), לכך נאמר ויהי ביום השמיני :

[ה] ויהי ביום השמיני קרא משה וגו'. (כו) אמרו רבותינו כל אותן הימים שהיה משה בסנה, אמר לו הקב"ה לך בשליחותי, והוא אומר שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג), כך היום הראשון והשני, אמר לו הקב"ה אני מפתח אותך, ואתה אומר שלח, הייך אני פורעה לך, למחר כשיעשה את המשכן תהא סבור בעצמך שתשמש בכהונה גדולה, ואני אומר לך קרא לאהרן שישמש, לכך נאמר קרא משה לאהרן ולבניו. יש קריאה שהיא לשובע, [ויש קריאה לרעב, מנין לשובע] שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו (ויקרא לו כט), ולרעב מנין [שנאמר] קרא ה' לרעב וגו' (מ"ב ח ב), יש קריאה לגדולה, שנאמר קרא משה, א"ל משה כך אמר לי הקב"ה למנות אותך כהן גדול, אמר לו אהרן אתה יגעת במשכן, ואני נעשה כהן גדול, א"ל הייך אעפ"י שאתה נעשה כהן גדול כמו שאני נעשה, שכשם ששמחת לי בגדולתי, כך אני שמח לך בגדולתך, ואימתי שמח לו, בשעה שאמר לו הקב"ה, ועתה לך [לכה] ואשלחך אל פרעה (שמות ג יג), א"ל הקב"ה לך הדבר שמור, א"ל משה בי אדוני (ס"ד י), (כו) בייא אתה מעביר עלי, אחי גדול ממני, ואני הולך לפניו, א"ל הקב"ה [הייך] שאמרת כראוי, ואעפ"י כן וראך ושמה בלבן (ס"ה י). אמר ר' שמעון בן יוחי א"ל הקב"ה אותו הלב ששמחה לגדולתו של אחי, ונתנו אותם אבנים טובים עליו, לפיכך כל אותן שבעת הימים שהיה משה עוסק במשכן, הוא היה זורק את הדם ומקמיר את החלבים, א"ל הקב"ה מה אתה סבור שתהיה כהן גדול, קרא לאהרן שישמש כהן גדול, לכך יהי ביום השמיני קרא משה [לאהרן ולבניו ולזקני ישראל], ולמה אל זקני ישראל, בשביל לגדלו בפני הזקנים, א"ל הקב"ה קרא לזקנים ומנה אותם בפניהם, שלא יהו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול, לפיכך ולזקני ישראל :

[ו] ויאמר אל אהרן קח לך עגל (ויקרא ט ט), למה לא נאמר לו פר אלא עגל, א"ל שעל ידי העגל (כה) נתפקקה הכהונה בידך, ועל ידי העגל היא מתבוססת בידך, ולא עוד אלא שלא יהו ישראל אומרים יש להם עונות ממעשה העגל, לפיכך אמר הם יקריבו עגל, שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וגו' (ס"ט ט), כדי שידעו שנתכפר להם על מעשה העגל, אמר להם הקב"ה בעולם הזה נתכפר להם על ידי קרבנות, ולעולם הבא אני מוחל עונותיהם שלא בקרבן, שנאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אוכזר (ישעיה נג כב) :

[ז] וידבר ה' אל אהרן [לאמר] יין ושכר אל תשת (ויקרא י ט). למה הוא מצווה על היין, שכל השותה יין, חבורות ופצעים ובושה וחרפה באות עליו, (כט) ורוח הקדש

הערות ותקונים

זכאי נ"י הפסיקתא נקט לשון זה ע"פ המשנה ריש כתובות בתולה נשאת ליום הרביעי : (בג) עלה ר' זכאי דכבול, בפסיקתא עאל ר' זכאי דכבול [37] דכבול [ואספיד עליו לשחוק אמרתי מהולל, וצו"ר הספיר עליו ר' זכאי דמן כבול : (כד) זשה צדיק כתמר יפרח, מובא גילקוט תהלים רמז תתנ"ה בשם התנחומא : (כה) ומפתח אהל מועד לא תצאו, כן הוא גם בכ"י רח"ס ונגדלם וצילקוט, אבל בכ"י רומי מובא בתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם וילנה וגו' (ויקרא ח לה) : (כו) אמרו רבותינו, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמרו דבותינו משום ר' שמאלא בר נחמני : (כז) בייא את מעביר עלי, בכ"י רומי הניח המעתיק מקום פניו, ונגדלם חסרה המלה בייא, ובכ"י רח"ס בייא אתה מעביר והיא המלה βλα על ועוות דין, עיין מרוך השלם ערך צילא : (כח) נתפקקה בכהונה, עיין ערוך ערך פקס : (כט) ורוח הקדש מוחה, בכ"י רומי וכ"י רח"ס

צווחת למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיה למי פצעים חנם למי הכלילות עינים
 למאחרים על היין, אל תרא יין כי יתאדם, אחריתו כנחש ישך, עיניך יראו זרות,
 (ל) והיית כשוכב בלב ים, הכוני בל חליתי (משלי כג לג לג לה לה), (לא) למי אוי
 למי אבוי, (לב) [על מי הם אומרים ווי, למי מדנים] על מי הן אומרין [שהן בעלי]
 [שהוא בעל] מריבות, [למי שיה] ועל מי הן מסיחין, (למי הן מסיחין) למי פצעים
 חנם, למי [הם אומרים] שיש בפניו חבורות, [למי הכלילות עינים] ועל מי הן אומרין
 שעניו עבורות ואדומות מן היין, על מי הן אומרין כל הרעות הללו, למאחרים על
 היין. אל תרא יין כי יתאדם, (לג) אחריתו דם, נאה מבחין, ורע מבפנים, ולא
 תאמר שהוא יפה מבפנים כמו שהוא [נראה] מבחוץ, כי יתן בכוס עינו (משלי סג סג),
 (לד) בכיס כתיב, השכור נותן עינו בכוס, והחנווני בכיס: ד"א כי יתן בכוס עינו,
 רואה את חבריו שותה ואומר מזוג לי ואני אשתה, ושותה (לה) ומתקלקל בריעי
 ובמימי רגלים. (לו) יתהלך במישרים, סופו לככור את כל הפצי ביתו, ואת כל כלי
 תשמישו, (ויושתמש) [וישתתיר] בלא בנד, ובלא כלי תשמישי הבית, (ובלי כלי) [ובלא
 כלום] ומן הכל יתהלך במישור: (לז) ד"א יתהלך במישרים, סוף שהוא מתיר את
 העבירות, (לח) ועושה אותן [מישור כהפקר] [הפקר כמישור] משיח עם האשה בשוק,
 מנבל את פיו, ואומר דברים רעים בשכרות, ואינו מתבייש, לפי שנמלמה דעתו,
 ואינו יודע מהו אומר ומהו עושה. אחריתו כנחש ישך, הנחש הזה נושך לאדם ואינו
 מרגיש לשעה, ומשהוא הולך לביתו המכה מתהלחלת בו. אחריתו כנחש ישך, ודאי
 כנחש, מה הנחש קלל האדמה בשבילו, שנאמר ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג י),
 (לט) כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו, שנאמר וייקץ נה מיינו וגו' [ויאמר
 ארור כנען] (סג סג נד נה), הוי אחריתו כנחש ישך. עיניך יראו זרות (משלי כג לג לג), ראה מה
 היין גורם למי ששותה אותו, גרם לו לעבוד ע"ז, ואומר גם אלה ביון שגו ובשכר תעו
 (ישעיה כח ז), (מ) מה (תעו) [אלה שאמרו] אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד), שנאמר וישב
 העם לאכול ושתו ויקומו (לשחק) [לצחק] (סג סג ו), מתוך היין אמרו אלה אלהיך
 ישראל. ולבך ידבר תהפכות (משלי סג לג), (מא) שגורם לארבעה דברים ע"ז וגילוי עריות
 ושפיכות דמים ולשון הרע, ראה כמה היין קשה, וכתיב ואף כי היין בוגד וגו'
 (מבקות ג ס), וכתיב לין יהיר זד שמו (משלי כה כד), ואין זד אלא ע"ז, שנאמר גערת

הערות ותקונים

טוף "על ידי שלמה": (ל) והיית כשוכב בלב ים, בנדפס אות ה' הביא אחר הפסוק הזה "וכל אותו עיני"
 ר"ל וגם הכתוב שלאחריו: (לא) למי אוי למי אבוי, הלשון משובש גם בכ"י רומי ורח"ס ונדפס, וכאשר
 תקתי בפנים כן הוא לנכון, ונמצא גם מתוקן בילקוט סס: (לב) על מי הם אומרים, מוצא בילקוט משלי
 רמז תתק"ס בשם התנחומא: (לג) אחריתו דם, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס ונדפס, ובילקוט סס בשמות
 אחרים אומרים דם, וז"ל אחריתו דם, ודרש יתאלס אחריתו דם: (לד) בכיס כתיב כו', עיני וי"ר ריש
 פי"ב במ"ר פ"י אס"ר ס"ה מדרש משלי פכ"ג, וכן הביא רש"י בפירושו למשלי סס: (לה) ומתקלקל בריעי
 כן הוא גם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובילקוט. ובנדפס ומתלכלך בריעי: (לו) יתהלך במישרים כו' והבית ריקה
 מן הכל, דרש מישרים לשון מישור ר"ל מקום פניו, ובכ"י רומי רשם כללו יתהלך במישרים כו' הוא משמע
 [ל"ל משמע] לשון שוירים: (לז) ד"א יתהלך במישרים, סוף שהוא מתיר את העבירות, וכן הוא בנדפס
 ובכ"י רומי ורח"ס ד"א יתהלך במישרים, מי שהוא שותה יתהלך במישרים שמה יתהלך במישרים? אלא שהוא
 מתיר את העריות, ובמדרש במ"ר פ"י אות ז' איתא יתהלך במישרים שמוטלים כל מה אשר להם ושוארים
 בתוכם כמוסור, ד"א ששבים בהם כל הישר בעיניו, ד"א שלג גזילות שגזלן ל ישראל אין חושבין עמין עון
 אלא חושבין מה שעושין להם מן היושר, ועיין עוד סס אות ג' ד"א יתהלך במישרים סוף שהוא מתיר את
 העבירות כו' ע"ש: (לח) ועושה אותן הפקר כמישור, כן תקתי, וכן הוא בנדפס ובמדרש במ"ר ס"ה אות
 ג', ולזה כוון רש"י וז"ל משלי (כג לא) יתהלך במישרים המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישר כל
 הדרכים ישרים בעיניו: (לט) כך היין נתקלל שלישו של עולם בשבילו שנאמר וייקץ נה וגו', הוספתי פסוק
 שלאחריו ויאמר ארור כנען, והכוונה אל חס, וכך איתא במדרש במ"ר פ"י אות ג' כך נח ע"י יין נתקלל במו
 שלישי של עולם שנאמר ויקץ נה מיינו וגו' ארור כנען זה היה חס שהיה במו שלישי, והוא נקרא אבי כנען,
 ועיין מדרש לקח טוב (בראשית ט סה): (מ) מה תעו, תקתי מה אלה, ר"ל דורש מלת אלה ביון שגו,
 ועל זה הביא שאמרן אלה אלהיך, וכ"ה בילקוט משלי סס: (מא) שגורם לארבעה דברים, בכ"י רומי את
 גורם

זדים ארורים (תלמיס קיט כה), ואין זדים אלא גילוי עריות, שנאמר אלהים זדים קמו עלי וגו' (שם פו יד), ואומר גם מזדים וזשוך עבדך (שם יט יד). (מב) ושותה ושונה ורואה את כל העולם כספינה, שנאמר והיית כשוכב בלב ים (משלי כג לד), כשהוא שוכב מוכן אותו ואינו חושש, שנאמר הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (שם שס לה). והוא אינו יודע ואינו מתבייש ומגלה את עצמו, ואחר כך חזרה חזרתי רעה של שותי יין [ישעיה אוסרף אבקשנו עוד (שם): (ישעיה אמר) ראה מה אחרות רעה של שותי יין [ישעיה אמר] הוי משכימי בבוקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישעיה סו ה), אמר הקב"ה הואיל וכן היין גורם, בדין הוא שאצוה את הכתנים שלא יהו שותי יין ומשמשין לפני, הוי יין ושכר אל תשת: שלמה אמר אל תהי בסובאי יין (משלי כג כ), (מג) אל תגרום לעצמך לשתות שבעים, ותראה פני שבעים, ותבא לידי מיתה, יו"ד יו"ד עשרים ו' חמשים, הרי שבעים, ותראה פני שבעים סנהדרין, ותגרום מיתה לעצמך, ראה מה כתיב, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגו' ותפשו בו אביו ואמו וגו' (דברים כה יט), והדין נעשה בו ורגמוהו [כל אנשי עירו באבנים ומת], למה שהוא זולל וסובא, ושלמה אמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר, (מד) שלא תגרום לך סקילה חמורה שבמיתות: (מה) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בלשון עברי שמו יין, ובלשון ארמי שמו חמר, חמ"ר בנימטריא רמ"ה, כנגד אברים שבאדם היין נכנס בכל אבר ואבר, והגוף מתרשל והדעת כמולמלת, נכנס היין הדעת יצאה, וכן שנה ר' אלעזר הקפר, (מו) נכנס יין שהוא שבעים, ויצא סוד שהוא שבעים, לכך נצטווה כהן גדול שלא ישתה יין בשעת העבודה שלא תמלול דעתו שהוא משמר את התורה (ומשמר את העבודה) ואת הדעת, שנאמר תורת אמת היתה בפייה ועולה לא נמצא בשפתיו (מלאכי ג ז), ואומר כי שפתי כהן ישמרו דעת (שם שס ז), לכך הקב"ה מצוה לאהרן יין ושכר אל תשת וגו', ולא את עצמך אלא לבניך אתך ולא] תהא סבור שמוא לשעבר תחילה צייתי אתכם בזמן שביית המקדש קיים, ואתם משמשין בו, שנאמר בבואכם אל אהל מועד וגו', [אלא] אף לעולם שמרו עצמכם מן היין שנאמר חוקת עולם לדורותיכם, לפיכך שמרו את עצמכם מן היין, שהיין סימן קללה, (מוז) נח מה כתיב בו, וישת מן היין וישכר (בראשית ט ג), מה כתיב ויאמר ארור כנען (שם שס סה), לפיכך יין ושכר אל תשת:

[ח] וכן אתה מוצא עשרת השבטים לא גלו אלא מתוך היין, ראה מהו אומר (מח) הוי השאננים בציון (עמוס ו א), שהיו יושבין בהיכלי עונג בשלוה, והבוטחים בהר שומרון (שם), (מט) שהיו יושבין לבטח [בסכסטי], נקובי ראשית הגוים ובאו להם בית

הערות ותקונים

גורם לעצמך לעבור על ד' דברים, וכו' רח"ס את גורם לעצמך לבוא לידי ד' דברים: (מב) ושותה ושונה, נדפס אות ה' בטעות ושונה: (מג) שלא תגרום לעצמך, מוצא בילקוט משלי רמז תתק"ס ד"ה ד"א אל תהי בסובאי יין: (מד) שלא תגרום לך סקילה חמורה שבמיתות, ככ"י רומני וכו' רח"ס שלא תגרום לעצמך מיתה על כן תן דעתך והשכל: (מה) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, מוצא בילקוט שמיני רמז תקכ"ה בשם התנחומא, ואחר הסיום שמרו עצמכם מן היין השמיט כל המאמר שלאחריו והציג אמר ישעיה לוחה על היין מאמר מן סוף אות פ': (מו) נכנס יין יצא סוד, סנהדרין דף לה: (מוז) נח מה כתיב בו וישת מן היין וישכר מה כתיב ויאמר ארור כנען, ככ"י רומני ורח"ס הציג נח מה כתיב בו וישת מן היין וישכר ונכנס חס ורחא אותו מנגלה לפיכך אמר ארור כנען, ונדפס מה אמר לו קלל את בנו, שנאמר ויאמר ארור כנען: (מח) הוי השאננים ציון שהיו יושבין בהיכלי עונג בשלוה, צו"ר פ"ה אות ג' ובמ"ר פ"ה אות ג' דורש הוי השאננים ציון זה שבת יהודה ובגימין שהיו מסובין בהיכלי עונג, והבוטחים בהר שומרון אלן עשרת השבטים: (כט) שהיו יושבין לבטח בסכסטי, מלת בסכסטי הוספתו, וככ"י רומני בטעות בסכסטי ג"ל בסכסטי, וככ"י רח"ס נשמטה ג"ל המלה הזאת כמו ככ"י אקספארד שלפניו, ונמצא גם נדפס אות ה' (אשר הוסיף המדפיס מונטובה ע"פ כ"י אחד), והמלה שם ג"כ בטעות בדפוס מונטובה שהיו יושבין לבטח בסכסטי (כמו ככ"י רומני), ווסף שם "ושותי ומשתכרין" והוא מיותר, ולא נמצא לא ככ"י שלפניו ולא ככ"י רומני ורח"ס, ווסף בטעות מנאמר שלאחריו במדרש צמ"ר שם, ונדפסוים אחרונים מהתנחומא הציגו בסכסטי לנכון, וכן המלה לנכון במדרש צמ"ר פ"ה אות ג' שיוצאין לבטח בסכסטי, ובמדרש וי"ר פ"ה אות ג' שם השמיטו המעתיקים או המדפיסים, ולא נמצא ג"כ בילקוט עמוס רמז תקמ"ה בשם וי"ר, ושומרון היתה קהלת סכסטי כנ"ס הוסיף בערך פוסטו, כורדום המלך בנה עיר שומרון החרבה ויקרא לה סכסטי Sebaste לכבוד קיסר אוגוסטוס אשר היוסיס קיראס

ישראל (עמ"ס ו' ה), (ג) כיצד אומות העולם יושבין [ומשוחין] ואומרין מי גבור בישראל, והן אומרין שמשון, וחזרוין ואומרין מי גבור בננים, ואומרין גלית, שכתוב בו גבהו שש אמות וזרת (ש"א י"ד), (נא) (ואלו משכימין) [ואלו לאלו מסכימין] ואומרין שמשון גבור בישראל, הוי נקובי ראשית הגוים. וחזרוין ואומרין מי עשיר באומות העולם, ואומרין (נב) [אנדריינוס] [אדריינוס], (נג) ומי עשיר בישראל ואומרין שלמה, שכתוב בו ויתן המלך את הכסף [בירושלים כאבנים] (מ"א י"ז), בא וראה כל שבט ושבט (נד) היה לו מיומם בפני עצמו, כיון שהיה מבקש לילך למיומם שלו, (נה) היה נוטל עדרו עמו, כדי שיהא אוכל מן צאנו פטומין, שנאמר ואוכלים כרים מציאן וגו' [השותים במזרקי יין] (עמ"ס ו' ד ו), מה סופן, לכן עתה יגלו בראש גולים (ס"ט ס"ט), למה על ידי שהיו להוטיין אחר היין, לפיכך מזהיר לאהרן יין ושכר אל תשת :

[ט] **אשרי** אדם שאינו לרוב אחר היין, שכן אתה מוצא בבני יהונדב בן רכב, ששדה להם אביהם ואמר להם שלא לשתות יין, ומה ראה שלא לשתות יין, אלא שמעו ירמיה מתנבא שבית המקדש חרב, אמר להם היו מתאבלים מעכשיו, בית לא תבנו [וזרע לא תזרעו] וכרם לא תמעו ולא יהיה לכם, כי באהלים תשבו כל (ימי חייכם) [ימיכם] (ימיהם ל"ט), ושמרו מצות אביהם, כיון שהיה ירמיה מתנבא לישראל לומר להם עשו תשובה, ולא היו עושין, אמר הקב"ה לירמיה אתה אומר להם עשו תשובה ואינן עושין, ובניו של יונדב בן רכב מצוה קלה צוה להם אביהם והן משמרין אותה, ואני אומר לישראל עשו תשובה ואינן שומרין, שנאמר הוקם את (דבר) [דברי] (יונדב) [יהונדב] בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין, ולא שתו עד היום הזה, (נו) כי (שמרו) [שמעו] את מצות אביהם, ואנכי דברתי (לכם) [אליכם] השכם (והערב) [ודבר] ולא שמעתם [אלו] (ס"ט ס"ט), מה כתיב שם, אמר הקב"ה לירמיה, אמור להם חייכם הואיל ושמרתם את המצוה הזו, שאין משפחותיכם פוסקת מלפני לעולם, שכן כתיב לכן כה אמר ה' [צבאות אלהי ישראל] לא יכרת איש ליהונדב בן רכב (עוד) [עומד] לפני כל הימים (ס"ט ס"ט), לכן הוא מזהיר על היין ויין ושכר אל תשת. אמר ישעיה צווחה על היין בחיצות ערבה כל שמחה (ישעיה כ"ד י"ב), מהו ערבה כל שמחה, חשכה כל שמחה, כד"א ויהי ערב (נחש"א ס"ט), (נז) (שבת) [גלה] מושש הארץ (ישעיה ס"ט), ששבתה ציון, שכתב בה יפה נוף מושש כל הארץ (תהלים מח ג), אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היין סימן קללה, אבל לעולם הבא אני אעשה אותו עסיס, שנאמר והיה ביום ההוא ישפו ההרים עסיס וגו' (יואל ד י"ח) :

[י] **וידבר** ה' אל משה ואל אהרן לאמר, דברו אל בני ישראל לאמר, זאת החיה אשר תאכלו וגו' (ויקרא י"א ב), (נח) (כתיב) [וש"ה] עמד וימודד ארץ וגו'

הערות ותקונים

קוראים לו סוסטוס σαβαστος וטעם מלה זו איש נכבד ראו שסתחומו אחרים לו : (ג) כי"ד או"ה יושבין ואומרין מי גבור כו', עיין בוי"ר פ"ה אות ב' סיטוי לטון ובהרחבת דברים : (נא) ואלו משכימין, תקנתי ואלו לאלו מסכימין כמו שהוא בכ"י רומי ור"ס, ובמקום ואומרין הני' סס לומר, ובגדפס נמשט זס : (גב) אנדריינוס, תקנתי אדריינוס, וכ"ה לנכון בכ"י רומי ור"ס ובגדפס, ועיין פקודי הערה י"ט : (נג) ומי עשיר בישראל ואומרין שלמה, בכ"י רומי ובגדפס ומי עשיר בישראל שלמה והן אומרין שלמה ומסכימין אלו לומר שלמה עשיר שכתוב בו ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים, אולם בכ"י ר"ס הני' יותר נכונה מי עשיר בישראל קרה ומסכימין אלו לאלו לומר שלמה עשיר שכתוב בו ויתן שלמה וגו', ועיין בוי"ר פ"ה אות ג' ובמ"ר פ"ה אות ג' : (נד) היה לו מיומם, וכ"ה בכ"י ר"ס, ול"ץ מיומם וכן הוא לנכון בכ"י רומי גם בגדפס, וגם במדרש במ"ר פ"ה אות ג' כל שבט ושבט היה מיומם בפני עצמו, המ"כ בילקוט ובו"ר לא גרס ליה, גם לא מואחזי ולא שמעתי פירוש ולפי העינין הוא יוס עוב בעיני זבח משפחה עכ"ל. אולם ראה בערוך ערך מיומם ובערך מומם ופי' בלשון רומי mimus לך אשר עושה עצמו כחמר ללעג עליו, ע"ש בהערת רמנו"ל : (נה) היה נוטל עדרו עמו, וכ"ה בכ"י רומי ובגדפס, ובכ"י ר"ס בטעות היה נוטל עדרו עמו : (ני) כי שמעו את מלות אביהם, וכן בכ"י רומי, וכן הוא בקרא, וכן להלן עוד לפני כל הימים גם בכ"י רומי כן, ובקרא כתיב עומד לפני כל הימים : (נו) שבת משוש הארץ, וכ"ה בכ"י רומי ור"ס אשר נוסף גם מלה "כל" שבת משוש כל הארץ, וכן בגדפס הביא שבת משוש הארץ, וכן בילקוט שמיני רמז תקכ"ה הביא המאמר בשם התנחומא ו"כ בלשון שבת משוש הארץ, ובקרא כתיב גלה משוש הארץ, וכן תקנתי : (נח) כתיב עמד וימודד ארץ, תקנתי וז"ש כמו שהוא בכ"י רומי ובכ"י ר"ס

וגו' (תקוק ג ו), מהו עמד וימודד ארץ, אלא בשעה שבקש הקב"ה ליתן את התורה עמד וימודד את הארץ, (נט) ונתן את התורה בפרהסיא במדבר, לך עמד וימודד ארץ: (ס) ד"א עמד וימודד ארץ. שבקש להחזיר את העולם למדידות מימיו, כשלא בקשו האומות לקבל את התורה, אילולי ישראל שקבלוה היה העולם חוזר למדידות מימיו, כד"א מי מדד בשעלו מים (ישעיה ס יב), וכיון שקבלוה ישראל שקמה הארץ, שנאמר ארץ יראה ושקמה (תהלים עו פ) ומשם נמלו הגוים (סא) אפופסין שלהם, ראה ויתר גוים (תקוק סט), מה היתר, (סב) אמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן דמס' של' ז' עממין התיר, (סג) שנאמר והגוים הרוב יחרבו (ישעיה ס יב), (סד) ר' שמעון בן יוחי אומר (התיר דמס' של' ז' עממין) ונכסיהון [אילולי, כענין שנאמר לתור את הארץ] (במדבר יג טו), ר' אחא אמר הקפיצן לגיהנם, שנאמר לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא), ר' הונא דציפורי אמר התיר (סה) (זוביאות) [זוביאות] שלהם, כענין שנאמר מוסר מלכים פתח [ויאסור אזור במתניהם] (איוב יב יח), ר' תנחום בן הגילאי אמר התיר להם את האמורים את השקצים ואת הרמשים, למה הדבר דומה לרופא שהלך לבקר שני חולים, ראה אחד מהן שהיה בסכנה, אמר לבני ביתו תנו לו לאכול כל מה שהוא מבקש, ראה את האחד שהיה חוזר לחיים, אמר לבני ביתו כן וכך מאכל יאכל, כך וכך מאכל לא יאכל, אמרו לו לרופא מה ראית בין זה לזה [שלוה שהוא בסכנה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש, וזה שהוא לחיים אמרת לו כך וכך יאכל כך וכך לא יאכל], אמר להם הרופא, לזה שראיתי שהוא למיתה, אמרתי תנו לו שהוא למיתה, [אבל זה שיש בו לחיים ישמור את עצמו], (סו) וכך הקב"ה התיר לגוים עובדי כוכבים שקצים ורמשים ואת כל העבירות לפי שהן לגיהנם, אבל לישראל שהם לחיי נן עדן, אמר להם (והייתם קדושים כי קדוש אני) אל תשקצו את נפשותיכם (ויקרא יא מג), [והייתם קדושים כי קדוש אני] (סס סס מד), את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, למה שהן חיים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד ז), הוי עמד וימודד ארץ וגו' :

[יא] זאת החיה אשר תאכלו. (סז) שלשה דברים נתקשה משה, מעשה המגורה, והצורה, והשרצים. מעשה המגורה כיצד, בשעה שעלה משה היה הקב"ה מראה לו בחר היאך יעשה את המושכן, כיון שהראה לו מעשה המגורה נתקשה בו משה, א"ל הקב"ה הרי אני עושה אותה לפניך, מה עשה הקב"ה, הראה לו איש לבנה, [איש אדומה], איש שחורה, איש ירוקה, ועשה מהן את המגורה, גביעיה כפתוריה ופרחיה וששת הקנים, ואומר לו זה מעשה המגורה (במדבר ט ד), שהקב"ה מראה לו

הערות ותקונים

ובנדפס: (נט) ונתן את התורה בפרהסיא במדבר, עיין מכליתא יתרו מסכתא דבחדש פסחא אי' נתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הסקר, ועיין ילקוט תהלים רמז תש" נתנה תורה לישראל בפרהסיא במקום הסקר: (ס) ד"א עמד וימודד ארץ, מובא בילקוט חזקוני רמז תקס"ג בשם התנחומא, ובנדפס אות' חסרים המלות "ד"א עמד וימודד ארץ": (סא) איפוססין, עיין ויקרא הערה ס"ח: (סב) אמר ר' אבא בר כהנא עד ר' תנחום בן הגילאי אמר השמיט המדעים ממוטובה ברוספתו שהוסף אל התנחומא ע"פ כ"ו אחד שהיה לפניו: (סג) שנאמר והגוים הרוב יחרבו, בילקוט ישעיה רמז תק"ג הביא בשם הילמדנו והגוים הרוב יחרבו מחורב יחרבו שנטלו איפוססין שלא קבלו את התורה מהר חורב: (סד) רשב"י אמר התיר דמס' ונכסיין, בכ"ו רומי וכ"ו רח"ס הגי' ד"א ראה ויתר גוים התיר דמס' ונכסיין, וזה מיותר כי הוא הוא המאמר מר' אבא בר כהנא, ואח"כ נמלא בכ"ו רומי ורח"ס רשב"י ואמר אילוני' כענין שנאמר לתור את הארץ, וכן תקתי בפנים, ובכ"ו שני של אקספארד רשב"י אומר יילן, ובכ"ו רומי שם הגי' אילוני, ונרשע שם בלדו "פי' מרגלים", כן הוא בלשון ארמי, תרגום מרגלים אחס אילוני' אהן, ויתורו ויאללו, לתור לאללג: (סה) זוביאות תקתי זוביאות, ונמלא לכוון בכ"ו שני של אקספארד וכ"ו רומי ורח"ס, ופי' זוביאות תגורות, והמלה זיית רומית זאב? זאב? חגורה, עיין ערוך ערך זן א': (סו) וכך הקב"ה התיר לגוים כו'. בכ"ו רומי וכ"ו רח"ס הגי' אחרת, וכן איתא שם, אמר הקב"ה התרתי לגוים את האמורים שאין בהן לחיים [שנאמר] והיו עושים משרפות סוד קונוס כסוחים בשא יתחו (ישעיה לג יב), אבל ישראל שיש בהם לחיים [שנאמר] חיים כלכם היום, לכן הזהרתי אותם שלא יאכלו דברים עמוסים אלא מה שאני מנחה אותם החיה אשר תאכלו. ע"כ: (סז) שלשה דברים נתקשה משה, בנדפס אות' ו' אחר הסיום הוי עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, נאמר שלשה דברים נתקשה משה והכילה וכו'. והעירוהו לעיל באות' א' כי המדפוס דפוס מחלופה הוסיף אות' א' עד סוף אות' ו' מן התנחומא כ"ו שלטו, ובמאמר הזה פסק את דבריו וסיים במלת, וכו', כי ראה

באצבע, ואעפ"י כן נתקשה, מה עשה הקב"ה חקקה על ידו, אמר לו רד ועשה כשם שחקקתיה על ירך, שנאמר וראה ועשה (כתבניתם) [בתבניתם] (שמות לט ט), ומנין שחקקה על ידו, שנאמר וישלח תבנית יד (ויחקהל ט ג), ואין תבנית אלא מעשה המנורה שנאמר וראה ועשה (כתבניתם) [בתבניתם] וגו', ואעפ"י כן נתקשה ואמר מקשה [תיעשה המנורה] (שמות כה לב), מה קשה היא לעשותה, א"ל הקב"ה השלך את הזהב לראש והיא תיעשה באליה, שנאמר מקשה תיעשה המנורה [תיעשה כתיב] מעצמה תיעשה: הורה מנין, ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה (שם יב ב ג), (סח) כזה ראה וקדש, הראה לו באצבע החודש הזה: בשרצים מנין, שנאמר וזה לכם הטמא [בשרץ השורץ על הארץ] (ויקרא יא כט), (סג) תפש הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה, ואמר לו זה תאכל וזה לא תאכל, [שנאמר] (וזה) [זאת] החיה אשר תאכלו [וגו'] אך את זה לא תאכלו] (שם טז ד), (ע) ואל תתמה על הדבר, שהרי הראה הקב"ה לאדם הראשון כל בריות וקרא שמות, לאחר שקרא לכולן שמות, א"ל הקב"ה ואני מה שמי, א"ל ה' (עא) הוא שהכתוב אומר אני ה' הוא שמי (ישעי מז ט), [זה שמי שקרא לי אדם הראשון], הוא שמי שהתניתו ביני ובין בריותי, ומה אדם הראשון העביר הקב"ה את הבריות לפניו, משה שהיה הקב"ה מבקש להזהיר את ישראל על הטומאות ועל המחורות אתה תמה שהראה לו ואמר לו (עב) זאת (תאכלו וזאת לא תאכלו) [החיה אשר תאכלו]: (עג) (שא"ל)

[יב] [זאת החיה אשר תאכלו. א"ל] הקב"ה הזהיר ישראל שלא יאכלו דברים רעים, שלא יפערן יצרך לומר (עד) כי דברים טובים אסר הקב"ה לישראל, אמר הקב"ה (עה) כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו, אסרתי לך דם נדה, התרתי לך

הערות ותקונים

כי זה כבר נמצא בתנחומא הגדפס אות ח', ועיין פסוקתא דרב כהנא פסקא החודש תני רשב"ז צ"ג דברים נתקשה משה והראה לו הקב"ה באצבע, והעירוני שם בזהרה ר"ה כן הוא בפסוקתא רבתי פס"ו ובתנחומא שמיני פ' זאת החיה (אות ח') ובמכילתא פ' בא ריש פ"א, ובש"ס מנחות כ"ט ע"א חף בשם נוסף וי"א חף הלכות שחיטה שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח, ועיין ספרי פ' בהעלתך בפסוק וזה מעשה המנורה, ובשנ"ר פס"ו ד"ה החודש הזה לכם זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה לפי שהיה משה מתקשה בהן וכו', וחושב שם בראשונה מעשה שני המשחה אשר אינו במקומות הג"ל, ובמדרש במ"ד פס"ו ריש פ' בהעלתך מונה ג"כ רג' דברים, אך תחת אשר לפיטו פירוש שנאמר וזה לכם הטמא, הגי' שם וכן בפרסות [צ"ב בפרשת] בהמה טמאה וסאורה זאת החיה אשר תאכלו את זה לא תאכלו והראה באצבע, ובתנחומא פרשת שמיני הנוסחא שהלויים שם שנאמר וזה לכם הטמא בשך הארץ, תפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה וא"ל זה אכול וזה לא תאכל שנאמר זאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו, ולפי זה מיושבת קשיית התוס' מנחות כט ע"א ד"ה שלשה שהוקשו ואל"ת ויחשיב נמי הווא דלאו פריפות (מ"ב ע"א) דאמר וזאת החיה אשר תאכלו, מלמד שהפס הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה ואמר זאת אכול וזאת לא תאכל, וי"ל דלא חשיב אלא כך דכתוב זה, עכ"ל. ואין לורך לתרוס, כי לפי דברי התנחומא שהבאתי כך דרשה דחלוין מקושרת אל הפרטים שבמנחות ותוספות באור עליה, והבין: (סח) כזה ראה וקדש, בגדפס נוסף א"ל בחדש ניסן כזה תראה וקדש: (סח) תפס הקב"ה, מוצא בילקוט שמיני רמז תקל"ז בשם התנחומא: (עג) ואל תתמה על הדבר שהרי הראה וכו', בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס ואם תתמה את לומר שהעביר הקב"ה לפי משה כבר העביר לפי אדם הראשון כל בריות שברא והיה אדם שמו של זה והוא אומר שור, ומה שמו של זה והוא אומר גמל וכן כל דבר ודבר ומנין שכן הוא אומר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ואחר כך כתוב שם א"ל הקב"ה ומה שמי, ובגדפס הגי' ולאחר שקרא לכולן שמות א"ל הקב"ה ואני מה שמי: (עא) הוא שהכתוב אומר אני ה' הוא שמי, בכ"י רומי ורח"ס הגי' שהכתוב אומר זה שמי לנלם וזה זכרי לדור דור: (עב) ואמר לו זאת החיה, כן תקבתי, ובכ"י רומי וכו' רח"ס הגי' היו זאת החיה אשר תאכל, ובגדפס כתוב וזאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו צ"ל אך את זה לא תאכלו: (עג) שא"ל, וכן הוא בגדפס, ובאמת הוא מאמר בפני עצמו, וצ"ל אמר לו הקב"ה, כמו שהוא בכ"י רומי וגם בכ"י רח"ס, וכן בילקוט שמיני רמז תקל"ז בשם התנחומא: (עד) כי דברים טובים אסר הקב"ה לישראל, וכן הוא בגדפס, ובכ"י רומי ורח"ס הנוסחא כל טוב שברא הקב"ה אסר לך: (עה) כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא, ובזו"ר פכ"ב אות י' ומוצא בילקוט תהלים רמז תפס"ח פסוק ה' מתיר אסורים, ושם דורש ה' מתיר אסורים מה שאסרתי לך התרתי לך, ודורש אסורים מלשון מותר ואסור, ובמדרש דב"ר פ"ד אות י' נמצא התמלת הנאמר מה שאסרתי לך בבהמה התרתי לך בחיה וכו' עד כולם דגים קר ורגי מלת וכו', והכוונה עד כלם דגים כמו שהוא בזו"ר שם, ועיין עוד במדרש ש"ט מנאמר קמ"ו

דם בתולים, (עו) [אסרתי לך את הדם, התרתי לך את המחול ואת הכבד שכולם
 דם], אסרתי לך בשר הזויר, (עו) התרתי לך לשון דג ששמו שיבוטא שדומה לחזיר,
 (עח) אסרתי לך אשת איש, התרתי לך אשת יפת תואר, (עט) [שנאמר וראית בשביה
 אשת יפת תואר והשקת בה ולקחת לך לאשה] (דברים כא יא), אסרתי לך אשת אח,
 התרתי לך לאחר מיתתו, [שנאמר] יבמה יבא עליה [ולקחה לו לאשה] (שם כה ה),
 אסרתי לך כלאים והתרתי לך סדון בציצית, אסרתי לך חלב בהמה, והתרתי לך חיה,
 (פ) אמר ר' ביסנא בשם ר' חייא מזה שאסר הקב"ה בבמה התיר בחיה, ומה שאסר
 בעוף התיר בדג, כיצד אסר חלב בבמה, התיר בחיה, אסר גיד הנשה בחיה,
 התיר בעוף, אסר את הדם בעוף, התיר בדג, וכל כך למה ליתן שבר טוב לישראל
 שמשמרין את המצות: (פא) האל תמים דרכו וגו' (ש"צ כג נא ותסלס ית לב), כי כל דרכיו
 של הקב"ה תמימות הן, וכי מה איכפת להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל אותה לנוחר
 בהמה ואוכל אותה, יכלום מועילו או מזיקו, או מה איכפת לו בין אוכל טמאות
 לאוכל טהרות, אלא אם חכמת חכמת לך [ולצת לבדך תשא] (משלי ט יב), (פב) הא
 לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן [את הבריות] שנאמר אמרת ה' צרופה (ש"צ ס), למה
 שהוא מן עליו, [שנאמר] מן הא לכל החוסים בו (ש), הוי זאת החיה אשר תאכלו:
 [ג] אמר ר' יתן טהור מטמא לא אחד (איוו יד ד), משהתיר הקב"ה את הפרה
 ואסר את הגמל, מי יוכל למחר או לפמא, מי עשה כן, לא אחד, לא
 יחידו של עולם. בא וראה מתחילת ברייתו של עולם היה הכל מותר, (פג) שנאמר
 כירק עשב נתתי לכם את כל (בראשית ט ג), ומשעמדו ישראל על הר סיני הרבה להם
 תורה ומצות ליתן להם שבר טוב, ואם כן למה לא צוה לאדם הראשון, אמר הקב"ה
 מצוה קלה צייתי לו ועבר עליה, כל המצות הללו איך יכול לקיים, בו ביום שנצטווה

הערות ותקונים

קמ"ו ובגמרא חולין קט ע"ב: (עו) אסרתי לך את הדם. הוספתי כמו שהוא בכ"י רומוי וכ"י
 רח"ס ובנדפס וכן צו"ר שם ובגמרא חולין שם דף קט ע"ב אסר לך דמא שרף לך כבדא ופירש"י הכבד
 כולו דס קרום הוא ועשם דס לו וסנה בתוס' שם ד"ה גדה הביאו בסלוק של פרשת פרה יסד ר' אליעזר
 הקליר מן הדם טחול הדם מטומאת גדה אשה טהרה בתולי אשה ומאסת איש יפת תואר לאיש, וכנגד
 כותית לא פירש, והכל עשה על פי הירושלמי, עכ"ל. וזקף כי חכמי התוס' נקפו שעשה על פי
 פירוש הירושלמי כוונתם לנאמר התנחומא, והראשונים קראו לפעמים הנודעים בשם ירושלמי:
 (עו) התרתי לך לשון דג ששמו שיבוטא שדומה לחזיר, בכ"י רומוי ורח"ס התרתי לכם לשון הדג,
 והמלות ששמו שיבוטא שדומה לחזיר ליתא שם, ובנדפס הגי' התרתי לכם את הדג ששמו שיבוטא שהוא דומה
 לחזיר, ובגמרא חולין שם חזיר מואל דשיבוטא פירש"י מזה של דג ששמו שיבוטא ועטמו כעטם חזיר,
 ושיבוטא הוא דן הקרא Stölis, עיין בהרמ"ל בערך שבטא: (עח) אסרתי לך אשת יפת תואר לך אשת
 יפת תואר, בגמרא שם כותית יפת תואר, ובמדדש וי"ד שם אשת איש התרתי לך את השבויה ופי' מ"כ
 יפת תואר, ובילקוט שמיני שם רמז תקל"ו הלשון משובט וז"ל אסרתי לך אשת איש התרתי לך לאחר מיתתו
 יפת תואר וראית בשביה אסרתי לך אשת אח התרתי לך יבמה יבא עליה, יש לתקן וכז"ל אסרתי לך אשת
 איש התרתי לך יפת תואר [שנאמר] וראית בשביה וגו', אסרתי לך אשת אח התרתי לך לאחר מיתתו [שנאמר]
 יבמה יבא אליה, ואחד ר"ה. להגיה על פי שבבלי ולא ידע כי שמוס ציניהם כמו שהעיר התוס' שם על דברי
 הקליר, והילקוט הביא כמו שהוא לפנינו בתנחומא: (עט) שנאמר וראית בשביה, הוספתי, וכן הוא בכ"י
 רומוי ורח"ס: (פ) אמר ר' ביסנא בשם ר' חייא, וכ"ה בנדפס וכז"ל רומוי ורח"ס הגי' בשם ר' אחא:
 (פא) האל תמים דרכו, בכ"י רומוי וכ"י רח"ס מתחיל אמרו רבותינו כתיב האל תמים דרכו, ובנדפס הגי'
 לך בנאמר האל תמים דרכו, כאלו המאמר מוסב למעלה, והוא מאמר בפני עצמו, ואולי ז"ל רב אמר
 במקום אמרו רבותינו, והוא המאמר המובא בב"ר ריש פמ"ד האל תמים דרכו רב אמר לא נתנו המצות אלא
 לצרף בהן הבריות, וכי מה איכפת ליה להקב"ה למו ששוחט מן הזארה או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו
 המצות אלא לצרף בהם את הבריות, והכוונה שאין הקב"ה לרצון בענין מעשה המצות לרצון שלימות עצמו
 כ"ל לזכות אותו לזכר הכסף ולרפואו. וכן צו"ר פי"ג אות ג' על הכתוב אמרת ה' גרופה מובא בקמ"ה רב
 אמר לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות: (פב) הא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את
 הבריות, וכן הוא בילקוט שם נס בנדפס, ובכ"י רומוי וכ"י רח"ס הגי' ומפני מה אסר לך אלן מפני לצרף,
 שנאמר אמרת ה' גרופה וגי' למה מפני שיהא מן עליו מן האל לכל החוסים בו: (פג) שנאמר כירק עשב
 את כל, בכ"י רומוי ובנדפס וי"ד ואומר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, דרש הגולת
 את כל כמו דכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל, ובילקוט השמים הסיוס מהכתוב והנה טוב מאד:

בו, בו ביום ביטל ועבר עליהם, ולא היה יכול לעמוד בציוו יום אחד, כיצד אמר ר' יהודה בן פדייה, (פד) י"ב שעות הוא היום (פה) בשעה ראשונה עלה אדם הראשון במחשבתו של הקב"ה להבראות, בשניה נמלך במלאכי השרת, בשלישית כונס עפרו, ברביעית גיבלו, בחמישית ריקמו, בששית (פו) העמידו גולם, בשביעית נפתח בו נשמה, שנאמר ויפה באפיו נשמת חיים (בראשית ג ז), בשמינית הכניסו לנן עדן, בתשיעית צוהו מזה אכול ומוזה לא תאכל, בעשירית הטא, באחת עשרה נידון, בשתיים עשרה נתגרש, היו שלא עמד בציוו אפילו שעה אחת. (פז) אמר ר' יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעינוך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בניסיוןך אפילו שעה אחת, והרי בניך משמרין כל המצות שניתנו להם ועומדין בהם, אחד מהם עומד ונוטע מעדר ומנכש, (פח) מזמר מורה ומשקה, ורואה פירות נמיעותיו שהן מבכורות וקופץ ידיו ואינו מועם מהם, לקיים מה שנאמר שלש שנים [יהיו לכם] ערלים וגו' (ויקרא יט כג), ואדם הראשון נאמר לו מזה אכול ומוזה לא תאכל, [שנאמר מכל עין הנן אכול תאכל ומעין הרעת וגו'] (בראשית כז יז), ולא עמד בציוו שעה אחת, [אלא ותתן גם לאישה עמה ויאכל] (סג ג ו), ובניך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו [ועומדים בהם], (פט) וביותר אדם מישראל לוקח בהמה שור או כשב ושוחט ומפשיט רוחץ בודק בריאה ומצא טרפה מונע ידו ואינו אוכל, הוא אמרת ה' צרופה. (צ) [לפיכך לא נצטוו אדם הראשון שהיה גלוי לפני הקב"ה שלא היה יכול לעמוד בהן, אבל ישראל כמה מצות נתן להם הקב"ה והיו מקבלים ואומרים כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, לכך הוזכרו זאת החיה אשר תאכלו וגו', אך את זה לא תאכלו וגו'] :

[יד] את הגמל ואת השפן ואת הארנבת ואת החזיר (ויקרא יד יו ז), (צא) את הגמל, זו מלכות בבל, שנאמר בת בבל השדודה [אשרי שיששם לך את גמולך שנמלת לנו] (תהלים קלח ח), (צב) את הארנבת, זו מלכות מדי, שנאמר ויבקש המן

הערי' ותקונים

(פד) י"ב שעות היו היום. זה מיותר, וליהא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס: (פה) בשעה ראשונה עלה במחשבתו, עיין בפסיקתא פסקא בחדש הסביעי (דף קג ע"ב), וביו"ר פכ"ט אות א', ועיין אבות דר"י פ"א ופדר"א פ"א ובגמרא סנהדרין דף לה ע"ב, ובמדרש סוה"ט מומור ז"ב בפסיקתא רבתי פמ"ב פסקא מנה אחת אפיס ותראה שמים ותלוסיס רבתי ועיין בפסיקתא טס הטרע י' (פז) העמידו גולם, בפסיקתא וביו"ר עשאו גולם, ועיין מה שחזר הרש"ס טס, ונוסחת התחומא העמידו גולם יותר מבוררת (פז) אמר ר' יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעינוך, וכן בב"ר פכ"א אות ז', דרש רבי יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעינוך אדם הראשון וכו', והוא היה בן אחותו של בר קפרא כמו שסיים טס כד שמע בר קפרא בן אמר יפה דרשה בן אחותי, לכן יש לתקן ביו"ר פכ"א אות ז' דרש רבי יהודה בן פוי מי יגלה עפר מעינוך ז"ל בן פדייה: (פח) מוזמר טורה, בגדפס בשעות מוזמר טורה ז"ל טורה: (פט) וביותר אדם מישראל לוקח בהמה, זה נשמט בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא בגדפס אות ח', ושם הגי' כך, וביותר כשיבא אדם מישראל לוקח בהמה טה או עז או כבש שוחט ומפשיט ומנכיס ידו ובזקק הריאה ונמלא טריפס מניחו ואינו אוכלו, והרמב"ם בפספס מלחמות ה' חולין פ"א הביא כל המאמר הזה וז"ל ובילמדנו בענין אגדה אמרו בן אמר ר' יהודה בן פרי" [ז"ל פדייה] מי יגלה עפר מעינוך כו' וביותר אדם מישראל לוקח בהמה כו', כמו שהא לפנינו בכ"י, ומובא בשמו ברבינו נכסי באלפסי חולין פ"א (דף ג ע"ב), וכן הביא בשמו מרן הב"ב בטור יז"ד הל' טריפות בריס סו' ל"ט: (צ) לפיכך לא נעטוה אדם, הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא בגדפס בשניו קאת: (צא) את הגמל זו מלכות בבל שנאמר בת בבל השדודה, הוספתי סופא דקרא אשרי שישסם לך את גמולך שנמלת לנו, ודרש הגמל מלשון גמול, ועיין וי"ר פ"א אות ה': (צב) את הארנבת זו מלכות מדי, שנאמר ויבקש המן להשמיד, ובכ"י רומי ורח"ס הגי' את הארנבת זו מלכות מדי שעשתה את ישראל פיהם והסקר, שנאמר להשמיד להרוג ולאבד, וכן הוא בגדפס, רק טס טסק, וכן ביהוה אשתו של תלמי המלך שמה ארנבת"א. אולם בכתוב לאמר ואת הספן מוקדם לפני ואת הארנבת, לכן ברוב ז"ל את הספן זו מלכות מדי, וכן תמלא ביו"ר פ"א אות ה' ומובא בילקוט שמיני רמז תקל"ז בשם וי"ר את הספן זו מדי, וסיים טס מה הספן הזה יש בו סימני טומאה וסימני סהרה כך היתה מלכות מדי מעמדת דליק ורשע וכו'. ורח"ל ז"ל לפנינו את הארנבת זו וין שהספילה את הסהרה מפי הגביאים, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס סיים אחר הגמול שהספילה את הסהרה מפי הגביאים, שנאמר הנה ימים באים נאום ה' והבאתי רעב בחרך לא רעב ללחם ולא נמא לנמים כי אם לשמוע [את דבר] [דבריה] [ועד] מים [עד] ים [ושוספו] [ויופסו] ועד מורה [שוספו] לבקש את דבר ה' ולא ימלאו (עמוס ה יב), ובגדפס הגמול וכן היתה אשתו של תלמי המלך שמה ארנבת, הוא מוסף על הגי' הארנבת זו וין, ולא על זו מדי, וכן הוא ביו"ר טס ומובא

להשמיד וגו' (אסתר ג'), את השפן זו יין שהשפילה את התורה מפי הנביאים, ואת החזיר זו מלכות אדום* הרשעה, שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ יד), (צג) למה נמשלה לחזיר שעתידי הקב"ה להחזיר עליה את מדת היין, (צד) כיצד לעתיד לבא הקב"ה מוציא כרוח כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו, ואף הגוים אומרים תן לנו שכרינו שאף אנו עשינו מצוה פלונית, (צה) אמר הקב"ה כל מי שלא אכל שקצים ורמשים יבא ויטול שכרו, באותה שעה הם נוסלין איפופסין שלהן, שנאמר אוכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם ה' (ישעיה סו יז): חסלת פרשת שמיני

פרשת תזריע

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל לאמר, אשה כי תזריע וילדה זכר (ויקרא יב ב), (א) זש"ה מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני (איוב כט ג), הפסוק הזה איוב אמרו כשבאו עליו היסורים, אמר מי יתנני [כירחי קדם], ולואי היו לי הימים שהיו לי כשהייתי במעי אמי. כימי אלוה ישמרני, מלמד שהתינוק משתמר כשהוא במעי אמו: (ב) [בהלו נרו עלי ראשי (סס סס ג), מכאן את למד שאורה לתינוק במעי אמו]: כאשר הייתי בימי חרפי [בסוד אלוה עלי אהלי (סס סס ד), מדבר בתינוק]. (ג) כשם שהגשם שורחת בקרקע ומלוכלך, כך התינוק מלוכלך במעי אמו, (בסוד אלוה עלי אהלי (סס) מדבר בתינוק), וכשם שהתינוק עומד מלוכלך, [כך אדם מלוכלך] בעונות והצרות באות עליו, אותה שעה אמר מי יתנני כירחי קדם, ולואי היו לי הימים שהייתי במעי אמי, מהו אומר באחרונה, כאשר הייתי בימי חרפי, אמר ר' אבהו התינוק יוצא ממעי אמו מלא ריחן ומלא דם והכל משבחין ומחבבין אותו, וביותר כשהוא זכר, הווי אשה כי תזריע וילדה זכר:

[ב] ד"א אשה כי תזריע. זש"ה אחר וקדם צרתני וגו' (תהלים קל"ט ה), הכתוב מדבר באדם הראשון, (ד) [אמר ר' יוחנן] כתיב בו שתי יצירות, שני יודין, וייצר ה' אלהים את האדם (נבא"ש כ ג), (ה) יצירה אחת בעולם הזה ואחת לעולם הבא, אבל הבחמה והחיה והעוף כתיב בהן יצירה אחת, ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה (סס סס יט), לכך הוא אומר אחר וקדם צרתני. (ו) ר' שמעון בן לקיש אומר אחר למעשה יום ששי, וקדם למעשה יום הראשון, (ז) מה מעם, (ריש לקיש אמר) [דאמר ר' שמעון בן לקיש] ורוח אלהים מרחפת על פני המים (סס א ג) זו נפשו של אדם הראשון, לפיכך הוא אומר אחר וקדם צרתני, אחר למעשה יום ששי, וקדם למעשה

הערות ותקונים

גם בילקוט שם הארנבת זו יין אמו של תלמי ארנבת שמה, ומה שהוא נדפסם אשתו של תלמי היא כמו שהוא בגמרא צבלי (מנילה ט ע"א), אולם בירושלמי פ"ק דמגילה כתוב אמו של תלמי ארנבתא שמה, ולדעת בעל מאור עינים (אמרי בינה פ"ז) נוסח זה מתייבש יותר כי אשתו נקראת ארסיוטאה, והחוקר מוהר"ד קאספעל במאור עינים לד ק"ל הערה ג' העיר שאביו של תלמי הראשון (אבי פילאדלפוס) היה שמו לאגוס ר"ל ארנבת: (צג) למה נמשלה לחזיר, זה חסר נדפסם, ועיין בוי"ר שם למה נמשלה לחזיר, לומר לך מה חזיר צדעה שהוא רוצץ מו"חא טלפו כו', ועיין אדר"ל פ"ל"ד: (צד) כיצד לעתיד לבא, מובא בילקוט שמעוני רמז תקל"ה בשם התנחומא, ולפי זה הם השמים בעל הילקוט שם מתאר גדול: (צה) אמר הקב"ה כל מי שלא אכל שקצים ורמשים עד סוף המאמר, כן הוא נדפסם בדפוס קוטשאוניא ודפוס וויניא ובילקוט שמעוני והמדרשים מונקוביה השמים זה והלוי, אמר להם הקב"ה כל מי שקיים את התורה יבא ויטול שכרו. וכן הוא בכל הדפוסים שלאחריו:

(א) זש"ה מי יתנני, מובא בילקוט תזריע רמז תקמ"ז בשם התנחומא, וכן מובא כל זה בנדפסם אות א': (ב) צהלו נרו, בנדפסם וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' כמו שהוספתו בפנים, והילקוט השמים כל זה עד כאשר הייתי בימי חרפי אמר ר' אבהו. והלשון נשתבש על פני כולו בכ"י רומי ורח"ס וגם בנדפסם, ותקתי לנכון בפנים: (ג) כשם שהגשם, דורש חורפי לשון חורף שהוא זמן ירידת גשמים: (ד) אמר ר' יוחנן, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וברח"ס ובנדפסם, וכן תראה בב"ר ריש פ"ח ר' יוחנן פתח אחר וקדם צרתני כו': (ה) יצירה אחת בעולם הזה ואחת לעולם הבא, וכן מובא בב"ר פ"ד אות ה', ועיין וי"ר ריש פ"ד: (ו) רש"ל אומר אחר למעשה יום ששי וקדם למעשה יום הראשון, בב"ר פ"ח אות א', וי"ל ריש פ"ד ושם הגי' למעשה יום האחרון: (ז) מה מעם, בב"ר שם ובו"ר שם הוא דעתיה דרשב"ל, דלמל (* למלכות רומי קורא מלכות אדום כמש"ל לקמן בכ"י פ"ז אות ק"ב

יום ראשון. (ח) ר' אלעזר בן פדת אומר אהור למעשה יום ששי, וקדם למעשה יום ששי, כיצד ששה דברים ברא הקב"ה ביום הששי, אלו הן נפש היה ובחמה ורמש ודיתו ארץ ואדם וחה, ונפשו של אדם נבראת תחילה, שנאמר תוצא הארץ נפש היה, ואין נפש היה, אלא נפשו של אדם, שנאמר ויהי האדם לנפש היה (ב'האש' ב' 1), הרי קדם למעשה יום הששי, ואהור ליום הששי, שהיה עמוק בו כל יום הששי, הוי אהור וקדם צרתני, אהור למעשה יום הששי, וקדם למעשה יום הששי. (ט) ר' שמואל בר נחמני אמר מהו אהור וקדם, דו פרצופין, זכר ונקבה, הוי אומר אהור וקדם צרתני. אמר אדם אחר שברא הקב"ה כל בחמה וחיה ברא אותי, (י) כך התינוק הזה עד שלא יצא ממעי אמו הקב"ה מצוה עליו מזה אכול ומזה לא תאכל, וזה לכם הפסא, ומשהוא מקבל עליו במעי אמו את כל המצות שבתורה אחר כך נולד, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר:

[ג] **אשה כי תזריע וילדה זכר**. וז"ה אין קדוש כה' כי אין בלתך (ש"א ב' 3), מהו כי אין בלתך, (יא) אלא מלך בשר ודם כונה פלמין ובנינו מבלה אותו, אבל הקב"ה מבלה את עורמו, כביכול כי אין בלתך, (יב) כי אין בלותך, ואין צור כאלהינו (ס), כיצד בשר ודם צר צורה על הכותל, שמא יוכל לצור על המים, הקב"ה צר את העובר במעי אמו בתוך המים, הוי אין צור כאלהינו, אין ציור כאלהינו: ד"א אין צור כאלהינו, (יג) בשר ודם צר צורה (יד) הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, [והוא] משבח את צורתו, אבל הקב"ה צורתו עומדת ומשבח לפניו. [ד"א אין צור כאלהינו] בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא צר אותה, אבל הקב"ה הוא צר צורה מתוך טיפה אחת, (טו) בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים [וחמשה] מיני צבעונין, והוא נוצר מטיפה אחת של לובן, ולא תאמר בעוף, אלא אפילו באדם מטיפה אחת של לובן הוא נוצר, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר, [הוי אין צור כאלהינו. ד"א מלך בשר ודם צר צורה, אבל אין צורתו עושה צורה, אבל הקב"ה צר צורה וצורתו עושה צורה, שהוא צר את האשה, והאשה יולדת ועושה צורה כיוצא בה, אשה כי תזריע]:

הערות ותקונים

ריש לקיש ורוח אלהים מרחפת על פני המים זו רוחו של מלך המשיח כמד"א ומה עליו רוח ה', אולם במדרש שו"ט מוזכר קל"ט הגי' כמו בתנחומא: (ח) ר' אלעזר בן פדת אומר אהור למעשה יום ששי וקדם למעשה יום ששי, וכו"ה נדפס וכ"כ רומי וכ"כ רח"ס, אולם ב"ר פ"ח וזו"ר ס' הגי' אמר ר' אלעזר אהור למעשה יום הראשון וקדם למעשה יום האחרון, והוא צעל הנאמר מהתנחומא, ויש לתקן ס' אהור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון, ועיין במ"כ ב"ר ס', ובמדרש שו"ט מוזכר קל"ט אמר ר' אלעזר אהור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום הראשון וכו"ה אהור למעשה יום האחרון וקדם למעשה יום האחרון: (ט) ר' שמואל בר נחמני אמר, ב"ר ריש פ"ח, וי"ר ס', ברכות ס"א, עירובין י"ח, שו"ט ס': (י) כך התינוק הזה, זילקוס ריש תזריע בשם התנחומא השמים כל אות ב' וסיים התינוק הזה: (יא) אלא מלך בשר ודם כונה פלמין, עיין בצבלי מנילה י"ד ע"א אמר ר' יהודה בר מנשיא אל תקרי בלתך אלא לבנותך שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מעשה ידיו מנלין אותו, אלא הקב"ה מבלה מעשה ידיו: (יב) כי אין בלותך, ר"ל אל תקרא בלתך אלא בלותך, וזה הכר נדפס: (יג) בשר ודם צר צורה על הכותל שמא יוכל לצור על המים, כן הוא גם כביכול על הכותל שצורה פרתה שירה, ומונח זילקוס שמואל רמז פ"ג ועיין ב"ר ריש פ"ז ועיין בגמרא מנילה ס' באופן ובסגנון אחר, ובתנחומא הנדפס אות ב' נוסף, ד"א מלך בשר ודם צר צורה על הכותל אינו יכול לצור בו רוח וגשמה, והקב"ה צר צורה בתוך צורה, כלומר יצר העובר במעי אמו ומהו רוח וגשמה, ר"ל אומר ואין יציר כאלהינו, וזה נוסף מנמרה מנילה ס', והמלת "כלומר יצר העובר במעי אמו" הם הוספת המסדר: (יד) הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, ס' הכרי ונמאל לכוון ב"ר רומי, אלא הקב"ה צר צורה והוא מדבר והיא מדברת, ואח"כ מונח ס' ד"א בשר ודם צר צורה והוא עומד ומשבח צורתו, אלא הקב"ה צר את האדם והאדם עומד ומשבח לשמו, אלא ב"ר רח"ס גם נדפס הגי' כמו לפניו. וזילקוס שמיני בשם התנחומא גורס כך, בשר ודם צר צורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת, הוא משבח צורתו והצורה אינה משבחת אותו, אלא הקב"ה הוא צר צורה וצורתו עומדת ומשבחת לפניו: (טו) בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים [וחמשה] מיני צבעונין, וב"ר רומי וזילקוס שמיני, ס"ה מיני צבעונין, אלא ב"ר רח"ס וכן נדפס ס"ה מיני צבעונין וז"ל ס"ה, וכן תראה בצ"ר פ"ז אות ד', רב הונא בשם רב מנהא אמר הכצעו היה מטיפה של לובן הוא, ויש לו שלש מאות וששים ותמשה

[ד] [ד"א] אשה כי תזריע וילדה זכר. אם קדמה האשה וילדת זכר, אם קדם האיש (מוליד) [וילדת] נקבה. (טז) אמר ר' אבין הלוי [ברבי] רמו לך הכתוב אם נקבה תלד, אם קדם האיש מולדת נקבה, קודמת האשה מולדת זכר, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר. אמר ר' חייא בר אבא לפיכך הזכר נתלה באשה, והנקבה באיש, שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנימין לחזור אחיך את עוין בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כ כ כ), ובתואל ילד את רבקה (שם סג טז), וכן הוא אומר פלגש כלב (ילדה) [מעכה ילד] (שכר) [שבר] ואת תרחנה. ותלד (שצף) [שעף] אבי מדמנה, (ואת) [את] שוא אבי מכבנא ואבי (גבעה) [גבעא] ובת [כלב] עכסה (ד"א ב מה מט), הוי נתלו הנקבות באיש והזכרים באשה, לכך נאמר אשה כי תזריע. (יז) אמר ר' אייבו מעשה נסים הקב"ה עושה (יח) עם האיש הזה, אדם שהוא נתון (יט) בקמון יום אחד, (כ) אין נפשו מפרכסת עליו, אבל התינוק ההוא נתון במעי אמו תשעה חדשים והקב"ה משמרו, רבותינו אמרו מעשה נסים הקב"ה עשה עם האדם הזה, האדם שהוא נתון (כא) באמבטי יום אחד נפשו (כב) מקנמת עליו, והתינוק נתון במעי אמו ט' חדשים ואין נפשו קנימה עליו, (למה שהקב"ה עושה עמו מעשה נסים). אמר אייב אשא דעי למרחוק (איוב לו ג), והיה אייב ראה בני אדם אשה וילדת איש, והספינה שמה בתוך המים אצבע על אצבע, ותמה על הדברים האלו, ואומר אשא דעי למרחוק, לכך כתיב אשה כי תזריע:

[ה] [ד"א] אשה כי תזריע. (כג) אמר ר' יהודה [בר סימון] שני יריכי אשה עשיון כשני יריכי אבנים, כדי שיהא בה כח כשהיא וילדת, שנאמר (וראיתם) [וראיתן] על האבנים (שמות ה טז). (כד) אמר ר' [מאיר] מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה, כיצד עד שלא תלד האשה מושכת דמים, משילדה הדמים מסתלקין לשדים ונעשה חלב, והתינוק יונק מהן. (כה) אמר ר' אבא בר כהנא מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה, כיצד (כו) הפגדיה (פי' כיס) שהיא מליאה ופיה למטה המעות מתפזרין, אבל האשה הוזהר פגדיה שלה למטה, והולד נשמר. (כז) ד"א הבחמה הוזהר מהלכת והולד רבין בתוך מעיה, אבל האשה הוזהר מהלכת וקופה והולד בתוך מעיה והקב"ה משמרו:

[ו] ובמלאת ימי מהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה וגו' (ויקרא יב ו). למה היא מביאה קרבן, (כה) אמרו רבותינו מאה פעמים היא פועה בשעה שהיא יושבת על המשבר, תשעים ותשעה למיתה ואחד לחיים, וכיון שהצרות

הערות ותקונים

וחמשה מיני זבועים כמנין ימות השנה של חמה, וכוונת המדרש לפיכך שהוא מלובש בזמנו מיני זבועים: (טז) אמר ר' אבין הלוי, זכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' אבין הלוי ברבי, וכן תקנתי: (יז) אמר ר' אייבו, זכ"י רח"ס ובגדפס, ובכ"י רומי אמר ר' אבא: (יח) עם האיש הזה, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס, אולם בגדפס לתינוק הזה: (יט) בקמון, ובכ"י רומי, ובכ"י רח"ס בטעות בקמון, ובגדפס חלס שהוא נתון בחמין, יש לתקן בקמון, והיא המלה היונית והרומית caminus, ααμινος (קאמין), ובז"ל סי"ד אות ג' חס משה חלס בחמין ששם אחת, אולם לפני המרוך שצדק קמן היתה לפניו הניכוס בקמון: (כ) אין נפשו מפרכסת, בחמין, ועיין ערוך ערך פרכס: (כא) באמבטי. היא מלה יונית εμβαστ' כלי לרחוץ בתוכו (במדרשומוכט): (כב) מקנמת, זכ"י רומי קניסה, ובכ"י רח"ס ובגדפס מזיירה, ופי' קניסה מנחם כמו בפסיקתא ויהי בשלה (פ"א ע"ב) שקנמה נפשו עליו פי' שנמחם לו חיוו, מלשון נקמה נפשי בחיי (איוב א'): (כג) אמר ר' יהודה, הוספתי בר סימון כמו שהוא זכ"י רומי ורח"ס ובגדפס: (כד) אמר ר' מאיר, כן תקנתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס ובגדפס: (כה) אמר ר' אבא בר כהנא, עיין וי"ר סי"ד אות ג' שמוצא בשמו נוסף דברים ע"ס: (כו) הפגדיה, היא מלה רומית, היא funda פי' כיס וזק, והמלות "פי' כיס" בהכ"י נוספו מאת המעתיק וליאם בכ"י רומי ורח"ס, ובז"ל שם מוצא לרנני של מעות, ופי' כיס, וזילקוט ריש תזריע הביא בשם וי"ר מפוריח של מעות ויש לתקן פגדיה של מעות: (כז) ד"א הבחמה הוזהר מובא ג"כ שם בז"ל בשם ר' אבא בר כהנא: (כח) אמרו רבותינו מאה פעמים היא פועה, ופי' כ"י רומי ורח"ס, אולם בגדפס הגי' אמרו רבותינו ז"ל מאה פעמים האשה פועה, גם סיים שם שנאמר כן חלס מאין ופעלכם מאפע, מאה מאפע, מאה פעמים היא פועה כו', וכן הוא בתנחומא אמור אות י"א, מאפע מנאה פעמים שהאשה פועה, וז"ל בפסיקתא פסקא סוד או כשב (דף עו ע"ב) ובז"ל פכ"ז אות ז', שמי' סמ"י

(כט) מגיעות אצלה, היא נודרת (ל) שאינה מכרת אישה עוד, לכך היא מביאה קרבן, שנאמר תביא כבש בן שנתו וגו' :

[ז] וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יג ג). (לא) אין כתיב כאן שיוציא הוצאות, ראה כמה ישראל מחבבין את המצות, כמה הן מוציאין הוצאות (לב) כדי לשמרן, אמר הקב"ה (לג) אתם משמחין את המצות, אף אני אוסיף לכם שמחה, (לד) שנאמר ויספו ענינים בה' שמחה (ישעיה כט יט). שאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזה מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל טורנוסרופוס הרשע הרי השמים והארץ יכול אתה לעשות כהם, א"ל ר' עקיבא לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטין בהן, אלא בדברים שהן מצויין בבני אדם. א"ל כמה אתם מולים, א"ל אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרת ליך מעשה בשר ודם הם נאים מאשל הקב"ה, (לה) הביאו לי (לו) שבולים וגלוסקאות, [אמר לו אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, א"ל לא נאים, הביאו לי] (לז) אנוצי פשתן וכלים מבית שאן, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים, א"ל טורנוסרופוס הואיל הוא הפץ במילה, למה אינו יוצא מהול ממעי אמו, א"ל ר' עקיבא (לח) ולמה שוררו יוצא בו, לא תחתוך אמו שוררו, ולמה אינו יוצא מהול, (לט) לפי שלא נתן הקב"ה לישראל את המצות אלא כדי לצרף בהן, (מ) לכך אמר דוד (כז) אמרת (אלוה) [ה'] צרופה וגו' (תהלים יח נה) :

[ח] וידבר ה' אל משה ואף אהרן לאמר אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' (ויקרא יג א ב), (מא) זש"ה מי פלג לשטף תעלה (איוב נה כה), (מב) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שטפא, שכל שער ושער שבאדם ברא לו מעין בפני עצמו, לפי שאיוב קורא תגר ואמר אשר בסערה יושפני [והרבה פצעי חנם] (שם ט יז), על חנם הביא את כל היסורין האלו עלי, א"ל אליהוא חס ושלום, הלילה לאל מרשע ושדי מעול, אלא כי פועל אדם ישאלם לו [וכאורה איש ימציאנו] (שם נד יא),

הערות ותקונים

פנ"ז : (כט) מגיעות אללה, וכ"ה בכ" רומי וכ" רח"ס, ובגדפס הגי' מקיפות אותה : (ל) שאינה מכרת אישה עוד, בגדפס שלח חזקק עוד לנאשה, ובגדה דף לא ע"ב שלח חזקק לבעלה : (לא) אין כתיב כאן שיוציא הוצאות, מובא בילקוט שמיני רמז תקנ"ז בשם התנחומא, והנאמר הזה ראוי להקדים לפני אות ו' : (לב) כדי לשמרן, וכ"ה בילקוט שם, ובכ" רומי הגי' כדי לשמח עם המצות, ובכ" רח"ס כדי להצב את המצות ולשמח בהם, ובגדפס כדי לשמור את המצות ולשמח בהם : (לג) אתם משמחין את המצות, וכ"ה בילקוט שם, ובכ" רומי אתם מוסיפין במצות, ובגדפס אתם משמחין את המצות, ותשמחו בהן : (לד) שנאמר ויספו ענינים בה' שמחה, בגדפס לפניו אות ה' נמצא נוסף מאמר אחד המתחיל חגיגה המילה שמשבש הקב"ה, עד שנאמר שלח ידו בשלומיו חלל ברייתו, וזה נוסף בדפוסים האחרונים, ולא נמצא בדפוס קושטאנינא וויניציא ומאנטובה ווירוצ'א ופראנקפורט ואמסטערדאם : (לה) הביאו לי, כן הוא בכ" רומי וכ" רח"ס, והילקוט גורם הביא לו, וכן בגדפס מפרש הביא לו ר"ע : (לו) שבולים וגלוסקאות, ר"ל שבולים צמוד התצוה בשבולים, וגלוסקאות פי' עגבה ופת עגול קטן והיא מלת וייתת גלגלסא : (לז) אנוצי פשתן וכלים מבית שאן, זה חסר בכ" רומי, ונוסף בגדו, ונמצא גם בכ" רח"ס, וחסר גם בגדפס ובילקוט. ואנוצי פשתן מורגל בדרז'ל (ב"מ כ"א ע"א נדרים כ"ה ע"ב סוכה י"ב ע"ב), ופי' כריכה, וכלים מבית שאן, בודאי הם כלי פשתן הבאים ממוקוס בית שאן, ומכר בדברי חז"ל כלי פשתן הדקין הבאים מבית שאן : (לח) ולמה שוררו יוצא בו לא תחתוך אמו שוררו, וכ"ה בכ" רומי ורח"ס, ובגדל הילקוט השמיני זה, והביא למה אינו יוצא מהול ממעי אמו, לפי שלח נתן הקב"ה לישראל את המצות כו'. ובגדפס הגי' א"ל ר"ע ולמה שוררו יוצא עמו והוא תלוי בצפטו ואמו חותמו : (לט) לפי שלא נתן כו' אלא כדי לצרף בהן, כ"ה בכ" רומי ובילקוט, ובגדפס לצרף אותם בהם. ובכ" רח"ס לצרף בהן את הבריות, ועיין לעיל פי' שמיני ובהערה ע"ט והערה פ' : (מ) לכך אמר דוד כל אמרת אללה נרופה, וכן הוא בכ" רומי, מלת "כז" מיותר ונצ"ל אמרת ה' נרופה, או צ"ל לכך אמר שלמה כל אמרת אללה נרופה, והוא במשלי נ"ה, אך שם נאמר לחוסים בו, ובכ" רומי מובא הסוס "לכל החוסים בו". ובילקוט שמיני שם הביא וכך אמר דוד כל אמרת ה' נרופה ואומר אמרת ה' נרופה מנן הוא לכל החוסים בו ע"כ, הוא בשיבוש, וצ"ל וכך אמר דוד אמרת ה' נרופה מנן הוא לכל החוסים בו :

(מא) זש"ה מי פלג לשטף תעלה, מובא בילקוט איוב רמז תתק"ד בשם התנחומא, ובילקוט איוב רמז תתקכ"ד נמצא רק ההתחלה מי פלג לשטף תעלה, בערביא קורין לשערה שיטפא, וסיים כתיב לעיל אשר בשערה יושפני : (מב) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בערביא קורין לשער שטפא, נוצ"ל פט"ו אות ג' אמר

(מג) הכל במדה הוא מביא, (מד) אמר ר' אבין הלוי בשם ר' אבא בר כהנא (מה) אין הקב"ה מודד מדה (בנפישא) [בנפישא], אלא הכל במשפט, [שנאמר כי אלהים שופט] זה ישפיל זה ידים (תגליס טפ ח), א"ל הקב"ה לאיוב (מו) אפילו השער שעליך מעין עשיתי לו, ומדה עשיתי לו, שנאמר מי פלג לשטף תעלה. (מז) מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הננעים, נתמטה ידו, ובקש לצאת לחוצה לארץ, קרא לאשתו, אמר לה בשביל שבני אדם רגילין לבוא אצלי להראות את ננעיהם, בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הננעים, אם ראית שערך של אדם שיבש המעין שלו, תהי יודעת שלקה, לפי שכל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו, [שהיא שותה ממנו], יבש המעין שלו יבש השער, אמרה לו אשתו ומה אם כל שער ושער ברא לו הקב"ה מעין בפני עצמו [שהיא שותה ממנו], אתה שאתה אדם, וכמה שעורות יש בך, ובניך מתפרנסין על ידך, לא כל שכן שיומין לך הקב"ה פרנסה, לפיכך לא הניחה אותו לצאת לחוצה לארץ: ד"א מי פלג לשטף תעלה. כשהקב"ה ברא את האדם (מח) בחכמה ברא אותו, כיצד אם ברא אותו רובו מים ומיעוטו דם, (מט) נעשה איסמנים, אם ברא אותו רובו דם ומיעוטו מים, נעשה מצורע, הציו מים והציו דם [הרי זה] אדם שלם:

[ס] אדם כי יהיה בעור וגו'. (ג) למה אינו אומר דבר אל בני ישראל (נא) כשם שהוא אומר בכל הפסקות, [אלא אדם כי יהיה], וז"ה כי לא אל הפין רשע אתה לא יגורך רע (תגליס ט ט), (גב) לפי שהפסוק אומר (האומר) [אומר] עצתי תקום וכל הפצוי אעשה (ישעי טו י), מי ששומע את הפסוק הזה אומר שמא יש (נג) עיבור דין למעלה, (נד) אמר ר' תנחומא בר אבא מהו וכל הפצוי אעשה, שאינו הפין החייב שום בריה, (נה) שנאמר [כי אם אחפוץ במות הרשע (יחזקאל ג יא) הוי] כי לא אל הפין רשע אתה, מהו לא יגורך רע. אמר ר' יוחנן אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם

הערות ותקונים

ר' זכריה אית אתרין לטוחין לשערא טיפסא, ויותר נכון בגי' לפנינו בשם ר' לוי כי ר' לוי היה צדיק בלשון ערבי: (מג) הכל במדה הוא מביא, וכו"ס בכ"י רומי ורח"ס, ובגדלפס בכל מדה שהוא מודד הוא מביא עליו: (מד) אמר ר' אבין הלוי, בכ"י רומי וכו"י רח"ס אמר ר' אבין אביו של ר' אבין הלוי, ובגדלפס רבי אבין אביו וחסר של ר' אבין הלוי: (מה) אין הקב"ה מודד מדה בנפישא, וכן בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי בנפישא, ובדולחי היתה בגי' בנפישא, ולחכי תקנתי בפנים בנפישא, והוא מלשון המקרא הכפשיני באפר (איכה ג טז), וכתב רש"י על פס' זו: ויש דומה במשנה פישון הגמל, במדה כפישא מדד, [יבמות קז ע"ב], מלת במשנה מיותר, ועיי' רש"י בגמרא פס, במדה כפושא מדד במדה כפוי מדד, לשון אלוהא, כמודד בשולי המדה, והצירו מלאתי בתוספתא דלהלות, קדירה שהיא חנונה כי היתה כפושא, לשון הכפשיני באפר, ועיין בערוך ערך כפש שהיא פס כלי. ובגדלפס אין הקב"ה מודד צבת אחת, והוסף המדפים ממאנוטבה: "ס"א בנפישא, אלא הכל במשפט שנאמר כי אלהים טפס זה ישפיל זה יריס". ובדפוסים אחרונים הסגירו אך בשני חללי עגולה רק את המלות "ס"א בנפישא". ובאמת הוסיף כל מה שרשמתי, והוא פ"ס כ"י שלנו: (מו) אפילו השער שעליך מעין עשיתי, עיין ב"ב טז ע"א וי"ד פס'ו אות ג': (מז) מעשה, מובא בילקוט איוב רמו תק"ד, והשמיים באמצע מאמר אחד מן התנחומא והכל במאמר הזה, ועיין בוי"ד פס' שם מובא המעשה הלזו בסגנון אחר: (מח) בחכמה ברא אותו, וכן הוא בגדלפס, ובכ"י רומי וכו"י רח"ס ובילקוט במדה ברא אותו: (מט) נעשה איסמנים, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס ובילקוט פס, מלת איסמנים אין לה ענין לכאן, כי הוראתה מעטב ומפונק, ולדעתי יש לתקן אדרופיקוס כמו שתרצה בוי"ד פס'ו אות ב' פעמים שהמים רביץ על הדם ונעשה אדרופיקוס, והיא מלה יונית ורומית, *ὑδρωπικός* *hydropicus* פי בעל חולי המים (וואסטריוטיג), ויש תוסחאות בוי"ד אדרופיקוס בטעות, ומובא לנכון בילקוט תזריע רמו תקי"ד בשם וי"ד: (ג) למה אינו אומר דבר אל בני ישראל, מובא בילקוט תזריע רמו תקי"ו וסידר הדברים בסדר אחר: (גא) כשם שהוא אומר בכל הפסקות, וכו"ס בכ"י רומי וכו"י רח"ס, ובגדלפס בגי' כמו שכתב בכל הפרשיות, ובילקוט בכל הפסוקים: (גב) לפי שהפסוק אומר, וכן בגדלפס, וחסר פס' מלת "אומר" מראש הכתוב, ובכ"י רומי לפי שהביא אומר, ובילקוט חסר זה וסידר המאמר בסדר אחר: (גג) עיבור דין, וכן בכ"י רומי, אבל בכ"י רח"ס ובגדלפס בגי' עוות הדין, ולדעתי היה כתוב פה שמה פלונקייא יש למעלה, והיא המלה שהביא הערוך ערך פלנק בשם הילמדט, ופי' ציוי *φλονοεια* מחלוקת, והמעתיק השמים זה והציג עיבור דין או עוות דין: (גד) אמר רבי תנחומא בר אבא, בכ"י רומי וכו"י רח"ס אמר ר' תנחומא רבי, ובגדלפס חסרים המלות בר אבא או רבני: (גה) שנאמר אם אחפוץ במות הרשע הוא כי לא אל

אם אתה הפץ לזכות מי ימחה בידך, באשר דבר מלך שלמון ומי יאמר לו מה תעשה (קבלת ח ד), מי גדול ממך, בנהוג שבעולם שלמון שהוא יושב לדין, ומבקש לזכות או לחייב, הוא מתיירא מן גדול הימנו, (נו) שלא יתנו עליו אנקליטון לקומוס, קומוס כתיירא מאפרכוס, אפרכוס מתיירא מן המלך, המלך מתיירא ממך, ואתה אם מבקש אתה לזכות ברוותך, ממי אתה מתיירא, לא יגורך רע, ואין הלשון הזה אלא לשון יראה, כענין שנאמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים ט יט):

[י] אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. (נו) זש"ה איום וגורא הוא וגו' (מקוק א ז). הפסוק הזה מדבר באדם הראשון, ובפרעה, ובאדום, [ובסנחריב, ובנבוכדנצר], ובכני אדם, באדם הראשון כיצד, כשברא הקב"ה (את העולם) את אדם הראשון, אמר ר' אבא בר כהנא בראו בדמותו, שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו וגו' (בראשית א טו), ובראו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד לב), והיה שולט בכל העולם, שנאמר ורדו בדגת הים וגו' (בראשית א כח). ואומר ומוראכם וחתכם יהיה וגו' (שם ט ז), לכך נאמר איום. וגורא זה אדם הראשון, ממנו משפטו ושאתו יצא (מקוק ט), זו תורה שיצאה ממנו וגרמה לו למות, [שנאמר] ותתן גם לאישה עמה ויאכל (בראשית ג י), [ומנין שיצאה ממנו, שכן כתיב עצם מעצמי ובשר מבשרי] (שם ז ג), הוי איום וגורא הוא. [ד"א] איום וגורא הוא, זה פרעה שהיה (גח) [קוזמוקטור] [קוזמוקטור], שנאמר מושל עמים ויפתחהו (תהלים ק ט). ממנו משפטו ושאתו יצא, זה משה שהיה מגדל בתוך ביתו והיה סבור שהוא (נט) בן בתר, שנאמר ויגדל הילד ותכאתו לבת פרעה ויהי לה לבן (שמות ג י). עמד והביא עליו עשר מכות, שנאמר [ועתה לך ואשלחך אל פרעה] (שם ג י), (ס) ואת המטה הוזה הקח בידך אשר תעשה בו את האותות (שם ד יו). (סא) אמר ר' יהודה המטה (סב) משאוי ארבעים סאה היה, ושל (סג) סנפירינן היה, והיה חקוק עליו עשר מכות, (סד) נומריקון דצ"ך עד"ש באח"ב, ומשה מביט במטה ורואה את המכה הראויה לבוא ומביאה על

הערות ותקונים

חפץ רשע אהו, כן תקתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס, רק בשם נפשות כי לא אחפץ נמות הרשע, ובקרא כתיב אם אחפץ נמות הרשע, וקרא אחר כתיב ביחוקאל י"ח ל"ב כי לא אחפץ נמות המת, ובגדפס הביא הכתוב כי לא אחפץ נמות המת: (נו) שלא יתנו עליו אנקליטון לקומוס, המלה יונית ἀναλαττος ופי' קריאת מביית דין תחתון אל עליון ממנו להפוך הגזירה כמ"ש המוספי, ובגדפס נפשות שלא ירנו עליו אנקליטון לקומוס, ז"ל שלא יתנו עליו, ובגדפס ראשון דפוס קושטאטינאל דפוס וויניציאל ראינו הגי' כך שלא יתנו עליו אנקליטון בית המשפט הגדול שישב לשם, וכן שופט השופטים שרקומוס מחירא מן המשנה הגדול אפרכוס המלך כלום הוא מתיירא מאחר, ע"כ. והלשון משובש, ואולי בית המשפט הגדול שישב לשם ז"ל בשם הוא הפי' על אנקליטון, וכן שרקומוס מלת "שר" הוא פי' על מלת "קומוס" ונתחברו המלות. ופי' קומיס ביומי רומי *κομισ* comes ופי' שר וגיד, ואפרטס ידוע מלה יונית *παρχακος* שר בעיר: (נו) זש"ה איום וגורא, מוכח בילקוט ריש חקוק רמו תקס"א ותקס"ב בשם התנחומא, ועיין ביו"ד פי"ח אות ז' ושם הוא בהרבה דברים: (גח) קוזמוקטור, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"י רומי קוזמרקטור, ובכ"י רח"ס קוזמרקטור, ובגדפס דפוס קושטאטינאל דפוס וויניציאל הגי' שליט בכל העולם, והמדפיס דפוס מאתנבזה הוסף המלה קוזארקטור והניגו באותיות רש"י "פי" שליט בכל העולם, ובכל המקומות נפשות, וז"ל קוזמוקטור, והיא המלה היונית *κομισσοματ* פי' מושל עולם, ועיין מה שהעירותי בפסקא שקלים הערה ע"ט: (נט) בן בתו. בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס הגי' בן ביתו, ובילקוט חסרים המלות "והיה סבור שהוא בן ביתו": (ס) ואת המטה הוזה תקח בידך. הכתוב הוזה נשמע בגדפס אחרונים, וממלא לכוון דפוס מאתנבזה, כי על זה הוזה לופן הדרוש: (סא) אמר ר' יהודה. בגדפס אמר ר' יהודה בר אמי, וכן הוא בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס אמר ר' יהודה בר, ונשמע מלת "אמי", ובתנחומא בגדפס אחר סוף אות פ' ובשמ"ר סוף פ"ח מוכח בשם ר' יהודה סתם: (סב) משאוי ארבעים סאה היה. וכן הוא בכ"י רומי ורח"ס, ובגדפס ובתנחומא וחרף שם משקל מ' סאה היה: (סג) סנפירינן. ספיר תרגום סנפירינא: (סד) נומריקון דצ"ך עד"ש באח"ב. בשבולי הלקט כ"י ומוכח בתניא [רבתי] ה' פסח צפי' ההגדה ובלחות זה: (סה) המטה שנאמר ואת המטה הוזה תקח בידך וגו' וכו' על האותות ששה עם המטה שחשב לתתן וכו'. ומילוי המטה שהיו חקוקים עליו עשר מכות נומריקון דצ"ך עד"ש באח"ב כסימניו של ר' יהודה, ורליתי בחדושי הרד"ל בשמ"ר שם שכתב מוכח הביא בגר"א ז"ל ראה הא דהניח ר' יהודה היה נתן צו סימנים

פרעה, הוי איום ונורא: (סה) [ד"א] איום ונורא זה אדום, שנאמר (דחילא) [דחילה] ואימתני [ותקיפא] (דניאל ז י), ממנו משפטו ושאתו יצא, (סו) זה עובדיהו (שהיה גר אדומי) [אמר ר' יצחק גר אדומי היה] ומתבא עליו, חזון עובדיה [כה אמר אדני אלהים לאדום וגו'] (עובדיה סטוק ה), [אמר ר' יצחק עובדיה זה גר אדומי היה] הוי איום ונורא זה אדום, ממנו משפטו ושאתו יצא זה עובדיה: [ד"א] איום ונורא זה סנחריב, שנאמר ואחריו בכף פעמי כל יאורי מצור (מ"ג יט כד), ואמר מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי (ס"ה י"ה לה), [וכן הוא אומר] והיו מוטות כנפיו וגו' (ישעי ח ח) , חד משישים באוכלוסין היה מספק את ארץ ישראל, (סו) שנאמר והיו מוטות כנפיו, המוטה הווי של תרגול אחד משישים בכנפיו, כיון שבא להכנס לירושלים, אמר לאוכלוסיו שכבו, ובבוקר אנו משליכין לתוכה טבעות שלנו ונסקל אותם בהם, הוי איום ונורא, זה סנחריב, ממנו משפטו ושאתו יצא, אל בניו כשעלה להחרוב את ירושלים לא עלתה בידו, [שנאמר] ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ג יט לה), (סה) וכתוב וישב בבושת פנים לארצו ויבא בית אלהיו (ויוצאי) [ומוציאי] מעיו (הכוהו בחרב) [שם הפילוהו בחרב] (ד"ב לב כה), [נכנס להתפלל לפני נסרוך אלהיו, אמרו בניו כן זה מפעה עצמו, היו לו לעמוד כשנשרפו כל אוכלוסיו, והיו נוססין והרגין אותו], שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו, ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב (מ"ג יט לו), הוי איום ונורא זה סנחריב, ממנו משפטו ושאתו יצא זה בניו: (סט) [ד"א] איום ונורא זה נבוכדנצר, שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' (ישעי יד יג), ממנו משפטו ושאתו יצא, (ע) זה אויל מרודך, (עא) אמרו רבותינו כשנטרד נבוכדנצר, כמו שכתוב ומן אנשא דך טרדין (דניאל ד פט), כל אותו זמן היה אויל מרודך משמש תחתיו, וכיון שחזר חבשו בבית הכלא, וכל מי שנחבש על ידו אינו יוצא מבית הכלא לעולם עד יום מותו, שנאמר (ואת) אסיריו לא פתח ביה (ישעי יד יז), כשמת נבוכדנצר בקשו להמליך לאויל מרודך, נכנסו עליו ולא קיבל, אמר להם בראשונה שמעתי לכם, לכך נחבשתי, ועכשיו אשמע לכם שמה חי הוא ויעמוד עלי ויהרגני, עמדו על נבוכדנצר וגררוהו מקברו והוציאוהו, וראה אותו שבת, והמליכוהו, לקיים מה (עב) שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב (ש"ס יט), הוי איום ונורא זה נבוכדנצר, ממנו משפטו ושאתו יצא, זה אויל מרודך: ד"א איום ונורא זה האדם

הערות ותקונים

סימנים על המפה קאמר, שסובר שצנטוריקון היה רשום עליו, ועיין פסקי חוס' מנחות ס"י רל"ד שכתב שר' יהודה היה רגיל ליתן סימנים שלא יטעה, כמו זד"ד יה"ו מנחות ל"ו ע"א: (סה) [ד"א] איום ונורא זה אדום. עיין צו"ר פ"ח אות ב' שהמדיסוס שינו הלשון, ועיין שם בחדושי הרש"ש. ויש להעיר שלפני זה נמצא הוספה בתנחומא הגדס, וליתא בדפוס קושטאטינא ווינליא מאכטובה פראנקפורט ואמשטרדאם ואלף המסות שעתיד ליפרע מגוג ומוגוג וחילותיו שם עמהם גדל במדינה שנאמר שם ירעה עגל וזס ירנך וזלה טעמיה (ישעי כו י): (סו) זה עובדיה אמר ר' יצחק כו'. כן תקתי, כי צנאמר שאחר זה הוא מיותר, וגם צכ"י רומי ור"ח"ס הוא בטעות כמו לפנינו, ובגדסם חסריו המלות אמר ר' יצחק עובדיה גר אדומי היה, רק הג' שם זה עובדיה שהיה גר אדומי, ורליתו צו"ר שם הג' כמו שתקתי ממנו משפטו ושאתו יצא, זה עובדיה, אמר ר' יצחק עובדיה גר אדומי היה, והיה מתגבא על אדום, ועיין סנהדרין ל"ט, ואין מקור שגר אדומי היה: (סו) שנאמר והיה מוטות כנפיו, המוטה הזה כו'. מונח בילקוט ישעיה סוף רמז רע"ט בסקם התנחומא: (סה) וכתוב וישב בבושת פנים. כ"ה גם בגדסם, והכתוב השני שנאמר ויהי הוא משתחוה ליתא שם. צו"ר שם פ"ח אות ב' ובילקוט חבקוק מונח רק בכתוב השני ולא בראשון, ורליתו צכ"י רח"ס שחסר מה אחיה שורות לפני הראיה מהכתוב שנאמר ויהי הוא משתחוה, והוספתי הגאמר שם בפנים, ובכ"י רומי נשמט כל הגאמר מן איום ונורא זה סנחריב: (סט) [ד"א] איום ונורא זה נבוכדנצר, לפני זה נמצא בילקוט חבקוק רמז תקס"ב ד"ל איום ונורא הוא זה חיסר מלך לור כו', וזה הוא הוספה מבעל בילקוט מן ו"ר פ"ח אות ב': (ע) זה אויל מרודך, המדיסוס דפוס מאכטובה הוסף מלת "בנו" וזה ליתא בדפוס קושטאטינא ודפוס ווינליא וליחא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט ובגדסם ו"ר שם: (עא) אמרו רבותינו כשנטרד נבוכדנצר, עיין צו"ר שם גל אותן שבע שנים שעברו על נבוכדנצר כו': (עב) שנאמר ואתה השלכת מקברך, בילקוט חבקוק שם מוסף אמר ר' אלעזר ולא עוד אלא שכל טוהא ושוגא שהיה לו היה צל ודוקרו בחרב לקיים מה שנאמר לבוש הרגים מוטעני חרב, וזה מוסף מן ו"ר שם פ"ח

שמושל בכל מה שברא הקב"ה בעולמו, שנאמר תמושילוהו (עג) (במעשה) [במעשי] ידיך וגו' (הכלים ה ז), ממנו משפטו ושאתו יצא, שבשעה שהוא חומא מביא עליו יסורין מגופו, למה שאין מדותיו כמדת בשר ודם, בשר ודם כשהוא רוצה עבדיו לרדות, מביא (עד) (גבלין) [מגלבין] וכבלים ורודה אותם ומצערן, אבל הקב"ה אינו כן, (עה) אלא מכל גופו של אדם רודה אותו ומכהו (שנאמר ממנו משפטו ושאתו יצא) (עו) [מנין ממה שקרינו בענין אדם כי יהיה בעור בשרו] :

[יא] אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. (עז) זש"ה כי לא אל הפץ רשע אתה (הכלים ה ס), ללמדך שאין הקב"ה הפץ לחייב בריה, (עה) שנאמר כי לא אחפוץ במות חמת (יחזקאל יח ג), ובמה הפץ להצדיק בריותיו (עט) [שנאמר ה' הפץ למען צדקו וגו' (ישעיה מז כח)] למען לצדק בריותיו ולא לחייב, וכן אתה מוצא באדם הראשון, כשבראו נתנו בנן עדן, וצוהו ואמר לו, זה אכול וזוה לא תאכל, כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ג י), עבר הביא עליו איפופסין, (פ) בא השבת ופינהו, התחיל מסיח עמו שמא יעשה תשובה, שנאמר ויקרא ה' אלהים אל האדם (סג ג ט), אין ה' אלא מדת הרחמים, שנאמר ה' ה' אל רחום והנון (שמות לד ו), הקדים לו מדת רחמים למדת הדין, הוי כי לא אל הפץ רשע, שאינו הפץ לחייב בריה, התחיל מסיח מי הגיד לך וגו' (בראשית ג ה), ויאמר האדם האשה וגו' (סס סג יג), הניח מאדם, התחיל מסיח עם האשה, שנאמר ויאמר ה' אלהים לאשה וגו' (סס סג יג), אבל כשבא אצל הנחש דא חסיה עמו, אלא מיד נתן לו איפופסין, שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת וגו', ואיבה אשיות וגו' (סס סג יד טו), חזר אצל האשה ואמר לה, הרבה ארבה עצבונך והרונך (סס סג טז), וכשחזר אצל האדם, לא חייבו, אלא רמו לו לעשות תשובה, מנין, (פא) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי שאמר לו בזעת אפיק תאכל לחם עד שובך (סס סג יט), אין שובך אלא לשון תשובה, שנאמר שובה ישראל (יוסף יד ג), כיון שלא עשה תשובה, מרדו מנין עדן, שנאמר ויגדש את האדם (בראשית ג כד), הוי כי לא אל הפץ רשע אתה, מהו לא יגורך רע, אמר ר' תנחומא בר הנילאי בשם ר' ברכיה בשם ר' יוחנן אין עומדיו לפני הקב"ה אלא מלאכי שלום ומלאכי רחמים, אבל מלאכי הזעם רחוקים ממנו, שנאמר באים מארץ מרחק מקצה השמים ה' וכלי זעמו לחבל (את) כל הארץ (ישעיה יג ט). [ד"א] לא יגורך רע, (פב) אמר ר' יוחנן אין אתה גורר אחר הרעה, ואין הרעה גוררת אחרך (פג) ואינה דרה אצלך :

הערות ותקונים

פי"ה אות ג', ושם איתא אמר ר' אבינה, ואין ספק שהיה כתוב בילקוט אר"ה זר"ח ובה מעתיק אחד והיה אמר ר' אלעזר: (עג) במעשה ידך, כ"ה ככ" רומי ורח"ס, וזילקוט וזקרא כתוב במעשה ידך: (עד) גבלין, תקתי מגלבין, וכ"ל לנכון ככ" רומי וזילקוט וזנדפס, כי הו"ס שרשית, עיין ערוך ערך מנלב, תרגם מתג לחמור מנלבה לחמור, ועיטו זלשון ערבי רעויות מרדות, וככ" רח"ס ראיתי גבלין ז"ל מגלבין: (עה) אלא מכל גופו של אדם רודה אותו כו', עיין זו"ר שם הוא בסגנון אחר, ד"ה איוס ומרע אלו ישראל כו' ע"ש: (עו) מנין ממה שקרינו בענין, הוספתי כמו שהוא ככ" רומי, וכן זנדפס סיים כן ומנין ממה שכתוב בענין אדם כי יהיה בעור בשרו, ור"ל אדם כי יהיה, הוא עלמנו גרס לו, מעור בשרו מגופו מביא עליו יסורים, וכן בילקוט סס סיים שנאמר כי יהיה בעור בשרו, וזנדפס סס (סוף אות ה') אחר הסיוס מנין ממה שכתוב בענין אדם כי יהיה בעור בשרו מנלל הוספה, כתוב אחד חומר וכל חפסי אשפה, וכתוב אחד חומר חי אני נאם ה' [אלהים אם אחפוץ במות הרשע] וזה החמור בענין אדם כי יהיה בעור בשרו, וכתוב כי לא אל הפץ רשע אתה וגו' הוא הוספה מאלת מעתיק אחד בעטות, ויש למחוק מהספר, ונשתרבו מאלת ז' וגם מהתחלת אות ט', והלשון משובש: (עז) זש"ה כי לא אל הפץ רשע, עיין לעיל אות ט', וזנדפס אות ז', ומובא בילקוט תזריע רמז תקנ"ו בשם התנחומא: (עה) שנאמר כי לא אחפוץ במות המת, וכן מובא בכ" רחס, וככ" רומי מובא הכתוב כי לא אחפוץ במות הרשע, יש לתקן במות המת, וזנדפס מובא הכתוב חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע (יחזקאל לג יא): (עט) שנאמר ה' חפץ, הוספתי כמו שהוא ככ" רומי ורח"ס וזנדפס: (פ) בא השבת ופינהו, וכן הוא בכ" רומי ורח"ס, וזנדפס הגי' בא השבת ופטריו, ועיין שו"ס ממור ז"ב: (פא) אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי, וכן הוא בכ" רומי וככ" רח"ס, וזנדפס בעטות אמר ר' חכינאי בשם ר' לוי: (פב) אמר ר' יוחנן, מובא בילקוט מלכים רמז רל"א בשם התנחומא: (פג) ואינה דרה אלך, כן הוא בכ" רומי ורח"ס, וגם בילקוט

[יב] ד"א לא יגורך רע. אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן (פד) אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החושך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור, ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראשית 1: 5), וכן אתה מוצא כשברא אדם וחוה, הזכיר שמו עליהן, שנאמר ויברך אותם אלהים וגו' (שם 2: 20), וכשקללם לא הזכיר שמו עליהם, שנאמר אל האשה אמר (שם 3: 17), ולאדם אמר (שם 3: 17), ואם תאמר על הנחש הזכיר בשעת קללתו, [דכתיב ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה (שם 3: 14)], כך שנו חכמים, על ג' דברים הזכיר הקב"ה שמו, אעפ"י שהן לרעה, על המסית זה הנחש (פה) שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים וגו' (שם 3: 7), ולפי שהסית הזכיר את שמו עליו, ועל העובר על דברי חכמים, שנאמר כה אמר ה' [אלהי ישראל] ארור האיש אשר לא ישמע וגו' (ויקרא 22: 31), ועל העושה פטורנו בשר ודם, שנאמר כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו (ומה) [ומן ה'] יסור לבו (שם 1: 10), וכן אתה מוצא בנה כשבורך את בניו, שנאמר ברוך ה' אלהי שם וגו' (בראשית 12: 2), אבל כשקילל את כנען [לא הזכיר שמו של הקב"ה עליו], שנאמר ויאמר ארור כנען וגו' (שם 9: 25), וכן אתה מוצא באלישע הנביא, כשבא מלך ארם להלחם בישראל, נתייעץ בעבדיו, ועושה להם (פו) פיתסים, אמר כשיבואו ישראל להלחם בנו יפלו בתוך הפיתסים (פי' הפירות), שנאמר ומלך ארם היה נלחם בישראל וייעץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלוני אלמוני תחנותי, וישלח איש האלהים אל מלך ישראל [לאמר] השמר מעבור (אל) המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"1 ו 10). ואין הקב"ה עושה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס 2: 2), כיון שעברו ישראל פעם ראשונה ושניה ולא נפלו, הרגיש מלך ארם ואמר לעבדיו, הלא תגידו לי מי משלנו אל מלך ישראל, אמרו לו עבדיו כי אלישע הנביא אשר בישראל יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך ויאמר לכו וראו וגו' (מ"2 טז יא יב ג), וישלח שמה סוסים ורכב (שם טז יד), מיד ויצעק ויאמר אהה אדני איכה נעשה, ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם (שם טז טו טז), מיד נתפלל אלישע לשמו של הקב"ה, שנאמר ויתפלל אלישע ויאמר ה' (פה) פקח נא את עיני ויראה, ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש (סביב) [סביבות] אלישע (שם טז יז), מיד עמד אלישע וקלל ארמים, ויאמר (הכה) [הך נא] את הגוי הזה בספרים ויכם בספרים כדבר אלישע (שם טז יח), ולא הזכיר את השם, וכשחזר והתפלל עליהם שיפקחו עיניהם אמר ה' פקח (נא) [את עיני אלה ויראו] (שם טז כ), הוי שאין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה. (פט) וכן אתה מוצא (צ) כשבאו מלאכי חבלה

הערות ותקונים

בילקוט שם בשם התנחומא, ובגדפס ואינה גרה אלך, ואין יערך אלף דירה שנאמר וכי יגור אהך גר: (פד) אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה, ב"ר פ"ג אות ו' וילקוט מלכים שם, ועיין תוס' תענית דף ג' ע"א ד"ה ואלו: (פה) שהסית את האשה ואמר כי יודע אלהים וגו', בגדפס סיים תהיו כמותו מה הוא בורא שלמות אף אתם תבואו עולמות כמותו של אומן שגא את אומן כמותו, וזה ליתא אם בכ"י רומי וכ"י רח"ט ובילקוט: (פז) ועל הגושפכונא בשר ודם, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ט, רומי פטרוני ציוני וברומי patronus αραγοσ מליץ נגיד וספקליט (פוטלטר), עיין ערוך ערך פטר ד', ובגדפס הגי' ועל העושה בטוחו בשר ודם, ז"ל פטרוני, וכן בילקוט שם יש להקין כן, אולם בילקוט תזריע רמז חק"ו נאמר לנכון פטרונו: (פח) פיתסים, בכ"י רומי פוטסין, ובכ"י רח"ט פוטסים, ובגדפס השמים המסדר המלה הזרה והגי' בורות, אולם המדפיס דפוס מלאכותה הוסיף, ס"א פטסין פי' כדים וקיקיס". ובגדפס פטרוני שלחתינו הגי' ס"א פטסין" ואת פירושו השמיטו, וכן בילקוט מלכים ברמז ר"ל מוצא זה בשם התנחומא וגורם פטסין ופי' גלדו הפורות, והמלה יומית αραγοσ פי' כד וחביות וכלי גדול, ובמסגרת ר"ה דף כו ע"ב החוקק לתוך הבור או לתוך הפיטס, עיין ערוך ערך פטס, והפי' בפנים פי' חפירות הוא נוסף מאת המעתיק, וליתא בכ"י רומי ורח"ט: (פט) פקח נא את עיני אלה ויראו, וכן הוא בכ"י רומי ורח"ט ובילקוט שם, ובקרא ליתא למלת "נא": (פט) וכן את מלאך, לפני זה מנאף הוסיף בגדפס, וכן את מנאף כשראה הנביא אותן מרכבות שנמשלו לארבע מלכיות שנאמר (זכריה 1: 8) ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות יולאות מבין שני ההרים וגו', וכשנאמר על הגאולה כתיב ויראני ה' ארבעה חרשים (שם 3: 1) (צ) כשבאו מלאכי

להחריב את ירושלים, שנאמר והנה ששה אנשים באים וגו' (יחזקאל ט ב), אמר לו הקב"ה לגבריאל מלא הפניך נחלי אש מבינות לכרובים חרוק על העיר, כדכתיב ויאמר אל האיש לבוש הכדים וגו' (שם י ב), בא גבריאל ועמד לו אצל האופן, א"ל הכרוב מה אתה הפיך, א"ל כך וכך צוני הקב"ה, א"ל מור, א"ל תן אתה בידי, וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים (שם ט ב), (צא) אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי אילמלי לא נצטננו נחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתתיר משונאיהם של ישראל שרירי ופליט, ולא רצה הקב"ה לעשות את הרעה על ידי עצמו אלא על ידי מלאך, אבל לעתיד רבא המובה עושה על ידי עצמו, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' (שם טו כ), הוי כי לא אל הפיך רשע אתה לא יגורך רע :

[יג] [ד"א] מהו ולא יגורך רע. (צא) שאין שמו של הקב"ה מיחל על הרעה, הוי משני דברים שיוחל הקב"ה שמו עליהם, ואלו הן, וישקד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו (דניאל ט יד), משום דצדיק ה' אלהינו וישקד על הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה שהקדים והגלה גלות יכניה לבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבל ועשו תרביץ לתורה, שאילולי כן היתה התורה משתכחת בגלות, אלא שיצאו אלו שהאמינו לדבריו של ירמיה עם התורה והחרש, והמסגר אלף (מ"ג כד טו), מהו חרש, כיון שפותחין בתורה נעשו הכל כחרשין, מסגר משהו סוגרין לא היה בכל ישראל מי שהיה יכול לפתוח, הוי כי צדיק ה' אלהינו: וצדקה עשה באותה גולה ששקד עליה, ועוד מובה גדולה עשה לה לאותה גולה, כיצד כסבת היו ראויין לגלות מירושלים, שכן הוא אומר בן אדם כתוב לך את שם היום [את עצם היום] הוזה וגו' (יחזקאל כד ב). מה עשה הקב"ה, אמר אם יוצאין עכשיו בצינה הן מתים, מה עשה להם המתין להם בקיץ והגלה אותם, הוא שהנביא אומר אסוף אסיפם נאם ה' (ירמיה ט ז), אין אסוף אלא גלות, (צב) שנאמר אסוף (אאסף) [אסף] כל וגו' (פסיקתא ב ט). והשניה ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחתי האנשים וגו' (יחזקאל ט ד), (צב) א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחות הצדיקים תיו של דיו, כדי שלא ילשמו בהן מלאכי חבלה, ועל מצחות הרשעים תיו של דם כדי שישלשמו בהן מלאכי חבלה, נכנסה קטיגוריא לפני הקב"ה, [אמרה לפניו] רבונו של עולם מה שלמנו אלו מאלו, אמר לה הקב"ה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לו היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה נלוי וידוע לפני שאם מיחו לא קיבלו מהן, אמרה לפניו רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו, אעפ"י כן היה בידם להתכזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל, כשם שהיו הנביאים סובלים, שהרי ירמיה כמה צרות סבל מישראל, וישעיה שכתוב בו גוי נתתי למכים וגו' (ישעיה יו), ושאר הנביאים, מיד חזר ואמר למלאכי חבלה זקן בחור ובתולה טף ונשים [תהרגו למשחית] (יחזקאל ט ו), אף זה לטובה (שהפניע) [שהפניג] הקב"ה את חמתו בירושלים, שנאמר כלה ה' [את] חמתו (איכה ד יא), שאילולי כן, כל ישראל נתחייבו כליה, הוי לא יגורך רע, שאין הקב"ה מיחל שמו על הרעה, ואפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירן לרעה, כשבא על הקרבנות אמר למשה, דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא ט ב), מכם ולא מאומות העולם, אבל כשבא לחזור על הננעים אמר, אדם כי יהיה בעור בשרו, אדם מכם אינו אומר, אלא אדם כי יהיה בעור בשרו וגו', הוי לא יגורך רע :

[יד] ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו. קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה, (צג) אלא

הערות ותקונים

מלאכי חבלה, וכ"ס בכ"י רח"ס, אולם בכ"י רומי ובגדסס כתוב כשבאו חמשה מלאכי חבלה: (צא) אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי, ובגמרא בבלי יומא ע"ז ע"א מובא זה בשם ר' חננל בר בינא אמר ר' שמעון חסידא, ובילקום יחזקאל רמו שמו"י ראיתי הגי' אמר רב כהנא בר בינא אמר ר' שמעון חסידא: (צא) שאין שמו של הקב"ה מיחל על הרעה כי משום דצדיק ה' אלהינו וישקד על הרעה, אלא צדקה עשה הקב"ה שהקדים והגלה גלות יכניה לבל עם החרש והמסגר וכל גבורי התורה וירדו לבל ועשו תרביץ לתורה, שאילולי כן היתה התורה משתכחת בגלות, אלא שיצאו אלו שהאמינו לדבריו של ירמיה עם התורה והחרש, והמסגר אלף (מ"ג כד טו), מהו חרש, כיון שפותחין בתורה נעשו הכל כחרשין, מסגר משהו סוגרין לא היה בכל ישראל מי שהיה יכול לפתוח, הוי כי צדיק ה' אלהינו: וצדקה עשה באותה גולה ששקד עליה, ועוד מובה גדולה עשה לה לאותה גולה, כיצד כסבת היו ראויין לגלות מירושלים, שכן הוא אומר בן אדם כתוב לך את שם היום [את עצם היום] הוזה וגו' (יחזקאל כד ב). מה עשה הקב"ה, אמר אם יוצאין עכשיו בצינה הן מתים, מה עשה להם המתין להם בקיץ והגלה אותם, הוא שהנביא אומר אסוף אסיפם נאם ה' (ירמיה ט ז), אין אסוף אלא גלות, (צב) שנאמר אסוף (אאסף) [אסף] כל וגו' (פסיקתא ב ט). והשניה ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחתי האנשים וגו' (יחזקאל ט ד), (צב) א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחות הצדיקים תיו של דיו, כדי שלא ילשמו בהן מלאכי חבלה, ועל מצחות הרשעים תיו של דם כדי שישלשמו בהן מלאכי חבלה, נכנסה קטיגוריא לפני הקב"ה, [אמרה לפניו] רבונו של עולם מה שלמנו אלו מאלו, אמר לה הקב"ה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לו היה בידם למחות ולא מיחו, אמר לה נלוי וידוע לפני שאם מיחו לא קיבלו מהן, אמרה לפניו רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו, אעפ"י כן היה בידם להתכזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל, כשם שהיו הנביאים סובלים, שהרי ירמיה כמה צרות סבל מישראל, וישעיה שכתוב בו גוי נתתי למכים וגו' (ישעיה יו), ושאר הנביאים, מיד חזר ואמר למלאכי חבלה זקן בחור ובתולה טף ונשים [תהרגו למשחית] (יחזקאל ט ו), אף זה לטובה (שהפניע) [שהפניג] הקב"ה את חמתו בירושלים, שנאמר כלה ה' [את] חמתו (איכה ד יא), שאילולי כן, כל ישראל נתחייבו כליה, הוי לא יגורך רע, שאין הקב"ה מיחל שמו על הרעה, ואפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירן לרעה, כשבא על הקרבנות אמר למשה, דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ויקרא ט ב), מכם ולא מאומות העולם, אבל כשבא לחזור על הננעים אמר, אדם כי יהיה בעור בשרו, אדם מכם אינו אומר, אלא אדם כי יהיה בעור בשרו וגו', הוי לא יגורך רע :

מתרה אותו (צד) ומלקה ביתו, שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם (ויקרא י' ל), חזר בו יפה, ואם לאו מלקה את בגדו, שנאמר והבגד (אשר) [כי] יהיה בו נגע צרעת (ס' י' מ), חזר בו יפה, ואם לאו באין על גופו, שנאמר אדם כי יהיה בעור בשרו :

[מז] [ד"א] אדם כי יהיה בעור בשרו. על מה הנגעים באים על הזנות, וכן אתה מוצא בירושלים לפי שהיו שטופין בזנות לקו בצרעת, כה כתיב שם ויאמר ה' יען כי גבהו וגו' (ישעיה ג' טו), ואומר ושיפה ה' (את) קדקד בנות ציון (ס' ס' י'), [אין ספה אלא צרעת שנאמר שאת או ספחת (ויקרא י' ב)], ואומר ולשאת ולספחת (ס' י' ט) :

[מז] [צה] ד"א אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו' לנגע צרעת. מדבר בארבע מלכויות, (צו) שאת זו בבל, שנאמר ונשאת (את) המשל הזה על מלך בבל ואמרת וגו' (ישעיה י' ד), ולספחת זה מדי, (צז) שהיה המן מספח עם אחשוורוש להשמיד להרוג ולאבד. בהרת (צה) זו מלכות יון. (צט) נגע צרעת זו מלכות אדום) הרשעה, שהקב"ה מלקה אותה בצרעת ואת שר שלה, (ק) שנאמר מדוע נסחף אביריך וגו' (ירמיה טו טו). (קא) לעולם הבא הקב"ה יושב בדין על מלכות הרשעה, הוא אומר לה למה את משעבדת בבני, היא אומרת אתה עשית שמסרת אותם בדינו, ואומר לה הקב"ה בשביל שמסרתי אותם בידך לא נתתה להם רחמים, אלא על זקן הכבדת עולך מאד (ישעיה טו ו), זה ר' עקיבא ששעבדה בו המלכות מה שאין סוף: ד"א על זקן הכבדת עולך מאד, שהיתה מכבדת עולה על הזקן כבחור, אומר לה הקב"ה הייך שאני יושב עליך במשפט ודן אותך ומחייבך, שנאמר רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל, שבי לארץ אין כסא בת כשדים וגו' (ס' ס' ה). (קב) הוא קורא לאדום בת בבל, והוא קורא לאדום בת כשדים, אלא מהו בת בבל ותאומתה דבבל, מה בבל החריבה את ביתי, אף זו החריבה את ביתי, לכך בת בבל שבי לארץ אין כסא, לפי שהיתה יושבת בראשונה על כסא, עכשו שבי לארץ אין כסא, כי לא תוסיפי יקראו לך (הרכה והענוגה) [רכה וענוגה] (ס' ס' ט), לפי שהיתה מתפנקת על בני, לפיכך לא תוסיפי יקראו לך רכה וענוגה, ומה אני עושה לך, אני פורע מן השר שלך, ומכה אותו בצרעת, ואחר כך אני פורע הימנך, לא תאמר במלכות הזה, אלא אפילו על נוג שהוא מתנאה בעולם ועולה, אני מכה אותו בצרעת, שנאמר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים (זכריה י' יב), על ידי מה על ידי שנתגרו בישראל, וזאת תהיה המגפה (קג) על ידי מה על ידי שצבאו על ירושלים. ואל תתמה שאפילו בעולם הזה פרע הקב"ה משונאיהם בצרעת, ומי היה זה נעמן, שנאמר ונעמן שר צבא מלך ארם [וגו'], והאיש היה גבור הדין מצורע (מ"ב ה' ה), (קד) בשביל מה נצמרע, בשביל ששבת מארץ ישראל נערה קמנה, ואף לעולם הבא הקב"ה מלקה אותם בצרעת, שנאמר וזאת תהיה המגפה (זכריה ט' ט), אמר הקב"ה בשביל שהייתם קוראים לבני ממאים, אני ממאא אתכם במומאה גדולה בצרעת, ומנין שהיו קרוין ישראל ממאים, שנאמר סורו (סורו) ממא

הערות ותקונים

תחלה והח"כ מלקה אותו וצ"ל ביתו (צד) ומלקה ביתו, וי"ר פ"ו: (צה) ד"ל אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת, בנדפס איתא לכך נאמר אדם כי יהיה בעור בשרו, וצ"ל וכן נאמר, והח"כ יש להציג ד"ל אדם כי יהיה: (צו) שאת זו בבל, עיין בוי"ר סוף תזריע הוספת דברים: (צז) שהיה המן מספח, עיין בוי"ר ס' (צח) זו מלכות יון, בנדפס נוסף שהיה מזהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו סור יחקה על קרן הסור שאין לו חלק באלהי ישראל, ואם לאו גוזרין עליו הריגה, וגמולא גס בדפוס קאטעטאנטיאל ודפוס וויניציא. והסר בכ"ה ה' אקספארד וזה נוסף מן וי"ר ס', ועיין ב"ר פ"ב ופ"ז: (צט) נגע צרעת זו מלכות אדום, זה השמיטו בוי"ר ס': (ק) שנאמר מדוע נסחף אביריך, דרש נסחף כמו נספה לשון ספחה: (קא) לעולם הבא הקב"ה יושב בדין, מונח בילקוט ישעיה רמז שכו' בשם התנחומא, וגורם לעתיד לבא במוקס לעולם הבא: (קב) הוא קורא לאדום בת בבל עד לפי שהיתה יושבת על הכסא ששמו בנדפס: (קג) על ידי מה על ידי אשר נבאו על ירושלים, מונח בילקוט זכריה רמז תקפ"ז בשם התנחומא, ובנדפס על ידי מה שבו על ישראל: (קד) בשביל מה נצמרע על ידי ששבת מארץ ישראל נערה קמנה, מונח

(*) למלכות רומי קורא מלכות אדום כמובאר לקמן אות ק"ב

קראו למו (איכס ד טו), אבל ישראל אני אקדש אותם ומסתתן וגואלן מביניכם, שנאמר וקראו להם עם הקדש גאולי ה' (ישעי סג יג), וכן אמר שלמה (קה) כולך יפה רעייתו ומום אין בך (ס"ט ד ז): חסלת פרשת תזריע

פרשת מצורע

[א] זאת תהיה תורת המצורע וגו' (ויקרא יד ז). ילמדנו רבינו כמה בני אדם אין להם חלק לעולם הבא. (א) כך שנו רבותינו אלו שאין להם חלק לעולם הבא, שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא, שלשה מלכים ירבעם אהאב ומנשה. (ב) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בקשו חכמי המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמקן שלמה, אלא שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי (הכליל קה טו), ואע"פ כן חזרו יום אחד לשנות, באתה אש מן השמים וליחכה בספסליהם, הורה ואמרה, המעמך ישלמנה כי מאסת (א"ב לז ג), כל כך למה היו שונים, על שכתוב והמלך שלמה אהב נשים נכריות [וגו'], ויעש שלמה הרע בעיני ה' (מ"א י"א א ו). וארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי, אתה מוצא שהללו מפני דבור פיהם (ג) נתחייבו לגיהנם, בלעם על ידי לשונו נדחף לגיהנם, שנאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב (במדבר כג ז), מן הרמים הייתי, ממהיצת אבות הייתי, ינחני בלק וזרקני לגיהנם, ואין ינחני אלא גיהנם, (ד) שנאמר בן אדם נחה על המון מצרים והורידהו וגו' אל ארץ תחתיות (יהושע לז י), וכן דואג על לשונו נטרד, אימתי בשעה שברח דוד לנוב עיר הכהנים (לאהימלך) וקיבלו [ואחימלך], הרגיש שאול וכינס כל עבדיו, ואמר להם יפה אתם עושים לי, כי דוד עשה כל מה שהוא מבקש, ואין אחד מכם גולה את אזני, שנאמר כי קשרתם כולכם [עלי ואין גולה את אזני וגו'] (מ"א כב ח), התחיל דואג לספר לשון הרע, שנאמר ויען דואג האדומי והוא נצב על עבדי שאול (ס"ט טו), ועל ידו נהרגו שמונים וחמשה כהנים נושאי אפוד, ואחימלך כהן גדול, (ה) ונוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. וכן אחיתופל על לשונו נטרד, שנאמר ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו וגו' ויצו אל ביתו ויחנק (מ"ז יז ג). וגחזי על לשונו נטרד, בשעה שנצטרע נעמן, ונתרפא על ידי אלישע, התחיל נעמן ליתן כסף ודוורנות לאלישע ולא רצה לקבל, היה גחזי משמש לפני אלישע, ראה את הכסף ואת הזהב ואת הבגדים, ואמר השך אדני את נעמן וגו' (מ"ז כ ט). וצרעת נעמן [תדבק בך ובוזרעך לעולם] (ס"ט טו), למה שנאמר לא ידבק בידך מאומה מן החרם (דברים יג י), והיה נעמן ומלך ארם עובדין ע"ז, וכתוב לא תביא תעובה אל ביתך וגו' (ס"ט טו), ואמרת ולקחתי (מידו) [מאתו] מאומה (מ"ז כ ט), (ו) חייך כוונו אתה לוקח, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך, אמר ר' פדת ברית כרותה

הערות ותקונים

מוצא בילקוט מלכים רמז רכ"ט בשם התנחומא: (קה) כולך יפה רעייתו ומום אין בך, בגדפס מוצא הכתוב בשעות יפה את רעייתו ומום אין בך:

(א) כך שנו רבותינו, משנה סנהדרין דף ז ע"א: (ב) אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום בקשו חכמי המשנה לשנות ארבעה מלכים ולמנות עמקן שלמה אלא שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי, בכ"ל רומי ורח"ס בקשו בית דין של אותה שעה לשנות ולומר ד' מלכים, ובמדרש במ"ד ריש פ"ד איתא כך אמר רב יהודה אמר שמואל (א"ו ז"ל אמר ר' יהודה ב"ר שלום) בקשו לגרף את שלמה עומס ובה דמות דיוקנו של דוד ונשתתף לפניהם ולא השגיחו עליו, יצתה אש מצית קדשי הקדשים וליהסה סביבותיהם ולא השגיחו עליה, יצאה בת קול ואמרה לכן חזית איש מהיר כמלאכתו כו', ועיין מדרש משלי פכ"ב ואדר"ג פמ"א ופסיקתא רבתי פ"ו אות ב', ושם הוא בשם ר' יואש בן לוי' ובסנהדרין דף קק ע"ב איתא זה בשם רב יהודה אמר רב כו' וע"ס: (ג) נתחייבו לגיהנם, בכ"ל רומי ובכ"ל רח"ס ירדו לגיהנם, ובגדפס נדחפו לגיהנם: (ד) שנאמר רב אדם נחה, בקרא כתיב נחה, ודרשו כמו נחה, בחי"ת, ודרשו הרבה פעמים המלות הנכתבות בה"א כאילו נכתבות בחי"ת וכן להיסק, ולא מתמעין רבנן דדרסי בין ה"א לחי"ת (ירושלמי שבת פרק כלל גדול) ועיין ב"ר פ"א: (ה) ונוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, אחר זה מוצא בגדפס אשר הוסוף הנדפס דפוס מאתנובה, אמר ר' אלעזר כל שנגשה רחמן על האכזרים לסוף נעשה אכזר על הרמגוים, כתיב ויחמול שאל על אנג ועל מיטב האלון והבקר, וכתיב כנוב עיר הכהנים ואת טוב עיר הכהנים הכה לפי חרב". ועיין ילקוט שמואל רמז קכ"א ושם הגי' ריב"ל: (ו) חייך מוונו אתה לוקח, הכתיב מאומה ויסקרי מומה, דורש לשון מום, והנאמר הזה מוצא בילקוט

לחקב"ה בעולם, שכל המספר בלשון הרע לוקה בצרעת, מנין ממה שכתוב בענין זאת תהיה תורת המצורע, (ז) המוציא רע :

[ב] [זאת תהיה תורת המצורע]. אמרו רבותינו אין הנגעים באדם אלא על לשון הרע שיוצא מפיו, ורוח הקודש צווחת, (ח) אל תתן את פך לחשיא את בשרך (קבלת ס 5), להלקות את גופך, [ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא] (סע סע), ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך, בשגגה הוצאתי מפי את הדבור, שכל דבור שיוצא מפך בספר נכתבין, בין מדב ובין רע בין בשונג ובין כמזיד, ומנין שהוא כן, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו [ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו וגו'] (מלאכי ג 17), וכן במדת פורענות אמר דוד אתה ידעת שבתי וקומי וגו' (הכלים קלס ג), ואמר איוב על שרשי רגלי תתחקק (איוב יג 10), למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך (קבלת סע), אלו הידים והטף שהן לוקין בנגעים :

[ג] (ט) ד"א אל תתן את פך. בלשון נקי דברה לך התורה, אם אמרה לך אשתך שהיא נדה, אל תחשיא את גופך ותיגע בה, אל תאמר לפני המלאך הממונה על צורת הולד שונג הייתי ולא הייתי יודע, למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידך, אלו הבנים שלוקים בנגעים. אמר ר' אחא אם שימש אדם את אשתו נדה, הבנים לוקין בצרעת, כיצד שימש ביום ראשון לנדתה, הכן הנולד מהם לוקה לעשר שנה, שימש עמה ביום שני לוקה לעשרים שנה, ביום שלישי לוקה לשלושים שנה, ביום רביעי לוקה לארבעים שנה, ביום חמישי לוקה לחמישים שנה, ביום ששי לוקה לששים שנה, ביום שביעי לוקה לשבעים שנה כנגד שבעת ימי נדתה, ואינו יוצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין, ואין ימי חייו של אדם אלא שבעים שנה, שכן דוד הוא אומר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' (הכלים ס 1), ואם זכה שמונים, שנאמר ואם בגבורות שמונים שנה (סע), לכך אם שימש אדם עם האשה נדה בשביעי, הולד לוקה בן שבעים שנה, שלא יצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין, כביכול (י) אין המרדות הללו משלי, כבר העדתי כך ואמרתי לך זאת תהיה תורת המצורע: ד"א אל תתן את פך. אם עשית בזדון ותטעה כהן גדול שנקרא מלאך, שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב 1), ותאמר בשגגה המאתי, אל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, למה לעצמך אתה מטעה, את עצמך את מכה, קול שאת מוציא מפך יחבל את מעשה ידך, למה יקצוף האלהים על קולך [וחבל את מעשה ידך] אלו הבנים שלוקין בצרעת, שנאמר זאת תהיה תורת המצורע וגו' :

[ד] [זאת תהיה תורת המצורע]. זש"ה מות וחיים ביד (הלשון) [לשון] (משלי יח כה). הכל תלוי בלשון, זכה לזכר לחיים, לא זכה נתחייב למיתה, עסק אדם בתורה בלשונו זכה לחיים, שהתורה [נקראת חיים שנאמר] עין חיים היא למחזיקים בה (סע ג יח), והיא רפואתו על לשון הרע, שנאמר מרפא לשון עין חיים (סע עו ד), ואם עסק בלשון הרע מתחייב נפשו למות, שקשה לשון הרע משפיות דמים, שכל מי שתורג אינו תורג אלא נפש אחת, (יא) והמספר לשון הרע תורג שלשה, האומר

הערות ותקונים

מנכיס רמו רכ"ע בשם התנחומא, וגם הוא הביא ולקחתי מידו מאומה, ובקרא כתיב ולקחתי מאתו מאומה כמו שתקחתי בפנים: (ז) המוציא רע, בנדפס אל תקרי המוציא אל המוציא שם רע, ובערבין דף טו ע"ב הגירסא זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע: (ח) אל תתן את פך כו', מובא בילקוט קבלת רמו תתקע"א בשם התנחומא: (ט) ד"ה אל תתן בלשון נקי, מובא ג"כ בילקוט שם וכן בילקוט מוציא שם רע תקע"א ד"ה ד"ה אל תתן את פך, והרמז שלשהו תתקע"א י"ח להציג על הנאמר ד"ה אל תתן את פך, כי מוכח מתחיל מאמר בפני עצמו, וגם ה"יון תנחומא מוסב על הנאמר ד"ה, והמשתדלים הציגו הרמז באמצע המאמר: (י) אין המרדות הללו משלי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אין המרדות הזו משלי, ובכ"י רומי המלה מנוקדת ב"ש"י, וברשם בלדו, לשון שגגה, והכוונה כי מוסב על מעלה על לשון הכתוב כי שגגה היא, ובילקוט מוציא שם בשם התנחומא אין המרדות הללו משלי, ובנדפס אין המרירות זו משלי, ו' המרדות: (יא) והמספר לשון הרע תורג שלשה, בפסיקתא פרה (ל"ב ע"ה), ולמה נקרא שמו של לשון הרע שלישי, לפי שהוא תורג שלשה האומר והמקבלו ומי שנאמר עליו, וכן הוא בוי"ר פכ"ו אות ב' ובתנחומא חוקת ובמ"ר פ' חוקת דכ"ר פ"ה וירושלמי פ"ה ס"א ס"א ס"א ופ"ו ממנו ר"ב בפסוק

והמקבלו והנאמר עליו, (יב) דואג אמר על אחימלך לשון הרע ונהרג, [שנאמר] ויאמר (שאל) [המלך] מות תמות אחימלך (ש"א כב טו), ונהרג שאל [שנאמר] במעלו אשר מעל בה' (ד"א יג), וכן שאל אמר עמוד נא עלי ומתתני כי אחוני השבץ (ש"א ו ט), (יג) קמיגוריא של נוב עיר הבהנים, ואין השבץ אלא בגדי כהונה, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כה יג). ודואג נשתרש טחיי העולם הזה, ומכל חיי העולם הבא, שנאמר גם אל יתצד לצצה יתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ (חיים) [חיים] מלה (תהלים י"ז), מן חיי העולם הבא. מי קשה המכה בחרב או מכה בחץ, [הוי אומר המכה בחץ], המכה בחרב אינו יכול להמית את חברו אלא אם כן קירב אצלו ונגע בו, והמכה בחץ אינו כן, אלא זורק החץ ומכה אותו בכל מקום שהוא רואה אותו, לכך נמשל מספר לשון הרע לחץ, שנאמר חץ שחוט לשונם מרמה דבר (יחזקאל טו ז). ואומר בני אדם שונייהם הנית והצים [ולשונם חרב חדה] (תהלים סו ט). ראה מה קשה לשון הרע (יד) שהיא קשה מגילוי עריות ומשפיכות דמים ומעבודה זרה, מגילוי עריות, דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים (בראשית לט ט). משפיכות דמים, דכתיב ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא (ש"א ד יג). ע"ז, דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות לב לא). וכשהוא מזכיר לשון הרע אינו אומר לא גדול ולא גדולה, אלא גדולות, שנאמר יכרת ה' כל שפתי הלכות לשון מדברת גדולות (תהלים י"ד), לכך נאמר מות והיים ביד (הלשון) [לשון]: [ד"א מות והיים ביד לשון] אל תאמר הואיל ונתנה לי רשות לדבר הרי אני מדבר כל מה שאני מבקש, הרי כבר הזהירה התורה אותך נצור לשונך מרע, [ושפתוך מדבר מרמה] (ש"א י"ד), שמא תאמר שאתה מסחר, אין אתה אלא משתכר, ורוח הקדש מצווחת שומר פיו ולשונו שומר מצוות נפשו (משלי כ"ג), אל תהי קורא כן, אלא שומר מצרעת נפשו:

[ה] ד"א מות והיים ביד (הלשון) [לשון]. קשה לשון הרע שאין אדם מוציא מפי עד שהוא כופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (תהלים י"ט), כביכול הקב"ה צווח על מספרי לשון הרע, מי יקום לי עם מרעים וגו' (ש"א ד טו), מי יכול עמוד בהן, ומי יעמוד בהן גיהנם, וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בהן, אמר הקב"ה אני מלמעלן ואתה מלמטן, אני זורק בהם חצים מלמעלה, ואת הופכת עליהם גחלים מלמטה, שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (ש"א ק"ד), אמר להם הקב"ה רצונכם להמלט מניהם רחקו עצמיכם מלשון הרע, ואתם זוכין בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב (ש"א ל"ג), (טו) החפץ חיים בעולם הזה, אוהב ימים לעולם הבא, לכך נאמר נצור לשונך מרע וגו' (ש"א ט"ז). אמרו רבותינו (טו) מעשה ברובל אחד שהיה מסבב בעיירות,

הערות ותקונים

בפסוק יכרת ה' כל שפתי חלקות, אמר רשב"י למה נקרא לשון הרע תליתאי שהוא הורג שלשה האומר והמקבלו והנאמר עליו, והעירותי בפסיקתא שם הערה מ"ז שהם הזה לשון תליתאי ללשון הרע שגור צפי התרגומים כמו במכונה יצ"ע (בראשית מט כג, ויקרא י"ט טו), וכן מלשני בפתח רשעו דמשחתי לשון תליתאי על חברי, וכן איש לשון תרגם גבר דמשחתי לשון תליתאי, ודומייהו. ולזה המאמר מהתנחומא בירושלמי והפסיקתא כוונתו חז"ל ערפין ס"ז ע"ב במערבא אמרי לשון תליתאי קטיל תליתאי, הורג למספרו ולמקבלו ולנאמר, ופירש"י ליטא תליתאי זה לשון הרע כי היא שלישית בין אדם לחברו לגלות לו סוד, ובתוס' שם כתבו חז"ל ואני מלתי כתוב ליטא תליתאי שהקפסא הקב"ה אחת של עלם ואחת של צער והוא שלישי בתוכה, ע"כ. אבל לפי מה שהרמב"ם א"ן לורד לפירושים האלו, כי טעם קריאת השם הזה מפורש לפיטו במדרשים ערשמתי למה נקרא לשון הרע תליתאי טו'. וכן התעורר על זה הרב בעל יפה מראה בירושלמי שם ס"ז ב': (יב) דואג אמר על אחימלך, בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' ומנין את למד מדואג שדבר לשון הרע על אחימלך לפי שאלו הכהן דואג ושאלו ואחימלך, כי"ד הכהן אחימלך שנאמר ויאמר המלך מות תמות אחימלך ובי"ת אב"ד ומת שאלו, וימת שאלו במעלו אשר מעל צ"ל, וכן שאלו אמר שלוף חרבך ומותחני כי אחוני השבץ, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ויש לתקן עמוד נא עלי ומותחני: (יג) קמיגוריא של נוב, מוצא בליקוט שמואל רמז קמ"א בשם התנחומא: (יד) שהיא קשה מגילוי עריות ומשפיכות דמים, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס מוקדם שפיות דמים: (טו) החפץ חיים בעולם הזה אוהב ימים לעולם הבא לכך נאמר נצור לשונך מרע, בגדפס אות ב' חסר זה וסיים לכך נאמר זאת תהיה תורת במעורר, גם חסר שם המאמר אמרו רבותינו מעשה ברובל: (טז) מעשה ברובל, עיין וי"ר פס"ז אות ב' מעשה

והיה מכריו ואומר מי מבקש סם של חיים, שמעה בתו של ר' ינאי, אמרה לאביה רובל אחד מסבב ואומר מי מבקש סם של חיים, אמר לה לבי וקראי לו, הלכה וקראה לו אצל ר' ינאי, א"ל איזהו סם של חיים שאתה מוכר, א"ל אותו הרובל בי אין אתה יודע מה הסם הזה, א"ל אפילו כן הודיעני, א"ל הבא לי ספר תלים, הביאו לו וגילו, והוא מראה לו מה שאמר דוד, מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' (ספלים נד יד). מה עשה ר' ינאי נתן לו ששה סלעים, אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה, א"ל הן, אלא שבא זה וביררו בידי. (לפיכך הצרעת בא על מי שמספר לשון הרע, וזאת תהיה תורת המצורע), (יז) ללמדך שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו, שנאמר וזאת תהיה תורת המצורע, המוציא רע :

[ו] וזאת תהיה תורת המצורע. מי שהוא מדבר לשון הרע בחבירו הצרעת באה עליו, מנין את למד ממרים], ראה מה כתיב במרים, ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר יב ה), לפיכך ויפן אהרן אל מרים והנה [מרים] מצורעת כשלו (שס טו), מה כתיב שם, וזכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים (דברים כד ט), (יח) ומה דברה במשה, (יט) אמרה נמל משה אשה, והוא במל מפריה ורביה, מה עשה להן הקב"ה, נגלה עליהן, והיו צריכין טבילה, שנאמר ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים (במדבר יב ד), (כ) מהו פתאום, שנגלה אליהם והיו צריכין למים פתאום, (כא) אמר להם וכך היו צריכין למים, ואני מדבר עמכם, מיד לקתה מרים בצרעת, שנאמר והנה מרים מצורעת כשלו (שס טו), (כב) והלא דברים קל וחומר, ומה מרים שלא דברה כי אם באדיה חביבה שלא בפניו, ולא נתכוונה אלא להחזירו לאשתו, כך, המספר לשון הרע על חבירו על אחת כמה וכמה, מה כתיב למעלה מן הענין השמיר בנגע הצרעת (דברים כד ח), ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו ידו של הקב"ה, שנאמר ויחר אף ה' בס (במדבר יב ט), באהרן ובמרים, (כג) אלא שאהרן נתרפא מיד, ומרים לאחר [שבעת]

הערות ותקונים

מעשה ברובל כו' בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומא, ועיין מאמר הדומה קצת לזה בע"ז דף יט ע"ב מי האים החפץ חיים מכריו רבי אלכסנדר רמיני מן צ"י חיי מאן צעי חיי כו' : (יז) ללמדך שהמספר לשון הרע הנגעים באין עליו, מובא בילקום משלי רמז תתקצ"ט במאמר ד"א שומר פיו ולשנו: (יח) ומה דברה במשה, עד והלא דברים ק"ו נשמע בנדפס, ויש לתקן שם ע"פ הכ"י שלנו, וראיתי כי מנלל גם בכ"י החמישי של אקספארד, ושם הג"ח כך "ומה דברה מרים במשה אמרה נמל משה אשה ובעל מפריה ורביה נגלה אליהם והיו צריכין טבילה במים, פתאום, מה הוא פתאום, שנגלה אליהם פתאום, אמר הקב"ה אליהם כך אתם מנבאים שיהא משה צריך למים, ואני מדבר תמיד עמו, מיד לקתה בצרעת כו" : (יט) אמרה נמל משה אשה והוא בעל מפריה ורביה, עיין בספרי בהעלתך סי' ז"ט ותדבר מרים ואהרן בצמחה מנין הייתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה לפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר, כך ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו כו', וזה המאמר מובא גם ב"רש"י עה"ת בהעלתך י"ב א'. ובתנחומא הנדפס פ' זו אות י"ג במאמר אשר רשע עליו "כבר היה לעולמים" אשר העירוני של המאמר לקוח מפירוש עה"ת מובא שם גם לדברי אלה מרש"י, ועיין עוד בילקום בהעלתך רמז תשל"ז במאמר המתחיל ותדבר מרים שהביא בשם הילמדנו, אמר ר' אבה בר כהנא כיון שתמונו זקנים הדליקו להן כל ישראל נרות ושמו להם, מרים רואה את הנרות דולקות אמרה לנפורה מה עסקן של נרות הללו דולקין, אמרה העיני, אמרה מרים אשריהן נשים של אלו מה הן רואות האין עלן בעליהן לשררה, אמרה לה לפורה איני לכן שמעשתי אינם נוקקים להם כו'. ועיין חו"ס שבת פ"ו ע"א ד"ה ואחיה, ומה שכתבו שם "דמשמע במדרש" כוונתו לדברי הילמדנו: (כ) מהו פתאום שנגלה אליהם, לזה המאמר כוון רש"י במדבר י"ב ד', פתאום נגלה עליהם פתאום, והם עמאים בדרך ארץ והיו זועקים מים מים, להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה, מאחר שנגלה עליו שכניה תדיר ואין עת קבוע לדבור. וגם זה המאמר העתיק המתקין אל התנחומא הנדפס צ"י לו. עיין הערה שלפניה: (כא) אמר להם וכך היו צריכין למים ואני מדבר עמכם, בכ"י רומי וב"י רח"ס אמר להם וכך הייתה מנבאים שהיו צריכין למים ואני מדבר עמו, ועיין מה שהבאתי בהערה י"ח בשם כ"י החמישי של אקספארד אמר הקב"ה כך אתם מנבאים שיהא משה צריך למים ואני מדבר תמיד עמו, לכן יש לתקן כן גם לפנינו: (כב) והלא דברים ק"ו, זה חסר בכ"י רומי וב"י רח"ס, רק אחר סיום הכתוב והנה מרים מוטרעת כשלו כתוב שם, וי"א אף אהרן נצטרע שנאמר ויחר אף ה' בס ויך, בס שבניהם אלא שנתרפא מיד, והוא המאמר שלפניו ואף אהרן שהיה כהן גדול נגעה בו יד של אקב"ה, ובנדפס הלשון כמו לפנינו בכ"י שלנו: (כג) אלא שאהרן נתרפא מיד, בספרי בהעלתך סי' ק"ה

ימים, [שנאמר] ותסגר מרים [מחוץ למחנה] שבעת ימים (במדכ יב טו), הוי זאת תהיה תורת המצורע, המוציא רע שמיצא רע :

[ז] [זאת תהיה תורת המצורע]. (כד) וכן אתה מוצא בנחש הקדמוני על שאמר לשון הרע על בוראו לפיכך נצטרע, ומה אמר, (כה) אמר ר' יהושע בן לוי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו [וגו'] (בראשית ג ה), אמר לה (כו) כל אומן שונא את חבירו, וכשבקש לבראות את עולמו מן האילן הזה אכל וברא את עולמו, אף אתם אכלו ממנו ואתם יכולין לבראות כמוהו, אמר לה הקב"ה את ספרת לשון הרע, סופך ללקות, שנאמר ויאמר ה' אל הנחש וגו' (שם סס יד). במה איררו בצרעת, ואין ארירה אלא צרעת, שנאמר כי צרעת ממארת הוא (ויקרא יג טז). (כז) אמר ר' הונא דשאב [בשם] ר' יהושע בן לוי, (כח) הסלעין (פי' הנוונין) שהן על הנחש הוא צרעותו, (כט) ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעולם הבא והנחש אינו מתרפא, שנאמר ארוך אתה מכל הבהמה (בראשית ט), מהו מכל, שהכל מתרפאין והוא אינו מתרפא בני אדם מתרפאין, שנאמר (אז ידלג כאיל פסח וגו') אז תפקחנה יעני עוריו וגו' [אז ידלג כאיל פסח יגו'] (ישעיה לט טו), ובחיה ובהמה כתיב, זאב וטלה יעני כאחד (שם סט טז), (ל) אבל הנחש אין לו רפואה, שנאמר ונחש עפר לחמו (שם), אמר ר' חלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם, אינו שועמן אלא עפר, ואף לעתיד לבא כן, ונחש עפר לחמו, שאינו מתרפא לעולם, שהוא הוריד את הבריות לעפר, ומי גרם לו, על ידי שאמר לשון הרע, לכך זאת תהיה תורת המצורע, הרבה תורות בספר הזה, (אאת תורת האשם), זאת תורת העולה (ויקרא יג ז), [זאת תורת האשם] (שם י ט), זאת תורת זבח השלמים (שם סט טז), ואף כאן התקנתי תורה למצורע, זאת תהיה תורת המצורע וגו' :

[ח] [זאת תהיה תורת המצורע] ביום שחרתו. במה בשתי צפרים חיות שהורות, (לא) מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות, אלא הוא סיפר לשון הרע, לפיכך

הערות ותקונים

ויפן אהרן שגפנה מנרעתו: (כד) וכן אהה מוצא בנחש הקדמוני, מוצא ג"כ בילקוט מנרע שס נשם התתומא: (כה) אמר ר' יהושע בן לוי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, וכן תראה בב"ר פ"ט אות ד', ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי אמר התחיל אומר לנטוריא על צורא, אמר מאינין הוי אכל וברא העולם, והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו, שלא תבראו עולמות אחרים, דכל אינש ואינש סני בר אומנתיה: (כו) כל אומן שונא את חבירו, עיין בצרעה שלפניה בשם ב"ר כל אינש ואינש סני בר אומנתיה, וכן הוא במדרש שו"ס מזמור י"א פסוק כי נדיק ה', ובתתומא נדפסם בראשית אות ח' סני אומן שונא בני אומנתו. ובב"ר פ"ג אות ז' אין לך אדם אוהב בן אומנתו: (כז) אמר רב הונא דשאב בשם ר' יהושע בן לוי, בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמר ר' מנא דשאב בשם ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, ובנדפס אמר רב הונא בשם ר' יהושע בן לוי חסרה המלה דשאב, ומוצא לנטון בתתומא כ"י החמישי של אקספארד: (כח) הסלעין שהן על הנחש הן צרעותו, המלות "סי" הנוונין עסק מלת המעתיק, וליהא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, וכן תראה בב"ר פ"ג אות ד' רבי הושעיה דסקנין בשם ר' לוי חררו בצרעת הלין סלעיא דביה נרעין אינון, פי' ההברכות שבו, הנראים כסלעים צרעת הם, ובשמ"ר פ"ג אות י"ג אמר ר' אלעזר הלין סלעין דביה, נרעין אינון, וכן להקן סל"ל ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי, והמלות אמר ר' אלעזר הובאו שם בצעות, ועין כי בהתחלת המאמר נאמר שם אמר ר' אלעזר לכך נהפך הנחש, ושם כוננה המסדר מהמדרש שמ"ר אל פרקי דר' אליעזר פ"מ אשר משם שאב המאמר, ובילקוט בראשית רמז ל' הלין סלעים רביה נרעין אינון סל"ל דביה: (כט) ולא עוד אלא כל בעלי מומין מתרפאין לעולם הבא והנחש אינו מתרפא, עיין ב"ר פ"כ אות ה' אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש, ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' אמר ר' אלישע כל מי שהוא אומר לשון הרע לוקה בצרעת, ולא עוד אלא שכל המכות מתרפאות לעתיד לבא והוא אינו מתרפא שנאמר ארוך אתה מכל הבהמה: (ל) אבל הנחש אין לו רפואה, בנדפס נשמטו איזה שורות, וכך יש לתקן שם, אבל הנחש [אין לו רפואה שנאמר ונחש עפר לחמו, שאינו חלבו אפילו אוכל כל מעדני עולם אינו שועמן אלא עפר, ונחש עפר לחמו לחמו לחמו] מתרפא לעולם שהוא הוריד את הבריות לעפר, מי גרם לו ע"י שאמר לשון הרע [לכך זאת תהיה תורת המצורע, הרבה תורות בספר הזה, זאת תורת האשם, זאת תורת העולה, זאת תורת זבח השלמים. ואף כאן התקנתי תורה למצורע. זאת תהיה תורת המצורע], וכן חסר בכ"י החמישי של אקספארד ובדפוס קאנפאטאניא דפוס וויניצ'א: (לא) מה נשתנה קרבנו מכל הקרבנות. כי שוף השמים וילך את צפרים שהן מוליכות קולן לפיכך קולן מוכפר על אותו הקול שאמר לשון הרע, כי שוף השמים וילך את

אמר הכתוב צפרים, שהן מוליכות קולן, שנאמר כי עוף השמים יוליך את הקול (קמ"א י"ט): ועין ארו. הארו הזה אין עין גבוה ממנו, (ל"ב) ולפי שהגביה את עצמו כארו, באתה עליו את הצרעת, (ל"ג) דאמר ר' שמעון בן אלעזר על גמות הרוח הצרעת באה, (ל"ד) שכן אתה מוצא בעויהו (ובחוקתו) [ובחוקתו] גבה לבו עד להשחית וימעול (מעל) בה' [אלהיו], ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו (ד"ס"ו טו טז י"ט), (ל"ה) ובאזוב, אין באילנות [נמוך] כאזוב, לפי שהשפיל עצמו, לפיכך מטרפא על ידי אזוב: ושחט את הצפור האחת (ויקרא י"ד ט). (ל"ז) למה שוחט אחת ומשלה אחת, אלא אם עשה תשובה אין את רואה אותה עוד, (ל"ז) ואם אין את חוזר בך, הצרעת חוזרת עליך, כשם שהצפור החיה יכולה לחזור, לכך ושלה את הצפור וגו': והובא אל הכהן (ט"ט ט"ז). מהו והובא, והוא בא, למה שהכל רחוקין ממנו, שכן דוד אמר אוהבי ורעי (רחקו ממני) מנגד נגעיו יעמדו וקרובי מרחוק עמדו (מלכים' לה י"ג), וכן הוא אומר בדד ישב מוחין למחנה (ויקרא י"ג טו), לכך נאמר והובא, והוא בא :

[ט"ז] ד"א (ל"ח) זאת תהיה תורת המצורע. מדבר בישראל כשהיו בירושלים, (ל"ט) והיה ירמיה אומר להן עשו תשובה, ולא עשו, ומה עשה הקב"ה הלך אתו בצרעת, שנאמר וספח ה' קדקד בנות ציון (ישעיה ג' י"ז), (מ) ואין ספח אלא צרעת, שנאמר שאת או ספתת וגו' (ויקרא י"ג ט): וראה הכהן. זה ירמיה, שנאמר מן הכהנים אשר בענתות וגו' (ישעיה א' ח). והנה נרפא נגע הצרעת. שהגלה אותו לבלב, משגלו א"ל נבוכדנצר שיכרעו לצלם, שנאמר ומן די לא יפול ויסגוד (דניאל ג' ו), א"ל לאלהך (מ"א) (לית אנחנא) [לא איתנא] פלחין וגו' (ש"ס ט"ז), מה עשה. ולקח הכהן עין ארו ושני תולעת ואזוב, זה חנניה מישאל ועזריה, והשליך אל תוך שרפת הפרה, שהשליכן לאש, שנאמר ורמיו לנו אתה נורא וגו' (ש"ס ט"ז), א"ל הקב"ה בעולם הזה מפני העונות הייתם מתיסרין ומטהרין וחוזרין ומתיסרין, לעתיד לבא אני הוא שמטהר אתכם מלמעלה, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל לו ט"ה) :

[י"ז] (מ"ב) כי תבואו אל ארץ כנען וגו' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם (ויקרא י"ד ל"ד) ילמדנו רבינו על כמה דברים הצרעת באה, כך שנו רבותינו, (מ"ג) על אחת עשרה דברים הנגעים באים, על ע"ז, (מ"ד) ועל ברכת השם, ועל גילוי עריות,

הערות ותקונים

הקול, לפיכך הוא מביא מן העוף שתי אפרים חיות טהורות, ועיין בילקוט קבלת רמז תתקכ"ט ד"ה כי עוף השמים הביא בשם התנחומא בשתי ק"ת. ובגדפס חסר הראיה שנאמר כי עוף השמים יוליך את הקול: (ל"ב) ולפי שהגביה את עצמו כארו באתה עליו את הצרעת, וכן בפסיקתא פסקא פרה (דף לה ע"א) מפני מה מוארע נסתר בצנזה שבגזוהים ובמנוח שבגזוהים כעין ארו ושני תולעת ואזוב. אלא ע"י שאלם מנביה ענש כארו הוא לוקח בצרעת, וכיון שהוא משפיל עצמו כאזוב נטרפא ע"ם אזוב, ולזה המאמר טוון רש"י מלכים ה' י"ג: (ל"ג) דאמר ר' שמעון בן אלעזר, בגדפס בטעות ד"א אמר ר' שמעון בן אלעזר וז"ל דאמר ר' שמעון בן אלעזר: (ל"ד) שכן אתה מוצא בעויהו מוצא בילקוט מוארע רמז תתקכ"ט, והליון תנחומא על שחט את הצפור מוסב גם על זה, כי זה ליתא בפסיקתא פרה שהביא לפני זה: (ל"ה) ובאזוב, ר"ל שכתוב ושי תולעת ואזוב, ועיין רש"י ויקרא י"ד ג: (ל"ז) למה שוחט אחת, מוצא בילקוט מוארע רמז תתקכ"ט בשם התנחומא: (ל"ז) ואם אין את חוזר בך עד לכך ושלה את הצפור נשמת בגדפס: (ל"ח) ד"א זאת תהיה מדבר בישראל, מנאך עד ילמדנו רבינו חסר בגדפס וכן בדפוס ראשון דפוס קוטשטאטניאל ודפוס וויניציא: (ל"ט) והיה ירמיה אומר להן עשו תשובה, עיין פסיקתא ותאמר ליון דף קל"ג ע"א, ומוצה בילקוט ישעיה רמז רס"ו בו"ר ריש פ' מוארע: (מ) ואין ספח אלא צרעת, פסיקתא וי"ד ט"ט, ובגמרא שנת סב ע"ג: (מ"א) לית אנחנא, תקתי לא איתנא כמו שהוא בקרא, ומוצה לנכון בכ"י רומי: (מ"ב) כי תבואו אל ארץ כנען וגו', בגדפס דפוס קוטשטאטניאל ודפוס וויניציא וגם בכ"י החמישי של אקספארד חסר הכתוב אשר עליו יסוב הדרוש, והמדפס דפוס מאנעוזה הליו בגדפס זאת תהיה תורת המוארע: (מ"ג) על אחת עשרה דברים הנגעים באים, בו"ר פ"ז אות ג' על עשרה דברים הנגעים באים, ויש להקין על [אחת] עשרה דברים, וכן בגמרא במ"ר פ"ז אות ב' מכאן אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום על י"א דברים הצרעת באה. ועיין ערכין טו ע"א, ושם איתא על שבעה דברים, ומוצה בילקוט זכריה רמז תתקע"ב בשם התנחומא וגורם ג"כ י"א דברים, ומן המאמר ועל הגניבות מוצא גם בילקוט מוארע רמז תתקכ"ג בשם התנחומא. ועיין שם בכל המקומות ותראה השנויים. ומדרשים חלוקים הם: (מ"ד) ועל ברכת השם, בגדפס חלול

ועל הגניבות, ועל לשון הרע, ועל עדות שקר, ועל הדין המקלקל את הדין, ועל שבעת שוא, ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, ועל החושב מהשבות של שקר, ועל המשלה מדנים בין אחים, (מה) ויש אומרים אף על עין רעה, [ואת דורש כולן]. על ע"ו מנין, שבשעה שעשו את העגל לקן בצרעת, שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא (שמות 32 כה), וכתוב במצורע ראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה). ועל ברכת השם מנין, מגלות שנאמר ברו לכם איש (ע"א יז ט), ואין איש אלא הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות 17 ז), וכתוב היום הזה יסגך, ואין סגירה אלא צרעת, שנאמר והסגירו הכהן (ויקרא יג ט). ועל גילוי עריות, דכתוב וספה ה' קדקד (ישעיה ג יז), וכתוב ולשאת ולספחת ולבהרת (ויקרא יד ט). על הגניבות ועל שבעת שוא, שנאמר הוצאתיה נאם ה' (אלהים) [צבאות] ובאה אל בית הנגב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו (את) [ואת] עציו ואת אבניו (זכריה ט ד), ואיזה הוא דבר שמלכה עצים ואבנים, (מו) הוי אומר זה צרעת, דכתוב ונתן את הבית [את אבניו ואת עציבו] (ויקרא יד מה). (מז) ועל לשון הרע, מן מרים, [דכתוב והנה מרים מצורעת כשלו, ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת] (במדבר יג י), ואומר זאת תהיה תורת המצורע, המוציא רע. ועל מעידי עדות שקר, שהעידו ישראל על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות 32 ד), לקן בצרעת, דכתוב וירא משה את העם כי פרוע הוא (ע"א ט כה). ועל הדין המקלקל את הדין, שנאמר והיה כאכל קש לשון איש וחשש להבה ירפה (פרחם) [שרשם] כמק יהיה (ושרשם) [ופרחם] כאבק יערה כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ישעיה סד), ואין פרחם אלא צרעת, שנאמר אם פרוח תפרח הצרעת (ויקרא יג יב). ועל הנכנס בתחום שאינו שלו, מן עוזהו שנכנס בתחום הכהונה, שנאמר והצרעת זרחה במצחו (ד"ב 10 יט). ועל המשלה מדנים בין אחים, שנאמר וינגע ה' את פרעה (בראשית 12 יז), על שנמל שרה מאברהם. ועל עין הרע, אומר ר' יצחק כיון שעינו של אדם רעה להשאל חפציו, (מח) אדם הולך ואומר להשאלני מגלך, השאלני קרדומך, או כל חפץ, (מט) ואומר לו אין לי, מה עושה לו הקב"ה (ג) מלקה ביתו בצרעת, הוי בא לכהן, ואומר לו כנעו נראה לי בבית, והוא מצוה ונתן את הבית וגו' (ויקרא יג מה), והכל רואין את כליו כשהן [מוציאין וגוררין] [גוררין ומוציאין] לחוץ, ומפרסמין את כליו, והכל אומרים לא היה אומר לא יש לי מגל, לא יש לי קרדום, הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני, ולא היה רוצה להשאל, והיה עינו צרה [והוא מתפרסם], מנין (נא) שכן הוא אומר יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו (איז כ כה). (גב) ויש אומרים אף על גסות

הערות ותקונים

חלול השם, 5/ על קללת השם, וכן הוא בכ"י חמישי של אקספארד, וכן מפרש אח"כ בתנחומא שם על קללת השם מנין: (מה) ויש אומרים אף על עין רעה, בוי"ר פ"ז ליתא ועל לשון הרע, ובמדרש במ"ד שם ר' יצחק אמר על עין הרע, ועיין במאמר שלאחריו ועל שין הרע אמר ר' יצחק כו'. ובכ"י רומי וכ"י רח"ס כתוב פה ויש אומרים בשם ר' יצחק: (מו) הוי אומר זה לרעת, בנדפס בטעות רבי אומר זו לרעת, 5/ הוי אומר, וכן הוא לנכון בכתב יד החמישי של אקספארד: (מז) ועל לשון הרע מן מרים, עיין לעיל אות ו' ומה דברה מרים במשה כו', ובכ"י חמישי של אקספארד מפורסם המאמר הכתוב לעיל גם בכאן, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס הני' ועל לשון הרע מנין שנאמר וזאת תהיה תורת המצורע המוזהר רע, וכן את מוצא במרים שלקחה בלרעת על שדברה במשה, שנאמר ויפן אל מרים והנה מצורעת: (מח) אדם הולך ואומר השאלני מגלך, עיין וי"ר פ"ז אות ז' בסגנון אחר, ועיין יומא י"א ע"כ מי שמייחד ביתו כו' (מט) ואומר לו אין לי, בנדפס והוא אומר ארור הוא מי שיש לו מגל או קרדום, אולם בכ"י חמישי של אקספארד היה כתוב שם כמו בכ"י שלפניו: (ג) מלקה ביתו בלרעת, בנדפס מלקה אותו בלרעת 5/ ביהו, וכן הוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (גא) שכן הוא אומר יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו, דורש נגרות מלשון גוררין, ועיין וי"ר פ"ז אות ז', ובנדפס לפני הסיום מהכתוב כתוב שם והוא אומר שקערורות, אל תקרי שקערורות אלא שקע ארורות שהיה אומר ארור הוא ושקע ביתו ורצו הכל ארורות, וזה ליתא בכ"י חמישי של אקספארד, ומנאל גם בדפוס קאנטאטאטיבא ודפוס וויניציא, וזה הוסיף הסופר הראשון על פי המדרש וי"ר פ"ז אות ז' רבי יצחק ברבי אליעזר מיייתי לה מן הדין קרא שקערורות שקע ביתא בלתי לווטיא, ודורש שקערורות נוסריקין שקע ארורות: (גב) ויש אומרים אף על גסות הרוח מנעמן, וכן במדרש במ"ד פ"ז אות ו' ועל גסות הרוח זה נעמן, והני' שם היה איש גדול מהו גדול גסות הרוח נסה מפני שהיה גבור חיל ועל כך נלטרע, אולם במדרש וי"ר פ"ז הנוסחה ועל גסות הרוח דכתוב ובחזקתו גבה לבו עד

הרוח מנעמן, ונעמן שד צבא מלך ארם [וגו' והאיש היה גבור חיל מצורע] (מ"ב ס"ה),
 שהיה גם רוח. (נג) ועל האומר דבר על חבירו, שכן אתה מוצא במשה רבינו ע"י
 שאמר (והם) [הזן] לא יאמרו (בי) [לי] (שמות ד' ה), א"ל הקב"ה הם מאמינים בני מאמינים,
 [מאמינים] ויאמן העם (שם ס"ה), בני מאמינים שנאמר והאמין בה' (בראשית טו' ו), אלא
 שצריך [אתה] ללקות (בגופו) [בגופך] שהחושד בכשרים לוקה בגופו, שנאמר ויאמר
 ה' לו עוד הבא נא ירך בחיך [ויבא ידו בחיך ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג] (שמות ד' ו),
 אמר להם הקב"ה לישראל, ראו מה ביניכם לאומות העולם, כשהן חוטאין, בגופן אני
 נוגע תחילה, ואחר כך בבתיהם, שנאמר וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו
 (בראשית י"ז), אבל אם אתם חוטאים, בבתיהם אני נוגע תחילה, (נד) מנין (שנאמר)
 [ממה שקראו בענין] כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזת ונתתי נגע
 צרעת בבית ארץ אחותכם :

[יא] ד"א כי תבואו אל ארץ וגו'. (נה) זש"ה אך טוב לישראל [אלהים], יכול לכל,
 ת"ל לברי לבב (תהלים ע"ה). [כיוצא בדבר אתה אומר טוב ה' לקיוו] (איכה ג' כ),
 יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו (שם), כיוצא בדבר אתה אומר טוב ה' למעו ביום צרה
 (יחזקאל י"ב), יכול לכל, ת"ל ויודע חסדי בו (שם), כיוצא בדבר אתה אומר טוב לה' לכל
 (תהלים קמ"ט), יכול לכל, ת"ל ורחמיו על כל מעשיו (שם), כיוצא בדבר אתה אומר אשרי
 אדם עוין לו בך (שם פ"ו), יכול לכל, ת"ל מסלות לבבכם (שם), אלין דשביליית
 דאורייתא בלביהון, כיוצא בו הטיבה ה' למוזבים (שם קכ"ד), יכול לכל, ת"ל לישרים
 בלבותם (שם), כיוצא בו קרוב ה' לכל קוראיו (שם קמ"ח), יכול לכל, ת"ל לישרים
 יקראתו באמת (שם), כיוצא בדבר אתה אומר מי אל כמודך נושא עון ועובר על פשע
 (מיכה ז' י"ח), יכול לכל, ת"ל לשארית נחלתו (שם), לפיכך אך טוב לישראל אלהים לברי
 לבב, אינו אומר טוב לישראל אלהים, אלא אך טוב, אך מיעוט היסורין שהביא עליהם
 מוזבים, למה לברי לבב, לברר אותו היום לעולם הבא, לכך נאמר אך טוב לישראל
 אלהים לברי לבב. כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה (תהלים ע"ג), ראיתי שלותן
 והייתי מקנא, (נז) באלו שהן עושין חללים חללים, שנאמר כל ימי רשע הוא מתחולל
 וגו' (איוב טו' כ), שלום רשעים, יושבים השקט ובטח בתיהם שלום מפתח ולא שבט
 אלוה עליהם (איוב כ"ט), כי אין חרצובות למותם ובריא אולם (תהלים ס"ד), (נח) מה
 חרצובות לא הורדתם לאין ולא חרצבתם ליסורין, ובריא אולם, (נח) לפיכך הם בריאים
 כאולם: ד"א ובריא אולם, שהם בריאים (נח) כסבלו של עולם, יצא מחלב עינינו
 עברו משכיות לבב (שם ס"ה):

[יב] (ס) ד"א כי תבואו אל ארץ וגו'. מה חטאת הארץ שלוקה, אלא בעון בני

הערות ותקונים

להשחית וימנע זה' אלהיו ור"ל גם גסות הרוח דורש על עוויבו, והגו' שלפניו וצמ"ר יותר נכונה כמו
 שהעיר גם הרש"ם במדרש שם: (נג) ועל האומר דבר על חבירו. כן הוא גם במדרש צמ"ר שם ועל האומר
 דבר על חבירו דבר שאינו צו: (נד) מנין ממה שקראו בענין, כן חקנתי כמו שהוא בכ"י רומי ובגדפס:
 (נה) זש"ה אך טוב לישראל, מוצא בילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא, ובגדפס אות ד' בשם זה כל
 המאמר מנחת י"א שלפניו בכ"י, ונמצא לנכון גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אך לפניו בכ"י שלנו קצר המתקין
 בהשקטו, ואחר המלות יכול לכל ת"ל לברי לבב רש"ם, וכו' כדכתיב ויקרא רבה בפרשה עו"י. וכוננו
 לפרשת יו', אולם אנכי השלמתי המאמר בפנים ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט תהלים שם בשם התנחומא,
 וכן נשנה צו"ר ריש פ"ו ושא"ס מומזר ד' ואיכה רבתי פ"ג פסקו טוב ה' לקיוו: (נז) באלו שהן עושין
 חללים חללים, דורש הוללים כמו חוללים, ועיין צו"ר שם כי קנאתי בהוללים במערכת אומרים אלו שלכם
 מנח הוללות רעות, וצו"ר פ"כ אות ב' ובפסיקתא אחרי מות (דף ק"ע ע"ה) אלו שלכם מנח עליהם
 התלויות רעות, וע"ם בהערות שני, ומן כי קנאתי בהוללים מוצא בילקוט איוב רמז תתק"ז ד"ה כל ימי רשע
 בשם התנחומא: (נח) מה חרצובות לא הורדתם לאין, עיין צו"ר שם נוסחא אחרת וסנייה קשים להבין,
 ע"ם במפרשים: (נח) לפיכך הם בריאים כאולם, צו"ר סייס כדתן פתחו של אולם ארכו ארבעים אמה
 ורחבו עשרים אמה והמשה מלחריית של מילא היו על גביו, הוא בנשנה מדות פ"ג מ"ז, ומאחר שהיה חלל
 גדול צודלי היה הבנין חזק מאד: (נח) כסבלו של עולם, דרש אולם כמו עולם: (ס) ד"א כי תבואו אל
 חטאת הארץ שלוקה, מכלל עד סוף מזורע חסר בכ"י רומי כי נחסרו חיות דפיס, והמאמר מוצא בילקוט
 מזורע

אדם הארץ לוקה, (סא) שנאמר ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה (תהלים קו לז), מפני מה היסורין באין לעולם, מפני הבריות שיראו ויסתכלו ויאמרו מי שחטא הוא לוקה, ומי שלא חטא אינו לוקה, ולמה העצים והאבנים והכתלים לוקין, כדי שיראו הבעלים ויעשו תשובה, (סב) וכן אתה מוצא כשהטאו ישראל ובקש הקב"ה להגלותן, אמר הקב"ה אם אני מגלה אותן תחלה, עכשיו נעשין חרפה וקלון לכל האומות, מה עשה הביא סנהריב הרשע על כל האומות והגלה אותן, שנאמר ותמצא כקן ידו לחיל העמים (ישעיה יד), וכתוב ואסיר גבולות עמים וגו' (שם שם יג), אמר הקב"ה יהיו ישראל רואים שהגלית אומות העולם ויעשו תשובה ויראו במשפטי, שנאמר הכרתי גוים שמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי וגו' (שפיה ג ו ז), כיון שלא עשו תשובה מיד גלו, לכך הקב"ה מתיר אותם ומלקה בתיהם תחלה, כדי שיעשו תשובה, שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם, חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בגופו, שנאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' (ויקרא טו ז), (לפיכך האבנים לוקים תחילה), עשה תשובה מוטב ואם לאו בגדיו לוקין, שנאמר והבגד כי יהיה בו נגע צרעת (שם יג ז), ואם לא חזר לוקה בגופו, שנאמר ואיש כי ימרס ראשו (שם יג ט), ועדיין יש במרימת הראש כמשפך ספק למא ספק לטהור, (סג) חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בשחין, שנאמר [ובשר] כי יהיה בו שחין [ונרפא] (שם שם יח), חזר בו מוטב ואם לאו לוקה המשה (סד) מגלבין (פי' הכאות), שאת ספחת בהרת נתק ונגע, וכל כך למה על שלא חזר בו, (סה) אמר (הקב"ה) [הכתוב] נכוננו ללצים שפטים [ומהלומות לנו כסילים] [משלי יט כט], אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם התקנתי לו את כל אלו, משל לעבד רע שהיה נכזר, הלך רבו לקנותו, והיה יודע בו שהוא עבד רע, לקח עמו כבלים ומגלבים, שאם סרה (והוא) [יהיה] רודה אותו בהם, כיון שסרה הביא את הכבלים וכיבלו, הביא את המגלבים והכהו, א"ל העבד לא היתה יודע שאני עבד רע, למה קנית אותי, אמר לו לפי שהייתי יודע שאתה עבד רע, התקנתי לך כבלים ומגלבים, שאם תסרה, אני ארדה אותך בהן, אף הקב"ה יתברך שמו, עד שלא ברא את האדם, התקין לו יסורין, לפי שהוא יודע כי יצר לב האדם רע [מנעוריו] (בראשית ח כא), (סו) לפיכך התקין לו את כל אלו, (סז) שנאמר נכוננו ללצים שפטים [ומהלומות לנו כסילים]:

[ג] ואשה כי יזוב זוב דמה וגו' (ויקרא טו כה). (סח) ילמדנו רבינו, מזה לנדה שתישן עם בעלה הוא בבגדו והיא בבגדה במטה אחת, זה לצד אחד וזה לצד אחד. (סט) כך

הערות ותקונים

מזרע רמז תקס"ג בשם התנחומא: (סא) שנאמר ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה, בנדפס סיים למה מרעת כדי שיראו הבריות וילמדו, וכן הוא אומר כי כאשר משפיע לארץ דקק למדו יושבי תבל (ישעיה כו ט), וזה ליתא גם בילקוט שם בשם התנחומא: (סב) וכן אתה מוצא כשהטאו ישראל ובקש הקב"ה להגלותן, בנדפס נוסף, ובנת אחת קודם האומות. והנאמר מוצא בילקוט פסיה רמז תקס"ז בשם התנחומא: (סג) חזר בו מוטב ואם לאו לוקה בשחין, עד חזר בו מוטב ואם לאו לוקה חמשה נוסף מהמדפס דפוס מנוסכה וליתא בדפוס קוסטאנטינא ודפוס וויניציא: (סד) מגלבין. פי' הכאות נוסף מן הסופר, ועיין דרש הערה ע"ד, ובתנחומא דפוס קוסטאנטינא ודפוס וויניציא בפסוק מגלבין: (סה) אמר הקב"ה, בכ"י רח"ס ובנדפס אמר הכתוב, ובילקוט מזרע שם השמים כל המאמר מן לך הקב"ה מתרה אותם עד אמר הקב"ה, ונס לפסו היתה הגירסא בכ"י אמר הקב"ה, ומן המאמר שלאחריו אמר הקב"ה עד שלא בראתי את האדם מוצא בילקוט משלי רמז התק"ט במאמר המתחיל נכוננו ללצים שפטים, והליון תנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, וכן נסנה המאמר הזה במדרש במ"ד פי"ג אות ד' ומוצא שם גם המשל מהעבד: (סו) לפיכך התקין לו את כל אלו, בנדפס סיים, שאם סרה הרי רודה אותן כקן: (סז) שנאמר ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחותכם, ובמדרש במ"ד שם פי"ג אות ד' הג' מה מהלומות שלשה תיבות אמר ר' ברכיה מה לו מות: (סח) ילמדנו רבינו, מוצא בילקוט מזרע רמז תקס"ז בשם התנחומא: (סט) כך שמו רבותיו, אין זה לשון המשנה, רק בגמרא שבת דף ק"ג ע"א ויתא מה אשת רעהו הוא בבגדו והיא בבגדה אכזר, אף אשתו נדה הוא בבגדו והיא בבגדה אכזר, ועיין בסור יו"ד ה' נדה ס"ו ק"ג"ה ולא יבש במטה המיוחדת לה, ואין ע"כ שלל יבש עמה במטה אפילו כל אחד ואחד בבגדו ואין נוגעין זה בזה, וכחש מרן ב"י בעיל דלוישית ב"ק

שנו רבותינו אמור לשכב, (ע) שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכל שכן לפני הגנב, שמשלו חכמים את הדבר כאש בנעורת, ואומר ואל אשה בנדת מומאתה לא תקרב (ויקרא י"ט), ללמדך שהקב"ה מזהיר את ישראל על הקדושה ועל המהרה, (עא) שלא יעשו כמעשה העובדי כוכבים, ולא ימארו בנשותיהן כשהן נדות, שכל המשומש עם אשתו כשהיא נדה חייב בהכרת, שנאמר ואיש אשר ישכב בן אשה דוה וגו' ונכרתו שניהם (סג כ"ח), (עב) לפי שהעובדי כוכבים אינם בדילים מן הנדה הייבין בהכרת, שנאמר כי יכרת ה' [אלהים] את הגוים (דברים י"ב כט), לפי שכל העובדי כוכבים בני נדות ונקראו שקין מומאה ותועבה וחרם כע"ז שלהם, שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (סג ז' ט):

[יד] ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים. והלא שבעה ימי נדה הם, ולמה קרא אותם ימים רבים, [אלא לפי שפורשת מן בעלה והן ימים של צער לפיכך קרא אותם ימים רבים], (עג) כיוצא בו יהי בימים הרבים ההם (שמות ג' כג), על שהיו ימים של צער קורא אותם ימים רבים:

[טו] כי יזוב זוב דמה ימים רבים. (עד) שלשה ימים הן, כיצד האשה הוה נטמאה שבעת ימים, ונטהרת ביום השמיני, אם ראתה דם באותו יום, שומרת יום כנגד יום ונטהרת, חזרה (עה) וראתה ביום (השמיני) [התשיעי] שומרת אותו יום ונטהרת, (עו) [חזרה וראתה ביום העשירי שומרת אותו ונטהרת], הרי שלשה ימים שהן ימים רבים, אבל אם ראתה דם ביום אחד עשר, שהוא יום רביעי למהרתה, חוזרת למומאתה ושומרת שבעת ימי נדתה מתחילה, (עז) שכן שנו חכמים אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני, לפיכך האשה צריכה שתהא שומרת חמשה עשר יום, כיצד היא עושה, שומרת שבעת ימי נדתה, ואחר כך סופרת שבעה ימי נקיים, ונטהרת ביום השמיני, וטובלת מבילה חמורה אחר שקיעת החמה, והיא מותרת לבעלה, שנאמר ואם טהרה מזובה [וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר] (ויקרא טו כח):

[טז] ואשה כי יזוב זוב דמה. (עח) למה אשה ולא איש. לשעבר היתה נהגת באנשים ובנשים, שנאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' (סג ט' ז), ר' מאיר אומר מומאת האיש חמורה היתה ממומאת האשה, למה שמומאת האשה סימן לבנים, אבל של איש צער הוא, שנאמר וזאת תהיה מומאתו (מזובו) [בזובו] ר' בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו (סג ט' ז), דבר שחתום וסגור, לשעבר היו

הערות ותקונים

צ"ק דשבת, כוון להמאמר שרשמי. ועיין גם בילקוט מלוער רמז תקס"ט שהביא מן תנא דבי אליה וספתי עמו כנגדי כו' ת"ל לא תקרב, יכול תימן עמו כנגדיה על המסה ת"ל לא תקרב, ועיין בחו"ס שבת י"ג ע"ב ד"ה בימי שהביא גם את התנא דבי אליה ויכנהו סדר אליהו: (ע) שאין נותנין פרצה לפני הכשר וכ"ס לפני הגנב, ככ"י חמישי מאקספארד נוסף, שהפלה קוראה לנגז' (עא) שלא יעשו כמעשה העובדי כוכבים, וכן הוא בנדפס דפוס קושטאניאל ודפוס וויניציא וככ"י מן הנדפס. (הוא כ"י החמישי מאקספארד) אבל המדפוס ממונז'ה השמיטה: (עב) לפי שהעובדי כוכבים, כן הוא בנדפס דפוס קושטאניאל ודפוס וויניציא וככ"י השני וככ"י החמישי מאקספארד, אבל המדפוס ממונז'ה השמיט כל זה, וס' נוסף עוד אחר אינן בדילים מן הנדה חייבין בהכרת שנאמר גוי כרתים (צפיה ז' ה) דאמר ר' ישמעאל מכאן שהעובדי כוכבים חייבין בהכרת שנאמר כי יכרת ה' וגו': (עג) כיוצא בו יהי בימים הרבים, בנדפס נוסף עוד הרבה כיוצא בו, והמסדר הוסיף ע"פ ו"ר פ"ט ומוצא בילקוט מלוער רמז תקע"א וילקוט מלכים רמז ר" ב"ש ו"ר, ועיין גם בשמ"ר פ"א וחסרת רבה פ"ב: (עד) שלשה ימים הן, בנדפס אות ז' נוסף, כך שנה ר' חייא כל מקום שהוא אומר ימים שני ימים הן וכל מקום שאומר ימים רבים שלשה ימים הן וזה הוסיף המסדר מן ו"ר פ"ט אות ה', והמאמר מוצא בילקוט מלוער רמז תקע"א במאמר המתחיל כי יזוב זוב דמה ימים רבים ג' ימים הא [ז"ל הם] כיצד האשה הוה וחסר ה'יוון תנחומא: (עה) וראתה ביום השמיני, ז"ל ביום התשיעי עמו שתקתי, ונאמר לנכון ככ"י רח"ס [וככ"י רומי חסר איזה דפוס] ונדפס: (עו) חזרה וראתה ביום העשירי, זה חסר גם ככ"י רח"ס, וכן הוא ככ"י החמישי של אקספארד, גם מוצא כן בילקוט מלוער גם רמז תקע"א המדפוס דפוס מאנז'ה, וכן הוא ככ"י החמישי של אקספארד, גם מוצא כן בילקוט מלוער גם רמז תקע"א גם התנחומא: (עז) שכן שנו חכמים אחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני, בנדפס נוסף פה פ"י לרבינו שירא גאון ז"ל ו"א יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני פ' ההלכה המסורה למשה מסיני כך הוא כו'. זה נוסף בדפוס ראשון דפוס קושטאניאל ורח"ל בכל הדפוסים, וזה נוסף מאיזה מעתיק, וליחא ככ"י שני וכ"י חמישי של אקספארד: (עח) למה אשה ולא איש, מוצא בילקוט מלוער גם רמז תקע"א

האנשים (עט) רואים דמים, עד שעמדה רחל, [ואמרה] כי דרך נשים לי (בראשית נא לב) ' [ונתן לה], לכך נאמר ואשה כי יזוב זוב דמה :

[יו] ואשה כי יזוב זוב דמה וגו'. (פ) כך שנו רבותינו, על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן, למה שאין השמן מקמרנן אלא בשעת הסכנה, ושלשתן מן התורה, נדה מנין, ואשה כי יזוב זוב דמה (ויקרא טו כט), חלה מנין, דכתיב ראשית עריותיכם חלה וגו' (במדבר טו כ). הדלקת הנר [מנין], (פא) דתנו רבנן מנין שחייב אדם להיות זריו ומזורו בהדלקת הנר, שנאמר וקראת לשבת עונג (ישעיה נח יג), זו הדלקת הנר, (פב) ולמה נמסרו לאשה, (פג) אמר הקב"ה היא (פד) ככתה נרו של עולם, דכתיב נר אלהים נשמת אדם (משלי כ טו), לפיכך תשמור מצות נר. [חלה] (פה) אמר הקב"ה היא מימאה חלתו של עולם, זה אדם הראשון, שהיה חלתו של עולם, דאמר ר' יוסי בן קצרתה כשם שהאשה משקשקת עיסתה במים, ואחר כך נוטלת חלה, כך היה אדם הראשון, ואד יעלה מן הארץ (בראשית ג ו), ואחר כך וייצר [ה' אלהים וגו'] (סג טז ז). נדה, אמר הקב"ה היא שפכה דמו של אדם הראשון, והיא מתחייבת שתשפך דמה, שנאמר שופך דם האדם וגו' (בראשית ט ו), תשמור נדה שתכפר לה על הדם ששפכה, הוי ואשה כי יזוב זוב דמה וגו', לפיכך הקב"ה מדמה מומאת ישראל למומאת הנדה שנממאת ונמחרת, כך עתיד הקב"ה למהר ישראל, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם וגו' (יחזקאל לו כט) :

[יח] (פו) ד"א כמומאת הנדה היתה דרכם לפני, כמומאת הנדה ולא כמומאת המת, המת בבית אין כהן גדול נכנס לשם, אבל נדה כהן גדול נכנס עמה בבית, ויושב עמה על (פז) האיסטווא, ובלבד שלא תהא מתנודדת, כך אילו ישראל נמשלו למומאת המת אין השכינה חוזרת עליהם לעולם, אבל נמשלו בנדה שיש לה טהרה במקוה, והכהן עמה בבית ואינו חושש, כך השכינה שורה עם ישראל, אע"פ שהן טמאים מן העובדי כוכבים, שנאמר השוכן אתם בתוך מומאותם (ויקרא טז טו). (פח) אמרו רבותינו בשעה שהיו ישראל במצרים לא היו רואות הנשים (פט) דם נדות, מפני אימת מצרים עליהם, ואף משיצאו ישראל ממצרים לא ראו נדות במדבר, שהשכינה היתה ביניהם, והנשים קיבלו את התורה תחילה, שנאמר כה תאמר לבית יעקב (שמות יג ג), (צ) אלו הנשים, ותנד לבני ישראל (ס), אלו האנשים, (צא) וכן הוא אומר איומה כנגדלות (שם"ו י), ועליהם נאמר גן נעול [אחותי כלה] גל נעול [מעין חתום] (שם"ד יג), אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה היתם מטהרין וחוררין ומטמאין, אבל לעתיד לבא אני מטהר [אתכם] שלא תטמאו עולמית, שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל לו כט) : חסלת פרשה מצורע

הערות ותקונים

תקע"א, ועיין הערה ע"ד כי חסר כס הליין תנחומא : (עט) רואים דמים, בכ"י רח"ס ובנדפס הגי' רואים מים, ונשמט אות ד' : (ב) כך שנו רבותינו, שכת לא ע"כ מובא בתנחומא ריש פ' נח : (פא) דתנו רבנן מנין שחייב אדם, עיין לקח טוב בשלח טו ח ובטהרה ל' סס : (פב) ולמה נמסרו לאשה, מובא בילקוט בראשית רמז ל"ב בשם התנחומא : (פג) אמר הקב"ה היא ככתה נרו של עולם, בנדפס אות ט' קצר המדפוס דפוס מהגטובה, והגיו' וכו' לעיל בריש פ' נח, אולם בכ"י שני גס חמישי של חקספארד וגם בדפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציאה כחוב פה כל הענין מפורט כמו בפרשת נח : (פד) ככתה נרו של עולם, עיין תנחומא שלח ריש נח ובנדפס, ועיין בירושלמי שבת פ"ב ה"ד (דף ט"ג) : (פה) אמר הקב"ה היא מומאה חלתו של עולם, עיין בהערות שלי בתנחומא ריש נח : (פו) ד"א כמומאת הנדה מובא ג"כ בילקוט סוף מנורע ובילקוט יחזקאל רמז טע"ד : (פז) האיסטווא, וכן הוא בילקוט סס, ובכ"י רח"ס ובנדפס אלטבא, וכן בדרו"צ יש טוסחאות אלטבא ויש טוסחאות אסטווא או אסטווא, ופי' ציווי בנין כמו אהל מפולס מגדיו, עיין ערוך השלם ערך אסטוה : (פח) אמרו רבותינו בשעה שהיו ישראל במצרים, בכ"י רח"ס אמרו רבותינו, ובילקוט השמיים המלות "אמרו רבותינו" ובנדפס אמר ר' לוי, אולם בכ"י החמישי מחקספארד ליתא מלת "לוי" : (פט) דם נדות, בנדפס נשמט מלת "נדות", אולם בכ"י החמישי מחקספארד כחוב דם נדה : (צ) אלו הנשים, מכלתה יתרו פ"ב, ספרי במדבר ספקא ל"ט, פרקי דר' אליעזר פמ"א, שמות רבה פכ"ח, סנהדרין כא : (צא) וכן הוא אמור איומה כנגדלות, דרש איומה לטון איומה שהיה איומת שכינה עליהם :

[א] וידבר ה' אל משה אחרי מות וגו' (ויקרא טו ה). (א) זש"ה הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו' (קבלת ט ב), שלמה היה מביט וצופה בכל הדורות בצדיקים וברשעים, וראה דברים שמוגיעין לרשעים ומוגיעין לצדיקים, ואומר זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל (סע סע ג), הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק, זה אברהם שנקרא צדיק, שנאמר כי ידעתיו [למען] אשר יצוה וגו' [לעשות צדקה] (בראשית יח יט), לרשע זה נמרוד, שהמריד את כל העולם כולו בהקב"ה, זה מת וזה מת. למוב ולמהור [ולממא] (קבלת סע), (ב) למוב זה דוד, שנאמר יפה עינים ומוב רואי (מ"א טו יב), (ג) לממא זה נבוכדנצר, (ד) זה בנה יסודי בית המקדש, וזה החריבו, (ה) זה מלך ארבעים שנה, וזה מלך ארבעים שנה, לזובח (קבלת סע), זה שלמה, שנאמר יזבחה שלמה את זבחה השלמים אשר זבחה לה' בקר עשרים ושנים אלף (מ"א ח ט), לאשר איננו זובח (קבלת סע), זה ירבעם, שביטל ישראל מעלות לרגל, שנאמר רב לכם מעלות ירושלים וגו' (מ"א יב טח), זה מלך אחר זה. (ו) כמוב (קבלת סע), זה משה, שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ג ב), כחומא (קבלת סע), זה מרגלים, שנאמר חמאים תרדף רעה (משלי יב כה), משה לא נכנס לארץ, והם לא נכנסו לארץ, (ז) הנשבע (קבלת סע), זה צדקיהו, שנאמר גם כמלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו (אדהים) [באלהים] וגו' (ד"ב ו יג). (ח) כל אשר [כאשר] שבועה ירא (קבלת סע), זה שמשון, שנאמר ויאמר (אליהם) [להם] שמשון השבעו לי וגו' (שופטים טו יב), (ח) לזה עוררו עיניו, ולזה קורו עיניו: (ט) ד"א כמוב, זה בניו של אהרן. כחומא, אלו אותם שחלקו על אהרן עוררו ועדתו ונשרפו, שנאמר ואיש יצאה מאת ה' (במדבר טו לה), ובניו של אהרן נכנסו להקריב ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם (ויקרא י ב), אלו מקריבין ונשרפין, ואלו מקריבין ונשרפין, (י) ושלמה צווח כמוב כחומא, כיון שנשרפו בניו של אהרן היה יושב ומתעם, לומר מה חמא אירע לבני שכך נעשה להם, מיד נגלה הקב"ה על משה, וא"ל דך נחמו,

הערות ותקונים

(א) זש"ה הכל כאשר לכל, מוצא זילקוט קבלת רמז תקפ"ט גסס התנחומא, וכן נמצא כל הפרשה בתנחומא הנדפס: (ב) לבוב זה דוד, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט, אולם נדפס נוסף לבוב זה משה דכתיב ותרא אותו כי טוב, למהר זה דוד, אולם טעות הוא, כי דורש להלן על משה, גם הראיה שהביא מהכתוב וטוב רואי תראה שמוסב על לבוב, ובכ"י החמישי של אקספארד נוסף פה "וכמו כן היה דוד טהור שנאמר תחמאי באזוב וטהור (תהלים נא ט) מכללו של עולם היה טהור עד אותה שעה שנשרע". ובפסיקתא אחרי מות (דף קסח ע"ב) ובמדרש וי"ר ריש פ"ב ובתנחומא ואתחנן דרשו זה על כמוב כחומא (קבלת סע) כמוב זה דוד שנאמר והוא טוב רואי, ובזו"ר סס נוסף אמר ר' יצחק טוב רואי בהלכה כל הרואהו נזכר לתלמודו, וכן בגז"ר פ"ס כל מי טהור רואה אותו וזכר את תלמודו: (ג) לטמא זה נבוכדנצר, בפסיקתא ובזו"ר סס סיים דכתיב ציה והטאך בלדקה פרוק (דניאל ד כד): (ד) זה בנה יסודי בית המקדש, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט קבלת סס, ובגדפס ששטט מלת "יסודי" ומנאל לנכון בכ"י החמישי של אקספארד, ובפסיקתא ובזו"ר סס ובתנחומא ואתחנן זה בנה בית המקדש ז"ל זה בנה יסודי בית המקדש, ועיין בזמ"כ וי"ר שכתב דוד המלך הכין הכל ומעלה עליו כאילו הוא בנאו, וגם הוא בנה היסודות והטיקך כולו עכ"ל. אולם כאשר כתבתי ז"ל בנה יסודי בית המקדש, ובהערה י"ח בפסיקתא סס הערותי זה בנה הכוונה ששכלל יסודותיו ונתן לבו עליו לבנותו אך ה' עלר בעדו: (ה) זה מלך ארבעים שנה, עיין מגילה יא ע"ב שאמרו סס שמלך מ"ה שנה, וכתב היס"ת לא הזכיר רק מי להשוותו למלכות דוד, ומכש"כ דיפלא אם מלך יותר, ובהערה י"ט בפסיקתא סס הבאתי בכ"י אקספארד מהפסיקתא הנירסא ארבעים וחמש שנה: (ו) כמוב זה משה כחומא זה מרגלים, בפסיקתא סס ובזו"ר ובק"ר דרשו זה על לבוב ולטהור ולעמא, לבוב זה משה ולטהור זה אהרן ולטמא אלו המרגלים, וע"ש בערות שלי להפסיקתא: (ז) הנשבע זה לדיקוס, בפסיקתא וק"ר נוסף אחר זה במה השביעו ע"ש, וזה האות כי התנחומא הוא מוקדם לפני הפסיקתא ומדרשי וי"ר וק"ר: (ח) לזה עוררו עיניו, בכ"י רומי וכ"י רח"ס זה נתיירא מן השבועה ונתעוררו עיניו ולדיקוס מרד מן השבועה ונתעוררו עיניו הרי נשבע כאשר שבועה ירא לפיכך אמר שלמה זה רע, ובפסיקתא סס זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים, זה מת בניקור עינים ואת עיני דיקוס עור (מ"ב כה ז), וזה מת בניקור עינים, ויאחזהו וינקור את עיניו (שופטים טו כה): (ט) ד"א כמוב זה בניו של אהרן, עיין בפסיקתא ובזו"ר סס שדורש זה על החלת הכתוב מיקרא אחד לצדיק, ולדיקוס זה אהרן, וע"ש קלת בסגנון אחר: (י) ושלמה צווח, מכאן עד הסיום דברו על

מנין שכן כתיב אחרי מות שני בני אהרן, ומה א"ל דבר אל אהרן אחיך וגו' (ויקרא ע"ג),
 ואין דבור אלא נחומים, כד"א דברו על לב ירושלים וגו' (ישעיה מ"ג):
 [ב] [אחרי מות שני בני אהרן]. (יא) ר' אבא בר כהנא פתח לשחוק אמרתי מהולל
 [ולשמחה מה זו עושה] [קבלת נ"ג]. מה מעורבב שחוק של אומות העולם
 שעושים (יב) [בבתי] מרטיאות (יג) ובבתי קרקסיות שלהם. ולשמחה מה זו עושה,
 מה מיבתן של תלמידי חכמים שם: (יד) ד"א לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר' אחא
 אמר שלמה (טו) דברים ששחקה עליהם מדת הדין, (טז) כתיב לא ירבה לו נשים
 (דברים י"ו), (יז) וכתיב ויהי לו נשים שבע מאות וגו' (מ"א י"ג), (יח) כתיב לא
 ירבה לו סוסים (דברים ש"ס ע"ז), וכתיב ויהי לשלמה ארבעים אלף אורות סוסים (מ"א ה' ו'),
 [כתיב] וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דברים י"ו), וכתיב ויתן המלך את הכסף וגו' (מ"א כ"ו),
 (י"ט) ולא היו נגנבות, אמר ר' יוסי בר חנינא היו כאבני עשר אמות, וכאבני שמונה
 אמות, (כ) תני ר' שמעון בן יוחאי אפילו משקלות שהיו בימי שלמה (כ"א) של זהב היו.
 (כ"ב) ולשמחה מה זו עושה, א"ל הקב"ה (כ"ג) מה העמרה הזו בידך, רד מכסאך,
 מדרשות, ואומר אני קהלת הייתי מלך [על ישראל בירושלים] [קבלת א"י], והם אומרים
 לו (כ"ד) שלמה המלך יושב על כסאו, ואתה הולך ומשתמח, והיו מבין אותו בקנה,
 ונותנין לפניו קערה של גריסין, (כ"ה) באותה שעה אמר שלמה וזה היה חלקי מכל

הערות ותקונים

לב ירושלים חסר בנדפס, ונמצא לנטון גם ככ"י רומי וכ"י רח"ס: (יא) ר' אבא בר כהנא פתח, ככ"י
 רומי אחר הסיום ממאמר שלפניו דברו על לב ירושלים חסרו איזה דפים (עד אות א"ה) המתחיל ד"ל וידבר
 ה' אל משה אחרי מות זש"ה אף לאת יחדר לני, ורש"ס ככ"י, כאלו חסר הכ"ה ונמצא ככ"י רח"ס,
 והמאמר נשנה גם בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קס"ג ע"ב) ובק"ר פ"ב פסוק לשחוק אמרתי מהולל, וכן
 בתנחומא הנדפס פ' אחרי, וכו"ר שם חסר ממאמר שלם, ובילקוט קבלת רמז תתקמ"ז בשם התנחומא:
 (יב) צבתי ערטיאות, מלה מורגלת דבריו חז"ל, וברוב המקומות היא משוּבַּשֶׁת, וז"ל תיאטרות, והיא
 המלה היוונית Θεατρον והרומית Theatrum (טהטטרן), ולפני בעל הערוך היתה הנירסא נכונה.
 עיין ערוך ערך תאטר ועיין הוס' מגילה ו' ע"א, ומזה בתרגום יחזקאל כ"ז י' לאיתערין ז"ל לאיתערין,
 והר"ק כתב שם ולא הנבני מלת לאיתערין: (יג) וצבתי קרקסיות שלהם, היא המלה היוונית σαρκασμα
 והרומית Circus ועיניה בנין עגול מיוחד ללחוק ושעשוע העם, ובגמרא כתובות ה' ע"א לקרקיות ז"ל
 לקרקסיות, ומאמר לכוון בשבת ק"ג ע"א: (יד) ד"א לשחוק כו' אמר ר' אחא, נשנה ג"כ בפסיקתא שם,
 ובק"ר מ'קום המאמר הזה אחר הדרוש ד"ל לשחוק מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול,
 וכן יש לתקן שם אמר ר' אחא אחר שלמה במקום אמר שמואל, עיין בפסיקתא הערה כ"ז, וכן נשנה
 המאמר בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ה (דף כ"ג ע"ב): (טו) דברים ששחקה עליהם מדת הדין, בפסיקתא שם
 דברים ששחק עליהם מדת הדין הוללת, ובירושלמי הגי' חוללת, ועיין ביפה מראה ובק"ע שם, ודרש
 מהולל כמו מהולל: (טז) כתיב לא ירבה לו נשים, כ"ה גם בפסיקתא ובכל המקומות גם בילקוט בשם
 התנחומא, אך בתנחומא הנדפס נאמר בתחלה לא ירבה לו סוסים, כי כן הוא מוקדם בקרא, ועיין יפה
 מראה בירושלמי סנהדרין פ"ב ס' י"א ועיין בפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות משה הערה קל"ב: (יז) וכתיב
 ויהי לו נשים שרות, עיין בפסיקתא הערה כ"ט: (יח) כתיב לא ירבה לו סוסים, בירושלמי יש הוספה,
 עיין בפסיקתא הערה ל': (י"ט) ולא היו נגנבות, מובא בילקוט מלכים רמז ק"ה והסר הליון, ובעבור זה לא
 הביא זה בש' אחרי: (כ) תני ר' שמעון בן יוחאי, נשנה בפסיקתא שם ובירושלמי סנהדרין שם ובילקוט
 מלכים שם: (כ"א) של זהב היו, בפסיקתא שם וכן בנדפס ס"ה [דכתיב] אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה
 (מ"א י"א), ובק"ר סיים והיו משתמשים בכל משקלות של זהב קטעין וכל משקל גדול וקטן של זהב
 היו, עיין בפסיקתא הערה ל"ג: (כ"ב) ולשמחה מה זו עושה, בירושלמי שם מביא רק רישא דקרא לשחוק
 אמרתי מהולל, אף אם הדרוש הוא על הסיפא, ועיין שם בקרבן עדה: (כ"ג) מה עמרה זו עושה בידך,
 דרש גם מדכתיב ולשמחה מה זו עושה וכתיב בעמרה ששערה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו:
 (כ"ד) שלמה המלך יושב על כסאו, בפסיקתא נוסף עוד מלת "ודן" ובירושלמי שם כחזו יושב על כסליון,
 ובגמרא ירושלמי עם יפ"מ כסליון בעטות, והמלה יונית βασιλεω ס' מ'קום מושב של מלך, ובק"ר
 פסוק לשחוק חסרים המלות "ובן אומרים לו מלכא יתיב על כסליון דודי ותימר אני קבלת": (כ"ה) באותה
 שעה אמר שלמה וזה היה חלקי מכל עמלי, בפסיקתא הגי' באותה שעה היה אומר הכל הבנים אמר קבלת
 [קבלת א"ג]. ובנדפס אחר הסיום באותה שעה אמר וזה היה חלקי מכל עמלי יש הוספה, יש אומרים קנה בידו,
 יש אומרים קידו, יש אומרים קי שררתיה, באותה שעה אמר שלמה הכל הבנים אמר קבלת". וזה הוסף המסדר

עמלי (קלל זי): (כו) ד"א לשחוק אמרתי מהולל. מה מעורבב היה השחוק ששחקה מדת
הדין על דור המבול, [דכתיב] שורו וגו' (איוב כ"א), ישלחו כצאן עיפיליםם (שם שם י"א),
ישאו (תוף) [בתוף] וכנור וגו' (שם שם י"ב), יבלו בשוב [ימייהם] (שם שם י"ג), כיון שאמרו
מה שדי כיו נעבדנו מה העולם, אמר להם הקב"ה ולשמחה מה זו עושה, חייכם אני
מאבד וזכוניכם מה העולם, [דכתיב] וימח את כל היקום והשחוק ששחקה מדת הדין על אנשי כוזם, ארץ למנה
יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש (איוב כ"ה), מקום ספיר אבניה וגו' (שם שם י"ד), נתיב
לא ידעו עיפ וגו' (שם שם י"ז), ולא הדריכוהו בני שחץ וגו' (שם שם ט'), (כח) כיון שאמרו
נשכה את הרגל מבינותינו, דכתיב פריץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל וגו' (שם שם ד'),
א"ל הקב"ה ולשמחה מה זו עושה, חייכם שאשכח אתכם מן העולם, הה"ד וה'
המשורר על סדום ועל עמורה גפרית ואש וגו' ויהפוך את הערים האל וגו' (בראשית י"ז כ"ד):
(כט) ד"א לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר' פנחס מה מעורבב השחוק ששחקה מדת
הדין על אלישבע בת עמינדב, שראתה (ל) ארבע שמחות ביום אחד, ראתה יבמה

הערות ותקונים

ע"פ הירושלמי שם, וא"ת דמרין חוטרא, וא"ת דמרין קיאי, וא"ת דמרין קושרתיה, ופ"י הרב צעל קרבן
עדה יש אומרים מקלו ויש אומרים סליתו ויש אומרים אורו שבהן היה ניכר שהן של מלך ע"ל. וכן נשנה
בקה"ר פ' וכל אשר שלנו עיני וזה היה חלקי מכל עמלי מאן דלאמר קודי' ומאן דלאמר קושרתיה, גם צפ'
שבת ורסא, וזה היה חלקי מכל עמלי מאן דלאמר קודי' ומאן דלאמר קושרתיה ע"כ. וזוה
יש לתקן בתנחומא ש"ל קושרתיה, כי נפרדה המלה ועשתיה קושרותיה, וכן בדפוס קושטאמטיה ודפוס
וויניציא ובכ"י החמישי של אקספארד כתוב קושרתיה, רק המדפיס ממנונה הסרידה וכתב צפנים פ"י ק'
הסררה שאחוסים בידיהם המלכים, עכ"ל וטעה. ולדעתי אין סוגת הנאמר כפי' הרב צעל ק"ע שבהם היה
גיכר שהן של מלך, אך נהפוך הוא שהם דברים קלים אשר ישנם ביד כל הדיוט כמו שהבאתי להלן בהערה
זו בשם הערוך שגם כלי חרס היו עמרו ואך אלה נשארו לו אחר מלכותו, וכן תראה בסנהדרין דף כ"ג
לצסוף לא מלך אלא על סתמו שנאמר הנה עמתי שלשלתה וגו' ולצסוף לא מלך אלא על מקלו שנאמר וזה היה
חלקי מכל עמלי, רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גוגדו ופירש"י גוגדו סלית, ובסדר סהרות (כלים פ"א)
פ"י רב האי גאון מקודו היה מקודה של חרס [עיין סוטה לב ע"ב] ודומה לו חד אמר קודו וחד אמר
מקלו, והיא מקודה ששתיים הם מים, ע"כ. ומה שגרשם ברש"י על חד אמר קודו, וי"ד פ' אחר"י אין וכר
מה לפיטו בוי"ר, אך כוונת רב האי גאון הוא לש"ס גיטין דף סח ע"ב, כי ז"ל רבינו האי גאון לטהרות
שם כדגרסינן לענין גיטין וזה היה חלקי מכל עמלי חד אמר קודו וחד אמר מקלו עכ"ל, ולפיטו בגיטין
ובסנהדרין שם ז"ל קודו במקום גוגדו, עיין ברש"י גיטין שם, וכן היה לפני הרב צעל הערוך בגמרא שם,
כי בערך קד ז' כתב ז"ל בסנהדרין דף כ' ובי"ר בריש אחרי מות וזה היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל
חד אמר מקלו וחד אמר קודו, פ"י מקלו שסומך עליו והולך ממקום למקום, קודי' [פ"י] קערה של חרס
שאוכל עליה בכל מקום שהולך כמו מקודה של חרס והוא מכלי גולה, עכ"ל. ומה תראה לתקן ג"כ
בירושלמי שהבאתי א"ת דמרין קודו וא"ת דמרין קי', ורשם אחד צלדו קי' פ"י חוטרא ואח"כ הובא פנימה
ומלת קודו ששטם, והוראת מלת קושרתיה ידוע, והוא חגור שקושרתיה על המתים: (כו) ד"א לשחוק מה
מעורבב כו' על דור המבול, מובא ג"כ בפסיקתא שם, ובי"ד חסר המאמר הזה, ושנה גם בקה"ר,
ובפסיקתא שם נמלא לפני זה מאמר אחד ד"א לשחוק אמר ר' פנחס כו' מעשה באלם אחד כו', ושנה
גם בוי"ר פ"כ אות ג', וזה לא נמלא בתנחומא כ"י שלנו ולא בנדפס, יטן כי מובא כבר בריש פ' שמיני,
ובילקוט קהלת רמז תתקס"ז מובא גם כן המאמר הזה המתחיל מעשה באלם אחד וי"ן פסיקתא אולם הליין
שמשם ממוקמו והמדפיסים הליגוהו על תרתי בלבי ויש להציגו על מעשה באלם אחד. ובנדפס קרא את שם
ר' פנחס על המאמר הזה, ובכ"י שלפנינו נקרא שמו על המאמר לאסחרי: (כז) ד"א לשחוק מה מעורבב
השחוק וכו' על אנשי סדום, המאמר הזה נמלא בנדפס ומובא גם בילקוט קהלת רמז תתקס"ז בשם
התנחומא, וכן הוא גם בפסיקתא שם (דף קע ע"א) לכן הוספתי המאמר הזה גם צפנים: (כח) כיון שאמרו
שכח את הרגל מבינותינו, בפסיקתא שם הערה מ"ז העירותי נשכה את הרגל הכוונה שלא הכיכו שם
רגלי אורחים כדאיתא בסנהדרין דף קט ע"א למה לנו עוברי דרכים שאין באין אלינו אלא לחסרנו ממונוג
בלו ונשכה תורת הרגל מארצנו, ובנדפס שם גורם ע"פ מאמרם מסנהדרין כיון שאמרו נשכה תורת הרגל
מארצנו, אולם בכ"י החמישי מאקספארד כתוב נשכה תורת רגל מבינותינו: (כט) ד"א אמר ר' פנחס,
בנדפס נקרא שמו על המאמר שלפניו מה מעורבב השחוק ששחקה מדת הדין על דור המבול, עיין הערה
כ"ו. והמאמר נשנה בפסיקתא שם ובקה"ר ומובא בילקוט שמיני רמז תתק"ד ד"ה וימותו בשם הפסיקתא:
(ל) ארבע שמחות, כן הוא בפסיקתא ובקה"ר ובתנחומא הנדפס ובסוף מדרש משלי ובילקוט, אבל בוי"ר

מלך, ובעלה כהן גדול, ואחיה נשיא, (לא) ושני בניה סגני כהונה, כיון שנכנסו להקריב קרבן יצאו שרופים, ונהפכה שמחתה לאבל, (לב) [הה"ד וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן]:

[ג] וידבר ה' אל משה אחרי מות. (לג) זש"ה אמרתי לחוללים אל תהולו וגו' (תהלים ע"ט). (לד) למערבביא, אלו שלבן מלא עליהן (לה) חולהיות רעות. (לו) ר' לוי קרא [הון] (לו) (דהוניה) [זוניה] אלו (לח) שמביאין אצרי לעולם. ולרשעים אל תרימו קרן (ס), הצדיקים לא שמחו בעולמי, ואתם מבקשים לשמוח בעולמי. (לט) [אדם הראשון לא שמח בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי]. (מ) ר' לוי בשם ר' שמעון [בן מנסיא] אמר תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה נגלגל חמה, (מא) [ואל תתמה על זה, בנוהג שבעולם אדם עושה שני (מב) דסקרין אחת לו ואחת לבן ביתו, של מי הוא עושה נאה לא שלו, כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה ונגלגל חמה נברא לתשמישו של בריות לא כל שכן שיהא תפוח עקבו של אדם הראשון מכהה נגלגל חמה], ומה תפוח עקבו מכהה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. (מו) ר' לוי בשם ר' המא בר חנינא אמר (מד) י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן,

הערות ותקונים

פ"כ אות צ' וצחית פ' מי זאת עולה וצוחים דף קב ע"א ובסדר עולם פ"ד איתא חמש שמחות, והוספו גם פנחס בן צנה: (לא) ושני בניו סגני כהונה, כן הוא בכל המקומות, רק בצמרא צוחים שם הגי' צנה סגן: (לב) הה"ד וידבר וגו', והוספת כי על זה יסוב הדרוש: (לג) זש"ה אמרתי לחוללים, נגהה בפסיקתא אחרי שם, וכן בו"ר פ"כ אות צ' ושם הוא לפני הדרוש על לשחוק אמרתי מהולל. ושם מתחיל ר' לוי פתח, ומוצא בילקוט שמיני רמז תקכ"ד בשם הפסיקתא ובילקוט תהלים רמז תתי"א בשם התנחומא: (לד) למערבביא, מפרש הוללים, לשון עירוב וסכסוך, וכ"ה בפסיקתא ובו"ר פ"כ ובנדפס, אבל בו"ר פ"י"א אות א' כי קגאתי בהוללים במערבא אומרים אלו שלבם מלא הוללות רעות, ז"ל במערבביא, ומלת "אומרים" יתירה, כי טעות אחד המעתיקים הוא שלא הבין מלת במערבביא שפירושה עירוב וסכסוך, לכן גם במערבא והוסף מלת אומרים, ויש לתקן ז"ל ג"כ חלחולת רעות כמו שהוא לפנינו: (לה) חלחולות, ומוצא בערוך ערך חלחולת, וז"ל בו"ר ג"ב אחר מות הפסיקתא דלחרי מות אמרתי להוללים אל תהולו במערבביא אלו שלבן מלא חלחולות רעות פי' מהטעות רעות ע"כ: (לו) ר' לוי קרא להון, כ"ה גם בפסיקתא ר' לוי קרי להון, ובו"ר הוא טווח להון, ובילקוט שמיני רמז תקכ"ד רבי קרי להון ז"ל רבי לוי קרי להון, ובילקוט תהלים ר' לוי קרי להו: (לז) דהוניה, תקגתי זהוניה, וכן הוא לנכון בו"ר פ"י"א ובילקוט תהלים בשם התנחומא, וכן תקגתי בפסיקתא, ע"ש הערה ל"ג, ובו"ר פ"כ ר' לוי טווח להון אלליא שמביאין אללי לעולם, ז"ל טווח להון דהוניה אלו שמביאין אללי לעולם, והמעתיקים השמישו המלה הזאת, ומן מלת אלו נעשית אלליא. ובעל הערוך הביא המאמר מו"ר פ"כ והיתה לפניו הגירסא הנכונה קרא יתהון וזינגא, וכתב פי' שמחים בכל עת, כי בלשון ערבי זה"ה פי' משחק. ובתנחומא הגדפס דפוס ראשון דפוס קושטאנינגא נפרדה המלה זה והגיניא וז"ל דהוניה, ובדפוס וויניציא תקן המדפיס והגיו ר' לוי קורא להון פסוק זה והוללים אלו שהן מביאין אללי לעולם, וכן הוא בכל הדפוסים שלאחריו, בעבור שלא הבין הכוונה מן המלות זה והגיניא הוסף ותיקן "פסוק זה הוללים". ובכ"ו רח"ס המלה ג"כ משובשת, ר' לוי קרא זו הזוא אלו שמביאים אללי לעולם, ז"ל קרא דהוניה: (לח) שמביאים אללי לעולם, מלשון קינה וזרה ואלי, ודרש הוללים שמביאים אללי, כי אל"ף תתחלה ב"ה צל"ה באותיות אה"ע, ובנדפס בעשות שמביאים אללים לעולם, הולס בכ"ו החמישי של אקספארד נאמר לנכון אללי: (לט) אדם הראשון, הוספת, וז"ה בכ"ו רח"ס (ובכ"ו רומי חסר איוה דפיס) גם בנדפס ובפסיקתא, והסר גם בו"ר: (מ) ר' לוי בשם ר' שמעון אמר, בכ"ו רח"ס בשם ר' שמעון בן מנסיא, וכן הוא גם בפסיקתא בפסקא אחרי מות גם בפסקא פרה (דף לו ע"ב), ובנדפס ר' לוי בשם ר' מנסיא ז"ל בשם ר' שמעון בן מנסיא, וכן תקגתי בפנים, וגם בילקוט תהלים ר' לוי בשם ר' מנסיא ז"ל ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא, ובכ"ו החמישי מאקספארד כתוב לנכון ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא, ובו"ר פ"כ אות צ' ריש לקיש בשם ר' שמעון בן מנסיא ז"ל ר' לוי, ואין ספק שהיה כתוב בר"ת ר"ל והגיו המדפיס ריש לקיש תמורת ר' לוי: (מא) ואל תתמה, הוספתי, והסר גם בכ"ו רח"ס (ובכ"ו רומי חסרם איוה דפיס), וממלא בתנחומא הגדפס ובפסיקתא פסקא פרה שם גם בפסקא בחדש השלישי (דף קא ע"א), והיה גם בפסקא אחרי, (רק המעתיק קרר שם, עיין שם הערה ל"ו), וממלא גם בו"ר פ"כ ובקב"ר פסוק מי נחכה וצרבתי פי"ד, לכן הוספתי פה בפנים, ואין ספק כי המעתיק הראשון מהתנחומא השמיט מן מכהה נגלגל חמה עד מכהה נגלגל חמה: (מב) דסקרין, עיין בפסיקתא פרה שם הערה ק"ח: (מו) ר' לוי בשם ר' המא בר חנינא, עיין בפסקא פרה הערה ק"ט: (מד) י"ג חופות, ע"ש הערה ק"ב שנבמרה

(מה) שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כה יג), ואחר כל הכבוד הזה כי עפר אתה ואל עפר תשוב (נחשית ג יט). (מו) אברהם לא שמח בעולמי ואתם מבקשים לשמוח בעולמי, אברהם נולד לו בן לסוף מאה שנה, ואמר לו הקב"ה קח נא את בנך את יחידך (שם כג ז), והיה מהלך ג' ימים, דכתיב ויהי ביום השלישי (וישוא אברהם את עיניו) וירא (שם סג ז), מה ראה, ראה ענן קשור על החר, (מו) אמר לבני בני מה אתה רואה, אמר לו רואה אני הר נאה וענן קשור עליו, אמר לנעריו דואים אתם כלום, (בח) אמרו לו רואין אנו הר וגבעה, אמר להן שבו לכם פה עם החמור (שם סג ז), עם הדומה לחמור, נמל את יצחק בנו ועלה לראש החר, ובנה את המזבח, וערך את העצים, ועקרו על המזבח, ונמל את הסכין, אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח [ידך אל הנער] (שם סג ז), כבר היה שחוט, (מט) כיון שבא אצל אמו, אמרה לו מה עשה לך אביך, אמר לה נמלני אבא, והעלני הרים, והורידני בקעות, והעלני לראש הר אחד, ובנה מזבח, וסיפר את כל המעשה, אילולי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך, כבר הייתי שחוט, אמרה לו ווי לך (נ) ברא דעלובתא אילולי שאמר לו אל תשלח, כבר הייתה שחוט, (נא) לא הספיקה לגמור הדבר עד שיצאה נשמתה, שנאמר ויבא אברהם לספור לשרה ולבכיתה (שם כג ז), מהיכן בא, מהר המוריה בא: (נב) כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו ובני אדם מבקשין לשמוח בעולמו, (נג) שמח ה' במעשיו, אין כתיב כאן, אלא ישמח [ה' במעשיו] (תהלים קד לה), ואימתי ישמח במעשיהם של צדיקים לעתיד לבא: ישראל לא שמחו בעולמי, ואתם מבקשים לשמוח, (נד) שמח ישראל בעשיו, אין כתיב כאן, אלא ישמח [ישראל בעשיו] (שם קטז ז), (נה) שעתידין לשמוח בהקב"ה, לפיכך כתיב אמרתי להוללים אל תהולו: [ד] [אחרי מות שני בני אהרן]. (נו) ר' יודן דמן גלייא פתח אס על פיך יגביה נשר וכי ירים קינו (איוב לו ז), אמר הקב"ה לאהרן על מיטר פיך (נו) הייתי

הערות ותקונים

ז"ב דף עה ע"א יש לתקן במקום עשר חופות ז"ל שלש עשרה חופות: (מה) שנאמר בעדן גן אלהים וגו', נדפס נוסף רש"ל אמר ו"א ויבין אמרי ו' ולא פליגי, מ"ד י"ג עבד כל אבן יקרה מסוכתך תלת, ומ"ד ו"א עבד להון חדא, ומ"ד עשר לא עבד חד מנהון, והוא נוסף ע"פ הפסיקתא שם, וע"ש בהערה קכ"א שבארתי כוונת המאמר ואין להכפיל העדרים: (מו) אברהם לא שמח בעולמי, נשנה בפסיקתא ספקא אחרי (דף קע ע"ג): (מז) אמר לבני בני מה אתה רואה א"ל רואה איך הר כו'. נשנה גם בקב"ר פ' יך ככול בשמחה לחמן, ובתנחומא נדפס אחרי אות ז' קצר המדפיס דפוס מאתעונה וכתב וכו' לעיל דף יב, ובדפוסים אחרונים הציגו, כו' כדאיחא לעיל סדר וירא". אולם ככ"י החמישי מאקספארד וכן בדפוס ראשון דפוס קוטאנטניגא גם בדפוס וויניציא כתוב פה כל המאמר כמו שהוא לפנינו: (בח) אמרו לו רואין אנו הר וגבעה, בפסיקתא אמר לנעריו רואים אתם מה שאני רואה א"ל לאו א"ל הוילין ואין אתם רואים כלום והחמור אינו רואה כלום שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: (מט) כיון שבא אצל אמו, עיין בפסיקתא שם הערה ס' שהעירוני שבפסיקתא נשמעו העדרים האלה כמו שהוא לפנינו בתנחומא ובקב"ר גם בוי"ר, ועיין בתנחומא וירא בסיפור קת, ועיין פרכי דרבי אליעזר פל"ב, ובהערות שם הארכתי קת ע"ש: (ג) ברא דעלובתא, הוא מלשון העגבים ואין עולבין, עיין בפסיקתא ס"א: (נא) לא הספיקה, עיין בפסיקתא שם הערה ס"ב: (גב) כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו, פסיקתא שם, ובוי"ר מקום המאמר אחר ישראל לא שמחו: (גג) שמח ה' במעשיו אין כתיב כאן, בתנחומא נדפס בשמות ישמח ה' בעשיו אין כתיב ז"ל כמו שהוא לפנינו: (גד) שמח ישראל בעשיו, נדפס גם כאן בשמות ישמח ישראל אין כתיב וז"ל שמח ישראל בעשיו אין כתיב ונמצא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (נה) שעתידין לשמוח בהקב"ה, בפסיקתא ובנדפס שעתידין ישראל לשמוח במעשיו של הקב"ה לעתיד לבא: (נו) ר' יודן דמן גלייא פתח, וכן הוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא דאחרי מות ובוי"ר פ"כ אות ד'. ובתנחומא נדפס אות ג' ר' יוחנן בר יודן דמן גלייא פתח, וז"ל ר' יודן דמן גלייא, וראיתי בדפוס קוטאנטניגא ודפוס וויניציא ובכ"י החמישי מאקספארד הנו"ר יוחנן ר' יודן, רק המדפיס ממאתעונה תיקן ב"ר יודן, וכו"ה בכל הדפוסים, ואין ספק שמעתיק אחד כתב ר' יוחנן ובה מעתיק שני ותיקן ר' יודן, ואח"כ נשאר שניהם, ובכ"י החמישי של אקספארד כתוב לנכון דמן גלייא, ומונח בילקוט איוב רמז תתקכ"ו בשם התנחומא והשמיט שם האומר. והכוונה במלת גלייא על כפר אצל עקרון, עיין ערוך השלם ערך גלייא ז': (נד) הייתי משרה שכיחי, הוספתי, והוא לנכון בכ"י רח"ס ובוי"ר ובתנחומא נדפס (אות ג'), וכן חסר בפסיקתא שם, ועיין שם בהערה ס"ח שהעירוני שבפסיקתא כ"י אקספארד וכרמוני נמצא לנכון, והכוונה שדורש על פיך יגביה נשר, קאי על הקב"ה, כנצואר

[משרה שבינתי על גבי הארון לא על מימר פיד הייתי] מסלק שבינתי שעל גבי הארון, (ג) מקדש ראשון, סלע ישכון ויתלונן (איוב גט ט), לינה אחת, מקדש שני על שן סלע ומצודה (ט), לינות הרבה, (גט) ותנינן תמן משניטל הארון אבן אחת היתה שם בימות נביאים הראשונים, (ט) ושתיה היתה נקראת, (טא) ולמה נקראת שמה שתיה, שממנה הושתת העולם, (טב) וכיצד היתה תפלת בהן גדול ביום הכפורים, (טג) והי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו (טד) נשומה שחונה ומלולה, שנת זול, שנת שובע, שנת רצון, שנת ברכה, שנת משא ומתן, שנת שלא יצטרכו עמך ישראל אדו לאלו, שנת שלא יגביהו [ישראל] שררה אלו על אלו. (טז) ורבנן דקסרין אמרי (טז) על אחינו שבקסרין שלא יגביהו שררה אלו על אלו, (ורבינו) (טז) [ורבנן]

הערות ותקונים

כמוצא בפסיקתא רבתי פ"ז ספקא אחרי מות, ו"ל הפסיקתא רבתי טס, וזמנן שהוא נכנס הייתי חולק לו כבוד, ומסלק את כבודו מנין שני הכרוכים, הוא שאמר איוב אס על פיד יגביה נטר (איוב גט ט) אמר רבי תנחומא על פיד היה הקב"ה מנביא את כבודו מנין שני הכרוכים, בכניסתו של אהרן יגביה נטר זה הקב"ה, כגשר יעיר קנו (דברים לג יא) וכו', ולדעתו המסדר מהרבתי טון זמנה שכתב אמר רבי תנחומא אל התנחומא כ"י שלמינו, והמסדר הזה הביא מאמרנו ביתר ביאור: (גח) מקדש ראשון כו', בפסיקתא הערה ט"ט העירותי כי פה יש ערבוז דברים וכו"ל סלע ישכון זה מקדש ראשון לינה אחת, ויתלונן זה מקדש שני, על שן סלע ומולדה (טז) לינות הרבה, והכוונה כי דורש המקרא סלע ישכון ויתלונן על מקדש ראשון ועל מקדש שני, ודרש סלע ישכון על מקדש ראשון שבו היה עיקר השראת השכינה שהיה שם ארון, ומלת ויתלונן דרש על מקדש שני שלא היה בו ארון ולא שייך בו לשון ישכון רק ויתלונן דרך ארעי, ומה שאמר לינות הרבה על בית שני, יען נמשך זמן קיומו עשר שנים יותר מבית ראשון. והגאון הרש"ט במדרש ו"ר טס הערה ח' מוחק המלות "לינות הרבה", ורואית בהרד"ל שם שמקיים בגי' וכתב אפשר משום שמקדש שני עמד עשר שנים יותר מהראשון קרי ליה לינות הרבה, עכ"ל, ומשמתי כי בהערה שלי בפסיקתא טס כוונתי לדבריו. ובנדפס רואית חסרים המלות לינות הרבה, אולם בכ"י החמישי מאקספארד נאמר לנכון כמו לפנינו, ובפסיקתא רבתי טס איתא דזה, והכוונה כי לשון בגינן הראשון שהיה שם ארון, ואפילו בגינן שני שלא היה שם ארון אלא אבן שם היה כבודי על שן הסלע ומולדה: (גט) ותנינן תמן, משנה יומא גג ע"ב, ותוספתא יומא פ"ב: (ט) ושתיה היתה נקראת, בזמנה טס ותוספתא טס אבן היתה טס מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת: (טא) ולמה נקראת שמה שתיה שממנה הושתת העולם, תוספתא יומא פ"ב, ושם בגי' ר' יוסי אומר מומנה נשתה העולם, ובגמרא יומא (דף נד ע"ב) תנא שממנה הושתת העולם, ובפסיקתא אחרי טס ובו"ר פ"ב אות ד' אמר ר' יוסי בר הלפתא שממנה הושתת העולם, וגם בכ"י רח"ט ובחזית פ"ג אות ד' מוצא סתמו זלי טס האומר, ובירושלמי יומא פ"ה ה"ג ובדפוס קראטשאין ה"ד (דף מג ע"ב) איתא אמר ר' יוחנן למה נקרא שמה אבן שתיה שממנה הושתת העולם, יש לתקן אמר ר' יוסי, ומה שהביאו לפני ר' חייא הלא מוצא במדרש אמר ר' יוסי, וכן בו"ר טס סיים ה"ד מניין מכלל יופי, ולדעתי הוסיף אחד אל הירושלמי תני ר' חייא וכו' וכוון אל התוספתא, כי התוספתא כוללת בריתא דר' חייא ור' אושעיא. עיין הולין קמ"א כל מתניתא דלא מתניא בר' חייא ור' אושעיא לא תחזו מינה זבי מדרשא, ולדעת רש"י עירובין יט ע"א תרבות טס ע"ב ז"מ פ"ה ע"ב ומתניתא היא תוספתא, ובגמרא סנהדרין פ"ו איתא סתם מתניתין ר' מאיר סתם תוספתא ר' תנחומא וכו' וכולוהו אליבא דר' עקיבא, על לומר כי ר' חייא ור' אושעיא ביום התוספתא והוסיפו על התוספתא של ר' תנחומא ונקראת על שמה: (טב) וכיצד היה תפלת בהן גדול ביום הכפורים. עיין ציפ"ת צו"ר טס שהביא גירסת רבתי בחיי משם חפר אובל (והוא סיפא דקרא סלע ישכון) מוחך אותה אבן שתיה היה כהן גדול מהפלג בספוק מזוונותיהם ואומר יהי רצון כו', ועיין במ"ב טס: (טג) יהי רצון, עיין יומא גג ע"ב ותענית כד ע"ב, ובירושלמי יומא פ"ה ה"ב הנוסחא כמו שהוא לפנינו פה וגם כמו שהוא בפסיקתא, אך נוסף טס ואל תפקי לתפלת עובדי דרכים, וכן הוא גם צו"ר. והכוונה שהם מתפללים לבל ירדו גשמים, ובזבבלי טס ולא תכנס לפניך תפלת עובדי דרכים, ובסדר עבודה לוי"ב נוסף בתפלה הזאת דברים אשר אינם פה, כי הליגו אותה על סדר א"ב: (טד) נשומה שחונה ועלולה, כ"ה בירושלמי ובפסיקתא וצו"ר, אבל בזבבלי טס שהביא שיהיה זה נשומה ושחונה, שחונה מעלותה היא (אדרבה גריעותה היא בגמרא תענית טס) אלא אימא אס שחונה הוא נשומה, וע"כ. ובתענית מוסיף עוד תפלה, וע"פ זה בסדר עבודה הנוסחא שנה תפולה ונשומה אס שחונה, ובתנחומא הנדפס גם בדפוס ראשון דפוס קאטעאטיא דשונה נשומה ועלולה, ז"ל שחונה נשומה ועלולה, ובכ"י החמישי מאקספארד נאמר לנכון שנת שחונה נשומה ועלולה: (טז) ורבנן דקסרין, היא עיר Caesarea כעת חרב ושמה, וגמלאות טס תרבות בנינים מסאחרים מאד, והם תרבות גינן בורדום הגדול שבנה העיר היתה וקראה קיסרי על שם המלך רומי, כמו שהביא בעל תפלות הארץ דף עח ע"ב: (טז) על אחינו שבקסרין, וכ"ה בפסיקתא ובו"ר ובירושלמי טס רבנן דקסרין אומרין ועל עמך ישראל שלא יגביהו שררה זו על גב זו: (טז) ורבנן דדרום. כן תקתי, והוא לנכון בכ"י רומי, ובפסיקתא הירשאל ורבנן

דרום] אמרין על אחינו שבדרום שלא יעשו בתיהם קבריהם: משם חפר אוכל (למרחוק עיניו יביטו) (איוב לג כט), משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה כולה, למרחוק עיניו יביטו (ע), (סמ) היה יודע מראש ועד סוף, הא כיצד, כיון שהיה צופה וראה עשן המערכה עולה לדרום, היה יודע שבדרום שובע, (ע) וכן לצפון, וכן למערב, וכן למזרח, (עא) כלפי רקיע, היה יודע שכל העולם שובע. (עב) [ואחר כל השבוע הזה ואפרוחיו יעלעו דם וגו' (עס עס ז), חמי אפרוחיו (עג) מנגעגין בדם (עד) ושתיק, אלא (עה) ובאשר חללים (עז), נדב ואביהוא, שם הוא (עז), שם הוא השבינה].

הערות ותקונים

אמרי על אחיט שבשרון שלא יעשו בתיהם קבריהם, ובירושלמי ועל אחיט ששרון היה אומר ימי רגון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותיט שלא יעשו בתיהם קבריהם, ובגדלם הגי' ורגין דדרומא אמרין על אחיט שבשרון, וביו"ד רבין דרומא [ז"ל דדרומא] אמרו על אחיט שבשרון, וכן יש לתקן גם לפנינו, כי שרון מקום היה בלי תוך עמק מלא חול, ולפרקים בא רוח חזק והיה מהסך החול עליהם ועל בתיהם ויאבדו מתוך הקהל, גם היו בתיהם בלי יסוד חזק ונכונים ליפול כמו שהראה במשנה סוטה דף מג ע"א ר"א אומר אף הכונה בית לבינים בשרון לא היה חוזר, פירש"י מקום הוא ששמו שרון ואין הקרקע יפה לבינים, ולא היה דבר קיימא שפעמים נרדף לחדש שבוע שנים עכ"ל, וכן אמרו בגמרא שם (דף מד ע"א) תני מפני שמחדשין אותו פעמים בשבוע, ופירש"י שמחדשים אותו שאינו מתקיים, בשבוע בשמיטה, עכ"ל. וכן בירושלמי סוטה פ"ח ה"ז תני ר' אלעזר אומר אף אחיט ששרון לא היו חוזרין שהן מתחדשים פעמים בשבוע אף כהן גדול היה מתפלל עליהן ביום הכפורים שלא יעשו בתיהם קבריהם. ע"כ: (סח) משם היה מאלל ומרגל אוכל של כל השנה, וגם בפסיקתא משם היה מילול אוכל וסי' מחסם ומבקש לו אוכל, כי חסר הוא מלשון ויחפרו לנו את הארץ, ומרגלים תרגמו מאללוא, וזאת הכוונה לפנינו מאלל ומרגל, וכן תראה בפסיקתא רבתיא פמ"א פסקא אחרי מות משם חפר אוכל משם תייר לו (מלשון לתור את ארץ כנען (במדבר יג יו), שפירושו לרגל את הארץ, ותרגום לתור לאלל, וכן מרגלים תרגם אלני) את השנה אם סובב ואם רעה, וכשהיה כהן גדול מתפלל ואומר ימי רגון וכו', ואין חפר אלא לשון ילול [ז"ל מילול או מאלל] ויחפרו לנו את הארץ ע"כ. וכבר העירוני לעיל הערה כ"ו כי מוסדר הרבתי לקח מן התנחומא עם יתר ביאור. וביו"ד היתה ג"כ הגירסא משם היה מילול אוכל, והמ"כ כתב ה"ג משם היה טוטל אוכל, לכן הסגירו מלת מילל בחחים, ואח"כ כתב עוד גי' מילל [ז"ל מבקש ומתחנן כעני בפתח עכ"ל, ועלם מנמו הוראת המלה, וכן העיר הפ"ת ומתרג"מ ז"ל, ובתנחומא הדרגם משם היה מאכיל אוכל לכל ימות השנה, וכו"ה בכ"י רח"ס, וזה הוסיף המדפיס מונטובה, כי בדפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציאה חסר זה, וכן איתא שם משם חפר אוכל למרחוק עיניו יביטו מראש השנה היה יודע וכו'. והמדפיס מונטובה הוסיף זה: (סמ) היה יודע מראש ועד סוף, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובפסיקתא הגי' מראש השנה היה יודע מה בסופו, וכן ביו"ד שם בלי מלת זופה מראש השנה היה יודע מה בסופו, וגם בגדלם מראש השנה היה יודע מה יבא בסוף, ולדעתי מלת "השנה" מיותר, וז"ל מראש היה יודע מה בסופו, וכן הוא בכ"י החמישי של אקספארד במקום "בר"ה" הגי' שם "בראש", וכן היה הגי' יותר נכונה דביו"ד עסקין, והמ"כ כתב מראש השנה כלומר מראשית השנה ור"ל ביום הכפורים וכו', אולם כאשר כתבתי הוא הגיון: (ע) וכן לנפון וכן למערב וכן למזרח, פה קצר המעתיק ור"ל וכן עולה לנפון יודע שהנפון שובע וכן כולם, ובגדלם חסר "עולה למערב היה יודע שבערב שובע" ובמדרש וי"ד שם חסר "עולה לנפון היה יודע שכלפון שובע" והמלות "וכן כולם" הוא מיותר ויש למחוק מן הספר ולהוסיף עולה לנפון: (עא) כלפי רקיע, ביו"ד עולה באומע הרקיע, ז"ל עולה כלפי הרקיע, ובגדלם בדפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציאה ודפוס מאנטובה בשעות קלפו רקיע, ז"ל כלפי רקיע: (עב) ואחר כל הקצה כו', חסר גם בכ"י רח"ס, והוספתו פנינים כמו שהוא בגדלם ובפסיקתא וביו"ד: (עג) מנגעגין בדם, העתקתי כמו שהוא בגדלם, וביו"ד הגי' מנגעגין באדמה, ובכונן בטעות, וז"ל מנגעגין באדמה, ובפסיקתא מעגעגים באדמה ז"ל באדמה כמו שמוצא בערך שרך עגעג וז"ל ובדם עגבים קתה [בראשית מו יא], ה"י [גם ביב"ע] מנגעגין באדמה [לפנינו באדמה], ביו"ד ריש אחרי מות ובפסיקתא לאחר מות ואפרוחיו יעלעו דם חמי גזוליה מעגעגין באדמה ושתיק, עכ"ל. וכן המתורגמן הביא את התרגום בערך עגעג ובערך מלין ערך אדמה הביא בשם המוערך שכתב בר"ס אחרי מנגעגין באדמה פי' בדם עכ"ל. והתימה שלא העיר ט"ז מעגעגין, וכן ז"ל באדמה כי תרגם דם אדמה, וראיתי בפי"ת שכתב מנגעגין באדמה ז"ל בדם וכן הגי' בתנחומא ובכ"י, ודבריו הביא גם בעל עץ יוסף אולם נעלם מונס כי באדמה הוא כמו באדמה באל"ף בסוף אשר פירושה דם: (עד) ושתיק, דורש דם לשון שתיקה כמו וידם אהרן, ומ"מ אין מקרא יוצא מדי פאסו, ודורש תרתי, והכוונה שאחרי כל הכבוד הזה ראה מיתת שני בניו והחרים ועיין רש"י איוב שם שכיוון בפירושו למאמר הפסיקתא דרב כהנא ולא אל הרבתי כי שם כל הענין ובאופן ובסגנון אחר: (עה) ובאשר חללים, נדב ואביהוא, בפסיקתא וכן בגדלם הגי' ובאשר

(עו) אמר ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא קרבו שאו את אחיכם (עו) מאת הקדש אין כתיב כאן, אלא מאת פני הקדש (ויקרא יד), כאדם שאומר להביר העבר המת מלפני אביו, עד מתי יראה את בנו מת, (עו) לכן כתיב אחרי מות שני בני אהרן :

[ה] [אחרי מות שני בני אהרן]. (עט) [ר' יצחק] [ר' אחווא] בר זעירא אמר אף לזאת יהיה לבי ויתר ממקומו (איוב לו א), מהו ויתר, מקפין, כמו שאמר לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא), (פ) וימתגמנין לקפצא, (פא) מיטום הרשע נכנס לבית קדש הקדשים (פב) (וגירד) [וגירד] את הפרוכת, ונכנס בשלום ויצא בשלום, (פג) ובני אהרן נכנסו להקריב ויצאו שרופים [דכתיב אחרי מות שני בני אהרן: אחרי מות. (פד) ר' ברכיה פתח גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז טו), אעפ"י שעגשתי את אהרן. ונשמתני את שני בניו ממני, לא טוב אלא להכות נדיבים עלי יושר (טז), [הה"ד אחרי מות וגו'] :

[ו] אחרי מות. (פה) תני [בשם] ר' אליעזר (פו) לא מתו נדב ואביהוא, אלא מפני שהורו הלכה בפני משה רבן, מעשה ברבי אליעזר שהורה תלמידו לפניו הלכה (פז) ואמר

הערות ותקונים

ובאשר חללים הם הוא שם הוא, השכינה, וחסרים המלות, נדב ואביהוא". אולם כן הוא לנכון בוי"ד, וכן תקנתו בפסיקתא שם, ובפסיקתא רבתי פמ"ג הגי' כך ואחר כל הכבוד הזה שנכנסו בניו להקריב לפני שלא נשמות לא תקפתי להם אלא תקפתי שני הפרוכים, שנאמר ואפרוחיו יעלעו דם ואעפ"כ לא תלקתי כבודי מהם אלא באשר חללים הם הוא [שם היא השכינה] ועיין רש"י בליוב שם : (עו) אמר ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי בשם ר' ברכיה, וכן הוא בכ"י רח"ס, אולם נגדפס ובפסיקתא ובי"ד הגי' ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי ור' ברכיה בשם ר' חייא בר אבא : (עו) מאת הקדש אין כתיב כאן, וכו"ה הגי' בכ"י רח"ס וגם נגדפס, אולם בפסיקתא ובי"ד הגי' מאת פני הארון אין כתיב כאן אלא מאת פני הקדש : (עו) לכן כתיב אחרי מות וגו', בכ"ה החמישי מאקספארד נוסף אחר זה והיה אהרן מתרעס לומר מה חטא אירע לבני שכן נעשה להם, מיד נגלה הקב"ה אל משה ח"ל לך לנחמו מנין שכן כתיב אחרי מות שני בני אהרן ומה אמר לו דבר אל אהרן אחיך, ואין דבר אלא ניהומין, שנאמר דברו על לב ירושלים וקראו אליה, לכן כתיב אחרי מות שני בני אהרן : (עט) ר' יצחק בר זעירא אמר, וכו"ה בכ"י רח"ס, (ובכ"י רומי חסרים איוה דפיס), ובנגדפס אות ד' ר' אחא בר זעירא פתח, ובי"ד פ"כ אות ה' ר' אחא ור' זעירא פתח, ובפסיקתא אחרי ר' ברכיה אחיה ברביה דר' זעירא פתח, מלות, ר' ברכיה"ה שמתרבו ממאמר שלאחריו וז"ל ר' אחייה (ובכ"י אקספארד מהפסיקתא הגי' ר' אחווא ברביה דר' זעירא) ברביה דר' זעירא, וכן יש לתקן בוי"ד ר' אחווא בר זעירא, וזילקום שמיני רמו תקב"ד הביא בשם הפסיקתא ר' חייא ברביה דר' זעירא ז"ל ר' אחווא. וכן לפנינו ז"ל ר' אחווא בר זעירא, ואין ספק שהיה כתוב ר' אחווא והשמיני המעתיק מלת אחווא ומן מלת רבי נעשית ר' יצחק כי חשב שהוא ר"ת וכן תקנתו בפסיס. וגמלא שמו מוזכר בירושלמי רבי אחווא בי ר' זעירא (ברכות פ"ה ה"א) ועוד שם (סוף פ"ה) ר' אחווא ברבי זעירא כמו שהביא בעל מנזה הירושלמי ז"ל ס"ג וכתב זה ר' זעירא הוא ר' זעירא אונקלוס, ובי"ד חסרים המלות ומתרגמנין לקפצא, וגמלא לנכון בפסיקתא ובתנחומא הגדפס : (פא) מיטום הרשע, נגדפס ובפסיקתא ובי"ד וזילקום שמיני בשם הפסיקתא נוסף אמר איוב (ובי"ד בשמות אמר הקב"ה, ועיין בפסיקתא הערה פ"ד, וז"ל אמר איוב או אמר אליהו, ועיין בפסיקתא הערה פ"ד) לא היו דומין בניו של אהרן למטהו, מטה אהרן נכנס יבש ויאל לה ומוציא פרה, שנאמר ויואל פרה ויין ויין (במדבר יז כג), וחסר גם בכ"י רח"ס : (פב) וגירד, תקנתו וגירד כמו שהוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובי"ד ובנגדפס, ופי' דקר, ובכ"י החמישי מאקספארד הגי' ג"כ גירד, ובי"ד נוסף וחרבו שלופה בידו גירד את הפרוכת ויאלת חרבו מלאה דם, וזה הוסיף אחד המעתיקים ע"פ המאמר בי"ד פכ"ב אות ג', ועיין עוד קה"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ : (פג) ובני אהרן נכנסו להקריב, ר"ל לבית קדשי הקדשים, עיין תוס' עירובין סג ע"א ד"ה מאי : (פד) ר' ברכיה פתח, כן הוא בפסיקתא ובי"ד ובנגדפס, והמאמר סתום, ועיין בפ"י מהר"ו ובעין יוסף בתנחומא שם. והמאמר מוצא זילקום משני רמו תקב"ל בשם התנחומא במאמר המתחיל ד"א גם עטם לנדיק לא טוב אמר הקב"ה כו'. והעין תנחומא נשמת ממקומו : (פה) תני ר' אליעזר, וכו"ה בוי"ד, אולם בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובנגדפס הגי' תני בשם ר' אליעזר, וכן מוצא בירושלמי שביעות פ"ו ה"א (דף לו ע"ג) וירושלמי גיטין פ"א ה"ב (דף לו ע"ג) וגם שם הגי' תני בשם ר' אלעזר, ובגמרא בבבלי עירובין סג ע"א תניא ר' אליעזר אומר, וכן נשנה בספרא סדר שמיני (מכילתא דמלואים) : (פז) לא מתו, עיין יפה מראה בירושלמי שביעות פ"ו ס"ג : (פז) ואמר לאימא שלום אשתו,

לאימא שלום אשתו, זה (פח) אינו מוציא שנתו, וכן היה לא הוציא שנתו, (פח) אמרו לו תלמידיו רבינו נביא אתה, אמר להם לא נביא ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני מרבתי, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה: (צ) תניא אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו, עז שירחק ממנו (צא) שנים עשר מיל, כנגד מחנה ישראל, (צב) [הה"ד ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השמים] (במדבר לג מט). (צג) ר' נחום בר ירמיה הוה (צד) בחפר הוה שואלין ליה והוא מורה, שאלין ליה והוא מורה, אמרין ליה הוא כדון ארפין רבי אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שירחק ממנו י"ב מיל, כנגד מחנה ישראל, והא ר' מני [רבן] יתיב נציפורי, אמר להו ייתי עלי אם הייתי יודע לא הייתי מורה, מן ההיא שעתא לא אורי:

[ז] (צה) בארבעה מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן [וזמכיר סורחנן, וכל כך למה, להודיעך שלא היה בידם אלא אותו עון בלבד. אמר ר' אלעזר המודעי צא וראה כמה הוא קשה מיתתן של בני אהרן לפני הקב"ה, שבכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סורחנן, וכל כך למה, שלא ליתן פתהון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלין היה להם בסתר שעל ידי כן מתו: (צו) בר קפרא בשם ר' ירמיה בר אלעזר אמר בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן, על ההקריבה, ועל ההקרבה, ועל אש זרה, (צז) ועל שלא נמלז עצה זה מזה, על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים, ועל ההקרבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו, ועל אש זרה שהביאו אש מבית כיריים, ועל שלא נמלז עצה זה מזה: (צח) ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בשביל ארבעה דברים מתו בני אהרן, ובכולם כתיב מיתה,

הערות ותקונים

פי' אשת ר' אליעזר אחותו של רבן גמליאל אימא שלום שמה כדאיחא נדרים כ' סע"א וז"מ כ"ט ע"ב, אולם במדרש וי"ד שם הגי' אמר לאימא שלום אוי לאשתו של זה, וא"כ הכוונה שר' אליעזר אמר לאשתו אוי לאשתו של זה התלמיד, ובגדפס הגי' ואמר חבירו לאימא שלום אשתו יש לתקן ואמר ר' אליעזר לאימא שלום, וממלא לנכון כמו שתקתו בכ"י החמישי של אקספארד: (פח) אינו מוציא שנתו, בירושלמי שביעית וגיטין ובספרא ובו"ד הגי' אינו מוציא שנתו, אולם בפסיקתא ובגדפס הגי' כמו לפנינו: (פח) אמרו לו תלמידיו, כן הוא בפסיקתא ובגדפס ובירושלמי, ובגמרא בבבלי עירובין שם אמרה ליה פי' אשתו, ובו"ד הגי' נכנסו חכמים אלנו אמרו ליה: (צ) תניא, ובכ"י רח"ס ובגדפס תנא, ובפסיקתא ובו"ד הגי' תני ר' אליעזר, וגם בירושלמי שם איחא תני סתם בלי שם האומר: (צא) שנים עשר מיל, עיין בפ"מ ירושלמי גיטין שם: (צב) הה"ד ויחנו, הוספתי כמו שהוא במקומות שרשמתי, ובירושלמי שביעית שם שנים עשר מיל כמחנה ישראל, ומה טעם ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השמים וכמה הן שנים עשר מיל. ובמכילתא יתרו פ"ט על הכהוה יעמוד העם מרחוק אמרו אל שנים עשר מיל, מגיד שיהיה מחנה של ישראל שנים עשר מיל, ומניין שהיה מחנה ישראל י"ב מיל שנאמר ויחנו על הירדן מבית הישימות (במדבר לג מט) שנים עשר מיל, ועיין בבבלי בעירובין שם: (צג) ר' נחום בר ירמיה, וכ"ה בגדפס ובפסיקתא, ובו"ד ובירושלמי גיטין שם ר' תנחום בר ירמיה, ובירושלמי שביעית שם ר' תנחום בר חייה ז"ל בר ירמיה: (צד) בחפר, הוא שם מקום, ומזכר בכתיב קדש וסמוך ליסורי בתוך י"ב מיל, ולכך שאלו והא ר' מני רבן יתיב נציפורי, ועיין תבואות הארץ ז"ל ג' ע"ב שכתב חפר היא נקרא ג"כ גת חפר ועד היום למזרח דרומית ליסורי בערך שעה א' הכפר מגא'ת והוא על שם גנת חפר ששם קבר יונה הגבאי מנת חפר, ובירושלמי שביעית פ"ו נזכר שחפר בתוך י"ב מיל לניפורי עכ"ל. והוא הוא ג"כ המאמר שפליטנו. ובגדפס בשמות הוא בכפר ז"ל בחפר, והוא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (צה) בלרבע מקומות, שמה בו"ד שם רק בגמרא שאחר זה, ובגדפס ובמדרש במ"ד סוף פ"ב, ומובא בילקוט שמיני רמז תתכ"ד שם הפסיקתא, ולפנינו נשמט מאמר שלם שהשמיט הסופר מן הארץ עד הארץ, וממלא גם בכ"י רח"ס, והוספתיו בפנים: (צו) בר קפרא, מובא בפסיקתא ובו"ד שם, ובמדרש במ"ד סוף פ"ב קצר המעתיק וז"ל, כמו שכתב למעלה בו"ד פ' אחרי מות עד הרבה סייחיס מתו ועשו שטוחים על גבי אמותיהן: (צז) על שלא נמלז עצה זה מזה, בפסיקתא וגם בגדפס נוסף, תני ר' חייה איש מחתו (ויקרא י א) איש ועלמנו עשה ולא נמלז עצה זה מזה". וכן הוא בו"ד, רק שם נשמטו המלות, תני ר' חייה ומניה אחד הליג, שגמרא, וכן ליתא זה בכ"י רח"ס. וכוונת הדורש במלות תני ר' חייה אל דברי ספרא ריש שמיני, וכבר העירונו במקום אחר כי בהרבה מקומות כשהביאו את הספרא הביאו בשם ר' חייה: (צח) ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, כן הוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובגדפס, ובו"ד ור' יהושע בשם ר' לוי, המלות ור' יהושע מיוארות, ובילקוט שמיני שם יש לתקן וכל"ל ר' מני [דשאב ור' יהושע דסכנין] בשם ר' לוי:

(צט) על שנכנסו שתויי יין, ואומר יין ושכר אל תשת וגו' ולא תמותו (ויקרא ט, ט), ועל שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים, ואומר בבואכם אל אהרן מועד ירחצו מים ולא ימותו (שמות ל, ט), ועל שנכנסו מחוסרי בגדים, ומה היו חסירין, אמר ר' לוי (ק) מעיל היו חסירין, וכתוב בו מיתה, שנאמר והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וגו' [ולא ימות] (שם כח לה), ועל ידי שלא היו להם בגים, וכתוב בו מיתה, שנאמר וימת נדב ואביהוא וגו' ובגים ולא היו להם (במדבר ג, ד). אבא חנן אומר על ידי שלא היו להם נשים, (קא) וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טו, ו). אמר ר' לוי (קב) שתצים היו הרבה, והיו אומרים איזו אשה הוגנת לנו, (קג) הרבה נשים היו יושבות עגונות וממתינות להם, והיו אומרים אחי אבינו מלך, אבינו כהן גדול, אחי אמנו נשיא, אנחנו סגני כהונה, איזו אשה הוגנת לנו. (קד) ר' מנחמא בשם ר' יהושע בר חנינא [אמר] עליהם הוא אומר בחוריו אכלה אש ובתולדותיו לא הוללו (תהלים עח טג), למה בחוריו אכלה אש, (קה) על בתוליו שלא הוללו, (קו) ועוד מן הדא ואל משה אמר עלה אל ה' [אתה ואהרן נדב ואביהוא] (שמות כד ה), מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחילה, (קז) ונדב ואביהוא הולכין אחריהם, והיו אומרים עוד ימותו שני זקנים אלו, ואנו נוהגים בשררה על הצבור תחתיהם. (קח) [ר' יודן בשם] ר' אייבו אמר (קט) בפיהם אמרו זה לזה, ר' פנחס אמר בלכם הררו. אמר ר' ברכיה אמר להם הקב"ה אל תתהלל ביום מחר וגו' (משלי כו ה), הרבה (קי) סייחין מתו, ונעשו עוררותיהן שמוחין על נבי אמותיהם, ועוד מן הדא ואל אציל בני ישראל לא שלא ידו (שמות כד יא), מכאן שהיו ראויין להשלת יד. (קיב) אמר ר' הושעיא וכי (קיב) קלורין (פי' עוגות) עלו עמהן לסיני שאומר ויחזו את האלהים וגו' (שם), אלא שזנו עיניהם מן השכינה, כאדם שמביט בחבירו מתוך מאכל ומשתה. (קיג) ר' יוחנן אמר אכילה [ושתיה] ודאי, דכתוב באור פני מלך

הערות ותקונים

(צט) על שנכנסו שתויי יין, עיין מ"ב בוי"ר שם מה שהביא בשם הרא"ש בתשובותיו כלל י"ג, ועיין תוס' יומא ע"ג ע"א ד"ה סהרו, והמאמר הזה נשנה גם בוי"ר פ"ב: (ק) מעיל היו חסרים. בוי"ר שם כחג המ"ב אע"פ שהיו הדיוטים והדיוט אינו משתמש במעיל, כבר נשאל על זה הרא"ש, והשיב שם בתשובותיו כלל כ' שלפי שפוחם שהחיקו א"ע ככהנים גדולים שיהיו נכנסו לפני ופנים, עברו על ושמע קולו צבואו אל הקדש, ועיין י"ד שם שם ועיין בפ' מהר"ו שהאר"י צוה: (קא) וכתוב וכפר בעדו ובעד ביתו, בפסיקתא ובעד הגי' דתינין תמן וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו, והוא במשנה הראשונה דמס' יומא, ובי"ר נמא"ג ג"כ 'הסיוס ביתו זו אשתו', וחסר ג"כ המלות 'דתינין תמן': (קב) שהצ"ח היו, פי' בעלי גאווה, והוא מלשון מקרא בני שחק (איוב כח ח), ובדב"י ר"ל אש"י שחק (שבת סג ע"ב): (קג) הרבה נשים היו יושבות עגונות, בפסיקתא ובי"ר הגי' אמר ר' לוי שהצ"ח היו הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתות להם, וזו הגי' יותר ישרה: (קד) ר' מנחמא בשם ר' יהושע בר חנינא, ובכ"י רח"ס בר הגינה, ובפסיקתא ובי"ר ובגדפס בר נחמיה, ובילקוט שמיני שם רב נחמן בשם ר' יהושע בר נחמן: (קה) על בתוליו שלא הוללו, דרשם סוללו מלשון הלולה בשון חז"ל שהוא כנוי לגשואין: (קו) ועוד מן הדא ואל משה אמר מלמד כו', עיין סנהדרין ג"כ סע"א וכבר היה משה ואהרן מהלכין בדרך כו': (קז) ונדב ואביהוא הולכים אחריהם, בגדפס ובי"ר ובפסיקתא טוסף אחר זה וכל ישראל אחריהם: (קח) ר' יודן בשם ר' אייבו, כן תקתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ובגדפס ובפסיקתא ובי"ר, ובילקוט שמיני שם רמו תקב"ד ובילקוט משפטים רמו שס"א: (קט) בפיהם אמרו זה לזה, וכ"ה בכ"י רח"ס, ובפסיקתא הגי' בפיהם אמרו זה לזה, וכתבתי שם בהערה ק"י בפניהם כ"ה גם בילקוט שמיני, וז"ל בפיהם כמו שהוא בפסיקתא כ"ה אקספארד ובי"ר ובילקוט משפטים שם שם הפסיקתא. ובתנחומא הגדפס אחרי (ז' ו') הגי' אמרו בפיהם זה לזה, בפניהם אמרו זה לזה אין שם בתנחומא היותם כפיהם אמרו זה לזה וזכר מעתיק שני וסופך ניסבא אחרת בפניהם אמרו זה לזה, והובא אח"כ פיהם (וכ"ל בהערה שם כמו שכתבתי), וכן עוד לזה משה כתוב כי בתנחומא שלפני כתוב רק בפיהם אמרו זה לזה, וגם ראיתי כי בכ"י החמישי מתאקספארד וגם בדפוס ראשון בקאטשאפינא ובדפוס וויניציאה ליתא להמלות בפניהם אמרו זה לזה, רק זה הוסף המדפוס ממוסובה, וראיתי כי כוונתי אל האמת: (קי) סייחין. פי' עיריס בני אחותו כמו עגלים וסייחין (שבת קכח ע"ב), ועיין בהרשב"ב פ"ב ס"ה מ"ג פי' סייח הוא בנו של חמור, ועיין בתו"ש שם: (קיב) קלורין (פי' עוגות), שם: (קיג) אמר ר' יהושע ז"ל אמר ר' הושעיא (קיא) אמר ר' הושעיא, בוי"ר אמר ר' יהושע ז"ל אמר ר' הושעיא: (קיב) קלורין (פי' עוגות), הסי' גוסף מנא המעתיק, בערוך ערך קלר ג' הביא וז"ל: אמר ר' הושעיא: (קיב) קלורין מות וכי קלורית עלת עמהן לסיני, פי' שמענו שם מקום שקורין לעמא קליר, ע"כ יקרא ר' אליעזר הקליר שאלב עונה שהיה כתוב בה קטיועה ותפסק עכ"ל. וכתב שם המוספי פי' בל' αλαλα εונה ויין פה. ע"כ: (קיג) ר' יוחנן אמר אכילה ושתיה ודאי, עיין במ"ב וד"מ

חיים (יחסי טו טו). אמר ר' תנחומא (קיד) מלמד שהגיסו את לבם, ועמדו על רגליהם, חנו עיניהם מן השכינה. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר משה לא זן עיניו מן השכינה, שנאמר ויסתר משה פניו וגו' (שמות ג ו), (קטו) ועוד מן הדא וימת נדב ואביהוא לפני ה' (במדבר ג ד), וכי לפני ה' מתו, אלא מלמד שקשה לפני המקום בשעה שבניהם של צדיקים מסתלקין [בחייהם]:

[ח] (קמז) ר' נחמן דיפו בשם ר' פנחס בשם ר' סימון אמר (קיו) לפני ה' לפני ה' (במדבר ג ד), שתי פעמים, על פני אהרן אביהם (שס טס), פעם אחת, אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה כפליים כאביהם: במדבר סיני (שס טס), (קיוח) [אמר ר' מאיר] וכי במדבר סיני מתו, אלא שמדר סיני נמלו (קיש) איפופסין שלהם למיתה. למלך שהיה משיא את בתו, ונמצא (קכ) בשושבינון ש"ו (קבא) דבר וזהמא, אמר המלך אם אני הורגו (קכב) אני מעכב בשמחת בתי, למחר שמחתי באה, מוטב בשמחתי ולא בשמחת בתי, כך אמר הקב"ה אם אני הורג נדב ואביהוא עכשיו, אני מעכב את שמחת התורה, למחר שמחתי באה, מוטב בשמחתי ולא בשמחת התורה, הה"ל ביום התננתו וביום שמחת לבו (שס"ג ט"ו), (קכג) ביום חתונתו זה יום מתן תורה, וביום שמחת לבו (קכד) זה אהל מועד:

הערות ותקונים

ויד"מ במדרש במ"ר סוף פ"ב ועיין בפסיקתא פסקא את קרבני לחמי, וכי יש לפניו אכילה ושתיה, ואם תאמר יש לפניו אכילה לא ולמד ממשרתיו דכתיב משרתיו אש ליהס מתיבן סן ניוזיס מזיו השכינה שנאמר באור פני מלך חיים פ"ב. וא"כ כונת המאמר מבוהרת באר היטב: (קיד) מלמד שהגיסו את לבם, בזו"ר שפרעו את ראשיהן וגיבו לכן, ובשמ"ר פ"ג נדב ואביהוא שפרעו ראשיהן וגו' עיניהם מזיו השכינה: (קמז) ועוד מן הדא, פה גס בכ"י רח"ס חסר וכ"ל בשכר כי ירא זכה וייראו מנשת אליו, בשכר מהביט זכה ותמונת ה' ביט, בשכר ויסתר משה זכה והסה קרן עור פניו, וגדד ואביהוא זכו עיניהם מן השכינה ולא נהנו מן השכינה מן הדא וימת נדב ואביהוא כו', וכן הוא בנדפס ובזו"ר ועיין בפסיקתא הערה ק"ד: (קמז) ר' נחמן דיפו בשם ר' פנחס בשם ר' סימון, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובפסיקתא ר' נחמיה דיפו בעא קומי ר' תנחום בר חמא בשם ר' סימאי, ובנדפס ר' נחמן בעי קומי ר' פנחס בר חמא בר סימון, ובכ"י חמישי של אקספארד הגי' ר' יוחנן בעי קומי ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, ובזו"ר ר' יודן דיפו בעא מוניה ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, ובמדרש במ"ר פ"ב אות כ"ד ר' יוחנן דיפו בעא קומי ר' פנחס בר חמא בשם ר' סימון, ראינו פה נוסחאות שונות, ובילקוט שמיני רמז תקכ"ה חסר שם האומר: (קיו) לפני ה' לפני ה' שתי פעמים על פני אהרן אביהם פעם אחת, וכן הוא בכ"י רח"ס ובנדפס ובפסיקתא ובזו"ר וכן במדרש במ"ר פ"ב ובילקוט שמיני שם, ושם הגי' ובהלן הוא אומר על פי אהרן אביהם. והעירוני בפסיקתא הערה ק"ה שכלול בשעות וז"ל לפני אביהם פעם אחת, והכוונה כאן נאמר וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' נאמר ז' פעמים לפני ה' וכתיב דבר"ה כ"ד ב' וימת נדב ואביהוא לפני אביהם, נאמר רק לפני אביהם פעם אחת, ועל זה השיב הדורש מלמד שהוא קשה לפני הקב"ה כפליים כאביהם: (קיוח) אמר ר' מאיר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ובזו"ר ובנדפס: (קיש) איפופסין, פי' ביוני ασποσασαס וגזר דין (אורטיהיו): (קכ) בשושבינון, מלה מורגלת בדברי רז"ל, עיין ערוך ערך שכן ועיין רשב"ם ב"ב קמ"ד ובהרמב"ם פ"ו מה' שלוחין: (קכא) דבר וזהמא, וכן הוא בכ"י רח"ס ובילקוט שמיני רמז תקכ"ה, ובזו"ר פ"ב דבר של שנה, ובמדרש ב"ר פ"ב אות כ"ה דבר של גלומיא, ובנדפס דבר מוקלקל, ובפסיקתא דבר של זיומיאל, כולם עשו עם המלה כרלוס, אולם אין ספק אלני של"ל זיומיאל, ובשעות נפרדה אות מ לשתים ונעשה בפסיקתא מומה אותיות נו, כמו שתרצה בערוך ערך זס שהביא בשם וי"ר פ' אחרי (היתה עוד לפניו המלה הורה בזו"ר אך אח"כ השמיטה המדפסים), ובפסיקתא דאחרי מות אירע בשושבינות דבר של זיומיאל ס"ה סימימא פי' פשע של מיתה עכ"ל, ונוסחת ספריים אחרים שהביא היא העיקר, וכן במדרש במ"ר פ"ד לטרפסיטוס שנימלא אחריו דבר של זיומיאל פי' ביוני αμνηδζ עיין חקירה ותביעה ועין (אנוסטרופואג), וכן כתב המוספי בערך זיומיאל, ומן זיומיאל נעשית לפניו וזהמא, וכן נעשית במדרש במ"ר לגומיא במקום זמביאל. והמוספי ע"ה הסיף ערך לגומיא הביא את דבר המדרש במ"ר וכתב פי' ביוני דבר אשר לא ישבה, והרמ"ל הוסיף לפי הענין נראה שהוא שנין פסול, אולם נעלמו מהם כי המלה משובשת, והעיקר כמו שכתבתי: (קכב) אני מעכב, כ"ה גס בנדפס, אולם בכ"י חמישי מארקספארד נאמר מערצב, וכ"ה גס בפסיקתא ובזו"ר ובמ"ר וכן במאמר שלאחריו אני מעכב שמחת התורה הגי' שם מערצב: (קכג) ביום חתונתו זה יום מתן תורה, בפסיקתא שם ובזו"ר ביום חתונתו זה סיני, ובפסיקתא ויהי ביום כלות משה (דף ה ע"א) ביום חתונתו [זה סיני] חתונתו היה, ע"ש בהערה פ"ו: (קכד) זה אהל מועד, עיין בפסיקתא ויהי ביום כלות הערה פ"ו:

[פ] ובנים לא היו להם (במדבר ג ד). (קבה) ר' יעקב בר אביו בשם ר' אחא אמר אילו היו להם בנים היו קודמין לאלעזר ואיתמר, (קבו) שכל הקודם (בגדולה) [לנחלה] קודם לכבוד, ובלבד שיהא נוהג במנהג אבותיו: ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר סס). ר' יצחק אמר בחייו, ור' חייא בר אבא אמר במותו, על דעתיה דר' יצחק דאמר בחייו, נאמר כאן על פני ונאמר להלן פני, על פני תרה אביו (בראשית יא כח), מה פני האמור להלן בחייו, אף פני האמור כאן בחייו, ועל דעתיה דר' חייא בר אבא דאמר במותו, נאמר כאן פני ונאמר להלן פני, ויקם אברהם מעל פני מתו (סס כג ג), מה פני האמור להלן במותו, אף פני האמור כאן במותו, ועל דעתיה דר' יצחק דאמר בחייו, אירעה שומאה באהרן, ושימש אלעזר, אירעה שומאה באלעזר שימש איתמר. (קבו) מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לדבר (קבח) עם מלך הערביים, (קבט) ניתזה צינורא מפיו על בגדיו וממאהו, (קל) ונכנס יהודה אחיו ושימש תחתיו בכהונה גדולה, אותו היום ראתה קימחית שני בניה כהנים גדולים, (קלא) אמרו שבעה בנים היו לקמחית, (קלב) וכולן שימשו בכהונה גדולה, (קלג) נכנסו חכמים אצלה אמרו לה אמרי לנו מה מעשים טובים יש בידך, אמרה להם

הערות ותקונים

(קבה) ר' יעקב בר אביו בשם ר' אחא. וכן הוא בכ"י רה"ס, ובגדפס ר' יעקב בר אבין בשם ר' אחא, וזה הוסף הגדפס ממוטובה. כי בדפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא וכן בכ"י חמישי של אקספארד חסרים שמות האלה, והג"י שם ובנים לא היו להם היו קודמין לאלעזר ואיתמר רק המדפס חיקן והוסף כמו שראה בכ"י או בוי"ד והניג בר אבין במקום בר אביו, ובפסיקתא ר' יעקב בר אביו בשם ר' אחא, ובוי"ד פ"כ אות י"א ר' יעקב בר אבין בשם ר' אבין בשם ר' אחא, המלות „בשם ר' אבין" יש לחמוק, ובמדרש במ"ד פ"ב אות כ"ו ר' יעקב בר אביו בשם ר' אחא, ויש לתקן בכל המדפוסות כמו שהוא לפיטו בכ"י ר' יעקב בר אביו בשם ר' אחא, וכן נמצא בירושלמי ברכות פ"ד (דף ד ע"ד) מגילה פ"א (דף ע"ג ע"ג) כמו שהביא הרב מהר"ז פראנקל ז"ל במבוא הירושלמי דף קד ע"ב: (קבו) שכל הקודם בגדולה, תהתי לנחלה, וכ"ה לנכון בכ"י רה"ס שכל הקודם לנחלה קודם לכבוד, וכ"ה בגדפס ובוי"ד שם ובמדרש במ"ד שם ובפסיקתא שם. ובוי"ד שם נוסף „דהתיק תמן". ובפסיקתא פסק"א כ"ז הערה קכ"ג העירותי בהגהות מיימוניות הלכות מלכים פ"א ה"ו ובכסף משנה שם סימן ז' כתבו וז"ל ובת"כ תניא (הוא צפ' שמיני שם) ובנים לא היו להם הא אס היו להם בנים היו קודמין א"ע"ם שלא היו שקולים כאלעזר ואיתמר שכל הקודם בנחלה הוא קודם בכבוד, ובפסיקתא שם מוסף ובלבד שיהא נוהג כמנהג אבותיו. ע"כ: (קבז) מעשה בשמעון בן קמחית, שגה בירושלמי יומא פ"א ה"א הריית פ"ב ה"ג ותוספתא יומא פ"ג וי"ד פ"כ אות י"א במ"ד פ"ב אות כ"ז פסיקתא אחרי שם, אבל בצבלי יומא מ"ז ע"א שם הנוסחא ישמעאל בן קמחית: (קבח) עם מלך הערביים, כ"ה בכל המדפוסות שרשמתי, אבל בירושלמי שם הג"י שיא לדבר עם המלך ערב יום הכפורים, ואולי היה כתוב לפי המעתיק מהירושלמי או לפי המדפס עם מלך ערביים ותשז שהוא שתי מלות ערב יום הכפורים, ואולי היה כתוב לפי המעתיק ובצבלי יומא ותוספתא שם שם פטס אחת ספר דברים עם ערבי אחד בשוק ויתזה צינורא מפיו על בגדיו וכו' ולא נזכר עיו"כ. ועיין רש"י שם שכתב ביו"כ היה: (קבט) ניתזה צינורא, בתנחומא הגדפס (אות י"ז) שמשא נחוא לנורא, כתבתי בהערה קכ"ה להפסיקתא ברור שמלת „שמשא" היא פ"ע על מלת „נחוא" והוספת אחד המעתיקים היתה בגליון הספר, ועתה ראיית כי בדפוס קושטאנטינא ודפוס וויניציא חסר מלת נחוא" וכתוב רק המלה „שמשא" והמדפס ממוטובה הוסף מלת „נחוא" אולם בכ"י החמישי מאקספארד כתוב רק מלת נחוא וליהא למלת שמשא. וזה סעד לאשר כתבתי כי המעתיק הראשון הוסף מלת שמשא לפרש מלת נחוא, ואח"כ נשמט מלת נחוא ובה המדפס והוספה, וגם מלת שמשא נשארה. ועוד העירותי שם כי בפסיקתא בירושלמי נוסף „של רוק" וכך כתוב שם נחוא צינורא של רוק, המלות של רוק נוספות וכן מאחד המגיהים לפרש מלת נחוא, שכן אינם בתוספתא סוף פ"ג דיומא ולא בוי"ד ולא בתנחומא שלנו ולא בגדפס גם לא בגמרא בצלי יומא, ורש"י כתב שם לנורא פ"י רוק, וכן שמשא נחוא לנורא מפיה (שבת קכו ע"ב) פירש"י לנורא רוק. ובערוך ערך לנר הביא מאמרים רבים כאלה, ולדעתי הוא מן הנור בשון הקדש בדרך השאלה: (קל) ונכנס יהודה אחיו, כן הוא גם בירושלמי וי"ד במ"ד פ"ב ותנחומא הגדפס, ובתוספתא מאמר נכנס אחיו, ובצבלי יומא שם, ושם צב אחיו, גם נוסף בצבלי שם וצב אמרו עליו על ר' ישמעאל בן קמחית ורחתה אמן שני כהנים גדולים ביום אחד. עכ"ל: (קלא) אמרו ז' בנים היו לקימחית, כן הוא גם בירושלמי יומא והריות שם ובפסיקתא וי"ד ובמ"ד, ונכנס גם בירושלמי מגילה פ"א ותוספתא סנהדרין פ' הלק, ובגמרא יומא מו ע"א תנ רבין שבעה בנים כו': (קלב) וכולן שימשו בכהונה גדולה, פ"י כגון שאירע שומאה בנחלה אמרו לה אמרי לנו מה מעשים טובים יש בידך, אמרה להם

(קלד) העבודה (קלה) מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי, (קלו) אמרו כל קמחייא קמחין, וקמחא דקמחית סולת, קראו עליה את הפסוק הזה, כל כבודה בת מלך פנימה [מששכצות זהב לבושה] (תהלים מה יד): (קלו) ועל דעתיה דר' חייא בר אבא דאמר במותו, מת אהרן שימש אלעזר, מת אלעזר שימש איתמר תחתיו:

[י] (קלה) אמר ר' אבא בר אבינא מפני מה נסמכה פרשת מרים לפרשת אפר פרה, אלא מלמד שכשם שאפר פרה מכפר, כך מיתת צדיקים מכפרת,

(קלט) אמר ר' [יודן] (קמ) מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבור הלוחות, מלמד שקשה לפני הקב"ה מיתת צדיקים כשיבור הלוחות. (קמא) אמר ר' חייא בר אבא באחד בניגון מתו בניו של אהרן, למה מזכיר מיתתו ביום הכפורים, (א"ל) [אלא] ללמד (קמב) כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת, ומנין שיום הכפורים מכפר, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם (ויקרא טו ג), ומנין שמיתת צדיקים מכפרת, שנאמר ויקברו את עצמות שאול וגו' ויעתר אלהים לארץ אחרי כן (ש"ב סא יד):

[יא] וידבר ה' אל משה אחרי מות. (קמג) וז"ה אף לזאת יחדד לבי (איוב לו ה), [מי אמר הפסוק הזה אליהוא אמרו], אליהוא היה צופה האך בניו של

אהרן נכנסין להקריב ויוצאין שרופין, ותמה ואומר אף לזאת יחדד לבי ויתר מוקמו, מה ראה לומר כך, אלא בשעה (קמד) בשעה שנתפסקה (פי' שנתלשה) הכוונה ביד אהרן, מה כתיב שם וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד וגו' (במדבר יז ט), וכתב שמו של כל שבט ושבט על מטתו, ושם אהרן כתב על מטתו לוי, ונתנו באמצע, אמר משה שלא יאמרו בני ישראל מריח היה בשכינה ועשה פרי, [אמר משה הרי אני נתנו באמצע כדי שלא ליתן פתחון פה שנאמר

הערות ותקונים

ובירושלמי שלחו חכמים אמרו לה, ובו"ר שלחו אחריה אמרו לה, ובפסיקתא גס בנ"ר פ"ב הוא כנ"ו לפיט: (קלד) העבודה, לשון שבועה, ובפסיקתא גנ' יבא עלי, ובו"ר חסר מלת העבודה, ובנבנ"ר פ"ב כך יעזרו עלי: (קלה) מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי, ובנבנ"ר פ"ב ראו קורות ביתי קלעי ראשי, ובירושלמי ובו"ר נוסף ואימרת חלוקי, פי' שפת כנעתי: (קלו) אמרו כל קמחייא קמחין וקמחא דקמחית סולת, דרשן כן יען שנקראת קמחית, וכן הוא בירושלמי ובפסיקתא ובו"ר ובנ"ר, אלכ בצבלי ליתא הסוים הוה, אך נאמר במקומו אמרו לה הרבה עשו כן ולא העילו, גם הסוים וקראו עליה הפסוק כל כבודה וגו' אינו שם, ורש"י יומא שם ד"ה לא ראו כתב וז"ל ראיה בש"ס ירושלמי כל כבודה בת מלך פנימה ממשכצות זהב לבושה, אשה לטובה ראוי ללכת ממנה כהן גדול הלבוש ממשכצות זהב עכ"ל. וכמוהו נאמר הירושלמי ביומא כמו שהוא לפנינו גם בתנחומא ובפסיקתא ובו"ר ובנ"ר, ועיין במדרש בנ"ר פ"א אות ג' ונאמן אמרו אשה שהיא מלגעת אפילו היא ישראלית ראוייה היא שהגשף לכהן והעמיד כהנים גדולים שנאמר ממשכצות זהב לבושה ע"כ: (קלז) על דעתיה דר' חייא בר אבא, מוסב על התחלת המאמר ר' יחזקאל אמר בחייו ור' חייא בר אבא אמר במותו, והביא בתחלה על דעתיה דר' יחזקאל ועשה דרש על דעתיה דר' חייא: (קלח) אמר ר' אבא בר אבינא, ירושלמי יומא שם פ"א ה"א (דף לח ע"ב). (ובפסיקתא הערה קל"ה בטעות בנ"ר במקום פ"א), ושם איתא אמר ר' בא בר בונה, והוא כמו ר' אבא בר אבינא, ובו"ר שם ובפסיקתא בטעות בר אבינא במקום בר אבינא, כמו שהעירוני שם, ובגמרא צבילת מ"ק כ"ח רע"א מובא זה בסס ר' אמי, וכן מובא זה ברש"י עה"ת חוקת כ"א, והביא מה קרבנות מכפרין, במקום מה אפר מה מכפר: (קלט) אמר ר' יודן, תקנתו כמו שהוא בכ"י רח"ס ובנדפס בירושלמי ובו"ר: (קמ) מפני מה נסמכה מיתת אהרן לשיבור הלוחות, דברים י' ברש"י הפרשה עד פסוק ו' מדרג משבירת הלוחות ופסוק ו' מיתת אהרן. ובגמרא מ"ק ליתא זה ושם איתא בשם ר' אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתו של לדיקים מכפרת, וע"ש בתוס' ד"ה מיתת. ובנדפס אלא מלמד שקשה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן, ז"ל מיתתו של לדיקים, וכן הוא לנכון בכ"י החמישי מאתקסארד: (קמא) אמר ר' חייא בר אבא, ירושלמי שם יומא פ"א ה"א ובפסיקתא ובו"ר שם: (קמב) כשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתו של לדיקים מכפרת, עיין חוספתא סוף יומא ארבעה חלוקי כפרה הן, ובנדפס בשמו המלות של לדיקים והוא לנכון בכ"י החמישי של אתקסארד. והנאמר מנין שמיתת לדיקים מכפרת מובא בילקוט שמואל רמז קנ"ה ד"ה ויקברו את עצמות שאול בשם התנחומא: (קמג) וידבר, וז"ה אף לזאת, לעיל הערות כי מן סוף אות א' חסר בכ"י רומי איזה דפים עד התחלת המאמר הוה מואת י"א גם כל פרשת אחרי נעשה בפסיקתא ובו"ר אחרי עד המאמר הוה: (קמד) שנתפסקה, פי' שנחלשה, זה נוסף מלת המעתיק וליחא

דמטה אהרן בתוך ממותם (במדבר י' כ"ג), מה כתיב שם, וינה משה את הממות [וגו'] ויהי
 נמחרת וגו' והנה פרה מטה אהרן וגו' ויגמול שקדים (שם כ"ג כ"ג), (קמח) לא חסר המקרא
 בלום, מהו ויגמול שקדים, נמל על כל מי שהיה שוקד רעה על שבטו של לוי, ומה
 אם עצים יבשים הריחו בחייו של עולם [הפריחו] ויצאו חיים [ועשו פירות], ובני אהרן
 שנכנסו שם חיים יצאו שרופים, ואליהוא היה מכיף באלו ובאלו ואמר אף לזאת יחרד
 לבי וגו', אימתי וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן :

[יב] [אחרי מות שני בני אהרן]. (קמו) ארבעתן היו ראויין למות ונתפלל משה עליהן
 ועשתה תפלתו מחצה, אימתי בשעה שעשו ישראל את העגל, מה
 כתיב שם, ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (דברים ט' כ). ואין השמדה אלא כליה,
 שנאמר ואשמיד פרוי ממעל (שמו"ג ט), כיון שנתפלל משה עשה תפלתו מחצה: [אחרי
 מות שני בני אהרן]. א"ש הקב"ה אהרן לא כך כתבתו ישורתי, על כל דבר פשע
 על שור [וגו'] (שמות כ"ח), אין אתה זכור מה עשית בשור, שנאמר וימירו את כבודם
 בתבנית שור (תהלים ק"ז), על חמור, אותן מצרים שכתוב בהן, אשר בשר חמורים
 בשרם יחוקל כ"ג), עשית להן עגל שהיו משהחיים לו, [שנאמר] והאספסוף אשר
 בקרבו (במדבר י"ד), על שה, אלו ישראל, שנאמר שה פזורה ישראל (ויקרא י"ו), על
 שלמה, אותו שכתוב בו שמלה (לך) [לכה] קצין תהיה לנו (ישעיהו ג' ו), על כל אבידה
 שכתוב בהן צאן אובדות היו עמי (ויקרא י"ו), (קמו) אשר יאמר כי הוא זה, אותן שאמרו
 (זה) [אלה] אלהיך ישראל (שמות ל"ח), עד האלהים יבא דבר שניהם, זה משה (קמו) שכתוב
 בו ראה נתתיך אלהים לפרעה (שם ל"ח), ישב משה ודנן, (קמט) אשר ירשיעון אלהים,
 אלו הדיינין, שכתוב בהם אלהים לא תקלל (שם כ"ג כ"ג), ישלם שנים לרעהו, אלו שני
 בני אהרן, היו אחרי מות שני בני אהרן :

[יג] [קנ] [מהיכן] היתה חטייה שנמלו [את שלהן], א"ר הושעיא בשעה שהיה משה
 עולה וזקני ישראל עמו מן המדבר, היה אהרן וחור ושבעים זקנים
 נדב ואביהוא עולים עמו, משה ואהרן היו מהלכין תחילה, נדב ואביהוא מהלכין
 אחריהם, וכל זקני ישראל מהלכין אחריהם, והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם, ואמרו
 אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שנישול שררה ונהיה אהרן ראשונים לבד דבר,
 אמר להם הקב"ה, אל תתהלל ביום מחר (ש"ס לו ה), הרבה סיחחין מתו ונעשו עוורותיהן
 שמיחחין על גבי אמותיהן, אמר להם מאותה שעה הייתם צריכים ליטול את שלכם,
 אלא מה אני עושה, הרי אני ממתין לכם עד שיעלה המשכן, ואחר כך אני דן אתכם,
 לפיכך כשעמד המשכן נמלו אפופסין שלהן ומתו, אחרי מות שני בני אהרן: ר' אחא
 אמר מהיכן נמלו את שלהן, אלא שלא נזקקו לפריה ורביה, היו אומרים אנו פרחי
 כהונה גדולה, ואנו נוטלין נשים שאינן הוגנות לנו, אמר ר' אחא בחוריו אכלה אש
 (תהלים ע"ח ט), למה בשביל בתולותיו לא הוללו (שם): רבותינו אומרים בשביל שזנו
 עיניהם מן השכינה, אמרו לא כך עשה משה שהלך לרקיע והביט בשכינה, ולא צריך

הערות ותקונים

כ"י רומי וכו' רח"ס, ובגדפס אות ח', ועיין ערוך ערך פק, ועיין רמב"ם עדיות ס"ח מ"ח: (קמח) לא
 חסר המקרא בלום, כן הוא בכ"י רומי וכו' רח"ס, אולם בגדפס נשמטה מלת "לא" וכתוב שם חסר המקרא
 כלומר חסר וגמל וכשגמל שקדים נמל, כל מי שהיה שוקד רע על שבטו של לוי, הלשון משושה, והרב בעל
 עץ יוסף נדחק לפרשה בדוחק גדול, אבל יש לחקן שם כמו שהוא בכ"י שלפנינו וזמו שהוא גם בכ"י החמישי
 של הקספארד וכו' [ב] חסר המקרא (כלומר) [בלום] (מהר וגמל וכשגמל שקדים) [מהו ויגמול שקדים]
 גמל [על] כל מי שהיה שוקד רע על שבטו של לוי, ודרש ויגמול מלשון גמול: (קמו) ארבעתן היו ראויין
 למות, כ"י רומי וכו' רח"ס הוא זה וכו' כל מי הוא זה אותן שאמרו אלה אלהיך יתהלל ונאמר לנכון בכ"י
 כ"ח, ובגדפס בטעות מי הוא זה וכו' וכו' כל מי הוא זה אותן שאמרו אלה אלהיך יתהלל ונאמר לנכון בכ"י
 החמישי מאקספארד וגם בדפוס קוסטאנטינא ודפוס וויניציא: (קמח) שכתוב בו ראה נתתיך אלהים לפרעה,
 בדפוס קוסטאנטינא גם וויניציאה בטעות ראה נתתיך אהרן לפרעה, ובדפוס מאנטוונה ראה נתתיך אלהים אהרן
 לפרעה, וחס"ב בדפוסים אחרים הנינו ראה נתתיך אלהים לפרעה אהרן לפרעה: (קמט) אשר ירשיעון אלהים,
 הוא ג"כ בספוק שמות כ"ב ח', ובגדפס בטעות עד אשר ירשיעון אלהים, גם נשמטו שם המלות "שכתוב בהם
 אלהים לא תקלל": (קנ) מהיכן היתה חטייה, הוספתו כמו שהוא בכ"י רומי וכו' רח"ס, וחסר גם בגדפס,
 ונמצא

לא אכילה ולא שתיה, אף אנו כיון שאנו מבישים בשכינה, אין אנו צריכין לא אכילה ולא שתיה, אעפ"י כן ויחזו את האלהים (שמות נד ה'), וצרכו לאכילה ושתיה, שנאמר ויאכלו וישתו (ע), מאותה שעה בקש הקב"ה לפשוט יד בהן, אמר הקב"ה אני אמתין עד שיעשה המשכן, והן נכנסין לחקריב, ואני עושה בהן מדת הדין, שנאמר בקרבנם לפני ה' וימותו (ויקרא טו ב'), (קנא) ב' פעמים כתיב לפני ה', וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה [לפני ה'] (במדבר ג ד), למה ב' פעמים, אמר הקב"ה הוציאו את המת מלפני, שכן כתיב קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש (ויקרא ד י'), כביכול כשישראל בצרה אף הוא עמהם, שכן כתיב בכל צרתם לו צר (ישעי' סג ט), (קנב) אמר ר' מאיר וישע ה' ביום ההוא (שמות יד ג), וישע כתיב, אמר ר' אבהו ראה מה כתיב לפני אפרים ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו (תהלים פ ג), שלך ושלנו היא הגאולה, אמר הקב"ה לעולם הבא אני גואל אתכם, ואתם שמחים ואני שמח, [שנאמר] ישמח ה' במעשיו (תהלים קד לא), (קנג) ישמח (ה) [ישראל] בעושיו (עס קמט ג):

[יד] וידבר ה' אל משה לאמר [וגו'], איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה (ויקרא י"ג א), ורוח הקודש צוחת ממזרח שמש ועד מבואו [גדול שמי בניו ובכל מקום מקמר מוגש לשמי ומנחה טהורה] (מלאכי א ב'), (קנד) משעה שהשמש זורה עד שהוא שוקע, אין קילוסו של הקב"ה (קנה) פוסק מפיו, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (תהלים ק"ג ג), וכן אתה מוצא בשעה שעשה יהושע מלחמה בגבעון, מה כתיב שם, אז ידבר יהושע לה' וגו' שמש בגבעון דום (יהושע י"ג). בקש יהושע לשתק את החמה, לא אמר לו שמש בגבעון עמוד, אלא דום, למה אמר דום, שכל שעה שהוא הולך הוא מקלס להקב"ה, וכל זמן שהוא מקלס (קנו) יש בו כח להלך, (קנו) לכך אמר לו יהושע שישתוק, שנאמר שמש בגבעון דום, אמר השמש ליהושע וכי יש קמן אומר לגדול דום, אני נבראתי ברביעי, ובני אדם נבראו בששי, ואתה אומר לי דום. א"ל יהושע בן הורין שהוא קטן ויש לו עבד זקן, אינו אומר לו שתוק, אברהם אבינו הקנה לו הקב"ה שמים וארץ שנאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית י"ד ט), ולא עוד אלא שהשתחוית ליוסף, שנאמר הנה השמש הירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לו (עס יז ט), [ואת מדבר כנגדי] הוי שמש בגבעון דום, א"ל השמש ליהושע, וכך אתה גוזר עלי שאדום, א"ל הן, א"ל ומי יאמר קילוסו של הקב"ה, א"ל דום אתה ואני אומר קילוסו של הקב"ה שנאמר אז ידבר יהושע (יהושע י"ג), ואין אז אלא שירה, (קנה) שנאמר אז ישיר משה (שמות טו ב'). (קנט) ובכל מקום מקמר מוגש לשמי (מלאכי עס), שא"ל ר' אמי את ר' שמואל בר נחמן מהו ובכל מקום מקמר מוגש לשמי, התורה מזהירה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וגו' (דברים י"ג יד), וכן הוא אומר איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה [וגו'] ואל פתח אוהל מועד לא הביאו וגו' (ויקרא י"ג ד), והנביא אומר ובכל מקום מקמר מוגש לשמי, א"ל ר' שמואל בר נחמן איזו היא מנחה טהורה שבכל מקום מקמר ומוגש לשמו של

הערות ותקונים

ונמצא לעיל בלות ז' מאמר הדומה קצת, וכנראה אין המאמר מנוף התנחומה: (קנא) ב' פעמים כתוב לפני ה', עיין לעיל הערה ק"ו: (קנב) אמר ר' מאיר, זה נגסה להלן בסוף אחרי, ראה עס בהערה קפ"ג: (קנג) ישמח ה' בששיו, תקנתו ישמח ישראל בששיו, וכן הוא נלחן בכ"ל רומי וכ"ל רח"ס: (קנד) משעה שהשמש זורה, מוצא בילקוט ישוע רמז כ"ב, והתחלת וסוף המאמר מוצא גם בילקוט מלאכי רמז תקס"ז: (קנה) פוסק מפיו, וכן הוא בגדפס, ובכ"ל החמישי של הקספארד פוסק מפיו של שמש, אולם בכ"ל רומי ובכ"ל רח"ס הגי' בטל ממנו, גם כתוב עוד עס "אלא משעה שהוא זורה ועד שהוא שוקע הוא מקלס להקב"ה: (קנו) יש בו כח להלך, בילקוט יהושע נטעט יש בו כח לעמוד ז"ל להלך, ובגדפס יש בו כח להלך דמס עמוד, המלות "דמס עמוד" יש למוחק מן הספר: (קנד) לכך אמר לו יהושע שישתוק, בגדפס נטעט לכך אמר לו יהושע שיעמוד, ז"ל שישתוק: (קנה) שנאמר אז ישיר משה בכ"ל חמישי של הקספארד נוסף אחר זה ואין דבור אלא שירה שנאמר וידבר דוד לה' את דברי הסיירה הזאת, איש איש מבית ישראל ואל פתח אוהל מועד זש"ה ובכל מקום מוקמר בו: (קנט) ובכל מקום מוקמר, מוצא בילקוט מלאכי רמז תקס"ז:

זקב"ה זהו תפלת המנחה, אין מוקטר אלא תפלת המנחה, שנאמר תכון תפלתך קמורת לפניך וגו' (תהלים קמ"ב ב), [ואומר] ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו וגו' (מ"א י"ח ז):

[טו] [ד"א] איש איש מבית ישראל. (קס) זש"ה היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים, אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו' (תהלים נ"א כ-כב), למה הדבר דומה, (קסא) לעשיר גדול רווק ואין לו אשה, אין ביתו בית, למה (קסב) כשהאריסין באין הוא אומר להם לכו לחנות, למה שאין לו בית, ואין לו אשה, (קסג) נמל אשה היה אומר להם כל מה שתביאו לי מכאן ואילך העלו אותם לבית, כך כל הימים עד שלא העמיד משה אהל מועד, היו הקרבנות קריבין (מכל) [בכל] מקום, שנאמר וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' (שמות כ"ד ט), וכן הוא אומר דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו (ש"ס כג), כיון שהוקם המשכן, א"ל [הקב"ה] למושה אמור להם, מכאן ואילך אין אתם רשאים להקריב קרבן אלא באהל מועד, ושם היו מעלין את (הדורות) [הדורות] להקב"ה, שנאמר השמר לך פן תעלה עולותיך [בכל מקום אשר תראה] כי אם במקום אשר יבחר ה' [באחד שבמקום שם תעלה עולותיך] (דברים י"ג יד), והיכן בחר הקב"ה בירושלים, שנאמר כי בחר ה' בציון [איה למושב לו] (תהלים קלב יג), לפיכך משה מזהיר ישראל לאמר, איש איש אשר ישחט וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן וגו' (ויקרא י"ז ג ד):

[טז] (קסד) [זה הדבר] (ש"ס טז ב), צפה הקב"ה שבית המקדש עתיד ליחרב, ואמר הקב"ה כל זמן שבית המקדש קיים ואתם מקריבין קרבנות לתוכו מתכפר עליכם, אין בית המקדש קיים במה מתכפר עליכם, התעסקו בדברי תורה, שהן משולין בקרבנות והן מכפרין עליכם, שנאמר זה הדבר, וכן הנביא אומר קחו עמכם דברים (הש"ס י"ג). בכל הקרבנות נמשלו דברי תורה, מקריבין יין נמך על גבי המזבח, (קסה) שנאמר ויין לנסך רביעית החין (במדבר ט"ו ט), ונמשלה תורה ביין, שנאמר ושתו ביין מסכתי (מש"ס ט ט), (קסו) (ונמשלה תורה בלחם, שנאמר) [מקריבין לחם (קסז) על גבי המזבח, שנאמר את קרבני לחמי לאשי (במדבר כ"ב ז), וכה"א] ונתת על השלחן לחם [פנים לפני תמיד] (שמות כ"ב ז), ותורה נמשלה בלחם, שנאמר לכו לחמו בלחמי (מש"ס ט ט). מקריבין שמן על גבי המזבח, שנאמר סולת בלולה בשמן (ויקרא כ"ט ט), ונמשלה תורה בשמן, שנאמר בכל עת יהיו בנדיך לבנים ושמן על ראשך (צ"א) [אל] יחטר (קפ"א ט ח):

[יז] איש איש מבית ישראל אשר ישחט. (קסח) ר' עקיבא אומר כשהיו ישראל במדבר היו נחרין את הבהמה ואוכלין אותה, וכאן אסרה להם, ואמר להם איש איש מבית ישראל וגו', (קסח) ואמר להם אסור לכם לשחוט חוץ מאהל מועד. ר' ישמעאל

הערות ותקונים

(קס) זש"ה היטיבה, מובא בילקוט תהלים רמז תשס"ז בשם התנחומא: (קסא) לעשיר גדול רווק, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובילקוט, ובתנחומא הגדלם דפוס ראשון דפוס קושטאנטינא דפוס וויניציאה חסר מלת רווק, והמלפס דפוס מאנעוזה הוסיפה רק משתש"ס ומן רווק נעשית מלת חוק, ונמאל לנכון בכ"י החמישי של האקספארד, ופי' רווק מי שאין לו אשה, ומורגל בדר"ל רווק הדר בכרך, והערך הביא תרגום ובחורים כשול יבטלו ורווקי רשיעא תקלא יתקלון: (קסב) כשהאריסין באין, גדפוס ראשון דפוס קאטעאנטינא כשהסורים, ובדפוס וויניציאה כשהמכירים, ובדפוס מאנעוזה הביא ג"כ כשהמכירים, והוסיף בלמונע, ס"א כשהאריסין וכן הדפוסו בכל הדפוסים כמו כן, אולם יש לתקן כשהאריסין, וכן הוא לנכון בכ"י רומי ורח"ס ובילקוט: (קסג) נמל אשה, וכ"ה בגדלם ובילקוט, ובכ"י רומי לא עשה ימים הרבה אלא נמל אשה, ובכ"י רח"ס לא עשה אלא נמל אשה: (קסד) זה הדבר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, וגם בכ"י רח"ס, ועל זה יסוד הדרוש, וחסר גם בגדלם: (קסה) שנאמר ויין לנסך, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובגדלם: (קסו) ונמשלה תורה בלחם, הלשון משושג, ותקנתי בפנים כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדלם: (קסז) על גבי המזבח, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובגדלם: (קסח) ר' עקיבא אומר, בכ"י מיינכטן קיבן 224 העתיק רק מאמר קטן מפ' אחרי, מבלין עד תהיו מטיילין מחוץ הללן ושוחטים, ועיין חולין דף ט"ו ו"ו, ועיין ספרי דברים פסקא ע"ה גם וי"ל פכ"ב אות ז' ר' ישמעאל ור' עקיבא וע"ש במפרשים ועיין בעין יוסף בתנחומא אחרי אות י"א: (קסח) ואמר להם אסור לשחוט חוץ מאהל מועד, בכ"י רומי ורח"ס וכ"י מיינכטן חסר מן חוץ מאהל מועד עד חוץ מאהל מועד במאמר

אומר כיון שאמר להם משה היו מתאווים לאכול בשר, באותה שעה הזהירו עצמן מן השחיטה, שלא לשחוט חוץ מאהל מועד, ולמה כן, (קע) אלא שהיו לחושים עד עכשיו אחר ע"ז, ומנין שהם שוחטין לע"ז, שנאמר ולא יובחו עוד את זבוחיהם וגו' (ויקרא י"ז), כיון שבקשו ליכנס לארץ ישראל, באו אצל משה, אמרו לו רבינו אם בקשנו לאכול בשר כיצד נעשה, אמר להם לשעבר כשהייתם במדבר היה אסור לשחוט לכם חוץ מאהל מועד, אבל כשאתם נכנסין לארץ מותר לכם לשחוט בכל מקום שנאמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר דך ואמרת אוכלה בשר כי תארה נפשך לאכול בשר (דברים י"ב), אמר להם לא כשהתרתו לכם את השחיטה תחיו נוטלים מתוך הצאן ושוחטין, אמר שלמה ודי חלב עוים ללחמך ללחם ביתך (משלי כ"ו), משה מלמד לישראל ואומר להם, אם יש לכם כבשים שאתה גוזז לכסות שלך, שנאמר כבשים ללבושיך ומחיר שדה עתודים (שם ס"ג), (קעא) מהו ומחיר שדה עתודים, שכל מה שאתה עושה מן העתודים הוי קונה מהם שדות, ודי חלב עוים, דייך חלב עוים ללחמך ללחום ביתך. אמר ר' עקיבא ראה היאך חס הקב"ה (קעב) על נכסיהן של צדיקים וישראל, ראה מה כתיב (קעג) (ולקחת) [וזבחת] מבקרך ומצאנך (דברים י"ב), ממה שהן יולדות, לא תהא נוטף ומקריב, אלא (קעד) ממה שהן מולידות, שנאמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך וגו' (שם ס"ו), [ממה שהן מולידות אתה רשאי להקריב]. (קעה) אמר ר' אלעזר [בן עזריה] לימדך התורה דרך ארץ, (קעו) אם יהיה לאדם מישראל עשרה ליטרין של כסף, יהא אוכל ירק בקדירה, ואם יש לו עשרים (קעז) יהא אוכל באילפס, ואם יהיה לו שלשים יהא אוכל ליטרא בשר משבת לשבת, ואם יהיה לו חמשים יהא אוכל בשר בכל יום [וייום], וכל כך למה, כדי לחוס על נכסיהם של ישראל. אמר ר' אלעזר בן שמוע, וכשיהא לוקח משבת לשבת, (קעה) לא יקח עד שיהא נמלך בתוך ביתו, מנין שכך כתיב [כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך] ואמרת אוכלה בשר וגו' (דברים י"ב), לפיכך משה מזהירך ונותן להם רמז בשביל (קעט) שלא יהו מרבים בשחיטה:

[יח] איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו', ואל פתח אהל מועד וגו'. ישעיה אמר שוחט השור מכה איש (ישעיה ס"ג), כל מי שהוא גונב שורו של חברו ושוחטו, כאילו מכה לבעליו. ד"א שוחט השור מכה איש, (קפ) עד שלא הוקם המשכן היו כל (הבהמות) [הבהמות] מותרות, [ומשהוקם המשכן נאסרו הבהמות], אמר הקב"ה מי שהוא מקריב שור חוץ מאהל מועד כמכה איש, [כאילו נפש הוא שוחט],

הערות ותקונים

ד' ישמעאל, וטספ על הגליון ב"ד הכ"י מרומי וכן מנאל לנכון גס בנדפס, ועיין בוי"ר שם ובחדושי מהרש"ם זכ"ל מהר"ז ובעץ יוסף בתנחומא שם: (קע) אלא שהיו להוסיף, עיין וי"ר שם וגם וי"ר פ"ה ובב"ד פס"ה: (קעא) מהו ומחיר שדה עתודים שכל מה שאתה עושה מן העתודים הוי לוקח בהם שדות, בכ"י רומי הגי' שגר שאתה עושה מן העתודים, והגס לפי משמעות הכתוב מחיר שדה משמע כל מה שאתה עושה מן השדה הוי לוקח בהם עתודים, וראיתי בילקוט משלי רמז תתקכ"א שהביא עגמרא חולין פ"ג ומחלב שדה עתודים לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור עתודים ויקח שדה, והגה בילקוט נרשם שם ב"ד חולין פ"ג ולא נרשם הדף כשאר מקומות, כי הדפוס טספו מאת המדפיסים, ובראשו חולין פ"ג חס ולא מנאל, אולם ב"ל חולין" וכו' דפס פ"ד ע"א ומ"ס בילקוט ומחלב שדה ב"ל ומחיר שדה: (קעב) על נכסיהן של צדיקים, בנדפס דפוס קאטאמטיניא דפוס וויניציא כתוב על מחייתם, והמדפיס דפוס מאלטובע הוסיף בלחמך "ס"א נכסיהן" אולם בדפוסים אחרים הציגו להיפך, היינו הדפיסו הגי' נכסיהן והוסיפו "ס"א מחייתם": (קעג) ולקחת מבקרך, כ"ה גס בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובקרא כתיב וזבחת מבקרך: (קעד) ממה שהן מולידות, כ"ה גס בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (קעה) אמר ר' אלעזר, הוספתי [בן עזריה] כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס ובחולין שם: (קעו) אם יהיה לאדם מישראל עשרה ליטרין, עיין עגמרא חולין שם בסגנון אחר: (קעז) יהא אוכל באילפס, עיין ערוך ערך לפס שפי' ציווי $\lambda\sigma\tau\alpha\varsigma$ סיר וקדרה ומתנה: (קעה) לא יקח עד שיהא נמלך בתוך ביתו, כ"ה גס בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, ועיין עגמרא בב"ל חולין שם, ששם איתא בלחמך אחר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך [וגו'] למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון, ורש"י ב"ב דברים י"ב ב' על פסוק כי ירחיב כתב למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר ע"כ. וכן הוספתי רישא דקרא כי ירחיב: (קעט) שלא יהו מרביין בשחיטה, כ"ה גס בכ"י רומי ורח"ס, ובנדפס הגי' שלא יהו מרביין באכילה ושחיה: (קפ) עד שלא הוקם המשכן היו כל הבהמות מותרות,

שנאמר דם יחשב [לאיש ההוא דם שפך] [ויקרא י"ד], וכל מי שהוא שוחט במשכן [מכבדני, שנאמר זוכה תודה] יכבדני (תהלים כ"ג), ומה שזכר אני פורע לו, כשאני יושע לישראל הוא זוכה לראות בה, שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים (ספא) אמר ר' אבהו כל יושע שבאה לישראל היא של הקב"ה, שנאמר עמו אנכי בצרה [וגו' ואראהו בישועתי] (ספא טו טו), רבונו של עולם הואיל ואמרת עמו אנכי בצרה, כביכול הוא נושע, הושיעה ימינך וענני (ספא ז), שאם אתה עונה אותנו הושיעה שלך היא, שנאמר ולכה לישועתה לנו (ספא פג). (קפב) אמר ר' ברכיה הכהן [בירבי] ראה מה כתיב גילי מאוד בת ציון וגו' צדיק ונושע (זכריה ט ט), ומושיע אין כתיב כאן, אלא ונושע, וכן הוא [אומר] אמרו לבת ציון הגה ישעך בא (ישעיה סב יא), מושיעך אין כתיב כאן, אלא ישעך, [כביכול הוא נושע]. (קפג) אמר ר' מאיר ויושע ה' ביום ההוא (שמות י"ג), ויושע כתיב כביכול כשישראל נגאלין הוא נגאל. אמר ר' מאיר משה מקלם כנסת ישראל, אשרוך ישראל מי כמוך עם [נושע בה'] (דברים לג כג), (קפד) עם הושיע ה' אין כתיב כאן, אלא עם נושע בה', משל לאדם שהיה לו סאה של חטים של מעשר שני, מהו עושה, נותן מעות ופודה, כך ישראל כמה הם נפדים, כביכול בהקב"ה, עם נושע בה', אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם נושעים על ידי בשר ודם, במצרים על ידי משה ואהרן, בימי סינא על ידי ברק ודבורה, במדינים על ידי שמגר בן ענת, וכן על ידי השופטים, (קפה) [ועל ידי שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים], אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם, ישוב אין אתם משתעבדין, שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מה י'): חסלת פרשת אחרי

פרשת קדשים

[א] וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדשים תהיו [כי קדוש אני ה' אלהיכם] [ויקרא י"ב ז], (א) זש"ה ויגבה ה' צבאות במשפט [והאל הקדוש נקדש בצדקה] (ישעיה ס טו), אימתי נעשה הקב"ה גבוה בעולמו, כשיעשה דין ומשפט באומות העולם, שנאמר נצב לריב ה' ועומד לדין עמים (ספא ג יג), ואומר (חזי) [חזה] הוית עד [דיבורו] [די כרסון] רמזו (דמל ז ט), (ב) מהו (כורסון) [כרסון], וכי כסאות הרבה הן, (ג) והכתיב ואראה את ה' יושב על כסא (ישעיה ו"ה), כהו כורסון, ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא חד אמר כורסון זה הכסא (ד) ואפפורין של

הערות ותקונים

כן תקתי, ובמטה זכרים דף קיב ע"ב איתא כך עד שלא הוקם המשכן היו הנמות מותרות ועבודה בצבורות, ומשהוקם המשכן נאסרו הנמות ועבודה זרה: (קפא) אמר ר' אבהו כו' שנאמר עמו אנכי בצרה, עיני שמות רבה סוף פ"ל וס"ז: (קפב) אמר ר' ברכיה הכהן בירבי, מלת בירבי הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורס"ט ובנדפס, והוא אמר מוצא בילקוט זכריה רמז תקע"ז בשם התנחומא, וזילקוט שם בטעות צר רבי, ופ"ל בירבי, ופי' גדול הדור, וכן מוצא בילקוט שמואל סוף רמז פ"א ורמז פ"ב בשם התנחומא: (קפג) אמר ר' מאיר ויושע ה' ביום ההוא ויושע כתיב, ר"ל קרי ב"ש כביכול טעם אתם שעד שהיה לא הכירו גדלו ועשה ע"י יואל מלר"ס וקריעת ים סוף הכירו. ובמרש ב"ב פ"ב אות ב' וישע כתיב פ"ל ויושע כתיב, וזילקוט שמואל שם אמר ר' פ"ל אמר ר' מאיר: (קפד) עם הושיע ה' אין כתיב כאן, בכ"י רמזו הגירסא בישראל אין כתיב כאן, ובכ"י רח"ס וזילקוט הגירסא לה' אין כתיב כאן אלא בה', ובנדפס עם הושע בה' אין כתיב כאן אלא עם נושע בה': (קפה) ועל ידי שהיו בשר ודם, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורס"ט ובנדפס וזילקוט וזכריה שם:

(א) זש"ה ויגבה ה', התחלת הנאמר מוצא בילקוט ישעיה רמז רס"ט בשם התנחומא, ומן חזה הוית עד די כרסון רמזי מוצא בילקוט ישעיה רמז רס"ד ג"כ בשם התנחומא: (ב) מהו כרסון, וכי כסאות הרבה הן עד תלע שכן הוא היום חסר בנדפס ומוסף מהמדפיס ממוטובה: (ג) והכתיב ואראה את ה', המדפיס ממוטובה הוסיף עוד וכתוב מלך יושב על כסא דין (משלי כ ח): (ד) ואפפורין שלו, וכי בכ"י רח"ס רומי וכן בנדפס אשר הוסיף המוטובי, ומלות הדוס רגליו ליתא שם, כי זה ממוטעתיק בכ"י חקספארני לפרש מלת ואפפורין, אולם המלה ממוטבת וכן בצרפה מקומות בדברי חז"ל ופ"ל אפפורין, והמלה וזיית

(ה) וחד אמר אלו כסאות של אומות העולם שעתידי הקב"ה להפכן, שנאמר והפכתי (את) כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים (מג' ג כג). (ו) תדע [לך] שכן הוא, כורסון יתיב אין כתיב כאן, אלא רמיו, וכתיב סוס ורוכבו רמה בים (שמות טו פ). ורבנן אמרין מהו כורסון, לעתידי לבא הקב"ה יושב, והמלאכים נותנים כסאות לגדולי ישראל והם יושבים, (ז) והקב"ה יושב כאב ב"ד עמהם, ודינן לאומות העולם, שנאמר ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג יז), על זקני עמו אין כתיב כאן, אלא עם זקני, מלמד שהקב"ה יושב עם הזקנים ושרי ישראל ודן לאומות העולם, ומי הן אלו כסאות בית דוד וזקני ישראל, שנאמר כי שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד (תהלים קכג ז). (ח) אמר ר' פנחס בשם ר' הלוקה [הדרומי] בשם ר' ראובן אם אתה אומר כי שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, ומה ועתיק וימוין יתיב (דניאל ז ט), שהוא יושב ביניהם כאב בית דין, ודן עמהם את האומות, לפיכך כתיב עד (דיבורסון) [די כרסון] רמיו. מהו ושער (רישיה) [ראשה] כעמר (בקי) [נקא] (דניאל ט), שהקב"ה מנקה את עצמו מאומות העולם, ופורע להם שכר מצות קלות שעשו בעולם הזה, כדי לדון אותן ולחייבן בעולם הבא, כדי שלא יהא להם פתחון פה, ולא ימצא להם זכות, שנאמר ומה יענה מלאכי גוי כי ה' יסד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישעיה יד זב), ומיד הוא עושה בהם את הדין, באותה שעה הקב"ה נעשה גבוה בעולמו, (ט) שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט [הואל הקדוש נקדש בצדקה] (שם ט טו), מהו והואל הקדוש נקדש בצדקה, שהוא מתקדש בעולמו בצדקה שהוא מלמד על ישראל, שנאמר אני מדבר בצדקה (שם טו טז), אמר הקב"ה לישראל אני מתקדש בך, שנאמר כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרב יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב וגו' (שם טז טז), וכן הוא אומר ישראל אשר בך אתפאר (שם טז ג), ואתם מתקדשים בי, ואני מתקדש בכם, שנאמר [והתקדשתם] והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא יא מד) :

[ב] (י) ד"א קדושים תהיו. א"ל הקב"ה לישראל, עד שלא בראתי את עולמי היו מלאכי השרת מקלסין אותי בכם, ומקדשין אותי בכם, ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (דניאל טו לו), כיון שנברא אדם הראשון, אמרו המלאכים רבונו של עולם זה הוא שאנו מקלסין אותך בשמו, (יא) אמר להם [לאן] גנב הוא זה, שנאמר ותאכל מן העץ אשר צויתך וגו' (בראשית ג יז), בא נח אמרו לו זה הוא, (יא) אמר להם [לאן] זה שיכור הוא, שנאמר וישת מן היין וישכר וגו' (שם ט כה), בא אברהם אמרו לו זה הוא, (יב) אמר להם זה גר הוא, בא יצחק אמרו לו זה הוא, אמר להם זה אוהב את שונאי, שנאמר ויאהב יצחק את עשו (שם כה כח), כיון שבא יעקב אמרו לו זה הוא, אמר להן הן, וכן הוא אומר לא יקרא שמך עוד יעקב וגו' (שם לט י)

הערות ותקונים

σπουδαίως פ' כסא של רגלי הדוס רגל (פסוקים) : (ה) וחד אמר אלו כסאות של אומות העולם, מובא בילקוט דניאל רמז אלף ס"ד, וברש"ש "מדרש" וז"ל תנחומא : (ו) תדע לך שכן הוא כו', קן יש לתקן בנדפס : (ז) והקב"ה יושב כאב בית דין עמהם, עיין שמ"ר פ"ה אות י"ב ר' אבין אמר עתיד הקב"ה להשיב את זקני ישראל כגורן והוא יושב בראש כולן כאב בית דין, וע"ש בחדושי הרש"ש : (ח) אמר ר' פנחס בשם ר' חלקיה הדרומי בשם ר' ראובן, מלת הדרומי הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ור"ס ובנדפס, ובמקום בשם ר' ראובן כתוב בדפוס קושטאניניא ודפוס וויניציא בשם ר' מאיר, אולם בדפוס מאנטוונה השמים הסגולת, בשם ר' מאיר ובכ"י חמושי של אקספארד כתוב לנכון בשם ר' ראובן, ובילקוט דניאל השמים מלת הדרומי גם מלות בשם ר' ראובן, ופי' הדרומי מאנשי דרום : (ט) שנאמר ויגבה ה' לצבאות ס' שהוא מתקדש בעולמו, מובא בילקוט קדושים רמז תר"ד בשם התנחומא : (י) ד"ל קדושים, א"ל הקב"ה לישראל ומובא בילקוט שם ובפעות שם סיים שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני וז"ל שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואח"כ מתחיל ד"ל קדושים תהיו : (יא) אמר להם [לאן] גנב הוא כו' א"ל [לאן] שיכור הוא, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס כתוב כולל אמר להם, לאו" ובכתבי יד ה"ל אחר אמר להם לאו שיכור הוא כתוב בכ"י רומי מתיסמים הוא, ובכ"י רח"ס מתיסמיה הוא, וכן חסר בילקוט ובנדפס (אות ז) ובכ"י חמושי של אקספארד : (יב) אמר להם זה גר הוא, קן הוא גם בנדפס דפוס ראשון של קושטאניניא ודפוס וויניציא וכן בכ"י חמושי של אקספארד אמר להן, לאו, זה גר הוא, אולם בדפוס מאנטוונה אחר הסגולת אמר לכן זה גר טעם, גוי הוא שואל ממנו ישמעאל" וכן הוא בכלל הדפוסים שלאחריו, ומזה הסגירו מלת "גוי" ויש למחוק

ונקראו כל ישראל בשמו, באותה שעה קידש הקדוש ברוך הוא אותן על שמו, שנאמר ישראל אשר בך אתפאר (שמי' סס ג), א"ל הקב"ה הואיל ולשמי נתקדשתם, עד שלא בראתי את עולמי היו קדושים כשם שאני קדוש, שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. למה הדבר דומה למלך שקידש אשה אמר לה הואיל ונתקדשת לשמי, אני מלך ואת מלכה, כשם שהוא כבודי כך הוא כבודך, למה שאת אשתי, כך אמר הקב"ה למשה לך קדש את ישראל, שנאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שמות י"ו), קידשתם (יג) [בא] הקב"ה ואמר להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ו), למה כי קדוש אני, ואף אתם תהיו קדושים כשם שקידשתם אותי, שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו וגו', אמר להם הקב"ה אם זכיתם תקראו עדת קדושים, לא זכיתם, תקראו עדה רעה, עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' (במדבר י"ד כו):

[ג] דבר אל כל עדת בני ישראל. (יד) מה ראה לומר הפרשה הוּו בכינוס, למה לא אמר דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות, אלא אל כל עדת, (טו) לפי שכל הדברות כלולין בתוכה, כיצד בדברות כתיב אנכי ה' אלהיך (שמות כ ג), וכאן אני ה' אלהיכם (ויקרא י"ג ב), בדברות כתיב לא יהיה לך (שמות סג ג), וכאן אל תפנו אל האילים (ויקרא סד ד), בדברות כתיב לא תשא (שמות סג ז), וכאן לא תשבועו בשמי לשקר (ויקרא ס"ו ב), בדברות כתיב זכור [את יום השבת] (שמות ס"ח), וכאן כתיב את שבתותי תשמרו (ויקרא ס"ג א), בדברות כתיב כבד את אביך ואת אמך (שמות ס"ו ב), וכאן כתיב איש אמו ואביו תיראו (ויקרא ס"ג א), בדברות כתיב לא תריצה (שמות ס"ג א), וכאן כתיב לא תעמוד על דם רעך (ויקרא ס"ו), בדברות כתיב לא תנאף (שמות ס"ז), וכאן כתיב לא תגנובו (ויקרא ס"ו א), בדברות כתיב לא תגנוב (שמות ס"ו), וכאן כתיב לא תגנובו (ויקרא ס"ו ב), בדברות כתיב לא תענה (שמות ס"ו), וכאן כתיב לא תלך רכיל בעמך (ויקרא ס"ו), בדברות כתיב לא תחמוד (שמות ס"ו), וכאן כתיב לא תעשוק את רעך ולא תגזול (ויקרא ס"ג), הוּו [למה אמר לו הקב"ה לומר את הפרשה הוּו בכינוס] שכל הדברות כלולין בתוכה, לכך נאמר דבר אל כל עדת בני ישראל:

[ד] דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו כי קדוש אני. א"ל הקב"ה הוּו קדושים כשם שאני קדוש בכל דבר, ראה מה כתיב כי אלהים קדושים הוּו (יחטע כד י"ט), מהו כי אלהים קדושים הוּו, פסוק זה פתח הוא למינין שנראה כשתי פרשיות, (טז) שאלו המינין את ר' שמלאי מהו כי אלהים קדושים, אין אתם אומרים שהוא רשות אחד, הרי שתי פרשיות הן, אמר להם שומים שבעולם [ראו מה כתיב כי אלהים קדושים הוּו], אילו אמר כי אלהים קדושים הם, אתם אומרים שתי פרשיות הם, [ומה אלהים קדושים], (יז) אמר ר' ברכיה בשם ר' אבא מהו קדושים הוּו, שהוא קדוש בכל מיני קדושות, כיצד אמר ר' אחא בר חיננא דבורו בקדושה, שנאמר אלהים דבר בקדשו (תהלים ס"ח), דרכו בקדושה, שנאמר אלהים בקדש

הערות ותקונים

הוספת המנוכזי, שכל המוסף גורע, (יג) בא הקב"ה, מלת בא הוספתי כמו שהוּו בילקוט סס: (יד) מה ראה לומר הפרשה הוּו בכינוס, ר"ל בהקל, ובזו"ר פ"ד אות ה' תני ר' חייה בר אבהו או לאמרה בהקל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה, וכוננת הדורש תני ר' חייה להספרא, כי כן הוּו בספרא ריש קדושים. והעיוותי במקום אחר כי כוון תמיד כאשר כתב תני ר' חייה אל הספרא: (טו) לפי שכל הדברות תלויין בתוכה, זו מאמר ר' לוי בזו"ר סס ר' לוי אמר מפני שערות הדברות תלויין בתוכה: (טז) שאלו המינין את ר' שמלאי, בירושלמי ברכות ריש פ"ט (דף י"ב ע"ד) ובזו"ר פ"ח אות ט' מנאל חייה שאלות שאלו המינים את ר' שמלאי ואחת מהן מה הוּו דין דכתיב כי אלהים קדושים הוּו, אמר לן קדושים הוּו אין כתיב אלף קדושים הוּו. ובירושלמי סס מסיים (וחסר בז"ר) אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקבה ולנו מה אתה מסיב אמר ר' יצחק קדוש בכל מיני קדושות דאמר ר' יודן בשם ר' אחא הקב"ה דרכו בקדושה דבורו בקדושה וישוּבו בקדושה תסיפא זרעו בקדושה, אלהים נורא ולדיר בקדושה, והביא סס ראויה מהכתובים. והאמורא נירושלמי מובא בילקוט יהושע רמז ל"ג וגורס אמר ר' אחא האדמוני במקום אמר ר' יצחק, וכן אמר ר' אחא בשם ר' חנינא במקום דאמר ר' יודן בשם ר' אחא: (יז) אמר ר' ברכיה בשם ר' אחא, כדכנס נאמר אמר ר' ברכיה לבי, אולם כ"י המשיג של אקספארד כתוב בשם ר' אבא, והשמיס המדפיס. ובזו"ר רומי ורח"ס כתוב בשם ר' אבא האדום, ועיין בהערה שלפניה מה שהביא הילקוט, ר' אחא האדמוני. ולדעתו בירושלמי המלות אמר ר' יצחק הם בטעות, וגם בילקוט אמר ר' אחא האדמוני הוּו בטעות

דרכך (תהלים עז יד), נראה בקדושה, שנאמר בן בקדש חיותיך (שם סג ג), קילוסו בקדושה, שנאמר מי כמוכה נאדר בקדש (שמות טו יב). חשיפת זרועו בקדושה, שנאמר חשף ה' וגו' (ישעיה כג י), הוי קדושים הוא, שהוא קדוש בכל מיני קדושות:

[ח] קדושים תהיו. למה כי קדוש אני, (יח) לפי שהדבקתי אתכם במתני, שנאמר כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו' (יחמ"ס יג ה), אמר להם הקב"ה לישראל איני כבשר ודם, מלך בשר ודם אין רשות לבריות להקראות בשמו, תדע לך שבשעה שאדם מבקש לקטרג את חבירו, קורא לו (יט) אנוסמה פלוני, ואין לו חיים, אבל ישראל נקראו על שמו של הקב"ה, נקרא אלהים, וקרא לישראל אלהים, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם (תהלים צג ו), נקרא חכם, שנאמר חכם לבב ואמין כח (איוב ט ד), וקרא לישראל חכם, שנאמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה (דברים יד ו), נקרא דוד, שנאמר דודי צה ואדום (ש"ס י), וקרא להם דודים, שנאמר אכלו רעים שתו ושכרו דודים (ש"ס ט ה), נקרא בחור, שנאמר בחור כארזים (ש"ס טו), וקרא להם בחורים, שנאמר (כי) בך בחד [ה' אלהיך] (דברים ה), נקרא חסיד, שנאמר כי חסיד [אני] נאום ה' (יחמ"ס ג י), (ב) וקרא להם חסידים, שנאמר אספו לי חסידו (תהלים כ), נקרא קדוש, שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ג), וקרא לישראל קדושים [שנאמר קדושים תהיו], אמר הקב"ה בעולם הזה נקראתם קדושים, (כא) ובעולם הבא והיה הנשאר בציון והנתר בירושלים קדוש יאמר לו (ישעיה ד ג):

[י] קדושים תהיו. (ג) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא אמר ר' ראובן מהו דכתיב ואשמע אחרי קול רעש גדול (יחזקאל ג י), מהו אחרי, אחרי שקילסתני אני וחבירי שמעתי מלאכי השרת שקילסוהו, (כד) ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו (ש"ס), ואומר ברוך יחד כוכבי בוקר (איוב לח ז), והדר ויריעו כל בני אלהים (ש"ס), (כה) אמר ר' מני לא תהא קריית שמע קלה בעיניך, מפני שיש בה רמ"ח תיבות, כנגד אברים

ה ערות ותקונים

בשעות, וז"ל אמר ר' זכריה בשם ר' אחא כמו שהוא לפנינו בתנחומא, ואח"כ ז"ל בירושלמי דלמר ר' אחא זב תנינא כמו שהביא הילקוט רק בשעות בשם ר' חנינא ז"ל בר חנינא, ובגדלפס נשמטו האגלות לילד אמר ר' אחא בר חנינא. גם חסר בדפוס קושתאגיטא ודפוס וויזיניא שורה אחת ותיקן המדפיס מומטובה, ושם הגי' דבאו בקדושה שנאמר הליכות אלי מלכי בקדש, ותקן דבאו בקדושה שנאמר. [אלהים דבר בקדשו, דרכו בקדושה שנאמר אלהים בקדש דרכך, הלוכו בקדושה שנאמר] הליכות אלי מלכי בקדש: (יח) לפי שהדבקתי אתכם במתני, מוצא בילקוט רמז תר"ד, והליון תנחומא בראש הרמז מוסב גם על זה, ובילקוט נוסף ז"ש והתם הדנקים בה', וכתיב כי כאשר ידבק האזור, וכן מוצא בילקוט ירמיה רמז ר"א בשם התנחומא ושם מתחיל בפסוק כי כאשר ידבק האזור: (יט) אנוסמה, וכן גרים ב"ר מלך בשר ודם אין קרא בשמו קיסר אנוסמה ואם נקרא בשמו מניתיין אותו. והוראת המלה Augusta היא תוארי הכבוד לגמלי רומי עיין ערוך השלם ערך אנוסמה: (ב) וקרא להם חסידים, עד וקרא לישראל קדושים חסר בגדלפס דפוס קושתאגיטא ודפוס וויזיניא ותיקן המדפיס דפוס מאנטובה: (בא) ובעולם הבא והיה הנשאר בציון, בכ"י רומי ורח"ס הגי' ואף לעתיד לבוא כל אחד מכם יאמר לו קדוש שנאמר והיה הנשאר בציון וגו', גם נמצא שם בסוף, כך דרש רבי תנחומא: (כב) קדושים תהיו אמר ר' פנחס מנאן עד התחלת אות ז' חסר בכ"י רומי וממצא לנכון גם בכ"י רח"ס: (כג) אמר ר' פנחס, התחלת המאמר מוצא בילקוט יחזקאל רמז שמ"א בשם התנחומא: (כד) ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו ואומר ברוך כבוד ה' ממקומו וזין התחלת ואומר ברוך יחד נמצא הוספה בתנחומא הדפוס אות ו' וז"ל תדע לך בשעה שעלה משה למרום שמע קול מלאכי השרת מקלסין בן ירד ולמד את ישראל שיהו אומנין בן בלחיים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר ר' שמואל ב"ר חמני ראה מה כתיב שם בעמוד תרפינה כנפיהם (יחזקאל א כד), מי ששומע בעמוד סבור שיש ישיבה למעלה, אלא הכל בעמידה שנאמר שנאמר תרפינים עומדים ממעל לו (ישעיה ו ב), וכן הוא אומר קרבת על חד מן קאמיא (דניאל ז טו), וכן ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו (מ"א כב יט), ומאי בעמוד תרפינה כנפיהם משיראל מקלסין מלאכי השרת מרסין כנפיהם עומדים מלומר שירה שבכנפיהם אומרים שירה, ע"כ. ואחר זה סיים וכן הוא אומר ברוך יחד כוכבי בוקר, והוספה הזאת נובעת מן ב"ר פס"ה אות כ"א ובגמטריא שם, וע"כ בס" מהירו' שכתב כי המדרש נשתבש מאד ולקח בחסר ובהלוק ע"ס: (כה) אמר ר' מני לא תהא קריית שמע קלה בעיניך, מוצא בשגלי הלקט כ"י ערוגה א' ס"ו ע"כ בשם התנחומא, וכן מוצא בתיבא רכתי ס"ד: ומת

שבאדם, (כו) ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמר הקב"ה אם שמרתם שלי לקרותה כתיקנה, אף אני אשמור את שלכם, לכך דוד טקלם שמרני כאישון בת עין (הטלס י"ח), א"ל הקב"ה שמר מצותי והיה (משל ד' ד). (כו) אמר ר' שמעון בן הלפתא למה הדבר דומה, לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה, ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל, אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו, אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו, עמדו זה עם זה, אמרו זה לזה, עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומך, ואני אשמור שלך בתחומי, כך אמר דוד שמרני כאישון בית עין, אמר לו הקב"ה שמר מצותי והיה, כך אמר הקב"ה לישראל, שמרו מצותי, מצות קריית שמע שחרית וערבית, ואני אשמר אתכם, שנאמר ה' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך (הטלס קכ"א י):

[ז] וכי תבאו אל הארץ ונמעתם כל עץ מאכל וגו' (ויקרא י"ט גג), (כח) זש"ה ועתה לא כימים הראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה וגו' (זכריה ח י"א יב), מהו לא כימים הראשונים, כיון שיצאו ישראל ממצרים, והיו מהלכין במדבר, (כט) והוריד להם את המן, והגיו להם שליו, והעלה להם את הבאר, והיה כל שבט ושבט עשה לו אמת המים, [וממשיכה מן הבאר], ומכניסה אצלו, והיה [כל אחד ואחד] נוטע (ל) תאנים וגפנים ורמונים, ועושין פירות בני יומן, כשם שהיה מתחילת בריותו של עולם, עץ פרי עשה פרי למינו (גנאשית א ט), (לא) אילו זכו בני אדם, עד עכשיו כך היה, אדם נוטע אילן ועשה פירות מיד, כיון שחטא אדם נתקללה האדמה שנאמר אדמה בעבורך (ס"ג י'), מכאן ואילך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך (ס"ד), (לב) זרע חטים וצמחה דרדרים, שנאמר וקוץ ודרדר תצמיח לך (ס"ה י'), כשיצאו ממצרים העלה להם [הקב"ה] את הבאר, והיו נוטעין על מימיה, והיו האילנות עושי פירות בני יומן, משנשתלקה הבאר [נשתלקה הטובה] כה כתיב שם, לא מקום זרע ותאנה גפן ורמון (גמדנר כ ט), א"ל הקב"ה למשה, אמור להם לישראל כשתכנסו לארץ ישראל אני מחזיר לכם את כל הטובה, שנאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' ארץ אשר לא במסכנות וגו' (זכריה ח י"א ט), כיון שבאו לארץ ישראל התחילו חוטאים, שנאמר ונתבאו ותטמאו את ארצו וגו' (זכריה ב י'), ולא היתה עושה פירות כראוי, היו זורעין הרבה ומביאין מעט, (לג) שנאמר וזרעתם הרבה והבא מעט (חגי א ו), למה (לד) שבטלו את הביכורים, אכזר ואין לשבעה (ס"ז), משבטלו (הביכורים) להם הפנים, שרתו ואין לשכרה (ס"ח), משבטלו ניסוך היין, לבוש (ולא) [ואין] לחום לו (ס"ט), משבטלו בגדי כהונה, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (ס"ט), משבטלו עושי צדקה. שבר האדם לא נהיה (זכריה ח י'), משבטלו עולי רגלים, ישכר הבהמה איננה (ס"ט), משבטלו הקרבנות, אבל לעתיד לבא אין הקב"ה

הערות ותקונים

(כו) ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הכוונה כמו שיבואר בשבלי הלקם ובתיאור רבתי ו"ל ואם תאמר הרי בשלשה פרשיות שבקריית שמע יש ר"ט תיבות וכשאתה מוסיף עליהם בשכמל"ו שיהי שש חיצות הרי רמ"ה ואזו אומרים רמ"ה בתשובת הגאונים תירץ רב גיאל גאון ז"ל רמ"ה תיבות יש בק"ש הוסיף עליהם אל מלך נאמן שהן שלש תיבות יעלו למנין רמ"ח, ועיין אבודרהם סדר שחרית של חול דפוס פראג דף כד ע"ב: (כז) אמר ר' שמעון בן הלפתא למה הדבר דומה לו, צמד דברים רבה פ' ראה פ"ד אות ד' ד"א אמר ר' שמעון למה הדבר דומה לשי בני אדם אחד היה לו כרם בגליל ואחד וכו', כך אמר הקב"ה, המסדר קצר בלשון והליג מלת "וכו". והמאמר בשלימותו הוא לפיט בתחומא, ועיין גם בשו"ט ממומר י"ו בסוק הפלה חסדיך, ושם הוא צמר ר' חייא: (כח) זש"ה ועתה, מובא בילקוט חגי רמז תקס"ז ודרש גדלו מדרש צטעות וצריך לזיין תנחומא. מכאן ואילך נמלה גם בכ"ו רומי, עיין לעיל הערה כ"ב: (כט) הוריד להם את המן, בכ"י רומי ורח"ם מובא ראה מן הכתוב שנאמר הגני ממוסיר לכם לחם מן השמים, וכן על והגיו להם שליו מובא וכן הוא אומר ויגז שלום מן הים, ועל העלה להם את הבאר מובא וכן הוא אומר עלי צר עו לה: (ל) הטלס וגפנים ורמונים, בכ"י רומי ורח"ם ובילקוט חגי שם נוסף ותפוחים, ובגדפס חסר גם מלת "וגפנים" (לא) אילו זכו בני אדם עד חטא אדם, חסר בגדפס גם הגי' שם משונה: (לב) זרע חטים וצמחה דרדרים, בכ"י רומי ורח"ם זורעים ונעשים קוליס ודרדרים: (לג) שנאמר וזרעתם הרבה והבא מעט, זה חסר בגדפס: (לד) שטבלו הביכורים, בגדפס כתוב "וכו" דליתא

אותו על פניו, עד שנפחו פניו, (מא) ושברו את עיניו, ועשאוהו (מב) דוגמא, והלך לביתו כשהוא עשוי דוגמא וכוכה, והיא סבורה שהוא בא בסל מלא זהובים, וראתה אותו פניו נפוחות, וגופו מושבר ומוכה, אמרה לו מה לך, אמר לה ששמעתי לך והלכתי וכבדתי אותו באותו דורון, ומפחו אותי על פני, אילולי שמעתי לך והיטלתי בסל (מג) מיני פירות קשין, כבר היו מרגמין את פני ואת כל גופי בהן, וכל כך למה, ללמדך שהנשים הרעות מפילות את בעליהן, (מד) לפיכך לא יבטל אדם מן הנפישות, אלא כשם שמצא עוד יוסף וישע, אפילו זקן, אמר הקב"ה לישראל למדו ממני, כביכול אמר וישע ה' אלהים גן בעדן מקדם (בהשית 3 ט):

[ט] קדושים תהיו. (מה) זש"ה ישלח עורך מקדש ומציון יסעודך (ההליכ 3 ג), [מקדש] מקידוש מעשים שבך, ומציון [יסעודך, מציון] מעשים שבך. (מו) אמר ר' ברכיה מעשה היה (מו) בקרינתו ברוח אחד, שהיה שחי על המעין, בא רוח אחר להזדווג לה, ובקש להוציאה משם, (מח) היה שם חסיד אחד, ור' יוסי איש צייתור שמו, (מט) נגלה לו אותו הרוח, אמר לו רבי הרי כמה שנים אני נתון כאן, ובצהרים ובלידה לא היזקתי בריה, (ואף לא ביום), והרוח הזה בא עלי ממקום אחר, ומבקש להוציאני מכאן, ולהזיק את הבריות, א"ל מה נעשה, א"ל מלו מקליכם ומגליכם (נ) וצאו עליו בשעת הצהרים, ואמרו שלנו נוצח, שלנו נוצח, והוא יברה, כך עשו והבריחוהו משם, אמרו לא זזו משם עד שראו (נא) כחררת דם צף על המים, כששמעו חכמים בדבר אמרו ומה אם דבר שלא נברא לצורך סיוע צריך סיוע, בני אדם על אחת כמה וכמה, לכך אמר דוד ישלח עורך מקדש:

[י] כי תבאו אל הארץ ונטעתם. (נב) זש"ה עשיתי לי ננות ופרדסים [ונטעתי בהם עין כל פרי] (קהלת 3 ט), (נג) וכי כל בני אדם אינן נוטעין כל מה שהם מבקשים, (נד) כל מה שימע אדם בארץ הוא עושה, בין פלפלין ובין כל דבר, אם ישע אדם הן

הערות ותקונים

ובנדפס טספ עמדו והפשימוהו ערוס: (בא) ושברו את עיניו, וכו"ל בכ"י רח"ס, ובנדפס וסיומו את עיניו, וזילקוס קדושים השמים זה, וזילקוס קהלת וגאזדו עיניו, וזילקוס קהלת שס עד שנפלו פניו 1/2 עד שנפחו פניו, תרגום לנבות בןן לנפחא: (מב) דוגמא, פי' ציוני $\delta\epsilon\lambda\mu\alpha$ סימן: (מג) מיני פירות קשין, בכ"י רח"ס ובנדפס וזילקוס קדושים וקהלת כתוב אהרונין במקום מיני פירות קשין: (מד) לפיכך לא יבטל אדם מן הנפישות, זילקוס קדושים רמו תרס"ו הגיג פה בסוף, המאמר שהוא בתנחומא בהתחלתו, כדרט: (מה) זש"ה ישלח עורך מקדש, כ"י אמר ר' ברכיה מעשה היה. זילקוס תהלים רמו תרס"ה הביא ח"ו ומיזין יסעודך ומיזין מששים שבך וכל דבר לריך סיוע עד אמר ר' ברכיה מעשה היה, מלת עד אין לה הצגה כלל, וגרסא שם 1/2 כך, עד וכל דבר לריך סיוע, וכוונתו כי מתחלה זיין התחלת המאמר ממדרש תהלים ממזמור כ' והיה לפניו במזמור כ"ה כל המאמר שהוא במדרש תהלים ממזמור י"ד, רק המדפיסים השמיטו והציגו וכו' במזמור י"א והוא טעות וז"ל מזמור י"ד, ולפני צל הילקוס היה המאמר במילואו על מקומו במזמור כ', ובעל הילקוס השמיט וכתב עד וכל דבר לריך סיוע, וע"פ הילקוס השמיט גם המדפיס במדרש שס, ומן המאמר אמר ר' ברכיה חסר הניין, "תנחומא" כי במדרש תהלים שס במזמור כ' הוא בסגנון אחר: (מו) אמר ר' ברכיה, כן הוא זילקוס שס, ובמדרש תהלים חסר שס האומר, והמאמר נגמל גם בו"ר פכ"ד אות ג' ושס היא גושן ארמית, והגיג שס ר' ברכיה בשס ר' סימון אמר, וכן בנדפס הגי' כן: (מז) בקרינתו, וכן הוא בנדפס, והילקוס ובע"פ צערו, ובו"ר מעשה בקרתי בצבא יוסי איש צייתור, ויהיה פי' בקרתי איש כפרי או בן כפר, אבל יותר נכון כמו שהוא לפנינו ועיין במ"כ: (מח) היה שם חסיד אחד ור' יוסי איש צייתור שמו, וכן הוא בנדפס, ובכ"י רח"ס ור' יוסי בן זיקגור ז"ל איש צייתור, ובו"ר בצבא יוסי איש צייתור, ובמדרש ש"פ שס איתא מעשה היה באתו הרוח שהיה בימי ר' אבה בן דוסאי: (מט) נגלה לו אותו הרוח, עיין בו"ר ובע"פ בסגנון אחר: (נ) ולא עליו בשעת הלהרים, זילקוס תהלים שס אחרי המלות ולא עליו בשעת הלהרים מוסף ואיכא דאמרי עס מנאמחי דיומא, והוסף זה מן ו"ר פכ"ד אות ג' אשר מובא שם המאמר הוא בשיתיים ובשלון ארמי, ושס כתוב עס מנאמחי דיומא, ופי' המ"כ כשזומא היום ומתחיל להאיר: (נא) כחררת דם, זילקוס וכן במדרש ש"פ שס, כטפת דם, ובנדפס כחררת ז"ל כחררת, וגם בו"ר הגי' כמין חררת דממא: (נב) זש"ה עשיתי לי, מנאח נמלא בכ"י רומי, אחר שחסר דף אחד, עיין לעיל הערה ל"ה: (נג) וכי כל בני אדם אינן נוטעין כל מה שהם מבקשים, המלות האלה אינם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ומתחיל כל מה שנטע אדם בארץ הוא עושה אפילו פלפלין אם ישע הן עושין. ובנדפס (אות י') בטעות וכי כל בני אדם היין נוטעין 1/2 אינן נוטעין: (נד) כל מה שימע אדם בארץ הוא עושה, בנדפס בטעות

עושינו, אלא שאין אדם יודע מקום של נטיעה ונטיעה היכן היא נוטע, אבל שלמה שהיה חכם נטע כל מיני אילנות, [שנאמר עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי], אמר ר' ינאי (נה) אפילו פלפלין נטע שלמה, וכיצד היה נוטען, אלא שלמה היה חכם, (נו) והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, מנין מציון מכלל יופי אלהים הופיע (תפלים כ), מציון נשתכלל כל העולם כולו, (גו) למה נקראת אבן שתיה שממנה הושתת העולם, (נה) והיה שלמה יודע איזה גיד הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין, ומיד היו עושיין, הרי מה שהוא אומר נטעתי בהם עץ כל פרי: ד"א נטעתי בהם וגו'. כשם שהמיבור הזה נתן באמצע האיש, כך ארץ ישראל מיבורה של עולם, שנאמר יושבי על מכור הארץ (יחזקאל לח יב), ארץ ישראל יושבת באמצעותו של עולם, וירושלים באמצע ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, והאבן שתיה לפני ההיכל, שממנה הושתת העולם, שלמה שהיה חכם עמד על השרשין היוצאין ממנה לכל העולם, ונטע בהם כל מיני אילנות, לפיכך אמר עשיתי לי גנות ופרדסים:

[יא] ד"א כי תבאו אל הארץ. וז"ה ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו הקיו וגו' (תפלים קה מד מה), ויתן להם ארצות גוים, כל מה שנמל הקב"ה מאומות העולם נתן לישראל, ארצות כסף וזהב שדות וכרמים וערים, ולא נתן להם, אלא כדי שיתעסקו בתורה, שנאמר בעבור ישמרו הקיו וגו' (ע), והם לא עשו כן, אלא ויטמאו (אותם כדרכם) [אותה כדרכם ובעלילותם] (יחזקאל לו י), טמאו אותם כחרמו של עבן שנאמר ותבואו ותטמאו את ארצי (ירמיה כ ז), [בחרם עכין], ונהלתי שמותם לתועבה (ע) בצלמו של מיכה, ומה עשה להם הקב"ה, הגלה אותם מתוכה, שנאמר ויתשם ה' מעל אדמתם (דברים כט כז), מהו ויתשם, התיש חילם, היו זורעים ויגיעים, ואומות העולם באין ונומליין, שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו' (שופטים ג), וכתוב ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (ע ע ד), וכשעושים תשובה לא יבנו ואחר ישב, לא ימעו ואחר יאכל למה שהן נוטעין ואינן נותשין, שנאמר ולא ינשתו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלהיך (עמוס ט ט):

[יב] כי תבאו אל הארץ. (ג) וז"ה ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה (ירמיה ג י), משה למלך שהיו לו פלגשים, והיו לו בנים הרבה, והיה לו בן אחד מספורונא אחת, והיה מחבבו יותר מדאי, נתן המלך לכל בני הפלגשים שדות וכרמים, ואחר כך נתן לבנו פרדס אחד שממנו היה (ס) כל (קלאדין) [קלארין] שלו עולה, שלח הבן ואמר לאביו, לבני הפלגשים נתת שדות וכרמים, ולי נתת פרדס אחד, א"ל המלך חיידך כל (קלאדין) [קלארין] שלי מן הפרדס הזה היה לי, ולפי שאני מחבבך יותר מאחיד נתתי אותו לך, (א) כך הקב"ה ברא אומות העולם, כמה שנאמר

הערות ותקונים

בסעות הוא טסע 3/4 הוא עשה: (ג) אפילו פלפלין נטע שלמה, וכן בקב"ר פ"ב בפסוק עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי עץ כל פרי אפילו פלפלין, ודרש עץ שהוא עלמנו כפריו שהוא פלפלין טעם עלו ופריו שוין, נבטות פ"ו יומא פ"ה סוכה ל"ה: (נו) והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, בקב"ר ש"ה ח"ל ר' ינאי צריה דר' ששעון אלף עמד שלמה בחכמתו של משתיתו של ארץ וכן היתה עושה פירות ע"כ. ומוצא בילקוט קהלת רמז תתקס"ו וסיים "למה מציון מכלל יופי משתילת כל העולם, למה נקראת אבן שתיה שממנה הושתת העולם", והסיים הזה לקח מהתנחומא שלפניו. ופי' משתיתו טרסה ועיקר טבעה: (ג) למה נקראת אבן שתיה, תחומא אחרי במ"ר פ"ב סרקי דרבי אליעזר פל"ה חזית פ"ג: (ג) והיה שלמה יודע איזה הוא הגיד שהוא הולך לכוש, לזה כוון רש"י בקהלת ב' ה' ח"ל שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך לטוס וטסע בו פלפלין, איזה הולך לארץ חרוצין ונטע בו חרוצין, שכל גידי הארצות באין לציון שנטע משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי, לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא עכ"ל: (ג) ז"ה ופי' אמרתי איך אשיתך בו משל למלך בו, בילקוט קדושים רמז תרע"ו וכן מוצא בילקוט ירמיה רמז ר"ע, מן המאמר ד"ה איך אשיתך משל למלך, והליון תחומא מוסב גס על זה, רק המאמר שלפניו הוא מתחומא משפטים אות י', ומן ד"ה איך אשיתך הוא מתחומא קדושים שלפניו: (ס) כל קלאדין, התקני קלאדין וכו' בגדס אות י"ב, ובכ"י רומי ורח"ס קלארין, ובילקוט קדושים וירמיה שם קלארין, והמונח הוא יוניא וזושיא Cellarium ופי' חלר: (א) כך הקב"ה ברא אומות העולם, וכן הוא בגדס ובילקוט

ששים המה מלכות (ס"ו ט), אלו האומות, אחת היא יונתי (ס"ז ט), זו כנסת ישראל, וחילק הקב"ה לאומות העולם [שדות וברמים], שנאמר בהנהל עליון גוים (דברים ל"ג ט), ונתן להם לישראל ארץ ישראל, (קלארין) [קלארין] של הקב"ה, הקרבנות ממנה, להם הפנים ממנה, הביכורים ממנה, עומר ממנה, כל המטות שבעולם [ממנה], וכל כך להם, כדי להפריש בין בנה של מטרונא לבני הפלגשים, שנאמר ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים וגו', (ס"ב) אהבה גדולה היתה בין הקב"ה לישראל, והיאך הכניסו את השנאה, אמר הקב"ה איך אשיתך, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר ואיבה אשית (נבאשית ג יו): ד"א איך אשיתך בבנים. אמר להם הקב"ה אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא היאך עשיתם אותי לקמרי עליכם, איך אשיתך בבנים, ואינו אלא לשון קטיגור, שנאמר אם כופר יושת עליו וגו' (שמות כ"א ז):

[ג'] כי תבאו אל הארץ. שלמה אמר זממה שדה ותקחהו (משלי ל"א ט), בא וראה כל מה שהרהר אברהם בלבו נתן לו הקב"ה, הרהר [על] ארץ [ישראל] ונתן לו, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים [לתת לך את הארץ הזאת לרשתה] (נבאשית טו ז), אמר אברהם לפני הקב"ה, רבנו של עולם, אתה נתת לי רשות לומר לפניך כמה אדע (ס"ז ט), השיבו ואמר לו ידוע תדע (ס"ז ט), אוי לו לאדם שמוציא דבר מתוך פיו ואינו יודע היאך מוציאו, על שאמר כמה אדע נתחייבו בניו להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה, ושלמה אמר כל עמל האדם לפיהו וגו' (קבלת ז י), מהו כל עמל אדם לפיהו, כל מצות וצדקות שאדם עושה, דיו לשעה שנפשו יוצאה הימנו, לכך נאמר כל עמל אדם לפיהו. כששמע אברהם ידוע תדע הרהר בלבו ואמר שכל אומה שמשתעבדת בבני יוצאה בשלום ואינה מתחייבת, אמר לו הקב"ה וגם את הגוי וגו' (נבאשית טו ז),

לכך נאמר זממה שדה ותקחהו :

[ד] ונטעם כל עץ מאכל ועלתם (את) ערלתו את פרוי (ויקרא י"ג כג), (סג) מדבר בתינוק, שלש שנים יהיה לכם ערלים (ס), שאין יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי [קודש] (ס"ז ט), שאביו מקדישו לתורה, (סד) היולדים לה' (ס), [מהו היולדים], משעה שמחלל להקב"ה, ובשנה החמישית תאכלו את פרוי (ס"ז ט), (ס"ח) משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה, להוסיף לכם תבואתו (ס), מכאן (כו) שנו רבותינו בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, לפי שבעולם הזה אדם מוליד לו בן, ומוליכו לבית הספר, יגע עמו ומלמדו תורה, ומתוך עונות הוא מת, ואינו שמח ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה על ידי שיצר הרע מצוי בכם, אתם חוטאים ובניכם מתים, אבל לעתיד לבא אני מסיר יצר הרע מביניכם, ומולידין ושמהים, שנאמר לא יגעו צדיק ולא ילדו לבחלה כי זרע ברוכי ה' המה וצאצאיהם אתם (ישעיה ס"ג כ):

[טו] [כי] איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגו' (ויקרא כ"ט). (סז) אמר שלמה מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך (משלי כ"ג), רבותינו אמרו חם על שום שראה ערות אביו, אבל קלה לא קיללו, נתרחק הוא ותולדותיו עד סוף כל העולם, המקלל את אביו על אחת כמה וכמה, והכתוב אומר כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כ"ד), בא וראה כבוד אב ואם כמה היא חביבה לפני הקב"ה, שאין הקב"ה מקפח שכרו בין צדיק ובין רשע, מנין מעשו הרשע, על ידי שכיבד את אביו, נתן לו הקב"ה את כל הכבוד הזה, (סח) ר' אלעזר אומר שלש דמעות הויל עשו הרשע,

הערות ותקונים

ובילקום קדושים ובכ"י רומי ורח"ס ובילקום ירמיה הג' כך הרצה אומות העולם יש לסקב"ה בעולם : (ס"ב) אהבה גדולה היתה עד אחר הקב"ה איך אשיתך הוסיף המדפיס ממוטטה : (ס"ג) מדבר בתינוק, מוצא בילקום קדושים רמז תרס"ו בשם התנחומא : (ס"ד) היולדים לה' מהו היולדים, מכאן חסרו איזה דפים בכ"י רח"ס, ומתחיל בהמשך פ' אמור את פ' ומתחיל משום גזל הכי מסתפית, והוא במאמר של אלכסנדרוס מלך סוקרון אצל גביא מלכא קיא : (ס"ה) משעה שהוא מתחיל לקרוא בתורה, נגדפס בעשות שהוא מתחייב לקרוא בתורה, אבל בכ"י תמימי מאקספארד כתוב נ"כ מתחיל לקרוא : (ס"ו) שנו רבותינו בן חמש שנה למקרא, אבות פ"ה : (ס"ז) אמר שלמה, מוצא בילקום משני רמז תתק"ט בשם התנחומא, ומכאן עד סוף קדושים חסר בכ"י רומי : (ס"ח) ר' אלעזר אומר שלש דמעות הויל עשו, לעיל בתנחומא תולדות אדם

[אחת] מעינו של ימין, ואחת מעינו של שמאל, והשלישית נקשרה בעינו ולא ירדה, אימתי בשעה שבירך יצחק את יעקב, שנאמר וישא עשו את קולו ויבך (נראה כי זה), (טז) ומה אם רשע זה על שכיבד את אביו פרע לו הקב"ה, (ע) מכבד אבותיו על אחת כמה וכמה. אמר מי הקדימני ואשלם וגו' (איוב מא ג), אמר הקב"ה (עא) מי הוא זה שהקדים כיבוד לאביו ולא נתתי לו בנים, וכן באיוב הוא אומר מי יתן אלוה דבר וגו' (ע"א ה), ויגד לך תעלומות חכמה וגו' (ע"א ו), החקר אלוה תמצא וגו' (ע"א ז), (עב) למה איוב דומה, (עג) למי שנתן בקולר, ואמר אני יודע מה שבתוך פלמין של מלך, אמרו לו הטר עצמך מן הקולר ונדע שאמת אתה אומר, אף כך איוב היה לבוש שבעה מיני שחין, והיה צריך לצדקה, שנאמר חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי (ע"א ח), והוא אומר הגעתי לסוף מעשיו של הקב"ה, שנאמר אדעה (מה) מלים יענני [ואבינה מה יאמר לי] (ע"א ט), אמרו לו חבריו החקר אלוה תמצא וגו' (ע"א י), הן [יחרם] [יהרום] ולא יבנה וגו' (ע"א י"ד), מי משהרס סדום ועמורה והפכה מי בנאה, אין בריה יכולה לעמוד על מעשיו, שנאמר ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קבלת י"ג), אמר הקב"ה בעולם הזה בשביל יצר הרע בני אדם לוקין, אבל (עד) לעולם הבא אני מסיר יצר הרע מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם וגו' (יחזקאל לו טו טז):

חסלת פרשת קדושים

פרשת אמור

[א] ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן וגו' (ויקרא כא ה). (א) זש"ה אמרות ה' אמרות שהורות וגו' (תהלים י"ז), (ב) כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל בשביל קדושתן וטהרתן, אמרות ה' אמרות שהורות, אמור אל הכהנים ואמרת אליהם, הרי [אמירה] שתי פעמים, למה הדבר דומה למבנה שהיה נכנס ויוצא לפני המלך, אמר המלך גזרתי עליך שלא תראה מת כל ימך, מפני שאתה נכנס ורואה את פני, שלא תטמא פלטרין שלי, כך הקב"ה גזר על הכהנים הנכנסים לבית המקדש שלא ישמאו למת, לפיכך הוא אומר לנפש לא יטמא בעמיו (ויקרא ע"ט):

[ב] ד"א אמור אל הכהנים. (ג) זש"ה יום ליום יביע אומר וגו' (תהלים י"ג), אין אומר ואין דברים (ע"א ט"ז), (ד) אתה מוצא בימות הסתיו היום מלוא את הלילה, ובימי הקיץ הלילה מלוא את היום, אין בריה שומע ביניהם, (ה) שנאמר אין אומר ואין דברים [בלי נשמע קולם], אבל למטה בני אדם מלוין זה לזה, וכמה מריבות הן עושין, שנאמר אין אומר ואין דברים וגו' [בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם] (ע"א ע"א):

הערות ותקונים

אות כ"ד והוצא בילקוט תולדות רמז קפ"ו בשם התנחומא, וע"ש: (טז) ומה אם רשע זה, לפני זה נמצא הוספה בנדפס אות ט' ב"א וראה כמה שלוש נתן לו הקב"ה שנאמר האכלתם לחם דמעה ותשקמו בלמעות שלש (תהלים פו) שלם חין כתיב אלף שלם שלף היו ג' שלימות: (ע) מכבד אבותיו, בנדפס נוסף ועושה מלות אחרות: (עא) מי זה שהקדים כבוד לאביו. בנדפס בשעת שהקיס כבוד וז"ל שהקדים, וכן הוא לנכון בכ"ו חמישי של אקספארד: (עב) למה איוב דומה, מוצא בילקוט איוב רמז תתק"ו בשם התנחומא: (עג) למי שנתן בקולר, המלה רומית Collare, ופי' סוגר הנתון בלואר השניים: (עד) לשלם הבא, בנדפס הגירסא לעמוד:

(א) זש"ה אמרות ה', כל מה שהקב"ה מזהיר את ישראל, מוצא בילקוט אמור רמז תרכ"ז בשם התנחומא וגם בילקוט תהלים רמז תרכ"ז ג"כ בשם התנחומא, ומכאן נמצא ג"כ בכ"ו רומי (עיין לעיל קדושים הערה ס"ז), ובכ"ו רח"ס חסר ג"כ איזה דפוס, עיין לעיל קדושים הערה ס"ד: (ב) כל מה, בנדפס יש למחוק מלת "עליו" וכן "ד"א" במאמר שלאחריו הרי אמורה ב' פעמים: (ג) ד"א אמור, זש"ה יום ליום יביע אומר, ומכאן עד מה כתיב למעלה מן הענין חסר בנדפס: (ד) אתה מוצא בימות הסתו היום מלוא את הלילה, עיין מדרש שו"ס ממומר י"ט בספוק יום ליום יביע אומר, ארבע תקופות בשנה כו', ומוצא בילקוט תהלים רמז תרע"ב, ועיין בו"ר פכ"ו אות ד' המתחיל זש"ה יום ליום יביע אומר ע"ש: (ה) שנאמר אין אומר ואין דברים, הוספתי סיפא דקרא בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם, ועיין בו"ר שם הוספתי דברים, והכוונה אבל בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם של טענות וויכוחים, ובכ"ו רומי הגי' ד"א חין

העלוינים אינם צריכין לא אמירה ולא דיבור, אבל התחתונים צריכין אמירה ודיבור ואמרות, אמור ואמרת אולי יעמדון, שנאמר אמור אל הכהנים [ואמרת אליהם]:

[ג] אמור אל הכהנים. מה כתיב למעלה מן הענין, ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני וגו' (ויקרא כ כו), וש"ה וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים (ישעי' ח ט), אמר הקב"ה לישראל אם יאמרו אליכם דרשו אל האובות, והניחו אלהים שבשמים, (ו) אמרו להם הלא עם [אל] אלהיו ידרוש (שם), כשם שאמר אליהו לאחזיהו המבלי אין אלהים בישראל וגו' (מ"ב א ג), (ז) למה לנו להניח לחי העולמים, (ח) וה' אלהים אמת [הוא אלהים חיים ומלך עולם] (דברים י י), ובתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים (דברים ד ד), לפיכך נדרוש באלהים חיים, אבל [אלוה] אומות העולם מתים, כמוהם יהיו עושיהם (תהלים קטו ח), מה כתיב אחריו לתורה ולתעודה [אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר] (ישעי' ח כ), (ט) ר' יוחנן ור' לקיש, ר' יוחנן אמר אמר הקב"ה אם לא יאמרו כדבר הזה לאומות העולם אשר אין להם שחר, (י) ור' לקיש אומר אשר אין לו שחר] האובות והידעונים על עצמם אינן מעלים את השחר, שהם נתונים באופל, וכל שכן על אומות העולם, ואם תאמר ממי נדרוש, הרי הוא אומר, ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט וגו' על פי התורה אשר יורוך (דברים יז ט יב):

[ד] ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני (ויקרא כ כו), מה כתיב אחריו, אמור אל הכהנים, מה ענין זה אצל זה, אלא צפה הקב"ה שעתיד שאול למלוך על ישראל, ולחרוג את הכהנים, ולדרוש באוב וידעונים, שנאמר ויאמר שאול (א' עבדיו) [לעבדיו] בקשו לי (אשה) [אשת] בעלת אוב (ש"א כח ז). (יא) אמר ריש לקיש למה שאול דומה, למלך שנכנס למדינה ואמר כל התרנגולין שבמדינה זו ישחמו בלילה, בקש ליצאת לדרך, (יב) אמר אין כאן תרנגול שיקרא, אמרו לו לא צוית אתה לשוחטן, אף כאן שאול הסיר את האובות ואת הידעונים (שם ט ט ג), ואמר בקשו לי (אשה) [אשת] בעלת אוב. ויתחפש שאול (שם ח), מהו ויתחפש, (יג) שנעשה חפשי מן המלכות (יד) וילך הוא ושני אנשים עמו (שם), מי היו, אבנר ועמשי, (טו) לימדה תורה דרך

הערות ותקונים

אומר ואין דברים העלוינים אין צריכין לו: (ו) אמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש כשם שאמר אליהו, מוצא בילקוט ישעי' רמז פ"ח בשם התנחומא: (ז) למה לנו להניח לחי העולמים, צ"ב רומי הגי' הלא עם אל אלהיו ידרוש אלא מה אתם אומרים נניח את החי ונלך אלל הכת שצ"ח בעד החיים אל המתיים וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים הוא שאמר לנו ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגו' ונלך אלל המתיים, שנאמר ויאכלו מזבחי מתיים: (ח) וה' אלהים אמת, בו"ר פ"ו אות ו' וירושלמי סנהדרין פ"א איתא וה' אלהים אמת מהו אמת אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, אבל אלהי אומות העולם מתיים הן שנאמר מה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (תהלים קמו ה ז) מתיים הן ולא מניחים חי העולמים ומשחתיים למתיים לתורה ולתעודה התורה מעידה בנו אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר, ואח"כ מוצא מאמר ר"י ורשב"ל כמו שהוא ג"כ בתנחומא לפנינו: (ט) ר' יוחנן וריש לקיש, וי"ר שם ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש: (י) וריש לקיש אומר, הוספתי, ועיין בזה ב"ר ובדפוס. והכוונה ר' יוחנן דרש אין לו שחר להקב"ה על ישראל וריש לקיש דרש אשר אין לו שחר על האובות והידעונים: (יא) אמר ריש לקיש למה שאול דומה, מוצא בילקוט שמואל רמז קל"ט בשם התנחומא, וגם בילקוט הביא הכתוב בטעמה ויאמר שאול אל עבדיו בקשו לי אשה בעלת אוב וצ"ל לעבדיו גם צ"ל אשת כמו שתקתה צננים. ובילקוט שם אמר ר' שמעון בן לוי אמר ר' שמעון בן לקיש, והיה כתוב ב"ר אמר רשב"ל והמדפיסים הביגו אמר ר' שמעון בן לוי, וכן נשתה המאמר בו"ר פ"ח אות ז', ושם הגירסא אמר ריש לקיש כמו בתנחומא, וכן נשתה במדרש שמואל פ"ד ושם חסר שם האומר: (יב) אמר אין כאן תרנגול שיקרא, לידע כמה שעות בלילה: (יג) שנעשה חפשי, דרש ויתחפש כלו הוא בשי"ן ימנית: (יד) וילך הוא, לפני זה מוצא במדרש וי"ר ובמדרש שמואל וילגש נגדים אחרים מאלוין פניקא (באגדה שמואל ובהוספי בערך פנ"ג הביא את המאמר ממדרש שמואל וכתב פי' בלשון רומי paganus פרוי ואיש כפר, וזוהו תראה כי המדרש וי"ר מלוחר להתנחומא, כי זה טופס בו"ר ואח"כ באגדה שמואל: (טו) למדה תורה דרך ארץ, בו"ר אמר ר' איבו ובאגדה שמואל אמר ר' אבהו ושם הגי' למדה תורה דרך ארץ שלא יהא אדם ויאל לדרך בפרות משיים, שאם יאל סופו נעשה עבד לעבדו דאמר ר' איבו שני בני אדם כו'. ובג"ר סוף פנ"ה אמר ר' אבהו שני אנשים נהגו בדרך ארץ אברהם ושאלו, אברהם ויקח את שני נעריו אתו, שאול וילך הוא ושני אנשים עמו, ובילקוט וירא רמז ל"ו הביא זה בשם ב"ר ובטעמה הביא שם ושני אנשים אתו במקום עמו, ובדפוס הגי' ג

ארץ שלא יצא אדם לדרך (בלילה) לברו, וכן עשה אברהם אבינו, (מז) ויקח את שני נעריי (עמו) [אתו] ואת יצחק בנו, (נלאים כג ג), (מז*) וכן וילך הוא ושני נערייו (אתו) [עמו] (ש"א כח ט), ויבואו אל האשה לילה (ס), (יו) וכי לילה היה, אלא אותה שעה היתה להם אפולה כלילה, ויאמר קסמי נא לי באוב וגו' (ס), ותאמר האשה (אל שאול) [אלוי] הנה אתה ידעת [את] אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת (הידעונים) [הידעוני] (ס ס ס ט), מיד וישבע לה שאול בה' לאמר [חי ה'] אם יקרך עון בדבר הזה (ס ס), (יח) אמר ריש לקיש (יט) למה שאול דומה, לאשה שהיתה נתונה אצל אהובה, (כ) ונשבעת בחיי בעלה, ותאמר האשה את מי אעלה לך (ס ס ס י), מאומרי מי כמוכה (ססו טו י), או מאומרי מי ה' (ס ס ס ג), (כא) אמר לה את שמואל העלי לי (ס ס), עשתה מה שעשתה והעלתה, ותרא האשה את שמואל ותזעק (קול) [בקול] גדול ותאמר למה רמיתני ואתה שאול (ס ס ס י), מהיכן ידעה, אמרו רבותינו, לא כשם שעולה למלך עולה להדיוט, למלך פניו למעלה ורגליו למטה, כדרך כל האדם, ולהדיוט רגליו למעלה ופניו למטה, ויאמר לה המלך [אל תיראי כי] מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ (ס ס ס י), (כב) עולים תרי, (כג) ומי היו משה ושמואל, כששמע שאול כן נתיירא שקרא אחד ועמדו שנים, ויאמר לה מה (תארו) [תארו] ותאמר איש זקן עולה והוא עומה מעיל (ס ס ס י), שלשה דברים אמרו במעלה את האוב, המעלה אותו רואהו ואינו שומע את קולו, השואלו שומע את קולו ואינו רואהו, העומדין שם לא רואין אותו ולא שומעין את קולו, איש זקן עולה והוא עומה מעיל, ולהלן הוא אומר ומעיל קמן תעשה לו אמו (ש"א ג י), תנא המעיל בו גדל, בו נקבר, בו עלה, (כד) תני בשם ר' נתן כסות שיוחד עם אדם לקבורה בו עתיד לעלות בתחית המתים, שנאמר תתהפך כחומר חותם ויחיצו כמר לבוש (איוב לח י), וידע שאול כי שמואל הוא ויקב אפים ארצה וישתחו, ויאמר שמואל אל שאול למה הרגתני להעלות אותי (ש"א כח יד טו), (כה) לא היה לך להרגני בוראך (כו) אלא כי שעשית אותי ע"ז, (כז) לא כך שנינו כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, (כח) ויש אומרים למה הרגתני שאמר לו הייתי מרגו שמא יום

הערות ותקונים

אמר ר' איבו שני בני אדם נהגו דרך ארץ אברהם ושאול: (מז) ויקח את שני נערייו עמו, תקתי אתו, וגם בוי"ר ובילקוט שמואל הביא בטעות עמו, ובי"ר סס נוסף ומי היה ישמעאל ואלעזר: (מז*) בנדפס הגי' ויכח וילך הוא ושני אבנים עמו"כ כמש"כ גבי שאול, ולהגי' שלפניו י"ל דכוון התנחומא לקרא דכתיב גבי בלעם וי"ל וכן ושני נערייו עמו (במדבר כב כב), ועי' רש"י סס ובענף יוסף על התנחומא בנדפס אמור אות ב: (יז) וכי לילה היה, שנין בחדשי סדר"ל: (יח) אמר ריש לקיש, וכן הוא בוי"ר ובנדפס ובמדרש שמואל אמר ר' שמעון בן לקיש, ובילקוט שמואל גם בכלל בטעות אמר ר' שמעון בן לוי, עיין לעיל הערה י"א: (יט) למה שאול דומה, בוי"ר משל לאשה, ובנדפס משל למי שאול דומה, וי"ל כמו לפניו, וכן מובא בילקוט: (כ) ונשבעת בחיי בעלה, בוי"ר סיים כך שאול שאל בצבז וידעויו ואומר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה: (כא) אמר לה את שמואל העלי לי, בנדפס ובאגדה שמואל נוסף רבן של הגביאים: (כב) עולים תרי, ק ים לתקן בנדפס במקום אלהים תרי: (כג) ומי היו משה ושמואל, בוי"ר ובאגדה שמואל סס איתא ויש אומרים לדיקום עלו עמו בצותה שעה, ובכ"י חמישי של אקספארד נוסף וכן איתא סס אלהים תרי ומי היה שמואל ומשה, כשבעה פעלה שמואל ביקש משה שיטעה עמו שהיה מתירא, עיוס הדין, אמר למשה שם והסעד לי שקיימתי כל מה שכתוב בתורתך ועלה עמי ולבקש רחמים על ישראל שגאמר אל עימור נמה ונמה שמואל לפני עימורו כששמע שאול כך נתיירא שגאמר לה לבעות אחד ועלו עמי: (כד) תני בשם ר' נתן, מן המאמר הזה ליתא בוי"ר, ובאגדה שמואל, וכן מובא זה בירושלמי כלאים פ"ט ה"ד (דף גס ע"ב) תני בשם ר' נתן כסות היורדת עם אדם לשאל היה צאה עמו מה סעמא תתהפך כחומר חותם ויחיצו כמו לבוש: (כה) לא היה לך להרגני, וי"ר סס ובאגדה שמואל סס: (כו) אלא כי שעשית אותי ע"ז, בוי"ר אלא עשיתי ע"ז, ופי' לא די שהרגת את בוראך לבד במה שגאלת בצבז אלא הרגת בי ג"כ, שעשיתי ע"ז. ובילקוט במקום בי הביא כי: (כז) לא כך שנינו, נסנה גם בבי"ר פ"י: (כח) ויש אומרים למה הרגתני שמאמר לו הייתי מרגו שמה יוס הדין הוא הייתי מתירא, עיוס הדין, בוי"ר הגי' כן וי"א שהיה שמואל סבור שהוא יוס הדין ונתיירא והעלה למשה עמו כ'. ובכ"י רומי הגי' נסגית ויאמר שמואל אל שאול למה הרגתני להעלות אותי, העמדתי אין כתיב כאן, אלא למה הרגתני להעלות אותי, אמר ר' חנינא מוכן איתא למד שאילו הלדיקס מתייראים מיוס הדין כענין שהוא אומר שמעתי ותרצו בסי, א"ל שמואל למה הרגתני הייתי סבור שמה יוס הדין והרגתני למה הרגתני ולא דיי שהרגתני אלא להעלות אותי אתי כתיב שהעליתי

הדין הוא והיתי מתיירא, והרי דברים קל וחומר, ומה שמואל [רבן] של כל הנביאים היה מתיירא מיום הדין, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. (כט) ויאמר שאול (אל שמואל) צר לי מאוד וגו' [ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות] (ש"א כ טו), למה (ל) לא אמר לו באורים ובתומים, (לא) אמר ר' יצחק לב יודע מרת נפשו (משלי יד י), (דב) על שהרג נוב עיר הכהנים, ויעש ה' לך כאשר דבר ביד, ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרוד (ש"א ס"ו י), (דב) א"ל [כד הוית גבן אמרת לי ויתנה לרעך הטוב טמך, וכדו אמרת לרעך לדוד, א"ל] כד הוינא נביחא הוינא בעלמא דשקר, והוינא אמרין לך מלין דשקר דדחילת מינד דלמא תקשליני, ברם אנא כען בעלמא דקשוט, לא תשמע מני אלא מלין דקשוט, ולא על חנם עשה לך את הדבר הזה, כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק [וגו'], ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי (ש"א ס"ט י"ט), (לד) עמי במחיצתי, כששמע כך וימחר שאול ויפל מלא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל (ש"א ס"ט כ), אמרו לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל, אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח, ובנך מתמנין רברבן. אמר ריש דקיש באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת, אמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי, (לה) בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה, אינו מוליך בניו עמו, מפני מראית העין, וזה שיורד למלחמה ויודע שהוא נהרג נטל בניו עמו, ושמח על מדת הדין שפוגעת בו. (לו) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מלמד שהראהו הקב"ה למשה, דור דור ודורשיו, דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, והראהו שאול ואת בניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבונו של עולם מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב, א"ל, משה ולי אתה אומר, (לז) אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותם. (לח) תנו רבנן על חמש המאות נהרג אותו צדיק, (לט) שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל בה' (ד"ס"א יג), על שהרג נוב עיר הכהנים, ועל שחבל על אגב, ועל שלא שמע לשמואל, שנאמר שבעת ימים תוחל וגו' (ש"א י"ט), והוא לא עשה כן, אלא

הערות ותקונים

אחי את נפשו של משה, ויאמר שאול כר לי מאד ופלשתים נלחמתי צי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ציד הנביאים גם בחלומות וגו' מה אמר לו שמואל עכשיו למה תשאני וס' ר' מעלין ויהי עך, תחלת דבריך שהרגתה את כהניו ויהי ערך שהרגתה אותם שכתוב בהם וערכו צי אחרן הכהנים ויהי ג' גם את ישראל עמך ציד פלשתים ומחר את ובניך עמי, א"ל את תלך למלחמה לא תצרח אלא תהרג אני מפייס עיך לעתיד לבא, ומחר אתה ובניך עמי וימחר שאול ויפול מלוא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל וגם כה לא היה בו כי לא חלל כל היום וכל הלילה, כיון שעמדה נפשו של משה התחילה אומרת רבון כל העולמים המלך שהעמדת על בניך את הורגו ציד פלשתים, א"ל הקב"ה משה חלילה לאל מרשע ושדי משול, אלא כי פועל אדם ישלם לו וגו', ולא תאמר אלא ראה מה הכתבתי בתורתי ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או דעונו מות וימתו וגו' אמר לכהנים שהרג שהיו מקטרגין אותו ע"כ. ואח"כ מתחיל ד"ל אמור אל הכהנים אמר ר' יוחאי כל מקום שהוא אומר אמור ואמרת תריך להידרש. (הא אות ד'): (כט) ויאמר שאול כר לי מאד, לפני המאמר הזה אמר הכוס על אחת כמה וכמה ומלא בנדפס הכוסה רבי כי הוה מטי להאי קרא כבי ס'. זה ליתת גם בילקוט שמואל שם רמז קל"ט בשם התנחומא, וזה נוסף מו"ר פ"ג אות ז' קה"ר פ"ג פסוק כי את כל מעשה וחיכה רבה פ"ג אות" פסוק יתן בעפר פיכו, ירושלמי פ"ב דחגיגה ה"א, ועיין חגיגה דף ד': (ל) למה לא אמר לו באורים ותומים, שהרי גם שאל כדכתוב וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים (ש"א כח): (לא) אמר ר' יצחק, וכן הוא בנדפס. ובז"ר ובאגדת שמואל שם הגי' אמר ר' יצחק בר חייה: (לב) על שהרג נוב עיר הכהנים, ולכן לא הזכירם שכתב"ם ממונו, שלא יאמר לו אתה גרמת לעמלק שהכית הכהנים, וכן מפורש בז"ר שם ובאגדת שמואל: (לג) א"ל כד הוית גבן, הוספתי, וכן הוא לכתוב בנדפס, ועיין בז"ר שם ובאגדת שמואל: (לד) עמי במחיצתי, עיין ברכות דף י"ב, ובז"ר הגי' א"ל ואין מיערך אמר אין ערקת את משתיב פ"ב בתמייה את תנלל, אם אתה מקבל עליך מדת הדין מחר את ובניך עמי מאי עמי אמר ר' יוחנן עמי במחיצתי. ובאגדת שמואל הגי' בעשות אין ערקת משחוכה, פ"ב שם הופרש הוכל לנפס אם זכית לכך, ובאמת ז"ל משחוכה בבי"ת: (לה) בנוהג שבעולם, וי"ר שם ומדרש שו"ס ממזמר ז': (לו) אמר ר' יהושע דסכנין מולמד שהראה הקב"ה, עיין סנהדרין ל"ח ע"ו ה' שמ"ר פ"מ מכילתא סוף בשלח ספרי סוף ברכה תל"ז פ"ו וי"ר פכ"ז שם ובאגדת שמואל שם: (לז) אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין אותו, וכן מובא בילקוט שמואל בשם התנחומא, ובנדפס הגי' אמור אל הכהנים שהרג שמקטרגין על שאול על שהרג נוב עיר הכהנים וזה שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים: (לח) תנו רבנן, מובא בז"ר שם ובאגדת שמואל שם ובשו"ס שם ממזמר ז': (לט) שנאמר וימת שאול, לשון הכתוב בדה"א הוא כד וימת שאול במעלו

ואתאבאק ואעלה העולה (ש"ג י"ג), וגם אשר שאל באוב, שנאמר וגם לשאל באוב: לדרוש, (דס"ג י"ג) ולא דרש בה' וימיתוהו (ש"ס ט"ז):

[ה] ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. (מ) אמר ר' יוחנן כל מקום שהוא אמור אמור ואמרת צריך להדרש, ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה (אסתר ז ט), ויאמר ויאמר למה, אמר לה אם הוא זה מושב, (מא) ואם לאו אמרו שהוא הוא, (מב) ר' אבין אמר (מג) עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי מתורגמן, משהכיר בה התחיל לספר עמה בעצמו, כיוצא בו ויגש איש האלהים ויאמר אל (אחאב) מלך ישראל ויאמר בה אמר ה' (מ"א כ כח), ויאמר ויאמר למה, (מד) אמר לו כשיפול בן הדרד בידך לא תחמול עליו, אמירה שניה אמר לו, הוי יודע כמה מצודות והרמוזים פרשתי לו עד שבא לידך, ועכשיו אם הפקד יפקד (והיה) [והיתה] נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו (ש"ס ט"ז), [כיוצא בו] ויאמר אל האיש לברש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל (ויקרא ל"ג), אמר אל המלאך, והמלאך אמר לכרוב, אמר לו גזר עלי הקב"ה ואני אין לי רשות להכנס תוך מחיצתך, אלא עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים, מיד וישא ויתן אל חפני לברש הבדים (ש"ס ט"ז), ר' פנחס אמר (מה) הפשירן ונתנן לו, (מו) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שני גחלים היו עמומות בידו של גבריאל (מז) שתי שנים ומחצה, סבור שישראל עושין תשובה, כיון שלא עשו בקש לזורקן ולקעקע ביצתן, אמר לו הקב"ה גבריאל אל תעשה יש בהן בני אדם שעושין תשובה וצדקה אלו עם אלו, שנאמר וירא לכרובים תבנית יד אדם (ש"ס ט"ח), לפיכך ויאמר ויאמר, ואף כאן אמור אל הכהנים ואמרת, (מח) אמירה ראשונה לבת מצוה שישמא, והשניה לאחרים לא ישמא:

[ו] ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. (מט) מה כתיב אחרי הענין הזה, והכהן הגדול מאחיו (ויקרא כ"א י), (ג) למה נקרא שמו גדול (גא) שהוא גדול בחכמה

הערות ותקונים

במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאל צבוב לדרוש ולא דרש בה' וימיתוהו וגו'. ודרש במעלו על שהרג טוב עיר הכהנים, אשר מעל בה' אשר חמל על אנג כי אין הכסף שלם ואין השם שלם עד שימחה זכר של מעלק, על דבר ה' אשר לא שמר שלא שמע לשמואל, וגם לשאל צבוב לדרוש ששאל צבוב, ולא דרש בה' היינו מה שאמר לכהן אסוף ידך ולא המתין עד שידרוש צבוב, והוא מדברי הי"פ, ועיין בספר מדרש תנאים להר"ז ו"ל דף לה ע"ב בליקוים מה שהעריך צבוב והביא גם בשם הגאון מוילנא ז"ל: (מ) אמר ר' יוחנן, מובא בליקוים אמור רמז תרל"ו בשם התנחומא וכן מובא בליקוים מליכים רמז רכ"ז ג"כ בשם התנחומא, ובמליכים שם הגי' כל מקום שהוא אמור ויאמר ויאמר, וכן נשנה בו"ר פכ"ו אות ח', ובאגדת שמואל שם, ובו"ר חסר שם האומר, ובאגדת איכה פסוקה א' בפסוק ממרום שלא אם וכן באגדת שמואל הגירסא אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחאי, ועיין גם מגילה דף טו ע"א: (מא) ואלא לאו אמרו שהוא הוא, בכ"ו תמישי של אקספארד הגי' אמרו לי מי הוא: (מב) ר' אבין אמר, וכ"ה בליקוים, ובגדפס חסר שם האומר וגורם שם ד"א עד שלא הכיר, ובו"ר ר' אומר ו"ל ר' אבין אמר, וגם לפני צבל המסדר מתנחומא הגדפס היה כתוב "ר"א". והביא ד"א ובמדרש איכה רבתי שם הגי' אמר רב בשם ר"א, ובגמרא בבבלי מגילה ע"ז ע"א אמר ר' אבוב: (מג) עד שלא הכיר בה שהיא יהודית היה מספר ע"ה מתורגמן, וכן הוא בו"ר, ובבבלי ובמדרש איכה שם הלשון משוכשם ע"ה כי מתחלה היה מדבר עמה ע"ה מתורגמן: (מד) אמר לו כשיפול בן הדד בידך, נשנה בירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ז (דף ל' ע"ג), ובו"ר ובאיכה רבתי שם: (מה) הפשירן ונתנן לו, עיין וימא דף עז ע"א: (מו) אמר ר' יהושע דסכנין, וכן הוא בו"ר ובאגדת שמואל ובמדרש איכה שם ובליקוים, ובגדפס בשמות ר' שמעון דסכנין: (מז) שתי שנים ומחצה, בליקוים אמור ומליכים שם רמז ר"כ וגם בגדפס חסרי המלות שתי שנים ומחצה, גם בשמות שם עומדות צידו במקום עמומות צידו, אולם בו"ר ובאיכה רבה ובאגדת שמואל שם הגי' שם שנים, ועיין במ"ב ובפ"ו מהר"ז שם: (מח) אמירה ראשונה למת מלואו כו'. וכן הוא בגדפס ובו"ר ובליקוים, אולם במדרש שמואל ובמדרש איכה הגי' בהי"פ, אמירה ראשונה לנפש לא ישמא בעמיו, ובאמירה השנייה אמר לו אם בא מת מלואו לידך הסמא לו, ובאיכה רבתי ובאגדת שמואל סיים אחר מאמר זה לפי שבעולם הזה אחת עוממאין צמת מלואו אבל לעתיד לצבא אין אחת עוממאין כל עיקר רמז שאין מיתה לעתיד לצבא הה"ד צבל המות לנפש (שעיה כה ח). וזה ליתא גם בו"ר וכן ליתא גם בכ"ו, ולרואייהו בגדפס סוף אות ג' ג"כ בהוספה הי"א, וזה מוסף מן המדפיס בדפוס מאנומיה, וליתא בדפוס אקספארמינא בדפוס וויניציאה גם איננה בכ"ו תמישי מואקספארד: (מט) מה כתיב אחר הענין, לפעמים דרש מה כתיב למעלה מן הענין, וכאן דורש מה כתיב הענין: (ג) למה נקרא שמו כסן גדול, מובא בליקוים אמור רמז תרל"א בשם התנחומא, וכן נשנה בו"ר פכ"ו אות ט' (גא) שהוא

דברים, (גב) בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים, בנוי שהוא נאה מאחיו, בכח שהיה נבחר בכח, (גג) בא וראה אהרן כשהניף את הלויים עשרים ושנים אלף ביום אחד, כיצד היה מניף, מוליך ומביא מעלה ומוריד, הוי שהיה גדול בכח, ובעושר שאם לא היה עשיר, אחיו הכהנים מעשרין אותו. (גד) מעשה בפנחס הסתת שמינהו כהן גדול, ויצאו אחיו הכהנים וראו אותו חוצב אבנים, ולא הניחוהו, ומלאו את המחצב לפניו דיגרי זהב, [ומנין] שאם אין לו, אחיו הכהנים מגדלין אותו, שנאמר והכהן הגדול מאחיו, ולא כהן גדול בלבד, אלא מלך כיוצא בו, וכן אתה מוצא כדוד, כשהלך לחלחם עם גלית הפלשתי, אמר לו שאול, לא תוכל ללכת אל הפלשתי וגו' (ש"א י"ג), א"ל דוד, רועה היה עבדך [לאביו] בצאן וגו' (ש"ש ס"ג), ויצאתי אחריו והכיתיו וגו' (ש"ש ס"ה), גם את הארי גם את הדוב וגו' (ש"ש ס"ו), א"ל שאול ומי אמר לך שאתה יכול להרוג אותו, השיבו דוד (גה) וכי קנינוי למדני אבא, ה' אשר הצילני מיד הארי וגו' (ש"ש ס"ז), (נו) מיד וילבש שאול את דוד מדיו וגו' (ש"ש ס"ח), וכתוב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם (ש"ש ס"ט), כיון שהלבישו (נז) וראה שהם עשויים לו, מיד הכנים לו עין צרה, כשראה דוד שהלבין פני שאול, א"ל לא אוכל [צצאת] [ללכת] באלה כי לא נמתי (ש"א י"ט), הא למדת שאפילו היא אדם קצר ויתמנה מלך נעשה ארוך, למה שבשעה שהיה נמשח בשמן המשחה היה משובח יותר מאחיו, אמר דוד בשמן המשחה שנמשחתי בו אני שמח שאיני זו מכבודי לעולם, שנאמר לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבשח (תהלים ע"ט):

[ז] שוך או כשב או עז כי יולד וגו' (ויקרא כ"ב טו). וז"ה צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה (תהלים ל"ז ז), אלו הצדיקים שנמשלו בהרים, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' וגו' (מייס"ב). ומשפטיך תהום רבה, אלו הן הרשעים, (גח) שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף (תהלים ק"ו טו): [ד"א צדקתך כהררי אל. אלו הצדיקים, מה הרים הללו מעלים עשבים, כך הצדיקים יש להם מעשים טובים. משפטיך תהום רבה, אלו הרשעים, מה התהום אינו מעלה עשבים, אף הרשעים אין להם מעשים טובים]: (ס) ד"א צדקתך כהררי אל. מה ההרים ראוי לזרע ועושים פירות, כך הצדיקים עושים פירות, ומטיבין לעצמן, ומטיבין לאחרים, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם

הערות ותקונים

גדול בחמשה דברים, דורש הגדול ה' גדול, וכן הביא מהר"י: (גב) צנוי כח בעושר ובחכמה ובשנים כן ה' דברים שמנו בעדיות פ"ב מ"ט שהלך זוכה לננו, ובמשנה אבות פ"ה מ"ח מונה שבע מדות לצדיקים, ובמקום לפנינו בשנים חושב שם הזקנה והשיבה, ומוסף שם עוד והכנים, ובספרא אמור פ"ד ובתוספתא יומא פ"א ויברושלמי יומא פ"א ה"ג (דף ל"ט ע"א) במקום ובשנים חשיב במראה, וכן הביא ג"כ הרמב"ם רפ"ה מה' כלי המקדש, והילקוט אמור רמז תרכ"ד הביא בשם ה"כ ובמדה במקום ובמראה, ובגמרא צבילת יומא דף יח ע"א ליתא בשנים וחושב רק ד', אין ספק ששמשו מלת "ובמראה": (גג) בא וראה, וי"ר שם וקה"ר סוקו וישב העפר אל הארץ ובמ"ר פי"ח: (גד) מעשה בפנחס הסתת, בספרא שם ליתא אמרו עליו על פתח בית הצחה שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו אחריו גזברים ומרכובין ומלאוהו חוצב ומלאו עליו את המחצב דיגרי זהב כו'. ונראה להגיה בספרא בית הסתת, וכן מובא לנכון בשם הספרא בתוס' נדה דף ח' ע"ב ד"ה והא קשיא, והילקוט אמור שם הביא את דברי הת"כ וגורם ליתא חפחה ג"כ בטעות. ופי' הסתת חוצב אבנים. ורליתו בתוספתא יומא פ"א שהג"י שם ליתא חוצב ואל"כ שם מקום הוא: (גה) וכי קנינוי למדני אבא, פי' קנינוי צ"ל אֲמָרָה וְיָצֵא חַיִּים מִבְּרֵיתוֹ (יחזק), וזה חסר בגדפס וכו': (נו) מיד וילבש שאול, מובא בילקוט אמור שם, גם בילקוט שמואל רמז קכ"ז בשם התחומא: (נז) וראה שהם עשויים לו, פי' שהיו כמדתו, ובכ"י חמישי של אקספארד אחר המלות מיד הכנים זו עין נרה טוסף שם מפני שהיו הנגדים ראויים ועשויים למדות: (גח) שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף, יותר נכון להביא כהחזו מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלשו ענבו בים סוף, והכוונה לכתוב שלחחיו והמוות יכסיומו, ובכ"י רומי הגי' שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף תהומות יכסיומו, מזה תראה שהיתה בתחלה הנירסא ומבחר שלשו ענבו בים סוף תהומות יכסיומו. ובגדפס אות ה' מובא רק תהומות יכסיומו: (גח) ד"א צדקתך, בגדפס חסרים המלות "ד"א" וכל המאמר שהוספתי נמצא לנכון בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס חסר איזה דפים כמו שהבאתי למעלה), וכן הוא לנכון בגדפס, וכן הוא בוי"ר ריש פכ"י: (ס) ד"א צדקתך מה ההרים ראויים לזרע, גם פה חסר בגדפס המלות "ד"א". וזה נשנה גם בוי"ר ריש פ' ויקרא וכן בספיקתא ספקא שור

יאבלו (ישעיה ג י), (סא) למה הדבר דומה, לפעמון זהב, (סב) והגיל שלו של מרגלית, כך הצדיקים הם מטיבין לעצמן ומטיבין לאחרים. ומשפטיך תהום רבה. אלו הרשעים, מה תהום אינו יכול להזרע ואינו עושה פירות, כך הרשעים אין בהם מעשים טובים, (סג) אלא מצירין לעצמן ולאחרים: (סד) ד"א צדקתך כהררי אל. סרס את המקרא ודרשהו, (סה) צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה, (סו) שנאמר צדק מלאה ימינך (תהלים מח יב), וכתיב ותאחו במשפט ידי (דברים לג מה), (סז) מה ההרים האלו כובשים על התהום שלא יעלה ויצוף את העולם, כך מעשיהם של צדיקים מכבשין את הפורעניות שלא תבא לעולם: ד"א צדקתך כהררי אל. מה ההרים הללו אין להם סוף, כך אין סוף למתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. ומשפטיך תהום רבה, (סח) מה התהום אין לו חקר, כך אין חקר לפורענותן של רשעים לעתיד לבא: ד"א צדקתך כהררי אל. (סט) ר' ישמעאל ור' עקיבא (אומרים), [ר' ישמעאל אומר] הצדיקים שהם עושים את התורה שניתנה מהררי אל, (ע) [הקב"ה עושה עמון צדקה כהררי אל, והרשעים שאין עושים את התורה שניתנה מהררי אל], הקב"ה מדקדק עמם עד תהום רבה. (עא) שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להפריח. (עב) [ר' עקיבא אומר אחד אלו ואחד אלו הקב"ה מדקדק עמהן וגובה מן הצדיקים מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה, כדי לשלם להם שכר משלם לעולם הבא, ומשפיע שלוה לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעולם הזה, לפרוע להם לעולם הבא, (עג) רבי מאיר אומר משל את הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן,

הערות ותקונים

או כשז (דף עג ע"ב): (סא) למה הדבר דומה, זה ליתא בפסיקתא, ויתא נס בריס וי"ד סס : (סב) והגיל, הוא העגול המשמש קולנו: (סג) אלא מלידים לעמין ולאחרים, פה חסר הסיוס שנאמר או לרשע רע כי נמול ידיו ישעה לו, רע לעמנו ורע לאחרים. ע"כ. ומנאל לנכון בנדפס אות ה'. ולזה המאמר כוון רש"י ישעיה ג' י"א בשם התנחומא: (סד) ד"א לךתך סרס את המקרא, וי"ד סס, וכן בפסיקתא סס, ובפסיקתא מובא בשם ר' יונתן בשם ר' אושעיא, ועיין סס בהערה י"א כי נשנה גם במדרש שומר טוב מומר ל"ו, וגם בשם נאמר ר' יאשיה הגדול אומר. ומה שכתבתי סס כי התנחומא נלקח בחסר הוא, ע"י הוי"ד, כי העתיק התנחומא דבריו מן הוי"ד, כעת אזי הדרגה בו, כי הוי"ד נקח דבריו מן התנחומא כ"י שלמו, והנדפס מוס' ויקרא נובע מן התנחומא דילין: (סה) לךתך על משפטיך, כן הוא בוי"ד ובפסיקתא ובמדרש ש"ס. אבל במדרש ב"ר פלג מסרס קרא לךתך עד משפטיך כו' עד תהום רבה, וס"ס הוא ואל' לךתך על משפטיך כו' על תהום רבה, ומובא לנכון בשם ב"ר בילקום תהלים רמו תשכ"ו, ועיין דברים זה לו ע"כ עיבור סופרים לךתך כהררי אל: (סו) שנאמר לךך מלאה ימינך, וכתיב ותאחו במשפט ידי, זה ליתא בוי"ד ובפסיקתא ובנדפס: (סז) מה ההרים האלו כובשים על התהום, עיין בפסיקתא הערה י"ב, ומנאל חסרים למה דפיס בכ"י רומי: (סח) מה התהום אין לו חקר, עיין אבדרהס (תפלת מנחה של שבת) שהביא מאמר חז"ל שהרשעה דומה לתהום מה התהום אין לו חקר כו'. וכיון למאמר שלפנינו: (סט) ר' ישמעאל ור' עקיבא, תקתי בפנים ר' ישמעאל אומר, והמאמר נשנה בוי"ד פכ"ז אות א', וכן בפסיקתא בהתחלת הפסקא דשור או כשז, כי בוי"ד גם בתנחומא זה הוא באמצע המאמר. אבל בפסיקתא מאמר זה הוא בהתחלת הדרוש, ומנה גם ב"ר ריש פלג ומובא בילקום תהלים רמו תשכ"ו בשם ב"ר: (ע) הקב"ה עושה עמהם לךך, תקתי כמו שהוא לנכון בוי"ד ובפסיקתא גם בנדפס, והשמיים המעתיק מן הקב"ה עד הקב"ה: (עא) שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להפריח. זה דברי המעתיק שקצר ולא העתיק סיוס המאמר, כי הביא רק דברי ר' ישמעאל, ודברי ר' עקיבא לא הביא, וכן השמיס כל הסיוס של המאמר, ומנאל לנכון בתנחומא הנדפס אות ה' ובוי"ד פכ"ז ובפסיקתא פסקא דשור או כשז (דף עג ע"א). ואזכי השלמתי המאמר בפנים. והנה בעל המסדר מהתנחומא הנדפס אף כי היה לפניו המאמר בנימוחו בתנחומא כ"י (כי כל ספר ויקרא ותנחומא הנדפס לקוח מן התנחומא דילין) אולם בראותו בכ"י אחר אשר רש"י שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להפריח" העתיק גם זה אל התנחומא בסוף המאמר והוא אשר הוספי, ובאמת המלת האלה מיותרות בנדפס כי לא חסר מן המאמר מאומה. או יוכל להיות שיהיו גם לפניו המלות האלה שיטין הרבה כו' בכ"י אחד אשר העתיק ממנו והס דברי המסדר בעלגו, והוא הוסיף את הנחסר והשחיר את המלות שיטין הרבה וכו' ולא השמיסם אחרי מלאותו את החסרון. וכן מנאל גם בכ"י החמישי של חקשארד המלות האלה. והמדפיס מן דפוס מאנצוזה הליג שטיין הרבה במקום שיטין הרבה, ומנאל לנכון בדפוס קאסאשטייל ודפוס ווייליאם. ואחר דפוס מאנצוזה מנאל בכל הדפוסים שטיין במקום שיטין: (עב) ר' עקיבא אומר, נשנה בוי"ד, ומובא גם בפסיקתא ובנדפס: (עג) רבי מאיר אומר,

משל את הצדיקים בדירתן, כמו שנאמר במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נזיהם (יחזקאל ג' ז'), ומשל את הרשעים בדירתן, שנאמר כה אמר אדני ה' ביום רדתו שאולה האבלתי כמתי עליו את תהום (ס' ל"ט טו), (עד) חובלתי כתיב. (ע"ה) אמר ר' יהודה בר אמי משל (עו) אין עושין כמיו לגינית לא של כסף, ולא של זהב, ולא של נחושת, ולא של ברזל, [ולא של עופרת], אלא של חרש, מפני שהוא מין במינו, כך אמר הקב"ה, גיהנם חשך, שנאמר יהי דרכם חשך וחלקלקות ומלאך ה' רודפם (תהלים ל"ו ו'), ורתתהום חשך, שנאמר וחשך על פני תהום (בראשית א' ג'), והרשעים חשך, שנאמר והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי ידענו (ישעיה כ"ט טו), יבא חשך ויכסה חשך, כמה דאת אמר כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכוסה (קבלת ד' ז'):

[ת] [ד"א] צדקתך כהררי אל. (ע"ז) אמר ר' יהודה בר סימון צדקה שעשית עם נח בתבה כהררי אל, [שנאמר] ותנה התבה בחדש השביעי [בשבעה עשר יום לחדש] על הרי אררט (בראשית ח' ד'), ומשפטים שעשית עם דורו ודקדקת עמהם עד תהום רבה, [שנאמר] ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה (ש' ז' ט"ו), וכשהוכרתו לא לבדו נזכרת, שנאמר ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה (ש' ח' א'), דתי אדם ובהמה תושיע ה': (ע"ה) ר' יהושע בן לוי סליק לרומי, ראה שם (ע"ט) שני עמודים של שיש (פ) מכוסך בקיטאות, בשרב שלא יפקעו, ובצינה שלא יקרשו, ראה שם עני אחד (פא) מחצלת של קנים מתחתיו, ומחצלת של קנים על גביו, עד העמודים קרא צדקתך כהררי אל, (פ"ב) הן דאת יהיב את משפיע, ועל העני קרא ומשפטיך תתום רבה, [הן] דאת מדי את מודקדק :

הערות ותקונים

מוצא ג"כ שם במקומות שרשמתי, גם ברש"י במ"ד וזילקוס תהלים שם, אבל צ"ד פ"ג וזילקוס יחזקאל דמו ש"פ מוצא זה בשם ר' לוי וס"מ הוא, וזילקוס יחזקאל נרשם בל"ד, במדבר רכ"ב בטעות וז"ל צ"ד והוא המאמר שרשמתי מנ"ד פ"ג והמוצא גם זילקוס תהלים שם, כי במדרש במ"ד המאמר בשייטס קאת, גם הוא שם בשם ר' מאיר: (עד) חובלתי כתיב, כן הוא גם צ"ד ומדרש שמ"ר פ"ד במקרא כתוב האבלתי ודורש שהוא כמו חובלתי, ופי' הבחתי את הרשע למתן אכסה עליו את התהום, וזו"ל וריש במ"ד חסריס המלת חובלתי כתיב: (ע"ה) אמר ר' יהודה בר אמי, בפסיקתא וזו"ל ר' יהודה ברבי: (עו) אין עושין כמיו לגינית, עיין שמ"ר פ"ד חזקיה אמר הגינית הו' צמה מכסין וכו': (ע"ז) ד"ל אמר ר' יהודה בר סימון, נשנה זו"ל שם, ובפסיקתא (דף ע"ג) ובצ"ר שם מקום הדרוש הזה אחר שני הגאמרים ר' יהושע בן לוי סליק לרומי ולאכסאדרוס מוקדון אזיל טו', ושם הנוסחה ר"י בר סימון פתח קרא בנה אמר הקב"ה לך קה שעשיתי עם נח בחיבה לא עשיתי עמו אלא עם הכרי אל (ר"ל ע"י הכרי אל) שנאמר ותנה התיבה על הרי אררט. והנוסחה שלפנינו בתנחומא ובפסיקתא וזו"ל יותר נכונה: (ע"ה) ר' יהושע בן לוי סליק לרומי, וז"ל ופסיקתא שם: (ע"ט) שני עמודים, שם ליתא למלת שני, וכן ליתא בנדפס (פ) מכוסין בקיטאות, בפסיקתא מבורכין בקיטות, וזו"ל שם מוכסין בפסיקתות, ובצ"ר שם פ"ג בטעות בפסיקתן, וז"ל בפסיקתן, כמ"ס הערוך ערך פסיקתא וז"ל בצ"ר פ"ד [ז"ל פ"ג] עמודיא מוכסין בפסיקתן פי' בלע"ז הוא פסיקתו (Tappeto) יתכין עליו בני אדם עכ"ל. וכן ביוני וברומי tapes τὰπῆταט (טפספסטט, טפספיד) מכסה מרוקם בגווים שונים לכסות את הכתלים או למכסה, ע"ס במוספי. ונוסחת התנחומא והפסיקתא ג"כ נכונה כמ"ס בערוך בערך קסה וז"ל בנגשים פי"ה [משנה ז'] קסה [לפנינו במשנה קייטא ע"ס בברע"ב] שיש בה ספספסין, וזילמדנו קטיות של פורפרין, ובפסקא דשור או כשז וזו"ל אמר [פכ"ז] ריב"ל סליק לרומי חזא עמודיא דשישא מכסן בפסיקא, ס"ה עמודין של שיש מבורכין בקיטות, ס"ה מבורכין בתחלולת, פי' היטו וילון, עכ"ל. ולפנינו בתנחומא הגדפס הירסחא בקניות ונ"ב פי' בקיים. ובלפסו קיטאטאטימא ודפסו ווינימא בקיטאות, נטרדה אות ש נעשית ממנה שתי האותיות נו, וז"ל בקיטאות וכן מנאל לנכון ככ"י החמישי של הקספארד. ורואתי במערך ערך קה שכתב וז"ל בירושלמי דסוכה [פ"ה ריש ה"ד] תלה בה קיטות פי' בגדים מווייריים כמו פסיקתא בלמדנו בקיטות ס"ה הוא וז"ל בקיטאות עכ"ל. ובהערה כ"ה בפסיקתא שם דמיתי כי כוון להילמדנו הנאבד, אבל אח"כ רואתי כי האשפך הביא בילמדנו דף סו ע"ז וכוון להתנחומא הגדפס דפוס מנאמובה וזיין הדף מן התנחומא מנאמובה וקרא ממיד התנחומא בשם ילמדנו: (פא) מחללת של קיים, כן הוא זו"ל ובפסיקתא ובנדפס, אבל צ"ד פ"ג חזא חד מסכן מוכרין בחדא מחללה, ומזה במשנה סוכה דף י"ט ע"ב מחללת קיים פירש"י מחללת קיים קסה וז"ל במשנה וז"ל למשכב: (פ"ב) הן דאת יהיב את משפיע הן דאת מתי את מודקדק. כן הוא בפסיקתא וזו"ל גם בנדפס, ופי' למי שאתה נתן סוכה אתה נתן בשפע רב, ולמי שאתה מכחז תדקדק עמו, ומתי מלשון ודי סוכה כבא סוכה

[ט] [פג] אלכסנדרון מוקדון אול (פר) [לגבי מלכא קציא] לאחורי הרי חשך, ממי להדי מדינתא (פה) דשמא קרטינגא, (פו) והות כולה (שנין) [גשין] נפקין לקדמוניה, אמרו ליה אי את עביר עמנא קרבא ונצחת לן שמך נפיק בעלמא (פו) [דמחוזא] דנשי חרבת, ואי אנן עבדין עמך קרבא ונצחונך, שמך נפיק בעלמא דנשי עבדו עמך קרבא ונצחו לך, ותוב לית את קאים קדם מלכו, כי נפיק כתב (פה) על תרע פילי, אנא אלכסנדרוס מוקדון מלך שמיא הוינא עד דאתית לקרטינגא מדינתא ואליפית עצה מן נשיא, אול למדינתא אחריתי דשמה (פט) אפריקי, נפקין קדמוניה (צ) [בחורין דדהב], ברימונין דדהב, ובלחם דדהב, אמר להו וזהבא מתאכיל בארעכו, אמרו ליה ולא הוה לך (מידי למיכל) [כדון] בארעך דאתית גבן, אמר להו לא (צא) עותריוכו אתית למיחמי, (צב) אלא דיניכו אתית למיחמי, (צג) עד

הערות ותקונים

הוא מוחא (דילול ה' יט). אכל צב"ר שם הוסיף הן דיהבת אשפע, על אותו העני קרא משפטיך תחוס רבה הן דמחית גיית, וכתיב המ"כ גיית פי' לשון גדול וגיאיות ופי' היכן שאתה מכה אתה מכה בכה ובגיאיות ובפירש"י (ר"ל) בפירוש המיוחס לרש"י ז"ל על צב"ר) מלאתי גורם גזית ופי' זו מכלה, עכ"ל. והדוחק נראה לעינים. וראיתי בערוך ערך גיית הביא ח"ל צב"ר פל"ד [הוא פל"ג] הן דמחית גיית, וזו"ר [פל"ג] ובפסיקתא דשור או כגש הן דמחית דקדקת עכ"ל. ולא העיר מאומה לנבאר הוראת מלת גיית, והרמ"ל הרגס טהל, והשג שהוא מלשון גיא, ואולי ז"ל דייק הקרוב לנוסחת מדקדק, עיין מתורגמן שורש דקדק. כן העירות בפסיקתא הערה כ"ג. אולם בערוך השלם ערך גיי ראיתי שלדעתו גיי היא מלה ערבית ופתרונה שחק, ושיעורו למי שאתה נותן טובה תתן בשפע רב, ולמי שאתה מכה תמחק ותשחק אותו. וכן הבי' את מדקדק לדעתו פרושה דקדקת ותשחק אותו היטב דק, כי דקדק ג"כ הוראתה שחק וכתת, ואות תי"ו בנלת גיית כיוי ובדפוסים היא: (פג) אלכסנדרון מוקדון. כן הוא זו"ר ובפסיקתא ונדרפס, ונגשה בשניה עיר בקלרה בירושלמי ב"מ פ"ב ה"ב וזב"ר פל"ג, ובשניהם חסר בראש אול לחדא מדינתא כו'. ועיין תמוד לב עכ"ל. ואלכסנדרון הוא שם עמס פרטי למלך יון Aleksander (פר) לגבי מלכא קיאי, הוספתי כמו שהוא בנדרפס ובפסיקתא וזב"ר וזו"ר וזירושלמי. והרב צעל תבואות הארץ לך קכ"ז ע"ב כתב שלפון הרי טוירוס במדינת פלעוס סמוך לים השחור עיר גדולה הנקראת בלשונם קיניא והיא בלתי ספק קיאי עכ"ל. אולם הכון כמו שהביא ידיו הרב הגדול צעל ערוך השלם בערך אלכסנדרוס שקיאי בלתי ספק מקוס ובר במלריס התחתונה כנגד שמו קיאי Κάσιον Casium ושם היה הליל מפורסם הוקדש ליוסי, והרי חושך הם הרי קיאי: (פה) דשמא קרטינגא, כן בפסיקתא וזו"ר. ובנדרפס דפוס קאשטאטינא ודפוס וויניא ומגוונת קרטינגא, ובדפוסים אחרים הליו קרטינגא, ומפורש שם בגליון "ל"ג דגרג קרטינגא לפי שתייה עיר של נשים נקראת כך כי קרתא הוא בלשון תרגום עיר וגיינא הוא בל"י אשה עיין ערוך ערך אנכרוסי" עכ"ל. ובכ"י החמישי של אקספארד מובא בתחומא אשר הוא כעת לפנינו בדפוס ג"כ קרטינגא, וכן במאמר שלאחרי לקרטינגא. והנה העיר הזאת מוזכרת בירושלמי ובבלי ומדרשים (עיין בפסיקתא שם הערה כ"ו) והיא העיר המפורסמת בימי קדם earlthago בחלק אפריקי, וכעת סמוך במקומה עיר חוים, ועיין תבואות הארץ לך קכ"ז ומאור עינים פ"א וערך מניס לך ע"ב סימן ז' ולך קפ"ד: (פו) והות כולה שנין נפקין לקדמוניה בפסיקתא והות כולה דשנין ונפקין לקדמוי, ובנדרפס הות כולה דשנים נפקן לקדמותיה: (פג) דמחוזא דנשי חרבת, וזו"ר אחרת, וכן בנדרפס דפוס קאשטאטינא ודפוס וויניא אחרית, אולם אח"כ בדפוסים אחרונים שהבט אתרית ל"ל אחריות: (פה) על תרע פילי, מלת פילי מוגייה לרוב במדרשים, ויונית היא יְהִלְטֵן ופי' שער ותרע הוראתה פתח, תרגום פתח האהל (בראשית יח א) תרע משכנא וג"כ יונית היא ἱεράρα וה"כ פירושה בפתח השער, או תרע היא הוספה חיונית מן אחד המעתיקים לפרש מלת פילי, עיין בהערה כ"ז בפסיקתא שם: (פט) אפריקי, עיין תבואות הארץ לך קכ"ז ע"ב גם בערך מנין לך קפ"ד ערך אפריקא, ור'יתי להאריך כאן וראיתי שכבר העריך והאריך צב"ר עמס ודעת ידיו הרב הגדול צעל ערוך השלם בערך אפריקי שאפריקי היתה נקראת לפינית של אפריקא שם היתה עיר וארץ קרתגא, ובפי הרומים נקרא אפריקא פרופריא, ואלכסנדרוס מוקדון רצה לניח למלריס תחתונה לעם שיושב בהר קיאי: (צ) בחורין דדהב, הוספתי כמו שהוא בנמונות הל"ע, ופי' תחויי זכב, ועיין בפסיקתא שם הערה כ"ט והערה ל': (צא) עותריוכו, פי' ששרכס, אכל צב"ר הגי' עבדתכו: (צב) אלא דיניכו, בתחומא הנדרפס בשעת ונתחברו שתי אותיות ני ועשות צ ומן אות ב נעשית ב בשעות, ובכ"י החמישי של אקספארד הוסיף כוונה דיניכו, וזירושלמי ב"מ שם לא דהבך ולא כספך אלא נריך לא אחת אלא מיהמי פרוכסין דידכו הך אחון יהיבין הך אחון דיינין, ובספר מראה (ב"מ פ"ב סי' ג') בשעות בדוכסין ז"ל פרוכסין כמו שהוא בירושלמי, והמלה יונית ἀπαξ ענינה פעולה ומנהג, כמו שהביא המוספי, אולם בערוך ערך דכסן הביא המוספי המלה כמו שהיא ביפה מראה בדוכסין והוא שעות: (צג) עד לאינו יתבין, עיין בירושלמי

דאינו יתבין אתו תרי גברי לדינא קדם מלכא, חד אמר מרי מלכא חורבה זבנית מהאי גברא, וגרפיתה ואישכחית בה סימא, ואמרית ליה סיב סימתך, דחורבה זבנית סימא לא זבנית, (צד) ואחרינא אמר (צה) כמה דאת מסתפי מעונש גזל, הכי אנא נמי מסתפינא מעונש גזל, וכד זבנית דך חורבה, וכל מה דאית בה זבניות, מתהום ארעא עד צית שמיא, קרא מלכא לחד מנהון, א"ל אית לך בר, א"ל אית לי, קרא לאחרינא א"ל אית לך ברתא, א"ל הין, אמר להון (לון) [יולון] וינסבון דין לדין, ויכלון סימא תרויהון, שרי אלכסנדרוס תמה, א"ל מלכא מה לך דקא תמחית ולא דנית שב, א"ל הן, א"ל אילו הוה הדין דינא בארעכון מה עבדיתון ביה, א"ל קמילנא דין ודין, וסימטא סלקא לביה מלכא, א"ל ושימשא נהירא עליכון, א"ל הין, ומיטרא נחית עליכון, א"ל הן, א"ל דילמא אית בארעכון בעיר דקיק, א"ל הן, א"ל תיפח רוחיה דהווא גברא, בזכות בעיר דקיק שמשא נהרא לכון, ומיטרא נחית עליכון, [ובזכות בעירא דקיקא אתון משתזבון], דכתיב אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו ז), בזכות בהמה תושיע אדם: אמרו ישראל רבונו של עולם אדם אנחנו וכבהמה תושיענו, לפי שאנו נמשכין אחריו כבהמה, שנאמר משכני אחריו (ש"ס ח ד), להיכן אנו נמשכין אחריו לכן עדין, שנאמר וירון מושן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהלים לו ט), אמר ר' אלעזר בר מנחם (צו) עדניך אין כתיב כאן, אלא עדניך, שכל צדיק וצדיק (צו) יש לו מדור בעדן בפני עצמו. אדם ובהמה תושיע ה', (צה) אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה [שוין], משפט אדם וביום השמיני יומל בשר ערלתו (ויקרא יב ג), ומשפט בהמה, וביום השמיני והלאה ירצה וגו' (ש"ס כג ב):

[י] (צמ) ר' תנחומא פתח מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא (איוב מא ג), זה (ק) רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים (קא) ומשנים, אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו בן זכר, אמר ר' ירמיה בר אלעזר עתידה בת קול שתהא מופוצצת בראשי ההרים, ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויפול שכרו, (קב) [הה"ד בעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל] (במדבר כג כג), (קג) ורוח הקדש צווחת מי הקדימני ואשלם, מי

ה ערות ותקונים

כירושלמי שם: (צד) ואחרינא אמר, עיין בפסיקתא הערה ל"ד מה שהעירותי שם: (צה) כמה דאת מסתפי מעונש גזל, מן המלות מעונש גזל מתחיל בכ"י רח"ס אחרי שחסרים איזה דפיס, עיין לעיל בפרשה קדושים הערה ס"ד: (צו) עדניך אין כתיב אלא עדניך, ר"ל ש"ל עדניך בלשון יחיד ולמה נכתב עדניך בלשון רבים: (צז) יש לו מדור בעדן בפני עצמו, בכ"י רח"ס ובגדלס ובפסיקתא ובזו"ר יש לו עדין בפני עצמו: (צח) אמר ר' יצחק, מלאתי בשבלי הלקם כ"י (ערוגה השנייה ס' קב) ומונח בתניח רבתי ס' כ' וז"ל מנהג לומר בתפלת המנחה דקתך דק, ובפסיקתא דשור או כבש דורש דקתך כהררי אל וגו' אדם ובהמה תושיע ה', משפט אדם ומשפט בהמה שוין, משפט אדם וביום השמיני יומל בשר ערלתו שהעבור עליו את השבת, ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה ירצה לקרן אשה לה', הה"ד אדם ובהמה תושיע ה', מכאן שאומרים דקתך כהררי אל בשבת במנחה כו' עכ"ל. ועיין בסדור הגיון לב שהביא בהערה לדקתך דק דברי התניח רבתי, והשגב שהמלות מכאן שאומרים דקתך כהררי אל כו' הם דברי הפסיקתא ע"ש. ועוד ראיתי בשבלי הלקם שם ובתניח רבתי שם יש מקומות שהן אומרים אלו הפסוקים בסדר הזה דקתך כהררי אל ודקתך אלהים עד מרום דקתך דק לעולם גם הפסיקתא מוכיח שכן סדרן שמתחיל לדרוש דקתך כהררי אל עכ"ל, כוונתם להתחלת הפסיקתא, וזה נגד מנהגינו לומר בתחלה דקתך דק לעולם ואחריו ודקתך אלהים ואחריו דקתך כהררי אל, ועיין באגודתהם (תפלת מנחה של שבת) שכתב שלא יתכן לאמרו כמנהגינו רק בתחלה דקתך כהררי אל כו', וכאשר הוא מסודר בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה עכ"ל. אולם בסדור ר"ע גאון ראיתי כי גם שם מסודר כמנהגינו בתחלה דקתך דק: (צמ) ר' תנחומא פתח, מונח בזו"ר סכ"ו אות ב' ובפסיקתא (דף עה ע"א) ומונח בילקוט אמור רמז תרמ"ב בשם וז"ל, ומונח בילקוט איוב רמז תתקכ"ו בשם התנחומא: (ק) רווק הדר במדינה, בפסיקתא שם הערה ל"ח העירותי בפסיקתא הגירסא שהוא שרוי במדינה, המלות הדר במדינה או שרוי במדינה הן נוספו מאיזה מעתיק כי מיותרות הן וז"ל זה רווק ונותן שכר סופרים וטספו ע"פ מאמרו ז"ל פסחים דף קיג ע"א שלשה מכריז עליהם הקב"ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חושא, ושם הדר בכרך הוא לרבנות, ושם ראיתי כי גם הגאון הרד"ל העיר לזה. ופי' רווק אדם פנוי, עיין תוס' קדושין פ"ב ע"א ד"ה לא וז"ל רווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם, ותרגום ובחורים כשלו יכשלו (ישעיה מ ל) הוי רווקים, עכ"ל. ויהיה רווק מלשון ריק: (קא) ומשנים, פי' מלמדי תינות, ובתנחומא הגדפס בטעות ומשניות, ובכ"י תמישי של אקספארד נאמר לנטון ומשנים: (קב) הה"ד, הוספתו כמו שהוא בזו"ר ובפסיקתא: (קג) ורוח הקדש צווחת

קילם לפני עד שלא נתתי בו נשמה, מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לפני ציצית עד שלא נתתי לו מילית, מי עשה לפני מעקה [עד שלא נתתי לו גג, מי עשה מזוזה] עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לפני סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי הפריש פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש תרומה ומעשר עד שלא נתתי לו גורן, (קד) מי הפריש בכורות ומעשרות וקרבן עד שלא נתתי לו בהמה, [הה"ד] שור או כשב או עז:

[יא] (קה) ר' יעקב בר זבדי (קו) בשם ר' אבהו פתח ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון (יחזקאל כט טו), וכתוב שרפים עומדים ממעל לו וגו' (ישעיהו ט), (קז) בשמים יכסה פניו שלא להביט בשכינה, ובשמים יכסה רגליו (קה) שלא יראו פני השכינה, דכתיב וכף רגליו ככף רגל ענל (יחזקאל ז ט), על שם ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון: (קט) תמן תנינן כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא של ענל על שם לא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון. (קי) תמן תנינן והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ טו), אם אשה חטאת בהמה מה חטאת, אלא לפי שבאת לאשה תקלה על ידה, לפיכך ואת הבהמה התרוגו. (ד"א) שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנתרגה אשה פלונית על ידה, וזה הוא ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון, ותנן כפני מה אמרו אין סומה שותה בכוס של חברתה, שלא יאמרו הבריות בכוס זה שתתה אשה פלונית ומתה, וזהו ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון, ואף כאן שור או כשב, (קיא) וכי שור נולד הלא ענל נולד, אלא דכתיב עשו להם ענל מסכה (שמות לב ט), לפיכך כתיב שור ולא כתיב ענל, [הה"ד] שור או כשב או עז וגו':

[יב] (קיב) ד"א שור או כשב או עז. זש"ה] מה שהיה כבר הוא וגו' (קלט ג טו), ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר אם יאמר לך אדם שאם לא חטא אדם הראשון היה חי וקים לעולם, אמור לו אתה הרי אליהו (קיג) (וכו') [שלא חטא (קיד) הוא חי וקים לעולם, ואשר לחיות כבר היה וגו' (קלט טס), אם יאמר לך אדם שהקב"ה מוחיה מתים, אמור לו הרי כבר עשה כן על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל (קמו) [ורבי נחמיה אומר אם יאמר לך אדם שעתיד הקב"ה לעשות

הערות ותקונים

לוחת, מובא בפסיקתא רבתי פכ"ה פסקא עשר תעשר, וע"ש הרבה שינויים: (קד) מי הפריש בכורות ומעשרות וקרבן, כן הוא גם בילקוט איוב סס, וסיים עד שלא נתתי לו לאן. ובזו"ר ובפסיקתא ובגדלס הגי' מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה, וברבתי הגי' מי הפריש בכורות שלא נתתי לו לאן: (קה) ר' יעקב בר זבדי, מובא בפסיקתא סס ובזו"ר אות ג', ומובא בילקוט יחזקאל רמז סס"ט בשם התנחומא ובילקוט אמור רמז תרמ"ב בשם וי"ר, ובשעות בילקוט אמור ר' עקיבא בר זבדי וז"ל ר' יעקב בר זבדי: (קו) בשם ר' אבהו, וכן הוא בפסיקתא ובגדלס ובילקוט יחזקאל, וחסרים בזו"ר, אולם נמלאו לכוון בילקוט אמור בשם וי"ר: (קז) בשמים יכסה פניו, לפני זה נמלא בזו"ר ובפסיקתא בשמים יעסוף לקילום, והציג שלא כסדר הכתוב, אולם בגדלס מובא כסדר, ועיין פרקי דרבי אליעזר פ"ד ובשמים מועפסים ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול כו', ועיין חגיגה דף יז ע"ב כתיב הכל ובשמים יעוסף כו': (קח) שלא יראה פני השכינה דכתיב וכף רגליו, במדרש וי"ר נוסף וכתיב עשו להם ענל מסכה, ובפרקי דרבי אליעזר שם שלא יראה פני שכינה כדי לנכח עמידת רגל ענל, ע"ש: (קט) תמן תנינן כל השופרות, משה ר"ה דף כו ע"א, והמלות, של ענל" ליתא במשה, והטעם שהוא פסול מפני שנקרא קין ולא שופר, ע"ש בגמרא, ואולם לפעמא דרב חסדא שם שאין קטיגור נעשה סיגור אחי שפיר, אולם בכל זאת לא נמלאו במשה המלות של ענל: (קי) תמן תנינן והרגת, משה סההדרין כד ע"א: (קיא) וכי שור נולד, עיין בפסיקתא הערה מ"ו שהעירוהו שעל פי זה יסד הפייטן ר"א הקליר בקרובות הגאמרים ביום שני של פסח ע"ש: (קיב) ד"א זש"ה מה שיהיה. פסיקתא סס וי"ר שם אות ד' קה"ר פ"ג פסוק מה שיהיה במ"ד פי"ד ומובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ו ד"ה מה שיהיה בשם התנחומא: (קיג) (וכו'). מה קלר המעתיק והציג מלת וכו'. וכן בכ"ר רח"ס הציג המעתיק מלת וגו' (במקום וכו'), ואנכי הוספתי בפנים הסיוס כמו שהוא בפסיקתא ובזו"ר ובגדלס, וחסר הסיוס גם בילקוט שם: (קיד) הוא חי וקים לעולם, כן הוא הגי' בפסיקתא ובזו"ר. ובתנחומא בגדלס הגי' אינו חי וקים עד עכשיו, פי' בתמוה. אולם בכ"ר המייס של אקספארד הגירסא (גם בתנחומא שלפניו כעת בדפוס) והוא חי וקים עד עכשיו: (קמו) ור' תנחומא אומר, התנחומא

את הים יבשה, אמור לו כבר עשה כן בימי משה, שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם] (שמוס יד כט), (קמז) ור' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן אמר כל מה שעתידי הקב"ה לעשות לעתיד לבא, כבר הקדים ועשה מקצת על ידיהם של צדיקים בעולם הזה, אמר הקב"ה אני עתיד להחיות את המתים, כבר עשיתי על ידי אליהו ועל ידי אלישע ועל ידי יחזקאל, אמר הקב"ה אני עתיד לעשות את הים יבשה, כבר עשיתי ובני ישראל הלכו ביבשה (ס), אמר הקב"ה אני עתיד לפקוח עיני עורים, כבר נעשה, שנאמר ויפקח ה' את עיני הנער (מ"ו י), אמר הקב"ה אני עתיד לפקוד עקרות, כבר נעשה, שנאמר וה' פקד את שרה וגו' (בראשית כ"א), אמר הקב"ה [אני עתיד לעשות מלכים שישתחוו לכם שנאמר] והיו מלכים אומניך וגו' (ישעיה מט כג), כבר נעשה על ידי הניאל [שהשתחוה נבוכדנצר לדניאל] שנאמר לדניאל סגיד (דניאל ג יו): והאלהים יבקש את נרדף וגו' (קבלת ג טו), (קיו) ר' הונא בשם ר' יוסף אמר, עתיד הקב"ה לתבוע דמן של נרדפים מיד רודפיהם, צדיק רודף צדיק, האלהים יבקש נרדף, רשע רודף רשע, האלהים יבקש את נרדף, [רשע רודף צדיק, והאלהים יבקש את נרדף, אפילו את חוזר ואומר צדיק רודף אחר רשע, מכל מקום והאלהים יבקש את נרדף] (מכל מקום), תדע שהוא כן, שהרי הכל נרדף מפני קין, לכך נאמר וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד ד), נח נרדף מפני דורו, ונח מצא חן (ו' ט), ודורו וימח את כל היקום (שם יג), אברהם נרדף מפני ממרוד, אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם (תנחומים ט ז), יצחק נרדף מפני פלשתים, ויאמרו ראה ראינו וגו' (בראשית לו כח), יעקב נרדף מפני עשו, כי יעקב בחר לו יה (תנחומים קט ד), יוסף נרדף מפני אחיו, (קוח) ויהי ה' את יוסף וגו' (בראשית לט ג), משה נרדף מפני פרעה, ויאמר להשמידם ולול' משה בחירו (תנחומים קו כג), (קוט) ישראל נרדפים מפני אומות העולם, (קכ) כך בחר ה' אלהיך (דברים יו), (קכא) ר' יהודה בר סימון בשם ר' [יוסי בר] נהוראי אף כאן שור נרדף מפני ארי, כבש מפני הזאב, עז מפני נמר, אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן מן הרודפים אלא מן הנרדפים, שנאמר שור או כשב או עז:

[יג] (קכב) [ד"א] שור או כשב. וז"ה] עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי (מיכה ג י), אמר ר' אחא ענה בי וקבל שכר, ואל תענה ברעך עד

הערות ותקונים

המאמר המוסגר הלז חסר לפנינו גס ככ"י רח"ס, והוספתיו בפנים כמו שהוא בפסיקתא ונדפס, וכן בוי"ד שם חסר כל המאמר שהוספתי, ובק"ר שם מפורס המאמר כי שם הטעמה ר' יהודה ור' נתנאי ר' יהודה אומר אם אמר לך אדם אפשר שהיה העולם כולו מים כו' יחס דברי ר' נתנאי לר' יהודה וכן להיסק, וחסר במדרש שם על המאמר אם יאמר לך אדם שאילו לא חטא אדם הראשון כו' שם האומר ול' ר' נתנאי אומר, וראוי לתקן שם ע"פ התנחומא והפסיקתא: (קמז) ור' אחא בשם ר' שמואל בר נחמן, קן הוא ככ"י רח"ס ונס נדפס, אבל בפסיקתא ובוי"ד הגי' בשם ר' אליעזר בן חלפתא, ובק"ר בשם ר' חלפתא לבד: (קיו) ר' הונא בשם ר' יוסף, מובא בילקוט אמור רמז תרמ"ג בשם התנחומא: (קוח) שנאמר ויהי אלהים את יוסף, בוי"ד ובק"ר מובא הכתוב עדות ביהוסף שמו (תנחומים פ"א ו), ועל שהוסף לו הקב"ה אות ה' לעדות שכתרו כמו אברהם, ונדפס הוא כמו לפנינו ככ"י, ויש לתקן נדפס אחר ונח מלא קן בעיני ה', חסר, ודורו, וימח את כל היקום, וכן הוא לנכון בכ"י תנחומים של אקספארד: (קוט) ישראל נרדפין, בוי"ד וק"ר כתוב לפני זה דוד נרדף מפני שאלו ובחר הקב"ה בדוד שנאמר ויבחר בדוד עבדו (תנחומים עח ע), שאלו נרדף מפני פלשתים ובחר הקב"ה בשאלו שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' (ש"א י כד), ובפסיקתא ונדפס ניתח זה, והתיומה שהביא ראיה מהכתוב הראיתם אשר בחר בו ה', הלא זה היה קודם שמתן וילתם עם פלשתים, לכן יותר נכון להביא הכתוב בגבטת שאלו בחר ה' (ש"ב ג"א ו): (קכ) כך בחר ה' אלהיך, בוי"ד מובא הכתוב וכך בחר ה' להיות לו לעם סגולה (דברים יד ב), ויותר נכון כמו שהוא בתנחומא שהוא מוקדם בקרא כך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה (שם ז ו): (קכא) ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר סימון בשם ר' יוסי בר נהוראי, ובוי"ד ובק"ר ר' אלעזר ברבי יוסי בן זמורה אמר, ובכ"י רח"ס ר' יהודה ור' שמעון [ש"ב בר סימון] בשם ר' יוסי בר נהוראי, לכן תקנתי קן בפנים, וראיתי כי בכ"י תנחומים של אקספארד הגירסא בשם ר' יוסי בר נהוראי: (קכב) ד"א שור או כשב זש"ה עמי מה עשיתי לך, פסיקתא שם וי"ד שם אות ו' חיות פ"ו פסוק חכו ממתקים בנ"ר ריש פ"ו ומובא בילקוט מיכה רמז תקי"ד ונרסם בל"ו, בראשית רב"ס

שקר, ותקבל דין וחשבון, (קבג) אמר ר' שמואל בר נחמן בשלשה מקומות בא זקב"ה להתנווכה עם ישראל, והיו אומות העולם שמחים, (קבר) ואמרו היאך יכולים אלו להתנווכה עם בוראן, עכשיו הוא מכלה אותן, באותה שעה שאמר להם לכו נא וגו' (ישעי' א י"ח), שמחו ואמרו עכשיו הוא מכלה אותן, כיון שראה הקב"ה שהיו שמחין, הפכה להם למוטב, אמר אם יהיו חמאיכם בשנים בשלג וגו' (סע), כששמעו אומות העולם כן, תמהו ואמרו זו תשובה וזו תוכחה, אמרו לא אתא אלא (קבה) למתפגא עם בנהוי, השניה כשאמר להם שמעו הרים את ריב ה' (כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח) (מיכה ו ב), שמחו אומות העולם, ואמרו עכשיו הוא מכלה אותן, כשראה הקב"ה כן, הפכה להם למוטב, ואמר עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב וגו', במה אקדם ה' (שם שם ו), תמהו אומות העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה, לא אתא אלא למתפגא עם בנהוי, השלישית כשאמר וריב לה' עם יהודה (ולפקוד על יעקב כדרכו) (ישעי' ג), אמרו אומות העולם עכשיו הקב"ה מכלה אותן, כשראה הקב"ה כן, הפכה להם למוטב, בבטן עקב את אחיו וגו' (שם שם ד). (קבו) משל לאשה שהיתה קובלת על בנה לדיין, (קבו) כיון (דהוות) [דחמת] דינא דהיה דיון (לברתיה) [לבריתא] לקטלא, [אמרה] אם מהודענא סורחניה דברי יומר למיקמליה, מה עבדת (קבה) דרכא [עד] דחסל מדיניה, אמר לה מה סורחנתיה דברך, א"ל כד הוה במעי בעט בי, א"ל וכדון עבד לך כלום, אמרה לא, אמר לה זילי לית דין סורחן כלום, (קבט) תמהו אומות העולם [ואמרו] זו תשובה וזו תוכחה, לא אתא [א"א] למתפגא עם בנהוי: ומה הלאיתך וגו' (מיכה ו ד), (קל) [אמר ר' ברכיה] משל למלך ששלח (קלא) פרוודגמא שלו למדינה, מה עשו בני המדינה, נטלו אותה, [עמדו על רגליהם],

הערות ותקונים

ו"ל "תנחומא". ולשון הילקוט הוא כמו לפנינו בתנחומא כ"י דינן: (קבג) אמר ר' שמואל בר נחמן, במדרש וי"ר שם הלשון משושב, כי הקדים שם את המאומר ואחר את המוקדם, וכרץ לתקן שם על פי התנחומא ובפסיקתא ומדרש חזיה: (קבר) ואמרו היאך יכולים אלו להתנווכה עם בוראן עכשיו הוא מכלה אותן, זה חסר בנדפס ונמצא לנכון בכ"י החמישי מאקספארד: (קבה) למתפגא, מובא בערוך ערך פג ג', ח"ל בוי"ר אמור ובפסיקתא דשור או כשב לא צעי אלא למתפגא עם בניו, פי' לעלוך, עכ"ל. וחלוי ו"ל למתפגא כמו שהוא בילקוט מוכה שם, ומלשון מקרא הוא בחטי מנית ופגנ (יחזקאל כו יז) אשר לדעת איהו חכמי הלשון הוא אחד עם פגק בחלוף אותיות גי'כ"ק, ועיניו עדן ותעונו: (קבו) משל לאשה, כן הוא גם בכ"י רח"ס ובפסיקתא ובנדפס, אולם בוי"ר ובמ"ר מובא זה בשם ר' יודן בר שמעון, ובמדרש חזיה הוא בשם ר' יודן לבד. ובילקוט מוכה שם חסר ג"כ שם האומר, וזה סעד כי דבריו נובעים מהתנחומא ולא מן וי"ר. ובתנחומא הנדפס מובא ג"כ כמו לפנינו בלי שם האומר. ורליתו בנדפס שם כי המשל הוא הוא באזהר שנייסי, ועיניתי בנדפס קושטאנטיא ודפוס וויניציא גם בכ"י חמישי של אקספארד ורליתו כי ג' שם הגי' כמו לפנינו בכ"י, רק המדפיס דפוס מאנצובה שינה הלשון, והלגי משל למה הדבר דומה לאשה שהיתה קובלת על בנה והזמינה אותו לפני השופט למשפט, אהו כולי עלמא למיחמי אמרו דין לדין חזו האי איתתא אחיא לדינא למקטל ברא, כיון דחזת אתתא הא ושמעה מה דהוי אמרין אפכה לאשתעי בנילי אחריני כד אתת קדם דיינא כו'. מבלאן הוא כמו לפנינו בכ"י, ולא אדע למה לא ישרה בעיניו הגי' שהיתה לפניו: (קבו) כיון דחמת דיינא דהוה דיון לבריתא לקטלא, כן תקתי, פי' כיון שראתה את הדיין ששופט אנשינו למיתה, ובו"ר הגירסא כיון דחמת דיינא דיתבי ודיון צור ובזפת ובנגלצין אמרה אין אנה מודעתא סורחנא שבדיון צרי להדין דיינא, כדון הוא קטיל ליה: (קבה) דרכא. בוי"ר דרכת, והמ"ר כתב לפי הענין פי' המחיה, ולא מאלתי לו חצר, ע"כ. ובתנחומא הנדפס בנדפוס קאשטאנטיא גם בנדפוס וויניציא ובכ"י החמישי מאקספארד הגי' ארכת, וכן שיערתי בפסיקתא הערה ס"ז חלוי ו"ל כן, עיין ערוך ערך ארך ג' ד', ובפסיקתא הגי' שבת: (קבט) תמהו אומות העולם, עיין בפסיקתא הערה ס"ח. ובנדפס דפוס קושטאנטיא ודפוס וויניציא גם בכ"י חמישי של אקספארד הגי' כמו לפנינו בכ"י, אולם המדפיס דפוס מאנצובה הלגי גם פה תורה כולי עלמא ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתת דין אלא למתפגא עם ברה, והוקיף, וחזרו בבושת פנים, כמ הקב"ה חזר והסך התוכחה לאהבה וחזרו אומות העולם חטויים: (קל) אמר ר' ברכיה וספתי כמו שהוא בכ"י רח"ס ובנדפס ובפסיקתא ובו"ר ובילקוט מוכה שם, ובו"ר נוסף פה אמר ר' ברכיה משל לנלך ששלח שלוחין שלו למדינה כו' וחל"כ מביא המשל שלפנינו מה ופסיקתא שם ר' יחק, ואין ספק אלני שנוסף בוי"ר ע"פ הילמדנו המובא בילקוט מוכה שם המתחיל ואשלח לפניך את משה כו' ע"פ. והמאמר שלפנינו מר' ברכיה מובא בצור או"ח ריש סימן ס"א: (קלא) פרוודגמא.

ופרעו את ראשם, וקראו אותה בפהד וביראה בזיע וברתת, אמר הקב"ה לישראל (קלב) הלא קרית שמע פרוודוגמא שלי הוא, לא המרחתי עליכם, ולא אמרתי לכם שתהיו קורין אותה לא עומדין על רגליכם, (קלג) ולא פורעין ראשיכם, אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך (דברים 10): ד"א ומה הלאיתך. (קלד) אמר ר' יהודה בר סימון עשר בהמות מסרתי לך, שלש ברשותך ושבע שלא ברשותך, אלו שברשותך שור שה כשבים ושה עזים, ואלו שאינן ברשותך איל וצבי ויחמור אקו ודישון ותאו וזמר, לא המרחתי עליכם ולא אמרתי לכם לעלות בהרים, ולהתייגע בשדות להביא לפני קרבן מאלו [שאינן ברשותך], אלא מאלו שברשותך הגדילות על אבוסך, [הה"ד] שור או כשב או עז:

[יד] (קלה) [ד"א שור או כשב]. ושה"ה הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם (ישעיה מא כד), (קלו) לשון יוני הוא, הן חד, חד אתם יי, [מאין]

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בפסיקתא שם הערה ע' העירותי שמוצא צערוך ערך פרוודוגמא בשם פסקא דשור או כשב, וכן מוצא ברשב"ס עה"ת סוף פרשת ואתחנן, ובערוך ערך פרסגמא מוצא בשם וי"ר, והמלה יונת $\alpha\mu\alpha\sigma\tau\epsilon\sigma\kappa\alpha$ ופי' פתגמן כתב הדת (בפסגו), ושגורה צפי המדרשים, עיין בהערה שם. וראיתי במסג' ה' תפלה סי' ל"ט הביא בשם סדר רב עמרם גאון וז"ל וצירושלמי לישוי איניש ק"ש כל שעתא כפרודוגמא חדתא דהוא פרוודוגמא (שטר גזארה על העיר) דהקב"ה דלא לימרח עלן דכתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי, מה הלאיתך אמר ר' זכריה משל למלך ששלח פרוודוגמא שלו למדינה כל בני המדינה מה הם עושין, עומדים על רגליהם סי'. וכן מוצא כן באבודרהס (סדר שחרית של חול) ג"כ בשם הירושלמי, אולם המאמר הוא לא נמצא צירושלמי, והמאמר ולישוי איניש בק"ש עד ללא לימרח ענך המה דברי גאון רב עמרם ז"ל מדרשפיה ע"פ מאמרם בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחדש שלמישוי אמר ר' אלעזר שלא יח דברי תורה בעיניך כפרודוגמא ישנה אלא כפרודוגמא חדשה שהכל רגזים לקרותה, ומן המאמר מה הלאיתך אמר ר' זכריה הוא מה שלפינו בפסיקתא ותנחומא וי"ר, ומוצא בסור או"ח סי' ס"ה, ובפסות שם פרוסגמא וז"ל פרוסגמא. וע"ש במדק"ב. וראיתי ברובא ה' ברבות סי' שכ"ג הביא וז"ל, בדברים רבה ק"ש כל זימנא דקרי להו כפרודוגמא [ז"ל כפרודוגמא] חדתא, פי' אגרת דהקב"ה לא מטרח עלן דכתיב ומה הלאיתך עכ"ל. לא נמצא במדרש דברים רבה, ואולי הוא בדברים זוטא: (קלב) הלא קרית שמע, כן הוא בפסיקתא, ולמאמר הפסיקתא כוון רש"י ז"ל בספר הפרדס הגדול ה' ר"ה (דפוס קושטאטאנינה 47 מה ע"ב) וז"ל: אסור להפריח את הצבור בכדי, כדאמרו בפסיקתא עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי, פרשת של ק"ש נתתי לכם ואמרתו ודברת גם בשבתך צייתך וצילכתך בדרך ובשכבך ובקומך, מוכאן שאסור להפריח את הצבור בכדי עכ"ל: (קלג) ולא פורעין את ראשיכם, עיין בדברי יוסף או"ח סי' ב': (קלד) אמר ר' יהודה בר סימון עשר בהמות, פסיקתא שם גם בפסקא את קרבני ובפסיקתא רבתי פסקא את קרבני ובו"ר שם ובמ"ר פ"ב ופכ"א וזילקוט מ"ב רמז תק"ד וחסר הליון "תנחומא" והליון ב"ב"ה הוא בטעות, וזילקוט אמור רמז תרמ"ג אמר ר' זכריה בר סימון [ז"ל אמר ר' יהודה בר סימון] אלו שברשותך, זה נשמוט צנדפס, ונמנא לכוון בכ"י חמישי של אקספארד: (קלה) ד"א שור או כשב ושה"ה הן אתם מאין, מוצא זילקוט ישעיה רמז שי"ד ד"ה הן אתם מאין וחסר הליון תנחומא, וכן מוצא זילקוט אמור רמז תרמ"ג, והליון וי"ר ברמז שלפינו מוסב גם על זה או חסר ג"כ הליון תנחומא. ובפסיקתא ובו"ר פכ"א אות ז' נוסף לפני זה הן אתם מאין ופעלכם מאפע תועבה יבחר בכם, הן אתם מאין, מנא כלום, מן ליהא כרוחה, מאפע מן מאה פעיות שהאשה פועה בשעת לידתה שהיא יושבת על המשבר ז"ס לנתיבה ואחת לחיים, תועבה יבחר בכם, מהו תועבה יבחר בכם, מדבר בתיעוק הזה אע"פ שזולא ממעי אמו מלוכלך מטוק מנא רירין הכל מנשקין אותו, והכל מחבנין אותו, וצויתר כשהוא זכר. ע"כ. וזה נוסף גם בתנחומא הגדסם (אות י"א), ונמנא גם בכ"י חמישי מאקספארד (כי זה הקובץ הוא הוא תנחומא הגדסם לפנינו). אולם זילקוט אמור ליתא זה, רק מוצא זילקוט ישעיה שם אחר סיום של כל המאמר שלפינו הביא: ד"ה הן אתם מאין סי', ונרשם בצדו תנחומא, ואולי יהיה גם לפניו בכ"י שלפינו (כי את התנחומא הגדסם כעת לא ראה בעל זילקוט) או ז"ל בצדו וי"ר או פסיקתא במדק"ב תנחומא. והערוך ערך פה הביא בשם וי"ר אמור כל ברכות [ז"ל פעולות] טובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל סי'. ואח"כ הביא ד"א ופעלכם מאפע מוק' פעיות סי'. ולפינו בו"ר המאמר השני הוא מוקדם, רק ברור שגם לפני בעל הערוך לא היה כתוב המאמר מן מאה פעיות בו"ר, רק הערוך הביא זה בסוף וחסר בערוך הליון. ובמהגה"ה סי' ר"ה סי' כ"א הביא המאמר הזה בשם הילמדנו: (קלו) לשון יוני הוא, בפסיקתא ובו"ר מוצא זה בשם ר' זכריה, אולם גם בכ"י רומי ובגדסם ליתא המלות אמר ר' זכריה, ובפסיקתא שם הערה ע"ו כתבתי "אלל בו"ר חסר מוכאן עד אמר ר' לוי" טעות הוא ויש למחוק זה, ואולי כן חסר בא"ה דפוס א"ר היה אז לפני. והמלה הן יונת עש, וכן אמרו גם בכ"י פ"ט אות ז' הן לשון יוני הן אחד, ובשמ"ר סי"ב

מן אומות העולם שקרוין אין, [דכתיב] כל גוים כאין נגדו (ישע' י"ז). ופעלכם מאפע, אמר ר' לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות עם ישראל, אינן אלא (בשם) [בשכר] פעיה אחת שפעו בסיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד). תועבה יחבר בכם, אותה תועבה שעשיתם עגל מסכה, [מאותה תועבה] הביאו לפני קרבן, ואני אבחר בכם, שור או כשב או עז :

[טו] (קלו) [ד"א] שור או כשב. ושי"ת] ברעתם ישמחו מלך (הושע י"ג), וכי (קלח) מה ראה בשור לעשותו ראש לקרבנות, אמר ר' לוי משל למטרונא שיצא עליה שם רע (קלט) מאחד מגדולי המלכות, בדק המלך בדברים, ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך עשה סעודה גדולה והושיבו (קמ) בראש המסובין, להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהן ממש, (קמ) [כך לפי שהיו או"ה אומרים לישראל אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה את הדברים ולא מצא בהן ממש] לפיכך נעשה [שור] ראש לקרבנות: (קמא) [הה"ד] שור או כשב או עז: (קמב) ר' הונא ור' אידי בשם ר' שמואל בר נחמן מוצלים היו ישראל מאותו מעשה, שאילו עשו את העגל היה להם לומר אלה אלהינו ישראל, אלא הגרים שעלו עמם עשאוהו (קמג) ואמרו לישראל (קמד) אלה אלהיך ישראל (שמות כ"ג): [מז] [ד"א] שור או כשב. [קמה] שור בזכות אברהם, שנאמר ואלה הבקר ריץ אברהם (בראשית י"ז), כשב בזכות יצחק, שנאמר והנה איל (שם כ"ג יג), עז בזכות יעקב. שנאמר לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים (שם כ"ו ט), מהו טובים, (קמו) אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו טובים לך וטובים לבניך, טובים לך שעליהם אתה מתברך, וטובים לבניך (קמז) שעליהם מתכפר להם: [יז] והיה שבעת ימים תחת אמו. (קמח) ר' יהושע דסבבין בשם ר' לוי (קמט) משל למלך שנכנס למדינה, [והוציא כרוז] ואמר כל אסכנאין שיש כאן אל יראו פני עד שיראו פני מטרונא [תחלה], כך אמר הקב"ה לישראל, בני לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליי השבת, שאין שבעה בלא שבת, (קנ) ואין מילה בלא שבת. (קנא) אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה, [משפט] אדם, וביום השמיני ימול (ויקרא י"ג), [ומשפט] בהמה, מיום השמיני והלאה ירצה (שם כ"ו):

הערות ותקונים

פ"ב אמר ר' זכריה סן אחת, טקן בלשון יוני קורין לאחת הן, וכן צנמרא שבת דף לא ע"ב הן יראת ה' טקן בלשון יוני קורין לאחת הן, וכן מ"ק דף כח ע"ב סנהדרין עו' ב' מיר ה' ב' וע"ש בתוס' ד"ס הריני וב"ב קב' ב' (קלו) ד"ה שור או כשב זש"ה ברעתם ישמחו מלך, מונח בפסיקתא שם זבוי"ר שם אות ח' ונדפס אמור אות י"א: (קלת) מה ראה בשור לעשותו ראש לכל הקרבנות, עיין בפסיקתא הערה ע"ט שהבאתי ע"פ זה יסד הקליר בפיוט שלו ע"ש: (קלט) מאחד מגדולי המלכות, וב"ב רומי בפסיקתא זבוי"ר ונדפס בגי' שם אחד מנדוי המלכות, וב"ל לפיניו כמו שד"ס ורס"ג: (קמ) בראש המסובין, מלת המסובין נשמע בנדפס ונמלא לנכון בכ"י המיוסו מאקספארד: (קמב) כך לפי כו'. הוספתי כמו שהוא בנדפס ובליקוט ישעיה רמז ט"ד: (קמא) הו"ר שור או כשב או עז. בנדפס בגי' מנין ממה שקראו צענין שור או כשב או עז: (קמב) ר' הונא ור' אידי, הן הוא בכ"י רח"ס ובפסיקתא ונדפס ובליקוט ישעיה שם, אבל זבוי"ר ר' הונא ור' איבו ז"ל ור' אידי: (קמג) אומרים לישראל, בפסיקתא זבוי"ר מונין לישראל ז"ל אומרין לישראל: (קמד) ואמרו לישראל אלה אלהיך ישראל, אחר זה נמלא בנדפס אמר ר' יהודה בר סימון כתיב ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע וגו' (ישעיה א' ג), ולא היו יודעין אלא שדשו בעקב ודכוותיה והיה לא ידעה כי אבכי נתתי לה הדגן והחירות והיה לה וכסף הרבתי לה וחסד עשו לבעל (הושע ב' י) ולא היתה יודעת אלא שדסה בעקב, וזה הוסף מן וי"ר פכ"ז סוף אות ח' ונמלא ג"כ בפסיקתא שור או כשב (דף עח ע"א), ונכראה הוסף זה המסדר מהחומות הנדפס מן הפסיקתא, כי זבוי"ר נוסף עוד ודכוותיה כי איל עמי אותי לא ידעו (ירמיה ד' כב) ולא היו יודעים אלא שדשו בעקב. ועיין מה שכתבתי בפסיקתא שם הערה פ"א פ"ב פ"ג פ"ד: (קמה) שור בזכות אברהם, עיין בפסיקתא שם הערה ע"ה שפ"ס זה יסד הקליר בפיוט שלו ע"ש, ועיין בפסיקתא פסקא אחרי מות (דף קעז ע"ב) ושם בהערה ר"ז: (קמו) אמר ר' זכריה, נשנה גם בצ"ר פס"ה ושם הוא בשם ר' חלבו לבד, ועיין בפסיקתא אחרי מות ובפסיקתא רבתי פניו ספקא אחרי מות: (קמז) שעליהם מתכפר להם, בפסיקתא שור או כשב גם בספקא אחרי מות זבוי"ר שם סייס מתכפר להם ביום הכפורים והה"ד כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא עז' ל) וכן הוא בנדפס: (קמח) ר' יהושע דסבבין, עיין בפסיקתא שור או כשב הערה פ"ו: (קמט) משל למלך, עיין בפסיקתא שם הערה פ"ח מה שהבאתי שם בשם סבלי הלקט כתב יד: (קנ) ואין מילה בלא שבת, עיין בפסיקתא שם הערה פ"ע: (קנא) אמר ר' יצחק משפט

[יח] וישור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג כה). (קנב) ויש"ה (קנב) יודע צדיק נפש בהמתו וגו' (משלי יג י), זה הקב"ה, שאמר לא תקח האם על הבנים (דברים כג), ורחמי רשעים אכזרי (משלי ס), זה סנהריב, שכתוב בו אם על בנים רומשה (סופי יד): (קנב) [ד"א] יודע צדיק. זה הקב"ה, שאמר וישור או שה, אותו ואת בנו וגו', ורחמי רשעים אכזרי, זה המן, שכתוב בו להרג ולאבד וגו' (ספר יח). (קנב) אמר ר' לוי אוי להם לרשעים שהם (קנב) מתעמקין עצות על ישראל, כל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך, (קנב) עשו אמר שומה היה קין שהרג את הבל [אחיו] בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו יפרה וירבה, אני איני עושה כן, אלא יקרבו נא ימי אבל אבי [ואהרנה את יעקב אחיו] [בראשית כו מה]. פרעה אמר שומה היה עשו, שאמר יקרבו ימי אבל [אבי], לא היה יודע שאחיו יפרה וירבה בחיי אביו, אני איני עושה כן, אלא עד דאינון דקיין תחות כורסי אימתהון, אנא מהנק להון, דכתיב כל הבן הילוד היאוריה תשליכנהו וגו' (שמות א כג). המן אמר שומה היה פרעה, שאמר כל הבן הילוד [וכל הבת תחיון], לא היה יודע שהבנות נושאות לאנשים, ופרות רבות מהן, אני איני עושה כן, אלא להשמיד להרון ולאבד [את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד] (ספר יח יג). אמר ר' לוי (קנב) אף גוג [ומגוג] עתיד לומר כן, שומים היו הראשונים (קנב) שהיו מעמיקים עצות על ישראל, לא היו יודעים שיש להם (קס) פשרון בשמים, אני איני עושה כן, בתחלה אודווין לפשרונן, ואחר כך אודווין להם, הדא הוא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נסדו יחד על ה' ועל משיח (הפליס ב), א"ל הקב"ה רשע, לי באת להזדווג, חייך שאני עושה עמך מלחמה, (קסא) שנאמר ה' כגבור יצא וגו' (ישעי מז יג), ואומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכריה יד ג):

הערות ותקונים

אדם, עיין בפסיקתא שם הערה פ"ט: (קנב) זש"ה יודע לדיק, מוצב צו"ר ככ"ו אות י"א ובפסיקתא שם (דף עה ע"ב) ובנדפס, ושם הגי' ר' נכריה בשם ר' לוי אמר יודע לדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי, יודע לדיק זה הקב"ה: (קנב) יודע לדיק נפש בהמתו כו', עיין בתום מגילה דף כה ע"א ד"ה מפני שטושה מדותיו של הקב"ה רחמים וכן אינם אלא גזירות, וז"ל: קשה להר"ר אלהן על מה שידם הקליר בקדושתה סגלו אומרים ביום ג' של פסח לדיק אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, דמשמע ש"ס שהקב"ה חס על אותו ואת בנו, והוא אינו אלא גזירה, עכ"ל. והוא תמוה כי איך משמע זה שם לדיק אותו ואת בנו, וראיתי בפסקי תוס' שם (סומן פ"ד) שכתבו וז"ל הפייס יסד לדיק אותו ואת בנו ומציא הפסוק יודע לדיק נפש בהמתו משמע שהן רחמים, ותבין מדבריהם ממה שהציא הפייסן את הפסוק יודע לדיק נפש בהמתו משמע זה, לא מלשון לדיק אותו ואת בנו כו', והיה יסופא נוסחא אחרת לפני בעלי התוס' בקדושת הקליר וכאשר תראה מיוסדים דברי הקליר על המאמר שלפניו ובפסיקתא ואף כי בקדושת הקליר אין כל זכר מפסוק הזה, היה כן לפני בעלי התוס' כמו שמוצא בפסקי תוס' שם, ומהתנחומא והפסיקתא הם סעד לדבריהם, את זה העירוני בפסיקתא הערה ז': (קנב) ד"א יודע לדיק, זה הקב"ה שכתבו בתורת שור או שה אותו ואת בנו וגו', כי הוא גם בפסיקתא ובנדפס, ונאות לענין הדרש שגזירת המן היתה לעומת אותו ואת בנו לא תשחטו, כי נגזר להרוג טף ונשים ביום אחד, אבל צו"ר מוצא במקום ושור או שה לא תשחטו הכתוב שור או כשם או עז כי יולד, ופעות גלוי לעינים הוא, כי מה ענין מקרא זה לאכזריות המן ולגזירתו ובמה יתנגדו זה לזה: (קנב) אמר ר' לוי, מוצא צילקום זכריה רמו תקפ"ו בשם התנחומא, ושמה במדרש אסתר פסוק ויקראו סופרי המגן, ובמדרש שו"ט מוזמר ב' בפסוק על ה' ועל משיחו: (קנב) מהתעמקין עצות, וכן הוא בכ"י רח"ם, (ובכ"י רומי חסר איזה דפים כמו שהבאתי למעלה), וצילקום זכריה שם בשם התנחומא מעמיקים, ובפסיקתא שהם מתחכמים, וצו"ר ובנדפס מהתעסקים בעלות רעות, ובשו"ט מקיימים עמה, והגו' שלפניו מעמיקים או מהתעמקין עולות היא הכונה, והוא מלשון הכתוב מים עמוקים עמה בלב אש (משלי כ ט): (קנב) עשו אמר, ב"ר פע"ה היא (קנב) אף גוג ומגוג עתיד לומר כן, בפסיקתא אף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר כן: (קנב) שהיו מעמיקים עצות, בפסיקתא הגי' פה מהתקוממים בעולות, וצו"ר ובנדפס שהיו מהתעסקין, ובשו"ט שם שמעקפין עמה, והגו' שלפניו נכונה עיין לעיל הערה קנ"ו: (קס) פשרון, מוצא בערוך ערך פסר ד' בשם הפסיקתא והמלה יומית ורומית *patronus* ענינה מליץ ומגנין ופרקליט (פוטוהטער): (קסא) שנאמר ה' כגבור יאל ואומר ויאל ה' ונלחם בגוים, עיין בפסיקתא שם הערה ז", וצו"ר סיים עוד מה כתיב תמן והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה יד ט) וצילקום זכריה אחר הסיום ואומר ויאל ה' ונלחם הביא, ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים למעלה מעשרה", והוא מאמר בפני עצמו ואינו משב למעלה

[י"ג] וכי תזבחו זבח תודה לה' (ויקרא כג כט) . ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן אמרו (קסב) בשם ר' מנחם דגליל (קסג) לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלין, וקרבן תודה אינה בטלה [לעולם], (קסד) כל ההודאות במילות, והודאת תודה אינה בטילה [לעולם], שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו (לה) [את ה' צבאות כי טוב ה'] כי לעולם חסדו [מביאים תודה בית ה' (יחמיס לג יא), הודו את ה' אלו ההודיות, מביאים תודה] זה קרבן תודה, וכן אמר עלי אלהים נדריך אשלים תודות לך (תהלים מ יג), תודה אין כתיב כאן, אלא תודות ההודיה וקרבן תודה :

[כ] [ד"א] (קסה) ומיום השמיני והלאה [ירצה לקרבן אשה לה'] (ויקרא כג כז), שלא ישעך יצרך לומר שלפניו יש אכילה ושתיה, מי היה מקריב לו עד (שעמדו) [שלא עמדו] ישראל, (קסו) אמר דוד כי מי בשחק יערוך לה' (תהלים פט ז), מי היה מקריב לו קרבנות, אמר ר' אבין הלוי מי כיוצא בהקב"ה מפרנס יתומים, ומאכיל רעבים, ואין לשון הזה אלא לשון פרנסה, שנאמר ביום השבת וגו' יערכו (ויקרא כד ט): ד"א כי מי בשחק יערוך לה', מי כיוצא בהקב"ה מאיר עיני חשכים, ואין הלשון הזה אלא לשון אורה, שנאמר על המנורה המהורה יערוך את הנרות (ש"ס טז ד): ד"א כי מי בשחק יערוך לה', מי כיוצא בהקב"ה מלביש ערומים, ואין הלשון הזה אלא לשון כסות, שנאמר וערך בגדים (ומהייתם) [ומחיתך] (שופטים י"ז): ד"א כי מי בשחק, מי כיוצא בהקב"ה עשה מלחמתן של ישראל, ואין לשון יערך אלא לשון מלחמה, (קסז) שנאמר ויערכו מלחמה פתח השער (ש"י י"ח): ד"א כי מי בשחק יערוך לה', אם בא יצרך לומר דך מי היה מקריב להקב"ה עד שלא נברא העולם, (אמור לו) הרי משה עלה לרקיע, ועשה שם מאה ועשרים יום, יאמר לך אם היו מקריבים להקב"ה, ולא עוד אלא הוא היה למוד לאכול, וכיון שעלה אצלי, [ראה שאין אכילה ושתיה למעלה] לא אכל ולא שתה, [שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה] (שמות לד כח): אמר ר' שמעון בן לקיש אם בא יצרך להרהר ולומר אילולי שיש לפניו אכילה ושתיה לא היה אומר לי שאקריבו ואנסך לו, מה כתיב עולת תמיד העשויה בהר סיני (במדבר כח ו), וכי בהר סיני הקריבו קרבנות, אלא הרי משה שעלה לחר סיני, יאמר לך אם יש לפני אכילה ושתיה, אמר הקב"ה הפרחתי עליכם להביא קרבן בשביל לזכות אתכם: אמר ר' חייא בר אבא גבור הכהולך בדרך וצמא והולך לשתות מים כמה ושתה בכפיו, עשר כפים שש כפים ארבע כפים, פחות משתים אינו שותה, וכל המים שבכל העולם מלא שיעלו, שנאמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ יג), להודיע שאין לפניו לא אכילה ולא שתיה, למה אמר לי להקריב קרבן כדי לזכותך, הוי שור או כשב או עז כי יולד :

הערות ותקונים

למעלה, וכוונתו למאמר סוכה דף ה ע"א והכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר היתוס למעלה ומערה : (קסב) בשם ר' מנחם דגליל, וכן הוא בכ"י רח"ס ובגדס, ובפסיקתא וכו"ר שם פכ"ז הגי' בשם ר' מנחם דגליל, והיא גירסת ישרה, וכן בירושלמי ברכות פ"ד (דף ה ע"ב) מנחם דגליל, וכן נקרא כפר אלל עקרון ומקומו בגבול פטוי של יהודה, עיין ערוך השלם גליא ז' : (קסג) לעתיד לבא כל הקרבנות בטלים, נשנה בוי"ר פ"ט אות ז' ופך פכ"ז ובפסיקתא שם ובש"ס מוזכר לו' וק' וילקוט תהלים רמז תתנ"ד, והתחלת המאמר הוא מהפסיקתא פסקא טובה, ומן כתוב אחד אומר הוא ממדרש תהלים מוזכר ק', ומובא בילקוט אמור רמז תרנ"ג בשם התנחומא, ועיין ברמב"ן פ"ט ל"א אמור פסוק חמץ תחסינה שסיים והמטביל יצין, וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם כו', ועיין יפועת משיחו להרב אברבנאל העיין הרביעי סוף פ"א שאין הכונה שיבעל דבר מומות התורה, אלא שאז יבטל יר' הרע לב האבן מבשרם כמ"ס וזה הלפניו ארתיק מעליכם ואמרו חז"ל זה יר' הרע הלפון בלבו, וע"כ יתבטלו רובי הקרבנות הבאים על איזה תעא, זולת קרבן הבא להודות לה' על הטובה : (קסד) על ההודאות בטילות, בוי"ר פ"ט כל התפלות בטילות : (קסה) ומיום השמיני יראה, שלא ישעך יצרך, עד המאמר היה נשלים הפסקא שור או כשב, וכן נשלים בוי"ר פכ"ז, וזה מובא בילקוט תהלים רמז תתנ"מ בשם התנחומא, ומכאן מתחיל בכ"י רומי אחרי שחסרו איזה דפים : (קסו) אמר דוד . בכ"י רומי וכ"י רח"ס אמרה רוח הקודש ע"י דוד : (קסז) שנאמר ויערכו מלחמה פתח השער, וכן הוא בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובילקוט, אולם בגדס מובא הכתוב ויערכו אשם מלחמה (בראשית יד ח'), אולם בגדסם קסאפאמטינא דפסם וויניליא היא שנאמר וערכו מלחמה, אין ספק שהיה כתוב ויערכו מלחמה (ש"א י"ז ד' א)

[כא] ומיום השמיני. (קסח) זש"ה כי מקרה בני האדם [ומקרה הבהמה מקרה אחד להם וגו' ומותר האדם מן הבהמה אין] (קבלת ג יט). כתיב באדם לא תלבש שעמנו צמר ופשתים יחדו (דברים כג יא), וכתיב בבהמה לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (סס טז י), מקרה אחד (לכל) [להם] (קבלת סס), מה האדם מקבל מומאה, אף הבהמה מקבלת מומאה, כתיב באדם הנוגע במת (ישמא) [לכל נפש אדם ושמא שבעת ימים] (במדבר יט ה), ובבהמה הנוגע בנבלתה ישמא (ויקרא יא נט). כמות זה כן מות זה (קבלת סס), באדם, והרגת את האשה (ויקרא כ עז), ובבהמה כתיב ואת הבהמה תהרגו (סס טז טו). (ומי) [מי] יודע רוח [בני] האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה הוורדת היא למטה לארץ (קבלת סס כא), רוח האדם לפי שניתנה מלמעלה, כתיב ביה עליה, ובהמה לפי שניתנה מלמטה, כתיב בה ירידה, ומותר האדם מן הבהמה אין (קבלת סס יט), (קמט) יהוה אין, שהוא מדבר והיא אינה מדברת, ועוד שיש באדם דעת, ובבהמה אין דעת, ועוד שהאדם יודע בין טוב לרע, והבהמה אינה יודעת בין טוב לרע, ועוד שהאדם נוטל שכר על מעשיו, אבל הבהמה אינה נוטלת שכר על מעשיה, ועוד האדם מת מופלגין בו ונקבר, והבהמה אינה נקברת, [הוי] ומותר האדם מן הבהמה אין, מה כתיב באדם אשה כי תזרע וגו' ובוים השמיני ימול (ויקרא יג ג), ובבהמה כתיב שור או כשב או עז [וגו', ומיום השמיני ירצה]:

[כב] [ד"א] שור או כשב או עז וגו'. (קע) זש"ה ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי [ואזבחה באהלו זבחי תרועה] (תהלים כז ו), כיון שעשו ישראל אותו מעשה, היו אומות העולם אומרים אין להם תקומה, [ואינו חוזר עליהם לעולם], כששמעו ישראל שיקריבו שור רמה ראשם, שנאמר ועתה ירום ראשי וגו' (ס), והיו אומרים עכשיו אנו יודעין שנתרצה לנו הקב"ה, התחילו אומרים שירה, ואזבחה באהלו זבחי תרועה, אשירה ואזמרה לה' (ס):

[כג] [ד"א] שור או כשב או עז. למה אמר הקב"ה להקריב שור, לכפר על תבנית שור, שנאמר הסולה לכל עוונתי וגו' (תהלים קי ג), (קעא) תדע לך ראה מה כתיב ארבעה פנים [לאחת] (וארבעה) [וארבע] כנפים [לאחד] [לאחת] להם (יחזקאל ה ב), מה כתיב שם ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל (סס טז ז), ובשביע כפרתן של ישראל הוסיף להן [עוד] שתי כנפים, שנאמר שש כנפים [שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו] (שפיט ו ג), למה כדי שיתכסו הרגלים שהן דומות לעגל, כדי שלא יראה אותם, ויזכור מעשה העגל, בשתים יכסה רגליו, וכל כך למה, (קעב) אלא לכפר על ישראל, הסולה לכל עוונתי. אין לך גדול בעוף אלא הנשר, ונעשה פנים לחיה, שנאמר לפני נשר לארבעתן (יחזקאל ה א), הגדול שבחיה ארי, והוא עשוי פנים לחיה, (קעג) שנאמר (פני האחד) [והשלישין] פני אריה (סס י ז), והשור גדול בבהמה, ועשה אותו פנים לחיה, שנאמר לפני השור (מהשטאל) לארבעתן (סס א ב), (קעד) (ופני אדם) ובשביל ישראל מכה הקב"ה את השור, ונתן כרוב תחתיו, (קעה) שאין אתה מוצא שהוא מזכיר שם אלא כרוב, שנאמר פני האחד פני הכרוב (סס יז), וכל

הערות ותקונים

לו ס"ב י ח), והמדפים דפוס מהנעוזה תיקן ויערכו להם מלחמה: (קסח) זש"ה כי מקרה בני האדם, מובא בילקוט קבלת רמז תתקס"ח בשם התנחומא: (קסט) מנוח אין, קה"ר ס"ג פ"ט: (קע) זש"ה ועתה ירום ראשי, מובא בילקוט תהלים רמז שס"י בשם התנחומא: (קעא) תדע לך ראה מה כתיב, בילקוט יחזקאל רמז סס"ט הביא מלמד בשם התנחומא, והוא בתנחומא אמור אות י"א, וזאמנע המלמד הביא ראה מה כתיב ארבעה פנים לאחד עד שהם דומות לעגל, הוא מתנחומא שלפניו אות כ"ג. גם בילקוט יחזקאל רמז של"ז הביא בשם התנחומא והוא ג"כ מאות י"א ומן אמר הקב"ה יתכסו רגליהם שהם דומות לעגל אתה מוצא שאין לך גדול מטוף הוא המלמד שלפניו אות כ"ג. ולזה המלמד מתנחומא כיון רש"י ופשיטתו: (קעב) אלה לכפר על ישראל, מן הסולה לכל עוונתי עד הגדול שצחיה ארי, הוסיף המדפיס דפוס מהנעוזה: (קעג) שנאמר פני האחד פני אריה, כן הוא בכ"י רומני וב"ר רח"ם וכן מובא בילקוט יחזקאל רמז של"ז, ותקנתו והשלישי פני אריה, והוא ביחזקאל י"ד. ויותר נכון של"ז ופני אריה (סס א י) כמו שהוא בנדפס: (קעד) ופני אדם, וכן הוא בכ"י רומני ורח"ם גם בנדפס, ומיוחד הוא לכן הסגרתים בשני האלף ענוה, וכן השמיטם צלל בילקוט ביחזקאל רמז של"ז: (קעה) שאין אתה מוצא שהוא מזכיר שם

כך למה, לכפר על ישראל, הוי יפה אמר הסולח לכל עונוכי. למה חסיר הקב"ה את העגל, שיהו ישראל זכין לפניו, ולא עוד אלא כשאחד מישראל מהרהר בלבו עבירה או דבר רע, (קעו) [אין] הקב"ה מצרפה, שכן דוד אומר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים סו יח), ובה הקב"ה שומע, כשאדם עומד ומהרהר בתפלה, (קעו) שנאמר אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפילתי (שם שם ט), ולא עוד אלא כששני בני אדם יושבין ועוסקין בתורה, הקב"ה מקשיב ושומע, שנאמר [אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו] ויקשב ה' וישמע (מלאכי ג טו), אמר הקב"ה בזכות התורה שאתם עוסקין בה הייתי מקשיב ושומע תפלותיכם, (קעה) אבל לעולם הבא עד שלא תאמרו לפני תפלה ותקראו לפני, אני שומע אתכם, שנאמר והיה מרם יקראו ואני אענה [עוד הם מדברים ואני אשמע] (ישעיה סס טז):

[כד] ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' (ויקרא כג ט). (קעט) זש"ה שמע בני וקה אמרי אתכם, אמרתי לכם ויקחו אליך פרה אדומה (במדבר יט ג), שמא בשבילי, לא, [אלא] בשביל למה אתכם, לא כך כתיב והוה המהור [על הטמא] (שם שם ט), אמרתי לכם ויקחו לי תרומה (שמות כה ג), בשביל שאדור ביניכם, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם שם ח), דבר קשה כביכול אמר להם קחו אותי שאדור ביניכם, ויקחו תרומה אין כתיב כאן, אלא ויקחו לי תרומה, אותי אתם ולקחים. אמרתי לכם ויקחו אליך שמן זית וך (שם טו כ), (קפ) וכי אור שלכם אני צריך, אלא בשביל לשמור את נפשותיכם, שהנפש נמשלה לנר, שנאמר נר אלהים נשמת אדם (משלי כ טו), ועכשו שאמר ולקחתם לכם ביום הראשון, לא בשביל שצריך לי אלא לזכות אתכם:

[כה] פרי עין הדר כפות תמרים וענף עין עבות [וערבי נחל] (ויקרא כג ט), מה מיבן של ארבעה מינים הללו, מהן עושין פירות, ומהן אינן עושין פירות, פרי עין הדר כפות תמרים אלו הצדיקים, [שיש להם מעשים טובים], וענף עין עבות וערבי נחל אלו הבינונים של ישראל, אמר הקב"ה [יקשרו להם כאחת] ויעשו כלם אגדה אחת, (קפא) כדי שלא [יהיה] בבני פסול, (קפב) אם עשיתם כך, (אני מעלה עליהם שכר) [באותה שעה אני מתעלה, וכן הנביא אומר הבונה בשמים מעלותיו (שמו"ט ו)], ואימתי הוא מתעלה. כשהן עשויוין אגודה אחת, שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה (שם):

[כו] ולקחתם לכם. בלקיחה שלא תהא נוזל ועומד בו, (קפג) ונמצא סניגורו נעשה קטיגורו: (קפד) ולקחתם. פני (בשם) ר' חייא במקח ולא בגזל, במקח

הערות ותקונים

שם אלא כרוב, וז"ל הרד"ק יחזקאל י' י"ד, מה שאמר פני הכרוב במקום שזכר צמדאה הגבוהה הראשונה פני שור, ידוע מה שאמרו רז"ל יחזקאל ביקם רחמים והספו לכרוב, אמר לפניו רבש"ע אין קטיגור נעשה סניגור, וכן מובא ברש"י יחזקאל י' א': (קעו) [אין] הקב"ה מלרסה, נגדפס בגי' אין הקב"ה מלרסה למעשה, וכן בכ"י רומי ורח"ס ליהא למלת "למעשה": (קעו) שנאמר אכן שמע אלהים, וכו"ל בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם נגדפס מובא הכתוב אכן שמעת קול תחנוני (תהלים לא כג), וכאשר הוא לפניו בכ"י הוא לנכון. כי הוא פסוקו של אחריי שהביא מלפניו: (קעה) אבל לעולם הבא, בכ"י רומי ורח"ס הגי' אבל לעתיד לבא, ובנדפס כתוב לעתיד וחסר מלת "לבוה": (קעט) זש"ה שמע בני וקה אמרי, המאמר הזה נשם צו"ר פ"ל אות י"ג ומתחיל ר' יהודה בשם ר' שמעון בן פוי פתח שמע בני וקה אמרי, אולם בתנחומא מובא סתם ולא בשם ר' יהודה בשם ר' שמעון בן פוי, ובפסיקתא פסקא ולקחתם לכם חסר זה, עיין שם בהערה ק"ח, ומובא בילקוט אמור רמז תרכ"ב ונרסס בדרו מדרש וז"ל "וי"ר": (קפ) וכי אור שלכם אני לריך, צו"ר שם טקפ והא כתיב ונארח עמיה שרף (דניאל ג כג): (קפא) כדי שלא [יהיה] בבני פסול, בכ"י רומי וכ"י רח"ס פסולה, ובנדפס פסולת: (קפב) אם עשיתם כך אני מעלה עליהם שכר, תקנתי בפניו כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וצו"ר שם ובנדפס, ועיין בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם הערה ק"ז: (קפג) ומנאל סניגורו נעשה קטיגורו, וכן איתא בירושלמי סוכה פ"ג ה"א (דף גג ע"ג) אמרו איו לו לזה נעשה סניגורו קטיגורו: (קפד) ולקחתם תני בשם ר' חייה במקח ולא בגזל עד ואת הגזל ליתא בב"י רומי וכ"י רח"ס, ומנאל שם נדפסם אות י"ח, ותקנתי בפניו תני ר' חייה, והכוונה להספרא פ' אמור פט"ו, וכן בירושלמי סוכה שם פ"ג ה"א איתא תני רבי חייה ולקחתם לכם משלכם ולא הגזל, וכן בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם (דף קסג ע"ה) וצו"ר פ"ל אות ו' איתא תני ר' חייה במקח ולא

ולא בחנם, להוציא את השאול ואת הגזול, (קפה) משל למה הדבר דומה, לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) [בעיר], משגבה אותה, מצאו עירוני אחד בדרך (קפ) (למסים), (קפ) קיפחו ונמל את כליו, ואת המוגבה שהיתה בידו, לאחר ימים בא לאותו עירוני דין לפני השלמון, בא לשכור לו אדם שילמד עליו זכות, א"ל הגבוי מה אתה עושה כאן, א"ל יש דין ואני מבקש לשכור לי אדם שילמד עלי זכות, (קפה) א"ל תן לי [אותו זהב ואתן הכלים] אותן עבוסות שנגמלת ממני, ואני אלמד עליך זכות, א"ל כן אעשה, הלך ונתן לו אותו זהב, ואתן עבוסות מקצת, והלך לו, למחר כשעמד לפני השלמון, אמר יש לך מי שילמד עליך זכות, השיב ואמר איש פלוני, א"ל השלמון מה זכות אתה מלמד על זה, א"ל מרי אני ואמר דברים שעשה לי חברי זה כשהלכתי לגבות את עיר פלוני, עמד עלי וקיפחני, ונמל כל מה שהיה בידו, הכלים האלו שאתה רואה בידו הם מקצת הכלים שהחזיר לי, כדי שאלמד עליו זכות, עכשיו התחילו הכל אומרים, אוי לו לזה שסניגורו נעשה קסניגורו, כך אין אדם מישראל צריך להלל בלולב הגזול, (אם אין לו) [אלא אם כן] לוקח לו בדמים, שנאמר ולקחתם לכם :

[בן] [ד"א] ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'. [וש"ה או ירננו (קפט) (עצי העיר) (כל עצי יער) וגו' (תהלים טו יג), במי הכתוב מדבר, בישראל ובאומות העולם, שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים, אלו ואלו נכנסין [לדין] ואין אנו יודעין מי נוצח, למה הדבר [דומה], לשני בני אדם נכנסין לדין לפני המלך, ולא היה אדם יודע מה ביניהן, אלא המלך בלבד, דגן [המלך] ולא היו הבריות יודעות מי נוצח לחבירו, אלא מי שדוא יוצא (קצ) ואגוז בידו, הכל יודעים שהוא נוצח, כך ישראל ואומות העולם נכנסין לדין ביום הכפורים, ואין הבריות יודעות מי נוצח, אמר הקב"ה מלו לרוביכם בידכם, כדי שידעו הכל שאתם זוכים בדין, לכך אמר דוד או ירננו וגו', (אימתי) כי בא לשפוט (את) הארץ (תהלים סג וי). [אימתי] ביום הכפורים. מה ישראל

הערות ותקונים

גזול, וכן הוא בגדסס. ובפסיקתא שם הערה ס"ח הערותיו על המאמר תני ר' חייה הוא בספרא אמור ס' ק"ד, ודרך הירושלמי והפסיקתא והמדרש שמביאים ברייתות בשם תני ר' חייה, ומקורס מן הספרא, כי יחסו את הספרא לרבי חייה. גם הערותיו שם שצירושלמי סוכה פ"ג ה"א הלשון מקולר, תני ר' חייה ולקחתם לכם משלכם ולא הגזול, וראוי לתקן כמו שהוא בפסיקתא תני ר' חייה שתיבא לקיחה של כל אחד ואחד מכם, לכם משלכם ולא מן הגזול, ובני"ד שם תני ר' חייה במקח ולא גזול לכם לכל אחד ואחד, לריך להוסיף [שתיבא לקיחה] לכל אחד ואחד, ובגמרא סוכה דף מא' ע"ב ודף מג' ע"א דה"ר ולקחתם שתיבא לקיחה ביד כל אחד ואחד, לכם משלכם להו"א את השאול ואת הגזול, ובתוס' כפ' ע"א ד"ה בעין, ודף מא' ע"ב ד"ה ולקחתם כתבו שהדרש הוא מדכתיב ולקחתם בלשון רבים ולא ולקחת לשון יחיד, ע"כ : (קפה) משל למה הדבר דומה, בפסיקתא שם ובני"ד שם מובא המשל בלשון ארמית ובסגנון אחר ובשם ד' לוי : (קפ) ליססים, הסגרתו, וליהא גם בכ"י רומי ורח"ס : (קפ) קיפחו, עיין ערוך ערך קפה : (קפה) א"ל תן לי אותן עבוסות, בכ"י רומי ורח"ס א"ל מה אתה נותן לי ואני מלמד עליך זכות א"ל אתה יודע שאין לי זכר, ואלו תן לי עבוסות, נתן לו פסיטוס אחד ושוד בגדים אחרים שגמל הימנו, ע"כ . ומלת פסיטוס היא זימית ורומית *Tapas* (טפסטיס, טפסטיד), ומכסה מרוקס בגוונים שונים לכסות הכתלים והרצפה או למכסה, עיין בפסיקתא פסקא שור או כשב הערה כ"א ובפסקא ולקחתם לכם הערה פ"ב : (קפט) עני העיר, כן הוא גם בכ"י רומי ורח"ס, ובקרא כל עני יער : (קצ) ואגוז בידו, בכ"י רומי ובאגוז בידו, ובכ"י רח"ס ואבגין בידו, ובגדסס אות י"ח ובידו אגין, ובפסיקתא ולקחתם לכם מובא זה בשם ר' אבין וז"ל לטוס שכנכו אלל הדיין וליה אגין ידעין הידין נלה אלל מאן דנסב בגיין אנו יודעים דהוא נלה. ובני"ד פ"ל אות ז' מובא כמו שהוא בפסיקתא והני" שם מאן דנסב באיין. ובליקס אמור רמז תרנ"ה בשם הפסיקתא גורס דנסב ביין, והגירסא הזאת היא האמתית, וכן יש לתקן בתחומא ובידו באיין, והיא המלה היונית *βαλον* וס' עקב תומר (פמאנזוויז), כי עקב תמר הוא אות נחון לגבוי מלחמה ששאלו איש איש כף תומר בידו, וזה היא לקחת הלולב אשר לנו להירות שגמנו את אויביו. וגם הערוך ערך ביין הביא בשם הילמדנו שור או כשב מי שגולה נוסל ביין, ובשבלי הלקט כ"י ס' שכ"ב הביא בשם הפסיקתא דנסב ביין בדיה, ובתניא ס' פ"ב חסר מלת "ביין", ועיין מה שכתבתי באריכות בפסיקתא שם הערה ל"ו. ועתה ראיתי בחוס' על התורה אמור שם פסוק ביום הראשון שהביאו מאמר הוא וסיינו

פירש לנו בפירוש שארבע מינין הללו שהן אתרוג ולולב והדס וערבה (רא) (אמרו רבותינו) [חכמים], שכתביב והמה חכמים מחוכמים]:

[ל] ולקחתם לכם ביום הראשון. ואפילו בשבת, (רב) (בזמן שבית המקדש קיים היו נוטלין, ועכשיו גזרו עליהם חכמים (רג) (הראשונים) [האחרונים] שלא ליטול בשבת, שמא ילך אצל הבקי ללמדו ויעביר ארבע אמות ברשות הרבים, וכן לענין שופר ומגילה): (רד) ביום הראשון, וכי ראשון הוא, והלא יום חמשה עשר הוא, אלא מאי ראשון, ראשון לחשבון עונות, (רה) ר' מני ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי משל למה הדרב דוכה למדינה שהיתה חייבת (רו) ליפס למלך, (רי) והיה המלך משלח לגבותה, ולא היתה נותנת לפי שהיה השופר גדול, כך פעם ראשון, ופעם שני, והיה משלח ולא היו נותנין, מה עשה המלך, אמר לבני פלמיין שלו [עמדו ונדך עליהם], עד שהן הולכין כמו עשרת מילין, שמעו בני המדינה, מה עשו, התחילו גדולי המדינה לילך (רז) לאנפטי של מלך, אמר להם מי אתם, אמרו לו אנו בני מדינה פלוגית ששלחת לבנותינו, אמר להם ומה אתם מבקשים, אמרו לו בבקשה ממך עשה עמנו חסד שאין לנו מה ליתן, אמר להם (רש) אני מניח לכם מחצה, עד שהוא בא צבאו (רי) (בריוני) [בינוני] המדינה וקדמוהו (ריא) כמו (עשר) [חמשה] מילין, אמר

הערות ותקונים

תקנתי וחיבה, כמו שהוא נדפס דפוס קאסטאלניטא דפוס וויניציא, והמדפיס דפוס מאנטובה תימן ג"כ והחמה כמו שראה בכ"י וקלקל: (רא) אמרו רבותינו, כ"ה בכ"י רומי ור"ח"ס, והסברתי ותקנתי "חכמים", ויכולה מי פירש לנו, והתשובה חכמים, ור"ל ע"ה הקבלה המסורה להם, וזה שמיס דכתיב חכמים מחוכמים, ונדפס גם בוי"ר שם לאמר לכוון "חכמים" במקום "אמרו רבותינו": (רב) בזמן שבית המקדש קיים, עד וכן לענין שופר ומגילה זה ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וזה טעם מלת הסופר התחומא הנדפס (אות כ"ה), והוא מנומק סוכה דף מג ע"ה וי"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת מולידין את לולביהן להר הבית, ואמרו שם בגמרא אחאי עלטול בעלמא הוא ולידתי שבת אמר רבה גזירה שמא יטלו בידו וילך אלל בקי ללמוד ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים והיינו טעמא דשופר והיינו טעמא דמגילה כו' ע"ש: (רג) הראשונים, תקנתי האחרונים, כמו שהוא נדפס: (רד) ציוס הראשון וכי ראשון הוא, נשנה בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם, ועיין שם בהערה פ"ד ובי"ר פ"ל אות ז' ובק"ר פ"ט פסקו לך אכול בשמחה לחמך, ומוצא בילקוט אמור רמז תרנ"א בשם הפסיקתא: (רה) ר' מני, וכן הוא נדפס ובפסיקתא ובי"ר ר' מני דשאב, ובק"ר ר' מונא דשאב: (רו) ליפס, עיין מה שכתבתי באריכות בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם בהערה פ"ו, והעירותי שם שהיא המלה היונית λουπαξ (לטייטרסטטס): (רי) והיה המלך משלח לגבותה, כו', עיין בפסיקתא ובי"ר ובק"ר קת בסגנון אחר וע"ש בהערה פ"ו: (רז) לאנפטי של מלך, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וז"ל לאנפטי, והיא המלה היונית ἀναπτεστωσ"י לקראת, וכן הוא נדפס ובפסיקתא, גם היא במקום המלה אורה וכתב יאלו גדולי המדינה לקראתו: (רש) אני מניח לכם מחצה, עיין בפסיקתא וי"ר וק"ר שם הוא בסגנון אחר שהיה להם שליש, וכיון שנגמס יאלו כל בני המדינה לקראתו וילקטו אותו [התיר להם הכל], ולפינו היה להם בתחלה מחצה ואח"כ רבע ואח"כ עוד רבע, ובאשר הוא בפסיקתא ובי"ר יותר נכון: (רי) בריוני המדינה, כן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ונדפס, ולדעתי הוא טעות בהעתק הראשונה וז"ל ציוני המדינה כמו שהוא לכוון בוי"ר, גם בק"ר יאלו הבינונים, כי מלת בריוני אין לה שייכות כלל לבאן, באשר הורחבה פרייט ופוחיים ורקוס. ועתה ראינו בכ"י החמישי של אקספארד (אשר הוא כתב יד מהתחומא הנדפס) ושם הגירסא הכונה ציוני המדינה, ונדפס ראשון דפוס קאסטאלניטא דפוס וויניציא כתוב בני המדינה, רק המדפיס דפוס מאנטובה הליו ציוני המדינה כמו שראה ומו"ל בכ"י שלפניו. עיין בפסיקתא הערה פ"ט, ולדעתי בפסיקתא שם בתוך עשרה מילין [יאלו] גדולי המדינה לקראתו וילקטו אותו כו', בתוך חמש המילין יאלו פטרבולי וקלטו, יש לתקן ז"ל בתוך עשרה מילין יאלו פטרבולי המדינה בתוך חמשה מילין יאלו ציוניו וקלטו. והמלה פטרבולי נשמטה ממקומה והמחיק הליו במקומה "גדולי המדינה". וגם במדרש וי"ר שם בתוך עשרה מילין יאלו גדולי המדינה [ז"ל] פטרבולי המדינה במקום גדולי המדינה] ואח"כ מוצא שם לכוון בתוך חמשה מילין יאלו ציוני המדינה, וטעם לדברי רחוק עשר מיל יאלו פטרבולי, עיין שם בהערה בתריכות, והרי שלפני הערוך היה זה בני"ר בני המדינה רחוק עשר מיל יאלו פטרבולי וקלטוהו, ובפסיקתא ולקחתם לכם מה עשו עכ"ל. ז"ל ובפסיקתא כתוב פטרבולי, עיין שם בהערה בתריכות, ובפסיקתא ולקחתם לכם מה עשו פטרבולי במקום גדולי המדינה: (ריא) כמו עשר מילין, וכ"ה בכ"י רומי ור"ח"ס, ותקנתי חמשה מילין, וכ"ה

להם מי אתם, אמרו לו אנו בני מדינה פלונית, אמר להם ומה תבקשו, אמרו לו בבקשה ממך רחם עלינו, אמר להם כבר הנחתי מחצה, ובשבילכם אני מניח מחצה על מחצה, עם שהוא [מחלך] (ריב) יצאו כל בני המדינה, אמר להם ומה אתה מבקשים, אמרו לו אדונינו המלך אין לנו מה ליתן, רחם עלינו, אמר להם כבר הנחתי מחצה, ימחצה על מחצה, ובשבילכם אני מניח את הכל, אלא מכאן ואילך ראש חשבון הוא, המלך (ריב) זה [מלך מלכי המלכים] הקב"ה, בני המדינה שלו אלו ישראל, שהן (ריב) מסגלין עונות של כל השנה כולה, מה הקב"ה עושה, אומר להם עשו תשובה בראש השנה, (רמו) והם נכנעים ובאים ביום הכפורים, (רמו) והם מתעניין ועושין תשובה, והקב"ה מוחל להם את הכל, ובסכות כלם נוטלים את לולביהם ביום טוב ראשון ומקלסין להקב"ה והוא מתרצה להם ומוחל להם, אמר להם הרי ויתרתי לכם כל עונותיכם הראשונות, [אבל מעכשיו ראש חשבון הוא, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות]. אמר להם הקב"ה בעולם הזה אמרתי לכם שתעשו סוכה לשלם לי נמולי שעשיתי לכם, שנאמר [בסכות תשבו שבעת ימים וגו'] כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מג טו), ואני מעלה עליכם כאילו אתם נמולים לפני, ולעולם הבא אופיע עליכם במלכות, ואנן עליכם כסוכה, שנאמר וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' (ישעיה ד ו) :

[לא] (ריז) [ויצא] בן אשה ישראלית (ויקרא כד י). (ריח) מהיכן יצא, ר' לוי אומר מעולמו יצא, כמד"א ויצא איש הבינים (ש"א יוד), ר' ברכיה אומר מפרשה של מעלה יצא, שנאמר ולקחת סולת ואפית אותה שתיים עשרה חלות (ויקרא כד ט), אומר דרך המלך לאכול פת חמה, שמא צוננת, (ריט) כההיא דתנינן תמן לחם הפנים אין נאכל פחות מתשעה, ולא יותר על אחד עשר, כיצד נאפה בערב שבת, ונאכל בשבת לתשעה, חל להיות יו"ט בערב שבת נאכל לעשרה, שני ימים טובים של ראש השנה נאכל לאחד עשר, שאינו דוחה לא את השבת ולא את יו"ט, רשב"ג אומר משום (רב) שמעון בן הסגן דוחה את יו"ט ואין דוחה את יום הצום, (רכ) שתי הלהם נאכלות אין פחות משנים ולא יותר על שלש, כיצד נאפות מערב יו"ט נאכלות ליו"ט לשנים, חל יו"ט להיות אחר השבת נאכלות לשלשה] :

[לב] [ויצא] בן אשה ישראלית. (רכא) מהיכן יצא, ר' חייא בר אבא אומר מפרשה של יוחסין יצא, כשבא ליטע אהלו במחנה של דן ודחווהו, ואמרו לו בן

הערות ותקונים

וכ"ה בדפוס וויניציא ומאנטוונה, ובדפוס ראשון דפוס קושטנטינא חסרה מלת "חמשה", וגם בפסיקתא זב"ר כתוב וכיון שנכנס המלך בתוך חמשה מילין : (ויב) יאלו כל בני המדינה, נדפס נוסף גדולים וקטנים, וזב"ר נוסף אנשים ונשים וסוף, וזה ליתא גם בפסיקתא, ובפסיקתא שם נשמעו המלות "והתיר להם הכל" : (ריג) זה [מלך מלכי המלכים] הקב"ה, המלות שהוספתי כ"ה בכ"י רומי ורח"ס גם נדפס, רק נדפס נוסף עוד יתברך ויתעלה שמו, ולפניו בדפוס מאנטוונה ויתברך שמו נמקום בדפוסים ראשונים ויתעלה שמו) : (ריד) מסגלין עונות, פי' מרבים עונות, מלשון סגל מלות ומעשים טובים, וכן אברהם סיגל מעשים טובים (הייטטפ) : (רמו) והם נכנעים, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, אבל נדפס והם נכנסים : (רז) ומה הם עושין, בכ"י רומי ורח"ס חסר שורה שלמה. אחר הפסוק מה הם עושין כתוב נוטלים לולביהם ביו"ט, ומה שביניהם חסר, ובדפוס גם זב"ר ובפסיקתא גירסא אחרת ממה שלפניו, וכך הגי' שם ערב ר"ה גדולי הדור מתעניין והקב"ה מוותר להם שלים מעונותיהם ומראש השנה ועד יום הכפורים יחידים מתעניין והקב"ה מוותר להם שלים מעונותיהם, וזוים הכפורים כל ישראל מהענין ומבקשים רחמים אשכים ונשים וסוף והקב"ה מוותר להם את הכל, ועיין בפסיקתא הערה ל"ה שם הארכיבי בזו : (ריז) ויאלו בן אשה ישראלית מהיכן יאלו ר' לוי אומר, הוספתי, וליתא בכ"י רומי, כי חסר מן אות ל"א עד סוף פ' אמור, וזכ"י רח"ס מתחיל מן ויאלו בן אשה מהיכן יאלו מפרשה של יוחסין שלאחר זה אות ל"ב. ואני הוספתי ע"פ התנחומא הנדפס אות כ"ג, ונמלא זב"ר פל"ב אות ג', ובמדרש וי"ר שם המאמר מוקטע, ואחר המלות נאלץ ל"א כתוב בראיתא בתנחומא גם המאמר השני מפרשת יוחסין יאלו מוקטע שם : (ח) מהיכן יאלו, מוצא גם ברש"י עה"ת אמור כ"ד י' : (ריט) כההיא דתנינן תמן, משנה. מנחות דף ק ע"ב ועיין בפירוש"י שם : (רב) שתי הלהם נאכלות, שם בהתחלת המשנה : (רכא) מהיכן יאלו ר' חייא בר אבא אומר, לעיל בהערה ר"ז הבאתי כי בכ"י רומי חסר עד סוף פ' אמור והמאמר הזה נמלא בכ"י רח"ס ושם הגי' ?

מוצרי אתה, וכתוב איש על דגלו באותות לבית אבותם (במדבר כ ג), ולא לבית אמותם, [מיד] התחיל לנקוב את השם ולקללו, (רכב) ר' לוי אמר ממזר היה, כיצד היו נוגשים משל מוצרים, והשומרים משל ישראל, הנוגש היה מטונה על עשרה שומרים, והשומר על עשרה ישראלים, נמצא הנוגש מטונה (רכג) על (ק"י) [ק] ישראלים, חד זמן קדמו נוגש לשומר, א"ל זיל כנוש עשריותך, (רעד) כשהלך נכנס בביתו וקילקל עם שלומית אשתו של שומר, חזר בעלה מיצאו יוצא מביתו, כיון שידע שהרגיש בו, היה מכה אותו בכל יום, נצנצה רוח הקדש במשה, תלה עיניו למרום, אמר לא די לרשע זה שענינה את אשתו, אלא שהזויר ומכה אותו, מיד ויך את המצרי ויטמנהו בחול (שמות כ יג), אמר הקב"ה בעולם הזה בעונות אתם נמסרים ביד אומות העולם, (רכה) אבל לעולם הבא והיו מלכים אומניך ושרותיהם פויניקותך [אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחבו וידעת כי אני ה' אשר לא יבשו קיין] [יט"ט מע כג] : חסלת פרשת אמור

פרשת בהר

[א] וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר (ויקרא כה ה), וכי תמכרו ממכר לעמיתך (שס טז יד) . וז"ה נבהל להון איש רע עין [ולא ידע כי חסר ויבאנו] [משלי כח כג] , (א) הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם, (בקין ובעפרון ובמלוה ברבית), [נבהל להון איש רע עין, זה היה קין, שהרג לאחיו בשביל שירש לעצמו את העולם, הוי נבהל להון איש רע עין], אמר הקב"ה אתה נבהלת להעשיר ולירש את העולם חייד חסרון יש לך בדבר הוי ולא ידע כי חסר ויבאנו, ומה היה לו שנמלמל בעולם, שנאמר נע וגד זהיה בארץ (בראשית ד יג), הוי נבהל להון איש רע עין זה קין : (ב) ד"א נבהל להון איש רע עין, זה היה עפרון החתי, בשעה שצתה שרה אשת אברהם, הלך לו אברהם אצל עפרון, ושימכור לו המערה, אמר לו עפרון תן לי את דמיה, אמר לו ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא ואת מתך קבור (שס כג טו), התחיל אברהם צובר לעפרון את הכסף. שנאמר וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרון את הכסף

הערות ותקונים

ר' חמא בר אבא, וכן הוא נדפס את כ"ד, וז"ל ר' חייא בר אבא וז' יודין נתחברו ונעשו לאות מ , וזו"ר פל"ג אות ג' שם נאמר לנכון תני ר' חייא, ומליתו ר' חייא סתם והוא ר' חייא בר אבא, וכן כוות שבידו בשם ר' חייא אל הספרא כמו שהעירוני בהרבה מקומות שכן דרך הירושלמי והפסיקתא והמדרש שבידאים בריות בשם תני ר' חייא וכוונת אל הספרא, והמאמר שלפנינו מנאל בספרת גמור דיש פ' י"ד : (רכב) ר' לוי אמר, וי"ר שם ועיין בספרא שם ושמ"ר פ"א : (רכג) על ק"י ישראלים . תקתי ק' ישראלים, כי היה כתוב ק' עם קו ועשה ק", ומנאל לנכון זו"ר שם, ובכ"י רח"ס על ק' וי' מישראל ג"כ בטעות. ור"חתי בתנחומא הנדפס דפוס ראשון דפוס קושטאנטינא דפוס ווילניא גירסא משובשת, וכך איתא שם מנאל הנוגש ממונה על ק' ועשרה מישראל על אלף, וזה טעות כפול, וז"ל ממונה על ק' מישראל, והמדפיס דפוס מתקופה מתח המלות "על אלף" והניח הגירסא על ק' ועשרה מישראל ויש לתמוך מלת ועשרה : (רעד) כשהלך נכנס בביתו וקלקל, עיין בהרבה דברים זו"ר שם את ד' : (רכה) אכל לעולם הבא, בכ"י רח"ס ונדפס אכל לעתיד לבא :

(א) הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם, בכ"י שלפניו סיים [בקין ובעפרון ובמלוה ברבית] קצר המעתיק ולא העתיק מה שמדבר בקין ועפרון ובמלוה ברבית, אולם מנאל כתוב מפורש בכ"י רוני וכ"י רח"ס לכן העתיק את הספר בפנים הספר. וכן בכ"י שהיה לפני בעל הילקוט היה כתוב לנכון, כי בילקוט משלי רמז התק"כ הביא את המאמר ד"א נבהל להון זה קין בשם התנחומא. ונס בתנחומא הנדפס דפוס קושטאנטינא דפוס ווילניא גם בכ"י חמישי של אקספארד חסר ההתלה מפ' בהר, ושם איתא ז"ה נבהל להון וגו' זה המלוה מעותיו ברבית שהוא מתבהל להעשיר ולא ידע כי חסר ויבאנו, וזכ"כ נאמר כיון שלא שמר השמיטה התחיל המארה נכנסה בממונו, פתח במלוה ברבית וסיים במאמר נבהל להון אלו סוחר שביעית, והוסף המדפיס ממונכונה כל המאמר בהתלתו מן הפסוק הזה מדבר בהרבה בני אדם עד וישקול אברהם לעפרון חסר וי"ר חתי, ובמאמר האחרון זה המלוה ברבית אחר ולא ידע כי חסר ויבאנו הוסף ד"א נבהל להון אלו סוחר שביעית עד המאמר כיון שלא שמר את השמיטה שסמט בינתיים : (ב) ד"א נבהל כו' זכ"כ היה עפרון, נשנה גם בצ"ר פנ"ח אות ז', ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא עשר תעשר (דף

וגו' (בראשית כג טו), (ג) אמר בן מאמא אעפ"י (ד) שאמר ר' חנינא כל שקלים שבתורה שלעים הם, חוץ מאלו שהם קנטרין, ארבע מאות קנטרין צבר אברהם לפני עפרון, כיון שראה עפרון את הכסף נבהל ונתפתה, שנאמר במבחר קברינו קבור את מתך (שם טז ט), אמר לו הקב"ה אתה נבהלת לממון, נבהל להון איש רע עין, חייך חסרון יש לך בדבר, ולא ידע כי חסר יבואנו, ומחו חסרונו, אמר ר' יהודה הלוי בר שלום כל עפרון שכתוב כאן עד שלא נמל הכסף מאברהם מלא, עפרון, וזה חסר, וישקל אברהם לעפרן, חסר ו' כתיב: (ה) ד"א נבהל להון איש רע עין, זה המלוח ברבית. שהוא מתבהל להעשיר, מלוח כדי ליטול רבית מן הלוח, ויעשיר מן הרבית, ומארה ניתנה בנכסיו, ולא ידע כי חסר יבואנו: ד"א [נבהל להון וגו'] אלו סוחרי שביעית, שהם נבהלים להעשיר, ואינן משמרין את השביעית, וסבורים שהם מתעשרין, א"ל חקב"ה נבהלת להעשיר מן השביעית, חייך חסרון יש לך בדבר, ולא עשה אלא כיון שלא שימר את השמטה, התחילה המארה נכנסת בממונו, והוא מוכר כל מה שיש לו, מה כתיב למעלה מן הענין, ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כג ט), ואח"כ וכי תמכרו ממכר (שם טז יד):

[ב] (ו) אמר ר' אלעזר הקפר כתיב שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז וגו' (שם טז טו). העמוד הזה אם אין לו כותרת מלמעלה ובסיס מלמטה, אינו נראה נאה. (ז) אמר ר' שמואל בן גדליה אין לך פרשה בתורה שאין לה כותרת מלמעלה, ובסיס מלמטה, מה כתיב למעלה מן הענין, וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, דבר אל בני ישראל [וגו'] ושבתה הארץ (ויקרא כג ט), ואחר כך פרשת ויבל, וספרת לך שבע שבתות שנים (שם טז ט), אם לא שימר שמטה ויובלות, סוף שימכור מלמלחין שלו, [שנאמר] וכי תמכר ממכר וגו' (שם טז יד), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שימכר את שדהו, [שנאמר] כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו (שם טז טז), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא מוכר את ביתו, שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב (שם טז טז), חזר בו מוטב, ואם לאו סוף שהוא מסבב על הפתחים, שנאמר וכי ימוך אחיך וגו' (שם טז טז), חזר בו מוטב, ואם לאו סופו שהוא נמכר לך, שנאמר [וכי ימוך אחיך] עמך ונמכר לך. (שם טז טז), חזר בו מוטב, ואם לאו סופו הוא לעצמו, אלא הוא וכל ישראל, שכן אתה מוצא בימי ירמיה, בשביע שחיללו את השביעית נמכרו לגוים, שנאמר ויעל עליהם [את] מלך כשדים [וגו'] וכל כלי בית האלהים [וגו'], ואוצרות בית ה' [וגו'] (דברים ל"ו י"ח), הרי ענין ישראל, א"ל חקב"ה משה ראה היאך נמכרין לגוים, בשביע שחיללו את השביעית, אמר לפניו רבונו של עולם לא כך אמרת וכי ימוך אחיך [ומטה ידו עמך], קיים מה שאמרת [אחיך ישראל שנאמר למען] אחי ורעי (תהלים קנ"ג ח), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך, כשתמוט ידם לפני נבוכדנצר, כביכול שכינה עמהם, שנאמר למענכם שלחתי בבה (ישעיה מג יד), והחזקת בו, תפוס בידם, שלא יאבדו בידו, אלא מה גר ותושב וחי עמך, אע"פ שהם נעשים גרים ותושבים בבבל, אלא וחי עמך, א"ל חקב"ה בעונותיהם אני מוכר ביתי לכשדים, שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב (ויקרא כג טז), זה ביתו של חקב"ה, שנאמר כי בחר ה' בציון אודה למושב לו (תהלים קל"ג), ומה היה לו וישרף את בית ה' (מ"ד כה ט). עיר חומה (ויקרא טז), [זה עירו של חקב"ה, שנאמר] וינתצו את חומות ירושלים וגו' (דברים לו יט), הוא שהקב"ה אומר, וכי תשיג יד גר ותושב (ויקרא כג ט), יד גר זה נבוכדנצר, ותושב

הערות ותקונים

כ"ה ע"ה) ובהערה ב' ושם ליינתי המקומות אשר נשנה המאמר הזה: (ג) אמר בן מאמא, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס השוסף הנודפס ממנטובה הגי' אמר בן מאמא, ורליתו בסדר הדורות ח"ב אות ב' הביא בן מאמא תנחומא ריש בהר ע"כ. אין ספק שיש לתקן בדבריו בן מאמא, ואולי הוא רב מרי או רב מארי: (ד) שאמר ר' חנינא, עיין בפסיקתא טז ובהערה ב' ג' ד': (ה) ד"ל נבהל להון זה המלוח ברבית, עיין בפסיקתא טז ר' יחזקאל קרא בזה שהוא מלוח את ישראל ברבית: (ו) אמר ר' אלעזר הקפר, מוצא בילקוט ריש בהר ונרסס בדרו "מדרש" וז"ל "תנחומא" וכן מוצא בילקוט טה"ס רמז תתק"ז בשם התנחומא, ועיין וי"ר פכ"ה אות ח' ד"ל מיוסדים על אדני פז אלו פרסותיה של תורה, ובחזית פ"ה פסוק שוקיו עמודי שש: (ז) אמר ר' שמואל בן גדליה, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונדפס אמר ר' שמואל בן גוריא, ובכ"י הונסי של הקספארד נשמט המאמר שלו שהשמיט המעתיק מן

זה מלכות מדי, ונמכר לגר תושב עמך (סג), זו מלכות יון, או לעקר משפחת גר (סז), זו מלכות רביעית, אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם למה נמסרו למלכות הללו, אמר לו מפני שמחללין את השביעית, שנאמר ויגל השאריות מן החרב אל בכל ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס, למלאות דבר ה' בפי ירמיהו, עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה (ד"ג לו כ כג), לכך אמר הקב"ה למושה רצונך שלא יגלו, תזהירם על השמטות ועל היובלות. הוא שאמר בסוף כל הפרשיות את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' (ויקרא טו ב), אני הוא העתיד ליתן שכר טוב לכם אם תשמרו אותם, ואם לאו אני עתיד ליפרע מהם ביד המלכות, לפיכך הזהירן על השביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כג ס), שלא יגיעו אותן פרשיות הכתובות אחריהן:

[ג] וכי תמכרו ממכר לעמיתך [או קנה מיד עמיתך] אל תנו (ויקרא כה יד). שלא תהיו מונים זה לזה, (ח) שאף אני מכרתי, אימתי בשעה ששמר אברהם מצותי של הקב"ה, עד שלא ניתנה התורה שמרה אברהם אבינו (ט) [ושימר כל המצות שבתורה, (י) אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' אלכסנדרא (יא) אפילו עירובי תבשילין שימר אברהם, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרותי וגו' (בראשית כו ט), מהו עקב, אמר ר' שמעון בן לקיש בן ג' שנים הכיר אברהם להקב"ה, מנין עקב, ע' שבעים, ק' מאה, ב' שנים, הרי מאה ושבעים ושנים, והיה אברהם מאה ושבעים וחמש, צא מהם ג' שהיה קמן, הרי בן ג' שנים הכיר אברהם להקב"ה], כיון שראה הקב"ה היאך חיבב אברהם את המצות, התחיל מקנה לו העליונים והתחתונים, שנאמר ברוך אברהם לאל עליון [קונה שמים וארץ (סז יד ט)], וכן הוא אומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתגננה] (סז יג טו), אמר הקב"ה כל העולם כולו שלי הוא, ומכרתי אותו לאברהם, על ששימר מצותי, ואתם גרמתם [בעונותיכם] לי להיות [דומה] לתושב ששכר בית מבעליו, שכן ירמיהו אמר למה תהיה כנר בארץ (ירמיהו יד ח), וכשחטאתם לפני מכרתי אתכם, שנאמר תמכור עמך בלא הון וגו' (תהלים מד יג), לפיכך אם צריך אדם למכור בית או שדה או חפץ, לא תהיו מונין זה את זה. לכך נאמר לא תנו איש את אחיו (ויקרא כה יד), ולא תנו איש את עמיתו (סז סז יז):

[ד] ועשיתם את חקותי וגו' [והארץ לא תמכר לצמיתות] (סז סז יח יג). (יב) א"ל הקב"ה כשם שמכרתי את עמי, והזרתי עוד וקרבתים, שנאמר שובו בנים שובבים (אמר) [נאום] ה' כי (אני) [אנכי] בעלתי בכם (ירמיהו ד יד), וכתוב [כי] כה אמר ה' הנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ירמיהו כג ג), לכך לא תמכר הארץ לחלוטין, שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ (ויקרא כה כג), חביבה עלי ארץ ישראל שקידשתי אותה מכל הארצות, תדע לך כשהיתה ארץ ישראל מתחלקת לשבטים, לא היתה עוברת משבט לשבט, אלא [נחלקת] כל שבט בפני עצמו, תדע לך וראה כמה דינין דנו בנות צלפחד שלא תתעבר נחלתן משבט לשבט אחר, והודה הקב"ה לדבריהם, שנאמר בן בנות צלפחד דוברות וגו' (במדבר כו ז), (יג) ולא תסוב נחלה ממשח למשה אחר (סז לו ט), עיין לפיכך אם נמוצא לו גואל יפה, ואם לאו מי שלקחה עשה לפניו עד היובל ומוציאה ביובל, שנאמר ויצא (ביובל) [מעמך] הוא ובניו עמו (ויקרא כה מה), אמר הקב"ה כשתקרב שנת הגאולה אני גואל אתכם, שנאמר כי יום נקם בלבי ושנת גאולתי באה (ישעיהו סג יד):

הערות ותקונים

ובסיס מלמטין עד ובסיס מלמטין: (ח) סוף אני מכרתי, כנדפס אות ח' נוסף אמר הקב"ה סוף אני מכרתי העולם כולו לאברהם ולא הונית אותו חזר והקסה אותו לי שנאמר קונה שמים וארץ (בראשית יד כג) ע"כ. ורח"ל מתחיל אימתי כמו לפניו: (ט) ושימר כל המצות, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס גם כנדפס: (י) אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' אלכסנדרא, עיין לעיל פ' לך טס בערה ז': (יא) אפילו עירובי תבשילין שימר אברהם, עיין לעיל פ' לך הערה ח': (יב) א"ל הקב"ה כשם שמכרתי את עמי, בכ"י ה' של הקספארד הגי' א"ל הקב"ה כשם שמכרתי אתכם בלא הון אפדה אתכם בלא הון דכתיב כי כה אמר ה' הנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה ובנאחתי אתכם ליון כך אתם לא תמכרו ארץ ישראל שקדשתי אותה מכל הארצות שבעולט תדע לך וכו' כמו לפניו: (יג) ולא תסוב נחלה, כנדפס

[ה] וכי ימוך אחיך ונמכר מאהוזתו (ויקרא כג ט). וז"ה אל תגזל דל כי דל הוא וגו' כי ה' יריב ריבם וגו' (משלי כג כג), אמר הקב"ה לישראל, אל תגזל דל כי דל הוא, שאני עשיתי אותו דל, ומי שהוא גוזלו או מלעיג עליו חרף עושהו, כאילו עלי הוא מלעיג, (יד) שנאמר לועג לרש חרף עושהו (שם יז ט), (טו) כהו אל תגזול דל, וכי יש אדם גזול דלים, מהו גזול ממנו והוא דל, אלא אם היתה למוד לפרנסו וחזרת כך ואמרת עד מתי אני מספיק לו, ואתה מונע שלא ליתן לו, דע כי אתה גוזלו, הוי אל תגזול דל, אלא הוי מפרנסו שאין לו מקום אחר, ואל תדכא עני בשער (משלי ט), שלא אעצור בשבילך [את] השמים (טז) שאף הן נקראו שער, שנאמר וזה שער השמים (בראשית כח יז), כי ה' יריב ריבם (משלי ט), רב אני אותך שאני עשיתי אותו עני ואתה עשיר, (יז) אני הופך מנגנון שלי, ואעשה אותו עשיר ולך עני, שנאמר עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (שם כג ג), למה כי ה' יריב ריבם, למה שנפגשו אתה מחסרו, שאם אין אתה מפרנסו, לפיכך וקבע את קובעיהם נפש (שם טג ט):

[ו] ד"א וכי ימוך אחיך ומכר מאהוזתו ובא גואלו הקרוב וגו', מי הוא גואלו, אני הוא, שנאמר כה אמר ה' עשוקים וגו' גואלם חזק ה' וגו' (יחמ"ג נ גג נד): [ד"א כי ימוך אחיך], (יח) שבעה שמות נקראו לעני, אלו הן דך עני מך רש תכך מסכן אביון:

[ז] וכי ימוך אחיך וגו'. וז"ה פעמים רבות יצילם וגו' [וימוכו בעונם] (תהלים קו מג), אתה מוציא בימי שפוט השופטים שהיו ישראל עובדים ע"ז, והיו מושועבדים בידי אומות העולם, שנאמר ויעשו בני ישראל הרע וגו' (שופטים ג ז), ומה עשו, ויועקן בני ישראל אל ה' ויקם ה' מושיע לבני ישראל [ויושיעם] את עתניאל בן קנו (שם ט ט), מיד עשו תשובה ונגאלו, כך פעם אחרת, [שנאמר] [יש] ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע ויחזק ה' את עגלון וגו' (שם טז ט), [מיד עשו תשובה] והעמיד להם גואל. (ועשו תשובה) את אהוד [בן גרא ונגאלו על ידו], ועוד עבדו ע"ז (ב) ונמכרו ביד סיסרא, שנאמר והוא לחץ את בני ישראל בחוקה (שם ד ג), מהו בחוקה, (כא) אמר ר' שמעון בן לוי חרופין ובגדופין, כד"א חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג יג), כיון שעשו תשובה העמיד להם גואלים דבורה וברק [ונגאלו על ידם], הוי פעמים רבות יצילם וגו' וימוכו בעונם (תהלים ט), מהו וימכו בעונם, שנעשו דלים בתוך האומות, שנאמר וידל ישראל מאד וגו' (שופטים ו ו), מהו וידל, ר' יצחק ור' לוי, חד אמר שהיו דלים ממעשים טובים,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בנדפס בטעות שלח תסוב נחלה, וז"ל ולא תסוב והוא לשון הכתוב: (יד) שנאמר לועג לרש חרף עושהו, כ"ה בכ"י רח"ס, ובנדפס מוצא הכתוב עושהו דל חרף עושהו ומכדו חזק אביון (משלי יד לא), וגם בכ"י רומי מוצא הכתוב כמו בנדפס: (טו) מהו אל תגזול דל וכי יש לו כלס, ומוצא בילקוט משלי רמז תקק"ם בשם התנחומא: (טז) שאף הן נקראו שער, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט בשם התנחומא, אבל בנדפס הגי' שאף השמים יש להם שער: (יז) אני הופך מנגנון שלי ואעשה אותו עשיר ולך עני, זה חסר בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וגם בילקוט משלי שם חסר שורה שלמים ויש לתקן שם ע"ס התנחומא שלמינו, ומנאל לנכון בנדפס רק יש לתקן שם ג"כ שלי במקום שלו, ופי' מנגנון זיוני $\mu\sigma\chi\alpha\gamma\gamma\alpha\mu$ ערמונית, עיין פסיקתא ויהי בשלח הערה כ"ט: (יח) שבעה שמות נקרא לעני, זו"ר פל"ד אות ו' שמונה שמות נקראו לעני עני אביון ומסכן רש דל דך מך הלך, במקום תכך (או תככיס) חושב שם דל. והוסף הלך. ובעל הערוך ערך אביון הביא דברי המדרש וי"ר וגורם ז' שמות, וגם במדרש משלי פכ"ב הגי' שבע שמות, ובילקוט בשר רמז תרס"ה הביא ג"כ בשם וי"ר שמונה שמות והביא ג"כ הלך וסיים הלך שכל נכסיו הלכו לו וזה חסר זו"ר, והי"ט גורם תלך כדכתיב עיניו לחלכה יפוטו עליך יעוזה חילכה. ורלתי בפי' מהרז"ו שכתב לא פירש המדרש תיבת הלך היא השמינית, והוא מפורש בכתוב (ש"ב י"ב ד) ויבא הלך לאיש העשיר והוא כפסומו על שהולך ממקום למקום עכ"ל. אולם כאשר הבאתי מפורש בילקוט בשם וי"ר: (ט) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה', ויחזק ה' את עגלון וגו', בכ"י רומי וכ"י רח"ס אחר הכוס ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' הביא מה כתוב וימכרם ה' ביד עגלון" וזה לא נמלא בקרא: (ב) ונמכרו ביד סיסרא, כן הוא בנדפס, ובכ"י רומי ורח"ס ונשתעבדו לסיסרא: (כא) אמר ר' שמעון בן לוי המלולת האלה נשמונו בנדפס: שלח

וחד אמר (כב) שלא היה להם להביא אפילו קרבן דל, שנאמר ואם דל הוא [ואין יד משנת גר'] [ויקרא יד כא], הוי וימוכו, שנעשו דלים :

[ח] ד"א פעמים רבות יצילים. מדבר בבני אדם, כיון שמגיע לו צרה, מיד הוא עושה תשובה, והקב"ה מצילו, כך פעם ראשונה ושניה, חזר בו מוטב, (כג) ואם לאו מביא עליו צרה, (כד) למה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם הזה ומהו עושה לו, כיון שהוא חומא, תחלה פושט ידו בנכסיו, ממי אתה למד מנעמי ובניה ואלימלך שהיה ראש הדור, כיון שבא רעב מה עשה, (כה) הגיה ארץ ישראל והלך לו לארץ מואב, והיה הקב"ה קוצץ עליו, שהיה נשיאו של דור, א"ל הקב"ה, אי"ו היו בני עושין בן, היו מניחין ארץ ישראל שממה, מה כתיב שם, וימת אלימלך איש נעמי (רות א ג), (כו) ולא היה לבניו ללמוד מאביהם לחזור לארץ ישראל, ומה עשו אף הם, וישאו להם נשים מואביות (סע סע ד), שלא הסבילו אותן, ולא גיירו אותן, שם האחת ערפה ושם השנית רות (סע), ערפה שהפכה עורף לחמותה, ורות שראתה דברי חמותה, וישבו שם כעשר שנים (סע), כל אותן י' שנים היה הקב"ה מתרה בהן, כשראה שלא חזרו בתשובה, התחיל לפשוט ידו בנמליהם ובמקניהם, ולא חזרו, כשראה שלא חזרו, מיד וימתו גם שניהם מחלון וכליון (סע סע ט), הוי שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם הזה, ומהו עושה להן, מדלדלן מנכסיהון ומזכרין אותן: אדם שהוא חומא בתחלה מה הקב"ה עושה לו, מביא עליו עניות, והוא מוכר שדהו, שנאמר וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו, אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את ביתו שנאמר ואיש כי ימכור בית מושב, אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את בתו, שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה (שמות כא ז), אם חזר הרי יפה, ואם לאו הוא מוכר את עצמו, שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי, כל כך למה, (כו) ע"י שמך בעונות, כי ימוך אחיך: ובא גואל. מי היה זה בועז, אימתי בשעה שמכרה נעמי השדה, שנאמר חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי (רות ד ג), הוי ומכר מאחוזתו. (כח) אמר ר' שמעון בן יוחי אלימלך ושלמן ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם היו בני נחשון בן עמינדב, אלימלך ומחלון וכליון היו פרנסי הדור, וכפני מה נענשו, מפני שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ, שנאמר ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה הוצאת נעמי (סע א יט), (כט) מהו הוצאת נעמי, ראיתם נעמי שיצאה ישראל לחוצה לארץ מה הגיע לה. ובא גואל, זה בועז, שנאמר קרוב לנו האיש מגאלינו הוא (סע ג), אותה שעה הלכה לה רות אצל בועז, אמרה לה חמותה הגה הוא זורה את גורן השעורים הלילה (סע ג), (ל) הוא היה נשיא, והיה זורה בגורן, אלא שהיה דורו פרוץ בעריות וגזל, והיה יוצא לשמור גרנו, אמרה לה ורחצת וסכת (סע ג) ואחר כך וירדת הגורן (סע), (לא) וירדתי

הערות ותקונים

(כב) שלא היה להם להביא אפילו קרבן דל, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובתפס הגי' שלא היה להם אפילו מנחה להביא קרבן, ועיין בעץ יוסף והגי' שלפנינו נכונה: (כג) ואם לאו מביא עליו צרה למה שקשה לפני הקב"ה כו', בגדפס אות ג' הוסיף המדפיס מאמר אחד אחר המלת מביא עליו צרה הוסיף ודעו מה הקב"ה מנסה את ישראל כו' עד ותקדים בפדיו כרעס, וזה לא נמצא בכ"י החמישי של הקספארד ולא בדפוס קאסטרנטינא גם וויניציא. ובמקום מה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באלם הזה הציג המדפיס בל וראה כמה קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו בצרותיו: (כד) למה שקשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באלם הזה, עיין ו"ר פ"ז אות ד', רות רבה פ"ב, פסיקתא פסקא ז' וי"ב בחגי הלילה, ופסיקתא רבתי פ"ז, אין צל הרחמים נוגע בצפסות תהלה ע"ש: (כה) הגיה ארץ ישראל, המדפיס דפוס מאנטווען הוסיף והביא היות ארץ ישראל שממה, וזה ליתא בכ"י חמישי מאקספארד גם לא בדפוס קאסטרנטינא ולא בדפוס וויניציא: (כו) ולא היה לבניו ללמוד מאביהם, בכ"י רומי הגי' מאבדבס: (כז) ע"י שמך בעונות, מנשון וימוכו בעולם (תהלים קו מג), ובכ"י חמישי של הקספארד ע"י שמרד בעונות: (כח) אמר ר' שמעון בן יוחי, בגדפס נשמעו המלות "בן יוחי", ובכ"י חמישי של הקספארד כתוב לנכון ר' שמעון בן יוחי, ובגמרא בבב"ב דף לא ע"א מובא בשם ר' שמעון בן יוחאי אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ כו'. ובשם רב חנן בר רבא אמר רב מובא אלימלך ושלמן ופלוני אלמוני ואבי נעמי, כולן בני נחשון בן עמינדב הן: (כט) מהו הוצאת נעמי, ראתם נעמי שיצאה מארץ ישראל לחוצה לארץ, בגמרא בב"ב שם הוא בשם ר' יצחק: (ל) הוא היה נשיא והיה יוצא לשמור גורנו, לזה כוון רש"י בפירושו לרות ג' ב': (לא) וירדתי כתיב, צרות רבה פ"ה אות י"ב נשמעו המלת וירדתי

כתיב, אמרה לה זכותי תרד עמך. (לב) היא לא עשתה כמו שאמרה לה חמותה, מה עשתה רות, לאחר שירדה הגרון עשתה, שנאמר ותרד הגרון ותעש ככל אשר צותה חמותה (רות ג י), למה, אלא אמרה הדור פרוץ בעריות הוא, שמא יראו אותי מקוששת, ויאמרו שמא זונה היא, ויאכל בועז וישת וייטב לבו (שס סס ז), מהו וייטב לבו, (ג) שעסק בתורה, שנאמר לבו לחמו בלחמו (משל פ ט), ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלמ (רות סס), [מהו בלמ, בסתר], כמד"א הנה היא לזטה בשמלה (ש"פ כ"א י). והיה בחצי הלילה ויחרד האישי וילפת (רות סס ח), מהו וילפת, (ד) שאחו בראשה, (ה) שהיה סבור שרוח הוא, כד"א וילפת שמשון את שני עמודי התוך (סופטים טו כט). ויאמר מי את, ותאמר אנכי רות אמתך (רות סס ט), אמר לה מה באת לעשות כאן, אמרה לו לקיים את התורה. כי ימוך אחיך וגו' [ובא גואלו], עמוד וקיים את התורה, אמר לה הואיל ובאת לקיים את התורה, ליני הלילה והיה בבוקר אם ינאלך טוב (שס סס יג), שהיה לו אה גדול ממנו ששמו טוב, אמר ר' חנינא, אמרה לו בדברים אתה מוציאני, אמר לה חי' ה' (שס), איני מוציאך בדברים, ובוועז עלה השער וישב שם (שס ד ה), א"ל שב ונביט בתורה, מה וכי ימוך אחיך, א"ל בועז לטוב, חלקת השדה אשר לאחינו לאילמלך מכרה נעמי (שס סג ג), ואני אמרתי אגלה אונך לאמר קנה (שס סד ד), שאתה גדול ממני לגאולה, אם תנאל גאל (שס), ויאמר הגואל (לבוועז) גאל לך (שס סו ו), באותה שעה גאל בועז מה שמכרה נעמי, ומהיכן למד בועז, מן הפרשה הזו, וכי ימוך אחיך ומכר מאהותו וגו' :

[ט] וכי ימוך אחיך, אלו ישראל, שנאמר וימוכו בעונם (תהלים ק מ), ומכר מאחוזתו, שנמכרו ביד מדי, בידו המן, ובא גואלו זה מרדכי, וגאל את ממכר אחיו, שביסה עונותיהם של ישראל, שכולם היו ראויין להריגה, (ז) שאכלו מתבשילי עובדי כוכבים, שנאמר ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכל העם וגו' (אסתר ה ט), ונתגרה בהם המן, שנאמר הפיל פור וגו' (שס ז ג), ובזכות מרדכי נצולו, שנאמר ונהפוך הוא וגו' (שס ט ה), היו וגאל את ממכר אחיו : ד"א ובא גואלו הקרוב אליו, זה הקב"ה, שנאמר גואלים חזק ה' (ויקרא י ג), הקרוב אליו, זה הקב"ה, שנאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמח יד) : חסלת פרשה בהר

פרשת בחקתי

[א] אם בחקתי תלכו וגו' (ויקרא ט ג). (א) זש"ה אם הרוצים ימיו [ומספר חדשיו אתך חקיו עשית ולא יעבור] (איוב יד ט), מהו אם הרוצים ימיו, כשברא הקב"ה את העולם חרין ימיו של כל אחד ואחד, שנאמר והיו לאותות ולמועדים [ולימים ושנים] (בראשית ה יד), ולכו נתנם לישראל, שנאמר מגיד דבריו ליעקב [חקיו ומשפמיו לישראל] (תהלים קמז יט), מספר חדשיו אתך חקיו עשית (איוב סס), אמר הקב"ה לישראל, אם עשיתם [חוקיו] [חוקי], אין השמן נוגע בכס, (ב) שנאמר מדי עברו יקה אתכם (ישעיה כח יט), חקיו עשית ולא יעבור (איוב סס), כך אמרתי לשלמה בשעה ששאל את החכמה, ומה אמרתי לו, גם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד (מ"א ג יג), ואם תקיים את התורה, אין מלאך המות נוגע בך, שנאמר לו והארכתני [את] ימיוך (שס סו יד),

הערות ותקונים

וירדתי כתיב" וזה הנאמר כוון רש"י בפרושו לרות סס : (לב) היא לא עשתה כמו שאמרה לה חמותה, לזה כוון רש"י סס : (ג) שעסק בחורה, כן הביא גם רש"י סס : (ד) שאכלו בראשה, ברש"י סס נתן ידו על ראשה והכיר שהיא חסה, ובגדפס מוסו וילפת כמד"א וילפת שמשון, התחיל אותו לדיק לעצוק לפסחו, ובמדרש רות פ"ו. וילפת לפתחו כחזות התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות חין להס שער : (ה) שהיה סבור שרוח היה, מוצא ג"כ ברש"י סס : (ו) שאכלו מתבשילי עובדי, במדרש אסתר רבה פ"ב אות ה' בפסוק ובמלחה, אמר ר' חנינא בר עמינא יודים היה שם בלוחת סעודה :

(א) זש"ה אם חרוצים ימיו, מוצא בליקוט במקוטי רמז תרע"א בשם התנחומא ובילקוט מלכים רמז קע"ה ג"כ בשם התנחומא ומוצא גם בליקוט איוב רמז תקפ"ו וגרסם בלדו מדרש וז"ל תנחומא : (ב) שנאמר מדי עברו יקה אתכם ועל זה סיים חוקיו עשית ולא יעבור, ר"ל אכל אס עשית חוקיו לא יעבור הסמן, ובגדפס

חוקיו עשית ולא יעבור וגו'. אדם הראשון אילו שמר את התורה ואת המצות שנתתי לו לא מת, לפיכך כתיב אם בהקתי תלכו וגו' :

[ב] **אם** [בהקתי תלכו], (ג) זש"ה ימאסם אלוה כי לא שמעו לו (סוש ט ז), אמר הקב"ה אני אמרתי שתהיו נתונים בשלוח, שנאמר ונמעתים על אדמתם וגו' (שמוס ט טו), אימתי אם בהקתי תלכו, ואכלתם לחמכם לשובע וגו' (ויקרא טו ט), אני כך יעצתי, אבל אתם לא עשיתם כן, אלא ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן וגו' (מ"ד י ט), אף אני דברים שלא הכתבתי בתורה נתתי עליכם, שנאמר גם כל חלי וכל מכה אשר לא (כתובה) [כתוב] בספר התורה (הזה) [הזאת] (דברים כח ט), ומה [אם דברים] שלא היה בי נתתם עלי, שכן ישעיה אמר עזבו את ה' (ישעיה ד ד), אל תאמר עזבו אלא עיזבו אותי כביכול, ונקראתי אל רחום וחנן ארך אפים (שמות לד ו), ובעונותיכם נעשיתי אכזרי והפכתי את מדתי, שנאמר היה ה' כאויב (איכה ב ט), ואומר ויחפך להם לאויב (ישעיה סג י), לכך אמר הושע מי גרם לכם לכך על שלא שמעתם לו, שנאמר ימאסם (אלהים) [אלהי] כי לא שמעו לו ויהיו נודדים בגוים (סוש ט ז), [וכתיב] ובגוים ההם לא תרניע (דברים כח ט):

[ג] **ד"א** אם בהקתי תלכו וגו', ונתתי גשמיכם בעתם וגו', ואם לא תשמעו לי וגו', ונתתי את שמיכם כברזל וגו' (ויקרא ט ג ד י יט), (ד) וכן הוא אומר על כן עליכם כלאו שמים ממזל והארץ כלאה יבולה (אי"ב ט), כי בשביל עונותיכם אף האומות לוקין, אמר ר' יהושע בן לוי אילו היו האומות יודעין כשיחמאו ישראל אף הם לוקין, היו מעמידין שני (ה) איסטרוטיומין כדי שיהיו משמרין כל אחד ואחד מישראל (ו) [שלא יחמאו, ולא דיון שאין האומות משמרין את ישראל, אלא עוד מבטלין אותן כן המצות, ועל שישראל חוטאין כל העולם כולו לוקה, שנאמר על כן עליכם כלאו שמים ממזל, ואם אינם חוטאין כל העולם מתברך בשבילם, שנאמר והתברכו בזרעך כל גויי הארץ] (בראשית ט ד), אמר הקב"ה למשה אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שמות כ כג), שאם תחמאו ותתפללו לפני איני עונה אתכם, שנאמר (ז) ויהי כאשר (קראתי) [קרא] ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר ה' צבאות (זכריה ז ג), לכך לא תעשו אתי אלהי כסף וגו' :

[ד] **אם** בהקתי תלכו וגו'. (ח) זש"ה חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה (משלי א ב), שאל ר' שמואל בר נחמן (ט) את ר' יונתן בן אלעזר שהיה עומד בשוק, א"ל שנה לי פרק אחד, א"ל לך לבית התלמוד ואני אשנה אותך שם, א"ל רבי לא למדתי חכמות בחוץ תרונה, א"ל אין אתה יודע לקרות, (י) ואין אתה יודע לשנות, מהו חכמות בחוץ תרונה, בחוצה של תורה, (יא) המרגלויות היכן היא נמכרת בחוצה, כך התורה בחוץ שלה היא נאמרה, מהו ברחובות, במקום שמרחיבין לה, והיכן מרחיבין לה, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, לכך נאמר ברחובות תתן קולה: (יב) בראש

הערות ותקונים

ובנדפס בהרבת לשון אבל אם אינכם חקי הרי השתן נוגע בכם שנאמר מדי עברו יקה אחכם : (ג) זש"ה ימאסם, מובא בילקוט סוש רמז תקכ"ז בשם התנחומא: (ד) וכן הוא אומר על כן עליכם, מובא בילקוט חגי רמז תקס"ו בשם התנחומא: (ה) איסטרוטיומין, המלה יונית, ἰστροττοῖν א"ש נבא ושר נבא, ובילקוט חגי טס אסטרוטיומין, והיכונו כמו שהו לפנינו וגם בנדפס אות ג': (ו) שלא יחמאו ולא דיון, כל הנאמר הספספו ע"פ כ"י רומי וכן הוא בנדפס וחסר גם בכ"י רח"ס: (ז) ויהי כאשר קראתי, וכ"ס בכ"י רומי ובנדפס, וז"ל ויהי כאשר קראו, ובנדפס מזויין ירמיה יג בעטות: (ח) זש"ה חכמות בחוץ תרונה, מובא בילקוט משלי רמז תקל"ב בשם התנחומא: (ט) אמר ר' יונתן בן אלעזר, וכ"ס בכ"י רח"ס ובנדפס אות ג', אולם בכ"י רומי ובילקוט אמר ר' יוחנן בן אלעזר: (י) ואין אתה יודע לשנות כ"ס בכ"י רח"ס ובנדפס, ובילקוט הניכסא אם קרית לא שנית, ובכ"י רומי בנין אין אתה יודע לדרוש: (יא) המרגלויות היכן היא נמכרת בחוצה של התורה וכו', בנדפס נמלא סה הרחבת לשון מאזיז סופר, ואך למותר הוא ומשובש ובלתי מובן, וכך איתא סה א"ל המרגלויות היכן נמכרת היא לא בחוץ, אבנים טובות ומרגלויות היכן הן נמכרות לא במקום הידוע, אין מוליכין אותן לא לבעלי ירקת ובלגים ושומים אלא במקום סחריים (האל) לא בחוץ? ע"פ גס המלות "א"ל המרגלויות, מלת "א"ל" יש למחוק, וכל"ל בחוצה של תורה, המרגלויות היכן נמכרת לא במקום הידוע? אין מוליכין אותה לא לבעלי ירקת וכו' אלא ירקוס סחריים כך התורה בחוצה היא נאמרת, והכוונה בבית תלמוד: (יב) בראש המיות תקרה, פס

הומיות תקרא (משלי 6 כו), [בראש הומיות היא קוראה, פינצד מראשה של תורה כמה אוכלוסין היא מאבדת, דור המבול, דור הפלגה, דור סדום, הוי בראש הומיות תקרא : (יג) ד"א בראש הומיות תקרא, בראש מות היא קוראה באדם הראשון, מה כתיב בו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית 3 י), הוי בראש הומיות תקרא : בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי 10), בראשונה היו עושים בתי כנסיות בנבחה של עיר, לקיים מה שנאמר בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר, אם אמרת בדברי תורה, לא תאמר כבר אמרתי, אלא חזור ואמר שכך כתיב, אמריה תאמר : (יד) ד"א אמריה תאמר, אמר ר' אחא אומרת הטובה, ואומרת הרעה, אם לא תשמעו לי (טו) יתן ה' את מטר ארצך אבק וגו' (דברים 28 כד), הרי הרעה, ואומרת הטובה, אם בחקותי תלכו, מה כתיב שם, ונתתי גשמיכם בעתם :

[ה] ד"א אם בחקותי תלכו. מה כתיב שם, ונתתי משכני בתוכם (ויקרא ט יב), אם תקיימו מצותי מניח אני את העליונים, וארד ואשכון ביניכם, שנאמר ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות 25 מה), שעל מנת כן יצאו ממצרים שיעשו את המשכן ותשרה שכינה ביניהם, שנאמר וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שם 28 טו), ואם יעשו רצוני אין שכינתי זה מביניהון, למה (טז) אמר ר' שמואל בר אבא נתאוה הקב"ה כשם שיש לו דירה למעלה, כך יהא לו דירה למטה, שכך הוא אומר לאדם הראשון, אם זכית, כשם שאני מלך על העליונים, כך אני עושה אותך מלך על התחתונים, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם (בראשית 3 טו), ואין לשון ויקח אלא לשון עליו, כשם שאת אומר ותקח האשה בית פרעה (שם י"ט), וכה"א ותקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו (אסתר 3 טו), והוא לא עשה כן, אלא כיון שחטא אדם סילק שכינתו ממנו, וכיון שעמדו ישראל, אמר להם הקב"ה לא יצאתם ממצרים אלא על מנת שתעשו לי משכן, ואשרה שכינתי ביניכם, שנאמר ועשו לי מקדש (שמות 25 כ), וכן אמר לשלמה, הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקתי (ואם את) [ואת] משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי [את דברי] אתך אשר דברתי [את] [אל] דוד אביך (מ"ב ו יג), ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב וגו' (שם 28 יג), אם שוב תשובון אתם ובניכם מאהרי וגו' (שם 31), מה אני עושה, והכרתני את ישראל מעל [פני] האדמה אשר נתתי להם, ואת הבית (הזה) [אשר הקדשתי לשמי אשלה וגו'] (שם 31), למה, תנאים הן, שנאמר אם בחקתי תלכו וגו' ונתתי משכני בתוכם וגו', ואם לא תשמעו לי, מה כתיב שם, והשימותי את מקדשיכם (ויקרא 16 א), מה עשה שלמה, הרבה לו נשים וסוסים, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו (מ"ב י"ד), א"ל הקב"ה אני נתתי לך את התורה לעשות את מצותיה, וראית תנאים שהתניתי לך בה, שנאמר לשלמה אלהים משפטיך למוך תן וצדקתך לבן מלך (תהלים 72), וכתיב יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את (הממלכות) [הממלכה] מעליך ונתתי לעבדך (מ"ב י"ב), ומה אני עושה, כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם (יעשע 11), עמד מנשה ועשה את הצלם והכניסו לבית קודש הקדשים, שנאמר וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דוד ואל שלמה בנו בבנת הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי

הערות ותקונים

כסלם המאמר בכ"י שלפנינו וכן בכ"י ר"ח, אולם בכ"י רומי נמצא מאמר גדול אשר השמישו המעתיקים, ונמצא ג"כ בנדפס אצל ג', לכן הוספתי בפינים מאלן ועד סוף אות ה': (יג) ד"א בראש הומיות, ובנדפס הגי' הוי בראש הומיות ל"ד ד"א בראש הומיות : (יד) ד"א אמריה תאמר, אמר ר' אחא, בנדפס חסרים המלות "ד"א אמריה תאמר", גם איתא שם אמר ר' אבה בנקוס אמר ר' אחא : (טו) יתן ה' את מטר ארצך אבק, בנדפס מובא הכתוב ונתתי את שמיכם ככרול (ויקרא 10 י): (טז) אמר ר' שמואל בר אבה, ל"א אמר ר' שמואל בר אמי, בנדפס אמר ר' אמי נשמטו הנגלות אמר ר' שמואל בר, וכן במדרש ב"ר פ"א אות ט' איתא אמר ר' שמואל בר אמי מתחלת בריתו של שלום נתאוה הקב"ה לעשות שופות בתחתונים, ובתנחומא נשא אות פ"א הגי' אמר ר' שמואל בר נתמן : (יז) ואין לשון ויקח אלא לשון עליו, כס

[לעולם] [לעילום] [ד'ס'ג לג' ז], והקב"ה קרא אל ירמיה ואמר לו, גם תננין חלצו שד הניקו גוריהן וגו' (יט'ס ד ג), התננין הוזה כשהוא בא לינק את אמו, היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק, ולא יראה שדיה מכוסין, ואינו יונק, ובני לא עשו כן, אלא כשראו אותי נכנס לבית, בא מנשה והכניס שם את הצלם כדי להוציאני מתוכו, (יח) [בתחלה עשו לו פרצוף אחד והעמידו למערב כביכול היתה השכינה חולכת לזויות אחרת מקום שלא נראה הפסל כשראה מנשה כך עשה לו ד' פרצופין שיראה השכינה ויפתק, שנאמר כי קצר המוצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס (ישעי' כח כ), אף לא כתננין חלצו שד הניקו גוריהן, אמר הקב"ה מה אני עושה כאן, אלך אשובה אל מקומי (ד'ס'ט טו), (יט) אלך ואשובה אין כתיב כאן, אלא אלך אשובה, שאילו היה כתיב אלך ואשובה לא היה תקוה, אלא אמר הקב"ה אעפ"י שאני הולך יעשה תשובה ואני חוזר, לכך כתיב אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרונני (ש'ס טז), (כ) מתוך צרה שהיא בא עליהם, הן עושים תשובה, ואני מחזיר שכינתי, (כא) ר' אליעזר אומר אם ישראל עושים תשובה נגאלים, ואם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים, שנאמר שובה ונחת תושעון (ישעי' ל טו), (כב) ר' יהושע אומר בין עושין תשובה, ובין שאינן עושין תשובה, כיון שהגיע הקץ מיד נגאלין, שנאמר אני ה' בעתה אחישנה (ש'ס טז כג). אמר ר' אליעזר (כג) הקב"ה מעמיד עליהם אדם רע כהמן, והוא משעבד בהם, ומתוך כך הן עושין תשובה, שנאמר כי יבא כנחר צר רוח ה' נוססה בו (ש'ס טז יט), באותה שעה ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה' וגו' (ש'ס טז כ), (כד) כך דרש ר' תנחומא ברבי:]

[ו] וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' [ויקרא כו א ב ג], (כה) זש"ה כי מי בשחק יערך לה' [ידמה לה' בבני אלים] [תהלים פט ז], אמר הקב"ה כל מי שעושה כמעשי יהא דומה לי, אמר ר' לוי משל למלך שבנה מדינה (כו) והדליק בתוכה שני פנסין, אמר המלך כל מי שמדליק שני פנסין כאלו, אני קורא אותו (כה) אגוסטה ואינו מקנא בו, כך הקב"ה ברא את השמים, ונתן בהם [ב' פנסים שהיו מאירין לעולם] חמה ולבנה, שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (גנ'איש' א יז), אמר הקב"ה כל מי שיעשה כאלו, יהא שוה לי, שנאמר כי מי בשחק יערך לה', אין הלשון הוזה

הערות ותקונים

כסס שאת אמר ותקח וגו', צ"ב פס"ז אות ה' ויקח ה' אלהים ר' יהודה אמר עליה אותו המד"א ולקחוס עניים והביאום וגו' (ישעי' יד ז): [יח] בתחלה עשו לו פרצוף אחד, הוספתו כמו שהוא בנדפס וגמלא גם ככ"י חמישי של אקספארד: (יט) אלך ואשובה אין כתיב כאן, בנדפס אלכס ואשובה אין כתיב, ותיקן הרב בעל אות אמת שיש לגרום כמו שהוא לפנינו ככ"י אלך ואשובה: (כ) מתוך גרה שהיא צרה עליהם הן עושין תשובה, בנדפס הגירסא ומתוך גרה הצאה עליהם ישעו תשובה ואני חוזר שנאמר בצר לך ומלאוך כל הדברים האלה (דברים ד ז), והא"ב מתחיל אני מחזיר לכם שכינתי: (כא) ר' אליעזר אומר, ככ"י חמישי של אקספארד ובדפוס קוטשטאטיניא ודפוס וויניציא כתוב ג"כ ר' אליעזר. רק בדפוס מאנטובה הניג ר' יהודה אומר, גם חסר בנדפס אם ישראל עושין תשובה נגאלים: (כב) ר' יהושע אומר, גם כן ככ"י חמישי של אקספארד ובדפוס קוטשטאטיניא ודפוס וויניציא הגירסא ר' יהושע אומר, רק המדפיס דפוס מאנטובה הניג ר' שטען אומר, ולא ארע מדוע מחק השמות ר' אליעזר ור' יהושע והניג במקומם ר' יהודה ור' שטען, וגם בצבלי סנהדרין דף לו ע"ב איתא בשם ר' אליעזר ור' יהושע: (כג) הקב"ה מעמיד עליהם אדם רע, בנדפס אם אין עושין תשובה מעלמן הקב"ה מעמיד עליהם מלך רע שגורותיו קשה כהמן, והוא כמו שהוא בצבלי סנהדרין ט: (כד) כך דרש רבי תנחומא ברבי, הסיוס הוא שמש בתנחומא הנדפס: (כה) זש"ה כי מי בשחק אמר הקב"ה, מובא בילקוט תהלים רמז תח"ס בשם התנחומא, והניג על כי מי בשחק מוסב גם על זה, רק הנאמר הראשון הוא בתנחומא אמור אות כ', וכן אמר הקב"ה הוא התנחומא בחקותי לפנינו: (כו) והדליק בתוכה צ' פנסים אמר האלך כל מי שמדליק שני פנסין כאלו אני קורא אותו אגוסטה, כאשר לפנינו כן הוא ככ"י רח"ס ובילקוט שם בשם התנחומא, אולם ככ"י דומי הגי' כך, והדליק בתוכה ג' פנסין והיו דולקים בכל יום ולא פוסקים אמר לכן המלך כל מי שיטל להדליק לכך צ' פנסים כשם שהדלקתי לכך קראו אותו אגוסטה, ובנדפס נוספו המלת "והיו כל אכלסין קוראין לו אגוסטו" ומיותרות הן: (כז) פנסין, המלה יוגית φανος ופי' עשיתי: (כח) אגוסטה Augusta הוא

אלא לשון אור, שנאמר על המנורה המהורה יערך (ויקרא כד ד), (כט) [הוי כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים, הוא שכתוב ואל מי תדמויני ואשנה יאמר קדוש (שש"ס מ כס), (ל) יאמר לו קדוש, כשם שנאמר לי קדוש: ד"א כי מי בשחק יערך לה', אמר ר' אבין הלוי (לא) ברבי, מי כמוך מאיר עיני חשכים, כענין שנאמר על המנורה המהורה יערך וגו' (ויקרא כד ד), הוי כי מי בשחק יערך לה', (לב) אמר ר' אבין מי כמוך מלביש ערומים, שנאמר וערך בגדים ומחיתך (שש"ס י"ו), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה', אמר ר' אבין מי כמוך סודר מלחמות, ואין יערך אלא מלחמה, שנאמר ויערכו אתם מלחמה (נבאש"ט יד ה), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה'. אמר ר' אבין מי כמוך זן רעבים, ואין יערך אלא זן רעבים, שנאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם והיתה לאהרן ולבניו ואכלו במקום קדוש (ויקרא כו כט), הוי כי מי בשחק יערך לה': ד"א כי מי בשחק יערך לה', (לג) בשעה שבקש הקב"ה לבראות לאדם, הוי מלאכי השרת אומרים לפני הקב"ה, מה אנש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו (תהלים מ ה), מה אתה מבקש מן האדם הזה, אמר להם הקב"ה מי מקיים תורתו ומצוותי, אמרו לו אנו מקיימים תורתך, אמר להם אין אתם יכולים, אמר לו למה, אמר להם כתיב בה אדם כי ימות באהל (נמדבר יט יד), ואתם אין ביניכם ממים. כתיב בה אשה כי תזרע וילדה זכר (ויקרא יב ב), ואתם אין ביניכם יולדות, כתיב בה את זה תאכלו (שם יא כה), ואתם אין ביניכם אכילה, הוי אין התורה יוצאה אצליכם, שנאמר ולא תמצא בארץ החיים (וי"ו כה יג), אלא כיון שאמר הקב"ה לישראל שיעשו לו משכן, ועשו אותו, התחילו עושים מזבח העולה, מזבח הקמרות, ומקריבין בתוכו, התחילו הקב"ה נותן להם כמה מצות, מצוה אותן על כל דבר ודבר, והן עושין, התחילו הקב"ה אומר למלאכי השרת מי ביניכם עורך לי כשם שישראל עורכים לי, שהייתם אומרים לי מה אנש כי תזכרנו וגו', עורכים לי קרבנות כמה שנאמר וערך הכהן אותם (ויקרא ה יג), עורכים לי שלחנות, כמה שנאמר ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד, עורכים לי נפשות, כמה שנאמר איש כי יפליא נדר בערך נפשות לה', הוי כי מי בשחק יערך לה']:

[ז] ד"א איש כי יפליא וגו'. וז"ה פרי צדיק עץ חיים [ולוקח נפשות חכם] (מש"י יא ב), (לה) זה התורה, שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות, שנאמר לוקח נפשות חכם, וכן אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו, אימתי בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר וידר יפתח נדר לה', והיה היוצא וגו' (שש"ס יא ב ג), (לו) באותה שעה כעס עליו הקב"ה, אמר

הערות ותקונים

הוא תואר הכבוד של מלכי רומי: (כט) הוי כי מי בשחק יערך לה', מכאן עד סוף אות ו' חסר לפניו, וכן חסר בכ"י רח"ס, וכנראה לה היה גם לפני צעל הילקוט כי לא הביאו בתהלים רמז תה"ס. ואני חספתי בפנים כמו שהוא בכ"י רומי וכן הוא בנדפס אות ד': (ל) יאמר לו קדוש כשם שנאמר לי קדוש, בנדפס דפוס קאטעאגטיאל ודפוס וויניצ'ה הג' אל תהא קורא יאמר אלא יאמר קדוש, אולם הנדפסים ממנוטובה דפוסין בן אל תהי קורא יאמר אלא יאמר לו קדוש כשם שנאמר אל קדוש, וכל המוסף גורע, וכאשר הוא בדפוס ראשון בן הוא לנכון אל תהי קורא יאמר אלא יאמר: (לא) ברבי, מולת ברבי המורה בנדפס: (לב) אמר ר' אבין מי כמוך מלביש ערומים ואין יערך וכו', מן ואין יערך על מי כמוך זן רעבים השמיט צעל המסדר התנחומא הנדפס, והג' "כך נכתב בסדר אמור אל הכהנים" וכן הוא נרשם גם בדפוס קאטעאגטיאל ודפוס וויניצ'ה גם בדפוס מאנוטובה, ולא נמלא כלל בסדר אמור: (לג) בשעה שבקש הקב"ה לבראות לאדם, בנדפס בשעה שבקש הקב"ה לבראות את העולם, והנדפסים דפוס מאנוטובה הוסיף אחר זה ובקש לבראות את האדם: (לד) ד"א איש כי יפליא, זה הוא גם בכ"י שלפניו וכ"י רח"ס וגם בכ"י רומי: (ל) זה התורה, פה חסר ונמלא לנכון בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס, וז"ל כך, אם יהיה אדם צדיק ואע"פ שהוא צדיק אם אינו עוסק בתורה אין בידו כלום אלא פרי צדיק עץ חיים זו התורה שמתוך שהיא בן תורה לומד לוקח נפשות שנאמר ולוקח נפשות חכם, שאם ידר לערוך נפשות הוא לומד מן התורה היאך לוקח נפשות ואם אינו בן תורה אין בידו כלום, וכן אתה מוצא ביפתח כו'. ומובא בילקוט שש"ס רמז ס"ז בשם התנחומא, וגם לפניו היתה הג' בן כמו שהבאתי: (לו) באותה שעה כעס עליו הקב"ה אמר הקב"ה אילו יא מביאו כלב, בצ"ר פ"ס אות ג' וי"ר סוף פל"ו איתא ארבעה פתחו בנדפסי

הקב"ה אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל יקריב לפני, (לז) זימן לו הקב"ה בתו, שנאמר והנה בתו יוצאת לקראתו, ויהי כראותו אותה (שופטים יא ד נה), (לח) והלא פנחס היה שם, והוא אמר לא אוכל לשוב (ע), אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ, ויפתח אמר אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט, (לח) מבין שניהם (מ) יפתח נתפזרו עצמותיו, נתחייבו בדמיה, (לט) פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, (מ) יפתח נתפזרו עצמותיו שנאמר ויקבר בערי גלעד (סג יג ז), (מא) אמרה לו בתו אבי שמא כתיב בתורה שיקריבו נפשות בניהם על גבי המזבח, והלא כתיב [אדם כי יקריב מכם קרבן לה'] מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' (ויקרא א ב), מן הבהמה ולא מן בני אדם, אמר לה בתי נדרתי והיה היוצא וגו' (שופטים יא נב), [אמרה לו] יעקב אבינו שנדר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (גראשית כח כג), (מב) ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם, (מג) ולא עוד הלא חנה כשהיא נודרת ואומרת ונתתיו לה' כל ימי חייו (ש"א א יא), שמא הקריבה את בנה להקב"ה, כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה, אמרה לו הניחני ואלך אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדברך, שנאמר הרפה ממני שנים חדשים [ואלכה וירדתי על ההרים] (שופטים יא לו), (מד) אמר ר' לוי בן ברכיה וכי יש אדם יורד על ההרים, והרי עולים על ההרים, אלא מהו וירדתי על ההרים, (מה) אלו סנהדרין, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' (מיכה א ב), (מו) [הלכה אצלם ולא מצאו פתח] (מו) להתיר את נדרו, ועליו אמר הכתוב גבר רש ועושק דלים ממר סוחר ואין לחם (משלי ג כ), גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, (מז) גרופות של שקמה היה, עושק דלים שהיה עושק את הדלים, בשעה שהיו אוברים אמר שבולת ויאמר שבולת (שופטים יג ו), והיה שוחמו, לפיכך ממר סוחר ואין לחם, שהיה לו מי שיתיר את

הערות ותקונים

שנשם שאלו (בב"ר תנשו) שאל כהונן והסיבס הקב"ה כהונן, ואחד שאל שאל כהונן והסיבס הקב"ה שאל כהונן, יפתח שאל שאל כהונן שנאמר והיה היוצא אשר יאמר מדלתי ביתי אמר הקב"ה אילו יאמר גמל או חמור או כלב היית מעלהו עולה הסיבס הקב"ה שאל כהונן וזימן לו את בתו, ועיין תענית דף ד ע"א: (לז) זימן לו הקב"ה בתו, בגדפס נמנא הוספה כל כך למה כדי שילמדו כל המודרים הלכות נדרים וקוגמות שאל לגאוג פעות נדרים" (לח) והלא פנחס היה שם, עיין בב"ר שם ובזי"ר שם וקב"ר פרשה י' פסוק ט"ו: (לח) מבין שניהם אבדה היתה עלובה, בגמדרשים שם איתא בין דין לדין אבדה העברה היתה, הלא דברייא אמרה מן חיותא למתבלתא אול ברא דעלובתא, פ"י בין הניולות והיולדות הבן הלך לו. ובגדפס שם מבין תריוסון אבדת היתה עלובתא מן עלמא, ובכ"י חמישי של אקספארד אבדתא היתה עלימתא מן עלמא: (לט) פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש, בב"ר וי"ר סייס ה"ה" ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו (ד"ה"א פ כ), ובב"ר שם נוסף הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה, לפנים ה' עמו, והר"ל הביא נעלו ממנו רוח הקדש כמ"ס בפסחים ס"ז ע"ה כל המתוהיר אס נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו כו': (מ) יפתח נתפזרו עצמותיו שנאמר ויקבר בערי גלעד, בב"ר וי"ר יפתח מת בגשילת אברים בכל מוקס שהיה הולך בו היה אבר נישול היונו והיו קוצרין אותו שם ה"ה" (שופטים יג ז) וימת יפתח ויקבר בערי גלעד, בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד: (מא) אמרה לו בתו, מובא בילקוט שופטים רמז ס"ז, ובכ"י רומי נוסף "בין שבטק לקרבה היתה בוכה לפניו אמרה לו בתו הלא אבא ילאתי לקראתך והייתי שמחה שנחתת ואתה שוחטני" וכ"ה גם בגדפס: (מב) ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, וכן הוא בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי י"ב זכרים ונקבה אחת, ובגדפס י"ב נשים: (מג) ולא עוד, הוספתי ע"פ כ"י רומי, וכ"ה בגדפס, וחסר גם בכ"י רח"ס: (מד) אמר ר' לוי בן ברכיה, וכן מובא בילקוט שופטים שם, ובכ"י רח"ס אמר ר' ברכיה לבר, ובכ"י רומי אמר ר' לוי בן זכרים, ובגדפס דפוס קושטאמיניא ודפוס וויניציא אמר ר' לוי בר זבדא, והמדפוס דפוס מאנגוזה הניג ר' זכריה והשמיים המלות אמר ר' לוי, אולם בכ"י חמישי של אקספארד (כ"י מן התחומא הגדפס כעת) כתוב לנכון אמר ר' לוי בן ר' זכריה: (מה) אלו סנהדרין, לזה טוון רש"י שופטים יא ל"ז וירדתי על ההרים, ובמדפס אגדה דורש רבי התחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימנא פתח לנדרין ע"כ. ובזון צוה שכתב דורש רבי התחומא למדרש התחומא שלפנינו: (מו) הלכה אצלם ולא מצאו פתח לדברך, המאמר שהסגרתו הוספתי ע"פ כתב יד רומי, וכן הוא בגדפס, וחסר גם בכ"י רח"ס, ואחר המלות שנאמר שמעו הרים את ריב ה' מקיים בכ"י שלפנינו ובכ"י רח"ס מי גרס ליפתח לאבד את בתו: (מז) להתיר את נדרו, בדפוס מאנגוזה הוסף אחר זה "בשון אותן שחט נשבע אפרים" וזה ליתא בכ"י רומי וכן ליתא בדפוס קושטאמיניא ודפוס וויניציא, ועיין בתב"א מובא בילקוט שופטים רמז ס"ה: (מח) גרופות של שקמה היה, ר"ל נעיסה קמנה, וכן ע"י שהיה שאלו גרופות

נדרו, אלא ואין לחם, שהעלים הקב"ה מזה את ההלכה שלא ימצאו [פתח] להתיר את נדרו, כיון שלא מצאו [פתח] להתיר את נדרו, עלה רשומה לפני הקב"ה, ורוח הקודש צווחת נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני, אשר לא צייתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ויחסי יק ט), אשר לא צייתי לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו אל תשלה ידך אל הנער וגו' (בראשית כב יב), (מט) בשביל להודיעך היאך היה אברהם עושה רצוני, שהיו אומות העולם אומרים למה הקב"ה מחבב לאברהם הרבה, לכך אמר לו קח נא את בנך וגו' (שם טז ד), הרי אשר לא צייתי לאברהם לשחוט את בנו ודאי, (ג) ולא דברתי ליפתה להקריב לי את בתו, ולא עלתה על לבי שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלוהו עולה על החומה (מ"ג ג ט), (נא) מי גרם ליפתה לאבד את בתו, על שלא קרא בתורה, שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו, שכתוב איש כי יפליא נדר וגו', ואם נקבה היא (ויקרא טז ד), הרי פרי צדיק עין חיים :

[ח] [ד"א] איש כי יפליא נדר. האומות אומרים במה אקדם לה' אקף לאלהי מרום [וגו] הירצה ה' באלפי אלים [וגו], האתן בכורי פשעיו פרי בטני חמאת נפשיו [מיכה ו ז], אמר להם הקב"ה בניכם אתם מבקשים להקריב לפני, לא בניכם ולא קרבנותיכם אני מבקש, לבני נתתי פרשת ערכין, ופרשת קרבנות, שקרבנותיהם חביבין לפני, וכן הוא אומר טוב מעט לצדיק (תהלים לו טו), תדע לך שתהילתו של ספר דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] אדם כי יקריב סכס (ויקרא א ב), מכס ולא מן האומות, וטופו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפליא נדר וגו' (ויקרא כו ט), ואומר מגיד דבריו ליעקב וגו' (תהלים קמו ט), אמר הקב"ה לישראל, אם אתם מביאים לפני ערכים שלכם, ואני מעלה עליכם כאילו הקרבתם נפשתיכם לפני, לכך נאמר איש כי יפליא נדר בערך נפשות לה' וגו', אמר הקב"ה בזכות הערכים אני מציל אתכם מעריכת גיהנם שכתב בה כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה לג), ואערוך לפניכם שלחן, כמו שאמר דוד תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויח (תהלים נג ט):

מליק פרשה בחקותי . ומליק ספר ויקרא .

הערות ותקונים

של שקמה צ"ר פ"ח אות ג' : (מט) בשביל להודיעך, בנדפס בקצת שיטות בלשון : (ג) ולא דברתי ליפתה להקריב לי את בתו, בלמנע המאמר בין זה ובין ולא עלתה על לבי, ממנע בנדפס הוספה וזו תוראה : "ר" יוחנן ורשב"ל, רבי יוחנן אמר דמיס היה חייב כענין שכתוב בערכין, ורשב"ל אמר ולא כלום שהתם על דבר שאי אפשר להקריב ולא היה עליו כלום". והמאמר הזה לקוח מב"ד פ"ס אות ג', ושם איתא ר"י ור"ל ר' יוחנן אמר הקדש דמיס היה חייב, ור"ל אמר אפילו הקדש דמיס לא היה חייב, דתנן אמר על צמחה עמאה ועל בעלת מוס הרי אלו עולה לא אמר כלום, אמר הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה ע"כ. ושנה גס בוי"ר סוף בחקותי רק בהיסק לדעת ר"ל הוא חייב דמיס ולדעת ר' יוחנן לא היה חייב. והנה בתנחומא המלות, כענין שכתוב בערכין" אין להן הבנה כלל, ועיין מה שכתב הרש"י ב"ר שם. ודבריו דחוקים, ונראה לדעתי כי המלות האלה הן נוספות מהמסדר התנחומא הנדפס אשר הוסיף המאמר הזה, וכוננו כי פלוגתת ר"י ור"ל תלויה בפלוגתת ר"מ ורבנן במס' ערכין דף ע"ח ע"ט, המעריך פחות מבין חדש ר"מ אומר טוחן דמיו וחכ"ל לא אמר כלום במה קמיפלגי ר"מ סבר אין אדם מוילי דבריו לבעלה יודע שאין ערכין פחות מבין חודש וגמר ואמר לשם דמיס, ורבנן סברי אדם מוילי דבריו לבעלה, וה"ל דכותיה לר"ל אדם יודע שאין אדם קרב עולה וגמר ואמר לשם דמיס, ור"ל ס"ל כרבנן דאדם מוילי דבריו לבעלה ולא אמר כלום, ועיין עוד בתוס' תמורה דף כז ע"ב ד"ה מתניתין דלא כר"מ שכתבו ועוד י"מ דקאי אהא דקתני אס אמר על צמחה עמאה וכו' לא אמר כלום, והיינו דלא כר"מ, ע"ס ותראה כי בוכותי פה למקרת האמת. ורואיני בכ"י החמישי מאן ספאכד ההוספה הזאת היא בסוף המאמר אחר שסיים מן נדר ליפתה על שלא היה בן תורה כו' והיה נכרך הזכר, ואחר זה סיים שם ומה היה לו לעשות ליפתה ר' יוחנן ורשב"ל וכו' : (נא) מן גרם ליפתה לאבד את בתו, כן הוא גס בכ"י חמישי של אקספארד גס בנדפס ראשון דפוס קאמטאטיניא, אולם בנדפוס וויזי לא נשתבש המאמר, מן גרם למישע שקריב את בנו על שלא היה בן תורה שאילו קרא בתורה לא אבד את בנו, ומשבתה כיון דעל על, וגשאר העשות הוא בכל הדפוסים, וי"ל ומן גרם ליפתה לאבד את בתו וכו' כיון שהוא לפיכך בתנחומא כ"ל שלנו וגם בכ"י רומי וכו' רח"ס :

מדרש תנחומא

סדר במדבר

[א] וידבר

ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד (במדבר א' 6), (א) וז'ה צדקתך כחררי אל [משפמין תהום רבה] (הסלים לו 2), אמר ר' מאיר (ב) משל את הצדיקים בדירתן, ומשל את הרשעים בדירתן, משל את הצדיקים, במרעה טוב ארעה אותם (ג) (ובמרעה שמן) [ובהרי מרום ישראל] יהיה נויהם (יחזקאל נד יד), ומשל את הרשעים, כה אמר ה' [אלהים] ביום רדתו שאולה האבלתי כמותי עליו את התהום (סג לא טו), ובמה הרשעים מתכסין כשהם יורדים לגיהנם, בתהום, חזקה בר חייא אמר הגיגית הוּו במה מכסין אותה, בכלי חרס, מפני שהיא של חרס, לפיכך מכסין אותה בכלי חרס, כך הרשעים כתיב בהן, והיה במחשך בעשיהם (ישעיה כט טו), לפיכך הן חשוכין לפני הקב"ה, והוא מורידן לשאול, שהיא חשיכה, ומכסה עליהם את התהום שהוא חושך, שנאמר וחושך על פני תהום (בראשית 3: 6): (ד) ד"א צדקתך כחררי אל, צדקה שהקב"ה מביא לעולם מפורסמת על ההרים הללו, משפמין תהום רבה, (ה) משפט שאתה עושה לעולם תהום רבה, מה תהום בסתר, אף משפמין בסתר, כיצד (ו) כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, (ז) וכשנראה ליחזקאל נראה בעשר, למה שלא לפרסם, אבל כשהוא בא לגדל את ישראל הוא מפרסם, [באיזה יום], באי זה מקום, באי זה חודש, באיזה שנה, (ח) (בשנה

הערות ותקונים

(א) וז'ה לדקתך. אמר ר' מאיר. כ"ה בכ"י רומי וגם בכ"י רח"ס וכ"י מיינען, וכן מתחיל גם במדרש ריש במ"ר, וכן מובא בזילקוט רמז תרפ"ג בשם התנחומא, אולם בנדפס גם בכ"י ספרדי חסר ההתחלה ומתחיל מן המאמר לדקתך כחררי אל לדקה שהקב"ה מביא לעולם, והמאמר שלפניו בשם ר' מאיר נשנה גם בתנחומא אמור בכ"י ובנדפס, וי"ר פכ"ו אות א', פסיקתא ריש פסקא שור או כשז, רק קלת בסקנן אחר ע"ס, ועיין בפסיקתא סס הערה ד': (ב) משל את הרשעים בדירתן, בכ"י מיינען בשעות ברידתן ויש לתקן בדירתן: (ג) ובמרעה שמן יהיה נויהם, כ"ה גם בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וז"ל כמו שתקתי: (ד) ד"א לדקה שהקב"ה מביא לעולם, מכאן מתחיל בכ"י ספרדי גם בנדפס, ובזו"ר חסרים המלות ד"א לדקתך וגו', ובכ"י רומי נמצא הספסוף אשר איננו גם בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכ"י ספרדי, אחר שסיים היו לדקתך כחררי אל וגו' ומשפמין תהום רבה וגו' מתחיל אמר ר' יוחנן בשם ר' יאשיהו לדקתך על משפמין כחררי אל על תהום רבה כשם שהסרים הללו כובסים על התהום שלא יעלה ויזיף את העולם, כך הדלוקים כובסים על הסורעמות שלא תבוא לעולם לדקתך על משפמין כחררי אל על התהום רבה ע"כ. וזה המאמר מובא גם בפסיקתא פסקא שור או כשז (דף ע"ג ע"ב) וע"ס בהערה י"א: (ה) משפמין שאתה עושה בעולם תהום רבה, בכ"י חמישי של חזקוניא הגוי שאתה עושה בעולם תהום רבה, לעולם הבא: (ו) כיון שחרבה ירושלים בתשעה באב חרבה, משנה תענית כ"ח: (ז) וכשנראה ליחזקאל נראה בעשר, וכן הביא הבח"י הראה לו בעשרה בחדש, ובכ"י רומי ורח"ס ומיינען וספרדי ובנדפס ובזו"ר ובזילקוט הגוי' בעשרים. ובכ"י רומי נרשם בלדו, לא איתפרסם כי לא נמצא זה בספר יחזקאל' וברור שז"ל הוא מראה לו בחדש בחדש, והכוונה על מה שכתוב ביחזקאל כ"ו א' ויהי בעשתי עשרה שנה בחדש אחד לחדש היה דבר ה' אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה זר על ירושלים האח וגו', כי שמוחו על הרוב ירושלים, ולא גילה הכתוב באיזה חודש, אבל הכוונה על חודש אב, וכמ"ס הרד"ק סס ו"ל וכיון שסתם אותו נראה כי על חודש החרבין אמר שהוא חודש אב, ואף שחרבין הבית היה בתשעה בו, מ"מ חשבו אותה לחרבה טרם יום החרבין כיון שהיתה העיר נמנור בי"א שנה למלך דקיהו ידעו כי לא תמלט ותחרב עכ"ל סתם הכתוב ולא גילה באיזה חודש ובאיזה יום. וברושלמי תענית פ"ד ה"ח מפרש ג"כ בחדש אחד שיהיו חשבון אב וקאמר סס כי קלוקל חשבונות יש כאן, ועיין בפני משה סס שכתב ולא ראה הכתוב לשנות מכמו שהיו סבורים ע"ס היטב: (ח) בשנה השנית, בסגרת

השנית), באיו (ט) איפטייא, (תחום). [באיוה יום באחד לחודש, באיוה מקום במדבר סיני, באיוה חדש לחדש השני, באיוה שנה בשנה השנית, באיוה איפטייא] לצאתם מארץ מצרים. לאמר, מה אמר להם, שאו את ראש (במדבר ח ב) :

[ב] וידבר ה' אל משה במדבר סיני. (י) וז'ה הדור אתם ראו דבר ה' [המדבר הייתי לישראל וגו'] [ירמיהו ב הל], אמר הקב"ה לישראל על שאמרתם למשה (יא) למה העליתנו (מארץ מצרים) [במדבר כ ס כא ס], המדבר הייתי לישראל (ירמיהו ס), כמדבר עשיתי לכם, בנוהג שבקולם מלך בשר ודם שיוצא למדבר, שמא [מוצא שם] שלוה, כשם שהיה [מוצא] בפלמין שלו, או אכילה או שתיה, ואתם הייתם עבדים לפריעה במצרים, והוצאתי אתכם משם, (יב) והרבצתי אתכם תחת ענני כבוד, והעמדתי לכם שלשה גואלים משמשין אתכם, [שנאמר] ואשלה לפניך [את] משה אהרן ומרים (מיכה ו ד), (יג) [בזכות משה הייתם אוכלים את המן שלא ראו האבות הקדושים, שנאמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו' (דברים ח ג), ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד, שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קל לט)], (יד) שבעה עננים היו, מלמעלה ומלמטה ומארבע רוחות ואחת בפניהם, מכה נהשים ועקרבים, ומשוה להם

הערות ותקונים

הסגרת, וכל מעיין יראה כי נשמט שורה שלימה, והמלות בשנה השנית נשתרבו משורה שלאחריה, והוספתי בפנים את החסר, וגמלא נכון בכ"י רומי וכ"י ספרדי וגם בנדפס, וחסר בזמ"ר וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן ובילקוט: (ט) איפטיא תחום, מלת תחום הסגרת, כי היא נוספה מאת המעתיק לפרט מלת איפטיא, וכן בכ"י רומי נרשם בל"ד "פי" תחום" ואולי היה כתוב לפני המעתיק הוא אפרכיא לכן נוספה תחום, וכן בלפס וויניציא כתוב פה אפרכיא, אולם בלפס ראשון בלפס קאנטאטאניא נאמר לכוון איפטיא, וכן תיקן המדפיס מנאמטובה, רק מה שהוסף המדפיס הזה וכתב "פי" שבע לד' כי בלשון יון ר"ל שבעה" אין ספק שז"ל פי' שבעה לדעתי כי בלשון יון אפסא פי' שבעה. וזה שגגה אס כי אפסא אפסא פי' בל"י שבעה כמו שהביא הערוך המאמר מז"ר פ"ד וטעא אפסא, אבל אין זו המלה הזאת רק היא מלה יונית אחרת אפסאטא היא המלה הנזכרת גם בפסיקתא פסקא החדש דף כ"ב ע"ב ופסקא בחדש השלישי דף ק"ד ע"א, אמר הקב"ה היו מוויין אפטיא ליזיאת מארים, ועיין שם בהערה קע"ח וע"ש שהבאתי דברי המוספי שפרס המלה הזאת לשון סררה ושלמון של שני סרים רומיים הנזכרים מדי שנה בשנה למשול בפיסה, ובכל ספרי הזכרונות היו כותבים בשעת סררה פלוני ופלניו לכוון הזמן ולקבוע מנינו, ועיין בייחמטנע מהרמ"א ח"א לד ק"ו ובערוך השלם שער אפטיא: (י) וז'ה הדור, מובא בילקוט במדבר שם רמז תרפ"ג גם בילקוט ירמיה רמז רס"ו בשם התחומא, בזמ"ר ד"ה אמר הקב"ה: (יא) למה העליתו מארץ מארים ותקנתו ממארים, ובכ"י רומי מובא הכתוב בזמלאו למה העליתו ממארים להביא אותנו אל המקום הרע הזה, והוא במדבר ב' ה', ובנדפס מובא הכתוב למה העליתו ממארים למות במדבר, והוא במדבר כ"א ה', ובמדרש במ"ר מובא להמית במדבר ז"ל למות במדבר: (יב) והרבצתי אתכם תחת ענני כבוד והעמדתי לכם גואלים משמשין אתכם וכו' שבעה עננים היו כ"ה הגי' בכ"י רח"ס וככ"י מינכטן, וכן מובא בילקוט במדבר וילקוט ירמיה שם בשם התחומא, אולם בכ"י רומי ובמדרש במדבר ג' אחרת בזה וכך יצאה גם והרבצתי אתכם בסיומטון שנאמר ויבא אליהם את השם דרך המדבר ים סוף (שמות יג יח), מזה ויבא סוף סהרביץ בלרבי המלכים רבולין על מנחותין (לש המאמר כון המנהיג ה' פסח סי' ב"ד) ולא עוד אלא העמדתי לכם ג' סידגונין משה ואהרן ומרים. ובתחומא הנדפס בלפס קאנטאטאניא ובלפס וויניציא ובכ"י ספרדי במקום בסיומטין הגי' שם בשעות "בסבסטיין" והמדפיס בלפס מאמטובה הוסיף "ס"א בסיומטין" וזו גירסת הישרה ונשתבשה המלה ונעשית בסבסטיין, וז"ל המוספי בערך בסיומטין ברים בזמ"ר והרבצתי אתכם בסיומטין, ובמדרש ילמנו (כוונתו לתחומא הנדפס) יש נוסחא זאת ונוסחא אחרת בסבסטיין פי' בסיומטין בל"י אפסא מיני מלעות ופי' בסבסטיין בל"י שלטוניס ופי' מלה ויבא שהרבצ'ם בדרך שהמלכים מוסבין על מנחותיהם עכ"ל, ומה שסיים ופרס מלה ויבא ר"ל שהתחומא מפרס מלה ויבא ודורש ויבא מלשון הסיבה. וראיתי בכ"י ה' מאקספארד הגי' שם בסבסטיין בלומר בגלוי ברור שיהיה גורם בפרסיה ועל זה הוסיף בלומר בגלוי, גם נוסף שם ולא הולאתם מוסב לא מהכל ולא מוסקף כמה שנאמר וגם לדה לא עשו להם, ואח"כ הביא ויבא וכו'. ובתחומא הנדפס שם הגי' בדרך שהמלכים מוסבין רבולין על מנחותיהן, מלת "מוסבין" היא הוספה לפרט מלת רבולין, גם בנדפס ולא העמדתי להם שלשה פרעוטיין אפילו לעשר אתכם, היא בשעות, ונכון כמו בכ"י רומי ובמדרש במ"ר, ולא עוד אלא העמדתי לכם ג' סידגונין, ובכ"י ה' של אקספארד גורם ולא העמדתי להם אפילו פרעוטיין אחד לעשר אתכם. ועיין תענית ט' ע"א: (יג) בזכות משה, הוספתי כמו שהיא בכ"י רומי וכ"י ספרדי ובמ"ר ובנדפס, וליחא גם בכ"י רח"ס ובכ"י מינכטן, ובנדפס ובכ"י ספרדי נוסף אחר בזכות אהרן הקפתי אתכם ענני כבוד, הכתוב וה' הולך לפנייהם ויוסם בעמוד ענן (שמות יג כא): (יד) שבעה עננים, עד זאת עולה מן המדבר נשמט בנדפס בלפס קאנטאטאניא

את ההרים ואת העמקים ושוּרף את הקוצים, והן מעלין עשן, ורואין אותו כל מלכי
 מזרח ומערב, ואומות העולם אומרים מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן (ש"ס ג 4),
 (טו) וכתוב ואלך אתכם ארבעים שנה במדבר [לא בלו שלמותיכם וגו'] (דברים כט ד),
 התינוק הזה (טז) כל זמן שהוא [גדל] לבושו ושמלותיו גדלין עמו, והבאר בזכות מרים,
 (יז) שאמרה שירה על המים, (יח) אמר ר' ברכיה הכהן בשם ר' לוי משל למלך בשר ודם
 שיש לו מדינה, והוא משלח בני אדם גדולים לתוכה, שיהיו נושאים משואן ועושים
 משפטן, מי צריך להיות זקוק למונותיהם, לא בני המדינה צריכין להיות זקוקים למונותיהם,
 והקב"ה לא עשה כן, אלא שלח למשה ולאהרן [ומרים], שנאמר ואשלח לפניך את משה
 אהרן ומרים (מ"ט ו 1), שבוכותן היו ישראל מתנהגין, (יט) המן בזכות משה, [תדע לך
 שהוא כן, כיון שנשתלק משה מה כתיב, וישבות המן ממחרת (י"א ע"ג)], ענני כבוד
 בזכות אהרן, תדע לך שהוא כן, כיון שנשתלק אהרן מה כתיב, ותקצר נפש העם בדרך
 (נמדבר כא ד), שהיתה השמש זורחת עליהן, והבאר בזכות מרים, (כ) שנאמר ותמת שם
 מרים, ולא היה מים לעדה (נמדבר כ ב), והיאך היתה [הבאר] עשויה, (כא) כמין סלע
 היתה מתגלגלת ובאה עמהן במסעות, כיון שהיו הדגלים חונים, והמשכן עומד, היה
 הסלע בא ויושב לו בחצר אהל מועד, והנשיאים עומדים על גביו ואומרים עלי באר
 (ש"ס כא י), והבאר עולה, ואח"כ הבאתי להם שלום, המדבר הייתי לישראל (י"א ע"ג),

הערות ותקונים

קאנטשאטינא דפוס וויניציא והסוף המדפיס ממאנטובה, וכן נמצא בכ"י ה' מאקספארד, והג' שצעה
 עניים כו' הוא ג"כ בכ"י רח"ס וכ"י מונכטן וזילקוט שם בשם התחומא, אולם בכ"י רומי ובמדרש במ"ד גי'
 אחרת וכך איתא שם, וכמה ענני כבוד היו מוקפין את ישראל במדבר, ר' הושעיה ור' יאשיהו, ר' הושעיה
 אמר חמשה ארבע ארבע רוחות ואחד מהלך לפניהם, ור' יאשיהו אמר שצעה ארבעה ארבע רוחות
 השמים ואחד מלמעלה ואחד מלמטן ואחד שהיה מהלך לפניו רחוק ג' ימים ומכה נחשים כו'. ובמדרש
 במ"ד שם הוא לסיפך ר' יאשיהו אמר שצעה ור' הושעיה אמר ה', ועיין במכילתא בשלח פ' ו' הולך לפניו
 מביא בתחלה סתמי שצעה עניים היו ואח"כ בשם ר' יאשיהו ד' עניים, וכן מובא בן בספרי בהעלתך פסקא
 פ"ג. ומה שהובא כאן ובמדרש במ"ד ואחד שהיה מהלך לפניו רחוק ג' ימים, במכילתא ובספרי גורסים
 ואחד שהיה מהלך לפניו, והמלות "רחוק ג' ימים" איתא והוא כמ"ס במדבר י"ג וארון ברית ה' נוסע
 לפניו דרך שלשת ימים לתור להם ממוחה ועני ה' עליהם יומם נכנסם מן המוחה, וסוצר שהעני היה על
 הארון רחוק מישראל ג' ימים: (טו) וכתבי ואלויהך אתכם ארבעים שנה וגו', מכאן מתחיל נדפס דפוס
 קאנטשאטינא דפוס וויניציא אחר שנשמט מאמר שלם, והמדפיס דפוס מאנטובה הביא פסוק אחר שנחתך
 לא בתלה מעלין (דברים ח ד): (טז) כל זמן שהוא גדל לבושו ושמלותיו גדלין עמו, בכ"י רומי ובמדרש
 במ"ד סיים אחר זה ואם היה מקום נמוך היה מנביחו ואם היה מקום גבוה היה משפילו ועשה אותם מיסור
 שנאמר כל גיא יבא וכל הר אגבה ישפלו וגו' (ישעיה מ ד), וזה שייך למעלה אחר ומהו להם את ההרים
 ואת העמקים: (יז) שאמרה שירה על הים, בכ"י רומי ובמדרש במ"ד סיים אחר זה שנאמר ותמת להם
 מרים שירו לה' (שמות עו כא) ובמי בצר אז ישיר ישראל את השירה הזאת [עלי בצר ענו לה] (במדבר כא
 י) וכתב מהרז"ו לך וזתה שיהיו המים בזכותה לישראל שיאמרו שירה על המים, ואין כוונת המדרש שמכאן
 אנו למדין שהבאר בזכות מרים שאין מכאן ראייה כו': (יח) אמר ר' ברכיה הכהן בשם ר' לוי, זה השמים
 צעל הילקוט ריש במדבר, ומתחיל מלך בשר ודם שיש לו מדינה: (יט) המן בזכות משה תדע לך, הוספתי
 כמו שהיה בכ"י רומי ובמדרש במ"ד ובנדפס, וכן היה לפני צעל הילקוט כי הביא ריש במדבר בשם התחומא
 המן בזכות משה וכו', הליג מלת וכו'. והסר גם בכ"י רח"ס גם בכ"י מונכטן, וכאשר העיר מהרז"ו
 לפי מ"ס כאלו חסר ביאור שהרי משה מת בז' באדר ומ"ס וישבות המן היה בפ"ו ניטן כמפורסם ביהושע
 ה' י"ב, אך הענין מפורסם בסדר עולם סוף פרק י' ובמכילתא בשלח פרשת המן ובתוספתא סוטה פ"א ו"ל
 כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם משמת משה ואמר וישבות המן ממחרת, ולא שהמן הולך להם
 בחייו אלא אף בזמות שמן המן שלקמו בז' באדר אכלו ל"ט יום עד ט"ו ניטן וכו' הרי שלדעת התוספתא
 מפסקו זה וישבות המן ממחרת היינו ששבת בח' באדר, ודרשו בן שהרי בפסוק הקודם כתיב ויאלכו
 מעבור הארץ ממחרת הפסח מזאת וקלוי וגו' וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לישראל
 מן שהוא כפול לשון וישבות וגו' ולא היה וגו' ע"כ דרשו וישבות המן ממחרת היינו מתרחו של מיתת משה
 וע"ס: (כ) שנאמר ותמת וגו', בכ"י ה' של מקספארד סיים מולמד כיון שנסתלקה פסק הבאר אם כן
 אנו יודעין שהיתה הבאר בזכותה: (כא) כמין סלע היתה מתגלגלת, כ"ה גם בכ"י רח"ס וכ"י מונכטן וזילקוט
 במדבר, אולם בכ"י רומי הגו' סלע כמין כברה היתה מתגלגלת, ובמ"ד סלע כמין כוורת היתה מתגלגלת,
 ובכ"י ספרדי סלע כמין קרה היתה מתגלגלת, ברור שהיה כתוב בכ"י כמין שורה כמו שהוא נדפס דפוס
 קאנטשאטינא

שמא במדבר נהגתי אתכם, אם ארין מאפליה (וימיה ב לב), לא אני בעצמי הייתי מאיר לכם, שנאמר וה' הולך לפניכם יומם וגו' (שמות יג כא): ד"א מאפליה. שמא אמרתי לכם שאני מביא טובה והלקשתי אותה, ואין מאפליה אלא לשון הלקשה, שנאמר כי אפילות הנה (ס"ט פ לב). (כב) אמר (ר') יהושע לא נפל דבר (אחד) מכל (דברו) [הדבר] הטוב אשר דבר ה' אל (בני) [בית] ישראל הכל בא (יהושע כא מג), מדוע אמרו עמי רדנו (וימיה ב לב), לשון משנה הוא, הרודה פת חמה, (כד) אמרו כשהפת מתבשלת בתנור וניטלת ממנו יכולה היא לקבוע בתנור עוד, (כה) ואנו היינו בירושלים כבתנור, שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים (ישעיה לא ט), והגלינו לבבל, מה אתה מבקש ממנו עוד, מדוע אמרו עמי רדנו: [ד"א] מדוע אמרו עמי רדנו, מהו רדנו? כענין שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ט ד), אמרו לו (כו) נתת לנו בית המקדש, וסילקת שכינתך ממנו, ומה אתה מבקש ממנו עוד, לא נבוא עוד אליך (וימיה ב לב), (כז) אמר להם ומי יתן, שנאמר (ו) מי יתני במדבר מלון אורחים (ס"ט פ א), (כח) היכן שהייתי מתקלם, שנאמר ישאו מדבר ועירו [וגו'] ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידון [ישעיה נב יא ב], משל לנשיא שנכנס למדינה, וראו אותו בני המדינה וברחו, נכנס לשניה וברחו מפניו, נכנס לעיר אחרת (כט) [והחריבה] [החריבה], וראו אותו בני המדינה וקילסו אותו, אמר אותו הנשיא זו העיר טובה מכל המדינות, (ל) כאן אני בונה לי אכסניא, וכאן אני דר, כך הקב"ה בא לים ברה מפניו, שנאמר הים ראה וינס (תהלים קד ג), בא במדבר חריבה קילסו אותו, שנאמר ישאו מדבר ועירו [וגו'] [ישעיה נב יא], אמר זו העיר טובה היא, (לא) כאן אני בונה לי אכסניא, ירד לתוכה התחילו שמחים, שהקב"ה דר בתוכו, שנאמר יששום מדבר וציה [ותגל ערבה ותפרח כחבצלת] (ס"ט לה א):

[ג] **יידבר** ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד. (לב) עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו

הערות ותקונים

קאנטאטאניא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס מומאנטובה הציג כמין סלע כמין כברה או כדורת והיתה מהנגלת, ואח"כ דפוס פראנקפורט הציג סלע כמין כורת או כדורת, ופי' גדלו פי' כורת דבורים, כדורת פי' כדור, והמפרש עץ יוסף כתב כורת פי' טהא של ענפי אילן, אולם הגירסא הנוטה כמין כברה, והמלות "או כדורת" הן הוספה מן המדפיס מומאנטובה, וגם בכ"י חמישי של האקספארד כתוב הבהר עשוי כמין סלע כמין כברה, ורחימי ברוספאח סוכה פי"ג הבהר שהיתה עם ישראל במדבר דומה לסלע אלא כברה מוספרת (פי' מהנגלת) ועולה כופי הפך הוה, עולה עמהם להרים ויורדת עמון לנאיות מוקס שישראל שרין הוא שורה כנגדן במקום גבוה כנגד פתחו של אהל מועד נשיאי ישראל באין וסובבין אותה במקלותיהן ואומרין עליה את השירה עלי צהר ענו לה עלי צהר והמים מנעצעין ועולה למעלה וכל אחד ואחד מושך במקלו איש לנצטו ואיש למספחו כו'. ויש לתקן גם ברוספאח במקום ברוספאח, ופי' ברוספאח נספיה: (כב) אמר (ר') יהושע, מלת "רבי" הסגתי וכן ליתא בכ"י רומי, וכן במדרש צמ"ר כתוב שכן אמר יהושע, והוא ביהושע כ"א מ"ג, ובגדפס מובא הכתוב מיהושע כ"ג י"ד, ובכ"ה ה' של האקספארד גם בילקוט במדבר שם הגוי אמר ר' יהושע בן לוי. גם הביא שם הכתוב לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב בטעות, וז"ל כמו שתקנתי בסיני: (בג) לשון משה הוא, תרומות פי"ג מ"ג מכשרין פי"ג מ"ג, ובגדפס יש לתקן הרודה פת חמה: (כד) אמרו, בכ"י רומי ובמדבר רבה ובגדפס אמרו ישראל, אולם בכ"י רח"ס וכ"י מיינכען אמרו חכמים הוא בטעות וז"ל אמרו ישראל: (כה) ואנו היינו בירושלים, צמ"ר בטעות ואנו היינו בידם: (כו) נתת לנו בית המקדש, כן הוא גם בגדפס דפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא וגם בכ"י חמישי מאקספארד כתוב לנטון נתת, אולם המדפיס מומאנטובה הציג נתת, וכן נאמר בכל הדפוסים: (כז) אמר להם ומי יתן, בכ"י רומי ובכ"י ספרדי ובגדפס ובמ"ר הגוי, אמר להם מי יתן והייתי כמדבר עכשיו היכן שעשיתי לכם כל אותן הנסים וכה"א מי יתני במדבר וגו': (כח) היכן שהייתי מתקלם, בגדפס בכל הדפוסים גם בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא הגוי שהייתי מוחלק, ויש לתקן מתקלם בסיסך האותיות, וכ"ה גם לנטון בכ"ה ה' של האקספארד גם בכל הספרי יד, וכן מולאתי המאמר מובא בילקוט יומיה רמו ר"ס בשם התנחומא, וגם שם הגוי נבונה כמו לפניו: (כט) והחריבה, תקנתי חריבה, ובה' לנטון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי וכן בגדפס ובמ"ר וגם בילקוט, אך בכ"י מיינכען בטעות, קרובה: (ל) כאן אני בונה אכסניא, בכ"י רומי כאן אני בונה כסניא בלי אי' בראש והוא ג"כ נבונה, כי המלה וימיה אורחים, ובמדרש צמ"ר אני בונה כסניא נאה ז"ל כסניא, כי המדרש צמ"ר העתיק מוקדבן אחד אשר הוא שוה עם כ"י רומי: (לא) כאן אני בונה לי אכסניא, בכ"י רומי בטעות בכלן אני בונה כסניא ז"ל כסניא, וגם בעל מדרש צמ"ר העתיק כן כמו שהוא בכ"י רומי, וז"ל כסניא או אכסניא: (לב) עד שלא עמד אהל מועד, מובא בילקוט שם רמו חרש"ג

בסנה, (לג) שנאמר (ויקרא) [וירא] מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה (שמות ג, 2) (לד) [אחר כך דבר עמו במדין, שנאמר ויאמר ה' אל משה במדין (שם ד יט)], אחר כך דבר עמו במצרים, שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים (שם יב ה), ואחר כך דבר עמו בסיני, שנאמר וידבר ה' אל משה בהר סיני (ויקרא כה ה), כיון שעמד אהל מועד אמר יפה הצניעות, שנאמר והצנע לכת עם (ה') אלהיך (מייסד ו ת), התחיל לדבר עמו באהל מועד, וכן דוד אומר כל כבודה בת מלך פנימה [ממשבצות זהב לבושה] (תהלים מה טו), (לה) בת מלך זה משה, שנאמר וסכרתי את מצרים ביד אדונים קשה (ישעיה יט ד), אלו המכות שבאו על המצריים, ומלך עז ימשל במ (שם סט), זה משה, שהוא מלכה של תורה, שנקראת עז, שנאמר ה' עז לעמו יתן (תהלים כט יא), לפיכך כל כבודה בת מלך פנימה. ממשבצות זהב לבושה, זה אהרן, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כח יג), מכאן אמרו רבותינו כל כלה שהיא מצנעת עצמה אפילו ישראלית, ראויה שתנשא לכהן, ותעמיד כהנים גדולים, שנאמר ממשבצות זהב לבושה (תהלים מה טו), אמר הקב"ה כך הוא נאה שיהא מדבר מבפנים, (לו) שנאמר [ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר י טט)], (לז) אמר ר' יהושע בן לוי אילו היו אומות העולם יודעים מה בית המקדש יפה להם, (לה) קסטריות היו מקיפין אותו כדי לשמרו, שהיה יפה להם יותר משל ישראל, שכן שלמה סידר בתפלתו, וגם (את) [אל] הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וירך החוקה וזרועך הנטויה (ובא להתפלל) [ובאו והתפללו] אל הבית הזה ואתה תשמע [מן] השמים [ב]מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך [ו]איראה אותך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי (דברים יג לג), אבל כשהוא בא אצל ישראל מזה כתיב, ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (שם סט ג), אמר שלמה רבון העולמים אם ראוי תן לו, אם אינו ראוי אל תתן לו, (למ) ולא תאמר בית המקדש, אלא אילולי ישראל לא היה המטר יורד לעולם, ולא השמש זורחת, שזכותן הקב"ה (ט) מרויח לעולם, (מא) ולעולם הבא אומות העולם רואים לישראל היאך הקב"ה עמהם, והם באים להדבק בהם, שנאמר בימים (חמה) [החמה] אשר יהיוקן עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחיוקן בכנף איש יהודי (לאמר) גלכה עמכם כי שמוענו אלהים עמכם (זכריה ח כג) :

[ד] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני [וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל]. (מב) וזש"ה שררך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת הטיס סוגה בשושנים

ה ערות ותקונים

בשם התנחומא, ונמלא גם בנדפס ובמ"ר : (לג) שנאמר (ויקרא) [וירא] מלאך ה', זכ"י רומי ונדרפס ובמ"ר מוצא הכתוב ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה (שמות ג ד) : (לד) ואח"כ דבר עמו במדין, הוספתי כמו שהו' זכ"י ספרדי ונדרפס, ובכ"י רומי ובמדרש במ"ר כתוב זה אחר ואח"כ דבר עמו במצרים (ובמ"ר חסרים המלות "דבר עמו במדין שנאמר") וז"ל בתחלה מדין ואח"כ מצרים, וכאשר חסר לפנינו זכ"י חסר גם זכ"י רח"ס ובכ"י מיינען וכן בילקוט בשם התנחומא : (לה) בת מלך זה משה שנאמר וסכרתי את מצרים, כ"ה גם בדפוס קאטשאטניץ ודפוס וויניציא ובכ"י החמישי של אקספארד, והמדפסים מומאנטוזה הוסיף, "שנאמר ותביאנה לבת פרעה ויהי לה לבן" ואח"כ הביא וכתוב וסכרתי את מצרים. ומן וסכרתי את מצרים מוצא בילקוט ישעיה רמז רפ"ה בשם התנחומא : (לו) שנאמר וצבוא משה, זכ"י חסר דף טס, בסוף הדף מסיים במלת שנאמר, והדף שלאחריו מתחיל בשמותיו ועשה אותנו דגלים, (והוא צלמנע אות י ע"ש הערה פ"ה) והוספתי את כל הנחסר מכ"י רומי, ונמלא לנכון גם זכ"י רחם וכ"י מיינען וכ"י ספרדי וכן בנדפס ובמדרש במ"ר : (לז) אמר ריב"ל, מוצא גם בוי"ד פ"א אות י"א, ושם מוצא דברי ריב"ל אילו היו יודעים אומות העולם מה אהל מועד יפה להם בו, וזה חסר בכלן, כי זה עיקר הדרש שדורש צבאל מועד, ואנכי מאמר זה הביא ג"ל המאמר מבית המקדש : (לח) קסטריות, זכ"י מיינען ובכ"י רח"ס וכן בוי"ד שם הגי' אהליות וקסטריות, וכן בתנחומא תרומה אות ה', ומוצא בילקוט ואתהן רמז תתל"א ג"ל גי' אהליות וקסטריות, ועיין מה שהעירתי בס' תרומה הערה מ"ה : (למ) ולא תאמר בהמ"ק אלא אילוני ישראל, פי' ולא בהמ"ק לבד היה טוב לאומות העולם אלא אף ישראל ג"כ : (מ) מרויח בעולם, וכ"ה במ"ר, אגל בנדפס הגי' שזכותן המטר יורד והקב"ה מרויח בעולם הזה, וכן רח"ס ובכ"י מיינען הגי' שזכותם הקב"ה מרויח השמים והמטר יורד לעולם : (מא) ולעולם הבא, וכן הוא בכל הכ"י, ובנדפס הגי' לעתיד : (מב) זש"ה שררך, במ"ר שם, וחזית פי' ז' ספוק שררך אגן הסהר, וספיקתא רבתי פי', ותנחומא תשא, ושמי"ר פל"ט, בשעשויים ק"ת

(ש"ס זג), מדבר בסנהדרין של ישראל, שהיתה נתונה בלשכת הגזית, והיא משולה (מן) כשרר, ולמה נמשלה כשרר, אלא מה השרר הזה נתון באמצע הגוף, כך היתה סנהדרין של ישראל נתונה (מד) באמצעו של בית המקדש, אל יחסר המונ, מהו אל יחסר המונ, (מה) שלא היו חסרים אחד משלשתן, אל יחסר המונ, (מו) מי שהיו מונג כראוי, מונג שלישו של כוס יין, ושני חלקים מים, כך היתה סנהדרין יושבת מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ולא היה אחד מהן נפנה לצורכו, ומה היו עושין כשהיה אחד מבקש לצאת, היה סופר אם היו שם עשרים ושלושה היה יוצא, ואם לאו לא היה יוצא, למה שכתוב אל יחסר המונ, שלא היו חסרין משלשתן, לפיכך כתיב אל יחסר המונ. בטנג ערמת חטים, נמשלה ישראל בערימה של חטים, מה חטים הללו נכנסות לאוצר במנין ויוצאות במנין, כך אמר הקב"ה שיהו ישראל נמנין בכל שעה, לכך נאמר בטנג ערמת חטים, אבל התכן והקש אינן נמנין (מן) אלא נמדדין, כך אומות העולם נמשלו בתכן ובקש, שנאמר יהיו כמויץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה (תהלים נא ט), וכן הוא אומר ובית עשו לקש (עובדים פסוק ט), ולמה שאין להם הנאה מהן, שנאמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו (ישעיה מ יז), אבל ישראל יש להקב"ה הנאה מהן, קרוין שמע ומתפללים ומברכים שמו של הקב"ה בכל יום, (מה) לפיכך הן נמנין בכל שעה, לכך נמשלו בחטים, שנאמר בטנג ערמת חטים, לכך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' :

[ה] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו'. (מז) זש"ה לא עשה כן לכל גוי וגו' (תהלים קמז ט), וכן וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו (שם קמז יד), משל למלך שנשא אשה ראשונה ולא כתב לה כתובה, גירשה ולא כתב לה גט, כך לשניה ולשלישית היה עושה, ולא היה כותב להן לא כתובה ולא גט, (לא עשה אלא) [לזמן] ראה ענייה אחת יתומה (ג) בת אבות, ביקש ליטול אותה, (נא) אמר לישושינו אל תנהוג בה כבראשונות, זו בת אבות היא, צנועה היא במעשיה וכשרה, כתוב לה כתובה, באיזה שבוע באיזה שנה, באיזה חדש, בכמה בחדש, (גב) באיזה איפרכיא, כשם שכתוב באסתר, ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו (אסתר ג יז), כך כביכול (גג) ברא לדור הטובל, ולא כתב

הערות ותקונים

קלת. ובכ"י רח"ס וכ"י מיינען חסר כל אות ד', ואלו דג המעתיק מן ד"א עד ד"א השני, וגמלא גם בכ"י ספרדי: (מג) כשרר, הוא טיבור: (מד) באמנעו של בית המקדש, בפסיקתא רבתי כך היתה סנהדרין יושבת בירושלים סירושלים היא אמנעיתו של עולם, ובתנחומא כי תשא מה השרר הזה נתון באמנעיתו של אדם כך סנהדרין יושבת בלשכת הגזית שהיא באמנעו בית המקדש, מה השרר הזה זה זמן שהתקינו נתון במנין ויוצאו פיו סחור ומן השרר הוא אונן כך ישראל אין אונן אלא מסנהדרין לפיכך נמשלו כשרר, והואפס השני מה השרר ליתא לפניו ולא נכדפס במדבר רק במדרש חזית סס ורבתי סס: (מה) שלא היו חסרים אחד משלשתן, פ"י משלש מיהס, ובגדפס כתוב לנכון משלשתן, ועיין בהרמז"ס ה' סנהדרין פ"ג ה"ב שכתב סנהדרין לא יפתחו מן כ"ג יושבין תמיד כל זמן ישיבתן, הו"ךך אחד ללאת ה"ו מסתכל בחביריו הנשארס אם ישארו סס כ"ג י"א והס לאו לא י"א עד שיבא אחר. וע"ש ב"מ שהביא מהמורס מסנהדרין ל"ז ע"א שדרשו מאל יחסר המונ פ"י אל יחסרו מחלק הג' שהוא כדאי הראוי למונז ע"ב. ועיין גם בתוס' סנהדרין י"ד ע"ב ד"ה אל יחסר המונ: (מו) מי שהיו מונג כראוי מונג שלישו של כוס יין, עיין נדה י"ט ע"א סנהדרין סס י"ד ע"ב ובתוס' סס, ועיין בתוס' ב"ב ל"ז ע"ב ד"ה כל תמרא: (מז) אלא נמדדין, נכדפס גם במ"ד ובכ"י ספרדי הגו' ולא נמדדין: (מח) לפיכך הן נמנין בכל שעה, לאו דוקא רק נמנו הרבה פעמים במדבר: (מט) זש"ה לא עשה כן, מובא בילקוט במדבר רמז תרס"ד בשם התנחומא: (נ) בת אבות, כ"ה גם נכדפס דפוס קאנטאטאניאל ודפוס וויניציא, רק המדפוס מונאגטובה מחק המלות בת אבות והלוי בת טובים, גם טסק נכדפס גם נדפוסים הראשונים, למועה במעשיה וכשרה: (נא) אמר לשושינו אל תנהוג בה כבראשונות כו' כתוב לה כתובה, וכן הוא גם במ"ד, אולם בכ"י מיינען ובכ"י רח"ס ובילקוט ובגדפס הגו' אמר לשושינו זו אני רוצה ליטא ואיני רוצה בה כבראשונות כו' אכתוב לה כו': (נב) באיזה איפרכיא, כ"ה גם בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכ"י ספרדי ובמ"ד ובילקוט, אולם נכדפס הגו' באיזה אפטיא והיא גו' ישרה, עיין לעיל אות א' הערה ט'. ובכ"י ה' מאקספארד (שהוא קובץ מהתנחומא נכדפס כבר) הגו' אפרכיא: (נג) ברא הקב"ה לדור הטובל, בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכ"י ספרדי ובגדפס ובילקוט נאמר אחר זה, ולדור הפלגה ולסדומיים ולגמריים" וזה מיותר ויש למחוק מן הספר, ושנתרנב מסורס שלאחריה

אימתי בראן, העבירין מן העולם, ולא כתב אימתי העבירן, (נד) אלא ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו (בדל"ט: ז' טו), וכן לדור הפלגה, [וכן לסדומיים], וכן למצרים, לא היה כותב להם אימתי נבראו, ולא אימתי מתו, (לא עשה אלא) כיון שעמדו ישראל אמר הקב"ה למשה איני נוהג באלו כאותן הראשונים, אלו בני אבות הן, בני אברהם יצחק ויעקב הן, לפיכך כתוב להם, (נה) באיזה חדש, בכמה בחדש, ובאיזו שנה, ובאיזו איפרכיא, באיזה מדינה רוממתי קרנם, ונתתי להם (נו) תלוי ראש, לכך נאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני, הרי איפרכיא, באהל מועד הרי המדינה, באיזה שנה בשנה השנית, באיזה חדש בחדש השני, בכמה בחדש באחד לחדש, (נז) [לציאתם מארץ מצרים] הרי נכתבה איפטייא, למה שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו', לקיים מה שנאמר לא עשה כן לכל גוי וגו', (נח) מה עשה וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמ"ז):

[ו] ד"א וידבר ה' אל משה. (נמ) אשריו משה, ששים רבוא עומדים והכהנים והלוים והוקנים הכל עומדים שם, ומכולם לא נדבר שם אלא עם משה, שנאמר וידבר ה' אל משה: במדבר סיני. למה במדבר סיני, (ס) מכאן שנו רבותינו בג' דברים ניתנה התורה, באש ובמים ובמדבר, באש מנין, שנאמר ורר סיני עשן כולו מפני אשר ירד (ה' עליו) [עליו ה'] באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאד (שמות י"ט), במים מנין, שנאמר ה' בצאתך משעיר בצערך משרה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שפטים ד), ובמדבר מנין, שנאמר וידבר ה' אל משה במדבר סיני, ולמה ניתנה בשלשה דברים הללו, אלא מה אלו חנם לכל באי העולם, כך דברי התורה חנם הם, שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה ט"ז): ד"א למה במדבר. אלא (סא) כל מי שאינו עושה עצמו הפקר כמדבר, אינו יכול לקנות את התורה, לכך נאמר במדבר סיני:

[ז] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני. (סב) ששה שמות נקראו לו, הר אלהים, הר בשן, הר נבנונים, הר חמד, הר חורב, הר סיני, הר אלהים, שישב בו האלהים בדין, שנאמר ואלה השמות אשר לפניהם (שמות כא ב), הר בשן, (סג) הר שבא שם הקב"ה, הר נבנונים, הר שפסל שם כל ההרים, מנין לשם שאת אומר או

הערות ותקונים

פלאחריו: (נד) אלא ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה, יפה העיר הרש"ם במדרש במ"ר שם ס"ו י"ב לכאורה יפלא הלא לא נסתר דבר הכתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש, ולא וחשוב שני הדורות מאדם ותמוזא שזו היה אלף תרכ"ו שנה לבריאת עולם, וע"ס דחק לפרשה: (נה) באיזה חדש בכמה בחדש ובאיזה שנה ובאיזה אפרכיא באיזה מדינה רוממתי קרנם, וכ"ס במדרש במ"ר רק במקום באיזה מדינה הניו באיזה עיר, ובכ"י רח"ס הגי' באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום ובאיזה שעה באיזה אפרכיא באיזה מדינה רוממתי קרנם, ובכ"י מיינכען הוא ג"כ כמו בכ"י רח"ס רק חסרים המלות "באיזה שעה", וכן מובא כן בילקוט רק השמים המלות "באיזה מדינה". ובנדפס ג"כ הגי' כמו בכ"י רח"ס רק במקום באיזה שעה הגי' שם באיזה שבעה ובמקום באיזה אפרכיא הגי' באיזה אפטיא. ובכ"י ה' מאקספארד גם "באלו הגי' באיזה שנה באיזה אפרכיא: (נו) תלוי ראש, לשון התנשאות, ובנדפס במקום וכתבתי להם ל'ל וכתתי להם, וכן הוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (נז) לנחתם מארץ מצרים, הרי נכתבה אפטיא, כן תקתי, וחסר גם במ"ר, ובכ"י מיינכען ובכ"י רח"ס וכן בנדפס: (נח) מה עשה, בנדפס הגי' ומה עשה הרים ראשם שנאמר וירם קרן וגו'. ועיין בפ' מהרז"ו: (נמ) אשריו משה, מובא כן בילקוט שם בשם התנחומא, ועיין וי"ר פ"ח אות ה': (ס) מנין שנו רבותינו, מכילתא יתרו פרשה ה' בשלשה דברים ניתנה תורה במדבר באש ובמים, והמהמר שלפנינו מובא בילקוט שפטים רמז מ"ח בשם התנחומא, והליון "תנחומא" מוסב על ראש רמז מ"ח: (סא) כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, ר"ל שלא להסיר עולמו בעיני עולם, ועיין במכילתא יתרו פרשה ה' דרשה אחרת ניתנה תורה דימום פרהסיא במקום הפקר וכל הרואה לקבל יבא ויקבל כו'. ועע"ס יתרו ס' ה': (סב) ששה שמות נקראו לו, מובא בילקוט במדבר שם גם בילקוט חבלי רמז תש"ז בשם התנחומא, וכ"ס במדרש במ"ר ובנדפס, ובמדרש במ"ר השמים מעתיק אחד הר חמד והליון הר מוריה בשעות, וע"ס במ"ר, וגם בפ' מהרז"ו כתב ששעות הוא מלת הסופר המעתיק, והרואה כי גם במדרש שם סיים הר חמד שחמד הקב"ה כו', וזה שכתב המעתיק אשר הליון הר מוריה. ובשם"ר פ"ח אות ה' הביא בשלשה שמות נקרא וחסר רק הר האלהים הר חורב הר סיני. השמות המפורשים בשם מתן תורה: (סג) הר שפסל שם כל ההרים, בן שש, בחלוף גי' במ"ר: שז

זכן או דק (ויקרא כא כ), **אר חמדה**, (סד) שבו חמד הקב"ה לישב, שנאמר החר חמד אלהים לשבתו (תהלים סח י), (סה) הר חורב, שעליו נשמטה החרב, שנאמר מות יומת הגואף והגואפת (ויקרא כ), מות יומת הרוצח (במדבר לה עז), (סו) הר סיני, שבו נשתנאו אומות העולם להקב"ה, ונתן להם (סז) איפופסין, שנאמר והגוים הרוב יחרבו (ישעיה ס"ב). (סח) אמר ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן (סח) והגוים מחורב יחרבו, שנמלו איפופסין שם:

[ח] ד"א וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו'. מה אמר לו, שאו את ראש כל עדת בני ישראל וגו' אמר הקב"ה לישראל, לא חבבתי לבריה יותר מכם, לכך נתתי לכם תלוי ראש, ודמיתו אתכם לי, שכשם שיש לי תלוי ראש על כל באי העולם, שנאמר לך ה' הגדולה והנבירה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש (דב"א כט יא), כך אף לכם עשיתי להיות לכם תלוי ראש, לכך נאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל, לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמז יז), וכן הוא אומר ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גווי הארץ (דברים כח ה):

[ט] (ע) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' (במדבר ג ח ז), ילמדנו רבינו (עא) בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת, (עב) כך שנו רבותינו, השובת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות, דברי (עג) ר' חנניא בן אנטיגנוס, ומשלם בתוך ארבע אמות בשבת ואומר שביטתי במקומי, וזכה לו מקומו אלפים אמה לכל רוח ורוח, וכמה הן ד' אמות, (עד) ר' יהודה אומר כדי שיטול חבית מן מרגלותיו ויתננה במראשותיו, (עה) והשובת במדינה אפי' היא גדולה כאנפוכיא מהלך את כולה, ועיבורה חוץ מעיבורה אלפים אמה, ומזה עיבורה, החנויות (עו) והפונדקיות שחוץ למדינה על הדרך, (עז) והשובת במערה, אפי' היא גדולה

הערות ותקונים

(סד) שבו חמד הקב"ה לישב, עיין ב"ר ריש פ"ט: (סה) הר חורב שעליו נשמטה החרב, ר"ל ארבע מיתות ב"ד שדנו הסנהדרין בזמן בית המקדש, ובגמ' שבת פ"ט ע"ב ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לאומות העולם עליו, ובכ"י רח"ס ובכ"י מייבטן וזילקוט שם שבו נמשכה החרב: (סו) הר סיני שבו נשתנאו אומות העולם, בכ"י רח"ס ובכ"י מייבטן שבו נתנאו, ובגמ' וזילקוט שבו נשתאו, ובכ"י ה' מאקספארד בשמות שבו נשתאו, וזילקוט במדבר שבו נשתאו, וזילקוט תהלים שם שבו נשתאו, וכן הוא נ"ב בילמדנו ומוצא זילקוט ישעיה רמז שס"ג ונס צערוך ערך אפופסין והגוים חרבו יחרבו מחורב יחרבו שנעלו איפופסין שלא קיבלו את התורה מהר חורב, סיני למה נקרא שמו סיני שבו נשתנאו אוה"ע ודורש סיני מלשון שגאה, וכן בשבת פ"ט ע"ב מדבר סיני שירדה שגאה לאומות העולם: (סז) איפופסין, פי' גזר דין, גלי ג' אפופסין (מורטיהיי): (סח) אמר ר' אבא בר כהנא, מובא צערוך ערך איפופסין בשם הילמדנו, וכן הובא במדרש חזית פי' כנגדל וקצר שם. כמו שהעירגס יידי הרב הגדול ד"ר קאהוט צערוך השלם. וכן נשנה בירושלמי סוטה פ"ז (ה"ה) דף כ"א ע"ד: (סח) והגוים מחורב יחרבו, דורש חרוב כמו חורב ור"ל מהר חורב, ובגמ' הלשון נשתבש: (ע) וידבר ה', ילמדנו רבינו עד סוף אות ח' נמלא כל המאמרים גם במדרש במ"ר, אבל כל אות ט' לא נמלא שם, ובמקום המאמר מואת ט' נמלא שם מאמרים אחרים מן אות י' בפרשה א' עד סוף פ"א וגם ההחלת פ"ב, כל אות ז' וזאת ז' שם הוא כמו שלפנינו בתנחומא אות י', וזאת ט' שלפנינו בתנחומא נמלא במדרש במ"ר פ"ב אות ט' המתחיל תנין תמן, והמלות ילמדנו רבינו השמיט: (עא) בתוך כמה אמות מותר לאדם להלך בשבת, בכ"י רומי וסוף בלדו פ"ו הבא לשבות ואיירי בע"ש: (עב) כך שנו רבותינו, במשנה עירובין מ"ט ע"ב וכן מובא במדרש במ"ר פ"ב אות ט' ומתחיל תנין תמן השובת בדרך עושה לו עגולות עד ארבע אמות, ובמשנה עירובין שם איתא ואם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה ואמר שביטתי במקומו זכה לו מקומו אלפים עגולות דברי ר' חנינא בן אנטיגנוס: (עג) רבי חנינא, וכ"ה בגמ' ובכ"י רח"ס וגם במשנה שבירושלמי, אולם במשנה שבגמרא ר' חנינא בן אנטיגנוס, וכ"ה בכ"י מייבטן וכ"י ספרדי, ובמדרש במ"ר שם ג"ב הגי' ר' חנינא וחסרית המלות בן אנטיגנוס: (עד) ר' יהודה אומר, הוא בירושלמי עירובין שם (דף כ"א ע"ג) ותוספתא עירובין פ"ג ארבע אמות שאמרו מלא קומתו ופסוטו ידים, ר' יהודה אומר הוא וי' אמות כדי שיהא נוטל חבית מראשותיו וזמן אל מרגלותיו, והכוונה גופו ג' אמות ואמה, עיין מה שכתבו הכמני החס"י יומא דף ג"א ע"א ד"ה אמה ותום' פסחים דף ק"ט ע"ב ד"ה אמה ובגמ' שם במ"ר שם הגי' כדי שיטול חפץ, במקום כדי שיטול חבית: (עה) והשובת במדינה, מובא צערוך ערך עיר ה' בשם הילמדנו, ונמלא גם בתנחומא לפנינו וגם בגמ' עירובין דף ס"א ע"ב שבת צעיר אפי' היא גדולה כאנפוכיא: (עו) והפונדקיות, פי' בל"ג עטסאעטאעטא בית מלון: (עז) והשובת במערה, בגמ' עירובין שם

כמערה שברה בה צדקיה מלך יהודה, (עח) שהיה בה שנים עשר מיל, מהלך את כולה,,
 וחויץ מפנה אלפים אמה לכל רוח שירצה, (עט) ומנין סמכו הכמים, מדברי תורה
 [שנאמר] ומדותם מהויץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו' (במדבר לה ט), (פ) וכל
 אתה מוצא ביהושע כשהלך להחריב את יריחו, אמר להם יהושע עתידים אתם לעשות
 שם את השבת, אל תרחקו מן הארון יותר מן אלפים אמה לכל רוח, למה שתהיו רשאים
 לבוא להתפלל לפני הארון בשבת, וכן הוא אומר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים
 אמה במדה (יהושע ג ד), וכן אתה מוצא כשאמר האלהים למושה שישרה את ישראל
 דגלים, א"ל (פא) השרה אותם לדגליהם לכל רוח, מנין ממה שקראו בענין איש על
 דגלו באותות לבית אבותם יחנו:

[י] איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' (במדבר ב ג). (פב) וש"ה נרננה בישועתך
 ובשם אלהינו נדגול וגו' (תהלים כ ו), אמרו ישראל ה' אלהים אנו מרננים
 בישועתך מה שעשית לנו בשמך, נרננה בישועתך, שנאמר ויושע ה' ביום ההוא את
 ישראל (שמות יד ג), (פג) (וישע) [וישע] כתיב, כביכול, ישראל נגאלים, וכאילו האלהים
 נגאל, ובשם אלהינו נדגול, (פד) שקבע האלהים שמו] (פה) בשמותינו ועשה אותנו
 דגלים, שנאמר איש על דגלו באותות. (פו) חיבה גדולה חיבב הקב"ה את ישראל
 כי עשאן דגלים כמלאכי השרת, כדי שיהיו ניכרים, בני ראובן לעצמן ובני שמעון
 לעצמן, ומנין שהיה אוהבן, שנאמר [הביאני אל בית היין] ודגלו עלי אהבה (ש"ב ג
 ד), למה הדבר דומה, לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבודקו ומצא אותו חמוץ,
 בא לצאת מן האוצר, מצא שם הבית אחת יין [טוב], אמר (פז) הבית זו עומדת עלי
 כמלא אוצר, כך ברא הקב"ה שבעים אומות, ומכולן לא מצא הנייה אלא בישראל,
 שנאמר הביאני אל בית היין, (פח) יו"ד יו"ד עשרים גו"ן חמישים (פט) הרי שבעים,
 ומכולם לא אהב אלא ישראל, שנאמר ודגלו עלי אהבה, ואומר ששים המה מלכות
 וגו' אחת היא יונתי תמתי (ש"ב ו ט): הביאני אל בית היין. (צ) [רבי יהודה אומר

ה ערות ותקונים

במערה אפילו היא כמערת דקיקו מלך יהודה מהלך את כולה וחוסה לה אלפים אמה: (עח) שהיה בה
 שנים עשרה מיל, וכל"ה בכ"י רח"ס וכ"י מיינכטן וכ"י ספרדי ובנדפס ובילקוט במדבר רמז תרפ"ג בשם
 התנחומא, אולם במדרש במ"ר שם גם בערוך ערך עבר ה' בשם הילמדנו הגי' שהיה י"ח מיל: (עט) ומנין
 סמכו הכמים, במדרש במ"ר מנין סמכו תחומין: (פ) וכן אתה מוצא ביהושע, מוצא בילקוט במדבר רמז
 תרפ"ד וילקוט יהושע רמז י"צ בשם התנחומא, וכן מוצא ברש"י יהושע ג' ד' בשם התנחומא: (פא) השרה
 אותם, בנדפס בשעות השנה אותם, ובכ"י ה' מאקספארד כתוב לנכון השרה אותם, ועיין במדרש במ"ר שם
 בסוף אות ט' בהרחבה דברים מהו מנגד אמר ר' יצחק מרחוק מיל ששם אלפים אמה, ומניין דהאי מנגד ברחוק
 מיל הוא כו': (פב) זש"ה נרננה, מוצא במדרש במ"ר פ"ב אות ב', ובכ"י רח"ס וכ"י מיינכטן וכ"י ספרדי
 וילקוט במדבר. ובנדפס אות י" הלשון משונה קצת, זש"ה נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול, נרננה בישועתך
 שנאמר וישע ה', ובשם אלהינו נדגול, הקב"ה שמו בשמותינו ועשה לנו דגלים שנאמר איש על דגלו באותות, אולם
 במ"ר הלשון מתוקן כמו שהוא בכ"י: (פג) וישע כתיב, וכ"ה במדרש במ"ר, ותקתי וי"ש כתיב, ר"ל אל
 הקרי וישע אלא וי"ש, כביכול טעם אהם: (פד) שקבע אלהים שמו בשמותינו שם אל בשם ישראל, והמדפיס
 דפוס מחלוקתו הוסיף גזרו פי' על זה שה' נקרא אחד וישראל נקראו גו' אחד כו' ע"ג: (פה) בשמותינו,
 ומאן מתחיל בכ"י אחר שחסר דף שלם, כמו שהבאתי לעיל הערה ל"ז: (פו) חיבה גדולה, כ"ה בכ"י רומי
 ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן וכ"י ספרדי ובילקוט ובנדפס, רק המדפיס מנאקספארד הוסיף המלות "אמר ר' אבהו"
 ומה ת"ל הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (כן יש לתקן) וזה הוסיף כמו שראה במדרש במ"ר שם. ובכ"י
 ה' מאקספארד הגי' אמר ר' שמעון, ובמדבר במ"ר חסרים המלות ששמשו ע"י הגעתיק או ע"י המדפיס, כדי
 שיהיו ניכרים בני ראובן לעצמם ובני שמעון לעצמם: (פז) חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר, וכ"ה במ"ר ובכ"י
 רומי וכ"י מיינכטן, אולם בנדפס ובכ"י רח"ס הגי' חבית זו חביבה עלי מכל האוצר, ובכ"י ספרדי טובה עלי:
 (פח) יו"ד יו"ד עשרים, בכ"י רומי ובמדבר במ"ר כתוב לפני זה ומניין שיהיו עולה שבעים. ובכ"י רומי
 נרשם בגזרו כך: רבותיו אמרו יין נתן בע' סוד נתן בע' נכנס יין יאל סוד, ויין הוא ר"ת של ישרא יראים
 נביאים שלהם גלה הקב"ה סודו כדכתיב ואת ישרים סודו, וכתיב סוד ה' ליראיו, וכתיב כי אם גלה סודו אל
 עבדיו הנביאים, שמתהי, בשם החסיד ע"ג: (פט) הרי שבעים. בנדפס סיים אחר זה אלו שבעים אומות:
 (צ) ר' יהודה אומר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י ספרדי ובנדפס ובמ"ר, וחסר ג"ב בכ"י רח"ס ובכ"י
 מיינכטן ובילקוט במדבר בשם התנחומא. ובנדפס ובכ"י ספרדי הגי' ולמדנו משה תורה שנדרשת במ"ר פנים
 סהור

(צא) למרתף הגדול של יין, זה סיני, ולמדני משם תורה שהיא נדרשת במ"ש פנים, ודגלו עלי אהבה: ד"א הביאני אל בית היין] (צב) אמר ר' חוניא בראשונה כל מי שהיה מראה (צג) איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכין לבית הספר, ומראין את האזכרות באצבע, (צד) אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה: (צה) ר' ישישכר אמר מהו ודגלו עלי אהבה, אפי' אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מזהלכה להלכה ומפסוק לפסוק, יאמר הקב"ה חביב עלי הוא ודגלו עלי אהבה, ודלוגו עלי אהבה: ד"א ודגלו עלי אהבה, אמר הקב"ה יש לאומות העולם דגלים, ואין חביב עלי אלא דגלו של יעקב, שנאמר ודגלו עלי אהבה]:

[יא] איש על דגלו באותות. וז"ה מי זאת הנשקפה [כמו שחר יפה כלבנה ברה בחמה וגו'] (ש"ס יו'), [קדושים] וגדולים ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלין בהם, ותמהים ואומרים מי זאת הנשקפה, אמרו להם האומות שובי שובי השולמית (ס"ז), הדבקי לנו ובאי אצלנו, ואנו עושין אתכם שלמונין (צו) דוכסין (צו) והגמונין, [שנאמר] שובי שובי ונחזה בך (ס), (צח) ואין נחזה אלא שררה, שכן יתרו אמר למשה ואתה תחזה מכל העם וגו' (שמות יח כג), וישראל אומרוין להם מה תחזו בשולמית, ומה גדולה אתם נותנים לנו, שמוא כמחולת המחנים (ס), שמוא אתם יכולים ליתן לנו כגדולה שנתן לנו ה' אלהינו במדבר, דגל מחנה יהודה, דגל מחנה ראובן, דגל מחנה אפרים, דגל מחנה דן, יכולים אתם לעשות לנו כך, מה תחזו בשולמית, שמוא כמחולת המחנים, (צט) שאנו חוטאים והוא מוחל לנו, ואומר לנו והיה מחניך קדוש (דברים כו טו), כך אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם שלא היה יכול ליגע בהם, שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל (ק) שוכן לשבטיו (במדבר כד ג), התחיל לומר (קא) מי יוכל ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב בדגלו:

הערות ותקונים

טהור ובמ"ט פנים טמא, והמדפס מן מאלטובס הוסיף עוד ודגלו בגימטריא מ"ט". וכן במדרש חוית ס"ב בפסוק ודגלו ג"כ הגו' שנדרשה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא מנין ודגלו, וכן בפסיקתא רבתי פכ"א אמר רבי ינאי תורה שנתן הקב"ה למשה ניתן לו מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא מנין ודגלו עלי אהבה: (צא) למרתף הגדול של יין, כתב הרש"ם פי' שיתנה בו החורה המשולה ביין, ועיין צפי' מהרז"ו. ובמדרש חוית ס"ט מובא זה בשם רבי אבא בשם ר' ינאי: (צב) אמר ר' חוניא, וכו' צ"ל רח"ס וכו' רומי וכו' ספרדי ובמדרש במ"ר אמר רבי חנינא, ובגדפס אמר רבי חנינא, ובכ"י מיינען אמר ר' חנא, ובילקוט במדבר אמר ר' הונא, וכן בכ"י ה' של אקספארד אמר ר' הונא, ובמדרש חוית אמר ר' הווייא: (צג) איקונין, מלה וינית εἰκονισμός מורה על דמויות: (צד) אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה, בכ"י רומי ובמדרש במ"ר סיים אחר זה וידולו עלי אהבה, וכן בחוית ס"ב צ"ל הביאני אל בית היין לשעבר מראה איקונין בלעזבו והיה נזק ועכשיו מניח הדם ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזק ולא עוד אלא שאמר הקב"ה וגודלו עלי אהבה פי' המ"ב אכזבו שמראה בו את האזכרה: (צה) ר' יששכר אמר, זה הוספתי ע"פ כ"י רומי וכו' ספרדי, ומנאל גם בגדפס, רק חסר בכ"י ספרדי ובגדפס שם האומר, ומנאל ג"כ לנכון כמו בכ"י רומי במדרש במ"ר אות ג'. והמנאמר שהוספתי חסר גם בכ"י רח"ס וכו' מיינען ובילקוט במדבר רמז רפ"ד בשם התנחומא, ואחר סיום המאמר שהוספתי מנאל במדרש במ"ר עוד הוספה ד"ל הביאני אל בית היין בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני עד סוף אות ג', וזה ליתא בתנחומא גם ליתא בכ"י רומי: (צו) דוכסין, ידוע Lux שר גדול ושר זבא: (צז) והגמונין, מלה וינית γέμισμα פקד וקצין, ובמדרש במ"ר נוסף עוד אפרכין אסטרגליטין: (צח) ואין נחזה, וידולו עלי אהבה, וכן בחוית ס"ב צ"ל הביאני אל בית היין לשעבר מראה איקונין בלעזבו והיה נזק ועכשיו מניח הדם ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזק ולא עוד אלא שאמר הקב"ה וגודלו עלי אהבה פי' המ"ב אכזבו שמראה בו את האזכרה: (צט) שמוא חוטאים, בילקוט במדבר שם רמז תרפ"ה החל בזה מאמר הדם והציג ד"ל כמחולת המחנים, והעיון תנחומא מרמז תרפ"ד מוסב גם על זה: (ק) שוכן לשבטיו, בכ"י רומי וכו' ספרדי סיים אלו הם הדגלים, וכן הוא בגדפס ובמדרש במ"ר, וחסר גם בכ"י מיינען וכו' רח"ס וילקוט רמז תרפ"ה: (קא) מי יוכל ליגע באלו בני אדם שכל אחד ואחד יושב בדגלו, וכו' צ"ל רח"ס וכו' מיינען ובילקוט רמז תרפ"ה, אולם בכ"י רומי וכו' ספרדי ג' אחרת מי יוכל ליגע באלו בני אדם שהן מוכיין את אבותיהם ואת משפחותיהם, שנאמר שוכן לשבטיו, ומכאן למדנו שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל, היו איש על דגלו באותות. וכו' גם במדרש במ"ר סוף אות ד', ובגדפס דפוס קאשטאטאטינא דפוס ווייניא בשעת שהן כבורים לאבותיהם ולמשפחותיהם. והמדפס מנאלטובס הציג שהן כבורים ואבותיהם כבורים ואת משפחותיו. ובדפוסים אחרים הציג שהן כבורים ואבותיהם כבורים, וזו ג' משושבת וז"ל שהן מוכיין את אבותיהם ואת משפחותיהם. ובכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון שהן מוכיין את אבותיהם. גם בגדפס שהיו הדגלים גדולה וכבוד, ז"ל גדולה וגדר: זש"ה

[יב] [איש] על דגלו באותות לבית אבותם. (קב) וז"ה] אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק (אויב לו ג), לא היה צריך לומר אלא איש על דגלו [באותות יהנו בני ישראל], (קג) ומה תלמוד לומר על דגלו באותות [לבית אבותם], (קד) אלא בשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם, אמר להם ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם (בראשית מז ג), חזר על כל בניו ובירכם (קה) ופקדם, אמר להם כשתמלו אותי ביראה ובכבוד תמלו אותי, (קן) ולא יגע אדם אחר במטתי, לא אחד מן המצריים, ולא אחד מבניכם, (קס) מפני שיש בהם שנשאו מבנות כנען, וכן הוא אומר ויעשו בניו לו כן כאשר צום (סג כ יב), [וישאו אותו בניו ארצה כנען] (סס סג יג), בניו ולא בני בניו [וישאו אותו בניו ארצה כנען], היאך צום, אמר להם יהודה יששכר וזבולון יטענו מטתי מן המזרח, ראובן ושמעון וגד מן הדרום, אפרים ומנשה ובנימין מן המערב, דן ואשר ונפתלי מן הצפון, יוסף אל יטעון שהוא מלך, ואתם צריכין לחלוק לו כבוד, ולוי אל יטעון, למה שהוא מוען את הארון, ומי שהוא מוען את ארון חי העולמים, אינו מוען ארונו של מת, אם עשיתם כן וטענתם את מטתי כשם שצוית אתכם, הקב"ה עתיד להשרות אתכם דגלים דגלים, כיון שנפטר מענו אותו כשם שצוה אותם, שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום, מה כתיב אחריו וישאו אותו בניו ארצה כנען, כיון שיצאו ישראל ממצרים, אמר הקב"ה הרי השעה שיעשו דגלים דגלים, כשם שבישרן אביהן, שהן עתידין לעשות דגלים, (קה) מיד אמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים לשמי, מיד התחיל משה מיצר, אמר עתיד מחלוקת להיות בין השבטים, אם אומר לשבט יהודה לשרות במזרח, אומר אי אפשר לי לשרות אלא בדרום, וכן כל שבט ושבט כיוצא בו, אמר לו הקב"ה [מה איכפת לך] אינן צריכין לך בדבר זה, מעצמן הם מכירין דירתן, (קט) למה שצוואת אביהם בידם, היאך לשרות בדגלים, אינו מחדש עליהם דבר, כבר יש בידן (קי) טכסים אביהן, כשם שהקיפו את מטתו, (קיא) כך יקיפו את המשכן, מנין שנאמר איש על דגלו באותות [לבית אבותם]:

הערות ותקונים

(קב) וז"ה אשא דעי למרחוק. מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ה והוא מתנחומא, וז"ה בנדפס אית י"ב, וכאשר הוא לפנינו כ"ה בכל הכ"י. אולם בעל המסדר מדרש במ"ר פ"ב אות ח' הפך הסדר והציג בתחלה בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה אותם דגלים, והכ"כ ענין פטירת יעקב, וכביא הכתוב אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק ר"ל אשא דעי לזמן הקודם שהוא רחוק כמה דורות והיינו בזמן פטירת משה ואז לפועלי אתן צדק: (קג) ומה ת"ל על דגלו באותות, הוספתו המלות "לבית אבותם" והסרים בכל הכתבי יד גם בנדפס, והוא לנכון בכ"י רומי ובמדרש במ"ר שם, כי לא שייך זה אלא הדגלים שכל דגל של ג' שבטים איך שייך בו בית אבות איוה בית אב יש להדגל ע"כ דורש על יעקב, עיי' דפי מוסריו, ולזה המאמר כוון רש"י במדבר ז' ב' וסיים שם כדליתא בתנחומא: (קד) אלא בשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם, לעיל בהערה ק"א העירוהו שבעל מסדר המדרש במ"ר הפך הסדר, וכאן הציג דלמחר ר' חמא בר חנינא כיון שגב אבינו יעקב ליפטר מן העולם כו'. ולא אדע המקור אשר הביא המאמר זה בשם ר' חמא בר חנינא: (קה) ופקדם, בכ"י רומי ופקדם על דרכי העולם וקבלו עליהם מלכות שמים ומשגמרו אמר להם כשתמלו אותי, וכ"ה במדרש במ"ר וזוין על דרכי העולם וקבלו עליהם מלכות שמים משגמרו דבריו אמר כשתמלו בו: (קן) ולא יגע אדם אחר במטתי, בז"ר פ"ק אות ב' אמר להם חנו דעתכם שלא יגע ערל אחד במטתי שלא לסלק את השכינה מעלי, והמדפיסים הסגירו מלת "אחד" ולפניו הגי' שלא יגע אדם אחר במטתי ולא אחד מן האמורים ולא אחד מבניכם: (קו) מפני שיש בהם שנשאו מבנות כנען, וז"ה בילקוט במדבר ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינענן, ובכ"י ספרדי הגי' שיש בהם שנשא מבנות כנען, ובכ"י רומי ובמדרש במ"ר מפני שהאם נפתח מבנות כנען. והגי' שיש בהם יותר כנראה ור"ל בני בניו, ועיין בפרד"א ריש פ"ט שכל דרעו של יעקב נשאו אחיותיהם ושאר בשרם כדי שלא יתחתנו בכנענים לפיכך נקראו זרע אמות ועיין בז"ר פס"ד אות כ"א ר' יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים: (קה) מיד אמר הקב"ה למשה, זה הוא במדרש במ"ר פ"ב אות ח' בהתחלת המאמר, עיין לעיל הערה ק"ב: (קט) למה שצוואת אביהם בידם, בכ"י רומי ורח"ס ומיינענן ומדרש במ"ר הגי' דייחיקי יש בידן מאביהם, אולם בנדפס וכ"י ספרדי הגי' כמו לפנינו שצוואת אביהם בידם. ואין ספק שהיה גם בכ"י שלנו כתוב דייחיקי שהיה מלה יוגית ופי' שטר צוואה, והמעתיקים הציגו שצוואת אביהם בידם: (קי) טכסים, כירש ביוני αἰεταῖ σדר (הרדומג), ובנדפס טכסין ל"ל טכסים, וכ"ה לנכון בכ"י ה' של האקספארד: (קיא) כך יקיפו את המשכן, מנין מונה שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם, הוספתו המלות לבית אבותם. כי על זה יסוב הדרש שפירש הדגלים היו כמו לבית אבותם, ר"ל כמו שבכר זה יעקב אביהם, ובכ"י ה' מאקספארד כתוב לנכון, ובמדרש במ"ר מנאל בסוף אות ח' הוספה המסדר "אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק

[ג] (ק"ב) כיצד היו שרויין, הלויים יחנו סביב למשכן העדות, משה ואהרן ובניו מן המזרה, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה [ו] אהרן ובניו (במדבר ג' נח), וסמוכים להם יהודה יששכר וזבולון, (ק"ג) מכאן אמרו אשרי הצדיק ואשרי שכניו, אלו ג' שבטים שהיו סמוכים למשה ואהרן נעשו גדולים בתורה, שנאמר לא יסור שבט מיהודה [וגו'] [בראשית מ' יט], [יששכר כתיב] ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים [ד"א י"ב ז], (ק"ד) אלו מאתים ראשי סנהדראות שיצאו מיששכר, (ק"ה) [וכל אחיהם על פיהם (ע)], שהיו מסכימים הלכה על פיהם. [מזבולון כתיב], ומזבולון מושכים בשבט סופר [שופטים ה' יד], על שהיו שכיני תורה, נעשו כולם בני תורה, ומן הדרום בני קהת, וסמוכים להם ראובן ושמעון וגו', (ק"ו) מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו, אלו שלשה השבטים שהיו שכנים לקרה ולעדתו בדרום, אברו עמו במחלוקתו, ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם וגו' (במדבר ע"ג נב), מן המערב בני גרשום, וסמוכים להם אפרים ומנשה ובנימין. ומן הצפון ובני מררי, וסמוכים להם דן ונפתלי ואשר, והיו [שבעה] ענני כבוד מקיפין אותם, וכן היתה נסיעתם, סימן היה למשה בענן אימתי היה מסתלק, כיון שהיה מסתלק היה אומר קומה ה' ויפרצו אויביך (ע"ג י"ה), והענן מסתלק, נסתלק הענן, (ק"ז) והיו כולם מתקינין ליסע (ק"ח) ומישיבין כליהם, (ק"ט) מי שהיה לו בהמה, ואם לא היה לו, הענן נוסף את השאר, כיון שנתיישבו תקעו בחצוצרות, ונסע יהודה ודגלו תחלה נשיאו ושבטו אחריו, וסימניות על כל נשיא ונשיא מפה, (ק"כ) [ומהם למדו המלכות להיות עושה לה מפה], (קכ"א) וצבע שעל כל מפה ומפה, כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן, ג' שבט ושבט היתה צבועה מפה שלו כצבע של אבנו, ועננים היו על גביהם, (עד שהיו מתיישבין תקעו חצוצרות הלכו, וכך היו מהלכין על גביהם), וכמין קורה יוצא מן הענן שהיו יודעין לאיזה רוח הם נוסעין, כך היה מסע של כל דגל ודגל, גמרו להלך עד היכן שהוא רוצה שיחנו, אותו הענן שהיה נראה כמין קורה היה כנוסע עצמו, והן יודעין שבאותו המקום הן חונין, עמדו להן ענני כבוד, התחילו מיישיבין באחיהם היכן ישרו, והענן שהיה על גבי המשכן היה מהלך על גבי מחנה הלויים באמצע המחנות, הוא היה עומד תחלה, כיון שהיה עומד לו, (קכ"ב) היו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המחנות עד שלא היו באים, שנאמר והקימו

הערות ותקונים

נדק שמישקב ס"ה ב"ה דעה היאך ישרו דגלים, ולפועלי אתן נדק זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל, וכדי ליתן להם פעולה טובה שזר שקיימו מלות אביהם לא לזוט לחנות דגלים אלא כמלות אביהם נדק עמהם שלא שינה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם לכך נאמר לבית אבותם כענין שהקיפו מעט אביהם כן יתנו הוי לבית אבותם יתנו בני ישראל" וזאת היא הוספה בהרחבת לשון להכנת הדרש מלות המסדר ליתא גם בכ"י רומי: (ק"ב) כ"ל היו שרויין הלויים יתנו סביב, מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ו ג"כ מן התנחומא וסליין מרומי תרפ"ד מוסב גם על זה, וכן מוצא בילקוט שופטים רמז נ"ב. ובנדפס הלשון משושב, והנכון כמו לפנינו ובכ"י ה' של אקספארד (שהוא קובץ כ"י מן התנחומא אשר לפנינו כעת בדפוס) הוא לנכון כמו בכ"י שלפנינו, ובילקוט שם יש למחוק מלת "ואל" וצ"ל סמוכין להם יהודה יששכר וזבולון: (ק"ג) מכאן אמרו אשרי הצדיק ואשרי שכניו, בגמרא סוכה דף ק"ו סוף ע"ב טוב לזדיק טוב לשכניו: (ק"ד) אלו מותאס ראשי סנהדראות שיצאו מיששכר, זה נשמע בנדפס, ונמצא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (ק"ה) וכל אחיהם על פיהם, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובכ"י מיינכטן וספרדי גם בנדפס, וחסר גם בילקוט: (ק"ו) מכאן אמרו אוי לרשע, סוכה שם, אדר"כ פ"ט: (ק"ז) והיו כולם מתקינין ליסע, וצ"ל גם בכ"י רומי ורח"ס ומיינכטן ובילקוט היו כולם מתקינין ליסע, ובנדפס היו כולם מתקינין ליסע, ובעל עץ יוסף דוחק לפרשה, והנכון כמו שהוא לפנינו בכ"י וצ"ל מתקינין, וכן בכ"י ה' של אקספארד כתוב מתקינין עמלמן: (ק"ח) ומישיבין כליהם, בכ"י רומי מושבין את כליהם: (ק"ט) מי שהיה לו בהמה, בנדפס טוסף "נושא עליה": (ק"כ) ומהם למדו המלכות, הוספתי כמו שהוא בכל כתיב יד גם בנדפס ובילקוט, אולם בכל המקומות נשמעו מוסס למדה המלכות להיות עושין לה (או להם) מפה וצבע, ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים, ומלת וצבע מוסב למטה, וצ"ל וצבע שעל כל מפה ומפה: (קכ"א) וצבע שעל כל מפה ומפה, עיין זה באריות במדרש במ"ר ס"ב אות ז' ושמ"ר פ"א: (קכ"ב) היו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן, בכ"י רומי נרשם בלדו ל"ב בני גרשון ובני מררי, ובגליון למטה כתוב וצ"ל: כן הוא בהדיא בפ' בהעלותך שבני גרשון ובני מררי נסעו מיד אחר דגל מחנה יהודה אבל בני קהת נסעו אחר דגלו של ראובן, כדי שקיימו בני מררי ובני גרשון את המשכן מאוס כבודו של אהרן הקודש שיכניסוהו בני קהת מיד, שלא ישמדוהו בשדה, וזכ

את המושכן עד בואם (במדבר י כה), וכיון שהיו מעמידין את המושכן היו מעמידים כל אחד ואחד במקומו, וענני כבוד עומדין על גביהם, זו היתה גדולה ביד משה, שלא היה ענן כבוד השכינה יורד למושכן, עד שהיה משה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל (שם טז ו), וענני כבוד היו מקיפין אותן, (קבג) ורוח הקדש אומרת על ידו שלמה יפה את רעיתי כתרצה (שם טז ז), מהו כתרצה, שאני מתרצה לכם: (קכד) ד"א כתרצה, כשם שאתם מתרצין לי בקרבנות, שנאמר ותרצה לו לכפר עליו (ויקרא א ז), נאורה בירושלים (שם טז ח), (קכה) כאותן מלאכי השרת שהן קבוצה לז' רגלים, איומה כגדולות (שם טז ט), כדגלים שנתתי לך, ודוד רואה ואומר לא עשה כן לכל גוי (תהלים קמז ב), אלא לעמו:

[יד] איש על דגלו באותות. (קכו) זש"ה ימצאחו בארץ מדבר (דברים לב י), מציאת גדולה מציא הקב"ה את ישראל (קכז) כאדם שהוא מהלך במדבר והוא מוציא שם עננים, כך מציא הקב"ה את ישראל, שנאמר כענבים במדבר [מצאתי ישראל] (הושע ט י), לכך נאמר ימצאחו בארץ מדבר, מדבר היה העולם עד שלא יצאו ישראל ממצרים, ובתחו ילל וישומן (דברים טז), (קכח) תוחו ויללה היה העולם עד שלא קיבלו ישראל את התורה, (לא עשה אלא) כיון שיצאו ישראל ממצרים וקיבלו את התורה (קכט) האזיר העולם, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי י ג), [יסובבנהו ויבוננהו יצרנהו כאישון עינן] (דברים טז), מהו יסובבנהו, שהקיפן בענני כבוד, יבוננהו שהבינם דברי תורה, יצרנהו אשרי האזנים ששמעו, עד היכן חיבבן, עד היכן שמרן, עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו, ראה היכן חיבבן ושמרן ונצרן, שאמר הקב"ה למושה אמור להם שיעשו משכן ואשכון ביניהם, (קל) [כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם], ולא עוד אלא שאעשה אותם דגלים לשמי, למה שהם בני, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (שם יד א), והם צבאותי, שנאמר והוצאתי את צבאותי [את עמי בני ישראל] מארץ מצרים (שמות יד), וכן הוא אומר דגל מחנה יהודה (תוימנה) לצבאותם (במדבר ג ב), לפיכך עשה אותם דגלים לשמי, שנאמר איש על דגלו וגו':

[מז] איש על דגלו באותות. (קלא) זש"ה הביאני אל בית היין [ודגלו עלי אהבת] (שם טז ג), מהו הביאני אל בית היין, כיון שנגלה הקב"ה על הר סיני (קלב) ורדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות של מלאכים, שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים סח יח), (קלג) והיו כולם עשויים דגלים דגלים, לכך נאמר דגול מרבבה

הערות ותקונים

וגם שהיו בחיים והיה קשה להם לישא על כתפיהן עם השלחן ומנורה ומזבח הקטורת עד שיקומו בני נרשון את המשכן. והלא דכתיב ונשאו בני קהת וגו' עד והקימו את המשכן עד בואם, ללדנין נכתב, סהלת המקרא מדבר בבני קהת, וסופו ובני נרשון, פירוט ויקומו עד המשכן ומדבר בבני נרשון ובני מררי פ' עד בואם חוזר ומדבר בבני קהת, ע"כ. ובני נרשון בפירש"י ע"ה פ' ב' בהעלתך י' כ"א, ע"ש. ומסיים וזה משמעות הכתוב ויָקוּמו מקומו המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת. וגם בתנחומא הגדפס הנוסחא כמו בכ"י שלפנינו. ובכ"י ה' של אקספארד הגי' והיו בני קהת ובני לוי מעמידין את המשכן קודם לכל המחנות עד שלח היו באין בני נרשון שנאמר והקימו את המשכן עד בואם, והקימו את המשכן אלו בני קהת, עד בואם אלו בני נרשון: (קבג) ורוח הקדש אומרת על ידו שלמה, במדרש במ"ר פ"ב אות ה' החל בזה מאמר חדש, וכן איתא שם: ד"א איש על דגלו יהא את רעיתי, וגם בגדפס סוף אות י"ב הוא מאמר אחד עם המאמר שלפניו כמו לפנינו בכ"י: (קכד) ד"א כתרצה, במ"ר שם, ומוצא בילקוט במדבר שם בשם התנחומא, וכן בילקוט שה"ש רמז תתקל"ב במאמר יפה את רעיתי ג"כ בשם התנחומא, ושגם גם במדרש חיות פ"ו: (קכה) כאותן מלאכי השרת שן ירחים ומושלים, דורש ירושלים ונטריקון ירח ושלם: (קכו) זש"ה ינאלחו, מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ו בשם התנחומא, והכיון ברמז תרפ"ד מושב גם על זה, וכן מוצא גם במדרש במ"ר פ"ב אות ו': (קכז) כאדם שהוא מהלך במדבר וכו' כך מנח הקב"ה את ישראל, נשמע במדרש במ"ר מן את ישראל עד את ישראל: (קכח) תחו ויללה היה העולם, במ"ר בשעו תחו ויללה, ז"ל ויללה: (קכט) האזיר את העולם, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור, זה נשמע במ"ר ויש להשלים ע"פ התנחומא, וכן מוצא לנכון בילקוט שם ובגל הכ"י: (קל) כביכול אני מניח את העליונים, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רח"ס וכ"י מיינכט וכ"י ספרדי, וכן נוסף בגל הכ"י מרומי, וכ"ה בגדפס ובמדרש במ"ר, וחסר גם בילקוט: (קלא) זש"ה הביאני אל בית היין, מוצא בילקוט במדבר רמז תרפ"ו בשם התנחומא, ומוצא במדרש במ"ר פ"ב באמצע אות ג' המתחיל ד"א הביאני אל בית היין: (קלב) ירדו עמו עשרים ושנים אלף מרכבות, פסיקתא פסקא בחדש השלישי (דף ק"ו ע"ג) ופסיקתא רבתי פכ"א. ועיין ב"ר פכ"ה וש"ר פכ"ט: (קלג) והיו כולם עשויין דגלים דגלים, בגדפס בדפוס

(ש"ס טו), כיון שראו אותם ישראל שהם עשויים דגלים גדלים, היו מתאווים לדגלים, (קלד) אמרו ולואי אנו נעשים דגלים כמותם, לכך נאמר הביאני אל בית היין [ודגלו עלי אהבה], בית היין זה סיני, שבו ניתנה תורה, [שנמשלה ביוין], שנאמר ושתו ביוין מסכתי (ש"ס טז), הוי הביאני אל בית היין, זה סיני, ודגלו עלי אהבה, אמרו ולואי הוא מדגיל עלי אהבה, וכן הוא אומר נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול (תהלים כו), אמר להם הקב"ה נתאיתם לדגלים, הייכם שאני עושה שאלתכם, שנאמר וימלא ה' כל משאלותיך (עז), מיד הודיע הקב"ה את אהבתו לישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו :

[מז] איש על דגלו באותות וגו': מנגד סביב לאהל מועד יחנו]. מהו (קלה) מנגד, אמר ר' יצחק מרחוק מיל, אמר הקב"ה יהיו ישראל רחוקים מן הארון אלפים אמה, שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה וגו' (יהושע ג ד), ומשה ואהרן יהיו סמוכים לו, שנאמר והחונים לפני המשכן [קדמה לפני אהל מועד מורחה משה ואהרן וביניו וגו' (במדבר ג לה), למה היה משה ואהרן סמוכים לו, אלא אמר הקב"ה אם כעסתי על בני, יהיו עושין פשרה ביני ובין בני, לכך היו סמוכים לו. אבל השבטים מנגד סביב לאהל מועד יחנו: ד"א והחונים קדמה מורחה, (קלו) אתה מוצא בכל מקום יהודה קודם לדגלים, שנאמר והחונים קדמה מורחה דגל מחנה יהודה (ש"ס זג), הרי להנייה, לנפיעה מנין, (קלו) שנאמר (ונסע) [ויסע] דגל מחנה [בני] יהודה (ש"ס יד), לקרבנות מנין, שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון [וגו'] [בחשון בן עמינדב למשה יהודה] (ש"ס זי). מנין למלחמה, [שנאמר] מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו, ויאמר ה' יהודה יעלה (שפטים טו ב), ואף כשיבוא המבשר יהודה מתבשר תחלה, שנאמר הנה על ההרים רגלי מבשר [משמיע שלום] חגי יהודה הגיך שלמי נדריך (תהלים ס ב). (קלה) אמר להם הקב"ה בעולם הזה עשיתי אתכם דגלים, שנאמר איש על דגלו וגו', ולעולם הבא בזכות הדגלים אני (מדגל) [מדלג] וגואל אתכם, שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים וגו' (ש"ס כח) :

[יז] פקוד [את] בני לוי וגו' (במדבר ג טו). (קלט) זש"ה צדיק כתמר יפרו (תהלים נב יג), (קמ) כזה התמרה הזו צלה רחוק, כך מתן שכרן של צדיקים רחוק, מה

הערות ותקונים

דפוס קלנטשטאטניא ודפוס וויניציא חסר אורה, והוסיף לנכון המדפיס ממהלכות המלות, לכך נאמר דגול מרבה כיון שראו אותם ישראל שהיו עשויין דגלים: (קלד) אמרו ולואי הוא מדגיל, במדרש במ"ד שם חילוני ל"ל הלואי או ולואי, גם יש לתקן שם מדגיל במקום מדגיל, וגם צנדרפס צעקות מנדיל: (קלה) מנגד, מרחוק מיל, לזה המאמר כוון רש"י במדבר צ"ב: (קלו) אתה מוצא בכל מקום יהודה קודם לדגלים, מוצא בילקוט נחום רמז תקס"א בשם התנחומא: (קלז) שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה, וכן הוא בכל הכ"ו וגם צנדרפס וצילקוט, ותקנתו בשם דגל מחנה בני יהודה: (קלח) אמר להם הקב"ה, בכ"י רומי ורח"ס ומיכאל האוסח ד"א איש על דגלו באותות וגו' אמר ר' לוי עד שכן צביוי נתאוו לדגלים שראו למלאכי השרת עשויין דגלים, אמר להם אלהים נתאיתם לדגלים חייכם שאני עושה אתכם דגלים צעולם הזה ובעולם הבא, בעולם הזה איש על דגלו באותות וגו', אבל לעולם הבא כשאבוא לנאול אתכם בזכות הדגלים אני מדלג וגואל אתכם שאלו: קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מוקף על הגבעות. ובגדפס וב"י ספרדי הוא כמו לפנינו רק נוסף ומדלג על הקן בזכות האבות שנקראו הרים: (קלט) זש"ה לדיק כתמר יפרו, מוצא בילקוט במדבר רמז תר"ע בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש במ"ד ריש פ"ג ובגדפס אוח ט"ז, ועיין תענית דף כ"ה, ב"ר פמ"א, שו"ט מזמור ל"ב, ותנחומא פ' נ"ד: (קמ) מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה נובלות, וכ"ה בכל הכ"י צנדרפס, דפוס קלנטשטאטניא ודפוס וויניציא ששם שרה שלימה מן המעתיק הראשון, וכז"ל שם, מה התמרה הזו עושה תמרים [ועושה נובלות, כך ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה תמרה זו יש בהן נובלות שאין נכנסין לאזור, ועושה תמרים] והם נכנסים לאזור כך ישראל וכו'. והוסיף לנכון גם המדפיס ממהלכות, אולם במדרש במ"ד הלשון משונה מאת מגיה אחד, מה התמר הזה עושה תמרים רעובים נקלוסן נובלות ועושה סולין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם נורים, כל מעין יראה שהיא רק הסופס חילוני, על עושה תמרים הוסיף, רעובים נקלוסן" גם על ועושה נובלות הוסיף, "סולין" ושחבש הלשון נובלות ועושה סולין, וזה הוסיף מגיה אחד מן מדרש שו"ט מזמור ל"ב, כי כך איתא שם, מה התמרה הזאת עושה תמרים רעובים מקלוסין [ל"ל נקלוסין] ועושה סולין בו. ומן המאמר הזה הוסיף אל תוך דברי המדרש. וגם זאת הוסיף המגיה הוא במאמר שלפניו: כך מתן שכרן של צדיקים רחוק, והוסיף המלות, "עד לעולם הבא" כמו שהוא במדרש שו"ט. ופי' נובלות מבוחר בגמרא ברכות מ', חד אמר בושלל עומרל, וחד אמר תמרה דיוקל,

התמרה הזו (קמא) עושה תמרים ועושה נובלות, כך הן ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה התמרה הזו יש בהן נובלות שאינן נכנסים לאוצר, ועושה תמרים והן נכנסין לאוצר, כך ישראל כשהיו במדבר, מהן נכנסו לארץ ישראל, ומהן לא נכנסו: ד"א צדיק כתמר יפרח. (קמב) מה התמרה הזו אם נקצצה או נעקרה, אין עולה תחתיה אחרת, וכן הארו כשהוא נעקר או נקצץ אינו מחליף, לכך נמשלו הצדיקים בתמר ובארו: [ד"א] צדיק כתמר יפרח. (קמג) מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קוצים, כל מי שמבקש (קמד) לגנוב התמרים, הקוצים שולטים בו, כך הצדיקים כל מי שאינו משמר נפשו מהם לוקה, למה (קמה) שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף, ואף כל דבריהם כגחלי אש: (קמו) [ד"א] צדיק כתמר יפרח. מדבר בשבטו של לוי, (קמז) שהפרישן הקב"ה במעשיהם הטובים, מה כתיב אהריו, שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו ופריחו (תהלים כג יד), (קמח) ללמדך שלא היו זוים מבית המקדש, שנאמר עיני בנאמני ארץ [לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישראל] (שם קא ו), לכך נאמר שתולים בבית ה', שלא היתה עזרה חסירה מהם, שנאמר בחצרות אלהינו ופריחו, מהו בחצרות, וז"ה אשרי תבחר ותקרב [ישכן הצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (שם סה ה)], אמר הקב"ה הואיל והם (קמט) לגיונותי לך וספור אותם, לכך נאמר פקוד את בני לוי וגו':

[יח] פקוד את בני לוי. (קנ) וז"ה אלהים מושיב יחידים ביתה (תהלים סח ז),

הערות ותקונים

פי' א' תמרים שאינם מתבשלים לעולם, וב' תמרים שמופלים ע"ה הרוח: ופי' נקלסין תמרים חסודים, עיין מוספי ערך נקלס. ופי' סלין, קוים: (קמא) עושה תמרים, מכלן עד ועושה תמרים שלאחריו חסר נדפסם בדפוס קאטשאטניטאל ודפוס וויניציאל וגם בילקוט שם, והסר שורה שלמה, וכ"ל מה התמרה הזו עושה תמרים [ועושה נובלות כך הן ישראל יש בהן בני תורה ויש בהן עמי הארץ, מה התמרה הזו יש בהן נובלות שאינן נכנסין לאוצר ועושה תמרים] והן נכנסין לאוצר. והמדפס ממתקונה הוסיף את הנחסר: (קמב) ד"א מה התמרה אם נקצצה, זה שנשם במדרש במ"ר, מן ד"א עד ד"א השני, ונמנא נדפס, וככ"ה ה' של אקספארד ליתא הסיוס, וכך הארו כשהוא נקצץ או נעקר אינו מחליף לפיכך נמשלו הצדיקים לתמרה ולארו. רק הני' שם מה התמרה הזו אם נקצצה או נעקרה אין עולה תחתיה אחרת עד כמה שנים כך הצדיקים כשנספד לדיק אחד, אין בא' אחר כמותו עד אחר כמה שנים. וזה נמנא גם בתנחומא נדפסם פ' לך סוף אות ז' ע"ש ועיין גם במ"ר פ"א אות ז'. ובעל אות אמת הגיה וכך הארו כשהוא נקצץ או נעקר אינו מחליף [כך הצדיקים אין להם חילופים בשעה שמתים שנאמר והכחמה מאין תמנא וגו'] לפיכך נמשלים הצדיקים לתמרה ולארו. וזה הוסיף מן במ"ר שאיתא שם מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופים כך הם הצדיקים אין להם חילופים בשעה שמתים שנאמר והכחמה מאין תמנא ואי זה מקום בינה: (קמג) מה התמרה הזו עושה תמרים, זה נמנא במדרש במ"ר: (קמד) לגנוב התמרים, וכ"ה בכל הכ"ו וגם בילקוט ובגדפס, ובמדבר במ"ר לנבות ז"ל לגנוב: (קמה) שנשיכתן נשיכת שועל, אבות פ"ב: (קמו) ד"א לדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי, לפני זה נמנא במדרש בת"ר פ"ב הוספה המתחלת ד"ה מה תמרה זו אין בה פסולת כו' עד ד"א צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי, וכל ההוספה היתה הוסיף מגיה אחד או המסדר בעצמו מן מדרש שזחר טוב מוזמר ז"ב, ועיין גם במדרש ב"ר ריש פמ"א, גם מה שהביא במדרש במ"ר שם, וכל העינין כוונתו וכל העינין הנמנא במדרש שו"ס תמנא שם במקומו במוזמר ז"ב. ובמדרש אמר ר' תנחומא מעשה בתמרה, וכ"ה במ"ר שם, ובשו"ס איתא אמרו רבותינו מעשה בתמרה, במדרש שלשת אבנבין, ובשו"ס בשמות אבנבין, ופי' אבנבין מלשון אבניה שגיא פי' פרוי, והבבין שז"ל אלבנין, כמו שחראה במדרש חיות ספוק אמרתי אלנה בתמר, הלא תמרה לא פחיתה דלא עבדה מן ג' (אילנין) אלבנין, אבון בר חסדא אמר בתמרין זוחין לאלנבנייא סנסנייה, ועיין בזה מה שהעיר בנדק הרב הגדול מהרמ"י ד"ר קאטוש בספר ערוך השלם ערך אלניאל: (קמז) שהפרישן הקב"ה במעשיהם הטובים, נדפסם אות פ"ו הוסיף המדפס ממתקונה, ולמה נמשלה לתמר לומר לך מה תמר אין לו אלף לב אחד כך שפע לוי אין לו אלף לב אחד להקב"ה שנאמר ויאמר משה לוי אליו ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב). וזה ליתא בדפוס קאטשאטניטאל ודפוס וויניציאל ליתא בכ"ה ה' של אקספארד. גם במדרש במ"ר פ"א אות י' שם במאמר הזה הוספת דברים, מדבר בשבטו של לוי שהיו לדיקים והסריוו מעשים טובים צעת שעשו ישראל העגל שזאמר ויאספו אליו כל בני לוי כו'. וככ"ה מינכטן קר המעתיק והניג, ד"א לדיק כתמר יפרח כדליתא בתנחומא ואח"כ מתחיל סקוד את בני לוי וז"ה אלהים מושיב יחידים: (קמח) ללמדך שלא היו זוים, במדרש במ"ר נוסף לפני זה, אמר ר' חנין בן פזי עד שהם שתולים הם בבית ה' אלו התינוקות שהם בבית הספר, ד"ה שהוליס בבית ה' שלא היו זוים, וזה נוסף ממדרש שו"ס מוזמר ז"ב, גם הסיוס במדרש במ"ר שם בחצרות אלהינו ופריחו אלו הסיירות הוא משו"ס שם: (קמט) לגיונותי, מלה זוית ורומית Legion λεγεων זבא (רמיוטעט): (קנ) וז"ה מושיב יחידים ביתה

(קנח) השרף הזה אינו מספיק לציאת עד שמספיגין אותו, כך יוכבד היתה אמה מעוברת ממנה, והיתה במעי אמה, ונמנה עליה. אמר ריש לקיש עד שאמה נכנסת בפתח מצרים ילדה אותה, לכך נאמר בשבעים נפש, ואף בני בניה אמר הקב"ה למשה כל זכר מן חדש ומעלה [תפקדם] (במדבר ג יו), א"ל משה יכול אני להיות עומד ומסבב בחצרותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד מהם, שאתה אומר כל זכר מן חדש ומעלה, א"ל הקב"ה למשה את עשה את שלך ואני עושה את שלי, (קנח) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום היה משה הולך ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת ואומרת לו חמשה תינוקות יש באהל הזה, עשרה תינוקות יש באהל הזה, מנין שנאמר ויפקוד אותם משה על פי ה' כאשר צוה (שס עס טו), כשם שהשכינה אומרת לו :

[כ] פקוד את בני לוי (שס עס טו). (קס) השבט הזה היה חביב לפני הקב"ה ביותר, ולמה מכל השבטים לא נבחר אלא השבט הזה, שנאמר ובחר אותו [מכל שבטי ישראל לי לכהן וגו'] (ש"א ז כח), כיצד ברא לו הקב"ה ימים ובחר לו אחד מהם, שנאמר ימים יוצרו (קסא) ולו אחד בהם (תהלים קלט טו), ואיזה הוא, אמר ר' לוי זה יום השבת. (קסב) ברא שנים ובירר לו אחד מהם, זו שביעית, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כה ז). (קסג) ברא שבועים ובירר לו אחד מהם, זה היובל, שנאמר וקדשתם את שנת החמישים שנה (שס עס טז). ברא ארצות ובחר לו אחד מהם ארץ ישראל, שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה [תמיד עיני ה' אלהיך בה] (דברים יא יג), (קסד) ובך הקב"ה קורא אותה ארצו שנאמר ואת (ארצו) [ארצין] חלקן [ויאל ד ג]. ברא רקיעים ובחר לו אחד מהם זה ערבות, שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו (תהלים סח ה). ברא אומות ובחר לו אחד מהן זה ישראל, שנאמר כך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה (דברים יז י), (קסה) גוי בשר ואתה בשר, ובך בחר ה' אלהיך וגו', למה בחר אתכם הקב"ה לפי שאהב אתכם, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (שס עס ח). ברא שבטים ובחר לו אחד מהם, זה שבט לוי, שנאמר ובחרו אותו [מכל שבטי ישראל וגו'] (ש"א ז כח), לפיכך הוא מחבב אתכם ביותר, ואומר למושה בכל פעם פקוד את בני לוי. [כל זכר]. למה אמר כל זכר, ולא מזכיר שם נקבה, מפני שכבודו של אלהים עולה מן הזכרים, כל זכר, אמר דוד

הערות ותקונים

שס ובנדפסם וזילקוט מוצא ר' זרכיה הכהן וליחא למלת "זרכי": (קנח) השרף הזה, כן הוא צ"ר גס ככל ס"כ, ובתנחומא הנדפס בדפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניציא גנ' בטעות השבט הזה, והלוי הנדפס דפוס מואנעוזה "ס"א השרף" והיא העיקרית, ופירושו הוא כשרף הנוסף מעני הקסף וזרנע החלו ללאת מן העץ ומוזרים לקבלו בספסו לכל תלך עסה אחת לאכדון מרוב יקרו: (קנח) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, זילקוט צמודר לגינו לפי רמז תר"ל בטעות, כי הוא מאמר אחד עם מזה שלפניו, וראוי להגיג ראש הרמז השבט הזה הוא חביב לפני הקב"ה: (קס) השבט הזה, מוצא ג"כ במדרש צ"ג אות ח': (קסא) ולו אחד, כן הוא לפי הקרי, ולזה כוון רש"י צפירושו שהלויים עם ימים יולדו הראשו ימים העתידים להבראות ולחלק ובירר אחד את יום השבת: (קסב) ברא שנים וכו', זילקוט במדבר שס רמז תר"א חסר שורה וכל' ברא שנים [ובירר] לו אחד מהם [זו שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת לה', ברא שבועים ובירר לו אחד מהם זה היובל] שנאמר וקדשתם את שנת החמישים שנה והשמיים מן אחד מהם עד אחד מהם: (קסג) ברא שבועים, בדפוס ראשון דפוס קאנטשטאטיניא חסר דף שלם, כי נשמט דף אחד בכ"ט שהיה לפניו, ואח"כ נדפס כן עם הסדרון בדפוס וויניציא, אולם הנדפס מואנעוזה הוסיף את הנחסר על פי כ"י אחד מתנחומא שהיה לפניו, וכן מוצא לגנו כן בכ"י ה' של אקספארד (שהוא קובץ מן התנחומא אשר כעת בדפוס), לכן איין זה רק היה חסר לפני הנדפס מואנעוזה דף אחד בכ"י שהיה לפניו, והנה חסר היה כל המאמר מן ובירר לו אחד, והמלות ברא שבועים היו עוד בסוף הדף האחרון, והדף שלאחריו היה מתחיל וישראל צרכים הם שנאמר ועמך כולם זדויקים, והוא נדפס סוף אות י"ט ולפניו סוף אות כ"ב, במקום לפניו אבל ישראל זדויקים הם, שיהי כחוב לפניו אבל ישראל צרכים הם, וכל המאמר באומע חסר, והמדפס מוויניציא בראוהו המלות ברא שבועים ולא ידע הכוונה, כי היה חסר מה שנאמר לאחריו, תקן מנסברה ברא שבועים אומות וישראל צרכים הם, ובאמת ז"ל ברא שבועים. . . וכל השאר חסר, ונשאר רק סוף המאמר ר"ל כי החל הדף שלאחריו וישראל צרכים הם שנאמר ועמך כולם זדויקים כו' עד סוף אות י"ט נדפס, ובכ"י עד סוף אות כ"ב, עיין הלן בסוף הערה קס"א: (קסד) וכן הקב"ה קורא אותה ארצי, הוספתי ע"פ כ"י רומי ורז"ס, וכ"ה במדרש צ"ג, ובהוספת המאמנובי נדפס: (קסה) גוי בשר ואתה בשר, הסוים היה חסר זילקוט גס בכ"י רומי ובכ"י סקרדי, ושם הגירסא למה שישאל נבחרו מכל אומות העולם, ונמצא בכ"י רח"ס זכן

הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן (תהלים קמ"ג), [נחלת ה' בנים] אלו הזכרים, [שכר פרי הבטן] ואם באו הנקבות אף הם שכר, ולמה פוקד אותם בכל פעם ופעם, שהם שוכים שלו, והמלך שמה בשוכים שלו הרבה. (קסו) ואתה מוציא שכל שבמו של לוי הוא ממועט, ולמה היה ממועטין, שהיו רואין את השכינה, ואף כשעלו ישראל מן הגולה לא מציאו מהן שהיו מועטין, שנאמר ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מציאתי שם (עזרא ה טו), אמר הקב"ה בעולם הזה היו מתבלין על שהיו רואין את כבודי, שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ), אבל לעולם הבא כשאחזיר שכינתי לציון, אני נגלה בכבודי על כל ישראל ורואים אותי והיים לעולם, שנאמר כי עין בעין יראו (ישעיה נב ח), ולא עוד אלא מראים את כבודי זה לזה באצבע, ואומרים כי זה אלהים אלהינו (תהלים נח טו), ואומר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קיינו לו (וישיענו) זה ה' קיינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה כה ט):

[כא] ויאמר ה' אל משה פקד כל [בכור] זכר וגו' (במדבר ג ט). (קסז) ילמדנו רבינו תינוק (קסח) שנולד לשמונה חדשים מהללין עליו את השבת, (קסט) כך שנו רבותינו תינוק שנולד לשמונה חדשים אין מהללין עליו את השבת, ואין חותכין את טיבורו, ואין טומנין את שלייתו, ואין מטלטלין אותו ממקום למקום, אבל אמו גוחה עליו ומניקתו, והמטלטלו בשבת כאילו מטלטל את האבן, (קע) ספק בן שמונה, ספק בן שבעה, אין מהללין עליו את השבת, ואין חותכין את טיבורו, ואין טומנין את שלייתו, ואין מטלטלין אותו ממקום למקום, ואם דבר ברור הוא שהוא בן שבעה, מהללין עליו את השבת, וחותכין את טיבורו, וטומנין את שלייתו, ומטלטלין אותו ממקום למקום, ולמה מהללין את השבת על ילוד שנולד לשבעה, לפי שהוא של חיים, אבל הנולד לשמונה אינו להדשיו, ואינו של חיים, לכך אין מהללין עליו את השבת, * (קע) שאלו לר' אבהו מנין לנולד בן שבעה שהוא חי, אמר להם בלשון יוונית זיטא איפטא איטא אקטו, ואיזהו בן שמונה, כל שאין שעריו וצפורנו גמורין, (קעא) רשב"ג אומר כל שאינו

הערות ותקונים

בנדפס שהוסף המדפיס ממהטובה, ושם הגי' גוי כשר ואת כשר, וז"ל גוי כשר ואת כשר: (קסו) ואתה מוציא שכל שבמו של לוי, מוציא בילקוט ישעיה רמז רל"ה ובילקוט ירמיה רמז תשנ"ז בשם התנחומא: (קסז) ילמדנו רבינו, מוציא בילקוט רמז תרל"ב בשם התנחומא וטוס מהמדפיס ממהטובה אל הנדפס (עיין הערה קס"ג), ומוציא במדרש במ"ר פ"ד אות ג', ושם לא הביא המסדר השאלה בלילה ילמדנו רבינו, רק החליח תנין תמו: (קסח) שנולד לשמונה חדשים, בנדפס (שהוסף המדפיס ממהטובה) בטעות לששה חדשים, וזה חקן המדפיס ע"פ בילקוט וסם שם בטעות, וסיים לנכון בילקוט שם כך שנו רבותינו תינוק שנולד לשמונה חדשים, וגם בכאן הביא המדפיס ממהטובה בטעות כך שנו רבותינו תינוק שנולד לששה חדשים: (קסט) כך שנו רבותינו, תוספתא שבת פט"ז, שבת דף קל"ה ע"א: (קע) ספק בן שמונה ספק בן שבעה, כן יש להגיה במדרש במ"ר: * (קע) שאלו לר' אבהו כו', אמר להן בל"י זיטא איפטא איטא אקטו, ובירושלמי יבמות פ"ד ה"ב (דף ה' ע"ד) איתא כך בעון קומי ר' אבהו מניין לנן שבעה שהוא חי אמר לון מדידכון אנה יבב (בב"ר אנה מומטי) לכון זיטא אקטא זיטא אקטא, ובב"ר פ"ד אות ז' ופי"כ אות ח' הגי' נכונה זיטא אקטא איטא אוקטא, כמו שלפנינו בתנחומא, רק במקום אקטו כתוב במדרש אוקטא, ולהבין כוונת ר' אבהו אכרח בתחלה הוראת המלת אלהב צויות: זיטא אקטא אות הששי בב"ב יונית ועברו במספר ז', וגם הוראה אחרת לה, זיטא אקטא סי' חי. וזיטא אקטא אקטא זיטא אקטא, ובמקום איטא זיטא אקטא אות ח' בב"ב יונית, כמו שחקן לנכון ידויד הרב הגדול ד"ר קהוט בערוך השלם, וגם ראש האות א סימן למיתה, באשר המיתה בז"ל $\alpha\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$ מתחיל בזה האות, ובדיווי הרגוי מלכות השופטים כתבו ת—תיטא על הכדורים סגלגלים כשראו לחייבם במיתה, ופי' אקטו או אקטו $\alpha\kappa\tau\omicron$ בז"ל שמונה, וזכו כוונת ר' אבהו שנתן להם תשובה כי בן שבעה יחיה וכן שמונה ימות בדרשו אות זיטא בהוראה מספר ז' וגם מופל יוני ספירוסו חי, ומלת זיטא דורש מן אות אקטא $\alpha\kappa\tau\omicron$ שהיא אות שמיני בב"ב יוני, וגם נופל על מלה $\alpha\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$ סימן לחייבי מיתה, וזה שיעור התאמר, אות זיטא שהוא מספר שבעה וגם מורה יחי הוא הסימן כי בן שבעה חדשים יחיה, ואות תיטא שהוא אות שמיני וגם סימן למיתה מראה כי בן ח' חדשים ימות, ועל כל זה העיר צדק הרב צעל ערוך השלם. אולם לדעתי הנירסא אחיטי אקטו ג"כ נכונה, כי אחיטי הוא במספר שמונה, כמו ישיטי הוא במספר ז', ולכן הביא ר' אבהו ב' אותיות זיטא ואחיטי שם בב"ב יונית זה אחר זה ומורים במספר שבעה ושמונה. ובתנחומא הנדפס בדברים שהוסף המדפיס ממהטובה התיקן בטעות אותה ארנון במקום איטא אוקטו או אקטו, ובכ"ה ה' אל אקטא ארד נאמר לנכון אוקטא, ובילקוט במדבר שם זיטא איטא איטא אוקטו ז"ל אוקטו: (קעא) רשב"ג אומר תוספתא

הי שלשים יום אינו להדשו אלא נפל הוא, (קעב) ובמה סמכה דעתו של רבן [שמעון בן] גמליאל לדבר תורה, לפי שאין הבכורות נפדין אלא לאחר שלשים יום, [שנאמר] ופדויו מכן חדש תפדה (במדבר י"ח טו), (קעג) לפיכך אמר הקב"ה למשה שלא יהו הבכורות נפקדים אלא מכן חדש, מנין ממה שקראו בענין פקוד כל בכור וזכר בבני ישראל מכן חדש וגו': [בב] [פקוד כל בכור וזכר]. (קעד) וז"ה מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתוך (ישעיה נ"ג ד), אמר הקב"ה ליעקב יעקב הרבה אתה יקר בעיני, למה כביכול שקבעתי (קעה) איקונין שלך בכסא כבודי, ובשמך המלאכים מקלסים אותי, ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל (תהלים מא יד), הוי מאשר יקרת בעיני נכבדת: ד"א מאשר יקרת. אמר הקב"ה ליעקב יקר אתה בעיני שכביכול (קעו) אני ומלאכי נצבים עליך בשעה שיצאת לפדן ארם ובביאתך, שנאמר ויצא יעקב וגו', ויפגע במקום וגו', והנה ה' נצב עליו וגו' (בראשית כ"ח י"א ג'). אמר ר' הושעיא אשריו לילוד אשה שראה את המלך (קעז) ופמליא שלו נצבים עליו (קעה) ומשמשין אותו, ומנין בביאתו, שנאמר ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם ל"ג ב), הרי מלאכים, השכינה מנין, וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' (שם לה ט), לכך נאמר מאשר יקרת בעיני: [ד"א מאשר יקרת בעיני נכבדת] אמר הקב"ה יקר אתה בעיני, שלכל האומות לא נתתי להם מנין, ולך נתתי מנין, משל למלך בשך ודם שהיו לו גנות הרבה והיו כולם שנופות ומליאות (קעט) זונין, ולא היה מדקדק במנין, אבל הגורן הוה חסין יפות הן, לכך אני רוצה לדקדק במנין, כמה כורין הן, כמה שקים יש בה, (קפ) כמה מדות יש בו, כך המלך הוה מלכי המלכים הקב"ה, והגורן זה ישראל, שנאמר מודשתי וכן גרני (ישעיה כ"א י), ואומר קדש ישראל לה' [ראשית תבואתה] (ירמיה ב' ג), בן ביתו זה משה, שנאמר [לא כן עבדי משה] בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ז י), א"ל הקב"ה האומות נמשלו כקוצים, שנאמר והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים (ישעיה לג יב), לפיכך אל תדקדק במנינם, (קפא) אבל ישראל צדיקים הם, שנאמר ועמך

הערות ותקונים

תוספתא סס, וגמרא שבת סס, יבמות ל"ז ע"ב ודף פ' ע"ב וע"ש בתום ד"ה כיון: (קעב) ובמה סמכה דעתו של רשב"ג, הס דברי בעל התנחומא, ובגדפס בטעות וכמה וז"ל ובמה: (קעג) לפיכך אמר הקב"ה, עד סוף אות כ"א השמים המדפים ממואטוובה בגדפס, ואולי העתיק כל המאמר מהילקוט שהביא זה בשם התנחומא, וגם שם הסר, וכן חסר בכ"י ספרדי: (קעד) ש"ה מאשר יקרת בעיני, מוצא בילקוט שם רמז תרנ"ב וס בילקוט ישעיה רמז סט"ו בשם התנחומא, ומוצא במדרש במ"ר ריש פ"ג, ובכ"י רח"ס שמיטע המעתיק אמר הקב"ה ליעקב עד אמר הקב"ה ליעקב במאמר שלאחריו, וגמלא לנכון בכ"י רומי: (קעה) איקונין, המאמר הזה ממלא ג"כ בילמדנו במדרש כמו שהתראה בערוך ערך איקונים שהביא וז"ל בילמדנו פקוד כל בכור וזכר אמר הקב"ה ליעקב הרבה יקר בעיני אתה כביכול שקבעתי את איקונין שלך תחת כסא הכבוד, והמלה ויית עטמטוובה פ"ה אורה ולס ודמות: (קעו) אני ומלאכי נצבים עליך, כן הוא גם בגדפס שהוסף המדרשים ממואטוובה ובילקוט במדבר, אולם בכ"י רומי הגי' אני ומלאכי השרת נעשיתו סנהיגוריה שלך, ובכ"י רח"ס סניגוריה, ובילקוט תהלים שם אני ומלאכי נעשיתו פמליא שלך, ובמדרש במ"ר שם אני ומלאכי השרת שלי ואלו לקראתך, והנה הגי' סניגוריה ר"ל מליצים פרקליטי יושר ומלמדים זכות, אבל אין להמלה הזאת שייכות לענין המאמר שצ"ל, וראיתי בערוך ערך סניגוריה שהביא המאמר הזה בשם הילמדנו, וז"ל בילמדנו פקוד כל בכור וזכר כביכול אני ומלאכי השרת נעשיתו סניגוריה שלך, וכזה פי' בל"ג עטמטוובה שירה, ור"ל חבורה של הולכי אורה, והוא הוא המאמר שלפניו רק במקום סניגוריה היתה הגירסא לפניו בילמדנו סניגוריה היא גי' ישרה ונכונה לענין המאמר: (קעז) ופמליא שלו, פי' בלשון רומי familia בני ביתו (פמילייט): (קעה) ומשמשין אותו, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובמדרש במ"ר ובילקוט ענין ומשמרין אותו: (קעט) זונין, כתב הערוך שהרש"י ורש"י שחורים המגואים בין החטים, ובכ"י רומי נרשם בלדו, פי' בלשון אשכנז רטח"ו וזמנו להמלה רח"ט: (קפ) כמה מדות, במדרש במ"ר שם כמה מודיות שם כלי של מדה: (קפא) אבל ישראל צדיקים הם, בכ"י רומי אבל ישראל צדיקים הם כולם חטים הם, ובכ"י רח"ס הגי' כולם חטים הגדוהם, וכן במדרש במ"ר שם כולם אגודיים. ובתנחומא הגדפס שהוסף המדרשים ממואטוובה הל"ג חטים צדוריים הם, ובעל הילקוט השמים המלות האלה, ואין ספק שז"ל כולם חטים אגוריה דם כמו שהביא המעריך בערך אגור ופי' מלאים סולה, כמו זית אגוריה (ברכות ל"ט ע"א), והרב בעל ערך מליס נד"ד רצה לפרש חטים אגוריה על שם מקום שנקרא Egra ודבריו לחוקים, ואולי אגוריה דם מלשון הירושלמי מעשר שם פי"ד ה"א דף ק"ד ע"ד מן החטין על השעורים כו' אפילו מן האגרו על השמתית על האגרו, ויש נוסחאות האגרו בדל"ת, ועיין גם בירושלמי פאה פ"ב ה"ד קרתי אגרו, וע"ש במראה הפנים, ופי' מין חטים לבנים טובים, וכוון ע"ס זה הגירסא חטים אגרו הם. ובתנחומא דפס קאנטשטיניא ודפס וויניא אחר שחסר דף שלם כמו שהעירותו לעיל

כולם צדיקים (ישעיה ס ב), ואומר כולך יפה רעיתי [ומום אין בך] (שם ד ז), לכך דקדק בכניינם של ישראל, כך עשה משה מנה אותם כמה כורים, שנאמר שאו את ראש וגו' (במדבר א ג). כמה שקים, שנאמר וצבאו ופקודיהם (שם ד ז), כמה מדות, שנאמר פקוד כל בכור זכר :

[בג] ד"א פקוד כל בכור זכר. (קפב) וש"ה ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר אחת היא יונתי תמתי וגו' (שם ט ו), (קפג) מושל לאחד פרגמטום שהיה לו אבנים של זכוכית, והיה מוציאן לשוק, ולא היה מבחין בכניינם, שלא היה מוציאם במנין, ונכנס להניחו ולא היה מניחן במנין, לפי שהיו של זכוכית, לא היה משניה עליהן, (קפד) והיה לו ליניה אחת של מרגליות נאות, והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין, כך כביכול אמר הקב"ה לאומות העולם לא נתתי להם מנין, לפי שאינן חשובין לפני כלום, שנאמר כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו (ישעיה מ י), אבל אתם, בניי אתם, שנאמר העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם (שם מ ג), לכך אני כונה אתכם בכל שעה, לכך נאמר פקוד כל בכור זכר, (קפה) הוי ששים המה מלכות [וגו'] ועלמות אין מספר] אחת היא יונתי תמתי, אלו ישראל :

[כד] (קפו) ד"א פקוד כל בכור זכר. אמר הקב"ה גשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם, כיצד כתבתי בתורתך שיהא חמור נפדה בשה, שנאמר ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד כ), ואני לא עשיתי כן, אלא פדיתו שה בחמור, המצריים נמשלו בחמור, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), וישראל נקראו שה, שנאמר שה פזורה ישראל (יהושע י), והרגתי את בכוריהם של מצריים, והקדשתי בכוריהן של ישראל, שנאמר לי כל בכור [בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי] (במדבר י ז), לכך אמר לו פקוד כל בכור זכר בבני ישראל. [כה] (קפז) ד"א פקוד כל בכור זכר. (קפז) והרי אני מוציאם מאתם ושבעים ושלשה בכורות שנמצאו עודפים על הלויים בשעה שמנה אותם משה. (קפה) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר כך עשה משה, (קפט) נמל (מאתים ושבעים ושלשה) [שנים

הערות ותקונים

הערה קס"ג מתחיל וישראל צרכים הם, במקום לדיקים הם, ומה ה"ג המדפיס מואנצוביה צרכים הם : (קפב) זש"ה ששים, מובא בילקוט במדבר שם בשם התנחומא ובמ"ר פ"ד אות ב' : (קפג) משל לאחד פרגמטום שהיו לו אבנים של זכוכית, וכן מובא בילקוט במדבר שם ובכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי משל לאדם פרגמטוטום שהיו לו אבנים של זכוכית, ובגדפס אות כ' משל לאדם שהיו לו פרקמטוטום של זכוכית, כן ה"ג המדפיס מואנצוביה, אולם בדפוס ראשון דפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא כתוב משל לאדם פרקמטוטום שהיה לו אבנים של זכוכית, ובאשר לא הבין מלת אבנים עשה עם המאמר כדלנו, ואין ספק שהיה כתוב גם בכ"י שהיה לפני המדפיס הראשון מקאנשטאנטינא שהיו לו אבנים של זכוכית, ור"ל שהיו לו אבנים נעשו מוזכרות שהם בזל ולא אבנים יקרים. ופי' פְּרָגְמָטוּטוּס בל"ג קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא כתוב משל לאדם הבוא מאמר מוילמדנו פקוד כל בכור זכר והוא המאמר שלפנינו, והיה לפנינו ג' משוובת, שהיו לו ארבע של זכוכית, במקום הנוסחה המשוובת בדפוס קאנשטאנטינא... אבנים של זכוכית, היה לפנינו ארבע של זכוכית, ושניהם נפשות, וז"ל אבנים של זכוכית. ובמדרש במ"ר פ"ד אות ב' הגי' משל לאדם שהיה לו פרגמטוטין של אבנים של זכוכית, והיה נ"כ ג' נכונה : (קפד) והיה לו ליניה אחת של מרגליות נאות, בילקוט השמיים מלת "ליניה". ובכ"י רומי וכ"י ספרדי ליתא נ"כ להנלה הו, ובכ"י רח"ס כתוב והיה לפה אחת של מרגליות, ובגדפס דפיס קאנשטאנטינא והיה לו לניה אחת של מרגליות, ובדפוס וויניציא והיה לו לוח אחת, והמדפיס מואנצוביה ה"ג שהיה לו סחורה אחרת של מרגליות, ובמדרש במ"ר שם והיה לו פרגמטוטין אחת של מרגליות, ופי' המ"ל פרגמטוטין תיבה מלא סחורה של אבנים זה מוכב על פרגמטוטין של אבנים, מפרש בגשית, רק פי' מוסר של אבנים, והוראת מלת ליניה נעלמה ממני : (קפה) הוי ששים מלכות, ודרש סיפא דקרא ועלמות אין מספר, פי' שאינו סופר ומונה אותם, אבל אחת היא יונתי אלו ישראל : (קפו) ד"א אמר הקב"ה, מובא בילקוט שם בשם התנחומא ומובא במדרש במ"ר פ"ד באנלע אות ה' : (קפז) והרי אני מוציאם מאתים ושבעים ושלשה בכורות, שהלויים היו כ"ב אלף והכזורים כ"ב אלף וע"ג : (קפה) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אמר כך עשה משה, מובא במדרש במ"ר פ"ד אות י', ושנה בירושלמי סהדרין סוף פ"א (דף י"ט ע"ג) ושם תיבת נמל שנים ושערים אלף פסקים, וכתב עליהם בן לוי, ורע"ג כתב עליהם חמשת שקלים כו' ר' יהודה ור' נחמיה מתיב תיבא לחכרייה כו' ע"פ התנחומא, ובמקום רבי יהודה ור' נחמיה מתיב תיבא לחכרייה ל"ל דברי ר' יהודה ור' נחמיה מתיב תיבא לחכרייה. ועיין בי"מ בירושלמי שם ומתאם דברים מוסכמים : (קפט) נמל מאתים ושבעים

ועשרים אלף] (קצ) פימקים, וכתב בהם לוי לוי, ונמל עוד רע"ג פימקים, וכתב בהם
 חמש סלעים, (קצא) מרפן ונתנן (קצב) בקלפי, והיה אביו של בכור מושיט ידו בקלפי,
 אם עלה בידו פטק שכתוב בו בן לוי היה נפדה, והיה פטור מה' סלעים, ואם עלה
 בידו פטק שכתוב בו ה' סלעים, היה נותן ה' סלעים, אלו דברי ר' יהודה, ר' נחמיה
 אומר עדיין היא מחלוקת בדבר, שהיה יכול לומר לו אין כאן פטק שכתוב בו בן לוי,
 לפיכך לא עלה בידו, אלא כך עשה משה, נמל פטקין כמנין כל הבכורות, וכתב בהן
 בן לוי, (קצג) ועוד לקח פתקים אחרים במניינם, וכתב בהן חמשה סלעים, מרפן ונתנן
 בקלפי, והיה אביו של בכור מושיט ידו בקלפי, אם עלה בידו פטק של בן לוי, היה
 יודע שפדאו בן לוי, והיה פטור מה' סלעים, ואם עלה בידו פטק של ה' סלעים, [היה
 נותן חמשה סלעים], והממונה אמר לו הלא יש שם פטק אחר שכתוב בו בן לוי, ולא
 היתה ראוי לפדות בן לוי :

[בן] ד"א] פקוד כל בכור וזכר. (קצד) יש פקידה לבכורות, שנאמר פקוד כל בכור
 וזכר, יש פקידה לבנים, כי פקד ה' את הגנה ותהר ותלד שלשה בנים
 (ש"ב ט כה), יש פקידה לשמירה, ופקודתך שמרה רוחי (ויק"י י), יש פקידה לשלום,
 ושמת' פקודתך שלום (ישעיה ס"ז) :

[בן] וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אל תבריתו את שבט משפחת הקהתי (נמדי
 ד י"ח), (קצה) וז"ה אל תגול דל כי דל הוא (משלי כג כב), אמר ר' תנחומא
 בר אבא אמר ר' לוי אל תגול דל כי דל הוא. (קצו) זה התורמוס שהוא נכנס עם
 (קצז) הפרפרת, לא יאמר אדם יש לפני אנונים תמרים (קצה) עליהם אני אומר, ומניח
 את התורמוס, אמר הקב"ה אל תגול דל כי דל הוא, (קצט) א"ר חזקיה ור' ירמיה בר
 אבא בשם ר' יוחנן, כל שאינו אומר דבר בשם אומרו, עליו הכתוב אומר אל תגול
 דל כי דל הוא, וצריך אדם כשהוא שומע דבר, לומר אותו בשם אומרו, (ר) אפילו
 משלושי של הלכה, ששנו רבותינו אמר ר' נחום הלבדר מקובל אני מר' מייאשא שקיבל

הערות ותקונים

ושבעים ושלשה, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדסס, וז"ל נמל עשרים ושנים אלף כמו שתקתי בפנים :
 (קצ) פימקים, כתב המוספי פי' בלשון רומי Pittacia כתב קטן כתוב בקלף, תרגום בספר ויוחקו בפיתקא
 יתשמון : (קצא) מרפן, פי' ערבב, וכן בגמרא יומא ל"ט סוף בקלפי : (קצב) קלפי, מלש יומת
 היצאלא פי' (מורג) : (קצג) ועוד לקח פתקים אחרים במנינם, הכוונה במנין רע"ג, וכן הוא בירושלמי
 סנהדרין בדיא. ועיין בבגין סנהדרין דף י"ג ע"א מביא רק כדעת ר' יהודה, וכן בפירוש"ע ע"ת, ובילקוט
 במדבר רמז תרנ"ג אחר שהביא דברי חמיו ז"ל מסנהדרין, סיים, אלו דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר כי"
 ועל המלות ר' נחמיה אומר לין בלדו, תנחומא". ובערוך ערך פתק הביא מאמר הירושלמי מסנהדרין,
 ודגן נמל פטן כ"ב אלף במאמר דר' יהודה עד נמל כ"ב אלף במאמר דר' נחמיה, ע"ש : (קצד) יש פקידה
 לבכורות, מובא בילקוט שמואל רמז ס"ח בשם התנחומא, ועיין בילקוט שם מה שהביא גם בשם הילמדנו
 הוספת דברים : (קצה) זס"ה אל תגול דל, מובא בילקוט במדבר רמז תרנ"ה בשם התנחומא, וכן בילקוט
 משני רמז תק"ס ד"ה ד"א אל תגול דל, והתחלת המאמר הוא מתנחומא בזה אות ה', ומן ד"א אל תגול
 דל הוא מתנחומא שלפניו, והזיון תנחומא מראש רמזו מוסב גם על זה : (קצו) זה התורמוס, בל"י מין
 קטניות מר $\sigma\epsilon\rho\mu\omicron\varsigma$: (קצז) הפרפרת, עיין ערוך ומוספי : (קצח) עליהם אני אומר, בגדסס עליהם אני
 אומר הפרכה תחלה, ובילקוט הגי' עליהם אני מברך, ובילקוט משני הביא ג"כ כמו לפניו עליהם אני אומר,
 וכוונת המאמר עיין בזה עקן שכתב וז"ל מייירי שרואה לאכול התורמוס ג"כ אלא שס"ל אם יברך בפה"א
 על עץ יא' וא"כ יברך על התורמוס בפה"א לא יוכל לברך על האנונים, ואם יברך ברישא על האנונים וא"כ
 על התורמוס מנא גורס ברבא שאינה ריבוי, ולכן יראה להניח התורמוס שלא לאכלו כלל, לכן אמר אל תגול
 דל כי דל הוא, דבאמת אע"ל דק"ל בירך על פרי העץ בפה"א יא' ה"מ בדיעבד אבל לכתלה יברך על
 כל מין ומין כראוי כמ"ס רש"י בצרכות דף מ"א : (קצט) אמר ר' חזקיה ור' ירמיה בר אבא בשם ר' יוחנן
 ברסוס קאשטאטינא ובדפוס וויניציא חסר זה, ומתחיל וצריך אלם כשהוא שומע כו', והמדפיס דפוס
 מאתעובה הוסיף זה, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגירסא אמר ר' חזקיהו אמר ר' ירמיה אמר ר' חייה בר אבא
 בשם ר' יוחנן, ובכ"י ה' של הקסאכד הגי' אמר ר' חזקיה אמר ר' נחמיה בשם ר' יוחנן, ובילקוט במדבר
 השמיט שמות האומרים והביא רק אמר ר' יוחנן : (ר) אפילו משלשי של הלכה, בגדסס קאשטאטינא ובדפוס
 וויניציא הגי' אפילו משלשה, והמדפיס מנאשעובה הגי' אפילו משלשי הלכה, והמדפיס האחרונים עשו
 נקודה אחרי המלות ששנו רבותיו כאלו הוא מוסב לנמלה, ובאמת הכוונה שצריך אדם לומר דבר אפילו בשם
 השלשי

[מאבא שקיבלו מן הזוגות שקיבלו] מן הזוגים הלכה למשה מסיני. ומי שאינו אומר דבר בשם אומרו, עליו הכתוב אומר אל תגזל דל, (רא) וכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, ממי אתה למד מאסתר, ששמעה הדבר ממרדכי, ואמרה לאחשורוש, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (אסתר 3 כג), על ידי כן זכתה שנגאלו ישראל על ידיה, הוי אם שמעת דבר הוי אומר בשם אומרו: (רב) ד"א אל תגזל דל. הוא מדבר בשבטו של לוי, והוא קורא לשבטו של לוי דל, וכי דלים היו, ר' יהודה בר סימון ורבותינו, אחד מהם אומר למה נקראו דלים, לפי שהיו דלים מנחלה, שנאמר ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה (וישע 15 ג), לפיכך אל תגזלו מן המתנות שאמרתיו לך, ואחד אומר (רג) שהיו דלים מן המנין, ולמה שהיה הארון מכלה בהן, לפיכך הקב"ה מצוה [את] משה ואומר אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי:

[כח] [אל תכריתו]. (רד) ילמדנו רבינו, העובר על כריתות שבתורה, (רה) במה הם מתכפרים, ויוציאו מידי כריתתן, (רו) כך שנו רבותינו, כל חיבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן, שנאמר והפילו השופט וגו' ארבעים יכנו לא יוסף וגו' ונקלה אחיך (דברים 23 ג), כיון שלקה הרי הוא אחיך. ולמה ארבעים, אלא האדם הזה נוצר לארבעים יום, ועבר על התורה שניתנה לארבעים יום, ילקה ארבעים ויצא ידי עונשו, וכן אתה מוצא באדם הראשון כשנצטווה ונאמר לו מעץ הדעת [שוב רוע לא. תאכל וגו'] (בראשית 3 י1), נתחייב מיתה, ולקה העולם בארבעים עונשין, עשר לאדם, עשר לחיה, עשר לנחש, עשר לאדמה, (רי) לפיכך כיון שיעבור אדם על אחת מן העבירות ילקה ארבעים, וכן אתה מוצא על כל דבר ודבר שצוה הקב"ה את משה אוהרות ועונשין, כתיב בשבת זכור את יום השבת (שמות 20 ח), אוהרה, ועונש מחלליה מות יומת (שם לא יד), באו למדבר ומצאו מקושש, ולא היה משה יודע באיזו מיתה הוא נהרג, אלא (ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה' (ויקרא 24 יב)), [ויניחו אותו במשמר וגו' (במדבר 10 נד)], אמר הקב"ה מות יומת האיש רגום אותו באבנים (שם 25 ט), מיד עמד משה בתפלה, ואמר רבש"ע אם יחטא אדם מישראל כך הוא נסקל הרי הם מתכלים, עשה להם תקנה, א"ל ילקו ארבעים ויוציאו ידי כריתתן, כך כשמתו בני אהרן, ראה אותן שבטו של קהת, התחילו צווחין על משה לאמר כך אנו מתין, א"ל הקב"ה למשה כשם שעשיתו תקנה לאהרן, שנאמר בזאת יבא אהרן וגו' (שם 10 ג), ואף למשפחות הקהתי כך אני עושה תקנה, שלא ימותו בבואם אל קדש הקדשים, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו וגו' (במדבר 17 ט), מנין ממה שקראו בענין אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי:

[כט] [אל תכריתו]. (רח) זש"ה הנה עין ה' אל יראוי [וגו'] להציל ממות נפשם] (תהלים 137 יח ט), (רט) מדבר הכתוב בשיטין הרבה, אלא למה שאנו צריכין, מדבר בשבטו של לוי, ומנין שנקראו שבטו של לוי יראי ה', שנאמר ואתנם לו מורא ויראוי

הערות ותקונים

השלישי מההלכה, ועל זה הביא ר' אליהו ר' אריה שטרו רבותיו אמר ר' תנחום הלבלר, והוא במשנה פ"א מ"ג מ"ו אמר נחום הלבלר מוקבל אני מרי מייאשא שקיבל מאבא שקיבל מן הזוגות שקיבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני, מזה למד שז"ק לומר השמועה בשם אומרו עד השלישי, ובילקוט במדבר שם בגי' אפילו מושג הלכות, וזה טעות, גם הסוסי שהביא ג"כ בטעות, ויש לתקן גם שם כמו שתקנתי בפנים, ואולי היה לפני בעל התנחומא בגי' במשנה מוקבל אני מרי מייאשא שקיבל מן הזוגים ולא יותר: (רא) וכל האומר דבר בשם אומרו, אבות פ"א, מנייה ס"ו, חולין ק"ו, נדה י"ט: (רב) ר"א אל תגזל דל מדבר בשבטו של לוי, מדרש רבה פ"ה אות ב': (רג) שהיו דלים מן המנין, עיין במדרש במ"ד פ"ה סוף אות ב' הרהצת דברים: (רד) ילמדנו רבינו, מוצא בילקוט רמז תרל"ה בשם התנחומא, ובכ"י רוני חסר כל אות כ"ח מן אל תכריתו עד אל תכריתו בהתחלת אות כ"ט, ומוצא לנכון בכ"י רח"ם: (רה) במה הם מתכפרים: (רו) כך שנו רבותינו, משנה מכות כ"ג ע"א: אולם בנדפס אות כ"ג במה הם מתרפאין, וז"ל מתכפרים: (רי) כך שנו רבותינו, משנה מכות כ"ג ע"א: (רז) לפיכך כיון שיעבור כו' עד כך כשמתו בני אהרן השמיט בעל הילקוט שם: (רח) זש"ה הנה עין ה', מוצא בילקוט במדבר רמז תרל"ה בשם התנחומא: (רט) מדרש הכתוב בשיטין הרבה אלא למה שאנו צריכין, זה דברי בעל מסדר התנחומא, ולשון שיטין מורגל במדרשים, כמו ו"ר פ"ל דות ה', ר' אליעזר אומר בה ד' שיטין. והמסדר ראה להגיד כי יש הרבה חופשים למקרא היה אלא שלא להטריח מביא רק למה שנלמד, ובכ"י רוני ובכ"י רח"ם כתוב פה "מדבר במקומות הרבה אלא למה שאנו צריכין" אבל כאשר הוא לפנינו גם בכ"י ספרד וגם בנדפס היה בגי' הכונה, וכן מוצא גם בתנחומא פ' אמור אות י' שיטין הרבה יש

(מלאכי 3 ט). למיחלים לחסדו (תהלים לג יט), שהם מייחלים לשמו של הקב"ה בכל עת, להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב (סס ט), בעשרים וארבע מתנות שנתן הקב"ה להם, עשר במקדש, ועשר בגבולין, וארבע בירושלים, (ריא) עשר במקדש, חמאת, ואשם, וזבח שלמי צבור, חמאת העוף, ואשם תלוי, ולוג שמן של מצורע, ושתי הלחם, ולחם הפנים, ומותר העומר, ושירי מנחות. עשר שבגבולין, תרומה, ותרומת מעשר, וחלה, וראשית הגז, והזרוע והלחיים והקיבה, ופדיון הבן, ופטור חמור, וגזל הגר, ותרמים, ושדה אחוזה. וארבע בירושלים, הבכורות, והבכורים, והמזרם מאיל תודה ומאיל נזיר וזוה השלמים והשוק, ועורת קדשים, הרי אילו עשרים וארבע מתנות, הוי ולחיותם ברעב:

[ל] [ד"א] אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי. צפה הקב"ה שקרה עתיד לעמוד ולחלוק על הכהונה, אמר הקב"ה לא בשביל קרה נאבד את הלויים. אל תכריתו, (ריב) וז"ה למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישעיה מה ט), למה הדבר דומה, למלך שזוהי לו בן ונדבק עם הליסטים, ונתפשו ונתפש בנו עמהם, אמר המלך מה אעשה אחרונ את הליסטים (ריג) אפשר בני עמהם, (ריד) אלא בשביל בני אני פונה אותם עכשיו, כך היו הלויים נושאים את המשכן, שנאמר (ובני) [ולבני] קהת לא נתן [כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאון] [במדבר 10], והיה הקב"ה מביט בקרה ובערתו שעתידין לחלוק על משה ואהרן, אמר הקב"ה מה אעשה לאלו, להרוג אותם אי אפשר, למה שנשל הקב"ה חצי שמו ונתן עליו (רטו) ו"ה הקהתי, לפיכך הוא אומר למען שמי אאריך אפי וגו' לבלתי הכריתך:

[לא] [רטו] ד"א אל תכריתו. הרי יפה אמר הכתוב ולא דבר ה' למחות את [שם] ישראל מתחת השמים (מ"ג יד טו), אין הקב"ה מבקש שימות אחד מישראל, ראה מה כתוב, ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו (ישעיה 56 ג), ומה על בן נכר אמרתי שלא לפוסלו, על אחת כמה וכמה בניי, הוי לא דבר ה' למחות את [שם] ישראל, וכן הגבועונים שלא היו גרים של אמת, אלא היו (ריו) גרים גרורים, (ריח) [ונתגיירו] מן היראה, קבלתי אותם, ועל שביקש שאול להזדקק להם, (ריט) והרג מהם, הרגתי אותי, ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים

הערות ותקונים

למקרה זה אלא בשביל שלח להסריח, ובעל הילקוט במדבר רמז תרל"ה השמיט זאת: (רי) שהם מיחלים לשמו של הקב"ה בכל עת, במדרש במ"ר פ"ה אות א' הביא ג"כ המאמר מתחומא בסוספת דברים שם יושבים ומקוים לחסדו של הקב"ה וכי כל הבריות אינן מיחלים לחסדו של הקב"ה אלא ביותר שבטו של לוי שלח נטלו חלק בארץ אלה יושבים ומתפללים שתעשה ארץ ישראל פירותיה כדי שיטעו מעשרותיהם שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב"ה: (ריא) עשר במקדש חמאת ואשם וכו', וכן מוכה אוחס בתוספתא חלה פ"ב וב"ק ק"י ע"ב וחולין קל"ג ב' וגם במדרש אות כ"ד, אולם במדרש במ"ר לא השיב אותם בפרפרוש, ובעל מ"ב שם הביא כי בפסיקתא וסרתא קחשיב לכו, ונעלם ממוטו כי כן הוא בתוספתא ובגמרא ב"ק וחולין ובתחומא, ובתחומא הגדפס במקום זכחי שלמים וזכחי צבור ל"ב זכחי שלמי לצור וכן ל"ב בילקוט שם, גם במקום ותמורה מאל חדרס ל"ג והמורם מאיל תודה, וכן הוא לנכון בכ"ה ה' של אקספארד: (ריב) וז"ה למען שמי אאריך אפי, מובא בילקוט במדבר רמז תרל"ה גם בילקוט ישעיה רמז טס"ה בשם התחומא, ובכ"ה ה' של אקספארד נשמט זה בשמות המעתיק עד אל תכריתו שלאחריו אות ל"א: (ריג) אפשר בני עמהם, כן הוא גם בדפוס, ובכ"ה רומי וכ"ה רח"ס הגי' או אפשר שהרי בני עמהם, ובילקוט גורם אפשר אחרונ בני עמהם, ובילקוט ישעיה ג"כ הגי' או אפשר שהרי בני עמהם: (ריד) אלא בשביל בני אני פונה אותם עכשיו, זה נשמט בילקוט במדבר, ומלא בילקוט ישעיה שם, אך במדרש הגי' אני מכפר, ובמדרש במ"ר פ"ה אות א' הריני מפנה אותם, ובילקוט ישעיה שם אני פוסר את הליסטים: (רטו) ו"ה הקהתי, בילקוט ישעיה שם ה"ה מלמעלה וי"ד מלמטה, ובמדרש במ"ר שם ה' מתחלה וי"ד בסוף הרי י"ה: (רטו) ד"ה אל תכריתו הרי יפה אמר הכתוב ולא דבר ה' למחות את ישראל, מובא בילקוט מלכים ב' רמז רל"ד בשם התחומא, ומובא גם במדרש במ"ר פ"ה אות ג': (ריו) גרים גרורים. פי' שפלים ונגררים ממוקם למקום שלא הותרו לבוא בקהל, ובגדפס בשמות גרים אחרים, ובמדרש במ"ר כתוב לנכון כמו לפנינו בכ"ה: (ריח) ונתגיירו מן היראה, שלח יהרגם יהושע עם שאר הכנענים: (ריט) והרג מהם, במדרש במ"ר והרג הכהנים שהיו מספיקין מוותיהן, וכן במדרש במ"ר פ"ה אות ד' היכן מצינו שהמית גבועים, אלא מתוך שהרג טוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן, וכ"ה ב"ר פכ"ב אות ה'. אולם במדרש שם במאמר שלאחריו הביא על ספק מוותיהם ועל שהמית

רעב בשבילו, שנאמר ויהי רעב בימי דוד שלש שנים (ש"כ כ"א), ומה אם לנבעונים שבאו אצלכם אני פוסל, ולבני אני פוסל, הוי ולא דבר ה' למחות [את שם ישראל מתחת השמים] (מ"ד י"ד), ללוים על אחת כמה וכמה שמשרתים לפני, הוי אל תכריתו;

[לב] אל תכריתו. (רב) זש"ה טוב ה' למעוץ [ביום צרה] (מח"ס ז',) אין מדתו של הקב"ה כמדת בשר ודם, מלך בשר ודם שמרדה עליו מדינה, הוא עושה בה (רכ"א) אנדרולומוסיא, והורג המובים עם הרעים, (רכ"ב) ואינו אומר זה הטא, וזה לא הטא, אלא חורג את כולה, והקב"ה אינו כן, (רכ"ג) אלא בשעה שהדור מכעים לפניו, הוא ממלש את הצדיקים, ומאבד את הרשעים, ומאבד את האנוש איבד אותם, והציל את הנון, ויתהלך הנון את האלהים (בבב"ש ט' כד), למה ביום צרה יודע חוסי בו (מח"ס ט), דור המבול הכעיסוהו ואיבדן, שנאמר וימח את כל היקום (בבב"ש י"ג ט), והציל לנח, שנאמר ונח מצא חן (ט"ו ט), וכן חסדומיים ואיבדן, שנאמר וה' המטיר על סדום (ט"ז ט' כד), והציל לוט, שנאמר וישלח את לוט (ט"ז ט"ז ט), הביא חושך על המצרים, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שמות י"ג), למה ביום צרה יודע חוסי בו, יצאו ממצרים באו למדבר, עשו אותו מעשה, חוץ משבטו של לוי, שנאמר ויאמר מי לה' אלי (ט"ז ט"ז), (רכ"ד) מהו מי לה', ר' שמעון בן יוחי אומר מי שלא נתן נזם לע"ז יבא אלי, ויאספו אליו כל בני לוי (ט"ז), אמר הקב"ה ביום צרה יודע חוסי בו, מי נשתתף במעשה העגל ומי לא נשתתף, מה עשה הרג לחוטאים, שנאמר ויגוף ה' את העם וגו' (ט"ז ט"ז), אבל שבטו של לוי שנתנו נפשם לשמו של הקב"ה, אמר למשה ולאהרן אל תכריתו וגו': **[לג] ד"א אל תכריתו]**. וכן הוא אומר במקום אחר פקוד את בני לוי (במדב"ג ט), וחזר ואמר אך את מטה לוי לא תפקוד (ט"ז ט"ז), ולא אמר לו אלא בתוך בני ישראל, ולא אמר לו להוציאם מן הגזירה, שצפה הקב"ה שעתידין ישראל להכעיס לפניו, והוא אמר להם במדבר הזה יפלו פגריכם (ט"ז ט"ז), לפיכך הקב"ה אמר בני לוי לא יהיו מן אותה גזירה, שנאמר ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (ט"ז ט"ז), למה שהם שלי, והיו לי הלויים, שכל מי שקירב את עצמו מעט, מקריבין אותו הרבה, והם קרבו עצמן, כשאמר משה מי לה' אלי, ולא עוד אלא ואתה הפקד את הלויים על משכן העדות (ט"ז ט"ז), שכל מי שנבדק בדבר ונמצא נאמן, הקב"ה מאמינו לעולם, שכן אתה מוצא ביהושע, שנבדק בעמלק, ועשה בו כתורה וכמצוה (רכ"ה) שנאמר ויהלש יהושע וגו' (שמות י"ג). א"ל הקב"ה משבטך אני מעמיד ופורע מעמלק, שנאמר מני אפרים שרשם בעמלק וגו' (שופטים ט"ד), [מהו מני אפרים] (רכ"ו) מנה אפרים בלבו לשרש ביצתו של עמלק, א"ל הקב"ה [אחרין] בנימין בעממין, הניח לשאול בן קיש בן ימיני הוא משרתו: (רכ"ז) ד"א מני אפרים. נבדק שאול ולא נמצא נאמן בפקדונו, אלא ויחמול שאול והעם על אגג (ש"א ט"ו ט), החזירו לאחריו וניטלה המלכות ממנו, שנאמר אחרין בנימין בעממין (שופטים ט"ד), ואף השבט הזה בדקתי אותו ונמצאו שמרים בכבודי, ונתנו את נפשם על קדושת שמי, שימו איש הרבו על ירכו (שמות ל"ג ט), ויעשו בני לוי כדבר משה (ט"ז ט"ז ט), ולא נשאו להם פנים, לפיכך משה מברכן ואומר להם, האומר

הערות ותקונים

עמנו שבעה אנשים שני חוקבי עמים ושני שואבי מים וחזן וסופר ושמש, וכ"ה בירושלמי קידושין ס"ד ה"א (דף ס"ה ע"ג): (רב) זש"ה טוב ה' למעוץ, מובא בילקוט במדבר רמז תרל"ה בשם התנחומא ומובא ג"כ במדרש במ"ר ס"ה אות ג': (רכ"א) אנדרולומוסיא, נגדסם אנדרולומוסיא בחסרון הלמד, ובכ"ה ה' של אקספארד כתוב אנדרולומוסיא, בתנחומא קרח איתא משלה לשם לגיונותיו ושוסה אנדרולומוסיא, והמלה יונית ἀνδροπολιμός סי' מנפת אנשים (אנדרופוליטיס), ובכ"ה כטווסה אנדרון כולל כמו מנסה: (רכ"ב) ואינו אומר זה הטא וזה לא חסא אלא הורג את כולה, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אך נגדסם גם בכ"י ספרדי חסר זה: (רכ"ג) אלא בשעה שהדור מכעים לפניו הוא ממלש את הצדיקים, נגדסם בשעות בשעה שהדור מרעים לפניו הוא ממלש לצדיקים, ובכ"י ה' של אקספארד כתוב לנכון כמו לפניו: (רכ"ד) מהו מי לה' אלי, ר' שמעון בן יוחי אומר מי שלא נתן נזם לע"ז יבא אלי, במדרש במ"ר ונגדסם הלשון משונה קצת ושם האומר חסר, וכן חסר בילקוט גם בכ"י ספרדי: (רכ"ה) שנאמר ויחלוש יהושע, מכאן עד שנאמר מני אפרים חסר נדפוס קאנטאשטיינא גם נדפוס ווייניא ויהוסיף המדעים נדפוס מאנאנסה: (רכ"ו) מנה אפרים בלבו, נגדסם בשעות מנה אפרים בלבד, ז"ל בלבו: (רכ"ז) ד"א מני אפרים, המלת האלה נשמטו בילקוט

לאביו ולאמו לא ראיתו [וגו'] (דברים לג ט), ואף אני מקרבו ועושה אותו (רכה) פלמנפירין שלי, ואני מאמין להם ביתי וקדושותי שנאמר ואתה הפקד את הלויים וגו' (במדבר ה פ), ומה שאמרת לך אך את מטה לוי לא תפקוד (סג ה מט), להוציאם מן הגזירה שאני עתיד לגזור על ישראל, אלא להם אני חולק כבוד גדול, שאתה מונה אותן לעצמן כדיבור פקוד את בני לוי (סג ג טו), ומה אם ללויים שנושאים את המשכן כיבדתי אותן, על אחת כמה וכמה בני קהת הנושאים את הארון, [שנאמר ומשמרתם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש וגו'] (סג ה), לכך אמר להם אל תכריזו וגו', (רכט) אמר הקב"ה [מה אם בני קהת] בשביל שיראו אותי חלקתי להם כבוד [ולבניהם], כך כל מי שהוא מתיירא ממני [אני מכבדן], ואינו מכרית שמו מן העולם, (רל) ממי את למד, מיונדב בן רכב, שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב וגו' (ויקרא לג ט). ומה אם אותם שהיו גרים, על שעשו רצוני כך עשיתי להם, ישראל שהן עושין רצוני על אחת כמה וכמה לא יכרתו ולא ישמד שטם מלפני, אלא חיים וקיימים הם ועולם ולעולמי עולמים, שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד ט):

חסלת פרשת במדבר

פרשת נשא

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשמה אשתו (במדבר י א יב). (א) ילמדנו רבינו מי שהיה מבקש לקנאות לאשתו כיצד היה מקנא לה, (ב) כך שנו רבותינו, המקנא לאשתו היה מוליכה לב"ד הגדול שבירושלים, ומאיימין עליה על דרך שמאיימין על עידי נפשות, ואח"כ מעלין אותה (ג) לשער המזרח, לשער (ד) ניקנור, ששם (ה) מטהרין את המצורעים, ומשקין את החיטות, (ו) כהן היה מביא פיילי של חרס, ונותן לתוכה חצי [לוגמין] [לוג מים] מן הכיור, נכנס להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה, ומבלא של שיש שם, ומבעת קבועה בה, מגביה ונוטל עפר מתחתיה, (ז) ונותן על המים, שנאמר ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקה הכהן ונתן אל המים (סג י), (ח) והיה כתב את המגילה (ט) ואם לא שכב איש אותך וגו' (סג ט יט). מכאן שנו רבותינו שפותחין בדיני נפשות מתחילה לכות, ועוד כתב ואת כי שמית וגו', יתן ה' אותך לאלה וגו' (סג ט כ כה), וכן שלמה אמר אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלותו ובא אלה לפני מזבח בבית הזה, ואתה תשמע השמים ועשית ושפמת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א ה לז לז). בפרשת כוטה הכתוב מדבר, שנאמר וכתב את האלות האלה (במדבר י כג), ואתה תשמע השמים ועשית ושפמת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו (מ"א סג), וצבתה במנה ונפלה ירכה

הערות ותקונים

בילקוט במדבר סג: (רכה) פלמנפירין, כתב המוספי בערך פלמנפיר המלה ח'יה יזיט *πολεμο* וח'יה רומית *Notarius*, פי' סולמי בלשון יוני נכח, ופי' נטרין בלשון רומי סופר, כלומר סופר ממונה על חכמי הכבא (קריינשטרייכער), ובילקוט סוף פ' במדבר פלמנפירין ז"ל פלמנפירין, וכלזו נרשם ממונה על ביהו: (רכט) אמר הקב"ה, זה מובא במדרש במ"ד סוף פ' במדבר אחר שנוסף סג מלמרים שלמים מאת המוסר: (רל) ממי את למד, במ"ד סג, ועיין ספרי בהעלותך פסקא ע"ה, חזית פ"ב פסוק סמוכוי בלשונות: (א) יר'מדנו רבינו, מובא בילקוט נשא רנו תש"ד בשם התנחומא: (ב) כך שנו רבותינו, משנה סוטה ז' שער החיטין שבו וכנסין להר הבית ומשם לשער ניקנור הוא שער העליון שבחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים: (ד) ניקנור, פירש"י אדם גדול היה והביא דלתות נחושת מאלכסנדריא של מצרים לאותו שער ונשא בו אבנים וקרא על שמו: (ה) מטהרין את המצורעים, במשנה סג נלמד ג"כ ומטהרין את היולדות, וכן מובא גם במדס: (ו) כהן היה מביא פיילי של חרס, משנה סוטה ט"ו ע"ב, ובמדס במשנת היה ממלא פיילי, וז"ל מביא פיילי, ובמשנה שבגמרא פיילי של חרס, ורש"י שם הגליון הרי"ב במשנה שבמשניות פיילי, וכן הביא הערוך פיילי של חרס תרגום ספל פיילי, וגם ביוני *φιλαν* פי' כוס: (ז) ונותן על המים, במשנה ונותן כדי שיראה על המים: (ח) והיה כתב את המגילה, משנה סוטה י"ז ע"א: (ט) ואם לא שכב איש, ז"ל אם לא שכב

(במדבר ס טו), להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א מ לב), ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה זרע (במדבר סט כח). ואם היתה טמאה (י) לא היתה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות, ועיניה בולמות, והיא מתמלאת גידים, (יא) והכהן אומר הוציאוה הוציאוה שלא תטמא את העזרה, (יב) כשם שהמים בודקין את האשה, כך המים בודקים את האיש, (יג) שנאמר ובאו ובאו (שם כג וסג עט סד), כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבעול, (יד) שנאמר ונטמאה ונטמאה, (טו) אבל אם שנת ונמצאת טהורה, אם היתה עקרה נפקדת, היתה למודה [להיות] יולדת בעורים יולדת יפים, שחורים יולדת לבנים, קצרים יולדת ארוכין, נקבות יולדת זכרים, שנאמר אם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה זרע (שם כח), אמר הקב"ה למושה כתוב פרשת טוטה, כדי שתהא יודעת איזה שם הכהן (טז) מוחק בשבילה, ומהו מיתתה והיאך היא מתפרסמת, מנין (שנאמר) [ממה שקראו בענין] איש איש כי תשמה אשתו:

[ב] **איש איש כי תשמה אשתו**. (יז) אם יש לה זכות תולה לה שנה או שנים, (יח) ר' שמעון אומר אין זכות [תולה] במים [המרים], שאם אתה אומר כן, (יט) נמצאת [מדהח] [מדהח] את כל הנשים השוות, ומוציא לעז על הטהורות ששתו, לומר טמאות הוי, (כ) אלא שהזכות תולה בהן, (כא) ר' מאיר אומר לעולם הזכות תולה במים המרים, אבל אם היתה טמאה, שוב אינה יולדת ומשבתה, ומתנוונה והולכת, לטוף מתה באותה מיתה:

[ג] **איש איש כי תשמה אשתו**. (כב) זש"ה שש הנה שנה ה' [שבע תועבת נפשו] (משלי ו טו), ר' יוסי הגלילי אומר שבעה דרכים בסוטה הן אמורות, עינים רמות (סג סג טו), שהאשה הסוטה תולה עיניה לאיש אחר, וכן הוא אומר יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים (ישעיה ג טו), לשון שקר (משלי סג), שהיא נואפת עם איש אחר ומתעברת ממנו ומשקרת ואומרת לבעלה ממך אני מעוברת, וידיים שופכות דם נקי (סג), שהנואף נכנס על מנת שאם יתפש יהרוג או יהרג. לב חורש מחשבות און (סג יח), שהנואף והנואפת אין מחשבותיהם בכל שעה אלא און, אימתי הם חוטאים, ואומרים זה לזה באיזה מקום באיזה שעה. רגלים ממהרות לרוץ לרעה (סג), בוודאי שממהרים לעשות את החטא. יפיה כזבים עד שקר (סג יט), שאם יתפשו הם מכזבים ומשקרים, ונשבעים ואומרים מסיחים היינו בדברים אחרים. ומשלה מדנים בין אחים (סג), שכל ישראל אחים הם, והנואף אשת חבירו בעלה שומע ושונא, וזה אינו יכול לראותו, הוי ומשלה מדנים בין אחים, הרי שבעה דברים קשים (שהזנות) [שהסוטה] עושה:

[ד] **אמרן רבותינו בשם ר' הנינא אביו של ר' אחא הנואף והנואפת עוברים על**

הערות ותקונים

שכב, וע"ש במשנה ובהגהת הב"ח: (י) לא היית מוספת לשתות, משנה סוטה כ" ע"א: (יא) והכהן אומר, במשנה והס אומרים: (יב) כשם שהמים בודקין את האשה, משנה סוטה כ" ע"ב: (יג) שנאמר ובאו ובאו, בגמרא שם דף כ"ח ע"א מפרש אי ו"ו יתיר' דריש או ובאו ובאו יתירא דתיבי צענינא, ובתנחומא הדרסם הביא שלאמר ובאו הביט, יש לתקן של' שנאמר ובאו ובאו: (יד) שנאמר ונטמאה ונטמאה, עיין ברש"י במשנה שם, ובגמרא דף כ"ח ע"א, ועיין בספרי נשא פסקא ז' במאמר דרבי ישמעאל: (טו) אבל אם שנת ונמצאת טהורה אם היתה עקרה נפקדת, תוספתא ריש ס"ה וסוטה כ" ע"א: (טז) מוחק בשבילה, בנדפס מוחה בשבילה, אולם בכ"י ה' של הקספארד נאמר לנכון מוחק: (יז) אם יש לה זכות, משנה סוטה כ" ע"א, ובכ"י רומי חסר מנאך עד זש"ה שש הנה שנה ה': (יח) ר' שמעון אומר, משנה סוטה כ" ע"ב: (יט) נמצאת מדהח את כל הנשים השוות, במשנה הגי' מדהח אתה את הנשים בפני כל הנשים השוות: (כ) אלא שהזכות תולה בהן, במשנה אלא שפלתה לכן זכות: (כא) ר' מאיר אומר, וכ"ה בכ"י רח"ס ובנדפס ובילקוט רמז ע"ד, אולם במשנה שם הגי' ר' אומר: (כב) זש"ה שש הנה שנה ה' כאלו תש"י ובילקוט רמז תתקל"ח בשם התנחומא, ובנדפס נשא אות ה' בעטות שנאמר שם הנה שנה ה' כאלו מוסב למעלה, והוא מאמר בפני עצמו, וכן מובא המאמר במדרש במ"ד פ"ט אות י"א: (כג) אמרו רבותינו בשם ר' הנינא, וכ"י רומי ורח"ס הגי' אמר רב במקום אמרו רבותינו, ובנדפס אמרו רבותינו בשם ר' הנינא כ"ל בשם ר' הנינא, ובילקוט נשא שם נאמר לנכון אמרו רבותינו בשם ר' הנינא, ונס בכ"י ה' של הקספארד הגי' בשם ר' הנינא, ובנדפס בסוף המאמר נאמר לנכון אמרו לו לרבי הנינא, רק במקום אביו של ר' אחא כתוב בכ"י הזה אביו של ר' חיילא בעטות, וראיתי המאמר הזה מובא ג"כ במדרש במ"ד פ"ט אות י"ב ושם

לפני האלהים ימלט ממנה, (לו) זה פלמי, וחומא ילכד בה, זה אבשלום: ד"א טוב לפני האלהים ימלט ממנה, (לו) מי שהוא רואה אשה סוטה ובורח ממנה, וחומא ילכד בה, מי שהוא נתפס בה, לכן נאמר איש איש כי תשטה אשתו. (לח) ד"א ומוציא אני מר ממות, לא (לט) קולנית, ולא רגל רמה, ולא פרוצה בשחוק, זה דרך בנות ישראל, ואם היתה פרוצה באחת מהן, מתרה בה ע"פ שנים [עדים ואומר לה], מה לך לשחק עם פלוני, מה לך לדבר עמו, אם דיברה עד עכשיו מותרת לביתה ולאכול בתרומה, (מ) [נכנסה עמו בסתר ושהתה כדי שזמאה אסורה לביתה ולאכול בתרומה]:

[ה] והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים (במדבר טו טו). (מא) למה מביאה קמח שעורים, לפי שנהגה עמו מנהג בהמה, לפיכך תביא קרבנה מאכל בהמה. [לא יצוק עליה שמן] (סג), למה לא יצוק עליה שמן, (סב) שהשמן אור וקריו יצהר, וזו אהבה את האפילה, לפיכך לא יצוק עליה שמן, [ולא יתן עליה לבונה] (סד), למה לא יתן עליה לבונה, לפי שהלבונה זכר לאמהות הוא, (מג) [שנאמר] אוכל לי אל הר המור ואל נבעת הלבונה (ש"ש ד ו), וזו פירשה מדרכיה, לפיכך תהא מזכרת עון, ולא מזכרת זכות. ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרס, ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן (במדבר טו טו), (מד) הוא נברא מן העפר, והיא נוצרה מן המים, לפיכך היתה נבדקת במים ובעפר אם פהורה היא כברייתה או לאו, ועוד למה נבדקת במים ובעפר, לפי שהן עדיה, (מה) שנאמר העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ (דברים לז ט), ד"א למה נבדקת במים [ובעפר], לפי שהאדם [יודע] [זורע] כמה זרעים בעפר, ואינו יודע מה הן, עד שהמים יורדים עליהם ומודיעין אם הם של בעל השדה, או מה שזרעו אחרים:

[ו] ד"א [איש] איש כי תשטה אשתו. (מו) זש"ה ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין (איוב כד טו), שכן הנואף אומר אין ברי' יודע בי, והקב"ה עיניו מושוטמות בכל הארץ, ואומר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו (יחזקאל עג כד), כך דרך

הערות ותקונים

הוא כמו לפנינו וחומא זה אבשלום, אולם במדרש קהלת וחומא זה אמנון: (לו) זה פלמי, עיין סנהדרין י"ט, וי"ר פכ"ג: (לז) מי שהוא רואה אשה סוטה, בילקוט קהלת לשון משושב, ויש לתקן שם כמו שהוא לפנינו: (לח) ד"א ומוציא אני מר ממות לא קולנית, מוכח מנאל בנדפס רק המלות "ד"א חסרים שם, ובכ"י רומי חסר מן ד"א זה עד ד"א כי תשטה אשתו זש"ה ועין נואף שמרה נשף, ומנאל לנכון גם בכ"י רח"ס: (לט) קולנית, פי' משומע קולה ביותר (פריישרין): (מ) נכנסה עמו צבזר, חסר גם בכ"י רח"ס, והוספתו ע"פ תנחומא הנדפס, וגם מנאל בכ"י ה' של אקספארד (הוא כ"י מתנחומא הנדפס) וגם בכ"י מסרדי, ובמקום עד עכשיו מותרת לביתה שם הגי' מותרת לבעלה ולביתה: (מא) למה מביאה קמח שעורים, מוכח בילקוט נשא רמז תש"ה, והליון תנחומא ברמז שלפניו מוסב גם על זה, ונשנה בספרי נשא פסקא ח' בשם ר' שמעון בן גמליאל, ובמסנה סוטה דף י"ד ע"א הוא בשם רבן גמליאל, ומוכח גם ברש"י עה"ת (נשא ה' ט"ו): (מב) שהשמן אור וקריו יצהר, ויזהר הוא מגזרת להר וזהרים, ובמדרש במ"ר פ"ט אות י"ג שהשמן אורה לעולם שהכתוב קראו יצהר, ובכ"י רש"י עה"ת הביא וז"ל שלל יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחושך, פה הרכיב שני מאלמרים יחד, המאמר הראשון שלא יהא קרבנה מהודר הוא מגמרא מנחות ו' ע"א, והמאמר השני הוא מתנחומא. ועיין במדרש במ"ר פ"ט אות י"ג של סה"ב בתחלה תני אמר ר' שמעון הוא דעת הרמב"ם, ורח"ס בשם ד"א דעת שניה: (מג) שנאמר אלך לי אל הר המור ואל נבעת הלבונה, במדרש במ"ר שם הר המור אל אבות העולם, ואל נבעת הלבונה אל האמהות, וכן הביא רש"י המאמר מתנחומא בפ"י שם וז"ל שהאמהות נקראו לבונה שנאמר ואל נבעת הלבונה, והיא פירשה מדרכיהן: (מד) הוא נברא מן העפר והוא נוצר מן המים, (ובכ"י רומי חסר, עיין הערה ל"ח), ובתנחומא הנדפס (אות ד') גם בדפוס ראשון בג' למה לוקח מים ועפר ובדוקה מפני שתחלתה מן המים ומן העפר, ואדם נברא מן העפר והוא נברא מן המים, לדעתו המלות, שתחלתה מן המים ומן העפר" וסופו לרש"י והיא נבראת מן המים, ועיין ב"ר ריש פי"ד ותנחומא ריש נח, אמר ר' יוסי בן קלרת כלשה הוזה שיהא משקקת עיסתה במים ומגבהת הלחה מבינתיים כך בתחלה וקודם שיהא עולה מן הארץ ואל"כ וי"ר ה', ועיין בירושלמי סופה פ"ה ה"ב (דף י"ח ע"א), ולמה מים ועפר, מים ממקום שבהא, עפר למיקום שהיא הולכת, ובינלוק נשא שם רמז תש"ה לשון משושב, מפני שתחלתה מן המים, ז"ל מן המים, ואל"כ במאמר לפני שנים עדים חסר ד"א למה נבדקת במים ובעפר": (מה) שנאמר העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ השמים של מים כן, ב"ר סוף פ"ד וירושלמי ר"ה פ"ד והביא ראיה דכתיב המוקדה במים עליותו: (מו) זש"ה ועין נואף, מוכח בילקוט נשא רמז

של עוברי עבירה, משמרין שעה אפילה, שלא יראה אדם אותם, לכך נאמר עין
 נואף שמרה נשף, וכן נגבים משמרין שעת חושך, שנאמר חתר בהשך בתים (לוי כד טו),
 וכן הוא אומר הוי המעטיקים מה' לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם [ויאמרו מי רואנו
 ימי יודענא] (ישעי כט טו). קשה הגנב והנואף שמשלקין את השכינה, כביכול הקב"ה מלא
 העליונים והתחתונים, שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג כד),
 ובמקום שבא הנואף לנאוף, הלא הקב"ה כבודו שם, שנאמר מלא כל הארץ כבודו
 (ישעי ו ג), והנואף אומר להקב"ה סלק עצמך ותן לי מקום לשעה הדבר קשה עד מאד
 כביכול הוא מלא רחמים אך אפים, ונותן לו מקום, כי הוא ידע מתי שוא [וירא
 און ולא יתבונן] (לוי יא יא), ואומר וסתר פנים ישים (לוי כד טו), הוי ועין נואף שמרה
 וגו', ומה הקב"ה עושה וסתר פנים ישים, שם פנים של נואף באותו העובר, שנואף
 ונאפת אינן מבקשים שתתעבר, אלא שיעשו תאותן בלבד, והקב"ה מפרסמן בעולם,
 הוי וסתר פנים ישים, כדי שידעו הבריות ויאמרו בוודאי שפניו של זה דומין לפני
 נואף, שצר צורת העובר בדמות הנואף, הוי וסתר פנים ישים, לפיכך נקרא זימה,
 שהן כופרין שניהן ואמרין אין אנו יודעין מה אתם אומרין, והבריות אומרין אם כן
 (מד) זה מה הוא. אמר ר' יצחק קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה, כיצד
 העובר שהוא מתעבר מן האיש, הקב"ה צר צורתו לארבעים יום, שכך שנו רבותינו,
 לארבעים יום שצרת העובר ניכר, לאחר ארבעים יום והנואף בא עליה והקב"ה עומד
 ותוהא ואומר של מי אצור, צורת האיש, או צורת [הנואף] כביכול צור ילדך תשי
 (דברים לג יח), (מד) וי"ו זעירא, תש ידי הצייר. (מש) אמר ר' אבהו למה הדבר דומה,
 לצייר שהוא צר איקונין של מלך, בא לגמור את הפרצוף, אמרו מת המלך, ועמד
 מלך אחר, כיון ששמע הצייר כך, נתרשלו ידיו, התחיל לומר מה אעשה באלו הסמנין
 אשר בידי אצור בצורת המלך הראשון, או בצורת המלך השני, התחיל תמיה, וכן
 האיש משמש עם אשתו, הקב"ה צר את העובר בדמות אביו, חור הנואף ובא עליה
 הרי נתערבו הסמנין, שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף פרצו ודמים בדמים נגעו
 (ישעי ד ט), מה עושה כביכול חזור והופך את הצורה לדמות הנואף, הוי וסתר פנים ישים:
 [ז] איש איש כי תשמה אשתו. (ג) שנו רבותינו אין המנאפין מנאפין עד שתכנס
 בהן (נא) רוח של שמות, שנאמר איש איש כי תשמה אשתו, למדנו
 לאשה, לאיש מניין, שנאמר נואף אישה חסר לב (מש"ו י לג):

[ח] איש איש כי תשמה אשתו. וזש"ה אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו וגו'
 (ירמיה כג כד), (נג) [אמר ר' בנימין ב"ר לוי] אמר הקב"ה אם יעשה אדם
 מעשה ואני לא אראנו, הרי כתיב עיני ה' (נג) המה [משוטטות] [משוטטים] בכל
 הארץ (זכריה ד י), ומה כתיב ואני לא אראנו, (נד) לא אראנו לבריות ואפרסם

הערות ותקונים

תש"ה בשם התנחומא, וכן בילקוט לוינו רמז תתק"ט ד"ה ועין נואף, והסר שם ה'יון תנחומא, כי ה'יון
 כ"ד הוא רק על הנאמר בין שורות יתהירו עד לא היה בהן תוחלת, והוא בבר" פנ"א אות ז'. ובנדפס אות
 ד' הסרס המלות "ד"א איש כי תשמה אשתו זש"ה". וכן נשנה המאמר במדרש במ"ד ריש פ"ט בקצת סיגיים:
 (מד) זה מה הוא, דורש בוטריקון זימה זה מה. ובכ"ה' של אקספולרד בגי' ובכריות אומרים ז'ה מ'ה ה"ה:
 (מה) וי"ד זעירא, תש ידי ה'ייר, וכ"ה' לנכון בילקוט נשא שם, חלם בילקוט לוינו שם רמז
 תתק"ט בשעות אמר ר' זעירי כביכול תשו ידי ה'ייר, ז"ל כביכול צור ילדך תשי וי"ד זעירא תש ידי ה'ייר,
 ובו"ד סוף פכ"ג וי"ד זעירא ולית בקרייה כותה ר"ל אין דוגמתה במקרא: (בט) אמר ר' אבהו למה הדבר
 דומה, במ"ד שם וכן בו"ד בסוף פכ"ג: (ג) שנו רבותינו, מובא בילקוט נשא רמז תש"ה, וה'יון תנחומא
 ברמז תש"ד מוסב גם על זה, ומובא ברש"י עה"ת נשא ה' י"ב והוא מתנחומא: (נא) רוח של שמות,
 דרש תש"ד מלשון שמות בשי"ן יומית, וכן במדרש במ"ד פ"ט סוף אות ו' הביא תש"ה כתיב בשי"ן לומר
 שאינה מונה עד שיכנס בה השמות: (נב) אמר ר' בנימין בר לוי, הוספתי כמו שהוא בכ"י רושי ורח"ס,
 וחסר גם בנדפס ובילקוט נשא שם: (נג) המה משוטטות, חקתיו משוטטים, ובכ"י רומי ורח"ס הגי' הרי
 כתיב בכל מקום עיני ה' נופות רעים וטובים, וכן עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ, הפסוק הראשון הוא
 במשלי ט"ג ג', ובפסוק השני ז"ל משוטטים. ובתנחומא הנדפס אות ה' מובא בשעות בכל מקום עיני ה' משוטטות
 בכל הארץ נופות רעים וטובים, וכן עיני ה' המה משוטטים. וכן במדרש במ"ד פ"ט אות ט' מובא עיני
 ה' המה משוטטות, ומגלה בה"ב ט"ז ט' ט' עיני משוטטות: (נד) לא אראנו לבריות, דרש אראנו כמו

מעשיו, מהו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמיה כג כד), אמר הקב"ה אני ממלא העליונים והתחתונים, לכך נאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו: ד"א אם יסתר איש במסתרים. (גה) משל (לארביטסקון) [לארביטסקון] יצא (קאטריקון) [קאטריקון] על אותה מדינה (פי' עונש בלשון יון), התחילו בני המדינה מטמנינים כספם והזבם בתוך אותם המטמונים, אמר להם (הארביטסקון) [הארביטסקון] אני בניתי את המדינה, ואני עשיתי את המטמונים, ממני אתם מטמנינים, כך אמר הקב"ה למנאפים, ממני אתם מסתירים עצמכם, אם יסתר איש במסתרים, אני בראתי אתכם (נו) ועשיתי אתכם מחילים מחילים, (גז) [שנאמר] ותשכח אל מחוללך (דכיים לז יח), לא מועיל לכם כלום מה שאתם מטמנינים עצמכם, לפי שאני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעליו (ירמיה יו י), ואני הוא שמקרב אתכם למשפט, שנאמר וקרבתני אתכם [אלים] למשפט (מלאכי ג א), לפיכך אל תהיו טועים אחר יצר הרע, שלא תשמה אשתו של אחד מכם, כמה שנאמר איש איש כי תשמה אשתו:

[ט] ד"א איש איש של תשמה. ללמדך שמועלת וכופרת בשנים, באיש של מעלה, ובאיש של מטה, באיש של מעלה, ה' איש מלחמה (שמות יו ג), ובאיש של מטה, זה אישה: ד"א איש איש כי תשמה אשתו. אמר לה הקב"ה באישך של מטה את משחקת, שמה בי [את יכולה] [לשחק]. (גה) משל למה הדבר דומה, למי שהיה חבוש תוך שני בתים זו לפניו מו, והיו שם שני שומרים, אחד בפנים ואחד בחוץ, פתח את הפנימי ויצא, ולא הרגיש בו השומר, בא לצאת מן החיצון, הרגיש בו תפשו, אמר לו באותו שבפנים שחקת, אבל בי אין אתה יכול לשחק, כך אמר הקב"ה לאשה המנאפת, באישך שחקת, אבל בי אין אתה יכולה לשחק, אבל אני יושב ומשחק על בריותי, שנאמר יושב בשמים ישחק (תהלים כד):

[י] וישכב איש אותה שכבת זרע (במדבר ה יג). (גט) פרט לקמן שאינו איש. [אותה] שכבת זרע, (ס) ששכבתה פוסלת, ואין שכיבה אחרת פוסלת אותה, (סא) מעשה בשתי

הערות ותקונים

אראנו, ובמדרש צמ"ר פ"ט אות ט' כתוב מפורש לא אראנו קרי ביה אראנו לבריות. (גה) משל לארביטסקון קאטריקון על אותה מדינה, והוסף המעתיק פי' עונש בל", וזה הפי' לא נמלא בכ"י רומי ורח"ס, ובכ"י רומי משל לארביטסקון קאטריקוס, ובכ"י רח"ס רומי משל לארבת וקמן קאטריקוס, ובכ"י ספרדי משל לארביטסקון שיה סתרי קס, נכתבה המלה מן קאטריקוס ונעשית קאטרי קס. ובמדרש צמ"ר פ"ט אות א' משל לארביטסקין קאטריקוס, וזילקוט נשא סס משל לארביטסקין של מדינה, ובגדלס דפוס קאטריטאטיא ודפוס וויניציא הגי' משל לארביטסקין קאטריקוס, ותיקן המדפיס מומאטובא משל לארביטסקין שיה קאטריקוס על מדינה, וכן הוא לנכון זילקוט ירמיה רמז ס"ה, וממלא סס הלשון מתוקן, משל לארביטסקין שגנה מדינה ועשה בתוכה מחילין ומערות ומטמוניות ואח"כ יאל קאטריק על אותה מדינה. וזו נוסחא נכונה, וזוהו נראה כי לפני בעל הילקוט צעת אשר סידר את ילקוטו לס' ירמיה היה לפניו כ"י אחר ממאשר היה לפניו צעת אשר סידר פ' נשא. רק במקום קאטריקו צ"ל קאטריקי. וכן היה לנכון לפני הרב בעל הערוך שבהאי כן צבס הילמדנו בערוך ערך ארך ד' וז"ל: צילמדנו פ' סוטה אם יסתר איש במסתרים משל לארביטסקון שגנה מדינה וזנה בתוכה מחילין מערות ומטמוניות, וכן בערך קטדיק הביא בסוטה וצילמדנו [צ"ל צילמדנו פ' סוטה] ואח"כ יאל קטדיקי על אותה מדינה. והוראה המולת ארביטסקון פי' בל"ז αραβιτσκων ראש הנוגאים (מדיטסקס, בויאמייטטר), ופי' קטדיקי בל"ז αραβιτσκων. והכוונה לארביטסקון שגנה מדינה ואח"כ יאל גזירה שישלמו מס. ובמדרש צמ"ר סס הגי' משל לארביטסקין [צ"ל לארביטסקון] קאטריקוס על אותה מדינה, ובעל המוספי חשב שהוא ממאמר אחר מומא שבהוא הערוך בערך קטדיקי הוסיף ערך קטדיקוס והביא את דברי המדרש צמ"ר וכתב פי' גובה מעונש ומס. ועיין צ"ר ריש פכ"ד לארביטסקוס שגנה את המדינה לאחר ימים נעשה נבאי. וזילקוט ישעיה רמז ס"ב צבס צ"ד לארביטסקוס [צ"ל לארביטסקוס] שגנה את המדינה, לאחר ימים נעשה נבאי עמיון. ורמיהו בכ"י ה' של אקספארד הלשון משוגב וכך נאמר סס לאפטקון דקא שגארי מס על מדינה: (גז) ועשיתי אתכם מחילים מחילים, במדרש צמ"ר סס עוקף אלו הלצבות והכליות: (גז) שגארי ותשכח אל מחוללך, דרש מחוללך לשון מחילים: (גח) משל למה הדבר דומה, מוצא גם במדרש צמ"ר פ"ט אות ט': (גט) פרט לקמן שאינו איש, ספרי נשא ספקא ז', סוטה כ"ו ותוספתא סוטה פ"ה. ובגדלס פרט לקמן ולמי שאינו איש, וכן הביא רש"י בפירושו לתורה: (ס) ששכיבתה פוסלת ואין שכיבה אחרת פוסלת אותה, יבמות ז"ה ע"א, ולזה המאמר מהתנחומא כוון רש"י נשא ה' ז"ג, וזה שסיים סס כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו, והוא אשר כתוב מפורש לפנינו, וע"ס מה שהעיר ירדני הרב הנדול מהר"א בערלינגר בזכור לאברהם: (סא) מעשה בשתי אחיות, מוצא גם במדרש צמ"ר פ"ט סוף אות ט', ומוצא זילקוט נשא

אחות שהיו דומות זו לזו, והיתה אחת נשואה בעיר אחת, ואחת היתה נשואה בעיר אחרת, ביקש בעלה של אחת מהן לקנאות בה, ולהשקותה מים המרים בירושלים, הלכו לאותה העיר שהיתה אחותה נשואה שם, אמרה לה אחותה מה ראיתם לבא בכאן, אמרה לה בעלי מבקש להשקות אותי, אמרה לה אחותה אני הולכת תחתך ושותה, אמרה לה לבי, לבשה בגדי אחותה והלכה תחתיה, ושתתה מי המרים ונמצאת פהורה, והורה לבית אחותה, יצתה לקראתה שמחה וחבקה ונשקה, כיון שנשקה זו לזו, הריחה במים המרים, ומיד מתה, לקיים מה שנאמר אין אדם שלישי ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות וגו' (קבלת ח ט):

[יא] ונעלם מעיני אישה (במדבר ט יג), (סב) פרט לסומא, ד"א ונעלם מעיני אישה, (סג) שלא יהא בעלה רואה ומעמם, ונסתרה (סד). עדיין לא שמענו שיעור לסתירה, (סד) ר' אלעזר אומר כדי חזרת דקל, ר' יהושע אומר כדי מוינת הכוס, בן עזאי אומר כדי לשתותו, ר' עקיבא אומר כדי לצלות ביצה, ר' יהודה אומר כדי לאכול ג' ביצים זו אחר זו, ר' אלעזר בן פנחס אומר כדי לקשור גרדי את הנימא, חנן אומר כדי שתתן אצבעה לתוך פיה, פלימו אומר כדי לפשוט ידו על המל ליטול ככר לחם, ואע"פ שאין ראייה לדבר וזכר לדבר, שנאמר כי בעד אשה זונה עד כבר לחם (משלי י ט): [יב] ועד אין בה (במדבר ט יג). (סה) אע"פ שאין לה עכשיו, יש לה לאחר זמן, כיוצא בדבר אתה אומר ותחי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית יא ג), אע"פ שאין לה עכשיו, יש לה לאחר זמן, שנאמר וה'פקד את שרה וגו' (שם כא ה), כיוצא בדבר אתה אומר, לא הגידה אסתר (אסתר י ג), אע"פ שלא הגידה לו עכשיו, הגידה לו לאחר זמן, שנאמר ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה (שם ט ה), ואף כאן ועד אין בה, אע"פ שאין לה עכשיו, יש לאחר זמן, שנאמר והייתי עד ממחר [במשכשפים ובמנאפים] (מלאכי ג ט):

[יג] אמרו רבותינו אשה שהיא מתייהדת עם בעלה, והוא משמש עמה, והיא נותנת עיניה באחר בשעת תשמיש, אין לה ניאוף גדול מזה, שנאמר האשה המנאפת תחת אישה [תקח את זרים] (יוחקל טו ז), וכי יש אשה שמנאפת תחת בעלה, אלא זו שפנעה באיש אחד, ונותנת עיניה בו, והיא משמשת עם בעלה, ולכה עליו. שאל מלך הערביים את ר' עקיבא, אני כושי ואשתי כושית, וילדה לי בן לבן, אני הורגה שוינתה תחתי, א"ל יש לך צורות בתוך ביתך, א"ל הן, א"ל צורות ביתך לבנות או שחורות, א"ל לבנות, א"ל כשהיית עסוק עמה, נתנה עיניה בצורות, וילדה כיוצא בהם, ואם תמיה אתה על הדבר, למוד מצאנו של יעקב מן המקלות היו מתייחמות, שנאמר ויחמו הצאן אל המקלות וגו' (בראשית ל נט), והודה מלך ערביים לר' עקיבא. הוי כל אשה שמתיהדת עם בעלה בקדושה, סוף מעמיד ממנה בנים צדיקים, שכן מצינו בחנה, שנתיהדה עם בעלה בקדושה, לא קיפח הקב"ה שכרה, אלא נתן לה בן צדיק כמשה, שנאמר אם יעמד משה ושמואל לפני (ינמיס טו ה), ואומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תנ"כ טו י), וכן אמרה חנה אל הנער הזה התפללתי ויתן ה' לי את שאלתי (ש"א ה יז), למה שנזרע בקדושה, אמר הקב"ה בעולם הזה כל האומות תיעבתי אותם על שהם מזרע הטומאה, ובחרתי בכם שאתם מזרע אמת, שנאמר ואנכי נמעתך שורק (כולו) [כלה] זרע אמת (ינמיס ז כא), וכתוב בך בחר ה' אלהיך (דברים יז), ואף לעתיד לבא איני בוחר אלא בכם שאתם זרע קודש, שנאמר לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה [כי זרע ברוכי ה' המה] (ישעיה סג כג):

הערות ותקונים

סס: (סב) פרט לסומא, ספרי נשא ספקא ז', בני"ר פ"ט, סוטה כ"ו: (סג) שלא יבא בעלה רואה ומעמם, ספרי סס, ונובא במדרש בני"ר פ"ט אות י': (סד) ר' אלעזר אומר כדי חזרת דקל, עיין תוספתא סוטה פ"א ובגמרא סוטה דף ע"א, וספרי נשא ספקא ז' ובמדרש בני"ר פ"ט אות י', (ובמדרש סס יס לתקן פלימו אומר במקום פנימון אומר), ויש הילוף בשמות האומרים: (סה) אע"פ שאין לה עכשיו יש לה לאחר זמן, מובא בילקוט נשא רמז תש"י, והליון מרמז תש"ד מוסב גם על זה, וכן מובא במדרש בני"ר פ"ט אות י', ועיין מאמר הדומה קצת לזה בפסיקתא פיסקא עניה סוערה (דף קל"ה ט"ה), אמר ר' לוי כל מוקס שנאמר אין לה כוס לה, וכ"ה בפסיקתא רבתי פ"ז ובאיכה רבתי פסוק אין לה מנחה, ב"ר סוף פ"ח, וע"פ סס פסיקתא

[יד] וידבר ה' [אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר] כה תברכו את בני ישראל (במדבר י סג כג). ילמדנו רבינו כהן בעל מום מהו שישא את כפיו, (סו) כך שנו רבותינו כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו, (סו) ורבי היה שונה כהן שיש מומין וכולו לא ישא את כפיו, (סח) ר' יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועים (פט) סטים או קוצה או פואה, לא ישא את כפיו, (ע) ר' יהושע הגדול שונה אם רוב אנשי העיר מלאכתו בכך, ומתר לו לישא את כפיו: כה תברכו, אמר הקב"ה מתחלה הייתי מברך בריותי, מכאן ואילך הרי הברכות מסורין לכם, אתם היו מברכין את בני לכך אמר הקב"ה למשה שיזהר את אהרן ואת בניו להיות מברכין את ישראל (עא) (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין דבר אל אהרן ואל בניו לאמר] כה תברכו:

[טו] [כה תברכו]. (עב) זש"ה השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך (דברים יו טו), (עג) וכן דוד אומר ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך וגו' (ומברכותיך) [ומברכתך] יבורך (עד) (את) בית עבדך לעולם (ש"ג ז ט), (עה) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע לכהנים אתה אומר לברכנו, אין אנו צריכין אלא לברכתך, השקיפה ממעון קדשך מן השמים, אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכין אתכם, אני עומד עמהם ומברך אתכם, לפיכך הכהנים פורסין כפיהם, לומר שהקב"ה עומד אחרינו, וכן הוא אומר הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מציין מן החרכים (ש"ג ז ט), (עו) משגיח מן החלונות מבין אצבעות של כהנים, מציין מן החרכים, בשעה שפושטין את כפיהם, לכך נאמר כה תברכו: **[טז] [עז] ד"א** כה תברכו. זש"ה הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה (ש"ג ג ט).

הערות ותקונים

שהעירותי בהערה י"ז בפסיקתא שס, ופה בתנחומא הביא גם פסוק אחד אשר כתוב בו מלת לא: (יב) כך שנו רבותינו, משנה מגילה כ"ד ע"ג: (סו) ורבי היה שונה בו, זה ליתא במשנה והוא הוסיף, ובכ"י רומי ורח"ס הגי' רבי אחד שנה כהן שיש בידיו מומין לא ישא את כפיו, ורבי אחר שנה כהן שיש בכולו מומין לא ישא את כפיו, ור"ל נוסחא אחת כהן שיש בידו מומין, ויש נוסחא כהן שיש מומין בכולו, סי' אפילו בכל הגוף: (סח) ר' יהודה אומר, מובא במשנה שס: (פט) סטים או קוצה או פואה, המלות או קוצה או פואה ליתא במשנה לפנינו, וז"ל סטים והוא כמו אסטים, והמלה יומית ורומית isatis אסטיס עשב של לבעים, וכן קוצה ופואה מייני לבעועים, ולדעת הערוך קוצה ופואה אחד הם: (ע) ר' יהושע הגדול, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס, אבל בנדפס ר' הושעיה הגדול, והוא ר' הושעיה רבה, ובגמ' מגילה דף כ"ד ע"ב מובא ש"כ קמתי תנא אס רוב אנשי העיר מלאכתו בכך ומתר, ובכ"י רומי ורח"ס אחר שטים ומתר לו לישא את כפיו נוסף, מהו אס היה רוב העיר כך כשם שיש כרכים עיירות וצבועות ארגמן ורובן ידיהם לצבועות וצמקוס שיש כרכים הגי' בכ"י רומי שס שיש צרכים, ובכ"י ספרדי שיש צדרוס, אולם בכ"י רח"ס שיש כרכים, ובנדפס נשמטו המלות, מהו אס היה רוב העיר כך" ונשאר מחלה השנית כשם שיש צדרוס עורות לצבועות ארגמן ומבין ידיהם לצבועות, ובכ"י ספרדי הוא כמו בנדפס, ונמצא שס גם מחצי הראשונה שנשמטה בנדפס, ויש לחקן כשם שיש צדרוס עיירות שצבועים בהן ארגמן ורובן ידיהם לצבועות, כמו שהוא לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (עא) שנאמר כה תברכו, תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס: (עב) זש"ה השקיפה, מובא בילקוט נשא רמז תש" בשם התנחומא: (עג) וכן דוד אומר, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בילקוט ובנדפס גם בכ"י ספרדי חסר זה: (עד) את בית עבדך, כ"ה בכ"י רח"ס, והסגרתו מלת "את" וליחא בקרא, ובכ"י רומי הוא לנכון בלי מלת את: (עה) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, מובא במדרש בני"א אות ב' אמרו ישראל לפני הקב"ה: (עו) משגיח מן החלונות מבין אצבעות של כהנים, כ"ה בכל הכ"י ובמדרש חוה"ס ס"ב פסוק משגיח מן החלונות ובפסיקתא פסקא החדש (דף מ"ט ע"א), אולם במדרש בני"ר שם משגיח מן החלונות מביח כתפותיהם של כהנים מציין מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, ועיין בסופו דף ל"ח ע"א במשנה במדינה נושאים כפיהם כנגד כנופותיהם ובמקדש על בני ראשיהם, והעירותי שם הערה ק"א כי מהאמר הפסיקתא מובא בשבלי הלקט כ"י ערוגה הראשונה סי' ל"ג, ובעל המגיה ה' נשיאות כפים סי' ע"ה הביא המאמר בשם מדרש שה"ש, ועיין בערוך ערך חלון שהביא הפסיקתא, וע"ש שהביא שאלה לפני הגאונים, ועיין בערוך א"ח סי' ק"ח ובמזן ב"י שם ובהרא"ש מגילה פ"ד סי' כ"א ובפסקי רקנטי סי' ל"ז שהביא ג"כ בשם ר' אליעזר מומין ורבינו יפים פתק מן המאמר שהביא ועיין במדרש סי' צ במגילה. ובתנחומא הנדפס יש לתקן וז"ל משגיח מן החלונות מציין מן החרכים, (מה בין) [משגיח מן החלונות] מבין אצבעות של כהנים, מציין מן החרכים בשעה שפושטין כפיהם: (עז) ד"א זש"ה הנה מטתו, מובא בילקוט שם נשא רמז תש" בשם התנחומא, וכן מובא גם

וכי מה ראה שלמה לעמוק במטה, שאמר הנה מטתו, אלא אינו עמוק אלא במלך שהשלום שלו, (עח) הנה מטתו זה בית המקדש, ולמה נמשל בית המקדש למטה, אלא מה מטה הזאת אינה אלא לפריה ורביה, כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היו פריין ורביין, (עט) שנאמר ויאריו הכדים (מ"ב טו), ואומר והזהב זהב פרוים (ד"ב ג ו), שהיה עושה פירות, וכן הוא אומר ויבן את בית יער הלבנון (מ"ב טו), למה נמשל ליער, מה יער פרה ורבה, כך בית המקדש כל מה שהיה בתוכו היה פרה ורבה, לכך נאמר הנה מטתו. ששים גבורים (מ"ב טו), (פ) אלו ששים אותיות שבברכת כהנים, כולם אחויו חרב (טו ט), שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו, וברכך ה', יאר ה', ישא ה', (מדרג' ו' כד טו), איש חרבו על ירכו (מ"ב טו), מה ראה הייך להזכר כאן, אלא אפילו אדם רואה בהלומו החרב נתונה על צוארו וקוטע את ירכו, משכים בבקר והולך לבית הכנסת, מפחד בלילות (טו), מפחד שראה בלילות בהלומו, ורואה את הכהנים נושאים כפיהם, החלום רע מתבטל ממנו, לכך נאמר מפחד בלילות, לכך אמר הקב"ה: למשה ההור לאהרן ולבניו שיהו מברכין את בני, שנאמר כה תברכו [את בני ישראל]:

[יז] (פא) [ד"א] כה תברכו. אמר הקב"ה לשעבר הייתי זקוק לברך בריותי, ברכתי לאדם הראשון ולאשתו, שנאמר ויברך אותם אלהים וגו' (בראשית א טו), ברכתי לנה ולבניו, שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (טו טו), ברכתי לאברהם, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (טו כד טו), אמר הקב"ה מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך, שנאמר והיה ברכה (טו יג), מה עשה אברהם הוליד שנים ישמעאל ויצחק ולא בירכן, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרס, נתנו לארים, (פב) והיה בתוך אותו פרס אילן אחד של סם חיים, ואילן אחד של סם המות, מורכב על גביו, אמר הארים אם אני משקה אילן של סם החיים, אילן של סם המות שותה, אמר הארים אני אעבוד ואשלים זמני, ומה שהמלך רוצה לעשות בפרדסו יעשה, המלך זה הקב"ה, והפרדס זה העולם, מסרו הקב"ה לאברהם, א"ל והיה ברכה, מה עשה אברהם, היו לו שני בנים, אחד צדיק ואחד רשע ישמעאל ויצחק, אמר אברהם אם אברך את יצחק ישמעאל מבקש שאברכנו והוא רשע, אלא אני בשר ודם, כשאפטר מן העולם, הקב"ה יעשה רצוני, כשנפטר אברהם, נגלה הקב"ה על יצחק ובירכו, שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו (טו כה יא), ויצחק בירך את יעקב, ויעקב בירך לשנים עשר שבטים, שנאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר (טו מט טו), מכאן ואילך אמר הקב"ה הרי הברכות מסורות לכם, והכהנים יהיו מברכין את בני:

[יח] (פג) [ד"א] כה תברכו את בני ישראל. יברכך ה' וישמרך, עם הברכה השמירה, יברכך בשמירה בעושר, וישמרך שתהא עושה מצות, יאר ה' פניו וגו' (פד) יעמיד ממך בנים בני תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה וגו' (משלי י ז), יאר ה' פניו, יעמיד ממך כהנים שואירים על גבי המזבח, שנאמר לא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א ט), ויהנך, (פה) שנה ר' חייא הגדול יחנה ה' אצלך, ד"א ויהנך, יעמיד ממך נביאים, שנאמר ושפכתי על בית (יהודה) [דוד ועל יושב ירושלים] רוח הן ותהנוגים (זכריה י ב), ד"א ויהנך, יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך, (פו) שנאמר ותשא הן וחסד (אסתר ג י)

הערות ותקונים

ביקוט שה"ס רמו תתקפ"ו ד"ה ד"ה הנה מטתו וחסר סס ה"יון תנחומא: (עח) הנה מטתו זה בית המקדש, מובא במדרש במ"ר פ"א א"ת ג': (עט) שנאמר ויאריו הכדים, והיה ע"פ נס, ועיין בתנחומא הגדפס תרומה א"ת י"א הקב"ה אומר למטה בדים טעמית לחרון עתידים להחריך אחר תפ"ג שנה, שנאמר ויאריו הכדים: (פ) אלו ששים אותיות שבברכת כהנים, מובא במדרש חיות פ"ג פ' הנה מטתו ובמדרש במ"ר טס, וזאתיות של ג' ספוקים יברכך יאר ישא עושים כמספר ששים: (פא) ד"א סה חזרכו, אמר הקב"ה מובא בילקוט רמז תש"י בשם התנחומא ונשנה ג"כ בב"ר פ"א תנחומא הגדפס לך ס' ד': (פב) והיה בתוך אותו פרס אילן אחד של סם חיים, בגדפס דפוס מאטמונה השמיים המדפס את סיוס המאמר ורשם, וכו' לעיל פ' לך אולם בגדפוס קאטשעאטיג'ה ודפוס וויניצי'ה גס בכ"ה ה' של אקספארד כתוב פה כל הענין כמו בכ"ה שלפניו: (פג) ד"א כה תברכו עם הברכה השמירה, מובא בילקוט סוף רמז תש"י בשם התנחומא, וכן מובא במדרש במ"ר פ"א א"ת ו': (פד) יעמוד ממך בנים בני תורה, בספרי נשא ספקא מ"א ד"א יאר זה מאור תורה וחסד שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. ובמדרש במ"ר טס ד"א יאר זה מאור תורה שאיר עיניך ולכך בתורה וחסד לך [ננים] בני תורה: (פה) שנה ר' חייא הגדול, גס זה מובא במדרש במ"ר טס: (פו) שנאמר ותשא הן וחסד, בספרי

ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחר אומר אשר לא ישא פנים (דברים י"ו), הא כיצד, (פ) עשה תשובה עד שלא יתחתם גזר דין' ישא ה' פניו, כיון שנתחתם אשר לא ישא פנים. ד"א יברכך ה' וישמרך, עם הברכה שמירה, (פח) מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא, והוא יושב ברומי, שלח המלך אחריו, עלה ובא אצלו, נתן לו מאה ליטרין של זהב, מעטו יצא לדרך, נפל עליו ליטמין, נמלו כל מה שנתן לו, וכל מה שזיה אצלו, שמא יכול לשומרו מן הליטמין, לכך נאמר יברכך ה' וישמרך. (פט) ד"א יברכך בממון, יברכך בבנים, וישמרך בבנות, שהנקיבות צריכות שמירה, וכן הוא אומר ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך (תהלים קכ"א ט). [יאר ה' פניו אליך], יאר לך מאור פניו, ואין יאר אלא חיים, דכתיב באור פני מלך חיים (משלי ע"ו), ואומר אל ה' ויאר לנו (תהלים קי"ח ט), וכן הוא אומר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו (שם ס"ג). ישא ה' פניו וגו', (צ) וכי הקב"ה נושא פנים לבריה, והכתיב אשר לא ישא פנים וגו', אלא אמר הקב"ה כשם שהם נושאים לי פנים, כך אני נושא להם פנים, כיצד כתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת (דברים ה'), ואדם יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה, ונושאים לי פנים, ומברכין ומדקדקין על עצמן (צ"א) עד כזית עד כביצה, לכך ישא ה' פניו אליך: כה תברכו [את בני ישראל] אמור להם. (צ"ב) מלא, אמור להם לכהנים, לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל, תהיו מברכין אותם (צ"ג) באנגריא ובבהלות, אלא תהיו מברכין אותן בכונת הלב, כדי שתשלוט הברכה בהם, (צ"ד) לכך נאמר אמור להם: [יט] יתקן ביום כלות משה (נמנדי ז' ה). ילמדנו רבינו כמה דברים קדמו לביעה בראשית, (צ"ה) כך שנו רבותינו, שבעה דברים קדמו לעולם, ואלו הן, כסא הכבוד, והתורה, ובית המקדש, ואבות העולם, [וישראל], ושמו של משיח, והתשובה, ויש אומרים אף גן עדן וגיהנם. כסא הכבוד מנין, שנאמר נכון כסאך מאז מעולם אתה (תהלים ג' ב), והתורה מנין, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כג), בית המקדש מנין, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה י"ז ב), האבות מנין, שנאמר כענבים במדבר מצאתי (את) [ישראל] כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי [אבותיכם] (ישעיה ע"י), ישראל מנין, [שנאמר] זכור עדתך קנית קדם (תהלים עד ג), שמו של משיח מנין, שנאמר לפני שמש יגון שמו (שם ע"י), תשובה מנין, שנאמר בטרם הרים יולדו (שם כ"ג), וכתוב תשב אנוש עד דכא [ותאמר שובו בני אדם] (שם ג' א), גן עדן מנין, שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם (בראשית ג' ה), גיהנם מנין, שנאמר ערוך מאתמול

הערות ותקונים

בספרי שם ובמדרש צמ"ר שם הביא כמה דתימא ויהן חנו צעיו טר (בראשית לט כא), ותי אסזר מושת חן (אסזר ב טו), ויהן אלהים חן את דניאל, ומנא חן וסכל טוב (משלי ג ד), והכתוב ויהן אלהים חן את דניאל לא נמנא, ובספרי ויהן אלהים את דניאל לכן ולחסד ולרחמים, מלת חן אלל דניאל ג"כ לא נמנא במקרא רק זה לשון הכתוב (דניאל א ט) ויהן אלהים את דניאל לחסד ולרחמים: (פ) עשה תשובה עד שלא יתחתם גזר דין, צמ"ר שם וספרי פסקא מ"ב ומדרש שמואל פ"ז בהרחבת דברים: (פח) מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא, מונא במדרש צמ"ר פ"א אות ה': (פט) ד"א יברכך בממון, אחר זה נמנא הוספה בנדפס ובכ"ה של אקספארד ובכ"ה הספרי וכן במדרש צמ"ר שם, וזיתא בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס, ד"א יברכך ה' וישמרך, יברכך בממון שלח תהא עשוי במדינה פניאם ושלח תהא זימניא למדינה ויאמרו לך חן זהב, אלא יברכך ה' וישמרך ואח"כ מתחיל ד"א יברכך צננים כמו לפנינו. ומלת פניאם הוא בסעות ול"ל פסיאן כתיבך האותיות וס' מוס, ומננא תמיד אלל זימניא שפי' בזיוי ζῆλον מוס ושונס, עיין פסיקתא פסקא בחדש השביעי הערה כ"ב והערה כ"ד: (צ) וכי הקב"ה נושא פנים, עיין בבלי ברכות דף כ' ע"ב: (צ"א) עד כזית עד כביצה, פרש"י עד כזית לר' מאיר עד כביצה לר' יהודה, דחקן (דף מ"ה ע"א) עד כמה מוזמנין ר' מאיר אומר עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה: (צ"ב) מלא אמר להם לכהנים, מונא גם צמ"ר פ"א סוף אות ד', ולמאמר מהתנחומא כוון רש"י בפרשו עה"ת: (צ"ג) באנגריא, היא מלה זימניא ורומית αγγαρια angaria פ' עבודה נעשה באונס, ובנדפס נשמעו איזה מלות, וכ"ל לא מפני שאמרתי לכם שיהיו מברכין [את] ישראל, תהיו מברכין אותם באנגריא: (צ"ד) לכך נאמר אמור להם, אחר זה הוסף המדפיס מונאמטובה וזיתא בדפוס קאטסטאטיניא ודפוס וויניציא ובכ"ה ה' של אקספארד: "ב"ס"א אמור מלא ונקוד פחה (ר"ל קמץ) לומר שזריך אדם ליתן שלום לחבירו צפה מנא": (צ"ה) כך שנו רבותינו, עיין ספרי עקב פסקא ל"ז מילתא בשלח סוף פרש"י ועיין פסחים דף כ"ד ע"א, מדרים ל"ט ע"ב, ב"ר פ"א, ש"ט ממזר ע"ד כדר"א פ"ג, תד"א פ"א, מדרש משלי פ"ח, ילקוט בראשית רמז ד', ילקוט ירמיה רמז ר"ח, ילקוט תהלים רמז תת"ס

תפתה (ישעי' ל ג), בא וראה בשעה שא"ל הקב"ה למשה שיאמר לישראל שיעשו לו משכן, א"ל הקב"ה למשה (צו) אמור להם לישראל כביכול לא בשביל שאין די איבן לדור, אני אומר לכם שתעשו לי משכן, עד שלא נברא העולם הרי מקדשי בנוי למעלה, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' (ימ"ט י"ג), ושם היכל כסאי בנוי, שנאמר וה' בהיכל קדשו וגו' (תקוק ג כ), וכן ישעיה אמר וראה את (ה') [אדני] וישב על כסא רם ונשא (ישעי' ה ו), ובשביל חיבתכם אני מניח בית המקדש העליון, שהוא מתוקן עד שלא נברא העולם, וארד ואשכון בתוכם, שנאמר [ועשו לי מקדש] ושכנתי בתוכם (שמות כה ט). (צו) אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יוחנן זה אחד משלשה דברים ששמעו משה מפי הגבורה והרתיע לאחוריו, בשעה שאמר לו ונתנו איש כופר נפשו (ס"ג ל"ג), אמר משה מי יוכל ליתן כופר נפשו, כתיב עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (אוי"ב ד ד), ועדיין אינו מגיע, שנאמר אה לא פדה יפדה איש (ו) לא יתן לאלהים כפרו (תהלים מט ט), א"ל הקב"ה איני מבקש לפי כחי, אלא לפי כחך, (צח) זה יתנו (שמות ל"ג). [אמר ר' מאיר נטל הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראה לו למשה זה יתנו כזה יתנו]. ובשעה שאמר את קרבני לחמי לאשי (במדבר כה ג), אמר משה מי יוכל להספיק לך קרבנות, אם אנו מקריבים כל חיתו יער, וכל עצי לבנון, אינן כדאי, שנאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעי' מ ט), (צט) א"ל איני מבקש לפי כחי אלא לפי כחך, שנאמר ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לה' (במדבר כה ג), ולא שניהם בבת אחת, אלא את הכבש (ה)אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (ס"ג ט"ז ד), ובשעה שאמר לו ועשו לי מקדש (שמות כה ט), אמר משה [לפני הקב"ה] הנה השמים ושמי השמים לא יכלולוך (מ"א ה כו), ואומר את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ימ"ט כג כד), ואומר השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעי' סו ה), ואנו יכולין לעשות לו מקדש, א"ל הקב"ה איני מבקש [לפי כחי], אלא לפי כחך, שנאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות (שמות טו ה), כיון ששמעו ישראל כך עמדו ונתנדבו ברצון ועשו את המשכן, וכיון שעשו את המשכן נתמלא מכבודו, שנאמר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' (ס"ג ט"ז), אמרו הנשיאים הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששורתה שכינה בינינו, (ק) מנין (שנאמר) [ממה שקראו בענין] ויהי ביום כלות משה :

[כ] (קא) ד"א ויהי ביום כלות משה. (קב) זש"ה נוצר תאנה יאכל פריה (משלי כ"ח), אין הקב"ה מקפח שכר כ"ל בריה, אלא בכל מה שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב"ה מקפח שכרו, לכך נאמר נוצר תאנה יאכל פריה, רצונך לידע, שלמה בנה בית המקדש, (קג) שנאמר ויבן שלמה את הבית ויכלוהו (מ"א י"ד), ובשביל שנתן דוד נפשו על בית המקדש שיבנה, שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו, אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא (אל אהל) [באהל] ביתי אם אעלה על ערש יצועי

הערות ותקונים

תח"ס ותתמ"ז וילקוט משלי רמז תקמ"ג: (צו) אמר להם לישראל עד הרי מקדשי צנוי חסר צנ"ל ספרדי ונדפס: (צז) אמר ר' יהודה בר סימון, יען ססיס שנאמר ועשו לי מקדש, הביא הדרש הזה, ובסנה בפקיחתא פסקא שקלים (דף כ' ע"א) ופסקא את קרבני (דף ס"א ע"ב) ורבותי את קרבני פסקא ס"ז ונתחומא הנדפס כי תשא אות' ו' ומדרש שו"ס מוזכר ל"א, במדבר רבה פ"ב אות י"ג, אבל הלשון משונה ס. וכל המקומות שרשמתי הם בסגנון אחד, הולט בתחומא הנדפס נאח אות י"א הוא כמו צנ"ל שפנינו, זה לאות כי בעל המסדר מתחומא ס' שמות הוא מסדר אחר מתחומא מוס' במדבר, כי תחומא מוס' שמות הוא הילמדנו שהיה לפני הערוך: (צח) זה יתנו, הוספתי כמו שהוא צנ"ל רומי ורח"ס וכ"ל ספרדי ובפקיחתא ובתחומא שרשמתי, וב"ה נדפס וזכורשלמי שקלים ס"א ה"ו (דף מ"ו ע"א): (צט) א"ל הקב"ה איני מבקש לפי כחי, הוא בסגנון אחר בפקיחתא ובתחומא שרשמתי ע"ש: (ק) מנין ממה שקראו בענין, תקנתי כמו שהוא צנ"ל רומי ורח"ס ונדפס: (קא) ד"א ויהי ביום כלות משה, נדפס ווסף מתאמר שלם כל אות י"ב המתחיל ויהי ביום כלות משה כלומר וי ביום כלות משה משל למלך עד סוף אות י"ב, זה הוסף המדפיס ממהאנוסה, וליתא דלפוס קאשטאנטיניא דפוסו ויניציא ובכ"י ה' של אקספארד ולא צנ"ל ספרדי, והמדפיס הל"ג יד פושטת מורה בלצבע לומר כי הוספה היא ממנו, והוסף זה מן מדרש צנ"ל פ"ב אות י'. ובעל מדרש צנ"ל לקח זה מן פסיקתא רבתי ס"ה פסקא ויהי ביום כלות משה, והמדפיס הזה הביא הלשון משונה קצת: (קב) זש"ה מלך תלמה, מוצא בליקוט נשא רמז תשי"א בשם התחומא: (קג) שנאמר ויבן שלמה את הבית ויכלוהו נדפס

[וגו'] , עד אמצא מקום לה' (תהלים קלב ח ב ג ד) , (קד) לא קיפה הקב"ה את שכרו , אלא הכתיבו על שמו , שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ל א) , (קה) [לשלמה אינו אומר אלא לדוד] , יפה אמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה , וכן אתה מוצא במשכן , (קו) שהכל נתנו את נפשם ועשו את המשכן , כל ישראל נתנדבו , הנשים מוּו את העוים , וכן ויעשו כל חכם לב (שמות לו ח) , וכן (עשו) [ועשה] בצלאל ואהליאב (שם סג א) , בשביל שנתן משה נפשו עליו שיעשה כשם שהראה לו הקב"ה בהר , שנאמר וראה ועשה (כתבניתם) [כתבניתם] וגו' (שם סג ט) , והלך משה ונתן נפשו שלא יעו , לכך כתיב על כל דבר ודבר כאשר צוה ה' את משה (שם לט א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ) , וכן הוא אומר וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה (שם סג מג) , (קז) ומה ברכה ברכן , אמר להם תשרה שכינה במעשה ידיכם , אמר הקב"ה הואיל ומשה נתן נפשו על המשכן , (קח) איני כותבו אלא על שמו , שנאמר ויהי ביום כלות משה :

[כא] [ויהי ביום כלות משה] . (קט) זש"ה מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (נמדבר כד ט) , אם אהליך למה משכנותיך , ואם משכנותיך למה אהליך , (קו) אלא מה טובו אהליך אלו אהלי משכנותיך , אל תהי קורא כן (קיא) אלא משכנותיך , א"ל הקב"ה למשה (קיב) אמור לישראל שיעשו לי משכן , שאם יחטאו שיהא מתמשכן על ידיהם , תדע לך שהוא כן , כשהטאו מה כתיב , שמע אלהים ויתעבר (תהלים עח טט) , מה כתיב אחריו ויטש משכן (שילה) [שלו] אהל שיכן באדם (שם סג ס) , זה המשכן שלא נעשה אלא שיהא מתמשכן על ישראל :

[כב] ד"א ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשחהו וגו' . כשמשחו חזר ומשה את כליו , ויקריבו נשיאי ישראל . אמרו הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה השכינה בינינו , וכיון שראו שנעשה המשכן ולא היה [חסר] להם בו כלום , אמרו מה יש לנו להביא , הלכו והביאו עגלות , שיהו נושאים עליהם את המשכן , ומי נתן להם את העצה הזאת , שבטו של יששכר , שהיו חכמים ונבירים בתורה , שנאמר ומכני יששכר יודעי בינה לעתים (יה"א יב ג) , לפיכך זכו להקריב ביום השני , שנאמר ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר (נמדבר ז יח) , (קיג) למה בכל הנשיאים נאמר קרבנו , וכאן נאמר הקריב את קרבנו (שם סג יט) , שעל פי הדבור הקריב , שביקשן שאר השבטים שיהו גדולים ממנו להקריב [תחלה] , והכריעו אותו מן השמים , ונצטוו שבט יששכר להתקרב קרבן המזבח , ולהקריב קרבנו , תדע לך (קיד) שכן כתיב הקרב חסר יו"ד , שהיה רחוק ונתקרב לבא , וכל כך למה , על שהיו יודעים בתורה , שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים [וגו'] , וכל אחיהם על פיהם (יה"א יב ג) , ללמדך שכולם מסכימים הלכה על פיהם :

הערות ותקונים

נדפס את י"ג מוצא בטעות ויבן שלמה את בית ה' , ולא נמצא כן במקרא : (קד) לא קפח הקב"ה את שכרו , עיין הנחומא הנדפס ויחי את פ"ו , אסת"ר רבה ריש פ"ג , מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ"א : (קה) לשלמה אינו אומר , כ"ה ככ"י רומי ורח"ס , וגם בדפוס קאנטאטאגיניא ודפוס וויניציא , אולם המדפיס מונאטטובה הוסיף וכי דוד חנכו והרי שלמה חנכו אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו : (קו) שהכל נתנו את נפשם ועשו את המשכן , וכן הוא בנדפס בדפוס קאנטאטאגיניא ובדפוס וויניציא אלא המדפיס מונאטטובה הוסיף וכן אתה מוצא במשכן שאנטי"ל שכל ישראל עשו אותו ונתנו נפשם ועשו את המשכן , יש לתקן כמו שהוא ככ"י ובדפוסים הראשונים , ולמאמר שלפנינו כוון רש"י פירושו עה"ת גש"ז א' ע"ס : (קז) ומה ברכה ברכן , ספרי פסקא קנ"ג , סדר עולם רבה פ"ו , במ"ד גש"ז פ"ב אות י' : (קח) איני כותבו אלא על שמו , שנאמר ויהי ביום כלות משה , נדפס (סוף אות י"ג) הוסיף המדפיס מונאטטובה הוסיף תאנה יאכל פריה , וכ"ה ככ"י ספרדי : (קט) זש"ה מה טובו אהליך , מוצא במדרש במ"ד פ"ב אות י"ד ק"ת בסגנון אחר : (קי) אלא מה טובו אהליך אלו אהלי משכנותיך , כ"ה ככ"י רומי ובכ"י רח"ס , ובנדפס הגי' אלו אהלים ומשכנותיך אל תהי קורא , ובמדרש במ"ד סג מה טובו אהליך זה אהל מועד שנמדבר ושגשלה וצטו ונגעו : (קיא) אלא משכנותיך , ר"ע אל תקרי ס'ק'ק'ק'ק'ק' אלא ס'ק'ק'ק'ק'ק' : (קיב) אמור לישראל שיעשו לי משכן שאם יחטאו שיהא מתמשכן על ידיהם , מוצא בשו"ת ערך משכן בשם הילמדנו והוא המאמר שלפנינו : (קיג) למה בכל הנשיאים נאמר קרבנו וכאן נאמר הקריב , עיין רש"י פירושו עה"ת גש"ז י"ח : (קיד) שכן כתיב הקריב חסר יו"ד , מוצא בליקוט גש"ז רמז חט"ו בשם הנחומא , ועיין ברש"י שם שכתב לך אמר הקרב חסר יו"ד שהוא משמע

[כג] ד"א ויהי ביום כלות. (קטז) זש"ה היטיבה ברצונך את ציון [גו', או תחפץ וזכוי צדק וגו'] (הגלס נא כ טא), (קטז) לפי שבועלם הזה הקריבו קימעה, שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו (במדבר ז יב), מה הקריב את קרבנו קערת כסף אחת, כף אחת, פר אחד, איל אחד, כבש אחד, שעיר עזים אחד, ולזבח השלמים בקר שנים, הרי כל הקרבן, למטה הדבר דומה, (קיו) למלך שיצא לדרך, והיו מביאים לפניו מעודה, לפי הדרך ולפי הפונדק, אמר להם המלך, כך אתם מכבדין אותי, (קיא) כך אתם נוהגים לי, (קיט) ואיני מלך, ואיני שולט בעולם, אמרו לו אדונינו המלך, בדרך אנו נותנין לך הדרך ולפי הפונדק הכנסנו לך, אלא נכנס למדינה, וכשתכנס לפלטרין שלך, אתה רואה במה אנו מכבדין אותך, כך כשהוקם המשכן, הקריבו לו הנשיאים דרון, כף אחת פר אחד איל אחד כבש אחד שעיר עזים אחד, אמר להם הקב"ה כך הוא כבודי, אמרו לו רבון העולמים במדבר אנו נותנין, ולפי המדבר הקרבנות לפניך, אלא כשתכנס לפלטרין שלך, אתה רואה כמה פרים נקריב לפניך, שנאמר היטיבה ברצונך וגו' או יעלו על מזבחך וגו' (הגלס טז), ולא פר אחד. וכן אתה מוצא בשלמה [כשבנה] בית המקדש, ביקש להקריב להנחת בית המקדש, ראה מה כתיב שם, ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף, (מ"ח ט טו), וכן בימי עזרא מה כתיב שם, והקריבו להנחת בית אלהא (דנא) [דנה] תרוין מאה דיכרין מאתן אמרין ארבע מאה וגו' (עלא ו יז), הוי היטיבה ברצונך את ציון וגו': [כד] (קב) ד"א ויהי ביום כלות משה. (קבא) רבי אומר כל מקום שנאמר ויהי (קבג) [דבר חדש הוא, (קבג) ורשב"י אומר כל מקום שהוא אומר ויהי] דבר שהיה ופסק להרבה ימים, וחזר להיות לכמות שהיה, (קכד) זש"ה באתי לגני וגו' (ס"ט ט ט), בשעה שברא הקב"ה העולם, (קכה) התאוה שיהא לו דירה בתחתונים, כשם שיש לו בעליונים, קרא את אדם וצוהו ואמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעץ הדעת טוב רוע לא תאכל כמונו (בראשית ב טו ז), ועבר על ציוויו, א"ל הקב"ה כך נתאויתי, כשם שיש לי דירה בעליונים, כך יהא לי בתחתונים, ודבר אחד צויתי אותך, ולא שמרת אותו, מיד סילק הקב"ה שכינתו לרקיע, מנין שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום (ס"ט ג), [וכיון שעברו את ציוויו סילק את שכינתו לרקיע הראשון], (קכו) עמד קין והרג את הבל, מיד סילק שכינתו מרקיע הראשון לרקיע השני,

ה ערות ות קונים

משמע הקרב לשון כווי שמסי הגבורה לעוהו הקרב: (קטז) זש"ה היטיבה ברצונך את ציון, מוצא בילקוט נשא רמז תשי"ד בשם התנחומא וכן בילקוט מלכים רמז קל"ב ד"ה ויזבח ג"כ בשם התנחומא, וכן מוצא במדרש במ"ר ריש פ"ג, ובילקוט שם נרשם בלדו תנחומא ובמדבר רבה, והליון במדבר רבה החל אחד המניחים לליון, אבל הליון הזה אינו מבעל הילקוט: (קטז) לפי שבועלם הזה הקריבו קימעה, בעל מסדר מן במ"ר הביא לפי שבמדבר בהקמת המשכן הקריבו להנחת המזבח קמעה: (קיו) למלך שיצא לדרך, במ"ר שם ומדרש וי"ר פ"ז אות ב' מוצא ג"כ המשל בשמייתים קלה: (קיא) כך חתם טהגיס לי, כ"ה גס בנדפס, ובילקוט שם כך אתם טהגיס בי כבוד, ובמדרש במ"ר שם כך חתם טהגיס לי: (קיט) ואיני מלך ואיני שולט, בתמייה: (קב) ד"א ויהי ביום כלות משה רבי אומר כו', מחלף עד אימתי ביום שהוקם המשכן ויהי ביום כלות משה (סוף אות ב"י) נכתב בכ"י הזה בגד הגליון, ואות כ"ד נמנאל לנגון בכ"י רומי וכ"י רח"ט וגם בנדפס וככ"י ה' מאקספארד בגוף הכ"י. אבל כל אות כ"ה וכ"י ליתא בכ"י רומי וככ"י רח"ט, ונמנאל גס בנדפס אות כ"ה ואות כ"ז, וכן בכ"י ססרדי, רק בנדפס וככ"י ססרדי הוא אחר אות כ"ז לפיניו: (קבא) רבי אומר, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ט, ובנדפס הגי' רב אומר, וככ"י ה' של אקספארד אמרו כל מקום שהוא אומר, וגם נמנאל התאמר בשמיית קלה בפסיקתא רבתי פסקא ויהי ביום כלות משה ס"ח, וגם במ"ר פ"ב אות ו', והגי' שם רב אומר, וע"ש הגליון ברחבה, ובעל מדרש במ"ר לקח דבריו מן הרבתי: (קבב) דבר חדש הוא, הוספתי כמו שהוא לנגון וככ"י רומי וכ"י ססרדי, ובכ"י ה' של אקספארד ובנדפס, והשמיית המעתיק מן דבר עד דבר, וכן חסר גס בכ"י רח"ט: (קבג) ור' שמעון בן יוחי אומר, כ"ה בכ"י רומי, ובפסיקתא רבתי ובמדרש במ"ר, ובנדפס הגי' ר' שמעון אומר, חולס בכ"י ה' של אקספארד נאמר לנגון ר' שמעון בן יוחאי אומר: (קכד) זש"ה בחתי לגני, עיין במדרש חתי ריש פ"ה, ב"ר פ"ט אות ז', ופסיקתא רבתי שם, תנחומא פקודי אות ו' ובמדרש במ"ר שם, גס במדרש במ"ר פ"ג סוף אות ב', ובפסיקתא רבתי כהנא ריש פסקא ח' מנואל הפרשה באריות: (קכה) התאוה שיהא לו דירה, בכ"י רומי הגי' אומר ר' שמואל בר אבהו תתאוה הקב"ה שיהא לו דירה כו', ובכ"י רח"ט הגי' אומר ר' שמואל בר תמוא, ובנדפס אומר ר' שמואל בר נחמן: (קכו) עמד קין, בנדפס

(קבו) עמדו דור אנוש והיו עובדי ע"ז, שנאמר אז הוחל לקרא בשם ה' (נחש"ל ד ס), וסילק שכינתו מן השני לשלישי, עמדו דורו של מכול, וכתוב בהם ויאמרו אל סור ממנו (אוב כ"א י), מיד סילק שכינתו מן הרקיע השלישי לרביעי, עמדו דור הפלגה אמרו לא כל הימנו, לבור לו את העליונים, וליתן לנו את התחתונים, מה אמרו, הבה נבנה לנו עיר (נחש"ל י"ד), ומה עשה להם הקב"ה, ויפין ה' אותם משם (ס"ט ס"ח), עמד וסילק שכינתו מן הרקיע הרביעי לחמישי. עמדו הסדומיים מה כתיב בהם, ואנשי סדום רעים והטאים (לה' מאד) (ס"ג י"ג), רעים זה לזה, והטאים בגילוי עריות, לה' בע"ז, (קבח) מאד בשפיכות דמים, מיד סילק שכינתו מן הרקיע החמישי לששי. עמדו הפלשתים והבעיטו להקב"ה מיד סילק שכינתו מרקיע הששי לשביעי. אמר הקב"ה שבעה רקיעים בראתי ועד עכשיו יש לרשעים לעמוד, מה עשה הקב"ה קיפל כל דורות הרשעים והעמיד לאברהם אבינו, כיון שעמד אברהם אבינו (קכט) ועשה מעשים טובים, מיד ירד הקב"ה מרקיע השביעי לששי, עמד יצחק ופשמ צוארו על גבי המזבח, וירד מרקיע הששי לחמישי, עמד יעקב וירד מן החמישי לרביעי, עמד לוי והיו מעשיו נאים וירד מן הרביעי לשלישי, עמד קהת וירד מן השלישי לשני, עמד עמרם והורידו מן השני לרקיע הראשון, עמד משה והוריד את השכינה, אימתי כשהוקם המשכן, אמר הקב"ה באתי לגני (קל) לדבר שהייתי מתאוה לי, וזה הוא ויהי ביום כלות משה, מכאן אמר ר' שמעון בן יוחאי אין ויהי אלא דבר שהיה ונפסק להרבה ימים וחזר לכמות שהיה:

[כה] (קלא) [ויהי] ביום כלות משה]. אמר ר' יהודה בר סימון יום שהוקם המשכן נכנס משה, והיה שומע קול הדר, קול נאה, קול משובח, אמר משה אשמעה מה ידבר האל ה' (תהלים ס"ט), בקושי הוא מדבר, ברחמים הוא מדבר, אשמעה מה ידבר האל ה', א"ל הקב"ה משה שלום אני מדבר, אין בלבי על בני, שנאמר כי ידבר [שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה (ס), וכתוב בתריה אך קרוב ליראיו

הערות ותקונים

נדפס אות ס"ז קצר המדפיס ממהלכות והלוי וכו' לעיל מ"ט ע"ד, והוא פקודי אות ו', אולם נמצא כל התואר על מקומו לנכון נדפסו ראשון דפוס קאנטשטאטניאל ודפוס ווייליאם גס כ"ה ה' של אקספארד וכ"י הספרדי, ונדפסו ווייליאם ודפוס פראנקפורט הלכו אחר המדפיס ממהלכות כשרים בחפילה והגיונו כמו שהלוי המדפיס המהלכותי "דף מ"ט ע"ד" אף כי הדפיס משונים הם ולא נדפסו דף על דף כהואלת תנחומא המהלכותי: (קבו) עמדו דור אנוש, עיין מה שהעירוני בפסיקתא פסקא א' הערה כ"ב על השניוים נדפסו: (קבח) מאד בשפיכות דמים, נדפסו דפוס ראשון דפוס קאנטשטאטניאל ודפוס ווייליאם, (והמדפיס ממהלכות השניוים זה וקצר נלשונו, עיין הערה קכ"ו) ראיתי גי' ויש אומרים מאד דם שפיכות דמים. והלשון קטוע, ומנאל לנכון כ"י ספרדי וכ"ל [מאל שהיו מכוונים והעוטים] ויש אומרים מאד דם שפיכות דמים: (קכט) ועשה מעשים טובים, נדפסו סגל מעשים טובים: (קל) לדבר שהיית מתאוה לי כו', הסוס הזה ליתא בנדפס, ומנאל לנכון גם כ"ה ה' של אקספארד: (קלא) ויהי ביום כלות אמר ר' יהודה בר סימון, כ"י רומי וכ"י רח"ס כל המאמר הזה מאות כ"ה וגם המאמר מאות כ"ו הוא אחר הסוס של המאמר מאות כ"ז, ולעיל הבאתי בהערה ק"ב כי בקוצן שלפנינו נמצא בלדו הוספה כל אות כ"ד ואות כ"ה ואות כ"ז, לכן הנחתי פה כמו שהוא נרשם שם בלדו על הגליון, אף כי כ"י רומי ורח"ס אות כ"ה וכ"י מונכאים אחר אות כ"ז, וכ"י שלפנינו אשר נרשם בלדו רכרים בשולי הידיעה איזה שורות מוסף אות כ"ה והחלת אות כ"ו, והוספתי בפנים את הנחסר, ובתנחומא הגדס נמצא המאמר מן אות כ"ה ומן אות כ"ז גם כן אחר אות כ"ז, וכל המאמר מן אות כ"ד אשר נוסף בלדו נמצא גם כ"י רומי וכ"י רח"ס, ודע כי בנדפס הוסף המדפיס ממהלכות כל אות ו"ח י"ט כ"י כ"ז ולקח כל זה מן פסיקתא רבתי פסקא א', גם הוסף כל אות כ"ד, ועיין במבוא במאמרי אודות דפוס ממהלכות. והמאמר שלפנינו המתחיל אמר ר' יהודה בר סימון נמצא גם בנדפס אות כ"ה, וכ"ה לנכון כ"י חמישי של אקספארד וכ"י הספרדי, והוא מוגף התנחומא, ואיננה הוספה מן המדפיס ממהלכות, ובאודאי היה לפני המסדר הזה ג"כ בתנחומא כ"י שלנו, רק נשמט כ"י רומי ורח"ס, וכל המאמר נמצא בפסיקתא רבתי פ"ה אות ו"ח, רק נלקח שם בחסר, ובמאמר שהיה עומד והיה הדיבור בא לתוך אותו כמין סילון נמצא במדרש במ"ד ריש פ' י"ב הלשון מתוקן ובהשלמה, אמר רב יהודה בר רב סימון באותה עשה שמע משה קול נאה וקול משובח לשעבר היה משה עומד והיה הדיבור בא לתוך אותו כמין סילון, והוא המאמר שלפנינו, רק בעל פסיקתא רבתי התיקן בהרחבת לשון כדרכו, ומן הפסיקתא רבתי נובע אל המדרש במ"ד אשר לקח הרבה מאמרים מן הרבתי, וגם לפני בעל סילוק היה המאמר בתנחומא שלפנינו, כי בתהלים רמז תתנ"ד על הכתוב אשמוע מה ידבר האל, אין בלדו תנחומא, והוא בתנחומא שלפנינו פ' לו אות ו'. והח"כ הביא ד"א אמר ר' יהודה בר סימון יום שהוקם

ישעו וגו' (תהלים ס"ו), אימתי ביום שהוקם המשכן, (קלב) דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר, שעד שלא הוקם המשכן היה תחרות בין הקב"ה לישראל, וביום שהוקם המשכן נעשה שלום, שנאמר כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו ואל ישובו לכסלה, (קלג) אמר ליה רשב"ל מה לי ללמוד מספר תהלים, דבר תורה הוא, ואפי' במקומה אינה חסרה כלום, מה כתיב למעלה מן הענין, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום, אימתי ביום שהוקם המשכן]:

[כז] ויהי ביום כלות. (קלד) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי] שעד שלא הוקם המשכן שעמדו ישראל לפני הר סיני רמזן הקב"ה ואמר להם כשאבוא אליכם אני בא מעון ברכות, אמר ר' ברכיה הכהן ברבי, האנוש מאלוה יצדק וגו' (איוב י"ו), (קלה) יעקב כשהלך אצל פרעה, לא יצא מאצלו עד שברכו, (קלז) ומה ברכו, א"ל יעלה נילוס לרגלו, מנין שנאמר ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ו), ואני כשאבוא אליכם אבוא מעון ברכות, ואיכן רמזה להם בסניי, שנאמר מזבח אדמה תעשה לי וגו' אבוא אליך וברכתוך (שמות כ"ד), וכשבא אליהם ברכן, שנאמר ויברך וגו', אימתי ביום שהוקם המשכן, ויהי ביום כלות משה:

[כז] (קלז) ד"א ויהי ביום כלות משה, אמר ר' יוחנן מהו ביום כלות, לשון כליו, (קלה) ביום שהוקם המשכן נתכלו המזיקין מן העולם, שעד שלא הוקם את המשכן היו מזיקין מצויין בעולם, כשהיה משה עולה בהר, (קלח) היה אומר המזמור הזה, יושב בסתר עליון (תהלים נ"א), (קמ) שישב בסתרו של הקב"ה, בצל שדי יתלונו (ס), (קמא) שלן שם ק"ב יום, אומר לה' מחסי (ס"ג), (קמב) שהוא מחסי ועשו לי כחומה, אלהי אבטח בו (ס), א"ל הקב"ה בי בטחת, [חירך] אני עומד לך, כי הוא יצילך מפח יקוּש (ס"ג), [מהו מפח יקוּש], (קמג) ממצודתו של צייד, תחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה

הערות ותקונים

שהוקם המשכן נכנס משה ויהי שומע קול הדר כו', והוא המאמר שנפנינו צפ' נשא, והליון תנחומא בראש המאמר מוכס גם על זה: (קלב) דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר, כן הוספתי כמו שהוא בנדפס, והמלות דאמר ר' יהושע הכהן בשם ר' אליעזר ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא רבתי ס"ס, גם במדרש צמ"ד ס"ס נמצא עוד מאמר בשם ר' ברכיה הכהן בשם ר' יהודה בר סימון, ואח"כ מובא בפסיקתא רבתי ד"א כי ידבר שלום אמר ר' יהושע הכהן בר נחמיה כך אמר ר' אלעזר עד שלא הוקם המשכן כו', והוא המאמר שפנינו, וכן במדרש צמ"ד ליתא, ובפסיקתא רבתי כהנא פסקא א' (דף ו' ע"ה) מובא זה בשם ר' יוחנן, ע"ש בהערה ק"ח: (קלג) אמר ליה רשב"ל, הוא ר"ת ר' שמעון בן לקיש, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא רבתי הגי' אמר ריש לקיש: (קלד) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי, הוא בנדפס אות כ"ו ונעבא גם במדרש צמ"ד פ"ב אות ז', ובמדרש ס"ס מתחיל במאמר של ר' ברכיה שלאחריו, ומאמר הראשון מר' ברכיה השמים, וממלא לנכון בנדפס, ובפסיקתא רבתי סוף פ"ה נמצא בסגנון אחר, אמר ר' יהושע בן לוי אמר הקב"ה לישראל כשיעשו את המשכן שהוא נתן להם את הברכות כו'. ובעל מסדר ממדרש צמ"ד ס"ס החל כלשון התנחומא בשם ר' ברכיה, ואח"כ הביא כלשון הברכה בשם ר' יהושע בן לוי והרכיב שניהם יחד ע"ש, וזה לאותי ב הפסיקתא רבתי היה לו למקור ובסוף המאמר אחרי המלות אימתי ביום שהוקם המשכן ויהי ביום כלות משה סיים הא למדנו שאין אדם לדיק יותר מן האלהים הוי האנוש מאלוה יצדק לאו אלא גם הקב"ה בך ישראל צביאות אלס, לכך נאמר ויברך ה' וישמרך ומסך לו ויהי ביום כלות וגו', ע"כ והוא הוספה מן המסדר: (קלה) יעקב כשהלך אצל פרעה, מובא בליקוט איוב רמז תת"ל בשם התנחומא: (קלז) ומה ברכו א"ל יעלה נילוס לרגלו, לזה המאמר כוון רש"י בראשית מ"ז " מה ברכה ברכו, שיעלה נילוס לרגלו, והוסף רש"י וכתב לפי שאין מזכירם שותה מי נשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומזכרתו של יעקב ואילך היה פרעה ב"ה על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ, וסיים "תנחומא": (קלז) ד"א ויהי ביום כלות משה, אמר ר' יוחנן, בכ"י רומי וכ"י רח"ס הוא לפני אות כ"ה אחר כלות אות כ"ד, ובנדפס הוא בלות כ"ג, ובפסיקתא רבתי פ"ה אות י' ובמדרש צמ"ד פ"ב אות ג', ומדרש תהלים מזמור ל"א, ועיין עוד בפסיקתא רבתי כהנא פסקא א' (דף ו' ע"ב) מובא בשם ר' אלעזר ור' יוחנן, וע"ש בהערה ק"ז: (קלה) ביום שהוקם המשכן נתכלו המזיקין מן העולם, עיין בפסיקתא ס"ס הערה קי"ד מה שהבאתי בשם שבלי הלקט כ"י: (קלח) היה אומר המזמור הזה, עיין בפסיקתא בהערה הנ"ל במדרש שוח"ט מזמור ל"א ובמדרש צמ"ד פ"ב אות ג', וביליקוט תהלים רמז תתמ"ג: (קמ) שישב בסתרו של הקב"ה, מובא בליקוט תהלים רמז תתמ"ג בשם התנחומא: (קמא) שלן שם ק"ב יום, דורש צ"ל בגימטריא מאה ועשרים, וכן מסורש בנדפס כמנין ל"ל: (קמב) שהוא מחסי ועשו לי כחומה, כ"ה בליקוט, ובנדפס אות כ"ג הגי' שהיה מחסי ועשה לי כחומה: (קמג) ממזודתו של צייד, כ"ה הגי' בכ"י רומי ורח"ס וביליקוט, אולם בנדפס ובכ"י ספרדי וכן

אמתו (תהלים פס ד), (קמד) אמר ריש לקיש צינה אני נעשה לכל מי שהוא סוחר בתורה, לא תירא מפחד לילה (סע), [מכאן] שהיו מתייראין, מחץ יעוף יומם. (קמה) אמר רבי ברכיה הכהן [ברבי], יש מוזיק שהוא פורח כעוף, (קמו) וקושט כחץ, מדבר באפל יהלך (ו) מקטב ישוד צהרים (סו), זה קטב מירי, (קמו) שכל מי שרואה אותו אין לו חיים [בעולם] בין אדם בין בהמה ובין חיה, (קמח) כיצד עשוי, ראשו דומה לעגל, (קמט) וקרן אחת יוצאה מתוך מצחו, והוא שולט משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, לפיכך כתיב מקטב ישוד צהרים, לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך (סס סו), (קנ) עד אהליך, הוי עד יום שהוקם המשכן היו המוזיקים מצויין, וביום שהוקם המשכן נתכלו, (קנא) אמר (רשב"ג) [רשב"ל] מה לי ללמד מספר תהלים, נלמד ממקומו, יברכך ה' מן המזיקין, וישמרך מכל רע, אימתי ביום שהוקם המשכן, ויהי ביום כלות משה: [כה] (קנב) ויהי ביום כלות משה, (קנג) כלת כתיב, ביום שנכנסה כלה לחופה:

[כמ] ויקריבו נשיאי ישראל (במדבר יג). את מוציא בשעה שהכריזו משה ואמר קחו מאתכם תרומה (שמות לה), מה עשו נשיאים, אמרו לא היה משה יודע לומר לנו שנעשה המשכן, מה עשו לא נתנו נדבה, אמרו אלו עושין את המשכן, ולנו הוא אומר שניתן נדבה, אמר הקב"ה היכם שיש לכם לידע שאיני צריך לכם, מה כתיב שם, והם הביאו אליו [עוד] נדבה בבקר בבקר (סו ג), (קנד) אמר ר' יוחנן לשני בקרים הביאו כל מלאכת המשכן ויותירו, שנאמר והמלאכה היתה דיים [לכל המלאכה לעשות אותה והותר] (סו סו). וירא משה את כל המלאכה [גו] ויברך אותם משה] (סס נט מג), (קנה) ומה ברכה ברכן, אמר להם תשרה שכינה במעשה ידיכם, בעולם הזה ברכן משה, אבל לעולם הבא הקב"ה מברכן, (קנו) שנאמר יברכך ה' מציון (עושה שמים וארץ),

הערות ותקונים

נרשם כ"ל רומי מזה מוסף יקום ממולדתו של דוד שנתפס ליהרג שנאמר ושאלו ואנשיו עטרים אל דוד ולא אנשיו לתפסם (ש"ל כג כו), ולדעתי הוא הוסף בתנחומא הנדפס מאיזה מעתיק, והגכון הוא ממולדתן של זייד, רק המעתיק קרא המלה של דוד והוסף המלות שנתפס ליהרג והביא הכתוב ושאלו ואנשיו וגו': (קמד) אמר ריש לקיש, ככ"ל רומי וכ"ל רח"ס וזילקוט תהלים ובנדפס אמר ר' שמעון בן לקיש: (קמה) אמר ר' ברכיה, מובא גם במדרש במ"ד פ"ב אות ג' ודברים רבה פ"ו: (קמו) וקושט כחץ, המוספי בערך קטש ב' הביא המאמר בשם במ"ד ולא זיין מקומו, וכוון למאמר שלפניו, והוא במדרש במ"ד פ"ב אות ג' וכתב פי' מורה בקתת ת"ל או ירה יורה או גירי דאשא ויתקטעון ציה. ועיין ד"ר פ"ו אות ו'. ובנדפס בשעות וקושט כחץ. ובזילקוט תהלים שם וקושט, ז"ל וקושט: (קמז) שכל מי שרואה אותו אין לו חיים, ככ"ל רומי וכ"ל רח"ס נוסף ואם ראה לאדם אפשר לו לחיות, ובזילקוט תהלים שם אי אפשר לו לחיות, יש למחוק מלת אי: (קמח) כיצד עשוי, עיין במדרש במ"ד שם ובשו"ט מוזמור ז"ל: (קמט) וקרן אחת יולאה מתוך מנחו, ככ"ל רומי וכ"ל רח"ס נוסף אחר זה והוא עשוי אפרסין אפרסין, וככ"ל ספרדי והוא עשוי אפסין, ובנדפס (אות כ"ג) אפסין, וככ"ל ה' של הקספארד אפסיים, ובזילקוט תהלים שם רמז תתמ"ב והוא עשוי אפסין אפסין, ראשו פה נוסחאות שונות כהמלה הזרה, וככ"ל שלפניו השמיט כולה, ובמדרש במ"ד פ"ב אות ג' אחר שהביא וקרן אחת יולאה מתוך מנחו, הוסיף והוא מתגלגל ככד אמר ר' הונא בשם ר' יוסף קטב מירי עשוי קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים, וזה הוסיף המסדר מן מדרש שו"ט מוזמור ז"ל ושם ר' הונא בשם ר' יוסף אמר קטב מירי עשוי קליפין שערות, גם איתא בשו"ט שם ומתגלגל כדוד יש לתקן גם במדרש במ"ד כדכוד, ובעל הזילקוט אחר שהביא מאמר התנחומא הביא ז"ל מן שו"ט מהמאמר מחץ יעוף יומם, יש מוזיק שהוא פורח כו' וחסר הלין "מדרש" והוא גורם במדרש שו"ט קליפין קליפין של שערות, גם הביא ומתגלגל כדוד במקום כדוד. ובעיני הוראת המלה הזרה ראיתי שהתעורר בזה ידדי הרב הגדול הגלגן הפלא מוהר"ד ד"ר קאהוט בערוך השלם ערך אפסין שהוסיף וכתב שהמלה משובשת וז"ל אפסומן, פי' המלה חריות וקליפה (רוג'ע, פסוק), וכן קליפין ביוני פי' חריות של דקל: (קנ) עד אהליך, בנדפס הגי' זה אהל מועד: (קנא) אמר רשב"ג, וכן בנדפס אמר רבן שמעון בן גמליאל, וככ"ל רומי הגי' אמר ר' שמעון בן לוי, אבל לדעתי ז"ל אמר רשב"ג, וכן תקתי בפנים וכן הוא בנדפס, והוא ר"ת אמר ר' שמעון בן לקיש, וכן הוא לנכון לעיל בלות כ"ב, עיין הערה קל"ג, ובפסיקתא דרב כהנא פסיקתא א' (דף ו' ע"ב) הוא בשם ר' יוחנן ע"ש ובהערה קע"ו שם: (קנב) ויהי ביום כלות כלת כתיב, כן הוא ככ"ל רומי ורח"ס, והמאמר קטוע, ועיין בפסיקתא דרב כהנא דף ו' ע"א. וזה המאמר מנלה בנדפס בסוף אות כ"ו, והמאמר שהוא מהנדפס הוא גם לפניו בלות כ"ז: (קנג) כלת כתיב, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ד מה שהעירו על זה: (קנד) אמר ר' יוחנן לשני בקרים, מובא גם בתנחומא הנדפס תרומה אות ד': (קנה) מה ברכה ברכן, עיין לעיל סוף אות כ': (קנו) שנאמר יברכך ה' מוציא שמים וארץ.

[וראה במוטב ירושלים כל ימי חיך] וראה בנים לבניך שלום על ישראל (פסלים קמח ה ו) :
 [ל] ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז זמח) . (קנו) זש"ה לי גלעד ולי מנשה ואפרים
 מעוז ראשי יהודה מחוקקי (פסלים ס ט) , אמר ריש לקיש אם המינים יאמרו לך
 שאין הקב"ה מחיה מתים , אמור להם הרי אליהו [מעיד] שהחיה את המת [על ידו] ,
 (קנח) הוי לי גלעד . ולי מנשה , אם יאמרו לך המינים שאין הקב"ה מקבל שבים , אמור
 להם הרי מנשה מעיד שקבלתי אותו בתשובה , (קנט) שנאמר ויתפלל אליו ויעתר לו
 [וישמע תחתו] וישכיחו [ירושלים] למלכותו (ד"ס לג ג) , הוי לי מנשה .
 אפרים מעוז ראשי . אם יאמרו לך המינים שאין הקב"ה פוקד עקרות , [אמור להם] הרי
 אלקנה [מהר אפרים] מעיד שפיקדתי הנה אשתו , שנאמר כי פקד ה' את הנה וגו' (שא
 כ ט) , הוי אפרים מעוז ראשי וגו' . יהודה מחוקקי , אם יאמר לך אדם (קס) שאין הקב"ה
 מציל מן האש , הרי חנניה וחביריו מעידין שהצילתי אותם מן האש , שנאמר ויהי בהם
 מבני יהודה [דניאל חנניה מישאל ועזריה] (דניאל ח ט) , הוי יהודה מחוקקי :

[לא] [קסא] ד"א לי גלעד . אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל
 והקריב עליו , ובית המקדש היה קיים באותה שעה , ואמר משה
 איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וגו' , ואל פתח אהל מועד לא הביאו
 [להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא וגו'] (ויקרא יז ג ד) , אמור לו מה
 שעשה אליהו לשם הקב"ה עשה , ועל פי הגבורה , (קסב) שנאמר ויהי (כעלות) [בעלות]
 המנחה [ויגש אליהו הנביא וגו'] ובדברייך עשיתי את כל הדברים האלה [מ"א יח לו] , הוי
 לי גלעד . לי מנשה , אם יאמר לך אדם (קסג) חרי גדעון הקריב בכמה , והיה אסור , שהרי
 שילה קיימת , (קסד) ואמר ר' אבא בר כהנא שבעה דברים עשה גדעון , הקריב פר
 הנעבד , ופר המוקצה , ובנה מזבח , וכרת עצים מן האשרה , והקריב בלילה ובלא כהן ,
 (קסה) והיה בין הכמורים , וכל מה שעשה על פי הגבורה עשה , שנאמר ויהי בלילה ההוא
 ויאמר לו ה' קח את פר השור [וגו'] (שופטים ו טו) , הוי לי [גלעד ולי] מנשה . (קסו) [יהודה
 מחוקקי] , ואם יאמר לך אדם (קסז) הרי דוד עבר על לא תעשה , (קסח) אמר הקב"ה
 למד את השבטים כסופר מלמד תינוקות , שנאמר אלמדה פושעים דרכך וחטאים אליך

הערות ותקונים

אני הסגתי המלות האלה עושה שמים וארץ , כי הוא לשון הכתוב תהלים קל"ד ג' , וכן מציא הכתוב
 מתהלים קכ"ה ה' ו' : (קנו) זש"ה לי גלעד אמר ריש לקיש , מוצא בילקוט תהלים רמז תשע"ט ד"ה ד"א לי
 גלעד אמר ר' שמעון בן לוי ז"ל בר לקיש , ובגדלם (אות כ"ח) במקום אמר הקב"ה ז"ל אמר רשב"ע ,
 ור"חתי דכוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא הניכסא כמו שתקתי , רק המדפיס מומלגטובה הניג אמר הקב"ה ,
 ובמדדס במו"ד פו"ד אות א' ודפוס ד"א לי גלעד אמר סומה בר כתבא (הרד"ל היה אמר סומא בר רתקא) בשם
 ר' שמעון בן לקיש אמר האלהים אם יאמר לך אדם כו' , קלת בשניויים ועיין אג"כ פ"ב : (קנח) הוי לי
 גלעד , ואליו היה מתחבדי גלעד , וגם המדפיס דפוס מאלגטובה הוסיף , שהיה אליו מתחבדי גלעד , וההוספה
 שהוסיף יוחא בדפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא וגם כ"ה ה' של אקספארד : (קנט) שנאמר ויתפלל אליו
 ויעתר לו , עיין פסיקתא ספקא טובה ומה שהעירותי שם בהערה ק"י : (קס) שאין הקב"ה מויל מן האש , כ"ה
 גם בדפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא וכ"ה ה' של אקספארד ובילקוט תהלים , רק המדפיס מומלגטובה הוסיף
 מלת "הדיקוס" שאין הקב"ה מויל "הדיקוס" מן האש : (קסא) ד"א לי גלעד , מוצא בילקוט תהלים ס"א
 רמז תשע"ט , והתחלת המאמר למה בנה אליהו מזבח מוצא גם בילקוט מלכים רמז רט"ו בשם התנחומא :
 (קסב) שנאמר ויהי כעלות , תקנתי בעלות כמו שהיא במקרא , גם בבבלי ספא דקרא ובדברייך עשיתי ,
 ובירושלמי תענית פ"ב ה"ח (דף ס"ה ע"ד) ואליו מוקריב בשעת איסור הבמות אמר ר' שמלאי דיברייא
 ז"ל ובדברך עשיתי ובדברך עשיתי , ופי' דיברייא ז"ל ר"ל הקב"ה אמר לו ועשה כן ע"פ הדיבור . והרב
 הגאון מהר"ן חיות ז"ל חשב ר' שמלאי דיברייא הוא שם חכס , והעירותי על זה במקום אחר , וכן תראה
 ביו"ד פ"ב אות ט' ואליו מוקריב בשעת איסור הבמות אמר ר' שמלאי הקב"ה ז"ל שנאמר ובדברך עשיתי
 ובדברך עשיתי : (קסג) הרי גדעון הקריב בכמה והיה אסור , עיין זבחים דף ק"ב במשנה כיון שבה לשילה
 נאסרו הבמות : (קסד) ואמר ר' אבה בר כהנא שבעה דברים עשה גדעון , עיין תמורה כ"ו , וי"ר שם ובמו"ד
 שם ובירושלמי מגילה פ"ה אגדת שמואל פ"ג : (קסה) והיה בין הכמורים , שגדדס במו"ד וכן כ"ה מינעין
 בין הכמורים : (קסו) יהודה מחוקקי , ר"ל זה דוד שבה מיהודה : (קסז) הרי דוד שבה מיהודה : (קסח) אמר הקב"ה
 במשפחה דבת שבע , ועיין נוסחא אחרת בגדדס במו"ד שם , וכאשר לפניו היא היסרה : (קסח) אמר הקב"ה
 למד את השבטים , בגדדס דוד למד השבים , אולם בדפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא כתוב למד את השב ,
 וק"ר

ישבו (תהלים נא טו), הוי יהודה מחוקקי: (קטט) אפרים מעוז ראשי, אם יאמר לך אדם למה חילל יהושע את השבת ביהוה, אמור לו על פי הגבורה עשה, שנאמר ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו (יהושע ו ב), (קע) וכתוב וסבותם את העיר וגו', כה תעשה ששת ימים ושבעה כהנים וגו' (קעא) וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות (שם טז ג ד), ומנין שהיתה שבת, שאין לעולם שבעת ימים בלא שבת, (קעב) ועוד דבר אחר עשה יהושע מדעתו, מה שלא נאמר בו, כיון שנכבשה יריחו שבת היה, (קעג) אמר השבת כולה קודש, וכל מה שכבשנו בשבת היא קודש לה', שנאמר וכל כסף וזהב (וכל) [וכלי] נחושת וברזל קודש הוא לה' וגו' (שם יט), אמר ר' ברכיה הכהן [ברבי] עשאה כעיר הנדחת, והרי עיר הנדחת אסורה בהנאה, שנאמר ושרפת באש את העיר (ו)את כל שללה כליל לה' אלהיך (דברים יג יז). אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, (קעד) לימד לישראל, מה שאמר הקב"ה לישראל, ראשית עריסותיכם [הלא תרימו תרומת] [במדבר טו ב], אמר יהושע הואיל וכבשנו אותה תחלה נעשה אותה הלא להקב"ה, נקדיש את כל שללה לגבוה, אמר הקב"ה (קעה) הואיל וכך עשית הרי קרבנך מסייע את שבטך ודוחה את השבת, (קעו) שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים:

[לב] **ביום** השביעי נשיא לבני אפרים. (קעו) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי [זש"ה (כאשר) (באשר) דבר מלך שלמון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע (קבלת ח ד ט), וכן הוא אומר אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל (קעה) (ביראת) (יראת) אלהים (ש"ב גג ג), מי הוא זה, זה שמושל ביצרו, (קעט) ומי היה זה, זה יוסף אבי (מנשה) [אפרים], אבי אביו של יהושע בן נון, מה כתיב בו, ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף [וגו'] וימאן וגו' (נחלת לט ז), אמר לו הקב"ה, אתה לא שמעת לה, הויך אני ממליכך על מצרים, והווי הכל נשמעים לך, שנאמר ויאמר פרעה (אל כל) [לכל] מצרים לכו אל יוסף (שם מה ט), ואומר אתה תהיה על ביתי (שם טז ט), ולא יעשו בני פלמירין שלי דבר חוץ מדעתך, ואומר יוסף הוא השליש על הארץ (שם נב ו), על ששלט ביצרו נעשה שליט בארץ. ויהי איש

הערות ותקונים

וקר המדפיס וצמחט 3/ השבטים, והמדפיס מואננוטבה הציג את השבטים: (קטט) אפרים מעוז ראשי אם יאמר לך אדם, מובא בילקוט יהושע רמז ס"ז במאמר חסובו את העיר ד"ה כתיב אפרים מעוז ראשי וחסר שם הליין תנחומא: (קע) וכתוב וסבותם, כ"ה נס בנדפס הגי' אולם בכ"י רומי ורח"ס ובכ"י מיינכטן ומנין שהיתה שבת אמר ר' יוסי בר הלפתא שגאמר וסבותם וגו': (קעא) וביום השביעי תסבו, וכתוב אחרי כן ויהי ביום השביעי ויסימו בעלות השחר ויכובו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים וגו' (יהושע ו טו) ועיין בירושלמי שבת פ"א ה"ג (דף ד' ט"ה) (ובירושלמי עם ק"ע הוא סוף ה"ח) אין מוקפין על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת הדא דתימר במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתוב וביום השביעי תסב את העיר שבע פעמים, וכתוב עד רדתה אפילו בשבת. ועיין בפני משה בירושלמי שם, ונס רש"י ביהושע שם כתב וביום השביעי שבת היה, ועיין סדר עולם פ"א, ובילקוט יהושע שם מובא לשון הכתוב בטעות כה תעשו שבעת הימים: (קעב) ועוד דבר אחר עשה יהושע, לזה כוון רש"י בפירושו ליהושע שם, ובמדרש במ"ר פ"ד ולפי שהיתה יום שבת אורו יום שכבשו, יש לתקן במדרש ע"פ התנחומא ו3/ ועוד ד"ה עשה יהושע, כי הוא נאמר בפני עצמו ואינו מוסב למעלה, ע"ש: (קעג) אמר השבת כולה קודש, ר"ל יהושע אמר כן, ובמדרש במ"ר שם ונס בכ"י מיינכטן בטעות אמר ר' יהושע, ו3/ אמר יהושע: (קעד) לימד לישראל, ר"ל לימד יהושע לישראל, ובילקוט מלכים שם בטעות אמר ר' יהודה הלוי בר שלום אמר ר' יהושע, 3/ אמר יהושע כו': (קעה) הואיל וכך נעשית, עיין במדרש במ"ר פ"ד סוף אות א' הרחבת דברים: (קעו) שגאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים, עיין במ"ר שם סוף אות א' נשיא אפרים הקריב קרבנו לתוכת המזבח ביום השבת, מנין שיום השבת היה, לפי שכבר אמרנו אותו יום שהתחילו הנשיאים יום ראשון היה, מכלאן את למד שיום ז' להקרבה יום שבת היה, שלא תאמר היאך חלל את השבת והלא אין קרבן יחיד דוחה את השבת וזה הקריב בשבת, אמר הקב"ה לא על פיו עשה, שאני אמרתי למשה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריב את קרבנו לתוכת המזבח, בלא הספק יקריבו זה אחר זה, וזה הוא הוספת המסדר: (קעז) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי וב"ה בכ"י רומי וב"ה רח"ס וב"י מיינכטן, וחסר גם בנדפס (אות כח): (קעה) ביראת, כ"ה בכל כ"י, אבל בכתוב כתיב יראת: (קעט) ומי היה זה זה יוסף, מובא בילקוט שמואל רמז קס"ה ד"ה ד"ה מושל בחדש:

מצליח (נראהש לט ז), לא היה צריך לומר אלא איש צדיק, למה כתב איש מצליח, א"ל הקב"ה (קפ) שוית אתה מה שלא שוה אדם הראשון, אין מצליח אלא שויה, שנאמר וצלחו הירדן לפני המלך (ש"ד יט יח), א"ל הקב"ה אין קרבן יחיד דוחה את השבת, היך שקרבן בנד דוחה את השבת, בשביל מצוה שעשית, הוי ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד. (קפא) אמר ר' עזריה א"ל הקב"ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף וקיימת התורה קודם שנתתיה, אין שבש מפסיק בין שני בנד, אלא אפרים ביום השביעי ומנשה ביום השמיני :

[לג] [ד"א] ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד, (קפב) ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה היו דורשין את השמות, אלישמע אלי שמע, ולאדונתו לא שמע, בן עמיהוד (קפג) עמי היה אבל עמה לא היה, וכן גמליאל בן פדהצור (נמדבר ז ט), אמר יוסף [גמליאל] גמל אל עמי גמולים טובים, בן פדהצור (קפד) פדה אותו צור, ומי גרם לו, יגמלני ה' כצדקי, (קפה) (כבורי) [כבור ידי] וגו' (תהלים יח כא), אמר ר' שמואל בר אבא מהו (כבורי) [כבור ידי], כבריחת ידי, שהייתי ברור במצות, יגמלני ה', כיצד אדם כשהוא עני בומח בהקב"ה, וכשהוא עשיר בומח בעשרו, ואין עליו יראה, אבל יוסף כשהיה עבד היה ירא את ה', שאדונתו משדלתו בדברים, והוא אומר לה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים (נראהש לט ט), וכשנעשה מלך הוסיף יראה, שנאמר את האלהים אני ירא (שם מג יח), (קפו) וכשירדו אחיו אצלו שנייה, וירא יוסף אתם וגו', ושבת טובה והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (שם מג טו), והלא אין דרך מלכים (לאכול) [לחכין] מיום לחבירו, (קפז) א"ר יוחנן שבת היתה, (קפח) ואין הכן אלא יום השבת, שנאמר והכינו את אשר יביאו (שמות טו ה), א"ל הקב"ה אתה שמרת

הערות ותקונים

(קפ) שוית אתה מה שלא שוה אדם הראשון, אין מצליח אלא שויה שנאמר וצלחו וגו' וכו"ה בכל הכ"ו נס בנדפס. ובכ"פ פ"ו אות ד' איתא ויהי איש מצליח ר' זכריה אמר נדר קפוח כמה דתימא וללחו הירדן לפני המלך, פי' קפוח קפיה, תרגום וללחו וקפלו, והיפה תואר להרף שם לפרש דברי המדרש וסיים ובתנחומא נשא איתא שוית מה שלא שוה אדם הראשון וקשה לכוון הלשון בזה, ט"כ"ל. ואולי יש לתקן בתנחומא שוירת אתה מה שלא שוור אדם הראשון אין מצליח אלא שוור שנאמר וצלחו וגו'. עיין ערוך ערך שוור, ואיפשר עוד כי כמו שהוא לפנינו ג"כ נכון. והוא מלשון שוי שהביא הערוך בערך שווי שענינו לשון שופפות (פ"היגן), תרגום ויטף אליו ואשתיו לוטיה ע"ס: (קפא) אמר ר' עזריה כו', במדרש צמ"ר פ"ד אות ז' מובא בשמו בברכה דברים אמר ר' עזריה א"ל הקב"ה ליוסף אתה שמרת מצות לא תנאף שביעי בדברות ולא נלפת בלשון פוסיפר וגם שמרת מצות לא תגזב שהיא שמינית בדברות שלא נכתב ממונו של פוסיפר וכו', יצא העת שאני שרע לך למחר כשיבואו הנשיאים להביא בחובת המזבח, יהיו נשיאי שני בניך אחד מקריב ביום שביעי והשני ביום השמיני, ואין שצם אחר מוסיק בין שני בניך, כשם שאתה לא הפסקת בין לא תנאף ללא תגזב, שכן כתוב ביום השביעי נשיא לבני אפרים ביום השמיני נשיא לבני מנשה: (קפב) ר' מאיר ור' יהושע בן קרחה כו' אלישמע אלי שמע ולאדונתו לא שמע, מובא בליקוט נשא רמז תשע"ו בשם התנחומא, והליון במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ובכ"פ רומי וכו' וב"ה רח"ס וב"ה מיינענן הגו' ר' מאיר היה דורש שמות וכן ר' יהושע בן קרחה מהו אלישמע שברה מאדנותו שנאמר ולא שמע אליה, אמר הקב"ה אליה לא שמע אבל אלי שמע: (קפג) עמי היה עמה לא היה, כ"ה הגו' בכל הכ"ו, אולם בנדפס (אות כ"ח) וביקוט נשא עמי היה הודו ולא עם אחר: (קפד) פדה אותו צור, בנדפס לפני טור מלרתי מנחת הכהור וכן כתוב יגמלני ה' כלדקי: (קפה) כבורי, הקייתו כבור ידי כמו שהוא בקרא ומובא לנכון בכל הכ"ו, והח"כ כתוב גם בכל כ"ה א"ר שמואל בר אבא מהו כבורי כבריות ידי (בנדפס כבריות ידי, ז"ל כבריות ידי, וכן הוא לנכון גם בכ"ה) של הקספארד, ואולי היה כן לפני הדורש במקרא, ובש"כ כ"ב כ"א כתוב יגמלני ה' כלדקתו כבור ידי ייבי' לי, והח"כ בפסוק כ"ה כתוב וחסר ה' לי כלדקתי כבורי לנגד עיני, ובתהלים י"ח כ"ה נאמר כבור ידי לנגד עיני, וביקוט נשא עם חסר זה: (קפו) וכשירדו אחיו אללו שניים, פי' בעצם שנית: (קפז) אמר ר' יוחנן שבת היתה, בנדפס יש למחוק המלות, "שנאמר והכן": (קפח) ואין הכן אלא יום השבת, מכליתא ריש בשלח, ב"ר פ"ג, חד"ב"א פכ"ו, ובמדרש צמ"ר פ"ד סוף אות ז' ד"א מי הקדמני ואשלים מדבר ביוסף שהוא הקדים ושימר את השבת עד שלא יהנה, שנאמר ועבדו שבת והכן אמר ר' יוחנן ערב שבת היתה ואין הכן אלא שבת שנאמר והיה ביום השש והכינו, אמר הקב"ה יוסף אתה שמרת את השבת עד שלא ניתנה התורה, חייך שאני משלם לכן בנד שיהא מקריב קרבנו בשבת מה שאין יחיד נוקריב, ועלי לקבל קרבנו ברטון, ובכ"ה ה' של הקספארד אחר הסיום שנאמר והיה ביום הששי והכינו סיים הכי שיהי ירא את ה' שהיה שומר

את השבת עד שלא ניתנה, חייל לבן בנך אני עושה שיקריב ביום השבת, (קפמ) שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים:

[לד] אמר ר' אבין הלוי [כברבין], היה יוסף מברך ואדונו רואה אותו מלחש בפיו, א"ל יוסף מה אתה אומר, והוא משיבו ואומר לו, אני מברך להקב"ה, א"ל אני מבקש לראות אליך, א"ל יוסף הרי חמה, אחד מכמה שמשין שלו, אין אתה יכול להביט, כבודו על אחת כמה וכמה, א"ל הקב"ה בשבילך אני נגלה עליו, שנאמר וירא אדניו כי ה' אתו וגו' (בראשית לט ג), (קצ) אמר ר' אבין הלוי (קצא) ברבי, (קצב) מהו (מי הוא זה) [ויבא] מלך הכבוד (תהלים נד ט), שהוא חולק מכתבו ליראיו, זה הקב"ה, (קצג) מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו, והקב"ה נתן שרביטו למשה, (קצד) שנאמר ויקח משה את טטה האלהים בידו (שמות ד ט), ואין יושבין על כסאו, [אבל הקב"ה הושיב את שלמה על כסאו], כתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (דס"א טז כג), ואין רוכבין על סוסו, [אבל הקב"ה הרכיב את אליהו על סוסו], ואיחורו סוסו של הקב"ה, סופה וסערה, שנאמר ה' בסופה ובסערה דרכו (נחום ח ג), וכתיב ויעל אליהו בסערה השמים (מ"ב כ"ה), הוי שהקב"ה חולק מכתבו ליראיו, ולבושו נתן למלך המשיח, שנאמר הוד והדר תשוה עליו (תהלים נא כ), ולבושו של הקב"ה הוד והדר, [שנאמר הוד והדר] לבשת (ס"ק ה), מה כתיב בהקב"ה (קצה) (בעל) [כי אל] גמולות [ה' שלם ישלם] (ירמיה נא ט), שהוא משלם לשובים כשובים, ולרעים כרעים, מה כתיב ביוסף בן פורת יוסף (בראשית מט כב), א"ל הקב"ה יוסף יהא שלום על העינין שעצמה ולא הביטה באחת מן המצרות, שנאמר בנות צעדה עלי שור (ס), (קצו) אמר ר' ראובן מהו עלי שור, אמר הקב"ה עלי לשלם שכר לאותו העינין. (קצז) שנו רבותינו שהיו אוכלין במקדש לפנים מן הקלעים, (קצה) אבל בשילה כמלא עין, מה שעשה יוסף פרע לו הקב"ה, מה כתיב ויעזב בגדו

הערות ותקונים

סומר שבת: (קפמ) שנאמר ביום השביעי נשיא, כן הוא בכל הכ"י, ובגדלס דפוס מואנצווה מסיים מניין ממה שקראו בענין ביום השביעי נשיא לבני אפרים, ובכ"ה ה' של אקספארד ובדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציא הוא כמו לפיט: (קצ) אמר ר' אבין הלוי, מוצא בילקוט שאם שם רמו תשט"ו בשם התנחומא, ומוצא גם במדרש במ"ר פ"ד סוף אות ג' ושם איתא אמר ר' אבין הלוי ב"ר יוסף, מברך להקב"ה, ז"ל אמר ר' אבין הלוי ברבי, יוסף מברך להקב"ה. ולפני זה הנאמר שהוא בגדלס התחלת אות ל' מוצא נאמר אחד התחיל ביום השמיני נשיא לבני מנשה ילמדנו רבינו נר חומה עד מנין ממה שקראו בענין ביום השמיני נשיא לבני מנשה, והוא שם אות כ"ט, וזה הוסיף המדפיס מואנצווה וליחא בכל כ"י וגם לא בכ"י ספרדי גם לא בכ"ה ה' של אקספארד ולא בדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא, רק היא הוספת המדפיס מואנצווה, והלוי יד פושטת הלוות כי הוספה היא, וזה הוסיף מן הפסיקתא רבתי פ"ג אות א'. והדין הוא מוצא גם בשאליות וישלם סי' כ"ז, ועיין בשאלת שלום סי' ל"ד, המדפיס מואנצווה העתיק בקלף שניונים כמו שהעיר עליהם הרב החכם מהר"ם פרידמאן במאמר עין להרבתי, רק מה שכתב שם בזה ה' שכתשוה סגנון התנחומא עם סגנון הפסיקתא רבתי תמלא סגנון התנחומא הוא מואחר לסגנון הפסיקתא רבתי, עלם ממונו כי אין זה דברי התנחומא רק הוספת המדפיס מואנצווה אשר לקח המאמר הזה מהפסיקתא רבתי: (קצא) אמר ר' אבין הלוי ברבי משה מני הוא זה מלך הכבוד, כ"ה בגל כ"ה"י גם בכ"י החמוסיס אקספארד ובדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס מואנצווה הליג צמר ה"ה: חגיגה: (קצב) משה מני הוא זה מלך הכבוד, כן הוא בכל הכ"י, והגהתי משה ויבא מלך הכבוד, וכן נשנה המאמר במדרש במ"ר סי' ד אות ג': (קצג) מלך בשר ודם, עיין סנהדרין דף ק"ב ע"א במשנה, מדרש תהלים מזמור כ"ה, אג"כ סמ"ט, תנחומא וזכר אות ה', ועיין להלן לפנינו בהעלותך אות ט"ו: (קצד) שנאמר ויקח משה את מטתו, במדרש במ"ר מוצא כתוב אחר, ועיין במדפיס ה"ש"ם: (קצה) בעל גמולות, הקפתי כי אל גמולות ה' שלם ישלם, ובגדלס בעל גמולות ה' בעל ישלם (ישעיה נט יח) מהו שלם ישלם, מוצא הכתוב מיישעה בעשות, ומלה ה', יחא בקרא ויוסף מן המדפיס מואנצווה, כי בקרא כתיב בעל גמולות בעל ישלם, רק ז"ל כמו שהבאתי הכתוב מירמיה, ועל זה אמר משה שלם ישלם, ונס בילקוט מוצא הכתוב בעל גמולות בעל ישלם: (קצו) אמר ר' ראובן, בכ"י רומי וכ"י רחס וכ"י מיינעטן אמר ר' אבין: (קצז) שנו רבותינו. שהיו אוכלין במקדש, מטתה זבחים קי"ב ע"ב: (קצח) אבל בשילה כמלא עין, המלות כמלא עין נשמטו בגדלס, ומלאו לנכון גם בכ"י ספרדי, ועיין בגמרא זבחים דף קי"ח ע"ב ר' אבהו אמר, אמר קרא בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, עין שלל רתתה לזון וליהנות מדבר שאינו שלו חזקה ותאכל כמלא עיניו, ע"ש בפרש"י, ומלאתי הנאמר מוצא גם במדרש במ"ר סי' ד אות ו', וז"ל הוא לא נתן עיניו בה ולא במגרוות בעת שמלך כמה דחומא בן פורת יוסף בן פורת

(אצל) [בידה וינס ויצא ההוצה] (גראשית לט יב), "אל הקב"ה (קצט) [חייד] כשיצאו בני ישראל ממצרים, עתיד הים לראות את ארונך ולהיות בורח, שנאמר הים ראה וינס (תהלים קיד ג), (ר) ומה ראה, [ראה] ששמר יוסף כל עשרת הדברים. שמעון איש קיטרון אומר עצמות של יוסף ראה, ולא עוד אלא שהיה ארונו של יוסף מהלך לפני הארון, ואומות העולם רואין אותו, ואומרין מה טיבו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה, וישראל משיבין אותם ואומרים קיים זה מה שכתוב בזה, ומה היה בארון עשרת הדברות, ויוסף קיים את כולם עד שלא ניתנו מסיני, "אל הקב"ה ליוסף יוסף אע"פ שפרעתי לך מקצת שכר בעולם הזה, הקרן קיים לך לעולם הבא, כשינארו ישראל גאולת עולמים, בזכות יעקב ובזכותך הם גנאלים, שנאמר גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה (שם עו טו):

חסלת פרשת נשא

פרשת בהעלתך

[א] וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרות (במדבר ח טז), ילמדנו רבינו, (א) מהו להדליק בשמן שריפה ביום טוב. (ב) כך שנו רבותינו, אין מדליקין (ג) בשמן שריפה ביום טוב, (ר) ישמעאל אומר אין מדליקין בעיטרין] מפני כבוד השבת. וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמן בשמן אגוזים בשמן צנונות [בשמן דגים] בשמן פקועות בעיטרין ובנפט, ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, (ד) עמד ר' יוחנן בן גורי על רגליו (ה) ואמר מה יעשו אנשיי בכל שאין להם אלא שמן שומשמן, ומה יעשו אנשיי מדי שאין להם אלא שמן אגוזין, (ו) [ומה יעשו אנשיי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות], ומה יעשו אנשיי (ז) קפוטקיא שאין להם זה ולא זה אלא נפט, (ח) אמר להם ר"ט הרי מצינו שהיבב הקב"ה שמן זית מכל השמנים בנר, ויתר מכל מנחות הנקרות, תדע שהרי כל המנחות לא נאמר בהן אלא ונתת עליה שמן, ובהדלקת הנר כתיב שמן זית וך, [לכך אמר ר"ט אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד]. (ט) ואנו מוציאין כי בכמה מקומות הזוהר הקב"ה על הנרות להדליק בשמן זית וך, וכן הוא אומר ויקחו אליך שמן זית וך

הערות ותקונים

עלי עין שעילם עינו מאשת פוסיפר ומן המאירית, בנות לעדה עלי שור, ולפיכך עלי שור, אמר ר' רבון מהו עלי שור, אמר הקב"ה עלי לשלם שכר אותה העין, כיצד שנו רבותינו שהיו אוכלין במקדש קדשים קלים תוך החומה לפנים מחומת ירושלים, אבל בשילוי שהיה חלק יוסף אוכלין אותו בכל הראה, הו עלי שור, כמה דתימא לא תאורנו עין רואה, ע"כ. ובכ"י חמישי של הקספארד הגי' אבל בשילוי שהיה חלקו של יוסף היו אוכלין קדשים בכל העיר, וכאן פסע לו הקב"ה כו': (קצט) חייד כשינארו בני ישראל, ב"ר פפ"ד ופפ"ז מילתא בשלח פ"ג שו"ט ממוזר ק"ד: (ר) ומה ראה ראה שממר יוסף כל עשרת הדברות, וכ"י ה' של הקספארד ומה ראה ראה ארונו של יוסף וששמר כל עשרת הדברות:

(א) ביהו להדליק בשמן שרפה ביום טוב, בכ"י רומי הגי' מהו להדליק בשמן שרפה ביו"ט בלילי שבת, ובכ"י רח"ס מהו להדליק בשמן שרפה בלילי שבת, ובגדסס ובכ"י ספרדי ובכ"י ה' של הקספארד מהו להדליק בשמן שרפה שבת. וז"ל כמו לפנינו מהו להדליק בשמן שרפה ביום טוב, ועיין בחוספתא שבת פ"ב כל אלו שאמרו אין מדליקין בהן בשבת מדליקין בהן ביו"ט חוץ משמן שרפה, מפני מה אמרו אין מדליקין בשמן שרפה ביו"ט, לפי שאין שורפין לא תרומות ולא קדשים ולא חנוך ביו"ט ועיין בבבלי שבת דף כ"ד ע"ב ובהוס' שם ד"ה לפי שאין שורפין: (ב) כך שנו רבותינו, משנה שבת כ"ד ע"ב: (ג) שמן שריפה, שמן של תרומה עמאה: (ד) עמד ר' יוחנן בן גורי, חוספתא שבת פ"ב, שבת כ"ז ע"א. ובגדסס בכ"י ספרדי בטעות עמד ר' יהודה על רגליו, והיה כתוב בכ"י עמד ר"י, והכוונה ר' יוחנן, והעתיקו בהראשון העתיק עמד ר' יהודה: (ה) ואמר מה יעשו אנשיי בכל, בכ"י רומי ורח"ס ובגדסס הגי' ואמר ליה לר' טרפון: (ו) ומה יעשו אנשיי אלכסנדריא, הוספתי כמו שהוא בחוספתא ובגמרא בבבלי וכן בגדסס, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי הגי' ומה יעשו אנשיי מלרים, ואלכסנדריא היא העיר הגדולה Alexandria אשר בנה אלכסנדר מקדון ויקרא אותה על שמו: (ז) קפוטקיא, בכ"י רומי ורח"ס קפודיקא, שם מחוץ בהרץ אסיה ונקרא בשלשום Cappadocia (קופסאדאזיין): (ח) אמר להם ר' טרפון, זה ליחא בחוספתא ובגמרא בבבלי שם: (ט) ואנו מוציאין כי בכמה מקומות, במדרש צמ"ר ריש פ' בהעלתך פט"ו אות א' החל מאלן להעתיק את התנחומא כלשונו ממש עד סוף ספר במדבר, וראוי להוסיף במדרש שם התחלת המאמר כמו שהוא בתנחומא, כי כאשר הולך בגודסס

(שמיט כו כ), וכן הוא אומר [ויקחו אליך שמן זית וגו'] על המנורה המחורה יערוך את הנרות [ויקרא כד ז], (י) ואף כאן הוא מזהיר על הנרות, מנין מזה שקרינו בענין בהעלתך את הנרות וגו' :

[ב] (יא) ד"א [בהעלתך את הנרות]. וזש"ה ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה נב כב), כביכול אמר הקב"ה למשה אמור לישראל לא בשביל שאני צריך לאורכם, אני אומר לכם להדליק נר, אלא בשביל ליכותכם, (יב) וכן הוא אומר ה' חפץ למען צדקו, כביכול כתיב בו ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה (שרי) [שרא] (דניאל ב כג), וכן הוא אומר גם חשך לא יהשיך ממך [ולילה (באור) (כיום) יאיר כחשיכה באורה] (תהלים קל"ט יג), להודיעך שאיני צריך לכם, תדע לך בא וראה כשאדם בונה בית והוא עושה הלונות בתוך [ביתו], והוא מבקש שיהא האור נכנס, (יג) הוא עושה את ההלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים, למה כדי שיהא האור נכנס מבחוץ ומאיר מבפנים, וכשבנה שלמה את בית המקדש לא עשה כן את ההלונות, אלא צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, כדי שיהא האור יוצא מבית המקדש ומאיר מבחוץ, שנאמר ויעש לבית חלוני שקופים אמומים (מ"א זד), להודיעך שכולו אור ואינו צריך לאורה משלך, ולמה צויתי אתכם בשביל ליכותכם, לכך נאמר בהעלתך את הנרות, הוי ה' חפץ למען צדקו, ולא עוד אלא אם הייתם הזירים להדליק נרות לשמי, אף אני מאיר לכם אורה גדולה לעתיד לבא, שנאמר קמני אורי כי בא אורך [וגו'] והלכו גוים לאורך ומלכים לנונה זררך (ישעיה ס"ב ג) :

[ג] ד"א בהעלתך את הנרות. (יד) את מוצא שנים עשר שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח, שבט לוי לא הקריב כלום, והיו מצירים למה רחקנו מהקרבה לחנוכת המזבח, משל למה הדבר דומה, למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום (טו) אומניות אומניות, והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי, ולא קרא אותו עמם, והיה מיצר לומר שמא יש בלבו של מלך עליו, לפיכך לא זימני המלך בכל הסעודות, כיון שעברו ימי הסעודה, קרא לאוהב אמר לו לכל בני המדינה עשיתי סעודה, ולך לעצמך אני עושה סעודה אחת בלבד יחידה, למה שאתה אוהבי, כך המלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, [את מוצא י"ב שבטים הקריבו לחנוכת המזבח] וקיבלן הקב"ה, שנאמר קח מאתם (במדבר ז ט), ושבתו של לוי לא הקריבו, כיון שעברה חנוכת המזבח, א"ל הקב"ה לאהרן ולבניו כל השבטים עשו חנוכה, ואתם לעצמכם עשו חנוכה, לכך נאמר דבר אל אהרן בהעלתך את הנרות, מה כתיב אחר כך, קח את הלויים (ס"ג ט) :

[ד] ד"א [בהעלתך את הנרות וגו']. וזה מעשה המנורה. (טז) את מוצא שנתקשה משה במעשה המנורה יותר מכל כלי המשכן, עד שהראה לו הקב"ה באצבע, (יז) וכן בפרסות בהמה טהורה, שנאמר זאת החיה [אשר תאכלו וגו'] אך את זה לא

ה ערות ותקונים

במדרש באמצע המאמר מתחנמא הוא חסר ביאור: (י) ואף כאן הוא מזהיר על הנרות מנין ממה שקרינו בעיני, כן יש לתקן בנדפס: (יא) ד"א כו' זש"ה למען לזקו, במ"ר שם פמ"ו אות ב': (יב) וכן הוא אומר ה' חפץ למען לזקו, זה ליתא בנדפס ובמ"ר, ובכ"י רומי מנוקד וכה"א ד' חפץ למען לזקו: (יג) הוא עושה את החלונות צרות מבחוץ ורחבות מבפנים ובבית המקדש כו' צרות מבפנים ורחבות מבחוץ, וכ"ה במדרש במ"ר שם, וכן נשנה המאמר בפסיקתא ספא קומי אורי (דף קמ"ה ע"א), ובזו"ר פמ"א אות ז', עיין מה שכתבתי לעיל פרשה תורה הערה כ"ו: (יד) את מוצא, מוצא בילקוט בהעלותך רמז תש"ט בשם התנחומא, ומוצא במדרש במ"ר שם אות ג', וזה המאמר מתחנמא כיון רש"י בריש בהעלותך ע"ס: (טו) אומניות, ד"ל בעלי אומניות (קינסטופר) ובכתב יד ההמני של אקספארד הגי' כל אומניות שלו: (טז) את מוצא שנתקשה משה, במ"ר שם אות ד', וכן נשנה בתנחומא שמיני, והמדפיס ממאגנטוזה בנדפס אות ג' קצר והציג לעיל דף נ"ח ע"ד"ו וכן בנדפס וזירובא ודפוס פראנקפורט הלכו המדפיסים כעורים באלפה והדפיסו ג"כ כן, ואף כי דפיס משונים הם ולא נדפסו דף על דף כהאלף התנחומא המאגנטווי, והוא צפ" שמיני אות ח'. זמנדפיסים האחרונים השמיטו הדף והציגו לעיל שמיני ס' ח': (יז) וכן בפרסות בהמה טהורה, וכן הוא במ"ר שם, ובכ"י רומי ורש"ה הגי' בפרסות בירה ובמנורה הראה לו הקב"ה באצבע בפרסות בהמה טהורה ובהמה שמהם שנאמר זאת החיה אשר תאכלו וגו' כל מפרסת פרסה וגו' אך את זה לא תאכלו וגו', ועיין בפסיקתא ספא החדש (דף נ"ד ע"ב) תני רשב"י בנ' בדריס נתקשה משה כו', והעירוני שם בהערה ר"ה, כן הוא

תאכלו] (ויקרא י"ב ד), וכן בירח, א"ל הקב"ה החדש הזה (שמות י"ב ב), וכן במעשה המנורה, שנאמר וזה מעשה המנורה [מקשה זהב] [במדבר ח ד], מהו מקשה, כלומר מה קשה הוא לעשות, שהרבה יגע משה עד שלא נעשתה המנורה, שכן הוא אומר מקשה תעשה המנורה (שמות כ"ב ט), (יח) [כאדם שהוא אומר מה קשה לי המלאכה הזאת], וכיון שנתקשה לו, א"ל הקב"ה משה (י"ט) מול כבר זהב והשליכהו לאור והוציאוהו ומעצמה נעשית, (כ) [שנאמר] (כפתוריה ופרחיה גביעיה וקניה) [ירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה מכנה יהו] (ע), היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית, לכך נאמר מקשה תיעשה, יו"ד מלא, ולא כתיב תעשה, כלומר מעצמה תיעשה. מה עשה משה, נמל כבר זהב והשליכה לאור, ואמר משה רבש"ע הרי הככר [נשלך בתוך האש], כשם שאתה רוצה תיעשה לפניך, מיד צאה המנורה עשויה כתקונה, לכך כתיב כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה (במדבר ח ד), עשה משה אין כתיב כאן, אלא עשה סתם, (כא) ומי עשאה הקב"ה, לכך אמר הקב"ה למשה להזהיר לאהרן [להדליק שנאמר] בהעלתך, אמר הקב"ה לישראל אם אתם מדליקין לפני אף אני משמר את נפשתיכם מכל דבר רע שלא יגע בכם דבר, שנמשלו נפשתיכם כנר, שנאמר נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ טו):

[ה] בהעלתך את הנרות. (כב) זש"ה כי אתה תאיר נרי וגו' (תהלים י"ח כט), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה אומר שנאיר לפניך, אתה אורו של עולם, והאורה [דרה] אצלך דכתיב (והוא גלי) [הוא גלא] עמיקתא ומסתריתא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא (דמילא כ ט), ואתה אומר אל מול פני המנורה יאירו וגו', הוי כי אתה תאיר נרי, אמר להם הקב"ה לא שאני צריך לאורכם, אלא שתאירו לי כשם שהאתי לכם, (כג) כדי לעלות אתכם בפני כל האומות, שיהו אומרוין ראו היאך ישראל מאירוין למי שהוא מאיר לכל, למה הדבר דומה, לפיקה וסומא שהיו מהלכין בדרך, א"ל הפיקה לסומא, בא ואני מסמך אותך, והיה מסמכו ומהלך, כשנכנסו לעיר ונכנסו לבית, א"ל פיקה לסומא צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי, א"ל הסומא כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני עד שנכנסתי לבית, ואתה היית מלוה אותי, ועכשיו אתה אומר לי צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי, א"ל הפיקה שלא תהא מחזיק לי טובה שהייתי מלוך בדרך, לכך אמרתי לך האר לי, כך הפיקה זה הקב"ה, שנאמר עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד י), והסומא אלו ישראל, שנאמר נגששה בעורים קיר

הערות ותקונים

בפסיקתא רבתי ובתנחומא שמוני פ' ז"ת הויה ומילתא דא ריש פ"א, ובגמרא מנחות כ"ט ע"א, אך בשם נוסף ויש לומר ק"ל שחיסה, שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח, ועיין ספרי פ' בהעלתך פסקא פ"א וספרא פ' שמוני, ובשמי"ר פט"ו ד"א החדש הזה לכם זה אחד מד' דברים שבראה הקב"ה למשה כו', חשב שם בראשונה מעשה שמן המשחה אשר איננו פה גזר. ובמדרש במ"ר פט"ו ריש בהעלתך וכן בתנחומא בהעלתך מונה ג"כ רק ג' דברים כמו בפסיקתא, אך תחת אשר שם בפסיקתא מוצא שרשים שנאמר וזה לכם הטמא הגי' שם וכן בפרסות (בהערה שם הקיני ש"ל צפרשה, וכן ראוהו כי גייה כ' גס הרד"ל). אבל אין לורך להבדיל בזהם שמונה וטבורה שנאמר זאת החיה אשר תאכלו תהי' זה לא תאכלו והרצוהו חלצבע, ובתנחומא פ' שמוני הנוסחה השרשים מניין שנאמר וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ, תפס הקב"ה כל מין ומין והרצה למשה וא"ל זה אכלו וזה לא תאכלו שנאמר זאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו, ולפי זה מיושבת קושיית התוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה שלשה שהקשו וא"ל וליהשוב נמי הבהו דאלו טרפות מ"ב ע"א דאמר וזאת החיה אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה כל מין ומין והרצה לו למשה ואמר לו זאת אכלו וזאת לא תאכלו, וי"ל דלא חשיב אלא כך דכתיב זה עכ"ל. ואין לורך ליתרוסם כי לפי דברי התנחומא שהבאיתך דרשה דחולין מקושרת אל השרשים שבמנחות ותוספות ביאור עליה: (יח) כאדם שהוא אומר, הוספתי ע"א כ"י רומי ורח"ס: (יט) עול כבר זהב כו', היה מכה בפטיש, המאמר הזה היה נטב נס בילמדנו הנאבד בשמויים, ומובא בערוך ערך מרזב ב' ו"ל, בילמדנו בהעלתך עול כבר זהב והשלך לאור ועשית היא וכפתוריה ופרחיה וקניה את הוי מקיב במרזובה מנרותיה היא מהעבדא, פי' בלשון ערבי קורין למקבת מרזבא: (ב) שנאמר כפתוריה וגו', גם בגדפס (אות ג') מובא בטעות וכפתוריה ופרחיה גביעיה וקניה מנחה יהיו, וכן התיקין כן עם הטעות בעל מדרש במ"ר שם: (כא) ומי עשאה הקב"ה, להם כוון כש"ל בהעלותך ח' ד', כן עשה את המנורה, ומדרש אגדה על ידי הקב"ה נעשית מאלוה: (כב) זש"ה כי אתה תאיר נרי, מובא במדרש במ"ר שם אות ה' ושמי"ר פ"א: (כג) כדי לעלות אתכם בפני כל האומות, מילתא בשלח

(ישעי טו י'), והיה הקב"ה מנהיגם ומאיר להם, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' (שמות יג כה), כיון שעמד המשכן קרא הקב"ה למשה ואמר לו אמור להם שיאירו לי, שנאמר דבר אד בני ישראל בהעלתך וגו'. (כד) אמרו ישראל להקב"ה כי אתה תאיר נרי וגו'. ואתה אמור שנאיר לך, אמר להם הקב"ה בשביל לעלות אתכם אמרתי לכם שתאירו לי, כשם שהארתי לכם, לכך נאמר בהעלתך:

[ו] [בהעלתך את הנרות]. (כה) מה כתיב למעלה מן הענין, ויהי ביום כלות משה [וגו'] ויקריבו נשיאי ישראל (במדבר יז טו), ואחר כך דבר אל אהרן [ואמרת אליו] בהעלתך, (כו) וזש"ה יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו (תהלים לד י'), אתה מוציא למעלה אחד עשר שבטים הקריבו, ושבט אפרים הקריבו, ושבט לוי לא הקריבו, וכל הנשיאים הקריבו, חוץ מנשיאו של לוי, ומי היה נשיאו של לוי, זה אהרן, שנאמר ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי (במדבר יז יח), ואהרן לא הקריבו עם הנשיאים, והיה אמר (כז) אוי לי שמוא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבמו של לוי, או"ל הקב"ה לך אמור אל אהרן אל תירא, לגדולה מזו אתה מתוקן, לכך נאמר דבר אל אהרן וגו', הקרבנות בזמן שבהמ"ק קיים הן נוהגים, (כח) אבל הנרות לעולם, אל מול פני המנורה יאירו, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בניי, אינן במליץ לעולם:

[ז] ד"א אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, (כט) שלא תהיו מבויין את המנורה הזו, שנאמר כי מי בז ליום קטנות ושמו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה (זכריה ד י'), (ל) מהו שבעה, (לא) אלו שבעה כוכבים שמשומטין בכל הארץ, יאירו שבעת הנרות, שבעה אלה כך הם חביבין לפניו, שלא תהיו מבויין עליהן, לכך נאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שלא יטעה אותך יצרך לומר שהוא צריך אורה, ראה מה כתיב באורה, בחלונות בית המקדש, וחלונות אטומות אל התאים [וגו'] כחלונות האלה [יחזקאל מו טו כה], בחלונות אין כתיב, (לב) אלא כחלונות, שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים, כדי שיהיו מוציאים אורה לחוץ, אמר ר' ברכיה הכהן (לג) [ברבי] הברק הזה תולדת אש שלמעלה הוא כשהוא יוצא מבהיק את כל העולם, שנאמר ודמות החיות [מראיהם כגדלי אש בוערות כטראה הפלפדים וגו'] ומן האש יוצא [ברק] (סג טו יג), אמר הקב"ה איני צריך לאורה שלכם, [ומה אמרתי לכם] וכן האש יוצא להעלותך: (לד) אמר ר' הנינא העינים שבך, שחור ולבן יש בתוכן, ואין אתה רואה מתוך לבן, אלא מתוך שחור, [ואני] [לה] [ומה אם עיניך שיש בתוכן שחור ולבן ואין את רואה אלא מתוך השחור, הקב"ה שכולו אורה] צריך אורה משלך:

הערות ותקונים

פסוק וה' הולך לפניהם יומם: (בד) אמרו ישראל להקב"ה, וכן הוא בנדרס, אבל בעל מדרש צמ"ר השמיט זה: (כה) מה כתיב למעלה מן הענין, צמ"ר שם אותו ו' מובא בילקוט בהעלותך רמז תשי"ט בשם התנחומא: (כו) זש"ה יראו את ה' קדושו, מובא בילקוט תהלים רמז תש"ך בשם התנחומא: (כז) אוי לי שמוא בשבילי אין הקב"ה מקבל, על שהיה לי חלק בעול: (כח) אבל הנרות לעולם, עיין מ"כ וצפ"י מהר"ז ובהר"ל: (כט) ד"א שלא תהיו מבויין, צמ"ר שם אות זו: (ל) מהו שבעה, בנדרס גי' זו המנורה, ואח"כ מתחיל ומהו שבעה אלה שבעת הנרות, ובמדרש צמ"ר אלה זו המנורה, שבעה אלו שבעת הנרות ויש למחוק מלת "אלה", רק כוונת התנחומא הנדרס זו המנורה על הבדיל ביד זרובבל, ועיין בהדושי הרד"ל ועיין צפ"י מהר"ז: (לא) אלו שבעה כוכבים, שבעה כוכבי לכת: (לב) אלא כחלונות, בפסיקתא ספרא קומי אורי (דף קמ"ה ע"ג) ר' ברכיה בש"ר גלגל כתיב (וחלונות) [וחלונות] לו ולאמיו סביב סביב כחלונות האלה [יחזקאל מו כה], כחלונות אין כתיב כאן, אלא כחלונות חלונות כמות הן אטומות הן מוקטטות מנפטים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם, והעדרות שם בהערה ל"ו כחלונות אין כתיב כאן, דורש ה"א היורה כאלו נכתב כהן חלונות, וכן הביא רש"י יחזקאל מ' כ"ה את הדרוש הזה בשם ר' תנחומא והוא מתנחומא שלפניו, ושניהם גם במדרש צמ"ר פט"ו אות ז', והבי"ב נדחק שם בפירושו, ועלם נמננו שכונת הדורש הוא כאשר בארתי. והמאמר הזה מובא בערוך ערך כחלונות בשם הפסיקתא דקומי אורי, ובמדרש צמ"ר [ועוד מתנחומא] מובא בעטות מקרא ד"חזקאל מ' ט"ז וצריך להניח ולהביא המקרא כמו שמוצא בפסיקתא, ע"כ. אולם הדורש החל להביא התחלת הכתובים, וכן מובא בכל כ"י: (לג) צדיק, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וחסר גם בנדרס, ונמנא גם במדרש צמ"ר: (לד) אמר ר' הנינא, בכ"י רומי וכ"י רח"ס מובא אמר ר' הנינא דרמשיק: (לה) ומה אם עיניך, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובצמ"ר, ובנדרס נשמט ג"כ ורק

[ח] ד"א אל מול פני המנורה. בשר ודם מדליק נר מנר דולק, שמא יכול להדליק נר מתוך החשך, והקב"ה האיר נר מתוך החשך, שנאמר וחשך על פני תהום (בראשית 1: 5), מה כתיב אחריו, ויאמר אלהים יהי אור (שם 3: 1), ומתוך החשך הוצאתי אורה, ואני צריך לאור שלכם, ולמה אמר, אלא בשביל לעלותכם להעלות נר תמיד:

[ט] בהעלתך. (לו) זש"ה גם חשך לא יחשיך ממך [ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה] (תהלים קנ"ט יג), ואתה אומר לנו בהעלתך את הנרות, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב, א"ל המלך תהא יודע שאצלך אני סועד, (לו) אלא התקין לי, הלך אוהבו התקין מטה של הדיוט, מנורה של הדיוט, שלחן של הדיוט, כיון שבא המלך באו עמו שמשין, (לח) סובקין לפניו מכאן ומכאן מנורות של זהב, כיון שראא אוהבו את כל הכבוד, נתיבשו והטמין כל מה שהתקין, שהיה הכל מן ההדיוטות, א"ל המלך מה זה, לא אמרתי לך שאצלך אני סועד, למה לא התקנת לי כלום, א"ל אוהבו אדוני המלך ראיתי את כל הכבוד הזה שבא עמך, ונתביישתי והטמנתי כל מה שהתקנתי לך, מפני שהן כלי הדיוטות, א"ל המלך חייך שאני פוסל את כל כלי שהבאתי עמי, ובשביל אהבתך איני הפך להשתמש אלא בשלך, כך הקב"ה כולו אורה, שנאמר ונהורא עמיה (שירי) [שירא] (דניאל 3: 22), והוא אומר לישראל (לט) התקינו לי מנורה ונרות, מה כתיב שם, ועשו לי מקדש (שמות 26: 1), ועשית מנורת זהב טהור (שם 25: 16), כיון שעשו באת שכינה, מה כתיב שם, ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' (שם 33: 9), מיד קרא למשה (מ) ויקרא אל משה, ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו (במדבר 1: 15), ומה דיבר אליו בהעלותך, חייכם בשביל היבתכם אני פוסל את הכל, ומשתמש בשלכם, בהעלותך את הנרות:

[י] ד"א בהעלתך את הנרות. (מא) אמרו ישראל שלח אורך ואמתך המה ינחנו (תהלים 112: 1), גדול אורו של הקב"ה, החמה והלבנה מאירים לעולם, ומהיכן הן מאירין, מן זקוקי אור של מעלה הן הוטפנים, שנאמר לאור חציד יהלכו לנוגה ברכ הניתך (תהלים 136: 1), גדול אור של מעלה, שלא ניתן לכל הבריות אלא אחד טמאה, (מב) שנאמר ידע מה בחשוכא וגו' (דניאל 3: 23), לפיכך עשיתי המה ולבנה שיאירו לפניך, שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראשית 1: 16):

[יא] (מג) ד"א אל מול פני המנורה יאירו. אמר (דוד) [שלמה] באור פני מלך חיים (משלי 13: 10), אמר ר' יעקב בר יוסי נמנעה שמחה מן הרשעים, וניתנה לישראל, שהוצרך הקב"ה לישב עם בשר ודם בנר, שאמר להם אל מול פני המנורה, ר' לוי אמר מנורה טהורה ירדה מן השמים, למה שאמר לו הקב"ה למשה ועשית מנורת זהב טהור (שמות 25: 16), א"ל כיצד נעשה, א"ל מקשה תעשה המנורה (שם), אעפ"כ נתקשה משה, ויירד ושכח מעשיה, עלה ואמר רבש"ע שכחתי, א"ל ראה ועשה, שנמל מטבע של אש, והראה לו עשייתה, ועוד נתקשה על משה, א"ל הקב"ה לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה, ירד משה ואמר לבצלאל, מיד עשאה, התחיל משה תמיה, ואמר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה, ואתה שלא ראית עשית

הערות ותקונים

ורק הסיום נשאר נלכין: (לו) זש"ה גם הסך, מוצא צילקוט בהעלותך רמז תשי"ח צ"ס התנחומא, ומוצא כ"כ במדרש צמ"ר שם אות ח': (לו) אלף התקין לי, ככן כפחות ומוטות ליצט עליהם: (לח) סובקין לפניו, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וגם בתנחומא הנדפס בדפוס קאנשאטאניוילא דפוס ווייליא גם מלמטובה, אולם בדפוסים אחרים הניינו סבכו מלחן ומלחן, וכן במדרש צמ"ר סיבבו [ואולי צ"ל סובבין] מיכן ומיכן, וצילקוט בהעלותך שם השמים המלה: (למ) התקינו לי מנורה ונרות, המלות מנורה ונרות ליתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וממלא גם בנדפס ובמדרש צמ"ר וגם צילקוט: (מ) ויקרא אל משה, גם בנדפס ליתא כן, מיד קרא למשה שנאמר ויקרא אל משה, וכתיב וצבא משה וגו', אולם הסגרתו ויקרא אל משה, כי ליתא בקרא בספר במדבר, וליהא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וליהא במדרש צמ"ר, ולא כהוגן הגיה כן הרש"ש במדרש צמ"ר ע"פ התנחומא הנדפס, וגם הר"י הר"ץ בזה אך למוחר: (מא) ד"א בהעלותך אמרו ישראל, בנדפס אות ו' אין פירוד בין המאמרים, ונתחבר למאמר שלפניו, והוא ענין בפני עלמנו, ובמדרש צמ"ר אות ס' הסרסו המלות ד"א בהעלתך: (מב) שנאמר ידע מה בחשוכא, ר"ל אל תקרי מיה אלף משה: (מג) ד"א אל מול פני המנורה יאירו אמר דוד, כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס, גם במדרש צמ"ר אות ט' וצ"ל אמר שלמה,

מדעתך, בצלאל שמא (מד) בצל אל היית עומד כשהראה לי הקב"ה, לפיכך כשהרב בית המקדש נגזרה המנורה, וזה אחד (מה) מחמשה דברים שנננו, הארון, והמנורה, והאש, ורזה הקודש, וכרובים, וכשישוב הקב"ה ברחמי ויבנה ביתו והיכלו הוא מחזירן למקומן, ומשמה את ירושלים, שנאמר ישושום מדבר וציה וגו' (ישעי' סג ו), ואומר פרוח תפרה ותגל אף גילת רגנן כבוד הלבנון ניתן לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (שם סג ז):

[יב] וידבר ה' וגו' קח את הלויים (במדבר מ טו). (מו) ילמדנו רבינו, כמה נימין היו בכנור שהיו הלויים מנגנין בו, (מו) כך שנה ר' יהודה שבע נימין היו באותו כנור, שנאמר שובע שמחות את פיך (תהלים טו יא), אל תקרי שובע אלא שבע, וכן אמר דוד שבע ביום הללתך (שם קיט קסד), ולימות המשיח נעשית שמונה, שכן אמר דוד בנינו, למנצה בניגונת אל השמינית (שם פו ז), ולעתיד לבא נעשית עשר, (מה) שנאמר (שירו לאלהים שיר חדש וגו') [אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אומר לך] (שם קנד ט), ומי התקין להם, שמואל ודוד, שנאמר המה יסד דוד ושמואל הוראה באמנותם (דס"ט כג), והם העמידו הלוקי השיר, והיו הלויים עומדין על הדוכן, וטומרין לפני מי שאמר והיה העולם, ראה היבה שחיבב הקב"ה את הלויים, ומתחלה בחר בהם הקב"ה שיהו משמשין אותו, לפיכך אמר הקב"ה למושה, הרבה הלויים חביבים לפני, קח אותם לשמי לשררה, (שנאמר) (כט) [מניין ממה שקראו בענין] קח את הלויים:

[יג] ד"א קח את הלויים. (ג) וז"ה ה' צדיק יבחן (תהלים יא ט), אין הקב"ה מעלה את האדם לשררה, עד שבוהן ובודק אותו תחלה, וכיון שהוא עומד בנסיונו, הוא מעלה אותו לשררה, וכן אתה מוצא באבינו אברהם ניסה אותו הקב"ה עשר נסיונות, ועמד בנסיונו, ואחר כך ברכו, שנאמר וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כד ז), וכן יצחק ניסחו בימי אבימלך, ועמד בנסיונו, ואחר כך ברכו, שנאמר ויורע יצחק בארץ ההוא [וגו' ויברכהו ה'] (שם טו יז), וכן יעקב ניסחו בכל אותן הצרות, בעשו ובדינה וביוסף, והיאך יצא מביט אביו ואמו, כי במקלי עברתי וגו' (שם לג יא), וברכו, שנאמר וירא אלהים אל יעקב עוד [בבואו מפדן ארם ויברך אותו] (שם לג ט), וכן יוסף ניסחו באשת פוטיפר, והיה הבוש י"ב שנה, ואחר כך יצא ונעשה מלך, על שעמד בנסיונו, הוי ה' צדיק יבחן, ואף שבמו של לוי נתנו נפשם על קדושת שמו של הקב"ה, שלא תבטל התורה, שבשעה שהיו ישראל במצרים, מאסו את התורה, ואת המילה, והיו כולם עובדי ע"ז, שכן יחזקאל מוכיחן, שנאמר ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים ביום בחרי בישראל וגו' (יחזקאל כ ט), ומה כתיב בסוף, וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי [איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו] (שם ט ט), מה עשה הקב"ה הביא חשך על המצרים שלשת ימים, והרג בהם כל רשעי ישראל, שכן הוא אומר [כאשר מתתי את אבותיכם במדבר בארץ מצרים] [וגו'] וברותי מכם וגו' (שם טו טז), וכן הוא אומר התאנה הנמטה פניה וגו' (שם טז יז), (גא) אלו הרשעים שהיו בישראל, והגפנים סמדר נתנו ריה (שם), אלו הנשארם שעשו תשובה ונתקבלו, קובי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שם), שהרי הגיע קץ הגאולה, (גב) אבל שבמו של לוי כולם היו צדיקים, והיו עושים את התורה, שנאמר כי שמרו אמרתך (דברים לג ט), (גד) זו התורה, ובריתך ינצורו (שם), זו המילה, ולא עוד אלא כשעשו ישראל את העגל לא נשתתפו שם שבמו

הערות ותקונים

או צריך להביא קרא אחר מתהלים: (מד) בצל אל היית, ברכות ל"ט: (מה) מחמשה דברים שנננו, עיין יומא כ"א, הוריות י"ב, תוספתא יומא פ"ב, ותוספתא סוטה פ"ג, אדר"ג סוף סני"א, ירושלמי תענית פ"ב, הוריות פ"ג ס"ב, חזית פ"ח: (מו) ילמדנו רבינו, במדרש במ"ר פס"ו אות י"א במקום ילמדנו רבינו הביא הלכה כמה נימין וכו': (מו) כך שנה ר' יהודה, תוספתא ערכין פ"ב, ובגמרא ערכין י"ג ע"ב, ובמדרש סו"ט מנזור פ"א הגי' ר' יהודה צדיק אלעאי, ועיין בפסיקתא רבתי ריש ספקא כ"א: (מח) שנאמר שירו לאלהים, הסגרתו והבאתי הכתוב לאלהים שיר חדש, וכ"ה לנגון בכל כ"י ובגמרא ובמדרש במ"ר: (מט) מניין ממה שקראו בענין, כ"ה הגי' בכ"י רומי וכ"י רח"ם ובגמרא ובמ"ר: (נ) זש"ה ה' צדיק יבחן, מובא בילקוט בפרשת רמז תשי"ט בשם התנחומא ומוכח גם במדרש במ"ר פס"ו אות י"ב: (גא) אלו הרשעים, חזית פ"ב: (גב) אבל שבמו של לוי, שמ"ר פ"ט, ספרי בהעלתך ספקא פ"ו: (גד) זו התורה, זה נשמת במדרש במ"ר:

של לוי, שנאמר ויעמד משה בשער המהנה ויאמר מו' לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות לב טו), כיון שאמר משה [שימוך] איש חרבו על ירכו (שם שם כו), מיד עשו כן, ולא נשאו פנים, וכן משה טברכן האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו', כי שמרו אמרתך ובריתך יצצרו (דברים לג ט), כיון שראה הקב"ה שהיו כולם צדיקים, וניסה אותם ועמדו בנסיונם, שנאמר אשר נסיתו במכה (שם שם ח), מיד אמר הקב"ה והיו לי הלויים, לקיים מה שנאמר ה' צדיק יבחן (תהלים יא ט), אבל רשעים כתיב בהם ורשע ואוהב המם שנאה נפשו (שם ט), אמר דוד אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו (שם קכח ה) :

[יד] יודבר ה' וגו' עשה לך שתי חצוצרות כסף (במדבר י' ז), (גד) ושמ"ה שאו שערים ראשיכם [והנשאו פתחי עולם] (תהלים כד י), (נה) בשעה שהכניס שלמה את הארון לבהמ"ק, התחיל לומר שאו שערים ראשיכם, שהיו הפתחים שפלים, [ואמר] והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, א"ל השערים מי הוא זה מלך הכבוד (שם שם י), (נו) מיד בקשו השערים לבלעו, אילולי שאמר ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (שם), חזר ואמר ה' עוזו וגבור (שם ח), אמר להם התגדלו שמלך הכבוד בא עליכם, (נד) מיד חלקו לו כבוד, ונשאו לו כבוד, ונשאו את עצמן, ונכנס הארון, אמר להם הקב"ה אתם חלקתם לי כבוד, כשאחריב את ביתי, אין אדם שולט בכם, תדע שכל כלי בהמ"ק גלו לבבל, שנאמר ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה [ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער] (ירמיהל כג ב), אבל שערי בהמ"ק במקומן נגנזו, שנאמר שבעו בארץ שעריה (איכה ג ט) : [מו] (נה) [ד"א] מהו ה' צבאות הוא מלך הכבוד (תהלים כד י), (נט) שהוא חולק מכבודו ליראיו כבודו, כיצד הוא נקרא אלהים, וקרא למשה אלהים, שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ו' ז), הוא מתייחס מתיים וחלק מכבודו לאלהיו והחיה את המת, שנאמר ויאמר אלהיו ראי חי בנג (מ"א י' גג), שהקב"ה חולק מכבודו ליראיו, למלך המשיח מלביש לבושו, שנאמר הוד והדר תשובה עליו (תהלים כ"א ו). (ס) שגו רבותינו מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו, ואין לובשין לבושו, ואין משתמשין בכתרו, ואין יושבין על כסאו, ובכולם חלק הקב"ה ליראיו ונתן להם, מנין שנאמר ה' בסופה ובשערה דרכו (יחזקאל ג א), ונתנה לאלהיו, שנאמר ויעל [אלהיו] בסערה השמים (מ"ג ז' ה), ואין לובשין לבושו, מה כתיב (ו) הוד והדר לבשת (תהלים קד ה), ובמלך המשיח כתיב, הוד והדר תשובה עליו (שם כ"א ו), ואין משתמשין בכתרו, ומה כתיב במשה, ומשה לא ידע כי קן עור פניו (שמות לה כט), ואין יושבין על כסאו, וכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך (דברי"ל כט כג), ואין משתמשין בשרביטו, ונתנו למשה, שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך וגו' (שמות ז י'),

הערות ותקונים

(גד) ושמ"ה שאו שערים, במ"ר פס"ו אות י"ג : (נה) בשעה שהכניס שלמה את הארון, כ"ה במדרש במ"ר שם, אבל במדרש במ"ר פ"ד אות ג' בסגנון אחר, כי המסדר לקח שם את המאמר מן מדרש שו"ס מומזר כ"ד, ובכלן בפס"ו הוא כולו מן התנחומא שלנו, וכ"ה בתנחומא הנדפס אות ט', אבל בתנחומא הנדפס וחרף אות ז' ושמ"ר ריש פ"ח ג"כ בסגנון אחר, ועיין גם בקה"ר פסקו וטוב משייבס : (נו) מיד בקשו השערים לבלעו אלולי שאמר ה' צבאות וגו' חזר ואמר ה' עוזו וגבור, כ"ה בנדפס ובכ"י ספרדי ובמ"ר, רק במקום לבלעו הגי' שם לירד עליו ולרזן את ראשו. ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' מתוקנת יותר וכן איתא שם מיד בקשו השערים לירד לרזן את ראשו אלולי שאמר ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה, חזר ואמר להם שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם, וזו גי' ישרה, כי הכתוב ה' עוזו וגבור הוא מוקדם בקרא. (נד) מיד חלקו לו כבוד, עיין סופה דף ט', איכה רבתי פ"ג אות י"ג ושמ"ר פ"ח : (נה) ד"ל מכו ה' צבאות שהוא חולק מכבודו, מובא בילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד בשם התנחומא, והשמים בלמעט מאמר שם, ואח"כ מתחיל עשה לך משלך אתה עושה והוא בתנחומא כ"י שלפנינו : (נט) שהוא חולק מכבודו, בכ"י רומי ובכ"י רח"ס הגי' ד"ה מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות וגו' אמר ר' אבין הלוי ברבי מי הוא זה מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליראיו, וכן הוא לעיל בפ' טש אות ל"ד, ותקתי שם ש"ל ויבא מלך הכבוד : (ס) שגו רבותינו, משה סנהדרין כ"ב ע"א, ושם הגי' אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו וכו'. ובמשנה ליתא ואין משתמשין בכתרו רק הוא לקוח מתוספתא סנהדרין פ"ד, וגם הרמז"ס הלכות מלכים סר"ק ב' ה"א הביא ולא בכתרו ולא בלבוש מלך כל השמישיו, והוא מתוספתא שם, ועיין לעיל בפ' טש אות ל"ד, ועל התנחומא הים מן שגו רבותינו עד מהלך הקב"ה כתיב צו ליתא בנדפס (אות ט') וליתא בכ"י ספרדי, וכן ליתא בכ"ה ה' של אקספארד, (שהוא קובץ מן התנחומא הנדפס), וכן ליתא במדרש במ"ר פס"ו אות י"ג, כי בעל המסדר מן מדרש במ"ר העתיק מן פ' בהעלותך מתנחומא מלה במלם כמו שהוא כעת בנדפס, ומה שחכר שם הכר גם

מה הקב"ה כתיב בו, עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (הכלים מו), אמר הקב"ה למשה מלך עשיתך, שנאמר והיה בישרון מלך (דברים לג ה), מה המלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו, (סא) אף אתה כשאתה יוצא יהי תוקעין לפניך, עשה לך שתי הציצרות ככף: [מן ד"א] [עשה לך שתי הציצרות ככף]. (סב) וז"ל ירא את ה' בני ומלך (משלי כד כה), אמר ר' יצחק בר אלעזר דקיסרין (כג) מה שעשתה חכמה עמרה לראשה, עשתה ענוה (סד) (שוליים) [סוליים] לרגלה, כתיב ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קיא י), וכתיב להלן עקב ענוה יראת ה' (משלי כג ד), לכך אמר שלמה ירא את ה' בני ומלך, (סה) מהו ומלך, אלא המליכוהו עליך. ד"א ומלך, ומלך על יצר הרע שנקרא מלך, שנאמר ובא אליה מלך גדול וגו' (קהלת ט יד). ד"א ומלך, מן המלך, יכול אם יאמר לך המלך עבוד ע"ז שתשמע לו, ת"ל ירא את ה' בני, כך נבוכדנצר אמר להנניה מישאל ועוריה לעבוד ע"ז לא שמעו לו, אלא אמרו לו לאלהך לא איתנא פלחין ולצלם הדבא די הקימת לא נסנד (דניאל ג יח), הצדא שדרך מישך ועבד נגו (שס טס יד), (סז) [אונמוס אתם אומרים, אתמול כל מי שהיה מבקש דיקתו לו ע"ז, היה הולך לירושלים, שנאמר ופסיליהם מירושלים ומשומרון (ישעיה י י), ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי, הצדא שדרך מישך ועבד נגו], לא כך אמר לכם הקב"ה שתהיו שומעין למלכות, כל מה שהיא אומרת לכם, שנאמר אני פי מלך שמור (קהלת ח ג), אמרו לו אתה מלך עלינו (סז) למסין ולארגוניות, אבל לעבוד ע"ז נבוכדנצר וכל שוה, ענו שדרך מישך ועבד נגו [ואמרין למלכא נבוכדנצר] לא (הששוין) [השחין] אנחנא על (דנא) [דנה וגו'] הן איתי אלהנא וגו' (דניאל ג טו י), אמרו בין מציל ובין אינו מציל ידיע (להוי) [להוא] לך וגו' (שס טס יח), הוי ירא את ה' בני ומלך. עם שונים אל תתערב (משלי כד כה), עם אותן שאומרין שהן שתי אלהות בעולם אל תתערב להם שסופן לאבד מן העולם, שנאמר והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים [בה] יכרתו [ויגועו] והשגישיות יותר בה (זכריה יג ח), מי הם השלישיות אלו ישראל, שנאמר ביום ההוא (יהוי) [ישראל שלישיה (ישעיה יט כד), הוי ירא את ה' בני ומלך: [זין] (סח) [ד"א] ירא את ה' בני ומלך]. כל מי שירא מן הקב"ה נעשה מלך, כמי אתה למד מאברהם על ידי שנתירא מן הקב"ה נעשה מלך, שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יג), ומניין שנעשה מלך, (סט) [אמר ר' ברכיה הכהן

הערות ותקונים

במדרש צמ"ר, וכל הנוסחאות מן הגדפס נמנאים גם במדרש צמ"ר: (סא) אף אתה כשאתה יוצא יהו תוקעין לפניך עשה לך שתי הציצרות. בגדפס אות ט' וכן במדרש צמ"ר סוף אות י"ג נוסף כשעשה שחכא יוצא ומכניס את ישראל תוקעים בהם והם מתכנסין שנאמר ותקעו בהן ווועדו אליך [במדבר י ג], לפיך עשה לך שתי הציצרות ככף: (כ"ב) ד"ל זש"ה ירא את ה' אמר ר' יוחנן צ"ר אלעזר, התהלת המאמר עד ומחו ומלך המליכוהו עליך ליתא בגדפס וגם לא במדרש צמ"ר שס, וכן חסר צכ"י ספרדי וצכ"י ה' של אקספארד: (כג) מה שעשתה חכמה, מובא בילקוט משני רמז תתק"ס בשם התנחומא, מזה תראה שיהי גם לפניו בתנחומא כמו שלפניו ומשמע בגדפס, עיין הערה שלפניה, וכן נמנה המאמר בירושלמי שבת פ"א סוף ה"ב (דף נ' ע"ג), ובמקום לפניו עשתה ענוה שוליים לרגלה הני' שם עשתה ענוה עקב סלוליתיה, ובמדרש חו"ת ד"ס פ"א אות ט' מה שעשתה חכמה עמרה לראשה עשת ענוה סגדל לעקבה, ובתנחומא ר"ש בראשית מובא מאמר הדומה לה, התורה סוליתיה [ז"ל סוליתיה] ענוה וכתרה יראה וראיתי בס' המפתח לרבינו נסים על ברכות פ"ט דף כ"ה ע"א שהביא בשם הילמדנו והוא המאמר מהתנחומא הגדפס שהבאתי רק בעטות שם סולתא ענוה ז"ל סוליתיה ענוה, וכן וכתרה יראה ז"ל וכתרה יראה, וכן הביא שם רבינו נסים מאמר בירושלמי שבת, ובחוס' יבמות ק"ג ע"ב ז"ל המסוליים הביאו המאמר הזה בשם מדרש חו"ת, ובדיוקן בהתהלת אורש יראה הביא המאמר בשם הפסיקתא, והעירותי בנושא להפסיקתא סי' ה' אות ו' שלא נמנא לא בפסיקתא ולא ברבתי ואין ספק שז"ל בתנחומא: (סד) שוליים, תקנתו שוליים, וכ"ה לנכון צכ"י רומי וכ"י רח"ס ופי' ברומי solea מין מנעל שאין לו עקב (פאחיטפסטו): (סה) מהו ומלך, מכאן מובא בגדפס ובצ"י אות י"ד וכן מובא בילקוט משני רמז תתקס"א בשם התנחומא. ועיין וי"ר פ"ג, קה"ר פ"ט, התנחומא נח אות ט"ו, ילקוט דניאל רמז אלף ס"א, אג"ב פ"ז, חו"ת פ"ב: (סז) אונמוס אתם אומרים, זה הוספתי ע"פ כ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמנא גם במדרש צמ"ר אבל נשמע בגדפס מן ועבד נגו עד ועבד נגו, והוראת מלת אנטוס בברתי לעיל בפרשת נח הערה קל"ג: (סז) למסין ולארגוניות, צכ"י רומי ורח"ס לפסיס ולארגונות, עיין לעיל ס' נח הערה קל"ו: (סח) ד"ל ירא את ה' בני ומלך, מובא בילקוט משני רמז תתקס"א בשם התנחומא, ולא נמוהר שם ה"זין התנחומא, כי הוא המשך המאמר מראש הרמז ומזיין שם התנחומא: (סט) [אמר ר' ברכיה הכהן

ברבי בשם ר' חלבון] כתיב אל עמק שוה הוא עמק המלך (גראסיית יד יז), [מהו עמק שוה], שהושוו הכל ונמלו עצה וקצצו ארוים ועשו כסא והושיבו אותו עליהם מלך, ולא תאמר אברהם בלבד אלא משה שנתירא מן הקב"ה נעשה מלך, (ע) [ומניין שירא, שנאמר ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג 1), ומניין שנעשה מלך], שנאמר ויהי בישרון מלך (דברים לג 8), א"ל הקב"ה למשה מלך עשיתוך, מה מלך כשיוצא למלחמה תוקעין לפניו, אף אתה כשאתה יוצא למלחמה יהי תוקעין לפניך, (עא) שנאמר עשה לך שתי הצוצרות כסף:

[יה] (עב) ד"א עשה לך. משלך, עשה לך, לך אתה עושה, ולא לאחרים, (עג) אתה משתמש בהן, ואין אחר משתמש בהן, (עד) תדע לך שהרי יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, אלא בשופרות, כשבאו להלחם ביריחו, נתכנסו ביריחו שבעה אומות, שנאמר ותעברו [את] הירדן ותבואו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי [וההנעני והחתי והגרנזי] החוי והיבוס [ויסע כו יא], וכי שבע אומות היו בעלי יריחו, שהוא אומר בעלי יריחו האמורי וגו', (עה) אמר ר' שמואל בר נחמני יריחו היתה (עו) נגרה של ארץ ישראל, אמרו אם יריחו נכבשת כל הארץ נכבשת, לפיכך נתכנסו לתוכה שבע אומות, מה כתיב וירע העם ויתקעו בשופרות (סו ז), מלמד שאפי' יהושע תלמידו לא נשתמש בהן, ולא תאמר ליהושע, אלא אפי' משה רבינו עצמו עד שהוא חי נגנוז. אמר ר' יצחק הרי שמושה אמר בשעה שהוא בא להפטר מן העולם, הקהילו אלי [את כל זקני שבטיכם ושומריכם] (דברים לא כה), והיכן היו החצוצרות, שלא היה אומר תקעו בהן ויתכנסו, אלא שעד שהוא בחייו נגנוז, (עז) אמר ר' יהושע דסבנני בשם ר' לוי לקיים מה שנאמר ואין שלמון ביום המות (קבלת טו ח), הוי עשה לך, ואין אחר משתמש בהן כל יומך:

[יט] ד"א עשה לך. אתה משתמש בהן, שאתה מלך, ואין אחר משתמש בהן, (עח) אלא דוד המלך, (עט) שנאמר ויעמדו הלויים (על עמדם) [וגו'] והשיר משורר והחצוצרות מחצרים (ד"ב טו כו כה), (פ) אמרו רבותינו (פא) אף החצוצרות שהיו

הערות ותקונים

הכהן, הוספתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס, וכ"ה בילקוט סס, ובב"ר פמ"ב אות ה' הגי' ר' זכריה ור' חלבו צסס ר' שמואל בר נחמן, ובפמ"ג אות ה' במקום ור' חלבו הגי' ור' חנינא יש לתקן ור' חלבו, ובקפ"ד פ"ד פסוק טוב ילד מסכן חסר שמות האומרים, ובגדסם בהעלותך אות ט' וכן במדרש במ"ד סוף אות י"ד חקרים המלות שהוספתי: (ע) ומניין שירא, הוספתי ע"פ כ"י רומי ורח"ס, וכ"ה בגדסם (סוף אות ט'), וחסר כל הסוס במדרש סוף אות י"ד: (עא) שנאמר עשה לך חצוצרות, בגדסם גורם ומניין ממה שקראו בענין עשה לך שתי חצוצרות: (עב) ד"א עשה לך משלך, מובא בילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד בשם התנחומא. ונשנה בספרי בהעלותך פסקא ע"ב, ומובא במדרש במ"ד פמ"א אות ט"ו: (עג) אתה משתמש בהן, מנחות כ"ח ע"ב, ב"ר פל"ו, קה"ר פ"ח: (עד) תדע לך, מובא גם בילקוט יהושע רמז ט"ו בשם התנחומא: (עה) אמר ר' שמואל בר נחמני, מובא בילקוט יהושע רמז ל"ב בשם התנחומא: (עו) נגרה של ארץ ישראל, כ"ה גם בכ"י רח"ס, ובילקוט יהושע סס ובמדרש במ"ד גרש של ארץ ישראל, אבל בגדסם יריחו היתה סוגרה של ארץ ישראל, ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי גם בכ"י רומי נשטת נגדה של ארץ ישראל וז"ל נגרה ברי"ש, ופי' נגרה ברית מלשון המנשה נגר הנגרר, כמו שסוגרין החומה צבריה כך סוגרה יריחו על כל ארץ ישראל, ובגדסם סוגרה המלשון ויריחו סוגרת ומסוגרת, והרצ בעל כפתור ופרח פ"ד דף ל"ה ע"ב (דפוס צערלין) הביא המאמר בשם התנחומא וכתב כלומר יריחו הוא נגר ומגעול: (עז) אמר ר' יהושע דסבנני לקיים מה שנאמר אין שלמון ביום המות, נשנה במדרש ב"ר פל"ו אות ג' ויקרבו ימי ישראל למות כתיב אין אדם שליט צרוח לכלוא את הרעה ואין שלמון ביום המות ר' יהושע דסבנני בשם ר' לוי חצוצרות עשה משה במדבר בשעה שנטה למות גמס הקב"ה שלח ידו אחר חוקע צסס וסס באים אלנו דכתיב הקהילו אלי וגו' לקיים מה שנאמר ואין שלמון ביום המות ועיין קה"ר סוף פ"ח: (עח) אלף דוד המלך, עיין בפ"י מהר"ו שאין הכוונה על דוד ע"מנו אלף על המלכים זרע דוד: (עט) שנאמר ויעמדו הלויים על עמדם, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י ספרדי ויעמוד את הלויים על עמדם וכן הוא גם בגדסם ופך בדפוס מאתנובה, אבל בדפוסים אחרונים השמיטו המלות על עמדם והציגו מלת "וגו" וגם במדרש במ"ד מובאים המלות "על עמדם" ולא נמלאו בקרה: (פ) אמרו רבותי, במדרש במ"ד אמר רב, ובגדסם בדפוסים ראשונים אמרו רבותי ובגדסם אחרונים אמרו רז"ל: (פא) אף החצוצרות שהיו במקדש אף הם נגנוז, עיין בחדושי הרד"ל שכתב נראה ר"ל שלא היו משמטין בחצוצרות אף בימי

במקדש אף הם נגנזו, אבל דוד המלך היה משתמש בכבוד, שנאמר עורה כבודי עורה הנבל וכנור (תהלים מ ט). (פג) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא כנור היה תלוי למעלה מראשותיו של דוד, כיון שהגיעה הצות לילה, רוח צפונת מנשבת בו, והיה מנגן מאליו, מיד היה דוד עומד וכל התלמידים שהיו עוסקין בתורה, והיו מנודין שינה מעיניהם, והגוין בתורה עד עמוד השחר, לפיכך היה אומר דוד עורה כבודי, דרך השחר להיות מעוררת בני אדם, אבל אני מעירה שחר: ד"א עורה כבודי. מהו עורה כבודי, מפני כבוד יוצרי, שהיה יצרו אומר לו דוד הלא אתה מלך, דרך מלכים להיות עומדים בשלש שעות [ביום], ולמה אתה עומד בחצות לילה, והיה אומר לו עורה כבודי, אין כבודי לפני כבוד יוצרי, לכך נאמר עורי כבודי, והיה עומד בחצות לילה ומקלס להקב"ה, שנאמר חצות לילה אקום להודות לך על משפמי צדקך (שם קט טו), אמר דוד חייב אני לעמוד בחצי הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם וקניתי בחצי הלילה, שנאמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת וגו' ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך, אמר לה ליני הלילה [והיה בבקר] אם יגאלך טוב וגו' (רות ג ט ט יג). (פג) אמר ר' יהודה [הלוי] בר שלום אמרה לו בדברים אתה מוציאתני, אמר לה חי ה' (שם ט ט יג), איני מוציאתך בדברים. [ד"א] חי ה', מלמד שהשיע ליצרו שהיה מקטרגו, ואמר לו אתה פנוי והיא פנויה, הרי השעה שתזוקק לה, מיד נשבע אותו הצדיק חי ה' (פד) איני נוגע בה בזו הלילה, ולא בועז לבדו אלא כל הצדיקים משביעים על יצורם, שכן אתה מוצא ברוד שכשנפל שאול בידו מה אמר דוד, ויאמר דוד חי ה' כי אם [ה'] ינפנו או יומו יבא ומת (ש"א כו י), (פה) למה נשבע שני פעמים, אמר ר' שמואל בר נחמן היה יצרו בא ואומר לו אילו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והיה הורגך, (פו) ומן התורה מותר להורגו, שהרי רודף הוא, לפיכך קפץ ונשבע שני פעמים, חי שאיני הורגו, (פז) אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אתה

הערות ותקונים

זימי דוד חלף במקדש, ולשון נגנזו לאו דווקא חלף מלהשתמש בכן חוץ למקדש קאמר ודקאמרינן ב"ה כ"ז ע"א שאין חלוצרות חלף בשערי מזרח צהר הבית וכדברי הירושלמי שהביאו הרמב"ן והר"ן שאין חלוצרות כגבולין ע"ש: (פג) אמר ר' פנחס הכהן בר חמא כנור היה תלוי למעלה בו, בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' נכד אמר ר' פנחס בר חמא קיסרין היה שם למעלה (ובכ"י רומי קיסרין, וגרס"ס שם בלדו שחסר מלת כנור) ממתחו של דוד וכשהיה עומד ליגע בתורה היה מקיץ בו, וכל תלמידי תורה היו עומדין ויגיעים בתורה שנאמר עורה כבודי עורה כבודי. והסופר מהקובץ הזה מלקספארד ששנים הלשון הוא והלוי כמו שהוא צדפס (אות י), והסופר הזה מתנחומא הגדפס הביא כמו שהוא בצבלי ברכות ג' ע"ב. והמדפס ממאטובה השמיים המלות אמר ר' פינחס הכהן בר חמא כמו שהוא בדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניצי' ובכ"י ספרדי וכ"י ה' של קאקספארד והלוי אמר ר' שמעון חסידא ע"פ מאמורס שם בצבלי ברכות אמר ר' אחא בר ביצא אמר רבי שמעון חסידא, ובמדרש במ"ר פט"ו אות ס"ז הביא כלשון התנחומא הגדפס. וגשאר שם אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, אבל הביא כלשון הגדפס שהוא מנגמרא בצלי, ובפסיקתא דרב כהנא פסקא ז' (דף ס"ב ע"ב) וברבתי פ"י וצירושלמי ברכות פ"א ה"א (דף צ' ע"ד) ומדרש שו"ט ממזור כ"ב ואיכה רבתי סוף פ"ב ורות רבה ריש פ"י ונחלה אחרת צהר ר' פנחס בשם ר' אלעזר בר מנחם אמר (ובמדרש שו"ט) בטעות רבי בשם ר' אלעזר, ו"ל רבי [פנחס] בשם ר' אלעזר) מה היה דוד עשה היה נוטל גבל וכנור ונתנו מראשותיו ועומד בחצי הלילה ומנגן בהם והיו חכמי ישראל שומעין את קולו ואומרים מה דוד מלך ישראל עוסק בתורה אנו על אחת כמה וכמה ונמלאו כל ישראל עוסקים בתורה על ידו. (וצירושלמי קת' בסגנון אחר, עיין בפסיקתא הערה ס"ז) ואח"כ מתחיל מאמור שני בשם ר' לוי חלון היתה פתוחה על גבי מטהו של דוד לרוח אפון והיה הכנור תלוי כנגדה, והיתה רוח אפונת וואל בחצי הלילה ומנשבת בה והיה הכנור מנגן מאליו בו. ובמדרש איכה שם הלוי בשם ר' לוי כמו שהוא בצבלי בשם ר' אחא בר ביצא. ובמדרש רות רבה קצר בלשונו והלוי, וכו', ולדעתי יש לתקן כן בתנחומא שלפנינו ע"פ הירושלמי והפסיקתא, וההבדל בין לשון הפסיקתא ללשון הצבלי עיין מה שהעירוני בפסיקתא שם הערה י"ז. (פג) אמר ר' יהודה הלוי בר שלום, הוספתי מלת הלוי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס, אבל במדרש במ"ר בטעות אמר ר' יהושע בן לוי ברבי שלום: (פד) איני טועב צה בזו הלילה, מלת הלילה ששמו במדרש במ"ר: (פה) למה נשבע שני פעמים, כתב המ"כ אחד כנגד יצרו שמיטתו של כדון, והשני על הסיתו כדון שהרי רודף היה, וב' פעמים חי ה' והלילה לי מה', והר"ן כתב ש"ע שאין בכתוב רק טעוה אחת, וברות רבה ליתא למאמר זה בלוי, והמאמר צו"ר פ"ג אות ה' ושם ל"ג נשבע ב' פעמים, רק ש' שם פלוגתא למי נשבע, חד אמר ליצרו וחד אמר לאבישי נשבע שאם יגע צו שהיבטו: (פו) ומן התורה מותר להורגו, במדרש במ"ר נוסף, בא להורגך השכם להכנו: (פז) אמרו ישראל לפני

יודע כהו של יצה"ר שהוא קשה, אמר להם הקב"ה (פח) סילקו אותו קימעא קימעא ואני מעבירו, שנאמר סולו כולו המסלה וגו' (ישעיה סג י), ואומר סלו סלו פנו דרך וגו' (שם טו יד), ולעולם הבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל לו טו), (פט) כך דרש ר' תנחומא בר אבא :

[כ] ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מוקני ישראל וגו' (במדבר יא טו). (צ) ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות אדם חייב לעמוד מפני הזקן כשהוא רואה אותו א (צא) כך שנו רבותינו, בתוך ארבע אמות חייב אדם לעמוד מפני הזקן, שנאמר מפני שיבה תקום (ויקרא יט ג), (צב) וכורע לפניו, ושואל בשלמו בתוך ארבע אמות, ואיזהו הידור שאמרה תורה, והדרת פני זקן (ס), שלא יעמוד במקומו, ולא ישב במקומו, ולא יאמרו את דבריו, וכשהוא שואל הלכה שואל ביראה, (צג) ולא יקפוץ להשיב, ולא יתקן כנכנס לתוך דבריו, שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו, נקרא רשע לפני המקום, ותלמודו משתכח, ושנותיו מתקצרות, (צד) ולסוף הוא בא לידי (עבירות) [עניות], שנאמר וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהלת ח י), מורא זה אינו יודע מה הוא, כשהוא אומר מפני שיבה תקום (וגו') ויראת מאלהיך, הוי אומר זה מוראת תלמידי חכמים, (צה) ואימא זו מוראת ריבית ומוראת משקלות, אלא אמר ר' אלעזר נאמר כאן פני זקן ויראת מאלהיך, ונאמר להלן איננו ירא מלפני (האלהים) [אלהים] (קהלת ס), והויב להקדים לכל אדם בכניסה וביציאה, ולנהוג בו מורא וכיבוד, שנאמר את ה' אלהיך תירא (דברים יג), (צו) לרבות בעלי תורה, שאין לך מדה כיוצא בה, וכן הוא אומר (צז) ואתן אותם ראשים (על העם) [עליכם] (שם טו), מכאן אתה למד שתנהוג בו מנהג נשיאות, לעמוד לפניו, ולהקדימו לכל דבר של גדולה, שלא יהא אדם מונע עצמו מלעמוד לפני הזקן. אמר ר' אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה אחת של בני אדם, הייתי מהלך בדרך אחרת, שלא להטריח עליהם, שלא יהו רואין אותי ועומדין מפני, וכשאמרת דברים לפני ר' יוסי בר זבדא (צה) אמר לי צריך אתה לעבור לפניהם, ויהיו רואין אותך, ועומדין מפניך, ואתה מביאין לידי יראת שמים, שנאמר מפני שיבה תקום [וגו'] ויראת מאלהיך (ויקרא יט ג), למה שמעלתם של צדיקים מעלה שאין לה ירידה, אבל מעלתו של עשו הרשע מעלה שכולה ירידה היא, (צט) היום איפרכום, למחר פגן, למחר קומום, למחר סרדיוט, וכן כל גדוליהם, וכן הנביא אומר אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' (שנדיס פסוק ד),

הערות ותקונים

לפני הקב"ה, מוצא זילקוט ישעיה רמו שס"ו בשם התנחומא: (פח) סילקו, וכן נדפס סלקו, ובמדרש צמ"ד סילקו ל"ג סילקו, וזילקוט שם היו מסלקין: (פט) כך דרש רבי תנחומא, וכו"ה צכ" ספרדי ובנדפס, וגם נדפס צמ"ד פס"ו אות י"ו, רק נדפס להניו הניון י"ו לפני כך דרש רבי תנחומא, וראוי להניו הניון לאחריו, כי מוסב למעלה, והסיס הוא ליתא כלל צכ"י רומי וכ"י רח"ס: (צ) ילמדנו רבינו, מוצא גם נדפס צמ"ד שם אות י"ו, ובמקום ילמדנו רבינו הביא נדפס שם הלכה בתוך כמה אמות וכו': (צא) כך שנו רבותינו, נגמרא בבלי קידושין ל"ג ע"ב חסס עובר עומד מלפניו ד' אמות, וזירושלמי זכוריס פ"ג ה"ג (דף ס"ה ע"ג) לזקן ד' אמות: (צב) וכורע לפניו, וכו"ה נדפס, והסר שם נדפס צמ"ד: (צג) ולא יקפוץ להשיב, עיין תוספתא סוף פ"ז דטהרין: (צד) ולבסוף הוא בא לידי עניות, כן תקמי כמו שהוא בכל כתבי יד ובנדפס צמ"ד, ועיין קדושין דף ל"ג ע"ב אינו מאריך ימים ותלמודו משתכח: (צה) ואימא זו מוראת ריבית ומוראת משקלות, ריבית כתיב אל תקח מהתו נשך ותרביית ויראת מאלהיך (ויקרא כ"ה לו), אבל על משקלות לא מניינו שכתוב מורא, ועיין רש"י צגמ' שם ובתוס' ד"ה ואימא מורא משקלות, ובנדפס (אות י"א) וכך נאמר במדות ומשקלות, ויש לתקן ברביית ומשקלות, ונמלא לנכון נדפס צמ"ד שם: (צו) לרבות בעלי תורה, פסיח דף כ"ב, ובנדפס ובמדרש צמ"ד הגי' ותחיל את לרבות בעלי תורה: (צז) ואתן אותם ראשים על העם, תקנתי ראשים עליכם, ונמלא בקרא ויתן אותם ראשים על העם (שמות יח כה) וגם נדפס וכו"ה רח"ס מוצא בעשות ואתן אותם ראשים על העם: (צח) אמר לי לריך אתה כו', נגמרא קידושין ל"ג ע"ה מסקינן דלי מקיף חיי, פ"י רש"י מסבב דרך אחרת שלא לעבור לפני הנזיר חיי מאריך ימים, ובתוס' רי"ד שם הביא הנאמר מתנחומא בשם ילמדנו וכן הביא הרד"ל: (צט) היום איפרכום למחר פגן למחר קומום למחר סרדיוט, במדרש צמ"ד פס"ו אות י"ו הניו סגן במקום פגן בעשות, ובנדפס דפוסים הרשעוים גם בדפוס מהלכות וכן צכ"י חמישי של הקספארד נאמר לנכון פגן, רק בדפוסים החרוים הניו סגן והשבו לתקן ולקלקלו, וגם השמימו המלות למחר קומום. והכוונה היום הוא הכרכום שפירושו ביוני σκαφισ וגמחר הוא

שבעים (קי) פתקים וכתב בהן זקן, (קיא) ונטל עוד (שבעים) [שנים] פתקים חלקים, מרפן ונתנן בקלפי, ואמר להם בואו וטלו פתקיכון, כל מי שהיה נוטל פתק שכתוב בו זקן, היה יודע שנתמנה זקן, וכל מי שעלה בידו פתק חלק היה יודע שלא נתמנה זקן, אמר לו ר' נחמיה עדיין היא מחלוקת שהיה יכול לומר לו איכן פיתק שכתוב בו זקן, אילו היה שם היה עולה בידי, אלא היאך עשה להם, אמר ר' נחמיה (קיב) נטל שבעים ושנים פתקים וכתב בהן זקן, ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים, ומרפן ונתנן בקלפי, אמר להם בואו וטלו פתקיכם, אם עלה בידו פתק שכתוב בו זקן, היה יודע שנתמנה זקן, ואם עלה בידו חלק היה יודע שלא נתמנה, והממונה ואומר לו הרי יש שם פתק אחר וכתוב בו זקן, אילו היתה ראוי להתמנות היה עולה בידך, כיון שעשה משה כך נתמנו הזקנים, אלדד ומידד היו שם ומיעטו את עצמן, (קיג) אמרו אין אנו כדאי להיות במנין הזקנים, ועל שמיעטו את עצמן נמצאו יתירים על הזקנים בחמשה דברים, הזקנים לא נתנבאו אלא למחר, שנאמר ואל העם תאמר [התקדשו למחר] (במדבר י"א יח), והם נתנבאו מה שעתיד להיות (קיד) בסוף ארבעים שנה, שנאמר וישארו שני אנשים במחנה [שם האחד אלדד ושם השני מידד וגו' מתנבאים במחנה] (שם שס טו כז), ומה היו מתנבאין, (קמו) יש אומרים על מפתרו של גוג ומגוג, ויש אומרים היו מתנבאין משה מת, ויהושע מכניס את ישראל לארץ, (קמז) תדע לך שכן היו מתנבאין, שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם (שם שס כח), וירץ הנער ויגד למשה וגו' (שם שס לו), (קיוז) וזו היה, גרשום בן משה היה, הזקנים לא נכנסו לארץ, ואלו נכנסו לארץ, (קיח) אלדד זה אלידד בן כסלון (שם לז כה), ומידד זה קמואל בן שפטן (שם שס כד), הזקנים לא נתפרשו שמותן, ואילו נתפרשו שמותן, (קיט) הזקנים פסקה נבואתן, ואלו לא פסקה נבואתן, שנאמר ויתנבאו ולא יספו (שם י"ח כה), הזקנים היתה נבואתן משל משה, שכן אמר הכתוב, ואצילתי מן הרוח (שם שס י"ז), (קכ) אבל אילו היתה נבואתן משל הקב"ה, שנאמר ותנח עליהם הרוח (שם שס טו), ואם תאמר הזקנים שהיתה נבואתן משל משה, שמה חיסר מנבואתן כלום, לאו, למה היה משה דומה, לנר שהיה חולק, הכל מדליקים

הערות ותקונים

אומר, כעין פלוגתא זו נמצא לעיל פ' במדבר אות כ"ה אלל הלוים, ועיין ספרי שם שהביא כיוצא בו אתה אומר ואת פדויו השלשה אמר משה מה אעשה בו. ויש להעיר כי במדרש צמ"ד שם נשמע כל המאמר מרבי נחמיה, שהשמיט והוסיק מן היה יודע שלא נתמנה במאמר דר' יהודה עד היה יודע שלא נתמנה במאמר דר' נחמיה, ויש להוסיף ולתקן שם ע"פ התחומא, ונשאר בשלימות צנדפס. ועיין צבלי סנהדרין דף י"ז וירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ד, והבאתי ה"ד צפ' במדבר בהערה קפ"ח, וצילקוס בהעלתך שם נשמעו המלות "ר' יהודה אומר": (קי) פתקים, עיין לעיל צפ' במדבר הערה ק"ז: (קיא) ונטל עוד שבעים, תקתי ש"ל עוד שנים כמו שהוא לנכון בכ" רח"ס, ובמדרש צמ"ד, ובטעות נס צנדפס, וכן בטעות גם צילקוס, וצילקוס נרשם צלדו "ל שנים": (קיב) נטל שבעים ושנים פתקים וכו' ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים, וכן הוא לנכון בכל כ"י גם צילקוס, ובצנדפס הלשון משועשע נטל שבעים ושנים פתקים וכתב על שבעים מהן זקן, ושנים פתקי חלקים, יש לתקן, וכנ"ל נטל שבעים ושנים פתקים וכתב עליהם זקן ועוד שבעים ושנים פתקים חלקים. ועיין רמז' צפירושו עה"ת: (קיג) אמרו, מלת אמרו נשמע במדרש צמ"ד, והמאמר מוצא צילקוס בהעלותך רמז' תשל"ז בשם התחומא: (קיד) בסוף ארבעים שנה, כמו שסיים משה מת והוסיע מכניס וזה היה סוף ארבעים שנה, ועיין סנהדרין דף י"ז ע"א: (קמז) יש אומרים על מפתו גוג ומגוג, עיין סנהדרין שם דילוף ליה מקרא, ועיין אגדת בראשית פ"ב וזוה כוון גם תרגום ירושלמי ותרנוס יב"ע (בהעלותך י"א כ"ו) ע"ש: (קמו) תדע לך שכן הוא, והביא רמיה מהכתוב ויאמר אדוני משה כלאם מן העולם יען שנתנבאו כן, כי אם לא כן למה לזה לכלאם, ועיין צננ' סנהדרין שם וברש"י עה"ת, ועיין בתרגום יב"ע ובתרגום ירושלמי שם: (קיוז) מי היה נרשם בן משה היה, מוצא גם ברש"י עה"ת פ' בהעלותך י"א כ"ו, ובספרי פסיקא צ"ז יש אומרים זה יהושע, ובעל הצילקוס ברמז' תשל"ז הביא דברי הספרי והוסיף במאמר "וירץ הנער [זה] נרשם בן משה" וזה הוסיף ע"פ התחומא: (קיח) אלדד הוא אלידד, מוצא צילקוס בהעלתך רמז' תשל"ז בשם התחומא, ועיין בספרי דר"א ובתרגום יב"ע: (קיט) הזקנים פסקה נבואתן, צנדפס נשמע שורה שלימה וכנ"ל הזקנים נפסקה נבואתן [ואילו לא נפסקה נבואתן, שנאמר ויתנבאו ולא יספו, הזקנים היתה נבואתן] משל משה וכו'. וגם בעל מדרש צמ"ד העתיק מן נוסחא התחומא אשר כעת בדפוס עם הטעות, וכן חסר בכ" ספרדי ובכ"ה ס' של אקספארד: (קכ) אבל אילו היתה נבואתן משל הקב"ה עד למה היה משה דומה חסר צנדפס בדפוס קאמטאמניא ודפוס וויניציא, וזה הוסיף המדפיס מנאמנותם

ממנה, ואורו איננו חסר כלום, אף כן משה, אע"פ שנמלו הנביאים מנבואתו, לא חסרה נבואתו של משה כלום, [שנאמר] ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים לד י):

[כג] אספה לי שבעים איש מוקני ישראל. (קבא) וכי לא היה להם זקנים לשעבר, והלא כבר נאמר במצרים, לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טו), אלא מפני מה אמר הקב"ה אספה לי וגו', (קכב) ללמדך כי בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה (סג טז), קיבץ פרעה את כל ישראל, אמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום במובה, היינו דכתיב ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (סג טז יג), בתחלה (קכג) בפה רך, פרעה נמל סל ומגריפה, וכל מי שהיה [רואה פרעה] נמל סל ומגריפה ועושה בלבנים, היה עושה, מיד הלכו ישראל בזריזות, ועשו אומנות עמו כל היום לפי כחן, לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שהחשיך העמיד עליהם נוגשים, אמר להם חישבו את הלבנים, מיד עמדו ומנו אותן, אמר להם כזה אתם מעמידין לי בכל יום ויום, מינה את הנוגשים של מצרים על השומרים של ישראל, והשומרים נתמנו על יתר העם, וכשאמר להם לא תוסיפון לתת תכן לעם, היו הנוגשים באים ומונים הלבנים, נמצאו חסירות, היו הנוגשים מכים את השומרים, שנאמר ויכו שומרי בני ישראל אשר שמו עליהם וגו' (סג טז יד), שהיו השומרים מוכים על יתר העם, ולא היו מוסרים אותם כיד הנוגשים, והיו אומרים מוטב לנו ללקות, ואל יכשלו יתר העם, לפיכך כשאמר הקב"ה למשה אספה לי וגו', אמר משה רבש"ע איני יודע מי ראוי ומי אינו ראוי, אמר לו אשר ידעת כי הם זקני העם ושומריהם (מגדל יא טו), אותם השומרים שמסרו עצמן ללקות עליהם במצרים במתכונת הלבנים, הם יבואו ויפלו בגדולה הזו, (קכד) לפיכך אמר אשר ידעת כי הם [זקני העם ושומריהם], מיכאן אתה למד שכל מי שמוסר עצמו על ישראל, זוכה לכבוד ולגדולה, לכך כתיב אשר ידעת [כי הם זקני העם ושומריהם] מי הם אותם שכתוב בהם [ויכו שומרי בני ישראל]:

[כד] אספה לי וגו'. (קכה) והיכן היו אותן הראשונים, וז"ה ירוע כבירים לא חקר [ויעמד אחרים תחתם] (איוב לד כד), כשהיו הנשיאים במצרים היו להם שבעים זקנים, שנאמר לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג טו), ועמהם יצאו ממצרים, וכשעלה משה לקבל את התורה, היו עמו, שנאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מוקני ישראל (סג טז ט), ואל הזקנים אמר שבו (לכם) [לנו] וגו' (סג טז יד), כיון שעלה משה (קכו) התנה עם ישראל שירד לסוף ארבעים יום, כיון ששהה לירד, כמה שנאמר וירא העם כי בושש משה (סג טז טז), ואין בושש אלא שיהיו, שנאמר מדוע בושש רכבו לבא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה כח), נתכנסו כל ישראל אצל הזקנים, אמרו להם משה התנה עמנו שירד לארבעים יום, והרי ארבעים יום ולא ירד, (קכז) ועוד שש שעות יותר, ואין אנו יודעים מה היה לו, אלא קום עשה לנו אלהים (שמות לב ה), כיון ששמעו כך, אמרו להם מה אתם מקעים למי שעשה לכם את כל הנסים והנפלאות,

הערות ותקונים

(קבא) וכי לא היו להם זקנים, מובא במדרש במ"ר פט"ו אות כ', וכ"ה בכ"י רח"ס, אבל בכ"י רוני חסר כל אות כ"ג ומנא מאמר אחר במקומו, וכך היה שם, ד"ה אספה לי שבעים איש מוקני ישראל וגו' וז"ה סוב ה' למעו ביום כרה ויודע חוס' צו (כחוס א ז), כיון שאמר לו הקב"ה למשה אספה לי שבעים איש, א"ל אל תביא לי אלא מן אותם שנתנו נפשותיהם על ישראל במדבר שהיו לוקין בשבילם שנאמר ויכו שומרי בני ישראל וגו' (שמות טז יד) וכן נתנו נפשותן על ישראל ולקו בשביליהם ויעלו לשררה לקיים מה שנאמר סוב ה' למעו ביום כרה וגו' ע"כ: (קכב) ללמדך כי בשעה שאמר פרעה הבה נתחכמה, מובא בילקוט שמות רמז קס"ג בשם התנחומא: (קכג) בפה רך, סוטה דף י"א, שמ"ר פ"א: (קכד) לפיכך אמר אשר ידעת כי הם זקני העם ושומריהם, אחר זה נמא' כדפס' (סוף אות י"ג) וכן במדרש במ"ר (סוף אות כ'), ונ"פ' שמסרו עצמן ללקות על הגבור לסיקך ונא"ו אהך במשא העם ללמדך שהשוון הקב"ה למשה. ומנא נס בכ"י ספרדי ונכ"י ה' של אקספארד: (קכה) והיכן היו אותן הראשונים, מובא בילקוט בהעלתך רמז תשל"ו בשם התנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר אות כ"א: (קכו) התנה עם ישראל, שבת פ"ט, שמ"ר פ"ז, התנחומא הדפס' כי תשא אות י"ט: (קכז) ועוד שש שעות יותר, כמו שדרשו בשמ"ר פמ"א מהו כי בושש בלו שש שעות, ועיין ב"ר סוף פ"ח (אות ו') אמר ר' אליעזר ששעה הן שלח המיתני בשלותן שש שעות ואחת מהן ישראל שנאמר כי בושש

עמדו עליהם והרגום, (קב"ח) ולפי שעמד עליהם חור בדברים קשים, (קב"ח) עמדו עליו והרגוהו, [מנין שהרגו לוקנים וחור], שכך אמר ירמיהו, גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחלת מצאתים כי על כל אלה (ירמיהו ב' לז), [מהו על כל אלה], (קל) בשביל אלה אלהיך ישראל (שמות לב ד), אחר זמן כשסלח להם הקב"ה אמר למשה אספה לי שבעים איש, (קלא) תחת אותן שנהרגו על קדושת שמי, הוא שכתוב ירוע כבירים י"ה הקר [ויעמד אהרים תחתם] (וי"ב לד מד) :

[כה] אספה לי. (קלב) זש"ה דברי חכמים כדרבנות [קבלת י"ה], (קלג) מה הדרבן הזה מביא חיים לעולם, אף דברי תורה מביאין חיים לעולם, דכתיב כי הוא חייד ואורך ימים (דברים ל' ג). (קלד) ד"ה כדרבנות], מה הדרבן זה מכין את הפרה לחרוש לשוות את התלמים, אף דברי תורה מכונין [את לומדיהם] לוטר על האפור אמור על המותר מותר, ומראין פנים והוראות מן התורה. דברי חכמים כדרבנות, (קלה) שלש שמות נקראו לו, דרבן מרדע מלמד, למה נקרא שמו מלמד, שהוא מלמד את הפרה לחרוש, מרדע שהוא מורה דעה לפרה לחרוש, דרבן שהוא דר בה בינה, לכך נאמר דברי חכמים כדרבנות, ואם תאמר כשם שהדרבן מוטלמל כך דברי תורה מיטלמלין, ת"ל וכמסמרות נטועים (ק"ה ט), (קלו) כמשמרות כתיב, אם קבעת אותם כמסמר הם משתמרין ומשמרין אותך: ד"ה וכמסמרות נטועים, מיבאין אמרו חכמים אסור לקרות בספרים החיצונים, שנאמר כמשמרות נטועים, מה משמרות הכהנים עשרים וארבע, אף הספרים עשרים וארבע, (קלז) בעלי אסופות (ס), אלו סנהדרין, ואם תאמר זה מתיר וזה אוסר,

הערות ותקונים

משה כי באו שם שעות ולא בא משה, ובשבת שם אל תיקרי בושם אלא באו שם: (קב"ח) ולפי שעמד עליהם חור, פרקי דר"א פמ"ד, שמות רבה פמ"א, וי"ר פ"ה, הנחומא פ' תלוא אות י': (קב"ח) עמדו עליו והרגוהו, אחר זה נמצא הוספה בנדפס (אות י"ד) ובמדרש במ"ר (אות כ"ה) „נכנס כל ישראל להרן בעקבים גדולה, שנאמר ויקבל העם על אהרן ויאמרו אליו קום מה אהי יושב, קום, אמר ר' יצחק רוח הקדש נווחת שנאתי קבל מרעים ועם רשעים לא אשב (תהלים כו ה') קום עשה לנו אלהים כי זה, מה אנו עושים לך כשם שעמדת על חור והרגוהו כך אנו עושים לך אם תמנע ממנו, כיון שרצה אהרן מה שעשו לוקים וחור נתיירא הרבה שנאמר וירא אהרן ויבן מוצה (שמות לב ה) הבין ממי שזנח לפניו (ובתנחומא ויבן מוצה), וכ"ה בכ"ה ה' של אקספארד ובכ"ה ספרדי, וזה טעם מן המספר התנחומא הנדפס, עין וי"ר פ"ה, שמ"ר פמ"א, סנהדרין דף ז', פדר"ה פמ"ה: (קל) בשביל אלה אלהיך ישראל, בנדפס (סוף אות י"ד) ובמדרש במ"ר (אות כ"ה) טעמו המלות מה פרע מהם ויגוף ה' את העם וכו' (שמות לב): (קלא) תחת אותן שנהרגו, במדרש במ"ר תחת אבותם שבעים, ז"ל תחת אותם שבעים, ובנדפס דפוס קאמפוטאטינא ודפוס וויניציא חסר הסיום הזה עד סוף אות י"ד, והוסף המדפיס מומאנטובה לזה הסיום: (קלב) זש"ה דברי חכמים כדרבנות, במ"ר שם אות כ"ב: (קלג) מה הדרבן הוא, לפני זה נמצא בכ"ה רומי וכן בנדפס אות ס"ו ובמדרש במ"ר שם בכ"ה ה' של אקספארד ובכ"ה ספרדי כדרבנות כדור של צנות, מה הכור של צנות מורקין בו מכלן לכהן, כך היו הדברות מורקין בסני, ואח"כ מתחיל כדרבנות מה הדרבן הזה מביא חיים לעולם כמו בתנחומא כ"ה שלפניו. ובמדרש במ"ר נשמט מאמר גדול מן ד"ה כדרבנות מה הדרבן הזה, עד ד"ה כמסמרות נטועים, מכלן אמרו חכמים, ויש להוסיף אל המדרש את הנחמר מן התנחומא. וזה ליתא גם בכ"ה רח"ס, ונמצא גם בפסיקתא רבתי פ"ג אות ב' רק בצגנון אחר, ובירושלמי סנהדרין פ"ה (דף כ"ה ע"ה) ומדרש קבלת פ"ב בפסוק דברי חכמים, ד"ה כדרבנות כדור [כ"ה] כדור] היה בין הצבות, מה הכדור היה מקלעת מול ליד וסופה לטוח ביד אחר, כך משה קיבל תורה מסני ומסרה ליהושע ויהושע לוקים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוהו לנשי כנסת הגדולה, וזה הכוונה כך היו הדברות מורקין בסני: (קלד) ד"ה כדרבנות מה הדרבן זה מכין את הפרה, מוצה במדרש במ"ר פ"ה אות ד', ושם ליתא אמר ר' תנחומא בר אבא מה הדרבן הזה כו' וכיון אל התנחומא: (קלה) ג' שמות נקראו לו, ירושלמי שם ורבתי שם וקבלת רבה שם וי"ר פכ"ט, במ"ר פ"ה, פסיקתא דרב כהנא פכ"ג: (קלו) כמשמרות כתיב, דרש כאלו הוא בש"ן ימנית: (קלז) בעלי אסופות אלו סנהדרין. בירושלמי סנהדרין בעלי אסופות אין אסופות אלא סנהדרין כמה דתימר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ובנדפס אות ס"ו הלשון מטובם מכלן אחו"ל אסור לקרוא בספרים החיצונים שכתבו נטועים אלו הסנהדרין, יש לתקן וכ"ל אסור לקרוא בספרים החיצונים שכתבו [כמשמרות] נטועים [מה משמרות הכהנים עשרים וארבע אף הספרים עשרים וארבע, בעלי אסופות] אלו הסנהדרין, ור"תי כי כ"ה לנכון דפוס קאמפוטאטינא ודפוס וויניציא, רק במקום בעלי אסופות אלו סנהדרין מוצא שם שבעות נטועים אלו סנהדרין. אולם המדפיס מומאנטובה השמיט כל זה. וזה עשה ככוונה, כי לפני זה הוסיף מאמר אחד והוא: בעלי אסופות, מהו בעלי אסופות אימתי הן נטועים. באדם בזמן שבעליהן נאספין מהן כל זמן שרבו קיים הוא היה שאלו, וזה רבו הרי יע ביום ובלילה לקיים

וזה פוסל וזה מכשיר, וזה מטמא וזה מטהר, (קלח) [ר' אליעזר מחייב ור' יהושע פוסר], בית שטאי (מחייבין) [אוסרין] ובית הלל מתירין, למי אשמע, (קלט) אף על פי כן כלם נתנו מרועה אחד:

[כז] אספה לי. (קמ) [זש"ה אוהב מחר לב חן שפתיו רעהו מלך] [משני ככ יא], למה לא אמר לו שבעים אנשים, אלא שבעים איש, אלא [א"ל שבעים איש

מיוחדים] שהם דומין לי ולך, ה' איש מלחמה (שמות טו ג), והאיש משה (במדבר יב ג):

[כז] אספה לי. (קמא) וכי לא היו זקנים קודם לכן, והרי כתיב בהר סיני ויעל משה [וגו'] ושבעים מוקני ישראל (שמות כד ט), והפרשה הזאת אחר כך היתה,

(קמב) והיכן היו הזקנים, אלא בשעה שעשו ישראל אותן הדברים, שנאמר והיו העם כמתאוננים [וגו', ותבער במ אש ה'] [במדבר יא ה], נשרפו כולם באותה שעה, אלא שהיתה שריפתן (קמג) כשריפת נדב ואביהוא, שאף הם הקלו ראשם בעדותם לסיני

כשראו את השכינה, שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד יא), וכי אכילה ושתיה היתה שם, למה הדבר דומה, לעבד שהיה משמש את רבו, (קמד) ופרוסתו

בידו, והיה נושך ממנה, כך הקלו את ראשם כאוכלים ושותים, והיו ראויין באותו יום לישוף הזקנים ונדב ואביהוא, ומפני שהיה מתן תורה חביב לפני הקב"ה, לפיכך לא

רצה לפגוע בהן, ולעשות בהם פירצה בו ביום, הדא הוא דכתיב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (ע), מכלל שהיו ראויין לשילוח יד, אבל לאחר זמן נשרפו, (קמה) נדב

ואביהוא נשרפו בכניסתן לאהל מועד, והזקנים נשרפו כשנתאוו תאוה, שנאמר והאספסוף אשר בקרבו וגו' [במדבר יא ד], מהו והאספסוף, (קמו) ר' שמעון בן מנסיא ור' שמעון בר

אבא, חד אמר אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים הנאספים עליהם, שנאמר וגם ערב רב וגו' (שמות יב נח). וחד אמר אין אספסוף אלא סנהדרין, שנאמר אספה לי [שבעים

איש]. מה כתיב שם, ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה [במדבר יא ה], (קמז) בקצינים שבמחנה, ומנין שאותן הזקנים שעלו לחר נשרפו, שנאמר ותבער אש בעדתם (תהלים קו יח),

הערות ותקונים

תלמודו, שאין לו נמי הוא שולל, לכך נאמר בעלי אספות. וכמסמרות נטועים, אמר ר' זרביה הכהן כרבי כמסמרות כתיב ואלו קורין מסמרות לומר לך מה מסמרות כהנה כ"ד אף ספרי תורה כ"ד. וזה לימא

גדפוס קאשטאגניאל ודפוס וויניאל, וליתא נס בכ"ה ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וזה הוסיף המאגנזבי מן פסיקתא רבתי פ"ג: (קלח) ר' אליעזר מחייב, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס, ובגדפוס ובמדרש בני"ר.

ובמדרש בני"ר סס בית שטאי פוסלין ובית הלל מכשירין י"ל בית שטאי אוסרין ובית הלל מתירין: (קלט) אעפ"כ כולם נתנו מרועה אחד, בגדפוס הוסיף המדפיס מואגנזובה, זה משה שנאמר בו ומשה היה רוטה (שמות ג) שקיבל מיוחדו של עולם ודברים אחרים הם אלא זה אומר עטם אחד זה אומר עטם אחד, לכך נאמר כולם

נתנו מרועה אחד. וזה לקח ג"כ מפסיקתא רבתי פ"ג אות ב': (קמ) זש"ה אוהב מחר לב, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובגדפוס אות ס"ו ובמ"ר אות כ"ג: (קמא) וכי לא היו זקנים מוצא בילקוט רמז חסל"ז בשם

התנחומא, ומוצא במדרש בני"ר שם אות כ"ד, ובילקוט שם חסר חיוב שורות: (קמב) והיכן היו הזקנים במדרש בני"ר שם בשמות ואז היו הזקנים, י"ל ואן היו הזקנים, כמו היכן היו: (קמג) כשריפת נדב ואביהוא, עיין וי"ר פ"ב אות י', ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא אחרי מות (דף קע"ג ע"א): (קמד) ופרוסתו

בידו, וכ"ה בכ"י רומי וכי רח"ס ובילקוט, ובגדפוס ופרנסתו, וכן העתיק בעל בני"ר אולם יש לתקן שם ופרוסתו, ועיין במ"כ שכתב אולי י"ל ופרוסתו, ובאמת כן הוא לנכון לפנינו: (קמה) נדב ואביהוא נשרפו, במדרש בני"ר הלשון משוגש וי"ל כמו לפנינו, וגם בתנחומא הגדפוס הלשון משוגש, אבל לאחר זמן בא להם,

ובמדרש בני"ר הגי' גבה מהם, ולפנינו הגי' לאחר זמן נשרפו, גם י"ל בגדפוס נשרפו במקום ונשרפו: (קמו) ר' שמעון בן מנסיא ור' שמעון בר אבין, וכ"ה בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי רש"ז ור' שמעון בן מנסיא, ובגדפוס

גדפוס קאשטאגניאל ודפוס וויניאל גם בכ"ה ה' של אקספארד ובמדרש בני"ר ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן מנסיא, ועיין גם בספרי בהעלותך פסקא פ"ה, אולם המדפיס מואגנזובה מחק שמות האומרים והציג

ר' שמואל בר נחמיה ור' נחמיה: (קמז) בקצינים שבמחנה, בגדפוס במקוים שבמחנה, ובמדרש בני"ר בקצינים שבמחנה, יש לתקן כמו לפנינו בקצינים שבמחנה, וכן בילקוט רמז חסל"ז מוצא בשם התנחומא בקצינים שבמחנה.

ובספרי בהעלתך פסקא פ"ה ר' שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במקוים שבמחנה בגדולים שבהם וכן הוא אומר וישמו העם אתו עליהם לראש ולקצין מזה תראה שיש לתקן גם בספרי בקצינים שבהם, וזה שסוים בגדולים שבהם והביא ראייה מן לראש ולקצין. ועיין ברש"י עה"ב בהעלותך י"א א' שהיה לפניו גי'

אחרת בספרי שביא בקצה המחנה במקוין שבהם לשפלות אלו ערב רב, ר' שמעון בן מנסיא אמר בקצינים שבהם

ואין עדה אלא סנהדרין, שנאמר והיה אם מעיני העדה וגו' (במדבר טו כד), (קמח) וכתוב
 ואם כל עדת ישראל ישגו (ויקרא ד יג), (קמוט) וחזרו ובכו ובקשו בשר, ואם תאמר בשר
 היה מה שבקשו, והלא כל מה שבקשו היה המן נעשה לתוך פיהם, שנאמר ויתן להם
 (את) שאלתם (תהלים קו טו). (קנ) ואם תאמר שלא היה להם שור ובהמה, והכתוב וגם
 ערב רב עלה אתם [ו]צאן ובקר (שמות יב לח), ואם תאמר אכלום במדבר, והלא כתיב ומקנה
 רב היה לבני ראובן ולבני גד (במדבר לג ה), (קנא) מיכאן אמר ר' שמעון לא בשר היה
 שנתאוו, שכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח כז), (קנב) ואין שאר אלא
 עריות, שנאמר איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו), הוי אומר שבקשו להתיר להם
 את העריות, וכן הוא אומר וישמע משה את העם בוכה למשפחתיו (במדבר יא י), וכשבקשו
 כך ויחר אף ה' (בם) מאד וגו' (סס). באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה למה הריעות
 לעבדך וגו' (סס סס יב), (קנג) לשעבר היה עמי מי ישא במשואן של ישראל, ועכשיו אני
 לבדי, דכתיב לא אוכל אנכי לבדי לשאת וגו' (סס סס יד), ואם ככה את עושה לי וגו'
 (סס סס טו), באותה שעה אמר לו הקב"ה מנה זקנים אחרים תחת אותן הזקנים, [שנאמר]
 אספה לי שבעים איש:

[כח] (קנד) וירדתי ודברתי (שם עמך) [עמך שם] (סס יא י). להודיעך שיום מינוי זקנים
 היה חביב לפני הקב"ה כיום מתן תורה, שנאמר כי ביום השלישי
 ירד ה' וגו' (שמות יט ה), ואף במינוי הזקנים וירדתי כתיב, למה הדבר דומה, למלך שהיה
 לו פרדס, ושכר לתוכו שומר, ונתן לו שכר שמירה שישמרו הפרדס, לאחר זמן אמר
 לו השומר איני יכול לשמרו כולו לבדי, אלא תן לי אחרים שישמרו עמי, א"ל המלך לך
 נתתי את כל הפרדס כולו לשמרו, וכל שכירות שמירתו לך נתתי, ועכשיו תאמר לי
 לך והבא אחרים שישמרו עמי, הריני מביא אחרים שישמרו עמך, אלא הוי יודע שאיני
 נותן להם שכרם משלי, אלא מתוך שכרך שנתתי לך הם נוטלים שכירותם, כך אמר
 הקב"ה למשה, כשאמר לפניו איני יכול לבדי, אמר לו הקב"ה אני נתתי בך בינה ודעת
 לפרנס את בניי, ולא הייתי מבקש אחרים, אלא כדי שיהא בך כה ודעת, ותתייחד אתה
 באותה הגדולה, ועכשיו אתה מבקש אחרים, הוי יודע שמשלי אינן נוטלין כלום, אלא
 משלך, שנאמר ואצלתי מן הרוח אשר עליך (במדבר יא י), (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר
 כלום, תדע לאחר ארבעים שנה אמר למשה, קח לך את יהושע בן נון ונתתה מהוודך
 עליו (סס כו כ), מה כתיב ביהושע, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לד ט), למה,
 כי סמך משה את ידיו עליו (סס), אמר הקב"ה בעולם הזה יחידים נתבבאו, אבל לעולם
 הבא כל ישראל יהיו נביאים, שנאמר והיה אחרי כן אשפוך את רוحي על כל בשר ונבאו
 בנביים ובנותיכם וגו' (יואל ג ה):

חסלת פרשת בהעלתך

פרשת שלח

[א] וידבר ה'. שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען (במדבר יג א ג). (א) כך דרש רבי

הערות ותקונים

שבהם ובגדולים: (קמח) וכתוב ואם כל עדת ישראל ישגו, בכ"י רומי נוסף, וכן הוא אומר ואף אלהים עלה
 בהם ויהרגו במשומיהם (תהלים עח לא) אלו סנהדרין, ובחזרי ישראל הכריע (סס) אותן הברורים שהיו קרוין
 זקנים שכתוב בהן ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל" (ש"צ ו א), וזה נמצא גם בנדפס ובמדרש במ"ר וליתא
 בכ"י רח"ס ובנדפס שכתוב עוד בהם ויוסף עוד דוד מלת עוד הראשון יש לנחוק: (קמט) וחזרו ובכו ובקשו
 בשר, היינו מה שכתוב וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר (במדבר יא ד): (קנ) ואם תאמר
 שלא היו להם שור ובהמה, ספרי בהעלתך סוף פסקא פ"ו, וע"ש שמשוים אלא שמשקוים עלילה היאך לפרוש
 מן המקום: (קנא) מיכאן אמר ר' שמעון, לדעתי כוון צוה אל הספרי בהעלתך פסקא ז': (קנב) ואין שאר
 אלא עריות, עיין שבת דף ק"ל: (קנג) לשעבר היה עמי, מובא בילקוט בהעלתך סס: (קנד) וירדתי
 ודברתי. מובא בילקוט שם בשם התנחומא ומובא במדרש במ"ר אות כ"ה: (קנה) ואעפ"כ משה לא חסר
 כלום, עיין לעיל סוף אות כ"ב, והביא שם משל לגר:

(א) כך דרש רבי תנחומא בר אבא, כ"ה גם בכ"י רח"ס, וכ"ה בילקוט ריש שלח בשם התנחומא בהתחלת

תנחומא בר אבא, (ב) ילמדנו רבינו מהו לפרוש לים הגדול קודם לשבת שלשה ימים, (ג) כך שנו רבותינו אין מפליגין בספינה לים הגדול (ד) שלשה ימים קודם לשבת, בזמן שהוא רוצה להלך במקום רחוק, (ה) אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון, מותר לו לפרוש אפי' בערב שבת, שהזכר יודע שהוא יכול ללך מבנין יום, (ו) והני מילי בשלוחי הרשות, אבל בשלוחי מותר לו לפרוש בלילה יום שירצה, כמה שהוא שליה מצוה, (ז) ושליה מצוה דוחה את השבת, וכן אתה מוצא בסוכה, (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליה שהוא משתלח לעשות מצוה, ונותן נפשו להצליחותו, ואין לך אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונתנו את נפשם להצליח בשליחותו, כאותן שנים ששלח יהושע בן נון, [שנאמר וישלח וגו'] שנים אנשים מרגלים חרש לאמר (יטסע ד ט), מי היו שנו רבותינו אלו היו פנחס וכלב, והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותו, (ט) מהו חרש, שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שרוצה יבא ויקנה, כדי שלא ירגיש בהם אדם, קרי ביה חרס, כדי שלא יאמרו בני אדם שהן מרגלין, וילכו ויבואו (אל) בית אשה וזנה (סס סס), עמדה וקיבלה אותם, הרגיש בהם מלך יריוו ושמע שבאו לחפור את הארץ, שנאמר ויאמר למלך יריוו [וגו'] (סס סס ז), כיון שהלכו לבקשם, מה עשתה רחב, (י) נמלה אותם להטמינם, אמר לה פנחס אני כהן, והכהנים דומין למלאכים, שנאמר (ושפתו) (כי שפתיו) כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ז ז), והמלאך מבקש נראה, מבקש אינו נראה, (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר י טו), והלא משה היה, (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים,

הערות ותקונים

פ' שלח, אולם בכ"י רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר ובכ"י ספרדי הוא בסוף פ' בהעלתך, ובכ"י רומי סיים "מדרש רבי תנחומא", ויותר נכון שהוא הסיום מן פ' בהעלתך: (ב) ילמדנו רבינו, מוצא בילקוט ריש שלח רמז טמ"ג ב' שם התנחומא ומוצא במדרש במ"ר ריש פ' שלח. ובמדרש שם במקום ילמדנו רבינו הניג הלכה, ומוצא גם ברוקח ה"ג עירובין ק"א ב' שם התנחומא: (ג) כך שנו רבותינו, שבת י"ט ע"א, וברדאי היא בריותא בזיוו מקום: (ד) שלשה ימים קודם לשבת, וכ"ה במדרש במ"ר שם, ובגמרא איתא פחות מג' ימים קודם לשבת, וכן הביא הרמב"ם ה' שבת פ"ג ה"יג, ועיין בספר או"ח סי' רמ"ח ובמגן הב"י שם, ונחלקו הגאונים בטעם אסור זה, ועיין במגיד משנה שם ובספר שם ובכ"י: (ה) אבל אם מבקש לפרוש כגון מצור לצידון, גמרא שם ומצור לצידון אפילו בע"ש מותר, פי' רש"י מצור לצידון אין אלא מהלך יום: (ו) והני מילי בשלוחי הרשות, בגמרא שם בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה ש"ד: (ז) ושלוח מצוה דוחה את השבת, עיין מהר"ז שכתב י"ג שלוחי מצוה שמוותר להם לחלל שבת לכתחילה כמו שנוחי עדות החדש וכו'. ובחדושי הרד"ל כתב נראה שלשון דוחה שבת לאו דוקא, אלא כלומר לא גזרו רבנן בדבר מצוה, כו' ע"ש. ומלאכתי בכ"י רומי שכתוב ושלוח מצוה דוחה את הסוכה, ומלת השבות מנוקדת שם, וזה ראייה לדברי הרד"ל: (ח) שנינו שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, סוכה כ"ה ע"א: (ט) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, דורש חרש כמו חרש בשי"ן שמאלית, וזה שסיים קרי ביה חרס, ויותר נכון לגרוס מהו חרס קרי ביה חרס שעשו עמנן קדרין, ובמדרש רות רבה פ"ב ר' נתניה אמר עשו עמנן קדרין והיו זועקים ואומרים הרי קדרות מי טרילה יבא ויקנה לנום שלא ירגש בהם אדם. ובערוך ערך חרס הביא מאמר אחד שם הילמדנו שלח (והוא גם מתנחומא שלפנינו אות י"ב) והח"כ הביא שנים אנשים מרגלים חרש אל תקרי חרס אלא חרס שעשו עמנן קדרים כדי שלא יכירו בני אדם ויאמרו אלנו מרגלים, והוא הוא המאמר שנמצא גם בתנחומא שלפנינו: (י) נמלה אותם להטמינם אמר לה פנחס, מוצא בילקוט יהושע רמז ח' שם התנחומא, ולזה המאמר כוון רש"י יהושע ב' ד' והלפנו, ובמדרש אגדה התנחומא י"ג, פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפנים ולא רחאו לפי שהיה כמלאך ע"כ. וכן הובא ברד"ק שם: (יא) ומנין שהנביאים נקראו מלאכים, כ"ה גם בכ"י רח"ס ובמדרש במ"ר ובנדפס דפוסים ראשונים, אולם המדפוסים ממשטובה תיקן וכן הנביאים נמשלו למלאכים, שכן הוא אומר במשה כו'. וכן הגיה הרד"ל במדרש במ"ר ע"פ התיקון הזה, ובכ"י רומי ליתא לזה המאמר וכן הנביאים, וכן הוא בזו"ר פ"א, מ"ס ד"ה פ"א: (יב) מיכאן שנמשלו הנביאים למלאכים, בדפוס נוסף וכן הוא אומר ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו' (שופטים ב) והלא פנחס היה אלא מכהן שנקראו הנביאים מלאכים, וכן את מוצא באשטן של מנוח שאמרה איש האלהים בא אלי ומראהו כמלאך האלהים נורא (שם יג), וכ"ה אומר ויאמר הני מלאך ה' במלאכות ה' לעם לאמר (חגי א), וכן הוא אומר ויהיו מלשבים צמלאכי האלהים וזוים דבריו (דה"ב לו) לפיכך אמר לה פנחס כשאי רוצה נראה וכשאי רוצה אינו נראה, ע"כ. וזה נמצא גם בכ"י ה' של חקספארד ובכ"י ספרדי והמסדר מהתנחומא אשר בדפוס לקח זה מווי"ר ריש ויקרא, והילקוט שופטים רמז מ' הביא המאמר כמו שהוא בזו"ר ויזין שם התנחומא בטעות, וז"ל וי"ר, ובגמרא במ"ר לא הביא את זה,

(ג) ומנין שלא המינה אלא לכלב, שנאמר ותקח [האשה] את שני האנשים ותצפנו (יסעי כ ד), ללמדך כמה נתנו עצמן שני הצדיקים האלו לעשות שליחותן, אבל שלוהים ששלח משה רשעים היו, (שנאמר) (יד) [מנין ממה שקראו בענין] שלח לך אנשים:

[ב] [שלח לך אנשים ויתורו וגו']. (טו) זש"ה אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי היל יריהם (הלים טו ו), אשתוללו אבירי לב, זה משה ואהרן אחרי ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ, לא היו יודעין מה לעשות, אלא אף משה ואהרן נתרשלו בדבר, מיד עמד כלב ושיחק כל אותן האוכלוסין, שנאמר ויהם כלב וגו' (במדבר יג ז), עמד לו על הכפסל והיה משתקן, ואומר להן, [וכי זו כלבד עשה לנו בן עמרם], והן שותקין לשמוע הימנו, אמר להם טובה הארץ מאד מאד (סס יד ו), אמר לו הקב"ה למשה טובה גדולה אני מהיוק לכלב, שנאמר וזלתי כלב בן יפונה (דברים טו ז), מאי זולתי, (טז) זה לוח אתי יותר משישים רבוא מכם, אתם לא מצאתם ידיכם, לפיכך נתרשלתם, לכך נאמר אשתוללו אבירי לב וגו', כל כך למה, שהיו שלוהים מפשים, (יז) [עליהם אמר שליכה מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל] (משלי טו ו):

[ג] שלח לך אנשים וגו'. (יח) ר' אהא הגדול פתח יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעי מ ח), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו בוא לך עמי ואני נותן לך כתנה, הלך עמו ומת, אמר המלך לבנו של אוהבו, אע"פ שמת אביך, איני חוזר בי בכתנה שאמרתי ליתן לו, בוא וטורף אתה, המלך זה הקב"ה, והאוהב זה אברהם, שנאמר ורע אברהם אהבי (סס מא ח), א"ל הקב"ה, בא לך עמי, שנאמר לך לך מארצך (בראשית יב א), התנה עמו לתת לו מתנה, שנאמר קום התהלך בארץ [וגו'] כי לך אתננה (סס יז י), (יט) ואומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה [ולרועך עד עולם] (סס טו טו), א"ל הקב"ה למשה אע"פ שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו, (כ) איני חוזר בי, אלא ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעי מ ח):

[ד] שלח לך אנשים. (כא) זש"ה כהומץ לשינים ובעשן לעינים כן העצל לשולחי (משלי י טו). (כב) ניכרים היו המרגלים שהיו אומרים לשון הרע על הארץ,

הערות ותקונים

רק הראים מן הכחוב ויעל מלאך ה', והשאר לא העתיק מן התנחומא: (ג) ומנין שלא המינה אלא לכלב כו', כ"ה כ"ו רח"ס ובנדפס, אצל כ"ו רומי הגו' והמלאכים מבקשים נראים ומבקשים ואינם נראים, אינו מבקש להיטמן אלא הטמיני לכלב חבירו ולמי עומד לפניו ואינם רואים אותו, וכן עשה, מנין שנאמר ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ותלפנס אין כתיב כאן, אלא ותלפנו, הרי שלא הטמינה לפנחם אלא לכלב, וכן הוא במדרש במ"ר רק יש לתקן שם הטמיני במקום הטמיני: (יד) מנין ממה שקריתו בענין, הוספתו כמו שהיה כ"ו רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר, והמדפים מומאנטובה הוסף אחר מנין ממה שקריתו בענין, והאנשים אשר שלח משה לחור את הארץ וישבו וילינו עליו את כל העדה להזיף דבה על הארץ" הוי שלח לך אנשים. והרד"ל הגיה כן במדרש, אולם זו הוספת המדפים מומאנטובה, והכוסים הוה ליתא בדפוסים ראשונים ולא כ"ו ה' של הקספאלד ולא כ"ו סרדני: (טז) זש"ה אשתוללו, מובא בילקוט ריש פ' שלח בשם התנחומא ובילקוט יהושע רמז ז' ג"ב בשם התנחומא, ומובא גם בילקוט תהלים רמז תתפ"ו וחסר שם הליון התנחומא, ומובא גם במדרש במ"ר: (טז) זה לוח אתי יותר מששים ריבוא מכם, דורש זולתי נופריקון, ובנדפס בשעות זה לוח אתי יותר מששים מכם, יש לתקן זה לוח אתי יותר מששים ריבוא מכם, וגם במדרש במ"ר בשעות זה לוח אתי ל"ל לוח אתי: (יז) עליהם אמר שלמה, הוספתו כמו שהוה כ"ו רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר: (יח) ר' אחא הגדול, מובא בילקוט ריש שלח בשם התנחומא ובילקוט ישעיה רמז ש"ט ד"ה ר' אחא הגדול אומר ג"כ בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר שם אות ג': (יט) ואומר כי את כל הארץ, בסוף זה מוקדם לסוף קום התהלך, ואולי הוא נוסף אח"כ, ובילקוט שלח איינו: (כ) איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם, כ"ו רומי איני חוזר בדבורי בלא וטלו, אמור אתה להם שישלחו להם מרגלים, שלח לך אנשים ויתורו וגו', לקיים מה שנאמר יבש חציר נבל ציץ, יבש חציר נבל ציץ אלו האבות שמשלו להציר, שנאמר אכן חציר העס, אמר הקב"ה אע"פ שמתו האבות אני איני חוזר אלא ודבר אלהינו יקום לעולם. וכ"ו רח"ס הוא כמו לפינו: (כא) (בא) זש"ה כהומץ לשינים, מובא בילקוט ריש שלח בשם התנחומא, ומאמר קטוע מן התנחומא מובא בילקוט משלי ד"ה ומוציא דבה הוא כסיל, ומובא גם במדרש במ"ר שם אות ד': (כב) ניכרים היו המרגלים, פ"י כמה שמרו שלח לך יש להכיר שהיו מוכנים ועתידים לקלקל, ובנדפס אות ד' בשעות גבורים היו המרגלים, וזה שהשגב בדפוס מומאנטובה, וגמלא לנכין ניכרים בדפוס קאמטאנטובה ודפוס וויניציא

שנאמר וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (וימיו ס ט), למה הדבר דומה, למלך שהיה לו כרם, כשהוא רואה שהיין יפה, הוא אומר לאריסו הכניסו בביתי, וכשהוא רואה שהוא הומץ, אומר לאריסו הכניסו אותו בבתיכם, אף כן כשראה הקב"ה הזקנים כשרים קרא אותם בשמו, שנאמר אספה לי וגו' (במדבר י"א טו), כשראה המרגלים שעתידים (לחטאת) [לחטוא], קרא אותם לשמו של משה, שנאמר שלא לך:

[ה] [ש"ל לך אנשים]. (בג) ככל מקום שנאמר אנשים צדיקים הם, (כד) [שכן הוא אומר ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים] (שמות י"ט), וכן הוא אומר

והאיש בימי שאל זקן בא באנשים (ש"א י"ג), וכן חנה אומרת ונתתה לאמתך זרע אנשים (ש"א ה'), ולא לו אתה קורא כסילים, שולח דברים ביד כסיל (משלי כו'), ולא נקראו כסילים, אלא על שהוציאו דבה רעה על הארץ, שנאמר ומוציא דבה הוא כסיל (ש"א י"ח), ואעפ"כ בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים, ועליהם משה אומר כי דור תהפוכות המה וגו' (דברים לב ט), שנבחרו מכל ישראל על פי הקב"ה ועל פי משה, שנאמר וישוב בעיני הדבר ואקח מכם וגו' (ש"א ג'), [מנין] אתה אומר שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה, ואף משה לא רצה לשלחם עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד [ואמר] פלוני [משבט פלוני], ואמר לו הקב"ה ראויין הן, שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' [כלם אנשים ראשי בני ישראל המה] (במדבר י"ג), ואחר כך לסוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל אותה צרה, והם גרמו לאותו הדור שלקה אותה המכה, שנאמר כי דור תהפוכות המה, שנתבררו צדיקים [ונתהפכו], לכן נאמר שלא לך אנשים:

[ו] [ש"ל לך אנשים]. (כה) וש"ה לא ידעו ולא יבינו (כ"ה) [בחיכה יתהלכו] כי טח בראות עיניהם (ישעיה מד י"ח), (כו) ביה ראה לומר אחר מעשה מרים, שלח

לך, אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באין ואומרים לשון הרע על הארץ, אמר הקב"ה שלא יאמרו לא היינו יודעין עונשו של לשון הרע מהו, לפיכך סמך את הענין [ה] לזה, (כז) ולפי שדיברה מרים באהיה, לקתה בצרעת, כדי שידו הכל יודעין עונשו של לשון הרע, (כח) שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן (במדבר י"ט טו), שאם באו לומר לשון הרע יהיו מסתכלין במעשה מרים, ואעפ"כ לא רצו ללמד, לכן נאמר לא ידעו ולא יבינו, לכן כתב הקב"ה שילוח מרגלים, אחר מעשה מרים:

[ז] ד"א שלח לך. (כט) אע"פ שאמר הקב"ה שלח לך, לא היתה מן הקב"ה שילכו, למה שכבר אמר להם הקב"ה את שבחה של ארץ ישראל, שנאמר כי ה'

אלהיך מביאך אל ארץ טובה (דברים ח ט), וכן הוא אומר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' (ש"א י'), ועד שהם במצרים אמר להם וארר להצילו וגו' [אל ארץ טובה וגו'] (שמות ג ח), ומחו שלח לך, אלא הם בקשו הדברים הללו, שבשעה שהגיעו התחומין, אמר להם משה ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ (דברים א כג), באותה שעה נתקברו

הערות ותקונים

וויניא, וגם בכ"י ה' של אקספארד: (בג) בכל מקום שנאמר אנשים, בכ"י רומי ובגדפס ובמדרש במ"ר נוסף לפני זה: "ש"ה מק"ה רגלים המם שזוה שולח דברים ביד כסיל, וכי כסילים היו מרגלים, והלא כבר נאמר שלח לך אנשים." והא"כ מהחיל בכל מקום שנאמר אנשים בני אדם לדיקים הם כמו לפנינו, אבל יען כי ליתא גם בכ"י רח"ס, וגם בילקוט שלח בשם התחומא לא הביאו, לכן לא הוספתי זה בפנים, ובפרט כי כבר נוסף לעיל סוף אות ז': (בד) שכן הוא אומר, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס ובמ"ר, והסר גם בילקוט שלח שם: (כה) וש"ה לא ידעו ולא יבינו, מובא בילקוט ריש שלח בשם התחומא, ובילקוט ישעיה רמז שכ"א גם בשם התחומא: "כ"ה) בחשיכה יתהלכו, שתי המלות האלה הסגרתו בפנים, כי הן מקרא אחר, לא ידעו ולא יבינו בחשכה ויתהלכו (תהלים פ"ה), ומה שסיים כי טח מראות עיניהם מוכח שכוון להכתוב ישעיה מ"ד י"ח, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס מובא לנכון בלי המלות בחשכה יתהלכו, וגם צלל בילקוט שלח שם העתיק לשון הכתוב ג"כ בשמות כמו כן: (כז) מה ראה לומר אחר מעשה מרים שלח לך, ר"ל למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, כי למעלה כתוב והדבר מרים וגו' (י"ב א) והא"כ כתוב שלח לך, ולזה המאמר כוון רש"י ריש שלח: (כז) ולפי שדיברה מרים בחשיכה לקתה בצרעת, המלות האלה נשמטו בגדפס רמז מאהטובה, ונמלא לנכון גדפוס קאטשטאטניאל ודפוס וויניא בכ"י של אקספארד ובכ"י הספרדי ובמדרש במ"ר, ובמדרש שם במקום ולקתה בצרעת ז"ל לקתה בצרעת: (כח) שנאמר ואחר נסעו העם, הסוים מהכתוב ליתא בגדפס ובמדרש במ"ר: (כט) ד"א אע"פ שאמר הקב"ה, מובא בילקוט שם

ישראל אצל משה, שנאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' (דברים א כב),
 (ל) זה שאמר עזרא וימאנו לשמוע ולא זכרו (נפלאותיו) [נפלאותיך] וגו' (נחמיה ט יז), ואומר
 וארון ברית ה' נוסע לפניו וגו' לתור להם מנוחה (במדבר י לב), (אל"א) [והם] אמרו נשלחה
 אנשים וגו', (לא) [אל"א] שלא האמינו בתורתו, (לב) וכן אמר דוד לא האמינו (בתורתו)
 [באלהים] וגו' (תהלים עח כב). ר' יהושע אומר למה היו דומין, למלך שזימן לבנו אשה נאה
 בת טובים ועשירה, א"ל המלך זימנתי לך אשה נאה בת טובים ועשירה אין כמותה בכל
 העולם, א"ל הבן אלך לראותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והורע לאביו,
 אמר אביו מה אני עושה, אם אומר לו איני מראה אותה לך, עכשיו הוא אומר כעורה
 היתה, לפיכך לא רצה להראותה, לסוף אמר לו ראה אותה, ותדע שלא כחשתי בך,
 ובשביל שלא האמנת לי, קונם שאין אתה רואה אותה בביתך, אלא לבנך אני נותנה,
 וכך הקב"ה אמר לישראל טובה היא, ולא האמינו אליו, אמרו נשלחה אנשים, אמר
 הקב"ה אם מעכב אני עליהם והם אומרים לא טובה הארץ, שלא הראה אותה לנו, אמר
 הקב"ה אלא יראו אותה, ובשבועה שאין אחד מהם נכנס בתוכה, שנאמר אם יראו את
 הארץ וגו' (במדבר יד כג), אלא לבניהם אני נותנה :

[ח] [שלח לך אנשים]. (לג) כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים, התחיל משה עומד
 ותוהא, אמר אי אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה, הלך ונמלך,
 א"ל כך וכך מבקשים בניך, א"ל הקב"ה אין זה תחילה להם, עד שהיו במצרים הלעיגו
 לי, שנאמר זו לעגם בארץ מצרים (סו"ט ז טו), למודים הם לך, אני איני צריך, שנאמר
 ידע מה בחשוכא וגו' (דניאל ב כג), א"ל הקב"ה למשה יודע אני (לד) מה הם [אומרים],
 אלא אם בקשת שלח [לך אנשים, לך] לעצמך, מנין שכתוב אלה שמות האנשים אשר
 שלח משה לתור את הארץ (במדבר יג טו) :

[ט] ויקרא משה להושע בן נון יהושע (סג). (לה) ומה ראה משה להוסף על שמו של
 יהושע יו"ד, אלא כלב נמל שכרו מן הארץ, שנאמר אם לא הארץ אשר
 דרכה רגלך בה וגו' (יחזקאל יד ט), ויהושע [נמל] שכר עשרת מרגלים שתוסף על שמו יו"ד
 עשרה, ויקרא משה להושע בן נון יהושע. [ד"א] כיון שראה משה שהם רשעים הרבה,
 א"ל משה (לו) י"ה יושיעך מן הדור הרע הזה :

[י] (לו) אלה שמות האנשים (במדבר יג טז). ומה היה שמותם, סתור בן מיכאל (סג טז יג),
 נחבי בן ופסי (סג טז יד), גאואל בן מבי (סג טז טו), (לח) יש בני אדם
 (ששמותם כעורים ומעשיהם נאים), שמותם נאים ומעשיהם כעורים, [שמותם כעורים
 ומעשיהם נאים], שמותם ומעשיהם נאים, שמותם ומעשיהם כעורים, שמותם נאים
 ומעשיהם כעורים, זה ישמעאל ועשו, ישמעאל שומע אל, עשו עושה רצון עשיו,
 והיו מעשיהם כעורים. שמותם כעורין ומעשיהם נאים, אלו עולי גולה, בני (ברקום)
 [ברקום] (לט) בני סיסרא (מ) בני תמח (עזרא כ כג). (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים,

הערות ותקונים

ריש שלח כשם התנחומא, מובא במדרש במ"ר אות ז', ועיין סוטה דף ל"ד: (ל) זה שאמר עזרא פסוק הוא בנחמיה,
 רק ספר נחמיה היה נקרא עזרא וכדא"י בסגדרין כ"ג ע"ב: (לא) שלח האמינו בתורתו, מלת בתורתו שמשם בנדפס,
 ומנא לנכון ככ"י ה' של אקספארד: (לב) וכן אמר דוד לא האמינו בתורתו, וכן הביא בן הילקוט שלח טז סג, ובנדפס
 מובא הכתוב לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת (תהלים עח י), ובמדרש במ"ר הביא כי לא האמינו
 באלהים (תהלים עח כב) וכתוב ובתורתו מאנו ללכת (שם שם י): (לג) כיון שאמרו, ילקוט שם ובמ"ר שם אות
 ט': (לד) מה הם אומרים, ככ"י ה' של אקספארד הגי' מה הם עושין ומה הם מבקשים: (לה) ומה ראה
 משה, ילקוט שם כשם התנחומא, וילקוט יהושע רמז ב' ג"כ כשם התנחומא, ובמדרש במ"ר שם אות ט',
 ועיין סנהדרין דף ק"ז, צ"ר סמ"ז, וש"מ"ר פ"ו: (לו) יה יושיעך מעגת מרגלים, סוטה ל"ד ב', ומובא
 ברש"י עה"ה: (לז) אלה שמות האנשים, במ"ר שם אות י', ויותר נכון לגרוס ואלה שמותם (במדבר יג ד)
 ועל זה הביא מה היה שמותן: (לח) יש בני אדם, צ"ר פע"א אות ג', סוטה ל"ד ע"ב, ועיין בתנחומא
 בנדפס הביא ויזכיר אות ז' כשם ר' משה הדרשן: (לט) בני סיסרא, עיין צפ"י מדרש"ו: (מ) בני תמח, בנדפס
 בדפוסים ראשונים בני תמח כשם ר' משה הדרשן, וגם בדפוס מואנעטובה כשמות, והמדפיס היה הוסיף, ובנו בית המקדש"
 וזה הוסיף מן בראשית רבה פע"א ע"ט: (מא) שמותם נאים ומעשיהם נאים חלו השניים, זה שמשם במדרש
 4

אלו השבטים, שמותם כעורים ומעשיהם כעורים, אלו המרגלים, מה כתיב בהם, (מב) סתור (במדבר יג יג), שסתרו אל מן העולם:

[יא] (מג) ויאמר אליהם עלו זה בנגב [ועליהם את ההר] (סג יג יז). עם שהם עולים, אמר ר' ברכיה הכהן [ברבי] מצאו שלשה בני ענקים שם, אחימן ששי ותלמי (סג סג סג), למה נקרא שמו אחימן, שהיה אומר (מד) אחי מאן יבא עלי, ששי (מה) שהיה בריא כשיש, (מו) תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בארץ, ולידי הענק (מז) שהיו עונקים את החמה, כשראו אותם מרגלים נתייראו, מיד הלכו ואמרו כי הוק הוא ממנו (סג יג לב), (מח) אמר ריש לקיש הקישו כלפי מעלה, ובאותו עון נגזר עליהם גזירות רעות, מה הקב"ה אומר לירמיהו, לך אמור להם (מט) אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם ליום המולה גדולה (ירמיה יא טו), אמרו ונהי בעינינו כחגבים (במדבר יג לב), אמר הקב"ה (נ) ויתרתי עליה, (נא) אלא וכן היינו בעיניהם (סג), מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים, ידעתם מה עשיתי אתכם בעיניהם, מה גרמתם לכם במספר הימים אשר תרתם את הארץ (סג יד נד), לא דיים כן אלא שלא נכנסו לארץ, אמר הקב"ה לישראל, בעוה"ו על ידי שהיו שרוחי בשר ודם, נגזר עליהם שלא נכנסו לארץ, אבל לעולם הבא אני אשלח מלאכי פתאום ויפנה דרך לפני, שנאמר הנני שולח (מלאך) [מלאכי] ויפנה דרך לפני [ופתאום יבוא אל היכלו] (מלאכי ג ה):

[יב] וישלח אותם משה [וגו'] עלו זה בנגב (במדבר יג יז), (נב) למה בנגב, (נג) שכן [הבקרין] [התגרים] עושין (נד) מראין את הפסולת תהלה, ואחר כך מראין

הערות ותקונים

במ"ר סס: (מב) סתור שסתרו אל מן העולם, אחר זה נוסף בתנחומא הנדפס, נחבי שהחביא את דבריו וזה נוסף מגמרא סוטה ל"ד ע"ב, כי כך איתא סס, סתור שסתור מעשיו של הקב"ה, נחבי שהחביא דבריו של הקב"ה, פירש"י שהחביא דבריו ולא אמרן כמות סקן. ובכ"ה של אקספארד הגי' סתור שסתור סוטה קוטו נחבי שהחביא שבה ארלו: (מג) ויאמר אליהם עלו זה בנגב עם שהם עולים אמר ר' ברכיה, כ"ה הוא בכל כתבי יד גם בדפוס ראשון דפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויליאם ובכ"ה ה' של אקספארד, אולם המדפיס ממשאפובה הפך הסדר והציג פה בדפוס (אמונע אות ו) אחר ויאמר אליהם עלו זה בנגב עלו שהם עולם המאמר מתנחומא להלן וישלח אותם משה וגו' ויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליהם את ההר. למה בנגב סקן דרך התגרים עד סוף אות ו' וגם התחלת אות ז' עד הוציאו דבה, ואח"כ הולך במאמר שלפניו אמר ר' ברכיה מאלו שלשה בני ענק ויפה עשה, כי זה המאמר מר' ברכיה מוקמו להלן סס. והכונן להציג פה הכתוב ועליו בנגב (במדבר יג כ"ב) ואח"כ ז"ל אמר ר' ברכיה הכהן עד שהם עולים מאלו שלשה בני ענקים סס: (מד) אחי מאן יבא עלי, במדרש במ"ר אחי מן יבא עלי, ובנדפס אחי מאן יבא עלי סוס אדם, ובכ"ה רומי אחי מאן בא עלי, ובגמרא סוטה ל"ד ע"ב אחימן מיומן שבאחיו, פרש"י מיומן נגזר שבהם, ואולי ז"ל מי ומן שבאחיו, ודורש אחימן נוסריקין אחימן, ומי בתרגום מן, או אחד הוסיף מלת מי לפרש מלת מן: (מה) שהיה בריא כשיש, עיין סוטה ל"ה ובפרש"י, ואולי יש לתקן כן בגמרא: (מו) תלמי שהיה הולך ועושה תלמים בארץ, וכן הוא בגמרא סס: (מז) שהיו עונקים את החמה, בגמרא סס ילידי ענק שמעניקין חמה בקומתן, פרש"י מרוב גובה קומתן דומין כאלו אורס נוקב ועונק נוקב שהחמה יולאה בו, ע"כ. ובגמרא במ"ר פכ"ו אות ז', ר' אחא אמר שהיו עונקים גגל חמה, וע"ש בפרש"י ובמ"כ: (מח) אמר ריש לקיש הקישו כלפי מעלה, עיין סוטה ל"ה ע"א, ובגמרא במ"ר הטיחו דברים כלפי מעלה, ובנדפס הקשן כלפי מעלה, ז"ל הקשו כלפי מעלה, וכ"ה נכתוב בכ"ה ה' של אקספארד: (מט) אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם ליום המולה גדולה, בכ"ה רומי כתוב אחר זה שאמרתם מה גרמתם לעלמיכם הית את עליה [ירמיה יא טו] יום לנשה ויום לנשה, וכ"ה הנוסחא בדפוס ובגמרא אחר קצת שבגמרא אחר שאמרתם מה גרמתם לעלמיכם הית את עליה (ובגמרא במ"ר בשעת היתם את עליכם) יום לנשה ויום לנשה השאו את עטותיכם, והמאמר מוקשה, עיין בחדושי הר"ל ובפ"י מהר"ו ועיין בגמרא סוטה סס, ומלאחי המאמר מובא גם בילקוט רמז תשמ"ג ומתחיל ונהי בעינינו כחגבים ובטעות סס מה הקב"ה אומר ליחזקאל ז"ל לירמיה, ועיין סס כי גם סס אין להמאמר הבנה כלל: (נ) ויתרתי עליה, בכ"ה ה' של אקספארד לא ויתרתי עליה: (נא) אלא וכן היינו בעיניהם, בדפוס נוסף מוקףד אחי וכן יודעים הייתם מה עשיתי בעיניהם, וזה איתא גם במדרש במ"ר, ובכ"ה ה' של אקספארד יתא המלות, מוקפיד אחי וכי": (נב) למה בנגב, מובא בילקוט שלח רמז תשמ"ב ד"ה עלו זה בנגב, והציון לתנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ובטעות הציגו בלדו "במ"ר", כי בכל הילקוט לקח דבריו מתנחומא, בכ"ה רומי ססר כחן ממות י"ב עד סוף פ' שלח: (נג) סקן הבקרים, כ"ה בכ"ה רח"ה"ה של אקספארד וכן בכ"ה ססר כחן ממות י"ב, אך בלד הכ"ה האחרון נכתב על הגליון מידי הסופר, ה"הגרין" וכן תקתינו גם אחי בפנים "התגרים", וכ"ה גם במדרש במ"ר ובנדפס ובילקוט, וכן הביא רש"י בפירושו על התורה: (נד) מראין את הפסולת

את השבחה, וראיתם את הארץ מה היא (במדבר יג יח), (נה) שלש פעמים אמר להם משה
 היו מסתכלין בארץ ישראל, יש ארץ שמנדלת גבורים, ויש מנדלת חלשים, ויש מנדלת
 (נו) אוכלוסין, ויש ממעט אוכלוסין, כך פיקדן, ואת העם היושב עליה החזק הוא (אם
 רפה) [הרפה], המעט הוא אם רב, ומה הארץ השמנה היא אם רזה (שס ע"ט ס"ז), ומנין
 אתם יודעין כחן, אם במחנים הם שרונים, הם גבורים ובוטחין על כחן, ואם במבצרים,
 חלשים הם ולבן רך, ומה הארץ, השמנה היא אם רזה, אם פיירותיה קלים או שמנים,
 אמר להם הסתכלו באבנים ובצורות שלה, (נו) אם של צונמא הם הם שמנים, (נה) ואם
 של חרסית הם רזים. והימים ימי בכורי ענבים (שס ע"ט ס"ז), מכאן אתה למד (נט) שאין
 תקופת תמוז בלא תאנים וענבים:

[יג] ויעלו ויתורו את הארץ (שס יג כה). (ס) כיצד היו נכנסין לעיר, הדבר היה נוגף
 הגדולים, והיו בני העיר מתעסקין בקבורתם, והיו נכנסין, ובריה לא היה
 רואה אותם, לכך אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' (שס ע"ט ס"ג), בניסים שהקב"ה עושה
 להם הוציאו דבה:

[יד] וחברון שבע שנים נבנתה וגו' (שס ע"ט ס"ג). (סא) להודיע שבחה של ארץ ישראל,
 (סב) שהפסולת שלה משובח מארץ מצרים, שבשעה שנחלו בני נח את
 העולם אחר המבול, הם בנו עיירות תהלה, ולא במקום השבחה, אלא בחרו את הפסולת
 של ארץ [ישראל, וחברון פסולת של ארץ ישראל], וצוען היא המובה שבארץ מצרים,
 וזו קדמה לה שבע שנים, אם תאמר לא מי שבנה זו לא בנה זו, הוא הדור היא המשפחה,
 ובני הם כוש ומצרים ופוט וכנען (בבב"ש י"ו), ועמדו ובנו זו לפני זו, (סג) וחברון שבע
 שנים נבנתה לפני צוען מצרים:

[טו] ויבואו עד נחל אשכול (במדבר יג כג). (סד) רצו ליטול מן פירות ארץ ישראל,
 (סה) אילולי כלב [ששלח] את הזוין, (סו) וירד לפניכם ואמר להם
 אם אין אתם נוטלים או אתם הורגים אותי, או אני אהרוג אתכם, לא היו נוטלים,
 לכך נאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה [וגו'] כי מלאת אחרי ה'
 אלהי (י"טע"ד י"ט). וישאורה במוט בשנים (במדבר ע"ט), (סז) אין פחות משני מוסות, לפי
 שאינו אומר במוט שנים, אלא בשנים, ויש אומרים שלשה במוט אחד בשנים הוי
 שלשה, (סח) וכמה היה משאוי ביד כל אחד ואחד, צא ולמד מן האבנים שנמלו מן
 הירדן, שנאמר ואת [שתים] עשרה האבנים [האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע
 בגלגל] (י"טע"ד ט"ז), כמה שיעורה של כל אחת מהן, משאוי ארבעים סאה, מכאן אתה
 מחשב לאותו אשכול, אדם נושא משאוי לעצמו ומנביח סאה, מנביח עליו חבירו נושא

הערות ותקונים

הפסולת תהלה, וכן הגזז הוא גרוע, כמ"ס ארץ הנגזז נתתי (י"טע"ט טו): (נה) ג' פעמים, החזק הוא הכרס,
 המעט הוא אם רב, השמנה היא אם רזה: (נו) אוכלוסין, פי' המון עם, בלשון יוני σλος (נו) אם של
 זונמא, פי' אבן קשה וחזק מאוד: (נח) והם של חרסית הם רזים, מובא בתוס' חולין דף פ"ח ע"א ד"ה כל
 דבר וז"ל ואין רחיה מן המדרש דקאמר אם חרסית היא שריתיה עין, וכוונתו לדברי התנחומא אף כי
 נעתקו גם במדרש צמ"ר, ויותר נראה כי לקחו דבריהם מהעיר שבהי חרסית דערן, חרסית המאמר הזה בשם
 הילמדנו, ופי' חרסית מין סוד שחוכרין אותו מן הקרקע, ובעל מ"כ טעה בפרושו שכתב חרסית שגברים
 בקל: (נט) ואין תקופת תמוז בלא תאנים, בסדר עולם פ"ח איהא ששלוה מרגלים ב"כ בסיון והם שבו ארבעים
 יום כל חודש תמוז עד ט' באל, וכ"ה בהעניתי ב"ט א', וגוה המאמר כוון המתרגם יב"ע על התורה (במדבר יג יח)
 ויומיה די אלו בעשרין ותשעה לירחא דסיון, והא"כ בספוק כ' תרגם ותבו מלאגלא ית ארעא בתמיא יומין
 בירחא דאל, והמכרס שם לא גלה המוקד: (ס) כיצד, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא הנדפס: (סז) לא ראו
 צמ"ר אות י"ג, ובגמרא סוטה דף ל"ה: (סא) להודיע שבחה של ארץ ישראל, עיין ספרי דברים פסוקא ל"ז
 ובסוטה ל"ד מובא גם במדרש צמ"ר ט"ז: (סב) שהפסולת שלה משובח מארץ מצרים, שם הגירסא משובח הרבה
 יותר מן המשובח של ארץ מצרים: (סג) וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, שם הגירסא משובח הרבה
 ומפסולת של ראשון בנה השנים, וזה נוסף מן הספרי, ועיין בעין יוסף בתנחומא הנדפס: (סד) לא ראו
 ליטול, מובא בילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, ומובא גם במדרש צמ"ר אות י"ד: (סה) אילולי כלב ששלח את
 הזוין, חקמתי ששלף, כמו שבוה בכ"י רח"ס (ובכ"י רומי חסר הרבה) ובילקוט ובמדרש צמ"ר. ובגדלס הגי' ששלף
 את חרבו: (סו) וירד לפניכם. כ"ה בכ"י רח"ס וכ"ה גם בגדלס, ובמדרש ובמ"ר הגי' וירץ לפניכם, ובילקוט
 ורץ לפניכם: (סז) אין פחות משני מוסות, עיין סוטה ל"ד ע"א, וברש"י ע"ה: (סח) וכמה היה משאוי,
 עיין

סאתים, נושא עם חבירו נושא שלש, הוי מכאן חושב: וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום (במדבר יג ט), (טז) והלא אתה מוציא (ע) שהלכו מן הדרום לצפון, ולארבעים יום היו מהלכין את כולה, אלא גלוי היה לפני הקב"ה שהן באין ואומרין לשון הרע, ונגזר על אותו הדור שנים של צרה, יום לשנה [יום לשנה] תשאו את עונותיכם ארבעים שנה (ט יד ז), וקיפץ הקב"ה לפניהם את הדרך:

[טז] למקום ההוא קרא נחל אשכול וגו' (עא) זש"ה מגיד מראשית אחרית [ומקדם אשר לא נעשו] (ישעיה מז י), שהכל צפוי לפני הקב"ה, אשכול אוהבו של אברהם היה, ונקרא אשכול על אודות האשכול שהיו ישראל עתידין לכרות משם ממקומו:

[יז] וילכו ויבואו וגו' (במדבר יג ט). ויספרו לו ויאמרו באנו וגו' (טז טז טז), אפס כי עז וגו' (טז טז טז), כך דרכן של מספרי לשון הרע, פותחין במובה ומשלימין ברעה:

[יח] עמלק יושב (טז טז טז). (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, משל למה הדבר דומה, לתינוק (עג) שסרח ולקה ברצועה, כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה, כך היה עמלק רועה לישראל, ומה ראה לישב לו (עד) על הדרך, שכך ציהו עשו וקנו לקדמו לדרך, ועקר ממקומו וישב לו בדרך, (עה) וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא [והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר] והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (עו) אלו הגבורים יושבים על הדרך, לפיכך נתכוונו המרגלים לשבר לבן של ישראל, שנאמר ויניאו את לב בני ישראל (טז טז טז):

[יט] ויהם כלב וגו' (טז יג ז). (עז) שבתחלה אמר להם אני עמכם בעצה אחת, ולבו היה לומר את האמת, שנאמר (ואשיב) [ויאשב] אותו דבר כאשר עם לבבי (יט טז ז), והקב"ה מעיד עליו, שנאמר ועבדי כלב [עקב היתה רוח אחרת עמו] (במדבר יד טז), וכשבאו המרגלים, אמרו נאמן עלינו כלב, מיד עמד על הספק ולא שירת כל ישראל, שהיו מצווחין על משה, שנאמר ויהם כלב את העם אל משה, והם היו סבורים שהוא אומר לשון הרע, לכך שחקו, פתח ואמר עלה נעלה וירשנו אותה (טז טז טז), מיד חלקו ואמרו לא נוכל לעלות וגו', ויציאו (את) דבת הארץ וגו' (טז טז טז):

[כ] ותשא כל העדה וגו' (טז יד ח). (עח) זש"ה דברי נרנן כמתלהמים (משלי יח ט), דברים שרגנו אחר הקב"ה הם (עט) גרמו להם צרה לדורות, (פ) שאילו לא נשתוו למרגלים לא היו לוקין עמהם, אלא השלימו עמהם, (פא) שנאמר ותרגנו באהליכם וגו' (דברים ח טז):

הערות ותקונים

עיון בנמרה שם וברש"י בנמרה שם ובפרש"י עה"ח: (טא) והלא אחת מואל, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא, ומוצה גם במדרש במ"ר אות ט"ו: (ע) והלא את מואל שהלכו מן הדרום לצפון ולארבעים יום היו מהלכין את כולה, בתמיה, וז"ל רש"י והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך ארס בינוני עשר פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב, והם הלכו ארכה ורחבה, אלא שגלוי לפני המקום שיגזור עליהם יום לנשה קצר לפניהם הדרך: (עא) זש"ה מגיד מראשית אחרית, מוצא בילקוט שם בשם התנחומא ומוצה במדרש במ"ר אות ט"ו, והמאמר הזה ראוי לשום לו מקום לפני המאמר שלפניו על וישובו מתור הארץ, כי הוא מוקדם בקרא: (עב) מה ראו לפתוח בעמלק, מוצא רמז השמ"ג בשם התנחומא ומוצה במדרש במ"ר אות י"ח: (עג) שסרח, בילקוט בשעש שצרה, ותרגום ואנכי שהוית, אלא סרחות: (עד) על הדרך, כ"ה גם בכ"ר רח"ם (ובכ"ר רומי חסר) גם בילקוט, ובנדפס (אות ט') ובמדרש במ"ר שם על הספר על דרך כניסתן של ישראל לארץ, וכך היתה הג' בילמדנו כמו שהביא הערוך בערך ספר ד', וסי' חוף ים (הקפעת), ור"ל כתיב עלו זה נגנז, וכאן כתיב עמלק יושב בארץ הנגז מיד בטענית: (עה) וירד העמלקי, בסגרת, כי הוא פסוק בסוף העיון (פסוק מ"ה) ואין לו ענין וטענית לכאן, והאנכי הכתוב שלפניו בפסוק כ"ט, וגם בנדפס ובמדרש במ"ר ובילקוט מוצא כמו לפניו, ואין לורד לפי מהרז"י, (עו) אלו הגבורים, הסיום חסר במדרש במ"ר: (עז) שבתחלה אמר להם, ילקוט שם ומדרש במ"ר שם אות י"ט וסופו דף ל"ה וגם ברש"י עה"ח שם: (עח) זשה"כ דברי נרנן, מוצא בילקוט רמז השמ"ג ד"ה וישא [ג"ל] ותשא כל העדה, והעיון התנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, ומוצה גם במדרש במ"ר אות כ': (עט) גרמו להם צרה לדורות, בנדפס גרמו להם צרה גדולה, ובמדרש במ"ר גרמו להם צרה גדולה: (פ) שאילו לא נשתוו למרגלים, וכ"ה גם במדרש במ"ר, אולם בנדפס שאילו לא שמעו למרגלים: (פא) שנאמר ותרגנו באהליכם, וכ"ה בכ"ר רח"ם בילקוט בשם התנחומא, ובנדפס (אות י"א) נוסף אחר זה, מהו ותרגנו, תרגם נגות ארץ

[כא] ותשא כל העדה ויתנו את קולם. (פב) זש"ה נתנה עלי בקולה וגו' (ימיס יכ ט), אותו קול שבכיתם (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, ועל אותו הדור (פד) אמר ישעיה ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש (ישעיה יז יא), (פה) ביום שעברתי ליתן לכם נחלת אבותיכם, נעשיתם כרוז בעולם. וכאב אנוש, זו הפרוענות, שנמלתם ירושה לדורות, שבכו העדה בליל תשעה באב, (פו) אמר הקב"ה אתם בכייתם בכייה של חנם, אני אקבע לכם לילה הזה בכייה לדורות, וכן אותה שעה נגזרה גזירה על בהמ"ק ליחרב, ושיוגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וישא ידו להם [להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות] (סגלס יק כו כז), נשיאת יד כנגד נשיאת קול :

[כב] (פז) וילוונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים וגו' (במדבר יד ז), משל למלך שעלה אחד (פח) לבימה של לידון, הוציא דבר מפיו במה שחייב את עצמו, הניח המלך (פט) האילוגין שלו וחייבו מפיו, א"ל במה שהוצאת מפך אני דנך, ויהא לך כמה שאמרת, כך אמר להם הקב"ה במדבר הזה יפלו פגריכם (סס סס כט), התחילו לומר ולמה ה' מביא אותנו וגו' (סס סס ג), ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה, (ויפלו) [ויפלו] משה ואהרן על פניהם וגו', ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם, ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר וגו', אם הפך בנו ה' וגו', אך בה' אל תמרודו וגו' (סס סס ד ו ז ח ט), אמרו להם אין אתם נאמנין עלינו, אחינו חוששין בנו יותר מכם, שנאמר אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו (זכריס א כח), ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים (במדב יד י), (צ) ומי הם משה ואהרן, וכבוד ה' נראה באהל מועד (סס סס), (צא) מלמד שהיו זורקין אבנים והיה הענן מקבלן :

[כג] ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני (העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי) (סס סס יא), (צב) אמר הקב"ה (צג) שתי צווחות צווחתי מפניכם, סופכם לצווח ארבע בשעבוד מלכות, עד אנה ה' תשכחני נצח (סגלס יג ג), עד אנה (ה') תסתיר את פניך

הערות ותקונים

ישראל שקראה הקב"ה ארץ טובה, משל לנוי שהיה אוהב למלך, והמלך בורר לו מנה ציפה לתת לו, ועמד אחד ואמר לאוהבו שהיה רעה אינו אומר לא כדלת לאוהבך יפה. וכן"ה ה' של אקספארד וכן"ה ספרדי. ובמדרש במ"ד נשאר רק המהמל והמטל נמשט: (פב) זש"ה נתנה עלי בקולה, מובא זילקוס שם בשם התנחומא ובמדרש במ"ד אות כ': (פג) גרם לכם ללקות כשונאין, זכ"י רח"ס בשנאיו, ובגדפס ללקות בשנאיו, ובמדרש במ"ד גרם לכם להיות שונאין, וזילקוס שם גרם לכם ללקות, ומלת "כשונאין" ליתא: (פד) אמר ישעיה ביום נטעך תשגשגי וגו' ביום שעברתי, מובא זילקוס שם וזילקוס ישעיה רמו רפ", והליון תנחומא שם מוסב על המאמר ביום נטעך עד זכיה לדורות: (פה) ביום שעברתי ליתן לכם שכר נחלת אבותיכם נעשיתם כרוז בעולם, כ"ה גם זכ"י רח"ס וזילקוס, ובגדפס ובמדרש במ"ד הני' נעשיתם קלון בעולם, וכ"ה גם זכ"י ספרדי, ועיין ברד"ל במדרש שם. ולפי זה נמלה בגדפס ובמדרש במ"ד הוספה, ביום שאמר ליטע אתכם בארץ נעשיתם סירה, ובבקר זרעך תפריחי, עד שלא בא השרב פרחתם. (בגדפס פרחת, אולם זכ"י ה' של אקספארד פרחתם): (פו) אמר הקב"ה אתם ציתם זכיה של חנם, עיין סומא דף ל"ה ע"א והענין דף כ"ב ע"א וירושלמי הענין פ"ד: (פז) וילוונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אליהם כל העדה, מובא במדרש במ"ד שם אות כ"א, ובגדפס וגם במדרש במ"ד שם נוסף אלו סנהדראות, ר"ל סנהדרין וקראים עדה, משל למלך מובא זילקוס רמו תשמו"ד ה' ויאמר אליהם, ונרשם זכ"י "במ"ד וז"ל "תנחומא": (פח) לבימה, מלה ויחית אגון בנין גבוה לדרוש ברבים או לדון, עיין ערוך השלם בערבו, והמוספי כתב שם מלה זו נעקרה ליונים מלה"ק במה: (פט) האילוגין שלו, וכן זכ"י רח"ס ובמדרש במ"ד האילוגין, ובגדפס האילוגין, והיא גי' ישרה וזילקוס בעשהו האילוגין, ובעל הערוך ערך האילוגין הביא שם הילמדנו ש' שלם בפסיקתא [ז"ל בפסוק] לו מתנו, הניח המלך האילוגינוס שלו ודנו מפיו, ע"כ, והני' אילוגין היא העיקרית, והיא מלה רומית Alogium ופי' ספר זכרון אשר בו יסובח או יגונה דבר, וגם ספר עדות, כמ"ס המוספי, ועיין ערוך השלם בערבו: (צ) ומי הם משה ואהרן, מובא זילקוס שלה רמו תשמו"ד בשם התנחומא, ועיין מה שמביא ז"ב מהילמדנו המתחיל מיד בגלה עליהם הקב"ה בענין: (צא) מולמד שהיו זורקין אבנים, עיין סומא ל"ה ע"א מולמד שטעלו אבנים וזרקו כלפי מעלה: (צב) אמר הקב"ה שתי צווחות, מובא זילקוס שם בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ד אות כ"ב: (צג) ב' צווחות, עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו בי, ועיין להלן בהוספה אות ט' ובמדרש שו"ט מומור י"ז, ופסיקתא ופרכתא שלם פסוק עד אנה ינאצוני

ממני (תהלים יג ב), עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (שם שס ג), (צד) עד אנה ירום אויבי עלי (שם), צווחתי עד מתי לעדה הרעה (במדבר יד טו), סופכם לצווח ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' עד מתי (תהלים ו ד):

[כד] (צה) אכנו בדבר ואורישנו וגו' (במדבר יד יב). אמר משה רבש"ע הבט לברית אבותם שנשבעת להם שתעמיד מהם מלכים נביאים וכהנים, א"ל הקב"ה ואין אתה מבניהם, (צו) ואעשה אותך לגוי גדול [ועצום ממנו] (שם שס), כיון שראה משה כך עמד במדה אחרת, ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגו', ואמרו אל יושב הארץ (שם שס יג יד), (צו) יאמרו לא היה כח לזון אותם, א"ל והלא ראו נסים וגבורות (צה) שעשית להם על הים, והיאך יאמרו מבולתי יכולת ה' (שם שס טו), יאמרו בפרעה היה יכול לעמוד, בשלשים ואחד מלכים לא היה יכול לעמוד, [רבין כל העולמים עשה בשבילך], ועתה יגדל נא כח ה' (שם שס יז), וינצה מדת הרהמים למדת הדין, כאשר דברת לאמר (שם), אני אמרתי לפניך באיוו מדה אתה הן עולמן, הודיעני נא את דרכיך (שמות לג יג), [ומדת הדין] העברת ממני, ויעבר ה' [על] פניו וגו' (שם לד ו), אותה המדה שאמרת לי קיים יגדל נא כח ה' וגו', קיבל הקב"ה את דבריו והודה לו, (צט) ויאמר ה' סלחתי כדבריך (במדבר יד כ): **[כה] (ק) אם יראו** את הארץ אשר נשבעתי לאבותם (שם שס טז), וכתוב אם יראו האנשים העולים מטצרים מבין עשרים שנה [ומעלה] (שם לג יא), בין שהיה בעצה ובין שלא היה בעצה נכנס, אנשים העולים מטצרים, אם הביא שתי שערות

הערות ותקונים

יגלוני, ואם איתא כנגד ארבעה עתה: (צד) עד אנה ירום אויבי עלי, זה נשמע בנדפס, וגמלא לנטין בכ"ה' של אקספארד, גם עוד שם בנדפס כפוסם לזווח [ארבע] בשעבוד מלכות, מלת ארבע נמשט, וגמלא לנטין גם בכ"ה' של אקספארד: (צה) אכנו בדבר אמר משה, כ"ה בכ" רח"ט, וגמלא בליקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומא, וכן מובא במדרש במ"ר אות כ"ג תיבך אחר סיום המאמר ואתה ה' עד מתי. וכן הוא בתנחומא הנדפס בדפוס קאטשטאטיא ודפוס וויניציא. אולם המדפיס מומאנטובה הוסיף מאמר שלם, הוא התחלת אות י"ג המתחיל ויאמר ה' עד אנה יגלוני זש"ה ותפרשו כל עתתי, עד אמר משה אתה אומר אכנו בדבר ואורישנו ואני אומר סלה נא. והל"ב מתחיל אכנו בדבר ואורישנו אמר משה, כמו לפיטו בכ"י בלשונו ממש, וזה הוסיף המדפיס הזה מן המדרש במ"ר שם פ"ז אות כ"ד, וגמלא שם הוספה מאמר גדול כל אות כ"ד, המתחיל ויאמר ה' ה"ד ותפרשו כל עתתי, וכל אות כ"ה אות כ"ו עד סוף פרשה ט"ז, והמדפיס מן מומאנטובה הוסיף אל הכדפס והמדפס במ"ר מהתחלת אות כ"ד עד לביך אמר ותפרשו כל עתתי, ואחר זה השמים ואמר גדול והלא אמר משה שמשו כי אתה ה' בקרב העם, וכך אמר משה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלה נא, וזהו שם במדרש במ"ר באות כ"ה, וכל ההוספה במדרש במ"ר היא כמו שהוא בכ"י רומי אשר הוספתי בסוף פ' שלח: (צו) ואעשה אותך לגוי גדול. הוספתי ועלום ממונו, ודרש ממונו שאתה ג"כ יוצא ממונו מזרע אבותיהם, והוא לשון הכתוב שם במדבר י"ד י"ג. אבל המדפיס מומאנטובה הוסיף מלת "ורב" ממונו. ובמדרש במ"ר שם אות כ"ג מובא רק התחלת הכתוב ואעשה אותך לגוי גדול, ומרש"ס בטעות שמות ד"ג, כי כוון לפסוק שלפניו בפרשה הזו: (צז) יאמרו לא היה כח לזון אותם, בכ"י ה' של אקספארד ה"ג לא היה כח לזון אותם המיחס במדבר, ואין לשון יכולת אלא מוזנות, שנאמר ושלמה נהן לחירם עשרים כור סולת הקים מכולת לביחו: (צח) ששית להם על הים, בנדפס הגירסא במזריס ועל הים, ובגמ' ברכות דף ק"ג ע"א יתא ג"כ המלה במזריס, וגמלא גם בכ"י ה' של אקספארד, גם גמלא בכ"י ה' הוא האקסא ודעתנו בוסף בתנחומא הנדפס מנמרה ברכות דף ק"ג ע"א אמר ר' יוחנן מניין שחור הקב"ה הודיע לו למשה שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך, תנא דבי רבי ישמעאל כדברך עתידים אומות העולם לומר כן: (ק) אם יראה, וכ"ה בתנחומא הנדפס (אות י"ג), ושם הגי' ואולם חי אני, אם יראו האנשים העולים ממזריס מבין עשרים שנה ומעלה בין שהים עמוסם בעשה בין אלא היה עמוסם בעשה לא נכנס, פחות מבין עשרים שנה ולא הביא שתי שערות, אם היה עמוסם בעשה לא היה נכנס. וכתב שם בעל עץ יוסף וז"ל, ואולם חי אני אם יראו, כסדר הגמלא כאן אינו בפסוק א', אלא הגי' תיבות ואולם חי אני הוא תחלת פסוק [פסוק כ"א] והגי' תיבות אם יראו ג"כ תחלת פסוק [פסוק ב"ג] והנה הגי' תיבות האנשים העולים ממזריס לא מאלתי זה בשום מקום, והגי' תיבות מבין עשרים שנה ומעלה הוא בתוך פסוק ב"ט, עכ"ל. ועלם ממונו כי הוא פסוק במדבר י"ג י"א אם יראו האנשים העולים ממזריס מבין עשרים שנה, ולדעתנו השמים המעתיק הראשון מן אם יראו

הוא פחות מבין עשרים, אם היה עמהם בעצה לא היה נכנס, ואעפ"כ לא מת אחד מהם פחות מוששים, (קא) בא וראה מה בין צדיקים לרשעים, (קב) [כענין שנאמר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע] (מלאכי ג י), משל למטרונות אחת שהיתה לה שפחה [כושית], והלך בעלה למדינת הים, כל הלילה היתה שפחה אומרת למטרונותא, (קג) [אני נאה ממך והמלך אוהב אותי יותר ממך, אמרה לה אותה מטרונותא] יבא הבקר ונדע מי [נאה ומי] אהב המלך, כך אומרת העולם אומרים לישראל אנו מעשינו יפין ובנו חפין הקב"ה, (קד) [לכך (אמר ישעיה) [אמרו ישראל] יבא הבקר ואנו יודעין במי חפין הקב"ה, שנאמר אמר שומר אתא בקר (ישעיה כא י), יבא העולם הבא שנקרא בקר, ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע] (מלאכי ג יח): (קה) כתיב אך הבל בני אדם (תהלים סג י), אמר ר' חייא בשם ר' לוי כל הבלים שעושין ישראל כל ימות השנה, במאזנים לעלות (שם), הקב"ה מוחל להם במזל מאזנים, בהדש תשרי, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' (ויקרא טו ז):

[כו] (קו) וידבר ה' וגו'. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם (במדבר טו ז), (קז) ילמדנו רבינו כמה דברים האב חייב לעשות לבן, (קח) [כך שנו רבותינו המשה דברים האב חייב לעשות לבן, למולו, וללמדו תורה, ולפדותו מפדיון הבן, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה, האב זה הקב"ה, כשם שהאב חייב לבנו, כך הקב"ה עושה לישראל, האב חייב למול את בנו, כך עשה הקב"ה מל את ישראל על ידי יהושע, ושוב מול את [בני] ישראל שנית (יהושע ט ז), האב חייב לפדות את בנו, כך הקב"ה עשה להם לישראל, פדה אותם, (קט) שנאמר (ו)מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ [אשר הלך האלהים לפדות לו עם] (דברים יז ט), (קי) ללמדו תורה, (הקב"ה למד תורה לישראל), שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם (דברים יא ט).

הערות ותקונים

עד אם יראו, כמו שהקטין צפנים. וגם במדרש במ"ד אות כ"ג מובא זה, וקלת בסגנון אחר, וכל המאמר אין לו סחר וקשה להולמו, עינין בחדושי הרד"ל ובהדושי הרש"ש במדרש שם שדחקו לפרש: (קא) בא וראה, אין לו שייכות לבאן כמו שהעיר הרד"ל: (קב) כענין שנאמר, הוספתי כמו שהוא בכ"י רה"ס ובנדפס, וכן יש לתקן במדרש במ"ד: (קג) אני נאה ממך, הוספתי כמו שהוא בנדפס ובמדרש במ"ד, ומלאתי משל הדומה לזה מובא בילקוט מלאכי רמז תקל"א בשם הילמדנו, וכך איתא שם, משל למטרונא שהיתה לה שפחה כושית, עמדה לילה ועשה מריבה עם מטרונא ואמרה אני לבנה ממך, אמרה לה המטרונא אמרי מה שאתה מבקש, יצא הבקר וראה: (קד) [לכך אמר ישעיה, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ד, ותקנתי, אמרו ישראל] ועינין בילמדנו מובא בילקוט מלאכי שם: (קה) כתיב אך הבל בני אדם, עינין בנסיונתא פסקא בחדש השביעי בבערה ס'. וגם זה אינו ענין לבאן, וכן העיר מהר"ו כי עינין חטא מרגלים היה בט' גאז ולא בחודש תשרי, רק דברי התנחומא והמדרש שהעתיק דבריו כחומים, ומפורשים בתנחומא סוף פקודי, שקל איתא שם, ואימתי נאמר לו למשה לעשות המשכן, ביום הכפורים, ביום הכפורים, וטעם שם מאה ועשרים יום, מן ו' בסיון שעלה לשם עד יום הכפורים שהוא י' בתשרי, ואותו היום נאמר לו ויחם ה' על מעשה העגל, ואותו היום אמר לו סלחתי כדברך, פי' שגם במרגלים שאמר לו סלחתי כדברך (במדבר י"ד כ') היה ג"כ ביום הכפורים, וא"כ מוסב על הכתוב סלה נא וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך: (קו) וידבר ה', קו הוא גם בכ"י רה"ס, וגם בנדפס (אות י"ד) סמוך המאמר הזה אחר אות כ"ה, אולם במדרש במ"ד נוסף מאמרים גדולים מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אנה יאלצוני ה"ה ותפרשו כל לעתי, עד סוף, וכל אות כ"ה כ"ז כ"ח עד סוף פ' ט"ז, ואח"כ מתחיל פ"י"ז כמו לפנינו, וזה נמלא בכ"י רומי, והוספתי כל זה בהוספה לסוף פ' ט"ז: (קז) ילמדנו רבינו, במדרש במ"ד שם ריש פ"ו במקום ילמדנו רבינו ה"ג, הלכה: (קח) כך שנו רבותינו, הוספתי, ונשמע גם בכ"י רה"ס שקפץ המעתיק מן לכן עד לכן, ונמלא לנכון בנדפס ובמדרש במ"ד, ושם במדרש במ"ד נשמטה שורה שלמה וכל"ל שנו רבותינו חמשה דברים הוא חייב לעשות לבן [למול אותו, וללמדו תורה, ולפדותו, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה]. וזה נשמט בתוספתא קדושין פ"א, ומיילתא פ' גא, וירושלמי קדושין פ"א ה"ו (דף ס"א ע"א), קהלת רבה פ"ט פסוק ראה חיים, ובבלי קדושין דף כ"ט ע"א. ושם במקום ללמדו מצות הגוי' ללמדו אומנות, ובגמרא שם דף ל' ע"ב ללמדו אומנות מניין כו'. ובנדפס ה"גו ללמדו אומנות במקום ללמדו מצות, ולא נודע להמעתיק כי התנחומא הביא בכמוך ללמדו מצות, וקב"ה בכ"י בסרדי כמו לפנינו בנדפס. ובילקוט שלה רמז תשמ"ה הביא בשם הילמדנו ג"כ וללמדו אומנות: (קט) שנאמר מי כעמך ישראל, הוספתי סיפא דקרא. ובמדרש במ"ד מובא הכתוב לפדות לו לשם (ט"ז ז' כג) וכן הביא בילקוט שלה שם בשם הילמדנו, אבל בכ"י רה"ס ובנדפס מובא כמו לפנינו: (קי) ללמדו תורה, לפנינו בכ"י וגם במדרש במ"ד הלשון משוש, ותקנתי צפנים, וגם בנדפס בדפוסים הראשונים הוא

[והקב"ה למד תורה לישראל שנאמר] אני ה' אלהיך מלמדך לחוקים (ישעיהו מה יז), ללמדו מצות, הקב"ה לימד את המצות לישראל, (קיא) אלה המצות אשר צוה ה' (ויקרא כז לד), (קיב) הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו (בראשית א כח), (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו, ואף בנו חייב להעלות לו דורון, אף כך הקב"ה אמר לישראל כי תבואו אל ארץ מושבותיכם [וגו'] ועשייתם (עולה) [אשה] לה' [וגו'] ריח ניחוח וגו' (במדבר טו ז):

[כז] [קיד] כך פתח ר' תנחומא בר אבא בשם ר' הנינא אביו של ר' אחא בר הנינא, הפרשה הזו של נסכים היא, שנאמר או לאיל תעשה מנחה [וגו'] ויין לנסך [חצי] [שלישית] החין (סס סס ז), ומכאן ואילך בחלה, והיה באבלכם מלחם הארץ [וגו'] ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה וגו' (סס סס ט כ), הרי חלה למטה, ונסכים למעלה, לפיכך פתח ר' הנינא לך אכול בשמחה לחמך וגו' (קהלת ט ז), (קטו) כיצד הפסוק מדבר כנגד אברהם, שאמר לו הקב"ה קח נא את בנך (בראשית כב ז), השכים אברהם נמלו בוריוות, והוליכו והעלהו להר המוריה, [א"ל הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער] (סס סס יב), אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע על חנם אמרת לי קח נא, א"ל לאו, אלא להודיעך בעולם, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' (סס יח יט), (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחי אמר לו הקב"ה (קיו) חייך מעלה אני עליך, שאם אמרת לי שתשחוט את נפשך, שלא היית מעבד על שמי, והית שומע להשחט על שמי, מניין אמר ר' שמעון בן יוחי, (קיא) א"ל הקב"ה ולא השבת את בנך את יהודך (סס ככ טו), הרי כבר פירש את יצחק, מהו את יחידך, אלא נפשו של אברהם, שהנשמה קרויה יהודה, שנאמר [הצילה מחרב נפש] מיד כלב יחודתי (הפילים ככ כא), אמר אברהם לפני הקב"ה אפשר לי לילך מכאן בלא קרבן, א"ל הקב"ה לאברהם, הרי קרבנך מתוקן מששת ימי בראשית, (קטט) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו' ויעלה לעולה תחת בנו (בראשית ככ יג),

הערות ותקונים

כמו לפנינו, והמדפיס מומאטובה תיקן לנכון: (קיא) אלה המצות אשר צוה ה', הראיה מן הכתוב חסר במדרש במ"ר: (קיב) שכן הקב"ה אמר לישראל פרו ורבו, רשמתי בראשית א' כ"ח. ובגדפס תקן המדפיס מומאטובה שכן הקב"ה אמר לבני נח פרו ורבו, כוונתו להכתוב בראשית ט' א'. ואולי ז"ל פרה ורבה (בראשית לה יא): (קיג) וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו. בגדפס (וגם בכ"י ספרדי) ובמדרש במ"ר הגו' כך, ומה האב זקוק לבנו להכילו ולהשקותו לרחו ולסבו ולהלבישו כך עשה הקב"ה לישראל שנאמר ואתחנך במים ואשקותך דמיון [מעלה וחסךך בשמן] ולאבישך רקמה ואעגלך תחס (יחזקאל טו ט י), להכילו שנאמר ולחמי אשר נתתי לך (שס טס יט), להשקותו, שנאמר עלי בחר ענו לה (במדבר כה יג), מה האב נותן לבנו נכסיו אף הקב"ה עשה כך לישראל שנאמר ותתן לך ארץ חמדה נחלת לבני ג'צאוח גוים (ירמיהו ג יט), וכשם שהאב כותב נכסיו לבנו ואף בנו חייב להעלות לו דורון אף כך הקב"ה כו', פי' ומה האב זקוק לבנו להכילו. ר"ל האב זקוק לנגדו לקבל זה מזה שהן מזהות כבוד, עיין בחדושי הרד"ל ועיין בירושלמי קדושין סס: (קיד) כך פתח ר' תנחומא בר אבא בשם ר' הנינא אביו של ר' אחא בר הנינא. במ"ר סס אות ב', ושם בטעות אחיו של ר' אחא, ז"ל אביו של ר' אחא, ומנאל לנכון גם בגדפס אות י"ד: (קטו) כיצד הפסוק הזה מדבר כנגד אברהם, במדרש במ"ר מנאל לפני זה הוסיף, אכול בשמחה לחמך, זו פרשת חלה, ושמה בלב טוב ויין, זו פרשת נסכים, כי כבר ראה אלהים את מעשך זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר כי תבאו אל הארץ וגו'. זה יתא בגדפס, ומעתיק אחד הוסיף זה אל המדרש במ"ר מומדרש קלה רבה פי"ט בפסוק לך אכול בשמחה. והמאמר מודבר כנגד אברהם מנאל ג"כ במדרש במ"ר סס: (קטז) אמר ר' שמעון בן יוחאי אמר לו הקב"ה וכה' בגדפס בדפוס קאטפאחטינה דפוס ווייניא גס בכ"י ה' של אקספארד, אולם בדפוס מומאטובה בטעות ארס"ל, וכן במדרש במ"ר מובא לנכון ארס"ג: (קיו) חייך מעלה אני עליך, ספרי דברים פסקא שי"ג, ולדעתי מה שהביא התנחומא אמר ר' שמעון בן יוחאי כוון בזה אל הספרי, באשר אמרו סהס ספרי רבי שמעון: (קיא) א"ל הקב"ה לא השבת את בנך את יהודך, בספרי מובא הכתוב קח נא את בנך את יהודך אשר השבת את יצחק (בראשית ככ ז), וזה נכון יותר, וזה ספרי דרי כבר פירש את יצחק, ר"ל הלא כתב קח את בנך את יצחק ולמה אמר את יהודך, ובמדרש במ"ר הלשון משונש, הרי כבר פירש מניין את יהודך, ז"ל הרי כבר פירש את יצחק ומהו את יהודך, אפשר לי לילך מנאל בלא קרבן, בתנאים. ובמדרש במ"ר יש למוחך מלת "א"י: (קטט) וישא אברהם את עיניו, בגדפס (אות י"ד) וכן בכ"י ספרדי איתא, מיד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל, שכן שנו דבותיו אילו של אברהם גרר ממשתי בני בראשית בין השמשות, בנאותה שעה נעלו אברהם ויעלה לעולה תחת בנו, כיון שאמר ויקח את האיל ויעלה לעולה הסר המזכר בלוס, מהו תחת בנו, אמר אברהם רבש"ע הריני שוחט את האיל כך היהו רואה כאלו בני שחוט לפניך, נטל דמו אמר כך תהא רואה כאלו דס יצחק וזקו לפניך, נטל את האיל והפשיטו א"ל כך תהא רואה כאלו עור יצחק הוסיף לפניך

(קב) באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע איני זז מכאן עד שתשבע לי שלא תנסני עוד לעולם, שאם ח"ו לא שמעתי לך, הייתי כאבד כל מה שיגעתי מימי, (קכא) אמר ר' חנן א"ל הקב"ה חייך כך הוא, שאילו לא שמעת לי, לא היה בידך כלום, באותה שעה נשבע לו הקב"ה שלא ינסהו עוד לעולם, שנאמר ויאמר בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כג טו). אמר לו הקב"ה חייך יסורין קשין ונסיונין אחרים היו ראויין לבא עליך, ועכשיו אינן באין, אלו הן אותן יסורין שבאו על איוב היו ראויין לבא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' את עוין בכורו וגו' (שם טז כ כא), והוא איוב, (קכב) שנאמר איש היה בארץ עוין [איוב שמו] (איוב א ב), (קכג) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה לחמד [וגו'] כי כבר רצה אלהים את מעשיך (קבלת ט ז) : [כת] ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצית (נמדבר טו לו נח), (קכד) זש"ה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים טו יא), ואומר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (יפתיק מב כא), זרע הקב"ה את התורה ואת המצוות לישראל, להנהיגם חיי עולם הבא, לא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש, לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (דברים כג י), לזרוע, לא תזרע ברמדך כלאים (שם טז ט), לקצור, כי תקצור קצירך בשדך [וגו'] (שם כד ט), (קכה) לש, ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה (נמדבר טו כ), (קכו) שחט, ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה (דברים יח ג), (קכז) קן צפור, שילוח הקן, בחיה ובעוף, (קכח) ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג), נשע, [ונשמעתם כל עין מאכל] וערלתם (את) ערלתו (שם יט כ), קבר את המת, לא תתגודדו (דברים יד א), מגלה שער, לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא יט כז), (קכט) בנה בית, ועשית מעקה (דברים כג ח), וכתבתם על מזוזות ביתך (שם יט ו), (קל) נתכסה במלית, ועשו להם ציצית (נמדבר טו נח) :

הערות ותקונים

לפניך על גבי המזבח, [נעלו והספינו, אמר כך תהי רואה כלינו יחאק מתפתג לפניך על גבי המזבח], שרפו א"ל כך תהא רואה כלינו אפרו כבור לפניך ע"ג סמוכא, ויעלהו לעולה תחת בנו, הסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, א"ל הקב"ה חייך [כאילו] נדך הוא שנתקרב ראשון אלף האיל הזה תחתיו. וכל זה התיקין גם בעל המסדר את מדרש בנ"ר, כי כאשר העירותי כבר, היה לפניו הקובץ מהתנחומא אשר כעת בדפוס. ואשר הוספתי בדפוס נעלו והספינו, כן הוא בכ"ה' של אקספארד ונשמט לפנינו, וגמולא גם במדרש בנ"ר רק שם בטעות והספינו מסתפג, וז"ל שם והספינו, תרגומו של וינתח ויפסג, וכן ז"ל מתפסג: (קב) באותה שעה אמר אברהם, ומכאן הוא נבדקס ובמדרש בנ"ר כמו לפנינו: (קכא) אמר ר' חנין, המלות האלה חסרים במדרש בנ"ר, ומגלגלים לנכון בדפוס, ועיין ב"ר פנ"ז אות י"א: (קכב) שנאמר איש היה בדרך עוין איוב שמו, זרע שתיבת עוין שייך לנסע עוין איוב שמו, ור"ל איש היה בדרך פי' מפורסם ונדע בדרך, ועוין איוב שמו. וכן בנ"ר פנ"ז אות ד' איוב אימתי היה, בימי אברהם היה, שנאמר את עוין בכורו, וכתוב איש היה בדרך עוין: (קכג) א"ל הקב"ה לאברהם לך אכול בשמחה כי כבר רצה, בנ"ר פנ"ז אות ד' אברהם נתיירא מן היסורין א"ל הקב"ה אין אתה לרין כבר נולד מי שיקבלם, ואחר הסיוס הזה כי כבר רצה האלהים את מעשיך נמולא במדרש בנ"ר פי"ז סוף אות ב' הוספה ד"א לך אכול מדבר בשלמה כו', עיין מ"ק ט"ו ע"ב וב"ר פנ"ה אות ג', והוספה זו ליתא בתנחומא הנדפס (סוף אות י"ד) והיא נלקחה מן ההוספה של פי' שלח אות י"ז אשר הוספתי בסוף עיין שם הערה פ': (קכד) זש"ה אור זרוע לצדיק, מובא בליקוט שלח רמז תש"ז בשם התנחומא ומוכח במדרש בנ"ר פי"ז אות ה', (ובמדרש בנ"ר) שם סוף מן סוף אות ב' המתחיל ד"א לך אכול בשמחה מדבר בשלמה עד בשלמה עד סוף אות ג' וכל אות ג' ואות ד' נלקח מן היגלגלו, והוא ההוספה אשר הוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מנוקף התנחומא): (קכה) לש ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה, כ"ה גם בכ"ה רח"ס ובמדרש בנ"ר. ובנדפס אות ע"ז בדפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציא בטעות חלה ראשית עריסותיכם, והמדפוס מומלגטובה תיקן והזיג בעסה ראשית עריסותיכם, והוסף לפני זה, בד"ש לא תחססם שור בדיוסו (דברים כ"ה), ובליקוט גורם לאפות ראשית עריסותיכם חלה תרימו: (קכו) שחט ונתן לכהן הזרוע, כתב הר"ל היינו כשכבר שחט, ונטין לגרום תחלה יבא לאכול בשר וזבחת מבקרך כו' כלומר לשחוט כדון, ואח"ז גרסין שחט ונתן לכהן כו': (קכז) קן צפור שילוח הקן, וכ"ה במדרש בנ"ר, ובנדפס הגי' קן צפור שלח תשלח [את האם ואת הבנים תקח לך] (ויקרא כז ז) : (קכח) ושפך את דמו, במדרש בנ"ר בטעות ושחט את דמו וי"ל בשני מוקים אלו יש מנות אלו שחטו וכיסוי והביא הכתוב ושפך את דמו וכסהו בעפר: (קכט) בנה בית, וועשית מעקה ובכתבתם על מזוזות, כל גם בכ"ה רח"ס ובמדרש בנ"ר ובליקוט, ובנדפס דפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציא, אולם המדפוס מומלגטובה הוסיף ותיקן, במוזחה"ה וכתבתם על מזוזות ביקך ובשערך ופי' כשאתה עושה מזוזה: (קל) נתכסה במלית ועשו להם ציצית, כל הפרשה הובא

[כמ] [קלא] [עשו להם]. תעשה ולא מן העשוי, (קלב) שלא יוציא נימין מן הפלית ויעשה מהן, אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה, (קלג) אימתי כשהיה תכלת, ועכשיו אין לנו אלא לבן, שהתכלת נגנז. על כנפי (במדבר טו לח), (קלד) ולא באמצע אלא על הכנף. (קלה) פתיל (ע), שהוא צריך לפותלן, אמר ר' מאיר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, (קלו) שהתכלת דומה [לים, ויום דומה] לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר (שמות כד י):

[ל] והיה לכם לציצית וראיתם אותו (במדבר טו נט). שתהא נראית, וכמה שיעורה, (קלז) בית שמאי אומרים ארבע אצבעות, ובית הלל אומרים שלש, וראיתם אותו, (קלח) פרט לכסות לילה, אתה אומר לכסות לילה, או אינו אלא פרט לכסות סומא, הרי חזור ואומר למען תזכרו (עס עס מ), הרי נתן ראייה ונתן זכירה, וזכירה למו שאינו רואה, וראייה למו שהוא רואה. וראיתם אותו, (קלט) אותו ולא אותה, כשישראל מסתכלין באותה ציצית של תכלת, נראה להם (קמ) כאילו שכניה שרויה ביניהם. וראיתם וזכרתם, הראייה מביא לידי זכרון, וזכרון מביא לידי מעשה, שנאמר למען תזכרו ועשיתם (ע), (קמא) למה, כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב מ):

[לא] ולא תתורו אחרי לבבכם וואחרי עיניכם אשר אתם וזנים אחריהם (במדבר טו נט). (קמב) הלב והעינים הם סרסורין לגוף, שהם מונין את הגוף. [למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי] (עס עס מ), משל לאחד שהיה מושלך לתוך המים, הושיט (קמג) הקברניט את החבל, א"ל תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו, שאם תניחהו אין לך חיים, אף כך אמר להם הקב"ה לישראל, כל זמן שאתם מדובקים במצות, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים ד ד), וכן הוא אומר החזק במוסר א"ל תרף נצריה כי היא חייך (משלי ד יג): והייתם קדושים (במדבר טו מ). בזמן שאתם עושים המצות אתם מקדושים, ואימתכם על האומות, (קמד) פירשתם מן התורה, נעשיתם

הערות ותקונים

הוצא לכתן אבן הסופר הזה מענין ציזית: (קלא) ועשו להם העשה ולא מן העשוי, מנחות מ"ג: (קלב) שלא יוציא נימין מן הפלית, במדרש במ"ר בשמות שלא יוציא מן נימין ויעשה מהן: (קלג) אימתי כשהיה תכלת, בנדפס אימתי כשהיה תכלת, ובמדרש במ"ר אימתי כשהיה תכלת, וז"ל כמו לפינו כשהיה תכלת: (קלד) ולא באמצע אלא על הכנף, עיין א"ח סי' י"א סי' ט': (קלה) פתיל שהוא צריך לפותלן, בנדפס והוא צריך ל"ע שהוא צריך, ופי' שהיו שזורין ולא יהיה כל חוט בד כד: (קלו) שהתכלת דומה [ליס ויום דומה] לרקיע, וכן תתקנה, וגם בכ"ר ח"ט חסר שהשמים המעתיק מן דומה לדומה, וכן חסר בנדפס בנדפס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא. אלס המדפיס כמאנשטובה תיסק לכתן, וכן חסר במדרש במ"ר ע"ב, ומנאל לכתן כספרי שלח פסוק קמ"ו גס כן בשם ר' מאיר, ומנחות דף מ"ג ע"ב, ועיין בירושלמי ברכות פסוק א' ה"ב ומדרש שחר סוג מזמור כ"ד: (קלז) בית שמאי אומרים ארבע ובית הלל אומרים שלש, אחר זה נוסף בנדפס ובמדרש במ"ר, וכמה חושין ב"ש אומרים ארבע וב"ה אומרים שלש. ומובא בנמרה מנחות מ"א ע"ב, ועיין בהרמב"ם הל' ציזית פ"א ה"ו: (קלח) פרט לכסות לילה, וזכוח יח ע"ב, מנחות מ"ג ע"א, ומובא בילקוט שלח רמז תש"ג ד"ה אהה אומר פרט לכסות לילה בשם התנחומא: (קלט) אותו ולא אותה, כן הוא בנדפס ובמדרש במ"ר, ועיין מ"ב, ובספרי הג' אותו ולא אותה, וז"ל הספרי ר' מאיר אומר וראיתם אותה לא נאמר אלא וראיתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציזית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכניה: (קמ) כאלו שכניה שרויה עליהם, בנדפס וכן הוא בכ"ר ספרי ובמדרש במ"ר כאלו כסא כבוד אהה רואה שהוא דומה לתכלת: (קמא) למה כי לא דבר רק [הוא] מכם, בנדפס (סוף אות ט"ו) וגם בכ"ר ספרי וכן במדרש במ"ר (סוף אות ה') נוסף אחר זה משל לבעל הבית שהיה שוקל ארנוניות וכתב אפסיות אמר לו אביו בני הוי זהיר באפסיות שמייך נתן כך, אמר להם הקב"ה לישראל כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייך וגו'. וזה ליתא גס בכ"ר רח"ס. ובתנחומא בנדפס אשר נמשך נובע המאמר להמדרש הג' אינריות בשמות, ובכ"ר ה' של הקספארד כתוב אפסיות בהסוף האותיות וז"ל אפסיות, ונראה כי הוסף אחד המאמר הזה אל התנחומא בנדפס מן הילמדנו, ומובא בערך ערך אפסיות בשם הילמדנו וכתב עיין ספר זכרונות וזה הריבוי מוערך אפסי שהביא בערך שלפניו שהיא מלה ויחית $\alpha\tau\alpha\chi\alpha\tau\alpha$ שפירושה שטר כרעון כמו שזכר (קוויטטוני), ועיין בערך השלם שהביא ג"כ בתנחומא שלפניו בשמות אנפריות, ופי' ארנוניות דעו שפי' בל"י $\alpha\tau\alpha\chi\alpha\tau\alpha$ מה שקבוצים אנשי העיר לתת הרוחה או מתנה שלשעון העיר: (קמב) הלכ ובעינים, מובא בילקוט שלח רמז תש"ג בשם התנחומא, וכן מובא במדרש במ"ר אות ו': (קמג) הקברניט, פי' צויג אָפֿטֿעֿקֿטֿאָבֿטֿ וזה הספיה רב החובל: (קמד) פירשתם

מחוללין, אמר להם הקב"ה לישראל, בעולם הזה על ידי יצר הרע, אתם פורשין מן המצות, לעתיד לבא אני עוקרו מכם, שנאמר והסירותי את לב האבן משרכם ונתתי לכם לב בשר, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו (קמה) (ואת משפטי) [ומשפטי] תשמרו ועשיתם (ימקאל לו טו טז):

הסלת פרשת שלח

הוספה לפרשת שלח כיתוך כתב יד רומי.

[א] (א) ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי וגו' (במדבר יד יא). (ב) זש"ה ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם [גו'], נאצו כל תוכחתי (משלי א חב ל), טהו ותפרעו כל עצתי, אלא כל טובה שיעצתי עליכם קלקלתם אותה (ג) ופרעתם אותה, שנאמר ותפרעו כל עצתי, מתחלה (ד) אמרתי למשה, (ה) וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וגו' (שמות ג ה), ואתם לא עשיתם כן,

הערות ותקונים

מן התורה, בנדפס גם במדרש במ"ר שם הני' פירשתי מן המלות: (קמה) ואת משפטי, וכן מובא בנדפס, אולם בקרא כתיב ומשפטי:

(א) לעיל

הבאתי כי בכ"י רומי, ומלא פ' שלח רק עד סוף אות י"א, ומן אות י"ב המתחיל וישלח אותם משה עד סוף פ' שלח סוף כמו שהבאתי בהערה כ"ב, וכנוד זה אחר כלות המאמר מלות י"א ומלא בכ"י הוא הוספה ולתא לפנינו לא בכ"י אקספארד ולא בכ"י רח"ס ולא בנדפס ולא בכ"י של אקספארד ולא בכ"י ספרדי. ואמרתי ליתן כל הוספה הריא בסוף פ' שלח. וכאשר עיינתי מלאתי ראיתי כי גם לפני בעל מדרש במ"ר אשר העתיק מן פ' בהעלותך והלאה מלה במלה מן התנחומא היתה ג"כ הוספה הריא לפניו בתנחומא כ"י שהיה לפניו והוסיף כל הדברים מן הוספה אל המדרש במ"ר, רק לא כסדר, והוא כפ' שלח פט"ז מן אות כ"ד המתחיל ויאמר ה' עד אנה ינאצוני וה"ד ותפרעו כל עצתי, וכן כל אות כ"ה כ"ז כ"ח עד סוף פט"ז הועתק מן הוספה מכ"י רומי (מן אות א' עד סוף אות י"ד, שמסיים במלות סלחתי כדברך) רק התחלה אות ג' מן הוספה השמיט והחל מן אמר להם הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם זה אחס מכעיסים עיני הערה כ"א וכ"ב. גם השמיט כל אות ח' מן הוספה המתחלת זש"ה ויהי כאשר קרא עד סוף אות ח' והחל שם (באות כ"ז) ען המאמר זש"ה כי ממזרח והוא בוספה אות פ', עיין הערה כ"ג, וכן השמיט כל אות י' ד"א אמר הקב"ה עיין בהערה כ"ז שמה בהערות תמלא הטעמים למה השמיט המאמרים יען כי כבר נמלאים במאמרים שלפניהם, וכן השמיט מאמר שלם באות כ"ח, עיין הערה ס"ז ס"ח. וגם חסרים חיזה מלות ודברים אחדים עיין הערה כ"ג כ"ז כ"ח כ"ט ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו וגם מלא שהוסיף חיזה דברים, עיין הערה מ' ס"ה ז"ד, והתחלה פ"ו אות א' ב' הוא מגוף התנחומא, אולם סוף אות ב' המתחיל ד"א לך אכול וגו' מדבר בשלמה (עיין הערה פ') וכל אות ג' עד סוף אות ד' הוא מן הוספה הוא מלות י"ו עד סוף הוספה והשמיט אות ט"ו עד סוף אות ט"ז מההוספה, עיין הערה ס"ח. גם העירותי למעלה כי לא נמלא מן הוספה הריא בתנחומא הנדפס, רק הדע כי המדפיס מומאטובה הוסיף מאמר אחד מזה הוספה אל הנדפס והוא התחלה אות י"ג עד לכך נאמר ותפרעו כל עצתי לקוח מן המדרש במ"ר אות כ"ד, ואח"כ השמיט מאמר שלם והחל להעתיק מאמר קטן מן אמר משה שמעו כי אתה ה' בקרב העם, וסיים אמר משה אתה אומר אכנו בדבר ואני אומר סלח נא, והוא לקוח מן מדרש במ"ר באות כ"ה, (עיין הערה ז"א), ואח"כ הביא מאמר קטן מן במ"ר התחלה אות כ"ה אמר משה ושמעו מה אומות העולם אומרים, והיא הוספה בתנחומא אות ה', והמדפיס הזה העתיק התחלה המאמר מן במ"ר מוקטע ובסירוגין עד ואני אומר סלח נא (עיין הערה ל"ח) ואח"כ מתחיל אכנו בדבר ואורישנו אמר משה רבש"ע הבט לבבית, והוא כמו בגוף התנחומא, ולא הביא המדפיס מומאטובה כל הוספה רק התחלה, ומה שנהסר במדרש במ"ר חסר גם בהוספה שהוסיף המדפיס הוא (עיין הערה ד ז יג), ולפעמים השמיט המדפיס הזה בשגגה חיזה מלות או שורות (עיין הערה ה' ס' י"ד י"ו י"ט). וכאשר הבנתי מלאתי ראיתי כי כל הוספה הריא בכ"י רומי והעתיקה בעל מדרש במ"ר ונבעת מן הילמדנו הגאבד, כי חיזה מאמרים אשר העתיק הביא מילמדנו פ' שלח נמלאים בהוספה הריא, עיין ערוך ערך אטייוס, ומה שהעירותי בהערה ס"ב, ערוך ערך אביא ב' (עיין הערה ע"ז), ערך ספטייוגר בהערה י"ח, ערך ספריא ובהערה ע"ח. גם לפני רש"י ז"ל היתה הוספה בכ"י מתנחומא אשר היה לפניו, כי הביא מאמר ממנה בפ' שלח י"ד מ"ד בשם התנחומא ונמלא בהוספה אות י"ט (עיין הערה פ"ו). ובהערות שלי אשר ערכתי על הוספה תמלא אשר העירותי על כמה שגיאות במדרש במ"ר אשר הוסיף המאמר הזה אל המדרש: (ב) זש"ה ותפרעו, במ"ר פט"ז אות כ"ד, ובהוספות המדפיס מומאטובה אות י"ג בנדפס: (ג) ופרעתה אותה, בנדפס בטעות ובעלתה אותה, וז"ל ופרעתה כי דרש מלת ותפרעו: (ד) אמרתי למשה, המלות האלה חסרים במדרש במ"ר ובהתנחומא הנדפס: (ה) וארד להצילו מיד מצרים, המדפיס מומאטובה

אלא באתם לים, ומיד קלקלתם את העצה, שנאמר וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז),
 באתם להר סיני, וירדתי אני ודברתי עמכם, באלפי אלפים ורבי רבבות של מלאכים
 (ו) חורדתי בשבילכם, ומסרתי לכל אחד ואחד מישראל ב' מלאכים, (י) אמר ר' יוחנן
 אחד חוגרו (ח) זינו, ואחד נותן עטרה בראשו, (ט) ר' חונא דציפורין אמר (י) זינם אסר
 להם, (יא) ור' סימיו אמר (יב) פורפירה הלבישן, שנאמר ואלבישך רקמה (יחזקאל טו ז),
 (יג) רשב"י אמר כלי זיין הלבישן, ושם המפורש כתוב עליו, וכל ימים שהיה בידם,
 לא היה דבר רע נוהג בהם, (יד) ולא מלאך המות, ולא דבר אחר, וכיון שחטאו אמר
 להם משה, ועתה הורד עדיך מעליך (טו) ואדעה מה אעשה לך (שמות לב ט), באותה
 השעה וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו' (שם טז ד), ומה כתיב ויתנצלו [בני]
 ישראל את עדים וגו' (שם טז ו), מה עשה הקב"ה (טז) הביא למלאך המות, וא"ל כל
 העולם ברשותך, חוץ מן האומה זו שבחרתי לי, (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי
 הגלילי אמר מלאך המות לפני הקב"ה על הנם נבראתי בעולם, א"ל הקב"ה בראתי אותך
 (יח) שתהא משכל באומות העולם, חוץ מן האומה הזו, שאין לך רשות עליה לומר
 אחד ממנה, ראה עצה שיעיץ עליהם הקב"ה שיהו חיים וקיימים, שנאמר ואתם הדבקים
 בה' אלהיכם חיים כלכם היום (דברים יד), וכן הוא אומר והמכתב מכתב אלהים הוא
 חרות על הלוחות (שמות לב טו), (יט) מהו חרות, ר' יהודה אומר חירות מן המלכות, ור'
 נחמיה אומר חירות ממלאך המות, ורבתינו אומרים חירות מן היסורים, ראה עצה שיעיץ
 הקב"ה עליהם, ומיד קלקלו את העצה הזו, אחר ארבעים יום, לכך נאמר ותפרעו כל עצתי:

הערות ותקונים

ממאגטובה השמיט בהערתו טורה שלמה מן והסת לא עשיתם כן עד באלפי אלפים: (ו) הורדתי, במדרש במ"ר
 ובגדפס ירדתי: (י) אמר ר' יוחנן, שם האומר השמיט בעל מדרש במ"ר ואחריו גם המדפיס ממאגטובה,
 ובפסיקתא דרב כהנא פסקא נחמו (דף קכ"ד ע"ב) נמולא ממאמר כזה בענין מתן תורה, וכן בפסיקתא רבתי
 פסקא כ"א כשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל, ירדו עמו ששים ריבוי של מלאכים וביד כל אחד
 ואחד עטרה לעטר בה כל אחד ואחד מישראל, ר' אבה בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר משה ועשרים ריבוי,
 אחד מלבישו עטרה ואחד לאסרו זויני, ר' הונא רבא דליפורין אמר זוני כמ"ל מוסר מליכס פתח ויאסור
 אזור במתניהס (איוב יב יח), ושניה עוד שם בפסקא לג' ועיין במדרש חזית פ"ד פ' כולם מתאימות ומדרש
 איכה פ"ב פ' מה אעידך ומדרש תהלים מומור ק"ג, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא שם הערה לג', ועיין לעיל
 בתנחומא כ"י תורה ובהערה לג' ל"ו: (ח) זוני, הנכון לגרוס כמו שהוא בפסיקתא זייני פ' נשק וכלי זיין: ועיין
 (ט) ר' חונא דציפורין, ובפסיקתא ר' הונא רבא דליפורין, ובקרא לפעמים ר' הונא ולפעמים ר' חונא, ועיין
 מבוא הירושלמי ד' ע"ב ע"ב, ופי' רבא דליפורין הזקן מליפורין, ובמדרש במ"ר ר' יהודה דלפריין שם לתקן
 ר' הונא, ובגדפס אשר הוסיף המדפיס ממאגטובה נשמע איזה מלות וכל"ל שם רב הונא דליפורין אמר זוני
 ור' סימאי אמר] פורפורה הלביש: (י) זינם, אסר להם בפסיקתא הגי' זוני וסיים שם כ"ל מוסר מליכס פתח
 ויאסור אזור במתניהס (איוב יב יח), ופי' זוני חגורות, והיא המלה היונית והרומית Zona חישל' ועיין מה
 שהעירתי בפסיקתא נחמו שם הערה לג': (יא) ור' סימיו, במדרש במ"ר ור' סימאי. ועיין חזית פ"ד
 פסקא דבש וחלב תחת לשונך ובפסוק שלחך פרדס רמונים, ושחר טוב שם מומור כ"ג, ועיין במאור עיין
 לירדתי הרב הגדול מנה"ס איש שלום בפסקא אנכי אנכי הערה לג' שהאריך בזה להשוות הנוסחאות:
 (יב) סופירה הלבישן, פי' צויני וברומי purpur αρακτος בגד תכלת: (יג) ר' שמעון בן יוחי אומר כלי
 זיין הלבישם ושם המפורש כתוב חרב החרב, במדרש במ"ר חרבים ומלות ואחריו העתיק המדפיס ממאגטובה
 בפסוק וכל"ל ורבי סימאי אמר סופירה הלבישן [שנאמר ואלבישך רקמה, רשב"י אמר כלי זיין הלבישן] ושם
 המפורש כתוב עליו והשמיט ודלג המעתיק מן אותיות הדומות הלבישן א' עד הלבישן ב'. ועיין גם בשמ"ר פ"א
 אות ח': (יד) ולא מלאך המות, בגדפס בהוספת המאגטובה נשמע מלת "המות": (טו) והלעה מה אעשה לך,
 סיום מהכתוב חסר במדרש במ"ר ובהוספת המאגטובה, ועיין בחדושי הר"ל שם הוסיף כן במדרש: (טז) הביא
 למלאך המות, עיין שמ"ר ריש פ"ב: (יז) אמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, המלות האלה נשמטו
 בגדפס שהוסיף המאגטובה, ומנולא גם במדרש במ"ר, וכ"ה גם בשמ"ר פמ"א אות ז': (יח) שתהא משכל,
 פי' מכלה כמנ"ל מחוץ שללה חרב (איכה א ב), ושכלה אחתס (ויקרא כו כב), ולדעתו המעתיק הניג המלות
 שתהא משכל במקום אשר היה לפניו הטוססא בראתי אותך כשטיינור, כי כל המאמר בהוספת לקוח מן הילמדנו,
 כמו שהעירתי לעיל בצות א' ובהערה א'. ותראה בערוך ערך סטיינור הביא וז' בילמדנו פי' שלח פרשת עד
 אלה אמר הקב"ה אס יבא מלאך המות ויאמר לי על חסם בראת אותי בעולם אני אומר לו סטיינור בראתי
 אותך על אומות העולם אבל על בני אץ אתה שולג, וכתב המוספי פי' בלשון רומי stationarus צופה עומד
 על קופסא: (יט) מהו חרות, מובא גם בשמ"ר ריש פ"ב ופמ"א ריש אות ז' וחזית פ"ד וי"ר פי"ח ותנחומא

[ב] [כ] [ד"א] עד אנה ינאצוני העם הזה]. אמר להם הקב"ה אני אמרתי שאין אתם חוטאים, אלא שתהיו היים וקיימים כמותי, כשם שאני חי וקים לעולם ולעולמי ועולמים, אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם (תהלים 99), כמלאכי השרת שאינם טועמים מיתה, ובקשתם אחר הגדולה הזאת למות, אכן כאדם תמותון (שם 101), כאדם הראשון, שצויתי אותו מצוה אחת שיעשה אותה, ויהיה חי וקים לעולם, שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית 1), וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו (שם 6), שיהיה חי וקים כמותו, והוא חבל מעשיו, וביטל גזירתו, ואכל מן האילן, ואמרתי לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב (שם 2), ואף אתם אני אמרתי אלהים אתם, והבלתם מעשיכם כאדם, אכן כאדם תמותון, ומי גרם להם כך, ותפרעו כל עצתי, נאצו כל תוכחתי, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' :

[ג] [עד] אנה ינאצוני העם הזה וגו']. (כא) זש"ה מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קייתי לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיה 5), אמר הקב"ה מה טובות שבראתי בתוך עולמי לא עשיתי לכם, ובאותה הטובה שעשיתי עמכם הייתם מבעושים אותי, הוצאתי אתכם ממצרים ובאתי לים, ועשיתי אותו כמלוא מים, שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (תהלים 124), והיו מהלכים בו, ואומרים זה לזה פלוני ראובן איכן אני, אין עין יודעים ממיש ולבנים הוציאנו, ולמיש החזירנו, שנאמר וימרו את חייהם בעבורה קשה בחומר ובלבנים (שמות 6), וכן דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (תהלים 124), אמר להן הקב"ה בטובה שהבאתי עליכם בה אתם מבעושים אותי, באו למדבר והורדתי לכם את המן ארבעים שנה, ולא נצרך אחד מהן לנקבו אותן מ' שנה, אלא אוכלים את המן, והוא נעשה להם בשר, שנאמר להם אבירים אכל איש [וגו'] וימרו עליהם כעפר שאר וגו' (תהלים עח 10), (כג) שהיה נעשה בהם אבירים ובשר, ובו הכעיסו אותו, רואין עצמן שלא צרכו לצאת כבני אדם, והתחילו אומרים זה לזה אין אתה יודע (כד) יש לנו עשרים יום ושלשים [יום] שלא עשינו צורכינו מה הוא אך, אדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' [ימים] אינו מת או נבקע, ואנו נפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כא), למה נאמר הקלוקל, (כה) שהיה קף בתוך מעיהם: אמר הקב"ה במה שהטבתי להם בו הכעיסו אותי, שנאמר מה (ל) לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' (ישעיה 5), הלכו המרגלים וראו את הארץ, ואת מוצא שבכל מקום שישראל הולך ניכר הוא, שנאמר כל רואיהם יכירום וגו' (שם 6), אלא אמר הקב"ה (כו) אם רואים הם הורגים אותם, אלא מה אני עושה, על כל מדינה ומדינה שהיו המרגלים נכנסים לתוכה, היה ראש המדינה גינף, או מלכה [היה גינף], כדי שיהו עמוקים להוציא מתיהם, ואינם נותנין דעתם למרגלים, שלא יהרנו אותם, (כז) נכנסים וראו את הארץ, ובדקו אותה שהיא יפה, ראה טובה מה שעשיתי עמכם, ובה הכעיסו אותי, כשבאו אצל משה ואצל ישראל, (כח) מה אמרו, הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ארץ

הערות ותקונים

תשא' ופ' עקב. ובנדפס שלח אשר הוסיף המדפיס ממהאגטובה נשמטו המלות ורבותיו אומרים חירות מן היסורים, ובמדרש במ"ר רבי אומר מן היסורין ז' רבותיו אומרים: (ב) [ד"א] עד אנה, אמר להם הקב"ה אני אמרתי], כ"ה גם במדרש במ"ר שם, אבל המדפיס ממהאגטובה לא העתיק כל זה, רק אחר הסיום לך נאמר ותפרעו כל עמתי מתחיל אמר משה ושמעו כי אהה ה' בקרב העם הוא מן מדרש במ"ר אות כ"ה, ולפיכך נכתב בסוף רומי אות ה', עיין להלן בהערה ל"א: (כא) זש"ה מה לעשות, זה לא העתיק בעל מדרש במ"ר, ואחר שסיים ומי גרם להם כך ותפרעו כל עמתי, מתחיל אמר להם הקב"ה צטובה שבהתי עליכם זה אחס מבעוסיך כו'. והוא לפנינו בצמחם שלחחיו, עיין הערה שלאחריו: (כב) אמר להם הקב"ה צטובה שבהתי, במדרש במ"ר אחר שהסמיט מואמר שלם החל צוה המואמר, עיין הערה שלפניה: (כג) שהיה נעשה מהם איברים ובשר, זה חסר במדרש במ"ר. ודרש איברים אברים שנתפסמו בצצר ונעשו צעלי איברים מביחל פ' שכלה ועיין יומא דף ע"ה ע"א, ועיין במ"ר פ' גא' פ"ז אות ד' להם איברים אבל איש אל תהי קורא איברים אלא איברים להם שהוא נמוח באיבריהם, ועיין בספרי בהעלותך: (כד) יש לנו עשרים יום ושלשים יום, במדרש במ"ר יש לנו כמה ימים: (כה) שהיה קל, דורש הקלוקל קל קל: (כו) אם רואים הם, במדרש במ"ר אם רואים להם האומרים: (כז) נכנסים וראו את הארץ, עד וכה הכעיסו חסר במדרש במ"ר שם: (כח) מה אמרו הארץ וגו', במדרש במ"ר בעשות אמרו מה הארץ ז' מה אמרו הארץ וגו', וכן הלשון שם משוש

אוכלת יושביה היא וגו' (במדבר יג לב), (כט) התחיל הקב"ה צווח מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי וגו' :

[ד] [עך] אנה ינאצוני העם הזה וגו'. אמר הקב"ה אני הייתי סבור ומקוה שאתם נעשים כאבות, שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט י), ולא הייתי סבור שאתם נעשים כסדום שנשרפו באש, שנאמר כי מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה [ענבימו ענבי רוש וגו'] [דברים לב לב], מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים (ישעיהו ט ד), (ל) כסדום שנשרפו באש, לכך נאמר עד אנה ינאצוני העם הזה :

[ה] [עך] אנה ינאצוני העם הזה. (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, א"ל אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (במדבר יד יג), א"ל משה ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו, ואמרו אל יושב הארץ הזאת וגו', מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה וגו' (שם טו יג יד טו), שלא יהו אומות העולם אומרים אלהי כנען קשים הם מאלהי מצרים, למה אלהיהן של מצרים (לב) של שקי הן, אבל של כנען של בעל הן, ואמרו אל יושבי הארץ הזאת [וגו'] מבלתי יכולת ה' להביא וגו', מבלתי יכולת שלא היה לו (לג) להספיק כדי מזונות הוציאתם אלף כור המים מכולת לביתו (מ"א ט כט) : אלא מזונות, שנאמר ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור המים מכולת לביתו (מ"א ט כט) : [ו] (לד) ד"א, שלא יהו אומות העולם אומרים נהג כך כאכזרי, כלומר בא דור המבול ואיבדם במים, (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ (בראשית ו י), (לו) וכן בא דור הפלגה ואיבדן, וכן באו הסדומיים ואיבדן, וכן באו המצריים ושקעו במים, ואף לאלו שקרא אותן בני בכורי ישראל (שמות ד כג), הרי הוא מבלה אותן (לז) כלילית הוה שאינה מוצאה כלום, והיא הופכת על בניה, כך מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במדבר יד טו). אמר משה רבש"ע (כז) [אשר] עין בעין נראה אתה ה' (שם טז יד), מה (כי) [אשר] עין בעין, אמר ר' שמעון בן לקיש הרי מאזנים מעוין, אתה אומר אכנו בדבר ואורישנו (שם טז יג), (לח) ואני אומר סלח נא (שם טז יט), נראה של מי עומדת, (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת

הערות ותקונים

משום ויש לתקן ע"פ כ"ו שלמינו : (כט) התחיל הקב"ה צווח מה לעשות, זה חסר במדרש צמ"ר : (ל) כסדום ששרפו באש, חסר במדרש צמ"ר : (לא) אמר משה להקב"ה ומה את מבקש, במדרש צמ"ר אות כ"ה חסר ההתחלה ומתחיל מן א"ל משה ושמעו וגו', וכן המדפיס מן מהאגטובה אחר שהשמיט בהוספה שלו מאמר גדול, השלים את אשר הוסיף במאמר זה, עיין לעיל הערה כ' והביא רק מאמר קטן מוקטע ובסוריון וסיים סלח נא. עיין להלן הערה ל"ח : (לב) של שקי הן, במדרש צמ"ר שם וכן בהוספת המאגטובה צמדס אות י"ג הגי' של שקר הן, וכתב שם צמ"ר יד משה של צמ"ר במדרש של שקי הוה ולא גלה הטעם, וכן הוא באמת בכ"ו שלמינו, וכן להלן בתנחומא בהוספה, גם במדרש צמ"ר פי"ז אות ג' איתא שדה אחת של שוקי ואחת של צמ"ר וכו' ארץ מצרים של שוקי וארץ כנען של צמ"ר, ופי' שוקי שקייה כלומר של משקה. וכמדפס אשר הוסיף המאגטובה הניח של כנען צמ"ר כח הם ל"ל של צמ"ר הם, כמו שהוה גם במדרש צמ"ר אשר העתיק משם, ופי' צמ"ר כמו שצמ"ר הוראתה וידי הרב הגדול צמ"ר ערוך השלם בערך צמ"ר ג' שפי' צמ"ר בלשון ערבי שדה חבר או במקום גבוה שאין לריבין להשקתה ומסתפק במער השמים, והיפך מזה שק"א, ע"מ : (לג) להספיק, במדרש צמ"ר שם בטעות להוסיף, ול"ל להספיק : (לד) ד"א סלח יהו אומות העולם אומרים משה כך כאכזרי, מובא במדרש צמ"ר שם אות כ"ד, ושם הביא סלח יהו אומות העולם משה כך כאכזרי, ודחק המ"ר משה כך כלומר יאמרו עליך כי משה אתה בעלמך מנהג אכזרי, וכאשר הוא לפנינו נכונה, גם במקום כלומר לפנינו, במדרש צמ"ר הגי' לומר : (לה) שנאמר והמבול היה מים על הארץ, הסוים היה מהכתוב חסר במדרש צמ"ר : (לו) וכן בא דור הפלגה וכו', במדרש צמ"ר שם קצר בלשון בא דור הפלגה וכו' סדומים וכו' וכו' מנרים ולבדן : (לז) כלילית הוה, שדה הנקראת לילית, כמו הרעיע לילית (ישעיהו לד יד) כי עין בעין נראה אתה ה', וכן מובא במדרש צמ"ר שם, והסגרתה מלת "כי" והגנתי אשר עין בעין, וכן ל"ל משה אשר עין בעין, וממלא כתוב אחר ביטעיה כ"ב כי עין בעין יראו צבוח ה' את ליון, ועיין המאמר בהרחבת דברים במדרש דברים רבה פ"ה אות י"ג : (לח) ואני אומר סלח נא, עיין לעיל הערה ל"א כי המדפיס ממהאגטובה במאמר שהוסיף אל התנחומא מתוך מדרש צמ"ר סיים בזה ואני אומר סלח נא, והמאמר שהעתיק הביא מוקטע ובסוריון, ואח"כ הוא בתנחומא הדפס כמו צנף התנחומא בכ"ו שלנו, ומתחיל אכנו בדבר : (לט) א"ל הקב"ה חייך משה שלך עומדת ועלי בעיני. המלות האלה נשמעו במדרש צמ"ר :

ושלי במילה, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יד כ), ואעפ"כ לא במלה נזירתו של הקב"ה שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו (שם שם ט), (מ) העמיד ממנו ששים רבוא, (מא) ולעולם הבא הקב"ה מכנסן, שנאמר הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (ישעיה מט יג), והגלויות באות עמהם, והשבתים שהם נתונים לפניו מן (מב) סמבטיון, ושלפנים מן החשכה, הם מתכנסין ובאין לירושלים, (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאסורים צאו (שם שם ט), לאלו שהם נתונים לפניו מן סמבטיון, (מד) לאשר בחשך הגלו (שם), אלו שהם נתונים לפניו מן ענן חשך, ע"ד דרכים ירעו (ועל) [ובכל] שפיים מרעותם (שם), (מה) אלו שהן נתונים בדפני של אנטוכיא, אותה השעה הן נגאלים, ובאין לציון בשמחה, אמר ישעיה ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישגיון נסו יגון ואנחה (שם נא יא) :

[ז] ע"ד מתי לעדה הרעה הזאת אשר (הם) [המה] מלינים עלי וגו' (במדבר יד כו). (מי) ילמדנו רבינו תיגוק שיש בידו אבן בשבת, (מז) מהו ליטול בשבת, (מח) כך שנו רבותינו נטל אדם את בנו והאבן בידו, כלכלה ואבן בתוכה, מדור המדבר אתה למד שהקב"ה נושאם במדבר כביכול, ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא (ה) איש את בנו (דברים א לא), והיתה ע"ז בידם, (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' (נחמיה ט יח), וכן את מוצא כשעברו בים, (נ) צלמו של מיכה עבר עמהם, שנאמר ועבר בים צרה (דברים י יא), וכל כך לא הניחם הקב"ה, אמר למשה הרבה טובות עשיתי עמהם, והרבה הן מכעיסים אותי, (נא) קרעתי להם את הים הכעיסו אותי, שנאמר וימרו על ים [בים] סוף (תהלים קו ז), הבאתי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי, וכן הוא אומר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במדבר יד כג), אף כאן אמרתי לך לשלחם לתור את הארץ, והכעיסו אותי, והוציאו עליה שם רע, איני יכול לסבול,

הערות ותקונים

(ב) העמיד ממנו ששים רבוא, במדרש צ"מ שם סיים שנאמר ובני רחביה רבו למעלה (דה"א כג יז), וזה הוסף אחד ע"פ מאמרם צרכות דף ז' ע"א ע"ט : (מא) ולעולם הבא כו', במדרש צ"מ ולעתיד לבא : (מב) סמבטיון, הראוי צפ"ו והמ"ס נוסף, ונקרא כן על שם שבת (פאז-צאטסיאן-פלוס) ובגמרא סנהדרין דף ס"ה ע"ב נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השנה ובשבת הוא נח, וע"פ בפרש"י ובצ"ר פ"א אות ו' נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח. ובצ"ר פט"ג אות ו' עשרת השבטים גלו לפניו מן נהר סמבטיון שבת יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות. וכן בפסיקתא רבתי פסקא כ"ג נהר סמבטיון יוכיח שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך. ושם בפסקא ל"א אחת גלתה לסמבטיון ואחת גלתה לפניו מסמבטיון וכו'. וצירושלמי סנהדרין פ"א ה"ז (דף כ"ט ע"ב) לאמר לאסורים לאו אילו שגלו לפניו מנהר סמבטיון כו'. ועיין איכה רבתי פ"ב פסוק היה ה' כאויב. ועיין גם ילקוט ישעיה רמז של"א, ועיין ברמב"ן עה"ת פ' האזינו בפסוק אמרתי אפאיס. ובשאלותות צפ" בראשית ח"ל ממאי נילף ח"ל מנהר סמבטיון שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד, ח"ל אף צנהר זה אינו מאמיך שאינו יודע את מקומו : (מג) עליהם אמר ישעיה לאמר לאסורים לאו כו', ירושלמי סנהדרין שם : (מד) לאשר בשבת הגלו, אלו שהם נתונים לפניו מן ענן חשך, וירושלמי שם אלו שירד עליהן הענן וכיסה אותם. ובאיכה רבתי שם שירדו עליהם ענן והקיסן, לכן מזה תראה שבמדרש צ"מ"ר בהתחלת המאמר הזה והשבטים שהם נתונים לפניו מן סמבטיון ושלפנים מן הרי חשך הם מתכנסין ובאין, ח"ל ושלפנים בענן של חשך במקום הרי חשך, ולפניהם צ"י הגוי ושלפנים מן החשכה : (מה) אלה שהן נתונים בדפני של אנטוכיא, צירושלמי ובאיכה רבה שם שגלו לדפנה של אנטוכיא. אנטוכיא היא העיר המפורסרת Antiochia, ובגמרא של אנטוכיא היתה עיר דפני Daphne וזה דפני של אנטוכיא, עיין מה שהרחיב לדבר אודותיהם יד ידי הרב הגדול מוה"ר ח"י דר' קאהוב בערוך השלם ערך אנטוכיא וערך דפני, ופה אין המקום להאריך : (מז) ילמדנו רבינו, במדרש צ"מ"ר ספ"ו אות כ"ז הגוי המסדר "הלכה" במקום ילמדנו רבינו : (מח) מה ליטול בשבת, במדרש צ"מ"ר מה לפלטנו : (מח) קך שנו רבותינו, משנה שבת קמ"א ע"ב : (מט) שנאמר אף כי עשו להם עגל מסכה, ייגתי נחמיה ט י"ח. כי כל מעין יראה כי כוון להפסוק הזה, כי רק מפסוק דנחמיה ראים להדרשה שדורש, וזה שמסיים שם ואתם ברחמיך הרבים לא עזבתם והמרתים במדרש צ"מ"ר שמות ל"ב טעם, וגם שם מלת "כי" איננה : (ג) גלמו של מיכה, עיין מילותא בא פ"ד בשלה פ"א, ספרי בהעלותך פסוקא פ"ד, וירושלמי סוכה פ"ד סוף ה"ג, ש"ס ממזור ק"ד, אבות דר"צ פ"ד, סנהדרין דף ק"ג ע"ב, ושני"ר פמ"א אות א' : (נא) קרעתי להם הים הכעיסו אותי שנאמר וימרו על ים [בים] סוף הבאתי אותם במדבר ושם הכעיסו אותי וכו"ל וינסו וגו', במדרש צ"מ"ר קרעתי להם הים והכעיסוני שנאמר כמה ימרוהו במדבר (תהלים עח) חסר

עד מתי אהיה סובל להם, (גב) מנין ממה שקראו בענין, עד מתי לעדה הרעה הזאת :
 [ח] (גב) [ד"א] עד מתי וגו'. [וש"ה ויהי כאשר (קראתי) (קרא) ולא שמעו כן יקראו
 ולא אשמע אמר ה' צבאות (זכריה יג), מדה כנגד מדה, אמר הקב"ה
 לפי שאמרתי ד' פעמים, כך אתם עתידים לומר ד' פעמים כיוצא בו, אני אמרתי
 (גד) ד' פעמים עד אנה מאנתם (שמות עז כח), עד אנה ינאצוני (במדבר יד יב), ועד אנה לא
 יאמינו בי (ע), עד מתי לעדה הרעה הזאת (עס עס כז), אף אני אמרתי אומות ביד ד'
 מלכות, והן עתידים לצוות ולומר ד' פעמים, עד אנה ה' תשכחני נצח (תהלים יג ג),
 בבבל, עד אנה תסתיר את פניך ממני (ע), במדי, עד אנה אשית עצות בנפשי (עס עס ג),
 ביון, עד אנה ירום אויבי עלי (עס עס), בארם, לקיים מה שנאמר ויהי כאשר (קראתי)
 [קרא] ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע וגו', לכך נאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' :
 [ט] (גה) ד"א עד מתי לעדה הרעה הזאת. וש"ה כי ממורה שמש [ו]עד מבואו גדול
 שמי בגוים (מלאכי ה' ה), (גו) אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי,
 ואתם כמה נסים עשיתי לכם, ואתם מכעיסים אותי, רצונך לידע עגלון מלך מואב ערף
 היה, ונכנס אהוד בן גרא אצלו, וכיון שהזכיר לו שמי חלק לי כבוד, ועמד לו מכסאו,
 שנאמר ואהוד בא אליו והוא יושב בעליית המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים
 לי אליך ויקם מעל הכסא (שופטים ג ב), לקיים מה שנאמר כי ממורה שמש [ו]עד מבואו
 גדול שמי בגוים (מלאכי ה' ה), אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי, וחולקים לי כבוד,
 ואתם מכעיסים אותי, ואני מועין אתכם, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת :

[י] (גו) ד"א עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה בא וראה טובות שעשיתי
 להם שהלכו לתור את הארץ, כל מקום שהיו נכנסים הייתי עושה לראש
 העיר למות, וכיון שהיו נכנסין מוציאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר, ולא היו
 נותנים דעתם להם, ובמובה שעשיתי להם הוציאו שם רע, מה אמרו למשה, ארץ
 אוכלת יושביה היא (במדבר יג לב), אחר כל המובה הזאת שעשיתי עמהן שלא יתכבדו בהם
 שהם מרגלים ויתפשו אותם, ואחר כל אלו אמרו לשון הרע ואני סובל, עד מתי
 לעדה הרעה הזאת וגו' :

[יא] (גח) ד"א עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו'. אמר הקב"ה כביכול (גמ) אדם קונה לו
 עבד שיהא העבד נוטל את (ס) הפנס ומאיר את קונו, ואני לא עשיתי
 כן, אלא אתם עבדי, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (ויקרא כס ט), ואני הייתי
 נוטל את הפנס ומאיר להם, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך
 ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כה) :

הערות ותקונים

חסר שורה וכו' קרעתי להם הים והכעיסוני שנאמר [וימרו על ים צים סוף (תהלים קו ז) הבאתי אותם
 במדבר ושם הכעיסו אותי שנאמר] כמה ימרוהו במדבר (עס עה מ), והשמיים המעתיק מן שנאמר עד שנאמר
 והביא ראה מהכתוב כמה ימרוהו במדבר במקום לפניו מובא פסוק אחר וינסו אותי זה עשר פעמים :
 (גב) מנין ממה שקראו בענין, זה נשמע במדרש במ"ד : (גב) ד"א עד מתי וש"ה ויהי כאשר קראתי וגו',
 במדרש במ"ד פס"ז אות כ"ו אחר סקיים עד מתי אהיה סובל להם עד מתי לעדה הרעה הזאת מתחיל (אות
 כ"ז) ד"א עד מתי וש"ה כי ממורה שמש, והשמיים כל אות ח' ותנחומא שלפניו, וזה לא נעשה בשנה
 רק בכונה לא העתיק כל המאמר הזה, וזה מטעם כי כבר העתיק מאמר מנוף התנחומא בפרש"ה זו אות כ"ב
 ויאמר ה' אל משה עד אנה ינאצוני העם הזה אמר הקב"ה ב' זווחות זוחתי מפניכם, סופכם לזווח ארבע
 כ'. וישן כי הוא מאמר דומה קלה, רק בשם הביא ב' זווחות היינו עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו,
 ובכאן ברוססה של התנחומא חשיב ד' כנגד ד' מלכות, ועיין לעיל פ' שלח הערה ז"ל : (גד) ד' פעמים,
 היינו ד' פעמים עד אנה, והרביעי הוא עד מתי, והוא כמו עד אנה, (גה) ד"א עד מתי וש"ה כי
 ממורה, זה מובא במדרש במ"ד עס אות כ"ו : (גו) אמר הקב"ה א"ה מכבדים אותי, במדרש במ"ד עס ים
 זהחוק מלת "ענין" : (גז) ד"א עד מתי אמר הקב"ה בא וראה, כל אות י' השמיים צלע מדרש במ"ד, והנה
 זמזמיים בצוונה כי כבר הובא לעיל במ"ד פס"ז אות י"ג ויעלו ויתורו את הארץ כולד היו נכנסים לעיר הגדר
 טוּף את הגדולים, עיין לעיל בגוף התנחומא ובהערה ס' : (גח) ד"א אמר הקב"ה כביכול, טועהק במדרש
 במ"ד עס אות כ"ז, וחסר עס המלות ד"א עד מתי, והמאמר מנוצר עס למאמר שלפניו, והוא מאמר בפני
 עמנו : (גט) אדם קונה לו עבד, עיין שמ"ר פכ"ה אות ו' : (ס) פנס, המלה יוגית φανος סי' עשית :

[יב] (סא) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו (סב) אימימסיאה, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדו ואני הייתי מתקן אימימסיאה, שנאמר (סג) וארון ברית ה' נוסע לפניו דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (במדבר יג):

[יג] (סד) ד"א בנהוג שבעולם אדם קונה לו עבד שיהא עבדו אופה לו לחם, וקונה לו אוכל, ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדו, (סה) ואני הייתי אופה לכם שתהיו אוכלים, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד), וכן הוא אומר לחם אבירים אכל איש (תהלים עח כה), אחר כל המצות הללו שעשיתי לכם אתם מכעיסים אותי, עד מתי אני סובל, עד מתי לעדה הרעה הזאת:

[יד] (סו) [ד"א] עד מתי לעדה הרעה]. אמר הקב"ה למשה מכלה אני אותם מלפני, שכן הוא אומר אכנו בדבר ואורישנו (במדבר יד יג), מיד עמד לו משה מבקש רחמים מן הקב"ה, כיצד בשעה שעשו ישראל את העגל עמד לו משה, באותה שעה היה מבקש עליהם, אמר לו בבקשה ממך הודיע אותי באיזה מדה את נוהג בעולמך, שכן הוא אומר הודיעני נא את דרכיך ואדעך וגו' (שמות לג יג), א"ל הקב"ה במדת רחמים אני נוהג בעולמי, שנאמר ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום והנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שם לד ו), כיון שראה משה שאמר לו הקב"ה ארך אפים, התחיל אומר להקב"ה רבון העולמים זאת שאמרת ארך אפים כך אתה מאריך רוחך, א"ל הקב"ה אעפ"כ עתיד אני לפרוע להם, לא עשה אלא כיון שביקש הקב"ה לבלותם כאן, שנאמר אכנו בדבר ואורישנו, עמד משה והיה מבקש רחמים לפני הקב"ה, ואמר לו בבקשה ממך אותן התנאים שהתניתה ואמרת ארך אפים, כאן קיים בדברך, ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (במדבר יד יז), ומה אמר ה' ארך אפים ורב חסד וגו' (שם טז ט), (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד אם יהיו מעשיו טובים, ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, אין מהוויקין לרבו טובה, ואימתי הן מהוויקין לו טובה, בזמן שהעבד של תרבות רעה, ומעשיו רעים, ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות, כך אף את רבש"ע אל תבט בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דברים ט טו), אמר לו הקב"ה הרי בשבילך אני סולח להם, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יד כ): [מז] (סח) וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם, ועשיתם אשה לה' עולה או זבח לפלא נדר וגו' (שם טו א ב ג ד). וז"ה איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואומר אבי תקראו לי ומאהרי לא תשובו (יחזקאל ג ט), (סט) מהו איך

הערות ותקונים

(סא) ד"א בנהוג שבעולם, הועתק במדרש במ"ר סס: (סב) אימימסיאה, מובא בערוך בשם הילמדנו, וזה לאות כי כל הוספה לקוח מן הילמדנו, והמוספי כתב שם מלאתי גירסא זו במדרש במ"ר אבל בילמדנו לא מלאתי, והשם כי בערוך כוון להתנחומא הגדס, ובמלת הילמדנו שהיה לפי בעל הערוך נאכד ואינו, והמוספי כוון אל המאמר במדרש במ"ר פט"ו אות כ"ז, והמלה וימית $\sigma\tau\omicron\mu\alpha\sigma\tau\alpha$ ופי' מקום מוכן ומוזמן לנטוחה בדרך (שמו"ח): (סג) וארון ברית ה' וגו', יניתי במדבר י' ל"ג, ובשעות מלוויין במדרש סס במדבר י"ד: (סד) ד"א בנהוג שבעולם, במדרש במ"ר סס: (סה) ואני הייתי אופה לכם, במדרש סס הלשון מקושע ואני אופה לכם לחם מן השמים וכן הוא אומר לחם אבירים, ל"ג ואני אופה לכם לחם [שתהיו אוכלים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים] וכה"ל לחם אבירים לכל איש, ואחר זה חסר הסיום אחר כל המצות הללו שעשיתי לכם וכו', כמו לפנינו אשר לקוח ממנו: (סו) ד"א עד מתי הרעה, וחסר גם במדרש במ"ר אות כ"ח, ומתחיל אמר הקב"ה, ובמדרש במ"ר סס השמים מאמר שלם מן שכן הוא אומר אכנו בדבר עד אמר לפניו רבון העולמים אתה מאריך אף ועבד אם יהיה זו מעשים טובים, שהוא לפנינו בסוף אות י"ד (עיין הערה שלאחריה) וזה השמים יען כי כבר (סס במדרש במ"ר אות כ"ב) נמלא קצת הדומה לזה, ויש להוסיף ולתקן כמו שהוא לגבון לפנינו, כי כל הוספה הזאת נלקחה על פני כולם מתוך הילמדנו הנאכד מאלתו: (סז) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עבד כו', מכלן החל להעתיק בעל מדרש במ"ר, עיין הערה שלפניה: (סח) וידבר ה' זש"ה איך אשיתך, זה לא העתיק בעל מדרש במ"ר, ובפי"ו אות א' וזאת צ' העתיק מנגון הספיקתא, וכן אות ג' העתיק מן הוספה הביא שלפנינו להלן וע"ש בהערה פ': (סט) מהו איך אשיתך צבנים אהבה גדולה כו', עיין בתנחומא שלנו משפטים אות י' ובתנחומא הגדס משפטים אות י"ז, ושנ"ל פל"ב אות ב', ותנחומא קדשים אות י"ב ותנחומא הגדס קדשים אות י"ב, וילקוט ירמיה רמז ר"ע בשם התנחומא:

אשיתך בבנים, היאך אשוה אותך כחיבת בנים, (ע) אמר ר' יוסי בר חנינא מהו איך אשיתך בבנים, אהבה גדולה היתה ביני וביניכם, היאך הכנסתם שנאה ביני וביניכם, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר ואיבה אשית בינך וביני האשה (בראשית א יט): ד"א איך אשיתך בבנים, (עא) אמר ר' יהושע הלוי אמר הקב"ה אני הייתי מלמד עליכם סניגוריא, ועשיתם אותי שאהא מלמד קמניגוריא, איך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון חיוב, שנאמר אם כופר וישת עליו וגו' (שמות כב ז): ד"א איך אשיתך בבנים, (עב) אמר ר' חייא אמר הקב"ה לאיוז אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לאיוז אומה קרעתי את הים, לאיוז אומה נתתי לה את התורה, לאיוז אומה הבלדתי כשם שהבלדתי אתכם, איך אשיתך בבנים, אין הלשון הזה אלא לשון הבלדה, שנאמר וישת לו עדרים לברו וגו' (בראשית ל ז): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' אליעזר אמד הקב"ה לאיוז אומה עשיתי מה שעשיתי לכם, לא עשיתי אתכם אומה מיוחדת בעולם, והפרשתי אתכם מכל האומות, שנאמר לא תחתן במ וגו' (דברים יא ג), איך אשיתך בבנים וגו', אין הלשון הזה (עג) אלא לשון השתופייה, שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר (בראשית ד כ): ד"א איך אשיתך בבנים, אמר ר' ברכיה הכהן בירבי הביבין הייתם עלי כאדם שהיה לו כרם אחד, והיה מעדרו ומנכשו, ועושה כל צורכו, היאך עשיתם לי לעשותכם הפקר, ואין הלשון הזה אלא לשון הפקר, שנאמר ואשיתו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית (ישעיהו ה י):

[מז] (עד) ואתן לך ארץ חמדה (יבמות ג ט). ארץ שנתחמדו לה אבות העולם, אברהם, שנאמר ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה (בראשית יב ט), וכן הוא אומר גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אהות קבר עמכם (שם כג ד), ויצחק, (עה) אף הוא נתחמדה לה כשהיה מסתלק מן העולם, מה אמר לבניו קברו אותי אל אבותי אף שדה עפרון בן צוחר החתי) [אף הקב"ה מחבבה לפני יצחק, גור בארץ הזאת וגו' (שם טו א)], ויעקב כך הוא מצוה, בקברי אשר כריתי לי בארץ וגו' (שם כ), הוי ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים, ארץ שהיא צביונים של אומות העולם: ד"א נחלת צבי, ארץ שמריצה פירותיה כצבי: ד"א נחלת צבי צבאות גוים, ארץ שצביונות אומות העולם בה: כתיב מלך יריחו אחד מלך העני אשר מצד בית אל אחד (יוסעף יב ט), ואין בין זו לזו ג' מילין, והוא אומר מלך יריחו מלך העני, (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן כל מלך שהיה בחוצה לארץ, (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, מה כתיב וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה (שם כב), מהו אדרת שנער (עח) (פורפירורה) [פורפירח] בבליקון, (עט) אלא שהיה מלך בכל, וחנני בארץ ישראל, הוי נחלת צבי צבאות גוים, ואומר אבי תקראו לי (יבמות ג ט), מה עסקו של אל, אורח את הבן, מה עסקו של בן זקוק לתפוקו של אביו, מאכילו ומשקרו, אף אתם הוי זקוקים לאביכם שבשמים: [יז] [כי תבואו וגו']. מה כתיב למטה מן הענין, ראשית עריסותיכם הלה תרימו תרומה (במדבר טו ט), הרי מאכל, ומגין משקה, כי תבואו אל ארץ שמשובותיכם וגו' [

הערות ותקונים

(ע) אמר ר' יוסי בר חנינא, בתנחומא משפטים טס אמר ר' המא בר חנינא: (עא) אמר ר' יהושע הוי, בתנחומא משפטים אמר ר' יהושע בן לוי: (עב) אמר ר' חייא, פיון בתנחומא משפטים טס שמובה בטס ר' אלעזר בן פרז מהאמר הדומה לזה, ולפניו במאמר שלאחר זה מובא בטס ר' אליעזר מהאמר אחר, וזה ליתא טס: (עג) אלא לשון השתופייה, לשון שותפות: (עד) ואתן לך ארץ חמדה, תנחומא משפטים טס: (עה) אף הוא נתחמדה לה כי מה הוא אומר לבניו קברו וגו' אל שדה עפרון וגו', המאמר נשתבש, הפסוק קברו נאמר אלא יעקב (בראשית נט כט) ונחמית השנית אל שדה עפרון נאמר אלא אברהם (בראשית כה ט), לכן תקנתי כמו שהוא בתנחומא משפטים ובש"מ טס: (עו) אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן, פיון לעיל משפטים הערה ע': (עז) ולא היה קונה לו עיר אחת בצרף ישראל, לעיל בפ' משפטים אות י' כל מי שהיה קונה חוזה לארץ ולא היה קונה בצרף ישראל לא היה נקרא מלך, פיון טס בערה ס"ט. וראשית בערוך ערך אסיה ב' שהביא בטס ילמדנו שלח כל מלך שלח היה לו אסיה בצרף ישראל, לכן אין ספק בנקודת עיר אחת ז"ל אסיה, ס' אסיה ציוני אסיה טס, והמעתיק השמיים המלה והציג, "עיר אחת": (עח) פורפירורה [ז"ל פורפירח] בבליקון, מובא בערוך בטס ילמדנו פ' שלח, והוא המאמר שלפניו, ועיון לעיל פ' משפטים הערה ע"א מה שהעירו טס: (עט) אלא שהיה מלך בכל והתי בצרף ישראל, לעיל פ' משפטים

ויין לנסך (במדבר טו ט), (ב) וזש"ה לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינד כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קמ"ט ט ז), מדבר בשלמה (פא) בשעה שבנה בהמ"ק ושכללו, מה עשה, עשה ז' ימים הנוכה, וחזר ועשה עוד ז' ימים של חג ושכחו לעשות יום הכפורים והיו מצירים, אמר ר' יצחק יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך וגו': (פב) ד"א לך אכול בשמחה לחמך, מדבר בישראל בקרבנות שהיו מקריבים, ושתה בלב טוב יינד בנסכים, אמר להם הואיל והקב"ה מתרצה לכם בקרבנות, שנאמר ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וגו':

[יח] (פג) ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו'. אמר ר' זכאי דשאב, אמרו ישראל רבש"ע בכל מקום אתה קורא אותה [ארץ כנען וכאן] ארץ מושבותיכם, אמר להם הקב"ה הייכם לאבותיכם נתתי אותה, לאברהם ליצחק וליעקב, (פד) לאברהם אמרתי ולזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית כד ז), ליצחק אמרתי גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל וגו' (שם טו ג), וליעקב אמרתי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך (שם כח יג), והבן יורש את האב, (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם:

[יט] (פו) [ד"א כי תבואו אל ארץ מושבותיכם]. מה כתיב למעלה מן הענין פרשת המרגלים, ויעפילו לעלות אל ראש ההר (במדבר יד מד), (פז) מהו ויעפילו הביאו אפילה, (פח) ויאפילו ישבו כולכם באפילה, (פט) למה וארון ברית ה' וימשה לא משו מקרב המחנה (שם), שלא עלו עמהם, שנאמר לא משו מקרב המחנה, אמר משה כך אמר הקב"ה לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם (דברים ח מז), אמר להם משה עכשיו אמרתם אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וגו' (שם טס כח), (צ) מהו המסו,

הערות ותקונים

משפטים אות י' הגי' שהיה מלך בצל לנפש וסולטן ציריחו ועיין בדר' סוף פס"ה: (ב) זש"ה לך אכול בשמחה מדבר בשלמה, בעל מדרש צמ"ר העתיק כל ההוספה כגון שהעירותי לעיל אות א', והתחלת פ' י"ז (אות א' וז') העתיק מנוף התנחומא, ובסוף אות ב' מן ד"א לך אכול בשמחה מדבר בשלמה הוא מן ההוספה שהוספתי בסוף פ' שלח, ומן התחלת אות ה' הוא מנוף התנחומא, ועיין לעיל הערה קכ"ג קכ"ד: (פא) בשעה שבנה בית המקדש כו' ושכחו לעשות יום הכפורים, עיין צ"ר פ"ה אות ג' ובגמ' שבת דף ק' ז' ע"א, ומ"ק דף ט' ע"א, וילקוט יהושע רמז ל"א וילקוט מ"א רמז קל"ב: (פב) ד"א מדבר בישראל, זה השמיט בעל מדרש צמ"ר כי כבר מובא למעלה (בלות ב') מנוף התנחומא: (פג) ד"א כי תבואו אמר ר' זכאי דשאב, הועתק במדרש צמ"ר פ"ו אות ג': (פד) לאברהם אמרתי וכו', וחושב המקראות שכתוב בהם שנתנה לאברהם וליצחק וליעקב, ובעל מדרש צמ"ר שם קצר בלשונו, וכתב, וכולם מן המקרא' ולא הביא יותר: (פה) לפיכך אמר אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם, ר"ל כאלו כבר אתם יושבים בה מימי אבותיכם, שנתתי אותה להם ואתם יורשים אותה, ואחר סיום המאמר הזה נמנע במדרש צמ"ר שם ההוספה, ולמה זכה כנען שנקראת הארץ על שמו, כיון ששמוע ישראל באים פה את המקום אמר הקב"ה אתה פיתתה את המקום תקרא הארץ על שמו ואתן לך ארץ יפה כהר"ך ואיזו זו אפריקו: ופה יש לתקן פינה את המקום אמר הקב"ה אתה פיתתה את המקום, וכן במדרש דברים רבה פ"ה אות י"ד מה עשה הגרנשי פנה והלך לו מלפניו ונתן לו הקב"ה ארץ יפה כהר"ך וכו'. ועיין ירושלמי פ"ו דשביעית ג' פריסטיגיות שלח יהושע לארץ ישראל מי שרואה להפנות יפנה כו'. גרנשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקו, עד זבוא ולקחתי אתכם אל ארץ כהר"כס זו אפריקו. וכן בחוספתא שבת פ"ה רשב"ג אומר אין לך מתון יותר מן האמוריים, וכן מלינו שהאמינו במקום וגלו לאפריקו ונתן להם המקום ארץ שיפה כהר"כס והיתה ארץ ישראל נקראת על שמו, ועיין מה ששער בעל ערך מלין בערך אפריקא: (פו) ד"א מה כתיב למעלה, צמ"ר שם, ושם אין פירוד בין המאמר: (פז) מהו ועפילו הביאו אפילה כו', לזה המאמר כוון רש"י בפירושו על התורה (שלח יד מד), ויעפילו מדרש התנחומא מפרשו לשון אופל, הלכו חשכים שלא ברשות, וזה לקח מן ההוספה שלפניו. ואין ספק שצ"ח של התנחומא שהיה לפני רש"י ז"ל היה נמנע ג"כ ההוספה ההוא כמו שהוא בקובץ של רמזי, וידויד הרב החכם הגדול מהר"א ברלינער זכור לאברהם שם העיר ז"ל, וכן בנימוקים של ר"א בחור לרד"ק הביא כן בשם התנחומא, וחפשי ולא מלאחי בתנחומא שלפניו, אך עיין בת"י ותמנא כפרש"י, עכ"ל. וכאשר הוא לפניו תראה כי רש"י כוון בזה אל התנחומא: (פח) ויאפילו ישבו כולהם באפילה, דרש ויעפילו כמו ויאפילו, ובמדרש צמ"ר שם הלשון שנתנם הביאו אפילה על יושביה כולם באפילה ל"ל הביאו אפילה עליהם וישבו כולם באפילה: (פט) למה וכו', ר"ל מפני שהלשון ומשה שהאורה יואת מוין לא משו מהמחנה, לכן נשאר כולם באפילה: (צ) מהו המסו, מאכין עד אמרו רבותיו נשמע

(צא) המסיב את לבנו : ד"א המסו , ר' יהודה בר' סימון חלקו את לבבנו , (צב) לשון אילונוסמי אימיסו : (צג) ד"א המסו , אמרו רבותינו מיכן עישרו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו : עם גדול ורם ממנו (דברים א כה) , אמר להם (צד) מתחלה חלקתם אותה , ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו (סס סס כג) , וכתוב ותרנגו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים (סס סס כו) , הקב"ה אומר להם אהבתי אתכם (מלאכי א ג) , והן אומרים בשנאת ה' אותנו הוציאנו (דברים א כו) , (צה) אמר ר' יוסי בר' חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל משל ההדיוט אומר מה בלבך על חבירך מה שבלבי עלי בשנאת ה' אותנו היו דורשים ואומרים תדע לך שהוא שונא אותנו , מלך בשר ודם שיש לו ב' בנים , ויש לו ב' שדות , (צו) אחת שקי , ואחת של בעל , למי שהמלך אוהב הוא נתן של שקי , ולאחר ששונא הוא נתן לו אותה של בעל , ארץ מצרים של שקי והיינו בתוכה , וארץ כנען של בעל , והוציאנו ממצרים [לתת לנו את ארץ כנען] , אעפ"כ ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלות ההרה , ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו (סס סס מא מז) , סבור הייתי לעלות אתכם , ועכשיו לא תעלו , ירידה היא לכם אינה עלייה לכם , אעפ"כ (צז) ותחגרו [איש] נעשיתם כולכם אגודה אחת , ותהינו לעלות ההרה (סז) , מהו ותהינו לעלות ההרה , שהיו אומרים (צח) משיפה לשיפה נתמלא ההין , (צט) כתוב אחד אומר ותזודו (סס א מג) , וכתוב אחר אומר ותהינו (סס סס מה) , מהו ותזודו , שהזידו (ק) על הניתויו של הקב"ה :

[כ] ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים (סס סס נג מד) , מה הדבורה הזו כיון שהיא מכה לאדם מיד אתה , מה , אף אתם כיון שהיה אחד כהם נוגע בכם מיד היתה נפשו יוצאה : כאשר תעשינה הדבורים , מה הדבורה פורחת , כך היו פורחים עליכם , לשעבר היו שומעים שמעכם ומתים , שנאמר שמעו עמים ירגזו וגו' (שמות טו יד) , עכשיו וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים וגו' : ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם ולא האזין אליכם (דברים א מה) , כביכול (קא) עשיתן מדת הדין כאילו אכזרי , ולא שמע ה' בקולכם וגו' : ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבואו וירשו את הארץ וגו' (סו יב) , ואם באתי לעשות עמהם משפט אינם נכנסים לארץ , אלא קום לך למסע לפני העם וגו' , הוי כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו' : [כא] ועשיתם אשה לה' עולה או זבח וגו' (במדבר טו ג) . אמר להם הקב"ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם , אלא [אם] מקרבו

הערות ותקוני

במדרש צמ"ר : (צא) המסיב את לבנו , אין לזה פתרון , ובוודאי שתכן המלה : (צב) לשון אילונוסמי אימיסו , הכוונה במלת אילונוסמי שפת יון αἰλόνος עיין לעיל פ' לו אות ד' ובהסרה ל' לשון אלנסמי , וכן צירושלמי סוטה פ"ז ה"א (דף כ"א ע"ב) קרו שמע אלנסתין : ומלת אימיסו ציוני טסמון פ' חלו , זה שדורש המסו מלשון יוני חלקו את לבבנו : (צג) ד"א המסו אמרו רבותינו מיכאן עישרו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים משימסו , במדרש צמ"ר מכאן עישרו הרמונים , פ' למדו מכאן שיעור אימתי שיתחייבו במעשר . ובאשר ה' לפניו ג"כ נכונה מיכן עישרו הרמונים פ' במעשה מעשרות פ"א משנה ג' שללו מאימתי הפירות חייבין במעשרות , ועל זה אמרו הרמונים חייבין במעשרות משימסו , וצירושלמי מעשרות פ"א ה"ב (דף מ"ח ע"ד) איתא הרמונים משימסו ר' יודה בר פזי בשם ר' יהושע בן לוי משיכנסו מהמה , ר' יונה צבי דלמא מן רבנן דאגדתא הוא שמע לה אחינו המסו את לבבנו פלגו לבבנו : (צד) מתחלה חלקתם אותה , במדרש צמ"ר נוסף מתחלה חלקתם אותה ותקרבון אלי כולכם (דברים יא כג) לעובה , ותקרבון אלי כל ראשי שבטים (סס א כג) לרעה , וזה הוסף מספרי , וזבא גם ברש"י על התורה (דברים א כג) ותקרבון אלי כלכם בערבוביא , ולכלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטים וקביס ותאמרו הן הראונו וגו' , אותה קריבה היתה הוגנת בו , אל כלן ותקרבון אלי כולכם בערבוביא , לדיס דוחסין את הוקביס וקביס דוחסין את היתאים : (צה) אמר ר' יוסי בר חנינא שונה אותה בשם ר' ישמעאל , עד בשנאת ה' אותנו שמע במדרש צמ"ר מן בשנאת ה' אותנו א' עד בשנאת ה' אותנו ב' : (צו) אחת שקי ואחת של בעל , עיין לעיל בהוספה אות ה' ובהערה ל"ב : (צז) ותחגרו [איש] נעשיתם אגודה אחת , דורש מלת איש שנעשו כולם כאיש אחד : (צח) משיפה לשיפה נתמלא ההין , דורש והיינו מלשון הין ומדה : (צט) כתוב אחר אומר , ל' ציפך , כתוב אחד אומר ותהינו וכתוב אחר אומר ותזודו , כסדר הכתובים בקרא : (ק) על הניתויו של הקב"ה , במדרש צמ"ר על הניתויו של הקב"ה , עיין מ"כ , והרד"ל רש"י להגיה כניויתו , והוא כן במלת לפנינו ככ"ו : (קא) עשיתם מדת הדין כאילו אכזרי . עיין צמ"כ ובפי' מהרז"ל במדרש צמ"ר סס

והוא ערב עלי, אף לעולם הבא הוא זכה לקרב ואני מקבלו והוא ערב עלי, שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות (מלאכי ג ד):

חסלת הוספה לפרשת שלח

פרשת קרה

[א] ויקח קרה (במדבר עז ה). (א) וז"ה אה נפשע מקרית עוז ומדינים כבריה ארמון (משלי יח ט), אה נפשע (ב) זה קרה, שחלק כנגד משה, ומרד וירד מכבוד שהיה בידו, ואין נפשע אלא מרידה, שנאמר מלך מואב פשע בי (מ"ג ג ז), ואומר אז תפשע לבנה (ס"ג כ ט), (ג) ומדינים כבריה ארמון (ס), שחלק על הקב"ה ועל משה:

[ב] [ד"א] ויקח. (ד) אין ויקח אלא לשון משיכת דברים רכים, שמשך כל גדולי ישראל והסנהדראות אחריו, במשה כתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה וגו' (במדבר א יז), (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו וגו' (ס"ג כ ט), הוי ויקח קרה, שבדברים רכים משך לבם:

[ג] ויקח קרה. (ו) על [ידי] מה נחלק, על [ידי] אליצפן בן אחי אביו, שנעשה על משפחתו נשיא, שנאמר ונשיא בית אב למשפחת הקהתי אליצפן בן עוזיאל (ס"ג ג ז), אמר קרה ארבעה אחים היו [אחי אבא], ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל (שמות יח), עמרם הבכור (ז) זכה אהרן בנו לכהונה גדולה, ומשה אחיו למלוכה, ומי ראוי ליטול השניה, לא השני, ובני קהת עמרם ויצהר, ואני בנו של יצהר, הייתי ראוי להיות נשיא של משפחתי, והוא עשה בנו של עוזיאל, קטן של אחי אבא יהא גדול עלי, הרי אני חולק ומבטל כל דבריו כל מה שעשה, לפיכך היתה מחלוקת:

[ד] ויקח קרה. (ח) מה כתיב למעלה מן הענין, דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] ועשו להם ציצית (במדבר עז ג), (ט) א"ל קרה למשה רבינו, משה מלית שכולה תכלת, (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, (יא) א"ל משה חייבת בציצית, א"ל קרה מלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה, (יב) וארבעה חוטין פוטרין אותה, בית שמלא

הערות ותקונים

(א) וז"ה אה נפשע. מובא בילקוט ריש קרה בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר פי"ח אות א', ורש"י בריש קרה כתב פרשה זו ויה נדרשת במדרש רבי תנחומא, ורוב דבריו שם לקוחים מן התנחומא: (ב) זה קרה, שהיה בן אחי אביו של משה וזהו אה, ועיין גם במדרש במ"ר פי"ח אות י"ד אה נפשע מקרית עוז זה קרה שפשע בתורה שהיה עו שנאמר ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: (ג) ומדינים כבריה ארמון שחלק על הקב"ה ועל משה, כ"ה גם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובילקוט הגי' עשה דינס [צ' עזינים] עם משה והעלה הארץ בריחיה עזדו. ובתנחומא הגדפס וכן הוא בכ"י ספרדי ומדינים כבריה ארמון מדינים עשה כנגדו פלטים כבריה ארמון שחלק על משה ועל המקום [ובדפוסים הראשונים הגי' על משה ועל אהרן]. והמדפסים מומאנטובס הוסיף באומנט "ס"א שהעלתה הארץ בריחיה עזדו". וזה כמו שהוא במדרש במ"ר, והוא ע"ד לשון הכתוב (וינה ג ז) לקלבי הרים ירדתי הארץ בריחיה צעדי לעולם. ובעל אות אמת כתב על גי' התנחומא הגדפס ט"ס הוא וז"ל העלתה הארץ בריחיה עזדו כארמון, ואין ספק אלני שנוסף כך אח"כ אל המדרש: (ד) אין ויקח אלא לשון משיכה, מובא במדרש במ"ר טס, ומובא גם ברש"י עה"ת: (ה) וכן כתיב קח את אהרן ואת בניו, כנגדפס ובמדרש במ"ר נוסף אחר זה וכה"ל קחו עמכם דברים (השע יד) וכן ותוקח האשה בית פרעה (בראשית יב): (ו) על מה נחלק, כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר ומובא גם ברש"י עה"ת, ובילקוט קרה הוסיף פה מאמר אשר לפניו להלן, אין ויקח אלא לשון פליגא שלבו לקחו שנאמר מה יקח לך, על מה נחלק, ע"י אליצפן וכו': (ז) זכה אהרן בני, כ"ה בכל הכתבי יד וכן בילקוט, ובנדפס הגי' זכה אהרן ובניו: (ח) מה כתיב למעלה, מובא במדרש במ"ר טס אות ג': (ט) א"ל קרה למשה רבינו, כנגדפס ובמדרש במ"ר קפך קרה ואמר למשה. והמאמר נסנה בירושלמי סנהדרין פי"ה ה"א (דף כ"ו ע"ד) רב אמר קרה חסיקריס היה, מה עשה עמד ועשה עליות שכוין תכלת בו'. ומובא בסגנון אחר במדרש משלי פי"א ע"ט: (י) מהו שתהא פטורה מן הציצית, ובירושלמי מהו שתהא חייבת בציצית: (יא) א"ל משה חייבת בציצית, בירושלמי סיים דכתיב גדילים תעשה לך: (יב) וארבעה חוטין פוטרין אותה, כתב המ"כ ד' חוטין בכל ציצית חוט אחד, עיין תוס' מנחות דף ג"ח ע"א ד"ה התכלת, והסיום הזה ליתא בירושלמי. ורש"י בפירושו עה"ת הביא וז"ל אפשר עלית של מין אחר

ספרים, (יג) מהו שיהא פטור מן המזוזה, א"ל חייב במזוזה, (יד) א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, ואינן פוטרות את הבית, (טו) ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית, א"ל דברים אלו לא נצטוו עליהם, אלא מלבד את בודאם, הדה הוא דכתיב ויקח קרה :

[ה] (טז) ויקח קרה. אין ויקח אלא לשון פליגא שלבו לקחו, שנאמר מה ויקח לבך (איוב טו ב), (יז) הוא שמשא אמר להם המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וגו' (במדבר טו ט), כל אותו הענין, עד כמות כל האדם (שם טז ט), אמרו חכמים חכם גדול היה קרה, ומטועני הארון היה קרה, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (שם טז ט), (יח) וקרה בן יצהר בן קהת, כשאמר משה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת (שם טו לח), מה עשה, מיד צוה ועשו מאתים וחמשים מליתות של תכלת, ונתעטפו בהן אותן מאתים וחמשים ראשי סנהדראות שקמו על משה, כענין שנאמר ויקומו לפני משה [ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים וגו'] (שם טז ג), עמד קרה ועשה להם משתה, ונתעטפו כולם במליתות של תכלת, באו בני אהרן ליפול מתנותיהם, הוזה ושוק הימין, עמדו כנגדם ואמרו להם מי צוה אתכם ליפול כך, אמרו משה, (יט) ענו הם ואמרו לא ניתן לכם כלום שלא ציווה הקב"ה, באו והודיעו למשה, הלך לפייסן, (כ) מיד עמדו כנגדו, שנאמר ויקומו לפני משה (שם), (כא) ומי היו אליצור בן שדיאור וחביריו, האנשים אשר נקבו בשמות (שם ה י), אע"פ שלא פירסמן הכתוב, גותן את סימניהם, ומתוך המקראות אתה מבין אותם, משל למה הדבר דומה, לבן טובים שננב (כב) בלים מן המרחץ, ולא היה רוצה בעל הגנבה לפרסמו, התחיל גותן סימניו, אמרו לו מי ננב את כליך, אמר בן טובים, בעל קומה, (כג) ושיניו נאות, (כד) שערו נאה, משנתן סימניו ידעו מי הוא, ואף כאן שסתמן הכתוב, ולא פירש שמותן, ובא ונתן את סימניהם, אתה יודע מי הם, נאמר להלן אלה קראוי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם (שם טז ט), וכתיב ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות (שם טז י), וכאן כתיב (כה) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם (שם טז ג) :

[ו] ויקח קרה. (כו) לקח מליתו והלך ליטור עצה מן אשתו, בשעה שאמר הקב"ה קח את הלויים מתוך בני ישראל ושהרת אותם, וכה תעשה להם למחרת וגו', והעבירו תער על כל בשרם (שם טז ז), מיד עשה כך לקרה, התחיל לחזר על כל ישראל,

הערות ותוסים

אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עלמה: (יג) מהו שיהא פטור מן המזוזה, בירושלמי מהו שיהא ח"ב במזוזה, וסיים דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וגו', והשאל ליתא שם: (יד) א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות יש בה, וכ"ה נגדפס ובמדרש במ"ר שם. לא אדע לכוון החשבון, ויש אשר ראו להגיה קע"ה פרשיות ע"פ מה שכתוב בירושלמי שנת פס"ז דף ס"ו ע"ג, מס' סופרים פס"ז ס"ו, ומדרש ש"ס מוזמור כ"ב, ולאחיות דר"ע אות ל'. א"ר יהושע בן לוי אלה מן יומי לא אסתכלתי בספרא ולאגדתא אלא חד זמן אסתכלתי אסתכחית כתוב בה, מלה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה דיבור אמירה ליווי כנגד גנותיו של אצויו אברס, אולם שם מונה סכום הפרשיות שכתוב בהם אמירה ליווי: (טו) ושתי פרשיות, במדרש במ"ר פרשה אחת, יש לתקן שם שתי פרשיות: (טז) ויקח קרה, במדרש במ"ר אין פירוד צוה הנאמר, ויש להוסיף ויקח קרה אין ויקח, והוא נאמר בפני עצמו, ונאמר לכוון גם נגדפס: (יז) הוא שמשא אמר להם המעט וגו', במדרש במ"ר המלה שחאמר יס לנחוק, וגם חסרים שם המלות "כל אותו הענין עד כמות כל האדם". והכוונה שהדורש לא רצה להעתיק כל הכסוקים ורשם כל אוחו הענין עד כמות כל האדם, ור"ל שמתענת משה שאמר אם כמות כל האדם וגו' הרי שבה לנכר טעות קרה שאמר לא ה' שלחו, והוארך להשיב צוהת חדשו כי ה' שלחני וגו': (יח) וקרה בן יצהר בן קהת, זה הביא לראיה וקרה היה מבני קהת ואם כן היה מטועני הארון: (יט) ענו הם ואמרו, קן יש לתקן במדרש במ"ר שם: (כ) מיד עמדו כנגדו שנאמר ויקומו לפני משה, במדרש במ"ר בטעות לקדמו לפני משה, ל"ל ויקומו לפני משה: (כא) ומי היו אליצור בן שדיאור, פסיקתא רבתי פסקא ז' אות ה', וכן במקדש במ"ר שם ובמ"ר סיג' אות ה': (כב) בלים מן המרחץ, וכ"ה במדרש במ"ר, אולם נגדפס בטעות צבית המדרש, ל"ל צבית המרחץ, ובכ"ה ה' של הקספאחד נאמר לכוון צבית המרחץ: (כג) ושיניו נאות, וכ"ה בכ"ה רח"ס וגם במדרש במ"ר, אולם בכ"ה רומי גם נגדפס ועיניו נאות, והוא הנכון: (כד) שערו נאה, נגדפס ובמדרש במ"ר עוסף חוטמו נאה: (כה) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם, בפסוק שלאחריו כתוב ויקאלו על משה ועל אהרן, ובמדרש במ"ר החל מן ויקאלו על משה מלאמר חדש, ובאמת זה מוסב למעלה והביא גם הכתוב שלאחריו, וכאן מתחיל מן ויקח קרה: (כו) לקח מליתו,

ולא היו מכירים אותו, אמרו לו מי עשה לך כך, אמר להם משה, ולא עוד אלא נבלוני בידו וברגלי ומניף אותי, ואומר לי הרי אתה מהור, והביא את אהרן אחיו וקישמו ככלה, והושיבו באהל מועד, מיד התחילו שונאי משה להתנרות בו את ישראל, ואמרו משה מלך, ואהרן אחיו כהן גדול, ובניו סגני כהונה, תרומה לכהן, (כז) תרומת מעשר לכהן, כ"ד מתנות כהונה לכהן, (כח) מיד ויקהלו על משה ועל אהרן, ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' (במדבר טו ג), אמר ר' לוי באותה שעה כינס קרה את עדתו ויאמר להם הרביתם עלינו משאוי יותר משעבוד מצרים, טוב לנו תחת מצרים ולא תחת ידכם, (כט) שבכל שנה מתין מסנו חמשה עשר אלף וארבעים וחמש, וביקשו לסקלו, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו (סג טז ד), אמר להם משה לא מלוכה אני מבקש, ולא אהרן כהונה גדולה, שנאמר ואהרן הקרב אליך וגו' (שמות כח טו), והם עמדו עלינו להרגנו, א"ל בוקר ויודע ה' (במדבר טז ט), (ל) (מהיכן) [מהו כן], אמר ר' נתן אמר הקב"ה אם יתקבצו כל חרטומי העולם וביקשו להפוך את הבוקר לערב לא יוכלו, (לא) וכשם שהבדלתי בין אור לחשך, (לב) כך הבדלתי אהרן להקדישו קודש קדשים, מיד וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירים בני אליאב ויאמרו לא נעלה (סג טז י), לא נלך ולא נבא, אין כתיב כאן, אלא לא נעלה, (לג) פי כסיל מחתה לו (משלי יז י), (לד) פתחו פיהם בירידה, לומר שאין להם עלייה, כשם שאמרו, כך מתו, וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר טז יג), אמר משה הואיל ולא רצו לבוא, אני אלך אצלם, אולי יתביישו ויחזרו בהם, שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירים (סג טז כ), כשראו אותו התחילו לחרף ולגדף, שנאמר ודתן ואבירים יצאו נצבים (סג טז כו), וכי יושבין או כורעין או נופלין יוצאין בני אדם, אלא שיצאו הן מהרפין ומגדפין, נאמר כאן יציאה והצבה, ונאמר להלן בגלית הפלשתי יציאה והצבה דכתיב ויצא איש הבינים [וגו'] ויגש הפלשתי והשכם והערב ויחיצב ארבעים יום (ש"א יז ד טו), מה יציאה והצבה דהתם חירופין ונידופין, אף יציאה והצבה דכאן חירופין ונידופין, לכך פתח משה ואמר אם כמות כל האדם וגו', ותפתח הארץ את פיה וגו' (במדבר טז כט), בא וראה כמה קשה המחלוקת, שכל העוור במחלוקת הקב"ה מאבד את זכרו, שנאמר ואש יצאה מואת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש (סג טז לה), אמר ר' ברכיה כמה קשה המחלוקת שב"ד של מעלה אינן קונסין אלא מבין עשרים שנה, וב"ד של מטה מבין שלש עשרה שנה, ומחלוקתו של קרה תינוקות בני יומן נשרפו, ונבלעו בשאול תחתית, דכתיב ונשיחם ובניהם וטפם (סג טז לו), וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (סג טז לג),

לכך נאמר ויקח קרה :

[ז] ויקח קרה בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא כתיב בן יעקב בן ישראל, (לה) זש"ה בסודם אל תבא נפשי (בראשית מט ו), אלו המרגלים, ובקהלם אל תחד כבודי (סג), זה קרה, אמר יעקב לפני הקב"ה, רבש"ע לא במרגלים ולא במחלוקתו של קרה יזכר שמי, [על] אותן הרשעים שעתידין להכעיס, (לו) ואימתי יתייחד שמי, כשהן מתייחדין לעמוד על הדוכן, בן אסיר בן אביאסף בן קרה בן יצהר [בן קהת] בן לוי בן ישראל (דה"א ו כג כג) :

הערות ותקונים

מוצא בילקוט שם ריש קרה בשם התחומא : (כז) תרומת מעשר לכהן, ככ"י רומי ומעשר מן המעשר לכהן, ובמדרש צמ"ר הני' ומעשר לכהן, וכתב רש"ש ר"ל מעשר מן המעשר : (כח) מיד ויקהלו על משה, מוצא בילקוט קרה רמז תש"ץ בשם התחומא : (כט) שבכל שנה מתין ממנו המשה עשר אלף וארבעים וחמש, זה נשמע במדרש צמ"ר : (ל) מהיכן, תקנתי כמו שהוא ככ"י רומי ורש"י ומדרש צמ"ר "מהו כן" : ובתחומא הדפסם הני' מזה צקר : (לא) וכשם שהבדלתי, נדפסם כך כשם שהבדלתי. מלת כך מיותר : (לב) כך הבדלתי אהרן להקדישו קדש הקדשים, וכוונתו למה שכתוב בדה"א כ"ג י"ג ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים : (לג) פי כסיל מחתה לו, מוצא בילקוט משלי רמז התקצ"ז. ע"ש : (לד) פתחו פיהם בירידה, לומר שאין להם עליה. ככ"י רומי וכ"י רש"י ובמדרש צמ"ר פתחו פיהם לפרוענות לומר שהן מתים בירידה ולא בעליה : (לה) זש"ה בסודם, מוצא במדרש צמ"ר שם אות ה', ב"ר פ"ה, תחומא ויהי : (לו) ואימתי יתייחד שמי כשהן מתייחדין לעמוד על הדוכן, ככ"י רומי ואימתי יכתב שמי כשסן מתייחסים

[ח] ודתן ואבירם (במדבר טו ז). (לח) מיכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו, טוב לצדיק טוב לשכנו, דתן ואבירם, (למ) שהיו שכנים לקרח, שהיה שרוי בדרום דכתיב משפחות בני קהת יחנו וגו' (עס ג כט), דגלו של ראובן סמוך להם, [שנאמר] דגל מחנה ראובן תימנה (עס ז י), אבל דגל של יהודה היה במזרח, ויששכר וזבולון עמו, [שנאמר] והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה (עס ז א), וסמוכין להן משה אהרן ובניו, [שנאמר] והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו (עס ג לח), לפי שהיו אלו סמוכין לתורה, לכך זכו להיות בני תורה, דכתיב יהודה מחוקקי (תהלים ס ט), [וכתיב] ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דבר'א יב ג), [וכתיב] ומזבולון מושכים בשבט סופר (שופטים ה יד), ודתן ואבירם שהיו שכנים לקרח בעל מחלוקת, לקח ואבדו מן העולם :

[ט] (ט) ויקהל עליהם קרח (במדבר טו יט). אמר להם, כי כל העדה כולם קדושים [ובתוכם ה] (עס עס ג), וכולם שמעו בסניי אנכי ה' אלהיך, (מא) ומדוע תתנשא (עס) מיד נודעו משה, לפי שכבר היה סורחן רביעי בידם, משל לבן מלך שסרח על אביו, ופייס עליו אוהבו פעם שתיים ושלוש, כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך, אמר כמה פעמים אמריה על המלך, אף כן משה, חמאו בעגל, ויחל משה (שמות גב יא), במתאוננים ויתפלל משה אל ה' (במדבר יא ג), [במרגלים ויאמר משה אל ה'] (עס יד יג), ושמעו מצרים וגו' (עס), במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו, אמר כמה אוכל להסריח לפני המקום, לפיכך וישמע משה ויפל על פניו (עס טו ד) :

[י] (מב) וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בוקר ויודע ה' את אשר לך (עס עס ה), מה ראה לומר בוקר ויודע ה', אמר משה שמא מתוך מאכל ומשתה אמרו דבר זה, לפיכך אמר בוקר, שמא בין כך ובין כך יעשו תשובה, אמר להם אין [לי] רשות ליכנס עכשיו, אין לפני לא אכילה ולא שתיה, אלא בשבילנו על שאכלנו ושתינו: ד"א בוקר. אמר משה גבולות חלק להם הקב"ה בעולמו, ויכולים אתם (מג) לערב בוקר לערב, והוא דכתיב בתחלה ויהי ערב ויהי בוקר (בראשית א ה), ויבדל אלהים בין האור ובין החושך (עס עס ד), בשביל תשמישו של עולם, וכשם שהבדיל בין האור ובין החושך, כך הבדיל ישראל מן האומות [שנאמר] ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ טו), וכך הבדיל אהרן, [שנאמר ויבדל אהרן] להקדישו קדש קדשים הוא ובניו (דבר'א כג יג), אם יכולים אתם לערב אותם הבדלות שהבדיל בין היום ובין הלילה, אתם יכולים לבטל את זו, לכך אמר להם בוקר ויודע ה' את אשר לו, כבר הוא מתוקן, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו :

[יא] (מד) זאת עשו קחו לכם מחתות [קרח וכל עדתו] ותנו בהן אש (במדבר טו ז). מה ראה לומר להם כך, אמר להם בדתי העובדי כוכבים (מה) מעויות הרבה

הערות ותקונים

מתייחסים על הדוכן, ובכ"ס רח"ס אימתי יזכר שמי כשהן מתייחסים ועומדים על הדוכן, וכן במדרש צמ"ר במקום יכתב כתיב יזכר: (לז) ודתן ואבירם, מדרש צמ"ר סס, ומובא בילקוט שם רמז תש"ן בשם התנחומא: (לח) מנחן אמרו אוי לרשע, נגעים פי"ב, ספרא מלורע, לעיל תנחומא במדבר, אבות דר"ג פי"ט ובמ"ר פי"ג, וילקוט במדבר רמז תרפ"ו, סוכה ג"ז ע"ג: (למ) שהיו שכנים לקרח, בעל מחלוקת, במדרש צמ"ר שם בעטות שהיו שכנים לקראת בעל מחלוקת, צ"ל שכנים לקרח בעל מחלוקת: (מ) ויקהל עליהם קרח, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובגדפס ובמדרש צמ"ר, והוא מקרא במדבר ט"ז י"ט, ולדעתי ברור שצ"ל ויקהל על משה ועל אהרן (במדבר טו ז), וזה שסיים אמר להם צ"ל אמרו להם [כי כל העדה וגו'] והוא בפסוק הג"ל, ומובא גם בילקוט רמז תש"ן בשם התנחומא והכל להעתיק מן כי כל העדה כולם קדשים: (מא) ומדוע תתנשא, בגדפס (אות ד) ובמדרש צמ"ר טוסף אלמנא צ"ל אלמני' אחס שמעתס לבדס וחס לא שמעו היתס אומרים עכשיו כולם קדשים ומדוע תתנשא, וזה ליתא גס בכ"י רומי וכ"י רח"ס: (מב) וידבר אל קרח, מובא בילקוט רמז תש"ן בשם התנחומא ומובא במדרש צמ"ר שם אות ז: (מג) לערב בקך לערב, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס (אות ה) ובמדרש צמ"ר ובילקוט שם יכולים אתם לערב יוס בליה: (מד) זאת עשו, מובא בילקוט שם ובמדרש צמ"ר שם ובר"י עה"ת: (מה) מעויות הרבה יש, פי' ע"ו הרבה, אלהים אחרים מתורגס טעות עמומיא, וכן אלהי של ע"ז כמו אלהי נכר אלהי מלרים מתורגס טעות. וזה שמעו בתנחומא דפוס מאנגלוזה, וכן השמיטו במדרש צמ"ר וגמלא גס בתנחומא דפוס קאמפאטניעא דפוס ווייליא. ובתוס' השמיטו, כי טעות

יש, (מו) ונימתיין] ונימוסין] הרבה, (מו) וכומרין הרבה, (מו) כולם מתקבצין בבית אחד, ואני אין לי אלא ה' אחד, ותורה אחת, ומשפט אחד, ומזבה אחד, כהן גדול אחד, ואתם מאתים והמשים איש, מבקשים כהונה גדולה, אף אני רוצה בכך, (מט) לכך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (במדבר עו יא). זאת עשו קחו לכם מחותות, הרי לכם תשמיש חביב מהכל, היא הקטורת חביבה מן הקרבנות, (נ) וסם המות ניתן בתוכה, שבה נשרפו נדב ואביהוא, לפיכך התרה בהן, והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש וגו' (סז עט ז), כבר הוא בקדושתו, והיה האיש אשר יבחר ה', כבר הוא שמי שיבחר ה' הוא הקדוש, אלא אמר להם משה, הרי אני אומר לכם שלא תחייבו בנפשותיכם המשים ומאתים שאתם מקריבים מי שיבחר מכם יצא חי, וכולכם אבודין :

[יב] רב לכם בני לוי (סז עט ז). הרי אמרתי לכם, לא טיפשוני היו, שכך התרה בהם וקיבלו עליהם, הם הטאו על נפשותם, שנאמר את מחותות ההמאים האלה בנפשותם (סז עט ז), וקרה שפיקה היה מה ראה לעשות שמות זו, אלא עינו המעתו, ראה שלשלת גדולה עומדת ממנו, שמואל ששקול כמשה ואהרן, (נא) ועשרים וארבע משמרות עומדות מבניו, שכולן מתנבאין ברוח הקדוש, [שנאמר] כל אלה בנים להימן הוזה המלך בדברי [אלהים] [האלהים] להרים קרן (דס"א כס ז), אמר אפשר הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני, (גב) ואני אובד ולא ראה יפה, לפי שבניו עומדין בתשובה ויוציאין מהן, כך היה רואה, (גג) לכך נשתמה לבוא (גד) לאותה חוקה ששמע מפי משה שכולם אבודין ואחד פלג, והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש :

[יג] ויאמר משה אל קרה שמעו נא בני לוי (סז עט ז). (נה) יש דך אדם (נו) שמדבר עם יוסף, ואומר לשמעון שמע, יש אומרים שהיה מבקש שיחזור בו ואמר לפניו דברים רכים, כיון שראה שלא שמע לו, אמר עד שלא ישתתפו אחרים עמו יחזרו בהן, התחיל לזרו בהם שמעו נא בני לוי, הקטון הוא הכבוד שבידכם, המעט מכם וגו' (סז עט ז), חזר על קרה, ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך (סז עט ז), שהיה הגדול בשבט שנעשו אחיו מפילה לו :

[יד] לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (סז עט ז). המחלוקת הזו שאתם עושים אותה כנגדינו, אינה אלא כנגד הקב"ה, משל למלך שהיו לו עבדים הרבה,

הערות ותקונים

פ' ע"ז כמו שמתורגם בתרגום וזילקוס שם הליגו סדרים הרבה וזה משגגת המדפיסים כי נימוסין הוראתה סדרים: (מו) ונימתיין, כ"ה בכ" רח"ס, אולם נאמר לנכון בכ" רומי ובגדלס ובמדלס צמ"ר בכ" ספרדי וברש"י עה"ת שם. ונימוסין הרבה פ' בל"ס $\nu\sigma\mu\sigma\varsigma$ חוק ומשפט: (כו) וכומרין הרבה, זה שהשיתו בדפוס מומלצת, ומנאל גם במדרש צמ"ר וברש"י עה"ת, וזילקוס הליגו וכנסים הרבה: (מח) כולם מתקבצין צבית אחד, כ"ה הגי' גם בכ" רומי וכ" רח"ס ובמדלס צמ"ר (רק שם בטעות צבת אחת וז"ל צבית אחת) וכן ברש"י עה"ת, ובתנחומא הגדלס הגי' ואין כולם מתקבצין, ובכ"ה ה' של אקספארד (אשר הוא קובץ מהתנחומא אשר כעת בדפוס) מנאל לנכון פעיות הרבה ונימוסין הרבה וכומרין הרבה ומתקבצין צבית אחד, ובגדלס שם נוסף ג"כ בסוף וצבית המוקדש אחד: (כט) לכך אתה וכל עדתך הנועדים, פה הביא הדורש פסוק י"א ואולי מיותר הוא, וברש"י עה"ת ליתא: (ג) וסם המות ניתן בתוכה, במדרש רבה כהן, עיין בגמ"כ, וברש"י עה"ת נתן בתוכו, וכתב הרבינו בחיי שהכוונה שנתן להם עשה שינעשו בה עונם מיהא וזה סם המות דרך משל שאלו היינו מפרטים סם המות ממש, היה פתחון פה לרשעים לומר שהעונם ההוא לא היה סם המות: (גא) ועשרים וארבע משמרות עומדות מבניו, עיין צפ"י מהר"ז כי ראה להגיה י"ד משמרות ע"ס, אולם כן הוא בכל הכתבי יד, ועיין בחדושי הרש"ס בתוספות בסוף י"ד הגירסא לפיטו ככונה ע"ס: (גב) ואני אובד, וכ"ה הגי' בכ" רומי וכ" רח"ס ובגדלס וזילקוס, אולם במדרש צמ"ר וברש"י עה"ת ואני אדם, ופי' המ"כ אדם לשון וידם אהרן, וכ"ה אומר וידם לא אלא פתח, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' ואני שותק, וכל הדרשות מהתנחומא מובא ברש"י שם, וסיים בפסוק י"א "תנחומא": (גג) לכך נשתמה, (גד) לאותה חוקה, וכל הדרשות מהתנחומא מובא ברש"י שם, וסיים בפסוק י"א "תנחומא": כמו לפיטו: (גה) יש דך אדם, אולם בגדלס ובמדלס צמ"ר וברש"י עה"ת לאותה חוקה, וכ"ה רומי ובכ" רח"ס ובכ" ספרדי ובכ"ה ה' של אקספארד ובגדלס ובמדלס צמ"ר וברש"י עה"ת לאותה חוקה, והרד"ל ראה להגיה הזיקה כלומר להזיק לעסק המסוכן הזה, אולם כאשר לפיטו ככונה: (גה) יש דך אדם, מובא בזילקוס שם בשם התנחומא ומובא במדרש צמ"ר אות ט' וגם ברש"י עה"ת וזכור מהתנחומא: (גו) שמדבר עם יוסף ואומר לשמעון שמע, וכן כאלו אמר לקרה ואח"כ אמר שמעו נא בני לוי: (גז) לכן אתה, מובא בזילקוס שם גם מובא במדרש צמ"ר אות ט':

רצה לעשות אחד מהם בר חורין, (גח) ליתן לו זמורה, (גט) חזר ועשה אותו מנקליטין, (ס) עמדו חביריו כנגדו, אילו הוא עצמו עשה בר חורין ונפל לעצמו אותה גדולה, יפה עמדו כנגדו, עכשיו שרבו עשה לו, כל מי שעומד כנגדו (סא) לא כנגד רבו עומד, אף כך אמר להם משה, אילו אהרן אחי נפל לעצמו את הכהונה, יפה עשיתם שנתרעמתם עליו, הקב"ה נתן לו, שהמלכות והגדלה שלו, כל מי שעומד על אהרן אחי, לא על הקב"ה הוא חולק, לפיכך כתיב ואהרן מה הוא כי תלינו עליו (במדבר טו יב), בא וראה הסידות של אהרן הצדיק, (סב) בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה, נודעו על אהרן ונבעת, אמר לו למשה אחיו שמא לא הייתי ראוי להמשה בשמן המשחה, ומעלתי ונתחייבתי כרת, שנאמר על בשר אדם לא ייסך (שמות ל ג), לפיכך העיד עליו הקב"ה, הנה מה טוב ומה נעים וגו', כשמן הטוב [על הראש] יורד על הזקן וזקן אהרן וגו', כמל הרמון וגו' (תהלים קנ"ג א ב ג), הקיש שמן המשחה למל הרמון, מה מל הרמון אין בו מעילה, כך שמן המשחה שעל ראש אהרן אין בו מעילה, לפיכך כתיב הנועדים על ה': [טו] [ואהרן מה הוא כי תלינו עליו] (במדבר טו יב). כל הדברים האלו פיים משה לקרה, ואין אתה מוצא שהשיבו דבר, לפי שהיה פיקח ברשעו, אמר אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול, עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל כרחי, מוטב שלא אזקק לו, כיון שראה משה שאין בו תועלת, פירש הימנו, וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם (שס שס יג), אף הם עמדו ברשעו, ולא נודקו להשיבו, ויאמרו לא נעלה (שס), פיהן הכשילן לרשעים, וברית כרותה לשפתים, (סג) וירדו להם לשאל, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (שס שס ג), לאחר שירדו חיים שאולה מתו:

[טז] **המעט** כי העליתנו וגו' (שס שס יג). על מה אתה מתרברב עלינו, מה טובה עשית עמנו, הוצאתנו מארץ מצרים (סד) שהיא כגן ה', ובארץ כנען לא הכנסתנו, אלא הרי אנו מתים במדבר, והנגף משתלח בנו בכל יום, העיני האנשים הזהם תנקר לא נעלה (שס שס יד):

[יז] **ויחר** למשה מאד (שס שס טו). (סה) מצמצער למה, שהאדם דן עם חבירו מתוכח עמו ומשיבו יש שם נחת רוח, ואם אינו משיבו הרי זה צער גדול:
[יח] **ויאמר** אל ה' אל תפן אל מנחתם (שס). אל תקבלם בתשובה, היה צריך למקרא לומר אל תפן אל עבודתם, מהו אל מנחתם, כך אמר לפני הקב"ה, רבש"ע

הערות ותקונים

(גח) ליתן לו זמורה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ר רח"ס וכן בילקוט בשם התנחומא וגם במדרש צמ"ר. אולם נדפס (אות ו') השמיטו המלה הזאת והציגו ליתן לו שררה, כן עשה המדפיס מוויניציא, אולם בדפוס הראשון דפוס קאנטאטאניא וכ"י ה' של אקספארד כתוב לנכון זמורה כמו לפנינו, ובצבור זה הגיה אחד המגיהים בילקוט ורסס בלדו, שם שררה, רק שם התנחומא אשר ממנו נובע המאמר כתוב שררה, אולם בילקוט כוון רק אל התנחומא שלפנינו בכ"י, ואין ספק שכן היה במדרש צמ"ר אשר הושקף מן התנחומא אשר בעת בדפוס, ובצבור זה הרהר שכתב "וליתן לו זמורה גרסינן" כי תקן כמו שהוא בילקוט, וזמורה היא אות חירות ושררה, ובשם"ר פכ"ה אות ט' משל לבעל הזמורה: (גט) חזר ועשה אותו סנקליטון, וכ"ה בכ"י רומי. ובכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש צמ"ר וגם בכ"י ספרדי סנקליטוקוס, והמלה אורגלת הרבה במדרשים, עיין ערוך ערך סנקלס, והמלה סנקליטון וינתי ססדקלאצטס פ"י בית דין (סנמחט) ופ"י סנקליטוקוס ציוני ססאטקלאצטס יועץ אחד מצית דין (רחמטההטרה), לכן הגי' סנקליטוקוס נכונה, ובילקוט קרה שם נשמטה המלה: (ס) עמדו חביריו כנגדו, בתנחומא הבריות, והוא טעות, אך בדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא נאמר לנכון חביריו, והא"כ נעשית מן חביריו בטעות הבריות. ורואי בכ"י ה' של אקספארד הגי' עמדו חבורות: (סא) לא כנגד רבו עומד, בחמיה: (סב) בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה. נדפס בשעה שהציג משה את אהרן ומשחו בשמן המשחה ויצק על ראשו, אולם בכ"י ה' של אקספארד ובדפוס קאנטאטאניא כתוב בשעה שהציק משה על אהרן שמן המשחה, והמלות ויצק על ראשו ליתא שם, והמדפיס מן וויניציא תיקן והציג בנימין, ועיין כל זה בחי"ר פ"ג אות ה', מדרש ט"ס מומור קל"ג, היות פסוק נאזו לחיך בחורים, הבריות דף י"ב כריות ה': (סג) וירדו להם לשאל שנאמר וירדו וגו', בתנחומא הנדפס שמתו כבר וירדו לשאל, ובמדרש צמ"ר הגי' נשתנה קלת וי"ל כמו לפנינו: (סד) שהיה כגן ה', דכתיב כגן ה' כהרץ מנרים (בראשית יג י'): (סד) מטעער, נדפס סוף אות ו' נטעער להדא פ"י נטעער מאד, ובמדרש צמ"ר נשמט המלה, מטעער. וכוונת הדורש ויחר אין פירושו שבעים אלא שלטעער, וכן מוצא ברש"י עה"ה, ויחר למשה מאד נטעער עד למאד

(כו) יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריב, (סו). [שנאמר] מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכה (במדבר כח 6), והיתה של כל ישראל קריבה, הואיל ופירשו אילו מבניך, אל תסתכל בחלקם, תניחנו האש ואל תאכלנו :

[יט] (סח) לא חמור אחד מהם נשאתי (עט טו טו). מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי, בנתיב שבעולם אדם שהוא עשה בהקדש נוטל שכו מן ההקדש, בשעה שהייתי יורד ממדין למצרים, היה דרכי ליטול מהם חמור, שבשביל צורכיהם אני יורד ולא נטלתי; וכן שמואל הצדיק אמר הננו ענו בי נגד דל ונגד משיחו את שור מי לקחתי (ואת חמור) [וחמור] מי לקחתי (ע"ה י"ג), שור שהייתי מקריב לקרבנותיהם, ומבקש רחמים עליהם, וכן למשוה עליהם מלך משלי היה, שנאמר עגלת בקר תקה בידך וגו' (עט טו ב), וכן הוא אומר כי זבח היום לעם בכמה (עט טו ב), ולא נטלתי משלהם, ובשעה שהייתי חוזר ועושה את דיניהם וצורכיהם והולך וסובב עיירות, שנאמר והלך מדי שנה בשנה וגו' (עט טו), דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין, ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר, וממקום למקום, וכן אמר משה לישראל כי יהיה להם דבר בא אלי (שמות י"ט), ואני לא עשיתי כן, אלא אני מטריח והולך אצלם, ולא הערתי (לאחד) [את אחד] מהם (במדבר טו טו), שלא היבתי את הוכאי, ולא זכיתי את ההיב, כשראה משה שעמדו בנאותם ובמדריהם, ויאמר משה אל קרה אתה וכל עדתך וגו', וקחו איש מבתו וגו' ויקחו איש את מנתו וגו' (עט טו טו י"ח), הלך קרה כל אותה הלילה, והיה מטעה את ישראל, ואומר להם מה אתם סבורים שאני עוסק ליטול הגדולה לעצמי, אני מבקש שתהא הגדולה חזרת על כולנו, שמושה נטל גדולה לעצמו, וכתונה גדולה נתן לאהרן אחיו לחק עולם, והיה הולך ומפתה כל שבט ושבט כראוי לו, (סט) עד שנשתתפו עמו, מנין שבשעה שנכנסו ובאו עמו, מיד וידבר ה' וגו', הבדלו וגו', ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות לכל בשר וגו' (עט טט כ כה כב), אמרו לפניו רבש"ע, מלך שמרדה עליו מדינה, שעמדו וקיללו את המלך, או שלוחיו עשרה או עשרים מהן, משלת (ע) לגיונותיו, ועושה בה (עא) אנדרולומוסיא, והורג הטובים עם הרעים, לפי שאינו מכיר בהם, מי מרד ומי לא מרד, מי כיבד את המלך ומי קיללו, אבל אתה יודע מחשבותיו של כל אדם, (עב) ומה הלבבות והכליות יועצות, ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא, ואתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר אל אלהי הרוחות לכל בשר, אמר להם הקב"ה יפה אמרתם, אני מודיע את הדבר מי חטא ומי לא חטא :

[כ] וידבר ה' וגו' דבר אל העדה לאמר העלו מסביב (עט טט כג כד). (עג) אע"פ ששמע משה מפי הגבורה, לא אמר להם העלו, עד שהלך והתירה בהם, שנאמר ויקם משה וילך וגו' (עט טט כה), להודיע רשעתן, שאע"פ שהלך משה ברגליו אצלם, הרשעים קשים לרצות, מה עשו לא רצו לציאת מאהליהם כנגדו, כיון שראה משה כך, אמר עד כאן היה עלי לעשות :

[כא] [סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה] (עט טו טו). (עד) שנו רבותינו ארבעה

הערות ותקונים

לנאח (ויס נוסחאות ברש"י עד לאחת והיא גי' משוכבת) : (סו) יודע אני שיש לאלו חלק בנחת מנחה שהקריבו, וכן מובא ברש"י ע"ה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי נזור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחוהו האש ולא תאכלנו (סו) שנאמר מלבד עולת התמיד, שעם התמיד היה קרב מנחה ג"כ, ובתנחומא בנדפס גי' יודע אני שיש לאלו חלק בנחת מנחה שישאלו מקריבים לפניך בכל יום הואיל ופירשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם כו'. אולם בכ"ה ה' של אקספארד גי' שישאלו מקריבים בכל יום מלבד עולת התמיד ומנחתה ונסכה והיתה של כל ישראל קריבה הואיל וכו' : (סח) לא חמור אחד מהם נשאתי, ויקום עם רמו תש"ן ובמ"ר שם אות י', שמ"ר ריש פ"ד, אגדת שמואל פ"ד, ועיין גם ברש"י ע"ה שם ב"ב דברי התנחומא : (סט) עד שנשתתפו עמו, כ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר ובכ"ה ספרדי, גי' עד שנשתפו לו, ובכ"ה ה' של אקספארד עד שנתחפרו כו'. לגיונותיו, מלה ידועה ברומית legion : (עא) אנדרולומוסיא, מלה יוונית ἀνδρολωμοσία פ' מנפת אנשים : (עב) ומה הלבבות והכליות יועצות, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף ו"לרי ברויך אתה מנין : (עג) אע"פ ששמע משה, מובא בילקוט סוף רמז תש"ן בסם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר שם אות י"ב : (עד) שנו רבותינו, מובא בילקוט קרה רמז תש"א בסם התנחומא ומובא גם במדרש במ"ר שם. ובפסיקתא פסקא ביום השמיני עלתה (דף ק"ט ע"ב) ושם איתא אמר ר' יחזק שלשה ק"ן שיקראו

נקראו רשעים, הפושט ידו על חבירו להכותו, (עה) אע"פ שלא הכהו נקרא רשע, שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג), הכית לא נאמר אלא למה תכה. (עו) והלזה ואינו משלם, שנאמר לזה רשע ולא ישלם (תהלים לו כא). (עז) [ומי שיש לו עזות פנים ואינו מתבייש מגדול הימנו, שנאמר העו איש רשע בפניו (משלי כא כט)]: ומי שהוא בעל מחלוקת, שנאמר סורו נא מעל אהלי [האנשים] הרשעים (במדבר טו טו), ושניהם היו בדתן ואכזרים, עזות פנים, ומחלוקת, מחלוקת באותיותיה נדרשות, (עה) מ' מכה, (עט) ח' חרם, ל' ליקוי, ק' קללה, ת' תועבה. (פ) ויש אומרים תכלית, כלייה מביא לעולם: [כב] ויעלו מעל משכן קרה (שם טס כו). (פא) כיון שראו כך שנשתלקו ישראל מסביבותיהם, יצאו מחרפין, שנאמר יצאו נצבים (שם), ולחלן יוגש הפלשתי השכם והערב (ש"א יו טו), פתח משה ואמר, בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' (במדבר טס כח), משל למה הדבר דומה, (פב) לשושבין בתו של מלך, שהיו עדותיה בידו, עמד אחד מן המסובין כנגדו, וקילל את השושבין, [ואמר] לא היו בתולין לבתו של מלך, עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו (פג) [אם] אין אתה מוציא זה להרוג בפני הכל, אף אני אומר בודאי לא היו בתולים לבתו של מלך, מיד אמר המלך מוטב לי להרוג את זה, שלא יוציא השושבין שם רע על בתי, כך קרה נחלק על משה, ואמר בלבו ומעצמו אמר משה את כל הדברים האלה, (פד) פתח ואמר כי בואת תדעון כי ה' שלחני אם כמות כל האדם, אף אני אומר לא ה' שלחני ומלבי אמרתי:

הערות ותקונים

שנקראו רשעים וחושב הפושט יד לחבירו, והלזה ואינו משלם, ומי שהוא בעל מחלוקת. ואחר זה מובא שם אמר ר' שמואל בר תנחומא קומי ר' תנחומא אמר לי אף כשהוא מעיז פנים נקרא רשע שנאמר העו איש רשע צפוי (משלי כא כט). וזה לפניו בתנחומא חושב ארבעה כי כולל גם וחספא ר' שמואל בר תנחומא בשם ר' תנחומא: (עה) אע"פ שלא הכהו, כבסיקתא שם אמר ר' זעירא לא סוף דבר שהכחו אלא מיה הגביה ידו להכותו נקרא רשע ויאמר לרשע למה תכה רעך, הכית לא נאמר אלא למה תכה בעי ממחיה ועד כיון לא מחיתיה, ובמדרש שם"ר פ"א סוף אות כ"ט ובתנחומא הגדפם שם אות י' ויאמר לרשע למה תכה רעך הכית לא נאמר אלא למה תכה מכה מכה שמשעה שאדם מרים ידו להכות חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע. וכו"ה בגמרא סנהדרין דף ק"ה ע"ב, ולזה המאמר כוון רש"י שמות ב' י"ג: (עו) והלזה ואינו משלם, עיין משנה אבות פ"ב מ"ט: (עז) ומי שיש לו עזות פנים, נשמוט בכ"י מן ומי עד ומי השני, ומגלה לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפם ובמדרש במ"ד וזילקום: (עה) מ' מכה, וכו"ה במדרש במ"ר, ובגדפם ב"פוסים אחרונים מ' מרה, אולם בכ"י ה' של אקספארד ובכל הפוסים הראשונים הגי' כמו לפניו: (עט) ח' חרם, וכו"ה בזילקום, אולם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי ובגדפם ובמדרש במ"ד הגי' ח' חרון: (פ) חס אומרים תכלית, ר"ל לדעת יש אומרים דרש התי"ו של מחלוקת, וזה שסיים כלייה מביא לעולם, היינו תכלית לשון כלייה. ובכ"י רומי תכלית קללה מביא לעולם: (פא) כיון שראו כך, מובא בזילקום רמז תשנ"ב בשם התנחומא ומובא גם במדרש במ"ר שם: (פב) לשושבין, מלה מורגלת בדברי רז"ל רע דוד מתורגם שוביני דדוד, עיין רש"ב"ס ד"ב קמ"ד, והרמב"ם פ"ז מהל' שלחין כתב וז"ל המעות שמשלחין נקרא שובינות ואותם ששלחו נקראו שובינים: (פג) אם אין אתה מוציא זה להרוג בפני הכל אף אני אומר וכו', כן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפם אות ח'. אולם במדרש במ"ר הנובע מן התנחומא נמלא כאלן הוספה עמד השושבין כנגד המלך ואמר לו אם אין אתה תובע בנפקין שלך, ואין אתה מוציא את זה והורגו [ב"ל להורגו] בפני הכל אף אני אומר וכו'. המלת "אם אין אתה תובע בנפקין שלך" הוסיף המסדר מן היגלוני, כמו שהראה בערוך ערך נפק ג', בזילמטו בריש ויקח קרה משל לשובינים את זה מולך שביקש בניפקין אמר אם אינך תובע בניפקין שלי אף אני אומר שלא מנאחי לנפק בתולים. והוא המאמר שהוסיף, והמסדר הזה מהמדרש במ"ר הוסיף זה כמו שנמא בכ"י רומי אשר שם נוסף בראש פ' קרה מאמר גדול מן היגלוני, עיין להלן בהוספה אות א'. ויפה כתב המוספי אות ב' שרשימת הוא ברומי beneficium תועלת הן בזמנן הן בכבוד (וואוהאטאט, גפפלאוויקייט): (פד) פתח ואמר כי בואת תדעון כו', כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפם סוף אות ח'. אולם במדרש במ"ר פ"ח אות י"ב גירסא אחרת, וכך איתא שם, פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלו על מותם כדרך שבני אדם מתים והרופאין עולין וכן מנקרין אותם כדרך שכל החולים מתבקרין, אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני ומלבי אמרתי. ומן המאמר הזה שהבאתי הגי' נשתנית במדרש במ"ר כי עד כאן שעתק מלה במלה כלשון התנחומא הגדפם. ואחר המאמר הזה מתחיל במדרש במ"ר זה אחד מג' גביאים שאמרו בלשון הזה וכו' עד סוף אות י"ב וכל אות י"ג י"ד ס"ו ס"ז י"ו י"ח נוסף עד התחלת אות י"ט המתחיל ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ללמדך וכו' שהוא מן התנחומא והוסיף כל זה ע"פ כ"י רומי, כי שם נמלא בהתחלת פ' קרה הוספה מן היגלוני, עיין להלן בהוספה אות א', וכן ראיתי כי נמלא הכל כמו שהוסיף בעל מדרש

שהשדוהו מאשת איש, שנאמר ויקנאו למשה במחנה (תהלים קו טו), (קג) אמר רב שמואל בר יצחק אמר רב מלמד שכל אחד ואחד (קד) קינא לאשתו ממשוה:

[כז] (קה) דרש רבא [מה דכתיב] שמש (ו) ירח עמד וזבולא (תנחומא ג ה), מלמד שעלו שמש וירח לזבול, ואמרו לפני רבש"ע אם אתה עושה דין לכן עמרם נצא, ואם לאו לא נצא, עד שזרק בהם חצים, אמר להם לכבודי לא מחיתם, לכבוד בשר ודם מחיתם, (קו) והאידינא עד דמחו להו לא נפקי:

[כז] (קז) דרש רבא מאי דכתיב ואם בריאה יברא ה' (נמדבר טו ז), למאי אילימא למיברייה ממש, והכתיב ואין כל חדש תחת השמש (קהל פ ט), אלא לקרובי פיתחא, ובני קרה לא מתו (נמדבר טו ה), תנא משום רבינו מוקם נתבצר להם בגיהנםם וישבו עליו [ואמרו שירח], אמר רבה בר בר חנה זימנא חדא הוה קאזילנא באורחא ואמר לי ההוא (קה) מייעא תא אחוי לך בלועי דקרה, אזלי וחזאי תרי (קט) ביועי דקא נפקי (קי) קיטרא מינייהו, שקלי (קיא) גבבא דעמרא (קיב) ואמשייה במיא, וזאתנה בריש רומחא (קיג) ואיחרך, ואמר לי אצית מאי שמעת, שמעי דהוה קא אמרי משה ותורתו אמת (קיד) והן בדאין, (קטו) ולעתיד לבא הקב"ה עתיד להוציאם, (קטז) ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאל ויעל (ש"א ב ו):

חסלת פרישת קרה

הוספה לפרישת קרה מתוך כתב יד רומי.

[א] [א] ויקח קרה בן יצחק בן קהת בן לוי וגו' (נמדבר טו ה). ילמדנו רבינו מהו להציל

הערות ותקונים

ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, וכ"ה בכ"י ספרדי, והמאמר מובא בילקוט תהלים רמז תתס"ד נצטס התנחומא, וגם שם הוא כמו לפנינו: (קג) אמר ר' שמואל בר יצחק אמר רב, סנהדרין שם ומ"ק דף ו"ח ג"ב, ובגמרא שם ליתא למלות „אמר רב". ובגמרא אה"ר ה"ג אמר ר' חייל בר אבא אמר רב, אולם במדרש במ"ד שם ה"ג כמו לפנינו, וגם בכ"י החמישי של הקספארד ה"ג אמר ר' שמואל, והמלות בר יצחק הסרים, ובילקוט שם הסרים המלות אמר ר' שמואל ומתחיל אמר ר' יצחק: (קד) קינא לאשתו, פירש"י אל תסחרי עם משה, קמי ייינו התראה: (קה) דרש רבא, סנהדרין שם, וע"ש בפרש"י. ולפני זה נמלא בגמרא אה"ר ו' וכן בכ"י ספרדי וכן גם במדרש במ"ד מאמר אחד מן גמרא סנהדרין שם, ויקם משה וילך אל דתן ואבירם אמר רש"י מכאן שאין ממוחקין במחלוקת, ובגמרא שם רב אבי אמר ובגמרא רב אשי אמר, והמאמר מ"ר יוסי השמיט שם בעל התנחומא הגדפם ומתחיל מן אמר רב הסדא: (קו) והאידינא עד דמחו להו, עיין נצט"ו בגמרא שם: (קז) דרש רבא מאי דכתיב, סנהדרין שם: (קח) מייעא, סוקר ערבי: (קט) ביועי, פ"י בקעים, והיה יוצא עשן מהם: (קי) קיטרא, פ"י עשן: (קיא) גבבא, פ"י גיזת אמר: (קיב) ואמשייה, פ"י טרה אותה נמים: (קיג) ואיחרך, בגמרא שם ואחלפיה ההם איחרך. ובגמרא במ"ד ועיילא להתם ואיחרך ונפל, פ"י הוסיפה להם למקום ש"ל ממנו אורו עשן ונחרך מן החום ש"ל משה. ובגמרא ואתציה יתיה בריש רומחא ואיחרך ונפל. בכ"י ה' של הקספארד ואתציה יתיה בריש עומרר עיילא זימנא חדא ואיחרך ונפל: (קיד) וכן בדאין, בגמרא שם ובגמרא בכ"י ספרדי ובגמרא במ"ד נוסף „אל כל תלתין יומין מזהדרת להו גיהנם כשבר בתוך קלחת ואמרי הכי משה ותורתו אמת וזה בדאין: (קטו) ולעתיד לבוא. הכי"ס הזה ליתא בגמרא שם, ומובא במדרש שמואל פ"ה: (קטז) ועליהם אמרה חנה ה' מומית ומחיה, עיין להלן בהוספה ובהערה כ"ה. אחר זה נמלא בגמרא אה"ר ו' גם במדרש במ"ד אה"ר ו' אמר רבא אחד ומתחיל מנצט"ד האותיות כפולות, והוא נוסף. והמדפיס ממהלכותו כתב ומלך עד סוף הפרשה לא נמלא בילמדנו כתובי ד' והיה ראה שאינו סתמחבר ז"ל עכ"ל, ור"ל מבעל מסדר התנחומא, ובאמת לא נמלא בכ"י ה' של הקספארד (שהוא קובץ סוה עם התנחומא אשר כעת בדפוס) וההוספה נמלאה בדפוס קאנטפאטניא דפוס וויניציא, ואחר כלות המאמר הזה הנוסף (בגמרא סוף אות ו"ב ובגמרא במ"ד סוף אות כ"א) נמלא במדרש במ"ד שם (אות כ"ב) מאמר אחד המתחיל יתבצר שמו של מלך מלכי המלכים, והוא לפנינו בכ"י ובגמרא ברוש חוקת, והמעתיק מן המדרש במ"ד הכבירו אל סוף פ' קרה, ובאמת שייך לסדר חוקת, שזה ענין הקדמה למה שכתוב בספוק ו' ולקח הכהן עץ ארוז ואזוב ושני חולעת שע' דברים קנים כלאו עושה הקב"ה דברים גדולים, ובגמרא שם מ"ד ריש פ"י נמלא שגמרא וכל המדרש כמו שכתוב בוי"ר ובזאת חוקת התורה. מה שזיין וי"ר הוא ריש פ"ב, ומה שזיין ובזאת חוקת התורה הוא המאמר בסוף קרה (אות כ"ב) השייך לפ' חוקת כמו שהוא לכתוב בכ"י שלפנינו ובגמרא. ואחר כלות המאמר מאות כ"ב (השייך לפ' חוקת) נמלא במדרש שם (אות כ"ב) המתחיל ומטה אהרן יש אומרים הוא המטה שהיה ביד יהודה כו' וזה נמלא גם בכ"י ה' של הקספארד בסוף פ' קרה (סוף אות כ"ז, ובגמרא במ"ד סוף אות כ'):

[א] [א] ויקח קרה, כל ההוספה מתחלתה ועד הוספה הוספתי מתוך כ"י רומי וליתא בכ"י רח"ס, ובכ"י רומי

כתבי הקדש בשבת, (ב) כך שנו רבותינו, כל כתיב קודש מצילין אותן מפני הדליקה בשבת, בין שקורין בהן, ובין שאין קורין בהן, אבל (ג) ספרי מינין אין מצילין אותן בשבת מפני הדליקה, (ד) ר' יוסי הגלילי אומר אם מציא אני ספרי מינין, (ה) אני קורם אזכרותיהן ושורף את השאר, (ו) א"ל ר' טרפון אקפה את בני שאם יפלו ספרי מינין לתוך ידי, שאני שורפן עם אזכרותיהן, ואם היא אחד רודף אחרי, שאני בורח לבית עובדי ע"ז, ואיני בורח לבית המינין, שעובדי ע"ז אינן מכירין את הקב"ה וכופרין בו, (ז) [האלו מכירין וכופרין בו], (ח) ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטש וגו' (תהלים קטז טא), מי גרם לקרח לאבד מן העולם, אינו אלא שפירש למינות, וחלק על משה ועל אהרן, מינין ממה שקראו בענין ויקח קרח וגו' :

[ב] ויקח קרח. (ט) זש"ה אח נפשע מקרית עוז ומדנים כבריה ארמון (משלי יח יט), מדבר בקרח, אח נפשע מקרית עוז, זה קרח שפשע בתורה שהיא קרית עוזו של הקב"ה, שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט יא), ועשה מריבה עם משה, שנאמר ומדנים כבריה ארמון, מהו כבריה, (י) שהעלה הארץ בריחיה בעדו, ומי גרם לו לבוא לכל הקלון הזה, אלא שחלק על משה ואהרן, ומה היה אומר, ראו מה בן עמרם עושה,

הערות ותקונים

ההוספה הזו נמלאת בריש פ' קרח, ואני הוספתי כל ההוספה בסוף הפרשה. וזכ"ר רח"ם מתחין כמו זכ"ר שלפנינו וכמו שהוא גם בנדפס ובמדרש בזמ"ר ריש קרח שמתחיל מן ויקח קרח זש"ה אח נפשע וגו' זה קרח שחלק כנגד משה. וברור שכל ההוספה שהיא הוסיף המעתיק זכ"ר רומי מתוך הילמדנו הנאכד. וסעד לזה כי מה שהביא הערוך מהילמדנו בערך ארנטיס נמלאת בהוספה (עיין הערה י"א) וכן מה שהביא בערך נפק נמלאת ג"כ בהוספה (עיין הערה י"ב), וכן תראה בילקוט קרח רמז תשל"ג ד"ה ותפתח הארץ את פיה ר' יהודה אומר כי הביא זה בשם הילמדנו ונמלאת בהוספה, וגם מה שהביא בילקוט במאמר שלפנינו לא ה' שלחני זה אחד מנ"י בני אדם נביאים שאמרו בלשון הזה כי הוא מהילמדנו וחסר ה"יון ילמדנו שם ונמלאת בהוספה, כי במאמר שלפניו י"ין תנחומא וזה לא נמלאת בתנחומא שלפנינו רק מן הילמדנו נעתק ונלקח לשם ונמלאת בהוספה. גם תשוב תראה כי בעל מסדר מומדרש בזמ"ר פסי"ה אות י"ב העתיק כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפנינו גם בנדפס, אולם אחר הסיום משל למה"ד לשושבין וכו' וכך קרח נחלק על משה ואמר מלכו ומעמנו אמר משה כל הדברים הללו. ומתחיל במו"ד פתח משה ואמר לפני הקב"ה אם מתים אלנו על מותם כדרך שבני אדם מתים והרופאים גולין וכו' זה אחד מנ"י דברים עד סוף אות י"ב וכל אות י"ג המתחיל ותפתח הארץ את פיה אמר ר' יהודה בצוה"ה שעה נפתחו לארץ פיוות הרב, עד סופו הוא מהילמדנו אשר לקח העתיק מהקובץ של כ"י רומי והוסיף בלמנע המאמר מתנחומא, (עיין לעיל הערה פ"ד ובהוספה הערה י"ג) גם בתוך המשל בצוה"ה הוסיף והביא בלשון הילמדנו הנמלאת בהוספה שהיא אם אין אתה תוצע בנפקין שלך. עיין לעיל הערה פ"ג. גם אות י"ד הוסיף מן הילמדנו כי בהתחלת פ' קרח הביא הדרש על זה הכתוב ובכאן בצוה"ה י"ד החל עוד הפעם לדרוש על הפסוק אח נפשע בצופן אחר כי זה הוסיף מן הילמדנו ונמלאת בהוספה שהוספתי שם בראש המאמר ולקוח מהילמדנו (עיין שם הערה ט'): (ב) כך שנו רבותינו, משה שבת קמ"ו ע"א: (ג) ספרי מינין אין מיליין, תוספתא שבת פ"ד, גמ' שבת קמ"ז ע"א, הגלויים וספרי ע"ז אין מיליין אותן מפני הדליקה: (ד) ר' יוסי הגלילי אומר, בתוספתא שם ר' יוסי הגלילי אומר בחול קודר את האזכרותיהן וגופן ושורף א"ז השאר, וכ"ה בגמרא שם, ומלת "הגלילי" נשמע: (ה) אני קורם אזכרותיהן, בתוספתא שם ובגמרא בבלי שם הגי' קודר, ופי' רש"י קודר חותך החיכות הקלף מוקדם השם. אולם יש לתקן קודר שענינו נקיבה וחיטתה (דורבקהרטן, דורבטעריין) עיין ערוך השלם ערך אזכיר שהע"ר בלשון ערבי וזכירי כד ענינו חתוך (אבטיידיטן). ומהו תראה בערוך ערך קודר הביא איזה מאמרים אשר מלת קודר בחוכם וסוים וכן נמי קודר כל אזכרות שבו: (ו) אל"ל ר' טרפון, בתוספתא שם אמר רבי טרפון אקפה את בני שאם יבואו לידי, שאשפרם ואת האזכרות שבהן, שאפילו הורדף רודף אחרי, נכנסתי לבית ע"ז ולא נכנסתי לבתיך, שעובדי ע"ז אין מכירין אותו וכופרין בו, והללו מכירין וכופרין בו, ועיין בגמרא שם בק"ת שגויים: (ז) והללו מכירין ויטפריין בו, הוספתי כמו שהוא שם בתוספתא ובגמרא: (ח) ועליהם אמר דוד, ראה בתוספתא ובגמרא שם ששמש פה מאמר אחד מן ועליהן אמר הכתוב עד ועליהן אמר הכתוב: (ט) זש"ה אח נפשע, בתנחומא ריש קרח זכ"י ובנדפס גם במדרש בזמ"ר נמלאת ג"כ שמתחיל הדרוש זש"ה אח נפשע ע"ש. ובמדרש בזמ"ר העתיק בהתחלת קרח כמו שהוא בתנחומא, ואח"כ בצוה"ה י"ד החל עוד הפעם אח נפשע מקרית עוז בצופן אחר, והעתיק רק התחלת המאמר, והוא לקוח מהילמדנו מהאמור שלפנינו בהוספה, וכן הרגיש בזה הרב מהר"ו בפירושו וכתב על אות י"ד לעיל בראש הפרשה בצופן אחר, וכאן העתיק ממוקם אחר עכ"ל. וכוון להאמת, כי זה העתיק מן הילמדנו והנמלאת בהוספה שלפנינו. והאמת יורה דרכו כי מלאתי ראייתו בילקוט משני רמזי תתקמ"ו שהביא זה בשם הילמדנו: (י) שהעלה הארץ בריחיה בעדו, הוא לשון הכתוב לקנני הרים ידתי הארץ

נתן את הכהונה לאהיו אהרן, ונטל את המלכות לעצמו, (יא) ועשה אותו (כתף) אורגנים, שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז ט), שהיה טוען בארון, התחיל הולך עליהם ואומר לא משה נביא, ולא אהרן כהן גדול, ולא תורה ניתנה מן השמים, כיון ששמע משה כך, התחיל הולך לו אצל הקב"ה, א"ל אוותר על ביווני ועל ביווני של אהרן, ועל בזיונה של התורה אני תובע, שנאמר בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' (שס טז כח), ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה אשר שם משה וגו' (דברים ד מד), משל לשושבינה של בת המלך, שביקש בני פיקון [צ"ל בניפיקון] מן המלך, אמר למלך (יב) אם אינך תובע בני פיקון [צ"ל בניפיקון] שלי, אף אני אומר שלא היה לכתך בתולים, (יג) כך אמר משה לפני הקב"ה, אם מתים הם על ממותם, כדרך שכל בני אדם מתים, והרופאים עולים ומבקרים אותם, כדרך שכל החולים מתבקרים, (יד) אף אני כופר ואומר ודאי אין תורה ניתנה מן השמים, שנאמר אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו' (במדבר טו כט):

[ג] (טו) וזקן אחד מגו' נביאים שאמרו בלשון הזה, אליהו ומיכה ומשה, ואליהו מהו אמר, ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים (מ"א יט לו ג), (טז) ואם אין אתה עונה אותי, אני אומר ואתה הסבות את לבם אחרונית (סז), וכן מיכה מהו אומר לאחאב, אם שוב תשוב בשלום (שס ככ כח), אף אני אומר לא דבר ה' בי (שס טז), ומשה אף הוא אומר אם כמות כל האדם וגו', אף אני אומר לא ה' שלחני, א"ל הקב"ה משה מה אתה מבקש, א"ל משה רבש"ע אם בריאה יברא ה' וגו' (במדבר טו ז), אם בראת פה לארץ מתחלת ברייתו של עולם הרי יפה, ואם לאו יברא ה' עכשיו פה, א"ל הקב"ה וכך אמרת ותגזר ואומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור (איוב ככ כח):

[ד] (יז) ותפתח הארץ את פיה ותבלע וגו' (במדבר טו לב). ר' יהודה אומר באותה שעה נפתח לארץ פיית הרבה, (יח) שנאמר בקרב כל (הארץ) [ישראל] (דברים יא י), א"ל ר' נהמיה והרי כתיב ותפתח הארץ את פיה ותאכל אותם וגו', א"ל והיאך את מקיים בקרב כל (הארץ) [ישראל], אלא שנעשית הארץ כמשפך, וכל איכן שהיה אחד מהן עומד ממנו היה מתגלגל ובא ויורד עמו, נמצאת מקיים בקרב כל (הארץ) [ישראל], נמצאת מקיים ותפתח הארץ את פיה, ומהו ואת כל היקום אשר

הערות ותקונים

הארץ צריחה בעדי לעולם (יונה ז ז): (יא) ועשה אותו כתף אורגנים, מלת "כתף" הסגרת, כי היא הוספה מעתיק אחד לפרט מלת אורגנים. והמאמר הזה מובא בערוך ערך ארגנים בשם הילמדנו ו"ל, בילמדנו צריש ויקח קרח משה נטל לעצמו את המלכות ועשה אותו ארגנים (פ"י) כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו פ"י כתף, שהיה טוען את הארון, עכ"ל. המלה פ"י"י"י הסגרת כי מיותר הוא, כי כן מפורש בילמדנו לפיט ו"ל "שנאמר" ומהוראת המלה כתב המוספי ב"ל" $\beta\epsilon\upsilon\epsilon\phi\lambda\alpha\kappa\omicron\varsigma$ ובל"ל $\beta\epsilon\upsilon\epsilon\phi\lambda\alpha\kappa\omicron\varsigma$ (מריביטער) (יב) אם אינך תובע בני פיקון, תקנתי פנים וחברתי למהל אחת בניפיקון, והוא ממאמר שהביא הערוך בערך נכפ בשם הילמדנו ו"ל, בילמדנו צריש ויקח קרח משל לשושבינה של בת מלך שביקש בניפיקון אמר אם אינך תובע בניפיקון שלי אף אני אומר שלא משה נביא, אלא תורה ניתנה מן השמים, וכל איכן שהיה אחד מהן עומד ממנו היה מתגלגל ובא ויורד עמו, נמצאת מקיים בקרב כל (הארץ) [ישראל], נמצאת מקיים ותפתח הארץ את פיה, ומהו ואת כל היקום אשר

ברגליהם (דברים י"א), (יט) זה הממון שהוא מעמיד את הרגלים: רבותינו אומרים (כ) אפי' היה להם כלים ביד הכובס, היו מתגלגלים ובאים ונבלעין עמם. (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט (כב) שהיה שאולה ביד ישראל מידם, אף היא היתה נבלעת עמם, שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר ע"ג), (כג) כיון שהיו נבלעים היו מצוותים ואומרים משה מלך ונביא ואהרן כהן גדול, ותורה ניתנה מן השמים, והיה קולן הולך בכל מחנה ישראל, שנאמר וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם וגו' (שם ע"ד), כל כך למה לפי שחלק על הקב"ה, (כד) ואעפ"כ לעתיד לבוא הן עתידים לעלות, ר' יהודה בן בתירא שונה שיש להם חלק לעולם הבא, מה כתיב בהו ויאבדו מתוך הקהל (שם ע"ג), ונאמר בדרך תעיתי כשה אובד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי (תהלים קיט קעו), מה אבידה שכתב בדרך היא עתידה להתבקש, אף אבידה זו עתידה להתבקש, (כה) וכן אתה מוצא שתנה מתפללה עליהן בתפלה, שנאמר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ג):

[ה] ד"א ויקח קרח וגו'. (כו) זש"ה אח נפשע מקרית עון ומדנים כבריה ארמון (משלי י"ט), אח נפשע מקרית עון, אמר ר' אהא זה קרח שהיה מסובלי הארון, שנאמר ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ט), והוא היה גדול מכל השבט ופשע אך בארון, שנאמר אח נפשע מקרית עון, ואין עון אלא ארון, שנאמר ויתן לשבי עונו וגו' (תהלים ע"ח):

חסלת הוספה לפרשת קרח

פרשת הקת

[א] זאת הקת התורה (במדבר י"ז). (א) יתברך שמו של מלכי המלכים הקב"ה, שברא את עולמו ברוכמה ובתבונה, ולנפלאותיו אין חקר, ולגדולתו אין מספר, וכונס כנד מי הים, ונותן באוצרות תהומות (תהלים לג), ומהו כונס כנד מי הים, (ב) בשעה שברא הקב"ה את העולם, אמר לו לשר של ים, פתח פיך ובלע כל מימי

הערות ותקונים

בקרב כל ישראל: (יט) זה הממון, עיין ב"ר פל"ב אות ז' וסנהדרין ק"י ע"ב: (ב) אפילו היה להם כלים ביד הכובס, הרד"ל כתב אפשר דרש אשר ברגליהם כמו עין רוגל שתרגמוו עין דקרא: (כא) אמר ר' שמואל בר נחמני אפי' מחט, זה מוצא גם בירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א, ושם הגי' אמר ר' יוסי בר חינה אפי' מחט שהיתה שאולה ביד ישראל מידם אף היא נבלעה עמה דכתיב וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה: (כב) שהיתה שאולה, כתב הרד"ל דרש חיים שאולה כמו שאולה: (כג) כיון שהיו נבלעים, עד כל כך למה נשמע במדרש זמ"ר סס: (כד) ואעפ"כ לעתיד לבא הן עתידים לעלות, עיין אבות דר' נתן פל"ז וסנהדרין דף ק"ח ע"א: (כה) וכן אתה מוצא שהנה מתפללת עליהם בתפלה ה' ממות ומחיה וגו', בירושלמי סס ומי תפלה עליהם ר' שמואל בר נחמן אמר משה תפלה עליהם יחי ראו' ואל ימות, ר' יהושע בן לוי אמר הנה תתפללה עליהן, היא דעתיה דר' יהושע בן לוי דאמר ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי כך היתה דעתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה הנה ותתפללה עליהם ואמרה ה' ממות ומחיה מוריד שאול ויעל. ועיין ב"ר פכ"ח וסמואל רבתי פ"ה: (כו) זש"ה אח נפשע מקרית עון, זה לא העתיק צל מדרש זמ"ר, רק צאות י"ד הביא מאמר אחד שהוא צוספה אות ז', עיין לעיל בהערה ט' להוספה:

(א) יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כן מתחיל גם בכ"י רומי וכ"י רח"ם ובגדפס ובכ"י ה' מאקספארד ובכ"י ספרדי. וגם בעל מדרש זמ"ר העתיק המאמר ההוא (כל אות ה) רק המדפיסים הליגוהו בצוף פ' קרח (אות כ"ב), ובאמת אין שייכות להמאמר הזה לפ' קרח, רק תוכן עינו מתאים יותר לפ' חוקת, וכל ההתלה היא כעין הקדמה למ"ש בפ' ו' ולקח הכהן עץ ארו ואזוב ושני חולעת, שעי' דברים קמים כאלו עושה הקב"ה דברים גדולים, ומוה תראה בשמ"ר ריש פ"ו שגרשם עם, וכל המדרש כמו שכתוב בוי"ר וצאת חוקת התורה. היינו בוי"ר פכ"ב ובאין דריש חוקת. והכוונה להמאמר ההוא מאות כ"ב עיין הערה י"ב. ולדעתי היה חסר בכ"י של התנחומא התחלת פרשת חוקת, והוסף הנעתיק מהתנחומא אשר קעת בצפוס, ובעבור זה נמלא לפינו גם ההוספה מן השאלות המתחילת שאלת דמתייבוס כו' (אות ב'), ועיין להלן הערה כ"ח: (ב) בשעה שברא הקב"ה את העולם, בגמרא ב"ב דף ע"ד ע"ב מוצא זה נסח (מד"ח במדבר) זיין 7. נסח 4

בראשית, אמר לפניו רבש"ע דיי שאעמוד בתוך שלי, (ג) והתחיל לבכות, בעט בו והרגו, שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב (איוב כו יב), (ד) את מוצא ששר של ים רהב שמו, (ה) מה עשה הקב"ה כבשן ודרכנן, וכך קיבלן הים, שנאמר ודורך על במתי ארץ ה' [אלהי] צבאות שמו (עמוס ד יג), ושם להן חול בריח ודלתים, שנאמר ויסק בדלתים ים (איוב לח ה), ואומר האותי לא תיראו נאם ה' [אם מפני לא תחילו] אשר שמתי חול גבול לים (ירמיהו כג), ואומר עד פה תבא ולא תוסף (איוב לח יב), (ו) אמר לו הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקין במלוחין, א"ל לאו, כל אחת ואחת יש לו אוצר בפני עצמו, (ז) שנאמר נתן באוצרות תהומות (תהלים לג ז), ואם תאמר שזה תימה גדול שאין מתערבין מימיהן, הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם (ח) מלא הסיט, יש בו כמה מעיינות ואינן מתערבין זה בזה, מי עינים מלוחים, מי אזנים שמנים, מי החוטם סרוחין, מי הפה מתוקין, מפני מה מי עינים מלוחין, (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה, מיד היה מסתמא, אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה, מפני מה מי אזנים שמנים, שבשעה שאדם שומע שמועה קשה (י) (אילמלא) [אלמלי] תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת, ומתוך שהן שמנים מוציא בזה ומכניס בזה, מפני מה מי החוטם סרוחין, שבזמן שאדם מריח ריח רע (יא) אם לא מי החוטם סרוחין שמעמידים אותו מיד מת, ומפני מה מי הפה מתוקין, פועים שאדם אוכל אכילה שאינה מתקבלת בלבו ומקיא, ואם לאו מי הפה שמתוקין, אין נפשו חוזרת עליו, ועוד שהיא קורא בתורה, שכתוב בה ומתוקים מדבש ונופת צופים (ס"ט י"ב), לפיכך מי הפה מתוקים, והרי דברים קל וחומר, ומה מלא הסיט יש בו כמה מעיינות ואינם מתערבים, הים הגדול על אחת כמה וכמה, שנאמר זה הים (הגדול) [גדול] ורחב ידים וגו' (ס"ט ק"ד), (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, ולא ברא דבר אחד לבטלה, ופעמים שעשה הקב"ה שליחותו (יג) על ידי [צפרדע, ועל ידי יתוש, ועל ידי צרעה, ועל ידי] עקרב, אמר רבי חנן דציפורי, (יד) מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו בעבר הירדן, וזימן לו הקב"ה צפרדע אחת ועבר עליה, והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת. (טו) ומעשה בקוצר אחד שהיה עומד וקוצר (טז) בבקעת בית שופה, כיון שבא השרב, נמץ עשב (קצרו) [קשרו]

הערות ותקונים

בס"ר יהודה אמר רב: (ג) והתחיל לבכות, וכו' בנדפס ובמדרש צמ"ר, וליתא בגמרא ס"ס: (ד) את מוצא ששר של שר של ים, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי ובנדפס ובמדרש צמ"ר, וכ"ה בגמרא ס"ס אמר ר' יחזק ש"מ שר של ים רהב שמו: (ה) מה עשה הקב"ה, הוספתי, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובנדפס ובמדרש צמ"ר, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' ואח"כ קבלן הים, ועיין מדרש ש"ס מומור ל"ב: (ו) אמר לו הים רבש"ע, במדרש צמ"ר ח"ל הים רבי ל"ב רבשו של עולם, ובכ"ה ה' של אקספארד ח"ל הים, וגוה המאמר הזה מוצא בילקוט תהלים רמז תש"כ במאמר המתחיל נתן באוצרות תהומות ב"ס התנחומא: (ז) אמר נתן באוצרות תהומות, שהתהום שמחזיק כל המים נעשה אוצרות הרבה לכמה מימי מים מתוקים מלוחים חמומים מרים וכדומה, עיין ב"ר פ"ד אות ה': (ח) מלא הסיט, מן האלבע למהו כשנפרטים זה מזה, עיין שבת ק"ד ע"א: (ט) שבזמן שאדם בוכה על המת כל שעה מיד היה מסתמא, בכ"ה ה' של אקספארד בזמן שאדם בוכה על המת חילו היו מתוקים היה בוכה לעולם והוא מסתמא: (י) אלמלא, תקנתי אלמלי, סי' חילו הים, עיין תוס' מגילה כ"א ע"א ד"ה אלמלא, ובמדרש צמ"ר הגי' חילמא וי"ל אלמלי: (יא) אם לא מי החוטם, במדרש ס"ס בראשן הגי' חילמא וי"ל אלמלי וגם בנדפס הגי' אלמלא: (יב) ללמדך שבכל עושה הקב"ה את שליחותו, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, אולם בנדפס הגי' שבכל דבר, ובמדרש צמ"ר שבכל מקום. ועיין ב"ר פ"ד אות ז', פרקי דר"א פמ"ט, וי"ר פכ"ב, ק"ר פ"ה פסקו ויתרון ארץ, ועיין שבת דף ע"ו ע"ב. וגוה המאמר כיון הדורש במדרש שמי"ר ריש פ"ה שהביא ה"ד ויתרון ארץ, וכל המדרש כמו שכתבו בו"ד וזאת חוקת התורה" וכיון בזה ש"יין וזאת חוקת התורה להמאמר שלפניו שהוא במדרש צמ"ר סוף קרח אות כ"ב ואשר שייך לריש חוקת כמו שהוא בנדפס ובכ"י שלפניו, ורק המדפיסים הציגוהו ב"ס קרח. עיין לעיל הערה א': (יג) ע"י צפרדע, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובכ"י ספרדי ובמדרש צמ"ר: (יד) מעשה בעקרב, עיין ב"ר ס"ס וכו"י ס"ס ובק"ר ס"ס: (טו) ומעשה בקוצר, ע"ש במקומות שרשמתי, ובמקום שהיה עומד וקוצר הגי' שהיה עומד וקוצר: (טז) בבקעת בית שופה, כ"ה בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס בית שופה ל"ב בית שופה, ובמדרש צמ"ר ס"ס בבקעת בית שופה, ובק"ר בית שופה, ובנדפס בבקעת בית שופה, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' בבקעת בית שופה, אולם במדרש צמ"ר ס"ס ח"ה הגי' בנדפס בבקעת בית שופה, הוא ס"ס מקום, ובמדרש וי"ר ס"ס בבקעת בית שופה, אין ספק שהיתה הגי' שורפי ונעשית בעשות שופה:

בראשו, אתא עליה חד חייוא גבר קמליה, עבר עליה (יז) חד חבר המא חייוא קמיל, א"ל מאן קמיל האי חייוא, א"ל אנא, אסתכיל בעשבא דברוישה, א"ל מרים את עשבא דברוישך, א"ל אין, כיון דארים יתיה, א"ל את יכול מרים הדן חייוא בתדין חומרא, א"ל אין, עביד הכי קרב לגביה לא הספיק ליגע בו עד שנשר איברים איברים: ר' ינאי (יח) היה יושב ושופט בפתח עירו, (יט) ראה נחש מרתיע ובה לעיר, כד מוקמין ליה מהכא, הוה אזיל להכא, אמר כמדומה אני שזה הולך לעשות שליחותו, כיון שנכנס לעיר נפל (כ) הברה בעיר, פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, אחד פיקח ואחד סומא, ישבו לאכול פשמו ידיהם לעשבי השדה ואכלו, זה שהיה פיקח נסתמא, וזה שהיה סומא נתפקח, לא וזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומא: מעשה באחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל, כשהיה אוכל ראה שני צפורים מתנצצים זה עם זה, הרג אחד מהן את חברו והלך והביא עשב, [והניחו על פיו] והחייהו, הלך אותו האיש ונטל אותו עשב שנפל מן הצפור והלך להחיות בו את המתים, כשהגיע (כב) לסולמה דצור, מצא ארי מת מושלך, הניח העשב על פיו והחייהו, עמד הארי ואכלו, (כג) מתלא אמר מב לביש לא תעביד ובישא לא ממי לך: מעשה בשיחין באחד סומא שירד למבול במים במערה, נזדמנה לו בארה של מרים וטבל ונתרפא, (כד) מיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים, כשהוא מחרף ומגדף עמד ונידר את הפרוכת, ונטל ס"ת והוציאה והציעה, והביא שתי זונות ועבר עליהן, שלף חרבו (כה) וקצץ את (הפרוכת) [הספר], נעשה נס והתחיל הודם מבצבץ ממנו, (כו) התחיל משתבח לומר שעצמו הרג, התחיל מתגבר והולך, כיון שהגיע לים, התחיל הים הולך וסוער, אמר אלחיהן של אלו אין לו כח אלא בים, עמד פרעה וטבעו בים, וכן ליסירא, עכשיו אם הוא רוצה הרי היבשה בינו לביני, ונראה מי גוצה, אמר הקב"ה רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע, (כז) בריה קלה פחותה שבבריותי אני משלח בך לבערן מן העולם, נכנס יתוש בחוטמו ומת במיתה משונה, למה נקרא שמה בריה שפלה,

הערות ותקונים

(יז) חד חבר, חבר הוא היודע ללחוש על הנחשים שלא יזיקו, כנ"ס אשר לא ישמע לחול מנחשים חובר חברים: (יח) היה יושב ושופט, כ"ה גם בכ"י רומי. אולם בכ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש צמ"ר הגי' ופוסט, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' ופוסט נפתח ב"תו: (יט) ראה נחש מרתיע, עיין תוס' ברכות דף ל"ג ע"א. ובכ"י רומי ובגדפס צמ"ר שם בני מרתיח: (כ) הברה, קול הנרה: (כא) מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך, לפני זה נמלא בגדפס וכן בכ"י ספרדי וכ"י ה' של אקספארד ועתק במדרש צמ"ר שם (וליתא גם בכ"י רומי ורח"ס) ונמלא גם צמ"ר שם ובזו"ש שם מאמר זה, "ר' אלעזר (ובמדרש צ"ר שם ובצמ"ר שם ר' יתחק בן אלעזר, ובכ"י ה' של אקספארד ר' פנחס בן אלעזר) הוא מטייל בשוניתא דימיה דקיסרי (בכ"י ה' של אקספארד דימיה דקיסרי) מלא קוליה אחת מושגנת בדרך, הוה מנצע ליה מן הכא, הדר משכח לה מן הכא, אמר כמדומה אני שזו מתוקנת לעשות שליחותה, בחר יומיין עבר בלדרים (בכ"י ה' של אקספארד בלדרים מן מלכותא) נכשל בה נפל ומת, דקרו אחריו מלאו בידו כתבין בישיין על יהודאין, ופי' בלדרים, הוא כמו בלדרים, כי למ"ד וריש מתחלפות, ופי' ביוג' βερεδάρως רץ וזיר, ועיין בערך השלם ערך בדרר שיסה העיר כי בלשון סורי בילדרה טעם המלה זיר ולישה של אגרות וכתבים, ע"ס: (כב) לסולמה דצור, כתב הרב בעל הגזרות הארץ (דף ק"ד ע"ב), וז"ל לדרוס זור בערך ד' שעות על שפת הים וללפסן זי"ב (אכויב) בערך שעה א' ונמלאים גדולים נכנסים בים ונראים למרחקים ועליהם דרך מעבר מנער שבו עליהם כמו כסולם והוא קולמה דצור הנזכר בערוזין דף פ' ע"א בילה כ"ה ע"ב: (כג) מנלא אמר, בגדפס מנלא אמר בן סירא, אולם בכ"י ה' של אקספארד המלות "בן סירא" ליתא. ובצ"ר פכ"ב ובז"ר פכ"ב דברייחא אמרי טב לביש עבדת בישא עבדת טב לביש לא תעביד וביש לא ממי לך: (כד) מיטוס הרשע, ב"ר פ"י, וז"ר פכ"ב, צמ"ר ס"ה ובגדפס, וקב"ר ס"ה, וסדר"א פמ"ט, ועיין גיטין ל"ז: (כה) וקצץ את הפרוכת, תקנתו את הספר, כמו שהוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש צמ"ר וקצץ את הספר: (כו) התחיל משתבח לומר שעצמו הרג, אחר זה נוסף בכ"י רומי, זה שנמשה מתנבא ואומר אי אליהו זור חסיו בו, ולקח כל הכלים של בית המקדש ושםם במרפסתו שלו כדי לילך להשתבח בעירו, ושם הכל בספינה שלו. ופי' מרפסתו בלשון רומי marsupium אמתחת וכיס, עיין ערוך: (כז) בריה קלה, בכ"י רומי בריה קלה יש לי בעולם ויתוש שמה דמעיילנא אית לה ומפקא ליה לה אותה אי משלה בך, והיא תנצר אותך מן העולם, בא יתוש ונכנס בחוטמו ועמד בחוטמו ג' שנים, וכיון שהיה עובר במקום שהנפחים עושים מלאכתן, כד הוה שמע קלא דמרפסתא שקד ונח, כל דהוה עבר קמיה הוה אגר ליה בד' זוזי, וא"ל מחי קמי במרפסתא כוליה יומא, וכדין הוה עבד כל יומא הוה יחיב ד' זוזי לגוי, אם עבר עליה בר ישראל ואומר לו קח והסה על הנקוס ואני אתן לך

שמכנים ואינו מוציא: ופעמים על ידי צרעה, דכתיב ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות כג כח), אמרו רבותינו כששלח הקב"ה את הצרעה לפני ישראל להרוג האמוריים, ראה וזה כתיב בהן, ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו והסון הוא כאלונים וגו'] (שמות כ ט), היתה נכנסת בעינו של ימין, ושופכת ארסה בו, והיתה מתבקע וגופל ומת, שכן דרכו של הקב"ה לעשות שליחותו על ידי דברים קלים לכל המתנאים עליו, שולה להם בריה קלה ליפרע מהם, להודיען שאין גבורתן אלא ממנו, ולעתיד לבא הקב"ה עתיד ליפרע מן האומות עובדי כוכבים על ידי דברים קלים, שנאמר והיה ביום ההוא ישרוק [ה'] לזכור אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר [בקצה ארץ] [בארץ] אשורו באו ונחו כלם וגו' (ישעיה ד יט):

[ב] **שאילתא** דמחייבין דבית ישראל לאפרושי (כט) מן מידעם מסאב, שנאמר והבדלתם בין הבהמה הטהורה למטמאה ובין העוף השמא לטהור (ויקרא כ סג), (ל) ולא מיבעיא מן [מדעם] מסואבא דאסיר, אלא אפי' מני דאיבשיל בהו מדעם מסואבא (לא) אסיר לישראל לבשוטי בהון, (לב) עד דפליט להו כל חד וחד, שנאמר כל [דבר] אשר יבא באש [תעבירו באש ומהר] [במדבר לא כג], כגון (לג) השפרדין והאסכלאות, (לד) דאשתמשו בהו עובדי כוכבים, לא משתריין (לה) עד דעילין בנורא,

הערות ותקונים

סכך, והיה מכה כל אותו היום, וכשזא הפסד מומנו ואמר לו יהודי תן לי שכרי, והיה משיבו ואומר לו מסתיין דקא חזית בשגאך, כך היה עושה בכל יום ויום בג' שנים, כיון שמת פלעו ראשו ומלאו שם שהיה יתוש נעשה כמו גוזל וכפסור דרור והיו לפירוני קשים כנחושת, ומת צמיתה משונה, ולפי שמכנים ואינו מוציא נקראת בריה קלה. וכן נמלא כל ההוספה גם בנדפס (אות א) אשר הוספין המדפיס ממהאנוטה מן נכנס יתוש בחוטמו עד ומת צמיתה משונה. ובכ"ה ה' של אקספארד איתא כך, נכנס יתוש בחוטמו ועמד בחוטמו ג' שנים והוא אוכלו, שלח בשביל כל הרפואים שבעולם להזיאו ולא יכלו, פעם אחת עבר בשוק של נפחוס, כיון ששמע יתוש קול הקורטוס שתק, מיד כשראה פיתוס הרשע שהקול מועיל לו שלח בשביל כל הנפחוסים יהודים וגויים והיו כל היום מכיס צפטים על הקורטוס לפניו, והיה נותן לאומנים שנים שטרות, ולאומן יהודי לא היה עותן כלום, כיון שהיה שאלו ואומר לו תן לי שכירותי וזה אומר לו דיין שאתה מתנקס ממני, כשעשה כן כמו שני הדשים נתגלל היתוש ולא היה חושש בקול הפטים וחזר לנקר מנורו כמו שהיה עושה עד שמת הרשע, משמת אזה לבני ביתו שישרפו אותו ויסורו אותו לארבע רוחות העולם וכן עשו, וכן עשוין לו עדיין בכל יום מלאכי חבלה הם מופרין עפרו בכל יום בכל העולם ואח"כ מאספין אותו ולמחר עשוין לו כן, וכן בכל יום, שהוא אזה לבניו כן כפי שלא ימלא אותו אלהיהם של יהודים, אמר הקב"ה ממני אתה רואה לברוח חייד שכך יעשה לך בכל יום, ועשארפו אותו בני ביתו קרעו את ראשו ומלאו על מנורו יתוש משקל שני ליסרין והיו הפה והכפריים שלו נחושת עד שמת צמיתה משונה. אבל במדרש במ"ר הוא כמו לפנינו. ועיין בגמרא גיטין דף ל"ו ע"ב, ויש איהו שטייט, בגמרא איתא שיתוש נכנס בחוטמו וקר צמחו שבע שנים, גם איתא שם עד לתתין ליוני עבד הכי מנאן ויליך בני דרש דש, ובמקום אשר לפטיו כיון שמת פלעו ראשו ומלאו שם שהיה יתוש נעשה כמו גוזל וכפסור דרור, וכ"ה בנדפס, אולם בגמרא שם איתא כך אמר ר' פנחס בן ערובא אני הייתי בין גדולי רומי וכשמת פלעו את מנורו ומלאו בו כפסור דרור משקל שני שלשים, צמיתה תנא בגזל בן שנה משקל שני ליסרין, ובמקום והיו לפירוני קשין כנחושת, בגמרא שם אמר אבין נקטינן פיו של נחושת וליסורינו של ברזל: (בח) שאילתא, נמלא גם בכ"ה רומי וכ"ה רח"ש ובכ"ה ה' של אקספארד. והתאמר הזה הוא לקוח מן השאילתות פ' מסות סי' קל"ו, ונעתק בתנחומא הנדפס אות ב', והמעתיק מן התנחומא דיני הוסיף ג"כ המאמר ע"פ התנחומא אשר הוא כעת בדפוס (עיין לעיל אות א'), והוספה מאוחרת היא, כי השאילתות מר' אחאי גאון ז"ל נתחברו בזמן הגאונים, ובעל מדרש במ"ר אם כי העתיק הכל מן התנחומא אשר הוא כעת בדפוס, אולם ההוספה היא לא הביא, באשר ראה כי איננו מן מהבדל התנחומא רק הוסיף מאוחרת היא, ועל השינויים והשינושים נעיר אחת אחת בהערות: (כט) מן מידעם מסאב, בשאילתות נוסף מלה "דאסור" ופי' מדעם מסאב מדבר טמא: (ל) ולא מיבעיא מן מדעם מסאבא דאסיר, בנדפס נשמטו אחת מלות ובכ"ה ולא מיבעיא מן מדעם מסאבא דאסיר [אלא אפילו מני דאיבשיל בהו מידעם מסאבא דאסיר לישראל לזכור בהן, והשמיטו מן האסור עד אסור, וכן חסר בכ"ה ספרדי, ונמלא לבניו בכ"ה של אקספארד] (לא) האסור לישראל לזכור בהן, בשאילתות נוסף, למיכל מינייהו ועיין בהעמק שאלה בפירושו לשאילתות: (לב) עד דפליט להו כל חד וחד, בנדפס עד דמיפלג להו כל חד וחד, ובשאילתות הגי' עד דמפליט להו מנ: כי היכי דאשתמשו ביה הירך מדעם מסאבא: (לג) השפרדין והאסכלאות, שפוד ידוע, (שפיטס בראש פטיטס), ואסכלה הוא כמו אסכרה ברי"ח תמורת הלמ"ד, ביוני אקספארד ופי' כלי ברזל לנלות צו (ברחמטקסט): (לד) דאשתמשו בהו עובדי כוכבים, המלות האלה נשמטו בשאילתות: (לה) עד דמעילין בנורא, בנדפס צטעות עד

(לו) כדתנן השפוד זהאסכלא מלבנן באור, (לו) עד כמה מלבנן, (לא) [אמר ר' מני] עד שתשיר קליפתן. (לט) היותות והקומקומין ומחמי חמין, דתשמישן על ידי רותה, צריך לפלוטינהו על ידי האור ברותהין, (מ) ואע"פ דקומקומין לאו דירכא לבשולי בה, וימנין דלא משכח מנא מקרי ומבשל בהו. יורה שאין ראש צפור דרור יכול ליכנס בתוכה, לא צריך לפלוטיה, (מא) דתנן כוספן של עובדי כוכבים (פ') פסולת של תמרים שששו מהן שכר והולמין אותן בחמים), אם הוחמו חמיו ביורה גדולה אמר, ביורה קטנה מותר, ואיו היא יורה קטנה, (מב) [אמר ר' ינאי] (מג) כל שאין ראש צפור דרור יכול ליכנס בתוכה, והיכי מפליג להו ברותהין, (מד) [אמר ר' הונא] מניה יורה קטנה בתוך יורה גדולה, ויורה גדולה מאי, כי הא דהאי (מה) דודא דהוה ליה (מו) (למר) [לרב] עוקבא עבד לה (מז) גדנפא דליישא, ומליא מיא וארותהיא, (מח) וכפה צריך למשירי בגוה דדודא ופלוטיה. (מט) קערות תשמישן בכלי שני הן, כי נטל מדודא ושדי עלייהו שפיר דמי, ואע"ג דמפליג להו, (נ) צריך לאשבולינהו בנהרא, (נא) דתניא וכולן צריכין טבילה במקוה של ארבעים סאה והדר משתמש בהו ישראל, מנה"ט אמר רבא דאמר קרא כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר, אך במי נדה יתהמא וגו' (במדבר לא ג), הוסיף הכתוב טהרה אחרת, ותני בר קפרא ממשמע שנאמר אך במי נדה יתהמא, שומע אני שצריך הזאה שלישי (ורביעי) [ושביעי], (נב) ת"ל וטהר, אם כן מה ת"ל מי נדה, מים שנהרה טובלת בהן, וכמה [הם] ארבעים סאה. (נג) אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח אפילו הלוקח כלים חדשים (נד) מן השוק מן העובד כוכבים צריכין טבילה, [דהא] ישנים מלבנן והוה להו כחדשים, אפי' הכי צריכין טבילה, מתקוף לה רב ששת (נה) א"כ אפי' תם

הערות ותקונים

דליילין בנורה, ז"ל דעילין, ומונא לנכון בכ"ה ה' של אקספארד: (לו) כדתנן, ע"ז ע"ה ע"ה: (לו) ג' כמה מלבננין, סס ע"ז ע"ה: (לא) אמר ר' מני עד שתשיר קליפתן, מלות "אמר ר' מני" הוספתי כמו שהו"א בגמרא ע"ז ע"ה ע"ה ובשאלות, והסר גם בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס ובנדפס: (לב) היותות והקומקומין, וכ"ה בכ"ה רח"ס גם בגמרא ע"ז ע"ה ע"ה, ובכ"ה רומי הגי' והקומקומין, ובנדפס והקומקומין ז"ל והקומקומוסין, וכ"ה לנכון בכ"ה ה' של אקספארד ובשאלות והקומקומין, והיא גי' ישרה, והמלה יוגיה $\sigma\mu\sigma\tau\alpha\upsilon\sigma\alpha\upsilon\sigma\alpha$, ופי' יורה (קסססטו): (מ) ואע"פ דקומקומין, גם ככהן הגי' הנכונה בשאלות ואע"פ דקומקומיה, ובנדפס בעשות ואע"פ דקומקה ז"ל דקומקומה, ובכ"ה ה' של אקספארד דקומקומוס: (מא) דתנן כוספן של עובדי כוכבים, פי' פסולת וכו', היא הוספת המעתיק לפרש מלת כוספן, ומפרש כלשון רש"י ע"ז ל"ה ע"ב ועיין ערוך ערך כספן: (מב) אמר ר' ינאי, כן הוספתי כמו שהו"א בגמרא סס ובשאלות, והסר גם בנדפס ובכ"ה רומי ובכ"ה רח"ס: (מג) כל שאין ראש פסור דרור, כ"ה הגי' בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס ובנדפס, אולם בגמרא סס ובשאלות הגי' אמר ר' ינאי כל שאין פסור דרור יכול ליכנס לתוכה ודילמא הדומי הדמיה ועיליה אלא כל שאין ראש פסור דרור יכול ליכנס לתוכה, ומה נראה שהשמיט המעתיק מן כל שאין הראשון עד כל שאין השני: (מד) אמר ר' הונא, כן הוספתי כמו שהו"א בגמ' ע"ז ע"ה ובשאלות, והסר גם בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס ובנדפס: (מה) דודא, מלשון והכה בכור או דוד (ש"ז ד יד): (מו) למר עוקבא, תקתי לרב עוקבא כמו שהו"א בנדפס, ובשאלות לבי רב עוקבא, והתוס' פסחים דף מ' ע"ב ד"ה האילנא העתיק מר עוקבא, עיין בהגהת הרי"ב ע"ז סס: (מז) גדנפא, תרגום מסגרת גדנפא: (מח) וכפה צריך למשירייה גוה דדודא ופלוטיה, בשאלות והאי כסא נמי צריך למשירייה בגודלה ז"ל צנו דודא] ופלוטיה, וגם בנדפס בדפוסים לשמונים וכפה צריך למשירייה גוה דדודא ופלוטיה, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' וכפה צריך למשירייה עזרא דירה, אולם בדפוסים אחרונים הגי' דודא למשירייה, גם ה"גוה ונעוסיא במקום ופלוטיה, ופי' וכפה אבן מולבן, וכוונת למשירייה דודא להסליכו דוד, וגם בכ"ה רומי וכ"ה רח"ס הגי' למשירייה: (מט) קערות תשמישן בכלי שני הן, בשאלות ודאי קערות דתשמישהון בכלי שני כי נטל מדודא ושדי עלייהו שפיר דמי, ובכ"ה ה' של אקספארד הגי' קערות תשמישן בחמין ככלי שרת הן נטיל מיותר ושרי עליהו ושפיר דמי: (נ) צריך לאשבולינהו בנהרא, בשאלות הגי' צריך לאשבולינהו בנהרא, והרב בעל העימוק שאלה הביא בכ"ה מהשאלות איתא לאשבולינהו בנהרא, ובתנחומא הנדפס איתא לאשבולינהו בנהרא, אולם בכ"ה ה' של אקספארד הגי' ג"כ כמו לפנינו בנהרא: (נא) דתניא, ע"ז ע"ה ע"ב: (נב) ת"ל וטהר, וכ"ה בתנחומא הנדפס וגם בשאלות, ובגמרא סס הנוסחה ת"ל אך חלק, ועיין בעימוק שאלה: (נג) אמר ר' נחמן, עיין בע"ז סס: (נד) מן השוק, זה ליתא בשאלות, ובתנחומא הנדפס הגי' מן הנגר: (נה) אם כן אפילו סתם כלי, ובנדפס א"כ אפילו סתמו נמי, ובשאלות הגי' א"כ אפילו זוגא וסרבא, ובגמ' סס הגי' אי הכי אפילו זוגא וסרבא נמי, פרש"י זוגא וסרבא מוספרים שגוזזין בהן בנדי למר הוילי וגזירת הכתוב היא ולא משוי פילוט איסור דהא חדשים לא בלעי מידי מלרכת לה טבילה, עכ"ל. ולדעתו גם לפני רש"י היתה הגי' זוגא,

כלי, אמר רבא כלי סעודה האמורין בפרשה, (נו) דכתיב כל [דבר] אשר יבא באש וגו' (במדבר לא כג). (נו) רב יצחק בר יוסף (וכן) [זבן] ההוא מנא (נה) דמרדתא חדתא סבר לאטבולא, א"ל ההוא מרבנן ור' יעקב שמו, (נמ) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, שנאמר אך את הזהב ואת הכסף (סס סס כג), אבל הני מני דפחרא נינהו (ס) חדשין אין צריכין טבילה, ישנים לא מיפלטין, (סא) דאשכחינן גבי הטאת וכלי הרש אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו כה): ברם צריך למימר הני (סב) קערות דקוניא דאשתמשו בהו ברותחין, מי אית להו פלימא או לא, משום דמעיקרינהו כלי חרס נינהו, ושעינהו בקוניא מי מיגין ההוא שיעתא דקוניא אעליהון ולא בלע הרש, משום דקוניא מתבת הוא וסני ליה בפלימא, או דילמא לא מיגין ובלע חרס ולית ליה תקנתא, תא שמע דבעו מניה ממרימר, לענין חמין בפסח, הני (מולי) מני דקוניא מי אית להו פלימא ושרי לאישתמושי בהון (סג) בפסחא או לא, דאית בהון (סד) קרטופני, לא קא מבעיא לון, (סה) דהא בלע במקום קרטופני, יורקא לא קמבעיא לן דמצרף, כי קא מיבעיא לן חזיר או אוכס, אמר להו (הוינא) (סו) [הוינא] להו דכי רמו בהו חמימי מדיית גבייהו ש"מ בלעי, הלכך ככלי חרס דמיין, והני מולי לענין חמין בפסח ולענין תשמיש עובד כוכבים, דתשמישייהו ברותח, (סז) אבל לענין יין נסך דתשמישיתיה בצונן, יורקא אסור משום דמצרף, אוכמא חזירא אית בהו קרטופני אסור, לית בהו קרטופני, (סח) בשיכשוך בעלמא סני להו, [אלמא] ככלי מתכות דמי דקיימא לן הלכה כרב זבד, (סט) דאמר רב זבד הני מני דקוניא חיורי ואוכמי שרי, יורקי אסור, ואי אית בהו קרטופני כוליהו אסירי, (ע) וכן הוא הלכתא:

[ג] ד"א (עא) [זאת חקת התורה וגו'] ויקחו אליך פרה אדומה תמימה (במדבר יט ט). ילמדנו

הערות ותקונים

כי הוראת זוג מספרים (טטרט), או אולי היתה הגי' זוהא דסרבלא כמו שהוא ברה"ק, וכן הביא גם הערוך בערך זוהא המאמר מנגמרא ע"ז וגורם אפילו זוהא דסרבלי וגם הוראת זוהא זוג: (נו) דכתיב כל דבר אשר יבא באש, וכ"ה בשאליות, ובגמרא ליתא הסיום מהכתוב, וע"ש בפרש"י ועיין בהעמק שאלה: (נז) רב יצחק בר יוסף, וכן ההוא מנא, תקנתא זבן ההוא מנא, וכ"ה לנכון בגמרא ע"ז סס ובשאליות. וגם בכ"ר ח"ס בטעות. וכן ההוא מנא, ונגמרא ג"כ לנכון בכ"י רומי, ובגדפס הגי' רב יצחק בר אבין הוה ליה ההוא מנא, אולם בכ"י ה' של אקספארד הגי' רב יצחק זבין ההוא מנא: (נח) דמרדתא, כ"ה הגי' בכ"ר ח"ס, וגם בגמרא ע"ז זבן מנא דמרדה, ופרש"י אדמא ופיעי בקר מעורבין ושויין מהן כלי, ובשאליות ובתנחומא הגדפס ובכ"י רומי וכ"י ה' של אקספארד הגי' מנא דפחרא חדתא פ' כלי חרס חדשים, וגם בבב"ל איתא מנא חדתא דמרדה, וכן הוא בשאליות כ"י מובא בהעמק שאלה. ולדעתי מלת דמרדתא או דמרדה הוא בטעות וז"ל דמרדתא או דמדרא, כי זה לשון הערוך בערך מדר, בת"כ ועפר אחר יקח, ועפר לרבות כל עפר במשמע אפי' מדר ואפילו חרסית, פ' בלשון ישמעאל קרין לקווחות אדמא מדר, עכ"ל: (נמ) הכי אמר ר' יוחנן כלי מתכות האמורין בפרשה, ובגמ' ע"ז סס הגי' אמורין בפרשה ובכ"י ה' מאקספארד כל כלים האמורים בפרשה של מתכות: (ס) חדשים הין צריכין טבילה ישנים לא מיפלטין, וכ"ה בשאליות, ובתנחומא הגדפס הלשון משונש, חדשים צריכין טבילה ישנים הין צריכין טבילה ישנים לא מיפלטין, וכ"ה לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (סא) דאשכחינן גבי חמא, בכ"י רומי נוסף לפני זה, וכן איתא סס לא מיפלטין' להו אלא צריכין טבילה דאשכחינן וכו': (סב) קערות דקוניא עיין פרש"י ע"ז ל"ג ע"ב ובהוס' סס ד"ה: קוניא ובערוך ערך קניא ובהעמק שאלה שהאר"ך בזה: (סג) בפסחא, בשאליות הגי' בדיבחה: (סד) קרטופני, פ' בקעים וחצרות, עיין ערוך ערך קרטפן: (סה) דהא בלע במקום קרטופני, בשאליות נוסף כ"י תיבעי לן הויי דשיע"י וליתא ג"כ בכ"י רומי ורח"ס, ובתנחומא הגדפס הפרים חיזו מלות וכל"ל הויא דלית בה קרטופני, לא קמבעיא לן, [דהא בלעו מקום קרטופני כי תיבעי לן הויא דשיע ירוקא נמו לא קא מיבעי לן] דמארף צריכין, וז"ל דמיארפי ובלעי: (סו) חזירא להו דכי רמו בהו חמימי מדיית גבייהו ש"מ בלעו, כ"ה בשאליות, ובתנחומא הגדפס בטעות חיזתא להו דמדייתא ומדמיתא וודאו בלעו, ותקין המדפס ממאכטובה וגדפס בלמנע"י ס"א דבי רמא בהו חמימי מדיית ש"מ בלעי". ובכ"י ה' של אקספארד הגי' ישרה כמו שתיקן המאכטובי: (סז) אבל לענין יין נסך, בגדפס נוסף או חמין בפסח, וזה ליתא בשאליות: (סח) בשיכשוך, וכ"ה בשאליות, ובגדפס בטפשוף ובכ"י ה' של אקספארד כתוב לנכון בטפשוף: (סט) דאמר רב זבד, ע"ז ל"ג ע"ב: (ע) וכן הוא הלכתא, הסיום הוא ליתא בשאליות: (עא) זאת חקת התורה [וגו'] ילמדנו רבינו, כל אות ג' הוספתי ע"פ כ"י רומי, ואין ספק שנובע מן הילולתו הנאבד, או הים כן בתנחומא שלפניו ושמו חזו דפין, ובעבור זה הוסף המשתיק בהתחלה מהתנחומא

רבינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים, מהו שתהא כשרה, (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה, אבל כולה צריכה שתהא אדומה, (עג) אמרו מעשה שהיו מחזירין שנה אחת ומבקשים פרה אדומה תמימה, באו אצל עובד כוכבים אחד ומצאו אצלו, אמרו לו מכור אותה לנו, ראה אותן שהיו צריכים לה הרבה, (עד) התחיל מתפרנית עליה, אמרו לו בכמה, אמר להם במאה זהובים, אמרו לו מול והוציאה ונתנו לו, נכנס לביתו ויצא, אמר להו איני מוכרה אם אין אתם מוסיפים לי, הוסיפו לו המשים והובים, ועוד נכנס לביתו ויצא, עד שנתנו לו שלש מאות זהובים, אמר בינו לבין עצמו אני אליעזר על היהודים, נכנס ונטל העול והניח על צוארה כל הלילה, לבוקר הוציאה להם, (עה) כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול, (עו) שראו עיניה מפלבלות, כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה, ומבטת בעור, כיון שראו סימניה שעלה עליה עול, אמרו לו תן לנו זהובים, שאפי' בהנם אין אנו נוטלין ממך, אין אנו צריכים לה, כיון שראה אותם שמסתכלים בה, וידעו שעלה עליה עול, נתן להם ממונם, והתחיל מקלס להקב"ה ואמר ברוך אלהיכם שנתן בכם חכמה ודעת, החזיר להם את הזהובים והנך לעצמו, להודיעך שגזירת הכתוב היא שלא יהא מביאין אלא פרה אדומה, מנין ממה שכתוב בענין ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול (סו):

[ד] ד' א' זאת חקת התורה. (עז) זש"ה (עח) מי יתן טהור משמא לא אחד (איז י' ד), כגון אברהם מרח, (עט) חוקיה מאהו, מרדכי משהי, ישראל מאומות העולם, (פ) [ועולם הבא מן העולם הזה], מי עשה כן, ומי עשה כן, ומי גזר כן, לא אחד, לא יחידו של עולם. (פא) תמן תנינן (פב) [בהרת כגרים טמא, פרהה בכלול טהור, מי עשה כן, מי גזר כן, מי צוה כן, לא יחידו של עולם. (פג) תמן תנינן] האשה שמת ולדה תוך מעיה, והושיטה (פד) [חיה] את ידה, ונגעה בו, החיה טמאה מומאת שבעה, והאשה טהורה עד שיצא הולד, (פה) [וכן] המת בבית הבית טהור, יצא ממנו אותו

הערות ותקונים

אשר כעת בדפוס: (עב) כך שנו רבותינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה, נמשנה פרה פ"ב מ"ב איתא פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד, פי' יתחור והר"ס הביא שם שכתבספתא תניא ניטלו קרניה וטלפיה והזכר עמהם ספולה, והוא כתבספתא פרה פ"א, והגר"ל הגיה כשרה, וע"ס צור זהב ומנחת צבורים ויאפשר שלפני בעל התנחומא היתה הגי' נמשנה פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה: (עג) אמרו מעשה וכו', עיין בבריתא שם קאת בפסיקתא רבתי פי"ד: (עד) התחיל מתפרנית עליה, מלת מתפרנית משובשת: (עה) כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול, עיין בפסיקתא רבתי שם, וזה הוא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות זקופות הם, נותן עליה עול מיד שתי שערות נכפפים, ועוד סימן אחד יש בה, עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות כו': (עו) שראו עיניה מפלבלות, אולי ז"ל עיניה מתחלפות, עיין בפסיקתא רבתי שם, עלה עליה עול עיניה שוות והיא מתחלפות פחולות ומסתכלת בעול, או ז"ל שראו שמפליא בעיניה, עיין ערך ערך פליא שהביא וז"ל בילמדנו ויקחו אליך פרה וכל טעם היא חייה ומפליא עיניה: (עז) זש"ה מי יתן טהור משמא לא אחד, בפסיקתא דרב כהנא פסקא פרה והעתיק כל זה מהתנחומא, ומגלה גם התנחומא הגדפס, ובעל מדרש צמ"ר פ' חוקת העתיק מהתנחומא אשר כעת בדפוס, וכל הגזירות והשינויים אשר בתנחומא הגדפס נשארו גם במדרש צמ"ר. ובילקוט חוקת רמז תשנ"ט הביא המאמר הזה בשם הפסיקתא, אך הפך הסדר, דרש ר' תנחום בר חינלאי על אמרות ה' הליב בראש, והדרש על מי יתן טהור משמא הביא אחריו כמו שהעירותי בפסיקתא הערה א': (עח) מי יתן טהור משמא, ע"פ זה יסד הפייטן לפ' פרה בפיוט אגלות אומן חוק טהור משמא מחזקה: (עט) חזקיהו מאחו, בגדפס ובמדרש צמ"ר הוסיף יאשיהו מאמון: (פ) ועולם הבא מהעולם הזה, הוספתי כמו שהיא בכ"י רומי, ובגדפס ובמדרש צמ"ר ובילקוט בטעות עשה"ו מעשה"ב, וככתב בלדו שז"ל ליהפך: (פא) תמן תנין בהרת כגרים טמא, עיין נעשים פ"ח מ"ב, והמעתיק השמיט מן תמן תנין עד תמן תנין, ומגלה לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא ובגדפס ובמדרש צמ"ר, והסר גם בכ"י רח"ס וכן בפסיקתא בכ"י אקספארד, ומזה יסד הקליר בפיוט אין לטווח לפ' פרה משמא טהור ומטהור עמא בהרת ממועט טמא פרהה בכלול עוד כל טמא: (פב) בהרת כגרים, בגדפס נוסף „מאי כגרים כחאי פול באדס טמא" וליתה במדרש צמ"ר: (פג) תמן תנין האשה שמת ולדה תוך מעיה, משנה חולין דף ע"א ע"ב: (פד) חיה, הוספתי, ופי' המילת: (פה) וכן המת בבית הבית טהור, בתנחומא הגדפס הוסיף המדפס מומאטובה, פי' כל זמן שהילד מת במעי האשה שהיא ביתו, האשה טהורה, יאל מותכו, כלומר שגולד הרי הוא טמא, ואמו טמאה לידה עכ"ל. וכן יסד הקליר בפיוט אין לטווח, המת בבית אינו טמא, יאל ממנו אותו משמא. ורבינו טוביה בלקח טוב (פסיקתא זוטרתא) ריש פ' תריעי (דף י"ו טע"ב) הביא דברי ר' אלעזר הקליר, וז"ל זה הוא

מממא, מי עשה זאת, לא יחידו של עולם. (פו) תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מממאין בגדים, (פז) היא גופה מטהרת ממאים, אלא הקב"ה אמר חוקה חקקתי לכם, גזירה גזרתי, ואין אתה רשאי לעבור על גזרתי:

[ה] [ד"א (פח) זאת חקת התורה. ר' תנחום בר חנילאי פתח אמרות ה' אמרות מהורות (תהלים יב ז), כלום אמרות ה' הן אמרות, אבל אמרות בשר ודם אינן אמרות, אלא בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם נכנס למדינה ובני המדינה מקלמין אותו, וערב לו קילוסן, אמר להם למחר אני בונה לכם (פט) דימוסאות, למחר אני בונה לכם מרחצאות, למחר אני מכנים לכם את (צ) אמת המים, ישן לו ולא עמד, היכן הוא, והיכן אמרותיו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא וה' אלהים אמת (יחמי"י), ולמה הוא אמת, (צא) אמר ר' אבין לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם]:

הערות ותקונים

שאמר ר' אלעזר קליר המת צבית הבית טהור, י"א ען הבית הוא טהור והבית עמא, ע"כ. ונראה לי להבין הוא עמא והבית עמא. ורבותי צרבינו בחיי פ' חקת כתב ח"ל, וכן נגע הבהרת שאדם מממא כשיעור חיי פול סיהיה במקום אחד מנופול, ואם יסוב כל גופו בהרת מראשו ועד רגליו, הנה גם זה פלא ודבר תימה, והוא ג"כ טהור מממא, וכן במס' גדה פ"ק [דף ט' ע"א] מי יתן טהור מממא, זה חלב מן הדם, דם האשה נעקר ונעשה דם [ג"ל חלב], ומעט זה יסד הקליר בסלוק לפ' פרה שאמר המת צבית הבית טהור י"א מתוכו הבית עמא, וקרא לנפן האשה בית, והוא פ' מה שנינו במס' חולין פ' בהמה המקשה [דף ע"א ע"ב] האשה שמת ולדה בחוך מעיה, והטעם החיה את ידה ונעשה צו, החיה עמאה עומאת שבעה, ואשה טהורה עד שי"א הולך ע"כ. ופליאה נענה מאד צעני על צביתו בחי אשר הביא את המאמר הזה בשם ר' אלעזר הקליר, ולא הערה את קומו, כי בתנחומא ובמדרש צמ"ר הוא, (וסייה) יחד בפסיקתא שרשה) והתנחומא הזה, הלא נגד עיניו היה, ומלאו על לשונו, במאמר שלפני זה, ח"ל ובמדרש תנחומא ויקחו אליך פרה הדומה לו ועוד דרשו בו, ובתנחומא תמן תנינן בהרת כגרים בו. צמר לנו המדרש הזה ההדוש הגדול בו ע"כ. אך רובי חשב כדעת האומרים שר' אלעזר הקליר הוא אחד התנאים מצעני המשנה, לכן נמר אומר שבעל התנחומא לקח את דבריו ממנו. והאמת שהקליר יסד ע"פ הפסיקתא. ועיין בתשובות הרא"ש כלל שלשים סימן א' שכתב ח"ל: והאי במדרש פ' פרה, המת צבית הבית טהור, י"א הבית עמא, פירשו תנאן בפ' המקשה לילך [ג"ל צהלות פ"ו מ"ד] האשה המקשה לילך והיא יורה מצית לבית הראשון עמא מספק והשי דתי, פ' הבית השני שילך בו ולד מת עמא ודתי והראשון עמא ספק עמא (לא) מת צבית הראשון, אמר ר' יהודה אימתי זמנא שתיא נעלת באפיס, אבל אם היתה מוסלת הראשון טהור, משנפתח הקבר אין פנאי להלך, וכיון דלא נפתח הקבר, אפילו מת הולך הבית טהור, דליתו אשעמא עד שי"א לחוך, והכי תנן בפ' בהמה המקשה [חולין ע"א ע"ב] והאשה טהורה עד שי"א הולך, והיינו פ' המדרש המת צבית, דהיינו צטן האשה טהור, פ' האשה טהורה, י"א ממנו האשה עמאה, כן פ' ה"ר אלעזר הקליר המדרש בפנינו, ע"כ לדעתו ג"ל כן יסד ה"ר אליעזר הקליר מהמדרש בפנינו: (פז) תמן תנינן כל העוסקין, חולין כ"ט ע"ב, פרה פ"ד מ"ז: (פז) היא גופה מטהרת ממאים, כ"ה גם בפסיקתא, אבל צ"ל רומי וכ"ר רח"ם ובמדרש צמ"ר הגי' היא עמא מטהרת בגדים: (פח) זאת חוקת התורה ר' תנחום בר חנילאי פתח אמרות ה' אמרות טהורות, המאמר הזה הוספת, ומנא צ"ל רומי ובכ"ה ה' של איקספארד ובפסיקתא, ואמר גם בכ"ר רח"ם ובמדרש דפוס קאנטינטינאל ודפוס וויניציא, רק המדפיס מנאנטינטינאל הוסיף זה אל התנחומא, ואמר גם במדרש צמ"ר, כי בעל התנחומא לא שנה בעל מדרש צמ"ר מנין לו, כי בעל המדרש צמ"ר העתיק מן התנחומא אשר כעת צדפוס, ושנה ג"כ במדרש וי"ר פ' אמור ריש פכ"ו, ומובא בילקוט ריש פ' אמור בשם הפסיקתא ואף שימאל גם צו"ר צפ' הוא רשם בעל הילקוט מקור המאמר מהפסיקתא, ומובא גם בילקוט ריש חוקת, והפך שם הסדר כי החל המאמר בדברי ר' תנחום אלה, כמו שהעירתי למעלה הערה ע"י, ובהערה להפסיקתא העירוני שבמדרש צמ"ר פ' חוקת נשמוט בעשות מאמר זה עד אמר ר' יהושע בן לוי מנינו טעקס וכו', אולם אין זה בטעות, רק כי לא היה אז המאמר בתנחומא אשר בעל דפוס. כי אשר מנאל לפנינו צדפוס הוא הוספת המדפיס מנאנטינטינאל ודפוס וויניציא, ובפסיקתא רב ד' דרש על הכתוב הזה אמרות ה' אמרות טהורות באופן אחר בדרך המסדר המאוחר הזה להחיל רוב הדרשות במקראות מהפסיקתא דרב כהנא ולפנות לו דרך אחרת: (פז) דימוסאות, עיין מה שהעירוני בפסיקתא שם הערה י"ד שהמלה יומית, ע"ס: (צ) אמת המים, שם שגור על לשון ח"ל לגזור העובר להסקות השדות (ומוסטור וייטג): (צא) אמר ר' אבין, כ"ה בכ"ר רומי ובז"ר, ועיין בפסיקתא הערה פ"ז כי בעשות שם אמר ר' לוי. והבאתי שם ראיה כנראה מהירושלמי ברכות פ"א ה"ה א"י ה' אלהים וכתבי ה' אלהים אמת, מהו אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ומהו אמת, אמר ר' אבין חותמו של הקב"ה אמת, מהו אמת, אמר ר' בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם, ומה הביא דרשת ר' אבין דרך אגב, וגם במדרש וי"ר סוף פ"ו מובא בשם ר' אבין, ובתנחומא המדרש אשר הוסיף

[ו] ד"א זאת חקת התורה. אמרות ה' אמרות מהורות (תהלים יג ז), (צב) ר' יהושע בן לוי אמר מצינו שיעיקם התורה (צג) שתים ושלש תיבות בתורה, שלא להוציא דבר שומאח מפיו, (צד) שנאמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהורה היא (בראשית ז ב), ולא כתיב מן הבהמה הטמאה. (צה) אמר ר' יודן כשבא לפתוח (צו) בסימני בהמה טמאה, (צז) לא פתח אלא בסימני טהרה, את הנמל כי לא מפרים פרסה הוא, אין כתיב כאן, אלא כי מעלה גרה הוא (ויקרא יא ד), (צח) [ואת הארנבת כי לא מפרים פרסה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מעלת גרה (שם טו), את החזיר כי לא מעלה גרה הוא אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה (שם טז)]:

[ז] (צט) [מוזקק] שבעתים (תהלים יג ז). (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר

הערות ותקונים

המדפים ממאטטובה (עיין לעיל הערה פ"ח) הגי' אלא מאמר אלהים אמת שהוא אלהים חיים ומלך עולם. הנה מלמד שהשמים המלות "מהו אמת אמר ר' אבין" גם מלת "מאמר" ט"ס הוא, וז"ל וה' אלהים אמת, והוא לישראל דקרא כמו שרשמתי, והסיוס שהוא אלהים חיים ומלך עולם, הוא סיפא דקרא דין, וראיתי בכ"ה של אקספארד אשר נמאץ שם המאמר שהוסף המדפים, והגי' שם כך אלא מאמר אלהים אמת, וכתיב זו וה' אלהים אמת, מה הוא אמת, אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. ועיין במדרש חזית פ' לטוסי וצבר פס"א: (צב) ר' יהושע בן לוי אמר, כ"ה בכ"ה רח"ס ובגדפס ובמדרש צמר חוקת פי"ט אות ז', אולם בכ"ז, רומי ובפסיקתא הגי' ר' יודן בשם ר' יוחנן ור' זכריה בשם ר' אלעזר דכפר חנין, וכ"ה בפסיקתא כ"י של אקספארד ובז"ר שם ובצ"ר פ"ג. ובפסיקתא יש לתקן במקום ור' זכריה בשם ר' אלעזר ז"ל בשם ר' אלעזר, גם הגי' בפסיקתא ובז"ר ובז"ר ור' יעקב דכפר חנין, וכן יש לתקן בכ"י רומי ור' יעקב דכפר חנין, ובהערה י"ח בפסיקתא שם הנאחזי בשם תבואות הארץ (לד ק"א ע"א) שהוא למעבר לפת כשהי שעות, ונלד דרוס הכפר קבר ר' יעקב איש כפר חנין, ובפסיקתא שם ואמרי לה בשם ר' יהושע בן לוי כוון להתחומא, וגם במדרש שו"ט מזמור י"ב בסקוק אמרות ה' נאמר רק ר' יהושע בן לוי אומר, ובמדרש שוחר טוב מזמור א' בלי שם האומר, ובפסיקתא רבתי אמר ר' יוחנן עקב הקב"ה, והוסף על המאמר הזה הרחבת דברים, גם עשה חיזה שינוי כדרך המסדר הוא: (צג) שהיט ושגש טיבות, כ"ה בצ"ר פ"ג ובמדרש צמר, שם וש"ט מזמור י"ב וילקוט שם. ובמדרש שו"ט מזמור ור' זכריה בשם ר' אלעזר וז"ל בשם ר' יהושע בן לוי (פסחים דף ג' ע"א) לעולם אל יוליא אדם דבר מנוגה מפיו שהרי עקב הכתוב שבנוגה אותיות ולא הוליא דבר מנוגה מפיו שנאמר מן הבהמה וגו', ופירש"י אשר איינה טהורה ולא כתיב הבהמה טמאה כי אורחיה הרי שמוגה אותיות עקב, כי העמאה חמש אותיות הן, אשר איינה טהורה י"ב אותיות הן, ע"כ. וכן כתב הרשב"ם ז"ב ק"ג ע"א ד"ה אפשר: (צד) שנאמר מכל הבהמה וגו', בפסיקתא ובתנחומא הגדפס ובמדרש שו"ט מזמור א' מזמור י"ב מוצא הכתוב שלהחרינו מן הבמה וגו' (בראשית ז ח), ועתה ראה נוסחא ובז"ר ריש פ' אומר בתחלה את הכתוב האחרון (בראשית ז ח), ואח"כ כתב ובמקום אחר עקב שנים ושגש טיבות בתורה כדי שלא להוליא דבר שם עמומה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה אשר לא טהורה" והוא המקרא שלפניו (שם ז ב), שגוי הסדר הזה יורנו דעת כי מן "ובמקום אחר" הוא הוספת המעתיק, ובמלות ובמקום אחר כוונתו על הנוסחא האחרת הנמלחת לפנינו בתנחומא, ור"ל במקום אחר הנוסחא היא כן. ובמדרש צמר ריש חוקת הגי': מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איינה טהורה ומן הבהמה אשר לא טהורה, וכל עין תחזה כי גם פה הסיוס ומן הבהמה אשר לא טהורה, הוא הוספת ע"פ נוסחא אחרת: (צה) אמר ר' יודן, וכ"ה בגדפס במדרש צמר ובכ"י רח"ס, אולם בפסיקתא הגי' אמר ר' יודן בן מנשה, וכ"ה בז"ר ריש אומר, והעירותי בפסיקתא שם הערה כ"ה של"ל אמר ר' יודן ב"ר מנשה, כמו שהוא בפסיקתא כ"י אקספארד, וכ"ה ג"ב בתנחומא כ"י רומי וגם בצ"ר פ"ג וש"ט מזמור א', ובפסיקתא רבתי פי"ד הנוסחא ר' יהודה זי רבי מנשה: (צז) בסימני בהמה טמאה, במדרש שו"ט מזמור א' בפסיקתא בסימני טהרה ז"ל בסימני טמאה: (צז) לא פתח אלא בסימני טהרה, עיין בפסיקתא הערה כ"ג מה שהעירותי שם כי בפסיקתא רבתי הליע את הדרש הזה בצריכות דברים, ומה שכתבתי שם כי התחומא לקח דבריו מן הפסיקתא דרב הבל, וכעת הלוס ראיתי אהרי ראו כי דברי הפסיקתא מוצעים מתנחומא שלפניו: (צח) ואת הארנבת, הוספתו כמו שהוא בגדפס ובמדרש צמר, ובכ"י רומי הגי' וכן בשקן ובארנבת ובחזיר, כי לא מעלה גרה אין כתיב כאן, אלא כי מפרים פרסה הוא. ובהערה כ"ד להפסיקתא העירותי כי חסר "ואת השקן כי לא מפרים פרסה הוא איוו אומר אלא כי מעלה גרה". ונמאץ במדרש ור' ריש פ' אומר ובפסיקתא כ"י אקספארד. ובמדרש צמר פ"ג אותה ואת השקן, אבל ואת הארנבת חסר בו, ובפסיקתא רבתי נאמר בטעות ואת החזיר לפני השקן והארנבת, כי החזיר הוא מאוחר בקרא (צט) מוזקק שבעתים, כן הוספתי, כי על זה סובב הולך הדרוש אשר החל לדרוש על הכתוב אמרות ה' אמרות טהורות וגו' מוזקק שבעתים, ודורש שבעתים ז' פעמים ז' שש מ"ט, עיין להלן בהערה ק"ב: (ק) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מוצא

(קא) תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא מעמו מעם המא, היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים מלא, (קב) וארבעים ותשע פנים מהור, והיה דוד מתפלל עליהם ואומר, אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם (תהלים יב ח), אתה ה' תשמרם נמר אוריותהון בלבהון, תצרנו מן הדור זו לעולם, (קג) [מן דרא] שהוא חייב כלייה, ואחר כל השבחה הוזה (קד) יוצאין למלחמה ונפלין, (קה) [על ידי שהיה בהן (קו) דלטורין], הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים אשכבה לוחמים בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם הרב חדה (שס טו), נפשי בתוך לבאים, (קז) אלו אבנר ועמשא, שהיו לבאים בתורה, (קח) אשכבה לוחמים, אלו דואג ואהיתופל, שהיו לוחמים אחר לשון הרע, (קט) בני אדם שיניהם חנית וחצים, אלו אנשי קעילה, שנאמר היסגרוני בעדי קעילה וגו' (ש"א ג' יב), ולשונם הרב חדה, אלו הזיפים, שנאמר בבא הזיפים ויאמרו לשארף הלא דוד מסתתר עמנו (תהלים נד ז), (קי) באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים (שס טו), סליק שכינתך מביניהם, (קיב) אבל דורו של אהאב כולם עובדי ע"ז היו, ועל ידי שלא היו בהן דלטורין יוצאין למלחמה ונפלין, הוא שאמר עובדיה לאליהו, (קיג) הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו' ואכלכלם לחם ומים (מ"א י"ג), אם לחם למה מים, (קיג) הלא שהיה המים קשה להביא לחם ויתר מן הלחם, ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר, אני נותרתי לה' לבדי (שס ט"ז), וכל עמא ידעין ולא מפרסמין למלכא :

הערות ותקונים

זילקום מלכיס רמו רי"ג בשם התחומא, ובפסיקתא וכו' ר' פ' אמור בני' ר' יוסי ממלחיה ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, וגם בנדפס ובמדרש במ"ר ובש"ט מוזמור י"ב וזילקום מלכיס שם חסרים המלות "ר" יוסי ממלחיה" ומתלה כמו לפנינו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. והבולחם הוא נמלא ג"כ במדרש ש"ט מוזמור ז' ושם הנוסחה כמעות ר' יהושע בן לוי בשם ר' יוסי, ובמוזמור י"ב מובא לנכון ר' יהושע בשם ר' לוי, והנה ר' יוסי ממלחיה נקרא כן על שם עירו, וכן צב"ל פמ"ב ר' יוסי ממלחיה, ועיין בתואות החרץ לד ס"ה ע"א שכתב ח"ל מלחיה ר' יוסי ממלחיה, מערביית טוסה מעם דרומית ירושלים בערך שעה מ' וג' רביעית הכפר מלחיה"א ושם מעין טוב שמימו קליס וטוביס, ומביאים מהם העירה למכור, ושם נמלאים ורדיס הרבה, עכ"ל: (קא) התימוקה שהיו בימי דוד, כ"ה גס בו"ר ובנדפס ובמדרש במ"ר, אבל במדרש תהלים מוזמור ז' תימוקות שהיו בימי שאול ושמואל, ובמוזמור י"ב במאמר המתחיל אמרות ה' נאמר לנכון כמו לפנינו. ובמדרש תהלים שם מוזמור י"ב נאמר בסיום המאמר, כמו שפירשתי במוזמור ז' טעות הוא וז"ל, כמו שמופיע במוזמור ז' וטוסק מלחיה מתיק אשר אזה לקר, ורשע לפנין במוזמור ז'. ולזה התחיל בוין רש"י בפירושו לתהלים (ב' ח) מדרש אגדה ש' מיושב על הסדר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תימוקות שהיו בימי דוד וכו', ע"כ. וחולי דרש הדורש בעליל לחרץ לשון עוללים: (קב) מ"ט פנים טהור, דרש שבעתים ז' פעמים ז', ועיין בירושלמי טההדרין פ"ד ה"ב כדי שיהא החורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, מנין ודגלו, וכן הוא אומר אמרות ה' אמרות טהורות כסף לחרץ בעליל לחרץ מזורק שבעתים, ע"כ כוונת ג"כ שהביאו הכתוב הזה כמו שנדרש לפנינו, ועיין סההדרין דף י"ז ע"א ועירובין י"ג ע"ב שיועד לטהר את השרץ מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, וכתוב שם ב' המקומות ד"ה שיועד: (קג) מן דרא הוא חייב כלייה, דרש לעולם עולם המות מלשון כי הולך החדס אל בית עולמו (קלחת יב ה), וכן יודי בור אל עם עולם (יחזקאל כו ב): (קד) יולאין ומלחמה וטופלים, נשנה בירושלמי פאה פ"א סוף ה"א חמר ר' אבה בר כהנא דורו של דוד כולן דיקים היו, ועל ידי שהיה לכן דלטורין היו יולאין ומלחמה והיו טופלים, ועיין זיפה מראה שם סי' י"ג (קה) על ידי שהיה בהן דלטורין, הוספתי כמו שהוא צב"ל רומי ובכ"י ספרדי, (וחסר גס צב"ל רח"ס), וכן הוא בירושלמי גס בנדפס ובמדרש במ"ר וזילקום מלכיס רמו רי"ג בשם התחומא: (קו) דלטורין, מובא בערוך ערך דלטור בשם פסיקתא דפרס. ופי' delator בלשון רומי הולך רכיל, delatura פי' רכילות: (קז) אלו אבנר ועמשא, לזה המאמר כוון רש"י בתהלים שם: (קח) אשכבה לוחמים כו', מובא בערוך ערך לשון א' בשם הפסיקתא, ואף שראש המאמר הזה אינו ענין לשם הביאו כולו על שם טוסה, למה נקרא לשון שלישי: (קט) בני אדם שניהם חנית וחצים, עד קעילה בידו, נשמט במדרש במ"ר שם, אבל ישנו בירושלמי פאה שם ובנדפס ובכו"ר פכו"ו ובש"ט מוזמור ז' ודברים רבה פ"ה, וגם צב"ל רומי ובכו"ר רח"ס (קי) בלחה שעה אמר דוד, כ"ה צב"ל רח"ס וזילקום שם ובמדרש במ"ר וגם בנדפס, אולם בכ"י רומי וגם בפסיקתא טוסק, וכי מה שכינה עושה בחרץ רומה על שמים אלהים, ובירושלמי שם אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולמים מה שכינתך לירד בחרץ סלק שכינתך מביניהם ה"ד רומה על השמים, ובש"ט מוזמור ז' אמר דוד רשע"ע סלק שכינתך מביניהם מה שכינתך עושה בחרץ שנאמר רומה וגו' ועיין במדרש במ"ר פ' אסופים: (קיב) אבל דורו של אהאב, נשנה ג"כ בירושלמי שם: (קיג) הלא הוגד לאדוני, מובא בזילקום מלכיס רמו רי"ג בשם התחומא, והביא זה המאמר בראש כדרכו להפך הסדר: (קיג) הלא שהיה המים קשה להביא לחם ויתר מן הלחם, בירושלמי ובמדרש וי"ו ובמ"ר ובכ"י נמי

להתפיים מן דוד, (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה (ש"ה דר יב). א"ל אבנר (קבח) מה את בעי מן גלימא (קבט) אמרת בסירא הוערת, כיון דאתי לגבי מעגל, אמר ליה הלא תענה אבנר, בכנף מעיל בסירא אמרת הוערת, (קל) חנית וצפחת בסירא הוערו, (קלא) ויש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה: [ט] [מוזקק שבעתים]. (קלב) ר' חנן בר פזי פתר קרא בפרשת פרה, שיש בה

הערות ותקונים

במ"ד סוף פ' מטעם על שלא הניח לשאול להתפיים מן דוד, והיא הגי' האמתית, וזילקוט שמואל שם בשם התנחומא מפני שלא הניח לשאול להתפיים לדוד, והרד"ל רצה להגיה ע"פ תנחומא הנדפס ע"ש שהמתין במקום שלא המתין, אולם הנכון כמו שהוא במדרש במ"ד שם, ובתנחומא הנדפס השלשן משושב: (קבו) שנאמר ואבי ראה גם ראה, עיין מדרש שו"ט מומור ז' בפסוק ה' אלהים הם עשיתי זאת: (קבח) מה את בעי מן גלימא, אחר שביצא רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדרש במ"ד, ובפסיקתא מה את בעי למגלגל עם דין, אין ספק שז"ל מה אתה בעי מן גלגלוי דדין, כמו שהראה צמ"ד ערך גלגל ח' שהביא בשם וי"ד אמור פל"ו, ובפסיקתא דפרה, מה את בעי מן גלגלוי דדין, וכתב פי' זליית, תראה שהיתה לפניו הגי' בפסיקתא כמו שהקפתי. ובי"ר לפניו מה את בעי מן גלגלוי דדין וכו"ה בירושלמי סוטה שם. אבל בירושלמי פאה שם הגי' גולגלוי, וזילקוט שמואל רמז קל"ג בשם התנחומא מן [ז"ל מה] את בעי מן גולגלוי דדין תיקן בעל זילקוט בעצמו או אחד המגיהים גולגלוי, כמו שמושב צמ"ד צמ"ד בפסיקתא דמקום גי' התנחומא גלימא, ועי' בפסיקתא הערה כ"ב שהבאתי פירושים על המלה הזו (ובהערה ההוא הבאתי תראה מזה שהיתה לפניו האוסרא בפסיקתא רבתי, מלת "רבתי" יש למוחק מן הספר). וידידי הרב הגדול מוהר"י קאהוט בעל הערוך השלם (ערך גלגל) אחר שביצא מה שבערותי בפסיקתא רצה לבאר המלה מלשון פרסי וזהו ליקטת קול ודבור חזק, וישעורו למה חושש אהה לנשקתו ודבורו של דוד, עכ"ל: (קבט) אמרת בסירא הוערת, בכ"י רומי דלת אמר בסירא הוערו, ובכ"י רח"ס בסירא הוערת, ובי"ר פ' אמור ובתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ד ובשו"ט מומור נ"ח וזילקוט שמואל רמז קל"ג ג"ב הגירסא אמרת בסירא הוערת בדל"ת. ובכ"י ה' של הקספארד כתוב ג"כ בסירא הוערת ובחסרון מלת "אמרת", ובפסיקתא ובירושלמי פאה וסוטה בסירא הוערת, ויותר נכון הגי' בדת, כי לשון העברת והסרה מתורגמים בארמית עדה, (עיין מתורגמן שורש עדה ח'). והמלה האת ישנה גם בכתבי קדם לא עדה עליו שחל (איוב כח ה). ולדעת ידידי הרב בעל ערוך השלם עיקר המלה ברי"ש וטעם המלה בלשון ערבי ענינה עבר והלך. ובפסיקתא פרה הערה כ"ג העירותי במדרש שו"ט מומור ז' בסירות בקוים עברת ונכרת, אין ספק כי מלת "בקוים" היא פ' אחד המעמיקים על מלת בסירות. ועיין בסנהדרין דף מ"ט ע"א מתי בור הסירה אמר ר' אבה בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ע"ש פני' רש"י, ובערוך ערך ברו' הביא דברי בירושלמי בשינוי לשון וביתר ביאור, וז"ל מפורש בתלמוד ירושלמי פאה פ"ה ובסוטה פ"ה שראה שאלו להשיב את דוד מפני שאמר הגה בעת שלקה הפצת והחנית היה יכול להרגני, וכיון שלא הרגני לדיק הוא ואין לרדפו, אמר לו אבנר לא כי, אלא הפצת והחנית הנערים הלכו להביא מים מן הבור, ושכחום שם, ומלאם דוד ולקחם מן הבור, א"ל הפצת והחנית כבר נשארו צבור, כק מעיני מה תאמר זו, א"ל כק מעילך בסירא הוערת, כלומר נסבך בקוים וחתך ומלאו דוד ולקחו משם, וכיון שלא הניח אבנר להתפיים לדוד נענש עליהם, וזה בור וסירה גרמו לו לאבנר עכ"ל. והמהרש"א בחדושי אגדות סנהדרין שם ד"ה מתי בור הסירה השיג על רש"י והביא ראיה מרד"ק ולא ראה את דברי הערוך ע"ש: (קל) חנית וצפחת בסירא הוערו, בכ"י ה' של הקספארד הגי' חנית וצפחת בסירא מי הוערו, ואח"כ סיים "א"ל חנות וצפחת על הבור שכתום וזהו שאמר הכתוב מבור הסירה, לא מנינו מקום בעולם שמו בור הסירה, אלא העון שעשה כשהיה מדבר אלו הדברים החזירוהו ומת": (קלא) ויש אומרים ע"ש שהיה בידו למחות, במדרש במ"ד סוף מטעם והיה ספק בידו ז"ל ויש אומרים על שהיה ספק בידו, כמו שהוא לנכון במדרש במ"ד פי"ט, ודעת ה"ס אומרים מפורש עומרא בבלי סנהדרין דף כ' ע"א אמר ר' יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאלו ולא מיחה, פרש"י למחות בשאלו בהריגת נוב עיר הכהנים, והמהרש"א בחדושי אגדות ד"ה שהיה הקשה על רש"י דאמרין פי"ט נגמר הדין [סנהדרין מ"ט ע"א] בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג, ולפי פירושו אחיה על דש"י דהתם דלא כמאן מנהי אמוראי דהכא, וע"כ נראה לפרש דהיינו הך דהכא דקאמר דלא מיחה היינו מבור וסירה שהיה לו למחות בשאלו ולומר לו כמה לדיק הוא שלא הרגך ולא מיחה כסיר"ש שם, וק"ל עכ"ל. ובמח"כ נעלמו ממשו דברי בירושלמי והתנחומא ומדרש במ"ד פ' חוקת וסוף מטעם שדעות חלוקות הן זה אומר כן זה אומר כן זה אומר כן: (קלב) ר' חנן בר פזי, נשם בוי"ד ובתנחומא הנדפס ובמדרש במ"ד ובפסיקתא וזילקוט ריש חוקת בשם הפסיקתא וזילקוט תהלים רמז תרכ"ה בשם וי"ר. וזילקוט תהלים ר' שמעון בר פזי ז"ל ר' חנן בר פזי, ולזה הנאמר כוון הסיטין לפרשת פרה פיוט אומר לו אומן זר שבעתים מוזקק. ובפסיקתא רבתי פי"ד ס' ו' כסף לרוף מוזקק שבעתים מהו מוזקק שבעתים אמר ר' יוחנן בן פזי [ז"ל ר' חנן בר פזי] שהתורה נדרשת ארבעים ותשיעי פנים, ואף הפרשה הזאת מוזקק שבעתים יש בה מ"ט ספרות, בי"ד אלא יש בה שבע פרות ושבע היוזות. ובפסיקתא

(קלג) משבעה שבעה, שבע פרות, שבע שריפות, שבע היויות, שבע כבוסים, שבעה שבעה, שבעה טהורים, שבעה כהנים, (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, אמור לו משה ואהרן בכלל היו, שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה:

[י] (קלה) ר' יצחק פתח כל זה נסיתי בחכמה (קהל: זכ), כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה [וגו' כחול אשר על שפת הים] (מ"א טו), רבנן אמרי (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, (קלז) ור' לוי אמר מה חול גדר לים, כך היתה חכמה גדר לשלמה, מתלא אמר (קלח) דעה חסרת מה קנית, דעה קנית מה חסרת, עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו (משלי כה כח), (קלט) [כעיר פרוצה שאין בה חומה כן איש אשר אין מעצור לרוחו]:

[יא] ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ"א טו), [מה היתה חכמתן של בני קדם], (קמ) שהיו יודעין במזל, וערומים במייר (בלשון ישמעאל קרוין

הערות ותקונים

ובפסיקתא הערה כ"ה הבאתי פי' המאמר ששם הגר"א ז"ל והוא בספר אדרת אליהו: (קלג) משבעה שבעה, הכוונה של עניני הכרה שבעה הם, וכל אחד הוא שבעה, ולמאמר הזה כוון הרוקח ס' רמ"א. וע"פ המאמר הזה יסד הקליר בפיוט אמרה טובה לפי כרה דרושה בזקוק שבעה משבעה, היויות, טבילות, וכבוסים שבעה, ופרות, וכהנים, טהורים, וטמאים, שבעה, ע"כ. וכן תראה בזכר אהרי דף ע"ו ע"ב שבעה שבע פרות, ז' שריפות, ז' הזאות, ז' כבוסים, ז' טמאים, ז' טהורים, ז' כהנים, ומושה ואהרן בחושבנא, דהא כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן וגו'. ועיין גם בזכר חקת במאמר דבר אל בני ישראל דהרי פרה היא שבעה, ז' כבוסים וכו' (קלד) אם יאמר לך אדם חסר הן, חקת אומר אדם הרי אלל כהנים ממלא רק חמשה, התשובה על זה ששמה ואהרן גם כן בכלל, שנאמר משה ואהרן נבדלו. ועיין בפסיקתא הערה כ"ה ששם הגאון הגר"א ז"ל. ובגדפס הגי' אם יאמר לך אדם חסר אחד מהן, וכו"ה ככ" ספרדי: (קלה) ר' יצחק פתח, ששנה בפסיקתא דרב כהנא (דף ל"ג ע"ב), ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי, ומונה בילקוט מלכים רמז קע"ב ששם התנחומא והפסיקתא. ובתנחומא הנדפס (אות ו') ממלא הוספה שהוסף המדפיס ממאמטובה אשר לקח מפסיקתא דרבתי פי"ד סי' ז' בשני לשון קלח, והוא מן אמר ר' יוחנן ששם ר' שמעון בן יהודה, ובפסיקתא דרב כהנא שבעה מ"ח כ"ט העירותי כי בתנחומא הנדפס יש הוספה שוסף מן הרבתי, ועתה ראיתי כי ההוספה היא הוסף המדפיס ומאמטובה: (קלו) ניתן לו חכמה כנגד כל ישראל, כ"ה גם בדפוס קאגנשטאטניאל ודפוס וויניאל, אולם המדפיס באשר העתיק ההוספה מן פסיקתא רבתי השמיט זה גם מאמר מר' לוי והביא כלשון הרבתי רבנן אמרי מלמד שהיתה חכמתו של שלמה שקולה כנגד כל ישראל שנמשלו כחול הים, שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים (הושע ב א), ואחר זה הוסף ג"כ ע"פ הרבתי כילד החכמים יש זהה דעה וכו' והוא ג"כ מהפסיקתא רבתי: (קלז) ור' לוי אמר, כ"ה גם בדפוס קאגנשטאטניאל ודפוס וויניאל, וגם בכלן הביא המדפיס ממאמטובה כלשון הרבתי ור' לוי אמר כשם שהחול היה עושה לו סייג וגדר שלא ילא וישטוף את העולם כך היתה חכמתו עומדת בפני יצרו שלא יתטא. וזה"ל מתחיל בגדפס כמו שלפנינו ככ"י, כי עד כאן הוסף המדפיס: (קלח) דעה חסרת, מוצא בילקוט משני רמז התק"ט ד"ה יש ששם התנחומא, וכו"ר דעת פ' אמר נאמר כוונה שבעולם אדם יש לו זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמודה שבעולם טוב ודעת אין בו, מה קנייה יש לו, מתלא אמר דעה קנית מה חסרת, דעה חסרת מה קנית. ולמאמר הזה כוונתו דז"ל בגדרים דף מ"א ע"א במערבא אמרי וכו', ע"ש: (קלט) כעיר פרוצה, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא ובגדפס: (קמ) שהיו יודעים במזל וערומים בעייר, והמלות „בלשון ישמעאל קרוין לעוף טייר" הוא הוספה המעתיק וליה ככ" רומנו וכו' רח"ס, והמאמר הזה מוצא ברש"י שני פעמים (מ"א ה"י, ובד"ה ב' ד') ששם הפסיקתא, וכתב טייר הוא לשון ערבי, והביא וכו"ר כי עוף השמים יולד את הקול זה עורב והכמת טווארי ע"כ. וגם הרד"ק במלכים שס פי' כן בעייר בלשון העופות, וכן ערבי יקרא עוף אל טייר. וכן בני מנרים היו יודעים בחכמה שנה היו נקראים התרומים עכ"ל. ובמדרש במ"ר פי"ט חסר מלה „במזל" וישנו שם בתנחומא הדפס, וכן מוצא לנכון במדרש שו"ס מומור ז', ובמדרש קה"ר פ' כל זה נסיתי הנוסחה שהיו יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקאין בעייר, וכליותו יעלוני כי מלות „וקוסמין בעופות" הן הוספה חילונית לפרש המלות ובקאין בעייר, ונאספו אל תוכו בעטות. ובילקוט מלכים נדפס בלדעל בעייר פי' חכמת אסטרונוגיו". והפי' הזה משנה הוא, כי אין כן הוראת מלת בעייר, ודברי הערוך הטעו לפרש כן, כי ז"ל הערוך ערך טייר, בפסיקתא דפרה מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעין במזל וערומים בעייר מתי בעייר איסטרונוגין, ובמדרש וי"ר [פ"ג] כי עוף השמים יולד את הקול אמר ר"א זה העורב בחכמתו [ז"ל והכמת] טיירין [אולי ז"ל זה העורב חכמת טיירין] פי' בלשון ערבי קרוין לעוף טייר עכ"ל. ומלות „מתי בעייר אסטרונוגין" שהם הוספה בערוך מאיזה מעתיק ילא הטעות להמפרש בלדעל בילקוט לפרש כן, אולם חילו ראה את כוס הערוך הזה שפי' טייר הוא עוף ערבי נפקחו עיניו לדעת כי הוראה אדרת מלת בעייר,

לעוף טייר), (קמא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, שאין נושקין בפה אלא ביד, (קמב) כשהותכין בשר אין הותכין אלא בסכין ולא בפה, (קמג) וכשנוטלין עצה לא נוטלין אלא בשדה, שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו (בראשית לז ד): ומכל חכמת מצרים (מ"א ט י). מה היתה חכמתן של מצרים, אתה מוצא כשביקש שלמה לבנות את בית המקדש, שלח אצל פרעה נכה, א"ל שלח לי אומניו בשכרן, שאני רוצה לבנות בהמ"ק, מה עשה, כינס כל (קמד) [איצטרוגלין] שלו, [ויאמר להם] צפו בני אדם שעתידין למות באותה שנה, (קמה) ושלחן לו, כשבאו אצל שלמה, צפה ברוח הקודש שהן מתין באותה שנה, נתן להם את תכריכיהן ושלחן לו, שלח לו לומר לא היו לך תכריכין לקבור את מתיך, הרי לך ותכריכיהן:

[יב] (קמו) ויחכם מכל אדם (מ"א ט יב). מאדם הראשון, ומה היתה חכמתו, אתה מוצא בשעה שביקש הקב"ה לבראות אדם הראשון, נמלך במלאכי השרת, אמר להן נעשה אדם בצלמנו (בראשית א טו), אמרו לו מה אנוש כי תזכרנו וגו' (תהלים ח ה), (קמז) אמר להם [אדם שאני רוצה לבראות בעולמי תהא] חכמתו מרובה משלכם, מיד העביר לפניהם כל בהמה חיה ועוף, אמר להן מה שמותן של אלו, ולא ידעו, כיון שברא אדם הראשון העבירן לפניו, אמר לו מה שמותן של אלו, אמר לזה נאה לקרותו שור, לזה ארי, לזה כוס, וכן לכולם, שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה

הערות ותקונים

ויותר נכון לתקן בערוך „מאי צייר אצטרוגלין“ „מאי צמול אצטרוגלין“, כי כן הוראת שם אצטרוגלין חוזה בכוכבים ובמזלות. ובפסיקתא רבתי (פי"ד אות ט') מהו חכמת בני קדם אלף טלל בני קדם בקיאוס צמול והכמים בכל דעה באצטרוגליא [צ"ל באצטרוגליא], בלי ספק היה כתוב פה „צייר“ אך הר"ח טלל חיהו מעתיק את ידיו בעטות (ע"פ הערוך כמו שכתירתי) וכתוב באצטרוגליא תהתיו. ורבינו בחיי פ' חוקת הביא המאמר הזה בשם התנחומא שידעים צמול וערומים בחכמת העיאר, אך מה שבוסיף שם באלמע הוא עוף שדרשו עליו כי עוף השמים יוליד את הקול אינו מהתנחומא כי אם מו"ר פל"צ: (קמא) אמר רבן שמעון בן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים, וכ"ה בילקוט מלכים רמז קע"ו ובתנחומא הנדפס אות ו'. ובפסיקתא ובקה"ר פ"ו פסקו את כל זה נפתי, בשלשה דברים אני משבח את בני מורח, ובצ"ר פ"ד אות ז', בג' דברים אני אוהב את בני המזרח, ובמדרש צמ"ר פ"ט העתק מהתנחומא כאמר „בג' דברים וכי" יא צמלת „וכי" ידי חובתו בכל המאמר, ובגמרא בבלי בברכות דף ח' ע"ב היתה תניא אמר ר' עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים וכי', ואח"כ מובא תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים וכי'. ולדעתי יש להפק שמות העומרים, בכתלה צ"ל תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים כשהותכין את הבשר וכי', ואח"כ צ"ל תניא אמר ר' עבש בשלשה דברים אוהב אני את המדיים הן למועין באכילתן וכי'. ורליתי בילקוט ויאל רמז ק"ל הביא כמו שהוא בצ"ר פל"ד, רק אחד תקן אוהב את בני מדי לשון הגמרא בברכות שם, ורש"י בל"ו בברכות ח' ע"ב ויש לרשום צ"ר פ"ד: (קמב) כשהותכין בשר אין הותכין אלף בסכין ולא בפה, בפסיקתא ואין נושקין בפה אלף הותכין בסכין, ובקה"ר ואין נושקין בפה אלף הותכין בסכין, ובתנחומא הנדפס, וכשהותכין בשר אין הותכין על גב היד אלף בסכין ולא ביד, ובילקוט שם ואין הותכין בשר אלף בסכין, ובג' שאין נושקין ואוכלין אלף הותכין ואוכלים, ובגמרא בברכות שם כשהותכין את הבשר אין הותכין אלף גבי השלחן, וע"פ הגמרא וסיף זה מאיזה מגיה אל המדרש צמ"ר שם „ואין הותכין בשר אלף על גבי השלחן“, כי פתח בשלשה וסיף בחרבע, רק והספה היא מגמורא בברכות, ובגמרא על יתא בילקוט ויאל רמז ק"ל: (קמג) ובשעטלין עלה אין נוטלין אלף בשדה שנאמר וישלח וגו', בגמרא בברכות שם מובא הסיוס מן הכתוב בשם ר' אדא בר אבהו, ורש"י שם כתב אלף בשדה דאמרי אינשי לכותל עכ"ל. ובזו"ר אות ז' מובא בשם ר' לוי אינסי לדרך ואינסי לכותל, וכ"ה בשו"ט מוזמור ז' שם. ובצ"ר פ"ד סייס מתלה אמר בחקל דלית בה איגורין לא חיומא מנה דמסתריין ופי' בשדה שיש שם מקום גליס וגששיות אל תגלה סודך, והמלה ערבית, עיין בערוך השלם: (קמד) איצטרוגלין, תקנתו ס"ל איצטרוגלין, וידוע שצ"ל אצטרוגלין, אצטרוגלין (אצטרוגלין) ועיין לעיל הערה ק"מ: (קמה) ושלחן לו, בפסיקתא ובנדפס ואשלחם אללו. והמדפיס מומאטעוזה הוסיף, כדי שאבוא עליו בהרשומות ואומר לו תן לי דמיהים מהאומנים שהרגת". וזה לקח מן פסיקתא רבתי פי"ד סי' ט' ויחא צדוס קאשטאטיאל ודפוס וויטיאל ויחא בכ"י ה' של אקספארד, כי הוא הוספת המדפיס. ובפסיקתא שם הערה ס"ה העירתי על ההוספה בנדפס, ולא גודע לוי אזי היא הוספת המדפיס של דפוס מאנטווע: (קמו) ויהכם מכל האדם, מובא בפסיקתא ובנדפס ובמדרש צמ"ר ובמדרש קה"ר ובילקוט מלכים רמז קע"ח בשם התנחומא והפסיקתא. גם מובא במדרש צ"ר פי"ו אך חסר שם ההתלה: (קמז) אמר להם אדם שאני רוצה לבראות בעולמי, כן תקתי, וגאמר לנכון גם בצ"ר רומי וכי' רח"ס:

וגו' (בראשית ז ט), א"ל אתה מה שמך, א"ל אדם, שנבראתי מן האדמה, א"ל הקב"ה אני מה שמי, א"ל ה', שאתה אדון על כל הבריות, (קמח) היינו דכתיב אני ה' הוא שמי (ישעיה מז ט), שקרא לי אדם הראשון, (קמט) [הוא שמי שהתניתו ביני לבין אומות העולם]: [וג' מאיתן האזרחי (מ"א ס"א)]. (קנ) זה אברהם, שנאמר משכיל לאיתן האזרחי (תהלים פט א), (קנא) והימן (מ"א סג), זה משה, שנאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ז). וכלכל (מ"א סד), זה יוסף, שנאמר ויכלכל יוסף (בראשית מז יג), (קנב) אמרו המצרים כלום מלך עבד זה עלינו אלא בחכמתו, מה עשולו, הביאו שבעים (קנג) פתקים, (קנד) וכתבו עליהם שבעים לשון, והיו משליכים אותו לפניו, וקורא כל אחד ואחד בלשונו, ולא עוד אלא שהיה מדבר בלשון הקודש, שלא היה בהן כח לשמוע, שנאמר (קנה) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע (תהלים פ"א י). ורדדע (מ"א סז), (קנו) זה דור המדבר שהיה בהם דעה. בני מחול (סז), בנים (קנו) שמחלה להם שכינה במעשה העגל:

[יד] **וידבר** שלשת אלפים משל (סז ס"ז). אמר ר' שמואל בר נחמני חזרונו על כל כל המקראות, ולא מצינו שנתנבא שלמה (קנח) אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים, אלא מהו שלשת אלפים, מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים שלשה מעמים, כמד"א נזם זהב וחלי כתם (מ"ג ס"ז), (קנא) ורבנין אמרין שלשת אלפים משל על כל פסוק, ואלף וחמש מעמים עד כל משל ומשל, ויהי שירו חמשה ואלף (מ"א סז), (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירו, שירו של משל: (קסא) וידבר על העצים וגו' (סז ס"ז), וכי אפשר לו לאדם לדבר על העצים, אלא אמר שלמה (קסב) מפני מה מצורע נטהר על הגבוה שבעצים, ובנמוך שבנמוכים, בעץ ארו [ושני תולעת] ואזוב (ויקרא י"ד), אלא על ידי שהגביה עצמו כארו לקה בצרעת, (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לכך נתרפא על ידי אזוב:

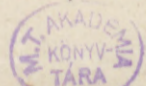
הערות ותקונים

(קמח) היינו דכתיב, כ"ה גס ככ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש כמ"ר, אולם ככ"י רומי ובפסיקתא מוצא זה בשם ר' אחא: (קמט) הוא שמי שהתניתו ביני לבית אומות העולם, הוספתי כמו שהיה בפסיקתא וחסר גס ככ"י רח"ס, ובכ"י רומי הוסיפה הוא שמי שהתניתו ביני לבין עמי ושהתניתו ביני לבין מלאכי השרת, ובמדרש קה"ר ובפסיקתא ויהי בחצי הלילה הגירסה ה' הוא שמי שהתניתו ביני לבין עמי הוא שמי שהתניתו ביני לבין בריותי וכן מלאכי השרת, וכה"ס בגדפס, רק המלות וכן מלאכי השרת חסר סס: (קנ) זה אברהם, רש"י מ"א ה' מ"א ודע"א ז' ה' הביא המאמר הזה בשם הפסיקתא: (קנא) הימן בו נאמן הוא, ות"א מהימן הוא, ובת"א הימן הוא, ועיין בגמרא ז"ב ט"ו ע"ג: (קנב) אמרו המלכים, בגמרא כוטיס דף ל"ו ע"ב אמר ר"ה בר אבא אמר ר' יוחנן בשעה שאמר פרעה ליוסף ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו' אמרו אינענגיני פרעה וכו' ע"ס: (קנג) פתקין, מלה מלוגיה הרבה בלשון חז"ל, והוראתה מכתב קטן, והיא מלה היונית והרומית pittacium טיטאטאטא: (קנד) וכתבו עליהם שבעים לשון, עיין בגמרא צב"ל סוטה סס: (קנה) עדות ביהוסף וגו' אשמע, הביא המ"כ בגדפס כמ"ר פ' חוקת חז"ל בתנחומא מסיים בו שלפיתך כתוב זה מתחיל בעיני ומסיים בעיני לרמוז על שבעים לשון שלמדו גבריאל בו, והמאמר הזה ליתא בתנחומא רק מוצא בילקוט תהלים רמז תתל"א בשם הגלמרטו, ותנחומא לחוד וילמדנו לחוד: (קנו) זה דור המדבר שהיה בשם דעה, בפסיקתא ובכ"י רומי זה דור המדבר, ולמה קורא אותם רדדע, דור שהיו כולם מלאים דעת. ודרש לרדע נטריקון דור דעה: (קנז) שמחלה להם שכינה, כ"ה גס בגדפס, ובפסיקתא שמחל להם הקב"ה, ובכ"י רומי הגי' שמחל להם המוקס: (קנח) אלא קרוב לשמונה מאות פסוקין, כ"ה גס בפסיקתא ובקס"ר ובגדפס ובילקוט מליכים רמז קע"ח, ורבינו בחי"פ חוקת הביא ג"כ כמו כן בשם התנחומא, ובפסיקתא רבתי פ"ד סי' ט'. אבל במדרש חיות סוף פסוק ראשון הגי' אמר ר' שמואל בר נחמן חזרונו על כל ספר משלי ולא מצינו בו אלא תשע מאות וחמשה עשר פסוקים ע"כ. ובאמת מוספר פסוקי ספר משלי כן כמו שרשמו בעלי המסורה בסוף ספר הסה: (קנא) ורבנין אמרין, לזה המאמר כוון רש"י מ"א ה' י"ב ומדרש אגדה שהיה אומר בכל פסוק וכו': (קס) שירה אין כתיב כאן אלא שירו, וכה"ס ככ"י רח"ס ובילקוט מליכים סס, ובכ"י רומי ובפסיקתא ויהי שירו של שלמה אין כתיב כאן אלא שירו, ובתנחומא הגדפס ובמדרש כמ"ר הגי' שיריו אין כתיב כאן אלא שירו, שירו של משל. ובקס"ר חסריים המלות שיריו אין כתיב כאן אלא שירו של משל וכן בפסיקתא רבתי יש לתקן, ובגדפס חיות סס הוסיפה ויהי משלו אין כתיב כאן אלא שירו חמשה ואלף שירו של משל: (קסא) וידבר על העצים, מוצא בילקוט מלורע רמז תקנ"ט בשם הפסיקתא וילקוט מליכים רמז קע"ח בשם התנחומא והפסיקתא: (קסב) מפני מה מנורע נטהר בו, לזה כוון רש"י ורד"ק כמ"א סס: (קסג) כיון שהשפיל עצמו כאזוב, לזה

[מז] וידבר על הבהמה ועל העוף (מ"א ס"ג). וכי אפשר [לאדם] לדבר על הבהמה ועל העוף, (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת בשתי סימונים, ועוף בסימן אחד, על שבהמה נבראת מן היבשה, שנאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (בראשית א' כד), (קסה) ועוף, כתוב אחד אומר מן היבשה, וכתוב אחד אומר מן הים, מן היבשה דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (ס"ג י"ט), וכתוב אחד אומר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ (ס"ג כ), בר קפרא אמר (קסו) מרקק שבים נבראו, (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל (קפוטקיא) אמר רגלוהי דתרנגולא דמיין (קסח) לחרצפיתיה דגונא: ועל הרמש (מ"א ה' יג). וכי אפשר לדבר על הרמש, אלא אמר שלמה מפני מה (קסמ) שנתנה שרצים שבתורה (קע) הצדן ותחובל בהן חייב, ושאר שקצים ורמשים פמור, (קעא) מפני שיש להם עורות: ועל הדגים (ס"ג). וכי אפשר לומר כן, אלא אמר שלמה מפני מה בהמה וחיה ועוף מעוניין שחיטה, (קעב) ודגים אינן מעוניין שחיטה, (קעג) הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור על הדגים שמעוניין שחיטה, שמע ר' חגי שלה ואתיה, א"ל מנן הורית כן, א"ל מהבא, ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף (בראשית א' כ), מה עוף מעון שחיטה, אף הדגים מעוניין שחיטה, א"ל (קעד) ארבעוניה דילקי, א"ל בר גש דאמר מלתא דאורייתא ילקה, א"ל לא הורית טב, א"ל מנן, (קעה) א"ל מהבא, הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם (במדבר י"א כג), אלו מעוניין שחיטה, ואלו באסיפה, (קעו) א"ל חבוט חביטך דהוא טבא לקילטא: ועוד

הערות ותקונים

זה כוון רש"י ויקרא י"ד ד': (קסד) אלא מפני מה בהמה ניתרת כו', עיין חולין כ"ז ע"ב דרש עובר גלילה: (קסה) והטוף, כתוב אחד אומר וכו', בפסיקתא הגי' והטוף מן המים ומן היבשה, ובקב"ר שם נאמר ועוף מן המים, והטולת, ומן היבשה שהרי כתיב וכו' חסר שם. ובתנחומא הגדפס הגי' עוף שנברא מן הרקק יותר בסימן אחד, ובלי ספק נוסף זה ע"פ מאמר הש"ס חולין דף כ"ז ע"ב שם, עוף שנברא מן הרקק הכסירו בסימן אחד, ובמדרש במ"ד שם כתוב אחד אומר מן הבהמה ט"ם הוא וז"ל מן היבשה: (קסו) מרקק, פי' בן ורפש (זווסן): (קסז) ר' אבין בשם ר' שמואל קפוטקיא, מלת קפוטקיא סוספתי כמו שהוא בכ"י רומי ובפסיקתא, ובמדרש חולין שם אמר ר' שמואל קפוטקיא תדע שהרי עופות יש להם קשקשת דנגליהם כדגים, ע"ש בתוס' ד"ה תדע, ובתנחומא הגדפס בטעות ור' אבין בשם ר' יוסי הגלילי, מדרש במ"ד ר' אבין בשם ר' שמואל, חסר ג"כ מלת קפוטקיא, וכן חסר גם בכ"י רח"ס: (קסח) לחרצפיתיה דגונא, בכ"י רומי להדפיסתא ז"ל לחרצפיתא, ובכ"י רח"ס לחד ציפיתיה, ז"ל מלה אחת לחרצפיתיה, ובפסיקתא להחרפתא, ובמדרש קבלת שם ובמדרש במ"ד ובילקוט מליכי רמז קע"ח שם הנוסחא לחספיתיה דגונא, ובתנחומא הגדפס לפרשופיה, אולם בכ"י ה' של אקספארד הגי' לחרצפיתיה. וחרגוס יב"ע ספירי וקשקשת (ויקרא י"א ט ויב) ז"ל ציין וחרצפיתין, וערוך ערך פלחא הביא וז"ל: בפסיקתא דפרה רגליה דתרנגולתא דמיין לפלחא דגונא ז"ל להרפתא דגונא פי' קשקשת, ועל זה הוסף בנפיש פי' בל"ג אקספיקשת ע"כ, ראינו כפר נבוריא בטור, ולדעתיה הנוסחא הטובה חספניתא, וכן הוראת טורס חסף בעברי דק מחוספס (שמות טז יד), עיין אולת"ש שרש חסף, ומזה נגמרה (שבת דף קל"ד רע"ח) האי מאן דנשי ולא נגיב עובא נקטויה ליה חספיתא, פי' הערוך בערך חסף ה' כעין קרוס הנומה בעור הפנים ומתקלף, ועיין בפרש"י שם: (קסמ) שמונה שרצים שבתורה, משנה שבת ק"ז ע"א: (קע) הצדן והחובל, עיין במשנה שם: (קעא) מפני שיש להם עורות, מוסב על ח' שרצים, לפיכך החובל בהן חייב, עיין רש"י במשנה שם, וצירושלמי שבת פ"ד ה"א: (קעב) ודגים אינם טעונים שחיטה, בקב"ש שם נוסף אלא מהדין קרא האלן ובקר ישחט ובדגים אין כתיב אלא חסיסה, ועיין חולין כ"ז ע"ב דגים דלאו בני שחיטה מיהו מנלן חלימא משום דכתיב האלן ובקר ישחט להם אלא את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי להו וכו': (קעג) הורה יעקב איש כפר נבוריא בטור, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובמדרש קב"ר ובמ"ד, אולם בגדפס כפר נבוריא בטעות, ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי נאמר לנכון נבוריא. וגם בדפוס קאנשאטאיניא ודפוס וויניציא ודפוס מאנטובה נאמר לנכון נבוריא, ובפסיקתא איש כפר נבורין בטור, ובפסיקתא דבתי נבורין, ובדפוס לבוב נבורין, וז"ל נבוריא. ובב"ר ריש פ"ו הורה יעקב איש כפר נבוריא ז"ל נבוריא, כן שם הכפר כמו שכתב בעל תבואות הארץ (דף ק"ג ע"א). ובגמרה דתבואות דף ס"ה דרש ר' יהודה איש כפר נבוריא, והגיה הגאון ר"ב שז"ל נבוריא כמו שהוא במגילה דף י"ח ע"א, ויותר נכון לו להגיה במגילה שם ויש לתקן נבוריא: (קעד) ארבעוניה דילקי, פי' הנימוח הלקוהו על אשר הורה שלא כדת: (קעה) א"ל מהבא האלן ובקר וגו', ובב"ר שם סיים ישחט עוף חולין כתיב האלן יאסף, ובתנחומא הגדפס ובמדרש במ"ד סיים אלו מעוניין שחיטה אלא חסיסה, ועיין חולין כ"ז ע"ב ועיין בפרש"י ז"ל ה' שחיטה פ"ה ה"ג ובכפף משנה שם: (קעו) א"ל חבוט חביטך דהוא טבא לקילטא, עיין

הורה יעקב איש כפר נבוריא בצור (קעז) על בר ישראל הבא על הנכרית, והולידה לו בן, שנימול בשבת, שמע ר' הגי שלח ואתייה, א"ל מנא לך הא, א"ל (קעח) [מן הא דכתיב] ויתילדו על משפחותם לבית אבותם (נכדבר ח יח), אמר להו ארבעוניה דילקי, א"ל בר אינש דאמר מלתא דארווייתא ילקה, א"ל לא הורית שב, א"ל מנן, א"ל רביע ואת שמע, א"ל אי אתי בר עממיא נבך על מנת למינוייריה ביומא דשבתא, או ביומא דכיפוריא, מחללין עליו את השבת או לא, אמר לו אין מחללין עליו את השבת [ולא יו"כ], אלא על בנו של ישראל בלבד, א"ל מנא לך הא, א"ל ועתה (קעט) [נכרתה] [נכרת] ברית לאלהינו להוציא כל (קפ) נשים (נכריות) והנולד (טהן) [מהם] וגו' (עורא ג). א"ל מן הקבלה את מלקני, א"ל כתיב (בתורה) [וכתורה] יעשה (עס), א"ל מאיזו תורה, א"ל מדר' יוחנן, דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי כתיב ולא תתחתן עם בתך לא תתן לבנו (דברים ז ג), למה כי יסיר את בנך מאחרי וגו' (עס עז ד), (קפא) בנך הבא מישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכרית קרוי בנך, (קפב) אלא בנה, א"ל חבוט חביטך דהוה סבא לקילטא, אמר שלמה על כל אלה עמדתי, (קפג) ופרשה של פרה אדומה הקרתי ושאלתי ופשפשתי, (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קלט ז ג):

[מז] (קפה) מי כהחכם ומי יודע פשר דבר (עס ח א). (קפו) שיטין הרבה יש במקרא, אלא שלא להטריח בפני רבותינו, נפתח ענין צורכינו. מי כהחכם זה הקב"ה, (קפז) שנאמר בו ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג יט), ומי יודע פשר דבר, זה הקב"ה, (קפח) שפירש התורה למשה: (קפט) חכמת אדם תאיר פניו (קלט טט), והנה קרן עור פניו (שמות לד ז), (קצ) ועוז פניו ישונה (קלט עס), [שמשנה מדת הדין למדת רחמים על ישראל]:

הערות ותקונים

עיין מה שהעירותי על זה בפסיקתא הערה ז"ח: (קעז) על בר ישראל הבא על הנכרית, כ"ה גם בנדפס. ובירושלמי יבמות פ"ב ה"ז קדושין פ"ג ה"ב ובפסיקתא הגי' על כהן של נכרית שהוא נמול בשבת, וכתב שם הרב צעל פני משה, בן גויה שטולד מישראל, ע"כ. ובילקוט עורא רמז אלף ס"ט מובא בשם הפסיקתא יעקב איש כפר נבוריא הורה בצור מותר לנמול בנה של נכרית [בשבת] שבה עליה ישראל: (קעח) מן הכא דכתיב ויתילדו, בכ"י רומי ובפסיקתא נוסף, וכתיב בן שמונה ימים ימול לכה כל זכר יליד בית ומקנה כספך מכל נכר אשר לא מורטך הוא". וחסר גם בכ"י רח"ס ונדפסו ובירושלמי ובכ"י ובמדרש במ"ר. ובכ"י שם כיום משפחת אב קרובים משפחה משפחה. א"ל קרויה משפחה. א"ל ופני נוסף זה מן גמרא יבמות דף י"ד ע"ב זכ"י ק"פ טע"ב: (קעט) נכרתה, בנדפס ונכרתה, בכ"י רומי וכ"י רח"ס נכרות, וז"ל נכרת דן חקתי: (קפ) נשים נכריות, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכן בכ"י ה' של אקספארד, והסגרתי מלת נכריות כי ליתא בקרא: (קפא) בנך הבא מישראלית, עיין יבמות י"ז ע"א וגם ברש"י ובתוס' שם: (קפב) אלא בנה, בהתחומא הדרפס הוסף המדפיס ממהמנובה (וליתא בדפוס ראשונים של קאטשטאטיניא וויניציא) שנאמר ואת בן האמה לגוי אשימו: (קפג) ופרשה של פרה אדומה, עיין בפסיקתא (דף ל"ז ע"א) ובהערה ק"ו שם: (קפד) ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ו שהבאתי שע"פ המאמר היה יסד הפייטן פיוטיו לפרשת פרה, ע"ש: (קפה) מי כהחכם, גם זה הוא בפסיקתא גם בדבתי וק"ר פסוק מי כהחכם, ובילקוט קהלת חתקע"ז בשם הפסיקתא: (קפז) שיטין הרבה יש במקרא אלא שלא להטריח בפני רבותינו נפתח ענין צורכינו, זה הוסף סופר אחד שרצה לקצר, וגמלא גם בכ"י רח"ס, ושם במקום שיטין הרבה בני שיטין הרבה בטעות וז"ל שיטין ומן אות ש טעית בטעות ג, אולם בכ"י רומי ליתא זה, כי שם גמלא כל המאמר אשר השמיים הסופר, ואני הוספתי בפנים את כל החסרון, עיין להלן הערה ק"ז, ובנדפס השמיים ג"כ במסדר, כי גם לפיו היה חסר בקיבץ אשר לפניו, וכן חסר במדרש במ"ר, כי צעל מדרש במ"ר הלך אחר התחומא אשר כעת בדפוס: (קפז) שנאמר בו ה' בחכמה יסד ארץ, בקה"ר הביא במקומו מקרא אחר חכם לב ואמץ כח: (קפח) שפירש התורה למשה, דרש פשר בהיפך האותיות פרה, ובמדרש קה"ר ובילקוט קהלת גי' שפירש התורה למשה: (קפט) חכמת אדם תאיר פניו והנה קרן עור פניו, כ"ה גם בכ"י רומי, אצל התחומא בנדפס ובמדרש במ"ר ובפסיקתא וברבתי ובילקוט קהלת שם ובכ"י ריש פכ"ז ובקה"ר פ' וסבותי ובכ"י מי כהחכם נוסחא אחרת פה, חכמת אדם תאיר פניו (ובנדפס יש לנחוק מלת שנאמר) אמר ר' יודן גדול כהן של נביאים שמדמים דמות גבורה (ובכ"י ה' של אקספארד דמות טורה) של מעלה לדמות אדם שנאמר ואשמע קול אדם וגו' (דניאל ח טו) אמר ר' יוסי ור' יודן בר סימון אית קרא חורן דמחור יתיר מן דין שנאמר ועל דמות הכסף כמראה אדם (ויחזקאל א כו), ע"כ. ועיין בפסיקתא הערה קי"א קי"ב קי"ג קי"ד, והעירותי שם על איזה שינויים, אולם בכ"י שלפנינו ובכ"י רומי וכ"י רח"ס ליתא זה, והיה גם לפני רש"י בהתחומא, כי הביא זה בקהלת ג' כ"א בספוק כי יש אדם: (קצ) ועוז פניו ישונה, לעיל בהערה קפ"ו העירותי כי הסופר השמיים מאמר שלם ורשם שיטין הרבה וכו'. וכן חסר גם בכ"י רח"ס, ואחר עוז פניו ישונה מתחיל

[יז] (קצא) [ד"א מי כהחכם . זה אדם הראשון , דכתיב ביה , אתה חותם תכנית מלא
 חכמה (יחזקאל כה יב) , ומי יודע פשר דבר , שפירש שמות לכל הכריות
 שנאמר ויקרא אדם שמות לכל הבהמה וגו' (בראשית ב כ) . חכמת אדם תאיר פניו , (קצב) ר'
 לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא אמר (קצג) תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה לגלג
 חמה , ואל תתמה על זה , ובהוה שבעולם אדם עושה שני (קצד) דיסקרין , אחד לו ואחד
 לבן ביתו , של מי עושה נאה , לא שלו , כך אדם הראשון נברא לתשמישו , וגלגל חמה
 לתשמישן של בריות , לא כל שכן שתפוח עקיבו יהא מכהה לגלג חמה , ומה אם עקיבו
 כך , קלסתר פניו על אחת כמה וכמה : (קצה) אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא
 (קצו) שלש עשרה חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן , דכתיב בעדן גן
 אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כה יג) , ריש לקיש אמר אחת עשרה , ורבנן
 אמרי עשרה , ולא פליגי , מאן דעביד להון תלת עשרה , (קצז) עביד כל אבן יקרה
 מסוכתך תלת , מאן דעביד להון אחת עשרה , עביד להון חדא , ומאן דעביד להון עשר ,
 לא עביד חדא מנהון . ואחר כל השבחה הוה , כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג יט) ,
 ועו פניו ישונה , (קצה) בשעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי וגו' (שם יג) , ואף הקב"ה
 שינה פניו וטרדו מגן עדן , דכתיב וישלחוהו ה' אלהים מגן עדן (שם שס ג) :

[יח] [ד"א מי כהחכם . אלו ישראל , דכתיב בהון רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה
 (דברים דו) , ומי יודע פשר דבר , שיודעים לפרש את התורה , (קצט) מ"ט
 פנים מהור , ומ"ט פנים שמא , חכמת אדם תאיר פניו , (ר) ר' זכאי דשאב בשם רבי
 שמואל בר נחמן את מוצא כיון שעמדו ישראל לפני הר סיני , ואמרו נעשה ונשמע
 (שמות כד ז) , נתן להם הקב"ה מזויו השכינה , (רא) הה"ד ויצא לך שם בגוים בפיך (יחזקאל
 סו יד) , וכיון שאמרו לאותו מועשה העגל אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד) , נעשו שונאים
 למקום , (רב) הה"ד ועו פניו ישונה , ואף הקב"ה שינה עליהן את הדברים , שנאמר
 : [אכן באדם תמותון (תהלים סג ז)] :

הערות ותקונים

גם בכ"י רח"ס ר' יהושע דסקיני בשם ר' לוי , וגם בתנחומא הגדפס וכן בכ"י ה' של אקספארד ואחריו כן
 במדרש במ"ר אחר סקיים ועו פניו ישונה שהוא משתנה הדיון למדת רחמים על ישראל , החל במהמור
 ר' מני ור' יהושע דסקיני בשם ר' לוי על כל דבר ודבר שהיה לומר הקב"ה למשה והשמים בינתיים מאמר
 גדול כמו שחסר גם לפיטו בכ"י שלנו ובכ"י רח"ס , אבל בכ"י רומי נמא' המאמר בשלימות בלי חסרון ואמרתיו
 להשיב החסרון אל גוף הספר למען לא יחסר כל בו , וכל המאמר הזה נמא' גם בפסיקתא ספקא דפרה (דף ל"ה
 ע"ג) . וברבתי פי"ד ובמדרש קה"ר פסוק מי כהחכם ובילקוט קהלת רמז תתקע"ז בשם הפסיקתא .
 ובפסיקתא דרב כהנא הערה קמ"ה הערותיו על החסרון בתנחומא הגדפס ובמדרש במ"ר : (קצא) ד"ה מי
 כהחכם , פסיקתא שם וק"ה"ט שם וילקוט קהלת רמז תתקע"ז בשם הפסיקתא , ועיין בפסיקתא שם הערה קמ"ז :
 (קצב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן מנסיא , בקה"ר חסריס המלות „בשם ר' שמעון בן מנסיא" : (קצג) תפוח
 עקיבו , נראה גם בפסקא בחדש השלישי ופסקא אחרי עות וכו' ר' ריש פ' אחרי ובתנחומא ריש פ' אחרי :
 (קצד) דיסקרין , פי' קצרה , עיין בפסיקתא הערה קי"ח : (קצה) אמר ר' לוי , עיין בפסיקתא הערה
 קי"ט : (קצו) שלש עשרה חופות , בגמרא ב"ב ע"ה ע"ה אמר ר' חמא בר חנינא עשר חופות עשה הקב"ה
 לאדם הראשון בגן עדן , ולדעתי לריך לחקן שם שלש עשרה כמו שהוא לפנינו בתנחומא ובפסיקתא ובמדרש
 וי"ר פ"ב , אך בשמעה מלת שלש מאחד המעתיקים או המדפיסים . ור' חמא בר חנינא הוא הוא בעל המאמר
 גם בגמרא שם , וע"ש ברש"י ד"ה בעדן , ועיין ב"ר ריש פ"ח : (קצז) עביד כל אבן יקרה מסוכתך תלת ,
 המונה כי במקרא נאמר אודם פסדה ויהלום תרשיש שהם וישפה ספיר וטבך וזכב שהם עשרה , אך
 למאן דלמר י"ג עושה מן כל אבן יקרה מסוכתך שלש חופות , ומאן דלמר י"ח עושה מזה חופה אחת ,
 ומאן דלמר עשרה אינו חושב כל גו' למאומה , ועיין ב"ר פ"ח , ובערוך ערך שלש הביא ראש מאמר
 הפסיקתא דפרה ויילמדנו חוקת י"ג חופות קשר לו הקב"ה לאדם הראשון וכו' , אולם כוונתו לסוף המאמר
 עביד כל אבן יקרה תלת , כי הוא העיקר לענין הערך : (קצח) בשעה שאמר האשה אשר נתתה עמדי ,
 בקה"ר פ' מו כהחכם הנוסחה במאמר לו הקב"ה המן העץ : (קצט) מ"ט פנים , עיין מ"ס סופרים פי"ז
 ה"ו וה"ז ועיין בפסיקתא פרה הערה כ"ח : (ר) ר' זכאי דשאב בשם ר' שמואל בר נחמן , עיין הערה קכ"ד
 בפסיקתא פרה שם : (רא) הה"ד וי"א לך שם בגוים , דרש סיפא דקרא כי כליו הוא בדרדו אשר שמת
 עליך נאם אלתי ה' , ובקה"ר חסר כל המקרא הזה בולו : (רב) הה"ד ועו פניו ישונה , ר"ל כאלו כתיב בשי"ן
 שמאלית , ובפסיקתא כ"י של אקספארד מפורש ישונה יסונה , וכן בברבתי ועו פניו ישונה יסונה בשמ"ך ע"כ ,
 ור"ל

[יט] [ד"א מי כהחכם. זה תלמיד חכם, ומי יודע פשר דבר, בשעה שהוא יודע לפרש משנתו, חכמת אדם תאיר פניו, בשעה שנשאל ומשיב, ועוז פניו ישונה, בשעה שהוא נשאל ואינו משיב: (רג) ר' חייא יתיב ותני, מנין שאין ממירין בבכור, (רד) זחלין אפוי דבר פדא, אמר הדין ידע (רה) מה אנא יתיב ומתני: (רו) גוי אחד ראה את ר' יודה ב"ר אלעאי דהוי אפוי נהירין, אמר הדין נברא חדא מן תלת מילין אית ביה, או מוויף בריביתא, או מגדל חזירים, או חמר הוא שותה, שמע קליה ר' יהודה ב"ר אלעאי, א"ל תיפת רוחיה דהווא נברא, דכל חדא מנהון לית בי, (רי) לא מוויף בריביתא אנא, דכתיב לא תשיך לאחיד (דברים כג ט), ולא מרבה חזירים אנא, דאסיר לבר ישראל למרבי חזירים, (רח) דתנינן תמן, לא יגדל אדם חזירים בכל מקום, ולא שקויי דחמר אנא, דארבעת כסי דפסחא דאנא שתי בפסחא, (רט) חזיק ראשי (רי) מן פסחא לעצרתא, (ריא) ר' מני חזיק ראשיה מפסחא לחנא, אמר ליה ועל מה אפך נהירין, א"ל אורייתא היא דמנהרא לי אפוי, דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. (ריב) ר' אבהו אזל לקיסרין ואתא מתמן כד אפוי נהירין, חמיניה תלמידיה אפוי נהירין, סלקין ואמרין לר' יוחנן הדין ר' אבהו אשכח סימא, אמר להון למה, אמרין ליה דאפוי נהירין, אמר להון ודלמא אורייתא חדתא שמע, סליק לנביה, ואמר ליה מה אורייתא חדתא שמעת, אמר ליה תוספתא עתיקא אמרית, וקרא עלוי (ריג) חכמת אדם תאיר פניו]:

[כ] [ד"א מי כהחכם. זה משה, דכתיב ביה עיר נבורים עלה חכם (משנ"א כג)] ומי יודע פשר דבר, שפשר תורה לישראל, חכמת אדם תאיר פניו, אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי על כל דבר ודבר שהיה אומר הקב"ה למושה, היה אומר לו מומאתו וטהרתו, (ריד) כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים (ויקרא טז), אמר לפניו רבש"ע ואם נמא במה טהרתו, ולא השיבו, באותה שעה (רטו) נתכרמבו פניו של משה, (רמז) ה"ד ועוז פניו ישונה, וכיון שהגיע לפרשת פרה, אמר לו הקב"ה משה, (ריז) אותה אמירה שאמרתי לך, לך אמור אל הכהנים, ואמרת לי אם נמא במה תהא טהרתו, ולא השבתיך, (ריח) זו היא טהרתו, ולקחו לממא מעפר שריפת החטאת (במדבר יז): [כא] (ריט) [מושה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים טז ו)]. (רב) ר' יודן בשם ר' יוסי ב"ר יהודה, (רבא) ר' ברכיה בשם ר' יהושע בר קרחה, כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נבנע משה מלשמש בכהונה גדולה, ה"ד משה ואהרן בכהניו. ור' ברכיה בשם ר' סימון מיייתי לה מהכא, בני עמרם אהרן

הערות ותקונים

ור"ל בש"ן שמאלית: (רג) ר' חייא יתיב ותני, עיין בפסיקתא הערה קכ"ח: (רד) זחלין אפוי, פי' להצו פניו, עיין בפסיקתא הערה קכ"ט: (רה) מה אנא יתיב ומתני, עיין בפסיקתא הערה קל"ג: (רו) גוי אחד, עיין בפסיקתא שם הערה קל"א: (רז) לא מוויף ברביתא אנא, עיין שם הערה קל"ג: (רח) דתנינן תמן, ב"ק דף ע"ט ע"ב במשנה: (רט) חזיק ראשי, עיין בפסיקתא הערה קל"ז: (רי) מן פסחא ועד עצרתא, עיין שם הערה קל"ז: (ריא) ר' מני, עיין שם הערה קל"ח: (ריב) ר' אבהו, עיין שם הערה קל"ט: (ריג) חכמת אדם תאיר פניו, עד כאן הוספתי ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל הערה ק"ג. ומן אמר ר' יהושע דסכנין ממלא ככ"י לפניו, וכמו כן בגדלם במדרש במ"ד, כי עד המאמר הזה השמיט הסופר והחל מן אמר ר' יהושע, ובכ"י דומי הגי' ר' מני דשאב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ועיין מה שהעירוני בפסיקתא הערה ק"מ: (ריד) וכיון שהגיע לפ' אמור, בפסיקתא הערה קמ"א העירוני ע"פ זה יסד הקליר בפיוס אלוה ומפורסה בדבור אמור אל הכהנים שנה עוז פניו, שז וערתו זאת לפניו, והאיר עיניו יען כלאמר לו ולקחו לממא וכו': (רמז) נתכרמבו פניו, פי' נשתנה פניו למראה כדכוס מרוב עזבנות על אשר חשב כי אינו ראוי לדעת במה ישארו, עיין בפסיקתא שם הערה קנ"ג: (רמז) ה"ד ועוז פניו ישונה, זה נשמע בתנחומא הנדפס גם במדרש במ"ד, וממלא לנכון גם בכ"י של אקספארד: (ריז) אותה אמירה, בגדלם אותה מדה, ובכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון אותה אמירה, (ריח) זו היא טהרתו, בגדלם זו היא כפרתו, אולם בכ"י ה' של אקספארד נאמר לנכון זו היא טהרתו. ועיין בפסיקתא הערה קמ"ג: (ריט) משה ואהרן בכהניו, גם המאמר הזה השמיט הסופר עד ויקחו אליך (אות כ"ד), ואנכי הוספתיו כמו שנמלא לנכון בכ"י רומי וכן בפסיקתא (דף ל"ח ע"א) ובכתי פ"ד, וי"ר פ"א, ש"ט ממוזר ט"ט, ובילקוט תהלים רמז תתנ"ב, וחסר גם בכ"י רח"ט וכן בגדלם ובמדרש במ"ד, רק בגדלם ובמדרש במ"ד חסר עד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר ד' דברים (לנלן אות כ"ג), ובכ"י שלפניו ובכ"י רח"ט השמיט גם המאמר מר' יהושע דסכנין והחל במאמר ויקחו אליך אות כ"ד: (רב) ר' יודן, עיין פסיקתא פרה הערה קמ"ד: (רבא) ר' ברכיה, עיין שם הערה

ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקמיר לפני ה' ולכרך בשמו עד עולם, ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דס"א כג יג יד), (רכב) משה נקרא איש אלהים, אבל בניו על שבט הלוי יקראו, (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי פשט הוא לן שבחלוק לכן שמש משה (רכד) במדבר, אמר ר' תנחום ב"ר יודן (רכה) כל שבעת הימים היה משמש משה בכהונה גדולה, ולא שרתה שכינה על ידיו, וכיון שבא אהרן ושמש בכהונה גדולה, שרתה שכינה על ידיו, הה"ד כי היום ה' נראה אליכם (ויקרא ט ז):

[ככ] **קוראים** אל ה' והוא יענם (תהלים ט"ו). זה קורא ונענה, זה קורא ונענה. בעמוד ענן (שס טז טז), הרי שמענו במשה שנדבר עמו בעמוד ענן, שנאמר וירד ה' בענן ויטיב עמו שם (שמות לד ה), ובאהרן נדבר עמו בענן, שנאמר וירד ה' בענן ויעמוד פתח האהל (במדבר יג ה), אבל בשמואל לא שמענו, והיכן שמענו מן הדין קרא, ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך (ש"א ט יג), (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי בר יעקב, אמרו להם הנשים, אי אתם רואים ענן קשור למעלה מחצירו, ואין יש אלא ענן, כמה דתימר ויש אשר יהיה הענן (במדבר ט ז). (רכז) ושמואל בקוראי שמו, שמענו במשה שנכתבה תורה לשמו, שנאמר וזכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), ובשמואל נכתב לו ספר, שנאמר ויכתב בספר וינה לפני ה' (ש"א יכ), אבל באהרן לא שמענו, אלא מלמד (רכח) שניתנה לו הפרשה הזו, שלא תזוז ממנו ולא מבניו, (רכט) עד סוף כל הדורות, (רל) ואיזו זו זאת חוקת התורה]:

[כג] (רלא) **ר'** יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, ד' דברים יצר הרע משיב עליהן, ובכולם כתיב בה חוקה, (רלב) ואלו הן, ערות אשת אה, וכלאים, ושעיר המשתלח, ופרה. ערות אשת אה מנין, דכתיב ערות אשת אחיך לא תגלה (ויקרא י"ט טו), (רלג) וכתיב יבמה יבא עליה (דברים כה ה), בחיים אסורה, מת בלא בנין מותרת לה, וכתיב בה חוקה, (רלד) דכתיב ושמרתם את [כל] חקותי (ויקרא כ כג), כלאים מנין, דכתיב לא תלבש שעמנו (דברים כג יא), (רלה) וסדין בציצית מותר, וכותוב בה חוקה, דכתיב את חקותי תשמרו בחבתך לא תרביע כלאים וגו' (ובגד כלאים שעמנו לא יעלה עליך) (ויקרא י"ט ט), שעיר המשתלח מנין, דכתיב והמשלה את השעיר לעזאזל וגו' (שס טז טז), והוא עצמו מכפר על אחרים, וכתיב בה חוקה, (רלו) דכתיב בה, והיתה זאת לכם לחוקת עולם (שס יט לז),

הערות ותקונים

קמ"ה: (רכב) משה נקרא איש אלהים, עיין שם הערה קמ"ז: (רכג) אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי, משנה בירושלמי יומא פ"א ה"א, ע"ש ביפא מראה סי' ז', ועיין בבבלי תענית י"א ע"ב מר עוקבא חילק לגימק בעו מיניה כמה שימא משה כל שבעת ימי המנוחים, לא הוה בידים, אלו ואלו כי מדרשא, אמרו לו בחלוק לכן, ועיין בע"ז ל"ד ע"א וכתום' שם ד"ה כמה שימא משה. ופלא בעיני שלא הביאו דברי הירושלמי והתנחומא והפסיקתא שחלוק לכן שימא משה כל הארבעים שנה: (רכד) במדבר, כ"ה בפסיקתא וברנתי, אבל בירושלמי שם הוסיף שמש משה בכהונה גדולה, וע"ש ב"פ"מ: (רכה) כל שבעת הימים, עיין בפסיקתא הערה ק"ג: (רכו) ר' יודן בשם ר' מרי בן יעקב, בפסיקתא בשם ר' יעקב ז"ל בשם ר' מרי בר יעקב, וכן העירותי שם בהערה ק"ד כי כן הוא בפסיקתא כ"י אקספארד וזילקוט תהלים: (רכז) ושמואל בקראי שמו, בפסיקתא וזילקוט מתחיל שמו עדותיו וחק נתן לנו (תהלים שס): (רכח) שנתנה לו הפרשה הזו, בפסיקתא שם שנתנה פ' ז' ז"ל פ' ז': (רכט) עד סוף כל הדורות, ע"ש זה יסד הפייסן בפיוס אוס אשר צד דבוקה נס היא צמאד מחוקה, בחוקף ובתנאי נחקה, מעמו בלי לסלק: (רל) ואיזו היא זאת חוקת התורה, כ"ה נס זילקוט. ובפסיקתא סיים שנאמר זאת חוקת התורה, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ז: (רלא) ר' יהושע דסכנין, מוצא נס זילקוט אחרי מות רמז הקע"ז בשם הפסיקתא, וכבר העירותי לעיל הערה ר"ס שנתנחומא וזמדרש צמ"ד הנתחן מומז חסר משה עד כאן ומכאן והלאה ישנו גם שם, כמו שהעירותי גם בפסיקתא הערה ק"ז (רלב) ואלו הן, עיין בגמרא יומא דף ס"ז ע"ב את חוקותי תשמרו דברים שהסמן משיב עליהן ואלו הן הכינת חויר, ולבישת שעמנו, וחליפת יבמה, וטהרת מנורע, ושעיר המשתלח, וטמא תאמר מעשה תאו הס, תלמוד לומר אני ה', אני ה' חקתיו ואין לך רשות להרס צבן, וע"ש ברש"י, ועיין בשמנה פרכוס להרמב"ם פ"ז ובהגות הר"י"ב שם: (רלג) וכתיב יבמה יבא אליה, בפסיקתא שם נשמט זה, ואני העירותי שם בהערה ק"ט כי ב"כ אקספארד מהפסיקתא סיים וכתיב יבמה יבא אליה בחינם [ז"ל בחיים] היא אסורה מזה בלא בנין מותרת לו, וכ"ה לגנון גם לפנינו: (רלד) דכתיב ושמרתם, עיין בפסיקתא הערה ק"ס: (רלה) וסדין בציצית מותר, עיין מנחות דף מ' ע"א: (רלו) דכתיב כס ויבמה

פרה מגין, (רלז) דתנינן תמן כל העוסקים בפרה מתחלה ועד סוף משמאים בנגדים, (רלח) והיא עצמה מטרתה שמואין, וכתוב בה חוקה, דכתיב זאת חקת התורה: [כד] (רלז) ויקחו אליך (במדבר יט ב). (רמ) אמר ר' יוסי בר חנינא א"ל הקב"ה למשה, לך אני מגלה מעמו של פרה, אבל לאחרים חקה, (רמא) אמר רב הונא כתיב כי אקה מועד אני מישירים אשפוש (תהלים עט ג), וכתוב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות (רמב) וקפאון (זכריה יד ו), (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, עתידים להיות צפים לכם לעולם הבא, (רמד) כהדין סמיה דצפי, דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו [וגו'] אשים מחשך לפניהם לאור [וגו'] אלה הדברים עשיתם (ישעיה מז טו), אעשה לא נאמר, אלא עשיתם, שכבר עשיתם לר' עקיבא וחביריו. (רמה) [אמר ר' אחא דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא, שנאמר וכל יקר ראתה עינו (חזקוני כ"א), (רמו) זה ר' עקיבא וחביריו]: אמר ר' יוסי בר חנינא (רמו) רמזו שכל הפרות כלות, ושלו קיימת לעולם. (רמח) ר' אחא בשם ר' יוסי בר חנינא אמר בשעה שעלה משה לרקיע, שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה, ואומר הלכה בשם אומרה,

הערות ותקונים

והיתה זאת לכם, עיין שם הערה קס"ד: (רלז) דתנינן תמן, פרה ס"ד מ"ד: (רלח) והיא עצמה מטרתה שמואין, ע"פ זה יסד הקליר בפיוט חין לשוחח לפ' פרה, פרה אדומה עשויה מעמאה, והיא עשויה לפרה כל שמה: (רלז) ויקחו אליך, מכאן נמלה בכ"י שלפנינו אחר השמיים הסופר מאמר שלם אשר הוספתו בפנים, עיין לעיל הערה ר"ט: (רמ) אמר ר' יוסי בר חנינא, כי הוא נס בכ"י רח"ס ובנדפס (אות ח) ובמדרש במ"י פ"ט אות ו, אבל בכ"י רומי ר' גלגוס בר מיכוס בר חנינא. ויחך קמריין [בפסיקתא (הת ח) קב"ה תקתי ש"ל קרטיניו ע"ט]. ר' עזריה, ואמרי לה ר' יחך ור' יוסי בר חנינא. וכן הוא גם בפסיקתא דף ל"ט ע"א, וע"ש בהערה קל"ז, ויש לתקן בפסיקתא שם ור' יוסי בר חנינא, ע"ש בהערה קס"ט: (רמא) אמר ר' הונא, עיין בפסיקתא שם הערה ק"ע: (רמב) וקפאון, בפסיקתא שם יקפאון כתיב, כי הקרי וקפאון והכתיב יקפאון, לשון עתיד, וע"פ זה יסד הפייטן לפ' פרה, קפאון חוק אלפת היקר, לומר באור יקר, חשוק לעס מיוקר, לעמוד על עיקר, ועיין במפרש שם: (רמג) דברים המכוסים מכם בעולם הזה, דרש אור יקרות דבר שהוא יקר ומכוסה מאד, וקפאון מפרש ענין גלוי, כדמחגימין ויף הברזל וקפא ברזל, ש"ק למעלה ונגלה לכל, וזה שאמרו בפסחים דף י' ע"א מאי אור יקרות וקפאון, אמר ר' אלעזר זה אור שיקר בעולם הזה וקפוי לעולם הבא, ופרש"י כשהחמה קל קרוי קפוי, קף על פני המים, ויף הברזל מחגימין וקפא ברזל עכ"ל. ובערוך ערך קפא הביא מאמר זה, וכתב פ' אור שיקר כלומר התורה, דכתיב כי נר מזה ותורה אור, וכתיב ודבר ה' היה יקר, קפוי הוא מנזי הוא לעולם הבא כו' עכ"ל. ועיין בפסיקתא הערה קע"ב שהעירתי שם ע"פ זה יסד הפייטן לפ' פרה פיוט אחד ע"ש: (רמד) כהדין סמיה דצפי, וכו"ה בנדפס ובמדרש במ"י, וכן הביא גם רבינו בחי' פ' חוקת בשם התחומא, ופי' המ"כ כסומא הוא שנתחתו עינו ורואה, כן יפתחו עיני ישראל בהורה לעתיד לבא, ע"כ, ובפסיקתא וברבתי ובילקוט חקת ובילקוט ישעיה רמז שט"ז הגי' עתידים הם שיהיו גלוים להם כהדין בולם, והוראת המלה בולם עיין בפסיקתא דפרה שם הערה קע"ג, ועיין גם בערוך השלם ערך בולם: (רמה) אמר ר' אחא, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רומי ובפסיקתא וברבתי ובנדפס ובמדרש במ"י, רק בנדפס שם במוקד ד"א ז"ל א"ר אחא, ונמלה לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (רמו) זה ר' עקיבא. המפרש מהפסיקתא רבתי דטוס ברעסלוי (פ"ח סי' י"ג אות ד') כתב וז"ל נראה לי דנפקי להו מוקרא שלפניו בחלמיש שלה ידו הפך משרש הרים, ומעלותו של ר' עקיבא שהיה עוקב הרים עכ"ל. ומה רב הדוחק הזה, ובפסיקתא הערה קע"ה העירותי כי ליעתי הוי"א זאת מוקרא של אחריי מזכירי הברות חשב ותעלומה ויוליא אור, ובהררי קודש יסודתו באדר"ס פ"ר ר' שמעון בן אלעזר אומר אמשל לך משל למה הדבר דומה לפתח שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נעל קרדומו בידו והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו אדרות דקות, ובאו בני אדם ואמרו ליה מה אתה עושה, אמר להם הרי אני עוקרו ומטילי בתוך הירדן, אמרו לו אי אתה יכול לעקור את כל ההר, הים מסתת והולך עד שהגיע אלל סלע גדול, נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן, ואמר ליה חין זה מקומך, אלל מקום זה, כך עשה להם ר' עקיבא לר' אלעזר ולר' יהושע, אמר ליה ר' סרפון עקיבא, עליך הכתוב אומר מזכירי הברות חשב ותעלומה ויוליא אור, דברים המוסתרים מזכירי אדם הוי"א ר' עקיבא לאורה, ע"כ. והדבר ברור כשמש כי על הדרש הזה נסמכה הפסיקתא: (רמו) רמזו שכל הפרות כלות ושלו קיימת לעולם, בפסיקתא הגי' שכל הפרות יהיו בשלות. וזה בהערה קע"ו העירותי כי ע"פ זה יסד הקליר בפיוט חין לשוחח לפ' פרה, רמז בויקחו אליך היות פרתו מתמתת, שכל הפרות כלות ושלו קיימת לעולם: (רמח) ר' אחא בר חנינא אמר וז"ל בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, כי נס לתקן גם בפסיקתא, כי שם הגי' ר' אחא בר חנינא אמר וז"ל בשם ר' יוסי בר חנינא אמר, והאומר מוכא בילקוט ריש חוקת ובילקוט ריש יתרו רמז רס"ח בשם הפסיקתא, והאמר גם שם לנטון כמו שתקתי:

(רמב"ר) אליעזר אומר (רנ) עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים, אמר משה רבש"ע והלא העליונים והחתוננים שלך הם, ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם, א"ל צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי, ועתיד לפתוח בפרשת פרה תהלה, ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה, ופרה בת שתיים, אמר לפניו רבש"ע יהי רצון שיהא מחלציו, א"ל חייך שהוא מחלצו, שנאמר שם האחד אליעזר (שמות יח ד), (רנא) שם אותו המיוחד אליעזר:

[כה] [רנב] [תמן] תנינן אבא שאול אומר (רנג) כבש פרה (רנד) כהנים גדולים עושין אותה משל עצמן, (רנה) ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבש של

חבירו, אלא סותרו וחוזר ובונה אותו משלו, (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא יותר מששים ככרי זהב היה מוצא עליו, וכלם (רנו) שחצים היו, (רנח) והתנן שמעון הצדיק עשה שתי פרות, ולא בכבש שהוציא את הראשונה הוציא את השניה, אית לך למימר על אותו צדיק שהיה שחץ, (רנט) ר' אבין בשם ר' אליעזר אמר משום לסכול פרה]:

[בן] (רס) שא"ל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין מילין דאתון עבדין, נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה, (רסא) וכותשין אותה,

וגומלין אפרה, ואחד מכם מטמא לכת, מוין עליו (רסב) שתיים שלש טיפין, ואומר לו טהרת, א"ל נכנסה כך רוח (רסג) תזוית מימוד, א"ל לאו, א"ל שמא ראית אדם שנכנסה בו רוח תזוית, א"ל הן, א"ל ומה אתם עושים לו, א"ל מביאין (רסד) עיקרין ומעשין

תחתיו, ומרביצין עליו מים, והיא בורחת, אמר לו ישמעון אזניך מה שאתה מוציא בפך, (רסה) [כך הרוח הזו רוח טומאה היא, דכתיב וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה

הערות ותקונים

(רמב"ר) ר' אליעזר אומר, פרה פ"א מ"א, וע"פ זה יסד הפייסן בקרובות לפ' פרה בפסוק אלורה, רעד כהכסית פעם תחלת משנתה, פרה בת שתיים עגלה בת שנתה וכו': (רנ) עגלה בת שנתה, במדרש נמ"ר פ' חוקת נשמט

מכאן עד עגלה בת שנתה בתרה, וגומל לנכון נדפס אשר הושתק משם: (רנא) שם אותו המיוחד אליעזר, ממלת האחד קדוש, דה"ל למוכתב שני, וכתוב האחד, לדרשה המיוחד: (רנב) תמן תנין, שקלים פ"ד מ"ב, והמאמר הזה מאות כ"ה היה חסר לפנינו, וכן חסר בכ"י רח"ס ונדפס וגם במדרש נמ"ר, והשלמתי

החסרון ע"פ כ"י רומי, וגומל גם בפסיקתא וברבתי, וכן בכ"י ה' של אקספארד: (רנג) כבש פרה, בש"י ימינתי, והיא מעלה עשוי לעלות עליה, מלשון מקרא וכבש זהב לכסא (ד"ס ט' י"ח): (רנד) כהנים גדולים עושין אותה

משל עצמן, ע"פ זה יסד הקלירי לפ' פרה בפסוק אמרה סוטה, מהו כן כבש פרה: (רנה) ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבש של חבירו, כאשר לפנינו כן תקנתו בפסיקתא, עיין שם בערה קפ"ד, והערותי שם שבירושלמי

שקלים פ"ד ה"ב (ובהקספה נבליה היא ה"ד) המאמר הזה מקומו אחר המאמר מר' אחא בר חיננא, ונכון יותר וכ"ל גם לפנינו, וכך הנוסחה שם: אמר ר' חנינא [ל"ל אמר ר' אחא בר חיננא] שחית גדולה היתה

בני כהנים גדולים, שיהיה מששים ככרי זהב היו מוציאין בה, כבשה של פרה עומד ולא היה אחד מוציא פרתו בכבש של חבירו אלא סותרו וזונה אותו משלו: (רנו) אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, כ"ה גם בכ"י ה'

של אקספארד, ובפסיקתא אמר ר' אחא בר חיננא, ובירושלמי שם אמר ר' חנינא, ובפסיקתא רבתי שם הגי' כמו לפנינו אמר ר' אחא בשם ר' חנינא, ובפסיקתא הערה קפ"ה הערותי כי בתחומא נדפס ובמדרש

נמ"ר חוקת חסר מן אמר ר' אחא עד גוי אחד, יש לתקן ש"ל חסר מן תמן תנין עד גוי אחד, עיין לעיל הערה רנ"ב: (רנא) שתיים, לשון מקרא בני שחץ, (איוב כח ח) עיני נאוו, וכן מזה אנשי שחץ (שבת

ס"ב ע"ב): (רנח) והתנן, בפסיקתא והתני, ובירושלמי שקלים שם הגי' התיב ר' עולא קומי ר' מני והתני. ובכ"י ה' של אקספארד הגי' כמו לפנינו: (רנט) ר' אבין בשם ר' אליעזר, כ"ה גם בכ"י ה'

מאקספארד ובפסיקתא וברבתי, אבל בירושלמי חסר שם האומר והאמר בלשון אחר מני דרון על שם מעלה הוא בפרה, לסכול הוא בפרה, פי' כבוד הוא כמו סלסלה ותרומומך: (רס) שא"ל עובד כוכבים אחד, מוציא

בתחומא נדפס ובמדרש נמ"ר פ' חוקת ובפסיקתא וברבתי ובילקוט חוקת שם, אך בתחומא נדפס ל"ל עובד כוכבים אחד במקום נר' אחא עד גוי אחד, (רסא) וכותשין אותה, בפסיקתא וכוונשין, ויפה תיקן

החוקן בעל ועד אפרים ש"ל וכותשין: (רסב) שתיים שלש טיפין, עיין בפסיקתא הערה קל"א: (רסג) תזוית, ז"ל הערך ערך תזו, בפסקא דפרה רוח תזוית, פי' רוח רעה, עכ"ל. ולדעתי הוא מלשון מקרא הסיר ההו

(ישעיה יח ה) ששרשו תזו, וגמה בלשון חז"ל התיז את הראש, שענינו כריתת והכרה, וכן מלאתי בהרד"ק שרש תזו שכתב חז"ל, ההו ענינו כרת, ובמשנה התיז את הראש וכו'. ויש להבין ראיה שהוא מפעלי הכפל

מדברי חז"ל, רוח תזוית, והיא רוח רעה המסירה דעתו של אדם, וכן ההו כמו הסיר, עכ"ל. ובמדרש נמ"ר פ"ב הקב"ה מניס בני רוח של תזוית, יש למחוק מלת של. ובמדרש שמואל פ"ט נאמר לנכון רוח תזוית,

ובתחומא נדפס תזוית צתי"ל תזוית, וגומל לנכון בכ"י ה' של אקספארד: (רסד) עיקרין, פי' שרשי עשנים: (רסה) כך הרוח הזו, הוספתי, וגומל לנכון בכל המקומות גם בכ"י רומי, וחסר גם בכ"י רח"ס יחית

אעביר מן הארץ (ונכרי ג' ב), מוין עליו מי נדה והוא בורה]. לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו, לזה (רסו) דחית בקנה, לנו מה אתה אומר, אמר להם חייכם, לא חמת מממא, ולא המים מטהרין, אלא [גזירתו של מלך מלכי המלכים הוא], אמר הקב"ה (רסז) הקה חקקתי לכם גזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי, דכתיב זאת חקת התורה, ומפני מה (רסח) כל הקרבנות זכרים והיא נקיבה, (רסט) אמר ר' אייבו משל לבן שפחה שמינף פלטרין של מלך, אמר המלך תבא אמו ותקנה את הצואה, כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל:

[כז] (רע) [פרה] (במדבר י"ג). זו מצרים, שנאמר עגלה יפיהה מצרים (ירמיה מו כ). אדומה (במדבר טז), זו בבל, שנאמר אנת הוא (רעא) רישא די דהבא (דניאל ג ג). תמימה (במדבר טז), זו מדי, (רעב) דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי תמימים היו, ואין להקב"ה עליהן אלא שעבדו ע"ז שקבלו מאבותיהם בלבד, אשר אין בה מום (טז), זו יון, אלכסנדרוס מוקדון כד הוה המי לשמעון הצדיק, הוה קאים על ריגלוהי, ואמר ברוך אלהי של שמעון הצדיק, אמרי ליה בני פלטרין דידיה, מן קמיה דיהודא את קאי, אמר להון כד אנא נתת לקרבא, כדמותיה אנא חזי ונצח: אשר לא עלה עליה עול (טז), (רעג) זו אדום, (רעד) שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה, ולא דייך שלא קבלה, אלא מחרפת ומגדפת, ואומרת מי לי בשמים וגו' (תהלים ע"ג ט): ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (במדבר טז ג), (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, ולא נעשית באהרן, מפני שהיה לו שותפות במעשה העגל]. והוציא אותה מחוץ למחנה (טז), לפי שהוא עתיד לדרוץ את שרה ממחיצתו: ושחט אותה לפניו (טז), שנאמר כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום (ישעיה לו ד), (רעו) אמר ר' ברכיה טבח גדול באדום: ושרף את הפרה לעיניו (במדבר טז ה), ויהיבת ליקדת אשא (דניאל ז יב): את עורה ואת בשרה ואת דמה (במדבר טז), היא (רעז) ודוכסיה ואפרכיה (ואסטרמיליא) (ואסטרמיליאה) "הה"ך הונך ועזבוניך מערבך, מלחין וחובליך, ומחויקי בדקך, ועורבי מערבך [וגו'], יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזקאל כו ז), אמר ר' שמואל בר יצחק אפי' אותן שהיו חוץ מקהלך, ובאו ונדבקו בקהליך, אף הם יפלו בלב ימים ביום מפלתך]:

[כח] [ד"א פרה] (במדבר י"ג). אלו ישראל, דכתיב כי כפרה סוררה סרר ישראל (סו"ע ד טו). אדומה (במדבר טז), אלו ישראל, דכתיב אדמו עצם מפנינים (איכה ד ז).

הערות ותקונים

(רסו) דחית בקנה, כ"ה גס בכ"י רומי, ובתנחומא הגדפס ובמדרש במ"ר, אגלז בכ"י רח"ס זכ"י ה' של אקספארד ובפסיקתא בני' דמות בקס: (רסז) חוקק חקקתי כו', משל לבן שפחה כו', עיין בפסיקתא הערה קל"ה, ושם העירוני כי כל הדברים האלה הריק הקליר אל תוך פיוטי, ע"ש: (רסח) כל הקרבנות זכרים, בפסיקתא בני' קרבנות של זכור, והעירוני שם צהרה ק"ס כי קן היא הנוסחה הנכונה, כי יחיד מביא קרבן מנקיבה כמו מוכר, אגלז קרבנות זכור מובאים רק משל זכרים, משנה תמורה י"ד ע"א: (רסט) אמר ר' אייבו, בפסיקתא בני' אמר ר' לוי, והמאמר מובא בתום" מ"ק כ"ח ע"א ד"ה מה פרה, וברש"י ע"א ז. ואחר סיום המאמר הוה (בגדפס אות מ') נמשל בכ"י ה' של אקספארד הוספה ומתחיל ויבואו בני ישראל כל העדה (במדבר כ"ה) זכ"ה ואכחיד [את] שלשת הרועים כו'. זה הוסיף מעתיק אחד ע"פ מאמרו תענית ס' ע"א: (רע) פרה זו מלרים, כל המאמר הזה ממות כ"ז וזאת כ"ח חסר בכ"י שלפנינו וגם בכ"י רח"ס, וכן חסר בתנחומא הגדפס ובמדרש במ"ר הנעתק מהתנחומא. ונמשל בכ"י רומי גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא דפרה (דף מ' ע"ב) וברבתי פ"ד, ובילקוט חוקת במאמר המתחיל ויקחו אליך בשם הפסיקתא. וע"פ כ"י רומי השלמתי המאמר אל תוך גוף הספר: (רעא) רישא דדהבא, במקרא כתיב ראשה די דהבא: (רעב) דאמר ר' חייא בר אבא, עיין בפסיקתא הערה ר"ב, ובפסיקתא רבתי פ"ד ה"ג זו מדי תמימים היו, וחסר ע"פ שגגת הסעתי, דאמר ר' חייא בר אבא מלכי מדי" וקסן המעתיק בתפוז מן מלת פדי הרשעיה נמלת מדי האחרונה: (רעג) זו אדום, עיין ערך מנין דל קע"ט שהעיר על המאמר הזה, שגראה רטוט לדרוש דברי שלום וכבוד נגד עמים אחרים ומומשתם, רק על גולכות רומי יש דברי תלונה ואנחה, ע"ש: (רעד) שלא קבלה עליה עולו של הקב"ה, בפסיקתא שלא קבלה ממותו של הקב"ה: (רעה) מפני מה נעשית באלעזר, הוספתי ע"פ הפסיקתא, וחסר גם ברבתי, ובפסיקתא כ"י של אקספארד הנוסחה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אל חסר הכהן, ר"ל הסגן, ועיין בפסיקתא שם הערה ר"ו העירוני שע"פ מאמר זה יבד הפייסן לפי פרה ע"ש: (רעו) אמר ר' ברכיה, עיין שם בפסיקתא הערה ר"ט: (רעז) ודוכסיה ואפרכיה (ואסטרמיליא), תקנתו ואסטרמיליאם בפסיקתא יא"י ודוכסיה ואפרכיה ואסטרמיליאם, דוכוס בל' רומי Dux פ"י שר הצבא, איפרכים בל"י

תמימה (במדבר יט ט), אלו ישראל, דכתיב יונתי תמותי (שם יט ט). אשר אין כה מום (במדבר ט), אילו ישראל, דכתיב ומום אין בך (שם ד י). אשר לא עלה עליה עול (במדבר ט), זה דורו של ירמיה, שלא כבלו עליהם עולו של הקב"ה. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן (במדבר ט ג), זה ירמיה, דכתיב מן הכהנים אשר בענתות (ירמיה א א). והוציא אותה אל מחוץ למחנה (במדבר ט), ועמה הגלי לבל (עזרא ד יב). ושחט אותה לפניו (במדבר ט), ואת בני צדקתו שחטו לעיניו (מ"ב ס ז). ושרף את הפרה (במדבר ט ס), וישרוף את בית ה' ואת בית המלך (מ"ב ס ט, וירמיה נב יג). את עורה וגו' (במדבר ט), ואת כל בתי ירושלים ואת (הבית) [כל בית] הגדול שרף באש (ירמיה ט), ולמה הוא קורא אותה בית גדול, (רעח) אלא זה בית מדרשו של ר' יוחנן בן זכאי, ששם (רעמ) מתנים גדולתו של הקב"ה. ולקה (במדבר ט ו), זה נבוכדנאצר. (רפ) [הכהן] (ט), זה ירמיה, שנאמר קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה לט יג). עין ארו ואזוב ושני תולעת (במדבר ט), זה חנניה מישאל ועזריה. והשליך אל תוך שריפת הפרה (ט), קטיל המון שביבא די נורא (דניאל ג כב). ואסף (במדבר ט ט), זה הקב"ה, שנאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל (ישעיה יא יב). איש (במדבר ט ט), זה הקב"ה, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות יו ג). טהור (במדבר ט), זה הקב"ה, שנאמר טהור עינים (תנקה א י). את אפר הפרה (במדבר ט), אלו גלותיהם של ישראל. והניח מחוץ למחנה במקום טהור (ט), זו ירושלים, שהיא טהורה. והיתה לעדת בני ישראל למשמרת (ט), לפי שבעולם הזה ישראל מטמאים ומטהרים מפי כהן, אבל לעתיד לבא אינו כן, אלא הקב"ה עתיד לטהרן, שנאמר (רפא) וורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזקאל לו כה) :

[כמ] (רפב) וידבר ה' אל משה לאמר, קח את המטה והקהל את העדה [וגו'] והשקית את העדה ואת בעירם [במדבר כ ז], מכאן שהקב"ה חס על ממוני של ישראל. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע (ט ט), (רפג) מלמד שכל אחד ואחד רואה את עצמו כאילו עומד על פני הסלע, (רפד) וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד (ויקרא ח ג), (רפה) וכאן כל ישראל עומדין ורואין גסים שבסלע, התהילו לומר יודע משה חק הסלע, אם הוא מבקש יוציא לנו מים מו, נמצא משה עומד בספק, אם שומע להם מבטל דברי המקום והקב"ה לוכד חכמים בערמם (איוב ס יג), (רפו) לפי שהיה משה משמר בעצמו כל אותן ארבעים שנה, שלא להקפיד כנגדם, שהיה מתיירא מן השבועה שנשבע הקב"ה, אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה וגו' (דניאל א לב), אמרו לו הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא

הערות ותקונים

επαρχος טר הפרסים ואוסטרליטנים בל"ε ερασατασδε נגיד מלחמה: (רעח) אלא זה בית מדרשו, נשנה גם בירושלמי מנייה ריש ס"א (רעמ) מתנים, ס"י מספרים, מלשון סס יתנו לדקות ה', ובפסיקתא רבתי בטעות נותני, והגאון בעל ז"ה הטיב לתקן של"ל מתנין: (רפ) הבה, זה ירמיה, הסופתי ע"פ הפסיקתא, וליהא נס ברהתי ובלוקס, עיין בפסיקתא הערה רע"ז: (רפא) וורקתי עליכם, למאמר הזה כוון הכוהן סימן רמ"א, גם ע"פ זה יסד הפייטן פיוטו לפרשת פרה, עיין בפסיקתא הערה ר"כ: (רפב) וידבר ה' אל משה, אחר שהשלמתי מאמר גדול ע"פ כ"י רומי, עיין לעיל הערה ר"ע, והמאמר הזה מתחיל ככ"י שלפניו, וכ"ה בנדפס אות ט' ובמדרש במ"ר ס"ט אות ט', ומוצא בילקוט חוקת רמז תשס"ג בשם התנחומא: (רפג) מלמד שכל אחד ואחד כו', כי יו' אפשר להקהל כל ישראל לפניו, אלא שהיה גם שראו כולם את עלמם לפני הסלע, וזה שסיים וכן הוא אומר ואת כל העדה הקהל פתח אהל מועד, ומסיים בו"ר ס"י אות ט' כל ישראל ששים רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד, אלא זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה. וכן הביא שם המאמר ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, אמר ר' חנין כמין כברה היתה וכל ישראל עומדין עליה, אלא זו אחד מן המקראות שהחזיק מועט את המרובה. ועיין ב"ר ס"ה אות ו': (רפד) וכ"ה אומר, במדרש במ"ר נשנוט זה ממקומו ע"י סגנת המעתיק או אחד הוסף בל"ו מוצא ח"כ פנימה שלא במקומו, ויש לתקן שם כמו שהוא לפניו: (רפה) וכאן כל ישראל, בנדפס ובמדרש במ"ר גם בילקוט נוסף, וכן כשעברו את הירדן כנכסו כל ישראל בין שני גדי ארון שנאמר ויאמר יהושע אל כל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה' אליהם (יהושע ג), וכתיב וכל ישראל [וגו'] עומדים מזה ומזה לארון (שם ח) וזה נוסף ע"פ מדרש במ"ר ומדרש ו"ר שם, ע"ש: (רפו) לפי שהיה משה משמר, מוצא בילקוט חוקת שם גם בילקוט איוב רמז תתל"ט בשם התנחומא. ומן אמרו לו הרי סלע מוצא בילקוט תהלים רמז תתי"ט בשם התנחומא:

מסלע אחר תוציא מזו, (רפז) צווח עליהם שמעו נא המורים וגו' (במדבר כ י) :
 [ל] וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים (במדבר כ יא), הכה פעם אחת התחיל
 הסלע נוטף מים מועטין, שנאמר הן הכה צור ויוזבו מים (תהלים עה כ),
 (רפה) כזב שהוא נוטף, טיפין, אמרו לו בן עמרם המים הללו ליונקי שדים או לזמולי
 חלב, מיד הקפיד כנגדן, והכהו פעמים, (רפט) ויצאו מים רבים, ואעפ"כ לא עשה משה,
 (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה :

[לא] [רצא] [יען לא האמתם בי] (במדבר כ יב). וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, שנאמר
 הצאן ובקר ישחט להם (שם יא כג), אף שם אינה אמנה והיא גדולה מזו,
 ולמה לא גזר עליו הקב"ה מיתה שם, משל למלך שהיה לו אוהב, והיה (רצב) מגים
 בינו לבין המלך בדברים קשים, ולא הקפיד עליו המלך, לימים עמד והגיס בפני
 הלנינות, גזר עליו מיתה, אף כך אמר הקב"ה למשה, מה שעשית ביני לבינך
 (רצג) [לא הקפדתי], עכשיו כנגד הרבים אי אפשר, שנאמר להקדישני לעיני בני
 ישראל (שם כ יג) :

[לב] ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמתם בי וגו' (שם). (רצד) אם משה
 חטא, אהרן מה חטא, משל לבעל חוב שבא ליטול גרנו של לוח, נטל
 שלו ושל חבירו, אמר הלוה אם אני חייב, שכיני מה חטא, כך אמר משה רבש"ע אני
 הקפדתי, אהרן מה חטא, לפיכך הקב"ה מקלסו, וללוי אמר תמיד ואוריד [לאיש חסידך
 אשר נסיתו במסה תריבוהו על מי מריבה] (דברים לג ח), (רצה) אמר משה לפני הקב"ה
 רבש"ע הרי גורת עלי למות במדבר עם הדור תרע הזה, שנאמר כמה ימרוהו במדבר
 יעציבוהו בישימון (תהלים עה ט), עכשיו יאמרו הדורות אני שוה להם, יכתב עלי על מה

ה ערות ותקונים

(רפז) כווח עליהם שמעו נא המורים, בנדפס ובמדרש צמ"ר פ"ט אחר הסיום שמעו נא המורים מנאל הוספה
 המורים שיטין הרבה [ובנדפס שטיין הרבה, ז"ל שיטין] יש בו, המורים סרבינס, המורים שוטים, שכן
 בצרכי היס קורין לשוטים מורים, המורים שמורים את מלמדיהן, המורים מורי הים, שנאמר וימלאהו המורים
 מורי חלים אנשים בקשת (ש"א לא ג'). וזה מנאל גם ככ"ה ה' של אקספארד וככ"י ספרדי. וכ"ה ה' מאקספארד
 הוא כ"י מהתנחומא אשר כעת בדפוס. וכן מנאל גם בילקוט חוקת שם, רק המלות "שיטין הרבה יש בו" חסר,
 ואין ספק שנתוסף בילקוט מאחד המגיהים כמו שמנאל בנדפס ובמדרש צמ"ר או היו נ"כ ככ"י שהיו לפניו. וככ"י
 רומני וכ"י רח"ס ההוספה זו ליתא. ומה שמפרש המורים שוטים שכן בצרכי היס קורין לשוטים מורים, ז"ל
 קורין לשטים מורוס, עיין פסיקתא פסקא שמעו ובהערה מ"ה שם. והבאתי שם כי מנאל זה גם באיכה רבתי
 בפתיחתא ובמדרש שו"ט מומר ז', ובילקוט פסית רמו תקס"ז, וכן הוא באמת בזוית פסוקים פ"ה שוטה וכסול,
 והפירוש המורים מורי חלים, רמו אל לן לקח רע, כהן שחוט : (רפח) כזב שהוא נוטף טיפין, עיין שמ"ר פ"ג :
 (רפט) ויצאו מים רבים, בנדפס ובמדרש צמ"ר וככ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי ובילקוט חוקת נוסף
 "וסטפו כל מי שהיה מרגין כנגדו (בתנחומא הנדפס נתון כנגדו, ובילקוט מרגינין) שנאמר וכתלים ישטפו". וזה ליתא
 גם ככ"י רומני וכ"י רח"ס : (רצ) אלא מסלע שאמר לו הקב"ה, בנדפס ובמדרש צמ"ר נוסף, ומניין שאף אותו
 סלע שאמר ישראל עליו וכל סלע וסלע וזרור שהיה באותו מקום היו מויליאים מים שנאמר יבקע זרורים וגו'
 (תהלים טז). "משה כבר היה בידו את שלו ששתקו ולא אמרו שירה לכן נתפשו".
 וככ"י ה' של אקספארד גורם כבר בידו אות שלו ולא אמר שירה ונתתק. ובילקוט חוקת שם רמו
 תשס"ג מנאל ג"כ ההוספה רק בנוסחה, "אחרת" וכבר היה בידם ששתקו ולא אמרו שירה" ופי' הז"ר דק"ל
 הלא אין הקב"ה מנעים על חטא ראשון כ"א על חטא שלישי ולמה העניס הקב"ה לנמש ולאהרן על חטא ראשון
 לו"א שהיו שלש, חטאים שקראם מומרים ושהכה הסלע, ואלה אמרו שירה על הגם הזה, ע"ל. אולם לפי
 דבריו עיקר חסר מהספר, ויותר נכון כגירסת התנחומא הנדפס, ובעל הילקוט הציג מלת "שלש" במקום
 "שלו". (רצא) יען לא האמתם בי וכי לא אמר משה דבר קשה, בנדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי
 מוקדם המאמר מאות ז"ל לפני זה, ע"ש : (רצב) מגים, לשון הגנאות דבר כנגדו : (רצג) לא הקפדתי,
 הוספתי כמו שהוא בתנחומא הנדפס, והיא הוספת המדפוס ממאגנובה, וליתא בדפוס קאנשאטאניא ודפוס
 וויניציא, וכן ליתא במדרש צמ"ר. והרד"ל הגיה במדרש ע"פ ההוספה היא ועלם ממוז כי היא הוספת
 המדפוס המאגנובו : (רצד) אם משה חטא אהרן מה חטא, בנדפס הגי' למה נענש אהרן, ובמדרש צמ"ר
 למה נתפס אהרן, והמאמר מובא בילקוט רמו תשס"ד בשם התנחומא, ויש לתקן שם במקום אמר משה אהרן
 מה חטא ז"ל אם משה חטא אהרן מה חטא : (רצה) אמר משה לפני הקב"ה, עיין לעיל הערה רנ"א כי
 בתנחומא הנדפס ובמדרש צמ"ר יש סדר אחר, כי אחר הסיום ולגו אמר תומין ואוריד וגו' מתחיל שם
 הנאמר אשר לפנינו באות ז"ל וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, ואחר סיום המאמר מאות ז"ל המסיימת

נכנסתי לעונש, לפיכך כתיב יען לא האמתם בי, א"ל הקב"ה למושה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ, משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך, ונשבת הצאן, (רצו) ביקש הרועה ליכנס לפלשתינן של מלך, אף כאן אמר לו הקב"ה למושה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא, וקברתם במדבר, ואתה מכנים דור אחר, עכשיו יאמרו (רצו) אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא שכב בצדן ותבא עמהן, שנאמר [כי שם חלקת מחוקק ספון] ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה (רצח) ומשפטיו עם ישראל (דברים לב כה) :

[לג] וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל וגו' (במדבר כ די) (רצט) זש"ה וחרפה לא נשא על קרובו (תהלים יו א), בנהוג שבעולם אדם עוסק בפרקמטיא עם חבירו והפסיד, פירש ממנו ואינו רוצה לראותו, ומשה אע"פ שנענש על ידי ישראל, שנאמר וירע למושה בעבורם (שס ק לב), לא פרק משואן מעליו, אלא וישלח משה מלאכים: אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו (במדבר סט), אמר לו אתה ידעת כשאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (גנאסיה יו א), אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין :

[לד] וירדן אבותינו מצרימה (במדבר טו יו). (ש) כל אותו הענין, משל לשני אחים שיצא שמר חוב על זקנים, עמד אחד מהם ופרע אותו, לימים התחיל לשאול הפין מאחיו, א"ל אתה ידעת שאותו חוב על שנינו היה, ואני הוא שפרעתו אל תחזורני (שא) מן הפצי שאני שואל :

[לה] (שב) נעברה נא בארצך וגו' ולא נשתה מי באר (שס כ יו). מי בורות היה צריך לומר, לימדך תורה דרך ארץ, שהחולך לארץ שאינה שלו, (שג) [ויש בידו צרכיו], שלא ישתה ממה שבידו, אלא שלו היא מונח, ויקנה מן החנוני בשביב להדגותו, וכך אמר לו משה, הבאר עמנו, ומן שלנו אנו אוכלים, לא תאמר שאנו מטריחין עליך, שכר אתה עושה לעצמך, (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף

הערות ותקונים

שנאמר להקדישני לעיני בני ישראל, נמלא בנדפס (בגמג'ע אות יו) ובמדרש במ"ר (פי"ט אות י"ח) מאמר אחד המתחיל זש"ה יש הבל אשר נעשה על הארץ כו' עד וזו הכלה פני שביעית ולקתה. ואח"כ מתחיל שס כמו לפנינו, אף כך אמר משה רש"ע הרי גזרת עלי למות במדבר, וכל ההוספה נמלאת גם בכ"ה של אקספארד ובכ"ה ספרדי ודפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויניא, ומן התנחומא הנדפס העתיק צעל מעדורו של המדרש במ"ר, אבל צילקוט רמז תשס"ד ליתא: (רצו) בקם הרועה ליכנס לפלשתינן של מלך, צילקוט חוקת שס סיים א"ל המלך (למה) אם אתה נכנס מה יאמרו הנביות [שאתה השבית האלן], תקתי כמו שהוא במדרש במ"ר (אות י"ג). ובנדפס א"ל המלך יאמרו שאתה השבית האלן, ועיין שמי"ר פ"ב אות ד' ופ"ה אות י', ודברים רבה פ"ב אות ט' וסוף פ"ח: (רצו) אין לדור המדבר, בנדפס אין למתי המדבר ז"ל לדור המדבר, ונמלא לנכון בכ"ה של אקספארד: (רצח) ומשפטיו עם ישראל, בנדפס ובמדרש במ"ר סיים לכך נאמר לא תביאו את הקהל הזה שיאל עמך, ואח"כ נמלא בנדפס ובמדרש במ"ר הוספה (בנדפס אות י"ח, ובמדרש במ"ר אות י"ד), המה מי מריבה כו' עד סופו, ויתא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא גם בכ"ה של אקספארד ובכ"ה ספרדי: (רצט) זש"ה וחרפה לא נשא על קרובו, מוצא צילקוט חוקת רמז תשס"ד בשם התנחומא, והתחלת המאמר מוצא גם צילקוט תהלים רמז ה"ס"ו בשם התנחומא, ומוצא בנדפס (אות י"ב) ובמדרש במ"ר (אות ט"ו): (ש) כל אותו הענין, וכ"ה בכ"י רח"ס ובנדפס וצילקוט שס, ובכ"י רומי וכל הענין, ובמדרש במ"ר נשתבש וירדו אבותינו על אותו עטוי ז"ל כל אותו הענין, ר"ל וכל הענין המפורש בכחוב, ומורגל לזון זה במדרשים: (שא) מן הפלי שאני שואל, אחר הסיים הזה נמלא הוספה בנדפס וכן העתיקה גם צעל מדרש במ"ר ונמלא גם בכ"ה של אקספארד ובכ"ה ספרדי. וירדו אבותינו מנרים וזה סיבן של אבות כאן, שנאמר וירשו לנו מנרים ולאבותינו, ללמדך שכל זמן שישראל בלעך אף הם בלעך. וזה ליתא גם בכ"י רומי ורח"ס ויתא גם צילקוט חוקת שס: (שב) נעברה, מוצא צילקוט חוקת שס בשם התנחומא, וכ"ה בנדפס ובמדרש במ"ר, ומוצא גם ברש"י עה"ל: (שג) ויש בידו צרכיו, הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי, וכן בנדפס ובמדרש במ"ר, ויתא בכ"י רח"ס ולא צילקוט: (שד) וכן אמר משה אוכל בכסף תשצירני, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וצילקוט. ובנדפס ובמדרש במ"ר הגי' וכך אמר לו הקב"ה למשה אוכל תשצרו מאתם בכסף ואכלתם (דברים ז ו) וכ"ה בכ"ה של אקספארד ובכ"ה ספרדי. ואחר זה נמלא שם הוספה, ומשה אמר להם לישראל החירו להם כיכס (בנדפס צטעות כספיכס, ומוצא לנכון בכ"ה של אקספארד, ובמדרש במ"ר במקום לכס ז"ל להם) שלא יאמרו עבדים היו ועניים [סס], הראו להם עשיריכם וידעו שלא יאמרו הפסדתם בשעבוד שכבר אמר הקב"ה ואחר כך יאלו ברכוש גדול

תשבירני (דברים ז כח) : דרך המלך נלך (במדבר כ יו), (שה) שאנו חוסמין את בהמתינו : לא נמה ימין ושמאל (ס), זו קשה מכולם, שאמרו בכל סביבותינו יש לנו רשות להרוג ולבו, ובגבולך לא נמה ימין ושמאל וגו' :

[לז] ויאמר אליו אדום לא תעבור בי וגו' (סס סס ית). זש"ה אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (סליס קי ז), ומנין שאף הקב"ה אמר להם שאין מניחין אתכם לעבור, ולא הכל מהם, אלא אני הוא שרוצה, (שו) שנאמר אל תתגרו במ כי לא אתן לכם מארצם וגו' (דברים ז ה) :

[לז] ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל וגו' (במדבר כ כב). (שו) זש"ה (שה) בהתחברך (דרשע) [עם אחיהו] פריץ ה' את מעשיך (דב"כ כ לו), על שנתחברו לרשע זה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק, לכך נסמכה אסיפת אהרן אחר פרשת מלך אדום, (שט) וימי ישראל מעליו, ויסעו מקדש : [ויבאו בני ישראל כל העדה] (במדבר כא כב), מהו כל העדה, (שו) עדה שלימה, עדה הנכנסת לארץ, לפי שמתו יוצאי מצרים, ואילו אותן שכתוב בהן ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ז ד) : [הר ההר] (במדבר ס), מהו הר ההר, (שיא) הר על גבי הר, כתפוח קמון על תפוח גדול, ואע"פ שענין מהלך לפניהם משפיל את הגבוה, ומגביה את השפל, הניח הקב"ה את ההר דוגמא שידעו נסים שעשה להם הקב"ה, שלא הניח הר במדבר, שלא יהו מתייגעים עליהם, ולא עוד אלא אע"פ שהיה הענין עושה כל המדבר מישור, היה מניח מקום גבוה למשכן, שיהא שם הנייתו, והניח שלשה הרים, הר סיני לשכינה, הר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן :

[לח] (שיב) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בחר ההר [וגו'] יאסף אהרן (במדבר כ כג ד). (שיג) מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן, כדי שיורישו כתרם לבניהם, ומפני מה לא מת אהרן כמו שמתה מרים, (שיר) ולא ידע בה בריה, אלא נאמר למשה יאסף אהרן, משל למלך שהיו לו שני (שמו) [קלגליקין] [קתוליקין], ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך, והיה המלך צריך לו,

הערות ותקונים

גדול, וידעו שאין אתם חסרים כלום, ולא משלכם אתם נותנין, שנאמר כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך וגו' (במדבר ז), ע"כ. וההוספה ההוא נמלא גם ככ"ה ה' של אקספארד וככ"ה הספרדי ובדפוס אקאנטאנטינא וגם בדפוס וויניציא : (שה) שאנו חוסמין את בהמתנו, שלא יפו לכהן ולכהן לאכול, כן מוצא ברש"י עה"ת : (שו) שנאמר אל תתגרו, בנדפס (אות י"ג) ובמדרש במ"ד (אות ט"ו) מוסף אחר זה וכתוב וימאן אדום נתן את ישראל (במדבר כ כא) ואחרי כן שלחו אל מלך מואב ולא אבה, אע"פ שאינו מפורש כאן הרי מפורש בשופטים, מלמד שהכל ברוח הקודש שלא היה יכולין קל מופתח והוא פירש, שנאמר וישלח ישראל מלאכים אל מלך מואב לאמר אטברה נא בחרתך (שופטים י"א י"א), ואף משה רמז שנא' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער (דברים ז כט), וממלא גם ככ"ה ה' של אקספארד וככ"ה ספרדי ובדפוסים הראשונים, וליהא בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס : (שו) זש"ה בהתחברך וגו', מוצא בילקוט חוקת רמז תשס"ד, ובטעות גרסם מדרש, וז"ל תחומא, והליון תחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה, מוצא גם בנדפס אות י"ד ובמדרש במ"ד סס אות ט"ו : (שה) בהתחברך לרשע, כן מוצא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט ובתחומא הנדפס הראשונים וגם בדפוס מאנטוואן, אולם אח"כ הליגו כמו שתקנתי "עם אחיהו" : (שט) ויס ישראל מעליו ויסע מקדש, הכתוב ויס ישראל הוא פרשת מלך אדום, והכתוב ויסעו מקדש הוא פרשת אסיפת אהרן, וסמוכים זה לזה : (שו) עדה שלימה, עדה הנכנסת לארץ, לזה הנאמר כוון רש"י צפי עה"ת כולם שלימים ועומדים ליכנס לארץ, שלא היה בהן אחד מאותם שגזרה גזירה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואלו מאותן שכתיב בהן חיים כולכם היום : (שיא) הר על גבי הר כו', מוצא ברש"י עה"ת : (שיב) ויאמר ה' [וגו'] מלמד, מוצא ג"כ בילקוט סס, והליון תחומא מוסב גם על זה, עיין לעיל בהערה ט"ז, ומוצא בנדפס (אות ט"ו) ובמדרש במ"ד פ"ט אות י"ז : (שיג) מלמד שמודיעין לצדיקים יום מיתתן, היינו שהגיע עת המיתה, אבל מקודם אין מודיעין, עיין במרא שכתב ד"ל : (שיר) ולא ידע בה בריה, פ"י קודם שמתה, ובנדפס ולא נתעסק בו בריה, אולם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובמדרש במ"ד ובילקוט הוא כמו שלפנינו. ועתה ראיתי בדפוס ראשון כתוב ולא בה ברייה, וחסר מלת "ידע" ובדפוס וויניציא חיקן המדפוס והליגו ולא נתעסק בו בריה : (שמו) [קלגליקין], תקנתי קתוליקין, כמו שהא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדרש במ"ד קתוליקין, ופ"י ביוני ממונה על דברי הבית, עיין ערוך קתליוס, ועיין תו"ט שקלים פ"ה מ"ב, ובילקוט חוקת הגו' סנקליוסין, ופ"י ביוני בית דין, עיין ערוך

אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי, איני מסלקו עד שאני מודיעו, אף כך אמר הקב"ה, הללו שני צדיקים לא עשו דבר הוץ מודעתי, עכשו שאני מסלקן, איני מסלקן עד שאודיעם, (שמו) לכך נאמר יאסף אהרן :

[לט] (שיו) (על אשר מעלתם בו) [על אשר מריתם את פי למי מריבה] (במדבר כ נד) . ושה"ה לא ירעיב ה' נפש צדיק (משלי י ג), זה אדם הראשון, שכל הצדיקים שעמדו ממנו, ונגזרה עליהם גזירת מיתה, אינן נפטרין עד שרואין פני שכינה, ומוכיחין אדם הראשון ואומרין לו אתה גרמת לנו מיתה, והוא משיבן אני בידי חמא אחד, ואתם אין כל אחד ואחד מכם, שאין לו בידו הרבה עוונות, ומנין שרואין פני שכינה, שנאמר אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים (ישעיה נה יא), והצדיקים נענשין מיתה על ידי עבירות קלות, שלא יהא אדם הראשון נתפס על ידיהם, שנאמר לא ירעיב ה' נפש צדיק, לכך נאמר על אשר מריתם [את] פי :

[מ] (שיח) קח את אהרן [ונ] והפשט את אהרן (במדבר כ כ טו) . אמר הקב"ה למשה הרי אתה מנחמו, (שיח) שאתה מוריש כתרונך לבנו, מה שאין אתה מוריש לבניך : ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אותם את אלעזר בנו (שם שם כח) , (שכ) והלא אם יצא הכהן גדול בבגדי כהונה הוץ לחר הבית סופג את הארבעים, שהיו צמר ופשתים, אלא להודיעך שבלשון שקרבו לכהונה, ואמר לו קח את אהרן (ויקרא ח ב) , בו בלשון אמר לו לעלות בהר : ויעש [משה] כאשר צוה ה' (במדבר כ טו) , ללמדך שאע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עיכב :

[מא] ויראנו כל העדה כי גוע אהרן (שם שם טו) . כיון שירדו משה ואלעזר [מן ההר] , נתקבצו כל העדה עליהם, ואמרו היכן אהרן, אמרו להם מת, אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו, אדם שעמד במלאך המות ועיצרו, שנאמר ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגפה (שם י ג) , אמרו להם אם אתם מביאין אותו מושב, ואם לאו נסקל אתכם, באותה שעה אמר משה רבש"ע הוציאנו מן החמד, מיד פתח הקב"ה את המערה והוציאו להם וראוהו, שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו' : [מב] (שכא) [ויראנו כל העדה וגו'] . מה כתיב אחריו, (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד (שם כא ה) , (שכג) זה עמלק, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב (שם י ג ט), והיה יושב על הפירצה, כיון ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד, מיד

הערות ותקונים

ערך צרכו : (שמו) לכך נאמר יאסף אהרן, אחר זה נמנע הוספה בנדפס והועתקה אח"כ במדרש זמ"ר "אמר לו משה רבנו [של עו"ס] היות אחריו אלל בני ראובן ובני גד, א"ל אשר נתתי לבני ישראל מיתתו מעטבת מנתת ארץ ישראל, רעוך שלל ימות ולא ינכסו ישראל לארץ, לכך נאמר אשר נתתי לבני ישראל" והוספה הזו ליתא בכ"י רוני וכ"י רח"ס ולא זילקוט, ונמנע בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי : (שיו) על אשר מעלתם בו, וכ"ה בכ"י רוני וכ"י רח"ס וזילקוט, והוא פסוק בדברים ל"ב כ"א, וז"ל כמו שתקנתי על אשר מריתם את פי, והוא שם בנזקתו במדבר ב' כ"ד, וזה שפ"ס בסוף המאמר לכך נאמר על אשר מריתם את פי. וזילקוט שם פ"ס לכך נאמר על אשר מריתם פי ז"ל את פי : (שיח) קח את אהרן, מובא זילקוט חוקת שם, ונס זה הוא שם מתנחומא, ובנדפס בנפשות וידבר ה' קח את אהרן נתפשט את אהרן. ז"ל ויאמר ה' וגו' קח את אהרן וגו' והפשט את אהרן : (שיח) שאתה מוריש כתרונך לבנו, כ"ה בכ"י רח"ס, ובנדפס ובמדבר זמ"ר ובכ"י רח"ס שהוא מוריש כתרונך לבנו, וזו גי' ישרה, ועיין רש"י ע"ת שהביא וז"ל קח את אהרן בדברים של נחומים, אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבניך, מה שאין אני זכאי לכך, ור"תי זילקוט הביא שהוא מוריש כתרך לבניך, וככתב בדרו שהוא מוריש כתרונך לבנו : (שכ) והלא אף יצא הכהן הגדול בבגדי כהונה הוץ לחר הבית בו, עיין יומא ע"ב ע"א, ועיין בחדושי רש"י שכתב משמע אבל בחר הבית אינו סופג את הארבעים אפילו שלא לטרוך עבודה, וזה שלל כדעת הרמב"ם ז"ל, בסוף ה' כלאיש שכתב דאפילו במקדש לוקין, וכבר רמז הגאון בעל שאגת אריה סוף תשובה למ"ד להמדרש הזה : (שכא) ויראו כל העדה, מובא זילקוט שם בשם התנחומא. ועיין פרכי דר"א פ"ו, ספרי וילך פסקא ש"ד, ובכ"י ע"ה"ת : (שכב) וישמע הכנעני מלך ערד זה עמלק, מובא זילקוט שם בשם התנחומא : (שכג) זה עמלק, בנדפס ובמדבר זמ"ר בסוף "את מנעם עניי כבוד וגרלו כאשר פרוטה, ומי היה מלך ערד" זה עמלק. והוא מנמרא ירושלמי כושה פ"א, ויומא פ"א, וסדר עולם רבא פ"ע, ועיין בנמרא ר"ה ג' ע"א, ובתוס' שם ד"ה וישמע הכנעני מלך ערד שהביאו במדרש אמרין דהיינו עמלק, ונרשם

נתגרה בהן: דרך האתרים (במדבר כא ה). (שכד) שמת התייר הגדול, שתר להם את הדרך, שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (שם י ג): וילחם בישראל (שם כא ה). עמלק היה, למה קראו כנעני, לפי שנאסרו ישראל להלחם עם בני עשו, שנאמר בהם אל תתגרו בהם (דברים כ ה), כשבא עמלק ונתגרה בהם (שכה) פעם ושתיים, אמר להם הקב"ה אין זה אסור כבני עשו, אלא הרי הם כנענניים, שנאמר בהם כי החרם תחרימם החתי והאמורי הכנעני (שם כ י), לכן נקרא כנעני, (שכו) ומעולם היה עמלק (מכת) [רצועת] מרדות לישראל, (שכו) את מוצא במות אהרן, יצא עליהם עמלק (שכה) וחזרו ישראל לאחוריהם שבע מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' (שם יו), וכי שם מת אהרן, והלא בהר החר מת, שנאמר וימת (שם אהרן) [אהרן שם] בראש ההר (במדבר כ כח), והפסקין מוכיחין שבע מסעות לאחור, ללמדך שחזרו לאחוריהן:

[מג] (שכט) ויסעון מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך (שם כא ד). והלא כתיב ורוחך המוזהבת נתת להשכילם (מנשי ס כ), אלא אותן שיריים שיצאו ישראל ממצרים, שנגזרה עליהם מיתה, לא היו רואין במדבר נחת רוח, ולא רוח טובה, וכן הוא אומר ובניכם יהיו רועים במדבר (של) [וידעתם את תנאותי] (שם יד לג לד), והו שקצרה נפש העם בדרך:

[מד] וידבר העם באלהים ובמשה (שם כא ה). (שלא) השוו עבד לקונו: ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (שם). שלא היה אותו הדור יכול למעום ספירות הארץ כלום, אמר ר"ע כשהיו מגלין להם תגרין [הסל] מן פירות הארץ היו מתים, (שלב) שנאמר אם יראו

הערות ותקונים

בלדו תנחומא חוקת, ועיין מה שהעיר המפרש הר"ז על דברי החוס' שלחנס השינו על רש"י: (שכד) שמת התייר הגדול, מוצא ברש"י על החורה: (שכה) פעם ושתיים, ככ"י רומי רששוה ושניה. בנדפס פעם אחרת, אולם במדרש כמ"ר ובכ"י ה' של אקספארד נאמר כמו לפנינו פעם ושתיים: (שכו) ומעולם היה עמלק מכת מרדות, בכל המקומות הגו' רעושת מרדות, וכן מוצא ברש"י ע"ה"ת ועמלק מעולם רעושת מרדות לישראל מוזמן בכל עת לפרענות: (שכו) את מוצא, בנדפס (אות י"ח) ובמדרש כמ"ר (אות כ') נמצא הוספה ומתחיל את מוצא כיון שלמרו ה"ם ה' בקרבנו אם אין (שמות יד), מיד ויבא עמלק וכאן ויראו כל העדה כי גוע אהרן וישמע הכנעני מלך ערד וישב הגגז כי בא ישראל וגו' וילחם בישראל וישב ממנו שני, ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשונה מלרימה (במדבר יד), וירד העמלקי והכנעני וגו' ויחוס ויכתום עד החרמה (שם), ע"כ. והח"כ מתחיל את מוצא כמו לפנינו, וזאת ההוספה ליתא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס: (שכה) וחזרו ישראל לאחוריהן שבע מסעות, וכ"ה בנדפס ובמדרש כמ"ר שם, ובסדר עולם פ"ס שבע מסעות, אולם במכילתא בשלה פרשה א' פסוק ויסע משה, איתא קך, וכן מלינו שחזרו לכבוש של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן וגו' שם מת אהרן וגו', וכי במסורה מת הלא לא מת אלא בהר ההר שנאמר ויעל אהרן הכהן וגו', ומה תלמוד לומר שם מת אהרן ויקבר שם, אלא מלמד שחזרו לאחוריהם לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות, שנאמר ויסעו ומסורות ויחנו צבני יעקן, ויסעו מבני יעקן ויחנו בחור הגדגד, ויסעו מחור הגדגד ויחנו ציפסכה, ויסעו מיפסכה ויחנו צעברונה, ויסעו מעברונה ויחנו צעיון גבר, ויסעו מעיון גבר ויחנו במדבר לין, היא קדש. ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר (במדבר לג לא על גו'). וכן בירושלמי קטשה סוף פ"א ויומא פ"א ה"א הגירסא ונסעו לאחוריהן שמונה מסעות, ובאמת כאשר הביא ראייה מהכתוב אינם אלא שבע מסעות. ואולי צעל התנחומא חושב המסעות שהלכו שבע פעמים, ובעל המכילתא חושב הנקומות שהיו בהם ששם שמונה במספר. ועיין ברש"י ע"ה"ת (פנחס כו יג, עקב יו) והביא ג"כ שמונה מסעות, ע"ש. אולם ברש"י (חוקת כא ד) הביא כמו שהוא בתנחומא שחזרו שבע מסעות, וסיים ולא זכרון במסעות ותמאלת שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר, עכ"ל. וגם לפניו היה בתנחומא והפסקין מוכיחין שכן 'ז מסעות. ומה שסיים בתנחומא לפנינו גם בנדפס וגם במדרש כמ"ר, והפסקין מוכיחין שבע מסעות לאחור" ובמדרש רבב והפסקין מוכיחין שכן שבע מסעות, הוא מאמר מוסגר מאת המסדר, ובילקוט חוקת שם בשם התנחומא ליתא, וכך איתא שם, והלא כבר הבר מת דכתיב וימת אהרן שם בראש ההר, אלא ללמדך שחזרו לאחוריהם. ועיין ג"כ במדות סופרים לירידי הרב הגדול וכי מהר"א"ה ווייס ג"כ במכילתא שם: (שכט) ויסעו מבר ההר, מוצא בילקוט חוקת שם, וחסר הלין תנחומא, וכן המאמר שלאחריו וידבר העם הוא התנחומא: (של) וידעתם את תנאותי, משלן כי הי'ה אביה אותה שפי' הסרת ר'טן, וכן כאן הסרת ר'טן וקולר רוח ועקת נפש: (שלא) השוו עבד לקונו, מוצא ברש"י ע"ה"ת: (שלב) שנאמר אם יראו האנשים וגו', כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י

האנשים וגו' (במדבר ל"ב), כל טוב הבא מחמת הארץ, לכך כתיב ותקצר נפש העם בדרך (שם כ"ד):

[מה] (ש"ג) וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (ש"ס ו'). מה ראה הקב"ה לפרוע מהם בנחשים, (ש"ד) אלא נחש פתח בלשון הרע תחלה ונתקלל, ולא למדו ממנו, אמר הקב"ה יבא הנחש שהתחיל בלשון הרע, ויפרע ממספרי לשון הרע, ה"ד ופורץ גדר ישכנו נחש (קבל"ת ח): ד"א למה נפרע מהם בנחשים, (ש"ה) הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם נהפכין לו לעפר בפיו ובמעיו, שנאמר ונחש עפר לחמו (ישעי' ס"ב), ואלו אוכלים את המן, שנהפך למטעמים הרבה, שנאמר ויתן להם (את) שאלתם (תהלים ק"ט), ואומר זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר (דברים כ"ז), יבא נחש שאוכל מינין הרבה, (ש"ו) ובפיו מטעם אחד, ויפרע (ממין אחד ואוכלין) [מאוכלי מין אחד] ומועמין מינין הרבה: השרפים (במדבר כ"א), (ש"ז) שהן שורפים את הנפש: [כ"ז] ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו (ש"ס ז'). ידעו שדיברו במשה ונשתמחו לפניו, ואמרו התפלל אל ה' (ש"ח) ויסר מעלינו את הנחש (ש"ט), להודיעך את ענותנותו של משה, שלא נשתתה לבקש עליהם רחמים, ולהודיעך כח התשובה, כיון שאמרו חטאנו, מיד נתרצה להם, (ש"ט) ללמדך שאין המוחלל נעשה אכזרי, (ש"י) ומנין (ש"יא) שאם סרה אדם לחבירו ואמר לו חטאתי, ואינו מוחל לו שנקרא חוטא, שנאמר (ובג) [גם] אנכי חלילה לי מחטא לה' מהדול להתפלל בעדכם (ש"י"ב), אימתי כשבאו ואמרו לו חטאנו, (ש"י"ג) [שנאמר] ויאמרו (העם אל שמואל) חטאנו וגו' (ש"ס י'): ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף [וגו'] והיה כל הנשוך (במדבר כ"ח). לא נשוך נחש בלבד, אלא כל הנשוך, (ש"י"ד) אפילו נשוך פתן ועקרב וחייה רעה וכלב: ויעש משה נחש נחושת (ש"ס ט). זרקו לאויר ועמד: (ש"י"ה) ויסעו בני ישראל ויהנו בארבות (ש"ס י"ז). שנעשו

הערות ותקונים

וכ"י רח"ס, אולם בנדפס ובמדרש ב"מ' מובא הכתוב, "אם יראה אדם בלתיס האלה הדור הרע הזה וגו' (דברים א' לה): (ש"ג) וישלח ה' בעם הנחשים, מובא בליקוט שם ד"ה וישלח בעם התנחומא: (ש"ד) אלא נחש פתח בלשון הרע תחלה, מובא ברש"י עה"ת, ועיין ש"מ"ר פ"ג אות י"ב, וכאן דברו לשון הרע על הקב"ה ועל משה ועל המן: (ש"ה) הנחש אפילו אוכל כל מעדני עולם, עיין יומא דף ע"ה: (ש"ו) ובפיו מטעם אחד ואין מתרעם על בוראו, עיין בפרש"י המכונה ב"ע עה"ת: (ש"ז) שהם שורפים את הנפש, בנדפס (אות י"ג), ובמדרש ב"מ"ר (אות כ"ב) "ר' יודן אומר הנחשים שהיה העין שורף אותם ועושה אותן גדר למהנה לבודיעם ניסים עשה להם המקום, אותן גירה צה"ן" ומנאל גם בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי: (ש"ח) ויסר מעלינו את הנחש, בנדפס נוסף "רבי אומר נחש יחידיה"ה". ובמדרש ב"מ"ר (אות כ"ג) השרים האמרו שחטאו ויתפלל והמ"כ העיר שם בתנחומא לא גרם נחש יחידיה, ובאמת מנאל בנדפס, ואולי ראה ברליקוט שהביא המאמר של התנחומא ולא גרם זה, לכן כתב בתנחומא לא גרם, או יש לתקן בתנחומא גרם ר"א נחש יחידיה: (ש"ט) ללמדך שאין המוחלל נעשה אכזרי, בנדפס שאין המוחלל נעשה להם אכזרי, ובמדרש ב"מ"ר שאין המוחלל נעשה אכזרי, וכתב המ"כ בתנחומא גרם מכאן שלא יהיה המוחלל אכזרי, והעיר בעל עץ יוסף בנדפס שם בתנחומא שלפנינו ליתא זה, אולם המ"כ הביא כמו שראה בליקוט שם בשם התנחומא: (ש"י) ומנין, בנדפס ובמדרש ב"מ"ר נוסף לפני זה "וב"א אומר ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא האלהים את אבימלך ואת אשתו (בראשית כ"י) וכ"ה אומר וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו (איוב מ"ז). וזה הוסיף המסדר בתנחומא הנדפס ע"פ לשון המשנה ב"ק דף ל"ב ע"א. ומנין שאם לא מחל לו שחא אכזרי שחטאו ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא האלהים את אבימלך וגו'. והכתוב וה' שב את שבות איוב מובא בגמרא שם על כל המניקס רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה: (ש"יא) שאם סרה אדם לחבירו, עיין ברכות דף י"ב ע"ב: (ש"י"ב) שנאמר ויאמרו העם אל שמואל חטאנו וגו', ובנדפס מובא ג"כ ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו וגו', ואין זה לשון הכתוב, ומנאל ויאמר שחול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי ה' (ש"א ט"ו כ"ד), והכתוב הזה הוא בשאלו ואין ענינו לכאן, וז"ל ויאמרו חטאנו כי עברנו את ה' (ש"י"ב י'). וראיתי במדרש ב"מ"ר (אות כ"ג) הביא שני כתובים כאחד שנאמר ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך וגו' כי יספנו על כל חטאתינו (ש"א י"ב יט) ואל"כ הביא ויאמר העם אל שמואל חטאנו כי עברנו את ה' ואת עבדיך, מובא הכתוב הזה בשיבוש כמו שהעתיק מן התנחומא, כי בכתוב נאמר ויאמר שחול אל שמואל כי עברתי את פי ה' ואת עבדיך, (ובוא לשון הכתוב (ש"א ט"ו כ"ד) ואין ענינו לכאן. רק יש לתקן כמו שהעירתי ש"ל ויאמרו חטאנו כי עברנו את ה'. ועיין בפרש"י הר"ל ש"א העיר לתקן כמו שתקנתי: (ש"י"ג) אפילו נשך פתן ועקרב, כ"ה גם בליקוט והוא מנחומא, ובנדפס ובמדרש ב"מ"ר אפילו נשך פתן ועקרב, ועיין רש"י עה"ת: (ש"י"ד) ויסעו בני ישראל, מובא בליקוט הוקת

אויבים למקום: ויחנו בעיי העברים (במדבר כא יא). שהיו מלאים עבירות: ויחנו בנחל זרד (סס טז יב). שלא היה הנחל אלא (שמה) כמלא זרד, ולא יכלו לעבור שלשים ושמונה שנה, (שנאמר) עתה קומו ועברו [לכם] את נחל זרד [וגו'], והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה (דברים כ יג יד): משם נסעו ויחנו מעבר ארנון וגו' (במדבר טז יג), (שמו) שנתרצה להם המקום:

[מז] (שמו) אז ישיר ישראל את השירה הזאת (סס טז יא). נאמרה שירה זו בסוף ארבעים, והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים, ומה ראה ליכתב כאן, הענין הזה נדרש למעלה הימנו, על כן יאמר בספר מלחמות ה' (שמה) את והב בסופה (סס טז יד), אותות ונסים [שנעשו להם] בנחלי ארנון, כנסים שנעשו להם בים סוף, מה הם הנסים של נחלי ארנון, אדם עומד על ההר מזה, ומדבר עם חבירו בהר הזה, והוא רחוק ממנו ז' מילין, והדרך יורד לתוך הנחל ועולה, ודרכן של ישראל לעבור בתוך הנחלים, נתכנסו כל האומות אוכלוסין עד אין סוף, ישבו מקצתן בתוך הנחל, והנחל עשוי מלמעלה מערות מערות, וכנגדן הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כמין שדים, שנאמר ואשר הנחלים (סס טז טו), נכנסו האוכלוסין לתוך המערות, ואמרו כשיורדין ישראל לתוך הנחל, אלו עומדין מלפניהם שבתוך הנחל, ואלו למעלה מן המערות ונהרזו את כולם, כיון שהגיעו ישראל לאותו מקום, לא הצריכון הקב"ה לירד למטה לתוך הנחל, אלא רמו להרים ונכנסו שדדים של הר זה לתוך המערות ומתו כולם, והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה, ונעשו דרך כבושה, ולא נודע איזה נסמך לחבירו, ואותו נחל מפסיק בין תחומי ארץ ישראל לארץ מואב, שנאמר כי ארנון גבול מואב (שופטים יא יב), הר שבארץ מואב [לא] נודעו, שבו המערות, והר שבארץ ישראל נודעו שבו הסלעים, כמין שדדים, ונסמך להר שכנגדו, ומפני מה נודעו, מפני שהוא מארץ ישראל, משל לשפחה שראתה בן אדונה בא אצלה, קפצה וקידמה אותו וקיבלתו, נכנסו הסלעים לתוך המערות, ורוצצו כל אותן הגבורים, והבאר ירדה הנחל, ונתנברה שם, ואיבדה כל האוכלוסין, כשם שאיבד אותם הים, לכך כתיב את והב בסופה ואת הנחלים ארנון (במדבר טז יד), ועברו ישראל על אותן ההרים, ולא ידעו כל הנסים האלו, אמר הקב"ה הרי אני מודיע לבני ישראל כמה אוכלוסין איבדתי מפניהם, ירדה הבאר לתוך המערה, והוציאה גולגוליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר, וישראל חזרו לבקש את הבאר, וראוה מאירה כלבנת בתוך הנחל, שהיא מוציאה את איברי האוכלוסין, ומנין שהבאר הודיעה בהם, שנאמר ואשר הנחלים וגו' (סס טז טו): ומשם בארה (סס טז טו), וכי משם היתה, והלא מתחלת שנת הארבעים היתה עמהם, אלא שירדה לפרסם את הנסים, והיו ישראל עומדין על הנחלים ואומרין לה עלי באר ענו לה, ואמרו שירה עליה:

[מח] (שמו) אז ישיר ישראל. ומפני מה לא נזכר משה שם, מפני שנענש על המים, ואין אדם מקלם (שג) לספקלטור שלו, ולמה שמו של הקב"ה אינו נזכר שם, משל לשלטון שעשה מעודה למלך, אמר המלך פלוני אוהבי שם, אמרו לו לאו, אמר גם אני איני הולך לשם, (שנא) [אף כאן אמר הקב"ה הואיל ומשה אינו נזכר, אף אני איני נזכר שם]: (שג) באר חפרוה שרים (סס טז טז). וכי חפרוה היתה שם, אלא שניתנה בזכות אבות שנקראו שרים, שנאמר פתח צור ויוזבו מים וגו' [כי] זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קה מה טז): כרוה נדיבו העם וגו' (במדבר טז), (שג) שהיו הנשיאים עומדין על גבה, ומושיכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו, וריוח שהיה בין הדגלים, מלא מים מגוברין, אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה, היתה

הערות ותקונים

סס בשם התחומא, וכן המאמר על ויאמר ה', וכן ועש משה הוא מהתחומא: (שמה) כמלא זרד, זרד הוא זרע בחנוף אומות דסלג'ת: (שמו) שנתרצה להם המקום, עיין סו"ט מומור י"ח ואזנת שמואל סכ"ט: (שמו) אז ישיר, מוצא בילקוט רמז תסס"ד בשם התחומא: (שמה) את והב בסופה, דורש בסופה על ים סוף, ועיין ברש"י עה"ת: (שמה) אז ישיר ישראל, מוצא בילקוט סס ג"כ בשם התחומא, וברש"י עה"ת חוקת כ"א י"ו: (שג) לספקלטור, כ"ה גם בנדפס, ובמדרש במ"ר לאיספקלטור, והמלה היא רומית Spieulator פי' ממונה להרוג מחוייבי מיתא למלכות: (שנא) אף כאן אמר הקב"ה, הוספתי כמו שהוא בנדפס ובמדרש במ"ר: (שג) באר חפרוה שרים, מוצא בילקוט סס: (שג) שהיו הנשיאים עומדין

הולכת מדגל לדגל בספינה, שנאמר הלכו בציוות נהר (תהלים קפ טז), ואין ציוות אלא ספינות, שנאמר וצי אדיר (בל יעברנהו) [לא יעברנו] (ישעיה לג כה), והמים היו יוצאין חוץ למחנה ומקיפין (שנד) פיסא גדולה, שנאמר ונחני במעגלי צדק (תהלים לג ג), ומנדלין מיני דשאים ואילנות שאין להם סוף, שנאמר בנאות דשא וירביצני על מי מנוחות ינהלני (שם טז), כל הימים שהיו במדבר היו משמשין בו, לכך קילסו עליה, באר חפרוה שרים: וממדבר מתנה (במדבר כא יח), שבמדבר ניתנה להם לשמשן:

[מז] (שנה) ד"א למה ניתנה במדבר. שאילו ניתנה להם בארץ, היה השבט שניתנה בתחומו (שנו) מדיין ואומר אני קודם בה, לכך ניתנה במדבר שיהו הכל שווין בה, ועוד למה ניתנה במדבר, כשם שמדבר לא נודע ולא נעבד, כך המקבל דברי תורה פירקין ממנו (שנו) עול מלכות ועול דרך ארץ, כשם שמדבר לא מעלה (שנה) ארנוא, כך בני תורה (שנט) בני חורין: ד"א במדבר. מי טקיים את התורה, (שם) מי שמשים עצמו כמדבר, ומפליג עצמו מן הכל:

[ג] (שסא) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות (שס כא טו). (שסב) אלו סנהדרין בעזרה בצד המזבח. ומכמות הגיא אשר בשדה מואב (שס טז טז), אלו סנהדרין אשר בלשכת הגזית, בתחום אותה שבאתה משדה מואב, [שנאמר] נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב (רות ג ו): ונשקפה על פני הישימון (במדבר טז ט), (שסג) שמשם תורה יוצאה לעולם: (שסד) ד"א ונשקפה. זה לענין באר שבאתה עמהם, עד (שסה) שנגזה לתוך ימה של טבריא, והעומד על פני הישימון רואה בתוך הים (שסו) כמלא פי תנור, והיא הבאר הנשקפה על פני הישימון:

[נא] (שסז) וישלח ישראל מלאכים אל סיוחן (שס כא כה). וזו"ה סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהלים לד טו), לא פיקדה התורה לדרוף אחר המצות, אלא כי יקרא קן צפור (דברים כד ו), כי תפגע שור אויבך (שמות כג ג), כי תראה

הערות ותקונים

על גבה, תוספתא סוכה פ"ג, ומוצא גם ברש"י עה"ת: (שנד) פיסא, כ"ה נס בכ"י רוני וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר, ועיין במ"ר ובהרד"ל, והמדפיס מונחטובה הציג בלדו "הרגום ככף איש עולה מים כפיסת יד"ה" וככ"י ה' של אקספארד ומקיפין מועגל גדולה, וככ"י ספרדי ומקיפין פירסא גדולה: (שנה) ד"ה למה ניתנה במדבר, מוצא בילקוט שם: (שנו) מדיין, וכ"ה בכ"י רוני ורח"ס ובילקוט ובנדפס, ובמדרש במ"ר שמשם המלה, בכ"י ה' של אקספארד, היה מריב: (שנז) עול מלכות, כ"ה בנדפס בדפוסים הראשונים, ובדפוסים האחרונים הצינו עול גלות: (שנה) ארנוא, מורגל בדברי רז"ל, ופי' ביוני ερημοσεν מה שקיבלים אנשי העיר לתת ארזחה או מתנה לשלטון ושר: (שנט) בני חורין, בנדפס ובמדרש במ"ר נוסף "בעולם הזה": (שס) מי שמשים עצמו כמדבר, שירובין כ"ד ע"א: (שסא) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, אלו סנהדרין, כ"ה גם בכ"י רוני וכ"י רח"ס ובילקוט חוקת ששם התנחומא, אולם בנדפס ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי נוסף (וכן העתק גם במדרש במ"ר), וממתנה נחליאל ומנחליאל במות, ג' מקומות אלו כנגד ג' בתי דינין סבירושלים, שהיו מפרסין תורה לכל ישראל, ומתנה נחליאל אלו סנהדרין שבהר הבית, ומנחליאל במות אלו סנהדרין בעזרה כו' כמו לפנינו: (שסב) אלו סנהדרין שבלשכת הגזית כו', עיין יומא י"ב ע"א שלשט גזית כהןק של יהודה, ע"ס: (שסג) שמשם תורה יוצאה לעולם, וכו"ה בילקוט, ובנדפס ובמדרש במ"ר יתא, והוסף זה המדפיס מונחטובה (דף פ"ז ע"א סוף אות כ"א) ונשקפה על פני הישימון שמשם יצא התורה לכל ישראל, ואחר זה הוסף עוד המדפיס: "ד"ה וממדבר מתנה אמר משה כו' עד כי מעשה ידיו כולם", וזה הוסף מן מדרש במ"ר סוף פ' קרח: (שסד) ד"ה ונשקפה על פני הישימון זה לענין באר כו', מוצא גם בילקוט שם ששם התנחומא, וכו"ה בנדפס ובמדרש במ"ר, וכן מוצא ברש"י עה"ת וסו"ס "קך דרש רבי תנחומא": (שסד) שנגמה, וכן בנדפס, במדרש במ"ר הגי' שנגמה וכו"ה שנגמה, וכן הביא רש"י עה"ת: (שסו) כמלא פי תנור, בגמרא שבת דף ל"ה ובנדפס וגם במדרש במ"ר הרומה לראות בחרה של מרים ועלה לראש הכרמל וילסה ויראה כהן כברה בים וזו היא בחרה של מרים, וסו"ס "קך דרש רבי תנחומא" גורם כהן כברה במקום כמלא פי תנור, ובירושלמי כלאים פ"ט ה"ד (דף ל"ב טע"ג) וביו"ד פכ"ב אות ד' וקב"ר פ"ה פסוק ויתרון ארץ, אמר ר' חייה כל מי שהוא עולה להר ישימון ומלא כהן כברה בים סבירא זו היא בחרה של מרים, ואולי גם בבבלי ז"ל יעלה להר ישימון במקום לראש הכרמל, עיין בחדושי הרד"ל ביו"ד שם: (שסז) וישלח ישראל, וזו"ה סור מרע, מוצא בילקוט חוקת שם ששם התנחומא, וכו"ה בנדפס (אות כ"ב) ובמדרש במ"ר (אות כ"ז), ובמדרש שם מוצא גם הכתוב בפה בפה ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה

חמור שזנאך (שמות כ ט), כי תחבוט זיתך (דברים כד כ), כי תבצור כרמך (שם סס כא), כי תבא בכרם רעך (שם נג כה), אם באו לירך אתה מצוה עליהן, ולא לרדף אחריהם, (שם) והשלום בקש במקומך, ורדפהו במקום אחר, וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה (שם נ כד), רדפו אחר השלום:

[גב] וישלח ישראל מלאכים (במדבר כא כא). כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח, כאן נאמר וישלח ישראל מלאכים, (שם) ובמקום אחר תלה השליחות במשה, [שנאמר] ואשלח מלאכים ממדבר קדמות (דברים כ ט), ללמדך שראש הדור הרי הוא ככל הדור. (שע) נעברה נא בארצך (במדבר כ יז), כמו ששלח למלך אדום, אוכל בכסף תשברני וגו' (דברים כ כח), דרכן של מים ליתן בחנם ואני נתת את דמיהם. (דרך) [בדרך] המלך נלך [עד אשר נעבור גבולך] (במדבר כא כג), ובמקום אחר כתיב עד אשר אעבור את הירדן (דברים כ כט), משל לשומר את הנפץ או תאנה, בא אחד אמר אעבור מיכאן שאבצור את הכרם, א"ל איני יושב לשמור אלא בשבילך, ואתה בא לבוצרה, כך הוא סיחון היה נמשל שכר מכל מלכי כנען, והם היו מעלין לו מסים, שהוא היה ממליך אותם והיה שקול כנגד כולם, הוא ועוג, שנאמר לסיחון מלך האמורי וגו' ולעוג מלך הבשן (תהלים קלו יט כ), אמרו לו ישראל נעבור בארצך לכבוש את המלכים, אמר להם איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם, ולא נתן סיחון את ישראל עבור נגבולו ויאסף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל (במדבר כא כג), (שע) במחשבה עשה הקב"ה למוטרו בידם שלא בצער, כתיב לסיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון (שם סס לד), אילו היתה חשבון מליאה יתושין, אין כל בריה יכולה לשלוט בו, ואין צריך לומר שהיה גבור ושרוי בעיר מבצר, אילו היה יושב בעיירות שלו הוא ואוכלוסין, (שעב) היו ישראל מתייגעין לשלוט בו, ולכבוש את כל עיר ועיר, (שעג) אלא הקב"ה כינס למוטרו בידם שלא [בצער], וכן הוא אומר ראה ההלותי תת לפניך את סיחון (דברים כ ג), הרגו כל גבוריו שיצאו לקראתו, וחזרו על הנשים ועל המץ שלא ביגיעה, לכך כתיב ויאסף סיחון את כל עמו (במדבר כא כג):

[גג] ויקח ישראל את כל הערים האלה (שם סס כה). זש"ה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה (ישעיה סא ח), אמר הקב"ה למשה, אל תצר את מואב (דברים סס ט), וחשבון של מואב היתה, שנאמר כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא והוא נלחם במלך מואב הראשון (במדבר כא ט), באו ישראל נמלו חשבון מיד סיחון וכל מה שנמל ממלך מואב שאילו נמלו היתה בידם גזל, אלא נמל סיחון מן מואב, ונמלו ישראל מן סיחון, שהיו פטורין מן הגזל, לכך כתיב כי חשבון עיר סיחון וגו':

[גד] על כן יאמרו המושלים (שם סס נז). (שעד) זה בלעם ואביו, ששכרן סיחון לקלל את מואב, והם אמרו תבנה ותכונן עיר סיחון (שם): כי איש יצא מחשבון [וגו'] אכלה ער מואב (שם סס כח). שקיללו את מואב שימסרו בידו: אוי לך מואב וגו', וגירם אבד חשבון וגו', (שעה) וישב ישראל (בכל ערי) [בארץ] האמורי (שם סס כט ל ג), נשתירה יעזר:

הערות ותקונים

אמונה, והוא מיותר וליתא בנדפס אשר המדרש הועתק משם: (שם) והשלום בקש ממקומך, אדר"ל סי"ז: (שם) ובמקום אחר תלה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס ויבליקוט בשם התרומות, אולם בנדפס נוסף עוד, במקום אחר וישלח משה מלאכים מקדם אל מלך אדום (במדבר כ יד), הכחובין אלו לריבין זה לזה שמהם הוא ישראל וישראל הוא משה". ובמדרש במ"ר הגי' וכתבו וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום (שופטים יא יז) וכתבו וישלח משה מלאכים מקדם (נעברה) (במדבר כ יד), ואין ספק שכן תיקן איזה מניה, כמו שמוצא ג"כ לנכון ברש"י על התורה חוקת כ"א כ"א: (שע) נעברה נא בדרךך, ל"ל אעברה בדרךך (במדבר כא כג) כמו ששלח למלך אדום נעברה נא בדרךך (במדבר כ יז) וגם י"ע לא נשתה מי בחר (במדבר כא כג) וכתוב אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי (דברים כ כח): (שעא) במחשבה עשה הקב"ה למוטרו בידם, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובמדרש במ"ר, אולם בנדפס השמיט מלת במחשבה, וגורם לא עשה הקב"ה כן אלא למסרן בידן: (שעב) היו ישראל מתייגעין לשלוט בו, בנדפס בסעות לא היו ישראל מתייגעים, מלת לא יש למרוק, ומוצא לנכון גם במדרש במ"ר: (שעג) אלא הקב"ה כינס למוטרו בידם שלא ביגיעה, הוספתי ע"פ כ"י רומי, ונמלה גם בנדפס ובמדרש במ"ר, והסר גם בכ"י רח"ס: (שעד) זה בלעם ואביו, דכתבו וישלח משלו ויאמר נלם בלעם בנו צעור, שגם צעור מתנבא בשלום כמו בלעם, וכן רש"י עה"ה הביא דברי התחומא: (שעה) וישב ישראל בכל ערי האמורי, הוא פסוק

וישלה משה להגל [את] יעזר (במדבר פ"ג לב), אותם מרגלים זרזוים היו, אמרו במוחים אנו בתפלתו של משה, והאמינו בהקב"ה, ועשו כך והרגו את האמורי אשר בה: ויפנו ויעל (ש"ס ע"ג לב), (שעו) יש אומרים (שעו) מלחמת סיחון באלול, ועשו את הרגל בתשרי, ואחר הרגל מלחמת עוג, [כמד"א] ופנית בבקר (דברים ט"ו ז), וכתוב ויפנו ויעלו, גזירה שוה, מזה להלן אחר הרגל, אף כאן ויפנו ויעלו אחר הרגל: ויצא עוג מלך הבשן וגו' (במדבר ע"ט).

שכינסן הקב"ה למוסרם בידם: [נה] ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו וגו' (ש"ס ע"ג לד). (שעו) זש"ה אשרי אדם מפקח תמיד וגו' (משלי כ"ח יד), כך מדת הצדיקים אע"פ שהקב"ה מבטיחן, אינן פורקן יראה, וכן ביעקב כתיב ויירא יעקב (בראשית ל"ב ח), למה נתיירא, אמר (שעט) שמא נתקלקלתי אצל לבן בכלום, וכתוב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריו (דברים כ"ג טו), והניחני הקב"ה, אף משה תפש את היראה בדרך אביו, ולמה נתיירא, אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון, או נתקלקלו בעבירה, (שפ) א"ל אל תירא אותו, שלא עמד בעולם גבור קשה ממנו, שנאמר כי רק עוג מלך הבשן וגו' (ש"ג י"א), והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו, שנאמר ויכו את רפאים וגו' (בראשית י"ד ט), וזה הפסולת שלהם, (שפא) כפריצי זיתים שיוצאין ופליטים מתחת הגפת, שנאמר ויבא הפליט וגו' (ש"ס ע"ג יג), וכונתו היה לזה שיצא אברהם ויהרג, נתן לו הקב"ה שכר רגליו, וזיה כל אותן שנים עד שנפל ביד בניו, כשבא משה לעשות עמו מלחמה נתיירא ממנו, אמר אני בן מאה ועשרים שנה (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, אילולי שיש לו זכות לא היה כל אלו השנים, אמר הקב"ה אל תירא אותו (ונחרם אותם וגו') (ועשית לו כאשר עשית לסיחון וגו') (במדבר כ"א לד), והלא כתיב וכל הבחמה ושלל הערים בזונו לנו (דברים ע"ג ז), אלא גופו החרימו שלא ליהנות ממנו כלום: ויכו אותו ואת בניו (במדבר ע"ט ט), (שפג) בנו כתיב, שהיה לו בן קשה ממנו, אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מכלים את האומות קימעה קיטעא, ולעתיד לבא אני מבערן מן העולם בבת אחת, (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו (ישעיה לג יב):

חסלת פרישת חקת

הערות ותקונים

במדבר כ"א כ"ה, ועשה עומד הדורש כפסוק כ"ט ו', לכן תכתיב בפנים וישב ישראל בדרך האמורי, שהוא פסוק שלחמיו, וראיתי שם הוא בטעות בדרשם ובמדרש צמ"ר וזילקוט ובכ"י רומי וכ"י רח"ס: (שעו) יש אומרים, בדרשם הגי' ר' יוחנן אומר, וראיתי בדרשם ראשון דפוס קאטשטאטניאל הגי' ישראל אומר, אין ספק שהיה כתוב בכ"י לפניו "יש אומר" ועשה המדפיס מן מלת "יש" מלת "ישראל", ואח"כ בזה המדפיס מוויניציאה ותיקן ר' יוחנן אומר, באלו במדרש צמ"ר הנעתק מן התנחומא כ"ה אשר כעת בדרשם הביא לנכון "יש אומרים": (שעו) מלחמת סיחון באלול, כי מיתת אהרן היתה באלול (במדבר לג לח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר וגו' בחדש התמישי באחד לחדש, ובכו ל' יום, ואח"כ סבבו ארץ אדום ומואב, וזיה מלחמת סיחון, ואח"כ מלחמת עוג בהשרי אחר הרגל, ודורש גז"ש מתיבת ויפנו מו"מ ופנית בבקר, ואמרו מלמד שסעון לינה ליל של מו"מא י"ט, ספרי ותנינה י"ז ורש"י עה"ת. ומה שסוים לפנינו בכ"י וכתוב ויפנו ויעלו כו' אף כאן כו', זה ליתא בכ"י רומי ורח"ס ובגדלם ובמדרש צמ"ר, (שעו) זש"ה אשרי אדם, מובא זילקוט חוקת שם בשם התנחומא, ועיין ב"ר ריש פ"ע"ו ואסתה רבה פסוק ויהי אומן את הדסה: (שעט) שמא נתקלקלתי אלל לבן, כ"ה בכ"י רח"ס וכ"ה בגדלם, ובמדרש צמ"ר וכ"י רומי שמא נתלכלכתי, וכן בכ"י ספרי שמא נתלכלכתי וכן להלן או נתקלקלו גם שם או נתלכלכו: (שפ) א"ל אל תירא אותו, בדרשם ובכ"י ספרי ובכ"י ס' של אקספארד וגם במדרש צמ"ר נוסף "בין השליונו בדרק" עיין בהרד"ל שם: (שפא) כפריצי זיתים שיוצאים ופליטים מתחת הגפת, וכתב הרד"ל, הן זיתים קשים שפליטים מתחת הקורה שאין ביכולת לערן, כלשון התוספתא שלהי סהרות ופ"ג זעקין, ועיין ב"מ ק"ב ע"א והן זיתים גרושים שאין עושין שמן לכן קריין פסולת: (שפב) והוא בן חמש מאות שנה, כ"ה בכ"י רח"ס ובגדלם ובמדרש צמ"ר, ובכ"י רומי וזה יותר מוארבע מאות שנה, ועיין בתרומי הרש"ס: (שפג) בנו כתיב, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס ובגדלם ובמדרש צמ"ר וזילקוט, בספרים שלנו כתוב בניו, רק אלל סיחון דברים ז' ל"ג כתוב וכן אותו ואת בנו, והקרי בניו שם הביא רש"י בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמוהו, לכן הדרשה אין כאן מקומה, ובכ"י רומי נרשם בלדו מלת המעתיק תימה דהא כלל הספרים המדויקים כתיב בניו מולל הכא גבי עוג, אלל לקמן בפרשת ואלה הדברים גבי סיחון כתיב בנו חסר, ושם מסור בניו קריין ושמו על זה סמך הדורש, ע"כ. ועיין במגנת שי שנים בזהר הביא בנו כתיב חסר י"ד וקריין בניו: (שפד) שנאמר והיו עמים משרפות סיד וגו', כן מסיים בכ"י רומי וכ"י רח"ס

על פי כתב יד שני מאקספארד.

[א] [א] מפרשת פרה. מעשה היה בר' מתיא בר' הרש, שהיה עשיר, וירא שמים, ובעל מדות טובות, ורודף מצוה וצדקה, ומהנה תלמידיו חכמים מנכסיו, זהו יתומים ואלמנות מצויין על שלחנו תמיד, וכל ארחותיו ביושר, וכל ימיו עוסק בתורה, כר' מאיר רבו, והיה זיו פניו מבהיק כוזהר השמש, ואמרו עליו שמימיו לא הסתכל באשת איש ולא באשה אחרת, פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה, ועבר השטן וראהו ונתקנא בו, אמר אפשר צדיק בלא המא בעולם, מיד עלה למורה ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע מתיא בן הרש מהו לפניך, אמר לו צדיק גמור, אמר תן לי רשות ואנסנו, נתן לו רשות, מיד הלך ומצאו יושב ועוסק בתורה, נדמה לו כאשה יפה שלא היה כיופיה מימות נעמה אחות תובל קין, שמעו בה מלאכי השרת, שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה (בראשית 6), כיון שראה אותה הפך פניו לאחוריו, חזר השטן והלך כנגד פניו, החזיר פניו לצד אחר והשטן כנגד פניו, כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים, אמר בלבו מתיירא אני שמה ישלום בי יצר הרע, ומה עשה אותו צדיק, קרא לאחד מתלמידיו שהיה משמשו, ואמר לו בני לך והביא לי אש ומסמרים, כיון שהביאם חבערים באש, ונעץ אותם בעיניו, וכיון שראה השטן כך, נבהל ונתת והלך מעליו, ועלה למרום, ואמר רבש"ע כך וכך היה המעשה, מיד קרא הקב"ה לרפאל שר של רפואות, ואמר לו לך ורפא עיני מתיא בן הרש, הלך רפאל המלאך ועמד בו, אמר ד' מתיא מי את, אמר לו אני רפאל המלאך שלוחו של הקב"ה ששלחני לרפאות את עיניך, השיבו איני רוצה מה שהיה היה, חזר רפאל לפני הקב"ה ואמר לו כך וכך אמר לי מתיא בן הרש, אמר לו הקב"ה לך אמור לו מהיום ואילך אל תירא, אני ערב לך בדבר זה שלא ישלום בך יצה"ר כל ימי חיך, כיון ששמע מפי המלאך קבל רפואתו ונתרפא, טכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל באשה אחרת, אין יצה"ר שולט בו, ולעתיד לבא הקב"ה מסיר יצה"ר ממנו, ויתן בקרבנו רוח קדשו, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ואת רוחי אתן בקרבכם (יהוה"ל לו טו) :

[ב] מפרשת קח את אהרן. ויעש משה כאשר צוה ה' (במדבר כ כה טו), בא אלמדך שאנע"פ שאמר לו גזירה קשה על אחיו, לא עכב, אמר הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אחיך הגיע זמנו ליפטור מן העולם, מיד עמד משה בתפלה לפני הקב"ה, ואמר רבש"ע אך אומר לאחי הגיע זמנו, אמר לו הקב"ה כבר גזרתי עליו גזירה שלא נגזרה על אדם אחר, שלא אמרנו ביד מלאך המות באותו יום שעצר המגפה. וכך היה מנהגם בכל יום הנשיאים משכימים לפתחו של אלעזר, ואלעזר והנשיאים בפתחו של אהרן, ואהרן ואלעזר והנשיאים משכימין לפתחו של משה, ואותו היום שנה משה את המנהג, השכים הוא ואלעזר והנשיאים לפתחו של אהרן, אמר לו אהרן משה אחי למה שנית את המנהג, אמר לו משה כך צוני הקב"ה, וכך היה סדר הליכתם משה באמצע אהרן מימינו, ואלעזר משמאלו, וכיון שראו ישראל כך, אמרו זה לזה נישלה רוח הקדש ממשה ונתנה לאהרן, והיו ישראל אוהבין יותר אהרן ממשה, לפי שהיה משה אומר יקוב הדין את החר, אבל אהרן היה משים שלום בין איש לחבירו ובין איש לאשתו, ואם היה שומע על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה, היה יוצא בדרך, וכשהיה מוצאו אומר לו בני מפני מה אתה מהלך בדרך שמה יחשודך בני אדם בדברים רעים, ואתה בני

הערות ותקונים

רח"ס ונדפס, אולם במדרש צמ"ד אחר ססיים סס (סוף אות ל"ב) כמו לפנינו, נמנע אחר זה מהאמר אהרן (מן אות ל"ג עד סוף חוקת) המתחיל ד"ל או יסיר, זה אחד מנג' דברים שאמר משה לפני הקב"ה ואל"ל למדתני ב'. והסוספס הזאת נמנעה בכ"י ה' של אקספארד אחר הסוס ממות כ"ב שסוסים במלות שנאמר וישלח ישראל מלאכים, מתחיל וזה אחד משלשה שאמר הקב"ה למשה למדתני, והסוסים סס אחר משה רבש"ע אחר כל נסים שעשית וכו' הוסף המדפיס מנאנטובס בסוף אות כ"א, עיין לעיל הערה סס"ג :

(א) במפרשת פרה, כן נמנע בכ"י שני של אקספארד ב' מהאמרים שהוספתי ומתחיל סס "מפרשת פרה" וה"ן ספק אל"י שהוסף הסופר שני המאמרים האלה ע"פ הילמדנו הנלמד. וראיתי ברש"י על אבות (דף ע' ע"א) שהביא המעשה מההסוד וסוים בתנחומא פ' חוקת. ומזה תראה בכ"י שלפניו היה נמנע ג"כ המאמר בפ' חוקת (עיין במננע שהבאתי את המאמרים מהרשב"י) ונמנע המאמר הראשון במדרש

איש טוב וממשפחה מיוחסת ופובה אתה, ומוהירו ומשיבו מדרך רעה, והיו כל ישראל אוהבים את אהרן אנשים ונשים, ולכך אמרו רבותינו ז"ל הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ועל כך ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (מדרש כ ט), אנשים ונשים, ובמשה כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום (דברים לד ט), האנשים לבד, ואותו יום אמר אהרן למשה, אחי אמור לי מה אתה צריך ממני, אמר לו המתן עד שנעלה בהר, לאחר שעלו אמר לו אחי שמא פקדון הפקיד הקב"ה עמך ומבקשהו ממך, אמר לו אהרן משה אחי, אהל מועד וכליו מופקדין בידי, שמא חסרתי מעבודתם, אמר לו משה, מגורה ושבעה נרותיה מסר לך הקב"ה, והוא לא היה גותן בלבו שעל נשמתו הוא אומר, נר אלהים נשמת אדם (משלי כ יז). ולא הרגיש בדבר, אמר לו משה, אהרן אחי הגיע זמנך ליפטר מן העולם, כשמוע כך הגיח ידיו על ראשו, והיה צועק ובוכה והיה קורא מקרא זה, לכו (חזו) [וראו] מפעולות אלהים נורא עלילה על בני אדם (הגלים טו ט), וכיון שרצו ליכנס במערה, אמר לו משה אהרן אחי, שם מתו אברהם יצחק ויעקב, ואתה לובש בגדי כהונה שמא תטמא אותם, לבוש אתה בגדי אלעזר, ואלעזר ילבש בגדיך, ונכנס אני ואתה במערה, וכן עשה, כיון שנכנסו, ראו נר דלוק ומשה מוצעת, אמר לו משה, אהרן אחי עלה בזו המטה, ועלה, אמר לו פשוט ידיך, ופשט, קפוץ עיניך, וקפץ, סתום פיך, וכן עשה, ובאותה שעה יצאה נשמתו, כיון שראה משה כך, חמד מיתתו, אמר לו הקב"ה חייך כמות זה, כן מות זה, כך תהיה מיתתך, שנאמר כאשר מת אהרן אחיך בהר החר ויאסף אל עמיו (דברים גב ג):

חסלת הוספה לפרשת חקת

פרשת בלק

[א] (א) וירא בלק בן צפור (מדרש כג ג). זש"ה הצור תמים פעלו וגו' (דברים לב ד), [שלא] הגיח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רחקתני (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעולם הזה, [מה] עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים ונביאים [וחכמים] לישראל, כך העמיד מאומות העולם, (ג) ונדבקו מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם [של ישראל] עם מלכיהם ונביאייהם וחכמיהם של אומות העולם, העמיד שלמה מלך על כל הארץ, (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, (ה) זה בנה בית המקדש, וזה החריבו, נתן לדוד עושר (ו) לקח הבית לשמו, נתן להמן עושר ולקח אומה שלימה למבחה, כל גדולה שנמלך ישראל, את מוצא שנמלך אומות העולם. (ז) כיצא בה העמיד משה לישראל שהיה מדבר עמו כל זמן שירצה, העמיד בלעם לאומות העולם כדי שידבר עמו כל זמן שירצה, ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם, נביאי ישראל מוהירים את האומה על העבירות, (ח) וכן הוא אומר צופה נתתיך לבית

הערות ותקונים

במדרש עשרת הדברות (נדפס גם בבית המדרש ח"א לד ע"ט) בקל"ת סיגויים, וגם בסיום משוגה שם מומה שלפניו. ומאמר השני לקוח בזו"ל ג"כ מילמדנו, ועיין קל"ת כעין זה במדרש פטירת אהרן, נדפס ג"כ בבית המדרש ח"א לד ס"א:

(א) וירא בלק בן צפור זש"ה. מובא בילקוט ריש בלק רמז תשס"ה וכו' נדפס בלק אות א' ובמדרש במ"ר ריש פרשה בלק: (ב) ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל בעולם הזה, והסר במדרש במ"ר ומואל גם בנדפס, רק במקום בעולם הזה כתוב שם "בעולם" לבד: (ג) ונדבקו מלכיהם וכו' עד אומות העולם נשמוט במדרש במ"ר, ומואל גם בנדפס: (ד) וכן עשה לנבוכדנצר, בנדפס נוסף שנאמר וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כו ו) וליתא במדרש במ"ר: (ה) זה בנה בית המקדש וזה החריבו, בנדפס וגם במדרש במ"ר זה בנה בית המקדש ואמר כמה רגעות ותמונים, וזה החריבו וחרף וגדף ואמר אלעה על צמתי עב אדמה לעליון (ישעיה יד): (ו) לקח הבית לשמו, כמ"ס מומור סיר חופת הבית לדוד על שחשב לבנות והכן הכל ועשה היסודות, עיין פסקתא רבתי ס"ב אות ו': (ז) כיצא בה, כ"ה גם בנדפס, וישנוט במדרש במ"ר שם: (ח) וכי אומר נוסף נתתיך לבית ישראל, בנדפס וכ"ה אומר נוסף לגויים נתתיך ומואלין ירמיה ס"ו, וז"ל נביא לגויים נתתיך ירמיה א' ה'. אבל יותר נכון שהיה כתוב נוסף נתתיך, ומלת "לגויים" נוסף מליז

ישראל (יחזקאל ג י), ונביא שעמד מן האומות, העמיד פירצה (ט) לאבד הבריות מן העולם הבא, ולא עוד אלא כל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל אומות העולם, (י) שכן אמר ישעיה על בן מעי למואב ככנור יהמו וגו' (ישעיה סו יא), וכן יחזקאל אמר שא על צור קינה (יחזקאל כו ב), וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה על חנם, על לא דבר, לכך נכתבה פרישת בלעם להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקודש מאומות העולם שזה עמד מהן וראה מה עשה :

[ב] (יא) וירא בלק. ראה פורענות שעשו ישראל לאמורי, נזה לרשעים שיהיו סומין, שעניניהם מביאין מאירה לעולם, בדור המבול [כתוב] ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' (בראשית ו ב), [וכתיב] וירא חם אבי כנען (ש ס ט כג), [וכתיב] ויראו אותה שרי פרעה וגו' (שס יב טו), [יב] [וכתיב] וירא אותה שכם בן חמור וגו' (שס לד ב), [יג] וכן [כאן] וירא בלק, משל למי שהושיב שומרון לשומרו מן הגויים, והיה במוח עליהן שהיו גבורים, עבר הגויים והרגו, והיה מרתת על עצמו, אף בלק כך, ראה מה נעשה בסיוחן ועונ, שהיה מעלה עליהן שכר לשומרו, ונתיירא מעצמו, ועוד שראה נסים של נחלי ארנון :

[ג] (יד) ויגר מואב (במדבר כג ג). מהו ויגר, כשהיו נראים לעמונים נראים עמופים לשלום, למואבים נראים מוויינים, שנאמר וקרבת מול בני עמון אל תצורם [ואל תתגר בהם (דברים כ ג)], (טו) אל תצורם [כל מיני צרה, ואל תתגר בהם כל מין גירוי, ולמואב אמר אל תצר את מואב [ואל תתגר בהם מלחמה] (שס ט טו), מה שאתה יכול לחטוף מן החוץ חטוף, לפיכך נראין מוויינין והם היו נאגרים לעריהם, שנאמר ויגר מואב, אין ויגר אלא לשון אסיפה, כמד"א אוגר בקיץ בן משכיל (משנ"י ס): (טז) ד"א ויגר לשון יראה, שהיו מתייראין מפניהם: ויקץ מואב, שהיו רואין את עצמן כקוץ בפניהם:

הערות ותקונים

מאזה מגיה, וכן כ"י רומי וכ"י רח"ס וזילקוט מוצא הכתוב ופס נתחין. במדרש צמ"ר שם מוצא הכתוב וזאתה בן אדם ופס נתחין, והוא קרא ביחזקאל ל"ג א', כי בכתוב ג' י"ז לא כתוב מלת "ואתה": (ט) לאבד הבריות מן העולם הבא, זילקוט ובמדרש צמ"ר חסר מלת "הבא", ועיין רש"י עה"ת בלק כ"ב ה', ואם תאמר מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על גוי רשע, כדי שלא יהא פתחון פה ללמומה לומר אילו היו לנו נביאים יחזרו למוטב, העמיד להם נביאים, והם פלגו גדר העולם, שבתחלה היו נדורים צבריות, וזה נתן להם עצה להפיקו עמון לנות: (י) שכן אמר ישעיה על בן מעי למואב, כ"ה נס בלעם וזילקוט, אבל במדרש צמ"ר הגי' שכן ירמיה אומר לבי למואב כחלילים יהמה (ירמיה מה לו): (יא) וירא בלק, ראה פורענות שעשו ישראל לאמורי, מוצא זילקוט בלק רמז תשס"ה בשם התנחומא, וגם זילקוט תהלים רמז תת"ב ד"ה תחשכנה עיניהם מראות בשם התנחומא, והזיון נשמע ממקומו. ובגדפס אוח ב' וכן צמ"ר ספרדי ובמדרש צמ"ר בלק אוח ב' בהרצת דברים, וכן איתא שם, וירא בלק בן לפר, מה ראה, ראה בפורעניות העתידה לבא על ישראל, וסוגאן היה יותר מכל סוגאים (וכן יש לתקן במדרש צמ"ר) שכלם היו באין במלחמות ובשעבוד שהן יכולים לעמוד בהן, וזה בא כדפס שמואל דבר מפינו לעקור אומה שלימה (ובג"ל במדרש צמ"ר): (יב) וכתבי וירא אותה שכם בן חמור, וכו"ה בגדפס וגם זילקוט בשם התנחומא, ובמדרש צמ"ר לא הוצא הכתוב הזה, רק אחר פסוק שמיני לפיו סידים [וכן כולם] והכוונה ועוד פסוקים אחרים כי ראה לקר: (יג) וכן כאן וירא בלק, זילקוט נמאץ הוספה עליהם נאמר תחשכנה עיניהם מראות, אבל לדיקים יראו ושעמו, וישא עיניו וירא והנה ג' אנשים, וישאו עיניהם ויראו והנה גמלים באים, וירא את המקום מרחוק, וירא והנה איל, וירא והנה באר בצדה, וירא בבבלותם, וירא סינחם בן אלעזר": (יד) ויגר מואב, מוצא זילקוט רמז תשס"ה בשם התנחומא: (טו) אל תורם כל מיני צרה, ואל תתגר בהם כל מיני גירוי, בגדפס ובמדרש צמ"ר הלשון משובש, ויש לתקן שם ע"פ כ"י שלפנינו: (טז) ד"א ויגר לשון יראה, שהיו מתייראין מפניהם, ויקץ מואב שהיו רואין את עצמן כקוץ בפניהם, כ"ה נס זילקוט בשם התנחומא ובכ"י רומי וב"ר רח"ס, אולם בגדפס ובמדרש צמ"ר מנאץ המאמר בהרצת לשון ובוטספות, ואשר נוסף הסגרתו פה. וכך איתא שם. [ד"א ויגר לשון גר, שהיו רואין לעמון כגרים בעולם ואמרו ירדו למגרים לגור ואחשו אותה והיו משכירין להם בתים שנאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה (שמות ג)]. ד"א ויגר, לשון יראה שהיו מתייראין [שראו כל הכרץ ביד ישראל שבה סיוחן ונטל ארץ מואב שגמר נלהם מואב הראשון וגו' (במדבר כא), ועוג נמל את הארץ בני עמון שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים וגו' (דברים ו), בלא ישראל נעלו משעיהם גול שאין בו עולה והיו אלו רואים את הרעם ביד ישראל והיו אומרים לא אמר הקב"ה כי לא אתן לך מארצו ירושה (שם ב) והרי ארצנו לפניכם, לכך היו מתייראין]. ויקץ מואב [שהיו מתייראין] שהיו רואין את עצמן

[ד] (יו) ויאמר מואב אל זקני מדין (במדבר כד). מה טיבן של זקני מדין כאן, אלא שהיו רואין את ישראל נוצחין שלא כדרך הנוצחין, אמרו מנהיג שלהם במדין נתגדל נדע בהם מה מדתו, אמרו להם זקני מדין אין כחו אלא בפיו, אמרו להם אף אני נביא אדם כנגדן שכחו בפיו: ויאמר להם זקני מדין אל זקני מדין. והלא אתה מוצא שמדינים נלחמין עם המואבים, שנאמר המכה את מדין בשורה מואב (בראשית לו ט), והשנאה ביניהם מעולם, (יח) משל [לשני] כלבים שהיו (יש) צהובין זה לזה, בא זאב על אחד מהם, אמר חבירו אם איני עוזרו, היום הורג את זה, למחר יבא עלי, (ב) לפיכך נתחברו מואב עם מדין: עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוד השזור (במדבר טז). מה שור כחו בפיו, אף הם כחם בפיהם, מה שור (כא) כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה, אף אלו כל מה שמלחכין, אין בו סימן ברכה, מה שור מננה בקרניו, (כב) אף אלו זקני ראם קרניו (דברים לג יז): ובלק בן צפור מלך (מואב) [למואב] (במדבר טז ד). והלא מתחלה (כג) נסוך היה, שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון וגו' (יחזקאל יג טז), אלא כיון שנהרג סיחון המליכיהו תחתיו: בעת ההוא (במדבר טז).

(כד) שנודמנה לו אותה שעה:

[ה] (כה) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה (שס טז ט). (כו) שם עירו, (כז) ויש אומרים שולחני היה שהיו מלכי אומות העולם נמלכים בו, כשולחני שהכל מריצים לו, ויש אומרים בתהלה פותר חלומות היה, (כח) חור להיות קוסם, וחור לרוח הקודש: ארץ בני עמו (שס). (כט) שמשם היה בלק, והוא אמר לו סופך למלוך: לקרוא לו (שס). שכתב לו לא תהא סבור שלעצמי בלבד אתה עשה, ואני לבדו מכבדך, אם תעקם מכל האומות אתה מתכבד, וכנענים ומצרים הכל משתחווים לך: הנה עם יצא ממצרים (שס). א"ל אתה מה איכפת לך, א"ל הנה כסה את עין הארץ (שס), שתי עינים שהארץ תלויה בהן, סיחון ועוג, החרימום וכיסו עיניהם: והוא יושב ממולי (שס).

(ל) ממולי כתיב, כד"א בשם ה' כי אמילם (תהלים קיח יא):

[ו] ועתה לכה נא ארה לי (במדבר כד). מהו ארה לי, אולי אוכל אני לשלוט בהן קימעה

הערות ותקונים

עלמן קיץ לפינה: (יז) ויאמר מואב, ילקוט שם בשם התנחומא, וכן מובא בגדסם אות ג' ובמדרש צמ"ד שם אות ג', וספרי מטות פסקא ק"ז, וברש"י עה"ת: (יח) משל לשני כלבים, עיין סנהדרין ק"ה ע"א ומובא גם שם המשל הזה, ובגדסם דפוס קאפסעלשטיאל ודפוס דויניאל בני משל לשני כנשין, והמדרשים מומאגטובה תיקן כלבים: (יט) צהובין זה לזה, פי' מעשיסים, כעס (ש"א ח ו) תרגומו לזב, וגם בגמ' סנהדרין מובא שם בדף ק"ה ע"א כנו כן, ופרש"י שם להובין בעוסין כלדס שכוטס פניו להובין, ובגדסם גם במדרש צמ"ד השמיט המלה הזאת והציג מריבין זה עם זה. ובילקוט הגי' שהיו נוצחין זה בזה: (ב) ולפיכך נתחברו מואב עם מדין, זילקוט בלק שם נוסף אחר זה, "היינו דלמרי אינשי כרכושחא ושורחא עביר הלולא מתרביח דבישא גאל" וזה הוסף שם בלמנע המאמר של התנחומא מנמרה סנהדרין שם ק"ה ע"א. ובגד זילקוט לא נרשם המקור מההוספה, רק מפרש אחד כתב תרגום ירושלמי של העכבר כרכושחא כלומר כשהעכבר והתחול עושים מחול כיון רע להם: (בא) כל מה שמלחך אין בו סימן ברכה, מובא גם ברש"י עה"ת: (כב) אף אלו זקני מדין קרניו, וכו"ה עה"ת: (כג) חור להיות קוסם וחור לרוח הקודש, עיין סנהדרין דף ק"ו ע"א ואלו בלעם בן בעור שנאמר וקרני ראם קרניו: (כד) נסוך היה, עיין צמ"ד: (כד) שנודמנה לו אותה שעה, פי' בעת שנהרג סיחון נעשה מלך. ובגדסם ובמדרש צמ"ד הגי' שגרמנה לו שעה, וכן רש"י עה"ת הביא לא היה ראוי למלכות, מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיחון מטהו עליהם לנורח שעה: (כה) וישלח מלאכים, מובא זילקוט שם בשם התנחומא, ומובא גם בגדסם, ובמדרש צמ"ד אות ז' ולפני זה נמלא במדרש צמ"ד הוספה כל אות ה' המתחיל וישלח מלאכים הקב"ה עשה להם נסים, וכל אות ו' המתחיל וירא בלק כיון שבאו שלוחיו, וטוסף מאזיה מדרש: (כו) שם עירו היה, רש"י הביא ולפי פסוקו של מקרא כך שם המקום: (כז) ויש אומרים שולחני היה, דרש פתורה לשון ארמית, תרגומו של שלחן פתור', ומבין עד יש אומרים שהני נשמת זילקוט, ומובא ברש"י עה"ת: (כח) חור להיות קוסם וחור לרוח הקודש, עיין סנהדרין דף ק"ו ע"א ואלו בלעם בן בעור הקוסם (יחזקאל יג טז), קוסם נביא הוא, אמר ר' יוחנן בתחלה נביא ולגנף קוסם, ואולי יש להגיה גם בכאן וחור לרוח הקודש וחור להיות קוסם: (כט) שמשם היה בלק, מובא ברש"י עה"ת, וכן ח"ל אחת מה איכפת לך מובא ברש"י שם, בתנחומא בגדסם ח"ל וחס תאמר מה איכפת לך, אין ספק שהיה כתוב ח"ל אח מה איכפת לך, וחסב המעתיק כי מלת אח הוא ר"ת אח תאמר, ובמדרש צמ"ד אשר הועתק מהתנחומא מובא לגמון כנו לפנינו בכ"י, "חאה": (ל) ממולי כתיב, דרש ממולי לשון בריחה, וז"ל רש"י ממולי כתיב, קרובים

קימעה, (לא) כאדם שהוא אורה את התאנה: כי עצום הוא ממני (במדבר כג ו). לא שהן גבורים ממני, ולא הילוותיהם מרובין משלי, אלא שהן נוצחין בפיהם, מה שאינו יכול לעשות: אולי אוכל נכה בו (ס). מה ראה זה להתגרות בה, לא כך אמר להם הקב"ה, שלא נופלים מארצם, אלא שהיה בעל נחשים וקסמים יותר מבלעם, שבך כתיב בו וירא בלק, אלא שלא היה מכון הדברים לאמיתם, וכן הוא אומר נלאית ברוב עצתך יעמדו נא ויושיעוך חברי שמים החווים בכוכבים מודיעים להדשים מאשר יבואו עליך הנה היו כקש וגו' (ישעי' מז יד), והיה רואה שישיראל נופלים בידו, לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף, לכך נתגרה בהם ולא היה יודע הוי"ו אלף מישיראל חסר אחד, (פי' כ"ד פעמים כ' אלף הם מ"ה ריבואות, וכ"ד פעמים ה' אלפים הם י"ב ריבואות, נמצא שאם נמצא כ"ה אלף זהו חלק ב"ד מס' ריבוא, ולא נפלו כי אם כ"ד אלף, הרי חסר אלף אחד): ואגרשנו מן הארץ (במדבר ס). שלא היה מבקש אלא לגרשם שלא יכנסו לארץ: כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר (ס). מנין שהיה יודע, שבשעה שביקש סיהון להלחם במואב היה מתיירא, לפי שהיו גבורים, שבר בלעם ואביו לקלל את מואב, שכן הוא אומר על כן יאמרו המושלים וגו', כי אש יצאה מחשבון וגו', אוי לך מואב וגו', (שם כא כז כח כט), לכך אמר כי ידעתי וגו':

[ז] (לד) וילכו זקני מואב וזקני מדון וקסמים בידם (שם כג ו). שהולכו בידם כל מיני קסמים, שהן קוסמים בהם, (לה) שלא ליתן לו עלילה, (לו) וביד זקני מדון היו הקסמים, שאמרו אם יבא עמנו יצליח, ואם יעכב שעה (לז) אין בו תועלת, כיון שראו שאמר לינו פה הלילה, הלכו להם זקני מדון, שידעו בקסמים שלהם (לח) שאין בהם תועלת:

ה ערות ותקונים

קרובים הם להכריתני, כמו כי אמית, (לא) כאדם שהוא אורה את התאנים, פי' לוקט את פירות התאנה, מלשון אריתי מורי (שה"ש ה'): (לב) כמו שמנכה אחד, לזה כוון רש"י ד"ל לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: (לג) מן כ"ד בסאה, בכ"י רח"ס כמי שמנכה אחד מעשרים למאה, ז"ל אחד מעשרים וחרבע לסאה, וגם בכ"י רומי אחד מן כ"ד למאה ז"ל לסאה, והמלות "נכה זו כמו שמנכה" נשמטה שם לשורה שלאחריה. וגם בתנחומא הנדפס דפוס קאנטאטאניטיא ודפוס וויניציא ובמדרש במ"ר הגי' כמי שמנכה אחד מן כ"ד לסאה, אולם המדפוסים מומאטובנה תיקן אחד מכ"ד למאה. והכוונה אחד מכ"ד לסאה הביא מכו"ז וז"ל, צמרל צ"ב ז"ל המוכר פירות לחניזיו מקבל עליו רובע סיטפת לסאה, פי' רובע קב פסולת, והסאה שש קבין, ורובע הקב אחד מכ"ד בסאה, כך נפלו מישיראל כ"ד אלף שהוא חלק כ"ד משה, ובהכרח לומר לפי זה שחשב חלק כ"ד מלבר, שהרי מספר ישראל היה עולה תמיד במדבר שש מאות אלף, ובכל מאה אלף ד' פעמים כ"ה אלף, והע"ס שמתו מהם הרבה צדדת קרח וזיוסיפלו ובמרגלים ובאפסוק ובקברות התאיה ובשלו וביטויים עכ"ז נמנו בסדר פינחס אחר שפיס וזיו וחר משש מאות אלף, אך בתנחומא וילקוט כתיב הגי' נפלו מישיראל כ"ד אלף חסר אחד, פירושו חסר אלף אחד, ופירושו כ"ל שאחד מכ"ד אלף מישיראל הוא כ"ה אלפים, וכאן לא היה אלף כ"ד אלף, עכ"ל. ועיין במ"ב. ולפינו בכ"י מנאל נוסף הפירוש על זה, וליתא בכ"י רה"ס, וכן בכ"י רומי מנאל כתוב בגליון למטה הסופה, וכך היא: כ"ל דהכי פי' שהמנבר (היה לפניו הגי' שמנבר במקום שמנכה) נגיל להוציא אחד מכ"ד, כן הפיל הרשע מישיראל אחד מכ"ד חסר אחד, שאם היו כ"ה אלפים היה אחד מכ"ד מס' ריבוא, כי כ"ד פעמים כ"ה אלפים הם ס' ריבוא, כי כ"ה אלפים הם ב' ריבוא וחמי, כ"ד פעמים ב' הם מ"ח, וכ"ד פעמים חמי הם י"ב שלמים, י"ב ומ"ה הם ס'. ועוד דרך טוב חו יוהר דכ"ד פעמים כ"ה אלף הם י"ב פעמים ב' אלף שהם ששה פעמים מאה אלף והם ששים ריבוא. והמנבר הוא הנוטל חלה ומעבר העסה מטבלה ששיעור חלה אחד מכ"ד, ועוד כ"ל שהמנבר איירי שנובר את התאנה הוא שבל לזרוע שדהו וש זרע אחר מעורב בתבואה ואינו רועה לזרוע בלחם, כי הוא דתן כל סאה שיש בה רובע זרע ממיין אחד, ורובע הוא לגו, והוא אחד מכ"ד בסאה, וזה שיקר, ע"כ. וכוונתו למנשה כלאים ריש ס"ב כל סאה שיש בה רובע זרע ממיין אחד ימעת, ואמרו שם במשנה באמת אמרו זשעוי גינה שאין נאלין מלפסין אחד מעשרים וחרבע בטולל לבית סאה, וע"ס זירושלמי (דף כ"ז ע"ג): (לד) וילכו זקני מדון, מובא בילקוט שם בשם התנחומא ומובא בנדפס אות ה' ובמדרש במ"ר אות ה': (לה) שלא ליתן לו עלינה, כ"ה גם בילקוט בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובנדפס נוסף שלא יתן לו עלינה, לומר אין כלי תשמישי עמי" וכן הביא רש"י עה"ת, אבל זה הסוס ליתא גם במדרש במ"ר אשר העתיק מן התנחומא: (לו) וביד זקני מדון, מובא גם בדרש"י שם: (לז) אין בו תועלת, נדפס, ובמדרש במ"ר ובכ"י ה' של אפספארד אין בו תועלת: (לח) שאין בהם תועלת, נדפס ובמדרש במ"ר ובילקוט, שאין

[ח] ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך (במדבר כג ט). (למ) זש"ה משגה ישרים בדרך רע [בשחותו הוא יפול] [משלי כח י], שבתהלה היו הבריות [נוהגות] בכשרות, (ב) ובדבריו אלו נפרצו בעריות, שבראשונים [כתיב] ורחל באה עם הצאן [בנאשים כט ט], ולכהן מדין שבע בנות (שמות כ טו), עמד בלעם הרשע והטעה את הבריות בעריות, וכמו שהטעה הוטעה, בעצה שנתן בה נפל, [היינו דכתיב] בשחותו הוא יפול [משלי ט], והטעהו הקב"ה, שנאמר משגיא לגוים ויאבדם שטח לגוים וינחם (איוב יב כג), שאל לו מי האנשים האלה עמך, (מא) אמר אותו רשע איני יודע בהם, אלא בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי, הנה העם היוצא ממצרים וגו' [היינו וידע שהוא שונא ישראל יותר מבלק, לפי שבלק לא אמר קבה, אלא ארה (במדבר טז ו), (מב) וזה אמר קבה בפירושו, (מג) והוא אמר ואגרשנו וגו' (טז), וזה אמר וגרשתיו (טז) טז יא], מן העולם הזה ומן העולם הבא:

[ט] [מד] ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם (טז טז יג). א"ל א"כ אקללם במקומי, לא תאר את העם (טז), א"ל אברכם, א"ל אין צריכין לברכתך, כי ברוך הוא (טז), משל אמרי ליה לצרעה, לא מן דובשך ולא מן עוקצך: (מה) ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם וגו' (טז טז יג). לא אמר להם לא נתן לי הקב"ה רשות לילך ולא לקלל, אלא מאן ה' לתתי להלוך עמכם (טז), אמר לי אינו כבודך לילך עם אילי, אלא עם גדולים מהם, שהוא חפץ בכבודי, ויקומו שרי מואב (וילכו) [ויבאו] אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלוך עמנו (טז טז יד), לפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שריו רבים ונכבדים מאלה (טז טז טו): ויבואו אל בלעם ויאמרו לו כה אמר בלק בן צפור וגו' כי כבד אכבדך מאד (טז טז טז), (מו) יותר (מו) ממה שהיית [מבקש] לשעבר אני נותן, וכל מה שאתה חפץ, ומה שאתה גזור אעשה: ויען בלעם ויאמר (מו) אל (שרי) [עבדי] בלק אם יתן לי בלק וגו' (טז טז יח). (מט) מיכאן אתה למד שהיה בו רוח גבוה, עין רעה, [עין רעה, רוח נבוה], נפש רחבה. (נ) עין רעה, שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשכמיו (טז טז כ), ורוח גבורה, מאן ה' לתתי להלוך עמכם (טז טז יג), (נא) נפש רחבה, אם יתן לי בלק [מלא ביתו כסף וזהב] (טז טז יח):

הערות ותקונים

בו הגאס: (למ) זש"ה משגה ישרים, מוצא בילקוט בלק טז, ובילקוט משלי רמז תתקפ"א בשם התנחומא, מוצא גם בנדפס סס ובמדרש במ"ר אות ט': (ב) ובדבריו אלו נפרצו בעריות, ובנדפס דפוס קאטשטאנטינא ודפוס וויניציא ובדבריו אלו נגזר בפסוקים, ובמדרש במ"ר ובמדרש אלו היו נהוגים בעריות, וע"פ המדרש היקן כן המדפוס מומלטהוובס בתנחומא, וכן אחר הכתוב ולכין מדין שבע בנות הוסיף [הגסים היו ונלאת אחר האלן, וזה ליתא בדפוס קאטשטאנטינא ודפוס וויניציא: (מא) אמר אותו רשע איני יודע בהם אלא בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כו', כ"ה גם בילקוט בשם התנחומא. אולם בנדפס ובמדרש במ"ר הגי' אחרת, אחר המלות אמר הרשע איני יודע בהם מוסף כמדומה אני יש עתים שאינו יודע, ואף אני אעשה בבניו כל מה שאני רוצה לעשות, לכך אמר מי האנשים האלה עמך להטעותו: ויאמר בלעם אל האלהים בלק בן צפור וגו', התחיל מתנאה ואומר אע"פ שאין אתה מכבדני ואין אתה מוסיף לי שם טוב בעולם, המלכים מבקשים אותי, ע"כ. ואולי הוא מילמדנו, וכן היה גם לפני רש"י בתנחומא. ובמדרש במ"ר שם הגי' ד"א מי האנשים האלה עמך ויאמר בלעם בלק בן צפור התחיל מתנאה: (מב) וזה אמר קבה בפירושו, בנדפס מוסף, שנוקב שם ומפס"ה, וכן בתרגום ויקב את השם ופרים. ועיין ברש"י עה"ט שכתב קבה לו קשה מזהר לי שהוא נוקב ומפס"ה: (מג) והוא אמר ואגרשנו כו', לזה כוון רש"י וגרשתיו מן העולם, ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ, איני מבקש אלא להסייע מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (מד) ויאמר אלהים, מוצא בילקוט טז, ובנדפס אות י' ובמדרש במ"ר אות י' ומוצא ברש"י עה"ט, ועיין מדרש שו"ע מומור ה' בפסוק על כן לא יקומו רשעים במשפט: (מה) ויקם בלעם, מוצא בילקוט טז: (מו) יותר ממה שהייתי, מוצא גם זה ברש"י עה"ט: (מו) יותר ממה שהיית [מבקש] לשעבר, כ"ה הגי' בכ"י רומי, ובילקוט יותר ממה שהיית מתכבד לשעבר, ובנדפס ובמדרש במ"ר הגי' יותר ממה שהיית מוסף לשעבר, ובמדרש במ"ר חסר הכסום וכל שאהה חפץ ומה שאתה גזור אעשה ומלאה בנדפס: (מח) אל שרי בלק, תתקומו אל עבדי בלק, וכו' בכ"י רה"ם ובילקוט מוצא אל שרי בלק, ובכ"י רומי מוצא רק התחלת הכתוב: (מט) מכלן אתה למד שהיה בו ג' דברים, במדרש במ"ר שהיו בו ג' דרכים ל"ל דברים: (נ) עין רעה שנאמר, עד נפש רחבה אם יתן לי בלק וכו' הוסיף המדפוס מומלטהוובס אל הודפס: (נא) נפש רחבה אם יתן לי בלק, בנדפס ובמדרש במ"ר גמלא אחר זה הוסיף, אלו היה מבקש לשכור חיילות להלחם כנגדן ספק מולחין ספק מוסלין לא די שיתן כך

לא אוכל לעבור [את פי ה'] (במדבר כג יח). (גב) מתנבא שאינו יכול לבטל את הברכות שנתברכו אבות מפי השכינה: ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה (סס סס יט). שמופכם לילך בפחי נפש כראשונים: ואדעה מה יוסף ה' (סס). שהיה מתנבא שעתיד הקב"ה להוסיף להם ברכות על ידו:

[י] (גב) **ויבא** אלהים אל בלעם לילה (סס סס כ). זש"ה בחלום (גד) (בחזיון) [חזיון] לילה וגו', או יגלה אוזן אנשים וגו', להסיר (מאדם) [אדם] מעשה וגוה מגבר יכסה (איוב ג טו טז יז), מהו מגבר יכסה, העלים הקב"ה ממנו, שהליכתו מאבדתו מן העולם, ומוליכו לבאר שחת, שבשעה שאדם הולך לחטא השטן מרקד לפניו, עד שהוא נומר את העבירה, כיון שאיבדו חזור ומודיעו, שנאמר הולך אחריה פתאום וגו' עד יפלה חץ כבדו (משלי ז כג כד), כך העלים הקב"ה מבלעם עד שהלך ואיבד את נפשו, משיצא מכבודו והלך ואיבד את נפשו וידע במה שהוא בו, התחיל לבקש על נפשו, תמות נפשי מות ישרים (במדבר כג י):

[יא] (גה) **ויבא** אלהים אל בלעם לילה. זש"ה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה (שמות יב כג), כל נסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ויבא אלהים אל לבן הארמי בהלום הלילה (בראשית לא כד), ויבא אלהים אל אבימלך [בהלום הלילה] (שם כ ג), ויהי בחצי הלילה (שמות יב יט), ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה (שם ז כ), ויחלק עליהם לילה (בראשית יד טו), (גו) וכולם ליל שמורים: ד"א למה נגלה עליו בלילה, לא היה ראוי לרוח הקודש [אלא בלילה], לפי שכל נביאי העובדי כוכבים בלילה מדבר עטם, (גו) וכן אליפו אומר בשעפיים מחזיונות לילה (איוב ד ג): קום לך אתם (במדבר סס כ). (גח) כיון שהעניו פניו, שנאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא (שם סס כג), (נט) אמר הקב"ה רשע איני חפץ במיתתו של רשעים, הואיל ואתה רוצה ליאבד מן העולם, קום לך אתם: ואך את הדבר [אשר אדבר אליך אותו תעשה] (במדבר סס כ). ללמדך שהלך בהתראה. מיד השכים בבקר, ויקם בלעם בבקר ויהבוש את (חמורו) [אתונו] (שם סס כה), וכי לא היה לו עבד או שפחה, אלא ששנאת ישראל קדמתו, ועמד בנריוות הוא בעצמו, א"ל הקב"ה רשע כבר קידמך אברהם אביהם לעקידת יצחק בנו וישכם אברהם בבקר וגו' (בראשית כג ג): וילך עם שרי מואב (במדבר סס). (ס) ללמדך שהיה שמה בפורענות של ישראל: ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' [בדרך לשטן] (שם סס כז), (סא) מלאך של רחמים היה ולו נעשה שטן, (סב) וכך אמר [אל] בלעם גרמת לי לשמש אוכמנות שאינה שלי, (סג) שנאמר הנה אנכי יצאתי לשטן (שם סס ג): ושני נערו עמו (שם סס כז). (סד) זו דרך ארץ, היוצא לדרך צריך שנים לשמשו, והזורין ומשמשין זה את זה: ותרא האתון את מלאך ה' (שם סס ג). וכי לא היה המלאך יכול לנשוף

הערות ותקונים

ונוח, ה' למדת שכן בקש": (גב) נתנבא שאינו יכול לבטל ברכות שנתברכו האבות מפי השכינה, ודרש לעבור את פי כמו להעביר ולבטל את פי ה', וכו"ב הרד"ל: (גג) ויבא אלהים, מובא בילקוט שם בשם התנחומא, ומובא בנדפס אות ז' ובמדרש במ"ר אות י"א: (גד) בחזיון, תקנתי חזיון, וכן מחדש תקנתי אדם, כמו שהוא בקרא, וגם בכו"ב רומי מובא כמו בכו"ב שלמינו, וגם בילקוט הביא בחזיון, והביא להסיר אדם כמו שהוא בקרא. וכו"ב רח"ס מובא בחזיונות לילה, ומובא לנכון אדם כמו בקרא: (גה) ויבא אלהים, מובא בילקוט שם בשם התנחומא ומובא בנדפס אות ח' ובמדרש במ"ר אות י"ב: (גו) וכולם ליל שמורים, ובנדפס ובמדרש במ"ר סיים וכן כולם, ר"ל ועוד כתובים אחרים: (גז) וכן אליפו אמר בסעפים וגו', בנדפס נוסף אחר זה, וכן אליהו אומר בהלום חזיון לילה (איוב לג), על שדבר עמו בלילה. ובמדרש במ"ר הוסיף בעטות, וכו"ל וכן אליהו אומר [בהלום חזיון לילה] על זה שדבר אותו לילה ל"ל על שדבר עמו בלילה: (גח) כיון שהשע פניו, גם בכאן נמאף הוספה בנדפס ונתקנה גם מבעל מדרש במ"ר, וכך איתא שם: קום לך אתם, מכאן אתה למד שדברך שאלה רוצה לילך בה מוליכין אותו, שמתחלה נאמר לו לא תלך עמם, כיון שהשע פניו להלך עמם הלך, שכן כתיב בו ויחר אף אלהים כי הולך הוא. וזה נוסף מנגמרא מכות י"ע"ב: (גט) א"ל הקב"ה רשע כבר קידמך אברהם, ולזה כוון רש"י בפירושו עה"ט: (ס) ללמדך שהיה שמה בפורענות של ישראל, וז"ל רש"י וילך עם שרי מואב, לנו כלבם שיה, ולדעתי דיוק זה ומכתיב עם ולא את: (סא) מלאך של רחמים היה, וכן מובא ברש"י עה"ט: (סב) וכך אמר בלעם, עד יצאתי לשטן נשמת במדרש במ"ר ויש להסלימו כמו שהוא גם בנדפס: (סג) שנאמר הנה אנכי יצאתי לשטן, דרש מלת יצאתי הולאתי: (סד) זו דרך ארץ, עיין

בו, ולהוציא רוהו, אלא שלף חרבו, והרי כתיב בסנחריב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ג י"ג), וכתיב וגם נשף בהם ויבשו וגו' (ישעיה מ כד), (סח) אלא אמר לו הפה ניתנה ליעקב, שנאמר הקול קול יעקב והימים ידי עשו (בראשית כז כג), והאומות כולם בחרב הייהם, ואתה תחליף אומונתך ותבא עליהם בשלחם, אף אני אבא עליך בשלך:

[יב] (סו) ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים (במדבר כג כד). וכי לא היה יכול לילך אחריו לשדה, אלא כך מדתו של הקב"ה, מלך ב"ו משלח (סז) הספקלמור להרוג את האדם, הולך אחריו ימים רבים, וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה, והספקלמור מהלך אחריו ממקום למקום, ולפני הקב"ה אינו כן, אלא הספקלמור במקומו, ומי שנתחייב מיתה בא אצלו ברגלו, כדי שלא יהא מלאך מצטער לילך אחר בלעם אלא קדמו לדרך, שכך כתיב ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים וגו', א"ל (סח) הכרמים נמכרים בשועלים: גדר מזה וגדר מזה (סז). אין אתה יכול לשלוח בהם, שבידם לוחות כתובים [משני עבריהם] מזה ומזה הם כתובים (שמות לג טו): ותרא האתון את מלאך ה' ותלחץ וגו' ויוסף מלאך ה' עבור (במדבר סה טו). (סח) מה ראה לקדמו ג' פעמים, סימנים של אבות הראהו כאן, עמד לו בראשונה והיה ריוח מיכאן ומכאן, [שנאמר] ותט האתון מן הדרך (שם סה טג), בשניה לא יכלה לזוז אלא לצד אחד, בשלישית אין דרך לנשות ימין ושמאל, ומה היו הסימנים, אם אילו ביקש לקלל בניו של אברהם, היה מוצא בני ישמעאל ובני קטורה מיכאן ומיכאן, ביקש לקלל בניו של יצחק היה מוצא בניו של עשו לצד אחד ותלחץ אל הקיר, אלא בניו של יעקב לא מצא בהן פסולת ליגע בהן, (ע) לכך כתיב בשלישית במקום צר: ותרא האתון את מלאך ה' ותרכיז תחת בלעם וגו' ויך את האתון במקל (עז טז טז) על בזיון שביזתה אותו:

[יג] ויפתח ה' את פי האתון (עז טז טז). (עא) להודיעך שפה ולשון ברשותו שאם ביקש לקלל פיו ברשותו: ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים (עב). רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה: ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי (עז טז טז). אע"פ שהיה עובד כוכבים היה מדבר בלשון הקודש: (עג) עובד כוכבים לשונו סרוח: לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (עז). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך הנהש בדרך, ראה אנקה בדרך, התהיל מבקש מטח להורגה, אמרו לו זה אין אתה יכול ליטול, האיך באתה לרפאות בלשונך נשוך נחש, כך אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני, אלא אם כן יש חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה, שחק ולא מצא תשובה, התחילו תמיהים שרי מואב, שראו נס שלא היה כמותו בעולם. (עד) ויש אומרים שאמר להם אינה שלי, השיבתהו הלא אנכי אתונך

הערות ותקונים

עיין צ"ר סוף פ"ה, וי"ר פכ"ז, ומוצא ברש"י עה"ת: (סח) הלא אמר לו הפה ניתנה ליעקב, לזה כוון רש"י ז"ל שכתב, אמר רשע זה הניח כלי אומותו, שכלי זיוין של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם, אף אני אחפוש את שלו ואבא עליו באומותו, וכן סופו זאת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (סו) ויעמוד מלאך ה', לפני זה מוסף בנדפס ובמדרש במ"ר ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה הרשע הוא הולך לקלל אומה שלימה שלא העא לו ומכה לחומו שלא תלך בשדה, וממלא הווספה הוא גם ככ"י ספרדי, וכל הווספות אשר העירותי עליהם כולם ממלאים בכ"י ההוא: (סז) ספקלמור, הריג המהווייבוס מיתה למלך: (סח) הכרמים נמכרים בשועלים, במדרש במ"ר הכרמים נמכרים בשועלים, ובנדפס נמכרים לשועלים, דורש משעול לשון שועלים, ועיין בפירושי המפרשים ובהדוטי בגד"ל. ובכ"י רומי נרשם בלדו כלומר פרנסי הדור ומנהגייהן נמכרים ביד שועלים: (סח) מה ראה לקדמו ג' פעמים, לזה המאמר כוון רש"י שכתב ומדרש הגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלש מקומות, סימני אבות הראהו: (ע) לכך כתיב בשלישית במקום צר, בנדפס סיים זה יעקב שנאמר ויירא יעקב מאד וייר לו, אשר אין דרך לנשות ימין ושמאל, שלא היה פסולת בלחש מבניו, וכן נעתיק אל המדרש במ"ר: (עא) להודיעך, מוצא בילקוט שם ובנדפס אות ס' ובמדרש רבה אות י"ד: (עב) רמז לו, מוצא ברש"י עה"ת: (עג) עובד כוכבים לשונו סרוח, באשר אמר התעללת והוא לשון גנאי ובזיון, כמו שהביא רש"י עה"ת: (עד) ויש אומרים שאמר להם אינה שלי השיבתהו הלא אנכי אתונך, ר"ל אינה שלי לכך אינה הולכת כראוי כאינה שלי ואינה מכרת קולי ע"כ אינה שומעת לי, וכאשר הוא לפניו כ"ה בילקוט בשם התנחומא, גם בנדפס ראשון דפוס קאטשטאטניאל דפוס ווייניא וכ"י ה' של קאספארד, אולם המדפוס מומאטנובה הביא כך יש אומרים שאמרו לו שרי מואב מאי עממא לא רכנת האבסיא,

אשר רכבת עלי מעורך עד היום הזה (במדבר כה ל), (עה) הא למדת שלא היה זקן, שהיתה גדולה ממנו: (עו) ההסבן הסכנתי לעשות לך כה (ס). כיון שדיברה מותה, שלא יהו חבריות אומרים זו היא שדיברה ועושיין אותה יראה: (עז) ד"א חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע, שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם:

[יד] (עה) ויגל ה' את עיני בלעם וירא (שס סס נא). וכי סומא היה, אלא להודיעו שאף העיין ברשותו: ויקד וישתחו (על אפיו) [לאפיו] (ס). שדיבר עמו: ויאמר אליו מלאך ה' וגו' (שס סס נב). (עט) עלבון של אתון בא המלאך לבקש מידו, אמר לו ומה האתון שאין לה זכות, ולא זכות אבות, נצטויתי לתבוע עלבונה מידך, אומה שלימה שאתה בא לעקור על אחת כמה וכמה: הנה אנכי יצאתי לשמן כי ירש הדרך לבגדי (ס). (פ) יראתה ראתה נשתה: ותראני האתון ותמ לפני זה שלש רגלים, אולי נשתה מפני כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי (שס סס נג). מיכאן אתה למד שהרג את האתון: ויאמר בלעם אל מלאך ה' חמאתי כי לא ידעתי (שס סס נד). (פא) להודיע כי הוא רשע גמור, ידע כי אינו עומד בפני הפורענות אלא תשובה, שכל מי שיחטא ואומר חמאתי אין רשות למלאך ליגע בו: כי לא ידעתי (ס). אע"פ שמשבח אותו רשע ויודע דעת עליון, פיו העיד ואמר לא ידעתי: ועתה אם רע בעיניך אשובה לי (ס). (פב) אמר לו אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם (שס סס כ), ואתה אומר שאחזור כך אומנותי, לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו, ואחר כך ויקרא אליו מלאך ה' [וגו'] ויאמר אל תשלח ירך (בראשית כג יא), למוד הוא לומר דבר, ומלאך בא ומחזירו, הוא אמר לי לך אתם, ועבשיו אם רע בעיניך אשובה לי: ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם

הערות ותקונים

אמר להם איזה שלי, השיבתו הלא אזכי אחוץ, למעשה בעלמא, אשר רכבת עלי, אקראי בעלמא, הרכיב מאמר התנחומא ומאמרם סנהדרין ק"ה רע"ב: (עה) הא למדת שלא היה זקן שהיתה גדולה ממנו, שמאחר שאמרה מעורך עד היום הזה, שהכירה אותו מיום הולדתו, ואין הבהמות מאריכין ימים כמו האדם, וביום הולד כבר נתגלה עד שהיתה ראויה לרכיבה הרי שהיא זקנה ממנו, וכן כתב רז"ל ועיין בחדושי הרש"ש: (עו) ההסבן הסכנתי, כיון שדברה מותה, בכ"ה ה' של אקספארד נוסף פה לפני זה, ההסבן הסכנתי מכאן שהיה משמש עמה, כתיב כאלך ההסבן ולהלן כתיב ותהי לו סוכנת, וזה הוסיף המעתיק מן גמרא סנהדרין דף ק"ה ע"ב: (עז) ד"א חס הקב"ה על כבוד של אותו רשע של יאמרו ו הלא שסייגה את בלעם, ונדפס בגי' שלקא את בלעם על ידה, ואחר זה נמלא שם הוספה, גם שדפס קאנטעאנטינאל ודפוס ווינציאל וכ"ה ה' של אקספארד וגם בכ"י ספרדי, וכן הועתק אח"כ במדרש במ"ר (סוף אות י"ד) וכך איתא: „וא"ל חס הקב"ה על כבודן של רשעים אין לריך לומר על כבוד הנדיקים, וכה"ל ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ עו), אם אשה חסאה בהמה מה חסאה אלא לפי שגאה לאשה תקלה על ידה, לפיכך אמר הכתוב תהרג. ד"א שלא האה הבהמה עוברת בשוק ויאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידה להודיע היאך חס הקב"ה על כבודן של בריות וידע לרכס. וכתם פי הבהמה, שאילו היתה מדברת לא יוכלין לשעבדה ולעמוד על זה העפשות שבהמות, וזה חסם שבהמות, כיון שדברה לא היה יכול לעמוד בה". והנה במדרש במ"ר שם לא העתיק מלת „ד"א" וגורם שלא יאמרו זו הבהמה שנהרגה אשה פלונית על ידה. וכן נמלא זה בפסיקתא שור או כש (דף ע"ה ע"ב) תמן תנין והרגת את האשה, וגם שם הוא מאמר אחר: (עה) ויגל ה' את עיני בלעם, מובא בילקוט שם, ונרשם בלדו ילמדנו ומדבר רבה ל"ל תנחומא. ומובא גם בנדפס אות י' ובמדרש במ"ר אות ט"ז: (עט) עלבון של אתון, וכ"ה בנדפס, אולם במדרש במ"ר וכי דקיון של אתון בא מלאך לבקש מידו אלא אל"ל מה האתון כו' פי' דקיון עלבון, ש"ן ערוך ערך דקיון, והמוספי כתב שם בל"ל דין ומשפט: (פ) יראתה ראתה נשתה, נוסריקון ירע, וכן בגמרא שבת ק"ה מנחות ס"ו ספרא ס"פ י"ד, וזה נשמע בנדפס, ונוסף מן המדפיס מומאנטובו וממלא גם במדרש במ"ר, והיא לנכון בכ"ה ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי. רק נשמע בדפוס ראשון דפוס קאנטעאנטינאל, והיה גם בכ"ה שהיה לפני בעל המסדר את המדרש במ"ר. ועוד הוסיף: „ד"א ירע (בגימטריא) בא"ת ב"ש מנג"ל וזה יתא בכ"ה ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. וממלא גם במדרש במ"ר, ולדעתי נוסף שם ע"פ המ"כ שכתב ה"ג בא"ת ב"ש מנג, פירושו וכתבאר בתנחומא שיא לאיות מנג על האתון, וה"ג התיב בא לעשות לה מנג שכן ירע בא"ת ב"ש מנג, ולי נראה שגריך להגיע שם לעשות לך מנג כי מלאך רחמים היה יא לשטנו כדי שישוב לביתו ולא יאבד, עכ"ל. וכתב הרד"ל מה שכתב המ"כ בשם התנחומא לפיכך ליתא, ויש לפרש על מנג על חס, ר"ל למגס הגר כי לא יוכל לקלס, מה שכתב המ"כ שם שפנינו ליתא, יש להעיר כי המ"כ הביא כמו שראה בילקוט בשם הילמדנו, ד"א ירע באתה לעשות לה מנג, שכן ירע בא"ת ב"ש מנג: (פא) להודיע כי הוא רשע גמור, מובא בילקוט שם, וגם זה הוא מתנחומא, וזוהו תראה שיש להקין על ויגל תנחומא במקום ילמדנו, עיין לעיל הערה ע"ה: (פב) אמר לו אני לא הלכתי כו',

האנשים (במדבר כג ט). (פג) שחלקך עמהם וסופך ליאבד עמהם מן העולם: וילך בלעם עם שרי בלק (סג). (פד) [מלמד שכשם שהם שמוחים לקלל, כך הוא שמה: וישמע בלק כי בא בלעם (סג סג לו)], מלמד ששלה שלוחים אל בלק לברשו: ויצא לקראתו אל עיר מואב (סג). אל (פה) מטטרפולין שלהן, מה ראה לקדמו לגבולין, א"ל הגבולין הללו שנקבעו מימי נח שלא תיכנס אומה בגבול חבירתה, (פו) אלו באין לקלקל, והיה מראה לו היאך פרצו ועברו גבול סיחון, כאילו קובל עליהן: ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך וגו' (סג סג לו). (פז) נתנבא שסופו לילך בקלון, ואף בלעם השיבו בענינו, ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכול אוכל דבר מאומה (סג סג ט). שאין בידי רשות לומר מה שאני רוצה:

[מז] וילך בלעם אל בלק ויבואו קרית הוצות (סג סג ט). (פח) שעשה שווקים של מקח וממכר, ועשה אמלם, כדי להראות לו (פח) אוכלוסין, לומר מה אלו באים להרוג בניו ותינוקות שלא הטאו להם: ויובה בלק בקר וצאן (סג סג ט). (צ) הצדדיקים אומרים מעט ועושין הרבה, באברהם כתיב ואקחה פת לחם (בראשית יט ט), ואחר כך מהרי שלש סאים וגו' (סג סג ו), ואל הבקר רץ אברהם וגו' (סג סג ו), (צא) והרשעים אומרים הרבה ועושים מעט, בלק אמר כי כבד אכבדך מאד וגו' (במדבר כג י), כשבא לא שיגר (צב) אלא בקר וצאן, התחיל בלעם הורק שיגיו עליו, שהיתה דעתו רחבה, אמר כך שלח לי זה, למחר (צג) אני נותן מאירה בנכסיו, [שנאמר] ויאמר בלעם [אל בלק] בנה לי בזה וגו' (סג סג ו): (צד) ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל (סג סג ו). בלק היה בעל קסמים ונחשים יתר מבלעם, שהיה בלעם נמשך אחריו כסומא, למה היו שניהם דומין, לאחד שהיה בידו סכין, ואינו מכיר את (צה) הפרקים, וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין, בלק רואה את המקומות שישיראל נופלין בהם ויעלהו במות בעל, זה בעל פער, שראה שישיראל נופלין שם:

[מז] ויאמר בלעם [אל בלק] בנה לי בזה וגו' (סג סג ו). (צו) למה שבע מזבחות, (צו) כנגד שבעה צדיקים שבנו שבע מזבחות, מאדם עד משה ונתקבלו, אדם הבל

הערות ותקונים

למוד הוא לומר דבר כו' מוצא ברש"י עה"ת: (פג) שחלקך עמהם, מוצא גם ברש"י עה"ת: (פד) מלמד שכשם שהם שמוחים, זה חסר גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ונמלא בנדפס ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי ובמדרש במ"ר וכן בילקוט סג, והיה לנכון גם לפני רש"י ז"ל שכתב וישמע בלק, שלח שלוחים לברשו: (פה) מטטרפולין, ידוע metropolis metropolis μ. פ"י אס של עיריות, ובעל הערוך הביא המאמר הזה בשם הילמדט פ' בלק, ורש"י עה"ת הביא אל מטטרפולין שלו עיר החשובה שלו: (פו) אלו באו לקלקל, וכ"ה בכ"י רומי ובילקוט, ובנדפס דפוס קאנטטאגנינא אמר לו באין לקלל, ובדפוס וויניציא הוסיף "הללו באין לעקור אותם" אמר לו בא לקללן, וזה שהוסיף ליתא בכ"י חמישי של אקספארד ובכ"י ספרדי, וגם סג הג' אלו באין לקלקל, ואין ספק מן מלת אלו הליג המדפיס א"ל: (פז) נתנבא שסופו לילך בקלון, מוצא ברש"י עה"ת: (פח) ועשה שווקים על מקח וממכר ועשה אמלם, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס, ובילקוט אמלם, ולפי הילקוט הגיה המ"כ כן במדרש במ"ר ולדעתי היה כתוב שעשה אמלם, והוסיף הנסדר בעלמו או המעתיק הראשון "שווקים של מקח וממכר", כי כן הוראת מלת אמלם, וגם הערוך כתב פ"י אטניסין שווקין, והמלה הזאת היא בחסרון הקו"ף והוא כמו קטלים או קטליו, והיא המלה היוונית αταλάστεις ופי' שווקים (מחרט), עיין בערך מלין ד' רי"ט ובערוך השלם בערבו. ולזה המאמר מהתנחומא כוון רש"י בסיורשו עה"ת, קרית חוצות, עיר מולאה שווקים אנשים נשים וסף בחנותיה לומר אהר ורחם שלא יעקרו אלו: (פח) אוכלוסין, פי' ביוני αχλος המון עם: (צ) הצדיקים אומרים מעט, צ"מ פ"ו, נדרים כ"ה, אבות דר"ב פ"ג, ובתנחומא וירא: (צא) והרשעים אומרים הרבה ועושין מעט, בנדפס אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושין: (צב) אלה בקר ואלן, בנדפס לא סגר אלא בקר ואלן אחד, ובמדרש במ"ר הליג בקר ואלן אחד, ונדחקו המספרים, אבל מלת אחד הוא בשעות ובדפוס קאנטטאגנינא ודפוס וויניציא כתוב אחר, ואולי היה כתוב אחר כך התחיל בלעם ומוסב למטה, ומלת כך נשמט: (צג) אני נותן מאירה בנכסיו, ובכ"י לראים בנה לי ז' מזבחות, וזה קללה בנכסיו הוא להעלות זבחים על ז' מזבחות, או סוס הכתוב הוא מיותר והילקוט השמימו: (צד) ויהי בבוקר, מוצא בילקוט בשם התנחומא: (צה) הפרקים, פרקי איברים של בהמה: (צו) למה שבע מזבחות, מוצא בילקוט בלק סג וגם בילקוט משלי רמז התק"ו בשם התנחומא: (צו) כנגד ז' צדיקים שבנו שבעה מזבחות, ובנדפס כנגד ז' מזבחות שבנו שבעה צדיקים. וכתב מהר"ז צ"ר פ"ל ד' אות פ' איתא שמה הקריב על המזבח שבעה אדם הראשון, ובפרקי

נה ואברהם ויצחק ויעקב ומושה, ואמר למה קבלת את אלו, לא בשביל עבודה שעבדו לפניך קבלתם, לא נאה לך שתהא נעבד משבעים אומות, ולא מאומה אחת, השיבו רוח הקודש טוב פת חריבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז ה), (צח) טובה מנחה כלולה בשמן וחריבה, מבית מלא זבחי ריב, שאתה רוצה להכניס מריבה ביני וביני בני ישראל: ויעש בלק כאשר (אמר) [דבר] בלעם וגו', ויאמר בלעם התיצב על וגו' וילך שפי (במדבר כג ג), שפוי היה לקלל, (צט) שעד אותה שעה היה שפוי, ומאותה שעה נמרד: (ק) ויקר אלהים אל בלעם (שס סס ד). א"ל הקב"ה רשע מה אתה עושה: ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי (שס). משל לשולחני שמשקר במשקלות, בא בעל השוק הרגיש בו, א"ל מה אתה מעוץ ומשקר במשקלות, א"ל כבר שלחתי דורון לבית אדוני, אף כך בלעם קראו רוח הקודש, א"ל רשע מה אתה עושה, א"ל את שבעת המזבחות (הזה) ערכתי, א"ל טוב ארוחת ירק [ואהבה שם משור אבוס ושנאה בן] (משלי טו י), סעודה שאכלו ישראל במצרים על מצות וטרורים, מפרים שאתה מקריב על ידי [שנאה], (שנאמר) וישם ה' דבר בפי בלעם (במדבר ט ס). (קא) שעיקם פיו (קב) ופקמו, כאדם שקובע מסמר בלוח, (קג) ר' אליעזר אומר מלאך היה מדבר, ור' יהושע אומר היה מחכה: ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר, וישב אליו והנה נצב על עולתו וגו' (שס סו).

[יז] וישא משלו ויאמר (קד) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (שס סז ז). (קה) מן הרמים הייתי, והורדני בלק לבאר שחת: ינחני. כמה דאת אמר (קו) (נחה) [נחה] על המון מצרים והורידהו (יחזקאל לג ט). ד"א מן ארם. (קז) עם רם של מעלן הייתי, והורדני בלק מן כבודי. משל למי שמהלך עם המלך, ראה ליספין, הניח את

הערות ותקונים

דרכי אליעזר פכ"ג איתא שנה צנה את המזבח שהקריב עליו אדם והגל וקין, ובפס"א איתא שאברהם הקריב את יצחק ג"כ על אותו מזבח, ועיין תד"א פכ"א ופכ"ח, ורש"י עה"ת כחצ שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא שבעת המזבחות, אמר לפיו אנוהיכם של אלו צנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולם, אברהם צנה ד' וכו' יצחק צנה אחד ויעקב צנה שתיים אחד בשכם ואחד צנית אל, וצני ספק שמהלך כן בציוה מדרש עכ"ל. ואני מנחתי המאמר בתנחומא כ"י פ' לו אות א'. ומה שליון הרב צעל זכור לאברהם התנחומא ריש פ' לו, וכוונתו להתנחומא הנדפס פ' לו, אולם בנדפס הוא הוספה מן המדפיס ממאגנטוס: (צח) טובה מנחה כלולה בשמן וחריבה, דורש פת חריבה על המנחות שכתבו וכל מנחה כלולה בשמן וחריבה (ויקרא ז י) ע"ש בפרש"י: (צט) שעד אותה שעה היה שפוי, כמו שפרש"י לשון שפוי ושקט שפיו עמו אלא שתיקם: (ק) ויקר אלהים אל בלעם, מוצא בילקוט בלק שס בשם התנחומא, ומן א"ל טוב ארוחת ירק מוצא בילקוט משלי רמו תקנ"ג בשם התנחומא: (קא) שעיקם פיו ופקמו כאדם שקובע מסמר בלוח, מוצא בילקוט שס בשם התנחומא, ועיין סהדרין ק"ה: (קב) ופקמו, בכ"י רח"ס ועיקמו, ובכ"י ספרדי וסתמו, וגם בנדפס הגירסא ופקמו, ומוצא בערוך ערך פקט בשם הילמדנו בלק: (קג) ר' אליעזר אומר מלאך היה מדבר ור' יהושע אומר היה מחכה, וכו"ה בכ"י רומי וכו"י רח"ס, ובנדפס ור' יהושע אומר הקב"ה, ובמדרכים במ"ד חסר המאמר מר' יהושע, ואין ספק אללי כי בנדפס נשתכח המלה והיה כתוב ור' יהושע אומר הבה ואח"כ הליו ור' יהושע אומר הקב"ה, תחת מלת חבה מלת הקב"ה, ואין לו כוונה כלל. ופי' מחכה נתן בפיו של בלעם חכה, וכן תראה בגמרא בבבלי סהדרין דף ק"ה ע"ב וישם ה' דבר בפי בלעם, ר' אלעזר אומר מלאך ר' יוחנן אמר [ל"ג ר' יהושע אמר] חכה, ופירש"י מלאך שמשכו הקב"ה למלאך שלא ינחמו לקלל. חכה נתן בפי בלעם שלא ינחמו לקלל, והיינו וישם בפי בלעם, עכ"ל. ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, והמאמר הוא מבוחר ע"פ מאמר המוצא בילקוט בלק רמו תפס"ה ד"ה וישם דבר, והסר הליו, ואין ספק שמוצא מהילמדנו הנאבד, וכו"ל וישם ה' דבר בפי בלעם, מלאך ישב לו בגרונו, ראה לברך מניחו ראה לקלל בולמו ואין מניחו, ואין דבר האמור כאן (ר"ל וישם דבר) אלא מלאך שנאמר ישלח דברו וירפאם (תהלים קו) ר' יוחנן אמר מסמר של ברזל נתן בגרונו, ראה לברך מניחו ראה לקלל בולמו ואינו מניחו, ואין דבר האמור כאן אלא מסמר של ברזל, שנאמר וכל דבר אשר יבא בלש (במדבר לא) ע"ב. וזה כוונת התנחומא ור' יהושע אמר (בגמרא ר' יוחנן אמר, ובילקוט ר' יוחנן אמר) חכה (ר"ל חכה נתן בגרונו) ופי' חכה שס של כלי ללוד בו דנים משבולת המים (אג"ט), והוא מלשון הכחש תמוזוך ליתן בחכה (איוב מ כה): (קד) מן ארם ינחני, מוצא בילקוט בלק שס וכן בנדפס ובמדרכים במ"ד: (קה) מן הרמים הייתי, בנדפס נוסף „ממחית האבות הנחמי“, וליה גס במדרכים במ"ד: (קו) נחה על המון מצרים, וכו"ה בכ"י רח"ס, ותקנתיה נהה כמ"ל בקרא, ודורש נהה כמו נחה בחילוף אותיות אה"ע: (קז) עם רם של מעלן, דורש ארם מטרקיון עס

המלך ומייל עם הלוסמין, כשחזר עם המלך, אמר לך עם מי שמיילת עמו, שאי אפשר לך שתלך עמי עוד, כך בלעם נוקק לרוח הקודש, בשגודווג עם בלק נסתלקה ממנו רוח הקודש, וחזר להיות קוסם כבתהלה, שנאמר ואת בלעם [בן בעור] הקוסם (ויסע י' כג), לכך צווה רם הייתי והורידני בלק: ד"א מן ארם ינחני, א"ל השוינו גם שנינו להיות כפוי טובה, שאילולי אברהם אבינו לא היה בלק, שנאמר ויהי בשחת אלהים את ערי הככר, ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט (בראשית י"ט כט), כי אילולי אברהם לא פלש לוט מן סדום, ואתה מן בני בניו של לוט, ואילולי יעקב אביהם לא עמדתי אני בעולם, (ק"ו) שלא ראה לכן בנים אלא בזכות יעקב, שבתהלה כתיב ורחל באה עם הצאן (שם ט"ו ט), ואילו היה לו בנים, היאך בתו רועה, כיון שהלך יעקב לשם נתנו לו בנים, שנאמר וישמע היה לו בני, היאך בתו רועה, (שם ט"ו ט), ויאמר וגו' נחשתי ויברכני ה' בגללך (שם ל"ז ט), ואילולי אבותם אני ואתה לא עמדנו בעולם: לכה נא ארה לי (נמדבר כ"ו). מי שמאררן, עצמו הוא מארר, שנאמר ומקללך אאור (בראשית י"ג), ואמר אורריך ארור ומברכך ברוך (שם כ"ו ט): לכה ארה לי יעקב. אילו אומה אחרת אמרת לי לקלל, כגון [בני] אברהם ויצחק הייתי יכול, אלא יעקב, מלך שבורר לעצמו מנה ועמד אחר ואמר גנאי עליה, כלום יש לו חיים, ואלו נחלתו וחבלתו וסגולתו, שנאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ט), והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' (שמות י"ט ט): ולכה זועמה ישראל (נמדבר כ"ז). מלך שנמל עמרה ונתנה בראשו, ואמר אדם עליה שאינה כלום, יש לו חיים, ואלו כתיב בהם ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג):

[יח] (קח) מה אקוב לא קבה אל (נמדבר ט"ח). בשעה שהיו ראויים להתקלל לא נתקללו, בשעה שנכנס יעקב לקבל את הברכות, דכתיב ואת עורות גדיי העזים וגו' (בראשית כ"ז ט), אמר לו אביו מלך אתה (שם ט"ח ט), א"ל אנכי עשו בכורך (שם ט"ט ט), המוציא בפיו שקר אינו ראוי להתקלל, ולא עוד אלא שנתברך, שנאמר גם ברוך יהיה (שם ט"ט ז), והיאך אני מקללו לא קבה אל: ד"א [מה אקוב לא קבה אל]. בנהוג שבעולם (קט) לגיון שמרד במלך חייב מיתה, ואלו כפרו ומרדו בו ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ד ד), לכך לא היו ראויין לכלותן אפילו באותה שעה, לא זו מחיבתן אלא לווה עליהם ענני כבוד, ולא מנע מהם המן והבאר, וכן הוא אומר אף כי עשו להם עגל מסכה וגו', ואתה ברחמיך הרבים (ק"ו) לא (עשיתם כלה) [עובתם במדבר וגו'] ומנך לא מנעת מפיהם (נחמיה ט י"ח ט"ז), והיאך אני יכול לקללם, וזש"ה מה אקוב לא קבה אל: [ד"א מה אקוב לא קבה אל]. (קיא) בשעה שהיה מצווה אותם על הברכות ועל הקללות, בברכות היה מוכיחן, שנאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו' (דברים ל"ז ט), (קיב) ובקללות לא היה תובען, שנאמר ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל (שם ט"ז ט), ועוד כשהן חושאין ואומרין להביא עליהן קללה, אינו כתיב שהוא מביאן, אלא בברכות הוא מברכך, שכן הוא אומר והיה אם שמוע תשמע (שם כ"ה ט), ונתנך ה' אלהיך עליון (שם ט"ז ט), יצו ה' אתך את הברכה (שם ט"ח ט), ובקללות והיה אם לא תשמע [וגו'] ובאו עליך (שם ט"ט ט), טעצמן, הוי מה אקוב לא קבה אל:

[יט] (קיג) כי מראש צורים אראנו (נמדבר כ"ט). להודיעך שנאתו של אותו רשע, שמתוך ברכתיו אתה יודע מחשבותיו, למה הוא דומה לאדם שבא לקין

הערות ותקונים

ט"ט ר"ס: (ק"ו) שלא ראה לכן בניו כו', ב"ר ספ"ז ופ"ג: (קח) מה אקוב לא קבה אל, מובא בילקוט ט"ט רמז תס"ו בשם התנחומא: (קט) לגיון, ידוע Legion: (ק"י) לא עשיתם כלה, וכן מובא בכ"י רומי ובילקוט ט"ט, וכ"ה גם בכ"י רח"ט, ובקרא כתיב לא מוצתם במדבר, וכן מובא לנכון בנדפס: (קיא) בשעה שהיה מצווה אותם על הברכות, לזה כוון רש"י בפירושו ע"ה"ט, ע"ה: (קיב) ובקללות לא היה תובען, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ט, וכן בילקוט, ונרשם גדלו פי' מוכיחן ע"ה. וכן בנדפס הנ"ל לא היה מוכיחן, ובמדרש צמ"ר ובקללות לא היה תובען ע"ה"ט, ונראה כי כן הוא גם ג"ה המ"כ שכתב ה"ג בקללות לא היה תובען, פי' לא היה מרשעים אותם להזכירם בשמם: (קיג) כי מראש צורים, מובא בילקוט ט"ט, והליון ילמדנו נשמע ממקומו, ויש להזינו שם במאמר שלאחריו על ד"ה כי מראש צורים, ובמאמר הוא מתנחומא שלפניו, וכן מובא בנדפס ובמדרש צמ"ר. ושם במדרש צמ"ר יש למחוק תיבת "כתיב". ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו ע"ה"ט, ע"ה

את האלן, מי שאינו בקי קוצץ את הענפים כל ענף וענף ומתייגע, והפקה מגלה את
השרשים וקוצץ, כך אמר אותו רשע מה אני מקלל לכל שבט ושבט, הרי אני הולך
לשורשיהם, בא ליגע ומצאן קשים, לכך נאמר כי מראש צורים: (קיד) [ד"א] כי מראש
צורים. אלו האבות, ומגבעות אשורנו, אלו האמהות: הן עם לבדד ישכון (במדבר כג ט).
(קטו) כשהוא משמחן אין אומה שמחה עמו, אלא הכל לוקין, [שנאמר] ה' בדר ינחנו
[ואין עמו אל נכר] (דברים לג יג), וכשהאומות שמחין בעולם הזה, הם אוכלים עם כל
מלכות ומלכות, ואינן עולה להם מן ההשכון, שנאמר ובגוים לא יתחשב (במדבר כג ט):
[כ] (קטז) מי מנה עפר יעקב (שס טס י). (קיז) מי יוכל למנות מצות שהן עושים כעפר,
לא תחרוש בשור ובחמור (דברים כג י), לא תזרע כרמך (שס טס ט), ואסף
איש טהור את אפר הפרה (במדבר יט ט), שלש שנים יהיה לכם ערלים (ויקרא יט כג), (קיח) ומן
העפר אשר יהיה בקרקע המשכן (במדבר יז י): ומספר את רובע ישראל (שס כג י),
(קיט) הרביעיות שלהן, מי יוכל למנות אוכלוסין שיצאו מתוכן מאותן שהן חופפות
ומחבבות את המצות, (קכ) שנאמר ותאמר לה המעט קחתך את אישי (בלשית ל טו),
הנה אמתי בלחה בא אליה (שס טס ג), ותרא לאה כי עמדה מלדת (שס טס ט), ותקח שרי
אשת אברם את הגר המצרית שפחתה וגו' (שס טו ג): (קכא) תמות נפשי מות ישרים
(במדבר טס). משל לשבח שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך צופה, כיון שהרגיש
כך, התחיל משליך את הסכין, (קכב) ומשפשף בה, וממלא את האבוס לפניה, התחיל
לומר (קכג) תצא נפשי שבאתי [לשומטה], (קכד) והרי זיניתה, כך אמר בלעם תצא
נפשי שבאתי לקלל ואני אברך, (קכה) הרי תמות נפשי מות ישרים והרי אחריתי כמותי:
[כא] ויקחהו שדה צופים [אל ראש הפסגה] (שס טס יז). (קכו) ראה שישיראל נפרצין
שם, ששם מת משה, שנאמר על ראש הפסגה (דברים ג כז), יש פירצה
גדולה מזו, ראה בנחשים והיה סבור שבידו הם נופלין שם: (קכז) ויבן שבעה מזבחות

הערות ותקונים

ע"ס: (קיד) ד"א כי מראש צורים אלו האבות, עיין פסיקתא זכור (דף ק"א ע"ב) ובהערה י"ד: (קטו) כשהוא
משמחן, לזה כוון רש"י ד"א כהן שמחין אין אומה שמחה עמיה: (קטז) מי מנה, מוצא בילקוט ג'סס
התנחומא: (קיז) מי יוכל למנות, לזה כוון רש"י בפירושו עה"ת ע"ס: (קיח) ומן העפר אשר יהיה בקרקע
המשכן, בגדלם ובמדרש בנ"ר סיים אחר זה "וכן כולם" ור"ל כיוצא בזה: (קיט) הרביעיות שלהם, עיין גדל ל"א,
ורש"י עה"ת כתב רביעיותיהן זרע היוצא מן השמיים שלהן: (קכ) שנאמר ויאמר לה המעט קחתך, בזמן ובמאמר
שלפניו אין סדר במקראות ועירוב הפסוקים יש: (קכא) תמות נפשי, מוצא בילקוט בלק רמז תשס"ח ג'סס
התנחומא: (קכב) ומשפשף בה, כדי להחליקה (מוסיגולטסטון), עיין ערוך ערך שפה: (קכג) תצא נפשי
שבאתי לשחטה, לשון שבושה הוא, ר"ל אני חייב מיתה אם שבתי לשחטה, ומן שבתי א' עד שבתי ב'
השמיים המעתיק, ומנאל לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובגדלם ובמדרש בנ"ר ובילקוט: (קכד) והרי זיניתה,
כ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובגדלם ובמדרש בנ"ר הגי' והרי זמחיה, וכן בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י
ספרדי, וז"ל וזכה, ר"ל נתתי לפניה מוונות, והמ"כ כתב זמחיה, בתנחומא גרסינן דכיתיה, פי' חזר
אני להחיותה ולהאכילה ע"כ. ולפנינו בתנחומא ליהא כמו שהביא, (המ"כ הביא תמיד ג'סס התנחומא
כמו שמואל בילקוט), ולפנינו בילקוט זמחיה, וזמחיה יש לתקן בילקוט זמחיה: (קכה) הרי תמות נפשי
מות ישרים. הוא כמו תלך נפשי במשל תמות נפשי אם הייתי מקלל: (קכו) ראה שישיראל נפרצין שם, לזה
כוון רש"י שכתב ראש הפסגה בלעם לא היה קוסם כבלק, ראה בלק שמתידה פלגה להפצין בישראל
משם, ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא ספרה שאני רואה: (קכז) ויבן שבעה מזבחות
ויאמר אל בלק התייצב כה, בגדלם וכן העתיק מהתנחומא בעל מדרש בנ"ר מנאל פה הוספה: ויקר אליהם אל
בלעם וישם דבר נפיו כאדם שנתן בלבוש נפי בהמה, וסוקמה ליהין שיראה, כך הקב"ה סוקם אח פיו, כיון
שאמר לו שוב אל בלק לדברם, אמר מה לי לך אלנו לפנה נפשו, בקש לידך לענמו ולא בללק נתן הקב"ה בלבוש
בפיו שוב אל בלק וכה הדבר. וכן מנאל בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ובכ"י ראשון בבעות בלגים,
ובכ"י ב' בליבוש, וגם בדפוס וויניציאה וגם בדפוס מאנטוניה "בלבוש" ורשם המדפים מנאנטוניה "רסן". ובגדלם
בנ"ר בליבוש, והמ"כ כתב בליבוש, וז"ל בליבוש, וכל הווספה
ק"א מן הילמדנו, ומוצה בערוך ערך כלנוס וז"ל, בילמדנו וישם ה' דבר בפי בלעם נתן לו המקום כלנוס וכלנו
ז"ל ופקמו] עיין ערוך ערך סקס, והוראת המלה בזוי פסגולא רסן, ומוזה בירושלמי כלאים פ"ה ה"ד
רמנו דלא כלניוס, ובאדר"ל סכ"ד אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שיש לו כלים נאים,
ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלוס, כיון שאדם רואה לרובו זורקי
בבת אחת, המאמר משובט וז"ל בליבוש, והמעתיק או המדפיס היו כלים נאים, וגרסם שם באומ"ט, ל"א

[וגו'] ויאמר אל בלק התיצב כה וגו', (קבח) (וישב) [ויבא] אליו והני צבב על עולתו ושרי מואב אתו (במדבר כג יד טו ז'). בראשונה כתיב הוא וכל שרי מואב (סס טס ו), כשראו שלא הועילו כלום, הניחוהו ונשתתרו עמו מקצת שרי מואב: ויאמר לו בלק מה דבר ה' (סס טס ז'). שראה שאינו ברשות עצמו לומר מה הוא רוצה ישב לו והיה משחק בו, כיון שראה שהיה משחק אמר לו בלעם עמוד משם, אין אתה רשאי לישב, ודברי המקום נאמרים, קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור (סס טס יח), (קבט) שניהם היו מנה בן פרס, (קל) שהיו עושיין עצמן גדולים מאבותיהם, נאם בלעם בנו בעור (סס כד ג): (קלא) לא איש אל ויכזב (סס כג ט). אינו כבשר ודם, [בשר ודם] קונה אוהבים, מצא אחרים יפים מהם, כופר בראשונים, והוא אינו כן, אי אפשר לו לכזב בשבועת אבות הראשונים: ההוא אמר ולא יעשה (סס). כשהוא אומר להביא עליהם רעות, שאם עשו תשובה מכטלן, אתה מוציא כתיב זוכה לאלהים יחרם (שמות כג ט), ועשו את העגל, לא היו ראויין לכפיה, (קלב) והייתי סבור לקללן ולהכחידן, (קלג) ומעט עשו תשובה וביטל וינחם ה' על הרעה (סס לז יד):

[כב] לא הביט און ביעקב (במדבר כג כא). אמר בלעם אינו מסתכל בעבירות שבידם (קלד) ולא בגיאות שלהם: ה' אלהיו עמו (סס). אמרת לי לכה נא ארה לי, פרדס שאין לו שומר הגנב יכול להזיקו, או אם ישן לו השומר, נכנס הגנב, ואלו הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (ההלם קכ ד), והיאך אני יכול להזיקו, ה' אלהיו עמו, א"ל בלק הואיל ואין אתה יכול ליגע בהן מפני (קלה) משה משמשן, ראה זה אחריו מה יהיה, א"ל אף הוא קשה כמותו, ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו, תוקע ומריע ומפיל חומה: אל מוציאם ממצרים (במדבר סס כג). אמרת לי הנה עם יצא ממצרים (סס כג ה), אינו כן אלא הוא בעצמו הוציאן: (קלו) כתועפות ראם לו (סס). כך הוא מדתו, חטאו קימעא הורידן כעוף, שנאמר אפרים כעוף יתעופף כבודם (ישעיה ט"א), זכו מעלן ומרומם למעלה כעוף, שנאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס ה):

[כג] (קלז) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל (במדבר סס כג). הרי אתה מנחש ובקוסם באיזה מקום תשלוט בהן, והן אינן כן, כשהן צריכין להלחם בשונאים, עומד כהן גדול ולובש אורים ותומים, ונשאלין בהקב"ה, וכל הגוים מקסמים ומנחשים,

זערות ותקונים

כליום". גם סוף המאמר דומה לסוס שאין לו רסן לבלום, הוא בטעות, והיה כתוב לסוס שאין לו כליום, והלזנ אחד "רסן לבלום" ומובא לנכון בערוך סס, רק במקום זוקרו ז"ל וזרקו: (קבח) וישב אליו, כ"ה כ"ל רומי ובנדפס ובמדרש במ"ר, ובקרא כתיב ויבא אליו, והמאמר בראשונה כתיב בו' מובא גם כרס"י על התורה: (קבט) שניהם היו מנה בן פרס, וכן במדרש תענית דף כ"א ע"ב מוטב יבא מנה בן פרס, ופי' ההוספ' כלומר מוטב שיבא גדול בן הדיוט, דפרס לא הוה אלא חני מנה: (קל) שהיו עושים עמם גדולים מאבותיהם, וכן מובא כרס"י עה"ת, וכוון להמאמר הזה: (קלא) לא איש אל וגו', מובא בילקוט סס רמו חס"ח בשם התנחומא. ומובא גם בנדפס ובמדרש במ"ר: (קלב) והייתי סבור, וכ"ה כ"ל רומי וכ"י רח"ס ובנדפס ובמדרש במ"ר, ונראה להגיה והיה סבור, ובילקוט השמיים המלה "והייתי" כי בלעם לא היה עדיין בעולם בעת העגל, עיין סנהדרין (ק"ז ע"ב) בלעם במוחו בן ל"ג שנה היה, והכוונה והיה סבור לקללן ר"ל הקב"ה, ועיין בחדושי הרד"ל: (קלג) ומעט עשו תשובה וביטל וינחם ה', בנדפס ונעתק גם במדרש במ"ר מנאל הוספה אהר זה "וכן במקומות הרבה שאמר על יכניה כי לא ילח מורשו וגו' (ירמיה כד ל), ואמר לכן ברו והסכתי כסא מונלכות והשמדתי הווק מונלכות הגוים (שנאמר) [וגו'] ביום ההוא נלחם ה' נבלות הקהך ורובבל בן שלתיאל עבדי נלחם ה' ושמתיך כחומה (הגו ב כג), ובעל מנה שאמר לנבוי חי אני נלחם ה' כי אם יהיה (יכניהו) [כניהו] בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (ירמיה כד כד), וכן בנאשי ענתות כתיב ונחריהם לא תהיה להם כי אחי רעה אל אנשי ענתות (שם יא כג), כיון שעשו תשובה חן מה דכתיב אנשי ענתות מהם עשרים ושלמנה (תחמיה ז כז)". וההוספה הזו ליתא גם כ"ל רומי ורח"ס ובילקוט, ומנאלת גם כ"ל ה' של אקספארד וכ"י הספרדי: (קלד) ולא בגיאות שלהם, וכ"ה כ"ל רומי וכ"י רח"ס, ובמדרש במ"ר אלא בגיאות שלהן, ובנדפס הגי' אלא בזכות שלהם: (קלה) מפני משה משמשן, ראה זה אחריו מה יהיה, כ"ה בילקוט וגם בדפוס קאמפאטאניא, ובמדרש במ"ר וגם בדפוס וויניציא, רק במקום משמשן הגי' שם משמשן, המדפיס ממאנטובה הגי' ג"כ מפני משה משמשן, והמלות ראה זה אחריו מה יהיה השמיים וכו' "ראה יהושע שטומד אחריו ומעשיו": (קלו) כתועפות ראם לו כך היה מדתו, מובא בילקוט ישעיה רמו סס"ב בשם התנחומא: (קלז) כי לא נחש, מובא בילקוט רמו חס"ח ובילקוט ישעיה

ואלו מבדיו אותן בתשובה ומבטלין קסמיהן, דכתיב מפר אותות בדים וקוסמים יהוה
 (ישעיה מד טז) : כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (במדבר כג ג). ראתה עינו (קלח) שישראל
 יושבין לפני הקב"ה כתלמיד לפני רבו, (קלח) ושומעים כל פרשה ופרשה למה נכתבה,
 וכן הוא אומר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה וגו' (ישעיה כג יח), ואומר ולא יכנף עוד
 מוריד והיו ענין ראות את מוריד (עג ז), ומלאכי השרת שואלין אותם מה דורה לכם
 הקב"ה, לפי שאינן יכולין להכנס למחיצתן, שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל
 אל : הן עם כלביא יקום (במדבר טז כד). אין לך אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הם ישנים
 מן התורה ומן המצות, (קט) עמדו משנתן עומדין באריות, חוטפין קרית שמע, ממליכין
 להקב"ה, ונעשין באריות, מפליגין לדרך ארץ, למשא ומתן, אם נתקל אחד מהן, או
 אם מהבלין באין ליגע באחד מהם ממליך להקב"ה : לא ישכב עד יאכל טרף (עט). כשהוא
 אומר ה' אחד, נחבלים המחבלים מפניו, ומלחשין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם
 ועד, והוא נסמך בקרית שמע משומרי היום לשומרי הלילה, וכשבא לישן הוא מפקד
 רוחו ביד הקב"ה, שנאמר בידך אפקוד רוחי (תהלים נב ז), וכשנער ממליך להקב"ה, שומרי
 הלילה מוסרין אותו לשומרי היום, שנאמר נפשי לה' משומרים לבקר (עג קל ז), לכך בלעם
 אומר אין אומה כזו : ודם הללים ישתה (במדבר טז). (קמא) נתנבא שאין משה שוכב עד
 שיתן נקמה בו ובחמשת מלכי מדין, לא ישכב עד יאכל טרף, זה בלעם. ודם הללים
 ישתה, אלו חמשת מלכי מדין, וכלי [הקודש (עג נב ז)], וזה הציץ, שנאמר בו קדש לה',
 וחצוצרות התרועה בידו (עג), אמר משה להם לישראל, בלעם הרשע עשה לכם כשפים,
 ומפריח לחמשת מלכים, ופורח ומפריח, הראו לו את הציץ, ששמו של הקב"ה גלוף בו,
 והן נופלין לפניכם, תדע שכן כתיב ואת מלכי מדין הרגו על הליתם וגו', ואת בלעם
 בן בעור (עג טז ה), מה ביקש אותו רשע עם מלכי מדין, לא כך כתיב וילך וישב (לו)
 למקומו (עג כד טז), אלא כששמע שנפלו בעצתו ארבעה ועשרים אלף, חזר ליטול שכרו,
 לכך כתיב בלעם בן בעור עם חמשת מלכי מדין :

[כד] וישא משלו ויאמר (עג כג ג). (קמב) ילמדנו רבינו מי שאל לא נטל דיו, מה
 יאה חייב, כך (קמג) שנו רבותינו, נטילת ידים לפני המזון רשות, לאהר
 המזון חובה. (קמד) מעשה היה בשעת השמד בתנאי ישראל שהיה מבשל בשר מהור,
 ובשר חזיר, וטובר שלא ירגישו בו שהוא יהודי, וכך היה מנהגו, כל מי שנכנס לחנות
 שלו ואינו נטל דיו, היה יודע שהוא עובד כוכבים, ונותן לפניו בשר חזיר, וכל מי
 שהיה נטל דיו ומברך, יודע שהוא יהודי, ומאכילו בשר מהור, פעם אחת נכנס יהודי
 לאכול שם, ולא נטל את דיו, היה סבור שהוא עובד כוכבים, נתן לפניו בשר חזיר,
 אבל ולא בירך, בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר, ובשר חזיר נמכר ביוקר,
 א"ל יש לי עליך כך וכך מן בשר שאכלת, שהחתיכה שוה עשרה מנה, א"ל אתמול
 נתת אותה לי בשמונה, והיום אתה רוצה עשרה, א"ל זו של חזיר היא שאכלת, כיון
 שא"ל כך עמדו לו שערותיו, ונבדל ונפחד, א"ל בציונעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר,
 א"ל תיפח רוחך כשראיתו שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה, הייתי סבור שאתה
 עובד כוכבים, מיכאן אמרו חכמים מים הראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו

הערות ותקונים

רמז שכ"ב בשם התנחומא, ומוצא נדפס ובמדרש נמ"ד : (קלח) ישראל וישבין לפני הקב"ה, ירושלמי
 שבת פ"ז, ודברים רבה פ"א, ועיין נדרים ל"ג : (קלח) ושומעים, נדפס ובמדרש נמ"ד ושוליס ממנו,
 ובכ"י רומי מגלה לן כל פרשה ופרשה למה נכתבה, ונילקוט ומדרים כל פרשה ופרשה, ועיין ברש"י עה"ב
 וכוון למאמר התנחומא שלפניו : (קמ) עמדו משנתם, לזה כוון רש"י צ"י עה"ט, ע"ש : (קמא) נתנבא
 שאין משה, מוצא ברש"י עה"ט : (קמב) ילמדנו רבינו, זה לא העתיק צנל הילקוט. ומוצא נדפס אות ט"ו
 גם במדרש נמ"ד אות כ"א, ובמקום ילמדנו רבינו ה"ג, הלכה : (קמג) שנו רבותינו, אין זה לשון המשנה,
 ובודאי היא ברייתא, ומלאך בממרה כבני (חולין ק"ה ע"א) אמר ר' יודי בר אבין אמר ר' יחזק בר אשין מים
 ראשונים מלוא ואחרונים חובה : (קמד) מעשה היה בשעת השמד, נדפס דפוס מאגנטוסה השמיים המלות, בשעת
 השמד, ובמדרש נמ"ד ה"ג המדפיסים "בשעת הגזירה". ובגמרא חולין דף ק"ו סוף ע"א כי אחי רב דימי אמר
 מים הראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים הולילו את האשה מבעלה, ורמזו בזה אל המעשה המוצא
 בתנחומא, וגם רש"י שם הביא ספור המעשה כמו שהוא בתנחומא, וגם במה שאמרו מים אחרונים הולילו את
 האשה

את הנפש: מעשה באדם אחד שאכל קיפנית ולא נמל ידיו, ירד לשוק וידיו מסונפות מן הקיפנית, ראה אותו חבירו, הלך ואמר לאשתו, אמר לך בעליך סימן שאכל עכשיו קיפנית, שגרי לו אותו פבעת, לאחר שעה בא בעלה, אמר לה היכן הפבעת, אמרה לו פלוגי בא בסימנין שלך ונתתיה לו, נתמלא הימה עמד והרגה, לפיכך מי שאינו נומל את ידיו אחר המזון כאלו הורג את הנפש, לפיכך הזהיר הקב"ה את ישראל שלא לפשוע אפילו במצות קלות, שנאמר כי לא דבר רק הוא מכנס כי הוא חייבם (דברים לב טו), אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה שהיא ריקה וקלה, בה חיים, ואריכות ימים (קמה) אמר הקב"ה לישראל אם שמרתם את מצותי, אני אפיל שונאיכם לפניכם, שנאמר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע וגו' (תהלים פא יד טו). כשראה בלעם היאך ישראל משמרים את המצות הקלות, אמר מי יוכל לקלל את אלו שהם משמרים מצות, ושמו גלוף עליהם, שנאמר ה' אלהיו עמו (במדבר כג כא), (קמו) המקלל מקלל לעצמו, (קמו) ששמו משותף עמהם, התחיל הופך למשלים: וישא משלו. (קמה) זש"ה מברך רעהו בקול (רם) [גדול] בבקר השכים קללה תחשוב לו (משלי כז יז), כשבא בלעם לקלל את ישראל, פקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך, שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה (דברים כג ו), נתן הקב"ה כח בקולו, והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, כדי שישמעו האומות שהוא מברכן, ועליו נאמר מברך רעהו בקול (רם) [גדול] וגו', שאמר לכה איעצך, והרג ארבעה ועשרים אלה, יש קללה כזו:

[כה] וישב ישראל בשמים (ב מדבר כה ה). (קמט) ילמדנו רבינו בזכות כמה דברים נגאלו ישראל ממצרים, כך (קנ) שנו רבותינו בזכות ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו שמם, ולא שינו לשונם, ולא גילו מסתורין שלהם, ולא נפרצו בעריות. שלא שינו שמם, שראובן ושבעון ירדו וראובן ושמעון עלו. ולא שינו לשונם, שנאמר כי פי המדבר אליכם (בראשית מט יב), (קנא) שהיו מספרין בלשון הקודש. שלא גילו מסתורין שלהן שאמר להם משה ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כג), והיה הדבר מופקד אצלם י"ב חודש, ולא גילו למצרים, ולא נפרצו בעריות, שנאמר גן נעול אחותי בלה גל נעול מעין התום (ש"ס ד יב), (קנב) גן נעול אלו הזכרים, גל נעול מעין התום אלו הנקבות, תדע לך שהוא כן, שהרי אחת היתה ופרסמה הכתוב, ויצא בן אשה ישראלית [וגו', ושם אמו שלומית בת דברי למוטה דן] (ויקרא כד יא), וכל אותן מ' שנה שהיו במדבר לא סרחו בערורה עד שבאו לשמים, לכך נאמר וישב ישראל בשמים וגו'. שמים, שעשו שמות, שנאמר נואף אשה חסר לב (משלי וג ו):

[כו] וישב ישראל בשמים ויחל העם וגו' (במדבר כה ה). (קנג) יש מעיינות שמגדלים

הערות ותקונים

האשה מבטלה רמזו על המאמר שהוצא מתחומא ועיין ברש"י שם שהביא זה מיומא פ"ג ע"ב ע"ג. ומאשר תראה מדברי התחומא היה המעשה בשעת השמד, והיה מוכר בשר חזיר שלא ירנישו בו שהו יהודי, ועי' ב"ר י"ד ס' קע"ח סק"ד, ועיין במהרש"א שכתבם בדחוקים: (קמה) אמר הקב"ה לישראל אם שמרתם וכו' עד התחיל הופך למשלים היה חסר בגדפס ששטמט על ידי טעות המעתיק, כי נמצא בכ"י של אקספארד וגמלא גם במדרש במ"ד העתק מן התחומא אשר כעת בדפוס. המדפוס מומאטטובה הוסיף את הנחסר: (קמו) המקלל מקלל לעצמו, ר"ל לקב"ה, ובמדרש במ"ד המקללס כאלו מקלל פני שכינה: (קמז) ששמו משותף עמהן, שנקרא ישראל, עיין במדרש במ"ד ס"ח: (קמח) זש"ה מברך רעהו בקול רם, מובא בילקוט משלי רמז תתקס"א בשם התחומא: (קמט) ילמדנו רבינו, מובא גם בגדפס אות ס"ז ובמדרש במ"ד אות כ"ב, ובמדרש שם הלוי, הלבנה בנקום ילמדנו רבינו: (קנ) שנו רבותינו בזכות ד' דברים, עיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא דויהי בשלח ובהערה ס"ו ושם הערותיו וכ"ה בוי"ר פ"ג, ובמדרש חזית פסוק גן נעול, וכן מובא בילקוט בשלח רמז רכ"ו ובילקוט אמור רמז תרנ"ז ובילקוט סינחס רמז תשע"ג ובשמ"ר ס"ח ושם ק"ר המעתיק וכתב אמר ר' הונא בשם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל מנוגרים שלא שנו שמותם כמו שכתוב בספר השירים דכה ובו"ר פ"ג ע"כ. הסיום הזה הוא דברי המעתיק שלא רצה לכפול הדברים אשר הם כבר כתובים שם. גם נמצא המאמר הזה במדרש במ"ד ס"ב סוף ס' בלק, ובתחומא כ"י שלפנינו ובגדפס ובמכילתא בא ס"ח, וכן במדרש שו"ס ממוזר ק"ד, ועי' בעדר"א פמ"ה ובתד"ר ס"ח פכ"ג פכ"ד, ובמדרש במ"ד פ"ג: (קנא) שהיו מספרין בלשון הקודש, עיין בפסיקתא שם הערה ס"ח: (קנב) גן נעול אלו הזכרים, כ"ה הגירסא גם במכילתא ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ד: (קנג) יש מעיינות, מובא בילקוט בלק רמז תשע"א

גבורים, ויש שמגדלים חלשים, ויש נאים, ויש מכוערים, [ויש צנועים], ויש שמופים בזימה, ומעיין שמים של זנות היה, והוא היה משקה סדום. אתה מציא שנאמר איה האנשים וגו' (בראשית י"ט), (קנד) ולפי שנתקלקל אותו מעיין, (קנה) עתיד הקב"ה ליבשו, שנאמר ומעין מבית ה' יצא והשקה [את] נהל השמים (ויאל' ד יח), מימות אברתם לא נפרצו בעריות, עד שבאו לשמים ושתי מימיו, וכיון ששתו מימיו, נפרצו בזנות, שנאמר ויהל העם לזנות וגו': (קנן) ויחל העם. כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבה הוא, ויהי העם כמתאוננים רע (בעיני) [באוני] ה' (במדבר י"א), וידבר העם באלהים ובמשה (שס כ"א), עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' (שס ד י"ב), (קנז) וירא [וישמע] משה את העם בוכה למשפחותיו (שס י"א), ויבכו העם בלילה ההוא (שס ד ח), ויקהל העם על אהרן (שמות לג ב): ויחל העם וגו'. (קנה) זרוק משה לאויר לעיקרו נופל, מי שפתח בזנות תחלה השלים לבסוף. (את) אמותיהם התחילו בזנות, ותבא הבכירה ותשכב את אביה וגו', ותאמר הבכירה אל הצעירה וגו' (בראשית י"ג ג), לימדה אותה בזנות, (קנט) ולפיכך חס הקב"ה על הצעירה ולא פירסמה, אלא ותשכב עמו (שס ט"ז), ובגדולה כתיב ותשכב את אביה (שס ט"ז), אותה שפתחה בזנות תחלה, השלימו בנותיה תחלה לזנות, ויחל העם לזנות אל בנות מואב:

[בז] ותקראן לעם לזבחי אליהן (במדבר כ"ב). שחלכו בעצת בלעם, שנאמר הן הנה היו לבני ישראל וגו' (שס לא טו), (קס) עשו להם קלעים, והושיבו בהן זונות, ובידיהן כל כלי חמדה, והיתה זקינה (קסא) מסרסרת לילדה, שהיתה זקינה בפנים מן החנות, בשעה שישיראל עוברין לשייל בשוק, זקינה אומרת לו בודאי מבקש אתה כלי פשתן שבאו מבית שאן, והיתה בת מראה לו, זקינה אומרת לו ביותר, וילדה בפחות, מיכאן ואילך ילדה אומרת לו אתה הבן בית שב, (קסב) וצריצור וין עמוני מונח אצלה, שעדיין לא נאסר וין של עובדי כוכבים, וילדה יוצאת מבוסמת ומקושטת ומתפתה אותו, ואומרת לו למה אנו אוהבים אתכם, ואתם שונאים אותנו, מול לך כלי זה חנם, כולנו בני איש אחד, בני תרה אבי אברחם, ואין אתם רוצים לאכול מזבחתינו ומבישולינו, הרי לך עגלים ותרנגולים ושחטנו כמצותכם ואכלו, מיד משקתי היין, ובער בו השטן, והיה נשטה אחריה: ויש אומרים בלעם צוה אותם שלא להשקותם וין, שלא ידונו כשתיי וין אלא כמוזדין, כיון שהיה תובעה, היתה אומרת איני שומעת לך, עד שתשחוט

הערות ותקונים

ד"ה וישב ישראל, וזילקום סוף ויאל רמו תקל"ח: (קנד) ולפי שנתקלקל אותו מעין, כ"ה גם בכ" רומי, אבל בכ" רח"ס הגי' לפיכך נתקלקל אותו מעין, וכן זילקום בלק וילקום ויאל ה"ל לפיכך נתקלקלו בלוחו מעין: (קנה) עתיד הקב"ה ליבשו, עיין מ"כ: (קנז) ויחל העם כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא, מוכאן עד ותקראה לעם לזבחי אליהן נשמע ע"י שגת המדפיס דפוס ראשון דפוס קאשטאטוניאל ודפוס וויניאל. והמדפיס ממאטאנובה הוסיף זה אל הכדפס, גם הוסיף עוד מאמר אחד לפני זה אשר חסר לפנינו ובכ" רומי ובכ" רח"ס זבילקום, הנתחיל "בא וראה מה כתיב זבילחתן ממזרים דבר אל בני ישראל וישבו ויחמו לפני פי החירות (שמות יד) מה פי החירות מקום קבוע לזנות היה, ולפי שהלניעו עמאן זבילחתן ממזרים נקרא פי החירות, ואלו על שהסקירו עמאן לגשים כתיב בהם ויחל העם לזנות". ואין ספק שזה היה בתחלה גם בקובץ התנחומא שהיה לפני בעל מסדר מדרש צמ"ר, רק המעתיק השמיט כל זה בטובה, כי אין ביאור למאמר הזה כמו שהעיר גם מהר"ז, ובעל מדרש צמ"ר הביא כל המאמר שהוסיף המאטאנובי גם המאמר הזה החסר לפנינו בכ" שלנו, וכמו כן הובא בכ" ה' של אקספארד ובכ" ספרדי: (קנז) וירא משה את העם בוכה למשפחותיו, תקתינו ש"ז וישב משה, ובמדרש צמ"ר מובא הכתוב וירא משה את העם כי פרוע הוא (שמות לג ב), וגם בכ" היה כתוב התחלת הכתוב וירא משה את העם כמו שמובא בכ" רומי, והמעתיק סיים בוכה למשפחותיו בטעות, ובמדרש צמ"ר אחר שהביא הפסוק האחרון, סיים "וכן כולם" ר"ל כיואל בזה: (קנח) זרוק משה, צ"ר סוף פנ"ו וסוף פס"ד, ופי' כשאל תזרוק משה לאויר כשיחזור ויפול לארץ נופל בצד העב שאלל השורש, כמו בעת שהיה צמחור: (קנט) ולפיכך חס הקב"ה, כדכפס בטעות לפיכך חשב הכתוב "אולם בכ" ה' של אקספארד כתוב לפיכך חס הקב"ה על הצעירה, וגם במדרש צמ"ר ולפיכך חס הכתוב על הצעירה ל"ז חס הקב"ה: (קס) עשו להם קלעים, וכ"ה בסנהדרין דף ק"ו ע"א, ובספרי פסקא ל"א איתא מקולני, וירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ב קנקילון, ופדר"א פמ"ו איתא חזיוות, ופי' קלעים אלהים, ופי' קקלון הקדים בלשון רומי: (קסא) מסרסרת לילדה, וכן כדכפס, ובמדרש צמ"ר הגי' והיתה זקינה יושבת ומנחין ומשמרת לילדה שהיתה מן התומות: (קסב) וצריצור וין עמוני, מובא בערוך ערך צריצור

לפעור, (קסג) ותוא נשטה אחריה, ושוחט תרנגול לפעור ואוכל עמה, ונצמדים זה לזו, לכך כתיב ותקראן לעם [וגו']. ויצמד ישראל לבעל פעור. כצמידים הללו, ר' לוי אמר זו היתה קשה מן העגל, [דאילו בעגל כתיב ויתפרקו כל העם (שמות לג ג), וכאן ויצמד ישראל, כצמידים, בעגל נפל כשלישת אלפים, וכאן ארבעה ועשרים אלף]:

[כח] (קסד) קח את כל ראשי העם והוקע אותם (במדבר טז ד). אמר ר' יודן ראשי העם תלה על שלא מיחו בבני אדם (קסה) המסויימין בהם כשמשו ר' נחמיה אמר לא תלה, אלא אמר הקב"ה למשה (קסו) הושיב להם ראשי סנהדראות ויהיו דנין כל מי שהלך לפעור, אמר ליה ומי מודיעו, א"ל הקב"ה אני מפרסמו, כל מי שמעה, העגן (קסז) נקלף מעליו, והשמש זורחת עליו בתוך הקהל, וידעו הכל מי שמעה ויתלו אותו, (קסח) תדע לך שהוא כן, ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו וגו' (שם טז ט):

[כט] (קסט) והנה איש מכני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית (שם טז טו). מה ראה לעשות כן, ללמדך שלא חלק כבוד לא לשמים ולא לבריות, ועליו נאמר וד יהיר לין שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד), (קע) אמרה לו איני נשמעת אלא למשה, או לאלעזר, שהיא בת מלך, אמר לה אף אני גדול כמותן שלעיניהם אני מביאך, תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה, אמר לו בן עמרם זו מותרת או אסורה, ואם תאמר שהיא אסורה, זו היא מדינית אותה שתחתך מדינית, ומי התירה לך, נתעלמה ממנו הלכה, נעו כולם בבכיה, היינו רכתיב והמה בוכים פתח אהל טועד (במדבר טו ט), למה בוכים, שנתרפו ידיהן באותה שעה, משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנתקשטה ליכנס בחופה, לישב באפריזן, ונמצאת מקלקלת עם אחר, נתרפו ידי אוהביה וקרוביה, כך ישראל בסוף ארבעים שנה חנו על הירדן (קעא) לעבור אל ארץ ישראל, ושם נפרצו בזנות, ורפו ידי משה וידי צדיקים עמו, (קעב) ולמה נתעלמה הלכה ממנו, אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו, ולפי שנתעצל לא ידע איש את קבורתו, ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר וקל כנשר, לעשות רצון קונו שבשמים, ומיכאן אתה למד שמוקדק הקב"ה עם הצדיקים כחוט השערה:

[ל] וירא פינחס (במדבר טז טז). וכולן לא ראו (והלא לעיני כל ישראל ולעיני משה), [והלא כתיב לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל (שם טז י), אלא ראה מעשה וזכר הלכה, שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו: ויקם מתוך העדה (שם טז י). (קעג) מהיכן עמד, אלא שהיו נושאין ונותנין בדבר, אם הוא חייב מיתה, אם לאו, והוא עמד מתוך

הערות ותקונים

לרור א' בשם הילמדו, ופי' בקבוק, ומובא גם במקומות ה"ל: (קסג) והוא נשטה אחריה וסוחט תרנגול לפעור ואוכל עמה, וכ"ה בכ"י רומי וכ"ו רח"ט ובגדס, ובמדרש במ"ר טספ זו שאמרו חכמים הפוער עמנו לבעל פעור זו היא עבודתו שאמרו וישתחו לאלהיהן ויגמד ישראל לבעל פעור, בתחלה היו נכנסין בצינעא ויבסוף נכנסין צמדין נמדין זוגות כענין של למד בקר. ד"ה כדאם למיד במלאכתו, וילמד כנמדיים על ידיו. המאמר הראשון זו שאמרו חכמים הוסיף מעתיק אחד מן הספרי שם, וליתא בגדס, והמאמר השני הוסיף מנגמרא סנהדרין ס"ד ע"א, ע"ש: (קסד) קח את כל ראשי העם, מובא בילקוט שם בשם התנחומא: (קסה) המסויימין בהם כשמש, וכן היתה הגי' בגדס דפוס ראשון של קאנטאטאניא וגם בדפוס וויניציא וכן בכ"י ה' של אקספארד, וכן הוא גם בילקוט, אולם המדפוס מומאטוביה השמים המלה והכי' המיוחדין, ובמדרש במ"ר השמים המלה "המסויימין בהם כשמש": (קסו) נקלף מעליו, וגם בילקוט שם, עיין סנהדרין דף ל"ה ע"א, ועיין בסו' מהר"ו: (קסז) נקלף מעליו, והיין המדפוס מומאטוביה נקלף ודפוס וויניציא וגם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י רומי וכ"י רח"ט נקפל, והיין המדפוס מומאטוביה נקלף מעליו, ובמדרש במ"ר השמים המלה והכי' סר מעליו, וגם בילקוט הגי' נקלף: (קסח) תדע לך שהוא כן, ר"ל שהוכיח סנהדריות להרגו הנמדים: (קסט) והנה איש מכני ישראל, מובא בילקוט בלק שם, ומובא בגדס אות כ' ובמדרש במ"ר אות כ"ד: (קע) אמרה לו איני שומעת אלא למשה, עיין סנהדרין דף ס"ב, וירושלמי סנהדרין ס"ו דף כ"ח, שמ"ר סל"ג, ספרי פיסקא קל"א: (קעא) לעבור אל ארץ ישראל, בגדס: ובמדרש במ"ר סים שאמרו ויחטו על הירדן מנחת השימות עד אלל השמים צברות מואב (במדבר לג): (קעב) ולמה נתעלמה הלכה ממנו, בגדס ולמה רפו ידיו והרי עמד כנגד שמים רבוא בעגל שנאמר ויקח את העגל אשר עשו (שמות לה) ללמדך שצריך אדם להיות עז כנמר, אצות סוף ס"ה מ"ב, אבדר"ל פמ"א, ספחים קי"ג: (קעג) מהיכן עמד, ספרי פיסקא קל"א, סנהדרין ס"ב ע"א, סדר"א פמ"ו, שמ"ר סל"ג:

העדה ונתנדב : ויקח רומח בידו (במדבר כה ז) . נמל שני של ברזל בידו , והניחו בחיקו , והתחיל מסמך על העיץ במקל , שנתיירא מפני שבטו שהקיפו אותו , כיון שהניע אצלם , אמרו לו לטה באתה , אמר להם אף אני באתי לעשות צרכי , הניחוהו ונכנס , שאמלא כן לא הניחוהו : ויבא אחר איש ישראל אל הקובה וידקור את שניהם (שס טס ח) . דקר את שניהם זה על גב זה לתוך טומאת שניהם , שלא יהו ישראל אומרים לא היתה שם טומאה , (קעד) בא וראה כמה נסים נעשו שם , נתן כח בזרועו לסובלן , וכח במקל לעמוד בהן , ונתלה הפתח שיצאו שניהם תלויין , כשיצאו עמדו בני שבטו לפנוע בו , ועמד המלאך ונגף לפניו , כשראה פינחס שעמד לבלותן חבטן בקרקע , ועמד והתפלל וסילקן , הה"ד ויעמד פינחס ויפלא (הלים ק ל) , שהוצא עשה את הדין , אין ויפלא אלא דין , שנאמר ונתן בפלילים (שמות כא טב) : (קעה) ויהיו המתים במגפה וגו' (במדבר טס ט) . להודיעך בכל שעה שנופלין נמנין , אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי סרחון נופלין , אבל לעתיד לבא והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וגו' (בשע ז ח) :

חסלת פרשת בלק

פרשת פנחס

[א] וידבר ה' אל משה לאמר פינחס בן אלעזר וגו' (במדבר כה יא) . (א) ולמדנו הבינו ,

הערות ותקונים

(קעד) בא וראה כמה נסים נעשו שם , וכן הוא בילקוט טס בשם התנחומא , ובגדפס דפוס קאנטסאטניא ודפוס וויניציא , אבל המדפיס מומאנטובה השמיט זה והליג וקאף לשמו של הקב"ה ונעשה לו נסים עשר נסים , ווספר ומונה כל הי"ב נסים , וזה לקח המדפיס מן המדרש במ"ר , ובמדרש נוסף זה ע"פ הספרי בלק פסקא קל"א , ומבוא גם בילקוט סוף בלק , ועיין בגמרא בבלי סנהדרין דף פ"ב ע"ב ובירושלמי סנהדרין פ"י דף כ"ח ע"ד . ויש שטוייס גם בסדר הכסים , רק המדפיס העתיק כמו שהוא במדרש במ"ר . וגראה כי לפני בעל מסדר המדרש היה כן בקובץ אשר לפניו , כי נמלא ג"כ בתנחומא כ"י ה' של אקספארד גם בכ"י ספרדי , רק בקובץ אשר ממנו נדפס התנחומא בקאנטסאטניא היה כמו בכ"י שלפניו , ובה המדפיס מומאנטובה ותיקן ע"פ מדרש במ"ר . ובגדפס גם שלפני מפני שהיו אומרים ז"ל מפני הנקרין כדי שלא יהא אומרים , כמו שהוא במדרש טס , וכן הוא בספרי , ובספרי הגי' החקרין , ובירושלמי הווקרין , עיין ערוך ערך נקר , ויש גורסים הנקדנים , ע"פ בערוך . ויש להעיר כי לפניו בכ"י סופר ומונה רק ד' נסים , היינו נתן כח בזרועו לסובלו , הוא המובא במדרש במ"ר בנס החמישי . וכן וכה במקל לעמוד בו , הוא המובא במדרש במ"ר בשני השני , וזהו כח בעץ לנבואה את שניהם , וכן והלה הפתח שיצאו שניהם תלויין הוא כס האחד עשר , הבינה המלאך את משקף הבית כדי שיצאו שניהם תלויים לעיני הכל , וכן כשיצאו עמדו בני שבטו לפנוע בו כ' הוא גם הי"ב : (קעה) ויהיו המתים במגפה , להודיעך בכל שעה שנופלין נמנין , אחר זה נמלא הוספה בגדפס , משל לראש כו' , זס"ה חמת מלך עד אשר הקב"ה , והוא הוספת המדפיס מומאנטובה שהוסיף מן מדרש במ"ר סוף בלק . ובגדפס יש למחוק המלות , ואחר כן שאו את ראש" . וגם במקום בא אחד ופסרו לאותו שקילת את המלך ז"ל וספרו , פי' הכהו על הלחי , ובמדרש במ"ר טס ונתן משטר אחד לאותו שקילת את המלך , והמאמר הזה אשר נוסף במדרש במ"ר נמלא גם בכ"י ה' של אקספארד , וגם טס היה מלא המלך עליהם חמה וזהו להורגם , עד שזה יושב אחד מזביחהם ונתן מספר אחד לאותו שקילת את המלך מיד שכתב חמת המלך . וההוספה היא נמאלת גם בכ"י ספרדי , וכן בלחיה השמות , מזה נראה כי היה כן גם לפני בעל מסדר המדרש במ"ר בקובץ שהיה לפניו מן התנחומא ומשם העתיק :

(א) ולמדנו רבינו , כן מתחיל בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובכ"י ספרדי , ובכ"י השני ובכ"י ה' של אקספארד , ובכ"י מינכטן (כי הפרשה היתה נמאלת טס בקובץ 224) , גם בגדפס דפוס קאנטסאטניא ודפוס וויניציא , רק המדפיס מומאנטובה שינה הסדר , והליג בראש המאמר מאות ג' מה ראה הקב"ה . והמאמר שלפניו בהחלת המאמר הליג על הכתוב וידבר משה וידבר משה וידבר משה (באות י) ע"פ טס מקומו , וכמו שסיים בסוף הדרשה מנין ממה שקראו בעינין יפקד ה' אלהי הרוחות , והשאלה הרואה בני אדם ממוסים כיצד מנצח הניא לנכון על הכתוב הוא יען שסיים תדע לך שהוא כן משה מנבא מן הקב"ה בשעת מיתה אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד כו' . ולזה המאמר בתנחומא כיון רש"י בבשעת אלהי הרוחות וז"ל למה נאמר אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואיני דומיין זה לזה , מזה עליהם מנהיג שיבא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו . ובמדרש במ"ר ריש פינחס מתחיל ההחלה בענין שלום כמו שהליג המדפיס מומאנטובה , ולאות ז' מתחיל בשאלה בהלכה , הלכה אם ראה ארבה אוכלוסין של בני אדם וכו' כמו

הרואה בני אדם משונים כיצד מברך, (ב) [כך] שנו רבותינו הרואה הכושי, ואת (ג) הגיחור, ואת (ד) הלוקן, ואת (ה) הקיפח, (ו) ואת הבוהקנים, (ז) ואת הננס, (ח) ואת הדרקונוס, ואמר ברוך משנה את הבריות, הרואה [את הקמוע], את הסומא, ואת מוכה שחין, ואמר ברוך משנה את הבריות דיון האמת, (ט) אמתיו בזמן שהיו שלימין ונשתנו, אבל אם היו כן ממעי אמן, ואמר ברוך משנה הבריות, (י) הרואה בריות טובות, ואילנות טובות, ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שככה ברא לו בעולמו, (יא) אבל אם ראה אוכלוסין של בני אדם, ואמר ברוך חכם הרזים, כשם שאין פרצופותיהן שוין זה לזה, כך אין דעתן שוה, אלא כל אחד ואחד יש לו דעה בפני עצמו, וכן הוא אומר לעשות לרוח משקל (איוב כח כה), משקל של כל אחד ואחד, (יב) תדע לך שהוא כן, שכן משה מבקש מן הקב"ה בשעת מיתתו, ואומר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד מהם, ואין דעתו של זה דומה לדעתו של זה, ובשעה שאני מסתלק מהם בבקשה ממך אם ביקשת למנות עליהם מנהיג, מנה עליהם אדם שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו, מנין ממה שקראו בענין יפקוד [ה'] אלהי הרוחות לכל בשר וגו' (במדבר כו טו) :

[ב] [יפקוד ה' אלהי הרוחות] (סג). (יג) זש"ה האותיות שאלוני על בני ועל פועל ידי תצוני (ישעיה מה יח), (יד) משל למה הדבר דומה, למלך שנשא אשה, והיה לו (פז) שושבין, כל זמן שהמלך כועס על אשתו, השושבין מפייס ומתרצה המלך, בא השושבין למות, התחיל מבקש מן המלך, א"ל בבקשה ממך תן דעתך על אשתך, א"ל המלך עד שאתה מצוני על אשתי, צוה לאשתי עלי, שתהא והירה בכבודי, כביכול כך אמר הקב"ה למשה, עד שאתה מצויני יפקוד אלהי הרוחות לכל בשר, צוה אותם עלי, שיהיו זרוין בכבודי, מה כתיב למשה, וידבר ה' אל משה לאמר, צו את בני ישראל [ואמרת אליהם] את קרבני לחמי לאשי וגו' (במדבר כח א ב) :

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

כמו בכ"י שלפינו, רק השמים איזה דברים, ועיין הערה י"א לקמן: (ב) כך שנו רבותינו, תוספתא ברכות פ"ז, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב (דף י"ג ע"ב), ובבבלי ברכות כ"ח ע"ב: (ג) הגיחור, פ"י אדום הרבה, עיין בערוך השלם: (ד) לוקן, פ"י לנן: (ה) הקיפח, עיין בדרש"י בגמרא סס, ובירושלמי בני הכיסת: (ו) ואת הבוהקנים, זה ליתא בירושלמי, ועיין בגמרא בבבלי סס, כי ר' יהושע בן לוי אמר הרואה את הבוהקנים אומר ברוך משנה הבריות. אבל בבבלייתא סס הביאו כי הרואה הבוהקנים אומר ברוך דיון האמת: (ז) ואת הננס, פ"י זיוני וברומי *nanus* א"ש קצר קומה: (ח) ואת הדרקונוס, וכן בכ"י רומי הדריקונוס, ובכ"י רח"ס וכ"י מיינכטן הדרקונוס, ובירושלמי חסרה המלה, ובגמרא בבבלי הדריקונוס, וכן בגמרא דריקונוס, והערך בערך דריקונוס הביא הגי' והבדלניקוס, אבל עיקר הגי' הדריקונוס כמו שהוא בבבלי ובתוספתא, ולפינו בתנחומא נתהפכו האותיות, והמלה פרסית, ופירושה ארוך ביותר, עיין ערוך השלם: (ט) אמתיו בזמן שהיו שלמין וגשתנו, כן הוא לשון ירושלמי, ובבבלי סס איתא לא קשיא הא צמעי אמו הא בתר דאיתליד: (י) הרואה בריות טובות ואילנות טובות, ירושלמי סס הרואה אילנות נאים אדם נאים אומר ברוך שכן ברא בריות נאות בעולמו, ובגמרא בבבלי סס, ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו, ובתנחומא כ"י שלפינו הביא הכרעה בשם ומלכות, וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מיינכטן וכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי, ובגמרא סס הוא כמו בבבלי ברוך שככה לו בעולמו בלי סס ומלכות. ובגמרא סס במ"ר התחיל מן אס ראה אוכלוסין של בני אדם וכו' והביא גם סס הכרעה בא"ל אמ"ה חכם הרזים. והעיר סס הרד"ל מפורש כאן שכרעה זו בשם ומלכות, ושלא נדעת הרב"ד של כל ברכות שבכרס הרואה הן בלא סס ומלכות, והרמב"ן בתורת האדם שער ההודאה הביא מומאר זה מתנחומא ראה ג"ב, ע"ש: (יא) אבל אם ראה אוכלוסין של בני אדם אומר ברוך חכם הרזים, כ"ה בתוספתא סס פ"ו ובירושלמי סס (דף י"ג ג), ועיין בבבלי סס דף ל"ח ע"א. ומכאן התחיל בגמרא במ"ר אות ב': (יב) תדע לך שהוא כן שכן משה מבקש מן הקב"ה, לזה המאמר כוון רש"י בפ"י ע"ת (פינחס כ"ז פ"ז) ע"ש. ועיין מאמר הדומה קצת לזה בילקוט רמז חשע"ו בשם הילמדנו: (יג) זש"ה האותיות, מובא בילקוט ישעיה רמז סכ"ד בשם התנחומא, ומובא בגמרא אות י"א ובגמרא במ"ר אות ב', ובתנחומא בכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי וכ"י מיינכטן הוא כמו לפינו בהחלת הדרכה אחר השאלה בכלכה: (יד) משל למה הדבר דומה, נשנה בספרי פנחס פסקא קו"ד: (טו) שושבין, מורגל בדברי רז"ל, עיין ערוך, רע דוד מתרגם שושבין דוד ועיין רשב"ם ב"ב דף קמ"ד, והרמב"ם פ"ו מהל' טלוהין כתב וז"ל המעות שמשלחין נקרא שושבין, ואותם ששלחו

על אלו שקדמו בחרב כתיב לא תתעב אחזי וגו' לא תתעב מצרי (דברים כג ט), ועל אלה שקדמו בעבירה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (שם טז ד) :

[ה] (כו) צרור את המדינים. אע"פ שכתוב בתורה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום (דברים כ י), אבל אלו לא תדרוש שלוםם (שם כג ז) : (כח) ד"א צרור את המדינים. לפי שכתבתי כי תצור אל עיר [וגו'] לא תשחית את עצה (שם טז יט), לאלו לא תעשו כן, אלא חבלו אילנותיהן, וכן אתה מוצא כשהלך יורם מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ומלך אדום להלחם במואב ויסובו דרך שבעת ימים, ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם (מ"ג ב ט), התחילו בוכים, ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים וגו' (שם טז י), השיבו יהושפט האין פה נביא לה' וגו' (שם טז יא), ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו (שם), להודיע רשעו של יורם שלא היה מודה בו, ויאמר יהושפט יש (אתו) [אותו] דבר ה' וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום (שם טז יב), (כט) למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך, להודיע ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות, אלא כהדיוט, (ל) ויש אומרים מפני שנגזרה גזירה שיהרג עם אחאב, (לא) והיה הכתוב מונה לבנו מאותה שעה, לפיכך לא נכתב מלך, ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אותן נסים, (אמר) [ויאמר] אלישע, (למלך) [אל מלך] ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך וגו' (שם טז יג), התחיל מתחנן לפניו, א"ל כי קרא ה' וגו' (שם), ויאמר [אלישע] חי ה' צבאות אשר עמדתני לפניו כי (לולא) [לולי] פני יהושפט [מלך יהודה] אני נושא וגו' (שם טז יד), ועתה קחו לי מנגן [וגו'], כי כה אמר ה' לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים וגו' (שם טז טו י), מה שהיו צריכין, ועוד אמר להם (המואבים יפלו בידכם) [ונתן את מואב בידכם] ותחיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עין טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו (שם טז יח יט), (לב) אמרו לו והא כתיב לא תשחית את עצה (דברים כ ט), ואתה אומר כן, אמר להם על שאר האומות צוה, וזהו נקלה ובזויה היא, שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם (מ"ג ב יח), וכתוב לא תדרוש (את) שלוםם וטובתם (דברים כג ז), אלו האילנות טובים, לכך נאמר צרור את המדינים :

[ו] (לג) ויקי אחרי המגפה (במדבר כט ט). שאו את ראש (שם כ ט). כל זמן שנופלין הווקקו למנוין, משל לזאב שנכנס לתוך הצאן, הוצרך בעל הצאן למנותם לידע כמה חסרו : ד"א למה מנה אותם, משל לרועה שמסר לו בעל הבית צאנו במנוין, השלים שמירתו כשמחזירין צריך למנותן, וכשיצאו ישראל ממצרים מסרן למשה במנוין, דכתיב וידבר ה' אל משה במדבר סיני [וגו'], שאו את ראש [וגו'] (שם א ט), ואף כשיצאו כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסם סכותה כשש מאות אלף רגלי (שמות יג ז), הרי קיבלו במנוין, בא להפטר בערבות מואב החזירן במנוין :

הערות ותקונים

(כו) צרור את המדינים, אע"פ שכתוב בתורה, בילקוט נשמע ע"י שנת המעתיק מן צרור את המדינים זה עד צרור את המדינים שלאחריו, ובגדלס וכן במדרש במ"ר נוסף פה מאמר שלם החסר לפנינו, וכן חסר בכ"י רומי וכו' רח"ט, ונמצא גם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ססרדי (ובכ"י מונקטן לא העתיק כל זה), והסופספה מתחלת כן : את מואב כמו שבה עמשה צמדת רחמים כו', ואח"כ מתחיל שם ד"א צרור את המדינים כמו לפנינו בכ"י : (כח) ד"א צרור את המדינים, מובא בגדלס אות ג' ובגדלס במ"ר אות ו' ומובא גם בילקוט שם : (כט) למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך, מובא בילקוט מלכים רמז רכ"ז בשם התנחומא : (ל) ויש אומרים מפני שנגזרה גזירה, סדר עולם סי"ז : (לא) והיה הכתוב מונה לבנו בלוחה שעה, בכ"י רומי נמצא הגהה : „ומיהו מכל אלו הדברים אין להוכיח דמנה לבנו כלום, אלא מקרא דלעיל, דכתיב ואחיהו בן אחאב מלך וגו' בשנת י"ז ליהושפט, והיה היתה שנת י"ז כדפי' רש"י אלא דמנה לבנו, והיה הכתוב מונה לבנו, ס' דכתיב ובשנת חמש (שנים) ליהורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה (מ"ב ח טו), אלמא דבעדו קיים מנה לבנו, דהא כשמלך יהורם בן אחאב כבר היה יהושפט בן כ"ג שנה, והוא היה מלך כ"ה שנים, וכן ל"ה היה בתחלת מלכותו, שהיתה בשנת ד' ללחאב, וכשמלך יהורם בן אחאב כבר מלך יהושפט י"ח שנים, דהא אחאב מלך כ"ב שנה, לא מהו ד' שנים שקדם ליהושפט ישארו י"ח שנים, ובשנה ה' ליהורם בן אחאב כבר מלך יהושפט כ"ג שנים, ועוד מלך ב' שנים, ומפני שנגזר להרג עם אחאב מנה הכתוב אלו ב' שנים לבנו" : (לב) א"ל והא כתיב לא תשחית את עצה, מובא בילקוט שם בשם התנחומא : (לג) ויהי אחרי המגפה, מובא בילקוט פינתם רמז תשע"ג וחסר ה'יוון התחומא, ומובא בגדלס אות ד'

[ז] (לד) ותקרבה בנות צלפחד (במדבר כו ב) : אותו הדור היו הנשים גדרות מה שהאנשים פורצין, שכך אתה מוציא שאמר להם אהרן, פרקו נומי הזהב (שמות לב), ולא רצו הנשים ויחזו בכעליהן, שנאמר ויתפרקו כל העם את נומי הזהב אשר באזניהם (שם עג ג), והנשים לא נשתתפו במעשה העגל, וכן במרגלים שהוציאו דיבה וישבו וילגו עליו [את] כל העדה (במדבר יד לו), עליהם נגזרה גזירה, שאמרו לא נוכל לעלות (שם יג ב), אבל הנשים לא היו עמם בעצה, מה כתיב למעלה מן הענין, כי אמר ה' להם מות ימותו ולא נותר מהם איש (שם טו עב), [איש] ולא אשה, על מה שלא רצו להכנס לארץ, אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ, (לה) לכך נכתבה פרישת מדין לפרשה זו, שמה שפרצו האנשים גדרו הנשים :

[ח] ד"א ותקרבה וגו'. גדולה להן גדולה לאביהן, גדולה למכיר גדולה ליוסף, שכן יצאו ממנו נשים צדקניות וחכמות, ומה הן חכמתן, על פי השעה דיברו, שהיה משה עמוק בפרשת נחלות, לאלה תחלק הארץ (שם טו ז), אמרו לו אם כבן אנו נירש, ואם לאו תתיבם אמנו, מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה' (שם טז א), צדקניות היו שלא נישאו, ולמה וימנו למשה, שלא יראה את עצמו שפירש מן האשה ארבעים שנה, הודיעו הקב"ה באלו לומר הרי נשים שלא נצממו ישבו ארבעים שנה עד שנישאו להגון להם :

[ט] (לו) ויקרב משה את משפטן (שם). לפי שמה שאמר והדבר אשר יקשה מכם (דברים ה יז), באו בנות צלפחד לדין, אמר הקב"ה לא אמרת הדבר אשר יקשה מכם תקריבוני אלי, הדין שאינך יודע, הרי הנשים דנו אותו : (לו) ד"א ויקרב משה את משפטן. אמר ר' שמעון בן לקיש יודע היה משה רבינו את הדין הזה, אלא באו לפני שרי עשרות תחלה, אמרו להן דין של נחלה הוא, ואין זו שלנו, אלא של גדולים ממנו, באו לפני שרי חמשים, ראו שכבידו אותן שרי עשרות, אמרו שרי חמשים אף [אנו] יש (שם) גדולים ממנו, וכן לשרי מאות, וכן לשרי אלפים, וכן לנשיאים, השיבו להם כולם כענין הזה, שלא רצו לפתוח פה בפני מי שגדול מהם, (לח) אמר משה אם אומר להם את הדין, אטול את גדולתם, אמר להם אף אני יש גדול ממני, לפיכך ויקרב משה את משפטן, השיבו כן בנות צלפחד דוברות (שם טז ז), שהודה הקב"ה לריובורן : נתון נתן להם (שם). (לט) תן להם מטלטלין, ובכורת אביהן בנכסי חפר (כ) נמלו שלשה חלקים, חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים, וחלקו עם אחיו בנכסי חפר (מא) ושהיה בכור נמל שני חלקים :

הערות ותקונים

ובמדרש במ"ד אות ז' : (לד) ותקרבה בנות צלפחד, אותו הדור כו', מוצא בילקוט פינחס רמו תשע"ז בשם התנחומא, ומוצא בנדפס אות ז' ובמדרש במ"ד אות י'. ולפי זה נמצא בנדפס הוספה כל אות ה' המתחיל לאלה תחלק הארץ וכל אות ו' המתחיל אך בגורל, וכמו כן נעתיק מהמסדר מדרש במ"ד פכ"א אות ה' ואות ט'. וכל המאמר הזה לא נמצא בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס, רק נמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי - (לה) לכן נכתבה פרשת מדין ופרשה זו בנדפס לכן נכתבה פרשה זו סמוך למיתת מרים, וזה מטעם המתחיל כי הים כתוב פרשת מדין ופרשה זו בנדפס בפרשת מרים, והוסף מלת למיתת, ובמדרש במ"ד ל"ג למיתת דור המדבר : (לו) ויקרב וגו' לפי שמה שאמר, מוצא בילקוט רמו תשע"ד בשם התנחומא. ובנדפס נמצא כל אות ח' הוספה, רק בסיום אות ח' הוא כמו לפניו, וכן במדרש במ"ד אות י"ב הוא נוסף ע"פ התנחומא אשר נעת דפוס, והמלה „וכתיב" בתחלת המאמר היא מיותרת, וההוספה ליתא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וילקוט שם, ובכ"י מיינכטן נמצא רק בתחלת המאמר, ויקרב משה את משפטן לפי שמה שאמר הדבר אשר יקשה מכם, וסיים „ט' כדאיתא בתנחומא", ונמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי : (לז) ד"א ויקרב, אמר ר' שמעון בן לוי, מוצא בילקוט שם ובנדפס אות ט' ובמדרש במ"ד בסוף אות י"ב : (לח) אמר משה אם אומר להם את הדין, כ"ה גם בכ"י רח"ס ובילקוט, אולם בכ"י רומי ובנדפס ובמדרש במ"ד נמצא לפני זה, הלכו לפני אלעזר אמר להם הרי משה רבינו, באו אלנו ואלנו לפני משה, ראה משה שכל אחד ואחד כבד את מי שגדול ממנו" אמר אם אומר להם את הדין כו' : (לט) סן להם מטלטלין, וכן מוצא בילקוט בשם התנחומא ובנדפס ובמדרש במ"ד, ועיין שם בחדושי הרד"ב : (מ) נמלו ג' חלקים, ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ב, ספרי פינחס פסיקא קל"ד ד"ה נתון נתון, ע"ס : (מא) ושהיה בכור, ללפחד היה בכור, עיין בבבלי ב"ב ק"ט ע"ב, וכמ"ל בספרי ריש פסיקא קל"ג, ובגמרא דרשב"ה שהיה ללפחד בכור ממ"ט והעברת, ופי' רשב"ה ממ"ט והעברת כל

[י] ד"א נתון תתן להם. שנמלו בעבר הירדן, (מב) וקרבו לפני יהושע ואלעזר בארץ כנען, שנאמר ותקרבה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים וגו' (יהושע י"ד), ואף יעקב אבינו ידע שגומלות מיכאן ומיכאן, שנאמר בנות צעדה עלי שור (בראשית מט כג), זה הירדן שגעשה שור שלא יכנס לארץ, ואמר לו (יעקב ליוסף) בנותיך נשלות מיכאן ומיכאן: והעברת את נחלת אביהן להן (במדבר כ"ז). נאמר בירושלמי ונתתם (ע"ע ט), (מג) ובבת והעברתם, שהיא מעברת נחלה משבט לשבט: והיתה לפני ישראל לחקת משפט (ע"ע י"א). מלמד שהנחלות יוצאות בדיינין: (מד) (וידבר) [ויאמר] ה' אל משה [לאמר] עלה אל הר העברים הזה וגו' (ע"ע כ"ג). מה ראה ליכתב אחר פרשת נחלות, אלא ששמע משה מפי הקב"ה נתון תתן להם, סבור שנתרצה לו הקב"ה, אמר הרי אני מנחיל את ישראל, א"ל הקב"ה גזירתי במקומה עומדת. עלה אל הר העברים וגו', (מה) אין אתה יפה מאהיך:

[יא] (מו) וידבר ה' אל משה לאמר, צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי וגו' (ע"ע כ"ה ב). ילמדנו רבינו המנחות שהיו נקרבות על גבי המזבח כיצד היו נקרבות, (מו) כך שנו רבותינו כל המנחות באות מצה, (מח) הוי"ן מחמין שבתודה, ושתי הלחם, שהן באות חמין, ר' מאיר אומר השאור (מט) בודה להן מתוכן ומחמין, ר' יהודה אומר אף היא אינה מן המבוחר, אלא מביא את השאור, ונותן לתוך המדה וממלא את המדה, אמרו לו אף היא היתה חסירה או יתירה, (ג) כל המנחות נילשות בפושירין ומשמירין שלא יחמיצו, ואם החמיצו שיריה עובר בלא תעשה. שנאמר כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמין (ויקרא כ"א), והייב על לישתה ועל עריכתה ועל אפיתיה, (נא) ואין לך חביב מכל הקרבנות יותר מן התודה, (נב) א"ל הקב"ה

הערות ותקונים

כל פטר רחם: (מב) וקרבו לפני יהושע, ליסול נחלת חיי משה מנשה שנתן יהושע בדרך ישראל: (מג) ובנה וסעברתם, עיין ב"ב ק"ט ע"ב: (מד) וידבר ה' אל משה, וכו"ה בכ"י רח"ס ובגדפס ובמדרש במ"ד, ותקניתי ויאמר ה' אל משה: (מה) אין אתה יפה מאהיך, בגדפס גם בדפוס קאטשטאגניאל ודפוס וויניציא גי' אין אתה יפה מאהיך בזרוע, בעל אוח אמת כתב מלת בזרוע מיותר. והמסדר מן מדרש במ"ד תיקן והוסיף (בהתחלת אות י"ד, ובאמת מוסב לסוף אות י"ג) "יפקוד ה' אלהי הרוחות, כל מי שלגשק לרבי אגור כאלו בא זרוע". וראיתי בכ"י ספרדי ג"כ הגירסא כמו במדרש במ"ד: (מו) וידבר ה' אל משה לאמר ילמדנו רבינו, התחלת המאמר הזה שאלה בהלכה נמלא גם בגדפס אות י"ב, עד ואין לך חביב מן הקרבנות, אולם במדרש במ"ד לא העתיק כל המאמר הזה, ובגדפס פס לפני המאמר הזה, (באות י"ג) נמלא בדפוס קאטשטאגניאל ודפוס וויניציא וכן בכ"י ספרדי הוספה ומתחיל יפקוד ה' אלהי הרוחות מה ראה לבקש העורך הזה אחר סדר נחלות, אולם המדפוס מומלעוזה הפך הסדר והליג (באות י' והתחלת אות י"א) המאמר אשר בכ"י שלפניו בהתחלת הפרשה המתחיל ילמדנו רבינו הרואה בני אדם משונין, עיין לעיל הערה א', וגם במדרש במ"ד מתחיל באות י"ד כמו בדפוס קאטשטאגניאל ודפוס וויניציא וכ"י ספרדי במאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות, ובדפוס מומלעוזה הוא באומע אות י"א, ובמדרש במ"ד פס הוסיף באומע המלות הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בצית הועד שלך, הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המנחלות, וזה ליתא בגדפס ולא בכ"י ספרדי, ולקח זה המסדר או הגנייה מן הילמדנו, מוצא בליקוט רמז חשע"ה ד"ה לעיני כל עדת בני ישראל, ושם גי' ופורס את המנחלות, עיין ערוך ערך מחלל, ובגדפס (סוף אות י"א) אחר הקיום שנאמר קח לך את יהושע בן נון, מתחיל למע ממלה תורה לתאנה שרוב האילות היות והגפן והתמרה נלקטין כאחד, וכן הוא במדרש במ"ד בסוף אות ע"ז, אולם במדרש פס בהתחלת אות ט"ו נמלא הוספה אשר ליתא בגדפס (וגם בדפוס קאטשטאגניאל ודפוס וויניציא ובכ"י ספרדי אינה), והוא המאמר המתחיל ד"א יפקוד ה' משל למלך שראה אשה אחת יתומה כו עד לסיך נוצר תאנה יאכל פריה, וראיתי כי כן נמלא בכ"י ה' של אקספארד רק עד הסיום אשר יבא לפניהם ואשר יבא לפניהם, והמאמר שלאחריו משל למלך שאמר לבן ביתו, ליתא בכ"י, ונמלא מוצא בליקוט משלי רמז תקק"ס בשם התנחומא: (מו) כך שנו רבותינו, משנה מנחות כ"ב ע"ב: (מח) חוץ מחמין שבתודה, עיין פי' המשנה ברש"י ע"ס ובהרע"ב: (מט) בודה, בכ"י ספרדי כורה, ועיין בחוס' ע"ס ד"ה בודה שפי' לשון הוצא מלשון אשר בדה מלבו: (ג) כל המנחות נילשות בפושירין. משנה מנחות כ"ה ע"א: (נא) ואין לך חביב מכל הקרבנות יותר מן התודה, המלות יותר מן התודה נשמעו בגדפס: (נב) א"ל הקב"ה למשה, במדרש במ"ד חסר ההתחלה היינו שאלה בהלכה כמו שהעירוני בהערה מ"ה ומתחיל באות ט"ו מן המאמר הזה, והלשון שהחל בה הוא כמו בכ"י שלפניו את קרבני לחמי לאשי, א"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל

למשה, אמור להם לישראל, לא בשביל שאני צריך לכם אמרתי לכם להקריב לי קרבנות, שכל העולם כולו שלי הוא, שנאמר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה (תהלים נ: י): [יב] (נג) ואמרת להם זה האשה וגו' (צמדנר כח ג). לא שניהם בבת אחת, אלא את הכבש האחד תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (סג סג ד), (נד) אמר ר' יהודה בר סימון מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר היה מכפר על עבירות שנעשו בלילה, ותמיד של בין הערבים היה מכפר על עבירות שנעשו ביום, מכל מקום לא לן בירושלים אדם ובידו עון, שנאמר צדק ילין בה (ישעיה א כה), אמר להן הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם מקריבים להם הפנים וקרבנות, אבל לעולם הבא אני אערוך לכם שולחן גדול, ויהיו אוטות העולם רואין ובושין, שנאמר תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהלים עג ט), ואומר הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' (ישעיה סג י):

[יג] (נה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם וגו' (צמדנר כט לה). ילמדנו רבינו מזה לאכול בחג חוץ לסוכה, (נו) כך שנו רבותינו [ר' אליעזר אומר] ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה, וחכמים אומרים אין לדבר קצבה, (נד) חוץ מילי יום טוב הראשון [של חג בלבד], (נה) ולמה התירו חכמים להפטר מן הסוכה ביום טוב האחרון, אלא כל שבעת ימי החג היו מתפללין לשללים, ויום האחרון מתפללין על הגשמים, לכך נפטרים מן הסוכה, כדי שיתפללו בלב שלם על הגשמים, ואעפ"כ יום טוב האחרון עולה לימות החג, למה שכך כתיב עצרת תהיה לכם, והיתה ראוייה להיות אחר החג חמשים ימים, כשם שעצרת אחר הפסח חמשים ימים, אלא

הערות ותקונים

לא שאני צריך לקרבנות כל העולם כולו שלי הוא, הבהמה שאתם מקריבים אני צרתי אותה וכה"ל אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, וכן צדקס הביא כן, ואחר זה הסיוס, מתחיל צדקס גם ככ"י ה' של הקספארד ובכ"י ספרדי וצדקסוס הראשונים וגם צדקסס במ"ר מאמר גדול (והוא צדקסס בלות י"ב י"ג, וצדקסס במ"ר אות ט"ו י"ו י"ה י"ט כ') המתחיל אמר ר' סימון י"ג מדות רחמים כתיב זי. וכל זה הוא הוספה מאת מסדר התנחומא החדש אשר לקח מן הפסיקתא ספקא את קרביני לחמי, ובהערה ז' בפסיקתא שם העירוני כי כל הפסוק ישנה בתנחומא פינחס ומן התנחומא העתיק אותה המסדר מדרש במ"ר פ' פינחס, ובתנחומא וביו"ר נוסף צדקסס, ח"ל הקב"ה למשה אמור להם לישראל לא שאני צריך לקרבנות, כל העולם טולו שלי הוא, הבהמה שאתה מקריב אני צרתי אותה, וכן הוא אמר לא ארעב לא אומר לך. ועתה חראה כי המסדר מן החדש הביא ההתחלה כמו שהוא בתנחומא כ"ו שלפינו וחכ"כ העתיק מהפסיקתא ובכ"י רמזי וכ"י רח"ס הוא ג"כ כמו צדקס"ל שלפינו, ועל השינויים בין התנחומא החדש וצין הפסיקתא תמלא בהערות שלי להפסיקתא. והנה המסדר הזה מן התנחומא החדש העתיק עד קראתי עליו ובטן רשעים תחסר (הוא קרוב לטוף אות י"ב וצדקסס במ"ר הוא עד סוף אות כ') והשאר לא העתיק, ואח"כ מתחיל צדקסס (סוף אות י"ב) וצדקסס במ"ר (אות כ"ה) ואמרת להם זה האשה להם בבת אחת, הוא כמו לפינו בכ"י בלות י"ב, עיין בהערה שלחמרי: (נג) ואמרת להם זה האשה, אחר שהוסף צדקסס מאמר גדול מן הפסיקתא, עיין בהערה שלפינו, מתחיל מכלל צדקסס אות י"ג גם צדקסס במ"ר אות כ"ה: (נד) אמר ר' יהודה בר סימון, פסיקתא ספקא את קרביני (דף כ"ה ע"ב), ובפסקא החדש (דף כ"ה ע"ב). ובפסקא דלוי' (דף קכ"ב ע"ה) ובמדרש שה"ס סוף פ' לטוסיז, ובמדרש קה"ר פ"ה, ובילקוט ישעיה רמז רנ"ו בשם התנחומא, ובילקוט פינחס רמז תשע"ו בשם הפסיקתא: (נה) ביום השמיני, ילמדנו רבינו, מובא גם צדקסס אות ט"ו, ובעל מסדר מדרש במ"ר לא העתיק כל המאמר הזה שלפינו בלות י"ג, והחל במאמר מאות י"ד, זש"ה תחת אהבתי. וצדקסס שם לפני המאמר ילמדנו רבינו ממלא מאמר אחד בלות י"ד: לו את בני ישראל זש"ה שדי לא מלאהו שניא כח. וכל המאמרים וכן בלות ט"ו המתחיל זש"ה יספת לגוי, הם הוספות בתנחומא אשר כעת צדקסס, ונמאליס גם בכ"י ה' של הקספארד וכ"י ספרדי וצדקסס קאטקאטניניא ודפוס ווייניציא וכן נעתיק צדקסס במ"ר צדקסס אות כ"ב ואות כ"ג זה אחר זה, כי המאמר מילמדנו מאות ט"ו ילמדנו רבינו לא העתיק המסדר הזה, והנה המאמר הראשון מאות י"ד מן התנחומא החדש אשר העתיק בעל מדרש במ"ר, נעלם ממנו המקור אשר שאב מתוכו המסדר הזה, ונמלא בלמעמ מאמר עתיד הקב"ה לעשות לכל לדין חופה, הנובע מן גמרא ב"ב ע"ה ע"ה ע"ה ע"ה. והמאמר מהו להדשו יבכר, שכל אינן ואינן מחדש צדקסס, הוא בירושלמי שקלים פ"ו ה"ב, ומובא בילקוט יחזקאל רמז ספ"ג, והמאמר השני זש"ה יספת לגוי, עיין בפסיקתא פסקא ביום השמיני עזרת ושם בהערה ג': (נד) כך שנו רבותינו, משנה סוכה כ"ו ע"ה: (נד) חוץ מילי יום טוב הראשון של חג בלבד, כן הוא במשנה שם, וכ"ה גם בכ"י ה' של הקספארד, וצדקסס חוץ מילי יום האחרון בלבד, וכ"ה בכ"י ספרדי: (נה) ולמה התירו חכמים, עיין סוכה כ"ו ע"ה, שמיני ספק שביע צדקסס ב"ב

אמר הקב"ה חורף הוא, ואינן יכולים להניח בתיהם ולבא לכאן, אלא עד שהן אצלי יעשו עצרת, מנין ממה שקראו בענין ביום השמיני עצרת:

[יד] (נב) [ביום השמיני עצרת תהיה לכם וגו']. וז"ה תחת אהבתי ישמנני ואני תפלה (תהלים קד), (ס) אתה מוציא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות, לפיכך היו צריכין להיות אוהבין אותנו, לא דיון שאין אוהבין אותנו, אלא עוד שונאין אותנו, שנאמר תחת אהבתי ישמנני, לפיכך אמר להם הקב"ה שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות על אומות העולם, אבל עכשיו קרבו על עצמכם, ביום השמיני עצרת תהיה לכם:

[טו] (סא) והקרבתם עולה [אשה ריח ניחוח לה] פר אחד איל אחד (במדבר כט ז). משל למלך שעשה סעודה שבעה ימים, וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה, כיון שעברו שבעת ימי המשתה, אמר לאותו כבד יצאנו ידי בני המדינה, נגלגל אני ואתה במה שתמצא, לישראל בישראל או דג או ירק, כך אמר הקב"ה לישראל, כל קרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג על אומות העולם הייתם מקריבים, אבל ביום השמיני עצרת תהיה לכם, גלגלו במה שאתם מוצאים, בפר אחד ואיל אחד:

[טז] (סב) ביום השמיני. מה ראה להיות פוחת בכל יום, אלא לימדך התורה דרך ארץ, מן הקרבנות, שאם ילך אדם לאכסניא וקיבלו חבירו, יום ראשון מקבלו ומאכילו עופות, (סג) ובשני מאכילו דגים, [בשלישי מאכילו בשר], ברביעי מאכילו ירק, כך פוחת והולך עד שמאכילו קטניות:

[יז] (סד) ביום השמיני עצרת תהיה לכם. מהו לכם, אמר להם הקב"ה לישראל השמחה נאה לכם, ראשי חדשים נאים לכם, מועדים נאים לכם, ימים טובים נאים לכם, לכך נאמר תהיה לכם. (סה) שאל עובד כוכבים אחד את ר' עקיבא, א"ל למה אתם עושים מועדות, לא כך אמר לכם חדשים ומועדיכם שנאה נפשי (ישעיה ח ז), א"ל ר' עקיבא אילו אמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר, לא אמר אלא חדשים ומועדיכם, בשביל אותם מועדות שעשה ירבעם, שנאמר ויעש ירבעם חג וגו' (מ"א יג ג), אבל המועדות האלו אינן בסלין לעולם, ולא החדשים, למה שהן להקב"ה, שנאמר מועדי ה' (ויקרא כג ג), ואומר אלה הם מועדי (שם טז), [אלה מועדי ה'] (שם טז ד), לכך אינם

הערות ות קונים

כ"ע לא פליגי דלא מברכיין, כי פליגי למיתב, למ"ד שמיני לזה ולזה מיתב נמי לא יתביין, ועיין פסיקתא דרב כהנא פסקא ביום השמיני עזרת ובהערה ס"ג מה שהבאתי שם מרש"י ז"ל בפרסם הגדול מאמר ארץ: (נב) ביום השמיני, וז"ה תחת אהבתי ישמנני, מוצא בנדפס באגלע אות ס"ו, ובמדרש במ"ר אות כ"ד, ובמדרש ש"ס מומור ק"ד, ובחזית פ"א: (ס) אתה מוציא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים, עיין מה שהעירותי בפסיקתא פסקא ל' הערה ע"ב ובהערה ע"ד: (סא) והקרבתם, מוצא בנדפס ובמדרש במ"ר: (סב) ביום השמיני מה ראה להיות פוחת, מוצא בנדפס אות י"ו ובמדרש במ"ר אות כ"ה: (סג) ובשני מאכילו דגים בשלישי מאכילו בשר, כן תרגמי אולם בכ"י רומי וכ"י רח"ס הגי' יום ראשון מאכילו עופות בשני מאכילו דגים בשלישי מאכילו ירק, ובפסיקתא סוף פסקא ביום השמיני עזרת (דף קל"ה ע"ב) איתא ג"כ מה ראה להיות פוחת בכל יום, אלא לימדך התורה דרך ארץ, שאם ילך אדם לאכסניא וקיבלו חבירו יום א' מאכילו עופות בשני מאכילו דגים בשלישי בשר ברביעי ירק. והעירותי שם בתוספת חולין דף פ"ד ע"א ד"ה עשרה שהציאו מי שיש לו עשרה מנה יקח לישראל דגים, חמשים מנה יקח לישראל בשר, במקומם היו דגים בזול יותר מן הבשר, אבל במדרש אומר אורחיס יום א' אווחיס ותרנגוליס יום ב' דגים יום ג' בשר יום ד' קטניות עכ"ל. וכוונתו למאמר שלפניו. ונס"ר"ה ע"ה סוף פ' סיחם הביא חז"ל, ובמדרש רבי התחומא למדה תורה דרך ארץ, שמי שיש לו אכסניא יום ראשון יאכילו פטמות, למחר דגים, למחר בשר בהמה, למחר קטניות, למחר ירק, פוחת והולך כברי החג. והיה א"כ לפניהם הגי' בשני דגים בשלישי בשר. ובמדרש במ"ר הגי' בשני מאכילו בשר בשלישי מאכילו דגים, ובנדפס הגי' בשני דגים בשלישי נביזה, ומה מטעות המדפסים מואכילובם, כי בדפוס קאנטאטאגניא דפוסם וויניציא כחוב יום ראשון מאכילו עופות בשני מאכילו דגים ג' מאכילו ירק, והוא משגגת המעותיק, וז"ל בג' מאכילו [בשר, בד' מאכילו] ירק, ובה הוא ותיקן והציג ביום ג' מאכילו נביזה ברביעי מאכילו ירק: (סד) ביום השמיני עזרת תהיה לכם מהו לכם, מוצא בנדפס, ובמדרש במ"ר מוצא בקינור: (סה) שאל גוי אחד את רבי עקיבא, מוצא בילקוט ישעיה רמז רנ"ה בשם התנחומא, ושם גורם את ר' עקיבא בליטורי, וזה ליתא גם בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס ולא בכ"י מינקטן:

במלים לעולם, ועליהם נאמר סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישיר (ספלים ק"ח ט) :

חסלת פרשת פנחס

פרשת מטות

[א] וידבר משה אל ראשי המטות וגו', איש כי ידור נדר לה' (במדבר ל"ג ג). (א) ילמדנו רבינו כיצד קונמות ונדרים, (ב) כך שנו רבותינו (ג) קונם [שאני ישן שאני מדבר שאני מהלך האומר לאשתו קונם שאני משמשך ה"ז בלא יחל דברו, שבועה] שאני ישן, קונם שאני מדבר, שאני מהלך, אסור, (ד) חומר בשבועות מבנדרים, ובנדרים מבשבועות. כיצד, קונם סוכה שאני עושה, לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח, בנדרים אסור להניח ולעשותן, אע"פ שהן מצות, ובשבועות מותר, לפי שאין נשבעין לעבור על המצות, (ה) אמר להן הקב"ה לישראל, הוּו זורין בנדרים, ואל תפריצו בהן, שכל הפורין בנדרים, מופו למעול בשבועות, והמועל בשבועות כופר בי, (ו) ואין לו מחילה לעולם, שנאמר כי לא ינקה ה' וגו' (שמות כ"ז), (ז) וכתוב אחד אומר ונשבעת ה' וגו' (ויקרא כ"ג), אמר להם הקב"ה לישראל לא תהיו סבורים שמותר לכם לישבע בשמי אפי' באמת אין אתם רשאים לישבע בשמי, אלא אם יהיה כך כל מידת אלו, את ה' אלהיך תירא [ואתו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע] (דברים י"ט), שתהא כשלשה אלו שנקראו יראי אלהים, אברהם איוב ויוסף. אברהם, דכתיב כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב), ובאיוב כתיב תם וישיר וירא אלהים וסר מרע (איוב ה'), ויוסף כתיב את האלהים אני ירא (בראשית מב יח), הוּו את ה' אלהיך תירא. [ואתו תעבוד], אם אתה מפנה עצמך לתורה, ולעשות מצות, ואין לך עבודה אחרת, לכך נאמר ואתו תעבוד. ובו תדבק, (ח) וכי יכול אדם לידבק בשכינה, והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא (דברים ד"ד), אלא (ט) כל המשויא בתו לתלמיד חכם שקורא ושונה, והעושה לו פרקמטיא, והמהנהג מנכסיו, עליו נאמר ובו תדבק, אם יש כך כל הללו אתה יכול להשבע, ואם לאו אין אתה רשאי להשבע, מעשה (בהר) [בינאי] המלך אשר היה לו שני אלפים עיירות בהר המלך, וכולן נחרבו על שבועת אמת, (י) כיצד אדם אומר לחבירו בשבועה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני, ואשתה כך וכך במקום פלוני, והיו הולכין ומקיימין את שבועתם ונחרבו, ומה הנשבע באמת כך, הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה :

[ב] וידבר ה' אל משה לאמר, נקום נקמת בני ישראל וגו' וכלי הקדש והחצוצרות התרועעה בידו] (במדבר לא ח"ג). (יא) ילמדנו רבינו כמה תקיעות תוקעין ערב שבת להבדיל את העם מן המלאכה, (יב) כך שנו רבותינו שלש תקיעות תוקעין להבטיל

הערות ותקונים

(א) ילמדנו רבינו, מובא גם בנדפס אות א', ובעל מדרש במ"ר לא העתיק ההתחלה והחל מן ה"ד ונסעתי חי ה' אמר להם הקב"ה וכו' : (ב) כך שנו רבותינו, משנה נדרים ו"ד ע"ב : (ג) קונם שאני ישן, הוספתי כמו שזכר במשנה ט"ו ע"ב, ועיין ברין במשנה י"ד ע"ב שכתב קונם שאני ישן, כגולתו נרסקין שאני בלא יוד, ובשבועות נרסקין שאני כו' ע"ט : (ד) חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות כ"ל טו', הוספתא נדרים ס"א, ועיין בבלי נדרים י"ג ע"ב וברש"י ט"ט : (ה) אמר לכן הקב"ה, מובא בילקוט ריש מעות רמז תשס"ט בשם התנחומא, ומובא במגורת המאור ס' מ"א ג"כ בשם התנחומא : (ו) ואין לו מחילה לעולם, בנדפס ואין לו מחילה בעולם, ג"ל לעולם : (ז) וכתוב אחד אומר ונשבעתי, מכלן החל בעל מדרש במ"ר ריש מטות וידבר משה איש כי ידור נדר ה"ד ונסעתי חי ה', וראש המאמר כמו בתנחומא לא העתיק, ועיין הערה א' : (ח) וכי יכול אדם, סוטה י"ד ע"א בתובות ק"א : (ט) כל המשויא בתו לנח, שבת דף ס"ב : (י) כיצד אדם אומר כו', כ"ה גם בדפוס קאנטאטניא ודפוס וויניציא וכו' : (יא) של אקספארד וכו' ספרדי גם במדרש במ"ר הובע מהתנחומא, והמדרשים ממאנטובה השמיט זה והל"ג ב"ן איש לאשתו בין אב לבתו (במדבר ל"ו) מה בעל אינו מסייר אלא נדרים של עניו נפש ודברים שזינו לבינה, כך האב אינו מסייר אלא על עניו נפש ושזינו לבינה. והוא נקח מספרי מטות פוסקא ק"ה. ועיין נדרים דף ע"ט ע"ב וברש"י ט"ט : (יא) ילמדנו רבינו כמה תקיעות וכו', מובא גם בנדפס אות ב', אבל בעל המסדר את המדרש במ"ר השמיט זה והחל בצות ב' במאמר ר' יהודה אומר : (יב) כך שנו רבותינו שלש תקיעות

את העם מהמלאכה, כיצד חזן הכנסת נוטל את החצוצרות (יג) ועולה לגג גבוה של עיר ותוקע, (יד) כל מי שהיה רחוק מן העיר נפטר ממלאכתו, וחוזר ובא ותוקע שניה, (טו) הקרובים נכנסין לעיר, (טז) שלישית תוקע והיו מטמינין את החמין, ומדליקין את הנרות, גמר לתקוע היתה קדירה על נבי כירה, היו מניחין אותה בארץ, ואם היה נר ביד אשה היתה מנזת אותה בארץ, השבת בחצוצרות היא מתקדשת, וכן ראשי חדשים וחמועדים, שנאמר ובוים שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות (נמדנר י'), וכשהיו נוסעין בחצוצרות היו תוקעין ונוסעין, שנאמר ותקעתם תרועה [שנית] ונסעו המחנות וגו' (ע עס 1), וכשמתכנסין בחצוצרות היו תוקעין, שנאמר ובחקל את הקהל תתקעו (ע עס 2), וכשהצר מיצר תוקעין בחצוצרות, שנאמר וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות (ע עס 3), וכשהלכו לנקום במדין בחצוצרות עשו נקמה בהם, שנאמר וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו :

[ג] (יז) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך (עס 3 א). אמר ר' יהודה אילו רצה משה לחיות כמה שנים היה חי, שתלה הקב"ה מיתתו אחר נקמת מדין, אמר משה בשביל שאחיה אעקב נקמת ישראל מן המדינים, מיד וידבר משה אל העם לאמר ההלצו מאתכם אנשים (עס 2), צדיקים, (יח) ולהלן בחר לנו אנשים (שעס 1 ע): לתת (את) נקמת ה' במדין (נמדנר עס 1). הקב"ה אמר נקמת בני ישראל (עס 3), ימשה אמר נקמת ה', אמר להם הקב"ה (יט) דין שלכם מתבקש, שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולמים אם היינו ערלים, או עובדי עבודת כוכבים, או כופרים במצות, לא היו רודפים אחרינו, אלא בשביל תורה ומצות שנתת לנו, הלכך הנקמה שלך, הוי לתת (את) נקמת ה' :

[ד] אלה למטה אלה למטה (עס 4 ד). יש אומרים שני אלפים מכל שבט ושבט שלה, ויש אומרים שלשת אלפים [מכל שבט ושבט], (כ) שנים עשר אלה חלוצי צבא, (כא) ושנים עשר אלה שהיו משמרין כליהם, ושנים עשר אלה לתפלה, ומנין שנאמר אלה למטה אלה למטה (עס) : וימסרו מאלפי ישראל אלה למטה (עס 5). ומחו

הערות ותקונים

תקיעות תוקעין להבטיל את העם מן המלאכה, משנה סוכה דף כ"ג ע"ב, בע"ש היו מוסיפין עש, שלש להבטיל את העם מהמלאכה, ושלש להבטיל בין קדש לחול, ועיין בגמרא שבת דף ל"ה ע"ב, ת"כ עש תקיעות תוקעין ע"ש ראשונה להבטיל את העם מהמלאכה שבשדות, שניה להבטיל עיר וחמיות, שלישית להדליק את הנר, ועיין עס בגמרא תנא דבי רבי ישמעאל: (יג) ועולה לגג גבוה של עיר, עיין בפרש"י. בגמרא שבת עס שהיה גג מיוחד בגובה העיר ואמלעיתה לתקוע עס: (יד) כל מי שהיה רחוק מן העיר, היינו אותם שהם בשדות, עיין בגמרא עס, תקיעה ראשונה נמנעו העומדים צדה מלעבוד מלעזור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבצדה: (טו) הקרובים נכנסין לעיר, כי הן אלה הקרובין רשין ליינס עד שיבואו רחוקין וייכנסו כולם כאחד, גמרא שבת עס, ועיין עס בגמרא ע"י: (טז) שלישית תוקע והיו מטמינין את החמין ומדליקין את הנר, בגמרא עס שלישית להדליק את הנר, הוא דברי ר' נתן, ואמרו עס שלישית סילק המסליק, והעמין המטמין, והדליק המדליק: (יז) נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ואחר תאסף אל עמך, אמר ר' יהודה מכלן החל להעתיק כעל מסדר ממדרש במ"ר, וכל אות ב' השמים: (יח) ולהלן בחר לנו אנשים, כמו דקיקים, שמ"ר פ"ב, מכליתא בשלח, וכו' גם בגמרא ובמדרש במ"ר, ובגמרא ובמדרש במ"ר נוסף עוד, וכן בגמרא חרדמה על אנשים (אויב ד'), והמאמר הזה מובא בזילקוט מכות רמז תשפ"ה בשם התנחומא: (יט) דין שלכם מתבקש שגרמו לי להזיק אתכם, וכו' בכ"י רומי וכו' רח"ם, וזילקוט ובגמרא דפוס קאשטנאטיא הריו ריקו שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם, וכן המדפוס דפוס וויניציא והשמים כל זה והלוי, שכל המדויג כנגדם כאלו מדויג כנגד הקב"ה, ואחריו צא המדפוס מנאטעוה והשמים את אשר תיקן המדפוס מוויניציא, והלוי במקומו, אלא אמר הקב"ה להם, הריו ואתם זיקו שלכם מתבקשים שגרמו לי להזיק אתכם. וכן הוא בכל הרפוסים האחרונים, והנה המלה ריקו או זיקו הוא בשעות. וז"ל דיקו, כי המלה יונית *ελατ* ופי' דין ומשפט, עיין ערוך ערך דקיון. ובמדרש במ"ר הגי' דיקו שלכם, וכתב המ"כ הגי' בתנחומא אמר הקב"ה להם דין שלכם מתבקש שגרמו לי וכו', והביא בשם התנחומא כמו שראה בזילקוט מובא כן בשם התנחומא, והוא בתנחומא שלפינו בכ"י ולא בגמרא: (כ) שנים עשר אלה חלוצי צבא, זה נשמע במדרש במ"ר ע"י שגת המעתיק: (כא) ושנים עשר אלה שהיו משמרין כליהם, בדפוס מנאטעוה נוסף ועליהם הוא אומר שניך כעדר הקצובות וגו', וכן נמלא גם במדרש במ"ר, ואולי נוסף ע"פ המדרש, ולדעתו הוסיף מניה אחד ועליהם הוא אומר שניך כעדר הקצובות וגו' להעיר על דברי המדרש חיות ס"ד אות ג', ר' יצחק פתח קריה

וימסרו, שהיו נמסרין וזנות זה לזה, וימסרו בעל כרחם, שתלה הכתוב מיתת משה אחר נקמת מדין, אמרו נלך למדין וימות משה נמנעו מליך, אמר הקב"ה למשה הפל עליהם גורלות על השבטים והם נמסרים מאליהם :

[ה] (כב) וישלח אותם משה (במדבר לא ו). הקב"ה אמר למשה נקום בעצמך, והוא שלח לאחרים, אלא על ידי שנתגדל במדין, אמר אינו כדון שאני מיצר

למי שעשו לי טובה, (כג) המשלח אומר באר ששנת סמנו מים (כד) אל תזרוק בו אבן. ולמה שלח לפניהם פינחס, אמר מי שהתחיל במצוה הוא גומרה, הוא השיב את המת, הוא יגמור את מצותי : וכלי הקדש (סז). זה הארון, (כה) שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (סז : ט), ר' יוחנן אמר (כו) אלו בגדי כהונה שבחן אורים ותומים, שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן וגו' (שמות כט כט) : ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (במדבר טז ט). ומה ביקש שם, אלא שהלך ליטול שבר של כ"ד אלף (כח) שנפלו בעצתו : ויקחו את כל השלל [וגו'] ויביאו אל משה (סז : טז). להודיע שבחן שלא רצו ליטול הביזה עד שהביאו לפניו ואחר כך [נמלו] ברשותו : ויצאו משה ואלעזר חתן (סז : טז). להודיע ענותנותו של משה, (כט) שהיו כולם תלמידי תלמידיו :

[ו] ד"א נקום נקמת בני ישראל. (ל) וז"ה לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז), מהו לא יגרע מצדיק עיניו, אין הקב"ה מונע מצדיק מה שרוצה לראות בעיניו, מלמד שהיה משה מתאוה לראות נקמת המדינים (לא) קודם שימות, ועליו נאמר ישמח צדיק כי חזה נקם (תהלים נח יא), (לב) ישמח צדיק זה משה, כי חזה נקם, נקמת מדין, פעמיו ירחיץ בדם הרשע (סז), (לג) זה בלעם :

[ז] ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר לג ה). (לד) ילמדנו רבינו כמה מתנות טובות נבראו בעולם, (לה) [כך שנו רבותינו שלש מתנות ברא הקב"ה בעולם]

הערות ותקונים

במלחמת מדין, ודרשו שם שניך כעדר הקצבות שנים עשר אלף נבדכה שנים עשר אלף במסירה כו' ע"ג : (כב) וישלח אותם משה, ופושל בילקום שם בשם התנחומא : (כג) המשלח אומר, ב"ק דף ז"ב ע"א : (כד) אל תזרוק בו אבן, אחר זה נמלא בדרשם ונעתק גם במדרש במ"ר, ויש אומרים שאינה זו מדין שנתגדל בה משה, שזו בלד מורכב והיא חריבה עד עכשו, והוסיף הרד"ל שזו בלד מואב במרחית דרומית ארץ ישראל, אבל זו של משה סמוך למזרים בדרומית מערבית ארץ ישראל, וכן נמלא ההוספה בכ"י ספרדי וכו"י ה' של אקספארד : (כה) שנאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, היינו הארון והשלחן והמנורה, כמו שהביא רש"י בפי' עה"ת (במדבר ט ז) ובספרי ממות פיסקא קנ"ו וכלי הקדש זה ארון, שנאמר ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו (במדבר ד') ועיין בדרש"י (במדבר לא ו), וכלי הקדש זה הארון והי"ץ כו' ע"ג ועיין סוטה דף מ"ג ע"א : (כו) אלו בגדי כהונה שבחן אורים ותומים, במדרש במ"ר שם אורים ותומים ז"ל שבהם, וכן תיקן הרד"ל ע"ג : (כז) ומה ביקש שם, סנהדרין דף ק"ו ע"א בשם ר' יוחנן : (כח) שנפלו בעצתו, בדרשם ובמדרש במ"ר טו"ף אחר זה, עליו נאמר כורה שחת בה יפול וגולל אכן אליו תשוב (משלי ט) והמנפסים ממאגטובה הוסיף פה (בסוף אות ג') משל להבוא נמלא דהוא חייל למיסב ולמתבע קרני, ואודני דהוא ליה גזו מנייה, והוא לקוח מגמורא סנהדרין דף ק"ז סס, אחר שהביא המאמר אמר ר' יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבע אלף שהסיל מישיראל סיימו אמר מר זוטרל בר טוביה אמר רב הייט דלאמרי אינשי גמלא אולא למיבני קרני, אודני דהוא ליה גזיון מנייה, וגם אחר זה הוסיף המדרש ממאגטובה כל המאמר מן ויקחו את כל השלל (סוף אות ג') וכן המאמר ד"ל נקום את נקמת ב"י (אות ד) עד פרש'ו להמנודה, וליחא בדפוס קאנטאטניאל ודפוס ווינייה, והוסיף כל זה מן מדרש במ"ר : (כט) שהיו כולם תלמידי תלמידיו, ואפילו הכי הלך לקראתם : (ל) וז"ה לא יגרע מצדיק עיניו, מובא בילקום חיוב רמו תתק"ב בשם התנחומא : (לא) קודם שימות, בדרשם ובמדרש במ"ר סיים, והיה מביקש מן הקב"ה על כך שיאם בעיניו : (לב) ישמח צדיק כי חזה נקם ישמח נדיק זה משה, מובא בילקום תהלים רמו תשע"ו בשם התנחומא : (לג) זה בלעם, וכן בכ"י רומי וכ"י רח"ט שגלס פה המאמר, אבל בתנחומא הדרשם ובמדרש במ"ר מלא אחר זה הוספה, אמר משה לפיכחם ולאנשים הנוכחים, עד רבות מהשבות בלב איש, וממלא גם בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי. ונראה כי היה גם לפני רש"י ז"ל בהכ"י אשר היה לפניו, כמו שהביא המאמר הוא יבועש י"א ח' בשם התנחומא : (לד) ילמדנו רבינו כמה מתנות טובות נבראו בעולם, מובא גם בדרשם אות ה', ובעל המסדר את המדרש במ"ר הביא הלכה ג' מהמות נבראו בעולם, ה"ג מלה "הלכה", ובאמת אין כאן הלכה כלל, רק דרך המסדר היה בכל פעם שכתב בתנחומא "ילמדנו רבינו" ה"ג לו במדרש במ"ר אסף העתיק מהתנחומא מלה "הלכה". גם חסר במדרש שם המלות "חכמה ונבירה ושושר" : (לה) כך שט רבותיו. הוספתי

הכמה וגבורה ועושר, (לו) וזה אדם לאחת מהן נטל חמדת כל העולם, (לו) אימתי בומן שבאות מאת הקב"ה, ובאות בכח התורה, אבל גבורתו ועושרו של אדם אינן כלום, שכן אמר שלמה שבתו וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים להם וגם לא לנבונים עושר וגו' כי עת ופגע יקרה את כולם (קהלת ט יא), וכן אמר ירמיה כה אמר ה' אל יתהלל חכם בהכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו (ירמיה ט כב), ומתנות אלו כיון שלא באות מן הקב"ה סופן להפסק ממנו:

[ח] (לה) שני חכמים שני חכמים עמדו בעולם, אחד מישראל, ואחד מאומות העולם, בלעם מאומות העולם, ואחיתופל מישראל, ושניהם אבדו מהעולם הזה

ומהעולם הבא, (למ) [שני גבורים עמדו בעולם, אחד מישראל, ואחד מאומות העולם, שמשון מישראל, וגלית מאומות העולם, ושניהם אבדו מן העולם], שני עשירים עמדו בעולם, קרה מישראל, והמן מאומות העולם, ושניהם אבדו מן העולם, למה שלא היתה מתנתן מן השמים, וכן אתה מוצא בבני נד ובני ראובן שהיו עשירים הרבה, והיה להם מקנה גדול, וחבבו את המקנה, וישבו להם חוצה לארץ ישראל, (ב) לפיכך גלו תחלה מן השבטים, שנאמר ויגלם לארובני ולגדי (דברים טו), (מא) [מי גרם להם, על שהפרישו עצמן מן אחיהם בשביל מקניהם, ומנין טמה שקראו בענין ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד (במדבר לב ב)]:

[ט] (מב) ומקנה רב. וז"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים פה ט), מהו כי לא ממוצא וממערב,

לא טמה שאדם עמל ויוצא לסחורה, והולך ממזרח למערב נעשה עשיר, אפילו פורש בספינות, והולך ממזרח למערב, וחוזר על המדבריות, ועל ההרים, לא נעשה עשיר, (מג) מהו ולא ממדבר הרים, (מד) אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא הרים, חוץ מזה שהוא רוממות, שאין אדם מטרומם מן הדברים הללו, ומה הקב"ה עושה, (מה) נוטל מזה

הערות ותקונים

הוספתי כמו שהיא בכ"י רומי ובנדפס, וגם בכ"י רח"ס ליתא להמלות כך שנו רבותינו, וגם שם הוא כמו בכ"י שלפניו, ומוצא גם בילקוט ירמיה רמז רפ"ד, וגם שם הגי' כמה מתנות טובות נתנו בעולם חכמה וגבורה ועושר והשמים גם המלות ילמדנו רבינו, וכן ראיתי אח"כ בילקוט מסות רמז תשס"ו מוצא זה אחרי המאמר ומקנה רב וז"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כדרך בילקוט להפוך הסדר והביא ג"כ שלש מתנות אלו נבראו בעולם חכמה וגבורה ועושר, וכיון הגי' בלי מלות ילמדנו רבינו ולגרום כך כמה מתנות נבראו בעולם חכמה וגבורה ועושר, והמלה כמה אין כאן מלת השאלה: (לו) וזה אדם לאחת מהן נטל חמדת כל העולם, נדפס נוסף וכן נעתק גם במדרש במ"ר וזה בחכמה וזה בכל, וזה בגבורה וזה בכל, וזה בעושר וזה בכל: (לז) אימתי שבאות מאת הקב"ה ובאות בכח התורה, נדפס אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות מנח הגבורה של הקב"ה ובמדרש במ"ר במיקום ובאות מנח הגבורה, הגי' ובאות מנח התורה, וכן יש להקן נדפס, וכן ראיתי בכ"י ה' של אקספארד במיקום מנח הגבורה של הקב"ה הגי' שם מנח התורה: (לח) שני חכמים, וז"ה נדפס, שהוסף המדפיס ממהלכות, ובדפוס ראשון דפוס של קאנטאטאניאל וגם של וויניציאל חסר מן שני חכמים עד ב' עשירים, ובמדרש במ"ר גורם שנו רבותינו, ובעל בילקוט השמים בכ"י התקומות המלות, שנו חכמים: (למ) שני גבורים, חסר גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, והוספתי ע"פ הנדפס, ומוצא גם בילקוט ירמיה שם בשם התנחומא לכן שמום בלי ספק ע"י שגגת המדפיס מן שני עד שני, והסר גם בילקוט מסות: (ב) לפיכך גלו תחלה מכל השבטים, עיין פתיחתא דליכא רבתי פ"ה: (בא) מי גרם להם, הוספתי ע"פ התנחומא הנדפס ומדרש במ"ר, והסר גם בכ"י רומי ורח"ס, ובמדרש במ"ר במיקום מנין ממה שקראו בענין המורגל תמיד בסיום המאמר, הציג, מנין ממה שכתוב בתורה: (מב) ומקנה רב היה לבני ראובן וז"ה כי לא ממוצא וממערב, מוצא בילקוט מסות רמז תשס"ו וכן בילקוט שמואל רמז פ"ה בשם התנחומא, ובילקוט תהלים רמז תתי"ב מן המאמר ד"ה הוא ג"כ מתנחומא שלפניו, והליון תנחומא במאמר שלפניו מוסב על זה, ומוצא גם כן מוצא המאמר הזה בערוך ערך הר בשם הילמדנו, ויש שינויים בין התנחומא והילמדנו: (מג) מהו ולא ממדבר הרים, מוכח הוסף המדפיס ממהלכותא מאמר גדול אל התנחומא, ולקח דבריו מן המדרש במ"ר פ"כ אות ח': (מד) אמר ר' אבא כל הרים שבמקרא, בילקוט שמואל בשמות אמר ר' אבין, ומוצא לנכון בילקוט מסות ותהלים שם, ובנדפס אשר הוסף המדפיס המאמרו הגורס אמר ר' אבא סגיגוריא, ובכ"י ספרדי אמר ר' אבא סרגוניא, ובמדרש במ"ר מרומיאל, (אות ח') אמר ר' אבא מרומיאל, יש לתקן סרגוניא, ולשני נעשית סרגוניא, ובמדרש במ"ר מרומיאל, וסרגוניא שם מוקם, עיין מה שהעיר בזה הרב בעל סדר הדורות אות א' ערך ר' אבא סדרוניא: (מה) נוטל

נותן לזה. (מו) שאלה מטרונות אחת את ר' יוסי בן הלפתא לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, אמר לה ליששת ימים, אמרה לו ומאותו יום מהו עושה, אמר לה וישב ועושה סולמות, מעלה לזה, ומוריד לזה, תדע לך כשביקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד, הפיל את המזינים בידם, מה כתיב וישבו בני ישראל את נשי מדין [ואת ספם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם] (במדבר לא ט), ואחר כך ומקנה רב היה לבני ראובן, היו כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, (מו) ואיהו עשיר השמה בחלקו, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך ושוב לך (הלים קה ט): חסלת פרישת ממות

פרישת מסעי

[א] אלה מסעי בני ישראל (במדבר לג א). (א) ילמדנו רבינו מי שנדרף (ב) מן הגיזים ומן הליסמין, מהו שיהלל את השבת, (ג) כך שנו רבותינו מי שהיה נדרף מן הגיזים ומן הליסמין, מוחלל את השבת ומציל את נפשו, שכך אנו מוצאין בדוד, (ד) כשביקש שאול להורגו ברח מפניו וימלט, אמרו רבותינו מעשה (ה) שבאו כתבים רעים מן המלכות לגדולי ציפורי, באו ושאלו את ר' אליעזר בן פרטא אמרו לו כתבים רעים באו לנו מן המלכות, (ו) מה אתה אומר נברה, והיה מתירא לומר להם ברחו בשבת, (ז) אמר להם ולי אתם שואלים, לכו ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד, ביעקב כתיב ויברח יעקב (ויצט"ג), במשה כתיב ויברח משה מפני פרעה (שמות ג טו), (ח) בדוד כתיב ודוד ברח וימלט (ש"א יט יח), (ט) ואומר לך עמי בא בחדריך וגו' (ישעיה טו כ),

הערות ותקונים

מזה ונותן לזה, עיין בנדפס שהוסף המדפיס ממהלכות דברים, ולקח דבריו מן המדרש במ"ד אות ח' בפ' כ"ב, ובעל המדרש במ"ד לקח מן הילמדנו, והראיה לדברינו שבעל המדרש במ"ד לקח את דבריו אלה מן הילמדנו, תראה בערוך ערך הר שהביא ג"כ מן הילמדנו, ע"ש ותמצא כי האמת כן: (מו) שאלה מטרונות אחת את ר' יוסי בן הלפתא, עיין פסיקתא דרב כהנא פסקא דשקלים (דף י"ב ע"א) אמר רבי ברכיה בלשון הזה שהיה ר' יוסי בן הלפתא, ע"ש, ועיין גם ב"ד פס"ח, וי"ר פ"ח, במ"ד פ"ג, תנחומא הנדפס וישלה אות", ובילקוט מסות רמז תשפ"ו שאלה מקדויות יש לתקן מטרונות, מן אות ט נעשית קי, ומן אות ר נעשית ד, והבאתי זה להראות איך מפרש אחד כתב ב"ד בילקוט פי' מוקדיות מנוי מוקדון, ומובא לכוון בילקוט שמואל רמז פ"ה ובילקוט תהלים רמז תתי"ב, גם יש לתקן בילקוט מסות טס לכונה ימים ברא את עולמו וכו' עד יושב ועושה סולמות, ל"ל וכו' עד יושב ועושה סולמות, ר"ל בשם תמצא כל המאמר עד יושב ועושה סולמות: (מו) ואיהו עשיר השמה בחלקו, וכו"ה בכ"ו רומי וכ"ו רח"ס, אבל בנדפס אות ז' וגם במדרש במ"ד נמצא הוספה המתחלה ומוקדה רב ז"ה ל"ב חכם לימוני, במדרש במ"ד טס נוסף בהתחלה מה שחסר בתנחומא הנדפס, ונמצא בילקוט מסות טס בשם הילמדנו, כמו שמוכח במדרש במ"ד, וכן קלת מזה מובא בילקוט קהלת רמז תקפ"ט, ע"ש:

(א) ילמדנו רבינו, מובא גם בנדפס אות א', ובעל המדרש במ"ד השמיים המלות ילמדנו רבינו והיני ה"לכה": (ב) מן הגיזים, פי' חיילות בל"ע שודדים, ובעל מדרש במ"ד היני מן הגיזים, וכן בכ"ו רח"ס הגי' מן הגיזים, אולם בכ"ו רומי וכ"ו מינכטן (בכ"ו מינכטן נעקח פי' מסעי) הגי' מן הגיזים. עיין בהערה שלאחריה: (ג) כך שנו רבותינו, לאו פירוש האמר, עיין במשנה ר"ה כ"ג ע"ב הנה להניל מן הליקא ומן הגיזים ומן הנהר ומן המפולת הרי אלו כאלשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח, ונראה כי הרמז"ס גורם מן הגיזים, כמו שתראה בנמרא שבת פכ"ז ה"ז הביא היוצאין להניל נפשות ישראל מיד עבו"ם או מן הנהר או מן המפולת, איך ספק שהיה כתוב ב"ד הגיזים, והח"כ היינו עבו"ם, או יתה הגי' הכונה מיד הגיזים והח"כ היינו המדפיסים מן העבו"ם. וגם בגמרא עירובין דף מ"ה ע"א איתא הנה להניל מן הגיזים ומן הנהר ומן המפולת. ובנמרא ב"ק דף קי"ד ע"א איתא במשנה המניל מן הנהר או מן הגיזים או מן הלסמים, אולם בגמרא טס הביאו המניל מן הנכרים, כאילו היתה הגי' במשנה הגיזים: (ד) כשבקש שאול להרגו ברה וימלט, ור"ל שברה בשבת דכתיב ויקס דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול (ש"א כב יא), וכל גובה בשבת, עיין ילקוט שמואל רמז ק"ל בשם הילמדנו, ועיין מנחות דף ז"ה ע"ב, ועיין בדר"ק בש"א כ"ב ז' באריות: (ה) שבאו כתבים רעים מן המלכות לגדולי צפורי, בנדפס הוסף, בשבת: (ו) מה אתה אומר נברה, פי' חוץ לתחום, עיין עירובין טס: (ז) אמר להם ולי אתם שואלים, בנדפס נוסף אמר להם ב"רמו", וכ"ה גם במדרש במ"ד: (ח) בדוד כתיב ודוד ברח וימלט, בנדפס הביא הכתוב ודוד גם וימלט (ש"א יט יח) אולם במדרש במ"ד הביא כמו בכ"ו שלמינו: (ט) ואומר לך עמי בא בחדריך, ואולי הכונה בנה שהביא הכתוב הזה ע"פ דרשת לעיל בתנחומא (וינא אות ה) לך עמי בא בחדריך אל תעמוד כנגד השעה, אלא תן לך מקום, שהרי אני נחתי מקום לשעה, שנאמר הרי אחר ימינו, נבוח עמד כנגד השעה ונפל, ארנסה

(י) ומנין שפיקוח נפש דוחה את השבת, שנאמר ושמרתם את חקותי [ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם] וחי בהם (ויקרא י"ח), ולא שימרת בהם, וכתוב במילה וביום השמיני ימול בשר ערלתו (שם י"ג), ואפילו בשבת, והלא דברים קל וחומר, ומה המילה שהיא אחת מרמ"ה איברים [של אדם], דוחה את השבת, כל גופו על אחת כמה וכמה. אמר הקב"ה [לישראל] בני הזהרו במצותי, ושמרו את התורה, כי כמה נסים ונפלאות עשיתי לכם מיום שיצאתם ממצרים, והפלתי את שונאיכם, והעברתי אתכם בים, והפלתי פחד ורעדה באויביכם, והשמדתי את האמורי וסיוחן ועוג, וכל ארבעים שנה שהייתם במדבר, לא הנחתי אתכם שעה אחת, וכמה נחשים ועקרבים הרגתי לפניכם, שנאמר המוליכך במדבר הגדול והגורא נחש שרף ועקרב (דברים ט"ו), (יא) לכך אמר הקב"ה למושה, כתוב המסעות שנסעו ישראל במדבר, כדי שידעו כמה נסים עשיתי להם בכל מסע ומסע. (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין] אלה מסעי בני ישראל וגו' ויכתוב משה את מוצאותם למסעיהם על פי ה' :

[ב] [אלה מסעי]. (יב) משל למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחר לרפואתו, כיון שהיו חורין התחיל אביו מונה את המסעות, כאן ישגנו, כאן הוקרנו, כאן חששת בראשך, כך אמר הקב"ה למושה מנה להם את כל המקומות, היכן הכעיסוני, (יג) לכך נאמר אלה מסעי :

[ג] [יד] וידבר ה' [אל משה לאמר] צו את בני ישראל וגו', כי אתם באים אל הארץ כנען (מדבר ל"ד ז). מלמד שהראה הקב"ה למושה כל מה שהיה, ומה שעתיד להיות, הראה לו שמשון עומד מדין, וברק מנפתלי, וכן כל דור ודורשיו, דור ופרנסיו, דור וחכמיו, דור ורשעיו, דור וצדיקיו: (טו) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי

הערות ותקונים

אברהם צרח מפני נמרוד, יחזק מפני פלתיס, יעקב מפני עשו, משה מפני פרעה, דוד מפני שאול ומפני אכשלוס בנו, ע"כ: (י) ומנין שפיקוח נפש דוחה את השבת, מובא כן גם בנדפס, אולם בעל מדרש בני"ר (אות א') השמיט זה, ואולי ע"י טגת המעתיק, ואחר הכתיב לך עמי בא חתריך הנוסחא שס, אמר להם הקב"ה וכלנו כל גדולי עולם יראו ויברחו מן שונאיכם כל אותם מ' שנה שעשיתם במדבר כו', המלות „וכלנו כל גדולי עולם יראו ויברחו מן שונאיכם" היא הוספה חילונית אשר רשם אחד בלדו אחר שחושב יעקב ומשה ודוד וברחו, הוסיף כן בלדו, וכלנו ר"ל כיוצא באלו כל גדולי עולם יראו ויברחו, ואח"כ הובא זה פנימה שלא במקומו, ובנדפס דפוס קאטשאנטיניא דפוס וויניציא חסר מן ואלה הנחתי אתכם מפניו שעה אחת, עד המוליכך במדבר הגדול והגורא מקום נחש שרף ועקרב, והמדפיס מומאנטובה הוסיף זה לגוף הספר: (יא) לכך אמר הקב"ה למושה כתוב המסעות, מובא בילקוט ריש מסעי רמז תספ"ו בשם התנחומא: (יב) משל למלך שהיה בנו חולה, מובא בילקוט שס, גם ברש"י עה"ת בשם התנחומא, וכן מובא בנדפס אות ג', ולפני המאמר הזה נמלא בתנחומא הנדפס מאמר אחד (כל אות ג') המתחיל אלה מסעי בני ישראל זש"ה נחית בלאן עמך, עברו נחית לטון נוסריקין, וכן העתיק כל המאמר בעל מדרש בני"ר פכ"ז וזה הוסיף בעל מסדר התנחומא הנדפס מן הילמדנו, כמו שהראה בילקוט ריש מסעי הביא בשם הילמדנו זש"ה נחית בלאן עמך מה האין און מנטיניא אותן ללל כו', וזה נמלא ג"כ במאמר הזה, לכן און ספק שכל המאמר נוסף ונעתיק מן הילמדנו, אף כי התחלת המאמר נמלא ג"כ בהתחומא כ"י פ' בשלח אות ס"ו אבל בקת סיטויס, מובא ג"כ המאמר שהוא בהתחומא בשלח, ונמלא גם כ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי וגם בדפוסים הראשונים גם דפוס וויניציא נשמעו המלות „ר" וישע אומר נפלאות עשית להם חרות נתת להם ימיך הוסיף אותם, תלוי ראש נתת להם ביד משה וזאת"ן והמדפיס מומאנטובה הוסיף חלק המאמר הזה אל תוך הספר פנימה ונמלא לבנו במדרש בני"ר שס, וההוספה מן הנדפס ליתא גם בכ"י רומי וליתא גם בכ"י רה"ס (ובכ"י מיינכטן לא העתיק המעתיק מאמר שלי), ונמלא גם כ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי וגם בדפוסים הראשונים דפוס של קאטשאנטיניא ודפוס וויניציא: (יג) לכך נאמר אלה מסעי, בנדפס אות ג' נמלא הוספה ונעתיקה גם במדרש בני"ר (אות ד') ד"ה למה זכו לכתוב בתורה כל המסעות עד סוף אות ג', ובמדרש שס עד סוף אות ד', ואון ספק שנוסף מן הילמדנו הנאמר, וליתא בכ"י רומי ורה"ס"ו נמלא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי ובדפוס קאטשאנטיניא ודפוס וויניציא: (יד) וידבר וגו' מומלד שהראה הקב"ה למושה מובא בנדפס אות ד' ובמדרש בני"ר אות ה', ועיין בספרי פ' ברכה פסוק שג"ו בבריכות, ובילקוט ברכה רמז תתקס"ג בשם הספרי: (טו) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליזחוק וליעקב לאמר אמר הקב"ה למושה שבעה ששבעתיו כו', ובנדפס ובמדרש בני"ר הג' שנאמר זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליזחוק וליעקב וגו' מומלד שהראה ניהנס, אמר משה מי יודינין זה כו', ולדעתי נכון מאלד בני"ר רומי זאת הארץ (ומוסב על הכתוב שלפניו גם' ממות ל"ד ב') לך אמור לאברהם ליזחוק וליעקב שבעה ששבעתיו להם קיימתי לבעיה לך נאמר לאמר, וראיתי בכ"י רה"ס וכ"י מיינכטן שמוכא כך, ויאמר ה' אל משה זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' אמר

לאברהם ליצחק וליעקב לאמר (דניס לי ד). אמר הקב"ה למשה שבועה שנשבעתי להם קיימתיה לבניהם, לכך נאמר לאמר :

[ד] (מז) **כתיב** ויאמר יהושע אל עכן וגו' (יושע י ט). אמר לו עכן בשביל דבר זה שאתה אומר אלי אני מת, כיון שראה עכן כך, אמר בלבו עתה אלכד כנורל ולא אאמן ואחשב כזבן לפני יהושע, באותה שעה אמר עכן ליהושע, על מה אתה מפיל גורלות בני ובין ביתי, אפיל הנורל בינך ובין פינחס, אם לא יעלה הנורל על שניכם אף אני מאמין, באותה שעה (אמר) [ויאמר] יהושע (לעכן) [אל עכן] בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן [לן] תודה והגד נא לי מה עשית (ע), א"ל עכן ליהושע אף אתה הגד לי מה עשית, מיד פלה מחלוקת בישראל, ועמדו שבש יהודה במריבה, והרגו מישראל כיתות כיתות, כיון שראה עכן כך, אמר בלבו כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ואני על ידי נהרגו כמה אנשים מישראל, אני הוא חומא מחמתי, מוטב שאודה פשעי לפני הקב"ה ולפני יהושע ולא תבא קלקלה על ידי, מה עשה עכן עמד והשמיע קולו (יו) והסו כל הקהל לפניו, אמר ליהושע אמנה אנכי הטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי (ע ע ס כ), ולא זאת בלבד, שכבר מעלתי באחרות, א"ל יהושע ואני כך הייתי יודע שהרבר תלוי כך, והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני (ע ע ס ט), (יח) וארא בשלל (ע ע ס כ), [אמר ליה] ראיתי מה כתיב בתורה ואכלת את שלל אויביך (דניס כד יד), אדרת שנער וגו' (יושע ע), ואל תאמר שאני עני והייתי צריך, שאין בשבט יהודה עשיר ממני, מיד וישלה יהושע מלאכים וירצו האהלה וגו' (ע ע ס כ), מפני מה שלח אותם יהושע, כדי שלא יגנבו אותם שבט [יהודה] ויוסיפו במחלוקת, לפיכך שלח יהושע מהרה, ויביאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויציקם לפני ה' (ע ע ס כ), מהו ויציקם, אמר יהושע רבש"ע על אלו כעסת על בניך, הרי הם נתונים לפניך, מיד ויקח יהושע את עכן בן זרה וגו' [ואת בניו ואת בנותיו ואת שורו ואת חמורו] (ע ע ס כ ד), את בניו ואת בנותיו כדי לרדותן, ואת שורו ואת חמורו ואת אהלו לשריפה, וכל ישראל עמו (ע), לראות בדינו כדי שלא יהו רגילין לעשות כן, ויעלו אותם (אל) עמק עכור (ע). ויאמר יהושע מה עכרתנו [יערך ה'] (היום הזה) [ביום הזה] (ע ע ס ט), (יט) היום הזה היא עכור ויש לו הזק לעולם הבא, וירגמו אותו כל ישראל אכן (ע), הוא לבדו, וישרפו אותו באש (ע), בממונו הכתוב מדבר, שכן נאמר לו על פי הגבורה, והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו (ע ע ס יו), אלא ללמדך שהודה עכן שבשבת גנב אותם, והוציא מיריחו והטמין בתוך אהלו, ונסקל על חילול שבת, וגשרף על שמעל בחרם, ומנין אתה מוצא, שכן הקב"ה אמר ליהושע, ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל, וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת, כה תעשה ששת ימים, ושבעה כהנים וגו' (ע ע ס ז), ללמדך (ב) שבשבת נכבשה יריחו, ודבר זה עשה יהושע מדעתו, והסכים הקב"ה על ידו, אמר יהושע השבת קודש שנאמר ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם (שמות לא יד), וכל מה שבשבענו בה היא קדש, שנאמר וכל כסף וזהב וכלי נחשת [וברזל קדש הוא לה'] (יושע ו יט), ומנין שרז"בים על ידו, שנאמר [והיתה העיר] חרם היא וכל אשר בה לה' (ע ע ס יו), באותה שעה וישב ה' מחרון אפו (ע ע ס יז), ועליו נאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה (משלי עז יד), זה יהושע שהשיב חרון אף ה' מישראל :

הערות ותקונים

אמר לו הקב"ה למשה לאמר ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי להם קיימתיה לבניהם, לכך נאמר ויאמר, ומה שדרים בנדפס מלמד שהראה גיהנס לא ידעתי איך לייק מזה, ועיין בספרי זכרה פסקא ס"ח אחר שמושב סל כל מה שהראו הביא ד"א עד לער, שהראו גיהנס, ע"ש, ונדפס ובמדרש במ"ר ממלא אחר זה הסופס, וליתא ככ"ר רח"ס וכ"י רומי, וממלא גם ככ"י ה' של אקספארד ובכ"י הספרדי: (מז) כתיב ויאמר יהושע אל עכן, מובא בילקוט יושע רמז ו"ה בשם התנחומא ומובא ג"כ בנדפס אות ה' ובמדרש במ"ר בלמעט אות ו', ועיין בגמ' סנהדרין דף מ"ג ע"ב וירושלמי סנהדרין פ"ז ה"ג (דף כ"ג ע"ג): (יו) והסו כל הקהל לפניו, ככ"י רומי והסו כל העדה את דבריו, ובכ"י רח"ס והסו כל הקהל לפניו, ובנדפס והסבו כל העדה לפניו, וגם במדרש במ"ר גורם והסו, ופי' המ"ש ושחקו, כמד"ל ויסק כלב: (יח) וארא בשלל, מובא בילקוט יושע שם בשם התנחומא: (יט) היום הזה הוא עכור ויש לו חלק לעולם הבא, משנה סנהדרין דף מ"ג ע"ב, ועיין בסדר"א פ"ח, מ"ס שמחות פ"ב: (כ) שנשבעה נכבשה ויריחו, ירושלמי שבת פ"א, כ"ר סוף פנ"ו, סדר עולם רב

[ה] וידבר ה' [אל משה לאמר] צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ כנען וגו' [במדבר לד א ג]. (כא) ילמדנו רבינו עד שלא נכנסו לארץ כיצד היו מברכין על המזון, (כב) כך שנו רבותינו עד שלא נכנסו לארץ היו מברכין ברכה אחת הוון את הכל, משנכנסו היו מברכין על הארץ ועל המזון, כיון שחברה ירושלים הוסיפו בונה ירושלים, משנבקרו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב, (כג) הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורות, ואין לך חביב מכולם יותר מברכת הארץ, (כד) שכך אמרו חכמים כל שאינו מוכיר בכרכת המזון, על הארץ ועל המזון, ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה חיים ומזון, לא יצא ידי חובתו, אמר הקב"ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל, אני הוא שתרתי אותה, שנאמר אל (הארץ) [ארץ] אשר תרתי להם (יחזקאל כו), וכן הוא אומר ואתן (להם) [לך] ארץ חמדה וגו' (יחזקאל ג י), אתה מוציא כשהרג יחושע אותן המלכים, אמר ר' ינאי הכהן ששים ושנים מלכים היו, ל"א ביריחו (כה) ול"א בסיסרא, כיון שהלך להלחם עם ישראל נהרגו אף הם עמו, למה שהיו מתאווים עמו לשתות מים ממימי ישראל, (כו) וביקשו מן סיסרא ואמרו לו בבקשה ממך נבא עמך בחנם, שאנו מתאווים למלאות כרטינו מן המים של ארץ ישראל, שנאמר באו מלכים נלחמו וגו' בצע כסף לא לקחו וגו' (שופטים ה י), להודיע חיבתה של ארץ ישראל, אמר הקב"ה למשה הארץ הזאת חביבה עלי, שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה (דברים יא יג), וישראל חביבין עלי, שנאמר כי מאהבת ה' וגו' (סע סח), אמר הקב"ה אכנים [את ישראל שהם] חביבין עלי, אל ארץ שהיא חביבה עלי (שנאמר) [מנון ממה שקראו בענין] כי אתם באים אל הארץ וגו' :

[ו] [כו] כי אתם באים אל הארץ. (כח) [מה כתיב למעלה מן הענין, והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם] [במדבר לג כג], וזש"ה מלפנו מבהמות (הארץ) [ארץ] (איוב לט יא), אמר להם לישראל, (כט) למדו מפרו של אליהו, כי בשעה שאמר אליהו

הערות ותקונים

פ"א, ילקוט יהושע רמז פ"ז: (כא) ילמדנו רבינו עד שלא נכנסו לארץ כו', וכן מובא בנדפס אות ו', ובעל המדרש במ"ד השמים המנוח "ילמדנו רבינו" והלכו "להלכה": (כב) כך שנו רבותינו, לא נמלא בנסנה, אבל הוא מומר דרב נחמן, משה תקן לישראל ברכת הון בשעה שירד להם מן, יחושע חיוקן לישראל ברכת הארץ כיון שכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תקנו כנגד הרוגי ביתר: (כג) הטוב שלא הסריחו, גמ' שס בשם רב מתנא: (כד) שכן אמרו חכמים, בגמ' ברכות דף מ"ט ע"א בשם ר' אלעא אמר ר' יעקב בר אחא משום רבינו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלוכות בית דוד בבוטא ירושלים לא יצא ידי חובתו, ועיין שם בחו"ס דף מ"ח ע"ב ב"ה ברית ובמדרכי שם: (כה) ול"א בסיסרא כיון שהלך להלחם, מובא בילקוט שופטים רמז כ"ב בשם התנחומא: (כו) ובקשו מן סיסרא ואמרו לו בבקשה ממך נבא עמך בחנם, בנדפס נוסף בלמנע חוספה, וכך איתא שם, וביקשו מן סיסרא ואמרו לו בבקשה ממך נבא עמך [למלחמה] כל מלך שהיה מבקש למלחמה היה משלם וסוכר מלכים בכסף שיעורו אותו, אמרו לסיסרא אין אתו מבקשים ממך כלום אלא נבוא עמך בחנם כו', ובכ"י רומי וכ"י רח"ס הגירסא כמו בכ"י שלפנינו, ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי הוא כמו בנדפס: (כז) כי אתם באים אל הארץ זש"ה מלפנו מבהמות ארץ, לפני זה נמלא חוספה בנדפס כל אות ו' המתחיל לו את בני ישראל זש"ה לא אים אל ויכוז, ועתק ג"כ במדרש במ"ד פכ"ג אות ח', וכן נמלא בכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי, ולא נמלא בכ"י רומי ולא בכ"י רח"ס אלא בכ"י מייכטן, רק מתחיל גם שם מן זש"ה מלפנו מבהמות ארץ שהובא ג"כ בנדפס בלוח ח' ובמדרש במ"ד בלוח ס', ובנדפס בהוספה בלוח ז' שהוסיף השמים המדפים את התחלת המאמר, ונמלא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, ובדפוס קאנטנאנטינא ובדפוס וויניציא, רק המדפים מן מלמנובה השמימו, וכך נמלא שם, לפי שלפני בלעם הרשע שעתיד אדם לעמוד להטעות [את העולם] לומר שהוא אלוה התחיל נוח ואומר לא אים שפעה אלוה, ושאני מכוז [שאיני אלוה] ועתיד להסתחם ואומר דבר ואינו יכול עשותו, שנאמר הווא אמר ולא יעשה ואינו יכול לקיים את דבריו, שהוא בן אדם ועתיד [למנות] [לזות] לכך נאמר לא אים אל ויכוז". וחס"כ מתחיל ד"א לא אים אל עושה לאל שיכוז, ובמדרש במ"ד השמימו זה ג"כ, והמדפיסים שכחו למחוק גם מלת "ד"א" בהתחלת המאמר, והר"י כתב שם "ומה שכח ד"א מיותר וס"ס ובתנחומא ליתא", אולם כאשר הוא בכ"י אשר נמלא המאמר הזה שהשמימו, נכון אחר זה ד"א, אבל כאשר השמימו התחלת המאמר יש להשמיט גם מלת ד"א: (כח) מה כתיב למעלה מן הענין, חוספתי כמו שהוא בנדפס, ויש לתקן גם כן במדרש במ"ד מתחיל כי אתם באים והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם: (כט) למדו מפרו של אליהו כו', מובא בילקוט מלכים רמז ר"ד, ובשעות מזוין שם "מדרש" ו"ל, "תנחומא":

(לעובדי) [לנביאי] הבעל בחרו לכם (את) הפר האחד ועשו ראשונה (מ"א יח סג) ; באותה שעה נתקבצו ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל, (ל) (ות"ג) [וארבע מאות] נביאי האשרה, ולא יכלו לזוז רגלו מן הארץ, ראה מה כתיב שם, ויתנו לנו שנים פרים וגו' (על סג סג), אמר להם אליהו בחרו לכם (לא) שנים פרים תאומים מאם אחת, הגדילים על אבום אחד, (לב) והטילו עליהם גורלות, אחד לשם, ואחד לבעל, בחרו להם הפר האחד, ופרו של אליהו היה נמשך והולך אחריו, ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל אותן נביאי הבעל, ונביאי האשרה, לזוז רגלו מן הארץ, ולא יכלו, עד שפתח אליהו ואמר להם לך עמהם, השיב הפר ואמר לאליהו לעיני כל העם, ואמר לו אני וחבירי יצאו מבטן אחד, וגדלנו במרעה אחד, על אבום אחד, הוא עלה בחלקו של הקב"ה, ושמו של הקב"ה מתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל, להכעיס את בוראי, אמר לו אליהו לך עמהם, ואל ימצאו עלייה, כשם ששמו של הקב"ה מתקדש על זה שעמי, כך מתקדש עידיך, א"ל וכן אתה וועצני, שבועה שאיני זו מכאן עד שתמסרני בידם, שנאמר ויקחו את הפר אשר נתן להם ויעשו (על סג סג טו), ומי נתנו להם, אליהו, ואתה למד שאליהו אמר להם בחרו לכם הפר האחד (על סג סג טז), ולבסוף כתיב ויקחו את הפר אשר נתן להם (על סג סג טז), לכך נאמר מלפנו מבחמות ארץ. (לג) ומעוף השמים (תחכמנו) [יחכמנו] (איוג לג יא), אמר הקב"ה לימדו מן העורבים, שהיו מכלכלים את א"יהו, שנאמר ואת העורבים צויתי לכלכלך שם [והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו'] [מ"א יד ו], מתיכן היו מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב, (לד) מן שולחנו של יהושפט, לפי שלא היו רוצים אותם עורבים ליכנס בביתו של אהאב, להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק, מפני שהיתה ביתו מליאה עבודת כוכבים, הוי מעוף השמים (תחכמנו) [יחכמנו], אמר הקב"ה לישראל לימדו מן הפר, ומן העורבים, וא"ל תפנו אל האלילים להסתכל בהם, (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין] והורשתם את כל יושבי הארץ: [ז] (לה) כי אתם באים. וש"ה הדור אתם ראו דבר ה' [המדבר הייתי לישראל] וגו' (ימיס ב ג), אל תהי קורא אלא המדבר הייתי לישראל דבר ולא הייתי עושה לישראל, הארץ שהתנתי ליתנה להם שמה אמרתי שהיא נאה והמעיתי אותם, אם ארץ מאפליה (ע), (לו) מהו מאפליה, שמה אמרתי לכם להכניס אתכם לארץ והלקשתי אתכם, שאין מאפליה אלא לשון הלקשה, שנאמר כי אפילות הנה (שמות ט ז), הרי אתם נכנסין לתוכה. כי אתם באים אל הארץ כנען, (לז) ארץ של פרקמטיא, (לח) ארץ של סחורה, כמה דאת אמר כנעניה נכבדי ארץ (יעשיס עג ח) : (לט) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה (מגדנזי דז ז), מהו לכם, לכם היא ראווה, משל למלך שהיו לו עבדים ושפחות, והיה משיא עבדיו מן (מ) אוסיא אחרת, עמד המלך והישיב בדעתו, אמר העבדים שלי, והשפחות שלי, מוטב שאושיא עבדי לשפחותי שלי (לשלי), כך אמר הקב"ה, הארץ שלי הוא, שנא' כי לי הארץ וגו' (ויקרא סג עג), ואומר לה' הארץ ומלואה וגו' (תהלים כד ה), וישראל שלי הם, שנאמר כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כג טז), מוטב שאנחיל

הערות ותקונים

(ל) ות"ל נביאי האשרה, גם בנדפס ובמדרש במ"ד הגו' ות"ל נביאי האשרה, אולם בכ"י רומי ורח"ס וכ"י מייכנען ובילקום מובא לנכון וארבע מאות נביאי האשרה, וכן מפורש בקרא ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות (מ"א יח יט) : (לא) שנים פרים תאומים, עיין מה שהעיר הגאון הרמ"ם (לב) והטילו עליהם גורלות, עיין מה שהעיר ותיקן הרב מהר"ו צירושיו למדרש ע"ס : (לג) ומשוף השמים תחכמו, כ"ה בכ"י רח"ס וגם בכ"י מייכנען, והקנתי יחכמנו, בלשון הכתוב : (לד) מן שולחנו של יהושפט, מובא בילקום מלכים רמז ר"ט בשם התנחומא, ונשנה גם בכ"ד פ"ל, וי"ל ריש פ"ט, ועיין בגמ' בבלי סנהדרין דף ק"ג וחולין דף ה', והעורבים מביאים לו לחם ובשר, מתיכן מיייתו ליה מבי טבחה לדאחב כו"ע" : (לה) כי אתם באים אל הארץ, וש"ה הדור אתם ראו דבר ה', מובא לעיל בתנחומא במדבר אוח ז', וכן מובא בנדפס ס' מסעי בבות ט', וכן במדרש במ"ד אות י', ובמדרש במ"ד ע"ס בשמות המולות "דבר ולא עושה הארץ שהתנתי ליתנה להם שמה אמרתי להם שהיא נאה והמעיתי אתכם" (לו) מהו מאפליה, בנדפס כמו מאפליה, ז"ל מהו מאפליה, ובדפוס קאנטעאטאניווא ודפוס ווינציא הגו' כמו מאפליה : (לז) ארץ של פרקמטיא, דורש כענין משוף כנעני נכבדי ארץ : (לח) ארץ של פרקמטיא, ארץ של סחורה, המלות "ארץ של סחורה" הם לפרש ולבאר המלות "ארץ של פרקמטיא" : (לט) ואת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, מהו לכם. מובא בילקום מסעי רמז תשס"ז בשם התנחומא : (מ) אוסיא, פ"י עדה ;

את ארצי לעבדי שלי, לעם שלי, (מא) לכך נאמר זאת הארץ אשר תפול לכם בנוזלה: [ח] וידבר ה' [וגו'] דבר אל בני ישראל [וגו'] כי אתם עוברים וגו' (במדבר לה ט י). (מב) וזשה טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך (סליס סה ח), זכור החמיק ה' וחמיק וגו' (1 סה סה), אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אילולי רחמיק שקדמו לאדם הראשון, לא היה לו עמידה, שאמרת לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ג י), ולא עשית כן, (מג) אלא הוצאתו מן ערן, שנאמר ויגרש את האדם (סג ג כד), ולמה נתגרש, על שהביא מיתתו לדורות, והיה צריך למות מיד, אלא שריחמת עליו וגירשתו, כדרך הרוצה בשגנה, שגולה בערי מקלט, לכך נאמר זכור רחמיק ה' וחמיק וגו', כיון שעמד משה, א"ל הקב"ה והקריתם לכם ערים וגו' (במדבר סה), אמר משה רבש"ע זה שהורג נפש בשגנה בדרום או בצפון, מנין יהא יודע היכן ערי מקלט שיהא בורה שם, (מד) א"ל תכין לך הדרך (דביס יג יג), תכוון לך הדרך, שלא יהו שועים, וימצא אותו גואל הדם ויהרגוהו, ולו אין משפט מות, א"ל היאך, א"ל העמד להם (מה) (אימלויות) [אסמלויות] מכוונות לערי מקלט, שיהא יודע לילך לשם, ובכל (אימלוס) [אימלו] רשום עליה רוצה לערי מקלט, שנאמר תכין לך הדרך וגו', לכך אמר דוד טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך, אם לרוצחנים עשה שביל ודרך שיברחו וינצלו, לצדיקים על אחת כמה וכמה, ידרך עניים במשפט (סליס סה ט):

[ט] ונס שמה רוצה מכה נפש בשגנה (במדבר לה יא). ולא בודון, אם ילך אדם ויהרוג בודון, ויאמר בשגנה הרגתי, ויהא בורה לערי מקלט, אמר הקב"ה אפי' נכנס ובורח למזבחי הרגו אותו, שנאמר וכי יויד איש וגו' מעם מזבחי תקחנו וגו' (שמות כא יד), ומי היה זה שברח למזבחה ונהרג, זה יואב, שנאמר והשמועה באה (אל) [עד] יואב וגו' ויחוק בקרנות המזבחה (מ"א ג סג), את מוצא שהיה יואב חכם גדול, וראש סנהדרין, (מו) שנאמר יושב בשבת תחכמוני (ע"ג כג ח), ולא היה יודע שכתוב בתורה מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כא יד), (מז) [שהלך והחזיק בקרנות המזבחה], (מז) אלא אמר [יואב] הרוגי ב"ד אינן נקברים בקברות אבותיהם, אלא הם לעצמם, מוטב למות כאן, שאקבר עם אבותיי, וישב בניחו (אל) [את] המלך דבר לאמר, כה דבר יואב וכה ענני, ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו (מ"א ג ל לא), למה נהרג שכן צוהו דוד אביו, וגם אתה

הערות ותקונים

(מא) לכך נאמר זאת הארץ וגו', כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מיינענץ, אולם נגדסם (סוף אות י) ובמדרש במ"ד (אות י"ב) וכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי מנזל אחר זה הוספה: „ד"ל זאת הארץ זש"ה כה מעשו הגיד לעמו, אמר להם הקב"ה לישראל יוכל היותי לברכות ארץ חמדה אחרת (במדרש במ"ד ארץ חדש) אלא שביל להראות לכם כחי אני ארוים את סוגאכס מפניכם ונתן לכם את ארצם לקיים מה שנאמר כה מעשו הגיד לעמו": (מב) זש"ה טוב וישר ה' על כן יורה הטאים בדרך, זכור רחמיק וגו', ז"ל זש"ה זכור רחמיק וגו' טוב וישר ה' וגו', וגם המאמר הזה מובא בילקוט מסעי שם בשם התנחומא, והסמיים הכתוב זכור רחמיק ומובא ג"כ בנדפס ובמדרש במ"ד, וגם שם הגירסא כמו לפנינו בכ"י: (מג) אלא הוצאתו מן ערן, בנדפס ובמדרש במ"ד טוק, וזוהי השע מאלות ושלשים שנה ואחר כך מת, ומה עשית לו גרשתו מן ערן. והלשון כסול ויש למחוק המלת „ומה עשית לו גרשתו מנ"ע": (מד) א"ל תכין לך הדרך, עיין מכות דף י': (מה) אסליסיות, וכן לשלן ופגל אימלס, וגם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מיינענץ הגי' אימליסיות, אימליס, וכן בנדפס אימליסיות אימליס, והמלה משושבת, וז"ל אסמלויות וכן אסמל. והיא המלה היונית והלטינית stela גלאדס ופי' מנצת אבן (דענקויילע מיט מיכטריפטען) כמו שכתב המוספי בערך אסעולי פי' מנצת אבן נלצת לעדה וכתובים בה דברי ברית שלום או זווי המלך או דבר אחר, וראיתי במדרש במ"ד שם נאמר לנכון איסמלויות, והמ"כ הביא יש ספרים גורסים אימליס והם שוקים, והגירסא הזאת משושבת עכ"ל. וזכרון בילקוט תהלים רמז תש"ב רבי אבין בשם ר' יעקב אמר על כל מיל מיל היה עומד בורגן, ועל כל בורגן ובורגן היה עומד ללס, והיתה ידו של ללס עקומה, והיה מראה ללס לביקן היא עיר מקלט, הוי על כן יורה הטאים בדרך, וזה לקח ממדרש תהלים מוזמור כ"ה, ועיין בגמרא מכות שם. והוראת מלת בורגן עיין ערך ברגן ועיין סיקיפתא דרב כהנא ספקא את קרבני וזה הערה ז"ש שם: (מו) שנאמר יושב בשבת תחכמוני, עיין מ"ק דף ט"ו ס"ד שדורש הפסוק על דוד שהיה יושב בשבת תחכמוני: (מז) שהלך והחזיק בקברות המזבחה, מכות י"ב וירושלמי מכות ס"ב ס"ו, סנהדרין מ"ח, ומובא בילקוט מלכים רמז ק"ע בשם הגמרא: (מז) אלא אמר יואב הרוגי ב"ד אינן נקברים בקברות אבותיהם אלא הם לעצמם, עיין רש"י מ"א א' ב' שהביא זה בשם התנחומא על בקברות המזבחה אלל יואב (מ"א ב' כ"ח) כמו שהובא בתנחומא וכן הר"ק הביא דרשתיס במ"א ב' כ"ח אלל יואב כי שם מקומו, ופעם אחר שאלחו יואב בקברות המזבחה להיות נכסיו לירשיתם ולא

ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה וגו' (מ"ג כ ט), מה עשה לו, (מח) אתה מוצא בשעה שכתב דוד ליואב הבן את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (מ"ג יא טו), עשה בן ונהרג, (מט) נתקבצו כל שרי החיל על יואב, שנאמר בו, אוריה החתי כל שלשים (ושששה) [ושבעה] (סג כג ט), הראה להם הכתב, לכך נאמר [אתה ידעת את] אשר עשה לי [יואב בן צרויה] ואשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר [וגו'] (מ"ג כ ט), היו סבורין שרוד צוהו להורגו, שהיה אבנר בן דודו של שאול, ולכך עמד דוד וקילל את יואב, ואמר ואל יכרת מבית יואב וגו' (מ"ג ג כט), ונתפייסו כל ישראל, וידעו שלא היה מן דוד, וצוה לשלמה בנו שיהרגו אותו, שהיה יואב בן אחותו של דוד, ורצה לקרבו לעולם הבא, (ג) כיון שביקש שלמה להורגו, אמר יואב לבניהו, לך אמור לשלמה אל תדינני בשני דינין, אם תהרגני מול מעלי את הקללות שקללני דוד אביך, ואם לאו הניחני בקללותיו, מיד ויאמר לו [המלך] עשה כאשר דבר [ופגע בו וקברתו] (מ"ג ז הל), (נא) אמר ר' יהודה כל קללות שקילל דוד את יואב כולם נתקיימו בורעו של דוד, [ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחויק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם] (מ"ג ג ט), זב מרחבעם בן שלמה, והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה (מ"ג י יח), (גב) וכתוב בזב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב [ויקרא לו ט], מצורע מעויהו, (נג) שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו (מ"ג טו ט), מחויק בפלך מאסא, דכתיב רק לעת זקנתו חלה את רגליו (מ"ג טו כג), (נד) שאחותו פדגרא, נופל בחרב מיאשיהו, דכתיב (גה) ויורו (המורים) [היורים] למלך יאשיהו (ה"ג לט ג), (נו) ואמר רב יהודה אמר רב נעצו בו שלש מאות [לולביאות] [לונביאות] של ברזל, עד שנקבותו ככברה, חסר לחם מיהויכין, שנאמר וארוחתו ארוחת תמיד ניתנה לו מאת המלך (מ"ג כ ט), משלחנו של אויל מרוך, ואת מוצא כל זמן שהיה יהודע קיים, היה יואש עשה רצון בוראו, שנאמר ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר

הערות ותקונים

כהרני מלכות דכסיהון למלך כמו שהובא במדרש שמואל פכ"ה וטובע מירושלמי שם מכות פ"ב ה"ו (דף ל"א ע"ד) ועין גם בסנהדרין מ"ח ע"ב: (בוח) אתה מוצא בשעה שכתב דוד ליואב, מוצא בילקוט שמואל רמז קמ"ה ובילקוט מנבים רמז ק"ע בשם התנחומא: (מט) נתקבצו כל שרי החיל על יואב שנאמר בו אוריה החתי כל שלשים וששה, וכ"ה בכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן, רק בכ"י רומי נשמט הראיה מן הכתוב, ותקתי שז"ל כל שלשים ושבעה כמו שהוא בקרא, ובגדפס ובמדרש במ"ד מוצא לנכון שלשים ושבעה, רק במקום מלת "כל" מוצא שם מלת "על" בשעות, גם אחרי המלת נתקבצו כל ראשי החילים על יואב, נוסף שם "להרנו שהיה ראש הגבורים", והל"כ הביא ראיה מהכתוב שכן כתיב בו אוריה החתי (על) [כל] שלשים ושבעה: (ג) כיון שפקס שלמה להורגו, סנהדרין דף מ"ה ע"ב, ירושלמי קידושין פ"א ה"ו (דף ס"א ע"ב), אגדת שמואל פכ"ה: (נא) אמר ר' יהודה כל קללות שקלל דוד את יואב בו, נגמ' שם אמר ר' יהודה אמר רב: (גב) וכתוב בזב וכל המרכב אשר ירכב עליו, וכתיב רש"י וגבי זב כתיב נמי מרכב אסמכתא לגזירה שזה: (נג) שנאמר ויהי מצורע עד יום מותו, במלכים שם כתיב עזריה, אולם בדה"ב כ"ו כתיב עויהו. לכן תראה נגמ' סנהדרין הביאו הכתוב ובחזקתו [ז"ל ובחזקתו] גבה לבו וגו' (דה"ב כ"ו ט"ז) והלגעת זרחה במלחו (שם שם יט), ויש להוסיף גם הכתוב ויהי עויהו המלך מלורע עד יום מותו (שם שם כא), וראיתי בירושלמי מוצא לנכון הכתוב הזה מדה"ב, לכן גם לפנינו בתנחומא במקום שנאמר ויהי מלורע עד יום מותו ז"ל ויהי עויהו המלך מלורע עד יום מותו, והוא הכתוב מ"ה: (גד) שאחותו פדגרא, וכן בסנהדרין שם ובסוטה דף ח' ע"ב, והמלה רומית Podagra ש' חולי רגלים (פאסיגט). ובגמרא סנהדרין שם יש אחר זה מאמר מן מר זוטרא, ובכ"י רח"ס ובכ"י מיינכטן בשעות פלגרא, וכן במדרש במ"ד שם בשעות פלגארה, ובגדפס דפוס קאנטאטאטינא דפוס וויניול ומחויק בפלך מאסא דכתיב לעת זקנתו חלה את רגליו שנאמר עשה ראש שאחותו פדגרא, והמדרש מואנאטובה חיק, שנעשה כלשה" במקום "שעשה ראש" וגם כלשר תיקן הוא קשה הבנה, ואין ספק שהיא הוספה חילונית שהוסיף אחד "שנעשה כלשה" כדברי הירושלמי בקידושין, ע"ש, ועיין במ"ב, וראיתי בכ"י ה' של אקספארד (שהוא כ"י מהתנחומא אשר כעת בדפוס) בגי' שם שנעשה כמו שאחותו פדגרא [ז"ל פדגרא]: (גה) ויורו המורים, וכ"ה בכל המקומות, ובקרא כתיב ויורו היורים: (נו) ואמר רב יהודה אמר רב נעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל עד שנקבותו ככברה, בכ"י רומי לונביאות, ובכ"י רל"ל לונביאות, ובכ"י מיינכטן לונביאות. בגמרא סנהדרין שם ומ"ק דף ח' ע"ב ואמר רב יהודה אמר רב שעשו כל גופו ככברה, ובירושלמי קידושין שם ואמר ר' יוחנן [ז"ל רב יהודה] מלמד שעשו גופו ככברה, תני רבי ישמעאל שלש מאות חטים יורו במשיהו ה'. ולפינו תקתי בפנים לונביאות, והמלה יונית ויג'אג'אג' ש' רומח (אמלט), ובגדפס אמר רב נעצו בו לונביאות של ברזל עד שנקבותו ככברה, ובכ"י ספרדי לונביאות, המדרש מוויניול תיקן לונביאות, וז"ל אמר רב יהודה אמר רב, וז"ל לונביאות כלף, ובמדרש במ"ד לניאות, ובגמרא סנהדרין דף י"ד ע"א לא זו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ושעשוהו

הוררו יהודיע חכהן (מ'ב יג), ואחרי מות (יהודיע) [יהודיע] באו (אליו) שרי יהודה וישתחוו למלך או שמע המלך אליהם (ד'כ"ד כד יו), שקיבל על עצמו לעשותו אלוה, לפיכך ואת יואש עשו שפמים (ס"ס ס"ה), (נז) ומפני מה נענש אבנר, מפני שעשה דמן של נערים שחוק, שנאמר ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקומו (ע"ב כ"ד), (נח) ויש אומרים מפני שהקדים שמו לשמו של דוד, שנאמר וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתיו לאמר למו ארץ (ס"ג יב), וחכמים אומרים על שלא [המתין] לשאול להתפיים עם דוד, (נח) והיה בידו למחות בנזב עיר הכהנים ולא מיחה :

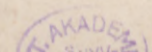
[י] (ס) אתה מוצא (סא) סנחריב הגלה את ישראל שלש גליות, ראשונה (סב) הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי, השניה שבט זבולון ושבט נפתלי, שנאמר בעת הראשון הקל ארצה וזבולון וארצה נפתלי (ישעיה ח כג), והשלישית הגלה לשאר השבטים, (סג) שנאמר והאחרון הכביד (סד), נבוכדנצר אף הוא הגלה שלש גליות מן שבט יהודה ובנימין, בראשונה הגלה יהויקים, בשניה יהויכין, מה עשה (סד) קשר אותו (בקרובין) [בקרובין] (סה) ומוקר לו, (סו) שנאמר הנני משלחך כנבירה, מה הנבירה הזו אדם מיקר לה, כך עשה לו נבוזראדן והגלה לצדקיהו, (סז) הרי שלש גליות, אמר הקב"ה בעולם הזה על ידי עונות גלו ישראל, אבל לעתיד לבא אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך (דניאל ז ד), ואומר ונפוצות יהודה יקבץ וגו' (ישעיה יא יב), (סח) ואומר ופרויה ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ס"ט י), ואומר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כערן וערבתה כגן ה', ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה (ס"ט נא ג) :

חסלת פרשת מסעי וספר במדבר

הערות ותקונים

ככרה, ופרש" לונכיות חניות, יש לתקן גם ס"ס לונכיות, ובגמרא ע"ז דף ח' ע"ב הגי' לונכיות, ז"ל לונכיות, ולפני בעל הערוך היתה הגירסא הנכונה בסנהדרין ובע"ז ס"ס לונכיות, עיין ערוך ערך לך : (נז) ומפני מה נענש אבנר, עיין פסיקתא פרה (דף ל"ב ע"ב), ועיין ס"ס בערות שלי, ועיין לעיל בתנחומא פרשת חוקת אות ח' : (נח) ויש אומרים מפני שהקדים שמו לשמו של דוד, עיין בפסיקתא ס"ס : (נח) והיה בידו למחות בנזב עיר הכהנים, ובגמרא נ"ד, ובגמרא מובא דרבנן אמרי על שהיה ספיקה (על יד) [בידו] למחות (דבר טוב) מיחה, עיין ס"ס בעהרה כ"ד, ובגמרא מובא דרבנן אמרי על שהיה ספיקה (על יד) [בידו] למחות (דבר טוב) [בנזב] עיר הכהנים ולא מיחה, ועיין ירושלמי פאה פ"א : (ס) אתה מוצא, כן מתחיל המאמר הזה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מינכטן, אולם בגמרא ובמדרש נמ"ר וככ"י חמישי של אקספארד וככ"י הספרדי מוצא הספס, ומתחיל בגמרא אות י"ג ובמדרש נמ"ר אות י"ד, והקריאת לבס ערים, וכתוב שש ערי מקלט, את שלש הערים, ג' שחארץ ישראל במערב, וג' שנעבר הירדן במזרח כו', ואח"כ מתחיל גם ס"ס אתה מוצא כמו לפנינו, ועיין בגמרא מכות דף ע' ע"ב : (סא) סנחריב, עיין סדר עולם רבה פכ"ז, ועיין פתיחתא ה' באיכה רבתי, הנה במלאכים ב' י"ז מסורש שהיה הגלות של האשע ע"ג סלמנאסר וכן ע"ג פול ותגלת פלאסר, אבל סנחריב לא נזכר עד ארבע עשר, לחוקיהו, ודעת חז"ל בסנהדרין ז"ל שמונה שמות היו לו לסנחריב ע"ג : (סב) הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי, כמו"ס דה"א ה' כ"ז : (סג) שנאמר והאחרון הכביד, בגמרא ובמדרש נמ"ר נוסף אחר זה, הבידן כממכד, פי' שביד כולם בממטא, וזה נוסף מן מדרש איכה ס"ס, ר' אבה בר כהנא אמר הממס בממטא, ה"ד ופאתאחיה בממטאטא השמד, וכן בתרגום וההממונה כמה דהממון במבינה, שמנין פטינו והביבד נקרא המימה בארמית, ור' אחיה צערוך ערך ככד הביא בשם מדרש איכה והאחרון הכביד המימה בממטאטא, ז"ל המימה : (סד) קשר אותו בקרובין, וכ"י בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וככ"י מינכטן בקרובין, ובגמרא דסוף קאנשאנטיא ודסוף וויינליא וגם דסוף מאנכוכה וכן במדרש נמ"ר בקרובין, והמדפסיים האחרונים הליגו בקרובין, והאמת שז"ל בקרובין, והמלה רומית carrua פי' מין עגלה, עיין ערוך ערך קרין : (סה) ומוקר לו, בכל המקומות הגירסא "מיוקר" : (סו) שנאמר הנני משלחך כנבירה, בכ"י רומי וכ"י מינכטן שנאמר הנני משלחך כנבירה, ואין זה לשון המקרא. וככ"י רומי נרשס א' ד' פ', אין ספק שז"ל א' ד' פ' והוא ר"ת אין זה פסוק, ואולי גם א' ד' פ' הוא ראשי חיבות אין דא פסוקא : (סז) הרי שלש גליות, כ"ה בכ"י רומי ורח"ס וככ"י מינכטן, אולם בגמרא ובמדרש נמ"ר וככ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי נוסף אחר זה, ומניין שהיה סנחריב קוזמקטור שהיה מנלה אלו לכאן ולאו לכאן, והגלה את ישראל לבבל והביא אלו שבבבל לארץ ישראל, והיא הוספה, והמלה ידועה בל"ק $\alpha\sigma\mu\sigma\alpha\alpha\tau\alpha\tau\alpha$ מושל עולם (וולטפפהרטרסער), וככ"י ספרדי בעטות גוזוקוממור : (סח) ואומר ופרויה ה' ישובון, במדרש נמ"ר יש לחוק המלות, וכן ישעיה אומר" פי מוצא גם לפני זה פסוק פיעסיה :

חסלת ספר במדבר

מדרש תנחומא

סדר דברים

[א] אלה

הדברים (דברים א ה) - (א) יתברך שמו ויתעלה זכרו, שכל הנסים שעשה לישראל במדבר, כך עתיד לעשות בציון, במדבר כתיב אלה הדברים, ובציון כתיב אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור אלה הדברים [עשיתים ולא עזבתים] (ישעיה נב טו), במדבר כתיב וכל העם רואים את הקולות (שמות כ יח), ובציון כתיב קול ששון וקול שמחה קול חתן וגו' (ירמיה ז לד), במדבר כתיב ארץ רעשה (תהלים סח ט), ובציון [כתיב] ואני מרעיֵש את השמים ואת הארץ (מגי ב ו), במדבר כתיב וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג כה), ובציון כתיב כי הולך לפניהם ה' (ישעיה נב יב), במדבר [כתיב] כי ישוב ה' לשוב עליך (דברים ל ט), ובציון [כתיב] וגלתי בירושלים וששתי בעמי (ישעיה סה יט), [יששום מדבר וציה (סס לה ה)]. מה ראה ישעיה לומר כך, אלא כשעברו ישראל את התורה עמד הושע ואמר ושמתי כמדבר [ושתי כארץ ציה] (חשע ז ה), לפיכך אמר ישעיה יששום מדבר, וכל הנחמות שאמר ישעיה (ב) כפלים הם, לפי שלקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה מ ג), ולפיכך ניהמה ישעיה כפלים, נחמו נחמו (סס מ ה), אנכי אנכי (סס נא יב), עורי עורי (סס סס ט), התעוררי התעוררי (סס סס י), שוש אשיש (סס סא י), פרוח תפרח (סס לה ג) :

[ב] (ג) ד"א יששום מדבר וציה. מפני מה כתיב כן, ללמדך כי בשעה שהקב"ה מנלה שכינתו על ישראל, אינו (נגלה) [מגלה] עליהם כל טובתו כאחת, מפני שאינן יכולין לעמוד באותה טובה, שאם יגלה עליהם טובתו בפעם אחת ימותו כולם, ראה מה כתיב, ומעולם לא שמענו לא האזינו עין לא ראתה וגו' (ישעיה סד ג), צא ולמד מיוסף, שבשעה שנתודע לאחיו לאחר כמה שנים, אמר להם יוסף, (ד) אני יוסף (אחיהם) (בראשית מט ג), ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו (סס), הקב"ה על אחת כמה וכמה, אלא מה הקב"ה עושה להם, מנלה להם קימעה קימעה, בתחילה (ה) משיש את ההרים שנאמר יששום מדבר וציה, ואחר כך ותגל ערבה, ואחר כך פרוח תפרח. ואחר כך כבוד הלבנון (אליך יבא) [ניתן לה], ואחר כך המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו (ישעיה לה ה), לפיכך אמר דוד כי בנה ה' ציון נראה בכבודו (תהלים קב יז), ואומר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נב ח), [ואומר] ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה כה ט) :

[ג] (ו) ויאמר ה' אלי לאמר, רב לכם טוב את ההר הזה, ואת העם צו לאמר וגו' (דברים ב ג ד). וז"ה למנצה על שושן עדות מכתם לדוד ללמד (תהלים ס ה), אימתי בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה (סס סס ג), והלא כבר נאמר [ויך כל זכר

הערות ותקונים

(א) יתברך שמו. כן מתחיל גם בנדפס, ושם נוסף "יתברך שמו של מלך המלכים הקב"ה" יתברך [שמו] ויתעלה זכרו : (ב) כפלים הם. איכה רבתי צפיתחתא : (ג) ד"א יששום וגו' מפני מה כתיב כן, מוצא בילקוט ישעיה רמז ס"ה וחסר ה'יון הנחומא : (ד) אני יוסף אחיכם. גם בנדפס כתיב "אחיהם" ובסגרתו המלם הזאת כי ליתא סס בקרא שביבא ונסתרבז מוקרא שלאחריו. גם נוסף בנדפס "מתו כולם" וזה ליתא גם ככ"י רומי ורח"ם וליהא גם בילקוט : (ה) משיש את ההרים, וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ם ובילקוט, ובנדפס משיש את המדבר : (ו) ויאמר ה' אלי לאמר וגו', וז"ה למנצה על שושן עדות, מוצא בילקוט דברים רמז תת"ה צטס התנחומא רק השמיט התחלת המאמר וכתל במאמר שלאחריו כשהלך יואב להלחם בו' (עין הערה י), וכן מוצא בנדפס אות ג'. וכל אות ג' בנדפס נוסף מן המדפסים דפוס מנטובא,

עין

(מדר' דברים) אלה

באדום] כי (ששה) [ששת] חדשים ישב שם יואב וגו' (מ"א י"א טו), ואחר כך אומר וישב יואב ויך את אדם בניא מלח (תהלים טו ב), זש"ה קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד וגו' (ישעיה טו ח), נתן הקב"ה תורה לישראל כדי שיונו בה לכל האומות, אתה מוצא שיואב היה ראש סנהדרין, שנאמר (ואלה) [אלה] שמות הגבורים אשר לדוד וישב בשבת תחכמוני (ז) ראש [השלישי] (ש"ב כג ח), זה יואב, ורוד חכם מן הכל, שנאמר ואדוני חכם [כחכמת מלאך אלהים] (ס"ד י"ג), ולא היו עושין דבר אלא על פי סנהדרין, שנאמר למנצח על שושן עדות מכתם לדוד (תהלים ס"ה), שושן עדות אלו סנהדרין, שנאמר סונה בשושנים (ש"ש א' ז), עדות על שם התורה, שנקראת עדות, מכתם זה דוד, (ט) שעשה עצמו מן, ותם על שהלך בתמימות עם קונו, אימתי בהצותו את ארם נהרים, (י) מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים, יצאו לקראתו, אמרו לו אתה מבני בניו של יעקב, ואנו מבני בניו של לבן, והרי תנאי שלהם [קיים], דכתיב עד הגל הזה (נבאש"ט לא נב), כששמע יואב חזר אצל דוד, א"ל מה אתה אומר הרי תנאו שבועת יעקב אבינו, מיד השיבו סנהדרין שושן עדות, [ללמד] למדוהו ואמרו באמת כך היה, אלא הם עברוהו תחילה, בלעם הרשע מפני מה עבר, לא כך אמר מן ארם יחנני בלך מלך מואב וגו' (נמדבר כג ז), וכושן רשעים לא שיעבד בנו, שנאמר ויעבדו בני ישראל את כושן רשעים שמונה שנים (שפטים ג ח), הם הרשיעו עלינו שתי רשעיות, כיון (שהודו) לו כ"ד, מיד חזרו עליהם והרגו, שנאמר בהצותו את ארם נהרים וגו' (תהלים טו ב), לא עם ארם עשה מלחמה, מהו ויך את אדם (ס), היה צריך לומר ארם, ולא אדם, אלא כשבא יואב להלחם עם ארם, עמדו עליו בני אדם, ואמרו לו לא אמר לכם הקב"ה אל תתגרו במ (דברים ז ד), השיבם יואב לא כך אמר לנו אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו (ס"ג ז), (יא) הניחו אותנו לעבור ולא רצו, אמר יואב אם נחריב אדם עכשיו אין אנו מוצאים בחזירתנו לא אכילה ולא שתיה, אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם, לכך נאמר וישב יואב ויך את אדם וגו' (תהלים טו ב), אמר הקב"ה (יב) אתם החריבו את אדם קימעא קימעא, כיון שיגיע זמן אני אכלה ואחריב אותה, שנאמר וירשו (את) הנגב (ואת ההר) [את הר] וגו' (עובדים א יט), ואומר וגלות החל הזה וגו' (ש"ס טו) ואומר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (ש"ס טו ט), באותה שעה והיתה לה' המלוכה (ס): [ד] רב לכם טוב את ההר הזה (דברים ז ג), זש"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות (ש"ס יז), (יג) שלש שבועות בשיר השירים למה, אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו את הקץ, ושלא ידחקו את הקץ, ושלא ימרדו על המלכות, אמר להם הקב"ה אם אתם מקיימין את השבועות מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם, בצבאות או כאילות חשדה, שאין להם דורש ולא מבקש, כך לא אדרוש את דמכם:

הערות ותקונים

עיין להלן בתוספת הערה א'. (ז) ראש השלישי, ככ"ו רומי ורח"ס מובא ראש השלישים. (ח) ולא היו עושין דבר אלא ע"פ סנהדרין כו' שושן עדות אלו סנהדרין, הערוך ערך ששן הביא נכס הילמדו מאמר הדומה קצת ו"ל, גילמדו בפקא רב לך כוב מיד הוסיב דוד סנהדרין שכן שלמה אמר בערך ערמת חטים סונה בשושים אלו החמוס, שנאמר למנצח על שושן עדות: (ט) שעשה עלונו מן וחס. בנדפס עני וחס, ז"ל מן וחס, וכ"ף לנכון גם ככ"ו ה' של אקספארד: (י) מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים, מכאן מתחיל בליקוט דברים שם רמז תת"ך, ועיין מדרש סוחר טוב מומור ס', ב"ר פע"ד, ומובא גם בליקוט תהלים רמז תש"ז, ועיין בליקוט שמואל רמז קמ"ז. (יא) היות, אותו לעבור ולא רצו, וכ"ף בנדפס דפוס קאטאנטיניא דפוס וויניציא (באות ג') וכן בכל הכתבי יד, אולם המדפוס ממאנקטובה במקום, ולא רצו' תיקון "לרצונו" וטפחה שלפנינו היא הנכונה: (יב) אתם החריבו את אדם קימעא קימעא. בנדפס נוסף חב"ט בן זרזיה רגז י"ח אלף ויהי כל אדם לדוד לעבדים נוסף: מנחה (ש"ב ח ו יד) ע"פ במקראות, בועיין בליקוט שמואל רמז קמ"ז: (יג) שלם שבועות בשיר השירים למה, כ"ה גם ככ"ו רומי וכ"ף רח"ס ובנדפס. במדרש חז"ת ס"ב בספוק השבעתי אתכם איתא כך, ר' יוסי בר חנינא אמר שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לאומות העולם, ור"ל ב' פעמים כתיב השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או כאילות השדה אם תעירו וחס תעוררו את האהבה עד שחפץ (ש"ס ב' ג' ו' ג' ה'), ור' חלבו אמר ארבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו על המלכות, ושלא ידחקו על הקץ, ושלא יגלו מסעורין שלהם לאומות העולם, ושלא יעלו חומה מן העולם, ור"ל ד' שבועות, היינו ב' היל' ועוד ב' אחרים שם (ש"ס ה' ח' ו' ד'), ובי' הראשונים בשלון אחד, ובי' האחרונים בשלון אחד. ובגמרא בבלי כתובות דף ק"ה ע"א איתא ר' יוסי ברבי חנינא אמר ג' שבועות למה, אחת שלא יעלו ישראל

[ה] ויאמר ה' (אל משה) [אלי] ראה החילותי תת לפניך את סיוחן ואת ארצו (דברים ז ט), [וכתיב] ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כגובה ארזים נבהו] (עמ"ס ז ט), בזכות מה, בזכות התורה, שהחכמים מורים אותה, (יד) אמרו רבותינו קשה היה סיוחן כמגדל חומה היה גובהו, והיה קשה מכל הבריות, וארוך מכל מגדל שבעולם, (טו) ורגליו מגיעות לארץ, ואין כל בריה יכולה לעמוד לפניו, כמה שהוא אומר ואשמיד פרוי ממעל וגו' (סג), מה עשה הקב"ה (טז) כפת שר שלו ושל ארצו, והפילו (במקומו) [במקומו]. ומסרו לפני ישראל, (יז) אמרו רבותינו קשין היו סיוחן ועוג ויתר מפרעה וחילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה, כך היו ראוין לומר שירה על מפלתן, אלא שבא דוד ואמר עליהן שירה, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' (תהלים קלו י), למכה מלכים גדולים וגו' לסיוחן מלך האמורי וגו' (שם ס"ו יט) :

חסלת פרשת דברים.

חוספה לפרשת דברים על פי כ"ה מאוקספארד ועל פי כ"י ספרדי.

[א] אלה הדברים אשר דבר משה (דברים ה ט). (א) וז"ה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלה (ישעיה ל"ו ו), בוא וראה כשאמר הקב"ה למשה (לך) [לכה] ואשלחך אף פרעה (שמות ג י), א"ל משה (ב) בייא אתה מעביר עלי, לא איש דברים אנכי (שם ד י), א"ל שבעים לשון עומדין בלשונן של פרעה, שאם יבא (ג) פרווביטורן במקום אחר מדברים עמו בלשונו, ואני הולך בשליחותך, והם בודקין אותי לומר שאני שלוחו של מקום.

הערות ותקונים

ישראל בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישעבדו בכן בישראל יותר מדלי. ור' לוי אמר שם שבעות, הללו להם, תלתא הוי דאמרן, איך, שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יגלו הסוד לשבדי אלילים, וכל מעין יחזה כי דברי ר' לוי קשי הבנה הנס, כי לא נמצא בשה"ס רק ד' שבעות (שה"ס ז' ג', ה', ה', ח', ח' ד'). ואין ספק ששבעת המאמר ויש לתקו ע"ס המדרש. ר' יוסי ב"ר חנינא אמר ז' שבעות, ועל זה בא ר' לוי ואמר ד' שבעות, שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ, ושלא יעלו ישראל בחומה (הוא נשתרבע למאמר ר' יוסי בר חנינא), ושלא ימרדו על המלכות. והמלות שלא יגלו הסוד לשבדי אלילים כפולות הם וכמו נ"א מן שלא יגלו את הקץ, ובמדרש שם שלא יגלו מסתיון שלהם, פי' סוד שלהם. ובמקום שלא ירחקו את הקץ לפניו, איתא בגמרא שם ושלא ירחקו את הקץ, ועיין שם ברש"י שביבא ז' נוסחאות, ועיין מהרש"א בח"א, ועיין במאמר אשר הוספתי בסוף פ' דברים אות ג': (יד) אמרו רבותינו קשה היה סיוחן, מוצא בילקוט עמוס רמז תקל"ט בשם התנחומא, ובילקוט תהלים רמז תפ"ד, והעין תנחומא שם בלדו מוסב על המאמר למכה מלכים גדולים כתיב ואנכי השמדתי את האמורי אמרו רבותינו כו' (טו) ורגליו מגיעות לארץ, עיין מדרש שוחר טוב סוף מנמוך קל"ו, ודברים רבה פ"א, ומוצא גם בילקוט תהלים רמז תפ"ד בשם אלה הדברים רבה: (טז) כפת שר שלו ושל ארצו, לזה המאמר כיון רש"י ז"ל בפירושו על התורה דברים ז' ל"א ע"ס: (יז) אמרו רבותינו קשין היו סיוחן ועוג כו'. מוצא בילקוט סוף פ' חוקת רמז תשס"ה בשם התנחומא וגם בילקוט תהלים שם: (א) ויש"ך אז ידלג. כל אות א' נמצא בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי. ובכ"י ספרדי בהתהלת פ' דברים לפני המאמר מאות א' המתחיל יתברך שמו. וכן נוסף שם המאמר מאות ז' שהוספתי זש"ה מוכיח אדם. ובסוף גרשם בכ"י ספרדי ע"ד כהן מנאחתי בגליון". והמדפיס מנאחטובא הוסיף המאמר הראשון מאות א' זש"ה אז ידלג מן כ"י אחד שהיה לפניו, והמאמר השני זש"ה מוכיח אדם לא העתיק. ובגראש המאמר לפני זש"ה אז ידלג הוסיף המדפיס מנאחטובא הדברים האלה, אלה הדברים וגו' אמרו ישראל אתמול אמרת לא איש דברים אנכי ועכשיו אתה מדבר כל כך אמר ר' יוחנן אש אתה חייך (פי' כבד פה) שיה את התורה והתפרא משה כבר למד את התורה". והוספה ההיא לא נמצאת בז' כ"י, ובאמצע המאמר על חייך הגיו פ' כבד פה, וכן הגיו המדפיסים האחרונים הפירוט הזה בשם התנחומא, ואין ספק שהיה כתוב פה איזה מלה זרה ורשם פי' כבד פה, אבל לא על מלת איך שהיה לשון שבעה. ולדעתי כל המאמר מאות א' ואשר הוסיף גם המנמוכי לקוח מן הילמדנו הגאבד, וכעד לזה תראה כי נמצא במאמר הזה ששם יבא פרווביטורן ממקום אחר, וזה מוצא בערוך ערך פרובט גם הילמדנו ריש דברים ע"ש. והנה ראיתי הלום אחרי רואי כי אות ז' מוצא בתוס' עה"ת בריש דברים: (ב) בייא, פי' ביוני βεα על ועוות דין (געוולטאזאמע געהאלדלונג): (ג) פרוובטורין, כ"ה בז' כ"י, והמדפיס מנאחטובא השמיט המלה הזרה והגיו, אלהס אהר". והמאמר עם המלה מוצא לנכון בערוך ערך פרובט גם הילמדנו ריש דברים Πρεσβυτεριον

וגלוי לפניהם שאיני יודע להשיה עמהם, אין שוחקין עלי, לומר ראו שליח של מי שברא העולם, ואת כל הלשונות אינו יודע לשמוע ולהשיב, הוי בייא, לא איש דברים אנכי (שמות ד' י). (הן אני) [ואני] ערל שפתים (שמות ו' י), א"ל הקב"ה והרי אדם הראשון שלא למדו בריה, מנין היה יודע שבעים לשון, שנאמר ויקרא להם שמות (בראשית ג' ג), שם לכל הבהמה אין כתיב כאן, אלא שמות, [מי שם פה לאדם שהיה קורא שמות שם לכל אחד ואחד משבעים לשון], הפה שאמר לו איש דברים אנכי, אמר אלה הדברים, והנביא צווה ואומר אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם, למה כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (ישעיהו לה ו), לכך נאמר אלה הדברים:

[ב] אלה הדברים אשר דבר משה. (ד) זש"ה מוכיח אדם אחרי הן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג), מוכיח אדם זה משה, שהוכיח את ישראל, אחרי הן ימצא, שמצא הן ושכל מוב בעיני אלהים ואדם, שנאמר אם נא מצאתי הן בעיניך ה' (שמות לד ט), ממחליק לשון זה בלעם, שהיה אומר לישראל מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כו ט), למה היו דומין, לבן מלך שהיו לו שני (ה) פדגוגין, אחד אוהב ואחד שונא, זה שהיה אוהב היה מזהירו, ואומר בני הזהר בעצמך שלא תעשה עבירה, שאביך דיון ואם שומע שעברת עבירה אע"פ שהוא אביך, אינו נושא לך פנים, והאחד שהיה שונא אותו, אמר לו מה אתה מיצר, אביך מלך, עשה כל תאוותך, ואל תתירא משום בריה, כי אביך אינו מקפיד עליך, כך הבן אלו ישראל, השני פדגוגין הם משה ובלעם, משה היה אוהבם ואמר להם השמרו לכם פן יפתה לבבכם [וגו'] וחרה אף ה' בכם (דברים י"ז טו), למה שהוא דיון, שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים (ש"ד ג ט), אבל בלעם היה אומר אל תיראו, בניו אתם, עשו כל מה שאתם מבקשים, ואינו מקפיד עליכם, לכל האומות עושה כל מה שגוזר עליכם, למה לא איש אל ויזכר (במדבר כג ט), אבל בכם ההוא אמר ולא יעשה דבר ולא יקומנה (ש"ד), לכך צווה שלמה ואומר נאמנים פצעי אוהב (משלי לו ו), זה משה, ונערתות נשיקות שונא (ש"ד), זה בלעם, לכך אלה הדברים:

[ג] רב לכם טוב את החר הזה (דברים ג' ג). (ו) זש"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים (ש"ד ג ז), אמר ר' לוי (ז) ארבעה פעמים כתיב השבעתי אתכם, ולמה, כנגד ארבעה מלכיות, שלא ימרדו באחת מהם, (ח) אמר ר' חלבו כנגד ארבעה דברים, שלא ידחקו את הקין, (ט) וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו המונים המונים, ושלא ימרדו על המלכות, ושלא יגלו (י) מסמורין שלהם, ולפיכך השביען ארבעה פעמים. [בנות ירושלים], מהו בנות ירושלים, קורא לאומות בנות ירושלים, אמר ר' יוחנן עתיד הקב"ה לעשות ירושלים (יא) מטרופוליא לכל העולם, שנאמר ונתתי (אותם) [אתהן] לך לבנות ולא מבריתך (יחזקאל

הערות ותקונים

פ' שלוחים ומלאכי הסרים ומלכים (ג'עוה'נדטע): (ד) אלה הדברים, זש"ה מוכיח אדם. זה נמאל נ"כ בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי, וזה לא העתיק המאנפובא, וגם לפני רש"י ז"ל היה המאמר הזה בככ"י מהתנחומא אשר היה לפניו, כי ז"ל בספרו שם מלאי כ"ח כ"ג מוכיח אדם בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי הן זה משה שמוכיח את ישראל כי ממחליק לשון זה בלעם כי, ע"ש כי הביא כל המאמר ולא נמאל לפניו בכ"י ולא בכ"י רומי ורנ"ש, רק נמאל בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי, וככ"י האחרון הזה נרסס בסוף המאמר „עד כאן מלאכי בגליון“. ובמדרש דברים רבה פ"א אות ב' נמאל רק התחלת המאמר ובקצת סמיים, ושם מוצא בעל המאמר ר' פתח בשם ר' חמא בר חנינא: (ה) פדגוגין, פדגוג פ' אומן המגדל את התינוק ומחנכו pädagogus: (ו) רב לכם טוב, זש"ה השבעתי אתכם. כ"ה בכ"י ה' של אקספארד וככ"י ספרדי, ובסוף המאמר אחר הסיום שנאמר נפתלי חילא שלוה נרסס בכ"י ספרדי „עד כאן מלאכי“: (ז) ארבעה פעמים כתיב השבעתי אתכם, עיין לעיל בפ' דברים הערה י"ג: (ח) אמר ר' חלבו כנגד ארבעה דברים, ע"ש בהערה ה"ל: (ט) וכשיעלו מן הגולה שלא יעלו המונים המונים, במדרש שם"א שם שהבאתי בהערה ה"ל ושלא יעלו חומה מן הגולה, וכן בגמרא כתובות דף ק"א ע"א שלא יעלו ישראל בחומה, פירש"י בחומה יחד ביד חוקה. והמהרש"א בח"א כתב שלא יעלו יחד ביד חוקה ולבנות להם חומות ירושלים, ע"ש שהק' לפרשה, ולדעתי גם לפני רש"י היתה הגירסא בחומה פ' יחד ביד חוקה מלשון עיר המונים תואר לרעש ושלאן המון, והגירסא לפניו המונים המונים הוא מלשון המונים המונים צעקו ההרוץ (יואל ד יד) תואר לרציו עם (מענטע), ויש א"כ לתקן בגמרא שם חומה במקום חומה: (י) מסמורין, פ' עיני סתר וסוד mysterium: (יא) מטרופוליא, פ' metropolis שרתי במדינת: כלומר

סו (פ), מהו ולא מבריתך, ולא ממוהר אמך ולא מפרקמטיא של אביך ולא שיש לך קורבה אצלו, מהו לבנות, כמו עקרון ובנותיה (יב) (כלומר) וחצריה (יט) (שם טו מה), ולפיכך קורא אצול בנות ירושלים. בצבאות (שם טז ב), מהו בצבאות (יג) בצבא של מעלה, ד"א במילה שבכם שהוא צביונו. (יד) ד"א באבות ובאמהות ובשכמים שנמשלו כצבי. או באילות (סג), אלו השכמים שנתמשלו באיל, שנאמר נפתלי אילה שלוחה (נראים מט כא):

[ד] רב לכם טוב. (טו) וש"ה דום לה' והתחולל לו (תהלים לו ז), מהו לה', קבל עליך את הדין, שאפילו אתה נעשה על שמו של הקב"ה חלל, כשם שאמר אויב (אם [הן] יקטלני לו איתל (אויב יג טו): רב לכם טוב את החר, (טז) סיבב את החר הרבה כיבד עשו ליצחק אביו, (יז) אמר רבן שמעון בן גמליאל כיבד עשו מה שלא הייתי יכול לכבד אני את אבי, כשהייתי נכנס אצל אביו לשרתו, לא הייתי לובש (יח) כלים נאים, (יט) אבל עשו לא בהכלים שהיה לובש בחוץ היה לובש ומשרת אביו, ומה היה עושה, היה פושט בגדים שהיה משרת בהם, ולובש בגדים נאים, שנאמר ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות אשר אתה בבית (נראים כו טו), לפיכך הרבה כיבד את הורו, ומשאני פורע לו כיבוד אבותיו, אני פורע ממנו, שנאמר [כי] כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השוללים אתכם (זכריה ג יג), אבל עכשיו רב לכם:

[ה] ד"א טוב את החר. מה עושה בבית המקדש, שכתוב הר ציון ירکتו צפון (תהלים מח ג), לא דייכם שאין אתם נוטלין את הרו, אלא הוא נכנס להר שלכם ומחריבו. פנו לכם צפונה (דברים ג ג), (ב) התקינו עצמיכם למלכויות, שהם באות עליכם, שנאמר כי הנני קורא לכל ממלכות צפונה נאם ה' (יז) ואת העם צו לאמר (דברים סג ד), (כא) ללמד לדורות שהם באים אחריכם שיהו מצוין אלו את אלו שיהו זורין מן עשו: אתם עוברים (דברים סג), סימן יפה להם שהם עוברים, למה כשתבא את הפורענות אינה באה אלא על היושבים, שנאמר פחד ופחת ופה עליך יושב הארץ (שם כד יז): אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו (דברים סג), והנביא קורא עד הגבול שלחך כל אנשי ברייתך (שופטים ז ב): וייראו מכם ונשמרתם מאד (דברים סג), אע"פ שהם יראים מכם, ונשמרתם מאד, אמר רבן שמעון בן גמליאל בשעה שהם יראים ממנו אמר לנו ונשמרתם מאד, אנחנו שמובלעים ביניהם על אחת כמה וכמה:

[ו] אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברים ג ה). ר' מאיר אומר עד שיעמדו רגליו ביום החוה, ר' שמואל אומר עד שיבא אותו שכתוב בו דרך כוכב מיעקב (נדרים כד יז), זה מלך המשיח, אמר להם הקב"ה בעולם הזה אין לך רשות בהר הזה, אבל לעולם הבא אתם נגאלין* (ודורשין ויורשין אותו, שנאמר וירשו הגב

(* אולי י"ל דורשין כמ"ד מה"כ עד מדרך כף רגל

ה ערו ת קוניה

(יב) כלומר וחצריה, כ"ה גם בכ"י ספרדי ובכ"י ה' של אקספארד, והסגתי מלת כלומר כי מיותרת היא והמלה והצריה הוא לטון הכתוב: (יג) צבא של מעלה, במדרש חוה פ"ב פ' השנעתי, צבאות צבא של מעלה ובצבא של מעלה בשתי צבאות. ד"א במילה במדרש סס רבי יהודה דרבי סימון אמר השביען במילה צבאות צבא שיש בה אות, או בצילות הסדה ששופטין דמס כדס לבי וילי: (יד) ד"א צבאות ובאמהות ובשכמים, במדרש סס ר' חנינא בר פפא אמר, השביען צבאות ובאמהות, בצבאות אלו צבאות שעשו לצביון ועשיתי לצביון גם, או בצילות הסדה אילו השכמים כמד"א נפתלי אילה שלוה: (טו) רב לכם טוב, ז"ש דום לה' וגו', המאמר היה נמנע בכ"י ה' של אקספארד, ולא נמנע יותר בכ"י ספרדי, ועיין במדרש דבר"ר פ"א אות י"ז שדרש ג"כ על הכתוב הזה כמה דרשות ודרש והתחולל בכמה אופנים: (טז) סיבב את החר, דורש החר מלשון הורים, ועיין דבר"ר פ"א אות ט"ז עד עכשיו מתבקש לו סכר הכיבוד שכיבד את אלו שקברין בהר הזה, ועוד גם אות ט"ז הסדה סיבב עשו את הורו זה אביו (יז) אמר רבן שמעון בן גמליאל כיבד עשו כו'. עיין דבר"ר פ"א ס"ו ט"ז ופסיקתא רבתי סוף פ"ג, ובאריכות דבר"ר פ"א אות ט"ז ע"ש: (יח) כלים נאים, אולי י"ל כלנום, עיין ערוך ערך כלנום בשם הילמדנו שפי' מין לבוש מיוחד. (יט) אבל עשו לא בהכלים שהיה לובש בחוץ היה לובש ומשרת אביו, באופן אחר תמונא במקומות שרשמתי, שהיה משמש בכלים שהיה לבוש מנחוץ: (ב) התקינו עצמיכם למלכויות, במדרש דברים רבה פ"א אות י"ט מהו פטו לכם לפוסה אמר ר' חייא אמר להם אם ראייתם אותו שנתקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא הפסו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו: (כא) ללמד לדורות, עיין דברים רבה פרשה א' אות כ':

את הר עשו (ענדים א' יט), וכתוב ועלו מושיעים בחר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (שם ע"ג כה):

[ז] **ראה** החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש וגו' (דברים ג' לא). זש"ה ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארוים גבוה וחסון הוא כאלונים (עמוס ג' ט), אמר ר' יוחנן קוליתו של סיחון היה בה שמונה עשרה אמות, באמות בני דורו, ועוג מלך הבשן, (כב) אבא שאול אומר, קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי, ונכנס לתוך קולית של מת, ורצתי אחריו שלשה פרסאות, והצבי לא הגעתי, וקולית המת לא כלתה, ושאלתי מי הוא, ואמרו לי קולית עוג מלך הבשן היא זו: אדרייגוס הרשע כשכיבש את ירושלים היה מתנאה לומר כיבשתי את ירושלים בכח, אמר לו רבן יוחנן בן זכאי אל תתנאה אלולי שהיה מן השמים לא כבשת, מה עשה רבן יוחנן, נמלו והכניסו לתוך המערה, והראה לו אמוריים קבורים, והיה אחד מהם של שמונה עשרה אמה, אמרתי לו כשהיה לנו זכות כל אלו נפלו בידינו, ועכשיו על ידי עונותינו שלטת בנו, והכתוב אומר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם, באיזה זכות, בזכות התורה שקבלתם שמתהלת אנכי ה' אלהיך (שמות כ"ג), בשביל אנכי, אנכי השמדתי את האמורי מפניכם:

[ח] **אמר** רבותינו קשה היה סיחון כמגדל חומה, כשהיה יושב על החומה וגלוי מגיעות לארץ, ואין בריה בעולם יכולה לעמוד בפניו, ומה עשה הקב"ה כפת את שרו של מעלה והפילו ומסרו ביד משה, שנאמר ואשמיר פרוי ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ג' ט), זה זרעו, למה שצפה הקב"ה את בניו ואת בני בניו עד תחית המתים, שאין אחד מהם ירא שמים, מיד הכרית זרעו, וכיצד היו האמוריים מתים, אמר רבי לוי זימן הקב"ה שתי צרעות לכל אחד ואחד מהם, שנאמר (ואת) [וגם את] הצרעה ישלח ה' (אלהים) [אלהיך] בס' (דברים ז' ז), והצרעה פורחת ומכה אותו לתוך עינו, ומיד היתה עינו יוצאה ומת, וזה הוא שאמר דוד, כי לא בחרבם ירשו ארץ זורעים לא הושיעה למו וגו' (תהלים מד' ז), אלולי לא עזרת אותם לא היו יכולים להם, ולכך כשראה אותם משה נתיירא מהם, עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מהם. (כה) אמרו חכמים יותר היו קשים סיחון ועוג מפרעה והיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה וחילו, כך היו ראויים לומר על סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו אעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו (תהלים קל"ז י"ג):

[ט] **ראה** החלותי תת לפניך. לא אמר לפניכם, אלא לפניך, בשבילך, ולא שיש לישראל מעשים טובים אני מוסרם, אלא לפניך, אמר משה מלאך אתה משלח. איני צריך לו, אם אין פניך הולכים (שמות לג' טו), אמר הקב"ה בשביל המלאך אתה קורא תגר, חייך אף לא מלאך אלא צרעה אחת אני משלח והיא מכלה אותם, וכן הוא אומר ואשלח לפניכם את הצרעה (ישעיה כד' יב):

[י] **ראה** החלותי תת לפניך. מה כתיב שם והתגר בו מלחמה (דברים ג' מד), והם לא עשו כך, אלא ואשלח מלאכים (שם לו), אמר הקב"ה אני אמרתי והתגר בו מלחמה, ואתה אומר לשלום, אין שלום אמר ה' לרשעים (ישעיה מה' כג), ראה גדולים דברי שלום שבטלו ישראל מה שאמר להם והתגר בו מלחמה ולא כעם עליהם: [ממדבר קדמות (דברים ג' ט)]. (כו) מהו ממדבר קדמות, אמר לו משה ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף המצריים, ולא עשית, אלא שלחתי לפרעה,

הערות ותקונים

(כב) אמר ר' יוחנן קוליתו של סיחון היה בה י"ח אמות, עיין ברכות כ"ד ב' דעד קרסוליו היה למ"ד אמות ובמדרש דב"ר ס"א אות כ"ד אמר ר' יוחנן אורך רגליו י"ח אמות, והילקוט דברים רמז תת"ל בשם אלה הדברים רבה (וכאן המדרש דברים רבה) הביא ל"ח אמה, אין ספק שצ"ל י"ח אמות: (כג) אבא שאול אומר, כן מובא בנמ"ב בבלו נדה דף כ"ד ע"ב, ושם הגירסא תניא אבא שאול אומר וליתומא ר' יוחנן, גס בני' שם כשחורתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היטה: (כד) אמרו רבותינו קשה היה סיחון כו'. התחלת המאמר מובא לעיל בס' דברים אות ה' בקצת שינויים, ועיין שם בהערה י"ד: (כה) אמרו חכמים, מובא לעיל בס' דברים סוף אות ה': (כו) מהו ממדבר קדמות, אמר לו משה ממך למדתי, מובא בנמ"ב ע"ה"ל (דברים ג' כה) וז"ל ד"ה ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתי מן ממדבר

לתתומא (מ"א כג נד), כמובן, זה דוד, שנאמר עם יפה עיניו (יא) ומובן רואי (ע"א טו יב). כחומא, זה נבוכדנצר, ודתיב המאך בצדקה פרוק (ד"ה"ל ד כד), (יב) זה בנה בית המקדש ומלך ארבעים שנה, (יג) וזה חרב בית המקדש ומלך ארבעים שנה. הנשבע, זה צדקיהו, ודתיב בו וגם במלך נבוכדנצר מרד (יד) אשר השביעו באלהים (מ"ב לו יג), (פא) מאי מרדוהי, אשכחיה צדקיהו לנבוכדנצר דקא אכיל ארניבתא חיה, א"ל נבוכדנצר לצדקיהו אישתבע לי (מז) דלא מנלית, (יז) אישתבע ליה, לסוף הוזה מצטער בגופיה, איתשיל אשבעותיה, (יח) והגיד לה' מלכים שהמשילו נבוכדנצר עליהם, שמעו מלכי אחריני והווי מבוו ליה, והווי אמרין ליה והווי מושל ארץ שאוכל ארנבת חיה, שמע נבוכדנצר ושלה לאיתווי הסנהדרין וצדקיהו, אמר להו חזיתון (יט) מה עביד בי צדקיהו, אמר להו אישתילית אשבעתי, אמר לסנהדרין מי משתל'ין אשבעתא, אמרו ליה משתל'ין לסכנת נפשות, אמר להו אימת, אמרו לו בו ביום, בפניו או שלא בפניו, אמרו לו בפניו, ומאי טעמא לא אמריתון לצדקיהו, מיד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכ"ב ג), אמר ר' יצחק ששמטו כרים וכסתות מתחתיהן. כאשר שבעה ירא, זה שמשון, (שאמר) [ויאמר] להם [שמשון] השבעו לי פן תפגעון בי אתם (שפטי"ט טו יג), מכאן שהיה שבעה ירא, זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים, [זה מת בניקור עינים], שנא' ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כה ז), (כ) זה אחד משבעה שנדמו לאדם הראשון, צדקיהו בעיניו ונעצו בו (כא) לולכות של ברזל ולא נתעוררו עיניו, עד ששחמו בניו לעיניו, שנאמר וישחט מלך בבל וגו' (י"מ"ג לו טו). ושמשון [מת בניקור עינים שנאמר] ויאחזדו פלשתים וינקרו את עיניו (שפטי"ט יז כה):

[ב] ד"א הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע, (כב) אמר משה [לפני הקב"ה רבון העולמים] הכל שווין לפניך תם ורשע (אתה) [הוא] מכלה (אי"ב ט כג), מרגלים הכעיסו לפניך בדיבת הארץ, ואני ששימשתי את בניך במדבר ארבעים שנה, מקרה אחד לי ולהם, משל למה הדבר דומה, למלך שביקש לישא אשה, שלה שלוחין לראותה. אם נאה היא ואם לאו, הלכו וראו אותה, באו ואמרו לו ראינו אותה, ואין עוובה

הערות ותקונים

הירושלמי קידושין פ"א ה"ז אמר ר' יוחנן מלמד שעשה גופו ככברה, חני ר' ישמעאל שלם מאות חלים יורו במשיח ה', ובבבלי סנהדרין דף מ"ח סוף ע"ב, הענינו כ"ב ע"ב, מ"ק כ"ח סע"ב, אמר רב יהודה אמר רב שעשה כל גופו ככברה, ובמדרש איכה פסוק ג'דוק הוא ה' הנוסחא אמר ר' מני שלם מאות חלים יורו בו עד שעשה גופו ככברה: (יא) וטוב רואי, במדרש בני"ר נוסף אמר ר' יצחק טוב רואי בהלכה כל הוראה נוכר לתלמודו, וקפ"ר כל מי שהוה רואה אותו וזכר את תלמודו ובי"מ בו"ר סי' א' כתב כל מי שרואה אותו בתלום דל"כ היה לו לומר מי שראה אותו עב"ל. ובברכות דף ג"ז ע"ב אמרו עליו הוראהו בחלום יפסה לחסידות: (יב) זה בנה בית המקדש, הכוונה ששכלל יסודותיו, ונתן לבו עליו לבנותו, אך ה' עזר בעדו: (יג) וזה חרב בית המקדש ומלך ארבעים שנה, כן הוא גם בגדפס ובפסיקתא וביו"ר ותנחומא אחרי, אבל בפסיקתא כ"י אקספארד הגי' ארבעים וחמש שנה, וכן איתא במגילה י"א ע"ב נבוכדנצר מנלן דארבעין וחמש שנין מלך: (יד) אשר השביעו באלהים, מכאן עד כאשר שבעה חסר בו"ר ע"י השמעת המעתיק, ואחר סיום הראיה מן הכתוב אשר השביעו באלהים נמלא בפסיקתא ובקפ"ר במה השביעו אמר ר' יוסי בר חנינא בצרית השביעו, רבי אמר במזבח השביעו, עיין בפסיקתא בהערה כ' ובאיכה רבתי פ"ב ס' יטו לארץ איתא במה השביעו ר' יוסי בר חנינא אמר במזבח הפנימי, ובאסתר רבה רפ"ג הגי' בקרנות מזבח הפנימי: (טו) מאי מרדוהי סי', זה ליתא בפסיקתא וביו"ר ובקפ"ר ובתנחומא אחרי, ונמלא ג"כ בתנחומא הגדפס ס' ואתחנן, וכן נמלא ככ"י רומי וכ"י רח"ס, ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, וכל המאמר הזה נמלא ג"כ בגמרא בבבלי גדרים דף ס"ה ע"א: (מז) דלא מגלית, בגמרא שם דלא מגלית, עיניו ולא תיפוק מילתא: (יז) אישתבע ליה, לסוף, בגמ' נשמט מנה ליה ותיקן שם כן הב"ס: (יח) והגיד לה' מלכים שהמשילו נבוכדנצר עליהם שמעו מלכי אחריתי והווי מבוו ליה והווי אמרין ליה זהו אמרין ארץ שאוכל ארניבתא חיה, זה חסר בגמ' שם: (יט) מה עביד בי צדקיהו, בגמ' נוסף לאו הכי אישתבע בשמא דשמיה דלא מגלית וע"ש בגי' הב"ס, ועיין שם צרטי' ור"ן ובתוס' והרא"ש, ועיין גם בשו"ת קצת במדרש איכה פ"ב ס' יטו לארץ, ויש להעיר רש"י כתב בגמרא שם ארנבתא חיה שאינה מבושלת ואית דאמרי חיה ממש שאוכל אותה כשהיא חיה, עכ"ל. ובמדרש איכה שם מפורש ואשכחיהו דתליש בשר חרינבתא ואכיל כשהוא חי וראה שתלם בשר מארנבת בעודו חי: (כ) זה אחד משבעה, זה ליתא בפסיקתא שם ונמלא בו"ר פ"ב ותנחומא אחרי, ובגמרא סוטה דף י' איתא חמשה נבדלו משני דוגמא של מעלה וכולם לקי בהן: (כא) לולכות, בכ"י רומי וכ"י רח"ס לולכות, ובכ"י ספרדי לולכיות, ובגמרא לויכות, ועיין לעיל ס' משעי הערה ג"ז ע"ל לויכיות: (כב) אמר משה, מנאל בילקוט ואתחנן

וכעורה ממנה, שמע שושבינה ואמר מרי אין נאה הימנה בעולם, בא לישא אותה, אמר אבי הנערה לשלוחי המלך, נשבע אני שאין אחד מכם נכנס, כיון שבזיתם אותה לפני המלך, בא השושבין ליכנס, ואמר ליה אף אתה לא תכנס, אמר ליה השושבין אני לא ראיתיה, ואמרתי למלך שאין נאה הימנה, ואותם אמרו אין כעורה הימנה, ועכשיו אראה אם כדבריי אם כדבריהם, כך אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם המרגלים דברו לשון הרע, ארץ אוכלת יושביה (במדבר יג 3), אבל אני לא ראיתי אותה, ושיבחתיה אותה לפני בנך, ואמרתי כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' (דברים טז), ועכשיו אראה אותה אם כדבריי אם כדבריהם, שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה (שם ג כב), אמר ליה כי לא תעבור (שם טז), אמר ליה אם כן הכל שוין לפניך, תם ורשע הוא מכלה:

[ג] (כג) ד"א ואתחנן אל ה'. (כד) זש"ה ושמעת אל (תפלת) [תחנת] עבדך (מ"ג מ ל), (כה) הרבה שמות נקראת התפלה, תפלה, תחנה, צעקה, זעקה, שוועה, רננה, פגיעה, נאקה, קריאה, עתירה, עמידה, חילוי, (כו) למה לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, שנאמר ואתחנן אל ה', אלא בשעה שעמד משה ואמר לפני הקב"ה הראני נא את כבודך (שמות לג יח), א"ל רבונו של עולם הראני נא באיזו מדה אתה מנהיג עולמך, א"ל הקב"ה אני אראה לך, ויאמר אני אעביר כל טובי (שם טז טז), א"ל הקב"ה איני חייב לבריה כלום, אלא חנם אני נתן להם, שנאמר וחנותי את אשר אחון (שם טז), (כז) [א"ל משה א"כ עשה עמי מצוה ותן לי חנם, לפיכך אמר ואתחנן]: [ד] ד"א ואתחנן. זש"ה כי עם בציון ישב בירושלם [בכה לא תבכה ח נוו יחנך וגו'] (ישעיה ל"ט), (כח) מה כתיב למעלה מן הענין, (כט) ועריו נתתי [לבני ראוובן ולבני גד] [לראובני ולגדי] (דברים ג י), לימד משה את באי עולם, שלא יאמר אדם הואיל וחולה שלו מסוכן, (ל) ועשה דייתיקי, וחילק כל אשר לו, לא יאמר הואיל ועשה דייתיקי לא יתפלל עוד, אלא יתפלל, שאין הקב"ה פוסל תפלת (בריא) [כל בריה], שהרי משה עשה דייתיקי, שנאמר ועריו נתתי לראובני ולגדי [וגו'], יאיר בן מנשה וגו' (שם יד), ולמכיר נתתי את הגלעד (שם טו), ולראובני ולגדי נתתי [וגו'] (שם טו), [ואצוה] [ואצו] אתכם בעת ההיא לאמר [וגו'] (שם יח), ואת יהושע צויתי [בעת ההיא] לאמר וגו' (שם טז כא), [הרי דייתיקי, שמא תאמר עמד לו ולא התפלל, תלימד לוטר ואתחנן אל ה']:

הערות ותקונים

ואתחנן רמו תתי"א בשם התנחומא, והשמים לפני זה מאמר גדול: (בג) ד"א ואתחנן אל ה' זש"ה ושמעת. וכ"ה בגדפס אות ג', ולפני זה הוסיף המדרשים מומאנעוזה כל אות ב' המתחיל ד"א ואתחנן אל ה' זש"ה שבת וראה עד סוף אות ב' אמר משה אחז את התפלה שנאמר ואתחנן אל ה', וזה לא נמלא לפנינו ולא בכ"י רומי וכ"י רח"ס. ולא נמלא ג"כ בכ"י ספרדי, רק נמלא בכ"י ה' של הקספארד, ומה נראה שהיה נמלא גם בכ"י אשר היה לפני המדרשים מומאנעוזה, והמאמר נמלא גם במדרש קה"ר פ"ט פסוק שבת וראה. מן ד"א כי לא לקיים המרוץ זה עשהאל. ובמדרש שם נמלא המאמר בקצת הרחבת לשון. והמדרשים מומאנעוזה לא העתיק את המאמר מן המדרש קה"ר רק מאשר היה בכ"י שלפניו בתנחומא, וככ"י ה' של הקספארד אשר המאמר הזה נמלא שם נמלא איזה שינויים, כמו וקערה של גריסין בכל יום נופך שם, והיכן חכמתו" אחר כל עם ה' נביאים נופך, והיכן ידועתו". וכן במקום שתחול את הארץ הגי' בכ"י שם שתחיל להם את הארץ, וכן שהיה מקפץ כארי, בכ"י שהיה רץ כלבי ומקפץ, וכן בסוף המאמר א"ל עתיד הוא שיחפלא אדם ויענה אמר משה אחז את התפלה, בכ"י עתים הם שיחפלא אדם ויענה ועתים שאינו נענה כגון משה כיון שגזורה עליו הנזירה לא נענה בתפלתו אלא מת, והיכן חכמתו ונזורתו, היו עת ופגע יקרה את כולם, ועיין בקה"ר שם: (כד) זש"ה ושמעת אל תפלת עבדך וכ"י רומי ורח"ס ותקנתי שבכ"י אל תחנת עבדך והוא פסוק מ"א ח' ל' ובגדפס מובא פסוק אחר ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתי, והוא פסוק מ"א ח' כ"ח, והמדרשים דניאל פ' עשה, כי שם (דניאל טו) כתוב שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוני. (כה) הרבה שמות, וחושב י"ב שמות, ועיין ספרי דברים פסקא כ"ו, ובמדרש ריש דברים דבה: (כו) למה לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, מובא בילקוט ואתחנן שם ברמו תתי"ב בשם התנחומא, ומכאן מתחיל בכ"י מיינען, כי מלפן הכל להעתיק פ' ואתחנן (כו) אמר לו משה, הוספתי כמו שהיה לנכון בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מיינען וגם בגדפס, וחסר גם בילקוט בשם התנחומא: (כח) מה כתיב למעלה, מובא בילקוט שם: (כט) ועריו נתתי לבני ראוובן ולבני גד, כן מובא גם בכ"י רומי ובילקוט, וז"ל לראובני ולגדי, ומובא לנכון בכ"י רח"ס וכ"י מיינען וכן מובא לנכון להלן: (ל) ועשה דייתיקי, הנמלא זינית $\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha$ פ' שער נווזה, וככ"י רומי כתוב נפשים

[ה] ואתחנן אל ה'. למה כרי שיכנס לארץ, (לא) וז"ה שמעה אלהים (צדק) [רנתי] וגו' (תהלים ס"א ב), אמר ליה מה אתה מבקש, אמר ליה מקצה הארץ אליך אקרא בעמוף לבי (שם ס"א ג), א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף (דברים ג כז), [א"ל משה] רבונו של עולם אתה קראתני משה עבדי, לא כן עבדי משה (במדבר י"ב י), אני עבד ולויתן עבד, אני מתחנן לפניך, והוא מתחנן לפניך, שנאמר הירבה אליך תחנונים (איוב מ כז), תחינת לויתן שמעת וכתר עמו ברית וקיימתו, שנאמר היכרות ברית עמך תקחנו לעבד עולם (שם ס"א כח), ואני עבדך ואמרת לי, הנה אנכי כורת ברית (שמות ל"ד י), ולא קיימתה, אלא אמרת לי, ומות בהר וגו' (דברים ל"ג כ), ולא עוד אלא כתבת בתורה ואמרת, ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' (שמות ס"א ה), ואני אהבתי אותך ותורתך ובניך, לא אצא חפשי (שם), איני מבקש למות, והגישו אדוני אל האלהים ועבדו לעולם (שם ס"א ט), ולא קיימת עמו, ועבשיו בבקשה שמעה אלהים רנתי (תהלים ס"א ב), ואל תתעלם מתחנתי (שם ס"א ג), א"ל הקב"ה אי אפשר, (ל"ב) רב לך (דברים ג טו), בעל דין שלך כבר הוציא עליך גזירה שתמות וכל הבריות כמותך: (ל"ג) אדם הראשון שאכל מן האילן גרם מיתה לכל, ד"א ויאמר ה' רב לך בעל דין שלך כבר הקדימך, שכבר אמר איוב מי יתן שומע לי [הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבוי] (איוב לא ל), ואיזה [ספר], זה ספר תולדות אדם (בראשית ה ה), ומה אמר איוב, קטון וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוני (איוב י"ג ט).

[ו] [רב לך אל תוסף דבר] (דברים ג טו). זה שאמר איוב אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע (איוב כ"ו), כנגד מי אמר המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד יום המיתה, שאפילו אדם יעלה לשמים ויעשה לו כנפים כעוף, כיון שיגיע קיצו למות, נשתברו כנפיו ונפל לפני מלאך המות, כבהמה לפני הטבח, (ל"ד) וכן אמר דוד תצא רוחו ישוב לאדמתו (תהלים קמו ד): אם יעלה לשמים שיאו (איוב ס), (ל"ה) זה משה שעלה לרקיע ודשו רגליו ערפל, והיה כמלאכי השרת, ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל את התורה מידו, כיון שהגיע קיצו למות, א"ל הן קרבו ימיד למות (דברים לא י"ד), (ל"ו) אמר לפניו רבונו של עולם לשוא דשו רגלי ערפל, לשוא רצתי לפני בניך כסוס, סופי רימה ותולעה, אמר ר' אבהו למה הדבר דומה, לאחד מגדולי מלכות, שצטא סייף אחד (ל"ז) הינדוי, שאין כמותו [בעולם].

הערות ותקונים

צפנים "פי' נווה" (לא) זש"ה שמעה אלהים דק, וכ"ה בכ"י רומי ורח"ס, ותקנתי שמעה אלהים רנתי, וכוון הדורש לפסוק מתהלים ס"א ב' כמו שסיים מקשה הרצן אלך אקרא, ובתהלים י"א א' תבזז שמעה ה' דק ולזה הכתוב לא כיון הדורש, ובכ"י מיינענן מובא רק המלות, שמעה אלהים, ובגדפס בגו' זש"ה שמעה אלהים רנתי אל תתעלם מתחנתי, ומרשים תהלים ס"א, אולם התחלת הפסוק שמעה אלהים רנתי הוא בתהלים ס"א ב', והסיום אל תתעלם מתחנתי הוא בתהלים נ"ה ב'. לכן יש לתקן בגדפס שמעה אלהים רנתי והקסיבה תפלתי (תהלים ס"א ב), וגם לפניו להלן בכ"י הביא ועכשיו בבקשה שמעה אלהים רנתי ואל תתעלם מתחנתי, הרכיב ג"כ שני כתובים יחד: (ל"ב) רב לך בעל דין שלך כבר הוציא עליך גזירה, דורש רב לך בעל ריבך, בעל דין שלך, היינו אדם הראשון כבר הקדימך גזירה שתמות, שכן אמר איוב על אדם הראשון מי יתן וגו' הן תוי ר"ל מה שזכרת וכתב עלי שמות שדי יענני שמות ואפטור מביסורים, והתחלת המאמר מובא בילקוט רמז תתכ"ה בשם התנחומא: (ל"ג) אדם הראשון שאל מן האילן גרם מיתה לכל, ואחר זה נמאל הוספה בגדפס (שם בגדפס כשעוה גזר וי"ל גרם) הסופך המדפסם ממאטטובה צאות ה' המתחיל ה' אלהים אתה התחלות מנ"ה למוך שראה אשה אחת יתומה עד אשר יאל לפניהם ואשר יביאם, וזה הסופך המדפסם מכ"י שיהיה לפניו והוא הילמדנו, כי המאמר הזה מובא בילקוט ואתחנן רמז תתט"ו בשם הילמדנו, ומאשר כי המדפסם הזה הביא הסיום ח"ל משה רבינו רבש"ע אם אתה רוצה שלא אביאם כו', נראה כי העתיק מנוגף הכ"י מהתנחומא שהיה לפניו ולא מהילקוט כי יתחל שם. וההוספה היא ליתא בכ"י ה' של אקספארד ויתחל בכ"י ספרדי: (ל"ד) וכן אמר דוד תלא רוחו ישוב לאדמתו, אחר זה טכף בגדפס וכן אמר איוב קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מהדוניו (איוב ג יט) שאפילו לקחו רבו באלף אלפי אלפים דינרי והב כיון שיגיע קיצו למות אינו יכול לומר עבדי אתה חלה נעשה חפשי מהדוניו, וזה ליתא בכ"י ה' של אקספארד, ונמאל גם בדפוס קאמפאטאניא דפוס ווייניא: (ל"ה) זה משה, מובא בילקוט גזר וי"ל מובא רמז תתק"ו במאמר המתחיל ד"ל אם יעלה זה משה, וחסר ה'יון תנחומא: (ל"ו) אמר לפניו רבש"ע, ומכאן מובא בילקוט ואתחנן רמז תתכ"ה בשם התנחומא: (ל"ז) הינדוי, פי' מן הדוד (איוב יט), ובכ"י מיינענן כשעוה סייף ה'דני, ל"ל הנדוי, ובגדפס ד"ב ר' וילך פ"ט אות ו' הן קרבו ימיד, למה נגזר עליו מיתה בזה לשון הן, רבני אמרי למה"ד לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורן

ואמר אין זה ראוי אלא למלך, מה עשה הביאו דורון למלך, אמר המלך חתכו את ראשו בו, אף כך אמר משה לפני הקב"ה בדבר שקילסתך, ואמרת הן לה' אלהיך וגו' (דברים יד), בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה, ואומר הן קרבו ימיך (סע לא יד), אמר לו כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון, אמר לפניו רבוננו של עולם אדם (הראשון) היה ראוי למות, מצוה קלה צוית אותו ועבר עליה, ואני לא יצא אמות, א"ל הרי אברהם שקידש את שמו בעולם ומת, אמר לפניו רבוננו של עולם הרי יצא ממנו ישמעאל שגזעו מכעיסין לפניך, שנאמר ישלחי אהלים לשודדים ובטוחות למרגויו אל לאשר הביא אלוה בידו (איוב יב), א"ל הרי יצחק שפשט צוארו על גבי המזבח, אמר לפניו מיצחק יצא עשו הרשע, שהחריב מקדשך ושרף היכלך, א"ל הרי יעקב שייצא ממנו שנים עשר שבטים, אמר לפניו יעקב לא עלה לרקיע, ולא דשו רגליו בערפל, ולא קיבל תורה מידך, ולא דיבר עמך פנים אל פנים, א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר, אמר לפניו שמא יאמרו הדורות אימלא לא מצא במשה דברים רעים, לא היה מסלקן מן העולם, א"ל כבר כתבתי בתורתך ולא קם נביא עוד בישראל כמושה (דברים לז), אמר לפניו רבוננו של עולם שמא (יאמרו הבריות) בקטנתי עשיתי רצונך, בוקנתי לא עשיתי רצונך, א"ל כבר כתבתי [על אשר מעלתם בי וגו'] על אשר לא קדשתם אותי (סע לב נא), אמר לפניו אם רצונך אכנס לארץ [ואהיה שם] שנים ושלוש שנים, ואחר כך אמות, א"ל גזירה היא מלפני, א"ל אם לא אכנס בהי, איכנס לאחר מותי, א"ל לא בחיך ולא במותך, אמר לפניו רבוננו של עולם כל הכעס הזה עלי למה, על אשר לא קדשתם אותי (סע), אמר לפניו עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים שנים ושלושה פעמים, שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג כט), ואני עון אחד נמצא בי, ואין אתה מוחל לי, א"ל הקב"ה משה (לה) הרי עשית ששה עונות, ולא גיליתי אחד מהם, בתחילה אמרת שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג), ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך [הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך] (סע ה כג), לא ה' שלחני (במדבר טו כט), ואם בריאה יברא ה' (סע סג ז), שמעו נא המורים (סע כ י), והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים הטאים (סע לב יד), ואברהם יצחק ויעקב הטאים היו, שאמרת לבניהם כך, אמר לפניו ממך למדתי, שאמרת מחותנת הטאים (סע יז ג), אני אמרתי בנפשותם (סע), ואם באבותם, אמר לפניו רבוננו של עולם, אני יחיד וישראל ששים רבוא, הרבה פעמים הטאו לפניך, ובקשתי עליהם רחמים, וכחלת להם, על ששים ירבוה השגתה בשבילי, ועלי אין אתה משגיח, א"ל משה אינו דומה גזירת ציבור לגזירת יחיד, ועוד עד עכשיו היתה שעה מסורה בידך, ועכשיו אין שעה מסורה בידך, אמר לפניו רבש"ע עמוד מטכא דין, ושב על כסא רחמים עלי ולא אמות, ועוונתי יהיו נמחלות ביסוריך שתבא בנופי, ואל תתנני בחבלו של מלאך המות, ואם אתה עושה כך אנדי שבחך לכל באי עולם, כשם שאמר דוד לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה (תהלים קיח י), א"ל זה השער לה' [צדיקים יבאו בן] (סע סג כ), (לט) מכאן לצדיקים, ולכל הבריות מתוקן מות מימות עולם, כשראה משה שאין משיגהוין עליו, (ט) הלך אצל שמים וארץ, ואמר להם בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך, נבקש רחמים על עצמינו, שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא ו), (מא) הלך אצל חמה ולבנה, אמר להן בקשו

הערות ותקונים

חבר חדה ז"ל חרב הגדוי: (לה) הרי עשית ששה עונות כו', וחושב אותם אחת לאחת, וכאשר הוא לפניו כן הוא ככ"ו רומי ורח"ס וכ"י מייבטן וכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי וזיליקט סס שסס התנחומא, אולם בדפוס ראשון דפוס קאמברידג' ונס דפוס וויניציא נשמטו המלות "ואם צריאה יברא ה'" וכאשר ראה המדפיס המלגטוני כי חסר יבואו, שחסר אחת מהששה עונות, הוסיף "הלאן ובקר יחסן להם ומלא להם" (במדבר יא כב), ונס הלבו המלות שנים שלשית רביעית, כי ראה להרות כי ששה הם צוה מהוסיף: (לט) מילכא לנדיקים, וכן ככ"י רח"ס מיכן לנדיקים, ובכ"י מייבטן מילכא לנדיקים, ובכ"י רומי מכן והילך לנדיקים, אבל ככ"י ספרדי ובנדפס הגי' יותר נכון מוכן הוא לנדיקים: (מ) הלך אלל שמים וארץ ואמר בקשו עלי רחמים, עיין בבני ע"י דף י"ז ע"א שמוספר מר' אלעזר בן דודדיא שהלך וישב בין שני הרים ונבעתו כו', וע"ש בתוס' ד"ה עד שלחו מבקשים עליך רחמים סכתתו וז"ל, לא השיבו לו כך אללא היה אומר בלבו שכן וכלו להשיב, א"כ שר של הרים היה משיב כן: (מא) הלך אלל חמה ולבנה, עד הלך אלל כוכבים ומזלות נשמט בדפוס ראשון דפוס

עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר והפרה
הלבנה ובושה החמה (ישעי' כד ג), הלך אצל כוכבים ומזלות, אמר להם בקשו עלי רחמים,
אמרו לו [עד שנבקש רחמים עליך] נבקש רחמים על עצמנו, [שנאמר] ונמקן כל
צבא השמים [וגו'] (סג לז ד), הלך אצל הרים וגבעות, אמר להם בקשו עלי רחמים,
אמרו לו נבקש על עצמנו, שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוזינה (סג מד י), הלך
אצל ים הגדול, א"ל [בקש עלי רחמים, א"ל] הים, בן עמרם מה היום מיומים, הלא
אתה בן עמרם שבאת עלי במטך והכיתני, (מב) וחילקתני לשנים עשר חלקים, ולא
הייתי יכול לעמוד לפניך, מפני שכנינה שהיתה מהלכת לימינך, שנאמר מוליך
לימון משה וגו' (סג סג י), ועכשיו מה עלתה לך, כיון שהזכיר לו הים מה שעשה
בנערותו, צווח ואמר מי יתנני כירחי קדם (אזכ כג ב), בשעה שעמדתי עליך הייתי
(מג) מלך בעולם, ועכשיו אני משתטח ואין משגיחין בי, מיד הלך לו אצל (מד) שר
הפנים, א"ל בקש עלי רחמים שלא אמות, א"ל משה רבי מורח זה למה, כך שמעתי
מאחורי הפרגוד, שאין תפלתך נשמעת בדבר זה, הניח משה ידיו על ראשו, והיה
צועק ובוכה, ואמר אצל מי אלך לבקש עלי רחמים. אמר ר' שמלאי באותה שעה
נתמלא הקב"ה עליו בעברה, שנאמר ויתעבר ה' בי (דברים ג ט), עד שפתח משה ואמר
מקרא זה, [ויעבור ה' על פניו ויקרא] ה' ה' אל רחום וחנן וגו' (שמות לד ו), מיד נתקררה
רוח הקודש, א"ל הקב"ה למשה, משה שתי שבועות נשבעתי, אחת שתמות,
(מה) ואחת לאבד את ישראל, לבמל שתייהן אי איפשר, ואם תרצה אתה להחיות יאבדו
ישראל, אמר לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי, אתה תופש את החבל בשני
ראשים, יאבד משה ואלך כמותו, ואל יאבד אחד מישראל. אמר לפניו רבונו של עולם
רגלים שעלו לרקיע, ופנים שהקבילו פני שכנינה, וידיים שקיבלו תורה מידך, ילחכו עפר,
וזו לכל הבריות, יאמרו ומה משה שעלה למרום, והיה כמלאכי השרת ודיבר עמו פנים
בפנים, וקיבל תורה מידו, לא היתה לו תשובה להשיב לפני הקב"ה, (מו) בשר ודם
שילך בלא תורה ובלא מצות על אחת כמה וכמה, א"ל הקב"ה למשה כל צער זה
שאתה מצטער למה, אמר רבונו של עולם מתיירא אני מחבלו של מלאך המות,
א"ל איני מוסרך בידו, אמר לפניו רבונו של עולם, [ויוכבד] (מו) אמי שהקרו שיניה
בשני בניה בחייה, יקרו שיניה במיתתי, אמר לו כך עלתה במחשבה, וכך מנהגו של
עולם, דור דור ודורשיו, דור דור ופרגמו, דור דור ומנהגיו, עד עכשיו היה חלקך
לשרת, (מז) [ועכשיו הגיעו חלקו של יהושע תלמידך לשרת], אמר לפניו רבונו של
עולם אם מפני יהושע אני מת, אלך ואהיה תלמידו, א"ל אם אתה רוצה לעשות כך
לך עשה, עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש, ועמד
משה וכפף קומתו, והניח ידו על פיו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו,
כדי שיצטער וישלים עצמו [למיתת], והלכו ישראל אצל פתחו של משה, ומצאוהו
בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ומשה עומד, אמרו לו ליהושע מה עלתה לך
שמשה רבינו עומד, ואתה יושב, כיון שתלה עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק
ובכה, ואמר רבי רבי אבי אבי ואדני, אמרו ישראל למשה משה רבינו למדנו תורה,
אמר להן אין לי רשות, אמרו לו אין אנו מניחין אותך, יצתה בת קול ואמרה להם

הערות ותקונים

דפוס קאסנאטאניניא ודפוס וויניציא והא"כ בכל הדפוסים, ונמצא לנכון בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי,
זכן תראה שהמדפיס הראשון השמיט מן הלך עד הלך, ונמצא ג"כ בגמרא ע"ז סס: (מב) וחלקתי לשנים
עשר חלקים, בכ"י רומי וכ"י רח"ס ובנדפס הגוי לשנים עשר שבנים, ובכ"י ה' של אקספארד ג"כ גורים:
(מג) מלך בעולם, נדפס מלך עולם, אלכ בכ"י ה' של אקספארד הגוי מלך בעולם: (מד) שר הפנים, בכ"י
ה' מאקספארד כתוב אלל מטשרון: (מה) ואחת לאבד את ישראל, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י מיכעל
ובילקוט, אולם נדפס שלא לאבד את ישראל, אולם בכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי הגוי ג"כ לאבד
זה ת"קן המדפיס הראשון מאקסנאטאניניא: (מו) בשר ודם שילך בלא תורה ובלא מצות על אחת כמה וכמה,
נדפס כשמות בשר ודם על אחת כמה וכמה שילך בלא תורה ובלא מצות, וז"ל כמו בתנחומא כ"י שלפיטו:
(מו) אמי שהקרו שיניה בשני בניה בחייה, בעל זית רענן כתב ר"ל שהסלך משה ליאור, וכן על הסיוס יקרו
עוד שיניה במיתתי כתב ג"ל דלף בקבר מלמערים: (מז) ועכשיו הגיע, נשמט בגמטת המעתיק מן לשרת עד
לשרת

למדו מן יהושע, (מט) קיבלו עליהן לישב וללמוד מפי יהושע, (נ) ישב יהושע בראש, ומשה מימינו, ואלעזר ואיתמר משמאלו, ויושב ודורש בפני משה, אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן בשעה שפתח יהושע ואמר ברוך שברוך בצדיקים ובמשנתם, נטלו (נא) מסורות החכמה ממושה וניתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע דורש, (נב) אחר שעמדו ישראל, אמרו לו למשה סתם לנו את התורה, אמר להם איני יודע מה אשיב לכם, והיה משה רבינו נבשל ונופל, באותה שעה אמר רבוננו של עולם עד עכשיו בקשתי חיים, ועכשיו הרי נפשי נתונה לך, וכיון שהשלים נפשו למיתה, פתח הקב"ה ואמר מי יקום לי עם מרעים (תהלים יד טו), ומי יעמוד להם לישראל בשעת כעסי, ומי יעמוד במלחמתו של בניי, ומי יעמוד ויבקש עליהם רחמים, בשעת שהוטאין לפני, באותה שעה (נד) בא מטטרון ונפל על פניו, אמר לפניו רבוננו של עולם בהיוו של משה שלך הוא, ובמותו שלך הוא, א"ל הקב"ה אמשל לך משל, למת הדבר דומה, למלך שהיה לך בן, ובכל יום ויום היה כועס עליו אביו, ומבקש להורגו, שלא היה עומד כבכדור אביו, והיתה אמו מצלת אותו מידו, לימים מתה אמו, והיה המלך בוכה, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך מפני מה אתה בוכה, אמר להם לא על אשתי לבד אני בוכה, אלא על בני, שהרבה פעמים כעסתי עליו, ובקשתי להרגו, והצילתו מידו, אף כך אמר הקב"ה למטטרון, לא על משה לבד אני בוכה, אלא עליו ועל ישראל, שהרי כמה פעמים הכעיסוני, וכעסתי עליהם, (נד) ועמד בפרץ לפני [להשיב חמתי מהשחיתם], באו ואמרו למשה הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם המתניו לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימי, מפני תוכחות ואזהרות שהייתי מוכיחן, התחיל לברך כל שבט בפני עצמו, כיון שראה שנתקצרה השעה, כללן כולן בברכה אחת, באו ואמרו הגיעה השעה שאתה נפטר מן העולם, אמר להם לישראל, הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות, ועכשיו מחלו לי, אמרו לו רבינו אדונינו מחול לך, אף ישראל עמדו לפניו, ואמרו לו משה רבינו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך מורה, מחול לנו, אמר להם מחול לכם, באו ואמרו לו הגיע רגע שאתה נפטר מן העולם, אמר ברוך שמו חי וקיים לעולם ועד, אמר להם לישראל, בבקשה מכם כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי, ואמרו אוי לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס, ונפלו עצמותיו במדבר, באו ואמרו לו הגיע חצי רגע, נטל שתי זרועותיו והניח על לבו, ואמר לישראל ראו אחריתו של בשר ודם, (נה) שני ידיי שקיבלו את התורה מפי הגבורה יפלו בקבר, (נו) באותה רגע יצתה נשמתו בנשיקה, שנאמר וימת שם משה עבד ה' וגו' (דברים לד ט). ולא נתעסקו בקבורתו, לא ישראל ולא אחד מן המלאכים, אלא הקב"ה שנא' ויקבור אותו בגיא וגו' (שם טז ט), ומפני מה נקבר בח"ל, כדי שיחיו מתים שבחוצה לארץ בזכותו, שנאמר וירא ראשית לו וגו' (שם לג ט). ואימתו מת משה רבינו, בשבעה בארץ, שנאמר וימת משה עבד ה' וגו' (שם לד ט), וכתוב (נו) ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום וגו' (שם טז ט), וכתוב ויהי אחרי מות

הערות ותקונים

נסתת וגמלא לנכון ככתבי יד וגם בנדפס. (כט) קבלו עליהם לישב וללמוד מפי יהושע, וכ"ה צ"ל רומי ורמ"ס, אבל בנדפס וקבלו עליהם לישב וללמוד מיהושע, ול"ל כמו לפניו: (ג) ישב יהושע בראש, דב"ר פ"ט: (נא) מסורת החכמה, עיין מה שכתב רבינו בחיי: (נב) אחרי שעמדו ישראל, נוסף בנדפס מלת "מושיבה": (נג) בא מטטרון, הוא שם הפנים: (נד) ועמד בפרץ לפני, לשון הכתוב ויאמר להשמידם לני משה שחירו עמד בפרץ לפניו להסוי חמתו מהשחית (תהלים קו ט): (נה) שני ידיו שקיבלו את התורה, בנדפס בטעות ענו ואמרו ידים שקבלו את התורה, רק משה בעלמו אמר כן, וכן מובא לנכון בילקוט: (נו) באותה רגע יצתה נשמתו בנשיקה, עיין מ"ק כ"ח, ב"ב פ"ז, דב"ר ספ"א, שם"ש פ"א ס' יסקי, אדר"ג פ"ב, ילקוט חוקת רמז תשס"ג, וילקוט מטות רמז תשפ"ז, וילקוט פנחס רמז תשע"ו: (נז) ויבכו וגו' שלשים יום, ובאורו יום שסיימו ימי אבל משה דהיינו ו' נינים, באורו יום שלא יהושע את המרגלים, ובאורו יום שחלו הלבב ליהושע, וישכס יהושע בצוק היינו בצוק של ס', וילינו סס מרס ועברו היינו ליל י' וצו"ד עברו את הירדן, והוא"ל מזה שלשים ושלשה למסרע, הרי בשבעה מת משה. ועיין בסדר עולם רכ"ה פ"ו, מגילה י"ג, סוטה י"ב, קידושין ל"ח, ילקוט דברים רמז תתקס"ז, ילקוט בשלח רמז רס"א, מכילתא בשלח מס' דויסע פ"ה, תוספתא סוטה פ"א:

משה עבד ה' וגו' (יחזקאל א' ח), משה עבדי מת (שם שם ב), והעם עלו מן הירדן בעשור
 לחדש (הוה) [הראשון] (שם ד יט), צא מהן שלשה ושלושים יום למפרע, הרי שבשבעה באדר
 מת, ומנין שבשבעה באדר נולד, שנאמר ויאמר להם בןמאה ועשרים שנה אנכי היום
 (דברים לא ב), מה תלמוד לומר היום, (א"ל) ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים,
 מיום ליום, ומחודש לחדש, שנאמר את מספר ימך אמלא (שמות כג י):

הסלת פרישת ואתחנן

הוספת לפרשת ואתחנן על פי כתב יד ה' מאוקספארד.

[א] [א] **אם** יעלה לשמים שיאו (אויב יו). זה משה שעלה אל הרקיע, ונגש אל הערפל,
 והיה כמלאכי השרת, ודיבר עמו פנים בפנים, וקיבל תורה מידו של הקב"ה,
 והיה מתחנן לפניו שלא ימות, ואמר לו הקב"ה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דברים
 ג י), ולמה כעס הקב"ה עם משה, בשביל שהוכיח את ישראל, משל למה הדבר דומה,
 למלך שהיה לו בן, מסרו לפדגוג, כעס עליו הפדגוג ונזף בו, שמע המלך ואמר חיי מלכותי
 אין אתה מכניס לפלטרין שלי, כך אמר משה לישראל שמעו נא המורים (במדבר כ י), אמר
 לו הקב"ה לכן לא תביאו את הקהל הזה (שם שם יב): (ב) אתה החילות (דברים ג כד). א"ל אתה הוא
 שפתחת לי פתח להתפלל לפניך, אימתי בשעה שעשו אותו מעשה, אמר לו הקב"ה הרף
 מכני ואשמידם ואמחה את שמש מתחת השמים (דברים ט יד), אמר משה מי מחויב
 בהקב"ה, אינו מבקש אלא להתפלל על בניו, מה כתיב שם ויחל משה את פני ה' אלהיו
 (שמות לב ה), אמר משה אחת נתפללתי על הציבור ונעניתי, אילו התפללו עלי הציבור לא יהיו
 נענין, למה שגזרת עלי, ואתה הוא שהחלות שקראת להם למשמרת לאות לבני מרי
 (במדבר יז כ), ועל שקראתי אותם שמעו נא המורים, אמרת לכן לא תביאו את הקהל הזה
 (במדבר כ יב): ויתעבר ה' בי (דברים ג יו). (ג) מהו ויתעבר, ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר
 נתמלא עברה, וחד אמר עשה אותו כאשה עוברת שאינה יכולה לשבת מפני עוברת, אמר
 הקב"ה למה עשה אתה הוא דוגמא של דיונין והן מקלקלין, לכך רב לך, הרבה יש לך אצלי
 לעולם הבא שאני פורע לך, ועליו נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא כ):

[ב] [ב] **כי** תוליד בנים ובני בנים (דברים ד כ). זש"ה מניד מראשית אחרית (יט"ו נ"ו י), כשהגיע
 משה ליפטר מן העולם, הגיד לו הקב"ה מה ישראל עתידים לעשות אחר מיתתו
 של יהושע, שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי
 אלהי נכר הארץ (דברים לא יו), לפיכך משה מזהיר בהם כי ידעתי אחרי מותי כי השחת
 תשחתון (שם שם כ), ואמרו לו אין אנו עושים את הדבר הזה, אמר להם עתידים אתם
 להוליד בנים ובני בנים ולשכח שמו של הקב"ה, שנאמר (העיד אני) [העידותי] בכס
 היום את השמים ואת הארץ וגו' (דברים ד טו ל יט), הוי מניד מראשית אחרית: וכן אתה
 מוצא שעשו ישראל כל מה שאמר להם בימי השופטים, שנאמר ויעבדו את הבצלים
 ואת העשתרות (שופטים י), וכן ירבעם, שנאמר ויועין המלך ויעש שני עגלי זהב וישם
 האחד בבית אל ואת האחד (שם) [נתן] בדת (מ"א יב כט), ולא היה מניח לישראל לעלות
 לירושלים, והיה אומר אלהיך ישראל, וכן אחאב המא והחמיא את ישראל מכל הרשעים
 שהיו לפניו, ויעש אחאב [בן עמר] הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו (שם יז ג), תדע לך
 שהיה מוכר עצמו לעבודה זרה, שנאמר כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה'
 (שם לא כ), והשכיח שמו של הקב"ה, היאך, היה מוהק את האזכרות, וכותב תחתיהם
 וידבר הבעל, בראשית הבעל, ויאמר הבעל וכל התורה כולה עשה כן, הוא שהנביא
 אומר החושבים להשכיח את עמי שמי (ימ"ב כג יו), ומנשה עשה יותר מכולם,
 שנאמר וישם [את] פסל הסמל וגו' (ד"א ג י), והוא העביר [את] בניו באש (למולך)

הערות ותקונים

[א] **אם** יעלה לשמים שיאו, כל הסוספה נמלאת בכ"ו ה' של הקספארד, ועיין לעיל בתנחומא אות ו':
 (ב) אתה החילות אמר לו אתה הוא שפתחת לי פתח, ספרי ואתחנן סיפא כ"ו. (ג) מהו ויתעבר
 ר' יהודה ור' נחמיה, בספרי ואתחנן ספא כ"ט ואתא כך, ר' אליעזר אומר נמלאת עליו חיוס, ר' יוסט
 אומר

[בני בן הנום ועונן וניהש [וכשף] ועשה אוב וידעוני [הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס] (ה'כ"ג ג' ו), (ד) וכיצד היה המולך בגיא בן הנום, עשוי חוץ לירושלים, ובמקום מופלג, וצלם היה ופניו של עגל, וידיו פשוטות כאדם [שפותח ידיו לקבל] דבר מחבירו, והיו מסיקין אותו עד שהידים נעשין כאש, ושבעה (ה) קנקלים היו לו, והוא לפניו מהם, ולפי קרבנו של כל אחד ואחד היה נכנס, מי שמקריב עוף נכנס לקנקל הראשון, עז נכנס לקנקל השני, שה לשלישי, עגל לרביעי, פר לחמישי, שור לששי, מי שמקריב בנו אומרים הכומרים כי אין למעלה הימנו, היה נכנס לפניו מן הקנקל השביעי, והיה הולך ונושקו, שנאמר זוכחו אדם עגלים ישקון (וישע יג' ב), והיו הכומרים נוטלין בנו ממנו ונותנין התינוק על ידי המולך, ונוטלין התופין ומקישין בהן כדי שלא ישמע אביו קול בנו, ומעויו של תינוק מתמעקין עליו, והיה התינוק מנהים עד שישליט נפשו על ידו. אמר ר' יהודה הלוי הוא שכתוב ובנו כמות התופת אשר בגיא בן הנום (ויקרא י"ב), מה היא התופת, שהיו מקישין בתופים, מה הוא הנום, שהיו הכומרים אומרים למולך כשהתינוק מנהים יהנה לך יערב לך. ראה היאך היו להוסיף אחרי ע"ו, אמר הקב"ה על ידי יצר הרע הייתם חוטאים וגולים, אבל לעתיד לבא אני עוקרו מכם, שנא' והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו כו):

[ג] אז יבדיל משה שלש ערים (דברים ד ט"ז). זש"ה אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה (קבלת טו), ר' נחמיה אומר מי שאוהב את התורה לא ישבע תורה, שנה המשנה (ו) מבקש לשנות התלמוד, שנה תלמוד מבקש לשנות (ז) תוספות, וגם אוהב בהמון לא תבואה, ואינו מעמיד תלמידים, גם זה הבל: ד"א אוהב בהמון, מי שהומה ומהמה אחר המצות, לא תבואה, ואין לו מעשים טובים, גם זה הבל. ומי שהיה מחבב את המצות, זה משה, שעם שבא להסתלק מן העולם, מצוה קטנה שהניח, אינו מסתלק מן העולם עד שאפרשה בעוד שיש בידי כח, שנאמר אז יבדיל משה שלש ערים:

[ד] אז יבדיל משה (דברים טז). מהו אז, לשון שירה, מי אמר שירה, הרוצה, שכתוב בו מות יומת הרוצה (נמדר ל"ה טו), ורוצה לא יתרג: ד"א מי אמר שירה, משה אמר שירה, (ח) משל הדיוט אמר מי שאכל התבשיל יודע מה מעמו, לפי שהרג את המצרי וברח לכך יודע מה בנפשו של הורג, ואמר אז יבדיל משה: ד"א מי אמר שירה, ישראל

הערות ותקונים

אומר כאשה שאינה יכולה לנחם מפני עברה: (ד) וכיצד היה המולך בגיא, הערוך ערך גיא ובערך קנקל הביא המאמר בשם הילמדנו קדושים. ובערוך ערך גיא שם הביא בלתיבות בשם ילמדנו ח"ל שם אמרו רבותינו אע"פ שהיו כל בתי עבודה וזה בירושלים המולך חוץ לירושלים היה [במקום מופלג] והיה עשוי אלם והיו לו ז' קנקלים, והוא לפניו מהם, והיו פניו של עגל, וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו, והיו מסיקין אותו [מבפנים] בשם, [שהיה חלול, וכל אדם ואדם לפי קרבנו נכנס, כיצד כל שהיה לו עוף היה נכנס לקנקל ראשון ומקריב, (אין) [עז] לשני, שה לשלישי, עגל לרביעי, פר לחמישי, שור לששי, ומי שהיה מקריב בנו היו מניסין אותו לשביעי, והוא נושקו, ועל זה נאמר זוכחו אדם עגלים ישקון (וישע יג' ב), והיו נותנין את הבן לפני המולך, והיה מסיק מנפסיו עד שהיו ידיו נעשית כאור] והכומרים נוטלין התינוק, ונותנין לתוך ידיו של מולך, והתינוק מוטיב נפשו, ולמה נקרא שמו תפת והנס, שהיו מתחפפים ומנהמים בתופים שלא ישמע אביו קול הגער וירחם עליו, ד"א הנס, שהיה תינוק מנהם וקול נהמתו עולה. ד"א הנס שהיו הכומרים אומרים (יענה) [יהנה] לך (יערב) לך יתבסם לך נקרא בן הנס, עכ"ל. וכל המאמר הזה הביא גם הילקוט רמז ע"ז בשם הילמדנו, וההוספת פה בפנים תקיפת ע"פ הילקוט, ובמדרש איכה פ"א פסוק שומאתה בשוליה מוציא ג"כ המאמר הזה בסגנון אחר, וכך איתא שם, אלם חלול היה נתון שם לפניו משבעה קנקלים ושם של נחשת צידו, וכירה הייתה נתונה על גבו, וכל מי שהיה מקריב סולת פותחין לו אחד, חורין ובני יונה פותחין לו שנים, כבש פותחין לו שלשה, איל פותחין לו ארבעה, עגל פותחין לו חמשה, שור פותחין לו ששה, וכל מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה, ונותנין אותו לתוך סם של נחשת, ומסיקין את הכירה תחתיו, והיו מקלסין לפניו ואומרין לו יערב לך ויבסם לך, וכל כך למה כדי שלא ישמע נחמת צניחם ויחזרו בזה, ע"כ והמאמר שנפנינו הוא כמו שהוא בילמדנו (ה) קנקלים, פי' בלשון רומי coenaculum חדר: (ו) מבקש לשנות התלמוד, רב שרידא גאון בלגרתו האריך והרבה ראיות דאפילו ראשוני ראשונים אית להון תלמוד, ועיין רש"י סוכה דף כ"ה ע"א: (ז) תוספות, ר"ל תוספתא: (ח) משל הדיוט אומר מי שאכל התבשיל כו', עיין בילקוט ואתחנן בשם ילמדנו, אמר ר' לוי מאן דאכיל קידרה

אמרו שירה, שכתוב ולאריץ לא יכופר להם (במדבר לג ג), אמרו ישראל כל מי שהרג בשגגה נהרג, כיון שאמר משה רפואתו של דבר, אמרו ישראל שירה: אז יבדיל משה שלש ערים מזרחה שמש. (ט) כל הרצחנים בורחים למזרח, שנאמר וישכן מקדם לגן עדן (בראשית ג כד), קין ברח למזרח, שנאמר ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן (שם ד יז), לכך כתיב מזרחה שמש. אמרו ישראל רבונו של עולם (י) יש הות נפש שלא בטובתו, אמר הקב"ה מי שהרג נפש בשגגה, הרי נתתי לו מקום שיברח לשם, לכך נאמר אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו (משלי כה יז), מהו עד בור ינוס, אמר הקב"ה מי שחטא בשגגה הרי נתתי לו מקום בתחומי של ראובן, את בצר במדבר בארץ המישור (דברים ד עג):

[ה] **אנכי ה' אלהיך** (דברים יו). למה פתח בלשון יחיד, ולא אמר אלהיכם, אמר רבי שמעון כדי ליתן סניגוריא, שבו למד משה סניגוריא במעשה העגל, אמר לו על מה אתה כועס, למה [ה'] יחרה אפך בעמך (שמות יב יא), כלום צוית להם:

פרשת עקב

[א] **והיה עקב תשמעון וגו'** (דברים יז יב). (א) זש"ה למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני (הלים מט ו), יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שבה שש מאות ושלוש עשרה מצות קלות וחמורות, (ב) ואין בני אדם משגיחין בהן, אלא משליכים אותם תחת עקבותיהם, כלומר שהן קלות, לכך דוד היה מתירא מיום הדין, והיה אומר רבון העולמים איני מתיירא מן המצות החמורות שבתורה שהן חמורות, ממה אני מתיירא מן הקלות, שמה עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לאו, מפני שהיא קלה, ואתה אמרת הוי זחיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, לכך אמר למה אירא בימי רע:

[ב] **והיה עקב תשמעון**. זש"ה הנחמדים מזהב ומפז רב וגו', גם עבדך נזהר בהם וגו' (הלים יט יא יב), (ג) בא וראה היאך דוד משבח דבר תורה, שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב, ולא עוד אלא בכל מיני תבואה אין חביבה מסולת נקיה, (ד) שהיא צפה בפה, ודברי תורה חביבין ממנה, שנאמר ומתוקים מדבש ונופת צופים (שם טז), אמר ר' חנינא אם תאמר שאין בכל משקין מתוק מדבש, דברי תורה מתוקין מדבש, אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אם תאמר שהן מתוקין (ה) כפרתי בהן חס ושלוש, אלא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (שם), לפיכך מה רב מובך וגו' (שם לא כ), זה שכתב על המצות קלות:

[ג] **והיה עקב תשמעון**. (ו) זש"ה אורה חיים פן תפלט נעו מעגלותיה לא תדע (משלי יו), [אמר ר' אבא בר כהנא] שלא תהיה נושא ונותן במצותיה של תורה ורואה

הערות ותקונים

קידרא ידע מה עממא דתנשלין. (ט) כל הרצחנים בורחין למזרח, עיין בילקוט שם בשם ז"ר, בכל מקום רוח מזרחית קולפת, כו' (י) יש הות נפש, פה נראה בעליל כי חסרים איזה מלות [ו'ל' יס הו'ג נפס]. (יא) כלום צוית להם. כ"ו ה' של אקספארד נשלו בזה הכ"ו סוף דף 233 הנכתב על קלף גוויל יפן, וחסר מכאן עד סוף ספר דברים, ומידי כותב מאוחר מתחיל בדף 234 בראשון הפרשה והיה עקב תשמעון כמו בנדפס עד סוף הספר, ונראה לעין כי הכתב משונה מעט מכתב הקודם, וגם הייך חדש ולבן:

(א) **זש"ה** למה אירא בימי רע, מובא בילקוט ריש עקב רמז תתמ"ו בשם התנחומא גם בילקוט תהלים רמז תשנ"ח ג"כ בשם התנחומא, והשמיט התחלת התאמר, וכאשר לפינו מובא גם בנדפס אות א':

(ב) ואין בני אדם משגיחין, וכ"ה בדפוס קאסטרטניא, והמדפיס ממנכונה תיקן והוסיף ומפני שיש בהן מלות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן: (ג) בא וראה, מובא בילקוט תהלים רמז תרע"ו בשם התנחומא: (ד) שהיא צפה בפה, וכ"ה רומי וכ"ה רח"ם וכ"ה מייכען וגם בנדפס, וז"ל שהיא מנופה בנפה, ובילקוט תהלים שם שהיא נפה בנפה, ואולי יש לקיים הגי' במלת לפה רק ז"ל שהיא לפה נפה; עיין ירושלמי בועש פ"ט ה"ד (דף כ"ד ע"ב) וזופת צופים אמר ר' יוסי בר' חנינה סולת לפה על גבי נפה, ע"כ ב"מ, *ואולי גם בירושלמי ז"ל נפה על גבי נפה: (ה) כפרתי בהן, ובנדפס ובכ"ו ספרדי כפרתי בהן, ובכ"ו ה' של אקספארד כפרתי כפרתי, ובדולאי גם שם היה כתוב כפרתי ונעשית כפרתי: (ו) זש"ה אורה חיים אמר ר' אבא בר כהנא * [כ"ה בבבלי בועש מח ע"ב ע"ש ואולי גם כאן ז"ל לפה ע"ג נפס]

איזה שכרה של תורה ומצוה מרובה ועושה אותה, למה נעו מעגלותיה לא תדע, ממולמלין הם שבילי התורה, אמר ר' חייא משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרס, והכנים בו פועלים, ולא גילה להם המלך שכר נפיעותיו, כי אילו גילה להם שכר נפיעותיו רואה איזה נפיעה שכרה מרובה ונוטעין אותה, נמצאת מלאכת הפרס מקצתה במילה ומקצתה קיימת, כך לא גילה הקב"ה בתורה שכר כל מצוה ומצוה, שאילו גילה נמצאו המצות מקצתן קיימות ומקצתן בפילות, ור' אחא בשם ר' אבא בר כהנא מילמל הקב"ה שכר עושה מצות בעולם הזה, כדי שיהו ישראל עושין אותם (ז) משלם: (ח) תני ר' שמעון בן יוחי שתי מצות גילה הקב"ה מתן שכרה, אלו הן קלה שבקלות חמורה שבהמורות, קלה שבקלות שלח תשלח את האם ואת הכנים תקח דך למען ייטב לך והארבת ימים (דברים כג ז), חמורה שבהמורות כבוד את אביך ואת אמך וגו' למען יאריכון ימיך וגו' (שם ט טו), הרי הן שוין בעולם הזה במתן שכרן. אמר רבי אבא בר כהנא ומה דבר שהוא פריעת חוב, כתיב בו אריכות ימים, דבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות (ט) על אחת כמה וכמה, ור' לוי אמר גדולה מונו אמרו, גדול דבר שהוא פריעת חוב, מדבר שהוא הפסד כים וחסרון נפשות, ור' אבא בר כהנא בשם ר' שמעון בן יוחי אמר כשם שמתן שכרן מרובה, כך עונשיהון מרובה, הדא הוא דכתיב עין תלעג לאב ותבנו ליקחה אם יקרזה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל י), למה יקרזה עורבים ויאכלוה נשרים, (י) אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו ויקרז אותה ואל יהנה ממנה, ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה ממנה, ומנן שעורב אכזרי על בניו, שנאמר מי יכין לעורב צידו (כי ילדיו אל אל ישועו יתעו לבלי אוכל) (איוב לח מה), ואומר לבני אשר יקרזו (תהלים קמו ט), (יא) כשהעורב מוליד (יב) הוא מוליד לבנים, ואומר הזכר לנקבה שעוף אחר בא עליה והם מואסין אותן ומניחין אותן, (יג) מה הקב"ה עושה, מוציא מצוה שלהן יתושין ופורחין ואוכלין (יד) ומשם משהירין, הדה הוא דכתיב מי יכין לעורב צידו, ומנין לנשר שהוא רחמני, שכתוב כנשר יעיר קנו (דברים כג יא), ואינו מאמין בהם מפני עופות אחרים שרודפים אהריהם, (טז) מהו עושה, יפרוש כנפיו יקחזו וגו' (שם טז), הוי יקרזה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר:

[ד] והיה עקב תשמעון. מה כתיב למעלה מן הענין, לא מרובכם מכל העמים וגו' (דברים ז ז), אמר להם הקב"ה לישראל לא ממה שאתם מרובים מכל האומות, (טז) ולא ממה שאתם עושים מצות יותר מהם, והם מנדלים שמי יותר מכם, שנאמר כי ממזרה שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וגו' ואתם מחללים אותו באמרכם שלהן אדני מנואל הוא וניבו נבזה אכלו (מלאכי א יא יב), כי אתם המעט מכל העמים, כי

הערות ותקונים

שלא תהי טעם, הוספתי המלות אמר ר' אבה בר כהנא שיהו בכ"י רומי וגם בנדפס (אות ב') ומוצא בילקוט יתרו רמז רנ"ה בשם התנחומא וגם בילקוט משני רמז תתקנ"ז ג"כ בשם התנחומא, ושם ג"כ הגוי אמר ר' אבה בר כהנא, וכן שנה המאמר בירושלמי פ"ה ה"א (דף י"ד ע"ד) בקצת שינויים, ר' אחא בשם ר' אבה בר כהנא כתיב אורח חיים סן תפלם נעו מעגלותיה לא תדע סילמל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן בלאמנה כו' ר' בא בר כהנא השום הכתוב כו'. ונקצת בהרחבת לשון במדרש דברים רבה פ"ו אות ב', ועיין מדרש סו"ט מזמור ט' בשינויים: (ז) משלם, פ' בלב שלם ובאמונה, וירושלמי שהבאתי כתוב מפורש בלאמונה: (ח) תני ר' שמעון בן יוחאי, עיין בירושלמי שם ודכ"י שם ומדרש שמואל פ"ו: (ט) על אחת כמה וכמה, בכלן נלמס המאמר בנות ב' בתנחומא הנדפס, ומן ור' לוי אמר גדולה מונו אמרו עד סוף המאמר (היינו עד סוף אות ב') הוסיף המדפיס ממהאגטובה, וליתא בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאטינא ודפוס וויניציא וליתא גם בכ"י ה' של אקספארד וכ"י ספרדי: (י) אמר הקב"ה יבא עורב, מוצא בילקוט ריש עקב ובילקוט משני רמז תתקס"ג בשם התנחומא, והתחלת המאמר מוצא בילקוט איוב רמז תתקכ"ה, ובנדפס ליתא רק היא הוספת המאגטובי: (יא) כשהעורב מוליד. המדפיס ממהאגטובה הוסיף המלות "ואמרו חכמים ז"ל": (יב) הוא מוליד לבנים, עיין ספר"ה סוף פכ"א, ומוצא בילקוט איוב רמז תתקכ"ה בשם ספר"ה: (יג) מה הקב"ה עושה, וי"ר רפ"ט: (יד) ומשם משמירין, זה השיעם המדפיס ממהאגטובה: (טז) מה עושה יפרוש כנפיו יקחזו, בנדפס שהוסיף המאגטובי גורס מה הוא עושה משימן על כנפיו, ואמר מוטב יכנס החץ ולא בבני, וע"כ הוסיף המאגטובי, עיין הערה ט': (טז) ולא ממה שאחם (מדר"ת ח"ה) בית 2

עושים

מאהבת ה' אתכם (דברים 10 ז), בזכות שאתם ממעימים את עצמכם לפני, לפיכך אני אוהב אתכם, וכן הוא אומר אהבתי אתכם אמר ה' (מלאכי 1 ב), ואת עשו שנאתי וגו' (שם 2 ג), ואומר ארפא משובתם [אתכם נדבה] (ישעיה יד ט), מהו אהבם נדבה, נדבה נפשי לאהבתם, אע"פ שאינן הגונים, וכן הוא אומר כי מאהבת ה' אתכם וגו' (דברים 10 ז): [ה] כתיב והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וגו' (ישעיה 58 ב), (יו) זש"ה והיה ראשיתך מצער וגו' (איוב 11 ז), ללמודך שכל המצטער מתחילתו נוח לו בסופו, ואין לך שמצטער יותר מאברהם, שהושלך בכבשן האש, וגלה מבית אביו, ורדפו אחריו ששה עשר מלכים, ונתנסה בעשר נסיונות, וקבר את שרה, ולבסוף נחה, ואברהם זקן בא בימים וה' ברח וגו' (בראשית 16 ב). יצחק נצטער בנערותו, ויקנאו בו פלשתים, [שנאמר] ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד (שם 10 טו), לסוף בקשו ממנו [שנאמר] ויאמר אליהם יצחק (למה) [מדוע] באתם אלי וגו' (שם 10 טז). ויעקב נצטער בנערותו, שנאמר רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל (תהלים קכט ב), עד שהוא במעי אמו ביקש עשו להורגו, שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו' (בראשית 27 כג), [וכשקיבל הברכות, וישתום עשו את יעקב וגו'] ויאמר עשו בלבו וגו' (שם 27 מא), וברח ללבו ונצטער בבתו, ואחר כך ביקש לכן להורגו, שנאמר ארמי אובד אבי (דברים 10 טו), יצא מאצלו ופגע בעשו, שנאמר וישא יעקב (את) עיניו וירא והנה עשו בא וגו' (בראשית 27 ב), באתה עליו (יה) צרת דינה, וצרת יוסף, ולבסוף נחה, [שנאמר] ויכלכל יוסף את אביו וגו' (שם 27 יג), הוי והיה ראשיתך מצער וגו':

[ו] ד"א נכון יהיה הר בית ה' וגו', (יט) והר תבור יהיה גבוה מאד, משל למה הדבר דומה לבני פלשתין של מלך ירדו מן העיר והרגו אריות ונמרים ודובים ביער, והביאום ותלו אותם כנגד שער העיר, וכל בני העיר היו תמוהין, מי הרג אותם אריות, כך עשה הקדוש ברוך הוא, הוא כל סיפרא לישראל בהר תבור, מן שמים נלחמו הכוכבים וגו' (שופטים 3 ב), התחילו הכל תמוהים, שמעולם לא היה כמעשה הזה, שירדו כוכבים מן השמים לעשות מלחמה עם בשר ודם, אמר הקב"ה בעולם הזה הכוכבים נלחמו בשבילכם, (כ) אבל לעולם הבא ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' ועמדו רגליו וגו' (דברים 10 ג), (כא) וכל אותו הענין, והיו הכל מראין אותו באצבע, (כב) שנאמר ואמר ביום ההוא הגת אלהינו זה קיינו לו ויושיענו זה ה' קיינו לו נגידה ונשמחה בישועתו (ישעיה 45 ט):

חסלת פרישת עקב

הערות ותקונים

עשים מלות יותר מהם, כגדפם נוסף אחר זה, "שהלמוות עושין מלוא שלם לגמול יותר מוכס": (יז) זש"ה והיה ראשיתך מצער, מוצא בילקום איוב רמו התק"ז בשם התנחומא: (יח) גרת דינה, כגדפם נוסף וגרת רחל: (יט) והר תבור יהיה גבוה מאד, וכן הוא בכל כתבי יד אשר לפני, ואין ספק כי המאמר קבוע, ונמצא לנכון בפסיקתא דרב כהנא פסקא קומי אורי (דף קמ"ד ע"ב) רבי פנחס בשם רבי רחובין אמר עתיד הקב"ה להציא סיני ותבור וקרמל ולבנות בית המקדש על גבי ראשיה ומה טעם והיה בלחירת הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, וכן הוא במדרש שו"ס ממומר ל"ז וממומר פ"ז, וזהו כוונת התנחומא לעתיד יהי בראש ההרים היינו על תבור שהוא גבוה מאד: (ב) אבל לעולם הבא, כן הוא בכל כתבי יד, אבל כגדפם הגירסא אבל לעתיד לבא: (כא) וכל אותו הענין, ר"ל וכל הפסוקים הכתובים בזכריה שם: (כב) שנאמר ואמר ביום ההוא. כנאן נשלים פ' עקב בכל כתבי יד וכן כגדפם דפוס קאנטאטאנטיא ודפוס וויניציא, אולם המדפוס ממתאקטובא הוסיף עוד מאמר גדול (כל אות ד' ה' ו' ז' ח' ט' י' י"א) מן כל המזוה זה שאמר הכתוב שמוור מלתי ויהי (אות ד') עד סוף פרישת עקב (סוף אות י"א), ובולדאי היחה מנולת הסוספה הזאת כ"ל אחד בן התנחומא שהיה לפניו, וכנראה לקוחים הדברים בשינויים ובחסומת מן ילמדנו, עיין בתנחומא כגדפם שם בלוח ד', ויולן פורמא בפניהם, מוצא בקאת שטייטס בערוך ערך פרמא בשם ילמדנו כפי אש שמוור תשמרון (עקב י"א ל"ב), ושניה במדרש דב"ד ס"ד, וכן במאמר הזה בתנחומא שם, הסתלקו ללדין, עיין בערוך ערך אקו, מה שהביא בשם הילמדנו, מזה נראה שהנסדר הזה לקח דברים מילמדנו ועשה עפשה כרגונו, וכל המאמרים שהביא הערוך מילמדנו עקב (עיין במבוא ברשימת מהערוך) לא מנלתי בזה המאמרים, רק בתנחומא שם (אות י') אמר ר' חנינא לכת כתיב שלם היו גדולים זה מזה אלף שמיים שוין, והערוך ערך לכת הביא בילמדנו שני לוחות אמר ר' חנינא לכת כתיב לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה:

[א] **ראה** אנכי וגו' (דברים יא טו). (א) זש"ה (ולעם) (ואל העם) הוה תאמר כה אמר ה' הננינותן לפניכם את דרך החיים ואת דרך המות (ירמיה כה ח), וכתוב משכיל (לאיתן האזרחי) [לאסף] האזינה עמי תורתו (תהלים עה ה), וכתוב רק השמר לך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורה וגו' (דברים ד ט י), לומר לך שכל השכיל דברי תורה, כאילו כופר בהקב"ה, שלא נתן תורה אלא כדי שיהו ישראל עוסקין בה ימים ולילה, שנאמר והנית בו יומם ולילה (וישע א ח), וכתוב כי אם בתורת ה' חפצו וגו' (תהלים א ב ג), וכל העוסק בתורה ומקימה, כאילו קיבלה מסיני, לפיכך כתיב והודעתם לבניך [וגו'] יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך (דברים ד ט י), כשבא אסף התחיל לומר האזינה עמי תורתי וגו' (תהלים עה ה), וכן אמר שלמה כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו (משלי ד ב), אמרו ישראל לאסף, וכי יש תורה אחרת שאתה אומר האזינה עמי תורתי, כבר קיבלנוה מסיני, אמר להם פושעי ישראל אומרים שהנביאים והכתובים אינן תורה, ואין אנו מאמינים בהם, שנאמר ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת (בתורתו) [בתורתיו] אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (וישע א ט י), הרי הנביאים וכתובים תורה הם, שנא' האזינה עמי תורתי: [ב] **ד"א** האזינה עמי תורתי. (ב) זשה"כ (איש) [לב] חכם ישכיל פיהו וגו' (משלי עז כג), כשישראל חומאין נמנעין מכל טוב, וכשוזוכין מוסיפין טובה, וכן אתה מוצא כשעשו אותו מעשה, נמנעה מהם כל טובה, שנאמר ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל וגו' (שמות לג יט), וכשביקש משה רחמים עליהם, אמר לו הקב"ה משה לא בראתי את העולם אלא בשביל תורה, שנאמר ואשים דברי בפך וגו' (ישעיה נא טו), (ג) והם המירו כבודי בתבנית שור, ואתה שברת את הלחות, והיאך העולם עומד בלא תורה, אמר לו מה אעשה, אמר לו פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים (דברים י ה), לכך כתיב (איש) [לב] חכם ישכיל פיהו וגו' (משלי עז כג), לפיכך כשעמד אסף הזכיר למעלה נחית בצאן עמך ביד משה ואהרן (תהלים עז כא), ואחר כך משכיל לאסף (שם עה ה):

[ג] **ד** כי יכרית ה' אלהיך את הגוים (דברים יב קט). משל למה הדבר דומה, למלך שנשטע כרם בתוך שדהו, והיה בתוכו ארזים גדולים וקוצים, הלך המלך וקיצץ את הארזים, והניח את הקוצים, אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הקוצים שהם אוהזים

הערות ותקונים

(א) **זש"ה** ולעם הזה, מוצא גם בדפוס: (ב) זש"ה איש חכם, וכן הוא בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ותקנתי לב חכם: (ג) והם המירו כבודי בתבנית שור, מלשון הכתוב וימירו את כבודו בתבנית שור אוכ עשב (תהלים ק"ו כ'): (ד) כי יכרית משל בו', מוצא בילקוט נרשם בתפס"ה בשם התנחומא, ונשל בילקוט כ"כ שופטים רמז מ"א ונשטעו נרשם בילקוט שופטים "מרש" וז"ל תנחומא. והנה כאשר לפנינו כן הוא גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י ספרדי וכן בדפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויניציא, אולם המדפיס ממאטעוזה הוסיף פה המאמר גדול (כל אות ג' ד' ה' ו' ז' ח') מן ראה אנכי זש"ה ויגל אונס עד סוף המאמר לכך כתיב כי יכרית ה' אלהיך, והיה לפניו כל זה בקובץ כ"י שהיה לפניו, כי כן ראוה הלום אחרי רואי כי גם בכ"י ה' של אקספארד נמצאים המאמרים האלה רק נקטעים שם, כי צ"ל אשר היה לפני המעתיק הזה היו חסרים איזה דעים כמו שתרצה כי מן אות א' כשצא אסף התחיל לומר האזינה עמי עד סוף אות א' חסר, גם חסר כל אות ב' (מן ההוספה אשר הוסיף המאמרוני המתחיל זש"ה ויגל אונס עד סוף אות ב') ומתחיל מן אות ג' זש"ה מפי עליון, וסובב הולך עד אונטע המאמר, ובשם בהמלות בדור הפלגה. והגייר חלק בלד 236 חלי עמוד א' וכל העמוד ב', וזד 237 מתחיל בהמלות ומבקשים פרנסה, והוא לפניו צלות ה', מעשה בצאן רמאה שהיה דר בצרה, הלכו רבותיו לשם ומבקשים פרנסה, ואחר זה העתיק כל אות ה' ו' ז' ח' (ובלמעלה אות ח' מן ירמיה הביא לוח ואמר ואנכי אמרתי איך אשיתך עד סוף אות ח' חסר) ובמאמר הזה מלות ח' אשר נוסף בדפוס מאטעוזה נמצא בתנחומא משפטים ס"י י"ו ובב"ר סוף ספ"ה וש"מ פ"ב. והביא פה קצת שינויים מן כ"י ה' מאקספארד צלות ה', והוסיפוהו על שפתה, בכ"י על הפסל, בבות ו' אס איך שוחטין חסר מלת ישראל וז"ל ירצה אל איך שוחטים, עוד שם ולויתן, חסרים המלות "גחור אותם", ונמצא לנכון בכ"י, אות ו' ומכללין אותו, בכ"י ומהללין אותו ומחזירין במדבר ארבעים שנה, חסרים המלות ולמה היה מחזירין במדבר ארבעים שנה ונמצא לנכון בכ"י שם, אס אכניסם שם, בכ"י אס אכניסם עכשיו לרשתה, שם שאינם באים בכ"י שאינם באים לארץ, שם ותקנו הבורות והעיירות ז"ל והמעיירות, ונכון הוא בכ"י, שם עד מתי אנו נכנסין, ז"ל אימתי, ונכון בכ"י. עוד שם צלות ח' כי יקרא קן לפור לפניך בדרך שלח תשלח, סיים בכ"י על מנת שיקח האס והבנים יקח לו. שם ונתתי איש כופר, סיים בכ"י על מנת שיתן את שקלו, שם ועשית מעקה סיים בכ"י

בבגדינו הנחת, וקיצצת את הארוזים, אמר להם אם הנחתי את הארוזים, וקיצצתי את הקוצים, במה הייתי (גזור) [גודר] את כרמי, וכן ישראל כרמו של הקב"ה, שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה ז), והכנים את ישראל לארץ, (ה) וקיצץ את הארוזים שבה, שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם אשר כגובה ארוזים גבהו] (עמוס ז ט), (ו) והניח את בניהם, ואת בני בניהם, כדי שישמרו ישראל את התורה, שנאמר ואלה הגוים אשר הניח ה', (ז) לנסות במ את ישראל (שופטים ג א), (ח) וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה, והיו עמים משרפות סוד קוצים כסוחים וגו' (ישעיה לג ז), וכתבו על הגוים כאין נבדו (שם ט ז), (ט) ראה כמה אוכלוסין חוציצה פרעה אחרי ישראל, כשראו אותם ישראל נבהלו מפניהם ואמרו מי יוכל לעמוד כנגד אלו, אמר הקב"ה הייכם (י) כל אלו אינן חשובין לפני [רק] כסום אחד, שנאמר כי בא סוס פרעה (שמות טו ט), (יא) וכולם מתו בנשיפה אחת, שנאמר נשפת ברוחך (שם ט ז), כך עתיד גוג ומגוג לבוא על ישראל, ובו יעשה הקב"ה משפטיו, שנאמר ונשפטתי [אותו] [אתו] בדבר וברם וגו' (יחזקאל לח כב), באותה שעה והתגדלתי והתקדשתי [ונודעתי] [יב] לעיני (עמים) [גוים] רבים וידעו כי אני ה' (שם טז כ):

[ד] (יג) עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר (דברים יד כב). וז"ה נבהל להון איש רע עין ולא ידע וגו' (משלי כח כב), רבי חנינא פתר קריא בעפרון, דאמר רבי חנינא כל שקלים האמורים בתורה סלעים, (יד) ושכנביאים ליטרון, ושככתובים קינטירין, (טו) בר משקלי עפרון דאינון קינטירין, הדא הוא דכתיב בכסף מלא יתננה לוי (בראשית כג ט), על ידי שהכנים עין הרע בממונו של אברהם, חסרו הכתוב וי": אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה הוא (שם טז ט), א"ל איבעית למיתן לי ארבע מאון קינטירין בכסף (טז) מן סחורתא (ס"א חרותא, פ' בערוך זבל) של ביתך, את יבול יחיב לי, על ידי שהכנים עין הרע בממונו של אברהם חסרו וי", שנאמר וישקל אברהם לעפרן (שם טז ט), עפרון נתיינא חסר:

[ה] (יז) רבי אמי פתר קרא בשואל פרה, והיתה עינו צרה לשכור שתי פרות,

הערות ותקונים

על מנת שיעשה מעקה: (ד) וקץ את הארוזים שבה, נדפסם ובכ"י ה' של אקספארד נוסף, שהם הגוים העומדים בצדק ישראל": (ז) והינה את צביהם ואת בני צביהם, בכ"י ה' של אקספארד סיים, הלו הקולוים: (ז) לנסות במ את ישראל, נדפסם ובכ"י ה' של אקספארד נוסף, שהמורים הם את דרך ה', והוא לטון הכתוב שופטים ז' כ"ב, והמוסיף הזה שהוסף הסיום טכח שהוא פסוק אחר: (ח) וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת על התורה, בכ"י ה' של אקספארד נוסף כשישמרו ישראל אני מניח בהם את האור שנאמר והיו עמים וגו': (ט) ראה כמה אוכלוסין, לפני זה נוסף נדפסם, וכן אתה מוצא כשנ"לו ישראל מונגרים ראה מה עשה פרעה לקח שם מאות רכב צהור וגו' שלשים איש ילאו על כל אחד ואחד מושראל", ודרש ושלשים על כולו ושלשים על כלו ר"ל על כל אחד ואחד מישראל: (י) כל אלו אינן חשובין לפני רק כסום אחד, נדפסם כאיש אחד, אולם בכ"י ה' של אקספארד נאמר נ"כ כסום אחד, והמאמר מנא"ל נ"כ בילקוט ישעיה רמז ט"ז בשם התנחומא, וגם שם בני' כסום אחד: (יא) וכלם מתו בנשיפה אחת, נדפסם בנשימה אחת: (יב) לעיני עמים, תקנתי לעיני גוים, ומונא לנכון בכ"י רומוי וכ"י רח"ס: (יג) עשר תעשר וז"ה נבהל להון, כל המאמר הזה מונא בכ"י רומוי ובכ"י ה' של אקספארד ובכ"י ספרדי, אולם בכ"י רח"ס לא העתיק הנועתיק כל המאמר הזה על עשר תעשר, ומונא גם נדפסם, וכל המאמר מנא"ל בנסוקתא דרב כהנא פסקא עשר תעשר (דף ז"ה ע"א) ככתבו וכלשונו לא נפקד דבר. ובמדרש שמ"ר פל"א העתיק מאמר גדול ממנו אך בחלוק הסדר, גם נשנה התחלה המאמר הזה בצ"ר פנ"ח ודברי ר' תינא כל שקלים שכתורה מונא בירושלמי קידושין פ"א ריש ה"ג, ובבבלי בכורות י' ע"א, וב"מ פ"ו ע"א ע"ש ורות רבה פ"ו, ובפסקתא רבתי פ"א, ובילקוט לך רמז ק"ב, וילקוט משלי רמז תתקכ"ב. ובשמ"ר בשמות אמר ר' חמא ל"ל אמר ר' תינא: (יד) ושכנביאים ליטרון ושככתובים קינטירין, שתי המלות האלה שמתו משקלים הן ביומי וברומוי, הראשונה היא אקסזל (עיין מוספי ערך לער), והשנייה היא כמו קינטירין Centenarius (נטינטיר) ועיניה מאה ליטירין: (טו) בר משקלי עפרון, בפסקתא הני' אמר ר' יודה בן פזי הוץ משקלי עפרון דהו קאטריס, ועיין שם בהערה ד' הערותיו כי הן הוא בירושלמי קדושין שם, אבל בבבלי ב"מ שם בלי שם האומר, והג"י שם דכתיב ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ובפסקתא רבתי פ"א הנוסחה, ר' אבה בר יודן בשם ר' יודה בר סימון, ובצ"ר פנ"ח הנוסחה משונה קצת ובהחצת דברים, עיין בהערה שם: (טז) מן סחורתא של ביתך, והמלות ס"א חרותא" פ' הערוך זבל, הוא הוספת הנועתיק. ובפסקתא מן פחותיה דביתך, והערוך ערך סעותיה הביא מן סעותיה דביתך ס"א חרותיה פ"ו זבל עיין בהערה ה' בפסקתא שם: (יז) ר' אמי פתר קרא.

(יח) שאל אחת ושכר אחת, ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי כח כג), דכתיב (אם) בעליו אין עמו שלם ישלם (שמות כג יג):

[ו] רבי יצחק פתר קרא בזה שמלוח לישראל בריביות, והיתה עינו צרה להלוותו שלא בריביות, ולא ידע כי חסר יבואנו, דכתיב מרבה הוננו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (משלי כח ה), איזהו חונן דלים, זה עשו הרשע, וכי עשו הרשע חונן דלים, והלא עושק דלים הוא, כגון אילו (יש) אפוטרופא (ב) דנפקין לקירייתא ובוזין לאריסיה, ועלון למדינתא, ואמרון כנסין, מסכיניא דבעינן למעבד עמהון מצוה, (כא) [מתלא] אמרה גיורא (כב) בחזורין ומפלגא לבישיא (פי' הוונה קונה תפוחין ומחלקת לחולין):

[ז] (כג) רבי לוי פתר קרא בזה שאינו מוציא מעשרותיו כראוי, (כד) דאמר רבי לוי מעשה באחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי, והיה לו שדה אחת, והיתה עושה אלף מדות בכל שנה, והיה מוציא ממנה מאה מדות למעשרותיו, מחמתר היה מתפרנס הוא ובני ביתו, בשעת מיתתו קרא לבנו, א"ל בני תן דעתך על שדה זו, כך וכך מדות היא עושה, וכך וכך אני מוציא מעשר, וממנה הייתי מתפרנס כל ימי שנה ראשונה וזעה אותו הבן ועשתה אלף מדות, והוציא ממנה למעשר מאה מדות, לשנה שניה נכנס בו עין רעה, ופיחת הוא עשרה, ופיחתה היא מאה, וכן [שלישית] רביעית וחמישית, עד שעמדה על מעשרותיו, כשראו קרוביו ואהביו לבשו לבנים ונתעמפו לבנים, נכנסו אצלו, אמר להם למה באתם לשמה על אותו איש (כה) שנודה, אמרו לו חס ושלום לא באנו אלא לשמה עמך, לשעבר היית בעל הבית, והקב"ה כתן,

הערות ותקונים

בנדפס בשמות ר' אמר פתח קרא 5/3 ר' אמי פתר קרא, ומוצא לנכון ככ"י ה' של אקספארד, ומוצא בילקוט משני רמז תתקס"ג בשם התנחומא, והלויין תנחומא במאמר שלפניו מוסב גם על זה. והמאמר הראשון הוא בתנחומא בזה דות א', וכן ר' יוחנן פתר קרא בשאל הוא מתנחומא רחם שלפניו וז"ל גם בילקוט ר' אמי פתר: (יח) שאל אחת, ר"ל והשאלה מתה וחיבי באונסין, גם בעליו אין עמו, ואם היה שוכרה היה פטור, ומפרש במדרש שמות רבה פל"ג. ועל ידי שלא שרר אלא אחת אם מתה או נשברה הוא משלם, אם שרר ומתה אמרה תורה אם שרר הוא בא בשכרו, היו נכבד להון איש רע עין, שהיתה עינו רעה לשכור, מתוך כך ולא ידע כי חסר יבואנו, הוא שכתב בעליו אין עמו שלם ישלם ע"כ: (יש) אפוטרופא, המלה יצית $\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma$ פ"י ממונה ופקיד (פֶּרְוֹוֹטְטֶר): (ב) דנפקין לקירייתא ובוזין לאריסיה, פי' שהלכים לכפרים וחומסים וגוליס ובצבוס העירה אומרים הביאו לנו עניים ונכלל אותם. ובשמ"ר פל"א נתקן המאמר ללה"ק וז"ל כגון הגנובים ודוכסים ואפרכין שהם יולאים לעירות (העתיק מלת קירייתא לעירות מן קריה בשפת עברי, אולם בשלח הו"ל הוראתה כבר) וגולין ובוזין, ובשם חוזרים אומרים הביאו לנו עניים ופננסט ע"כ: (כא) מתלא אמר גיורא בחזורין ומפלגא לבישיא, ובפסיקתא מתלא אמר גיירי בחזורין ומפלגין לבישיא, ובנדפס מתלין אמר בחזורין ומפלגיה בחולין, ונוסף מן המדפים מומאטובה ס"א מתלא אמר גייסי בחזורין ומפלגא לבישיא. ושגגה היא במוסחא הראשונה חסרה המלה "גיירי" גם 5/3 לחולים במקום בחולין, ובמוסחא ס"א 5/3 גייסי במקום גייסי, (וכן יש לתקן בהערה י"ב בפסיקתא סס), ומוצא בערוך ערך גיין וז"ל גייסי וי"ר פסוק מלא כף נחת (פ"ג), וזרש פסקא דעשר העשר מתלא אמר גייסא בחזורין ומפלגא לבישיא, ס"א גירא, תרגום טוהף והואשפת גייסא וגיפפתא, פי' נושפת, בשכר תפוחים ומחלקת לחולים עכ"ל. ובערך גר ד' הביא נוסחא ס"א גירא בחזורין ומפלגא לבישיא ס"א גופא טוהף אשה תרגום מאן דגיייר אתתא" עכ"ל. ובמדרש שמ"ר שם הביא המשל בלה"ק מגפחת תפוחים וחולקת לחולין, ויש להעיר שהרמ"ל בערך גיין הפריד בשמות את הערך לשנים, ועלם ממוט שהפי' אשר הביא בערוך אחר לשון התרגום מוסב על המאמר אשר בראש הערך. ולפניו בתנחומא המלות פי' הזוהר קונה כו' וסאס מלת המעתיק: (כב) בחזורין, פי' תפוחים, ועיין ב"ר פל"ג תפוחי זהב תרגם עיקלם חיזורין דדבס. וראה מה שכתבתי בפסקא שור או כשב בהערה כ"ט: (כג) ר' לוי פתר קרא מוצא בילקוט תורה רמז תתל"ב בשם הפסיקתא, וראשית המאמר בילקוט שם "מה כתיב למעלה" הוא מן הפסיקתא במאמר שלהלן, והלויין פסיקתא מוסב על כל הרמז גם על רמז תתל"ג שלאחריו, גם מוצא בילקוט משני רמז תתקס"ג בשם התנחומא, ולזה המאמר כוון רש"י בפרשורו משני כ"ח כ"ב: (כד) דאמר ר' לוי, עיין תוס' תענית פי' ע"א ד"ה עשר שהביאו מאמר הגדה דזוהר למאמר הפסיקתא והתנחומא, ובילקוט ראה שם נשמעו המלות "דאמר ר' לוי מעשה באדם אחד שהיה מוצא מעשרותיו כראוי, כי השמים המעתיק מן כראוי א' עד כראוי ב', ויש לתקן שם. (ובפסיקתא הערה ס"ו נדפס בשמות, ובתנחומא ובילקוט נשמעו המלות, כי מלת ובתנחומא מוסב למעלה וז"ל למאמר הפסיקתא והתנחומא, ואח"כ מתחיל ובילקוט נשמעו המלות): (כה) שגדוה, הוא מלשון ומתבל ידוהו (איוב יח יח), ר"ל שהענישו מן השמים, ובפסיקתא גי' שגדוה, פי'

אבל עכשיו הקב"ה נעשה בעל הבית, ואתה כהן, (כו) לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר:

[ח] **במה** בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (הלים לו ג), ר' הגי בשם ר' יצחק הוה מסרס קרא, עשה טוב במה בה', (כו) משל לבעל השוק שיצא לשער את המדות, ראה אותו אחד התחיל מטמין מלפניו, אמר לו מה לך למטון מלפני, שער את מדותיך ואל תתיירא, הדה הוא דכתיב במה בה' ועשה טוב. (כח) [שכן ארץ ורעה אמונה, (כט) עשה שכונה של ארץ, היא זורע, היא נומע, ורעה אמונה, רעה אמונתן של אבות, (ל) דכתיב עיני (ה') בנאמני ארץ (ס קא ו): ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר בזכות שני דברים ישראל (לא) מתחטאים לפני המקום, בזכות שבת, ובזכות מעשרות, בזכות שבת דכתיב אם תשיב משבת רגלך וגו' (שעיש נח יג), מה כתיב בתריה, אז תתענג על ה' וגו' (ס סע יז), ובזכות מעשרות דכתיב ושמתה בכל הטוב (דברים טו יא), (לב) ואין טוב אלא תורה, דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד ט), לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר:]

[ט] (לג) **כבד** את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך (משלי טו ט), (לד) שאם היית נאה, אל תהי פרוץ בעריות, שלא יהו הבריות אומרים איש פלוני נאה ואינו גדור מן העררה, על שם כבד את ה' מהונך: (לה) ד"א [כבד את ה' מהונך], (לו) אם היה קולך ערב, הוי פורס על שמע, ועובר לפני התיבה, על שם כבד את ה' מהונך [ממה שחנך]: (לז) [חייא בר אדא, בר אחתיה דבר קפרא, היה קולו ערב, והיה בר קפרא אומר לו, בני פרוס על שמע, ועובר לפני התיבה, על שם כבד את ה' מהונך,

הערות ותקונים

פי' שלבו עליו דוי בלעזר ועמתי נפש מלשון על זה היה דוח לבנו (איכה ה' ז): (כו) לפיכך משה מזהיר, לפני זה נמלא בפסיקתא אמר ר' לוי מיפחת לה שנה מן שנה, [עיניה] עילוי עידנא, פי' בעצור שנה בשנה מן המעשר, לכך שינה עליו הזמן ובגד בו והיה הולך וחסר, ונמלא המאמר גם בנדפס, וזס במקום מי פחית ז"ל מיפחת מלה אחת, ובילקוט רפא שם אמר ר' לוי איפחת ליה שם מן שנה, שנה עליו עידנה, ורפס גדלו פי' שנה עליו הזמן: (כז) משל לבעל השוק, וכן הוא בנדפס, ובפסיקתא הגירסא להריוניס, והמלה יוגית ורומית $\alpha\gamma\alpha\rho\alpha\nu\omicron\mu\omicron\varsigma$, Agoranomus פי' שר השוק (מזרקטיוסיסטר), הוא המטמין על המשקולות ולכל יתייקר השער מכל אוכל ומשקה, עיין בפסיקתא שם הערה י"ט, ואין ספק שהמעתיק הראשון השמיט המלה הזרה והליג „בעל השוק“. (כח) שכן ארץ, מכאן עד סוף אות ח' הוספתי כמו שהוא בפסיקתא וכן בתנחומא הנדפס ובכ"י ספרדי, והמעתיק קצר ולא העתיק הסיוס הזה, וליחא גם בכ"י רומי, (ובכ"י רח"ס חסר כל המאמרים על עשר תעשר, עיין לעיל הערה י"ג), ובכ"י ה' של הקספארד חסר כל אות י"א, מן כתיב במה בה' עד לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: (כט) עשה שכונה של ארץ, בנדפס שכן השכינה בארץ, ואח"כ הגי' ד"א עשה שכונה של ארץ, ולדעתי ז"ל עשה שכונה של ארץ" והיא גירסת הפסיקתא: (ל) דכתיב עיני בנאמני ארץ, בילקוט תלמיס רמו תשכ"ו בשם הפסיקתא מסייס דכתיב ויתן לו מעשר מכל: (לא) מתחטאים, עיין מה שהעירותי בפסיקתא שם הערה כ"ב: (לב) ואין טוב אלא תורה, בהערה כ"ג בפסיקתא שם כתבתי שז"ל ד"א ושמתה בכל הטוב אין טוב אלא תורה: (לג) כבד את ה' שאם היית נאה, מובא בילקוט רפא רמו תת"כ גם בילקוט משלי רמו תתקל"ב בשם הפסיקתא: (לד) שאם היית נאה, דרש מהונך לשון נוי, וכן תראה בפסיקתא רבתי (סקתא כה) ד"א מהונך שאם היית בעל נוי שלא תפעה אחר הזכות, אלא כבד יוצרך, וירא מנמט וקלסו בניו שנתן לך, ע"כ: (לה) ד"א כבד שאם היה קולך ערב כו', דרש מהונך ממה שחנך כמו שסייס, ועיין תוס' קידושין דף ל"ח ע"א ד"א כבד ככתבו בירושלמי דרש מהונך כמו מהונך פי' ממה שחנך ע"ש. וכוונתו לירושלמי פאה ס"א ה"א, ושנה ג"כ בפסיקתא רבתי פכ"ג פרשתא רבעייתא דעשרת הדברות. ועיין בהערה כ"ו בפסיקתא שם מה שהעירותי על בעל מאור עינים: (לו) שאם היה קולך ערב פרוס על שמע, בפסיקתא רבתי פכ"ה, הוסיפה ד"א כבד את ה' מהונך, בקולך שאם היה קולך נאה והיית יושב בצית הכנסת, עמוד וכבד ה' בקולך כו', ומובא בילקוט מלכים רמו רכ"א בשם הפסיקתא רבתי, וכן מלאתי בשבלי הלקט כ"ה ערוגה הראשונה סי' ו' ובנדפס סוף סי' ד', ובתנאי סי' ג' הביא את מהמר הפסיקתא רבתי. ועיין רש"י משלי ג' ט', שכתב מהונך מכל מה שחנך, אפילו מקול, אל תקרי מהונך אלא מגרוך, הנלות אל תקרי ברש"י היא הוספה מאוזה סופר מאוחר, לכן הם מווסגרים במסגרת, או ז"ל אל תקרי מהונך אלא מחיך: (לז) חייא בר אדא, הוספתי כמו שהוא בפסיקתא ומובא בילקוט רמו תת"כ בשם הפסיקתא, ובנדפס ובילקוט משלי רמו תתקל"ב חסר כל המאמר הזה שהוספתי, וכן חסר בכ"י רומי, וזס משגת המעתיק שפקס בחפזו מן ועובר לפני התיבה הראשון עד ועובר לפני התיבה השני. ובכתיבי הגי' חייא בן אחותו של רבי אליעזר הקפר, ובכ"י ברמולי

ממה שחנך. (לח) ד"א כבד את ה' מהונך, עבוד בהונך, עד דלא תעבוד בלא הונך]: מעשה באחד שהיה כונס יין ושמן, ולא היה מוציא מעשרותיו כראוי, מה עשה לו הקב"ה, הכניס בו (מ) רוח תזוית (פי' רוח רעה), ונטל את המקל, והתחיל משבר את החביות, גער בו בן ביתו, מה עשה לו, נטל המקל ופצעו על ראשו, א"ל (מ) תחות מסייעתי את אנא גער כך, א"ל תן לי המקל ואני משבר, נתן לו את המקל, הוה מתבר איהו הדא, הוה מתבר איהו תרתי, מי גרם לו על ידי שלא (הוא) הוציא מעשרותיו כראוי: אמר ר' לוי מעשה באחד שהוציא מעשרותיו כראוי, והיה לו שדה אחת, ונתן לו הקב"ה בלבו, ועשאה חצייה זרע, וחצייה בית מקוה מים, ובאה שנת בצורת, והיה מזבין סאה חמין במלע, וסאה מים בתלת סלעין, מי גרם לו על שהוציא מעשרותיו כראוי, לכך משה היה מזהיר את ישראל עשר תעשר:

[י] (מא) ללא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים (משלי לא כא), (מב) חוקיה אמר (מג) משפט רשעים בניהנם שנים עשר חדש, ששה חדשים בחמה, וששה חדשים בצנינה, (מד) בתחלה הקב"ה מכניס בהם חיכוך, והם אומרים זו גיהנם של הקב"ה, ואחר כך הוא מוציאן לשלג, והם אומרים זו היא צינתו של הקב"ה, (מה) בתחלה הם אומרים ווה, ולבסוף הם אומרים ווי, הוא שדוד אמר ויעלני כבור שאון ממים היון (תלים ג), (מו) ממקום שאומרים וה ווי, והיכן משלימין עצמם, ר' יהודה [ברבי] אומר בשלג, הדה הוא דבתיב בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון (שם סט טו), (מז) השלג הוא צלמונא שלהם, יכול אף ישראל כן, (מח) תלמוד לומר כי כל ביתה לבוש שנים, מילה ופריעה, ציצית ותפילין, הענק תעניק, נתן תתן, פתוח תפתח, עשר תעשר, לפיכך משה מזהיר לישראל עשר תעשר:

[יא] (מט) והארץ חנפה תחת יושביה (ישעיה כד ה). (נ) מראה לך קמה, (נא) ואינה מראה לך גדיש, מראה לך גדיש ואינה מראה לך גורן, מראה לך גורן ואינה

הערות ותקונים

כרמוני הג' בפסיקתא חייב בר אבא במקום חייב בר אלא, ועיין בסדר הדורות ערך ר' חייב בר אבא והתיימה שהביא זה בשם היוחסין ונעלם ממנו כי מקור המאמר הוא בפסיקתא, וע"ש וגם בלות פ' ערך בר סדא, כי ר"ה לגרסו בר סדא בן אחוה של בר קפרא, ועיין תוס' תמורה י' ע"א ד"ה אתמר, ועתה מלאתי בתשובות הנלווים שערי השו"ב סי' קע"ח ועם מוצא עשרה מילי דהסידותא דהוה נהיג בבו רב, ואחת מן שהיה קולו ערב והיה רגילו לירד לפני התיבה, ולהיות מתורגמן לרבו ולכל מי שצריך, לקיים מה שאמר ככל את ה' מוהק, ונהג ר' חייב בר אבא אחריו, דקאמריין ר' חייב בר אבא בר אחתיה דבר קפרא הוה, והיה קולו ערב כשפורס על שמו כו' עכ"ל. וכוונו למאמר הפסיקתא, ואשר הוספתי אל התנחומא שלפנינו פה בפנים: (לח) ד"א כבד את ה' מהונך עבוד בהונך, פי' עשה בעשור שלך ערם שלא הוכל לנשות ע"י ריש ועוני, ובתנחומא הגדפס נמלא המאמר הוה וגשמוס ממקומו, עיין בפסיקתא הערה כ"ט: (למ) רוח חזית, המלות "פי' רוח רעה", הם הוספת המעתיק, ועיין ערוך ערך תזו, ובגדפס חזית בחי"ת, והוה טעות, ונמלא לכוון בדפוס קאנשטאנטינא ודפוס וויניציא, ועיין בפסיקתא דרב כהנא פסקא דפריה ובהערה ק"ב ע"ש: (מ) תחות מסייעתי את אנא גער כך, ובכ"י רומי אמר ליה תחות מסייעתי את אנא גער כך, ובפסיקתא תחות מסייע יתי את גער בי, ובכ"ה בליקוט ראה ומשלי שם, ובפסיקתא כ"י כרמולי תחת דמוסייעי לי את מחית לי, ובגדפס דפוס קאנשטאנטינא הגי' א"ל תחות מסייעתי יתי את אנא גער כך ובדפוס וויניציא במקום תחות ה"ג ה"ה ה"ה, והמדפיס מן מאלטבוטא תיקן א"ל ה"ה מסייעתי יתי ואת גער בי: (מא) לא תירא, כל המאמר הוה עד והארץ חנפה ישנו במדרש משלי פל"א, והתחלת המאמר נמלא בירושלמי סאדרין פ"י ה"ג: (מב) חוקיה אמר, בירושלמי שם יתורה בי רבי חוקיה ורבי אמרין: (מג) משפט רשעים בניהנם שנים עשר חודש. עדיות פרק ב' מ"ב, וסיים שם שאמר והיה מדי חדש בחדשו (וע"ש בפ' הראב"ד, וכ"ה בסדר עולם רבא פ"ג: (מד) בתחלה הקב"ה מכניס בהם חיכוך, עיין מה שכתבתי בפסיקתא הערה ל"ו: (מה) בתחלה הם אומרים הם ולבסוף הם אומרים ווי, פי' ווי val לשון שמה, ווי val לשון כער, ועיין מה שהעירתי בפסיקתא הערה ל"ג: (מו) ממקום שאומרים וה ווי, ובגדפס בעשות ממקום שאומר ווי ווי: (מז) השלג הוא צלמונא שלהם, וכ"ה בפסיקתא ובמדרש משלי שם, ובגדפס הגי' צלמונא שלהם, ועיין ערוך ערך צלמונא מה שהביא בשם הילמדנו: (מח) תלמי כי כל ביתה לבוש שנים, ובגדפס לבוש שנים, שנים, הכוונה שדורש שנים כמו שנים: (מט) והארץ חנפה, מוצא בליקוט ישעיה רמז ר"צ בשם התנחומא, עיין פסיקתא רבתי פכ"ה (סי' ג') דרש ר' תנחומא באופן אחר על המקרא הוה: (נ) מראה לך קמה, לפני זה נמלא בפסיקתא ובגדפס אמר ר' יחזקאל סביר (בתנחומא הגדפס בעשות את כתר) מתנפלא לה והיא מתנפלא לך: (נא) ואינה מראה לך גדיש, בגדפס הלשון משו"ב ויש לתקן שם כאשר הוא.

מראה לך ערימה, למה כי עברו תורות הלפוחק (שמיס כד ס), שעברו על שתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, הלפוחק, חק מעשרות, הפרו ברית עולם (ס) (גב) ברית אבות, לפיכך משה מזוהר את ישראל עשר תעשר:

[יב] (נג) נצורך בני תורת [מצות] אביך וגו' (משלי י ו). (נד) אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות, (נה) אברהם הפריש תרומה גדולה, שנאמר הרימותי ידי אל ה' אל עליון (בראשית יד כג), ואין הרכה אלא תרומה, שנאמר והתרומת ממנו (את) תרומת ה' (במדבר יח כו), יצחק הפריש מעשר שני, שנאמר ויוזע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שעורים (בראשית כו יג), אמר ר' אבא בר כהנא והלא (נו) אין הברכה שורה, לא על המדוד, ולא על השקול, ולא על הכנוי, ולמה מדדן, בשביל לעשרן, הדה הוא דכתיב ויברכהו ה' (סז סט). יעקב הפריש מעשר ראשון, שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (סז נח כג); (נו) כותי בא ושאל את ר' מאיר, א"ל לאו אתון אמרין דהרין יעקב אביכן קשומ הוא, דכתיב תתן אמת ליעקב וגו' (מ"ט כ); א"ל הפריש שבמו של לוי אחד מעשרה לשבטים, לא היה לו להפריש עוד משנים, א"ל את אמרת דאינון תרי עשר, ואנא אמרי דאינון ארבעה עשר, שנאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מח ס), (נח) א"ל הוא אית ליה מסייע, חוספת קמה חוספת מים, א"ל אין את מודה שהן ארבע אמהות, (נט) [יצא מהם ארבעה בכורות], ואין הבכור מתעשר, למה שהוא קודש, ואין קודש מוציא מידי קודש, א"ל טובי אומותיך דאת בגוה, ואל תמוש תורת אמך (משלי י כ), אומתך, הוא שאמר דוד, לעשות רצונך אלהי הפצתי וגו' (תהלים טו ט), (ס) אמר ר' אחא [בר עולא] וכי יש תורה בתוך מעיים, ולא כך כתיב ועל לבם אמתבנה (יחזקאל נב), אלא אמר דוד יבא עלי מאירה אם ירד דבר לתוך מעי, אלא כשהוא מעושר, הדה הוא דכתיב ועל אוצרות המלך עומות בן (עזריאל) [עדיאל] ועל האוצרות בשדה (בכרמים ובהרים ובמגדלים) [בערים ובכפרים ובמגדלות] [יונתן] [יהונתן] בן עוזיהו (דניאל כו כט), לפיכך משה מזוהר את ישראל עשר תעשר:

[יג] (סא) אם עלי אדמתי תזעק (איוב לא לה). (סב) א"ל [הקב"ה] איוב כלום יש לך עליה אלא (סג) ארבע אמות קרקע בשעת מיתתך, ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, (סד) והא עבידא דידך, ר' חייא רבה, ור' שמעון בן הלפתא, ר' חייא רבה אמר, משל לאחד שמכר מלית (סה) באיטלים, עבר אחד ראה אותה, א"ל שלי היא, א"ל התעמף בה, אם מחוקת היא לך הרי היא לך, ואם לאו אין היא שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב, הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ויחזקאל כג כד), ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, הא עבידא דידך. ור' שמעון בן הלפתא אמר משל לאחד שהיה מוכר שפחה באטלס, עבר אחד וראה

הערות ותקונים

הוא לפנינו פה גם בפסיקתא: (גב) צרית אבות, ר"ל שהאבות כולן נתנו מעשר, כמו שמבואר להלן: (גג) גזור בני תורת אביך, וכן מובא בכ"י רוני, ותקתי גזור בני מלות אביך: (גד) אבות הראשונים, בפסיקתא ובגדפס מובא זה בשם רב הונא: (גה) אברהם הפריש תרומה גדולה, עיין בפסיקתא עשר תעשר הערה מ"ח: (גו) אין הברכה שורה, צ"ר פס"ד, ובבלי תענית ח' ע"ג, צ"מ מ"ב ע"א, ובגמרא פס ס"ט אלא דבדר הכנוי מן העין: (גז) כותי אחד, נראה צ"ר פ"ע ושם ס"ו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר כותי אחד וכו', ושם הוא בשני לשון קתא, ובפסיקתא הוא כמו לפנינו: (גח) א"ל והא אית ליה מסייע, בגדפס א"ל והא אית מסייע לי, וכו"ה בכ"י רוני, ובפסיקתא נוסף א"ל והא עבאית והא לית את מסייע, ופי' הכותי אמר לו לדברך טוב יותר כי בעמך הבאת רחמי לדברי, והא חוספת קמה חוספת גם מים, והא יש לו י"ד הים לו להפריש מן ד': (גט) ילא מהם ארבע בכורות, חוספתי כמו שהוא בפסיקתא: (ס) אמר ר' אחא בר עולא, מובא בילקוט תהלים רמז תשל"ט בשם התנחומא, והמגלות, בר עולא" חוספתי, ומגולא לנכון בכ"י רוני ובפסיקתא ובגדפס ובילקוט: (סא) אם עלי אדמתי תזעק, מובא בילקוט איוב רמז תקנ"ח בשם התנחומא ובילקוט ראה רמז תה"ב בשם הפסיקתא: (סב) א"ל הקב"ה לאיוב, כן הוא בגדפס ובילקוט איוב, אולם בפסיקתא ובילקוט ראה וכו"י רוני אמרו לאיוב: (סג) ארבע אמות קרקע, בפסיקתא ג' אמות, וכן מובא בילקוט ראה פס בשם הפסיקתא, אך גילו דרשו "לא ד' אמות" והוא חוספת בעל הילקוט בעלזא וכוון להתנחומא, ועיין גם בילקוט איוב שהביא בשם התנחומא חוספתא ארבע אמות: (סד) והא עבידא דידך, בפסיקתא היא עבידא דידך, והבאתי כהערה ל"ח בכ"י כרמנאי ואקספארד ותנחומא הגדפס והא עבידא דידך, ובילקוט ראה פס ה"ך עבידא דידך, ובילקוט איוב חסרה מלת עבידא, והכוונה וכי היא עובדא דידך, בתמיא, וכי אתה בראת את הארץ: (סה) באיטלים, עיין ערוך פסלם ערך פסלים

אותה, ואמר שלי היא, א"ל (טו) נוזף בה, אם נשמעת היא לך היא שלך, ואם לאו אינה שלך, כך אמר הקב"ה לאיוב כתיב בי המביש לארץ ותרעד (סבלים קד ג), ואתה אומר אם עלי אדמתי תזעק, הא עבדא דידך, באותה שעה אמר איוב רבון העולמים לא כך אמרתי, אלא [כלשון הזה אמרתי אם עלי אדמתי תזעק], אם לא הוצאתי מעשרותיה בראוי, ויחד תלמיה יבכיון (איוב לא נח), אם זרעתי אותה כלאים, אם כוחה אכלתי (בלאי [כסף וסע טז]), זה מעשר שני, שנאמר ונתתה בכסף וגו' (דברים יד כט). ונפש בעליה הפחתי (איוב לא טז), זה מעשר עני, אם לא עשיתי כן, תחת חמה יצא הורח וגו' (סע מ). תני רבי הושעיא לימדתך תורה דרך ארץ, שדה שהיא מעלה חוחים, יפה לזרעה חמים, שדה שמעלה באושים, יפה לזרעה שעורים, מאי טעמא דכתיב תחת חמה יצא הורח ותחת שעורה באשה. תמו דברי איוב (סע טז), [עד עכשיו] חזור ומתנבא כמה נבואות, ואתה אומר תמו דברי איוב, אלא אמר איוב, אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהא לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (דברים יג), לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: [יד] (טו) לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וגו' (דניאל ט ז), אמר ר' יהודה בר אלעאי (סח) עבודה זרה עברה עם ישראל בים, שנאמר ועבר בים צרה (דברים יא), ואין צרה אלא עבודה זרה, שנאמר והמסכה צרה כחתכנס (ישעיה כח ב), והים נקרע לפניהם, הוי לך ה' הצדקה. אמר ר' יודן כתיב ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם (שופטים א כג), הולכים לעבוד עבודה זרה, [ואת אמר] וה' עמם, הוי לך ה' הצדקה. ר' יהודה ב"ר סימון אמר (והם) [והמת] לקחו את אשר עשה מיכה (שם יח טו), [זה] צלמניא, ואת הכהן אשר היה לו (שם), [זה] כומרא, (סט) ויבואו (אל) [על] ליש וגו' (שם), עובדין עבודה זרה והיא מצלחת בדיהן, ולא עוד אלא שנשלו ממנו והקריבו לע"ז, שנאמר ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח גיחוח ויהי נאם ה' (יחזקאל יז יט), (ע) מהו ויהי, אמר ר' יודן כמה דאת אמר ויהי למחר ואעפ"כ ומנך לא מנעת מפייהם (נחמיה ט ב), הוי לך ה' הצדקה:

[מו] [לך] ה' הצדקה, (עא) אמר ר' אלעזר חנניה מישאל ועזריה בכבשן האש אמרו הפסוק הזה, (עב) את מוצא כיון שעלו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש נתכנסו כל מלכי אומות העולם, הה"ד ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא וגו' (דניאל ג טו), והיו כל אומות העולם אומרים להם הייתם יודעים שיש כה באלהיכם לעשות לכם כל הנסים הללו, וגרמתם לו להחריב את ביתו ולהגלות את בניו, והיו כל אוה"ע מרקקין לפניהם, עד שעשאו גוש של רוק, והיה חנניה מישאל

הערות ותקונים

אנשים, ובערך מלין בנוספות לך ר"ע, כי אטלו ואטלם שתיסן בחסרון הקו"ף, והיא המלה היונית κατὰ λυσις ע"ל: (טו) מו"ף, עיני גערה, וינער צו אביו, ת"א ומן בים אביו: (טז) לך ה' הצדקה, מובא בילקוט שופטים רמז ע"ד בשם התנחומא, ובתנחומא הגדס (ראה אות ס"ז) אמר ר' יהודה ב"ר אלעזר ז"ל אמר ר' יהודה בר אלעאי ועיין בפסיקתא בהערה ס"ג (סח) ע"ז עברו עם ישראל בים, עיין סנהדרין ק"ג ע"ב, ועבר בים לרה א"ר יהודה זה פסלו של מיכה פרש"י מיכה עשה פסלו והביאו עמו כשעברו ישראל בים: (סט) ויבואו על לים, וכו"ה בפסיקתא, והעירוהו שם בהערה ס"ה ש"לרין להוסף, זו פניאס"א כמו שהיא בתנחומא הגדס פ' ראה ופ' כי תשא בפסוק ויתן אל משה כלכלוה, ונס בפסיקתא חסר, וממנה נלכין ככ"י כרמולי וכן בפסיקתא כ"י אקספארד ומובא בערוך ערך פייס, בשם ילמדנו כי תשא ויבואו לים זו פניאס"א, ועיין בנוספי שם, ועיין תבואות הארץ דף ק"ז ע"ב: (ע) מהו ויהי אמר ר' יודן כמה דאת אמר ויהי למחר, כ"ה גם בפסיקתא ובגדס גם בילקוט שופטים רמז ע"ד בשם התנחומא, ולא נרשם מקום המקרא הזה, כי באמת אינו בכל כ"ד ספרי קדש, ובפסיקתא כ"י כרמולי בגי' ויהי ממחרת, ובתנחומא הגדס פ' כי תשא מהו וירד למחר [ז"ל] מהו ויהי למחר] כמד"ל והיה כזה יום מחר (ישעיה טו יב), ולעתי המלות "כמה דאת אמר" הוסף המעתיק הראשון באשר חשב כי ויהי למחר הוא לשון הכתוב, ובאמת הכוונה כן, מהו ויהי, והשתבזה ויהי למחר, אע"פ שנתלו מן המן והקריבו לעגל בכל זאת ירד המן גם למחר, כמו שפירש סעד לדברי מרש"י בפי' יחזקאל (טו יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' יום שעשו את העגל ירד להם המן, ונתנו ממנו לפני העגל, ואעפ"כ ויהי ביום מחר ולא פסק, ואף כי מפורש בספר עזרא (נחמיה ט יח ט) כ"ה כי עשו להם עגל מוסכה וגו', ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתה וגו', ומנך לא מנעת מפייהם, כדי הוא למונעם מזה ולא מנעת, אף כהן ויהי"ה היה להם ולא פסק מלירד ליום מחר, כך דרש רבי תנחומא, עכ"ל: (עא) אמר ר' אלעזר, כל המאמר עד ואתה סובלינו הוספתי, וממלא בפסיקתא (דף ז"ט ע"א) וכן בגדס (אות ט"ז): (עב) את מוצא כ"י ואומרים לך ה' הצדקה, עיין סנהדרין דף ז"ל ע"א:

ועזריה מנביהוין את פניהן כלפי מעלה, ואומרים לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. אמר ר' יהושע (עג) בר נחמיה לך ה' הצדקה צידוק הדין הוא, ולנו בושת הפנים, שאנו מכעיסין לפניך כמה פעמים ואתה סובלינו: (עד) תני בשם ר' הנינא בנוהג שבעולם אדם אם יש לו שדה אחת, (עה) והוא נותנה לשליש ולרביעי, אבל הקב"ה אינו כן, משיב הרוח, ומעלה עננים, ומוריד גשמים, ומפריח פללים, ומגדל צמחים, ומדשן פירות, ולא אמר להפריש אלא אחד מעשרה, לפיכך משה מזהיר את ישראל עשר תעשר: [מז] (עו) [עשר תעשר] מה כתיב למעלה מן הענין, לא תאכלו כל נבלה וגו' (דברים יד כה), (עז) ר' עזריה ור' יונתן בן חגי ור' יצחק בר מריון בשם רבי יוסי בר"ח אמרו, האוכל פירותיו טבלים, כאילו אוכל נבילות וטריפות, מה טעם לא תאכלו כל נבלה [עשר תעשר], (עח) רבי אבא ורבי הונא בשם רב אמרו האוכל פירותיו טבלים (עט) למעשר עני חייב מיתה. אמר ר' יצחק בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, אחד לעניינו, ואחד (פ) לענין תורה, ואחד לענין מעשרות, לעניינו מהו אומר, ראשית בכורי אדמתך וגו' [לא תבשל גדי בחלב אמו] (שמות כג יט), מה כתיב אחריו, הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' (שם סג ט), ולענין תורה, [מה כתיב] ראשית [בכורי אדמתך וגו'] לא תבשל גדי בחלב אמו (שם לו טו), [מה כתיב אחריו ויאמר ה' אל משה כתב לך וגו'] (שם סג טו), (פא) [אל הקב"ה למשה משה עד דסנדלא ברגלך (פב) כבוש כופה, מלא תבשל גדי בחלב אמו כתב לך את הדברים האלה], ולענין מעשרות, מה כתיב לעיל, לא תאכלו כל נבלה [וגו'] לא תבשל גדי בחלב אמו (דברים יד כה), וכתיב בתריה עשר תעשר. (פג) אמר הקב"ה אל תגרמו לי לבשל גדיים בחלב אמותם עד שהן בחלב איותם, שאם אין אתם מוציאין מעשר כראוי, רוח אחד של קדים אני מוציא ומשדפתן, כמה דאת אמר ושדפה לפני קמה (מ"ט יט טו):

[יז] (פד) עשר תעשר. עשר בשביל שתתעשר, עד שלא תתחמר,

הערות ותקונים

(עג) ז"ר נחמיה, כ"ה בפסיקתא לפנינו, ובכ"י כרמולי זן חנייה, ובנדפס חסרים המלות אמר ר' יהושע בר נחמיה: (עד) תני בשם ר' חנינא, בפסיקתא תנו בשם ר' נחמיה, וכן מובא בילקוט ראה בשם הפסיקתא, ובנדפס תניא בשם ר' חייא, ובפסיקתא כ"י כרמולי הגי' בשם ר' אשעיא: (עה) והוא נותנה, פי' לארס: (עו) עשר תעשר מה כתיב למעלה, מובא בילקוט ראה רמו תת"ז בשם הפסיקתא, אך הסך הסדר, כיון הקדים את המאמר הזה בראש הרמו, והמאמרים האחרים הקודמים לו אחרונה יקטן: (עז) ר' עזריה, עיין בפסיקתא ובהערה ע"ב שם: (עח) ר' אבא ור' הונא בשם רב, בפסיקתא רבה יד הוי"א, בש"ד ז"ל כמו לפנינו, ובפסיקתא בכ"י אקספארד ובכ"י כרמולי הגי' ר' אבא בר הונא בשם רב, ובתנחומא הנדפס ר' אבין בר רב הונא בשם ר' אבא, והמאמר נשנה בירושלמי קידושין פ"ב ה"ט, וגם הגי' אמר ר' זבא בר הונא בשם רב, גם מובא במאמר במדרש איכה פ' גלתה יהודה, ושם הגי' ר' זינאי ורב הונא: (עט) למעשר עני, עיין פסיקתא הערה ע"ד: (פ) לענין תורה, המאמר הזה כסוד וליט מובן, וחולס דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר, עיין בפסיקתא רבתי פסיקתא עשר תעשר. ד"א עשר תעשר גנ' מקומות כתיב לא תבשל, הראשון לענין בשר בחלב, והשני למה, אלא כשכח הקב"ה ליתן תורה תחילו תלמידי השרת כו' מה אגוש כי תזכרו, וגו', הנה הודך על השמים, אמר ר' אחא כו', אמר להם הקב"ה הטיק בגמול בישראל מקיים ויתר מכס, יולא מניתי הספר, איה סה לו לאכול בשר בחלב איפשר לו לאכול חלב, עד שירחץ ידיו מן הבשר, וחתם כשגלחתם אלל אברהם, הביא לפיכך בשר בחלב לאחת ואכלתם, שנאמר ויקח תמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניו והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו, וכיון שגלקם הקב"ה בתשובה הזו, אמר הקב"ה למשה עד שהשעם פניהם כתוב לך את הדברים האלה, לך כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה. ומעשה יאל כחור טובה דקת המאמר הזה, וזה שסיים עד דסנדלא ברגלך כו', ר"ל עתה הוא שעת הכושר לקבלת התורה, כי המלאכים לא מלאו מעשה על שאלו: בשר בחלב אלל אברהם, ועיין מדרש שוחר טוב מומזר ח', הלא כשירדת אלל אברהם ואלתם בשר בחלב כו', בזהוה שעה אמר הקב"ה למשה כתב לך את הדברים האלה עד שאין להם מענה ותשובה: (פא) א"ל הקב"ה, הוספתו כמו שהוא בפסיקתא, וחסר גם בנדפס ובכ"י רומי: (פב) כבוש כופה, כן הוא בפסיקתא לפנינו, ובכ"י כרמולי כביש כופה, והיותר נכון כמו שהוא בילקוט ראה בשם הפסיקתא דרום כופה, והוא הנמשל השגור בפי המדרשים, ופירושו צדוד שהמנעל ברגלך דרום הקוים, וכן כב"ר פמ"ד עד דסנדלא ברגלך דרום כופה, ובתנחומא הנדפס חסר זה, עיין הערה פ"א: (פג) אמר הקב"ה, עיין רש"י דברים מ"ד כ"ב: (פד) עשר תעשר. מובא בילקוט ראה רמו תת"ז בשם הפסיקתא,

(פה) רמו למפרשי ימים, להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה. תבואת זרעך הוציא השדה (דברים יד כג), (פ) אם זכיתם אתם יוצאים לזרוע שדה, ואם לאו סוף שהיוצא השדה מתגרה בכס, זה עשו, שנאמר (פח) ויבא עשו מן השדה (איש יודע ציד איש שדה) (בראשית כג טו): ר"א תבואת זרעך. זכיתם סופך נפיק להקלך, (פט) וחמי עלמא צריך מטר, ותתפלל ותענה, ואם לאו סוף ששנאי ישראל יוצאין לקבור בניהם בשדה: שנה שנה (דברים יד כג). (צ) אין מעשרין משנה לחבירתה, דברי ר' עקיבא. ואכלת לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירושך (שם טו ט). אם זכיתם דגנך, ואם לאו דגני, שנאמר לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו (שם טו ט). זכיתם תירושך, ואם לאו תירושי, (צא) [שנאמר ותירושי במועדו (שם טו)]. אמר ריש לקיש [אמר הקב"ה] אני אמרתי לך שתהא מוציא מעשרותיך מן המובחר, הא כיצד בא בן לוי אצלך, אם נתת לו מן המובחר, אף אני אתן לך מן המובחר, שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב (דברים כח יב), אם נתת לו (צב) מן החפוריות, ומן הקיטניות, יש לי ליתן לך כמותו, שנאמר יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר וגו' (שם טו ט). ובא הלוי כי אין לו חלק ונהלה וגו' (דברים יד טט). (צג) ר' יהודה ב"ר סימון אמר, (צד) אמר הקב"ה (צה) אתה יש לך ארבעה בני בתים ואני יש לי ארבעה בני בנים, ושמתח בהך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך (שם טו יד), שלך, והלוי והגר והיתום והאלמנה (שם), שלי, וכולם בפסוק אחד. (צו) אם אתה משמח את שלי, בימים טובים שנתתי לך, אף אני משמח את שלך, בבית הבחירה, שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי וגו' (ישעיהו מ ז):

חסלת פרשת ראה

הוספה לפרשת ראה על פי כתב יד ה' מאקספארד.

[א] עישר תעשר. אמר משה רבונו של עולם מכאן מוציאין מעשר, א"ל הקב"ה כי שאל נא לדור רישון וכונן לחקר אבותם וגו', הלא הם יורוך יאמרו לך וגו' (ויקרא כח י), כיצד אדם שת אנוש (דברים א ה). מאדם ועד נח עשרה דורות, ולקחתי את העשירי, ומנח ועד אברהם עשרה דורות, ולקחתי את העשירי שהוא אברהם, ולכך כתיב הלא הם יורוך ויאמרו לך להוציא אחד מעשרה. שנה בשנה (דברים טו ט). אם הוצאת מעשר בשנה זו, אתה זוכה לשנה אחרת, אמר רבי אבא בר כהנא קשה של מעשרות בכל התורה, כתיב לא תנסו את ה' אלהיכם (דברים י טו), ובמעשרות כתיב [הביאו את כל המעשר וגו'] ובחגוני נא בזאת וגו' (מלאכי ג י) ומי בחן המעשרות, דורו של חזקיהו, שנאמר ויידרוש יחזקיהו (המלך) [וגו'] על הערמות, ויאמר [אליו] עזריהו הכהן הראש לבית צדוק [וגו'] אכול (ושתה) [ושבוע] והותר וגו' למה כי [ה'] ברך (ה') את עמו (דברים לא ט י). אמר

הערות ותקונים

וכן מובא במגורת המאור סימן קל"ב בשם הפסיקתא: (פה) רמו למפרשי ימים, וכו"ה ככ" רומי ובנדפס, אבל בפסיקתא טסק, [אמר הקב"ה עשר את שלי ואני מעשר את שלך, את כל (שם)], אמר ר' אבה רמו למפרשי ה"ס. ובהערה ע"פ בפסיקתא תקתי של"ל בפסיקתא אמר ר' אבה בר כהנא: (פו) למפרשי ה"ס, בפסיקתא טסק, [לפרגמוסין] והערותי שם של"ל לפרגמוסין, ועיין בזיכור המלה בפסקא החודש הערה ל"ד: (פי) אם זכיתם סוף חכם יולאין, בתום' תענית דף ט' ע"ה הביא את הדרסה הו"ת בשם ר' נתן האופנהיל, וזה פלא, וכן התעורר על זה הגאון הר"ב שם בהנהגותיו: (פח) ויבא עשו מן השדה, וכן מובא ככ" רומי, וזה סיבוב, כי מקרא כתיב ויבא ע"ש מן השדה (בראשית יז ט), ותקתי כמו שמוצא בפסיקתא, ובנדפס מובא הכתוב ויבא עשו השדה לזוד ליד (בראשית כו ה): (פט) וחמי עלמא, בנדפס נס ככ" ספרדי ספרדי המלה ונהייתה לשתי מלות על-ימה, נס עעות שם והתפלל במקום ומתפלל: (צ) אין מעשרין משנה לחבירתה, עיין ספרי ראה פסקא עשר תעשר, ועיין ר"ה י"ב ע"ב, ובמסנה תרומות פ"א מ"ה: (צא) שנאמר ותירושי במועדו, הוספתי, וכן הוא בפסיקתא: (צב) מן החפוריות, פ"ו הו"ת ושת, ומובא בערוך בשם הפסיקתא: (צג) ר' יהודה בר סימון, כן הוא גם בנדפס ובכ" רומי, ובפסיקתא אמר ר' לויגוס דרומי בשם ר' יודה בר סימון: (צד) אמר הקב"ה, ר"ל לישראל: (צה) אתה יש לך, בנדפס בעעות חס יך: (צו) אם אתה משמח את שלי, בפסיקתא ק"ת בהרצנת דברים, אמר הקב"ה אני אמרתי פסקא משמח את שלך ואת שלי בימים טובים אשר נתתי לך, אם עשית כך, אף אני משמח את שלך ואת שלי, אלו ואלו אני עו"ד לשמח בבית הבחירה שנאמר והביאותים וגו':

הקב"ה בעולם הזה דור אחד ברכתי, אבל לעתיד לבא לעולם הבא אני מברך את ישראל, שנאמר עוד יאמרו [את] הדבר הזה (בהר ה' ובירושלים ובכל ערי יהודה) [בארץ יהודה ובעריה בשובי את שבותם] יברך ה' נוח (קדש) צדק הר הקדש (וימס לא כג) :

חסלת הוספה לפרשת ראה

פרשת שופטים

[א] שפטים ושטרים וגו' (דברים ע"א). (א) זש"ה מניד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטי ישראל (תהלים קמו יט), דבריו אלו דברי תורה, חקיו אלו המדרשות, ומשפטי אלו הדינין [לישראל], לא נתן הקב"ה את התורה ואת הדינין אלא לישראל בלבד, ומנין אתה למד שישראל וגוי עובד כוכבים שיש להם עסק זה עם זה, שאסור לישראל לומר לגוי, לך עמי (ב) לערכאות שלכם, שהוא עובר בלאו, שנאמר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום (שם שם כ), והלא אוה"ע נצטוו על הדינין, שהוא אחת משבע מצות בני נח, ומהו ומשפטים כל ידעום, אילו דקדוקי הדין, שכך שנינו (ג) מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים, ובני נח נהרגין בעד אחד, ובדיין אחד, ושלא בהתראה, מה שאין כן בישראל, (ד) לפי שדיני ממונות בשלשה, ודיני נפשות בעשרים ושלשה, וכתוב לא יקום עד אחד באיש וגו', על פי שני עדים וגו' (דברים יט טו), וצריכין דרישה וחקירה, (ה) כיצד בודקין את העדים, מכניסין אותן ומאיימין עליהן, (ו) ועוד היו בודקין אותן בשבע חקירות, (ז) באיזו שבוע, באיזה שנה, באיזה חודש, בכמה בחודש, באיזה יום, באיזה מקום, (ח) התריתם בו, וכך אתה מוצא בפרנסי ישראל, שלא נשתבחו אלא על ידי הדין, בשמאל כתיב והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל וגו' ושפט את ישראל וגו' (ש"א ז טז), ואף דוד לא נשתבח אלא על ידי הדין, שנאמר ויהי (דוד) עשה משפט וצדקה לכל עמו (ד"א י"א יז) :

[ב] ואת יהושפט כיון שהוחזק במלכות, לא נתעסק בעסקי מלכות, (ט) ולא בכבוד, אלא בעסקי הדין, שנאמר [וימלוך יהושפט וגו'] ויתחזק על ישראל (ד"א י"א ז), מהו [ויתחזק], שנתחזק ומינה את הדינין, ואומר ויגבה לבו בדרכי ה' ועוד חסר את הבמות ואת האשרים מיהודה (שם טז ז), וכי גסות הרוח היתה בו, שהוא אומר ויגבה לבו, אלא שמינה עליהם את הדינין היותרים ללכת בדרכי ה', ושמו דרך ה' (י) ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים, כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר (המשפט) [משפט], ועתה יהי פחד ה' עליכם, שמרו ועשו, כי אין עם ה' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד (ד"א י"א ז), ומה משה רבינו שלא נצמחו על הדינין, אלא אמר לו יתרו ואתה תחזה מכל העם וגו' (שמות י"א כא), הושיב סנהדרין לישראל, אנו שהרי נצטוונו בתורה שופטים ושטרים תתן לך על אחת כמה וכמה, ומניין שהושיב משה סנהדרין, שנאמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' (שמות י"א כב), ואף ירושלים לא נשתבחה אלא על ידי הדין, שנאמר ויצא לך שם בגוים (ביפוד) [ביפוד] (יחזקאל טו יז), ואיזה הוא הידור, זה הדין, שנאמר ודל לא תהדר בריבו (שמות כג ג),

הערות ותקונים

(א) זש"ה מניד דבריו ליעקב. מוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"ח בשם התנחומא: (ב) ערכאות, ס' מקום ועד השופטים, עיין ערוך ערך ערכאות: (ג) מעשה ובדק בן זכאי, משנה סנהדרין דף מ' ע"א, ור"ל מעשה שהיו עדים מעידים על אחד שהרג את הנפש תחת התאנה, ובדק רבן יוחנן בן זכאי את העדים אם עוקלי התאנה היו דקים או גסים אולי יבואו לידי הכחשה ויבטל את עדותן: (ד) לפי שדיני ממונות בשלשה, משנה סנהדרין דף ל"ב ע"א: (ה) כיצד בודקין את העדים בו, ומאיימין עליהם, משנה סנהדרין דף ל"ז ע"א: (ו) ועוד היו בודקין אותן בשבע חקירות, משנה סנהדרין מ' ע"א: (ז) באיזו שבוע, עין במשנה שם ובפירש"י: (ח) התריתם בו, בנדפס (אות א') נוסף כדלמרינן בנמס' סנהדרין, ורלתי כי גס ככ"ל רומי כתוב כך אמרו בנמס' סנהדרין, ובכ"ל רח"ס כך אמרו בנמס' סנהדרין, ונס ככ"ל ספרדי כדלמרינן בנמס' סנהדרין, וכן הוא בדפוס ראשון דפוס קאנטאטאניא, והוא במשנה סנהדרין דף מ' ע"א: (ט) ולא בכבוד, בנדפס לא בעושר ולא בכבוד ולא בדבר אחר: (י) ויאמר אל השופטים ראו וגו', בנדפס בעשות ואומר לדיונין ראו כי המשפט חלטיס הוא, ויש להציג שם כמו שלפנינו ככ"ל כאשר כתוב ביהושפט ד"ה

ולא חרבה ירושלים אלא על קלקול הדין, שנאמר שמאת השם רבת המחומה (יחזקאל כג ט), שם שהיה לך בתחילה על ידי דין שמאת, (יא) וכתוב מלאתי משפט (ישעיה א כה), (יב) וכך אמר להם ירמיה, לא האמינו מלכי ארץ [וגו'] מחטאת נביאייה עונות כהניה וגו' (איסד ד יב יג), באותה שעה נשבע הקב"ה (יג) שהוא בעצמו נפרע מהם ומהדיינין, שנאמר לכן נאם הארון ה' צבאות אביר ישראל וגו' (ישעיה א מד), ואין לכן אלא לשון שבועה, שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי (ש"א ג ז), ואין אביר אלא לשון אב ב"ד, שנאמר אביר הרועים אשר לשאול (שם כה ח), ללמדך שהקב"ה נעשה אב בית דין להפרע מהן, ומניין שבדיינין הכתוב מדבר, ראה מה כתיב אחריו, ואשיבה שפטיך כבראשונה (ישעיה א טו) לכך אמר דוד מגיד דבריו ליעקב (תהלים קמז ט):

[ג] **שׁוֹפְטִים** ושופטים. (יד) שופטים אילו הדיינין, ושופטים אילו פרנסים שמהגויין את העדה, (טו) ר' אלעזר אמר אם אין שופט אין שופט, כיצד כיון שנתחייב אדם בבית דין לחבירו, אם אין שם שופט שיוציא ממנו, כיון שפירש מן הדיינין, אין ספיקה ביד הדיין לעשות לו כלום, אלא אם כן מוסרו ביד שופט, והשופט מוציא ממנו. אמר ר' אלעזר בן פדת (טז) אילמלא שיפטנו של יואב, לא היה דוד יכול לעשות את הדין, וכן הוא אומר ויהי (דוד) עושה משפט וצדקה לכל עמו ויואב בן צרויה על הצבא (דס"א י"ח י"ד טו), וכי דוד ויואב שופטים היו, אלא כ"י מי שאינו שומע לדיין, מוסרין אותו ביד יואב, ומוציאין ממנו בעל כרחו, וכן איוב אמר אב אנכי לאבינונים וגו' ואשברה מתלעות עול (איוב כט טז י"ז):

[ד] (יז) **תתן לך** (דברים טז י"ח). ולא לאומות העולם. ד"א תתן לך. מלמד שנקראו הדיינין על שם משה, וזה אחד (יח) משלשה דברים שמסר משה נפשו עליהם ונקראים על שמו, נתן נפשו על התורה, (יט) [שנאמר ויהי שם [וגו'] ארבעים יום וארבעים לילה] (שמות ל"ג כח), ונקראת על שמו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כג), נתן נפשו על ישראל, שנאמר ואם אין מחני נא (שמות ל"ג כג), ומניין שנקראו על שמו, שנאמר כי שחת עמך (שם טז טו), ינתן נפשו על הדיינין, שנאמר וידך את המצרי [וגו'] ויאמר לרשע למה תכה רעך (שם כ"ג י"ג), לפיכך נקראו על שמו, (כ) שנאמר שופטים ושופרים תתן לך בכל שעריך:

[ה] **שׁוֹפְטִים** ושופרים תתן לך בכל שעריך וגו'. בכל עיר ועיר. לשבטיך (דברים טז י"ח), אפילו עיר שכולה משפחה אחת, מנה לך דיינין. (כא) ושפטו את העם משפט צדק (דברים טז). ללמדך שצדקה עושים עם שניהם, עם הזכאי שנוטל את שלו, ועם החייב שמוציאין את הגזילה מתחת ידו: ד"א משפט צדק. (כב) בזמן שדנין צדק, עושים צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק בשיבים נשקה (תהלים

הערות ותקונים

בד"ה טס: (יא) וכתוב מלאתי משפט, בנדפס וכתוב מלאתי משפט לך ילין זה ועתה מרמזים, ע"י שהיתה מלאתי משפט לך ילין זה: (יב) וכך אמר להם ירמיה, בנדפס לך אמר ירמיה, אולם בנדפס דפוס קאנטאטאטינא ודפוס וויזיאלי בני' נכונה כמו שלפניו וכך אמר ירמיה: (יג) שהוא בעצמו נפרע מהם, בנדפס שהוא נפרע לעצמו מן הדיינין: (יד) שופטים אלו הדיינים, מובא בילקוט פ' שופטים רמז תתק"ז בשם התנחומא, וגם בילקוט שמואל רמז קמ"ג נ"ב בשם התנחומא: (טו) ר' אלעזר אומר, ספרי שופטים פסיקא קמ"ד: (טז) אלמלא שפטו של יואב, כ"ה גם בכ"י רומי וכ"י רח"ס, וכן בנדפס הגו' סיטנו, אולם בכ"י ספרי בני' שומרו של יואב, וכן בילקוט בב' מקומות בני' שומרו של יואב: (יז) תתן לך ולא לאומות העולם, מובא בנדפס באות ה', והמדפיס ממלאכתו הוסף כל אות ג' ואת ד' מן שופטים ושופרים לר"ך שהיו השופטים בעלי גזו, עד מלמדנו וזות על הדור, והיה בכ"י אשר היה לפניו: (יח) משלשה דברים שמסר משה נפשו עליהם, שמ"ר פ"ג, במ"ר פ"ב, מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ"ה, ותנחומא בנדפס בשלח אות י', כי תשא אות ל"ז, ומובא בילקוט שמות רמז קס"ו וחסר הלין מכילתא. ונרמס לנכון בילקוט כי תשא רמז טז"א ובילקוט מלאכי רמז תתק"ה בשם המכילתא, ומובא ג"כ בסגנון אחר בשם הילמדנו בילקוט יהושע רמז ז': (יט) שנאמר ויהי שם, הוספתי כמו שהוא במקומות הנ"ל וכמו שהוא גם בנדפס: (כ) שנאמר שופטים ושופרים תתן לך, כ"ה גם בדפוס קאנטאטאטינא ודפוס וויזיאלי, אולם המדפיס ממלאכתו הלין שנאמר וירא ראשית לו וגו' לדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג): (כא) ותפטו את העם משפט צדק ללמדך כו', מובא בילקוט שופטים רמז תתק"ז בשם התנחומא: (כב) בזמן שדנין לך, בילקוט בזמן שדנין לך הקב"ה עושה צדקה עם הבריות, ובדפוס קאנטאטאטינא ודפוס וויזיאלי הוא כמו לפניו בכ"י, אולם המדפיס ממלאכתו תיקן הנוסחא

ס"ט, (כג) בזמן שדין אמת מארץ תצמח, הקב"ה עושה צדקה עם הבריות, ומציל אותם מפורענות, ומיסורין, וטובה באה לעולם:

[ו] (כד) לא תטה משפט לא תכיר פנים (דברים ע"ט). אזהרה לנשיא שלא יושיב את הראוי למטה למעלה, והראוי למעלה למטה: ד"א לא תטה. בממון, לא תכיר בכבוד: (כה) ד"א שלא יהא עני עומד ועשיר יושב: ד"א לא תטה משפט, לעולם יהיו הדיינין רואין כאילו שכניה בנייהם, שנאמר בקרב אלהים ישפוט וגו' (תהלים פ"ג א), מכאן לבעלי דינין שינהגו אימה בעצמן: ד"א לא תטה משפט. אזהרה להכם שלא יושיב אצלו מי שאינו ראוי לדין, ואם הושיב כאילו נטע אשרה, דסמך ליה לא תטע לך אשרה כל עין (דברים ע"ז ב). (כו) מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית השמונאי, בא ועמד לפני שמעון בן שטח, אמר ליה דין יש לי אצל המלך, אמר להם שמעון בן שטח לאותן הדיינין שהיו דנין עמו, אם משגר אני בשביל המלך, אתם מוכיחין אותי, אמרו לו הן, שיגר בשבילו, ובא נתנו את הכסא אצל שמעון בן שטח, אמר לו שמעון בן שטח עמוד על רגליך ותן את הדין, א"ל וכי דנין את המלך, פנה לימין וכבשו (את) הדיינין את פניהם בקרקע, פנה לשמאלו וכבשו את פניהם בקרקע, בא המלך וחקבן בקרקע עד שיצתה נשמתו, מיד נודעו המלך, א"ל שמעון בן שטח עמוד על רגליך, ותן את הדין, כי לא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם, מיד עמד על רגליו, ונתן את הדין, מכאן שיהיו בעלי דינין נוהגין אימה בעצמן כביכול להקב"ה דנין, שכך אמר יהושפט לדיינין דעו [מה אתם עושים], כי לא לאדם תשפטו כי לה' (דברים י"ט א), אמר ר' חמא בר חנינא בא וראה אילמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו, שבשר ודם דן לבוראו, אמר הקב"ה לדיינין היו נוהגין אימה בעצמכם כאילו דנין אותי, כיצד אדם עושה מצוה לפני גזרתי עליו ליתן לו מאה שדות, אם אתה מעביר עליו את הדין באחת מה שגזרתי עליו, אני נותן לו אחרים משלי, ומעלה אני עליך כאילו ממני נמלת:

[ז] לא תקח שוחד (דברים ע"ט). כיון שנותן הדיין לבו על השוחד, נעשה עור בדין, ואינו יכול לדין אותו באמת, (כו) אמר ר' אלעזר הרי הוא אומר הנה נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך וגו' (יחזקאל כ"ו א), שהיו פושטין זרועותיהן תחת כנפיהם, ונוטלין את השוחד. אמר ר' אבהו כל הנוטל שוה פרוטה מחבירו נקרא רשע, שנאמר שוחד מחק [רשע] יחק (משלי י"ז כג). (כח) אמר ר' ישמעאל בן אלישע בא וראה כמה קשה השוחד, פעם אחת בא אדם אחד, והביא לי ראשית חנו, והיה לו דין לפני הדיין, ואני הייתי עומד לצד אחד, ואמרתי אם יטעון לפני הדיין כך וכך יוכה בדין, והייתי מצפה לזכותו, אע"פ שלא נתן לי אלא משלי, ולא שוחד היה, ונתקרב לבי עמו, כל זמן שראיתו, ואע"פ שהלך לב"ד הייתי שואל עליו אם זכה אם לאו, להודיעך כמה קשה השוחד, שמעוור את העינים, והרי דברים ק"ו, ומה אני שהביא לי משלי, ומשלי נמלתי, הייתי מצפה לזכותו, הנוטל שוחד על אחת כמה וכמה: היה רבן יוחנן בן זכאי אומר וקרבתו אליכם למשפט [והייתי עד ממחר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעושיקי שבר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר] (מלאכי ג א), או לנו מיום הדין, או לנו מיום התוכחה, הקיש הכתוב מטי דין, לכל עבירות החמורות, לפיכך הזהיר הקב"ה לא תטה. (כט) אמר ר' חמא בר אושעיא אדם חש בעינו, נותן ממון הרבה לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והנוטל שוחד מקלקל הדין, ומעוור את עיניו, וגורם גלות לישראל, ומביא רעב

ה ע ר ו ת , ת ק ו נ י מ

בזמן שטסקין ודין בלדק: (כג) בזמן שדין אמת מארץ תצמח, מובא בילקוט תהלים רמז תל"ד בשם התנחומא, ופס"ס לתקן במקום שהן אמת ז"ל שדין אמת: (כד) לא תטה משפט, מובא בילקוט פ' שופטים פס"ג בשם התנחומא: (כה) ד"א שלא יהא עני עומד, בכ"י רומי ובגדפס המלות "ד"א" ליתא: (כו) מעסה בחד, עיין בבלי סנהדרין י"ט ע"א, ועיין בענף יוסף בתנחומא הגדסס, ובכ"י ספרדי נמלא בגוף הכ"י מובא המאמר מנסהדרין מעסה ביחסי המלך עד וחקבן בקרקע: (כז) אמר ר' אלעזר, מובא בילקוט יחזקאל רמז פס"ג בשם התנחומא: (כח) אמר ר' ישמעאל בן אלישע, בגדסס אות ה', נטעות בר יוסי, ועיין כתובות ק"ה ע"ב ר' ישמעאל בר אלישע אייתו ליה הסוה נכרה ראשית הגז כו', פירש"י בכל שנה שנתו אותן חייב ליתן לכהן אחד מששים, ובתמאמר שלפניו נמלא מאמר אחר ר' ישמעאל ב"ר יוסי הוה רגיל כו' ע"ס: (כט) אמר ר' חמא בר אשעיא אדם חש בעינו, עיין בגמ' כתובות ק"ה ע"א אמר ר' אבהו בא וראה כמה סנוניות עיניו של מקבלי שוחד

לעולם, שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת (דברים טו כ), ואם לאו לא תירש : צדק צדק תרדוף. [שני פעמים] מכאן אמרו שיהא אדם רוף אחר ב"ד יפה : ד"א צדק צדק תרדוף שני פעמים, אוזרה לדיינין שדנין דיני נפשות, שלא יהו חותכין את הדין ביומו, אלא יהו מלינין את הדין, כדרך שמלינין בירושלים, שנאמר [מלאתי משפט] צדק ילון בה (ישעי' א כה) : למען תחיה (דברים טו כ). כל הדין דין אמת לאמיתו, זוכה לחיי העולם הבא, שנאמר (כי) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו' (ישעי' טו ה) :

[ח] והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה וגו' (זכרי' יג ח). זו היא שנאמר ברוח הקודש על ידי דוד, יבושו כל עובדי פסל המתהללים באילילים (תהלים טו ז), כנגד מי אמרו, לא אמרו אלא כנגד מעשים של הקב"ה, אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להראות כבודו לכל באי עולם, ולהוריד כסאו באמצע הרקיע, וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת (ל) בתקופת שבת, אמר ליה ר' חנינא הוקן אפשר לראות כבודו, והכתיב כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ), ואתה. אמר עתיד הקב"ה להראות כבודו לכל באי עולם, א"ל הרי כתיב כי שמש ומגן ה' (צבאות) [אלהים וגו'] (תהלים פד יב), מה שמש ומגן, מגין עליו בשעת מלחמה, אף הקב"ה מגין על בניו בשעת מלחמה באותה שעה, אמר ר' חנינא בשעה שידין הקב"ה אומות העולם, הוא תופסן לדין, הן ואלהיהן, ומעמיד להן (לא) פיטומין, (לב) ומביא שתי הלוחות, ועשרת הדברות, ואומר להם כלום השגוהו עליכם, ואומרים לפניו מום שבראתנו לא השגוהו עלינו אלא ישראל עמך בלבד, המתהללים באילילים (טז טז), ראוי למקרא לומר הבטחים, מהו המתהללים, שלא עבדו עבודה זרה עד שנהגו כבוד זה בזה, א"ל הקב"ה בכל יום ויום אתם מתיביישין לפני, יש בכם שהם עובדין ליונים, והרבה יונים נשחטין, ויש בכם שעובדים ללבנים, והרבה לבנים נשברים, יש בכם שעובדים לזנים, והרבה זנים נמכרים בשוק, מיד הקב"ה מביישן, שנאמר יראו גוים ויבושו (מלכים א טו) :

[מ] (לג) אמר ר' חמא בר חנינא מהו כל הגוים נקבצו יחדו (ישעי' מג ט), לעתיד לבא הקב"ה מביא ספר תורה, ומניחה בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו, מיד מתקבצין כל האומות בערבוביא, שנאמר כל הגוים נקבצו יחדו [וגו'], א"ל הקב"ה אל תקבצו בערבוביא, אלא כל אומה (לד) וסופריה, [שנאמר] (לה) ויאספו לאומים (טז), (לו) נכנסה מלכות רומי, א"ל הקב"ה במה עסקתם, אומרים הרבה (לז) שווקים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו, וכסף וזהב הרבינו, הכל כדי שיעסקן ישראל בתורה, א"ל כל מה שעשיתם לצרכיכם עשיתם, שווקים להושיב בהם זונות, מרחצאות לעדן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב (חגי' ג ח). (לה) נכנסה מלכות פרס, א"ל במה עסקתם, אומרים הרבה כרכים (תיקננו) [כבשנו], הרבה גשרים תיקננו, הרבה מלחמות [עשינו], הכל בשביל ישראל, א"ל כל מה שעשיתם בשביל עצמכם עשיתם, כרכים לעשות בהם (לט) אנגריא, גשרים ליטול מכס, מלחמות אני עשיתי, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות טו ג), כלום יש בכם מגיד זאת, שנאמר מי בהם יגיד זאת (ישעי' מג ט), ואין זאת אלא תורה, שנאמר וזאת התורה אשר שם משה

הערות ותקונים

שוחזר אלס חס נעניו כו' : (ל) בתקופת שבת, בנדפס דפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא הגי' בתקופת תמוז, אולם המדפיס מנאמטובה הביא צ' גוסחאות יחד, בתחלה הביא הטוס הגי' וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת תמוז, והוסיף עוד, וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת שבת : (לא) פיטומין, צ"ל רומי פרטומין, ובכ"ל רח"ס כמו לפניו, ובנדפס בדפוסים הראשונים פרטומין, ונרשם גדלו פי' שלמונים, ובדפוסים האחרונים הצינו פרטומין, וגם בכ"ל ספרדי פרטומין : (לב) ומביא צ' לוחות ועשרת הדברות, כ"ה גם בנדפס דפוס קאנטאטניאל ודפוס וויניציא, והמדפיס מנאמטובה תיקן צ' לוחות שבהם עשרת הדברות : (לג) אמר ר' חמא בר חנינא, עיין בגמרא בבבלי ע"ז דף צ' ע"א דרש רבי חנינא בר פפא ואיתומא רבי שמלאי לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה : (לד) וסופריה, פירש"י וחכמיה : (לה) ויאספו לאומים, עיין בגמרא שם שסיימו ואין לאוס אלא מלכות : (לו) נכנסה מלכות רומי, בגמרא הצינו מלכות אדום, אולם בסוף הנאמר שכחו לנחוק מלת רומי והניחו הסיוס ילאה מלכות רומי וכנסם מלכות פרס, וע"כ הרחבת דברים : (לז) שווקים להושיב בהם זונות, עיין בתוס' שם ד"ה שווקים : (לח) נכנסה מלכות פרס, עיין בע"ז שם : (לט) אנגריא, מלת יונית ורומית angaria αγγαρία פי' העבודה בלאום וסולת

(דברים ד מד), אומרים לפנינו כלום נתת לנו ולא קבלנוהו, (ב) [עליהם הוא אומר ה' מסיני בא ורחק משעיר למו (סע לג ב), מלמד שהחזיר הקב"ה על כל אומות העולם ולא קבלוהו], אומרים לפנינו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, א"ל מצוה קלה אני נתת לכם, אם אתם משמרין אותה אתן [לכם שכר] כישראל, א"ל לנו ועשו סוכה, מיד כל אחד ואחד הולך ועשה לו סוכה, והקב"ה מוציא חמה (מא) מגרתיקה וכל אחד מבעט במכותו ויוצא, שנאמר נתקה את מוסרותמו (סע ג ב). והקב"ה משחק עליהם, שנאמר יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו (סע ס ד):

[י] (מב) [וישתחוּ לו] כל אלהים (תהלים יא ז), כשידין לאומות העולם ידין לאֲלהיהם עמם, שנאמר כי באש ה' נשפט וגו' (ישעיה סו יז), כיון שאין יכולין לעמוד באש פורחין והקב"ה משלח מלאכים (מג) בקולרין ובששלאות, ומשליכין אותן לתוך האור, שנאמר ולהט אותם היום הבא וגו' (מלאכי ג יט): ד"א [וישתחוּ לו] [השתחוּ לו] כל אלהים. אומרים אומות העולם לאֲלהיהם, בואו ונשתחזה לפני הקב"ה, שאתם התעיתם אותנו, מיד והאלילים כליל יחלוף (ישעיה צ יח), והקב"ה מוריד אומות העולם לגיהנם, לכך נאמר יבושו כל עובדי פסל וגו' (תהלים יא ז). והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים בה (מד) יכרתו [ויגועו] [ויגועו] והשלישית יותר בה (זכריה יג ח), (מה) [אלו ישראל שהם משלישותו של עולם בני שלשת אבות, ד"א והשלישית יותר בה] שאין מתיישבין בארצם אלא בגאולה שלישית, גאולה ראשונה זו גאולת מצרים, שניה זו גאולת עזרא, שלישית אין לה הפסק. (מו) אמר ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסני, (מז) בא דוד והעמידן על אחת עשרה, שנאמר ה' מי יגור באהלך [וגו'] הולך תמים וגו' (תהלים עו א ב), עד עושה אלה לא ימוט לעולם (סע ס ד), בא ישעיה והעמידן על שש, שנאמר הולך צדקות, ודובר מישרים, מואם בבצע מעשקות, נוער כפיו מתמוך בשוחד, [אוטם אונו משמוע דמים], עוצם עיניו מראות ברע (ישעיה לג יו), וכתוב בתריה (הוא) [הוא] סרומים ישכון מצודות סלעים משגבו, לחמו ניתן מימיו נאמנים (סע ס ט), בא מיכה והעמידן על שלש, שנאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מייכה ו ח), (מח) בא עמוס

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

מס, עיין ערוך ערך אנגריא: (ב) עליהם הוא אומר, הוספתי כמו שהוא זכ"ל רומי וכ"ל רח"ס ונגדפס והשמיע המעתיק מן ולא קבלנוהו עד ולא קבלוהו, ועיין בצבלי בגמרא ע"ז דף ב' ע"ב ומי מני למימר הכי והכתוב יואמר ה' מסיני בא וכי, והמדפיס ממהאנטיובה הוסיף, אמרו לפניו כלום כפית הסר עליו בניגית כסס שעשית לישראל שנאמר ויתיצבו בתחתית הסר (שמות יט) ואמרת להם אם תקבלו את התורה מופס, והא לאו שם תהא קבורתכם, שאלו לא כן לא קבלוהו, אומר לכן הקב"ה והלא אמרו מתחלה נעשה ונשמע. והמוסיף הזה הוסיף נגמרא ע"ז ב' ע"ב, והסוים אומר לכן הקב"ה והלא אמרו מתחלה נעשה ונשמע ליהא בגמרא שם, ועיין בעץ יוסף בתנחומא הגדפס: (מא) מגרתיקה, המלה רומית narthecium, שם כללי לכל תיק: (מב) וישתחוּ לך, גם נגדפס זכ"ל רומי ורח"ס בפעות וישתחוּ לו כל אלהים, גם נתחבר שם לכתוב שלפניו, כי כך היה שם, וישב בשמים ישחק וישתחוּ לו כל אלהים, ובאמת יש להפריד, והוא ראש המאמר, ומתחיל השתחוּ לו אלהים, והוא סיפא דקרא שהחל לדרוש (באות ח') זו היא שנאמר ברוח הקודש ע"ז דוד יבושו כל עובדי פסל המתהללים בגלילים, ועתה דרוש על סיפא דקרא השתחוּ לו כל אלהים (תהלים יא ז): (מג) בקולרין ובששלאות, מלת קולרין ידועה, collare, פי' סוגר הכתון בצוואר השבויים: (מד) יכרתו ויגועו, כן הובא גם בכ"ל רומי ורח"ס, ובקרא כתיב יגועו בלא וי"ו החיבור: (מה) אלו ישראל, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"ל רומי וכ"ל רח"ס ונגדפס וכ"ל ספרדי, והשמים המעתיק מן יותר מה' עד יותר בה ב', ומובא ג"כ לנכון בליקוט זכריה סוף רמז תקפ"א בשם התנחומא. ובכ"ל ספרדי הגי' שיש בן משתיחוּ של עולם, גם נמנא נגדפס על הכתוב פי שנים בה אלו האומרים שתי רשויות בשמים: (מו) אמר ר' שמלאי, מכות דף ב"ג סוף ע"ב דרש ר' שמלאי כו': (מז) בא דוד והעמידן על אחת עשרה שנאמר הולך תמים, שם חזב י"א דברים, ובכ"ל רומי ונגדפס הגי' שנאמר מי יגור באהלך וכל המזמור, ר"ל כמו שסופר זמנה בכל מזמור ט"ו, ובגמרא מכות שם הביא כל דברי המזמור במקומו: (מח) בא עמוס והעמידן על שתיים, בגמרא מכות שם גירסא אחרת, וכך היה שם, חזר ישעיה והעמידן על שתיים, שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו דקא (ישעיה ט') בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר דרשוני וחיו כו', אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וזדיק באמונתו יחיה, וכן מובא במדרש שו"ע מזמור י"ז בפסוק הקשיבה רנתי: שנאמר

והעמידן על שתיים, שנאמר כי כה אמר ה' [וגו'] דרשוני וחיו (עמוס ס ד), בא הבקוק והעמידן על אחת, (מט) שנאמר וצדיק באמונתו יחיה (הקקו ב ד) :

חסלת פרשת שופטים

פרשת תצא

[א] כי תצא למלחמה וגו' ושבת שבינו (דברים כא י). (א) שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, וראית בשביה אשת יפת תאר [וגו'] וגלחה את ראשה (סס יא יב), כדי שלא תמצא חן בעיניו, מה כתיב אחריו, כי תהיין לאיש שתי נשים (סס סו), שתי נשים בבית, מריבה בבית, ועוד האחת אהובה, והאחת שנואה, או שתהיין שנואות, מה כתיב אחריו, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה (סס סס יא), כל מאן דנסיב יפת תואר נפיק מינייהו בן סורר ומורה, שכן מצינו בדרוד, על שחמד מעכה בת תלמי מלך גשור בצאתו למלחמה, יצא ממנו אבשלום, שביקש להרוג אותו, (ב) ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל ולעיני השמש, ועל ידו נהרגו כמה רבבות מישראל, ועשה מחלוקת בישראל, ונהרג שמעי [בן גרא] ושבע בן בכרי, ואחיתופל, (ג) ומפיבושת, ואיש בשת, והשליש ציבא על כל בית שאול, ותניא ר' יוסי אומר וכי מפני שאכל בן סורר ומורה חצי לימרא בשר, ושתה חצי לוג יין, אמרה תורה יצא לבית הסקילה, אלא הגיעה תורה למוקף דעתו של בן סורר ומורה, שסופו לגמר נכסי אביו עם (ד) הסריקין שאכל ושתה עמהם, ומבקש לימודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים, והורג ומלסמם את הבריות, ואמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, שמתתן של רשעים נאה להם ונאה לעולם, ומה כתיב אחריו, וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת (סס סס כג), אם ניצל מזה לא ניצל מזו, למדנו שעבירה גוררת עבירה, מצוה גוררת מצוה מניין, שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך וגו', שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים (סס כג י), אחריו מה כתיב [כי תבנה בית הדרש] (סס סס מ), תזכה לבנות בית ולעשות מעקה, מה כתיב אחריו, לא תורע כרמך כלאים (סס סס ט), תזכה לכרם ולזרוע שדה, מה כתיב אחריו, לא תחרוש בשור ובחמור (סס סס י), תזכה לשורים ולחמורים, מה כתיב אחריו, לא תלבש שעטניו וגו' (סס סס יא), תזכה לבגדים נאים מצמר ומפשתן, מה כתיב אחריו, גדילים תעשה לך (סס סס יב), תזכה למצוות ציצית, מה כתיב אחריו, כי יקח איש אשה (סס סס יג), תזכה לאשה ולבנים, למדנו שמצוה גוררת מצוה, לכך נסמכו פרשיות אלו לאלו: [ב] כי יקרא קן צפור [וגו'], שלח תשלח את האם (סס סס י). זש"ה מכל משמר נצור לך [כי ממנו תוצאות חיים] (משלי ד כג), (ה) אמר ר' אבא רמ"ה מצות [עשה] בתורה בנגד איברים שבאדם, שכל אבר ואבר צווה על האדם ואומר עשה בי מצוה שנחיה בזכותה ותאריך ימים, ושם"ה מצות לא תעשה, כמנין ימות החמה, שבכל יום

הערות ותקונים

(מט) שנאמר ולדיק באמונתו יחיה. בזה נשלמה פרשת שופטים גם ככ" רומי וכ" רח"ס וגם ככ" ספרדי, ובנדפס דפוס של קאנשטאטניטא וגם דפוס וויניצ'א, אולם המדפוס מומאטוזה הוסיף מאמר גדול מן אות י' עד סוף אות י"ט (סוף הפרשה), וגם ככ" ס' של אקספארד נמלא איזה מאמרים שהוסיף אבל לא כלם, ובדולחי היה כן ככ" אשר היה לפניו :

(א) שנו רבותינו. אבות פ"ד מ"ב, תדב"א ופס"ב, דב"ר פ"ז, ומונא בילקוט כי תלך רמו הקב"ד בשם התנחומא, ועיין דב"ר פ"ו אות ד': (ב) ושכב עם נשיו לעיני כל ישראל ולעיני השמש, ככ" רומי עם עשר נשיו, ובנדפס ושכב עם עשר פלגשיו, ובקרא ועשוב המלך את עשר נשים פלגשים לשמור הבית (פ"ב טו טז), והח"כ כתיב ועשו ולבשלוס האהל על הגג ויצא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל (סס טז כב): (ג) ומופיבשת, ככ" רומי נרשם בלדו: "תימה הוא שמנה מפיבושת, ואי איירי במפיבשת בן יהונתן לא אשכחן שנהרג, ואי במפיבשת בן שאול מרלפס בת איש לא נהרג מחמת דבר זה" ומלת איש בוסת ליתא סס, ועיין בעין יוסף שכתב ח"ל: אפשר שזהו מפיבושת בן יהונתן שע"ה שהליט לציבא עליו ועל נכסיו נחשב כמות, אבל מה שחשב כלן איש בוסת לריבין למחוק דלא איש בוסת לא נהרג מחמת אבשלום: (ד) הסריקין, מלשון חז"ל חבורה שכולה סריקין, אנשים ריקים ופוחים תרגמוו נבדן סריקין, כן הביא הערוך: (ה) אמר ר' אבא, ככ" רומי ורח"ס אמר ר' אחא, ובנדפס (אות ב') אמר ר' אדא, ולזה המאמר (כד"ת דברים) גימל' 3. סון

חמה זורחת עד שהיא שוקעת, אומרת וצווחת לאדם גזורני עלך כמי שהגיע ימים ליום זה, אל תעבור בי את העבירה הזאת, ואל תכריע אותי, ואת כל העולם לבך חובה, הרי תרי"ג מצות, וכל מצוה ומצוה נזכר מתן שכרה, כגון כבוד אב ואם, ושילוח הקן, אריכות ימים, ויש מצוה שמתן שכרה בנין, כגון שרה שאירחה את האורחים, והשונמית שקיבלה את אלישע, ויש עבירה מעונה מקילה שרפה הרג וחנק, ואין קלה בכל המצות כשילוח הקן, ומה שכרה, למען יישב לך והארכת ימים. (ו) משל' למה הדבר דומה למלך שהכניס פועלים לתוך שדרו לנטעה, ולא גילה להם שכר נמיתתן, לערב כל מי שנמטע אילן אחד, נתן לו זהוב אחד, התחילו הכל תמהין [ואומרין], ומה זה שלא נמטע אלא אילן קל ופחות, [נמל] זהוב אחד, אנו שנמטענו הרבה על אחת כמה וכמה, ומה שכר שילוח הקן [שכרה אריכות ימים], שכר מצוה שיש בו חסרון כים וטורה והחיות נפשו, על אחת כמה וכמה. לפיכך לא פירש הקב"ה שכר מצות שבתורה, שיהו ישראל עושיין אותן מעצמן, כדי להרבות שכר, (ז) שכך שנינו אל תהיו בעבדים המשמשין את הרב וכו', (ח) [לכך כתיב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים] [משל' ד טג] :

[ג] שלח' תשלח (דברים כג ו). אם שלחתו כעל גמולות בעל יגלם (שפיט ג יח), ראה מה כתיב עשוקים בני ישראל וגו' מאנו שלחם (ימים ג ג), ואומר גואלם חזק ה' צבאות (שס טז נד), ואומר והיה כעוף נודד קן משולה תהיינה בנות מואב מעברות לארזון (שפיט טז ז), (ט) זש"ה קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט וגו' (ימים ז א), מה כתיב אחריו כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (שס טז יג), מה ענין זה לזה, מי שהוא אוטר קורא דגר, אומר כסא כבוד, ללמדך כי הקורא הוה מביא ביצים משאר עופות ויושב עליהן עד שיוצאין מקליפתן, ונעשין אפרוחין, ועולין עליו ומורטין את כנפיו, וכשיוצא לפרוח אינו יכול שנמרטו כנפיו, ומוצא אותו היה או שרין ואוכלו, ומי גרם לו על שגדל ביצים שאינן שלו, כך יהיו אומות העולם שפשטו ידיהם בכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, והחריבוהו ושרפו את היכלו, והגלו את ישראל, ומואב ועמון הקב"ה יאבד זכרם, שנאמר לכן חי אני נאם ה' צבאות [אלהי ישראל] כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה וגו' ושממה עד עולם שארית עמי יבוזם וגו' (שפיט ט ז) :

[ד] (י) זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כה יז). (יא) זה שאמר הכתוב יזכר עון אבותיו אל ה' וגו' (תהלים קט יד), וכי אבותיו של עשו רשעים היו, והלא צדיקים היו, אברהם זקינו, (יב) יצחק אביו, ואתה אומר יזכר עון אבותיו, אלא חטא שחטא (יג) על אבותיו, (יד) ומה חטא על אבותיו, אתה מוצא יצחק מכה אברהם בא, וחיה מאה ושמונים שנה, (טו) ואברהם היה מאה ושבעים וחמש,

הערות ותקונים

כונן הרמזים בספר המזות ואמרנו ג"כ על דרך הדרש. והמאמר הזה מובא גם בילקוט משלי רמז תתקל"ז. ומן ד"א מכל משמר אמר ר' אחא רמ"ח מזות עד שלא לקבל פרס, הוא מתנחומא שלפניו. וחסר הלשון התחומא, וגם הוא גורם אמר ר' אחא: (ו) משל' למה הדבר דומה, עיין בסגנון אחר במדרש דברים רבה פ"ו אות ג': (ז) שכן שנינו, אבות פ"א: (ח) לכן כתיב, הספתי כמו שהוא בכ"י רומני וכ"ו רח"ס ובגדלס, ואחר זה הוסיף המדפיס ממשלש (אמנע אות ז) הספסה המתחלת מעשה ב'אחד שעלה לראש הילין לקיים מזות שלוח הקן, עד בשכר מזוה זו אני טותן לך בניס, ואח"כ מתחיל ד"ל שלח תשלח אם שלחתו כעל גמולות (ט) [וגו'] כמו בכ"י שלפניו: (ט) זש"ה קורא דגר, מובא בילקוט ירמיהו רמז רל"ז בשם התנחומא: (י) זכור את אשר עשה לך עמלק, לפני זה אמנע בגדלס שהוסיף המדפיס ממשלש כל אות ג' המתחיל כי תלם מנחה על אויביך וכשמתת מכל דבר רע שלא יהא בכם שום לינות, ובעלם ממני המתקור (א) למה למה הספסה הריא, ואחר כיום המאמר שהוסיף מתחיל (אות ד) זכור זש"ה יזכר כמו לפניו: (יא) זש"ה יזכר עון אבותיו, מובא בילקוט תהלים רמז תתק"ח בשם התנחומא, וכל המאמר מובא בספיקתא פסקא זכור (דף כ"ב ע"ב) וע"ס בהערה כ"ו העירותי כי בספיקתא כ"ו כרומנו וכ"י אקספארד מתחיל במאמר הוא פסקא זכור, ובילקוט תשא סוף רמז תתקל"ח הביא זה בשם הספיקתא, ובספיקתא רכתי פ' זכור ס' ד' במאמר רבי נתחומא בירבי זש"ה יזכר וכו' דרש על הכתוב הוא דרשה אחרת ובסגנון אחר: (יב) יצחק אביו, עיין בספיקתא שם הערה כ"ו, ובילקוט תלף חסר שורה שלימה מן יצחק קמה עד יצחק כהרמז: (יג) על אבותיו, בילקוט תהלים שם הסרה מלת עג"ב בעשות: (יד) ומה חטא על אבותיו, המלות האלה חסרים בספיקתא: (טו) ואברהם היה מאה ושמונים שנים, בתנחומא הגדלס ואברהם לא חי אלא קע"ה שנים, ובספיקתא הערה לא העירותי בתנחומא הגדלס הדברים אשר טפסו שם מן ולמה כן שלח

(מז) רבי לוי אמר (יו) בתוך חמש שנים (יח) שנמנעו מחייו של אברהם, עבר עשו (יט) שתי עבירות קשות, בא על נערה המאורסה, והרג את הנפש, (כ) הדא הוא דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף (בראשית כב ט), ואין שדה אלא נערה המאורסה, [שנאמר ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורשה (דברים כג כה)], ואין עיף אלא הורג, שנאמר אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים (ירמיהו ד לא). (כא) ר' זכאי [רבה] אמר (כב) אף גנב, שנאמר אם גנבים באו לך (ענינים ט). אמר הקב"ה אני כבר הבטחתי לאברהם אוהבי, ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר וגו' (בראשית לז טו), (כג) ועתה הוא רואה את בן בנו, שהוא גזול וחומס, מגלה עריות, ושופך דמים, והדין הוא סבא סבא, טוב ליה להחיא צדיקא דמתכניש בשלם, שנאמר כי טוב הסדך מחיים (תהלים סג ד), ומה חטא חטא על אביו, (כד) גרם לו שכהו עיניו בחייו, מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע גורם לו שיהיה עיניו בחייו, בן רשע מיצחק, דכתיב ותכהין עיניו מראות (בראשית כז ה), [למה שהעמיד עשו הרשע], תלמיד רשע מאחיה השלוני, שנאמר ואחיהו (השלוני) לא יכל לראות כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד), (כה) למה שהעמיד לירבעם תלמיד רשע. [וחטאת אמו אל תמוח (תהלים קט יד)], ומה חטא על אמו, (כו) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה ואמור כשיצא ממעי אמו (כו) חתך מישראלין שלה (פי' שליא), שלא תלך, הח"ד על רפזו בחרב אחיו (כח) ושיות רחמו (עמש א יא), ור' ברכיה אמר לא תאמר לכשיצא, אלא עם כשהוא יוצא ממעי אמו (כט) זירתיה (פי' אגרוף) מתוהה

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

שלא יראה הרפתו של עשו, עד ונתוך חמש שנים, נרלאים כמו הוספה חילונית, ומלכד אשר אינם בפסיקתא, אינם (בהערה סס נדפס בטעות אמנם במקום אינם) גם זילקוט סס נפס התחומא, ע"כ. ועתה נגלה לי כי בלמנת ההוספה הריא לא מנלאת נדפוס קאנטאטיניאל ולא נדפוס וויניאלי רק היא הוספת המדפוס מנאנטובס, ונלקחה מן ז"ר פס"ג אות י"ב, ונפטות העתיק להדס ולעמנוי, וז"ל להדס ועלעזוני, כמו שרוא לנכון סס, ומובא בערוך ערך עבזן ופי' קוליס: (מז) ר' לוי אמר, בפסיקתא נוסף ר' יודן בשם ר' אייבו ור' פחם בשם ר' לוי, וכן נשנה במדרש ז"ר ס"פ ס"ג אות י"ב צפ' ויבא עשו מן השדה, וצ"ע נוסף ג"כ ורבנן בשם ר' סימון, גם סס מובא ראש המאמר בשמם את מואל וכו': (יו) בתוך חמש שנה, וצ"ר הנוסחה יותר כנונה, ארזן ה' שנים שנגע הקב"ה מחייו, מפני שעבר עשו שתי עבירות ט', ועל פי המאמר. הוה מתחומא ופסיקתא יסד הפייסן ביוזר לפרשת זכור, זכור איש אשר הגוע אב ללא עתו, (ר"ל שגרה לאברהם למות חמש שנים קודם זמנו) נרלוה וגנוב וגלוף ביעתו, גרע המס שנים מנחמיהו. וגם רש"י כוון למאמר הזה צפ' בראשית ט"ו ט"ו: (יח) שנמנעו, וכו"ה בפסיקתא כ"י של אקספארד, ולפיניו בפסיקתא שונע, וצ"ר סס שנגע הקב"ה. (יט) שתי עבירות, כ"ה גם נדפס סס, אולם בתחומא ריש שמות חמש עבירות עבר עשו הרשע כו', והמאמר מתחומא שמות נשקח כולו מן הילמדו, והמאמר מוס' כי תלך הוא מן התחומא שלנו. וגם בגמרא ז"ר דף ט"ו ע"ב מובא בשם ר' יוחנן חמש עבירות עבר עשו הרשע ע"ס. ובהערה ל"ב בפסיקתא סס במקום מגמרא כ"ב ז"ל מגמרא ז"ב, גם מה שחשבתי סס כי דברי התחומא משמות לקוחים מן גמרא צבלי, ובלמנת הוא הילמדו, כי התחומא מוס' שמות הנדפס הוא כולו מהילמדו הנאכד, ועיין מדרש שוחר טוב ממזמר ט': (ב) הו"ד ויבא עשו מן השדה, עיין בפסיקתא הערה ל"ו: (כא) ר' זכאי רבה, תקנתי כמו שהוא בכ"י רומי ורח"ס ונדפס וגם בפסיקתא, ובמדרש ז"ר סס רבי אמר ז"ל ר' זכאי רבה אמר: (כב) חף גנב שנאמר אם גנבים באו לך, ור"ל כאן כתיב ויבא עשו, והוא דרך אסמכתא, כי הדרשה המוס' מהלך הלא מפורש בקרא דעובדיה שצלו גנבים על עשו ולא שעשו הוא הגנב: (כג) ועתה הוא רואה, בפסיקתא המאמר קטוע, עיין הערה מ' ונדפס הוסיף המדפוס מנאנטובס, ועכשו יולא לחוך ורואה את בן בנו ורואהו יולא לתרבות רעה ושומע בני אדם מה הם אומרים על בן בנו ורואהו יולא לתרבות רעה מגלה עריות ושופך דמים, והוא מהרהר ואומר אלו הם התנאים שהחנה עמי הקב"ה וקורא תגר ואיין זו שיבה טובה מה אני עושה לו אוספו מן השולם: (כד) גרם לו שכהו עיניו בחייו, בפסיקתא ליתא למלת "בחיוו", ונדפס הוסיף המדפוס מנאנטובס, (למה אמר הקב"ה שלא יבא יולא לחוך, והבריות אומרים זה נמח רשע לפיכך כהו עיניו בחייו". וזה לקח מן מדרש ז"ר פס"ה. עיין בפסיקתא הערה מ"א: (כה) למה שהעמיד לירבעם תלמיד רשע, עיין סהדרין דף ק"ב ע"א, ופלא בעיני איך דייק שמפני שהעמיד לירבעם כהו עיניו, הלא מפורש בקרא כי קמו עיניו משיבו, משמע נחמת הזקנה, ועיין ברד"ק סס, והביא ג"כ המדרש הזה: (כו) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, בפסיקתא סס ר' נחמיה בר אבא, (ויס גירסאות בר אבון) אמר ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן: (כז) חתך מישראלין, פי' ביוני אקס"ד (וגעעמוטער), ועיין בפסיקתא הערה מ"ה ובגוף הכ"י פי' שלא נוסף מן המעתיק: (כח) ושחת רחמיו, עיין בפסיקתא הערה מ"ו: (כט) זירתיה (פי' אגרוף) הוסיף

לקיבליה, מה מעם זורו רשעים מרחם (תהלים נח ד), ר' נחמיה אומר גרם לה שלא תעמיד שנים עשר שבמים, (ל) דאמר רב הונא ראוייה היתה רבקה שתעמיד שנים עשר שבמים, שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים [בבבבב (בראשית סג עג), הרי] תרי, ושני לאומים, הרי ארבעה, ולאום מלאום יאמין, הרי שיתא, ורב יעבוד צעיר, הרי תמניא, והנה תאומים בבשנה, הרי עשרה, ויצא הראשון אדמוני, [הרי אחד עשר], ואחרי כן יצא אחיו, הרי שנים עשר. ואית דמיייתו לה מהכא, ותאמר אם כן למה זה אנכי (סס סס כג), וזה בגימטריא י"ב, ורבנן אמרו גרם לה שלא תצא מטתה ברבים, אתה מוצא כשמתה רבקה, אמרי מאן יפוק קומה, אברהם מת, יצחק עיניו כהות ויושב בבית, (לא) יעקב הלך לפדן ארם, יפוק עשו רשיעא קומה, (לב) וימרון ברייתא, לייטין בזייה דהדין יינקין, (פי) אורוין שדים שהניקו כוח, מה עשו הוציאו מיטתה בלילה, אמר ר' יוסי בר הנינא לפי שהוציאו מיטתה בלילה, (לג) לא פירשה הכתוב אלא מן הצד, דכתיב ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' [ויקרא שמו אלון בכות] (סג סג ה), (לד) מהו אלון בכות, שתי בכיות, עד שיעקב יושב ומשמר אבלה של [מיניקתו] [מיניקתה], באתה לו בשורה של אמו, הח"ד וירא אלהים אל יעקב עוד [וגו'] (לה) ויברך אותו (סס סס ט), מה ברכה ברכו, ברכת אבלים ברכו, אמר הקב"ה אברהו שלים ליה ביש, אימיה שלים ליה ביש, אחויה שלים ליה ביש, (לו) [אברהו] סבי שלים ליה ביש, אתון שלמין ליה ביש, ואנא אשלום ליה ביש, (לז) תהיו אתם מזכירין שמו מלמטה, ואני מוחה שמו מלמעלה. יהיו נגד ה' תמיד (תהלים קט טו), כל מה שעשה לנגדי עשה, שנאמר ויכרת מארץ זכרם (סס), [היו] זכור את אשר עשה לך עמלק:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

הוסיף המעתיק ולקח מערוך ערך זרת, עיין בפסיקתא הערה מ"ז: (ל) דאמר רב הונא, צב"ר פס"ג תני צב"ר ר' נחמיה, ובצט רב הונא מובא מאמר אחר: (לא) יעקב הלך לפדן ארם, בפסיקתא יעקב ברה מפני עשו: (לב) וימרון ברייתא לייטין בזייה דהדין יינקין, צב"י רומי וכ"י רח"ס דהא כדון יינקין, ופי' יאמרו הבריות הרורים שדים שהניקו כוח. ובמקום דהא כדון הגירסא בפסיקתא להכדון, ועיין סס בפסיקתא הערה כ"ג שהעירוני בתנחומא הגדפס וימרון לייטין בריאתא בזייתא כדון יינקין ל"ז וימרון ברייתא לייטין בזייתא כדון יינקין, גם העירוני שם בתנחומא הגדפס ונסוס הדגרים האלה, שלא יחא עשו יולא לפניו ויהי הכל אומרים ארורים שדים שהניקו רשע זה" שזה אינו מנוק הספער, כי אם פירוש המאמר הארמי אשר כתב לו בלדו איזה מעתיק וחס"כ הביאורו פינימו אל תוך גוף התנחומא. ולכן תראה כי אינו לא בפסיקתא ולא בילקוט תהלים רמז תתס"ה צב"ר התנחומא, ע"כ. ובאמת היא הוספה מן המדפיס מומאנטובה, וליתא בדפוס קאטשטאטניטא ודפוס וויניציא. גם הבאתי בעהרה שם לדברי הערוך מערך צו לפרש מלת בזייתא, ע"ש והמלת פי' ארורין שדים שהניקו זה גוסף בתנחומא שלפנינו מלת המעתיק, וליתא צב"י רומי ורח"ס, ובפסיקתא רבתי פ"ב אוי מן הדד שזה הניק, מזה תראה כי מוחרר הוא: (לג) לא פירשה הכתוב, פי' אף הכתובים לא פרסמו את מיתתה, לזה המאמר כוון רש"י בראשית ל"ה ח' ותהלים ק"ט י"ד: (לד) מהו אלון בכות שתי בכיות, וכן הוא צב"י רומי וכ"י רח"ס ובילקוט תהלים רמז תתס"ח צב"ר התנחומא ובגדפס. ובפסיקתא שם מהו אלון בכות אמר [ר'] שמואל בר נחמן צב"ר [ר'] יונתן, לשון יוני הוא אלון בכות תרי בכות, ובאמת אין כן הוראת מלת אלון בזוי, כי אלון בזוי אלון פירושה אחר (לזוייטער), וכן הוא באמת צב"ר סוף פס"א ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יוני הוא אלון אחר, וכן בילקוט וישלח רמז קל"ה הביא שם צב"ר הפסיקתא לשון יוני הוא אלון אחר, ושם העירוני שיש להגיה במקום הרי ל"ז הרי, ופי' חורי אחר, וע"ש זה תרגם יב"ע שם וברס חמן אחצער יעקב על מיתת רבקה אימיה וקרא שמה אחרת בכיותא. ועיין ברש"י בראשית שם שכתב ואלהה נתבשר שם בחבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, ואלון בלשון יוני אבל עכ"ל, וז"ל ואלון בלשון יוני אחר. וכן תראה לנכון ברש"י תהלים ק"ט ע"ד שכתב בלשון יוני קורין לאחר אלון עכ"ל: (לה) ויברך אותו, דרש סמוכים, ומה שדורש כאן שברכו ברכת אבלים נגה במדרש צ"ר פס"ב אות ג'. ושם מובא צב"ר יוסי צב"ר ר' יונתן, ובצ"ל פס"א ר' אחא צב"ר ר' יונתן, ומובא ברש"י בראשית ל"ה ע', וגם בפסיקתא איתא ר' אחא צב"ר ר' יונתן אמר ברכת אבלים, וגם צב"י רומי ובכ"י רח"ס ובגדפס מובא שם לא צב"ר אמרו: (לו) אברהו סבי, פי' אבי זקנו: (לז) תהיו אתם מזכירין שמו מלמטה, כן הוא בפסיקתא ובילקוט תהלים שם צב"ר התנחומא, וכן הוא בדפוס קאטשטאטניטא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס מומאנטובה הוסיף, שהחריבו בניו את ביתי אני ואתם נקוט עליו שנאמר קומו וקומו עליה למלחמה (עובדיה א) אמרו ישראל רבש"ע אין לנו יכולים צו אמר להם הקב"ה תהיו אתם מזכירים וכו'. וכבר העירוני בפסיקתא הערה כ"ה בתנחומא צב"ר תלך נוספו פה דגרים

[ה] זכור את אשר עשה לך עמלק]. (לח) ר' תנחום בר חיילאי פתח: זכרונכם משלי אפר לגבי חומר גביכם (איוב יג יג) אמר הקב"ה לישראל, (לט) אותם שתי זכרונות שהזכרתי לכם בתורה (תהיו נזוהרים בהם), תמחה את זכר עמלק (דברים כה יג), [מחה אמהה את זכר עמלק (שמות יז יד), תהיו נזוהרים בהם]. משלי אפר (איוב סג), אם זכיתם אתם בניו של אברהם שהמשייל את עצמו באפר, דכתיב ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כז), ואם לאו לגבי חומר גביכם (איוב סג), (מ) התקינו עצמכם לשעבוד מצרים, דכתיב וימררו את חייהם וגו' בעבודה קשה בחומר ובלבנים (שמות טו יד):

[נ] (מא) רבי יודן בשם ר' איבו פתח. אל תהיו כסום כפרד אין הבין וגו' (תהלים לג ט),

הערות ותקונים

דברים אשר אינם מנוף הספר, ועתה נגלה כי הוספת המאגטובה היא: (לח) ר' תנחום, מוצא ג"כ בפסיקתא סס (דף כ"ד ע"א), וזיקוקט אויב רמו תקי"ו בשם התנחומא, וזיקוקט תלא רמו התק"ל בשם הפסיקתא: (לט) אותם שתי זכרונות, כאשר לפנינו כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ואנכי תקנתי והוספתי זכירה ב', וכן תראה בפסיקתא סס: אמר הקב"ה לישראל בני הווי זהירין בשתי זכרות שהכתבתי לכם בתורה תמחה את זכר עמלק, מחה אמהה את זכר עמלק, ועיין בפסיקתא רבתי פי"ב, אני מזהו לכם שתהיו מוזכרים שמים זכרונות שנאמר זכור את אשר עשה וגו' תמחה את זכר עמלק, הרי שנים ע"ש: (מ) התקינו עצמכם לשעבוד מצרים. ר"ל שאני מחזיר אתכם לשעבוד של מצרים, וכן מפורש בפסיקתא רבתי סי' ב', כי שעבוד מצרים כדן חלק ועבר. והמדפיס ממהאגטובה הוסיף ס"א לשעבוד גלויות, שנאמר על גבי חרשו חורשים (תהלים קכ"ט). ואחר ההוספה היא הוסיף עוד המדפיס ממהאגטובה (סוף אות ה') ד"א זכרונכם משלי אפר, איוב. אמר פסוק זה כנגד חזירונו' עד סוף אות ה' שסיים והחמר היה להם לחומר, וזה הוסיף מן פסיקתא רבתי פי"ב. ומה שהוסיף הוא סס בהתחלת המאמר. ופה המוקוס להטיר שבעל המסדר הפסיקתא רבתי בהתחלת המאמר התל ח"ל כך פתח רבי תנחומא כי ר' אבא בשם ר' תנחום בר חיילאי וזכרונכם וכו', וכוון בהגלותו כך פתח ר' תנחומא ב"ר אבא אל התנחומא שלפנינו, ור"ל כי רבי תנחומא בעל התנחומא פתח כך. אולם בתנחומא לפנינו רבי תנחום בר חיילאי פתח. ורליתו במאיר עיין שכתב בהערה י"ב לפסיקתא רבתי ח"ל, ובתנחומא פי' תלא העתיק ע"פ הפסיקתא דרב כהנא והוסיף מהפסיקתא רבתי שיטה אחת, (ר"ל המאמר ד"א זכרונכם איוב אמר פסוק זה כנגד חזירונו') אלא שסירסה ועשה לה שיטה ב', (ר"ל מה שברבתי בהתחלה הציג בעל התנחומא בסוף), ובאמת שסגנון מוכרס הוא, ויראה דרבי תנחומא בר אבא דדריש לה משמיה דר' תנחום (כמו שהוא ברבתי סס) הוסיף על דבריו ושינה כסגנונו ובענינו, וזיקוקט פי' תלא סס העתיק מהתנחומא, ושיטה ב' (ר"ל המאמר ד"א הנמלא בתנחומא הדפס) קוטע, ע"ש עכ"ל. ועל זה אשר כי הפסיקתא דרב כהנא העתיק ע"פ התנחומא, ולא התנחומא העתיק ע"פ הפסיקתא. גם מה שהשגב כי בעל התנחומא הוסיף מפסיקתא רבתי, ההוספה היא הוסיף המדפיס ממהאגטובה והציג יד פוסקת לאות כי הוספה היא וליתא בדפוס קאשטאטניא ודפוס וויניציא ולא בכ"י ה' של אקספארד ולא בכ"י ספרדי. גם מה שכתב ויראה דר' תנחומא בר אבא דדריש לה משמיה דר' תנחום הוסיף על דבריו כו' רבי תנחומא לא הוסיף כלום, רק המסדר הוא כיון שבר' פסוק המלות שכתב רבי תנחומא בר אבא בשם ר' תנחום בר חיילאי, ר"ל כי ר' תנחומא בעל התנחומא הביא בשם ר' תנחום בר חיילאי, והמסדר בעלמו היינו בעל פסיקתא רבתי הוסיף על דבריו כדרכו תמיד, וכדרך מדרשים מאוחרים. גם במאמר השני ברבתי סס ד"א זכור, כך פתח רבי תנחומא כי רבי בשם רבי אייבו, אולם בתנחומא שלפנינו כתוב ר' יודן בשם ר' אייבו פתח (ויש נוסחאות ר' אייבו בשם ר' יודן), ובעל מסדר הרבתי הוסיף כך פתח ר' תנחומא כי רבי בשם ר' אייבו, ר"ל ר' תנחומא בעל התנחומא מתחיל ר' יודן בשם ר' אייבו פתח, הציג כמו שנוהג בפסיקתא רבתי כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו, וכל המוסיף גוער, כי היא לטון בעל הפסיקתא רבתי וכוון בזה אל בעל התנחומא, ובה המאגטובה והוסיף אל גוף התנחומא בעלמו כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו. וגם פה לא קלע הרב בעל מאיר עיין אל השערה במה שכתב שם בהערה י"ד, ויראה שעייר הוסיח ר' יודן בשם ר' אייבו, ור' תנחומא פתח בה נמי בשם ר' אייבו ושינה סגנון הדרוש כו', גם פה ר' תנחומא לא פתח ולא שינה, רק המסדר שינה ורסס, רק ר' תנחומא פתח, היינו בעל התנחומא פתח כן, וגם אני בעלמו בפסיקתא דרב כהנא הערה ס"ב סס השבתי כן, ע"ש. וגם עוד תראה בפסיקתא רבתי במאמר השלישי ד"א זכור את אשר עשה לך עמלק וכו' ר' תנחומא כי רבי וז"ל וזכר עון אבותיו, גם פה רסס המסדר הוא כי ר' תנחומא בעל התנחומא פתח לדרוש כן כמו שהוא לפנינו בתנחומא באת ד', רק המסדר האחרון הוא בעל פסיקתא רבתי שינה סגנון הלשון כדרכו: (מא) ר' יודן בשם ר' אייבו פתח, בפסיקתא (דף כ"ד ע"א) ר' אייבו בשם ר' יודן פתח, אבל בפסיקתא כ"י ברמולי ואקספארד נמלא לנכון ר' יודן בשם ר' אייבו כמו שהוא לפנינו בתנחומא וגם בדפס. והמדפיס ממהאגטובה (אות ו') הוסיף בראש, כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו, ובפסיקתא הערה ס"ב כתבתי, ובתנחומא פי' תלא נאמר כך פתח ר' תנחומא בשם ר' יודן בשם ר' אייבו

(מב) ששה דברים נאמרו בסוס, אוכל הרבה ומוציא קימעה, אוהב זנות, אוהב מלחמה, ורוהו גסה, ומואס שינה, (מג) ויש אומרים אף מבקש להרוג את אדונו במלחמה, אל תהיו כסוס כפרד[וגו'] עדין לבלום (תהלים לה ט), הסוס הזה שמתנו והוא בולם, מאכילו שעורים והוא בולם, (מד) משכשכו והוא בולם, קריב לגביה והוא בולם (פי' בועט), אתם אל תהיו כן, אלא הו והירין (מה) [למיגזי] לטבא טבותיה, (מו) ולמיגזי לבישא בישותיה, זכור את אשר עשה לך עמלק :

[ז] (מז) רבי בנאה פתח מאזני מרמה תועבת ה' וגו' (משלי יא ה), (מח) אם ראית דור שמדותיו של שקר, דע שהמלכות מתגרה באותו הדור, מה טעם כתיב מאזני מרמה תועבת ה' וגו', מה כתיב אחריו בתא דזון ויבא קלון (שם ט ג) :

הערות ותקונים

אייבו, והכוונה שר' הנחומא המאסף חבר פה את הדרשה הזאת אשר מלא בפסיקתא, כן חשבתי באשר ראיתי כן כתוב בגדפס, אולם עתה נגלה לי כי היא הגהת המדפס ממהלכות, ובתנחומא דפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציאה וכו"ה ה' של אקספארד וכו"ה ספרדי ליתא. ותיקן כן המאטובי כמו שמלא ברבתי, ושם ברבתי הוא לשון המסדר שבעל התנחומא דורש בשם ר' אייבו, והמאמר שלפנינו מוצא בילקוט תהלים רמז השי"ט בשם התנחומא מבלי שם האומר ובילקוט תשא שם בשם הפסיקתא ג"כ בלי שם האומר, כי כן דרך הילקוט להשמיט ברוב המקומות שמות זעלי המאמרים : (מב) ששה דברים, ששה בגמ' פסחים דף ק"ה ע"ב : (מג) ויש אומרים אף מבקש להרוג את אדונו במלחמה, וכו"ה בגמ' שם להרוג את זעלי, ובפסיקתא להרוג את זעלי במלחמה, וכן מוצא בילקוט תהלים שם בשם התנחומא : (מד) משכשכו והוא בולם, כ"ה גס בכו"ה רומי, אבל בכ"ה רח"ס ובפסיקתא הגורסא הכונה משכשכו, והוא מלשון המשנה הולין דף ל"ז ע"א עד שתכשכש בזונה, ועיין רש"י שם דף ל"ח ע"ב שכתב רפרוף בליר ממשכשכו עכ"ל. ורפרוף היא מלה ערבית ופי' הטעה תמידית, עיין ערוך ערך רפרוף, ובערוך ערך כס ד' כתב וז"ל : בפסקא דזכור משכשכו הוא בולם, פי' מהצבו והוא נועט, עכ"ל. ובערך בלם הביא ג"כ מאמר הפסיקתא אף בטעות משכשכו וז"ל משכשכו. ובילקוט תהלים רמז השי"ט בשם התנחומא הלשון באשר הוא פה בכ"ה לפניו אף בלוח שבושים כי הכר בו, הסוס הזה את מוחתו" והביא ג"כ משכשכו עם הטעות במקום משכשכו, ואיזה פעמים בולט במקום בולם. ואולם בתנחומא הגדפס דפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציא מוצא לנכון כמו לפנינו גם הגורסא הנכונה משכשכו. ואולם המדפס ממהלכות השמיט כל הדרש הזה והביא דרש אחר תמורתו, הלא הוא : אמר הקב"ה לשראל אל תהיו כסוס כפרד שאין בהם בינה, ומה שסקו של סוס, אדם הולך ליתן לו מאכל, ליתן עליו תכשיטין, בולם ועוקס וזארו ומעטטו, ע"כ. והוסף כן מן הפסיקתא רבתי פי"ב אות ג'. והוראת מלת נעט ענינו בסורי רמיסת הבהמה, כפרה סוררה תרגום כתורא דליתפסא זעט. והוא מלשון מקרא ושמן ישרון ויבעט, למה תנעטו בזנחי. ובהערה ס"ז בפסיקתא העירוני ג"כ על התנחומא הגדפס, רק לא לי מודע אז כי זה עשה המדפס ממהלכות, ובעל מאיר עין כתב בהערה י"ד במדרש התנחומא דתלא הרביע ז' מדרשים, ע"ה. אולם כאשר העירוני הוספת המאטובי הוא : (מה) למיגזי לטבא טבותיה, בפסיקתא הערה ס"ח העירוני כי בנס' סופרים פכ"ד ה"ז בטעות למיגזי לטבא טבותיה, וז"ל למיגזי בלוח' תמורת ו'. ובערוך ערך גו ה' כתב וז"ל בפסיקתא דזכור הו והירין למיגזי טבא טבותיה וכו' למיגזי בישא בישותיה, פי' לשלם עכ"ל. והמלה הזאת ערבית היא, והוראת ג' זא בלשון ערבי גמול (פטרנפוטאטן) ועיין מעריך ערך ז' שהביא דברי הפסיקתא אומר' בנאה טבותיה, ובעל פסיקתא רבתי (פי"ב סי' ג') העתיק את המאמר הזה ללשון עברי היו זכורים לפרוע לטוב טובתן ולרע רעתן : (מו) ולמיגזי לבישא בישותיה, אחר זה נמצא בפסיקתא למיגזי לטבא טבותיה לא תתעב לדומי (דברים כג ה) ולמיגזי לבישא בישותיה זכור את אשר עשה לך עמלק, והסר גם בכ"ה רומי וכו"ה רח"ס גם בדפוס קאנטאטאניא דפוס וויניציא, והוסף והקן המאמרים דפוס מהלכות כמו שמלא בילקוט תלא, ועיין בסיום פסיקתא רבתי שם הוספת דברים, והבאתי בפסיקתא הערה ע' : (מז) ר' בגאי פתח, וכן בכ"ה רומי וכו"ה רח"ס, ובגדפס ר' בנאה פתח, וכן מוצא בילקוט משלי רמז תתקנ"ז בשם התנחומא, ובפסיקתא לפנינו רב הוגא פתח י' לתקן ר' בני בשם רב הוגא פתח, והמלות אומר' בנאה בשם ר' הוגא כן הוספת חילוקית שהוסף אחד לתקן במקום רב הוגא פתח ז"ל ר' בגאי בשם ר' הוגא פתח כמו שהוא לנכון בפסיקתא כ"ה אקספארד וגם במדרש רות פ"א פ"א איתא דאמר ר' בגאי בשם ר' הוגא, ובילקוט תלא בשם הפסיקתא ר' חוניה פתח במקום ר' הוגא והמלות הנוספות בפסיקתא לפנינו "אמר ר' בגאי בשם ר' הוגא" ליתא שם כי הוספת היא כמו שכתבתי. ופה יש עוד להעיר כי בתנחומא הגדפס לפני המאמר הזה מר' בנאה (אות ח') נמצא הוספת שהוסף המדפס ממהלכות, והוא כל אות ו' המתחיל זכור את אשר עשה לך כתיב זכור ובשנת כתיב זכור שניה שוין : (מח) אם ראית דור שמדותיו של שקר, מזה המאמר שאב רש"י דבריו בפי' עה"ה דברים כ"ה ו"ה זכור וגו' אם שקרת במדות ובמשקלות היו דואג מגריו האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' (משלי יא ה) וכתוב בתריה בא דזון ויבא קלון עכ"ל, ועיין בתוס' קדושין ל"ג ע"ב ד"ה ולימא מה שהביאו בשם המדרש : (מט) דע שהמלכות מתגרה

[ח] ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא פתח. האזכה במאזני רשע וגו' (מיכה ו יא), אפשר כן דור שמדותיו של שקר שהוא זכה, אלא ובכים אבני מרמה (סס). אמר ר' לוי אף משה רמזה להם בתורה, לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן, ולא יהיה לך בביתך איפה ואיפה וגו' (דברים כה יג יד), אם עשית להם המלכות באה ומתנרה בך, ומה מעם כי תועבת ה' [אלהיך] כל עושה אלה וגו' (סס סס טו), מה כתיב באחריו, זכור את אשר עשה זה עמלק: [ט] (ג) ר' לוי פתח. גערת גוים אבדת רשע וגו' (תהלים טו י). גערת גוים, זה עמלק, דכתיב ראשית גוים עמלק (במדבר כד ט), אבדת רשע, זה עשו, שנאמר וקראו להם גבול רשעה (מלאכי א ד), אם יאמר לך אדם אף יעקב הוא בכלל, אמר לו אבדת רשעים אין כתיב כאן, אלא אבדת רשע, [זה עשו הרשע], שמם מחית לעולם ועד (תהלים סס), תמחה את זכר עמלק וגו' (דברים כה יט):

[י] (השב) (נא) [והשב] לשכנינו שבעתים אל היקם הרפתם וגו' (תהלים עט יג), ר' יודן בר גדיא ור' יהושע בן לוי ורבנן, ר' יודן בר גדיא אמר (גב) יזכר מה שעשה לנו במילה, שהיא נתונה בחיקו של אדם, ואתיא כי האי (גב) דאמר ר' חנינא בר שלקא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן, מה היו עושין בני ביתו של עמלק לישראל, היו מחתכין מילותיהן, והיו זורקין כלפי למעלה, ואומרין (גד) הא לך מה שבחרת. (גה) ר' יהושע [בן לוי] אמר יזכר להם מה שעשו בבית המקדש, (גו) שהוא חיקו של עולם, (גו) שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה וגו' (יחזקאל מג יד), בא שמואל ופרע להם, שנאמר וישסף שמואל את אגג וגו' (ש"א טו ג), מה עשה לו, (גה) ר' אבא בר כהנא אמר היה מחתך בבשרו (גט) כויתים כויתים, והיה מאכיל (ס) לנעמיות, הה"ד יאכל

הערות ותקונים

באורו הדור. בפסיקתא נוסף, וטופלת מה שבדיהס": (ג) ר' לוי פתח, מוצא בפסיקתא סס בזילקוט תלא רמז התקלה בשם הפסיקתא, וכן נשנה במדרש שו"ט מומור ט', ולזה המאמר כוון רש"י תהלים ט' א', גס ע"פ זה מפרש רש"י תהלים סס ד', ע"ש ועיין בפסיקתא רבתי פ"ב בסגנון אחר וכלי שם האומר ע"ש: (נא) והשב לשכנינו, פסיקתא סס, ומוצא בילקוט תלא סס בשם הפסיקתא כלי שם האומר, ובילקוט תהלים רמז תהכ"ו (והנה רשום סס בראש המאמר בפסיקתא רבתי) חולס הלין הלו הוא רק עד מאמר דר' יודן, אבל מן ר' יודן והלאה לקוח מן פסיקתא דרב כהנא (ומן ר' יודן בן גדיא הוא מפסיקתא דרב כהנא, ומוצא גם בילקוט שמואל רמז קכ"ג בשם הפסיקתא ובשם התנחומא. וכן נמצא המאמר במדרש איכה פ' תשיב להם גמול, אך דברי ר' יודן בן גדיא מיוחסים גם לרבנן ודברי רבנן מיוחסים גם לר' יודן בן גדיא ודברי ר' יהושע בן לוי שמעתי ואינם. ובכ"י רומי הגי' בתנחומא ר' יודן בר גוריא: (גב) יזכר מה שעשה לנו במילה, עיין בפסיקתא רבתי פ"ב סי' י"ופ"ג פסקא מני אפרים סי' א' ותבין כוונת הדורש על הכתוב והשב לשכנינו: (גג) דאמר ר' חנינא בר שלקא. וכ"ה בכ"י רומי וכ"י רחי, נדפס ר' חמא בר שקלא, וריב"ל יש לתקן ש"ל ר' חנינא בר שלקא גם ל"ל ר' יהושע דסכנין ור' לוי והאשון בעל סדר הדורות ילא ידו שניקס, והביאו בערך שלקי ובערך שלקי, ועיין פסיקתא רבתי פ"ב סי' י' שם הנוסחה ר' חנינא ר' חמא בר שלקא: (גד) הא לך מה שבחרת, נדפס סיים זה מה שכתוב הרפתם אשר הרפוך ה', והוא סיפא דקרא הנדרש ובפסיקתא רבתי סס סי' י' אמר ר' חנינא בר שלקא ור' יהושע דסכנין בשם ר' יהושע בן לוי מה שכתוב אל חיקם הרפתם מלמד שהיו מחתכים את המילה שנתונה בחיק ומורקיס אותה למרום כו', ושם צפ"ג סי' א' אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי היה מוהתך את זכרותם והיה משליך אותם למעלה ואמר ביו חפלת הרי היא נתונה לך מניין דכתיב השב לשכנינו שבעתים אל חיקם, זה המילה שהיא נתונה בחיק כו': (גה) ר' יהושע בן לוי אמר יזכר להם מה שעשו בבית המקדש, כן היא גם בכ"י רחי"ו והיא גירסת ישרה, כי הביא זה בשם ר' יהושע ב"ל ואח"כ הביא בשם רבנן העמיד ארבע קונדסין, חולס בכ"י רומי ובנדפס גם בפסיקתא נוסף מאמר אחר בשם ר' יהושע בן לוי, וכך הוא ר' יהושע בן לוי אמר יזכר להם מה שעשה לנו בתורה דכתיב זה מוזקק שבעתים (תהלים יג ז), כך תשיב להם שבעתים אל חיקם, ואח"כ מתחיל ורבנן אמרי יזכר להם מה שעשו לנו מה שעשו בבית המקדש, והוא מה שהובא לפנינו בשם ר' יהושע בן לוי: (גו) שהוא חיקו של עולם, בפסיקתא שהוא נתון בחיקו של עולם: (גז) שנאמר ומחיק הארץ, בפסיקתא הגי' דאמר רב הונא מחיק הארץ, והעירותו שם בעברה פ"ג המלות דאמר ר' הונא" ליהא בתנחומא הנדפס, ולא במדרש איכה פ' תשיב להם גמול וגם לא בילקוט תלא. וילקוט תהלים סס. ונראה שחסר מאמרו, וכנ"ל דאמר ר' הונא אין חיק אלא בית המקדש שנאמר ומחיק הארץ עד העזרה, וכן ר' חייק בפסיקתא רבתי פ"ב סי' י', אמר ר' שונא [צ"ל אמר ר' הונא] אין חיק אלא בית המקדש ומחיק העזרה עד חיק העזרה: (גח) ר' אבה בר כהנא אמר, המלות האלה נשמעו בפסיקתא - עיין שם הערה פ"ה: (גט) כויתים כויתים, פי' החיכות כויתים, ובמדרש איכה שם נאמר נתקומו החיכות: (ס) לנעמיות. הרגום פ"ה היענה (ויקרא יא טו) בת נעומתא, וכן הוא נגלגל ערבי, ומוצא ערך

כדי עורו יאכל בדין בכור מות (אוי יו יג), (סא) ביכר לו מיתה מרה, ורבנן אמרי העמיד ארבע (סב) קונדסין ומתחו עליהם, והוא אומר אכן סר מר המות (ש"א פו זג), (סג) כך ממתין את השרים מיתות חמורות, (סד) ור' שמואל בר אבדימי אמר בדין אומות העולם דנו, לא בעדים ולא בהתראה, ר' יצחק אמר סירסו, שנאמר ויאמר שמואל כאשר שיכלה נשים חרבך וגו' (שם שם לג), אמר ר' לוי אף התורה רמזה להם לישראל, שנאמר כי ינצו אנשים יחדו וגו' (דברים כה יח), ושלחה ידה והחזיקה במבושיו וקצותה את כפה וגו' (שם שם יא יג), מה כתיב אחריו, זכור את אשר עשה לך עמלק :

[יא] (סה) [זכור את אשר עשה לך עמלק. אמר ר' ברכיה] אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע אתה אומר לנו זכור, אתה זכור, שאנו שכחה מצויה בינינו,

אבל אתה שאין שכחה לפניך, הוי זכור את אשר עשה, (סו) לנו עשה ולך עשה, זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלז ז), (סז) ר' אבא בר כהנא אמר (סח) פגרו פגרו (פי' שברו), כמו שנאמר חומת בבל הרחבה ערער תתערער (ירמיה נא נח), ר' לוי אמר (סט) פנון פנון, כמו שנאמר ותער כדה אל השוקת וגו' (בראשית כד ט), (ע) על דעתיה דמאן דאמר [פגרו פגרו עד יסודיה מטון ולא עד היסוד בה, ומאן דאמר] פנון פנון פנו יסודותיה :

[יב] (עא) עמלק (דברים כה יו). עם לך פרח כזהלא. ד"א עמלק, עם לך, אומה שבא ללוק דמן של ישראל ככלב, (עב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא אמר למה היה עמלק דומה, לזבוב שהוא לחוש אחר המכה, כך היה עמלק לחוש (עג) אחר ישראל ככלב, (עד) תני בשם ר' נתן (עה) ארבע מאותפרסה בא עמלק להלחם

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ערך נעמה בשם הפסיקתא: (סא) ביכר לו מיתה מרה, כן הוא בפסיקתא, ובתנחומא הנדפס שצבר לו מיתה מרה, ובכ"י רומי ורח"ס שצבר לו, ובכ"י ה' של אקספארד ובמדרש שמואל סוף פ"ח ביכר לו מיתה מרה, ובפסיקתא לפנינו צבר לו מיתה מרה, ובפסיקתא רבתי פ"ב סימן י"ג צבור מות שהכביר לו מיתה. ועיין בהערה פ"ז בפסיקתא שם: (סב) קונדסין, המלה יומית ורומית *conatus contus* פ"ע ארך וראשו חד (סטאנוגוס), עיין פסקא ויהי ביום כלת משה ובהערה ע"ד שם: (סג) כך ממתין, עיין פסיקתא שם בהערה פ"ט: (סד) ור' שמואל בר אבדימי אמר, עיין פסיקתא הערה ז': (סה) זכור כו' אמר ר' צרכיה, כן הוספתי, עיין בפסיקתא הערה ז"ב, ובכ"י רומי ובכ"י רח"ס ובנדפס הוא כמו בכ"י שלפנינו, והמאמר מובא בזיקוק תהלים רמז תפ"ו בשם התנחומא, והשמיט שם המומר: (סו) לנו עשה ולך עשה, כן הוא גם בכ"י רומי ובכ"י רח"ס, ובפסיקתא הגי' ולא לך עשה הוא בלשון בתמיה האם לא עשו לך יותר, ובפסיקתא מיוחס המאמר הזה לר' יצחק, ובמדרש איכה הוא בהרחבת לשון קלת, ומובא זה בשם ר' צרכיה, עיין בפסיקתא הערה ז"ב: (סז) ר' אבא בר כהנא, נשנה בפסיקתא זכור שם, ובפסקא עינה סוערה, ומובא בזיקוק תהלים שם רמז תתפ"ו (ובהערה ז"ד בפסיקתא ז"ל תתפ"ו במקום תתכ"ו), ובמדרש שו"ט סוף מומזר קל"ז ומדרש איכה בפ' זכור ה': (סח) פגרו פגרו, פי' הריסה ונתויה, ומובא בערוך ערך פגרו, וז"ל בפסקא דזכור ופסקא דעניה סוערה ערו ערו פגרו פגרו, ונתן את הבית ת"י ופגרו ית ביתא, עכ"ל. והמלות פי' שצרו הוא מן המעתיק וליתא רומי ובכ"י רח"ס, ובפסיקתא רבתי פ"ב במקום פגרו הגי' שם חצרו, שעיניו שצירה, תרגום שצר חצר, עיין בפסקא עינה סוערה הערה ז"ב: (סט) פנון פנון, פי' פניה והרקה עד היסוד בה, וכן ת"י ותער כדה ופניאת קולתה, ור' לוי מפרש ערו מלשון הרקה, וכן מובא בערוך ערך פן א' בשם הפסיקתא: (ע) על דעתיה דמאן דאמר, המאמר קבוע והוספתי כי נשמע מן מאן דאמר א' עד מאן דאמר ז' וחסר גם בכ"י רומי, ובכ"י רח"ס הגי' על דעתיה דר' לוי דאמר פנון פנון עד יסודותיה מטון עד היסוד בה, על דעתיה דר' אבא בר כהנא דאמר פגרו פגרו עד יסודיה נסוין [ז"ב מטון] [ולא] עד היסוד בה. ועיין בפסיקתא שם בפסקא זכור הערה ז"ז שם הרחבתי לדבר מזה, כי כל הוספאות משושבות וקסי והבנה: (עא) עמלק עם לך, בפסיקתא הערה ז"ח כתבתי שז"ל עם לך כמו שאמר פרח כזהלא והוא ילק כי תרגום ילק זחלוי, ובפסיקתא שם פרח כהדין דחלל הוא כמו זחלוי, כי ז' וד' מתחלפים בלשון ארמי, וכאשר תקתי כן הוא באמת בפסיקתא כ"י רומולוי ואקספארד ובזיקוק תלף בשם הפסיקתא. וכן בערוך ערך עמלק עם ילק כהדין זחלוי וכו'. ועיין בהערה שם שהבאתי כי ע"פ המאמר הזה יסד הפייטן ביוצר לפרשת זכור, זכור חגט מני עמלקי עם כילק ללכד חלקי ירוע כבירים לעין כל ללוקקי והמאמר הזה מובא בזיקוק בשלה סוף רמז רפ"ב: (עב) ר' לוי בשם ר' שמעון בן חלפתא, עיין בפסיקתא שם הערה ק"א ותראה כי לפנינו בפסיקתא נשמטו המלות "ר' לוי בשם": (עג) אחר ישראל ככלב, המדפיס ממאנטיובה הוסיף פה עד שיאלו ישראל מונמרים שמע שנאלו וצא עליהם על הים והזכיר עליו שם המפורש ומייד כבהל שנאמר אז נבהלו אלופי אדום (שמות עו): (עד) תני בשם ר' נתן, נשנה במכילתא פ' בשלה פ' ויבא עמלק, ר' נתן אומר לא בא חלף מהררי ששיר: (עה) ארבע מאות פרסה, המספר הזה שגור על לשון

עם ישראל ברפידים, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב וגו' (במדבר יג כט), (עו) והוא (יושב) לפנים מכולם. בדרך בצאתכם ממצרים (דברים כה ז), אמר ר' לוי מן הדרך בא עליהם (עו) כליםטמים, (עח) משל למלך שהיה לו כרם, והקיפו גדר, והושיב בו המלך כלב נשכן, אמר המלך כל מו שיבא ויפרוץ הגדר ינשכו הכלב, לימים בא בנו של מלך, ופרץ הגדר, נשכו הכלב, כל מקום שהיה מבקש להזכיר חטא של בנו שפרץ הכרם, אמר לו זכור אתה שנשנך הכלב, כך כל זמן שהקב"ה מבקש להזכיר חטאן של ישראל, מה שעשו ברפידים, שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז י), הוא אומר להם זכור את אשר עשה לך עמלק:

[יג] (עט) אשר קרך בדרך וגו' (דברים כה יח), ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר, אשר קרך, טימאך, כד"א מקרה לילה וגו' (שם כג יא), ר' נחמיה אמר (פ) קראך ממש, ומה עשה עמלק, ירד (פא) לארכיון של מצרים, ונטל (פב) טימוסיון של שבטים, (פג) שהיה שמש חקוק עליהם במתכונת הלכנים: והיה עומד הויץ לענן, והיה קורא להם, ראובן שמעון לוי, פוקו דאנא אחיכון, ובעינא למיעבד עמכון (פד) פרקמטיא, כיון שהיו יוצאין, היה הורג אותם, ורבנן אמרין קרך, (פה) הקירך לפני אחרים, (פו) אמר ר' (הונא) [הנינא] משל למה הדבר דומה, (פז) לאמבטי רותחת שלא היה בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אע"פ שנכוה, (פח) הקירה לפני אחרים, אף כך כשיצאו ישראל ממצרים, ונקרע הים לפניהם, ונשתקעו המצרים לתוכו, נפל פחדם ע"כ כל האומות, שנאמר אז נבהלו אלופי אדום וגו' [תפול עליהם אימתה ופחד (שמות טו טו טז)], כיון שבא עמלק ונזדווג להם, אע"פ שנמל את שלו מתחת ידיהן, הקירן לפני אומות העולם:

[יד] (פט) ויזנב כך כל הנחשולים אחריו (דברים כה יח). הכה אותם מכת זנב, (צ) כי הא דאמר ר' חנינא (צא) בר שלקא, מה היו בית עמלק עושים, היו הותכין מילותיהן [של ישראל] וזרקין כלפי למעלה, (צב) ואומרים הא לך מה שבחרת, (צג) לפי שלא היו יודעין ישראל (צד) מה טיבה של זמורה, והנם שולחים את הזמורה

הערות ותקונים

חז"ל בדרך גומאא וספגנא, עיין בפסיקתא בהערה ק"ב וגם בהערה ק"ג: (עו) והוא יושב לפנים מכולם, כתב בעל עץ יוסף, פי' כשישראל ילאו ממצרים היו צמערב ארץ ישראל כמ"ס רש"י כמה פעמים, ועמלק יושב בקרן דרומית מזרחית, וכל האומות יושבים לנד מערב, נמלא שסיו ת' פרסה ממוקם עמלק עם מקום שבאו גנד ישראל, שארץ ישראל היא ת' פרסה על ת' פרסה: (עו) כליםטמים, ז"ל כליםטים, בסמ"ך בסוף, וזוהי מלה יוגית אֶת־הַיָּמִים פ"י שודד: (עח) משל למלך, פסיקתא סס, ומובא בילקוט תל"ה בשם הפסיקתא, ובילקוט בשלח רמז רס"ז וסס הגי' כלב טושר, ועיין סדר"א פמ"ד משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס, וכן הוא בפסיקתא רבתי פ"ב: (עט) אשר קרך בדרך, המאמר הזה הוא מקור לדברי רש"י דברים כ"ה י"ח, ועיין שם בפסיקתא הערה ק"ז: (פ) קראך ממש, עיין בפסיקתא הערה ק"ח: (פא) לארכיון של מצרים, המלה יוגית ורומית ἀρχεῖον archieion פ"י בית גמזי כתבי המדינה (ארחיו), וגם הוראתה כן בשלן סורי, ועיין בפסיקתא הערה ק"ט: (פב) טימוסיון, מלה יוגית ורומית Τίμος Timus (טיסטע רעגיסטער), עיין בפסיקתא הערה ק"א: (פג) שהיה שמש חקוק עליהם, וכן הוא בפסיקתא, אולם בפסיקתא רבתי פ"ב סו' י"ז השמיט המסדר לשון הפסיקתא דילן ושעה עם המאמר כדלעיל כדרך מסדר אחרון אשר כמעט אין להכירו, וז"ל: מה עשה עמלק הרשע סיפר ייחוס שמוחם של ישראל ממצרים והיה עומד לו לחוץ ענגי כבוד וקורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר פלוני בן פלוני לא שאלני מבקש לעשות עמך סחורה: (פד) פרקמטיא, ידוע ביוגית ἀρχαῖα ἀρχαῖα מסחר, ועיין פסיקתא הודוה הערה ל"ד, ובפסיקתא רבתי שם אלני מבקש לעשות עמך סחורה ז"ל מסחר: (פה) הקירך לפני אחרים, וכן הוא בכל"י רומי וכ"י רח"ס ובגדפס, ובפסיקתא הגי' הקירן לפני אומות העולם, ודודס קרך מלשון קור: (פו) אמר ר' הונא, תקנתי אמר ר' חנינא כונו שהוא בכל"י רומי וכ"י רח"ס וגם בפסיקתא, ובגדפס אמר ר' חוניה: (פז) אמבטי, המלה יוגית ἀμβάτῃς ἀμβάτῃς כלי גדול שרואין בו, ולמאמר הזה כוון רש"י דברים כ"ה י"ח, וכן מובא בערוך ערך אמבטי בשם הפסיקתא: (פח) הקירה לפני אחרים, בפסיקתא רבתי שם הלשון משונה כדרך מדרשים מאוחרים, בא אחד וקפץ לתוכה והשפירה, מיד באו הכל ורחוה בתוכה, כך ישראל כו', (פט) ויזנב כך, לזה כוון רש"י דברים כ"ה יח: (צ) כי הא דלאמר, בכל"י רומי ובפסיקתא ובגדפס ואתיה כי הא דלאמר: (צא) בר שלקא, כן הוא בכל"י רומי וכ"י רח"ס ובפסיקתא. ובגדפס הגי' בר שיקלא ועיין לעיל הערה כ"ח. ובפסיקתא טוסף, ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן: (צב) ואומרים הא לך מה שבחרת, בפסיקתא ואומרים בזו בחרת הא לך מה שבחרת: (צג) לפי שלא היו יודעים, מובא בילקוט יחזקאל רמז שמי"ח בשם התנחומא: (צד) מה טיבה של זמורה כו', בהערה

אל אפס (יחזקאל ה יז), עד שבא עמלק ולימדה להם, ממי למדה, (צה) מעשו זקינו, שנאמר ויאמר הכי קרא שמו יעקב (בראשית כו לו), חיבך בגרונו והוציא את הזמורה : [מו] (צו) כל הנחשלים אחריו. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין, ר' יהודה אומר (צו) מי שהיה נצוה היה ניצול, ור' נחמיה אומר (צה) כל מי שהיה הענין פולטו, היה ניצול, ורבנן אמרין (צט) שבטו של דין שפלטו הענין, שהיו כולם עובדי ע"ז : (ק) [ד"א] כל הנחשלים אחריו. רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר, אמרו (קא) אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, ור' נחמיה אומר, אמרו אם מספיק הוא לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה ואין המדינה חסרה כלום נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו, ורבנן אמרין אמרו אם מספיקו לנו

הערות ותקונים

ק"ט להפסיקתא כתבינו מוצא בילקוט תהלים רמז סמ"ח בשם התנחומא ובילקוט יחזקאל סוף רמז סמ"ח (המלות) בילקוט תהלים רמז סמ"ח יש למחוק מן הספר, ובערוך ערך זמר ד' ו"ח בפסיקתא דזכור לפי שלא היו וכו' וכיון שבה עמלק התחיל לומר להן, ס"א כיון שבה עמלק למדה להן וממנו למדו מעשו זקנו כו' היך בגרונו והוציא הזמורה, פ"י כיוו ונישו עכ"ל. ובתנחומא (הוא התנחומא הגדפס, ובכל פסע ופסע אשר הבאתי בהערות שלי להפסיקתא את התנחומא כוונתי תמיד להתנחומא הגדפס) הנוסחא לפי שלא היו ישראל וידעין מה טיבה של זמורה עד שבה עמלק ולמדה להם, שנאמר והנה שולחים [את] הזמורה אל אפס וממנו למדה כו'. (כן הבאתי שם בשם התנחומא הגדפס, אולם עתה ראינו כי כן הניג המדפס ממאגנובה וסירס המאמר, אולם בדפוס קאנטטאגניא ודפוס וויניציא נכתב לכתוב כמו לפנינו, היינו שלא היו ישראל וידעין מה טיבה של זמורה והנה שולחים הזמורה אל אפס, ואחר זה מוצא עד שבה עמלק ולמדה להם, אבל המדפס חשב לתקן וקלקל, כי הראיה מהכתוב איננה על שבה עמלק ולמדה להם). גם הבאתי בהערה שם במודרש צמ"ר פ"ג בפסיקתא רבתי פ"ו פסיקתא ויהי המקריב גאות אדם תשפילו זה עמלק שנתגאה על הקב"ה בחרופו ובגדופו שהיה משליך זמורה אל אפי והיה טוטל זכרותם של ישראל וזרק כלפי מעלה ומהרף ומגדף ואומר בזה הפסוק ה"ד ויזבך בך שהבס מכת זכר, וכתב הנו"כ במודרש צמ"ר שם שהיה משליך זמורה פסוק הוא ביחזקאל, וע"ש בפירש"י ורד"ק, גם בערוך ערך זמר, ובילקוט יחזקאל, ומנחת יחזקאל בפסרי ו"ח : מתהלה לא ידעו ישראל מה טיבו של זמורה כו', וכלל הענין שהיא עבודה צויה ועושה כן כדי להכעיס כלפי מעלה עכ"ל. מה שהביא בשם הספרי טעות הוא, כי אין כל זמר מזה בספרי, אך כוונתו להפסיקתא אשר מוצא בערוך, והעירות ג"כ שם כי ע"פ הפסיקתא יסד הפייטן ציוור לפרשת זכור (בפסוק זכור דבר עתק), זכור זמורה שמשליך למעלה, וכן בפסוק אן קולן זמורה באפו הרק, וחרבו הגדק, למוילה פרק, וכלפי מעלה זרק, ולשם שמן חורק, בעזות ידוק ירק, ע"כ. וכן בפסוק אלהים אל דמי לך, השולחים זמורות באף לחללך, ע"כ. כולם יחד שמו הדרשה הזאת לאבן פנה להם. ולזה כוון גם התרגום המכונה יב"ע (דברים כה יח), וקטע בית גבריאל וסד ליעלה, ע"כ. ובעל דוע אפרים בפסיקתא רבתי שם הביא בשם פ"י הראשון כ"י על פסוק זכור את אשר עשה כו', שאמר שם זכור זמורה שהשליך למעלה, וז"ל : פ"י שחתך ערלתו, ונקראת המילה זמורה לשון כריחה כמו לא תזמור. וז"ל שיהא דומה לזמורה כעין ענף וכו'. ובמות חיבך בגרונו הוא דרך ציון להך ולרוק בפניו לגלות קלונו, ועיין בערוך השלם לדידי רה"ב ד"ר קאהוט ערך זמר שהעיר ג"כ זמורה כינוי לאבר התשמיש : (צה) מעשו זקנו, מוצא בילקוט תולדות רמז קט"ו בשם הפסיקתא, ועיין במודרש צ"ר פס"י הכי קרא שמו יעקב ועיקבני זה פעמיים, ר"ל אמר התחיל מחבר בגרונו כמאל דמחייך וזרק רוק מפיו ע"כ : (צו) כל הנחשלים, בפסיקתא רבתי פ"ב ס' י"ג הלשון משונם כמו שהעירוני בפסיקתא הערה קכ"א : (צו) כל מי שהיה נצוה היה ניצול, בכ"י רומני וכ"י רח"ס כל מי שהיה נצוה היה ניצול, ובגדפס כל מי שהיה נצוה היה ניצול, ובכ"י ספרדי כל מי שהיה נצוה היה ניצול, ובכ"י ה' של אקספארד כל מי שהיה נח היה ניצול, ובפסיקתא כל מי שהיה ניצוה היה ניצול, ובילקוט תאל בשם הפסיקתא כל מי שהיה ניצוה היה ניצול, והכוונה שמי שהיה ניצוה ורפה בזמנות ה' היה משלך חוץ לענין, ועיין בפסיקתא הערה קכ"ד : (צח) כל מי שהיה הענין פולטו היה ניצול, בכ"י רומני וכ"י רח"ס, ובפסיקתא ובתנחומא הגדפס הני' היה ניצול, ועיין בפסיקתא הערה קכ"ג שהעירוני כי מזה לקח רש"י דבריו בדברים כ"ה א"ה כל הנחשלים אחריו הסרי כח מנחת המטה שהיה הענין פולטו, ע"כ, ועיין בפס"א פמ"ד הבאתי בהערה שם : (צט) שבטו של דין, מוצא ברש"י (יחזקאל ט"ז ט"ז) בשם הפסיקתא, ועפ"ז תרגום יב"ע שמות י"ח ה', ודברים כ"ה ו"ח, והבאתי תרגומו בהערה קכ"ה בפסיקתא זכור שם, והבאתי ג"כ שם שהפייטן יסד ע"פ הפסיקתא והתנחומא ע"ש : (ק) ד"א כל הנחשלים אחריו, בכ"י ההוא נחאקספארד טוסף זה המאמר מאת המעתיק, וחסר גם בכ"י רומני וכ"י רח"ס, ומנאל בתנחומא הגדפס, רק המדפס ממאגנובה הפך הסדר, והדרשה הראשונה על כל הנחשלים הניג בצוק, והדרשה השניה הניג בראש, ומנאל ג"כ בפסיקתא כסדר שלפניו וכסדר שמוצא בתנחומא דפוס קאנטטאגניא ודפוס וויניציא, ועיין בפסיקתא הערה קכ"ז שם : (קא) אם רבון הוא על כל המעשים, כן הוא בילקוט בשלה רמז רכ"ב, וכן הוא בתנחומא הגדפס דפוס קאנטטאגניא ודפוס וויניציא, אולם

בלבבינו והוא יודע מה אנו מסיחין נעבדנו, ואם לאו נמרוד בו, ר' ברכיה [בשם ר' לוי] אמר בלבם היו מסיחין, והקב"ה נותן להם שאלתם, ומה פתע וינסו אל בלבכם ונו' (ה'לוי עמ' יח), ראה מה כתיב תמן, ויאכלו וישבעו מאד (שם שם כט) :

[מז] (קב) ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים (דברים כה יח). (קג) עיף בצמא, ויגע בדרך, ולא ירא אלהים (שם), (קד) ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמני אמר,

מסורת אנדה היא, (קה) ביד בניה של רחל עשו גופל, שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה נט כ), למה קורא אותם צעירי הצאן, לפי שהיו קטניהם של שני בנים (קו) שבוה כתיב נער, ובוה כתיב קטן, בוה כתיב נער, והוא נער את בני בלהה (בראשית לו ג), ובוה כתיב קטן, (קז) הנה קטן נתתיך בגוים (שופטים פסוק ג), זה גדל (קה) בין שני צדיקים, ולא למד ממעשיהם, וזה גדל (קט) בין שני רשעים, ולא למד ממעשיהם, לפיכך יבא זה ויפול ביד זה, יבא זה שכתוב בו ולא ירא אלהים (דברים כה יח), (קי) ויפול ביד זה שכתוב בו את האלהים אני ירא (בראשית נב יח) :

[יז] והיה בהניח ה' אלהיך לך וגו' תמחה את זכר עמלק (דברים כה יט). (קיב) אמר ר' עזריה אמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר אלעאי, עף שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהם מלך, (קיג) דכתיב שום תשים עליך מלך (שם יז טו), ולבנות בית הבחירה, דכתיב ועשו לי מקדש (שמות כה ח), ולמחות את זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק: (קיג) ר' יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדרו כתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק, וכתוב [אחד] אומר כי מחה אמהה את זכר עמלק (שם יז יד), כיצד יתקיימו שני כתובין הללו, עד שלא פשטו ידיהן בכסא תמחה, משפשטו ידיהן בכסא אמהה, אפשר בשר ודם יכול לפשוט ידו בכסאו של הקב"ה, אלא על ידי שהחריב את ירושלים, דכתיב כי בעת ההוא יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג יז), לפיכך כתיב כי מחה אמהה :

[יח] (קיד) ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק (שמות יז טז), (קטו) תני בשם ר'

הערות לתקונים

אולם המדפוס ממהלכותה הציג את זכור הוא על מעשיו נעבדו ואם לא נמרוד צו. ובמחילתא פ' בשלה סוף פ"ו בפסוק על ריב בני ישראל איתא כך, ר' יהושע אמר אמרו ישראל אם הוא רבון על כל המעשים כסא שהוא רבון עלינו נדע, ואם לא לא נדע. ר' אלעזר אומר אם מספק לנו לרבינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו, לכך נאמר על ריב בני ישראל ועל כסותם את ה' לאמר הוסיף בקרבנו אם אין, ע"כ: (קב) ואתה עיף, עיין בפסיקתא הערה קכ"ט, ועיין סברי בהעלתך פסקא פ"ח: (קג) עיף צמא, זה הוא מקור לדברי רש"י דברים כ"ה י"ח: (קד) ר' פנחס, נשנה כז"ר פ"ג: (קה) ביד בניה של רחל, עיין פסיקתא רבתי פסקא י"ב ס' ה', למה אמר משה ליהושע לא להלחם בעמלק, מפני שהוא מבני בניה של רחל, ועיין בפסיקתא מה שהעירתי בפסקא זכור הערה ח' וט': (קו) שבוה כתיב נער, לפי זה הוסיף המדפוס ממהלכותה ולקח אמר משה ליהושע בהר לנו אנשים מפני שהוא משבט בני ישראל ואלה הלוים הם ירא, ובעשו כתיב ולא ירא אלהים, ובפסיקתא הערה קל"ג השבתי אז שהוא מגוף התנחומא, ויש הסרון בפסיקתא, אולם הוספה היא בתנחומא הגדס: (קז) הנה קטן נתתיך, עיין פסיקתא הערה קל"ד: (קח) בין שני צדיקים, בפסיקתא רבתי פ"ב בין שני צדיקים בין יצחק ורביקה: (קט) בין שני רשעים, בפסיקתא רבתי שם בין שני רשעים פרעה ופוטופרע: (קי) ויפול ביד זה שכתוב בו את הלוים אני ירא, כן הוא הכוונה גם כ"ל רומי וכ"ה רה"ס ובדפוס קאנטשטאטיניא ודפוס וויניציא, אבל המדפוס ממהלכותה הוסיף פה (בסוף אות י' בגדס) מאמר שלם, זה קבל בצורה מומעטיו הכוונה כו', עד סוף אות י', והוסיף מן פסיקתא רבתי פסקא זכור פ"ה: (קיב) ר' תנחומא בי רבי אומר כן הגוש פנים כו', כוונתו ר' תנחומא בעל מדרש התנחומא אומר כן חמשה אופני ההבדל בין יוסף ועשו, וכונן למאמר התנחומא שלפניו: (קיג) אמר ר' עזריה יו'. בפסיקתא פסקא דזכור שם, ר' עזריה ור' יהודה בר סימון בשם ר' יהודה בר אלעאי אומר, וכן הוא דרבתי סוף פ"ב. ובגמרא סנהדרין דף כ' ע"ב מובא בשם ר' יהודה סהם, וכן מובא זה שם נ"ב בשם רבי יוסי, גם אמרו שם להכרית זרעו של עמלק תהלה ואל"כ לבנות בית הבחירה, אולם בתנחומא כ"י שלפנינו לבנות בית הבחירה הוא מוקדם. ועיין בפסיקתא שם הערה קל"ט ור"תי להגיה בפסיקתא ע"פ הבבלי: (קיב) דכתיב שום תשים, וכן בפסיקתא מובא ר"ה מוהמקראות אולם ברבתי קיור המסדר והשמיט את הפסוקים: (קיג) ר' יהושע בן לוי בשם ר' אלכסנדרו, בפסיקתא נשטם שם האומר, ונמאלה לנכון בפסיקתא כ"ו מאקספארד, עיין שם בהערה ק"מ, וגם ברבתי פ"ב ס' ט' מובא זה בשמו: (קיד) ויאמר כי יד, מובא בפסיקתא שם: (קטו) תני בשם ר' אלעזר, נשנה במחילתא סוף בשלה בפסוק כי יד על כס יה, ר' אלעזר אומר נשנה בקב"ה

אליעזר, שבועה נשבע הקב"ה, ואמר ימיני ימיני, כסאי כסאי, אם יבואו גוים מכל האומות אני מקבלו, (קטז) ומורעו של עמלק איני מקבל, ואף דוד עשה כן, שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי (ש"ג א יג), (קיו) אמר ר' יצחק בנו של דואג האדומי היה, ויאמר לו דוד דמך על ראשך (שם שם טו), (קיה) [דמך כתיב], הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים: (קיט) מדור דוד (שמות יז טו). אמר דוד (קכ) אמר הקב"ה מדור דוד ואנא בתריהון לדרי דרין, ר' אליעזר ור' יהושע ור' יוסי, (קכא) ר' אליעזר אומר מדורו של משה, ועד דורו של שמואל, (קכב) ר' יהושע אומר מדורו של שמואל, ועד דורו של מרדכי ואסתר, (קכג) ור' יוסי

הערות ותקונים

כסא הכבוד שלו את יבא מכל האומות שיקבלו, מעמלק ולביתו לא יקבלו כו'. ובפסיקתא רבתי פ"ב ס' ט' אמר ר' אליעזר בן יעקב (הוסיף בן יעקב) נשבע הקב"ה בכסאו שאינו מקבל גר מורעו של עמלק, לפיכך נשבע מנצח אלל דוד, והוא שואל ואומר מי אתה, ואומר בן איש גר עמלקי אנכי לא קבלו דוד, ע"כ. ובתנחומא הגדפס (אות י"א) תני בשם ר' אלעאי ז"ל בשם ר' אלעזר: (קטז) ומורעו של עמלק אינו מקבל, בכ"י רומי ובגדפס אינו מקבל לעולם, וכ"ה בפסיקתא. והרמב"ם בהל' איסורי ביאה פ"ב ה"י"ז כתב כל הגוים כלם כשתיגיירו וכו' הרי הן כישראל וכו', קפסיק ותני דמכל הגוים מקבלים גרים, ומשמע דגם עמלק בכלל, ועיין מה שהעיר בזה הגאון חיד"א בספרו עין זוכר מערכת ג' דף ע"ג, והביא ג"כ שם דברי הפסיקתא רבתי שמלא הטעמה ר' אליעזר בן יעקב, ומשנת ראב"א קב וקיי והלכה כמותו בכל מקום, וכתב שם שאין להשיגה על הרבתי כי כולה מלאה עשויות חסר יתיר וחלופ כטודע למי שרגיל בה, ע"כ. ואולם בפסיקתא ובתנחומא שלפנינו כתוב ר' אליעזר תסם: (קיו) אמר ר' יחזק בנז של דואג האדומי היה, וכן הוא בכ"י רומי וכ"ה ר"ח"ס ובגדפס, מובא בילקוט שמואל רמז קמ"א בשם התנחומא. ובפסיקתא הגי' אמר ר' יחזק דואג האדומי היה, וכן ברבתי פ"ב ס' ט'. ובילקוט בשלח רמז רס"ו בשם במכילתא אמר ר' יחזק דואג האדומי היה, הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים, ע"כ. ולפנינו אין זכר מזה במכילתא, אך הכנים דברי הפסיקתא אל תוך דברי המכילתא כדרכו לערב ב' מדרשים יחד. אבל זה משנת המעתיקים שהשמיטו זה במכילתא כאשר חשבתו בהערה קמ"ג שם בהפסיקתא ספקא דזכור. ולמאמר הפסיקתא כוון רש"י ש"ב א' ב' שכתב וז"ל יש בפסיקתא שזה דואג ואינו מיושב על גבי, עכ"ל. ועל זה כתב הגאון בעל ספר הדורות ערך שאלו וז"ל: כוונת רש"י ז"ל כי מפורש בהרבה מקומות כי שאלו ודוד היו מכירים את דואג כי היה אביר הרועים לשאלו כמפורש ש"א כ"א ח', וכתב שם כ"ב ס' וישן דואג האדומי לשאלו ראתי בן יש' בא וגו', וכן ויאמר שאלו לדואג פגע בכהנים וגו', וא"כ אין שאלו אותו מי אתה, שזה כתוב שם ויאמר דוד אל הנער המגיד לו מי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי, ועוד איך קרא לו דוד כעל הלא היה אביר הרועים אשר לשאלו, פרש"י אב"ד, וכי יעלה על הדעת שגער יהיה אב"ד, ע"כ אינו מיושב על גבו. ואני ראתי בתנחומא ס"פ תל"א, א"ר יחזק בנו של דואג האדומי היה, ותמיה איך רש"י מאור הגולה שכה זה, וקרוב הדבר שבפסיקתא ס"פ וז"ל שזה בן דואג. וראיתי בילקוט שמואל (הוא ברמז קמ"א שהבאתי) אמר ר' יחזק בנו של דואג האדומי היה ויאמר לו דמך על ראשך הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים, ואית דאמרי דואג בעלמיה היה, דמך כתיב הרבה דמים שפכת עכ"ל. ורש"י בגד"ו, תנחומא. אבל בתנחומא ב"ל שלפנינו אינו, נון אית דאמרי דואג בעלמיה היה, ואולי ראה אותו בפסיקתא שגביא רש"י, סוף סוף תמיה על רש"י שלא הביא דעת ר' יחזק שהיה בן דואג שהוא מיושב על סלבו, ועיין בילקוט ס"פ בשלח אמר ר' יחזק דואג היה, וחדד מן המקומות ע"ס, דכאן אמר ר' יחזק בנו של דואג, ושם אמר ר' יחזק דואג היה, עכ"ל בגאון בעל ספר הדורות. ובידו אין ספק שהמאמר אית דאמרי שפכת בילקוט שמואל שם הוא הוספת עגמו ע"ס הפסיקתא שהוסף על דברי התנחומא כדרכו, ולדעתי אין הבדל כלל בין המאמרים האלה כפי שהוא לפנינו בנו של דואג היה, וכני' הפסיקתא דואג היה, כי אם היה כתוב איש גר עמלקי אנכי, היה ההבדל זה אמר הגר הזה היה בן דואג, וזה אמר דואג היה, אבל פה כתוב בן איש גר עמלקי אנכי, ולא פליגי כלל, רק בתנחומא מפורש זה הבן הוא בנו של דואג האדומי היה, אולם בעל הפסיקתא אשר שאב דבריו מהתנחומא הביא רק דואג האדומי היה, ר"ל האיש גר עמלקי הזה היה דואג, וגם לדעת הפסיקתא בן של דואג היה, ולדברי רש"י שפירש, רק גם אם הוא בן דואג אינו מיושב על גבו, (קיה) דמך כתיב, הוספתי כמו שהוא לנכון בכ"י רומי וב"ה ר"ח"ס ובגדפס ובפסיקתא: (קיו) מדור דוד, מובא שם בפסיקתא, ובילקוט בשלח רמז רס"ה בשם הפסיקתא, ובכ"י רומי וכ"ה ר"ח"ס חסר כל המאמר עד ר' לוי בשם ר' תמאל בר מיניא אמר ר' זמן כו': (קכ) אמר הקב"ה, במכילתא סוף בשלח ד"ל מדור דוד ר' יהושע אומר מדור שלו חיי העולם הזה, דוד אלו חיי העולם הבא: (קכא) רבי אליעזר אומר, וכ"ה בפסיקתא. ובמכילתא שם ר' אליעזר המודעי אומר: (קכב) ר' יהושע אומר, וכ"ה בגדפס, ובפסיקתא הגי' ור' יהודה אומר, וחסר במכילתא. ובפסיקתא כ"י של ארספארד הגי' נכונה ר' יהושע בנאקוס ר' יהודה: (קכג) ור' יוסי אמר בפסיקתא ור' יוסי הגלילי, ובמכילתא שם ר' אליעזר אומר מדורו של משה שם ג' דורות, ועיין בביב"ע שמוח י"ז ע"ז שתרגם וישיו יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין, ומדרא דמשיחא, ומדרא דעלמא דלתי:

אמר מדורו של מרדכי ואסתר, עד דורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות, (קבד) ומנין לדורו של מלך המשיח שהוא שלשה דורות, שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירה דור דורים (תהלים ע"ט), דור חד, דורים שנים, הא תלתא. ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא (אמר) כל זמן שזרעו של עמלק קיים בעולם, כביכול כאילו כנף מכסה את הפנים, אבד זרעו של עמלק מן העולם, ניפלה הכנף, שנאמר ולא יכנף עוד (את) מוריד תו' (ישעיה ג'): [כי יד על כס ית]. [קכה] ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא השם שלם, ולא הכס שלם, אבד זרעו של עמלק מן העולם, הכס שלם, והשם שלם, מה מעם שנאמר האויב תמו ורבות לצצה וערים נתשת אבד זכרם המה (תהלים ע"ז), מה כתיב אחריו וה' לעולם ישב בונן למשפט כסאו (שם ע"ח), (קכו) [זהו השם שלם והכסא שלם]:

חמלת פרישת תצא

פרישת תבא

[א] והיה כי תבא אל הארץ (דברים טו ב), וזוהי הוה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (שם ע"ט), וז"ה בואו נשתחוה ונברעה נברכה וגו' (תהלים ע"ו), (א) ומה תלמוד לומר נשתחוה ונברעה, (ב) אלא צפה משה שבהמ"ק עתיד ליחרב, וביכורים עתידין לפסק, עמד והתקין להם לישראל שיהו מתפללין שלש פעמים בכל יום, שהכיבה תפלה לפני הקב"ה (ג) ממאה מעשים טובים, כיון שנגזר עליו שלא ליכנס לארץ, התחיל להתפלל, ואמר אעברה נא ואראה (דברים ג ט), אמר לו הקב"ה רב לך אל תוך דבר אלי עוד בדבר הזה עלה הפמגה וגו' (שם טו טו), לכך נאמר ה' אלהיך מצוך לעשות וגו': [ב] [היום הוה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו']. מה כתיב למעלה מן הענין, השקיפה ממעון קדשך (שם טו טו), (ד) אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא כמה מתחמאין ויש להם פתחון פה לעושי מצות, (ה) אדם יש לו עסק אצל המלכות, פעמים שהוא נותן כמה ממון, עד שמגיעין אותו אצל המלך, כיון שהגיע אצל המלך, ספק עושה לו שאילתו, ספק אינו עושה לו שאילתו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא אדם יורד לתוך שדהו, רואה אשכול שביכר, תאינה שביכרה, רימון שביכר, מניחו בסל, (ו) ועמד באמצע השדה, ומבקש רחמים על עצמו, ועל ישראל, ועל ארץ ישראל, שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו', ולא עוד אלא שהיה אומר אינו זו כוכאן, עד שתעשה צרכי היום הזה, שכתוב אחריו היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' (שם טו טו). (ז) אמר ריש לקיש יוצאה בת קול ואומרת (ח) תשנה לשנה הבאה כיום הזה,

הערות ותקונים

(קבד) ומנין, עיין סנהדרין דף ג"ט ע"א: (קכה) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא, כ"ה בכ"י רומי וכ"י רח"ס, ובפסיקתא כ"י של אקספארד, וזילקוט בשלח רמז רס"ה בשם הפסיקתא, וברבתי (פ"ג ס' ט'), אולם לפיניו בפסיקתא בשם ר' חייה בר חנינא וז"ל בשם ר' חמא בר חנינא, (ובגדפס אית י"א) ר' לוי בשם ר' אחא בר חנינא, ז"ל בשם ר' חמא בר חנינא, ובגדפס שם היה הוספה שהוסף המדפיס דפוס מלאכותה באמצע המחבר, ועיין בגמרא אשר רשמתי שם כל ההוספות שהוסף המדפיס מלאכותה אל תוך גוף התחומא, וטעה סה והל"ג ר' אחא במקום ר' חמא: (קכו) הרי השם שלם והכסא שלם, ע"פ זה יסד הפייטן בפסוק לפרשת זכור, אלהים אל דמי לך כסא שלם ושם שלם מוכינים, ולזה המחבר כוון גם רש"י ז"ל בפירוטו ע"פ"ת שמות י"ז ו' וכתהלים שם. וע"פ תוס' ברכות דף ג' ע"א ד"ה ועונין, ע"פ: (א) ומה תצ"ו, בגדפס נוסף והלא כריעה בכלל השתחויה והשתחויה בכלל כריעה, ובכ"ה של אקספארד הני' והלא כריעה בכלל כריעה ובכריעה בכלל השתחויה: (ב) אלא לפי משה. בגדפס נוסף לפי משה, ברוח הקדש ורח"ה שצית המקדש בו: (ג) מנחה מעשים טובים, וכ"ה בדפוס קאנטאטאנינה ודפוס ווייליא, אולם המדפיס מנאמנובה הניח מכל מעשים טובים, גם נוסף בתחומא הגדפס, ומכל הקרבנות שקר כתיב תכון תסלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהלים קמ"ח), ומשה רבינו אע"פ שטעה כל מעשים טובים" כיון שנגזר בו: (ד) אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא כמה מתמתקין, מנחה זילקוט תבא רמז התקל"ח בשם התחומא, והשמיים שם האומר: (ה) אדם יש לו עסק, זילקוט שם בטעות יש לו חלק, וז"ל עסק: (ו) ועמד באמצע השדה, רמז ריש לקיש, כ"ה גם בכ"י רומי ורח"ס ומיניקטן, אולם בגדפס ובכ"י ספרדי עומד באמצע העורה: (ז) אמר ריש לקיש, (ח) תשנה לשנה הבאה כיום הזה, ובכ"י רח"ס ובכ"י רומי תשנה לשנה הבאה ותבא כהיום הזה, ובכ"י רח"ס ובכ"י מיניקטן

כאדם שהוא נותן פרי חדש לחבירו, ואומר יהי רצון שתשנה (ט) ותתן לי לשנה הבאה :
 [ג] היום הזה. מהו היום הזה, וכי עד עכשיו לא צוה הקב"ה לישראל, והלא אותה
 שנה שנת הארבעים היתה, שנאמר ויהי בארבעים שנה וגו' (דברים א ג), ומה
 תלמוד לומר היום הזה, אלא כך אמר משה לישראל, (י) בכל יום ויום תהא חגיבה
 עליכם התורה, כאילו קבלת אותה היום הזה מהר סיני, וכתוב במקום אחר והודעתם
 לבניך וגו' (שס טו), וכתוב יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך וגו' (שס טז), את החקים
 (שס טז) אלו המדרשות, ואת המשפטים (שס טז) אילו הדינים : ד"א את החקים ואת
 המשפטים. לרבות קלין וחמורין, וגזירות שוות ודקדוקי סופרים : ושמת ועשית אותם
 (שס טז). (יא) אמר ר' יוחנן כל העושה תורה לאמיתה, מעלין עליו כאילו עשה את עצמו,
 שנאמר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם [חקים ומשפטים לעשותכם אותם] (שס
 ד י), לעשות לא נאמר, אלא לעשותכם אותם, מכאן שמעלין עליו כאילו עשה את
 עצמו : (יב) [בכל לבבך] (שס טז). בשעה שאתם מתפללין לפני הקב"ה, לא יהיו לכם
 שתי לבבות, אחד לפני הקב"ה, ואחד לדבר אחר :

[ר] וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל (שס טז).
 משה הסכת, אמר להם משה לישראל (יג) עשו כיתות כיתות לתורה, והטו
 לבבכם לשמוע דברי תורה. (יד) ד"א הסכת, אמר להם תנו לבבכם ונפשכם לשמוע
 דברי תורה : (טז) בכל (לבבכם) [לבבך] (שס טז), ר' אליעזר בן יעקב אומר (טז) בא
 הכתוב להזהיר את ישראל לדבר אחר. (יז) ובכל נפשך (שס טז), אפי' נוטל את נפשך.
 (יח) פעם אחת גזרו שמד שלא יעסקו בתורה, הלך ר' עקיבא ושב ועסק בתורה, בא
 ומצאו פפוס בן יהודה, א"ל רבי הרי אתה מסתכן בעצמך, שאתה עובר על גזירת
 המלך, א"ל ר' עקיבא אמשול לך משל, למה הדבר דומה, לשועל שהולך על גב הנחיר,
 ראה שם דגים, אמר להם באו לכם אצלי, ואטמין אתכם בנקיקי הסלעים, ואל תתייראו,
 א"ל אתה הוא פיקח שבחיות, אין אתה אלא טיפש, כל חיינו אינו אלא במים, ואתה

הערות ותקונים

מיכען תשנה לשנה אחרת כיום הזה, וגם בליקוט גורם תשנה לשנה אחרת, והמלות כיום הזה השמיים,
 ובגדפם תזכה לשנה הבאה ותציל הכיום הזה, אולם בסוף הכתוב הציב ג"כ יהי רצון שתשנה ותתן לי לשנה
 הבאה, וכן מובא ברש"י עה"ת בה קול מנצרתו הבאת צדקים היום תשנה לשנה הבאה : (ט) ותתן לי
 לשנה הבאה, בגדפם מנאל' הוספה, ונמאל' ג"כ בדפוס קאנטאטניאל' ודפוס וויניציא וכ"ס ספרדי וליהא בכ"ה ה'
 של אקספארד, וכך איתא : אמר ר' חייה בר אבא כמה מתחטאין עושי מנאות לפני הקב"ה שהקב"ה גוזר גזירה
 אדוקים מנבטלין אותה, שנאמר (קהלת ה') באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, מי הוא שומר
 מלוה לא ידע דבר על מנהגה על ידו של הקב"ה, וכן בדוד הוא אומר (ש"ב ג) אמרו אלהי ישראל לי דבר אר
 ישראל מושל באדם לדיק מושל יראת אלהים : (י) בכל יום תהא חגיבה, וכן הציב רש"י עה"ת בכל יום יהיו
 צעידין כחדשים כאילו כל היום נמשיות עליהם : (יא) אמר ר' יוחנן כל העושה תורה לאמיתה כו', כאשר
 לפנינו כן הוא גם בדפוס קאנטאטניאל' ודפוס וויניציא, אולם המדפוס מנאטנובה הציב כל העושה מלוה במקום
 כל העושה תורה, גם הציב בעשות שנאמר ושמת ועשית ומה ח"ל ועשיתם אותם, וז"ל כמו לפנינו וכמו
 בדפוסים הראשונים שנאמר ושמת ומה ח"ל ועשיתם אותם, ובעל עץ יוסף בתנחומא שם נדחק לפרש ע"ס.
 ונעלם מוננו כי הוא טעות מנאל' המדפוס, גם הוסף שם ועוד אמר ר' יוחנן כו', והעיקר כמו שהוא לפנינו
 וכן בדפוסים הראשונים : (יב) בכל לבבך בשעה שאתם מתפללים, בגדפם מוסף גם בדפוסים הראשונים
 בכל לבבך הרי הכתוב מזהיר את ישראל ואומר להם בשעה שאתם מתפללים כו' : (יג) עשו כיתות לתורה,
 דורש הסכת הם דת, ובגדפם הוסף המדפוס מנאטנובה, הם ואחר כן כתת' : (יד) ד"א הסכת אמר להם
 תנו לבבכם, בגדפם דפוס קאנטאטניאל' ודפוס וויניציא חסר זה, והוסף המדפוס מנאטנובה וגורם ד"א
 אמר להם כתתו לבבכם ונפשכם לשמוע דברי תורה, ונמאל' כן לנכון גם בכ"ס ספרדי : (טז) בכל לבבכם, כ"ה
 גם בגדפם, והגהתי בכל לבבך, כי הוא קרא צפ' תבא שם כ"ז ט"ז. והכתוב בכל לבבכם ובכל נפשכם הוא
 צפ' עקב י"א י"ג : (טז) בא הכתוב להזהיר את ישראל לדבר אחר, כ"ה גם בכ"ס רומני ובכ"ס רח"ס, אולם
 בגדפם ובכ"ס ספרדי הגי' בא הכתוב להזהיר את הכהנים בשעה שעובדין עבודה שלא יהיה להם שתי לבבות
 אחד לפני הקב"ה ואחד לדבר אחר : כ"ה גם בדפוס קאנטאטניאל' ודפוס וויניציא, אולם
 המדפוס מנאטנובה הציב ובכל נפשכם, ובחמת ז"ל ובכל נפשך. ובגמרא ברכות ס"א ע"ב תנאל' הדרשה
 ההוא בשם ר"ע על כל נפשך בכתוב בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים י ה') : (יח) פעם אחת גזרו
 שמד, עיין בגמרא ברכות שם בקלף סיזי"ס, פעם אחת גזרו מלכות ובגדפם פעם אחד גזרו מלכות

[א] אתם נצבים היום כולכם וגו' (דברים כט ט), **(א) זש"ה** הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד (וגו') (משלי י"ז), כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים, ומתהפך בהם, אין להם תקומה, הפך במעשיהם של דור המבול, ולא היה בהם תקומה, מה כתיב בהם, וימה את כל היקום (בראשית י"ג), הפך במעשיהם של סדומיים, ולא היתה להם תקומה, שנאמר ויהפוך את הערים האל (שם י"ט כה), הפך במעשיהם של מצריים, ולא היתה בהם תקומה, שנאמר לא נשאר בהם עוד אחד (שמות י"ד כח), הפך במעשיהם של כבל, ולא היתה להם תקומה, שנאמר והכרתי לבבל שם ושאר וגו' ונכד וגו' (ישעיה י"ד כג), ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יכלו קום (תהלים לו יג), אבל ישראל נפולין ועומדין, שנאמר אל תשמה אויבתי לי כי נפלתו קמתי וגו' (מיכה ז ח), ואומר כי אני ה' לא שניתו ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג' ו), אמר ר' הנינא בר פפא אמר הקב"ה מעולם לא הכיתי אומה ושניתו בה, אבל אתם בני יעקב לא כליתם, שנאמר חצי אכילה במ (דברים ל"ג כג), חצי כליין והם אינם כליין, וכן אמרה כנסת ישראל דרך קשתו ויציבנו כממרא לחץ (איוב ג' יג), למה הדבר דומה, לגבור שהעמיד את הקורה, וזרק בהם את החצים, חצים כלים, והקורה עומדת, אף כך ישראל, כל זמן שהיסורין באין עליהם, היסורין כלים, והם במקומם עומדין, לכך נאמר הפוך רשעים ואינם [וגו']:

[ב] אתם נצבים היום. אמר חזקיה בנו של ר' חייא, (ב) למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות. לפי ששמעו ישראל (ג) מאה קללות חסר שתיים בפרשה זו, חוץ מארבעים ותשע שנאמרו בתורת כהנים, מיד הריקו פניהם, ואמרו מי יוכל לעמוד באילו, מיד קרא אותם משה, והיה מפייסן בדברים:

[ג] מה כתיב למעלה מן הענין, ויקרא משה אל כל (זקני) ישראל [ויאמר אליהם] אתם ראיתם וגו' (דברים כט ט), המסות הגדולות וגו' (שם כט ז), ותבואו אל המקום הזה וגו' (שם כט ו), ואתם מפני מה לא כליתם, ואתם לא שמעתם בקולי, ואתם אמרתם לפני דברים שאתם חייבים עליהם בלייה, ולא עשיתו אתכם כלה, שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותך וגו' (תהלים ק"ו ז), ולא עוד אלא אמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות ל"ג ד), ואם תאמרו מפני מה אומות העולם מתחייבין בלייה, ואנו קיימין ועומדין, לפי כשבאין עליהם יסורין מבעטין בהם, (ד) ואינם מכורין שמו של הקב"ה, שנאמר שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך וגו' (תהלים ע"ו ז), אבל ישראל כשהיסורין באין עליהם נכנעים, שנאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא (שם ק"ג ז ד), לפיכך אמר הקב"ה אע"פ שהקללות באות עליכם, הן הן מעמידות אתכם, וכן הוא אומר למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך (דברים ת"ט), כך אמר משה לישראל אע"פ שהיסורין באין עליכם יש לכם עמידה, לכך נאמר אתם (לכך נאמר אתם) נצבים:

[ד] ר"א אתם נצבים היום. מה היום פעמים מאפיל, פעמים מאיר, אף אתם אע"פ שאפילה לכם הקב"ה עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר והיה לך ה' לאור עולם (ישעיה ס"ט), אימתי כשתהיו כולכם אגודה אחת, שנאמר [ואתם הדבקים

הערות ותקונים

המסקין וכו', ובאות ב' המאמר ד"ה אם שמוע תשמע תפלתך כגון חוני המעגל בשעה שנלכדו ישראל לנשמים עד ד"ה השני ליתא בכ"י ה' של אקספארד, והוא חוספת המדפיס מונמרה בבלי תענית י"ט ע"ב דף כ"ג ע"א, וגם המאמר ד"ה אם שמוע תשמע, אם שמוע לקול רבך סוף שאחרים שומעים לך כו' עד ונתגד ה' אלשיך עליון על תנאי ליתא בכ"י. גם משאריתך זו תלה, שגר אלשיך אמר ר' יהודה בר שלום שיהו סגורין ויוליאין כמו פי הקופס, ושעשרות אלף קפין כעשרות. גם זה ליתא בכ"י:

(א) זש"ה הפוך רשעים ואינם. מובא בילקוט נצבים רמז תתק"ס וילקוט מילה רמז תקנ"ז בשם התנחומא. ועיין ב"ר ריש פ"ג: (ב) למה נסמכה, מובא ברש"י עה"ת בשם נדרש הגדה, וכוון לדברי התנחומא:

(ג) מאה קללות חסר שתיים, כ"ה בכ"י רומי וב"י רה"ט וכ"י מוינקן. (ובכ"י ספרדי חסרים חוזה דפיס האחרונים ושגלם בהתחלת פ' נצבים במלות ועל כולם אמר דוד שם נפלו פועלי און דוחו ולא יוכלו קום). וכן מובא ברש"י עה"ת ובילקוט. אכן בנדפס דפוס קאנטאטניטא ודפוס ויניליא הגי' מאה קללות חסר שתיים, אין ספק שהמלה "אחת" הוסיף אחד בלדו והוצא פנימה, והמדפיס מונמרה הגי' אחת או שתיים, ובכ"י ה' של אקספארד הגי' קללות: (ד) ואינם מכירים, בנדפס בעשות ואינם מזכירים: (ה) ד"ה אתם נצבים מה היום פעמים מאפיל ושמועין נאיר, בנדפס מה היום מאיר פעמים ומאפיל פעמים, גם נמצא בנדפס

בה' אלהיכם] חיים כולכם היום (דברים ד ז), בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יוכל לשברם בבת אחת, ואילו נוטל אחת אחת אפי' תינוק יוכל ומשברם, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו אגודה אחת, שנאמר בימים (ההם) [החמה] ובעת ההיא נאם ה' יבוא בני ישראל [המה] ובני יהודה יחדו (ימיים כד), ואומר (בימים (האלה)) [החמה] ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבואו יחדו מארץ צפון (סג ג יח), כשהן אגודים מקבלין פני שכינה :

[ה] ראשיכם שבמיכם (דברים כט ט). אע"פ שמינית לכם ראשים ושופטים זקנים ושופטים, כולכם שווין לפני, שנאמר כל איש ישראל (סג) : ד"א כולכם ערבים זה בזה, אפי' צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו, שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י כה), וכשאהד חומא כל הדור לוקח, וכן אתה מוצא בעקב, הלא עקב בן זרח מעל [מעל] בחרם ועל כל [עדת] ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו (יחטט ככ כ), מדת פורענות מועטת, והדור נתפש, מדה טובה מרובה, על אחת כמה וכמה, לכך נאמר כל איש ישראל, ולא גדולים שבכם בלבד, אלא טפכם נשיכם וגרך (דברים כט י), לכך נאמר כל איש, שבשר ודם מרחם על הזכרים יותר מן הנקבות, אבל הקב"ה אינו כן, אלא ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמט ט), על הזכרים ועל הנקבות, על הצדיקים ועל הרשעים, שנאמר מחוטב עציך עד שואב מימוך (דברים כט י), אמר ר' יצחק בן מבלי (ו) מלמד שבאו הגבעונים אצל [משה ולא קיבלו, ובאו אצל] יהושע וקיבלו, שנאמר (ועשו] גם המה בערמה (יחטט ט ז), מהו גם המה, מלמד שבאו אצל משה ולא קיבלו :

[ו] לעברך כברית ה' אלהיך ובאלתו (דברים כט יב). (ו) שלש בריתות כרת הקב"ה להם לישראל, (ח) אחת כשיצאו ממצרים, ואחת כשעמדו לפני הר סיני (ואחת בחורב), ואחת כאן, ולמה כרת עמהן כאן, מפני שאותה שכרת עמהם (בשלוה) [במלוה] ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד), (ט) לפיכך חזר וברת עמהם בחורב, וקבע עליה קללה למי שהחזיר בדבריו, ואין לשון עברך, אלא כאדם שאומר לחבירו תעבור בי קללה זו, אם חזר בדבר זה, וכן אתה מוצא כשהכעיסו להקב"ה והלכו בגלות, מה דניאל אמר וכל ישראל עברו את תורתך [וגו'] (י) ותתך עלינו (את) האלה (ואת השבועה) [והשבועה] (דניאל ט יב), ואין אלה אלא קל"ה, שנאמר והיתה האשה לאלה (נמדבר כ טו), ללמדך שכשם שמשביעין את הסוטה, כך השביע הקב"ה את ישראל, ושמא תאמרו כל הטורה הוזה למה, לא מפני שאני צריך לכם, אלא מה אעשה לכם שכבר נשבעתי לאבותיכם שלא אשנה בכם ובבניכם עד עולם, לכך נאמר למען הקים אותך היום לו לעם [וגו'] (דברים כט יב), ואומר מלך אסור ברהמים (ש"ס י ז), ואין אסור אלא שבועה, שנאמר ואסרה אסר (נמדבר ל ד), לפיכך אינו יכול לעבור על שבועתו :

הערות ותקונים

(גם בדפוס קאנטשטאטניא ודפוס וויניציא) הוספה לפני זה : ד"א מפני מה עשאן משה מלכה מפני שמתמשיין מדעת לדעת, מדעת משה לדעת יהושע, מדעת יהושע לדעת הזקנים, ואף יהושע עשאן מלכה, שנאמר ויהסוף יהושע את כל זקני ישראל שכמה (יהושע כד), ואף שמואל שמתמשיין מדעתו לדעת מלכים עשאן מלכה שנאמר ועתה התיצבה והשפטת אתכם (ש"א י"ב ע"ב). וההוספה הזו ליהא נס ככ"ו רומי וכ"ו רח"ס. ועיין מאמר הדומה לזה ק"ה באגדת שמואל סוף פרשה ס"ו : (ו) מלמד שצאו הגבעונים אל משה כו', הקב"ה כמו שהוא ככ"ו רומי וככ"ו רח"ס, ורש"ע ע"ה הביא ח"ל, מלמד שצאו כנענים להתגייר בימי משה כדרך שצאו גבעונים בימי יהושע, וזהו המאמר בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים וטובאי מים, ועיין במזרחי : (ז) שלם בריתות, בגדפס (אות ג) בשעות כריתות : (ח) אחת כשיצאו ממצרים, המלות ואחת בחורב מיותר והסגרתה, הלא היינו כשעמדו לפני הר סיני היינו חורב, וככ"ו רומי הגי' נכונה, והמלות "ואחת בחורב" ליהא סס. ובגדפס שלם בריתות כרת הקב"ה כשיצאו ממצרים ל"ל אחת כשיצאו ממצרים, וגם סס המלות ואחת בחורב יש לחמוק מן הספר : (ט) לפיכך חזר וברת עמהם בחורב, וכ"ה ככ"ו רח"ס וכ"ו מיינשן ובגדפס. אולם ככ"ו רומי הגי' לפיכך חזר וברת עמהם כאן, וגם צילקוס הגי' לפיכך חזר וברת עמהם קללה, והמלות "עמהם בחורב" השמיים, וכן לפנינו יש לתקן כמו שהוא ככ"ו רומי : (י) ותתך עלינו את האלה ואת השבועה, בקרה כתוב ותתך עלינו האלה והשבועה, וכן מוצא לנכון

[ז] וכן אתה מוצא כשביקשו לפרוק עול בימי יחזקאל, (יא) כתיב באו אנשים (מבני) [מוקני] ישראל לדרוש את ה' (יחזקאל כ ג), אמרו לו בן אדם כהן הקונה את העבד, מהו שיאכל בתרומה, אמר להם לא, אמרו לו אם חזר כהן ומכרו לישראל לא יצא מרשותו, אמר להם הן, (אמר להם) [אמרו לו] אם אנו יצאנו מרשותו של הקב"ה, נהיה כאומות העולם, אמר להם יחזקאל (העלה) [והעולה] על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים [וגו'] חי אני נאם [אדני] ה' אם לא [ביד חזקה ובזרוע נטויה] ובחימה שפוכה (וביד חזקה) אמלך עליכם (שס טז לב ג), אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא, ואתם לא נמכרתם בדמים, שנאמר [כי] כה אמר ה' חנם נמכרתם (ישעיה כג א):

[ח] למען הקים אותך היום לו לעם וגו' (דברים כט יז). שלא אחזור בדבר שנשבעתי לאבותם. ולא אתכם לבדכם (שס טז ג), אלא אף דורות העתידין לבא היו שם, שנאמר כי את אשר ישנו פה עמנו וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום (שס טז יד), ולמה אומר ישנו פה ולמה אומר איננו פה, (יב) לפי שכל הנפשות היו שם, והגוף עדיין לא נברא, (יג) לפיכך לא נאמר כאן עמידה, (יד) אמר ר' אלעזר תבא מאירה על לבן שאמר ליעקב למה נגבת את אלהי (בראשית לב ג), לעצמה אינה יכולה להציל [מן הגניבה] (טו) לאחרים היאך יכולה להציל, אבל ישראל אינו כן, שנאמר הוא תהלתך והוא אלהיך (דברים כה), והוא משמר את ישראל כאב המשמר את הבן, (טז) שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קמא ד):

חסלת פרשת נצבים

פרשת האזינו

[א] (א) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי (דברים לב ה), וז"ה נפש עמל

הערות ותקונים

כ" רומי וכ" רח"ס וכ" מונקטן ונגדפס: (יא) כתיב צאו אנשים מבני ישראל, וכן הוא בכ" רח"ס, ותקנתו מוקני ישראל כמו שהוא בקרא, ומונא לנכון בכ" רומי וכ" מונקטן: (יב) לפי שכל הנפשות היו שם, נגדפס נוסף אמר ר' אבהו בשם ר' שמואל בר נחמני למה כתיב כי אשר ישנו פה וגו' לפי שהנשמות היו שם, וכן הוא גם בדפוס קאנשטאטיניאל ודפוס וויניצ'א. וזה ליתא גם בכ" רומי וכ" רח"ס וכ" מונקטן, וגמלא כן בכ" ה' של אקספארד: (יג) לפיכך לא נאמר כאן עמידה. נגדפס נוסף שמה תאמר מני שיש בה ע"ו ת"ל כי אתם ידעתם את אשר עברנו וגו' וכתיב ותראו את שקויהם וגו' [בא וראה מעשה או"ה אם היתה של עץ או של אבן היתה מונחת בחוץ או בפנים נוהג בה הפקר, שנאמר ותראו את שקויהם וגו']. היתה של כסף ושל זהב מוכיחה בחדרי חדרים ויזכר בה וישמרה שלא יגבזה בני הדם שנאמר כסף זהב אשר עמיה: (יד) אמר ר' אלעזר, כ"ה בכ" רומי, ונגדפס אמר ר' אליעזר, ובכ" רח"ס וכ" מונקטן ח"ר זירא: (טו) לאחרים היאך יכולה להציל, בכאן נגלס בכ" רומי כי חקר ליתא דפיס מנוף הספר: (טז) שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. בכאן נגלס פרשת נצבים גם בכ" רומי וכ" רח"ס וכ" מונקטן וגם בדפוס קאנשטאטיניאל ודפוס וויניצ'א. אולם ההדפוס מומאטיניאל הוסיף (אות ד') כל המאמר המתחיל אתם נצבים היום כלכם אתם קיומו של עולם, עד סוף פ' נצבים, והוסיף זה מן כ" ה' של אקספארד, כי כן מנאא סם כל המאמר הזה, ושין היטב בפסיקתא דרב כהנא פסקא אחריתא דסוכות. והסיום סוף נצבים, כך דרש רבי תנחומא ליתא בכ". וזם מנאא עוד מאמר אחד לפני זה אשר לא התייק הנדפוס מומאטיניאל, וכי איתא שם: "אתם נצבים היום, וז"ה דור הולך ודור בא וגו' אמר ר"ל אין לך יום שאין מתים ס' ריבוא ונולדים ס' ריבוא כיוצא מנרים, וזה דור הולך ודור בא, הולך חגר וצא חגר, הולך סומא וצא סומא, שלא יאמרו עולם חדס הוא שברא, אמר ר' חנינא הוא שאמר הקב"ה אני אגניא ואתיה וגו', משהקב"ה מתים ומחורים, כך הוא מרפא אותם, שלא יאמרו עולם חדס ברא, הו אמר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, ישראל נקראים ארץ, דאמר ר' יחזק, עד יום גלות הארץ, וכי הארץ גלתה, אלא הם ישראל שגלו מן הארץ, הו אמר והארץ לעולם עומדת, ומניין שהם עומדים, שנאמר אתם נצבים היום כולם וגו':

(א) האזינו השמים ואדברה. בכ" שלפנינו גם בכ" רומי וכ" רח"ס לא מנאא סום דרש על פרשת וילך, וכמו כן לא מנאא כדפוס קאנשטאטיניאל ודפוס וויניצ'א, וליתא גם בכ" ה' של אקספארד. רק בסוף פרשת ברכה (אות ה') מנאא דרשה על הן קרעו ומיך לננות, כי נצבים וילך היו נחשבים לסדרת אחת, וכן תראה שמונא בספרי הנדפס עם ביאור הגר"א בהערה שם בשם הגר"א בתקונים כ" להגר"א.

עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משל טו ט), (ב) מה ראה משה לקרוא לשמים ולארץ בשעת פמירתו, אלא ללמדך שקרא אותם לצוותן על עצמו, אמר להם הרי גור עלי הקב"ה שאמות תנו דעתכם היאך תהיו מקבלין אותי בכבוד, שתהיו מסתכלין בי, כאילו אני חי, ומדבר דברי תורה לעולם, האזינו השמים שכבר אמרתי לכם, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דברים טו ט), תנו דעתכם שלא תהיו מקטרגים על ישראל לאחד מותי, אלא כך תהיו וזורים כאילו אני חי, עומד ומבקש רחמים על ישראל :

[ב] **האזינו השמים ותשמע הארץ**. אמר ישעיה שמעו שמים והאזינו ארץ (ישעיה א ט), מה ראה ישעיה לומר שמעו שמים והאזינו ארץ, אלא ללמדך שכל דברי הנביאים שוים, משה אמר האזינו השמים, וישעיה אמר שמעו שמים. אמר ר' עקיבא מלמד כשאמר משה את התורה בשמים היה, ומדבר עם השמים כאדם שהוא מדבר עם חבירו שאמר האזינו השמים, וראה הארץ ורחוקה ממנו, ואמר ותשמע הארץ אמרי פי, אבל ישעיה שהיה בארץ, ואמר שמעו שמים, [שהיו הן] רחוקים ממנו, אחר כך אמר האזינו ארץ, שהיתה קרובה לו: כי ה' דבר (עט עט), אמרו לו לישעיה וכי דיבר הקב"ה ולא רעשה ארץ, והכתיב ארץ רעשה (גם) [אף] שמים נמפו (הפליס סח ט), והמים נדדעו, שנאמר מקולות מים רבים (עט ט: ד), אימתי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ ח), אילו דבר עמך היתי חי, משל לשלמן שנכנס למדינה, בא (ג) איסטרמיגון של אותה מדינה, כיון שבא שלמן לדבר עמהן נימלה דעתן, בא (ד) קרתני אחד, אמר להם השלמן זה הוא אוהבי, ואני רגיל לדבר עמו, אמרו לו אין אנו יכולין לדבר עמו, אלא אם הוא אוהבך דבר עמו בעדינו, כך אמרו ישראל לישעיה, אנו קראנו בניו, שנאמר בני בכורי ישראל (וגו') (עט ד טג), וכתיב העמוסים מני בטן וגו' (ישעיה מו א), כיון שדיבר עמנו בחורב, נפשנו יצאה בדברו, שמא ידבר עמנו נמות, אלא אתה רבינו קרב אתה ושמע, כמו שעשה משה רבינו, ומה היתה העמרת הווי לישעיה, שנאמר (ה) ועתה (כה) אמר ה' יוצרי מבטן לעבד לו וגו' (עט מט ט), לכך אמר שמעו שמים וגו' :

[ג] **האזינו השמים**, יערוף כמטר לקחי (דברים לג ב). (ו) אמר ר' יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום עמדו המלאכים להורנו, אמר להם (ז) בשביל שני דברים שיש בידי שניתנו לי מן השמים, אתם מבקשים להרגני, (ח) הניחוהו, משל למה הדבר

הערות ותקונים

ו"ל בענין ג"ף סדרים דלורייתא. (ובאמת סג נ"ד) כי נלביס וילך הוא סדרא אחת רק נחלקים כחלל ב"ג המלך (היונו כחלל ר"ה ביום ב' או ג') וכן נראה ממוסרת הפסוקים שאחר סדר וילך כתב ע' פסוקים הוא ביחד עם נלביס אלתי"ה סימן עכ"ל וכן התעורר הרב המבאר לפסיקתא וזכרתא פ' וילך כי רבינו מוב' כלל הפרשה הזו עם נלביס, וכן בספרי דריש נלביס וילך ביחד ועיין גם הגדולים ח"ב אות נ' בקונטרס אחרון המתחיל ג"ף פרשיות התורה. והמדפיס מומלענבס הוסיף מאמר לפ' וילך מאזיה מדרש מאוחר, ושם באות ב' הביא "כמו שפרשתי בפרשת ישמע יתרו". גם עוד שם באות ב' הביא אמר אליהו ז"ל, פסע אחת היית מהלך בדרך וכו', הוא מתנא דבי אליהו פ"ח וח"פ פט", ומובא בילקוט סוף נלביס, וגם הוסיף המדפיס התחלת פ' האזינו (אות א') וסיים "עד כאן חשב הוא ומחלף וליך מן היסין" וההפסד הביא ליתא בכ"ה ה' של הקספארד וליתא גם בדפוס קאטשטאליניא ודפוס וויניציא. ובחפסה הביא ליתא בפסיקתא אדס נמשל לשנים עשר מולות בו' הוא בפסיקתא רבתי פ"ב פסקא מתן תורה. ועיין מה שכתבתי במובא להפסיקתא אות ז' סימן ז', ובהערה כ"ד שם. גם נמלא בהחפסה הביא מלת המדפיס מומלענבס, לכך רגילים להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לניהנם שכן ליתא בת"כ כפר לעמך בו". ובמובא שם העירוית כי ז"ל "בספרי" והוא בסוף שופטים, בנודעו היה לפני המדפיס ספרי וחשב שהוא בספרא, והשמיע המלה הזאת והלגי במקומה ת"ח"ל". (ב) מה ראה משה, מובא בילקוט האזינו רמז תתקמ"ב בשם התנחומא: (ג) איסטרמיגון, וכ"ה בכ"ה רח"ס, (ובכ"ו רומי חסרים איזו דפיס), ופי' בלשון יולי רומי strategus strategos שר צבא. אולם בנדפס איסטרמיגון, וגם המלה הזאת וויית, הפקטאטקטוס ופי' איש צבא ושר צבא: (ד) קרתני, פי' בן כפר: (ה) ועתה כה אמר ה', וכן הוא בכ"ה רח"ס, ובקרא ליתא למלת "כה": (ו) אמר ר' יהושע בן לוי בילקוט האזינו רמז תתקמ"ב ובילקוט תהלים רמז תשל"ו בשם התנחומא: (ז) בשביל שני דברים שיש בידי שניתנו לי מן השמים, ר"ל שני לוות, ובנדפס בשביל שני דברים שניתנו לי מני אדס, ובכ"ה ה' של הקספארד בשביל שני דברים שניתנו לי יוהר מני אדס: (ח) הניחוהו, ובכ"ה רח"ס הניחוהו, ובנדפס כיון ששמעו כך הניחוהו

דומה, לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה, תפשוהו ליסמין, ביקשו להורגו, אמר להם בשביל חמשה מנים שיש בידי, אתם הורגים אותי, ולא היו יודעים שיש בידו אבנים טובות ומרגליות, (ט) שאין להם דמים, אמרו זה לזה מה בצע בהריגתו, אין בידו כלום, הניחורו, כיון שנכנס למדינה, התחיל למכור אבנים טובות ומרגליות, אמרו לו אתמול כשתפשונו אותך, אמרת אין עמי אלא חמשה מנה, ועכשיו אתה מוציא אבנים טובות ומרגליות, אמר להם כשאמרתי לכם במקום הסכנה הייתי עומד, אף כך משה רבינו אמר למלאכים שני דברים בידי, מתנה גדולה הייתה בידו, שנאמר עלית למרום שביית שבי לקחת מתנות באדם (תהלים סח יט), לכך אמר דוד טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (שם ק"ט ע"ג), ואומר הנחמדים מזהב ומפז רב וגו' (שם י"ט ה'), ואומר אמרות ה' אמרות מהורות (שם י"ז), אמרו ישראל למשה רבינו אשריך שלקחת מתנות, אמר להם אילולי שאמרתי למלאכי השרת שהן שני דברים, הייתי נשרף מאישם, והתורה הואת הצילתני מידם, עליהם אמר יערוף כמטר לקחי, אין יערוף אלא הריגה, (י) שנאמר וערפו שם את העגלה (דברים כ"ד), ואין לקחי אלא תורה, (יא) שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד' ב):

[ד] ד"א יערוף כמטר. אמרו ישראל למשה רבינו לא באת לדבר עם שמים וארץ אלא עם המטר והטל, משל לעשירי שהלך לכבוד את המלך, לקח עמו שרים גדולים ואנשים מכובדים, נכנס עמהן אצל המלך, והמלך קבלם בסבר פנים יפות, וכך אמר משה, מוטב שאקרא השמים והארץ והמטר והטל ויהיו עמי ואקרא להקב"ה ויענה אותי, (יב) לפיכך אמר להם האזינו שמים וגו', יערוף כמטר וגו', כי שם ה' אקרא וגו' (דברים ל"ג ב):

חסלת פרשת האזינו

פרשת ברכה

[א] וזאת הברכה (דברים לג א). (א) זש"ה רבות בנות עשוו חיל ואת עלית על כולנה (משלי לג ט"ט), זו ברכתו של משה, שהרי הדורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו, ולא היה בכולם כברכתו של משה. נח בירך את בניו, היה בה מחלוקת, בירך אחד וקולל אחד, יפת אלהים ליפת (בראשית ט' יז), ויאמר ארור כנען (שם ט"ז ט"ז). יצחק בירך ליעקב, היה בה קטטה, שאמר לעשו בא אחיך במרמה (שם כ"ז ט"ז), וכתוב וישמם עשו את יעקב (שם ט"ז ט"ז). יעקב בירך את השבטים היתה בהם קטטה, שאמר לראובן פחו כמים (שם מ"ד), וכן שמעון ולוי (שם ט"ז ט"ז). ומנין למדו האבות לברך

הערות ותקונים

הניחוח: (ט) שאין להם דמים, מחיר תרגומו דמים: (י) שנאמר וערפו שם את העגלה, נדפס טוסף "וכן ביהודה אומר יך בערוף אויביך (בראשית מט):" (יא) שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, אחר זה הוסף המדפיס מומלצטובח וליתא בדפוס ראשון דפוס קאנטטאנטינאל ודפוס ווייניציא וכן ליתא גם בכ"ה ה' של אקספארד) ולמה נמשלה תורה למטר לומר מה מטר משחקת אבנים שנאמר אבנים שחקו מים, אף התורה משחקת לב האבן, וזהו שאמרו רז"ל אם אבן הוא ננווח בו, הוא בנמרה סוכה דף כ"ב ע"ב. ועוד שם בנאמר ההוא שהוסף וזהו שאמרו אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מנלתי אל תאמין, הוא בנמרה מניגה דף ו' ע"ב. ומן ד"א יערוף כמטר, הוא כמו בכ"ה שלפנינו: (יב) לפיכך אמר להם האזינו השמים יערוף כמטר וגו'. כן נשלב פרשת האזינו גם בכ"ה רח"ט, אולם בכ"ה ה' של אקספארד ובנדפס לפנינו וגם בדפוס קאנטטאנטינאל ודפוס ווייניציא מנלל סה הוספה (כל אות ד') המתחיל האור תמים פעלו יעטיה אמר דרשו ה' בהמלואו, וכל הוספה ההוא הוסף מסדר תנחומא הנדפס מן הספיקתא דרב כהנא פכ"ד פסקא דרשו, ועיין בהערות שלי לפסקא ההוא. ואחר כלות הוספה ההוא מנלל אח"כ הוספה מהמדפיס מומלצטובח (כל אות ה' ו' ז' ח'), וליתא בדפוס קאנטטאנטינאל ודפוס ווייניציא וליתא גם בכ"ה ה' של אקספארד. ונרשם שם בדפוס מלצטובח "מכאן ועד סוף הפרשה חדש הוא" וזה לקח מליצה ספר והוסף אל גוף התנחומא. ובאות ו' הביא, כמו שמוצינו בפרקי רבי אליעזר", ובסוף אות ז' סיים "וכך מנלל בספר רבי משה הדרשן":

[א] זש"ה רבות בנות עשו חיל. מובא בילקוט משלי רמז תתקס"ד בשם התנחומא, ושם גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא וזאת הברכה (דף ק"ה ע"ב) במאמר המתחיל ד"א וזאת הברכה, ומובא בילקוט ברכה רמז תתק"ל בשם הפסיקתא. ושם בפסיקתא ליתא ר' צרכיה פתח רבות בנות וכו'. וכאשר הקרא

כל אחד ואחד את דורו, [למדו] מן הקב"ה, כשברא את האדם ברכו, (ב) שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א ט), [והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא דור המבול ובטלוהו, שנאמר ויאמר ה' אמהה את האדם אשר בראתי (ש"ס ט), כיון שיצא נח מן התיבה, ראה הקב"ה שבטלה מהם אותה ברכה, (ג) חזר וברך את נח ואת בניו, שנאמר ויברך אלהים את נח ואת בניו (ש"ס טו א), והיה העולם מתנהג באותה ברכה, עד שבא אברהם לעולם, והוסיף לו הקב"ה ברכה אחת, שנאמר ואעשך לגוי גדול וגו' (ש"ס יב ב), כיון שבא אברהם, (ד) אמר הקב"ה אינו דרך כבוד לפני שאהיה אני זקוק לברך את בריותי, אלא (ה) הריני מוסר את הברכות לאברהם ולזרעו, וכל מי שקובעין בו ברכה, אני חותם על ידיהם, שנאמר והיה ברכה (ש"ס טז), ואברכה מברכין וגו' (ש"ס טז ג), מהו ואברכה מברכין, אמר הקב"ה הריני מוסר את הברכות לכל מי שאתה מברך ואני חותם על ידך, וכי מאחר (שנאמרו) [שנממרו] הברכות לאברהם, למה לא בירך את יצחק, לפי שראה אברהם שעשו ויצא ממנו, אמר אם אני מברך את יצחק הרי עשו מתברך, (ו) ונמצא יעקב חסר, (ז) משל למה הדבר דומה, לבעל הבית שהיה לו כרם, נתנו לאריות, והיה באותו הכרם אילן של חיים, והיה (ח) מורלה על גב אילן של סם מות, ואינו יודע מה לעשות, אמר אם אעדרו אותו כרם, הרי אילן של סם המות מתגדל, ואם אינו עוודר אותו כרם, הרי אילן של חיים מת, אלא מה אעשה, אנלגל בכרם הזה, עד שיבא בעל הכרם ויעשה בכרמו מה שירצה, ואף כך אמר אברהם, (ט) אם אברך את יצחק, נמצא עשו מתברך, ויעקב מפסיד, אלא הריני מניחו עד שיבא הקב"ה ויעשה את שלו]. (י) בא יעקב וקיבל חמש ברכות, שתים מאביו, ואחת של אברהם, ואחת מן המלאך, ואחת של הקב"ה, שתים מאביו, שנאמר ויחדר יצחק (ש"ס יז ג), (יא) למה ויחדר, אמר ר' אלעזר בן פדת שראה גיהנם פתוח לעשו, ביקש לומר ארור חזר והוסיף ברכה, ואמר גם ברוך יהיה (ש"ס טז), הרי אחת, שניה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (ש"ס טז ב), (יב) [וברכת של אברהם, ויתן לך את ברכת אברהם וגו' (ש"ס טז ד), וברכת מן המלאך, ויברך אותו שם (ש"ס יז ג), וברכה של הקב"ה, וירא

ה עירות ותקונים

הקורא ימים המאמרים זה מול זה יתברר לו כי הפסיקתא שאכל כל זה מהתנחומא בסוספת דברים ובהרחבת לשון ומתוקן כדרך מסדר אחרון: (ב) שנאמר ויברך אותם אלהים, אחר זה מתחיל בל יעקב וקיבל חמש ברכות. וכן גם בכ"ו רח"ט, אולם בנדפס ובכ"ה ה' של הקספארד ובפסיקתא שם נמצא אחר הסיום ויברך אותם אלהים מאמר אחד המתחיל והיה העולם מתנהג באותה ברכה עד ויעשה את שלו, והוספתו את זה אל הספר: (ג) חזר וברך את נח, בפסיקתא מיד נגלה עליו ובירכו: (ד) אמר הקב"ה, בפסיקתא אמר הקב"ה מלאך ואילן: (ה) הריני מוסר את הברכות לאברהם ולזרעו, וכל מי שקובעין בו ברכה אני חותם על ידיהם, בפסיקתא אלא הריני מוסר את הברכות לך לכל מי שאתה מברכו אני חותם עליה, ועיין מה שהעירות בפסיקתא שם הערה ס"א: (ו) ונמצא יעקב חסר, בפסיקתא ויאמר אין לי אלא ימים של מנין למחר הרי הברכות חוזרות למקומן לבעליהן, ופירש אין לי אלא ימים של מנין ר"ל היום אני צבאן ומחר צבאר, וכן איתא בהדיא במדרש צ"ר פס"א, ועיין בפסיקתא שם הערה ס"ג: (ז) משל למה"ד, עיין צ"ר פס"א משל למלך שהיה לו פרדס, ותנחומא הגדפס פ' לך פ' ואברכה, ובמדרש צ"ר פ"א, ומדרש שו"ט ממונר א': (ח) מודלה, מלשון המקרא ורעו לרעותי (ירמיה יא טז), וכן המדלה את הנפץ, ועיין ערוך ערך דלה: (ט) אם אברך את יצחק, בפסיקתא אם אני קובע ברכה ביצחק מיד עשו מתברך, ואם אין אני קובע בו ברכה הרי יעקב ראוי לברכה אלא אני אין לי אלא ימים של מנין, למחר הרי הברכות חוזרות לבעליהן, ע"ל. וזה מה שאמרת כי מן סגנון לשון הפסיקתא ניכר כי מאוחרת היא להתנחומא, והלשון מתוקן יותר ובהוספת דברים: (י) בל יעקב וקיבל חמש ברכות, מובא בילקוט משלי רמז תתק"ט במאמר המתחיל ד"א את מולא יעקב קבל חמש ברכות, בשם התנחומא. ועיין צ"ר פ"ד אמר ר' יודן חמש ברכות ברבני אבא, ע"ש צ"ר פ"ד: (יא) למה ויחדר אמר ר' אליעזר בן פדת שראה גיהנם פתוח לעשו ביקש לומר ארור חזר והוסיף ברכה ואמר גם ברוך יהיה וכו'. בפסיקתא שם אמר ר' אליעזר בן פדת למה מודעו יצחק אבינו באותה שעה, מיום הדין שבשעה שבה יצחק לברך את עשו לא היה יודע שיהא לתרבות רעה, שהיה עשו בל, ושאל את אביו מים ונלה לריכין מעשר או לאו, והיה יצחק אומר ומה מים ונלה הוא רואה לעשר, שאר מעשרות על אחת כמה וכמה, וכיון שתגלו לו מעשיו מודעו מיום הדין, שנאמר ויחדר יצחק חרדה, ועיין במדרש צ"ר פס"ו בשעה שניכנס עשו אל אביו נכנס עמו גיהנם, ועיין תנחומא הגדפס מולדות פסוק ויחדר יצחק חרדה: (יב) וברכת של אברהם הוספתו, כי נשמש בשגנת המעתיק הראשון, ונמצא לנטון בפסיקתא ובגדפס, והשמיט

אלהים אל יעקב עוד וגו' ויברך אותו (עס לה ט), כשבא יעקב לברך את השבטים, ברכן חמש ברכות שהיו בידו, והוסיף להם ברכה אחת, שנאמר כל אלה שבטי ישראל וגו' ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם (עס מט כח). בא משה לברך את ישראל, הוסיף להם ברכה שביעית, שנאמר וזאת הברכה, (יג) תוספת על הברכות שבלעם בירך את ישראל שהיה ראוי לברך שבע ברכות, כנגד שבע מזבחות, ולא ברכן אלא שלש, שנאמר והנה ברכת ברך (יד) זה שלש [פעמים] (מדרש כ"ד י), אמר לו הקב"ה רשע אתה עינך צרה לברכן, אף אני איני מספיק על ירך שתשלום ברכתך על ישראל, יבא משה שעיני יפה, ויברך את ישראל, ועליו אמר שלמה טוב עין הוא יבורך (משלי כג ט), אל תקרי יבורך, אלא יברך, זה משה רבינו שעיניו יפה בברכתו את ישראל, וברכן ארבע ברכות, הראשונה וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם משה (שמות לג מג), השנייה ויבא משה ואהרן אל אלהי מועד ויצאו ויברכו את הים וגו' (ויקרא ט כג), השלישית ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם כבם אלהי פעמים ויברך אתכם (דברים א ט), הרביעית וזאת הברכה, לכך נאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה :

[ב] וזאת הברכה אשר ברך משה. (טו) למושה נאה לברך את ישראל, שנתן נפשו עליהם בכל שעה: (טז) איש האלהים (דברים לג ב), אמר ריש לקיש (יז) אלמלא מקרא אי אפשר לאומרו, כאדם שגזר על אשתו ועושה, כך הקב"ה (יח) גזור על משה ועושה לו: את בני ישראל (עז). (יט) וזאתן של ישראל גרמה לו: לפני מותו (עז). (כ) ובי תעלה על דעתך שלאחר מותו בירך את ישראל, ומחו לפני מותו, לפני מלאך המות, שבשעה שאמר לו הקב"ה עלה [וגו'] ומות בהר הזה (עס לג מה מט), היה מלאך המות סבור כבר נתן לו הקב"ה רשות על נפשו של משה, בא ועמד למעלה הימנו, אמר לו משה (כא) כבר הבטיחני הקב"ה שלא ימסרני בידך, והיה מברך את ישראל לפני המלאך המות, לכך נאמר לפני מותו :

[ג] ויאמר ה' מסיני בא וגו' (עס לג ב). (כב) מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה על אוטות העולם, ולא קבלוה, עד שבא אצל ישראל וקבלוה, שנאמר וזרח משעיר למו (עז), אלו בני עשו, שהן בני שעיר, הופיע מהר פארן (עז), אלו בני ישמעאל שנאמר וישב במדבר פארן (בראשית כא כח), וכתוב עמד וימודר ארץ ראה ויתר גוים (תנחומי ג י), שראה שלא רצו לקבל את התורה, הקפיצן לגיהנם, כמו שאמר לנתר (בהם) [בהן] על הארץ (ויקרא יא כח), ובמקום אחר הוא אומר וידוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיד

הערות ותקונים

מן ויברך אותו עד ויברך אותו, ונמצא גם לנכון כ"י רח"ס, רק הסיום חסר גם שם, וכן הוא לנכון בילקוט משני רמז תתק"ס בשם התחומא: (יג) תוספת על הברכות, בילקוט משני שם מתחיל ד"ל וזאת הברכה תוספת על הברכות, ובפסיקתא גירסא אחרת, וכך איתא שם: הברכה זו תוספת על הברכות כולם, וכשבא בלעם הרשע לברך את ישראל היה ראוי לברך שבע ברכות כנגד שבע מזבחות: (יד) זה שלם פעמים. כ"י שלפניו נקלם במלות זה שלם, ומן מלת פעמים ליתא, כי חסר דף שלם, והשלמות החסרון עד סוף הספר ע"פ כ"י רח"ס: (טו) למשה נאה לברך את ישראל, גם זה הוא בפסיקתא שם: (טז) איש האלהים אמר ריש לקיש, כן הוא גם בפסיקתא ובתחומא הגדפס דפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויניאל. אולם המדפוס מנאנעוזה הוסיף אחרי המלות איש האלהים נאמר שלם (סוף אות ג' והתחלת אות ג') המתחיל אם אמר איש למה אמר אלהים, וזה הוסיף המאנעובי מן מדרש דברים רבה פ"א אות ד': (יז) אלמלא מקרא, בפסיקתא אלמלא תבוב: (יח) גזור על משה, עיין בפסיקתא הערה ע"ג: (יט) וזאתן של ישראל גרמה לו, וכן הוא גם בפסיקתא ובגדפס, ובהערה ע"ד בפסיקתא שם הערות ש"ל ד"ל איש האלהים וזאתן של ישראל גרמה לו, ר"ל שזכותן של ישראל גרמה לו שנקרא איש האלהים, שהרי לא נקרא איש האלהים עד שברכן: (כ) וכי תעלה על דעתך כו', בספרי איתא כך: לפני מותו וכי תעלה על דעתך שלאחר מיתה היה משה מברך את ישראל, אלף מת"ל לפני מותו, סמוך למויתחו כו': (כא) כבר הבטיחני הקב"ה שלא ימסרני בידך, אחר זה נמצא בדפוס מנאנעוזה הסופס המדפוס (וליתא בדפוס קאנשטאטניאל ודפוס וויניאל ולא כ"י ה' של אקספארד) ומתחיל אמר לו הקב"ה שלחני אליך שאתה מסתלק ביום הזה וכל המאמר עד סוף אות ג' הוסיף מן מדרש דברים רבה פ"א אות ה' המתחיל שם אמר ר' מאיר כו': (כב) מלמד שהחזיר הקב"ה, מובא בילקוט ברכה רמז תתק"א, ובילקוט מיכה רמז תתק"ד, ובילקוט תהלים רמז תת"ט בשם התחומא, ושנה גם כן בפסיקתא שם רק נלקח בחסר ע"ש, ובגדפס מובא כמו

(תהלים קלה ד), ועדיין צריכין אנו לומר שמא רצו לשמוע, בא מיכה המורשתית (כד) ופסק הדבר, שנאמר ועשיתי באף ובחימה נקם את הגוים אשר לא שמעו (וגו') (מיכה ס"ד), הא למדת שלא רצו לקבל את התורה, בא דוד ונתן הודאה להקב"ה על כך, שנאמר אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עוון (תהלים עז טו), אמר דוד רבש"ע פלאים שעשית בעולמך שהודעת תורתך לאומות העולם, אין עוון אלא תורה, (כה) שנאמר ה' עוז לעמו יתן (ס"ט טו י"ב), אמר ר' אבהו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין אומות העולם מקבלין את התורה, ומפני מה יצא ידיהם, אלא כך הוא מדותיו של הקב"ה, (כו) עד שיצא ידי בריותיו ואחר כך מורדן מן העולם, לפי שאין הקב"ה בא (כז) בשרונא על בריותיו. (כח) [מדה שניה מפני מה יצא ידיהם, מפני פייס האבות: ואתה מרובות קדש (דברים לג ז). (כט) מלמד שהקב"ה גדול ומהולל שמו, בכל צבא שלו, שאין מדותיו כמות בשר ודם, מדת בשר ודם אם המלך יצא בפמליא שלו הוא נאה, ויש בצבאותיו נאים ממנו, הוא גבור ויש בצבאותיו גבורים ממנו, אבל הקב"ה אין בכל רבבותיו כמותו, שנאמר אין כמוך באלהים ה' (תהלים ע"ח), ואומר מי כמוכה באלים ה' וגו' (שמות ע"ו א)]: מימינו איש דת לבו (דברים לג ז). (ל) מלמד שאין התורה ניתנה אלא בימיו, אמר ר' יוחנן כל מי שרוצה לעסוק בתורה יראה בעצמו (לא) כאילו עומד באש, לכך נאמר איש דת:

[ד] (לב) אף חובב עמים (ס"ט טז ג). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שני עולין אתה מטיל על בניך, עול תורה, ועול שעבוד מלכויות, (לג) א"ל הקב"ה כל העוסק בתורה [ניצול משעבוד מלכויות], כל קדושו בידך (ס"ט): והם תבו לרגליך (ס"ט). (לד) תני רב יוסף אלו תלמודי חכמים שמכתתין רגליהם מעיר לעיר ללמוד תורה, ופורקין מעליהם עול מלכות: ד"א והם תבו לרגליך. (לה) אע"פ שהן לוקין במשכנתו אין זוין אלא ישא מדברותיך (ס"ט ס"ט): תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (ס"ט ס"ט): ירושה היא

הערות ותקונים

הוא לפנינו, ועיין ספרי ברכה ב' הזה, ובע"ז דף ב' ע"ב אמר ר' יוחנן מלמד כו': (בג) ועדיין צריכין אנו לומר, צנדפס ועדיין צריכין אנו ללמד שלא רצו לשמוע, ז' שמה רצו לשמוע. ובפסיקתא שמה שמוע ורצו לקבל התורה: (כד) ופסק הדבר, בפסיקתא עד שצא מיכה המורשתית ופירשה, לכן יש לתקן ופירש הדבר: (כה) שנאמר ה' עוז לעמו יתן, עיין מדרש שוחר טוב סוף מזמור כ"ח: (כו) עד שיצא ידי בריותיו, בפסיקתא נוסף אינו מעשים עד שיצא ידי בריותיו: (כז) צברויה, בע"ז דף ג' ע"א פירש"י המלה הוהת עולתה, ועיין פסיקתא פסקא החדש הערה קע"ב: (כח) מדה שניה, הוספת ע"פ התנחומא הצדפס (סוף אות ד' והתחלת אות ה'), וגמולא ג"כ בכ"י ה' של אקספארד, וצדפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא וכן בפסיקתא ס"ט (דף ר' ע"א), רק בפסיקתא גני' במקום מדה שניה ד"ה מפני מה יצא ידיהן מפני זכות אבות: (כט) מלמד שהקב"ה גדול ומהולל שמו בכל צבא שלו, המלות בכל צבא שלו הוא הוספת המדפיס ממאנטובה, וכל הלשון שם משושים, והמדפיס תיקן. ובפסיקתא הלשון מתוקן, וכך איתא ס"ט: מלמד שהקב"ה ניכר בתוך צבא שלו, צא וראה שלא כמות הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם יש בתוך פמליא שלו בני אדם נאים ממנו, וגבורים ממנו, וגו'ים ממנו, וארוכים ממנו, אבל הקב"ה אות הוא בכל הרבבות שלו מי כמוכה וגו' (שמות ע"ו יא). ובהערה פ"ג בפסיקתא שם העירוית מדת בשר ודם נשנה בפסרי ברכה. ועל אות הוא בכל הרבבות העירוית וכן בתמינה פ"ז ע"א ואתה מרצבות קודש אות הוא ברבבות שלו, וכן בפסרי ברכה ואתה מרצבות קדש אות הוא בתוך רבבות קדש: (ל) מלמד שאין התורה יתנה אלא ציון. בפסיקתא סיים אש דת התורה נקראת אש דת. והמאמר מוצא ג"כ בילקוט ברכה רמז התק"א בשם הפסיקתא: (לא) כלילו עומד באש, בילקוט סיים: תורה שנתן הקב"ה למשה נחמו לו אש לבנה חרותה באש שחורה חובת מאש ומתוה מאש שנאמר נמימינו אש דת לנו, ע"ב. ולקח זה ממדרש חויה ס"פ ראשו כחם סו', ומקורו בירושלמי שקלים פ"ו ה"א, ועיין ספרי אש דת לנו מגיד הכתוב שבדרי תורה משלו לאש כו': (לב) אף חובב עמים, מוצא בילקוט ברכה רמז התק"א בשם התנחומא: (לג) א"ל הקב"ה כל העוסק בתורה כו', כן הוא גם צנדפס, אבל בפסיקתא נירסא אחרת, ועיין שם בהערה ז"א, ועיין ב"ב דף ח' ע"א: (לד) תני רב יוסף, וכן מוצא צנדפס, ובילקוט שם המלות "תני רב יוסף" ליתא, ועיין גמ' ב"ב שם, וגם בפסיקתא ליתא להמלות תני רב יוסף, ושם בפסיקתא גני' והם תבו לרגליך, ואתה המכתתין רגליהם ויושבין ועוסקין בתורה אני פורק מהם עול מלכות: (לה) אע"פ שהן לוקין ממשכנתו אין זוין אלא ישא מדברותיך, כן הוא גם צנדפס קאנטאטאניא ודפוס וויניציא, אולם המדפיס

לכל קהלות יעקב, שכל העוסק בה לשמה וזכה הוא לנחלת יעקב, שנאמר אז תתענג על ה' וגו' והאבלתיך נחלת יעקב אביך (ישעיה נח יד):

[ה] (לו) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיד למות (דברים לא יד). (לו) וזש"ה הן צדיק בארץ ישולם (משלי יא לא), כנגד מי נאמר המקרא הזה, לא אמרו אלא נגד משה הצדיק, שלא היה כמותו, לא בנביאים, ולא בחכמים, שהרי הקב"ה מעיד עליו לאחר מותו, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו' (דברים לז י), אעפ"כ לא היה ספיקה בידו, להציל עצמו מן המיתה, שכן אמר דוד כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו (לח) על הארץ ואין מקוה (דס"א כט טו), והלא כתיב קוה אל ה' ושמור דרכו וירוממך לרשת ארץ (ספלים לו נד), ומה תלמוד לומר ואין מקוה, אמר דוד רבש"ע לכל מדות אדם מקוה, אם הוא עני עד שיעשיר, חלש עד שיהיה גבור, חולה עד שיתרפא, חבוש בבית האסורין עד שיתירוהו, אבל יום המיתה אין לו תקוה, שהרי הקב"ה דיבר עם משה פנים בפנים, ולא יכול להציל עצמו מן המיתה, וכן שלמה אמר הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע (קבלת ט ב). אמר ר' חנינא (כ"ט) רוח פסקונית יש לה רשות לדבר לפני הקב"ה, (מ) כסנמר לפני המלך, ואומר לפניו רבש"ע (מא) כל בשר למיתה, אברהם בדקו מיתה, נמרוד הרשע בדקו מיתה, יצחק בדקו מיתה, אבימלך בדקו מיתה, משה בדקו מיתה, פרעה הרשע בדקו מיתה, שכן אמר שלמה הכל הולך אל מקום אחד (ש"ג ב), ומעתה מה הועילו הצדיקים שעסקו בתורה ובמצות ובמעשים טובים בעולם הזה, ומה הפסידו הרשעים שהטאו והחמיאו בעולם הזה, שלמה פירשה מי יודע רוח בני האדם וגו' (ש"ג ס"ג כ"א), רוח בני האדם, אלו נשמתן של צדיקים, שהן מונחות ונגזרות תחת כסא הכבוד, ורוח הבהמה (היא היוורת) [היוורת היא] למטה לארץ (ס"ג), אלו נשמותיהן של רשעים, שיוורת לניהם, וכן הוא אומר אך אל שאל (תרד) [תורד] וגו' (ישעיה יד טו), ומנין שהצדיקים קרויין אדם, שכן אמר יונה ואני לא אהום על ינינה וגו' אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם וגו' ובהמה רבה (יו"ט ד י"א), אדם אלו הצדיקים, ובהמה אלו הרשעים, שמעשיהם כמעשה רשעים, לכך נאמר הן צדיק בארץ ישולם:

[ו] (מב) [הן קרבו ימיד]. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בלשון שקלסתיך שאמרתי הן לה' אלוהיך השמים (דברים י"ד), בו קנסת עלי מיתה, א"ל הקב"ה אני אעשה קורת רוח, הנך שוכב עם אבותיך וגו' (ש"ג לא טו), אמר ר' אבהו אין לשון הנך אלא קורת רוח, שנאמר ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג י"ז):

[ז] הן קרבו ימיד למות. (מג) אמר ר' יהושע בן לוי נאמר קריבה באבות, ונאמר קריבה במלכים, ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ב"ה), בנביאים הן קרבו ימיד, אמר רבי שמואל בר נחמני וכי ימים מתים, אלא אלו הצדיקים שהן מתים ימיהם במלו מן העולם, אבל הן עצמן קיימין, שנאמר אשר בידו נפש כל חי (איוב י"ג), וכי חיים מסורים בידו, מתים אינם מסורים בידו, אלא אלו הצדיקים שאפי' במיתתן קרויין חיים,

הערות ותקונים

המדפיס מומלצוה תיקן אע"פ שהן לוקין בהליכתן אין זיון ממשכנותיך אלא שא מדברותיך, וכ"ה בפסיקתא. וגם הוסף המדפיס המלצוה "שכר מריבה שנושאין וכוונתן צמלתמה של תורה": (לו) ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיד למות, פסוק הוא צ"פ וילך (צ"א י"ד) ועל פרשת וילך לא נמלל דרשה כלל, ואין ספק כי מכלל עד סוף הספר מקומו הוא צ"פ וילך, אבל יען כי גם בנדפס ובכ"ה ה' של אקספארד נמלל הדרשה על הפסוק הזה בסוף ברכה, לכן נהחיה ג"כ בכאן: (לז) זש"ה הן צדיק בלשון שולם כנגד מי נאמר המקרא הזה, בילקוט משלי רמז תתקמ"ז על הכתוב הן צדיק בלשון שולם כתב וז"ל זה משה שנאמר הן קרבו ימיד למות, כוון בוודאי למאמר הזה: (לח) על הארץ, בנדפס מובא עלי ארץ: (לט) רוח פסקונית, וכן נמלל נזכר רוח פסקנית בנסהדרין דף מ"ב ע"ב אמרה רוח פסקנית לפני הקב"ה עוד ס"ג שמות יש לו פיסקון אטוון סגרון, פיסקון שפוסק דברים לפני מעלה, ורש"י ס"ג כתב פסקנית גבריאל: (מ) כסנמר, פי' שומר: (מא) כל בשר למיתה, בנדפס הכל כשר למיתה: (מב) הן קרבו אמר משה, הוספתי ע"פ כ"ה של אקספארד, וכן הוא גם בנדפס: (מג) אמר ר' יהושע בן לוי, הן הוא גם בנדפס ובכ"ה של אקספארד, והלשון מקוטע, והמלה "בנביאים" אין לה הצנה, גם הסר כל הדרשה מר' יהושע בן לוי בזה:

(מד) שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל וגו' (ש"ב כג ב), (מה) אבל הרשעים בחייהם ובמיתתם קרויים מתים, שנאמר ואתה הלל רשע וגו' (יתחקל כא ב), וכן הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת (דברים י"ו), וכי יש מת שחייב מיתה אחרת, אלא רשע בחייו חשוב כמת, מפני מה, כשרואה כמה זורחת ואינו מברך ברוך יוצר המאוורות, שוקעת אינו מברך מעריב ערבים, אוכל ושותה אינו מברך, אבל הצדיקים מברכים על כל דבר ודבר, (מו) ולא תאמר בחייהן, אלא אפי' במיתתן, שנאמר יעלו חסידים בכבוד ירגנו על משכבותם וגו' (תהלים קמט ט):

חסלת פרשת ברכה

הערות ותקונים

(מד) שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל וגו'. נדפס וכן דפוסים הראשונים של קאנטאטאניא ושל וויניא וכן כ"י ה' של אקספארד נוסף "כי כולי עממא בני מתי הוו כו' בנמ' ברכות" ודפוסים מאוחרים הציגו "כו' כדאיתא בנמס' ברכות פ"ג". והוא בנמרה ברכות דף י"ה ע"א, כי החיים יודעים שימותו אלו לדיקים שצמיתתן נקראו חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים וגו', אטו כולי עלמא בני מתי ניכחו, אלא בן איש חי שפילו במיתתו קרוי חי: (מה) אבל הרשעים בחייהם ובמיתתם קרויים מתים, עיין בנמרה ברכות ט"ז ע"ב ובמדרש ב"ר פל"ט: (מו) בתנחומא הכדפס איתא על כל דבר ודבר שאולנין ושותין ושוראין וששומעין, ולא בחייהם בלבד אלא אפילו במיתתן מברכין ומודין לפני הקב"ה, שנאמר יעלו חסידים בכבוד ירגנו על משכבותם רוממות אל בנרגס וגו':

חסלת פרשת ברכה

לוח התקונים מספר במדבר

צד	מקום	שורה	ג ד פ ס	צ"ז
ח	בפנים	ג מלמטה	קדוש היכלך	קדוש היכלך
18	הערה קע	יג	קדושה	קדושה
30	הערה נה	יד	קדושה	קדושה
46	בפנים	ה	ולילה (באור) [כיום] יאיר	ולילה כיום יאיר
ל	הערה קלג	יז	אל המדרש את הנחסר מן התנחומא	אל המדרש עפ"י התנחומא את הנחסר
74	בהערה	ד מלמטה	קדושה	קדושה
84	הערה צא	א	ובוראי שהבן המלה	ובוראי בשהבש המלה
ספר דברים				
4	הערה י	א מלמטה	mysterium	mysterium
ט	בפנים	ד	רואה איזה נטיעה	הן רואין איזה נטיעה
"	בהערה ו	ג	וכן נשנה המאמר בירושלמי ה"א (דף י"ד ע"ר)	וכן נשנה המאמר בירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ט"ו ע"ד)
18	הערה כב	ח מלמטה	בן התנחומא שה' לפניו	מן התנחומא שה' לפניו
20	הערה יד	ז מלמטה	Centenarius	Centenarius
"	הערה טז	ב מלמטה	"ס"א תרוותא" פי' הערוך זבל,	"ס"א תרוותא פי' הערוך זבל,
26	בפנים	יח	גדי בחלב אמו	גדי בחלב אמו
28	בפנים	ו	ומשפטיו אלו הדיבין [לישראל],	ומשפטיו אלו הדיבין, [לישראל]
יח	הערה טו	ד	להרם ויעצבוני	להרם ולעצבוני
כו	בהערה	ח	הוסף המאמר	הוסף כל המאמר

B

445.

II.

מדרש

תנחומא

ed.

S. BUBER.

3.